CONFERENCE BOOK

EGE
15TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
June 12-14, 2026
IZMIR

Cilt 3

ISBN : 978-625-8795-14-1
Academy Global Publishing House

EGE 15TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JUNE 12-14, 2026
IZMIR

Edited By
ASSIS. PROF. DR. GÜLTEKIN GÜRÇAY

Issued: 26.06.2026
ISBN: 978-625-8795-14-1

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 372 papers have been presented by Turkish participants and 413 papers by international participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

The Contents Of This Book Are Solely Those Of The Authors.
Bu Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

CONFERENCE ID

EGE 15TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

JUNE 12-14, 2026
IZMIR

ORGANIIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Tajikistan – Tanzania- Cuba – Indonesia- Uzbekistan – Kenya- Philippines- Georgia – Tunisia- North Macedonia – Zimbabwe- Bosnia and Herzegovina – Hungary- Kuwait - Saudi Arabia- Kosovo – Romania- Qatar – Greece- Egypt- Sudan- Kazakhstan – Algeria – Iran- Laos- Azerbaijan- Tanzania – Bangladesh – Pakistan- China – Thailand- Malaysia – Taiwan – Spain – Vietnam- Singapore – Iraq- Jordan – Finland- Lithuania- India- Albania- Morocco – Argentina- Libya – Nigeria- Togo – Jamaica-

PRESENTATION

Oral presentation

No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or any other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any form of information storage or retrieval systems, without permission from the publishers.
Academy Global–2026©

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Universitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Universitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Turkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Turkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Turkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Turkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Turkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Turkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Turkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Turkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Turkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Turkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Turkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Turkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran

Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya

Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizhstan

Assist. Prof. K. R. Padma – India

Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan

Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria

Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania

Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia

Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran

Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan

Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria

Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India

Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Turkiye

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Turkiye

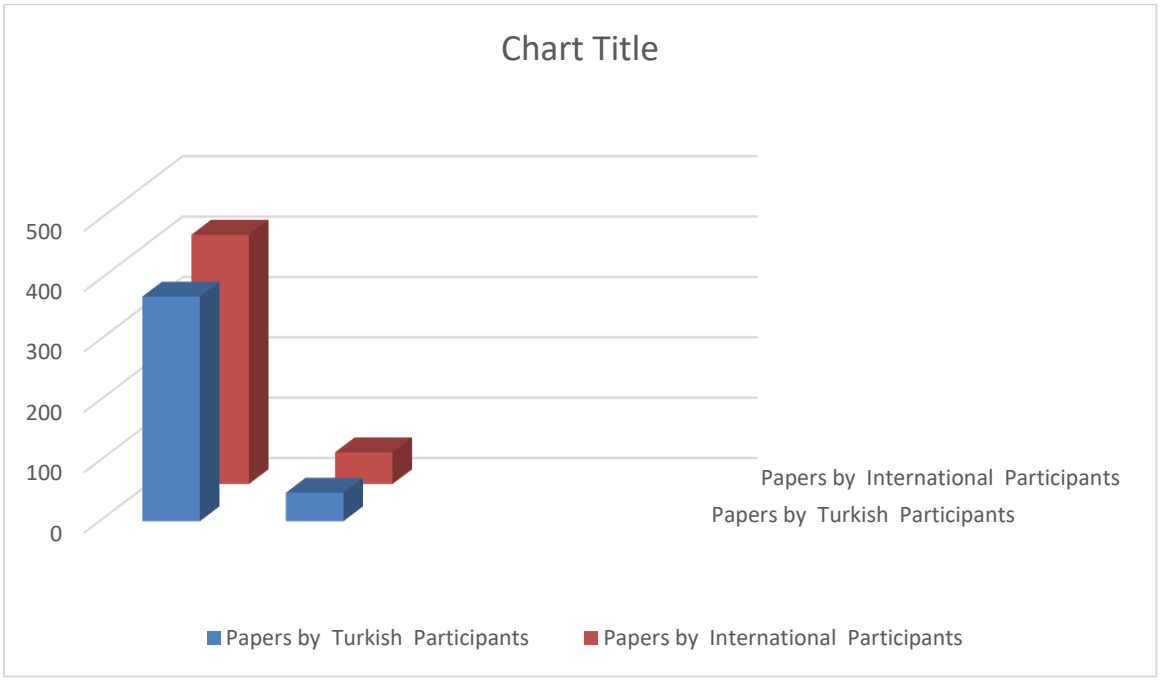
Dr. Ayşe Baran - Turkiye

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji – Iran

	Number of paper	*%*
Papers by Turkish Participants	372	47.39
Papers by International Participants (48 Countries.)	413	52.61

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı : E-98102723-903.07-475454
Konu : Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:
Gereği:
Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:
Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 - GAZİANTEP
Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17
e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi
Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel
Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTWorld 8TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
June 12 – 14, 2026
IZMIR

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Zührem YAMAN**	1	BİR SOFRADA İKİ NESİL: AİLE KAVRAMININ GÜÇLENDİRİLMESİNDE GASTRONOMİ YOLUYLA KUŞAKLARARASI ETKİLEŞİM	Doç. Dr. Ebru KEMER Öğr. Gör. Şinasi ÖZMEN Öğr. Gör. İsa Serhan CİHANGİR Öğr. Gör. Bilal ÇİLKAYA
		2	SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL KALKINMADA KADIN ODAKLI BİR YAKLAŞIM: YİYECEK-İÇECEK SEKTÖRÜNE DAYALI GİRİŞİMCİLİK MODELİ ÖNERİSİ	Doç. Dr. Ebru KEMER Öğr. Gör. Şinasi ÖZMEN Öğr. Gör. İsa Serhan CİHANGİR Öğr. Gör. Bilal ÇİLKAYA
		3	A BİBLİOMETRİC ANALYSIS OF SUSTAINABLE GASTRONOMY RESEARCH: AN EXAMINATION BASED ON THE WEB OF SCIENCE DATABASE	Dr. Hasan Suat AKSU Assoc. Prof. Dr. Zührem YAMAN
		4	THE IMPACT OF AI-GENERATED CONTENT ON RESTAURANT BRAND AUTHENTICITY: A NETNOGRAPHIC ANALYSIS VIA INSTAGRAM AND TIKTOK	Assoc. Prof. Dr. Zührem YAMAN Dr. Hasan Suat AKSU
		5	FOOD AND DRINK CULTURE IN THE EPIC OF KIZ JİBEK: A STUDY OF SYMBOLIC MEANING AND FUNCTION	Merve Nesibe CAN KÖSEKAHYA
		6	TÜKETİCİLERİN 3D GIDA YAZICILARINA İLİŞKİN TUTUMLARI ÜZERİNE SİSTEMATİK DERLEME	Harun YAŞAR Dr. Öğr. Üyesi Elvan KESER
		7	TÜRKİYE'DEN İHRAÇ EDİLEN GIDALARDA PESTİSİT BİLDİRİMLERİ ÜZERİNE İNCELEME	Harun YAŞAR Prof. Dr. Berrin GÜZEL

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr. Esin ERGÜN**	1	KADINA YÖNELİK ŞİDDET HABERLERİNDE FAİLİN MEŞRULAŞTIRILMASI VE MEDYA SÖYLEMİ	Şadıman ŞENBALKAN
		2	DİJİTAL GÖZETİM KÜLTÜRÜ VE ALGORİTMİK İKNA: İLETİŞİM ÇALIŞMALARI PERSPEKTİFİNDEN KAVRAMSAL BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAĞLAR DEMİR
		3	DİJİTAL EŞİTSİZLİK ÇALIŞMALARI: KÜRESEL VE TÜRKİYE LİTERATÜRÜ KAPSAMINDA BİBLİYOMETRİK BİR ARAŞTIRMA	Doktora Adayı Begüm AYDIN AYDOĞAN Doç. Dr. Doğan AYDOĞAN
		4	DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SOSYAL MEDYA VE BEDEN ALGISINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR: BİR BİBLİYOMETRİK ARAŞTIRMA	Doktora Adayı Begüm AYDIN AYDOĞAN Doç. Dr. Doğan AYDOĞAN
		5	ÇOCUKLARDA GÜZELLİK ALGISININ OLUŞUMUNDA SOSYAL MEDYANIN ROLÜ	Serra AKTÜRK
		6	ANALYSIS OF THE UN Women #SheSaidNo CAMPAIGN ON INSTAGRAM IN THE CONTEXT OF FEMINIST ACTIVISM	Doç. Dr. Zeynep Benan DONDURUCU DEDE Yüksek Lisans Öğrencisi Zehra TURGUT
		7	SOCIAL MEDIA ADDICTION AND FEAR OF MISSING OUT (FOMO): A QUALITATIVE RESEARCH ON UNDERGRADUATE AND GRADUATE STUDENTS IN THE DEPARTMENT OF PUBLIC RELATIONS AND PUBLICITY	Doç. Dr. Zeynep Benan DONDURUCU DEDE Yüksek Lisans Öğrencisi Melisa POYRAZ
		8	SOSYAL AĞ YAPISININ BİREYSEL YENİLİKÇİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Doç. Dr. Esin ERGÜN

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Öğr. Gör. Dr. Fatma Kaya**	1	EXPLORING PRE-SERVICE ENGLISH TEACHERS' EXPERIENCES OF ACADEMIC WRITING: A PHENOMENOLOGICAL INQUIRY	Öğr. Gör. Dr. Fatma Kaya
		2	ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ POLİTİKALARININ KAMU YÖNETİMİ PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi Sevda YILMAZ ÜNAL Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KENDİRCİ
		3	EXAMINATION OF GRADUATE STUDIES ON STRATEGIC MANAGEMENT IN SCHOOLS	Dr. Öğr. Üyesi Erkan GÖKTAŞ Yüksek Lisans Öğrencisi Eren GAYIR
		4	REVIEW OF POSTGRADUATE STUDIES ON INSTRUCTIONAL LEADERSHIP	Dr. Öğr. Üyesi Erkan GÖKTAŞ Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşe SÜYGÜN
		5	OKUL EĞİTİMİ SÜRECİNDE ONAYLANMA .TAHRİBATI KAPSAMINDA DUYGUSAL BAĞIMLILIK İNCELEMESİ	ÖMER FARUK CEYLAN
		6	AHLAKİ OLGUNLUK KONUSUNDA TÜRKİYE'DE YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERE YÖNELİK DOKÜMAN ANALİZİ	Sınıf Öğretmeni- Zeynep ÇINAR
		7	TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI'NIN (2024) CIPP MODELİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	Fatih APAYDIN
		8	ORTAÖĞRETİM DÜZEYİNDE GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN YAPAY ZEKA KULLANIMINA İLİŞKİN BAKIŞ AÇILARININ İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Hilal DURMUŞ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Öğr. Gör. Dr. Betül GÜMÜŞ**	1	YENİ ÇALIŞMA DÜZENİNDE SÜREKLİ BAĞLANTILILIK BASKISI, İŞ-YAŞAM DENGESİ VE DİJİTAL REFAH: İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE DİJİTAL SINIR YÖNETİMİ SORUNSALI	Öğr. Gör. Dr. Betül GÜMÜŞ
		2	LOJİSTİK AĞ TASARIMINDA DEPO YERİ SEÇİMİ İÇİN BÜTÜNLEŞİK BİR KARAR VERME YAKLAŞIMI	Doç. Dr. Muhammet Enes AKPINAR
		3	THE IMPACT OF PERCEIVED INTERNAL AND EXTERNAL CSR COMMUNICATION ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT AND TURNOVER INTENTION: THE MODERATING ROLE OF ENVIRONMENTAL AWARENESS	Mustafa Kasap,
		4	THE SEARCH FOR SIMPLICITY IN THE DIGITAL AGE: A STUDY ON DIGITAL MINIMALISM AWARENESS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE REALITY PERCEPTION AMONG YOUNG ADULTS AGED 18–30	Özge Can Görgün
		5	ÇALIŞAN MOTİVASYONUNU BELİRLEMEDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARININ KATKISI	Nesrin ÖZTURNA
		6	THE EFFECT OF PERCEIVED JOB INSECURITY ON TURNOVER INTENTION: A STUDY ON EMPLOYEES IN THE MANUFACTURING SECTOR	Kübra ALAN Prof. Dr. Ebru AYKAN
		7	İŞ-AİLE YAŞAM ÇATIŞMASI: SAĞLIK SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Tuğba DEMİRKOL BAKIRCI Doç. Dr. Canan YILDIRAN
		8	SWOT ANALYSIS OF THE EFFECTS OF DIGITAL TRANSFORMATION AND THE DIGITAL ECONOMY ON INDIVIDUALS WITH DISABILITIES	Hasan Tahsin YAZICI Ali KAHRAMANOĞLU
		9	HUMAN AND MACHINE: GROWING TOGETHER IN THE AGE OF AI: FROM TASK AUTOMATION TO SYSTEM TRANSFORMATION	Dr. Emrah BILGIC Dr. Selman KARAGOZ
		10	DİJİTALLEŞMENİN ÇALIŞANLARIN İŞ-YAŞAM DENGESİ VE İŞ PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE MOTİVASYONUN ARACI ROLÜ	Enes Hasan ABANOZ Doç. Dr. Kültigin AKÇİN

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Fırat ÇALKUŞ**	1	SANAT VE BEYNİN KESİŞİMİNDE: GÖRSEL SANATLARDA NÖROESTETİK BULGULARIN İNCELENMESİ	Tülay Taner Dr. Öğr. Üyesi Muammer Fevzi Oğlu
		2	SHOGUN: BARBARLIKTAN UYGARLIĞA BLACKTHORNE'UN KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜ	YL Öğrencisi ÖZGÜN AKAR KARGI
		3	SEKEL SEMBOLLERİNİN ORTA ASYA'DAKİ BENZERLERİ İLE ANLAM AKIŞI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	Kübra DURMAZ Doç. Dr. Yusuf GÖKKAPLAN
		4	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ETHICS: KNOWLEDGE PRODUCTION AND THE EVOLVING NATURE OF OUR RELATIONSHIP WITH KNOWLEDGE	Assoc. Prof. Fırat ÇALKUŞ
		5	HUMAN, CITY AND SOCIETY IN FRANS MASEREEL'S PRINTMAKINGS	Prof. Melihat TÜZÜN Arş. Gör. Dr. Enis Malik DURAN
		6	THE IMAGE OF THE EAST IN OSMAN HAMDI BEY'S WORKS: "The Tortoise Trainer" and "The Girl Reading the Quran" as Examples	Öğr. Duygu KARTAL Prof. Melihat TÜZÜN
		7	EV İÇİ YAŞAM ALANINDA TOPLUMSAL CİNSİYETİN MEKANSAL İNŞASI: GÖLCÜK SARAYLI KONUTLARINDA HANE TİPLERİ ÜZERİNDEN BİR ANALİZ	Yüksek Lisans Öğrencisi Hilal ÖZTÜRK OCAK Dr. Öğr. Üyesi Özden Senem EROL
		8	KOMNENOSLAR DÖNEMİ (1081-1185) SAVUNMA MİMARİSİNDE CEPHE TASARIMI: AKHYRAOUS VE LOPADİON KALELERİ ÖRNEĞİ	Okan Selçuk VURAL
		9	JENERATİF SANATIN BASKI SANATLARI ALANINDAKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ	DOÇ.DR BURÇAK BALAMBER ELİF OKKAN

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Öğr. Üyesi Sultan GEDİK GÖÇER Oğuzhan ALBAYRAK**	1	İNSANSIZ HAVA ARACI OPERATÖRLERİ İÇİN EKİP KAYNAK YÖNETİMİ ÖLÇEK ÖNERİSİ: KAVRAMSAL BİR UYARLAMA ÇALIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi Sultan GEDİK GÖÇER Oğuzhan ALBAYRAK
		2	HAVALİMANI TERMİNAL İŞLETMELERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DÖNÜŞÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: İGA ve TAV ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Merve Nur BATUR Prof.Dr. Vildan DURMAZ
		3	OIL CRISES IN AVIATION	Yüksek Lisans Öğrencisi Ecem YILGIN Dr. Öğr.Üyesi Sultan GEDİK GÖÇER
		4	ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE ÖRGÜTSEL ÇEKİCİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN HAVACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDE İNCELENMESİ	İsmail Burak ÇAPUTLU Prof.Dr. Gülten GÜMÜŞTEKİN
		5	HAVA YOLU İŞLETMELERİNDE FİNANSAL BAŞARISIZLIK VE KONKORDATO	Dr. Öğr. Üyesi Sultan GEDİK GÖÇER Yüksek Lisans Öğrencisi Meryem EKEN
		6	LANDSCAPE TRANSFORMATION AND SOCIO-ENVIRONMENTAL CONFLICTS ARISING FROM HYDROPOWER DEVELOPMENT IN THE VALBONA VALLEY	Dr. Flora Gjoni Dr. Ylber Dyli
		7	ANTHROPO-GEOMORPHOLOGİCAL CHARACTERİSTİCS AND EARTHQUAKE RİSK ASSESSMENT OF COASTAL RECLAMATİON AREAS ALONG THE MARMARA COAST OF ISTANBUL	Kübra Yıldırım Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Karakoca
		8	SPATIAL SUITABILITY ANALYSIS OF DISASTER AND EMERGENCY ASSEMBLY AREAS IN ACIPAYAM DISTRICT WITHIN THE CONTEXT OF URBAN DISASTER SAFETY	İsmail Emin YAPAN Assoc. Prof. Dr. Cennet ŞANLI

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. Öğr.Üyesi Esra Gül KOÇYİĞİT**	1	THE SERIAL MEDIATING ROLE OF RUMINATION AND COGNITIVE FLEXIBILITY IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL DISTRESS AND PROBLEMATIC CHATGPT USE	Master's Student Gamze Yıldırım Prof. Dr. Seydi Ahmet SATICI
		2	PARÜREZİSİN (UTANGAÇ MESANE SENDROMU) KLİNİK DEĞERLENDİRİLMESİ VE TEDAVİ sYAKLAŞIMLARI: GÜNCEL KANITLARIN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ	Dr. Öğr.Üyesi Esra Gül KOÇYİĞİT
		3	A PSYCHOANALYTIC INTERPRETATION OF METALLICA'S "ONE" IN THE CONTEXT OF POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER	Ömer Faruk Sağun
		4	READY FOR CHANGE: A JOURNEY TOWARD FREEDOM FROM TOBACCO	Yüksek Lisans öğrencisi Gulchin Asgarova Dr.Öğr. Üyesi Elif ÜNAL
		5	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE AKADEMİK ÖZ-YETERLİK, AKADEMİK KAYGI VE GELECEK KAYGISININ AKADEMİK UMUTSUZLUKLA İLİŞKİSİ	Psik. Dan.Muhammed Burak Akgül Prof. Dr. Fulya Türk
		6	DETERMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN EATING ATTITUDES AND ANGER EXPRESSION STYLES IN ADULTS ACCORDING TO AGE AND GENDER	Gaye YÜKSEKDAĞ Dr.Öğr. Üyesi Nurgül YAVUZER
		7	AN EXAMINATION OF BURNOUT IN PSYCHOTHERAPISTS IN THE CONTEXT OF WORKLOAD, PERCEIVED STRESS, PSYCHOLOGICAL RESILIENCE, AND COGNITIVE FLEXIBILITY	HANA GAMİL ALİ Dr. Öğr. Üyesi Filiz KUMOVA
		8	THE EFFECT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TEXT TYPES ON BODY SATISFACTION WITHIN THE CONTEXT OF SELF-COMPASSION: AN EXPERIMENTAL PILOT STUDY	Gülay KEBİROĞLU DEMİR Dr. Öğr. Üyesi Filiz KUMOVA

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Cüneyd İkbal SARIOĞLU**	1	DEMOGRAPHIC AND BEHAVIORAL DETERMINANTS INFLUENCING CONSUMERS' TECHNOLOGY READINESS LEVELS: A STUDY USING THE TRI 2.0 SCALE	Doktora Öğrencisi Gülizar YAKUT Doç. Dr. Şeniz ÖZHAN Dr. Öğr. Üyesi Özge HABİBOĞLU
		2	ONLINE ALIŞVERİŞTE HİZMET TELAFİSİNE İLİŞKİN ALGILANAN ADALETİN TÜKETİCİLERİN DAVRANIŞSAL NİYETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Yasemin YAMANER Doç. Dr. Ümit BAŞARAN
		3	THE EFFECT OF USING CELEBRITIES IN ADVERTISEMENTS ON CONSUMERS' BRAND PREFERENCES	Assoc. Prof. Dr. Cüneyd İkbal SARIOĞLU
		4	EXAMINING THE EFFECTS OF SALES PROMOTIONS ON COMPULSIVE BUYING BEHAVIOR	Assoc. Prof. Dr. Cüneyd İkbal SARIOĞLU
		5	KOOPERATİFÇİLİK 2.0: DİJİTAL PAZARLAMA VE TOPLULUK EKONOMİSİ PERSPEKTİFİNDEN KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi Şermin ÖNEM
		6	THE EFFECT OF VISUAL CONTENT STRATEGIES ON CONSUMER PURCHASING BEHAVIOR FROM A NEUROMARKETING PERSPECTIVE	Nurseli CİVAN DEMİRCAN
		7	DİJİTAL PLATFORMLARDA AKIŞ DENEYİMİNİN ART ARDA İZLEME (BINGE-WATCHING) DAVRANIŞINA ETKİSİ: İZLEME SIKLIĞININ DÜZENLEYİCİ ROLÜ	Doktora Öğrencisi Furkan ERSOY Prof. Dr. Keti VENTURA
		8	KÜRESEL MARKALARDA MENŞEI ÜLKE ETKISININ TÜKETICI MARKA TUTUMU ETKISINE YÖNELIK OTOMOTIV SEKTÖRÜNDE BIR ALAN ARAŞTIRMASI	Doktora Öğrencisi Furkan ERSOY Prof. Dr. Keti VENTURA

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Doç. Dr. ALİ SUAT GÖZCÜ**	1	PLATON'DA GÜZEL	Doktor Öğretim Üyesi Vildan BURKAZ
		2	MICHAEL B. BURKE'S THEORY OF MATERIAL CONSTITUTION: DOMINANT SORTALS AND IDENTITY	Doç. Dr. ALİ SUAT GÖZCÜ
		3	SPİNOZA VE NİETZSCHE'DE OLUMLAMA KAVRAMI: KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME SÜRECİNDE AHLAKİ DUYGU OLARAK NEŞE	Yüksek Lisans Öğrencisi Rümeysa GÖKKAYA
		4	YENİDEN- CANLANDIRMADAN SİNOPTİK YARGIYA: COLLINGWOOD VE MINK'TE TARİHSEL ANLAMANIN KAPSAMI	Arş. Gör. Dr. Gülçin AYITGU METİN
		5	MAKING SENSE OF TIME: RICOEUR'S INTERPRETATION OF AUGUSTINE'S APORIES OF TIME	Dilara DİNLEMEZ
		6	BİLİNÇ PROBLEMİNE ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM OLARAK PANPSİŞİZM	Kader ACAR

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Prof. Dr. Şebnem KUŞVURAN**	1	EFFECTS OF MICROBIAL FERTILIZER APPLICATIONS ON YIELD AND QUALITY CHARACTERISTICS OF SILAGE MAIZE (Zea mays L.)	Prof. Dr. Alpaslan KUŞVURAN Prof. Dr. Şebnem KUŞVURAN Özgün KIRDAR
		2	EFFECT OF MICROBIAL FERTILIZER APPLICATION ON YIELD AND QUALITY CHARACTERISTICS OF ALFALFA (Medicago sativa L.)	Prof. Dr. Alpaslan KUŞVURAN Prof. Dr. Şebnem KUŞVURAN Özgün KIRDAR
		3	THE EFFECTS OF TREE AGE ON CUPRAC AND FRAP ANTIOXIDANT CAPACITY OF HAZELNUT SKIN (Corylus avellana L.)	Yeliz ÇETİNKAYA Assoc. Prof. Dr. Kaan KALTALIOĞLU
		4	EXPLORING THE EFFECTS OF 3D BIOPRINTING TECHNOLOGY IN WOUND HEALING	Assoc. Prof. Dr. Kaan KALTALIOĞLU
		5	NEW TRENDS IN GLOBAL SERICULTURE AND DEVELOPMENTS IN AZERBAIJAN	Res.Asst. Gülnar Damir BAGHIROVA Prof.Dr. Sait ENGINDENIZ
		6	VERTICAL DISTRIBUTION OF CHERRY FRUIT FLY (RHAGOLETIS CERASI L. DIPTERA: TEPHRITIDAE) POPULATION AND THE EFFECT OF TRAP HEIGHT İN ELAZIĞ	Gül SAVRAN Doç. Dr. AYKUT TOPDEMİR Prof. Dr. İnanç ÖZGEN
		7	TOKAT İLİ MERKEZ İLÇE BUĞDAY ÜRETİMİNDE İKLİM FAKTÖRLERİNİN VERİM ÜZERİNE ETKİSİ	Emre BAÇ Prof.Dr. Bilge GÖZENER Aysun IŞIK
		8	BAHÇE ÜRÜNLERİNİN MUHAFAZASI VE PAZARLAMASINDA KULLANILAN GÜNCEL PAKETLEME TEKNOLOJİLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Cafer ÖZKAN Dr. Öğr. Üyesi Burak Erdem ALGÜL

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Elena Popovska**	1	INNOVATIVE STEM EDUCATION MODELS INCORPORATING ISLAMIC SCIENTIFIC HERITAGE IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS	Prof. Dr. Reza Jalali Soraya Mahmoudi Ali Karimi Fatemeh Ahmadi
		2	DIGITAL LITERACY PROGRAMS FOR RURAL IRANIAN GIRLS ADDRESSING GENDER DIGITAL DIVIDE	Assoc. Prof. Dr. Hassan Tavakoli Leila Bahrami Mohammad Rezaei
		3	SAUDI VISION 2030 ALIGNMENT THROUGH TEACHER TRAINING REFORMS IN VOCATIONAL EDUCATION	Dr. Khalid Al-Saud Fatima Al-Mansoori Ahmed Bin Laden
		4	INTEGRATING ARABIC LANGUAGE PRESERVATION IN BILINGUAL STEM CURRICULA FOR SAUDI UNIVERSITIES	Prof. Dr. Nora Al-Ghamdi Omar Al-Fahim Sara Hassan
		5	MULTICULTURAL CLASSROOM MANAGEMENT STRATEGIES FOR NORTH MACEDONIAN DIVERSE SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Elena Popovska Nikola Ivanov Marija Petrovic
		6	POST-PANDEMIC BLENDED LEARNING FRAMEWORKS FOR MACEDONIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Dr. Goran Trajkov Biljana Angelova Saso Kostovski
		7	GREEK ORTHODOX EDUCATION VALUES INTEGRATION IN MODERN SECULAR CURRICULA	Prof. Dr. Eleni Papadopoulos Dimitri Stavros Maria Kostas
		8	MYCENAEAN HERITAGE EDUCATION THROUGH IMMERSIVE VR TECHNOLOGIES IN ATHENS SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Nikos Karamanlis Sophia Antoniou Theo Lazos
		9	SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS PEDAGOGY IN CRETE ENVIRONMENTAL EDUCATION PROGRAMS	Dr. Panagiotis Manolis Anna Theodorou Katerina Panagiotou

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Karim Bensalem**	1	CULTURAL TRANSFORMATION AND IDENTITY NEGOTIATION IN POST-SOVIET AZERBAIJANI SOCIETIES	Prof. Dr. Aydin Rahimov Leyla Guliyeva Murad Ismayilov
		2	TRADITIONAL FAMILY STRUCTURES AND MODERNIZATION EFFECTS IN RURAL AZERBAIJAN	Assoc. Prof. Dr. Sevda Mammadli Rashad Karimzade
		3	ETHNOGRAPHIC STUDY OF NOMADIC HERITAGE AND SETTLEMENT PATTERNS IN IRANIAN TRIBAL COMMUNITIES	Dr. Mahdi Khosravi Fatemeh Nourani Ali Shokri
		4	RITUAL PRACTICES AND RELIGIOUS SYMBOLISM IN CONTEMPORARY IRANIAN URBAN LIFE	Prof. Dr. Hossein Tavassoli Zahra Ebrahimi
		5	BERBER IDENTITY AND CULTURAL PRESERVATION IN MODERN ALGERIAN SOCIETY	Assoc. Prof. Dr. Karim Bensalem Nadia Touati Yacine Meziane
		6	URBANIZATION AND SOCIAL CHANGE IN ALGERIAN TRADITIONAL COMMUNITIES: AN ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE	Dr. Samir Belkadi Amel Zerrouki
		7	LANGUAGE, MEMORY, AND ORAL TRADITIONS IN GEORGIAN HIGHLAND CULTURES	Prof. Dr. Nino Chakvetadze Giorgi Avaliani Tamar Kvaratskhelia
		8	POST-SOVIET IDENTITY AND YOUTH CULTURE IN GEORGIAN URBAN ENVIRONMENTS	Assoc. Prof. Dr. Irakli Shengelia Mariam Gogoladze

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Leila Shokouhi**	1	INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR IMPROVING PRIMARY EDUCATION OUTCOMES IN RURAL LAOS	Prof. Dr. Somphong Vannaseng Khamla Phommasack Dr. Sitha Keobounma
		2	DIGITAL LEARNING PLATFORMS AND THEIR IMPACT ON SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN URBAN LAOS	Assoc. Prof. Dr. Bounmy Siharath Anong Vilayphone
		3	CURRICULUM REFORM AND CRITICAL THINKING DEVELOPMENT IN IRANIAN HIGHER EDUCATION SYSTEMS	Dr. Mahdi Norouzi Fatemeh Rahbari Hossein Azimi
		4	TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT PROGRAMS AND THEIR EFFECTIVENESS IN IRANIAN SCHOOLS	Prof. Dr. Leila Shokouhi Reza Ghaffari
		5	INCLUSIVE EDUCATION STRATEGIES FOR STUDENTS WITH DISABILITIES IN ALGERIAN PUBLIC SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Samir Boudjemaa Nadia Cherifi Karim Touati
		6	THE ROLE OF PARENTAL INVOLVEMENT IN ENHANCING STUDENT ACHIEVEMENT IN ALGERIA	Dr. Amel Benyamina Yacine Meziane
		7	EDUCATION REFORMS AND STUDENT-CENTERED LEARNING APPROACHES IN GEORGIAN UNIVERSITIES	Prof. Dr. Tamar Kvaratskhelia Giorgi Abashidze Nino Lortkipanidze
		8	THE IMPACT OF BILINGUAL EDUCATION ON ACADEMIC PERFORMANCE IN GEORGIAN SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Irakli Dolidze Mariam Chkheidze
		9	INTEGRATION OF TECHNOLOGY IN CLASSROOM TEACHING PRACTICES IN GEORGIA	Dr. Salome Japaridze Levan Gogsadze

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Dawit Alemayehu**	1	POST-COMMUNIST IDENTITY AND MEMORY IN CONTEMPORARY ROMANIAN LITERATURE	Prof. Dr. Andrei Popescu Elena Ionescu Dr. Mihai Stan
		2	FOLKLORE AND MYTH REINTERPRETATION IN MODERN ROMANIAN POETRY	Assoc. Prof. Dr. Daniela Marinescu
		3	NARRATIVE STRUCTURES AND URBAN REPRESENTATIONS IN CONTEMPORARY TURKISH LITERATURE FROM BORNOVA REGION	Radu Georgescu
		4	INTERTEXTUALITY AND POSTMODERN THEMES IN BORNOVA-BASED ACADEMIC LITERARY STUDIES	Dr. Dawit Alemayehu
		5	ORAL TRADITIONS AND THEIR TRANSFORMATION IN ETHIOPIAN MODERN FICTION	Dr. Tesfaye Bekele Almaz Gebru
		6	LANGUAGE, IDENTITY, AND COLONIAL LEGACY IN ETHIOPIAN LITERARY DISCOURSE	Assoc. Prof. Dr. Hana Tesfaye Solomon Abebe
		7	STEPPE CULTURE AND SYMBOLISM IN CONTEMPORARY KAZAKH NOVELS	Prof. Dr. Aigerim Sadykova Nursultan Bekov Dr. Dana Kairat
		8	THE ROLE OF EPIC POETRY IN SHAPING NATIONAL IDENTITY IN KAZAKH LITERATURE	Assoc. Prof. Dr. Yerlan Tulegenov Aruzhan Iskakova
		9	MODERNISM AND LITERARY EXPERIMENTATION IN POST-SOVIET KAZAKH WRITING	Dr. Gulmira Zhanabayeva Askar Nurtayev

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Nikos Karamanlis**	1	THE POLITICAL AND SOCIAL TRANSFORMATION OF TRANSYLVANIA DURING THE AUSTRO-HUNGARIAN PERIOD	Prof. Dr. Andrei Popa Elena Ionescu Mihai Stan
		2	MEDIEVAL TRADE ROUTES AND CULTURAL INTERACTIONS IN WALLACHIA AND MOLDAVIA	Assoc. Prof. Dr. Ioana Dumitrescu Radu Georgescu
		3	THE ROLE OF THE SILK ROAD IN SHAPING MEDIEVAL AZERBAIJANI STATE STRUCTURES	Prof. Dr. Rashad Karimov Leyla Mammadli Elvin Huseynov
		4	CULTURAL AND RELIGIOUS DYNAMICS IN SAFAVID-ERA AZERBAIJAN	Dr. Nigar Aliyeva Farid Guliyev
		5	ANCIENT AKSUMITE CIVILIZATION AND ITS TRADE NETWORKS IN THE RED SEA REGION	Prof. Dr. Tesfaye Bekele Almaz Desta Dr. Yohannes Girma
		6	COLONIAL RESISTANCE MOVEMENTS AND NATIONAL IDENTITY FORMATION IN ETHIOPIA	Assoc. Prof. Dr. Mekonnen Alemu Selamawit Tadesse
		7	NOMADIC EMPIRE FORMATION AND STEPPE POLITICS IN EARLY KAZAKH HISTORY	Prof. Dr. Yerlan Sadykov Aigerim Nurpeisova Dias Kenzhebayev

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assis. Prof. Dr. Ruslan Zhumabayev**	1	SOCIAL INEQUALITY AND URBAN POVERTY DYNAMICS IN POST-TRANSITION ROMANIAN CITIES	Prof. Dr. Andrei Popescu Elena Ionescu Dr. Mihai Dumitrescu
		2	MIGRATION PATTERNS AND SOCIAL INTEGRATION CHALLENGES AMONG ROMANIAN YOUTH IN EUROPEAN LABOR MARKETS	Assoc. Prof. Dr. Cristina Marin Vlad Georgescu
		3	THE ROLE OF RELIGION IN SHAPING SOCIAL NORMS AND COMMUNITY COHESION IN MODERN EGYPTIAN SOCIETY	Prof. Dr. Ahmed El-Sharif Mona Hassan Dr. Karim Fouad
		4	GENDER ROLES AND EDUCATIONAL INEQUALITY IN RURAL EGYPT: A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE	Prof. Dr. Ibrahim Abdallah Fatima El-Tahir Omar Hassan
		5	TRADITIONAL SOCIAL STRUCTURES AND MODERNIZATION IMPACTS IN SUDANESE RURAL COMMUNITIES	Dr. Salma Naguib Hassan El-Gendy
		6	CONFLICT, DISPLACEMENT, AND SOCIAL RESILIENCE AMONG SUDANESE URBAN POPULATIONS	Dr. Musa Idris Aisha Mohamed
		7	SOCIAL CHANGE AND YOUTH IDENTITY FORMATION IN CONTEMPORARY KAZAKHSTAN	Prof. Dr. Yerlan Sadykov Aigerim Tulegenova Nursultan Beketov Dr. Dana Kairatova
		8	DIGITALIZATION AND ITS IMPACT ON FAMILY STRUCTURES IN KAZAKH SOCIETY	Assis. Prof. Dr. Ruslan Zhumabayev
		9	ETHNIC DIVERSITY AND SOCIAL COHESION IN MULTICULTURAL REGIONS OF KAZAKHSTAN	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abilova Marat Ospanov

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assis. Prof. Dr. Laila Hassan**	1	DEMOCRATIC CONSOLIDATION AND ELECTORAL REFORMS IN POST-COMMUNIST ROMANIA	Andrei Popa Elena Ionescu Dr. Mihai Georgescu
		2	THE ROLE OF EUROPEAN UNION INSTITUTIONS IN SHAPING ROMANIAN PUBLIC POLICY FRAMEWORKS	Assoc. Prof. Dr. Cristina Dumitrescu Radu Marinescu
		3	AUTHORITARIAN LEGACIES AND POLITICAL TRANSITION IN MODERN EGYPTIAN GOVERNANCE STRUCTURES	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed Dr. Mona Abdelrahman Youssef Khalil
		4	CIVIL SOCIETY AND YOUTH POLITICAL PARTICIPATION IN POST-ARAB SPRING EGYPT	Assis. Prof. Dr. Laila Hassan Omar Farouk Nour El-Din
		5	STATE-BUILDING CHALLENGES AND ETHNIC POLITICS IN CONTEMPORARY SUDAN	Prof. Dr. Hassan Idris Fatima Abdelgadir Dr. Musa Elamin
		6	TRANSITIONAL GOVERNANCE AND CONFLICT RESOLUTION MECHANISMS IN SUDAN AFTER POLITICAL UPHEAVALS	Assoc. Prof. Dr. Khalid Osman Aisha Mohamed
		7	ENERGY POLITICS AND REGIONAL POWER DYNAMICS IN CENTRAL ASIA: THE CASE OF KAZAKHSTAN	Dr. Yerlan Sadykov Aigerim Bekova Dr. Nurlan Tursynov
		8	NATION-BUILDING AND IDENTITY FORMATION IN POST-SOVIET KAZAKHSTAN	Dias Zhumabayev Assoc. Prof. Dr. Gulmira Akhmetova

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Andrei Popa**	1	DEMOCRATIC CONSOLIDATION AND EUROPEAN UNION INTEGRATION POLICIES IN POST-COMMUNIST ROMANIA	Dr. Andrei Popa
		2	PUBLIC ADMINISTRATION REFORMS AND ANTI-CORRUPTION STRATEGIES IN ROMANIAN GOVERNANCE	Assoc. Prof. Dr. Cristina Dumitrescu Radu Marinescu Elena Ionescu Dr. Mihai Stan
		3	POLITICAL PARTICIPATION AND YOUTH ENGAGEMENT IN CONTEMPORARY GREEK DEMOCRACY	Dr. Nikos Papageorgiou Maria Kallisti Dimitris Voulgaris
		4	ECONOMIC CRISIS AND POLICY RESPONSES IN GREECE: A POLITICAL ECONOMY PERSPECTIVE	Prof. Dr. Ioannis Theodorakis Eleni Markou
		5	ENERGY POLITICS AND FOREIGN POLICY STRATEGIES IN QATAR'S GLOBAL DIPLOMACY	Prof. Dr. Khalifa Al-Thani Dr. Nasser Al-Kuwari Fahad Al-Misnad
		6	STATE-BUILDING AND GOVERNANCE MODELS IN QATAR: BALANCING TRADITION AND MODERNITY	Assoc. Prof. Dr. Mariam Al-Suwaidi Hamad Al-Ansari
		7	POST-SOVIET POLITICAL TRANSFORMATION AND DEMOCRATIC DEVELOPMENT IN GEORGIA	Prof. Dr. Giorgi Mchedlishvili Nino Kapanadze Levan Abashidze
		8	REGIONAL SECURITY POLICIES AND CONFLICT RESOLUTION IN THE SOUTH CAUCASUS	Dr. Tamar Shengelia Irakli Beridze
		9	MEDIA FREEDOM AND POLITICAL COMMUNICATION STRATEGIES IN GEORGIAN POLITICS	Assoc. Prof. Dr. Davit Lomidze Ana Gelashvili

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assoc. Prof. Dr. Davit Gogoladze**	1	DEMOCRATIC RESILIENCE AND INSTITUTIONAL TRUST IN POST-PANDEMIC EUROPE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF CITIZEN PARTICIPATION, GOVERNANCE CAPACITY, AND POLITICAL LEGITIMACY	Dr. Mihai Dumitrescu Ana-Maria Radu
		2	THE IMPACT OF DIGITAL POLITICAL COMMUNICATION ON ELECTORAL BEHAVIOR: SOCIAL MEDIA, DISINFORMATION, AND DEMOCRATIC ACCOUNTABILITY IN EASTERN EUROPE	Assoc. Prof. Dr. Cristina Marinescu
		3	MIGRATION GOVERNANCE AND BORDER SECURITY POLICIES IN THE EASTERN MEDITERRANEAN: CHALLENGES FOR REGIONAL COOPERATION AND POLITICAL STABILITY	Prof. Dr. Nikolaos Papadakis Eleni Karagianni Dr. Georgios Vassiliou Christos Theodorakis
		4	PUBLIC POLICY RESPONSES TO CLIMATE CHANGE AND ENERGY TRANSITION: POLITICAL LEADERSHIP, SOCIETAL ADAPTATION, AND SUSTAINABLE GOVERNANCE FRAMEWORKS	Assoc. Prof. Dr. Dimitrios Alexandris Dr. Panagiotis Ioannidis Konstantinos Georgiadis
		5	STATE MODERNIZATION AND GOVERNANCE REFORM IN THE GULF REGION: EXAMINING ADMINISTRATIVE INNOVATION, PUBLIC SECTOR PERFORMANCE, AND POLICY EFFECTIVENESS	Prof. Dr. Ahmed Al-Mansoori Dr. Fatima Al-Kuwari Mohammed Al-Hajri Sara Al-Naimi
		6	YOUTH POLITICAL ENGAGEMENT AND NATIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES IN THE ARAB WORLD: EVALUATING PARTICIPATORY GOVERNANCE AND CIVIC EMPOWERMENT INITIATIVES	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Thani Prof. Dr. Noor Al-Sulaiti Dr. Mariam Al-Emadi Abdullah Al-Marri Aisha Al-Hammadi

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Assoc. Prof. Dr. Mihai Dumitrescu**	1	GEOPOLITICAL TRANSFORMATIONS IN THE SOUTH CAUCASUS: REGIONAL SECURITY DYNAMICS, FOREIGN POLICY ADAPTATION, AND STRATEGIC PARTNERSHIPS	Assoc. Prof. Dr. Davit Gogoladze Prof. Dr. Ketevan Chikovani
		2	DIGITAL GOVERNANCE AND ELECTRONIC PARTICIPATION IN EMERGING DEMOCRACIES: OPPORTUNITIES, RISKS, AND POLICY IMPLICATIONS FOR PUBLIC ADMINISTRATION	Dr. Eka Metreveli Ana Shengelia Assoc. Prof. Dr. Zurab Kiknadze
		3	ARTIFICIAL INTELLIGENCE, AUTOMATION, AND FUTURE LABOR MARKETS: ECONOMIC IMPLICATIONS FOR PRODUCTIVITY, EMPLOYMENT, AND WAGE DISTRIBUTION	Adam Kiss Reka Molnar Prof. Dr. Balint Szabo Dr. Zsuzsanna Varga
		4	DIGITAL TRANSFORMATION AND PRODUCTIVITY GROWTH IN EMERGING EUROPEAN ECONOMIES: AN ECONOMETRIC ANALYSIS OF TECHNOLOGICAL INVESTMENT AND LABOR MARKET ADAPTATION	Prof. Dr. Alexandru Ionescu Dr. Maria Popa
		5	THE EFFECTS OF MONETARY POLICY UNCERTAINTY ON FOREIGN DIRECT INVESTMENT FLOWS AND ECONOMIC STABILITY IN SOUTHEASTERN EUROPE	Assoc. Prof. Dr. Mihai Dumitrescu
		6	SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES AS DRIVERS OF ECONOMIC DEVELOPMENT: EVIDENCE FROM INNOVATION, EMPLOYMENT, AND REGIONAL COMPETITIVENESS IN THE WESTERN BALKANS	Prof. Dr. Arben Krasniqi Liridona Gashi Dr. Besnik Berisha
		7	FINANCIAL INCLUSION AND SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH: ASSESSING THE ROLE OF DIGITAL BANKING SERVICES IN DEVELOPING ECONOMIES	Assis. Prof. Dr. Valon Shala Dr. Fitore Rexhepi
		8	ENERGY MARKET DIVERSIFICATION AND MACROECONOMIC RESILIENCE IN GULF COUNTRIES: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR LONG-TERM DEVELOPMENT	Prof. Dr. Ahmad Al-Sabah Dr. Fatima Al-Mutairi Nasser Al-Harbi
		9	THE IMPACT OF HUMAN CAPITAL INVESTMENT ON KNOWLEDGE-BASED ECONOMIC DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF HIGH-INCOME RESOURCE ECONOMIES	Assoc. Prof. Dr. Khaled Al-Enezi
		10	GREEN ECONOMIC TRANSITION AND INDUSTRIAL COMPETITIVENESS: EXAMINING THE COSTS AND BENEFITS OF SUSTAINABLE PRODUCTION POLICIES IN CENTRAL EUROPE	Prof. Dr. Gabor Kovacs Dr. Anna Horvath Peter Nagy
		11	ARTIFICIAL INTELLIGENCE, AUTOMATION, AND FUTURE LABOR MARKETS: ECONOMIC IMPLICATIONS FOR PRODUCTIVITY, EMPLOYMENT, AND WAGE DISTRIBUTION	Adam Kiss Reka Molnar Prof. Dr. Balint Szabo Dr. Zsuzsanna Varga

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Assoc. Prof. Dr. Mihai Dumitrescu**	1	THE ROLE OF AFRICAN THEOLOGICAL TRADITIONS IN CONTEMPORARY CHRISTIAN PRACTICES IN ZIMBABWE	Dr. Blessing Ndlovu Prof. Dr. Tendai Muchengeti Rumbidzai Chikore
		2	INTERPRETATIONS OF BIBLICAL TEXTS IN POST-COLONIAL ZIMBABWEAN SOCIETY	Assoc. Prof. Dr. Tafadzwa Moyo Simbarashe Gutu
		3	ORTHODOX CHRISTIAN THEOLOGY AND NATIONAL IDENTITY IN NORTH MACEDONIA	Prof. Dr. Aleksandar Petreski Marija Nikolova Dr. Stefan Iliev
		4	INTERRELIGIOUS DIALOGUE AND COEXISTENCE IN BALKAN THEOLOGICAL DISCOURSE	Dr. Elena Trajkovska Assoc. Prof. Dr. Goran Stojanov
		5	ISLAMIC THEOLOGICAL PERSPECTIVES ON MODERNITY AND SOCIAL CHANGE IN TUNISIA	Assis. Prof. Dr. Hichem Ben Youssef Amira Trabelsi Dr. Sami Gharbi
		6	QURANIC INTERPRETATION AND CONTEMPORARY ETHICAL ISSUES IN TUNISIAN SCHOLARSHIP	Dr. Noura Ben Salem Yassine Chahed
		7	THE DEVELOPMENT OF ORTHODOX THEOLOGICAL THOUGHT IN MODERN GEORGIAN SOCIETY	Nino Kakhidze Dr. Levan Gogoladze
		8	RELIGION AND CULTURAL IDENTITY IN POST-SOVIET GEORGIA: A THEOLOGICAL ANALYSIS	Assis. Prof. Dr. Tamar Japaridze Irakli Tsereteli

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	**Assoc. Prof. Dr. Tamar Lomidze**	1	RURAL TO URBAN MIGRATION DYNAMICS AND SOCIOECONOMIC TRANSFORMATION IN ZIMBABWEAN COMMUNITIES	Dr. Rutendo Dube
		2	YOUTH MIGRATION PATTERNS AND EMPLOYMENT CHALLENGES IN ZIMBABWE'S POST-CRISIS ECONOMY	Assoc. Prof. Dr. Tafadzwa Ndlovu Kudakwashe Gweru Prof. Dr. Tendai Moyo Nyasha Chikore
		3	TRANSNATIONAL MIGRATION AND IDENTITY FORMATION AMONG MACEDONIAN DIASPORA COMMUNITIES	Dr. Elena Petrova Stefan Iliev Marija Kostova
		4	ECONOMIC MIGRATION FLOWS AND LABOR MARKET ADAPTATION IN NORTH MACEDONIA	Prof. Dr. Aleksandar Trajkov Ivana Ristova
		5	IRREGULAR MIGRATION AND BORDER MANAGEMENT POLICIES IN TUNISIA	Assoc. Prof. Dr. Hichem Ben Youssef Amira Trabelsi Dr. Sami Gharbi
		6	SOCIAL INTEGRATION OF SUB-SAHARAN MIGRANTS IN TUNISIAN URBAN CENTERS	Dr. Nadia Chaabane Fathi Mansouri
		7	POST-SOVIET MIGRATION TRENDS AND DEMOGRAPHIC SHIFTS IN GEORGIA	Prof. Dr. Giorgi Avaliani Nino Beridze Levan Khutsishvili
		8	INTERNAL DISPLACEMENT AND RESETTLEMENT POLICIES IN GEORGIAN CONFLICT ZONES	Assoc. Prof. Dr. Tamar Lomidze Irakli Gelashvili
		9	LABOR MIGRATION AND REMITTANCE IMPACTS ON HOUSEHOLD ECONOMIES IN GEORGIA	Dr. Ana Tsiklauri Mariam Shengelia

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	**Dr. Hassan Mgaya**	1	DIGITAL PAYMENT TRANSFORMATION AND FINANCIAL INCLUSION IN SOUTHEAST ASIA'S URBAN ECONOMIES	Prof. Dr. Ernesto Valdés Dr. Camila Hernández Luis Ortega
		2	STRUCTURAL ADJUSTMENT POLICIES AND THEIR LONG-TERM SOCIOECONOMIC IMPACTS IN POST-REVOLUTIONARY CUBA	Prof. Dr. Budi Santoso Dr. Maya Kartika Fajar Nugroho
		3	TOURISM-DEPENDENT ECONOMIES AND SUSTAINABLE GROWTH STRATEGIES IN CONTEMPORARY CUBA	Prof. Dr. Joseph Mwakipesile Assoc. Prof. Dr. Ricardo Morales Dr. Elena Ruiz
		4	AGRICULTURAL PRODUCTIVITY, CLIMATE CHANGE, AND RURAL POVERTY REDUCTION IN TANZANIA	Dr. Asha Mtemvu Peter Nyerere
		5	FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND INDUSTRIALIZATION PATTERNS IN EAST AFRICAN ECONOMIES	Dr. Hassan Mgaya
		6	TRANSITION ECONOMIES AND MARKET LIBERALIZATION IN POST-SOVIET CENTRAL ASIA	Dr. Nilufar Rahmonova Azizbek Sharifov
		7	INFLATION CONTROL MECHANISMS AND CURRENCY STABILITY IN TAJIKISTAN'S MODERN ECONOMY	Assoc. Prof. Dr. Rustam Iskandarov Dr. Farzona Yusufzoda
		8	LABOR MIGRATION, REMITTANCES, AND HOUSEHOLD ECONOMIC RESILIENCE IN TAJIKISTAN	Dr. Dilshod Rahimov Prof. Dr. Gulnora Saidova Assoc. Prof. Dr. Komron Davlatov

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	**Prof. Dr. Neema Kileo**	1	COLONIAL ADMINISTRATION AND URBAN TRANSFORMATION IN BATAVIA DURING THE DUTCH EAST INDIES PERIOD	Dr. Siti Rahmawati
		2	ISLAMIC TRADE NETWORKS AND THE DEVELOPMENT OF PORT CITIES IN THE INDONESIAN ARCHIPELAGO FROM THE FIFTEENTH TO THE SEVENTEENTH CENTURY	Assoc. Prof. Dr. Budi Santoso Maya Kartika
		3	REVOLUTIONARY MOBILIZATION AND SOCIAL CHANGE IN CUBA AFTER 1959	Prof. Dr. Ernesto Valdés Dr. Camila Hernández Luis Ortega
		4	THE ROLE OF SUGAR PLANTATIONS IN SHAPING THE ECONOMIC AND POLITICAL HISTORY OF NINETEENTH-CENTURY CUBA	Dr. Elena Ruiz Ricardo Morales
		5	PRECOLONIAL TRADE ROUTES AND CULTURAL EXCHANGE IN EAST AFRICA: EVIDENCE FROM TANZANIAN COASTAL COMMUNITIES	Prof. Dr. Joseph Mwakipesile Dr. Asha Mtemvu Peter Nyerere
		6	THE IMPACT OF GERMAN COLONIAL RULE ON LOCAL GOVERNANCE STRUCTURES IN TANGANYIKA	Prof. Dr. Neema Kileo
		7	SILK ROAD INTERACTIONS AND CULTURAL EXCHANGE IN CENTRAL ASIA DURING THE MEDIEVAL PERIOD	Prof. Dr. Farrukh Karimov Dr. Nilufar Rahmonova
		8	POLITICAL TRANSFORMATIONS IN TAJIKISTAN FROM THE LATE SOVIET ERA TO NATIONAL INDEPENDENCE	Assoc. Prof. Dr. Rustam Iskandarov Dr. Farzona Yusufzoda
		9		

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	**Assoc. Prof. Dr. Manuel Herrera**	1	ANALYSIS OF PREHISTORIC SETTLEMENT PATTERNS AND CULTURAL LANDSCAPES IN THE INDONESIAN ARCHIPELAGO THROUGH GIS-BASED ARCHAEOLOGICAL METHODS	Prof. Dr. Ahmad Prabowo Rizky Nugroho
		2	ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF EARLY MARITIME TRADE NETWORKS IN SOUTHEAST ASIA: EVIDENCE FROM COASTAL EXCAVATIONS IN JAVA	Assoc. Prof. Dr. Bambang Santoso Dewi Lestari
		3	REASSESSING INDIGENOUS CERAMIC PRODUCTION TECHNIQUES IN PRE-COLUMBIAN CUBA THROUGH MATERIAL CULTURE STUDIES	Prof. Dr. Carlos Rodríguez Dr. Elena Martínez Jorge Pérez
		4	DIGITAL DOCUMENTATION AND CONSERVATION OF COLONIAL ARCHAEOLOGICAL SITES IN WESTERN CUBA USING 3D MAPPING TECHNOLOGIES	Assoc. Prof. Dr. Manuel Herrera Lucía Fernández
		5	ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE OF IRON AGE AGRICULTURAL COMMUNITIES IN EAST AFRICA: NEW FINDINGS FROM NORTHERN TANZANIA	Prof. Dr. Joseph Mwakalobo Dr. Amina Suleiman Peter Mrema
		6	COMPARATIVE STUDY OF ROCK ART TRADITIONS AND SYMBOLIC COMMUNICATION IN TANZANIAN ARCHAEOLOGICAL LANDSCAPES	Assoc. Prof. Dr. Rehema Komba Dr. Hassan Mjema
		7	SETTLEMENT DYNAMICS AND CULTURAL INTERACTIONS ALONG THE SILK ROAD: NEW ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES FROM TAJIKISTAN	Prof. Dr. Farid Sharipov Dr. Mahina Rasulzoda Kamol Iskandarov Assis. Prof. Dr. Dilshod Rahmonov
		8	ARCHAEOLOGICAL ASSESSMENT OF FORTIFIED MOUNTAIN COMMUNITIES IN THE PAMIR REGION DURING THE MEDIEVAL PERIOD	Assoc. Prof. Dr. Rustam Karimzoda Dr. Nigina Safarova
		9	BIOARCHAEOLOGICAL ANALYSIS OF HUMAN REMAINS FROM ANCIENT TAJIK SETTLEMENTS: INSIGHTS INTO DIET, HEALTH, AND MOBILITY PATTERNS	Dr. Parviz Nuriddinov Prof. Dr. Zarina Habibova Shahlo Mirzoeva

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Öğretim Üyesi Rahmi İNCEKARA**	1	KAYNAKLARI KENDİ KENDİNE YETEN TEK ÜLKE: GUYANA	Dr. Öğretim Üyesi Rahmi İNCEKARA
		2	KÜRESEL TİCARET DENKLEMİNDE YENİ ALTERNATİF: "ORTA KORİDOR"	Dr. Öğretim Üyesi Beyhan İNCEKARA
		3	JAPONYA'NIN COOL JAPAN POLİTİKASININ ULUS MARKALAMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Hande EROL
		4	THE ROLE OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES IN HUNGARY'S FOREIGN POLICY DIVERSIFICATION STRATEGY	PhD Candidate Ali Kılıçarslan Topuz
		5	FROM BODIES TO MOVEMENTS: WOMEN, MORAL SHOCKS, AND THE "WOMAN, LIFE, FREEDOM" UPRISING IN IRAN (1979–2022)	Arghavan Ashtarani
		6	TÜRKİYE'NİN MAVİ VATAN DOKTRİNİ BAĞLAMINDA DOĞU AKDENİZ'DE JEOPOLİTİK REKABET VE ENERJİ GÜVENLİĞİ	Koray Kamacı
		7	K-FOOD VANGUARD; SOFT POWER AND NATIONAL BRANDING IN 2026	Hnin Ei Aung Asst. Prof. Dr. Abdülkadir ŞENCAN
		8	IRAN'S STRATEGIC COMMUNICATION MANEUVERS IN THE US-ISRAEL-IRAN WAR	Dr. Muhammet MAĞAT Doctoral Std. İlknur Şebnem ÖZTEMEL MAĞAT
		9	AVRUPA'DA BAĞIMLILIKLA MÜCADELE POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ: PORTEKİZ ÖRNEĞİ	PhD Student Burcu IŞIK

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Sibel Taşkın**	1	ULUSLARARASI TOHUM VE ORMAN RESTORASYON AJANSI (UTORA): KÜRESEL ORMAN RESTORASYONU İÇİN YENİ BİR KURUMSAL MODEL ÖNERİSİ	Damla Erkan Doç. Dr. Günay GÖNÜLLÜ
		2	BREZİLYA TOPRAKSIZ KIR İŞÇİLERİ HAREKETİ ÇERÇEVESİNDE TOPLUMSAL DİRENİŞ ÖRNEĞİNİN İNCELEMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Bora COŞKUN Doç. Dr. Günay GÖNÜLLÜ
		3	TERÖRLE MÜCADELE POLİTİKALARININ KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ KURUMSAL ETKİLERİ	Prof. Dr. Bekir TAVAS
		4	İŞ-YAŞAM DENGESİNİN ÜÇ AYAĞI: ESNEK ÇALIŞMA, KAMUSAL BAKIM VE EBEVEYN İZNİ	Dr. Sibel Taşkın
		5	DEVLET GÖZETİMİ BAĞLAMINDA ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN ÇİN HALKI ÜZERİNDEKİ GÖZETİM ve DENETİM MEKANİZMALARI	Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Fevzi CENGİZ
		6	THE ROLE OF AI-SUPPORTED SURVEILLANCE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF SOCIETAL SECURITIZATION IN CHINA	Graduate Student Halit AKBAŞ Master of Science Hilal KÜÇÜKTOPÇU
		7	RESILIENT CITY IN INCREASING SUSTAINABILITY AGAINST CLIMATE CHANGE: THE CASE OF ESKISEHIR	Keziban AVCİ İZGÜDER Sanem BERKÜN
		8	THE INFLUENCE OF DIGITAL NETWORKS ON FAMILY COHESION	Assoc. Prof. Dr. Salih ÇİFTÇİ Research Assistant Dr. Leyla ÇİFTÇİ
		9	YÖN DERGİSİNDE TÜRKİYE'NİN KIRSAL GERÇEKLİĞİ VE DOĞAN AVCIOĞLU'NUN KALKINMA STRATEJİSİNDE TOPRAK REFORMU VE KOOPERATİFLEŞME SORUNU	Elif TOSUN Prof. Dr. Elçin Macar

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Öğr. Üyesi İlke TEPEKÖYLÜ**	1	A STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN CULTURE, MEDIA AND FOLKLORE	Dr. Öğr. Üyesi İlke TEPEKÖYLÜ
		2	CULTURE INDUSTRY AND FOLKLORE	Dr. Öğr. Üyesi İlke TEPEKÖYLÜ
		3	ROBERT WALSER MİKROGRAMLARINDA OTOKURMACA	Arş. Gör. Fatma Nur GÜN
		4	HALİKARNAS BALIKÇISI'NIN HİKÂYE VE ROMANLARINDA YAŞAM DÖNGÜSÜ SİMGESİ OLARAK "DİONYSOS"	Doktora Öğrencisi, Cenan ARIKAN ÖLMEZ
		5	MYTHOLOGICAL SYSTEM IN KAZAKH AND TURKIC EPICS: SIMILARITIES AND DIFFERENCES	Abdeldaeva Aidana Sagyndyk Nurlan
		6	RİYÂZÜ'Ş-ŞU'ARÂ ODAĞINDA ANADOLU SAHASI ŞU'ARÂ TEZKİRELERİNDE BİR ANLATI TEKNİĞİ OLARAK ANEKDOT	Yüksek Lisans Öğrencisi Hazal GÜLSUYU Dr. Öğr. Üyesi Ali Emre ÖZYILDIRIM
		7	PEYAMİ SAFA'NIN SERVER BEDİ TAKMA ADIYLA YAZDIĞI MASALLARDAKİ EĞİTİCİ – ÖĞRETİCİ İLETİLERİN İNCELENMESİ	Semiha Nur Tuğrul
		8	1940-1950 YILLARI ARASINDA CUMHURİYET GAZETESİNDE ÇIKAN PORTRE METİNLERİNE DAİR BİR İNCELEME	Emine Onay

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. Şebnem ZORLUTUNA**	1	TÜRKİYE'DE KURUMSAL GÜVENİN SOSYO-DEMOGRAFİK FAKTÖRLERE GÖRE ANALİZİ	Doç. Dr. Şebnem ZORLUTUNA
		2	THE USE OF CONSUMER DATA IN THE DIGITAL FINANCE ECOSYSTEM: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ETHICS, REGULATION AND COMPETITION DYNAMICS	Dr. Özkan İMAMOĞLU
		3	KARBON NÖTR ETİKETLERİNİN GIDA ÜRÜNLERİ PAZARLAMASINDAKİ ROLÜ: SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMA PERSPEKTİFİ	Doç.Dr. Nilgün DOĞAN Prof.Dr. Hakan ADANACIOĞLU
		4	THE RISE OF TAX-BASED WELFARE POLICIES: A CONCEPTUAL EVALUATION ON TAX EXPENDITURES	Dr. Öğretim Üyesi Merve YOLAL
		5	BELİRSİZLİK VE MAKROEKONOMİK KIRILGANLIKLARIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: G7 ÜLKE ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. Dr. Zekiye ÖRTLEK
		6	F. BRAUDEL'İN "TOPLUMSAL ZAMAN KAVRAMLARI"NIN İKTİSAT METODOLOJİSİNE KATKISI	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZİŞ
		7	ADİL GELİR DAĞILIMINDA VERGİLERİN ROLÜ ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA	Dr. Öğr. Üyesi Elif Asoy
		8	CLIMATEFLATION GELENEKSEL ENFLASYON DİNAMİKLERİNİ ZAYIFLATTI MI? GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ÇIKTI AÇIĞI VE ENFLASYON İLİŞKİSİNİN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Havva Nesrin TİRYAKİ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Öğretim Üyesi Güneş EKİM**	1	EXPRESSION PROFILING OF UTP14A AND MYL5 GENES IN IMATINIB- RESISTANT CHRONIC MYELOID LEUKEMIA	TIN NILA SOE YALDA HEKMATSHOAR
		2	DERİN ÖĞRENME DESTEKLİ VÜCUT KİTLE İNDEKSİ TAHMİNİ VE TOPLUM SAĞLIĞI TAKİBİ	Sümeyye Beyza YILDIZ Rümeysa GÜRAY
		3	GERÇEK ZAMANLI EPİLEPTİK NÖBET TESPİTİ İÇİN ZAMAN BÖLGESİ ÖZNİTELİKLERİ VE TOPLULUK ÖĞRENMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Güneş EKİM
		4	THE EFFECT OF PARENTAL EDUCATION LEVEL ON CHILD NUTRITION: A LITERATURE REVIEW	Ebru YILMAZ Dr Öğr. Üyesi Wida SİMZARİ
		5	THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PREGNANCY	Msc, Student., Elif Nursen AY Prof. Dr. Ebru GÖZÜYEŞİL
		6	SOSYAL MEDYA VE “MÜKEMMEL ANNELİK BASKISI”: GÜNCEL LİTERATÜR DERLEMESİ	Selver ÖZGÜL Nuriye ERBAŞ
		7	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ OKURYAZARLIĞI	Mehmet Nur İMTAN Ahmet Remzi BAYIR Prof. Dr. Nuran GÜLER
		8	VARDİYALI ÇALIŞMANIN HEMŞİRELERİN İŞ VERİMLİLİĞİNE ETKİSİ: KAMU HASTANESİ ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Gizem KALENDER

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Res. Asst. Ender Can YAKAR**	1	DETERMINING THE OPTIMUM POWER–SPEED COMBINATION IN FIBER LASER POLISHING OF TI6AL4V ALLOY BY SURFACE ROUGHNESS CHARACTERIZATION RELATIVE TO THE REFERENCE	Res. Asst. Ender Can YAKAR Prof. Sinan FİDAN Prof. Satılmış ÜRGÜN Prof. Mustafa Özgür BORA
		2	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF OVERLAP RATIO ON SURFACE ROUGHNESS IN FIBER LASER POLISHING OF TI6AL4V ALLOY	Res. Asst. Ender Can YAKAR Prof. Sinan FİDAN Prof. Satılmış ÜRGÜN Prof. Mustafa Özgür BORA
		3	GAZ TÜRBİNLERİNDE EKSENEL AKIŞLI TÜRBİN İÇİN KANAT TASARIMI	Recep AKSEKİ Prof. Dr. Uğur Buğra ÇELEBİ Doç. Dr. Doğuş ÖZKAN
		4	ACCURACY–COMPUTE TRADE-OFFS IN BATTERY STATE-OF-HEALTH PROGNOSTICS: A SEQUENCE-LENGTH STUDY TOWARD UAV BMS DESIGN GUIDANCE	Lecturer Abdulhaluk Kuloglu Lecturer PhD Dr. Reha Avsar Assistant Professor Dr. Tugba Tetik Associate Professor Dr. Mehmet Konar
		5	KÜTAHYA İLİ GEDİZ GÖLETİ HAVZASINDA ÖLÇÜLEN YÜZEY AKIŞLARIN HESAPLANAN YÜZEY AKIŞLARLA KIYASLANMASI	FADİME NUR DEMİR
		6	EVALUATION OF THE EFFECTS OF EXTRUSION PARAMETERS ON DIAMETER STABILITY AND MANUFACTURABILITY IN FIBER REINFORCED FILAMENT PRODUCTION	Res. Asst. Burak TEKKANAT Prof. Sinan FİDAN Prof. Mustafa Özgür BORA Prof. Satılmış ÜRGÜN Prof. Taner YILMAZ
		7	MACHINE LEARNING-BASED PRELIMINARY MODELING OF TRIBOLOGICAL BEHAVIOR IN 3D PRINTED POLYMERS	Res. Asst. Burak TEKKANAT Prof. Sinan FİDAN Prof. Mustafa Özgür BORA Prof. Satılmış ÜRGÜN

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Muammer AKGÜL Prof. Dr. Erol ALVER**	1	NANOAKIŞKAN İÇEREN KARE BİR KAPALI KUTUDA DOĞAL TAŞINIM ÜZERİNDEKİ MANYETİK ALAN ETKİLERİNİN SAYISAL İNCELENMESİ	YL Öğrencisi Barış Kerem ŞEVİK Doç.Dr.Nihal UĞURLUBİLEK Doç.Dr.Zerrin SERT
		2	MANYETİK ALAN YÖNÜNÜN DOĞAL TAŞINIM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN SAYISAL İNCELENMESİ	YL Öğrencisi Barış Kerem ŞEVİK Doç.Dr.Nihal UĞURLUBİLEK Doç.Dr.Zerrin SERT
		3	SERVO KONTROLLÜ FİLM BESLEME–YERLEŞTİRME MEKANİZMASININ TASARIMI VE OPTİMİZASYONU	Yüksek Lisans Öğrencisi Rahmi KARAKAŞ
		4	IOT BASED VIBRATION MONITORING AND ANOMALY DETECTION SYSTEM	ZÜBEYDE ELİF ARAL M.Sc. Mechanical Engineer MERVE CANATA ŞEN Prof.Dr. ÖZGE CİHANBEĞENDİ
		5	OTOMOTİV AYDINLATMA SİSTEMLERİNDE KULLANILAN LEDLİ ELEKTRONİK DEVRE KARTLARINDAKİ BAKIR KALINLIĞININ TERMAL ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Mustafa Ercan AYDIN Prof. Dr. Akın Burak ETEMOĞLU
		6	ÜÇ BOYUTLU ÖKZETİK ÇEKİRDEK YAPILARIN ÜRETİMİ VE DÜŞÜK HIZLI DARBE DAVRANIŞI	Emre DİLER Mustafa GÜR
		7	NUMERICAL ANALYSIS OF THE EFFECT OF POLYMER COATING APPLICATION ON THE MECHANICAL PERFORMANCE OF LOW-DENSITY WOOD-BASED STRUCTURES	Nisanur TAŞTAN Dr. Ögr. Üyesi Tuğberk ÖNAL Dr. Ögr. Üyesi Serhat AKSUNGUR
		8	SEM-EDX YÖNTEMİ İLE ATIŞ ARTIKLARINDA MESAFE TAYİNİ	Muammer AKGÜL Prof. Dr. Erol ALVER
		9	ENHANCEMENT OF THE SUPERCONDUCTING PROPERTIES OF BULK MgB_2 BY MAGNESIUM STEARATE ADDITION	Assoc. Prof. Özge ERDEM

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Doç. Dr. Yeşim KOÇ**	1	ABCA7 rs3764650 Polymorphism and Alzheimer's Disease in the Turkish Population	Arş. Gör. Recep ÇELİK Prof. Dr. Hakkı TAŞTAN
		2	BCL-2 İNHİBİTÖRÜ NAVİTOCLAX VE HSP27 İNHİBİTÖRÜ J2 KOMBİNASYONUNUN A549 KÜÇÜK HÜCRELİ DIŞI AKCİĞER KANSERİ HÜCRELERİNDE SEÇİCİ ANTİPROLİFERATİF ETKİSİ	Mine ÖZ Dr. Öğr. Üyesi Murat GÜNAY Doç. Dr. Mehmet KUZUCU
		3	EVALUATION OF ANTIOXIDANT ACTIVITY AND TOTAL PHENOLIC AND FLAVONOID CONTENTS OF ASTRAGALUS PERSICUS	Rabia Nur Ün
		4	THE EFFECT OF NUTRITIONAL SUPPLEMENTS APPLIED TO OLD AND NEW WAX COMBS ON THE DEVELOPMENTAL DURATION AND LIPID AMOUNT OF GALLERIA MELLONELLA (LEPIDOPTERA: PYRALIDAE) LARVAE	Doç. Dr. Yeşim KOÇ Öğr. Gör. Emine Betül AKALIN ÖZAĞDAŞ
		5	ORGANIC-INORGANIC HYBRID NANOFLOWER STRUCTURES AND IN VITRO CELL CULTURE APPLICATIONS: CURRENT EVIDENCE AND FUTURE PERSPECTIVES	Dr. Pınar ALTIN ÇELİK Asst. Prof. Dr. Muazzez DERYA ANDEDEN

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Doç. Dr. Pınar GÜNER KOÇAK**	1	HALKLA İLİŞKİLERDE BATI MERKEZLİLİĞİN SORGULANMASI: GUANXİ VE EVRENSEL HALKLA İLİŞKİLER TEORİSİNİN SINIRLARI	Doç. Dr. Pınar GÜNER KOÇAK
		2	YEREL YÖNETİMLERDE GÖRÜNÜRLÜK SİYASETİ: BELEDİYE BAŞKANLARININ MİZAH TEMELLİ SOSYAL MEDYA PAYLAŞIMLARININ ANALİZİ	Doç. Dr. Pınar GÜNER KOÇAK
		3	İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ UYGULAMALARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FAALİYETLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Firdevs KOCA Dr. Öğr. Üyesi Nuray TURAN
		4	THE STRATEGIC ROLE OF HYBRID EXPERTISE COMPETENCY ON COMPETITIVE ADVANTAGE IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATION: A CONCEPTUAL EVALUATION	Dr. Ömer Samet KAZDAL Asst. Prof. Derya ÇELİK
		5	CULTURAL ROUTES IN THE CHANGING CONCEPT OF TRADITIONAL HERITAGE IN THE MEDITERRANEAN: THE HOLY FAMILY ROUTE (EGYPT)	Heba Elmahı Asst. Prof. Selda BAYBO
		6	KIRSAL TURİZMİN KÜLTÜREL MİRAS ÜZERİNE ETKİSİ: KAVRAMSAL BİR ANALİZ	Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ÇUHADAR
		7	EVALUATING AIRBNB SERVICE ATTRIBUTES USING IMPORTANCE-PERFORMANCE ANALYSIS: THE CASE OF ANTALYA AND MUĞLA	Doç. Dr. Gonca MANAP DAVRAS Doç. Dr. Özgür DAVRAS

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Assoc. Prof. Dr. Gulden ALTAY SUROGLU Assoc. Prof. Dr. Bihter DAS**	1	COMPARISON OF MODELING PERFORMANCE OF STATISTICAL DISTRIBUTIONS FOR MONTHLY RAINFALL DATA: A CASE STUDY	Özge GÜRER Birdal ŞENOĞLU
		2	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İŞ YAŞAMINA İLİŞKİN ALGILARI: EKONOMİK GÜVENCE, KARİYER BEKLENTİSİ VE GELECEK KAYGISI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA	Lisans Öğrencisi Aslınur KAVAK Arş. Gör. Dr. Mine DOĞAN Dr. Öğretim Üyesi Yunus GÜRAL
		3	MOBİL OYUN SEKTÖRÜNDE KULLANICI KAYBI TAHMİNİ	Hakan AKKAYA Doç. Dr. Elif TUNA
		4	YAPAY ZEKA İLE KREDİ NOTU HESAPLAMASI VE BİR UYGULAMA	Yüksek Lisans Öğrencisi Dursun YILMAZ Prof.Dr.Aysun AYTAÇ
		5	CURVATURE AND CONTINUITY ANALYSIS OF Λ-MODIFIED CATMULL–ROM SPLINES	Assoc. Prof. Dr. Gulden ALTAY SUROGLU Assoc. Prof. Dr. Bihter DAS
		6	LAMBDA-MODIFIED BÉZIER CURVES FOR AIRFOIL GEOMETRY APPROXIMATION AND LEADING-EDGE CONTROL	Assoc. Prof. Dr. Bihter DAS Assoc. Prof. Dr. Gulden ALTAY SUROGLU
		7		

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Doç. Dr. Mustafa TUNÇER**	1	MÂTÜRÎDÎ'YE GÖRE KUR'ÂN'DA NESH PROBLEMİ	Doç. Dr. Mustafa TUNÇER
		2	CİN VE ŞEYTANLARIN MAHİYETİNE DAİR MODERN YORUMLARIN ELEŞTİRİSİ: MÂTÜRÎDÎ'NİN NASS-AKIL MERKEZLİ YAKLAŞIMI	Doç. Dr. Mustafa TUNÇER
		3	İSLAM İKTİSADI METODOLOJİSİNDE METAFİZİK AKIL	Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Oruç ÖNALAN
		4	NİYÂZÎ-İ MISRÎ DÎVÂNI'NDA HAYRET MAKAMI: TASAVVUFÎ TAHLİL	Taha UÇAN Prof. Dr. Melek DİKMEN
		5	ZEYDÎLER VE KÜLLÂBÎLER ARASINDA İLÂHÎ SIFATLAR VE KELÂMULLAH TARTIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi Burhaneddin KIYICI
		6	MANEVİ ZEKÂ İLE İNZİVÂ EĞİLİMİ İLİŞKİSİ: GENÇ YETİŞKİN BİREYLER ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi Soner ERCAN
		7	THE EVALUATION OF POSTGRADUATE THESES ON RELIGIOUS EDUCATION FOR CHILDREN AGED 4-6	Yüksek Lisans Öğrencisi Rukiye Kübra HAŞİMLER
		8	MURSAL HADITH IN THE LATER PERIOD	Yüksek Lisans Öğrencisi Emre KAYA
		9	AN AESTHETİC CONSTRUCTİON İN THE CONTEXT OF THE RELATİONSHİP BETWEEN RECİTATİON AND MUSİC: THE IMPACT OF QUR'ANİC EDUCATİON ON PERFORMANCE POWER İN THE EXAMPLES OF SAFİYE AYLA AND UMM KULTHUM	Doç. Dr. Esra HAYRAT YILMAZ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Adebayo Ogunleye**	1	COGNITIVE DEVELOPMENT PROCESSES AND LEARNING OUTCOMES IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION SETTINGS	Prof. Dr. Ahmed El-Tahir Dr. Salma Ibrahim
		2	THE ROLE OF MOTIVATION AND SELF-REGULATED LEARNING IN ACADEMIC ACHIEVEMENT AMONG SECONDARY SCHOOL STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Youssef Abdelrahman Hassan Ali
		3	EFFECTS OF TEACHER-STUDENT RELATIONSHIPS ON CLASSROOM BEHAVIOR AND LEARNING ENGAGEMENT IN WEST AFRICAN SCHOOLS	Prof. Dr. Mohamed Ould Sidi Dr. Amina Diallo Ismail Traoré
		4	PSYCHOLOGICAL FACTORS INFLUENCING LANGUAGE ACQUISITION AND BILINGUAL EDUCATION PERFORMANCE	Assoc. Prof. Dr. Fatima Ould Ahmed Dr. Cheikh Mohamed
		5	IMPACT OF SCHOOL ENVIRONMENT ON STUDENT MENTAL HEALTH AND ACADEMIC RESILIENCE IN SUB-SAHARAN EDUCATION SYSTEMS	Prof. Dr. Tendai Moyo Dr. Nyasha Dube Chipo Nkomo
		6	BEHAVIORAL INTERVENTIONS AND CLASSROOM MANAGEMENT STRATEGIES FOR IMPROVING STUDENT LEARNING OUTCOMES	Assoc. Prof. Dr. Tapiwa Zulu Dr. Blessing Ncube
		7	DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS AND THEIR EFFECTS ON STUDENT COGNITIVE ENGAGEMENT IN MODERN EDUCATION SYSTEMS	Prof. Dr. Adebayo Ogunleye Dr. Kehinde Akinyemi Funmilayo Oladipo
		8	SOCIAL LEARNING THEORY AND PEER INFLUENCE ON ADOLESCENT EDUCATIONAL PERFORMANCE	Assoc. Prof. Dr. Chinedu Okafor Dr. Zainab Musa
		9	ASSESSMENT OF STUDENT ANXIETY, STRESS FACTORS, AND COPING MECHANISMS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Prof. Dr. Ibrahim Sule Dr. Grace Nwosu Assoc. Prof. Dr. Emeka Uzochukwu
		10	COGNITIVE DEVELOPMENT PROCESSES AND LEARNING OUTCOMES IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION SETTINGS	Prof. Dr. Ahmed El-Tahir Dr. Salma Ibrahim

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Prof. Dr. Ayesha Khan**	1	UNDERSTANDING COGNITIVE DEVELOPMENT AND LEARNING PROCESSES IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION SETTINGS	Dr. Farzana Islam Dr. Nurul Huda Assoc. Prof. Dr. Kamal Rahman Imran Chowdhury
		2	THE ROLE OF MOTIVATION AND SELF-REGULATED LEARNING IN ACADEMIC ACHIEVEMENT AMONG SECONDARY SCHOOL STUDENTS	Prof. Dr. Ayesha Khan
		3	SOCIAL EMOTIONAL LEARNING STRATEGIES AND THEIR IMPACT ON CLASSROOM BEHAVIOR MANAGEMENT IN MODERN EDUCATION SYSTEMS	Dr. Lin Mei Chen Assoc. Prof. Dr. Wei Zhang Huang Yuting
		4	THE EFFECTS OF DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS ON STUDENT ATTENTION AND INFORMATION PROCESSING SKILLS	Assoc. Prof. Dr. Somchai Prasert Dr. Nattapong Srisuk
		5	TEACHER EXPECTANCY EFFECT AND ITS INFLUENCE ON STUDENT PERFORMANCE IN MULTICULTURAL CLASSROOMS	Prof. Dr. Maria Santos Dr. Juan Dela Cruz
		6	PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN LANGUAGE LEARNING AND EFFECTIVE INTERVENTION STRATEGIES IN EDUCATIONAL SETTINGS	Assoc. Prof. Dr. Rizal Abubakar Dr. Laila Mendoza Carlos Reyes
		7	COGNITIVE LOAD THEORY AND ITS APPLICATION IN MODERN INSTRUCTIONAL DESIGN AND CURRICULUM DEVELOPMENT	Dr. Chih-Yen Lin Prof. Dr. Mei-Ling Huang Assoc. Prof. Dr. Yu-Hsuan Wang
		8	THE IMPACT OF PARENTAL INVOLVEMENT ON STUDENT ACADEMIC SELF-EFFICACY AND LONG-TERM EDUCATIONAL SUCCESS	Dr. Hsin-Yi Chang Assoc. Prof. Dr. Pei-Ling Wu

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Mariam Trabelsi**	1	CONTEMPORARY DEVELOPMENTS IN ISLAMIC FAMILY LAW AND ITS ADAPTATION TO MODERN LEGAL SYSTEMS	Prof. Dr. Mohammad Rahman Dr. Ayesha Karim Abdul Hadi
		2	COMPARATIVE ANALYSIS OF SHARIA-BASED COMMERCIAL LAW AND MODERN BANKING REGULATIONS IN SOUTH ASIA	Assoc. Prof. Dr. Noorul Islam Fatima Zainab
		3	EVOLUTION OF ISLAMIC CRIMINAL LAW PRINCIPLES IN POST-COLONIAL NORTH AFRICAN LEGAL SYSTEMS	Dr. Jamaluddin Hassan Maria Lourdes Alonto
		4	THE ROLE OF IJTIHAD AND LEGAL REASONING IN CONTEMPORARY TUNISIAN ISLAMIC JURISPRUDENCE	Prof. Dr. Abdul Karim Sulaiman Dr. Nur Amina Assoc. Prof. Dr. Faisal Datu
		5	ISLAMIC INHERITANCE LAW AND ITS APPLICATION IN MODERN PHILIPPINE MUSLIM COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Lin Cheng Dr. Ahmad Wei
		6	HARMONIZATION OF ISLAMIC FAMILY LAW WITH STATE LAW IN THE SOUTHERN PHILIPPINES	Prof. Dr. Youssef Ben Ali Dr. Mariam Trabelsi Hassan Farouk
		7	ISLAMIC LEGAL THEORY AND ITS INFLUENCE ON CONTEMPORARY TAIWANESE MUSLIM MINORITY PRACTICES	Assoc. Prof. Dr. Khaled Mansouri Dr. Salma Riahi
		8	COMPARATIVE STUDY OF SHARIA COURTS AND CIVIL LEGAL SYSTEMS IN EAST ASIA Prof. Dr. Chen Yufeng	Dr. Ibrahim Saeed Assoc. Prof. Dr. Mei Ling
		9	CONTEMPORARY CHALLENGES IN THE IMPLEMENTATION OF ISLAMIC CONTRACT LAW IN MULTICULTURAL SOCIETIES	Dr. Omar Khalid Prof. Dr. Hasan Al-Farouq Dr. Nabila Yusuf

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Ahmed Bouzid**	1	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ADAPTIVE LEARNING SYSTEMS AND ITS IMPACT ON PERSONALIZED EDUCATION IN HIGHER EDUCATION	Prof. Dr. Rahman Siddique Dr. Nusrat Jahan Aminul Karim
		2	DIGITAL TRANSFORMATION OF CLASSROOM PRACTICES THROUGH LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS IN BANGLADESHI UNIVERSITIES	Assoc. Prof. Dr. Farid Uddin Shaila Akter
		3	AI-ENHANCED ASSESSMENT TOOLS AND AUTOMATED FEEDBACK MECHANISMS IN MODERN EDUCATION TECHNOLOGIES	Prof. Dr. Khaled Ben Youssef Dr. Ines Trabelsi Meriem Hadded
		4	THE ROLE OF MOBILE LEARNING APPLICATIONS IN IMPROVING STUDENT ENGAGEMENT IN TUNISIAN SECONDARY EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Ahmed Bouzid Dr. Sana Ghali
		5	VIRTUAL REALITY AND AUGMENTED REALITY APPLICATIONS IN SKILL-BASED EDUCATION AND TRAINING PROGRAMS IN THE PHILIPPINES	Prof. Dr. Maria Lourdes Santos Dr. John Carlo Reyes Assoc. Prof. Dr. Eliza Manalo
		6	DIGITAL LITERACY DEVELOPMENT AND ONLINE LEARNING READINESS AMONG PHILIPPINE UNIVERSITY STUDENTS	Dr. Paolo Domingo Assoc. Prof. Dr. Cristina Navarro
		7	BLOCKCHAIN TECHNOLOGY FOR SECURE EDUCATIONAL CREDENTIALS AND ACADEMIC RECORD MANAGEMENT SYSTEMS	Prof. Dr. Chen Wei-Lung Dr. Hsin-Yi Chang Assoc. Prof. Dr. Mei-Ling Huang

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Pham Minh Tuan**	1	AI-DRIVEN SMART CONTRACT AUTOMATION AND LEGAL VALIDATION MECHANISMS IN DIGITAL TRADE ECOSYSTEMS	Dr. Nusrat Jahan Tanvir Hossain
		2	BLOCKCHAIN INTEGRATION FOR CROSS-BORDER COMMERCIAL TRANSACTIONS AND TRADE COMPLIANCE OPTIMIZATION	Prof. Dr. Alejandro Sánchez Dr. Mariana López Carlos Rivera
		3	DIGITALIZATION OF COMMERCIAL LAW AND THE IMPACT OF ELECTRONIC SIGNATURES ON INTERNATIONAL CONTRACT ENFORCEMENT	Assoc. Prof. Dr. Mahmudul Karim Sadia Rahman
		4	ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN COMMERCIAL DISPUTE RESOLUTION AND PREDICTIVE LEGAL ANALYTICS	Assoc. Prof. Dr. Javier Morales Dr. Elena Cruz
		5	CYBERSECURITY RISKS AND LEGAL FRAMEWORKS IN E-COMMERCE AND DIGITAL TRADE OPERATIONS	Prof. Dr. Ioan Petrescu Dr. Andreea Dumitru Vlad Ionescu
		6	REGULATORY CHALLENGES OF DIGITAL PAYMENT SYSTEMS AND FINTECH IN MODERN COMMERCIAL LAW	Assoc. Prof. Dr. Mihai Popescu Dr. Elena Stan
		7	SMART CONTRACT GOVERNANCE AND LEGAL LIABILITY IN VIETNAMESE DIGITAL TRADE PLATFORMS	Prof. Dr. Nguyen Quang Huy Dr. Le Thi Mai Tran Duc Anh
		8	ELECTRONIC COMMERCE LAW AND THE TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL TRADE PRACTICES IN SOUTHEAST ASIA	Assoc. Prof. Dr. Pham Minh Tuan Dr. Hoang Gia Bao
		9	LEGAL IMPLICATIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN COMMERCIAL CONTRACT NEGOTIATION AND ENFORCEMENT SYSTEMS	Dr. Nguyen Thanh Long Prof. Dr. Vu Thi Lan Assoc. Prof. Dr. Dao Quang Minh
		10	EMERGING TRENDS IN SMART CLASSROOM TECHNOLOGIES AND THE FUTURE OF DIGITAL LEARNING ECOSYSTEMS IN ASIA	Dr. Po-Han Liu

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Huang Chih-Wei**	1	MEDIEVAL ISLAMIC ART AND THE DEVELOPMENT OF CALLIGRAPHIC TRADITIONS IN SOUTH ASIA	Prof. Dr. Rahman Siddique Dr. Ayesha Karim Md. Hasan Ali
		2	COLONIAL VISUAL CULTURE AND THE TRANSFORMATION OF URBAN ART SPACES IN BRITISH INDIA	Assoc. Prof. Dr. Farid Uddin Nusrat Jahan Prof. Dr. Antti Mäkinen
		3	THE EVOLUTION OF MODERNIST PAINTING IN FINLAND DURING THE EARLY TWENTIETH CENTURY	Dr. Leena Virtanen Kari Salonen
		4	SCANDINAVIAN DESIGN AESTHETICS AND THEIR IMPACT ON CONTEMPORARY ART MOVEMENTS	Assoc. Prof. Dr. Mikael Laaksonen Dr. Sanna Korhonen
		5	BALTIC ICONOGRAPHY AND RELIGIOUS ART TRANSFORMATIONS IN MEDIEVAL LITHUANIA	Prof. Dr. Jonas Petrauskas Dr. Rūta Kazlauskaitė Mindaugas Jankauskas
		6	POST-SOVIET ARTISTIC RECONSTRUCTION AND IDENTITY FORMATION IN CONTEMPORARY LITHUANIAN VISUAL ARTS	Assoc. Prof. Dr. Eglė Žukauskaitė Dr. Dainius Baltrūnas
		7	INDIGENOUS VISUAL CULTURE AND THE PRESERVATION OF TRADITIONAL ART FORMS IN TAIWAN	Prof. Dr. Chen Yu-Hsiang Dr. Lin Mei-Ju Assoc. Prof. Dr. Wang Tzu-Han
		8	JAPANESE INFLUENCE ON CONTEMPORARY TAIWANESE ART AND CULTURAL HYBRIDITY	Dr. Huang Chih-Wei Prof. Dr. Liu Sheng-Lin
		9	COLONIAL LEGACIES AND MODERN ARTISTIC EXPRESSIONS IN EAST ASIAN MUSEUM PRACTICES	Assoc. Prof. Dr. Chen Li-Fang Dr. Tsai Wen-Hao Hsu Yu-Ting

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Rania Al-Farouq**	1	DECENTRALIZATION REFORMS AND THE EVOLUTION OF PUBLIC ADMINISTRATION STRUCTURES IN POST-CONFLICT IRAQ	Prof. Dr. Ahmed Al-Mahdi Dr. Zainab Karim
		2	DIGITAL GOVERNANCE TRANSFORMATION AND E-GOVERNMENT IMPLEMENTATION IN IRAQI PUBLIC SECTOR INSTITUTIONS	Assoc. Prof. Dr. Hassan Al-Tamimi Ali Saeed
		3	PUBLIC SECTOR TRANSPARENCY AND ANTI-CORRUPTION POLICIES IN MODERN JORDANIAN ADMINISTRATIVE SYSTEMS	Dr. Leila Haddad Prof. Dr. Omar Nasser Yousef Al-Khatib
		4	URBAN GOVERNANCE AND MUNICIPAL SERVICE DELIVERY REFORMS IN JORDANIAN MID-SIZED CITIES	Assoc. Prof. Dr. Rania Al-Farouq Dr. Khaled Mansour
		5	ADMINISTRATIVE RESTRUCTURING AND STATE CAPACITY BUILDING IN POST-SOVIET TAJIKISTAN	Dr. Madina Yusufova Komiljon Saidov
		6	PUBLIC POLICY IMPLEMENTATION CHALLENGES IN RURAL GOVERNANCE SYSTEMS OF TAJIKISTAN	Dr. Nilufar Kholmatova Rustam Karimov
		7	FEDERAL STRUCTURE AND GOVERNANCE COMPLEXITY IN THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN: AN INSTITUTIONAL ANALYSIS	Prof. Dr. Mohammad Reza Farhadi Dr. Sara Khosravi Assoc. Prof. Dr. Ali Naghavi
		8	PUBLIC ADMINISTRATION REFORM AND BUREAUCRATIC MODERNIZATION IN CONTEMPORARY IRANIAN GOVERNMENT SYSTEMS	Dr. Maryam Hosseini Prof. Dr. Reza Mehran Ehsan Karimi

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Md. Saiful Islam**	1	FAMILY PSYCHOLOGY IN EDUCATIONAL SETTINGS: PARENTAL ATTACHMENT STYLES AND STUDENT ACADEMIC PERFORMANCE IN EARLY CHILDHOOD DEVELOPMENT	Assoc. Prof. Dr. Md. Saiful Islam Dr. Tahmina Akter
		2	EMOTIONAL REGULATION STRATEGIES IN CHILDREN AND THE ROLE OF FAMILY STRUCTURE IN PRIMARY EDUCATION SUCCESS	Prof. Dr. Rūta Žukauskaitė Dr. Dainius Kavaliauskas Eglė Petrauskaitė
		3	PSYCHOSOCIAL IMPACT OF DIVORCED FAMILY SYSTEMS ON ADOLESCENT LEARNING BEHAVIOR IN SCHOOL ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Jukka Lahtinen Dr. Emilia Korhonen Mikko Salonen
		4	THE ROLE OF FAMILY COMMUNICATION PATTERNS IN DEVELOPING STUDENT MOTIVATION AND EDUCATIONAL ACHIEVEMENT	Dr. Nusrat Jahan Arif Hossain Prof. Dr. Rahmanul Karim
		5	INTERGENERATIONAL EDUCATIONAL EXPECTATIONS AND THEIR PSYCHOLOGICAL EFFECTS ON CHILD DEVELOPMENT	Assoc. Prof. Dr. Justina Stankevič Dr. Tomas Balčiūnas
		6	FAMILY-BASED INTERVENTIONS FOR REDUCING SCHOOL ANXIETY AND IMPROVING ACADEMIC RESILIENCE IN ADOLESCENTS	Prof. Dr. Ming-Hao Chen Dr. Li Wei Huang Assoc. Prof. Dr. Chih-Yu Lin
		7	PARENTAL INVOLVEMENT AND ITS IMPACT ON STUDENT BEHAVIORAL DEVELOPMENT IN MULTICULTURAL EDUCATION SYSTEMS	Dr. Pei-Jung Wang Prof. Dr. Hsiu-Ling Chen Yu-Ting Kuo
		8	CULTURAL FAMILY DYNAMICS AND THEIR INFLUENCE ON EDUCATIONAL ASPIRATIONS IN MODERN SOCIETIES	Assoc. Prof. Dr. Sanna Virtanen Dr. Oskari Lehtonen
		9	FAMILY PSYCHOLOGY IN EDUCATIONAL SETTINGS: PARENTAL ATTACHMENT STYLES AND STUDENT ACADEMIC PERFORMANCE IN EARLY CHILDHOOD DEVELOPMENT	Prof. Dr. Rahmanul Karim Dr. Nusrat Jahan Arif Hossain
		10	FAMILY PSYCHOLOGY IN EDUCATIONAL SETTINGS: PARENTAL ATTACHMENT STYLES AND STUDENT ACADEMIC PERFORMANCE IN EARLY CHILDHOOD DEVELOPMENT	Assoc. Prof. Dr. Md. Saiful Islam Dr. Tahmina Akter

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assoc. Prof. Dr. Johanna Mäkinen**	1	DIGITAL TRANSFORMATION IN LANGUAGE EDUCATION AND THE ROLE OF AI-ASSISTED LEARNING ENVIRONMENTS IN IMPROVING STUDENT AUTONOMY	Dr. Nabila Hossain Arif Karim
		2	COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING STRATEGIES IN MULTILINGUAL CLASSROOMS OF SOUTH ASIA AND THEIR PEDAGOGICAL EFFECTIVENESS	Assoc. Prof. Dr. Tanvir Mahmud Dr. Salma Akter Prof. Dr. Rahman Siddique
		3	THE IMPACT OF IMMERSIVE DIGITAL PLATFORMS ON SECOND LANGUAGE ACQUISITION IN SCANDINAVIAN HIGHER EDUCATION SYSTEMS	Prof. Dr. Mikael Laaksonen Dr. Anni Virtanen Sami Korhonen
		4	PROJECT-BASED LANGUAGE LEARNING APPROACHES AND STUDENT ENGAGEMENT IN FINNISH UNIVERSITY LANGUAGE PROGRAMS	Assoc. Prof. Dr. Johanna Mäkinen Dr. Ville Saarinen
		5	INTEGRATION OF CULTURAL CONTENT INTO MODERN LANGUAGE TEACHING METHODS IN BALTIC EDUCATION SYSTEMS	Prof. Dr. Dainius Vaitkus Dr. Eglė Jankauskaitė Mantas Petrauskas
		6	BLENDED LEARNING MODELS IN HIGHER EDUCATION LANGUAGE COURSES AND THEIR EFFECT ON STUDENT PERFORMANCE	Assoc. Prof. Dr. Rūta Kazlauskienė Dr. Tomas Žukauskas
		7	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PERSONALIZED ENGLISH LANGUAGE LEARNING AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN TAIWAN	Prof. Dr. Wei-Lun Chen Dr. Hsin-Yi Lin Assoc. Prof. Dr. Chia-Hao Wang
		8	DIGITAL STORYTELLING TECHNIQUES IN IMPROVING SPEAKING SKILLS IN EFL CLASSROOMS	Dr. Pei-Chen Huang Prof. Dr. Yu-Ting Lin
		9	LEXICAL DEVELOPMENT AND VOCABULARY ACQUISITION THROUGH MOBILE-ASSISTED LANGUAGE LEARNING APPLICATIONS IN ASIAN CONTEXTS	Assoc. Prof. Dr. Ming-Hua Lee Dr. Chien-Yu Chang Anita Su

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Assoc. Prof. Dr. Rūta Petrauskienė**	1	PHENOMENOLOGY OF CONSCIOUSNESS AND THE LIMITS OF SUBJECTIVE EXPERIENCE IN CONTEMPORARY PHILOSOPHICAL DISCOURSE	Assoc. Prof. Dr. Mahfuz Alam Dr. Shirin Akter
		2	ETHICS OF TECHNOLOGICAL MODERNITY AND HUMAN RESPONSIBILITY IN POST-TRADITIONAL SOCIETIES	Dr. Sanna Virtanen Mikael Korhonen
		3	HERMENEUTIC INTERPRETATIONS OF EXISTENCE AND MEANING IN CONTINENTAL PHILOSOPHY Prof. Dr. Jukka Laine	Assoc. Prof. Dr. Antti Kallio Dr. Elina Rantanen
		4	THE CONCEPT OF FREEDOM AND MORAL AUTONOMY IN NORDIC PHILOSOPHICAL THOUGHT	Prof. Dr. Chen Wei-Ming Dr. Lin Yu-Hsuan Assoc. Prof. Dr. Huang Chih-Jen
		5	ONTOLOGICAL STRUCTURES OF REALITY IN BALTIC PHILOSOPHICAL TRADITIONS AND MODERN ANALYTIC THOUGHT	Prof. Dr. Rahman Siddiqui Dr. Nusrat Jahan Arif Karim
		6	EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS OF KNOWLEDGE AND TRUTH IN CONTEMPORARY LITHUANIAN PHILOSOPHY	Assoc. Prof. Dr. Rūta Petrauskienė Dr. Mindaugas Žilinskas
		7	METAPHYSICS OF IDENTITY AND SELFHOOD IN EAST ASIAN PHILOSOPHICAL INTERPRETATIONS	Prof. Dr. Dainius Vaitkus Dr. Eglė Kavaliauskaitė Tomas Jankauskas
		8	POLITICAL PHILOSOPHY AND THE IDEA OF JUSTICE IN MODERN TAIWANESE THOUGHT	Dr. Wang Li-Chen Prof. Dr. Liu Mei-Fang
		9	LANGUAGE, REALITY, AND LOGICAL STRUCTURES IN ANALYTIC PHILOSOPHY IN TAIWAN	Assoc. Prof. Dr. Chen Kuo-Hsiang Dr. Tsai Wen-Hao Lin Yu-Ting

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Dr. Elina Saarinen**	1	DIGITAL TRANSFORMATION STRATEGIES AND COMPETITIVE ADVANTAGE IN EMERGING MARKET BUSINESSES	Assoc. Prof. Dr. Nabila Sultana Dr. Imran Chowdhury
		2	SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN MANAGEMENT PRACTICES AND CORPORATE PERFORMANCE IN SOUTH ASIAN ENTERPRISES	Prof. Dr. Timo Nieminen Dr. Sanna Laaksonen Mikko Virtanen Anna Korhonen
		3	ARTIFICIAL INTELLIGENCE ADOPTION AND DECISION-MAKING EFFICIENCY IN MODERN CORPORATE ORGANIZATIONS	Prof. Dr. Rahman Hossain Dr. Ayesha Karim Samiul Islam
		4	LEADERSHIP STYLES AND EMPLOYEE PERFORMANCE IN HIGH-TECH FINNISH STARTUP ECOSYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Dovydas Kazlauskas Dr. Rūta Vaitkevičienė
		5	DIGITAL MARKETING STRATEGIES AND BRAND ENGAGEMENT IN GLOBAL E-COMMERCE PLATFORMS	Prof. Dr. Linas Petrauskas Dr. Ieva Jankauskaitė Mantas Kavaliauskas
		6	CORPORATE GOVERNANCE AND RISK MANAGEMENT IN EUROPEAN FINANCIAL INSTITUTIONS	Prof. Dr. Chih-Hao Lin Dr. Mei-Ling Chen Assoc. Prof. Dr. Wei-Cheng Huang
		7	INNOVATION MANAGEMENT AND STARTUP ECOSYSTEM DEVELOPMENT IN EAST ASIAN ECONOMIES	Assoc. Prof. Dr. Jari Mäkelä Dr. Elina Saarinen
		8	CUSTOMER BEHAVIOR ANALYSIS AND DIGITAL PLATFORM ECONOMICS IN MODERN RETAIL SYSTEMS	Dr. Yu-Ting Wang Prof. Dr. Hsin-Ju Liu
		9	DIGITAL TRANSFORMATION STRATEGIES AND COMPETITIVE ADVANTAGE IN EMERGING MARKET BUSINESSES	Assoc. Prof. Dr. Nabila Sultana Dr. Imran Chowdhury

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	**Assoc. Prof. Dr. Mariam El-Tahir**	1	CONTEMPORARY DEVELOPMENTS IN ARABIC POETICS AND THE EVOLUTION OF CLASSICAL RHETORICAL STRUCTURES IN MODERN SUDANESE LITERATURE	Prof. Dr. Salma Abdallah Dr. Youssef Al-Nour Hassan Ibrahim Abdelrahman Musa
		2	LINGUISTIC SHIFTS AND CODE-SWITCHING PRACTICES IN URBAN SUDANESE BILINGUAL COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Mariam El-Tahir
		3	POSTCOLONIAL DISCOURSE AND IDENTITY CONSTRUCTION IN CONTEMPORARY SUDANESE NOVELS	Dr. Nawal Sadiq Prof. Dr. Ibrahim Khalid Samiya Osman
		4	ORAL TRADITIONS AND DIGITAL PRESERVATION OF SWAHILI POETIC FORMS IN ZANZIBAR CULTURAL HERITAGE	Assoc. Prof. Dr. Fatma Juma Dr. Ali Mwinyi Hassan Rajab Dr. Rehema Suleiman Prof. Dr. Abdul Karim
		5	SEMANTIC EVOLUTION OF SWAHILI LOANWORDS IN COASTAL ZANZIBAR COMMUNITIES	Juma Salim
		6	SOCIOLINGUISTIC DYNAMICS OF HINDI-ENGLISH CODE MIXING IN MODERN INDIAN URBAN FICTION	Prof. Dr. Ananya Verma Dr. Rakesh Malhotra Priya Nair
		7	COMPARATIVE STUDY OF SANSKRIT DRAMATIC STRUCTURES AND THEIR INFLUENCE ON CONTEMPORARY INDIAN THEATRE TEXTS	Assoc. Prof. Dr. Vikram Chatterjee Dr. Meera Iyer
		8	RENAISSANCE HUMANISM AND THE DEVELOPMENT OF ITALIAN PHILOLOGICAL STUDIES IN MEDIEVAL MANUSCRIPT TRADITIONS	Prof. Dr. Lorenzo Bianchi Dr. Giulia Conti Marco De Santis
		9	TEXTUAL CRITICISM AND DIALECTAL VARIATION IN MODERN ITALIAN LITERARY CORPORA ANALYSIS	Assoc. Prof. Dr. Francesca Romano Dr. Paolo Ricci
		10	CONTEMPORARY DEVELOPMENTS IN ARABIC POETICS AND THE EVOLUTION OF CLASSICAL RHETORICAL STRUCTURES IN MODERN SUDANESE LITERATURE	Prof. Dr. Salma Abdallah Dr. Youssef Al-Nour Hassan Ibrahim Abdelrahman Musa

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	**Assoc. Prof. Dr. Pham Quoc Anh**	1	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND IMMERSIVE TECHNOLOGIES IN THE PRESERVATION OF INDONESIAN CULTURAL HERITAGE THROUGH DIGITAL ART PRACTICES	Prof. Dr. Ahmad Wijaya Dr. Siti Maharani Budi Santoso
		2	THE INFLUENCE OF TRADITIONAL BATIK MOTIFS ON CONTEMPORARY VISUAL ART AND CREATIVE INDUSTRIES IN INDONESIA	Assoc. Prof. Dr. Rina Kartikasari Muhammad Prasetyo
		3	VISUAL STORYTELLING AND NATIONAL IDENTITY IN CONTEMPORARY VIETNAMESE PAINTING AND MULTIMEDIA ARTWORKS	Assoc. Prof. Dr. Pham Quoc Anh
		4	THE ROLE OF PUBLIC ART INSTALLATIONS IN URBAN REGENERATION AND CULTURAL PARTICIPATION IN VIETNAM	Dr. Nguyen Thi Huong Prof. Dr. Tran Minh Quang Le Van Duc
		5	EXPLORING INDIGENOUS SYMBOLISM AND MODERN AESTHETICS IN TANZANIAN CONTEMPORARY ART PRACTICES	Prof. Dr. Emmanuel Mwakalobo Dr. Neema Kessy
		6	THE TRANSFORMATION OF AFRICAN VISUAL NARRATIVES THROUGH DIGITAL MEDIA AND CREATIVE EXPRESSION IN TANZANIA	Assis. Prof. Dr. Joseph Mrema Amina Hassan Dr. Grace Mushi Peter Mwita
		7	THE IMPACT OF SMART CITY DEVELOPMENT ON PUBLIC ART, CULTURAL MEMORY, AND CREATIVE EXPRESSION IN SINGAPORE	Dr. Lim Wei Ming Dr. Rachel Tan
		8	INTERACTIVE ART, VIRTUAL EXHIBITIONS, AND AUDIENCE ENGAGEMENT IN THE EVOLVING CULTURAL LANDSCAPE OF SINGAPORE	Assoc. Prof. Dr. Kelvin Chua Sophia Lee Dr. Adrian Ong
		9	CROSS-CULTURAL DIALOGUES IN CONTEMPORARY SOUTHEAST ASIAN ART: THE SINGAPOREAN EXPERIENCE IN GLOBAL CREATIVE NETWORKS	Assis. Prof. Dr. Melissa Goh Prof. Dr. Daniel Teo Marcus Yeo Dr. Cheryl Lim

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	**Assis. Prof. Dr. Tamar Chikhladze**	1	CONTEMPORARY APPROACHES TO VISUAL STORYTELLING IN DIGITAL ART AND INTERACTIVE MEDIA ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Tomas Vaitkus Dr. Greta Jankauskaitė Milda Petrauskienė
		2	THE INFLUENCE OF CULTURAL HERITAGE ON MODERN LITHUANIAN PAINTING AND VISUAL EXPRESSION	Darius Kazlauskas Assis. Prof. Dr. Ieva Balčiūnaitė
		3	REINTERPRETING TRADITIONAL SYMBOLS THROUGH CONTEMPORARY VIETNAMESE INSTALLATION ART	Prof. Dr. Nguyen Thanh Long Dr. Tran Minh Anh Le Quoc Bao
		4	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SHAPING NEW CREATIVE PRACTICES IN VIETNAMESE VISUAL ARTS	Assoc. Prof. Dr. Pham Thi Huong Dr. Vo Tuan Kiet
		5	TRANSFORMATION OF NATIONAL IDENTITY IN GEORGIAN CONTEMPORARY SCULPTURE AND PUBLIC ART	Prof. Dr. Giorgi Meskhi Nino Kapanadze Dr. Irakli Beridze
		6	VISUAL REPRESENTATIONS OF MEMORY AND HISTORY IN POST-SOVIET GEORGIAN ARTISTIC PRACTICES	Assis. Prof. Dr. Tamar Chikhladze
		7	THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON CONTEMPORARY ALBANIAN PAINTING AND CULTURAL EXPRESSION	Prof. Dr. Arben Hoxha Dr. Elira Kola Gentian Dervishi
		8	EXPLORING URBAN AESTHETICS AND CREATIVE IDENTITY IN MODERN ALBANIAN VISUAL CULTURE	Assoc. Prof. Dr. Blerina Pasha Dr. Klodian Leka Arta Mema Erjon Marku
		9		

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Haziran / June 12, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	**Assoc. Prof. Dr. Tamar Mchedlidze**	1	CONTEMPORARY ARTISTIC EXPRESSION AND DIGITAL TRANSFORMATION IN POST-MODERN VISUAL CULTURE	Prof. Dr. Lukas Jankauskas Dr. Eglė Petraitytė
		2	THE ROLE OF TEXTURE AND LIGHT IN MODERN PAINTING PRACTICES	Assoc. Prof. Dr. Mantas Kazlauskas
		3	CULTURAL MEMORY AND IDENTITY IN SOUTHEAST ASIAN CONTEMPORARY INSTALLATION ART	Dr. Nguyen Thi Lan Prof. Dr. Tran Quoc Minh
		4	AESTHETIC HYBRIDITY IN VIETNAMESE DIGITAL ART AND NEW MEDIA PRACTICES	Assoc. Prof. Dr. Le Hoang Nam Dr. Pham Minh Chau
		5	TRADITIONAL ICONOGRAPHY AND MODERN INTERPRETATIONS IN CAUCASIAN PAINTING	Prof. Dr. Giorgi Kapanadze Dr. Nino Beridze
		6	THE EVOLUTION OF SCULPTURAL FORMS IN POST-SOVIET GEORGIAN ART	Assoc. Prof. Dr. Tamar Mchedlidze Dr. Irakli Shengelia
		7	CONTEMPORARY ALBANIAN ART AND THE TRANSFORMATION OF URBAN VISUAL SPACES	Prof. Dr. Arben Kola Dr. Elira Hoxha

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

June 12 – 14, 2026
IZMIR

YÜZ YÜZE

13 Haziran / June 13, 2026 / 10:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Ebru AYKAN**	1	THE RELATIONSHIP BETWEEN INDUSTRIAL COMPETITIVENESS OF COUNTRIES AND CORPORATE SUSTAINABILITY: A CONCEPTUAL STUDY	Yasemin Kübra KOCA Doç. Dr. İlhan ÇAM Doç. Dr. Yeşim CAN SAĞLAM
		2	THE IMPACT OF ECOLOGICAL LITERACY ACTIVITIES CONDUCTED IN OUT- OF-SCHOOL LEARNING ENVIRONMENTS ON DEVELOPING SUSTAINABL LIVING AWARENESS AMONG MIDDLE SCHOOL STUDENTS	Prof. Dr. Fatma KIRMIZI Prof. Dr. Şahin KAPIKIRAN
		3	PROJECT FOR DEVELOPING GREEN-SAVE SKILLS THROUGH STEAM EDUCATION BASED ON CREATIVE DRAMA METHODS	Prof. Dr. Şahin KAPIKIRAN Prof. Dr. Fatma KIRMIZI
		4	İKLİM SOSYAL POLİTİKASI VE ADİL GEÇİŞ SÜRECİ	Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU
		5	YAPAY ZEKANIN İŞİN GELECEĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU
		6	MARKA KONUMLANDIRMADA HİKÂYELEŞTİRME	Y.L Öğrencisi Betül YILMAZ Doç. Dr. Arzu KAZAZ
		7	ABJECTION AND FEMALE REVENGE IN STEPHEN KING'S CARRIE	HATİCE RANA YILDIZ
		8	BAĞLANMA STİLLERİ İLE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİDE RUMİNASYONUN ARACI ROLÜ	Erdem Ayaşlı Prof. Dr. Fatma Yeşim Can
		9	TÜRKİYE'DE GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI SUÇUNUN OLUŞTURDUĞU RİSKLER	Doktora Öğrencisi Mehmet Ali KOYUNCU Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ
		10	ADOPTION OF GREEN PRACTICES IN MANUFACTURING SMEs: EVIDENCE FROM KAYSERI ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE THROUGH THE TOE FRAMEWORK	Prof. Dr. Ebru AYKAN

15 DAKİKA MOLA

	Doç. Dr. Özgehan ÖZKAN	11	X, Y VE Z KUŞAKLARININ İLİŞKİLERDE BENİMSEDİKLERİ ÇATIŞMA EYLEM STİLLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Hanife AKGÜL Araştırma Görevlisi Dr. Gülşah YILDIRIM
		12	YAŞLILAR İÇİN ETKİLEŞİMSEL SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ(YESDÖ)'NİN TÜRK KÜLTÜRÜNE UYARLAMASI: GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	Psk. Danışman Melek Gül AYVAZOĞLU Doç. Dr. Hanife AKGÜL Araştırma Görevlisi Dr. Gülşah YILDIRIM
		13	YAZILI BASINDA KANSER HABERLERİNİN SUNUMU: TEMATİK BİR İNCELEME	Doç. Dr. Özgehan ÖZKAN
		14	TÜRK BASININDA LONGEVITY SÖYLEMİ: UZUN VE SAĞLIKLI YAŞAMIN TEMSİLİ	Doç. Dr. Özgehan ÖZKAN
		15	DOĞANIN ENERJİLERİ BİZİMLE: GENÇ LİDERLER ÇEVRESEL İLETİŞİM VE MEDYA AĞI PROJESİ KAPSAMINDA AKRAN EĞİTİMİ TEMELLİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK EĞİTİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Ömer Faruk KOÇAK Prof. Dr. Hakan AYDIN
		16	WOMEN'S HEALTH REPRESENTATİONS AND HEALTH LİTERACY İN THE DİGİTAL AGE: A CRİTİCAL REVİEW OF THE LİTERATURE	Başak Hayat YENİ Prof. Dr. Aynur Uysal TORAMAN
		17	TEDAVİ SÜRECİNDEKİ ÇOCUKLARIN KARDEŞLERİNE YÖNELİK DESTEK PROGRAMLARI : SIBSHOPS MODELİ	Merve ÇAKIR Arş. Gör. Pınar HATAŞ
		18	THE AFFECTS OF POLITICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENTS IN TURKEY BETWEEN 1960 AND 1980 ON MUSIC CULTURE	Ece ÖZDENİZ Doç. Dr. Esin de THORPE MILLARD
		19	İSTİHBARİ FAALİYETLERDE YAPAY ZEKÂ DÖNEMİ	MELİS YILDIZ
		20	BARINMA İHTİYACININ PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK, ÖZNEL İYİ OLUŞ VE ALGILANAN STRES ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN BİR ARACILIK MODELİ ÖNERİSİ	Doç. Dr. Abdullah Mert Tuana Yolcu
		21	ERGENLİK DÖNEMİNDE SOSYAL DIŞLANMANIN AKRAN İLİŞKİLERİ VE BENLİK SAYGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Abdullah Mert Tuana Yolcu

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
June 12 – 14, 2026
IZMIR

YÜZ YÜZE

13 Haziran / June 13, 2026 / 10:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi Hülya GÜÇDEMİR**	1	DİNAMİK ÜRETİM ORTAMLARINDA SİPARİŞ GECİKME RİSKİNİN TAHMİNİNE YÖNELİK MAKİNE ÖĞRENMESİ TABANLI BİR YAKLAŞIM	Dr. Öğr. Üyesi Hülya GÜÇDEMİR
		2	DESIGN OF AN ACOUSTIC EMISSION ROBOT USED FOR PRELIMINARY DETECTION OF SHAFT INTERNAL CRACKS	Lec. Dr. Serkan BELLER
		3	AĞIR VASITA KOMPRESÖR TAHRİK DİŞLİLERİNDE PROFİL TAŞLAMA VE PROFİL RASPALAMA YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Yunus Emre TORUN Mehmet VURAL Veli Asaf TOPKARA
		4	ENDÜKTİF MESAFE SENSÖR ÇEKİRDEKLERİNİN VİTES DEĞİŞTİRME SİLİNDİRLERİNİN PERFORMANSINA ETKİSİ	Serhat Cemal GARİP Mehmet GÜN Mesut TOSUN
		5	MODUS: YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK PLATFORMU	Öğr. Gör. Tuğçe YÜKSEL Samet YILMAZ Samed SAZAK Enez AKCAN
		6	APARTMAN VE SİTE YÖNETİMİNDE WEB TABANLI DİJİTAL DÖNÜŞÜM SİSTEMİ: YÖNETİM360	Öğr. Gör. Tuğçe YÜKSEL Esma Nur GÜÇİN Sare Ravzanur AYDIN Beyza AKSAKAL
		7	WHEN DOES ONLINE LEARNING HELP? FORECAST HORIZON EFFECTS IN AGRICULTURAL COMMODITY PRICE FORECASTING	Res. Asst. Nuri Berk URAL Dr. Burak ÖZTORNACI
		8	KUANTUM İSTATİSTİĞİ YÖNTEMİYLE ATOMUN KONUMUNUN BELİRLENMESİ: WİGNER DAĞILIMI VE KUANTUM TOMOGRAFİ YAKLAŞIMLARI	Dr. Yakup KADER
		9	DEPO YÖNETİM SİSTEMLERİNDE PEKİŞTİRMELİ ÖĞRENME TABANLI DİNAMİK RAF ATAMA OPTİMİZASYONU	Dr.Öğr. Üyesi Mümin Emre ŞENOL

15 DAKİKA MOLA

	Doç. Dr. Taşkın Deniz YILDIZ	10	IN SILICO SCREENING OF NOVEL CATALASE ENZYME ACTIVATORS	Hilal TAY Prof.Dr. Hülya AYAR KAYALI
		11	TOXIC EFFECTS OF BISPHENOL A SUBSTITUTES ON ZEBRAFISH (DANIO RERIO): AN EVALUATION OF CURRENT LITERATURE	Yüksek Lisans Öğrencisi Emine Nur ERDEM Prof. Dr. Saltuk Buğrahan CEYHUN
		12	FARKLI KÜKÜRT UYGULAMALARININ SULANAN VE SULANMAYAN KOŞULLARDA YETİŞTİRİLEN KARABURUN NERGİSİNDE (Narcissus tazetta L.) VERİM, ÇİÇEK ÖZELLİKLERİ ve TOPRAK REAKSİYONUNA ETKİLERİ	Ziraat Mühendisi İrfan Umur BATI Doç. Dr. Emrah ZEYBEKOĞLU
		13	BARRIERS TO DIGITAL AGRICULTURE ADOPTION AMONG SMALLHOLDER FARMERS IN AFRICA	Abdullahi Mohamed Jisow
		14	THE ROLE OF FOOD SAFETY PERCEPTIONS IN CONSUMER PURCHASING DECISIONS IN AFRICA	Abdullahi Mohamed Jisow
		15	TÜRKİYE'DE DAİMİ NEZARETÇİLERİN MADEN İŞLETMELERİNDE BİLGİSAYAR YAZILIMLARINI KULLANMA SEVİYELERİNİN ÖLÇÜLMESİ	Dr. Furkan Kerem KASA Doç. Dr. Taşkın Deniz YILDIZ Maden yüksek mühendisi Murat MARAL

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Doç. Dr. HÜSEYİN BATMAN Doç. Dr. MELİKE YALÇIN**	1	A MODEL PROPOSAL FOR ESTABLISHING SCHOOL SOCIAL WORK UNITS TO COMBAT VIOLENCE AND PEER BULLYING IN SCHOOLS	Doç. Dr. HÜSEYİN BATMAN Doç. Dr. MELİKE YALÇIN
		2	ÇALIŞAN KADINLARIN AİLE İÇİ SORUMLULUKLARINI DENGELEMEDEKİ DESTEK MEKANİZMALARI	Muhammed Fatih ŞAHİN
		3	RELATIONSHIP BETWEEN JOB STRESS AND MINDFULNESS IN EMPLOYEES	Pınar DİKYOL Prof. Dr. Leyla ÖZGEN
		4	MANEVİYAT, DİN VE SOSYAL HİZMET	Öğr. Gör. Servet BULAN
		5	INVESTIGATING THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL FLEXIBILITY AND ASSERTIVENESS AMONG YOUNG ADULTS	Ebrar YILMAZ Prof.Dr. Leyla ÖZGEN
		6	QOCALIĞA PSİXOLOJİ UYĞUNLAŞMA: NƏZƏRİ MODELLƏR VƏ MİLLİ-MƏDƏNİ KONTEKST	Tutuxanım Eyvazova
		7	BUSY BRAGGING: ADAPTIVE SELF-PRESENTATION IN CONTEMPORARY KNOWLEDGE WORK	Dr. Öğr. Üyesi Onur EMRE

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi Gülcan ÖZBEK**	1	MÜZE EĞİTİMİNDE ÇOCUK PROGRAMLARI: SANAT TARİHİ PERSPEKTİFİNDEN BİR ANALİZ	Dr. Öğr. Üyesi Gülcan ÖZBEK
		2	YENİ EĞİTİM VİZYONUNUN AKADEMİK YANSIMALARI: TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ ÜZERİNE YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Dr. Okan DEDE Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU Öğr. Gör. Hüseyin ATASEVEN
		3	HIGHER EDUCATION POLICY DISCOURSE IN INTERNATIONAL ORGANIZATIONS: A CRITICAL DOCUMENT ANALYSIS OF UNESCO GEM 2024/25 AND OECD 2025 REPORTS	Dr. Okan DEDE Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU Lect. Hüseyin ATASEVEN
		4	THE IMPORTANCE OF ESTABLISHING AN ETHICAL FRAMEWORK FOR THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE.	Dr. Cihan KARA
		5	PERCEPTION OF ORGANIZATIONAL VIRTUE AMONG DOCTORS	Dr. Cihan KARA
		6	KÜLTÜREL MİRAS EĞİTİMİNDE DİJİTAL RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARININ KULLANIMI: ANADOLU UYGARLIKLARI ÜZERİNE BİR UYGULAMA	L. Öğrencisi Ezgi Melek PİRİM Doç.Dr Derya YÜREĞİLLİ GÖKSU
		7	6. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDAKİ GÖRSELLERİN İNCELENMESİ VE ÖĞRETMENLERİN GÖRSEL MATERYAL KULLANIMINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ	Nalan KARACAOĞLU Doç. Dr. Besime Arzu GÜNGÖR AKINCI
		8	İLKÖĞRETİM MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAPAY ZEKÂ OKURYAZARLIĞI İLE YAPAY ZEKÂ ARAÇLARINI KABUL DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Şevval KARAGÖZ Prof. Dr. Filiz Tuba DİKKARTIN ÖVEZ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Muhammet Fatih ALKAYIŞ**	1	İNTERNETTEKİ OSMANLI TÜRKÇESİ SİTELERİNİN ÖZLÜ SÖZ AKTARIMINDA ÜSTLENDİKLERİ GÖREVLER	Prof. Dr. Muhammet Fatih ALKAYIŞ Dr. Öğr. Üyesi Muhittin ÇELİK
		2	ARGUNŞAH VE GÜNER'İN YAYIMLADIĞI CODEX CUMANİCUS İÇİN HAZIRLANAN TANITIM YAZILARINDAKİ BEĞENİ İFADELERİNE BİR BAKIŞ	Prof. Dr. Muhammet Fatih ALKAYIŞ Arş. Gör. Mustafa YILMAZ Haki TABCU
		3	A FEMINIST CRITIQUE OF GENDERED POWER IN URSULA K. LE GUIN'S 'THE MATTER OF SEGGRI'	Lecturer PhD Yağmur KIZILAY
		4	ZAVEN BİBERYAN'IN ROMANLARINDA MADUNİYET VE MADUN KARAKTERLERİN GÖRÜNÜMLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi İbrahim Doğru Dr. Öğr. Üyesi Alparslan Oymak
		5	BETWEEN HUNGER AND RELUCTANCE: A MONSTER THEORY READING OF TRAGIC VILLAINY IN ANGELA CARTER'S "THE LADY OF THE HOUSE OF LOVE"	Zehra BAŞARAN
		6	ÖTEKİNİN DÖNÜŞÜMÜ BAĞLAMINDA DELİ DUMRUL	Doktora Öğrencisi Pelin YILMAZ
		7	TÜRKLER ALMANYA'DA ROMANINDA GÖÇ VE KİMLİK OLGUSU	Yüksek Lisans Öğrencisi, Serhat BİLİCİ
		8	Pierre Bourdieu'nün Kültürel Sosyoloji kuramı Bağlamında Bangır Bangır Ferdi Çalıyor Evde incelemesi	Yüksek Lisans Öğrenci BUSE SILA KEMİK DOÇ.DR. SELAMİ ÇAKMAKCI

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Senem ŞAHAN VAHAPLAR**	1	DETECTING AI-GENERATED ACADEMIC FIGURES USING TRANSFER LEARNING WITH A CONVNEXT-BASED BINARY CLASSIFICATION APPROACH	Ayca Bostancioglu Assoc. Prof. Dr. Bihter Das
		2	ENHANCING CROSS-LINGUAL TRANSFER LEARNING FOR LOW-RESOURCE TURKIC LANGUAGES: A STUDY OF MONOLINGUAL AND MULTILINGUAL BERT MODELS	Res. Assist. Selma ALAV Assoc. Prof. Dr. Bihter DAŞ
		3	INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: FINANCIAL DECISION-SUPPORT MECHANISMS AND STRATEGIC ALIGNMENT	Öğr. Gör. Şafak YÜKSEL Doktora Öğrencisi Ceren BAKAL Doç. Dr. Zülfükar Aytaç KİŞMAN
		4	MANAGEMENT INFORMATION SYSTEMS AS AN ORGANIZATIONAL LEARNING MECHANISM: A CONCEPTUAL EVALUATION	Doktora Öğrencisi Ceren BAKAL Doç. Dr. Cem AYDEN Doç. Dr. Zülfükar Aytaç KİŞMAN
		5	PM2.5 TAHMİNİ İÇİN DERİN ÖĞRENME MİMARİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: LSTM, GRU, CNN-LSTM VE GRAFİK SİNİR AĞI	Öğr. Gör. Dr. Osman GÜMÜŞ Doç. Dr. Muhammed Hanifi VAN
		6	PLEOMORFİK ADENOM VE KARSİNOM EX PLEOMORFİK ADENOM AYRIMI İÇİN DERİN ÖĞRENME	Lisansüstü Öğrencisi Berkay BAKIŞOĞLU Doç. Dr. Burçin PEHLİVANOĞLU Arş. Gör. Dr. Nazımcan TEZEL Prof. Dr. Aylin KANTARCI Prof. Dr. Şebnem BORA
		7	WEB TABANLI HARİTA ENTEGRASYONLU AKILLI TAKSİMETRE SİSTEMİ TASARIMI VE UYGULAMASI	Emin Yıldız, Dr .Öğr .Üyesi Handan Gürsoy-Demir
		8	REDUCING HALLUCINATION IN ENTERPRISE AI SYSTEMS USING RETRIEVAL-AUGMENTED GENERATION	Dr. Senem ŞAHAN VAHAPLAR Mehmet Hakkı ERSOY Doç. Dr. Ahmet FEYZİOĞLU
		9	A DATA-DRIVEN OKR FRAMEWORK FOR INTELLIGENT PERFORMANCE MANAGEMENT	Dr. Senem ŞAHAN VAHAPLAR Yavuz ŞAHİN Mehmet Hakkı ERSOY Doç. Dr. Ahmet FEYZİOĞLU

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
June 12 – 14, 2026
IZMIR
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

13 Haziran / June 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Res. Assist. Dr. Bilgehan BAKIRHAN**	1	KENTSEL GÜRÜLTÜ YÖNETİMİNDE SESSİZ ALAN PLANLANMASI: AB VE TÜRKİYE PRATİKLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Hatice ŞENSES Dr. Öğr. Üyesi Nüket İpek ÇETİN
		2	YENİ AVRUPA BAUHAUS İLKELERİ BAĞLAMINDA ENDÜSTRİ MİRASININ SANAT MERKEZİ OLARAK UYARLANABİLİR YENİDEN KULLANIMI: CERMODERN ÖRNEĞİ	Zeyneb KIZILKAYA Doç. Dr. Selin YILDIZ
		3	AFET RİSKİ Mİ, POLİTİKA ARACI MI? TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN YASAL VE KURUMSAL ÇERÇEVESİ	Şehir ve Bölge Plancısı Nesrin BAY Doç. Dr. Ercan KOÇ
		4	THE CONTRIBUTION OF GREEN INFRASTRUCTURE COMPONENTS TO AUDITORY COMFORT IN THE CONTEXT OF ACOUSTICS AND NOISE CONTROL IN ARCHITECTURE	Instructor Dr. Osman Ziyaettin YAĞCI Res. Assist. Dr. Bilgehan BAKIRHAN
		5	FIRE SAFETY IN ARCHITECTURE AND THE EVOLUTION OF FIRE- RETARDANT TECHNOLOGIES: A LITERATURE REVIEW FROM THE PERSPECTIVES OF SUSTAINABILITY AND PERFORMANCE	Res. Assist. Dr. Bilgehan BAKIRHAN Instructor Dr. Osman Ziyaettin YAĞCI
		6	KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE MÜLKİYET YAPISI, DÖNÜŞÜM MODELİ VE SOSYOEKONOMİK KIRILGANLIK: İSTANBUL ARNAVUTKÖY İLÇESİ – İMRAHOR MAHALLESİ ÖRNEĞİ	Hüseyin Can TÜRKMEN Ercan KOÇ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
June 12 – 14, 2026
IZMIR
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

13 Haziran / June 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Bahadir KOZ**	1	EVALUATION OF THE POTENTIAL USE OF TWO DIDYMODON SPECIES (MOSSES) IN LANDSCAPE ARCHITECTURE.	Bahadir KOZ
		2	ASSESSMENT OF MOSS (MUSCI) AND VANADIUM (V) POLLUTION	Bahadir KOZ
		3	A WORKSHOP ON DETECTION OF LANDSCAPE PERCEPTION IN NATURE-CHILD RELATIONSHIP	Dr. Öğr. Üyesi Gizem CENGİZ GÖKÇE Arş. Gör. Gülennur ŞANLI YL Öğrencisi Nihal SARISOY
		4	TERRAIN AS SHELTER: INTEGRATING ANIMAL WELFARE AND TOPOGRAPHIC DESIGN İN A BOUTIQUE HOTEL LANDSCAPE	Prof. Dr. Elif Merve ALPAK Prof. Dr. Tuğba DÜZENLİ Arş. Gör. Nida KURAK SEZGİN
		5	VANISHING AND RECONSTRUCTED LANDSCAPES IN URBAN TRANSFORMATION PROCESSES: AN EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF COLLECTIVE MEMORY	Arş.Gör.Nida KURAK SEZGİN Prof.Dr.Elif Merve ALPAK Prof.Dr.Tuğba DÜZENLİ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Doç. Dr. Özgen KILIÇ ERKEK Dr. Öğr. Üyesi Buket ER URGANCI**	1	KAFA İÇİ BASINÇ ARTIŞI SENDROMUNA HEMŞİRELİK YAKLAŞIMI	Yüksek Lisans Öğrencisi Mehtap DAL Prof. Dr. Şenay ARLI
		2	TRIPLE-NEGATIVE BREAST CANCER: FUNCTIONAL AND TRANSCRIPTOMIC EFFECTS OF A DROXINOSTAT-BASED EPIGENETIC–CHEMOTHERAPY COMBINATION	Dr. Ecz. Fazilet Esra İNCEDERE DÜZDAĞ Prof. Dr. Burçin TEZCANLI KAYMAZ
		3	STAT5 HEDEFLENMESİNİN İMATİNİB DİRENCİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN MOLEKÜLER ANALİZİ	Dr. İlayda ALÇITEPE Prof. Dr. Burçin KAYMAZ
		4	ELDE NADİR GÖRÜLEN KONDROSARKOM OLGUSUNDA PET-BT İLE SAPTANAN İNSİDENTAL DÜŞÜK DERECELİ VİLLÖZ ADENOM: OLGU SUNUMU	Uzman Doktor Fatih TAHAK
		5	MCF-7 VE MDA-MB-231 HÜCRELERİNDE JUGLONUN PROOKSİDAN ETKİSİ: ARTMIŞ OKSİDATİF STRES VE KANSER HÜCRE ÖLÜMÜ	Doç. Dr. Özgen KILIÇ ERKEK Dr. Öğr. Üyesi Buket ER URGANCI
		6	THE IMPORTANCE OF MATERNAL POSITION DURING CHILDBIRTH AND ITS EFFECT ON CLINICAL OUTCOMES: A REVIEW STUDY	Res. Asst. Gülnaz ERDİ Prof. Dr. Şule GÖKYILDIZ SÜRÜCÜ
		7	EFFECTS OF PSYCHOSOCIAL FACTORS ON LABOR: A CURRENT REVIEW	Res. Asst. Gülnaz ERDİ Prof. Dr. Şule GÖKYILDIZ SÜRÜCÜ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Asst. Prof. Cengizhan CEYLAN**	1	ASSESSMENT OF HEAVY METAL CONCENTRATIONS AND PHYSICOCHEMICAL PARAMETERS OF BEVERAGE INDUSTRY EFFLUENT: A CASE STUDY OF ADAMA BEVERAGE LIMITED	Ezekiel, O. F Sara G. Yahaya Caleb S. Nina
		2	ADVERSE EFFECTS OF ANTIRETROVIRAL THERAPY FOR PATIENTS WITH HIV INFECTION IN A TERTIARY HOSPITAL CENTRE IN ALBANIA	Mirela Rexhepi Erjona Abazaj Esmeralda Meta
		3	NEEDLESTICK INJURIES AND BLOOD-BORNE PATHOGEN IMMUNITY IN TERTIARY HEALTHCARE WORKERS	Ela Ali MD, PhD Prof. Shpëtim Qyra Prof. Asoc. Erjona Abazaj Dr. Brunilda Hysaj PhD Anja Beqaj MD
		4	PREVALENCE AND RISK FACTORS FOR POSTOPERATIVE WOUND INFECTIONS. A CROSS-SECTIONAL STUDY	PhD candidate Afërdita Ademi Prof. Shpëtim Qyra Prof. Asoc. Erjona Abazaj Anja Beqaj MD Ela Ali MD, PhD
		5	TÜRKİYE'DE TANILAR ARASI AŞERME ÖLÇÜMÜNE YÖNELİK BİR GEREKSİNİM	İlayda Özgürdal Prof. Dr. Işıl Ergin Doç. Dr. Umut Kırlı
		6	ASSESSMENT OF PATIENT INFORMATION MATERIALS PREPARED BY THE TURKISH PHARMACISTS' ASSOCIATION USING PEMAT-P	Asst. Prof. Cengizhan CEYLAN
		7	MICROPLASTICS AND ATHEROSCLEROSIS: MECHANISMS OF ENDOTHELIAL DYSFUNCTION	Selen SELVİ Asst. Prof. Dr. Anıl YİRÜN Assoc. Prof. Dr. Göksun DEMİREL Assoc. Prof. Dr. Onur Kenan ULUTAŞ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Associate Professor, Baran HEKİMOĞLU**	1	HYBRID EEG-BIOSENSOR PLATFORMS FOR MULTIMODAL BRAIN MONITORING	Hezzal Küçükselbes Prof. Özge Cihanbeğendi
		2	KALICI MIKNATIS KALINLIĞININ 1 KW BLDC MOTORUN TORK, GERİ-EMK VE MIKNATIS KULLANIMINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Helin KAHRIMAN Öğr. Gör. Kuray YURTBAY Öğr. Gör. Güney UĞURLU Öğr. Gör. İzzet YAVUZ
		3	ŞEBEKEDEN BAĞIMSIZ FOTOVOLTAİK ENERJİ DESTEKLİ ÖĞRENCİ UYGULAMA MERKEZİ TASARIMI VE SAHA UYGULAMASI: NALLIHAN MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. İzzet YAVUZ Öğr. Gör. Helin KAHRIMAN Öğr. Gör. Kuray YURTBAY Öğr. Gör. Güney UĞURLU
		4	POLİMORFİK ZARARLI YAZILIMLARDA SANDBOX TELEMETRİSİ İLE REVERSE ENGİNEERİNG ODAKLI DAVRANIŞSAL SABİTLERİN ÇIKARIMI	Öğr. Gör. Güney UĞURLU Öğr. Gör. İzzet YAVUZ Öğr. Gör. Helin KAHRIMAN Öğr. Gör. Kuray YURTBAY
		5	TÜRKİYE'NİN FARKLI ŞEHİRLERİ İÇİN HİBRİT PV-BATARYA SİSTEMİNİN TEKNO-EKONOMİK OPTİMİZASYONU	Öğr. Gör. Kuray YURTBAY Öğr. Gör. Güney UĞURLU Öğr. Gör. İzzet YAVUZ Öğr. Gör. Helin KAHRIMAN
		6	INFINITE IMPULSE RESPONSE FILTER-BASED SYSTEM IDENTIFICATION USING HYBRID SNAKE OPTIMIZER AND PATTERN SEARCH ALGORITHM	Associate Professor, Baran HEKİMOĞLU
		7	THERMAL DYNAMICS AND BOUNDARY ANALYSIS OF SERVO MOTORS IN PERIODIC DUTY CYCLES USING LPTN	Mansur AYDIN Assoc. Prof. Dr. Abdurrahman GÜNDAY
		8	PREDICTIVE MAINTENANCE STRATEGIES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPROACHES IN SMART MANUFACTURING ARCHITECTURES	Mansur AYDIN Assoc. Prof. Dr. Abdurrahman GÜNDAY

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Assist. Prof. Dr. Hamide AVCI Assist. Prof. Dr. Kenan BULCAR**	1	CaCO3-ZrO2 SERAMİK SİSTEMİNDEN ÜRETİLEN $CaZrO_3$ SERAMİKLERİNİN MİKROYAPISAL ÖZELLİKLERİNE MEKANİK AKTİVASYONUN ETKİSİ	Kubilay BULUT
		2	CHLORELLA VULGARİS MİKROALG İLE GÜMÜŞ NANOPARTİKÜLLERİN PLA FİLM MATRİSİ İLE BİRLEŞTİRİLEREK ANTİMİKROBİYAL ÖZELLİĞİNİN İNCELENMESİ	DR.ÖĞR.ÜYESİ KAMİL SERKAN UZYOL ERMAN KALINAĞA
		3	PERDELİK KUMAŞLARDA PUNTALAMA PARAMETRELERİNİN KUMAŞ PERFORMANS ÖZELLİKLERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	M.Sc. Safiye Berfin DEMİRCAN Prof. Dr. Erhan Kenan ÇEVEN
		4	ALTERNATİF ÖN İŞLEM TEKNOLOJİLERİNİN SELÜLOZ ESASLI DOKUMA KUMAŞLARIN BURUŞMAZLIK BİTİM İŞLEMİ UYGULANMASI SONRASI RENK VE MEKANİK PERFORMANS ÖZELLİKLERİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI	M. Sc. Safiye Berfin DEMİRCAN Dr. Mehmet TİRİTOĞLU Prof. Dr. Erhan Kenan ÇEVEN Prof. Dr. Y. Dilek TOPRAKKAYA KUT Prof. Dr. Elif DEMİRKAN
		5	AN ANALYSIS OF INDUSTRIAL SCALE ANTI-BACTERIAL FINISHING TREATMENT ON THE BASIS OF EFFICIENCY, DURABILITY, AND COST	Dr. Hayal OKTAY Prof. Dr. H. Ziya ÖZEK
		6	THERMOLUMINESCENCE PROPERTIES OF β-IRRADIATED SANDSTONE	Assist. Prof. Dr. Hamide AVCI Assist. Prof. Dr. Kenan BULCAR

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 16:00 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Nikos Karamanlis**	1	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF NATURAL PRODUCT-DERIVED ANTIOXIDANTS FROM LAOTIAN MEDICINAL PLANTS	Prof. Dr. Somphong Vannavong Khamla Phengsavanh Dr. Soudavone Keoboualapha
		2	ENVIRONMENTALLY FRIENDLY CATALYTIC PROCESSES FOR BIOMASS CONVERSION IN LAOS	Assoc. Prof. Dr. Bounmy Xayavong Sengdao Phommasack
		3	ADVANCED NANOCATALYSTS FOR PETROCHEMICAL REACTIONS IN IRANIAN INDUSTRIAL APPLICATIONS	Dr. Reza Farhadi Prof. Dr. Hossein Mahmoudi Leila Azadi
		4	ELECTROCHEMICAL ANALYSIS OF HEAVY METAL IONS IN IRANIAN WATER RESOURCES USING NOVEL SENSORS	Assoc. Prof. Dr. Narges Rahimi Ali Moradi
		5	GREEN CHEMISTRY APPROACHES FOR WASTE REDUCTION IN ALGERIAN CHEMICAL INDUSTRIES	Prof. Dr. Karim Bensalem Nadia Zeroual Yacine Hamidi
		6	POLYMER-BASED NANOCOMPOSITES FOR WATER PURIFICATION SYSTEMS IN ALGERIA	Dr. Samira Belkadi Amine Touati Assis. Prof. Dr. Rachid Meziane
		7	ORGANIC SYNTHESIS OF BIOACTIVE COMPOUNDS FROM CAUCASIAN FLORA IN GEORGIA	Prof. Dr. Nino Chikhradze Giorgi Lomidze
		8	STUDY OF CORROSION INHIBITORS FOR METAL PROTECTION IN INDUSTRIAL ENVIRONMENTS IN GEORGIA	Dr. Tamar Kapanadze Levan Beridze Irakli Tsiklauri
		9	PHOTOCATALYTIC DEGRADATION OF ORGANIC POLLUTANTS USING SEMICONDUCTOR MATERIALS IN GEORGIAN LABORATORIES	Assoc. Prof. Dr. Mariam Gelashvili Ana Shengelia

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 16:00 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Samir Belkadi**	1	LOW-POWER EMBEDDED SYSTEM DESIGN FOR RURAL INTERNET OF THINGS APPLICATIONS IN LAOS	Prof. Dr. Somchai Phanthavong Khamla Souvannasith Dr. Noy Chanthala
		2	WIRELESS SENSOR NETWORK OPTIMIZATION FOR AGRICULTURAL MONITORING SYSTEMS IN LAO COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Bounmy Keovongsa Sengdeuane Phimmasone
		3	ADVANCED POWER ELECTRONICS FOR RENEWABLE ENERGY INTEGRATION IN IRANIAN SMART GRIDS	Prof. Dr. Reza Ghasemi Ali Moradi Dr. Parisa Jafari
		4	DESIGN AND ANALYSIS OF HIGH-FREQUENCY ANTENNAS FOR 5G COMMUNICATION SYSTEMS IN IRAN	Assis. Prof. Dr. Mehdi Khosravi Sara Ahmadi Navid Ebrahimi
		5	FAULT DETECTION SYSTEMS IN INDUSTRIAL ELECTRONICS USING MACHINE LEARNING IN ALGERIA	Dr. Karim Bensalem Yacine Ould Ahmed Nadia Zerrouki
		6	EMBEDDED CONTROL SYSTEMS FOR AUTOMATED WATER MANAGEMENT IN ALGERIAN DESERT REGIONS	Assoc. Prof. Dr. Samir Belkadi Lina Touati
		7	SMART CITY ELECTRONIC INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN TBILISI URBAN ENVIRONMENTS	Nino Beridze Levan Tsiklauri Prof. Dr. Giorgi Kapanadze
		8	FPGA-BASED DIGITAL SIGNAL PROCESSING APPLICATIONS IN GEORGIAN TELECOMMUNICATION SYSTEMS	Dr. Tamar Lomidze Irakli Shengelia

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 16:00 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Aigerim Zhumabekova**	1	QUANTUM ENTANGLEMENT DYNAMICS IN LOW-TEMPERATURE SUPERCONDUCTING SYSTEMS	Elena Dumitrescu Prof. Dr. Andrei Popa
		2	NUMERICAL MODELING OF PLASMA TURBULENCE IN MAGNETIC CONFINEMENT FUSION DEVICES	Assoc. Prof. Dr. Radu Marinescu Ioana Stan Dr. Mihai Ionescu
		3	OPTICAL PROPERTIES OF NANOSTRUCTURED MATERIALS FOR PHOTONIC APPLICATIONS IN AZERBAIJAN	Prof. Dr. Farid Mammadov Nigar Aliyeva Rashad Guliyev
		4	EXPERIMENTAL ANALYSIS OF SEMICONDUCTOR THIN FILMS FOR SOLAR ENERGY CONVERSION	Dr. Kamran Hasanov Aysel Ibrahimova Assis. Prof. Dr. Tural Huseynli
		5	ASTROPHYSICAL OBSERVATIONS OF HIGH-ENERGY COSMIC RADIATION IN EAST AFRICA	Prof. Dr. Tesfaye Bekele Abel Mekonnen
		6	THERMAL CONDUCTIVITY STUDIES OF NATURAL MINERALS UNDER EXTREME CONDITIONS IN ETHIOPIA	Dr. Hana Tesfahun Bekele Alemu Selamawit Desta
		7	PARTICLE ACCELERATION MECHANISMS IN COSMIC RAY PHYSICS: A KAZAKHSTAN PERSPECTIVE	Prof. Dr. Yerlan Sadykov Dana Tulegenova Nursultan Abayev
		8	INVESTIGATION OF LASER-MATTER INTERACTIONS IN HIGH-ENERGY PHYSICS EXPERIMENTS	Dr. Aigerim Zhumabekova Ruslan Bektemirov
		9		

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 16:00 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Amal Hassan**	1	SUSTAINABLE URBAN REGENERATION STRATEGIES FOR HISTORIC DISTRICTS IN BUCHAREST	Prof. Dr. Andrei Popa Elena Ionescu Dr. Mihai Georgescu
		2	ADAPTIVE REUSE OF INDUSTRIAL HERITAGE BUILDINGS IN ROMANIAN POST-SOCIALIST CITIES	Assoc. Prof. Dr. Raluca Dumitrescu Adrian Vasilescu
		3	CLIMATE-RESPONSIVE ARCHITECTURAL DESIGN FOR DESERT ENVIRONMENTS IN EGYPTIAN CITIES	Prof. Dr. Ahmed El-Gendy Sara Mahmoud Omar Farouk
		4	URBAN DENSITY AND PUBLIC SPACE OPTIMIZATION IN CAIRO METROPOLITAN DEVELOPMENT	Dr. Laila Hassan Youssef Abdelrahman
		5	TRADITIONAL SUDANESE ARCHITECTURE AND ITS INTEGRATION INTO MODERN HOUSING SOLUTIONS	Assoc. Prof. Dr. Hassan Idris Fatima Elamin Mohamed Abdalla
		6	SUSTAINABLE BUILDING MATERIALS FOR LOW-COST HOUSING IN SUDAN	Dr. Amal Hassan Khalid Osman
		7	SMART CITY ARCHITECTURAL FRAMEWORKS FOR ASTANA URBAN EXPANSION	Prof. Dr. Aigerim Sadykova Nursultan Beketov Dana Tolegenova
		8	SEISMIC-RESILIENT BUILDING DESIGN APPROACHES IN ALMATY URBAN PLANNING	Assoc. Prof. Dr. Yerlan Zhumabayev Aruzhan Kairat Timur Bekov
		9	GREEN ARCHITECTURE AND ENERGY-EFFICIENT BUILDING DESIGN IN KAZAKHSTAN CITIES	Dr. Gulmira Abildayeva Serik Nurgaliyev

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 16:00 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Thani**	1	ADVANCED NANOSTRUCTURED MATERIALS FOR HIGH-EFFICIENCY ENERGY STORAGE SYSTEMS: INVESTIGATING ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE, STABILITY, AND SCALABILITY OF NEXT-GENERATION NANOCOMPOSITES	Prof. Dr. Andrei Ionescu Dr. Elena Popa Mihai Stan Ana Dumitrescu
		2	ENGINEERED NANOPARTICLES FOR TARGETED DRUG DELIVERY IN CANCER THERAPY: OPTIMIZATION OF BIOCOMPATIBILITY, CELLULAR UPTAKE, AND THERAPEUTIC EFFICACY	Dr. Ioana Georgescu Raluca Enache Sorin Petrescu
		3	NANOTECHNOLOGY-BASED BIOSENSORS FOR RAPID DISEASE DIAGNOSIS: ENHANCING DETECTION SENSITIVITY THROUGH FUNCTIONALIZED NANOMATERIALS AND SMART ANALYTICAL PLATFORMS	Prof. Dr. Nikolaos Papadakis Eleni Karagianni Dr. Georgios Vassiliou
		4	DEVELOPMENT OF NANOSTRUCTURED COATINGS FOR CORROSION RESISTANCE IN MARINE ENVIRONMENTS: PERFORMANCE EVALUATION AND INDUSTRIAL APPLICATIONS	Maria Stefanou Dr. Panagiotis Ioannidis Konstantinos Georgiadis
		5	CARBON-BASED NANOMATERIALS FOR WATER PURIFICATION TECHNOLOGIES: ASSESSING ADSORPTION EFFICIENCY, REUSABILITY, AND ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY	Prof. Dr. Ahmed Al-Mansoori Dr. Fatima Al-Kuwari Mohammed Al-Hajri Sara Al-Naimi
		6	NANOFABRICATION STRATEGIES FOR FLEXIBLE ELECTRONICS AND WEARABLE DEVICES: MATERIAL DESIGN, DEVICE INTEGRATION, AND LONG-TERM RELIABILITY	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Thani Prof. Dr. Noor Al-Sulaiti
		7	APPLICATION OF METALLIC NANOPARTICLES IN SMART AGRICULTURE: IMPROVING CROP PRODUCTIVITY, NUTRIENT DELIVERY, AND ENVIRONMENTAL MONITORING	Prof. Dr. Giorgi Beridze Nino Khutsishvili Dr. Levan Mchedlishvili Tamar Japaridze
		8	MULTIFUNCTIONAL NANOCOMPOSITES FOR AEROSPACE ENGINEERING: MECHANICAL ENHANCEMENT, THERMAL STABILITY, AND LIGHTWEIGHT STRUCTURAL DESIGN	Assoc. Prof. Dr. Davit Gogoladze Prof. Dr. Ketevan Chikovani Irakli Tsiklauri

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 16:00 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assis. Prof. Dr. Fahad Al-Mutairi**	1	MATERNAL HEALTH OUTCOMES AND THE ROLE OF MIDWIFERY-LED CARE IN REDUCING PREGNANCY-RELATED COMPLICATIONS: A MULTICENTER EVALUATION	Dr. Ioana Marinescu Dr. Andrei Pop
		2	THE EFFECT OF PRENATAL EDUCATION PROGRAMS ON MATERNAL ANXIETY, BIRTH PREPAREDNESS, AND POSTPARTUM ADAPTATION AMONG PRIMIPAROUS WOMEN	Assoc. Prof. Dr. Cristina Ionescu Maria Radu Dr. Victor Georgescu Ana-Maria Pavel Florin Enache
		3	MIDWIVES' CONTRIBUTIONS TO IMPROVING BREASTFEEDING INITIATION AND EXCLUSIVE BREASTFEEDING RATES DURING THE FIRST SIX MONTHS OF INFANCY	Dr. Shqipe Berisha Valon Gashi Arta Hoxha
		4	ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF COMMUNITY-BASED MIDWIFERY SERVICES IN ENHANCING MATERNAL AND NEWBORN HEALTH IN RURAL POPULATIONS	Assis. Prof. Dr. Fitore Mehmeti Dr. Liridona Mustafa Erion Shala Teuta Rexhepi
		5	THE IMPACT OF CONTINUOUS LABOR SUPPORT PROVIDED BY MIDWIVES ON MATERNAL SATISFACTION AND BIRTH EXPERIENCES IN HOSPITAL SETTINGS	Assis. Prof. Dr. Fahad Al-Mutairi
		6	EXPLORING MIDWIVES' KNOWLEDGE AND PRACTICES REGARDING POSTPARTUM DEPRESSION SCREENING AND EARLY INTERVENTION STRATEGIES	Dr. Yousef Al-Awadi Hessa Al-Shammari Mariam Al-Fahad Salem Al-Otaibi
		7	DIGITAL HEALTH TECHNOLOGIES IN MIDWIFERY PRACTICE: OPPORTUNITIES FOR IMPROVING PRENATAL MONITORING AND PATIENT ENGAGEMENT	Dr. Zoltan Horvath Anna Kovacs Peter Toth

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 16:00 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. Zsuzsanna Nagy**	1	EVALUATING THE IMPACT OF DIGITAL HEALTH TOOLS ON PRENATAL MONITORING, PATIENT EDUCATION, AND MIDWIFERY PRACTICE DEVELOPMENT	Prof. Dr. Agnes Szabo Assis. Prof. Dr. Peter Horvath
		2	THE EFFECT OF PRENATAL EDUCATION PROGRAMS ON MATERNAL HEALTH LITERACY, BIRTH PREPAREDNESS, AND PREGNANCY OUTCOMES AMONG FIRST-TIME MOTHERS	Prof. Dr. Andreea Popa Elena Dumitrescu
		3	MIDWIFE-LED CONTINUITY OF CARE AND ITS IMPACT ON MATERNAL SATISFACTION, BREASTFEEDING SUCCESS, AND POSTPARTUM ADAPTATION	Assoc. Prof. Dr. Cristina Ionescu Dr. Mihai Stan Ana Maria Radu
		4	ASSESSING THE KNOWLEDGE AND ATTITUDES OF PREGNANT WOMEN TOWARD PRENATAL SCREENING SERVICES IN RAPIDLY DEVELOPING HEALTHCARE SETTINGS	Prof. Dr. Arben Krasniqi
		5	THE ROLE OF MIDWIVES IN REDUCING MATERNAL ANXIETY DURING HIGH-RISK PREGNANCIES: A PATIENT-CENTERED APPROACH TO ANTENATAL CARE	Assis. Prof. Dr. Valbona Gashi Dr. Besnik Berisha Arta Hoxha Liridona Kelmendi
		6	MATERNAL NUTRITION COUNSELING PRACTICES AND THEIR ASSOCIATION WITH PREGNANCY HEALTH OUTCOMES IN PRIMARY HEALTHCARE SETTINGS	Prof. Dr. Fatima Al-Harbi Noura Al-Shammari
		7	EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF POSTNATAL SUPPORT SERVICES IN IMPROVING MOTHERS' PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND INFANT CARE PRACTICES	Assoc. Prof. Dr. Khaled Al-Mutairi Dr. Sara Al-Enezi Mariam Al-Dosari
		8	FACTORS INFLUENCING EXCLUSIVE BREASTFEEDING PRACTICES AMONG NEW MOTHERS: A CROSS-SECTIONAL STUDY OF MATERNAL HEALTH BEHAVIORS	Dr. Zsuzsanna Nagy
		9	THE CONTRIBUTION OF MIDWIFE-LED COMMUNITY HEALTH PROGRAMS TO MATERNAL AND NEWBORN HEALTH PROMOTION IN RURAL REGIONS	Assoc. Prof. Dr. Eszter Kovacs Dr. Balazs Toth Judit Varga

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 16:00 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Senem ŞAHAN VAHAPLAR**	1	MOLECULAR MECHANISMS OF OXIDATIVE STRESS RESPONSE IN TROPICAL DISEASES PREVALENT IN ZIMBABWE	Assoc. Prof. Dr. Nyasha Dube Farai Mutasa
		2	ENZYME KINETICS AND METABOLIC ADAPTATIONS IN MALNUTRITION-RELATED DISORDERS IN ZIMBABWEAN POPULATIONS	Dr. Elena Petrova Prof. Dr. Goran Trajkov Marija Ilievska
		3	PROTEIN EXPRESSION PROFILING IN NEURODEGENERATIVE DISEASES IN NORTH MACEDONIAN CLINICAL STUDIES	Prof. Dr. Tendai Moyo Dr. Rudo Chikore Simba Nyathi
		4	BIOCHEMICAL BIOMARKERS IN CARDIOVASCULAR DISEASE RISK ASSESSMENT IN MACEDONIAN ADULTS	Assoc. Prof. Dr. Nikola Dimitrov Ana Stojanovska
		5	CHARACTERIZATION OF ANTIOXIDANT COMPOUNDS IN MEDITERRANEAN DIET COMPONENTS FROM TUNISIA	Prof. Dr. Hichem Ben Youssef Dr. Amira Gharbi Sami Trabelsi
		6	STUDY OF LIPID METABOLISM AND OBESITY-RELATED PATHWAYS IN TUNISIAN POPULATIONS	Assis. Prof. Dr. Salma Karray Youssef Jaziri Dr. Mehdi Bouaziz
		7	ENZYMATIC ACTIVITY ANALYSIS IN GRAPE FERMENTATION PROCESSES IN GEORGIAN WINE PRODUCTION	Prof. Dr. Giorgi Kapanadze Nino Beridze
		8	MOLECULAR DOCKING STUDIES OF NATURAL COMPOUNDS TARGETING VIRAL PROTEINS IN GEORGIA	Dr. Tamar Lomidze Levan Shengelia Ana Gelashvili

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Haziran / June 13, 2026 / 16:00 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assoc. Prof. Dr. Neema Kileo**	1	ADVANCED INVESTIGATION OF GRAPHENE-REINFORCED ALUMINUM MATRIX COMPOSITES FOR HIGH-PERFORMANCE AEROSPACE APPLICATIONS	Assoc. Prof. Dr. Dedi Kurniawan Dr. Siti Maharani
		2	MICROSTRUCTURAL EVOLUTION AND CORROSION RESISTANCE OF NICKEL-BASED SUPERALLOYS EXPOSED TO EXTREME MARINE ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Budi Santoso Dr. Rina Wulandari Assis. Prof. Dr. Agus Prasetyo
		3	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF BIODEGRADABLE POLYMER COMPOSITES REINFORCED WITH NATURAL FIBERS FOR SUSTAINABLE ENGINEERING APPLICATIONS	Prof. Dr. Nguyen Van Hung Dr. Le Thi Hoa Tran Minh Duc
		4	THERMOMECHANICAL BEHAVIOR OF HIGH-ENTROPY ALLOYS UNDER CYCLIC LOADING CONDITIONS AND ELEVATED TEMPERATURES	Prof. Dr. Joseph Mwakipesile Dr. Asha Mtemvu Peter Nyerere
		5	DEVELOPMENT OF LOW-COST CERAMIC MEMBRANE MATERIALS FOR INDUSTRIAL WATER PURIFICATION AND FILTRATION SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Pham Quang Huy Dr. Vo Thanh Nam
		6	EVALUATION OF MECHANICAL PROPERTIES AND DURABILITY OF BAMBOO-REINFORCED CONSTRUCTION MATERIALS FOR SUSTAINABLE INFRASTRUCTURE	Assoc. Prof. Dr. Neema Kileo Dr. Hassan Mgaya
		7	NANOSTRUCTURED COATINGS FOR ENHANCED WEAR RESISTANCE AND SURFACE PROTECTION IN ADVANCED MANUFACTURING SYSTEMS	Prof. Dr. Lim Wei Kiat Dr. Tan Jia Hui Assoc. Prof. Dr. Melissa Goh Adrian Chua
		8	ADDITIVE MANUFACTURING OF TITANIUM ALLOYS: PROCESS OPTIMIZATION, MICROSTRUCTURAL CONTROL, AND MECHANICAL PERFORMANCE ASSESSMENT	Dr. Benjamin Ong Prof. Dr. Cheryl Tan
		9	MACHINE LEARNING-ASSISTED DESIGN OF NEXT-GENERATION SMART MATERIALS FOR ENERGY STORAGE AND ELECTRONIC APPLICATIONS	Assoc. Prof. Dr. Kelvin Lee Dr. Sophia Ng Assis. Prof. Dr. Marcus Teo Rachel Lim

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Ferhat GÖÇER**	1	TEKNOLOJİYE KARŞI TOPLUM SAVUNUSU: "YAPAY ZEKÂYA DİRENMEK"	Dr. Ferhat GÖÇER
		2	ARTIFICIAL INTELLIGENCE-GENERATED ALTERNATIVE FATE SCENARIOS AND COLLECTIVE GRIEF: THE CASE OF CEZMİ KALORİFER	Dr. Nurcan EDE
		3	AVUSTURYA ÖZGÜRLÜK PARTİSİ (FPÖ) VE ZAFER PARTİSİ'NİN GÖÇ SÖYLEMLERİNDEKİ TEMATİK BENZERLİKLERİN İNCELENMESİ	Nazan ŞANLI Dr. Yakup TOKTAY
		4	COVİD-19 SÜRECİNDE TIK ODAKLI GAZETECİLİK: TRT VE NTV HABERLERİNİN İÇERİK ANALİZİ	Ömer Mahmut KANŞİRAY

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Prof. Dr. İsmail ÇELİK**	1	YABANCI UNSURLU TEK SATICILIK SÖZLEŞMESİNE UYGULANACAK HUKUK	Çağla Nur KARAHAN Dr.Öğr.Üyesi Barış MESCİ
		2	TÜZEL KİŞİLİĞİ OLMAYAN VERİ SORUMLULARI HAKKINDA DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇOĞALAN
		3	THE PROHIBITION ON THE USE OF FORCE IN THE DECISIONS OF THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE	Dr.Öğr. Üyesi Seher ÇAKAN
		4	LIABILITY OF THE ADMINISTRATION FOR NATURAL DISASTERS WITHIN THE FRAMEWORK OF STRICT LIABILITY	İrem ÜNAL YALÇIN
		5	SALDIRILARA KARŞI ÖNCEDEN KURULAN ÖNLEYİCİ VE KORUYUCU MEKANİZMALARIN MEŞRU SAVUNMA KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Ali Tanju SARIGÜL Mahmut DEMİR
		6	VERGİ İDARESİNİN BİLGİ TOPLAMA YETKİSİNİN SINIRI: “HUKUKİ GÜVENLİK” VE “ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ” DENGESİ	Av. Emre DEMİRBAŞ Dr. Öğretim Üyesi Veysel Görücü
		7	TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMELERİNDE KADININ BEDENSEL ÖZERKLİĞİ: SÖZLEŞMESEL ÜKÜMLÜLÜKLERİN HUKUKİ SINIRLARI	Yüksek Lisans Öğrencisi Zhala AGHAYEVA
		8	17. YÜZYIL BAB MAHKEMESİNDE KADINLARIN TARAF OLDUĞU DAVALAR	Yüksek Lisans Melis KALENDER Doç. Dr. Saliha OKUR GÜMRÜKÇÜOĞLU
		9	YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA YAŞANAN İDARİ DAVALARDAN KAYNAKLANAN SORUNLARIN TESPİTİ VE DİJİTALLEŞTİRİLMESİ	Meryem Ecenur ÇELİK Prof. Dr. İsmail ÇELİK

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Fatma Ünal**	1	MESLEKİ ERDEM VE DEĞER KAZANIMINDA KURUCU METİNLER: KUTADGU BİLİG ÖRNEĞİ	Dr. Musa AYTEKİN
		2	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE ÖĞRETİM YÖNTEM VE TEKNİKLERİNE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ	Doç. Dr. Muzaffer ÇATAK
		3	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK TUTUMLARI İLE MATEMATİK OKURYAZARLIĞI ÖZ YETERLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN VE YORDAYICI ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Fatma İrem KULAK Prof. Dr. Filiz Tuba DİKKARTIN ÖVEZ Prof. Dr. Devrim ÜZEL
		4	INVESTIGATION OF THE PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE “OUR ENVIRONMENT IS CHANGING” ACHIEVEMENT TEST ACCORDING TO CLASSICAL TEST AND ITEM RESPONSE THEORIES	Master’s Student Ferdi AKIN Asst. Prof. Dr. Mehmet ÜNAL
		5	OKUL YÖNETİCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE POZİTİF ÖĞRETMENİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ	Şule BELKIS
		6	FEN EĞİTİMİNDE FARKLILAŞTIRILMIŞ ÖĞRETİMİN FEN DERSİNE YÖNELİK MOTİVASYONA ETKİSİ	Mihrimah Örme Prof. Dr. Halil İbrahim Yıldırım
		7	TALIS 2024: ÖĞRETMEN ÖZ YETERLİLİĞİNİ YORDAYAN FAKTÖRLER	Yüksek Lisans Öğrencisi Fatma SÜMBÜL Doç. Dr. BETÜL ALATLI
		8	INVESTIGATING THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS’ PERCEPTIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THEIR PROFESSIONAL BURNOUT: A MIXED-METHODS STUDY	Ferdi Üçer Doç.Dr. Nuh Yavuzalp

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Gülden ASAN**	1	THE IMPORTANCE OF FEASIBILITY REPORTS IN NATURAL DISASTERS AND DISASTER MANAGEMENT IN TURKEY: THE CASE OF ÇORUM PROVINCE	Ahmet KALINSAZLIOĞLU Assoc. Prof. Dr. Gülden ASAN
		2	THE IMPACT OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEMS (GIS) IN SEARCH AND RESCUE OPERATIONS	Sezer KERMEN Doç. Dr. Gülden ASAN
		3	ASSESSMENT OF CBRN KNOWLEDGE AND AWARENESS LEVELS AMONG DIFFERENT PARTICIPANT GROUPS	Yusra GÜL Assoc. Prof. Dr. Gülden ASAN
		4	THE ROLE AND POTENTIAL CONTRIBUTIONS OF NEXT-GENERATION TECHNOLOGIES IN SEARCH AND RESCUE OPERATIONS	Sevval HISIROGLU Assoc. Prof Dr. Gulden ASAN

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Psikolog Esra EFE**	1	CİNSİYET ÖZCÜLÜĞÜ İLE KADINA YÖNELİK PARTNER ŞİDDETİ MİTLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE ADİL DÜNYA İNANCININ ARACI ROLÜ	Nurgül ÇELİKKOLLU Dr. Öğr. Üyesi Burçak SÖNMEZ
		2	C KÜMESİ KİŞİLİK İNANÇLARI, ALEKSİTİMİ VE YAŞANTISAL KAÇINMA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Tuğçe BOZKURT Dr. Öğretim Üyesi Nilgün Onnar
		3	RESPONSE TO INTERVENTION (RTI) AND IQ–ACHIEVEMENT DISCREPANCY MODELS IN THE IDENTIFICATION OF SPECIFIC LEARNING DISABILITIES: A COMPARATIVE SYSTEMATIC REVIEW	Psychological Counseling and Guidance Derya KAYA Associate Professor Fatih KOCA Master's Student Ümmühan Fatma Kaya
		4	DEĞERLER ve MODERN PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR	Abdullah UYSAL Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ Doç. Dr. Tolga SEKİ
		5	DEĞERLER, KİMLİK ve BENLİK KURGUSU	Abdullah UYSAL Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ Doç. Dr. Tolga SEKİ
		6	REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN EKOLOJİK YAS VE ÇEVREYE YÖNELİK TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Cevat EKER Fatma Gül ÖZMEN
		7	OLUMSUZ ÇOCUKLUK DENEYİMLERİ İLE PSİKOLOJİK SAĞLIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE SOSYAL İLİŞKİ MEMNUNİYETİNİN ARACI ROLÜ	Psikolog Esra EFE
		8	THE MODERATING ROLE OF GENDER IN THE EFFECT OF PERCEIVED PARENTING ATTITUDES ON ROMANTIC RELATIONSHIP SATISFACTION	Zeynep Sezen ELMAS Prof.Dr. Fatma Yeşim CAN

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Aytunç AYDIN**	1	ANKARA İLİ BEYPAZARI İLÇESİ KARAŞAR MAHALLESİ CEM ERKÂNLARINDA İCRA EDİLEN DÜVAZ İMAM VE MİRACLAMANIN MÜZİKAL ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Osman Zahid ERTÜRK Doç. Dr. Serbülend ARPA
		2	A STUDY ON THE TRADITION OF LEBDEĞMEZ ATIŞMA: THE CASE OF MURAT ÇOBANOĞLU AND ŞEREF TAŞLIOVA	Assoc. Prof. Dr. Aytunç AYDIN
		3	TÜRK MÜZİĞİ SES EĞİTİMİ ALANINDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Tuğba SAHİL
		4	CHORD TONE TEMELLİ DOĞAÇLAMA YAKLAŞIMI VE PERFORMANSI	Öğrenci Batuhan ŞALLIEL Dr. Öğr. Üyesi Şebnem UŞEN
		5	THE TRADITION OF “COMPLETION” IN CLASSICAL TURKISH MUSIC: THE CASE OF MEVLEVI AYINS AND CLASSICAL TAKIM	Dr. Öğr. Üyesi Özlem ELİTAŞ
		6	SES EĞİTİMİNDE KULLANILAN KLASİK GİTAR EŞLİKLİ TÜRKÜ DÜZENLEMESİ KİTAPLARININ MAKÂMSAL YÖNDEN İNCELENMESİ	Akın MUTLU Dr. Öğr. Üyesi Ezgi ERTEK BABAÇ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Arş. Gör. Merve Nur ATALAR**	1		
		2	ETİK LİDERLİK ALGISININ ÇALIŞAN MOTİVASYONU VE KURUMSAL KÜLTÜR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AVM ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğrencisi Esra CAMGÖZ Prof. Dr. Ahmet Sait ÖZKUL
		3	THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON EMPLOYEES' LEVEL OF WORK ALIENATION: A REVIEW FOCUSED ON THE RESEARCH LITERATURE	MSc Duygu Bahar YILMAZ Assoc.Prof. Dr. İbrahim YIKILMAZ
		4	THE EFFECT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT LEVELS: A REVIEW FOCUSED ON THE RESEARCH LITERATURE	MSc Şeyma AYDEMİR Assoc.Prof. Dr. İbrahim YIKILMAZ
		5	VİCDANİ LİDERLİĞİN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KAMU BANKASI ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Doktora Öğrencisi, Sena DEMİR
		6	HUMAN-IN-THE-LOOP OR HUMAN-IN-THE-ILLUSION: ORGANISATIONAL SCALE, ETHICS, AND THE LIMITS OF AI GOVERNANCE IN RECRUITMENT	Asst. Prof. Dr. Merve Vural Allaham Esma Nur Özer
		7	TÜRKİYE'DEKİ ÜNİVERSİTELERİNİN TIMES HIGHER EDUCATION (THE) ETKİ SIRALAMASINDAKİ PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Arş. Gör. Merve Nur ATALAR
		8	BILINGUAL COHERENCE AS A META-SIGNAL IN SUSTAINABILITY COMMUNICATION ON TURKISH TEXTILE EXPORTERS' CORPORATE WEBSITES	Mevlüde Betül YILMAZ Asst. Prof. Fulya ÖZDEMİR

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Doç. Dr. Şeyma YAŞAR**	1	MILK-RUN OPTİMİZASYONU PROBLEMİ İÇİN GENETİK ALGORİTMA TABANLI BİR YAKLAŞIM	Doç.Dr.Şahin İNANÇ Dr.Onur Mesut ŞENARAS Prof.Dr.Arzu EREN ŞENARAS
		2	AGV SİSTEMLERİNDE ENERJİ TÜKETİMİNİN YAPAY ZEKA DESTEKLİ TAHMİNİ VE OPTİMİZASYONU	Dr.Onur Mesut ŞENARAS Doç.Dr.Şahin İNANÇ Prof.Dr.Arzu EREN ŞENARAS
		3	MACHINE LEARNING-BASED CLASSIFICATION OF PROSTATE CANCER USING MIRNA EXPRESSION PROFILES: A SHAP-DRIVEN EXPLAINABLE APPROACH	Doç. Dr. Şeyma YAŞAR
		4	A NOVEL RULE-BASED CLASSIFICATION MODEL FOR PREDICTING PREGNANCY RISK LEVELS	Doç. Dr. Şeyma YAŞAR
		5	EMOTION ANALYSIS BASED ON VIDEO GAME CHARACTERS' FACIAL EXPRESSIONS	Çiğdem ERŞEPÇİLER Prof. Dr. Celal Öztürk
		6	GROUP-BASED PERFORMANCE AND EXPLAİNABLE ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPROACH IN STUDENT SUCCESS PREDICTİON USING MACHİNE LEARNING	Dr. Öğr. Üyesi Erol KINA
		7	GİYİLEBİLİR KANSER ERKEN TANI SİSTEMİ: STANDART FANTOM İLE TEMASSIZ SENSÖR SİSTEMİ TASARIMI	İdil COLLINS Görkem Adar Doç. Dr. Yavuz ÖZTÜRK
		8	RAYSTRIVE: GÖREV YÖNETİMİNDE OYUNLAŞTIRMA TEMELLİ BİR MOBİL UYGULAMA	Öğr. Gör. Dr. Şenay KOCAKOYUN AYDOĞAN Taha Osman REİS
		9	GEMİNİ DESTEKLİ GÖRÜNTÜ ANALİZİ KULLANILARAK MAKRO BESİN DEĞERLERİNİN HESAPLANMASI: MAKROAI MOBİL UYGULAMASI	Öğr. Gör. Dr. Şenay KOCAKOYUN AYDOĞAN Abdullah CERRAH

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Asst. Prof. Burhan BAYHAN**	1	OTOMOTİV YAKIT BORULARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR POLİMER MALZEME SEÇİMİ: MALİYET, KARBON AYAK İZİ VE YAKIT BUHARI GEÇİRGENLİĞİ KRİTERLERİ ODAKLI ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YAKLAŞIMI	Erkan Uğur SARIKAYA Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Rıza ADALI
		2	PANEL HAVA FİLTRESİ ÜRETİMİNDE POLİÜRETAN ÇAPAK PROBLEMLERİNE BULANIK FMEA ANALİZİ VE TRIZ YAKLAŞIMIYLA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Taylan ÖĞÜT Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Rıza ADALI
		3	A MATHEMATICAL MODEL PROPOSAL FOR THE TWO-DIMENSIONAL CUTTING STOCK PROBLEM IN LASER CUTTING MACHINES: A CASE STUDY	Dr. Öğr. Üye. Şebnem DEMİRKOL AKYOL
		4	PRODUCT IMPROVEMENT APPLICATION IN AN INTERNATIONAL HOME APPLIANCE MANUFACTURING COMPANY	M.Sc. Student Çağla KESTANE Prof. Dr. HASAN SELİM
		5	APPLICATION-ORIENTED SELECTION OF BUILDING ENERGY SIMULATION SOFTWARE: A BIBLIOMETRIC ASSESSMENT AND DECISION FRAMEWORK	Asst. Prof. Burhan BAYHAN
		6	KUMAŞ BOYAMA MAKİNELERİNDE KENDİ KENDİNİ OTOMATİK TEMİZLEYEBİLEN FİLTRE GELİŞTİRİLMESİ	Ömer CEBE Doç. Dr. ONUR YEMENİCİ
		7	EKLEMELİ İMALAT YÖNTEMİYLE ÜRETİLEN NANODOLGU TAKVİYELİ TPMS KAFES YAPILARIN ÜRETİMİ VE KARAKTERİZASYONU	Ertuğrul BEKARLAR Dr. Öğr. Üyesi Mahmut BİNGÖL

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Lecturer Betül UNTUÇ**	1	STATIC BEHAVIOR AND SELF-WEIGHT SENSITIVITY OF HOWE, PRATT, AND WARREN TRUSS BRIDGES AS A FUNCTION OF GEOMETRIC RATIO	Assistant Professor, Yusuf Ziya YÜKSEL Muhammed Fadhil NAUFAL
		2	FARKLI ÜST YAPI YÜK BAĞLANTI KABULLERİNİN RÜZGÂR TÜRBİNİ TEMELLERİNDEKİ DEFORMASYON DAVRANIŞINA ETKİSİ: BİR ZEMİN-YAPI ETKİLEŞİMİ ÇALIŞMASI	Prof. Dr. Sıddıka Nilay KESKİN H. Eylül ERTÜRK
		3	ARCHITECTURAL STRUCTURE AND RESTORATION STATUS OF THE AMMAN MAIN STATION OF THE HEJAZ RAILWAY LINE IN JORDAN	Doç.Dr. Ahmet GÖKDEMİR İbrahim ELVEREN
		4	OSMANLI DEMİRYOLU MİMARİSİ BAĞLAMINDA TABUK HİCAZ DEMİRYOLU İSTASYONU'NUN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR Doktora Öğrencisi Fatımah Mohammed Adıl ADIL
		5	CONSOLIDATION BEHAVIOUR OF POLYPROPYLENE FIBRE-REINFORCED INTERMEDIATE-PLASTICITY CLAY	Dr. Öğr. Üyesi Canan TURAN
		6	ÇİMENTO HAMMADDE HAZIRLIK PROSESLERİNDE KIRICI SEÇİMİNİN AŞINMA MALİYETLERİ VE İŞLETME ÖMRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ	Ar-Ge Mühendisi Pınar ALBAYRAK Doç. Dr. Burak TANYERİ Arş. Gör. Cevher Kürşat MACİT
		7	ANALYSIS OF MAXIMUM DAILY PRECIPITATION IN SAKARYA PROVINCE AND DETERMINATION OF DESIGN RAINFALLS	Gamze TUNCER EVCIL Emin Can ERGIVANC Osman SONMEZ
		8	COMPARATIVE ANALYSIS OF THE THERMAL AND ACOUSTIC PERFORMANCE OF GLAZING UNITS IN WINDOW SYSTEMS	Lecturer Betül UNTUÇ
		9	NUMERICAL ANALYSIS OF DIAPHRAGM WALL BEHAVIOR UNDER DIFFERENT SOIL CONDİTİONS IN TOP-DOWN CONSTRUCTION SYSTEMS	İnşaat Mühendisi Muhammet Enes BAŞ Dr. Öğr. Üyesi Gözde SEZGİN TUNÇAY
		10	PERFORMANCE EVALUATION OF THE DEEP SOIL MIXING (DSM) METHOD UNDER DIFFERENT SOIL CONDITIONS: A CASE STUDY	İnşaat Mühendisi Muhammed AYDIN Dr. Öğr. Üyesi Gözde SEZGİN TUNÇAY

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Doç.Dr. Tacettin ERTUĞRUL**	1	1999 MARMARA DEPREMLERİNDEN GÜNÜMÜZE OLASI İSTANBUL DEPREMİNE İLİŞKİN EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN İRDELENMESİ	Cihat Utku BİLGİÇ Prof. Dr. Mustafa SAĞDIÇ
		2	KAYIP VERİ BAĞLAMINDA BAYESYEN RASCH VE ÖRTÜK UZAY MADDE TEPKİ MODELLERİNE DAYALI YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ BİR ANALİZ ARAYÜZÜ PROTOTİPİ GELİŞTİRME ÖRNEĞİ	Fatma Gül UZUNER Prof. Dr. Tuncay ÖĞRETMEN
		3	ÇOCUK DERGİLERİNDE FİNANSAL OKURYAZARLIK BECERİSİNİN İNCELENMESİ: AİLE ÇOCUK DERGİSİ ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Sevtap Şahin Doç. Dr. Gökhan Eşel
		4	ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÜRETKEN YAPAY ZEKÂNIN ETİK KULLANIMINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ İLE DEĞER ÖZ FARKINDALIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Serap GÜÇLÜER DİNDAR Prof. Dr. Oktay Akbaş
		5	YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ÇOK DİLLİ KELİME DESTEĞİNİN KELİME ÖĞRENMEYE ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Merve GÜLYOL Dr. Öğr. Üyesi M. Özgün HARMANKAYA
		6	KAPSAYICI EĞİTİMDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM ÜZERİNE 2000-2026 YILLARI ARASINDA YAPILAN YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Ögr. Gör. Dr. Açelya ÖZER
		7	YAPAY ZEKA ÇAĞINDA DÜŞÜNMENİN VE EĞİTİMİN KRİZİ	Doç.Dr. Tacettin ERTUĞRUL
		8	YAPAY ZEKA VE ADALET İLİŞKİSİNİN ZEMİNİ ÜZERİNE	Doç.Dr. Tacettin ERTUĞRUL
		9	AN EXAMINATION OF STUDIES ON MUSIC EDUCATION IN SCIENCE AND ART CENTERS (BİLSEM): A SYSTEMATIC REVIEW (2007–2026)	Özgür Keser Dr. Seda Eden Ünlü

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Yasin Mohammed**	1	ADVANCES IN RUMINANT NUTRITION AND FEED EFFICIENCY STRATEGIES FOR SUSTAINABLE LIVESTOCK PRODUCTION IN ARID REGIONS	Prof. Dr. Ahmed Elbashir Dr. Salma Abdalla
		2	VETERINARY EPIDEMIOLOGY AND CONTROL MEASURES OF ZOONOTIC DISEASES IN CAMEL POPULATIONS ACROSS SUDAN	Assoc. Prof. Dr. Yasin Mohammed
		3	MOLECULAR DIAGNOSIS AND VACCINE DEVELOPMENT STRATEGIES FOR AVIAN INFLUENZA IN SOUTH EAST ASIA POULTRY FARMS	Dr. Amina Hassan Omar Farouk Prof. Dr. Maria Santos Dr. Jose Reyes
		4	ANTIMICROBIAL RESISTANCE PATTERNS IN COMPANION ANIMALS AND CLINICAL INTERVENTIONS IN URBAN VETERINARY PRACTICES	Assoc. Prof. Dr. Leandro Cruz Dr. Anna Lopez Miguel Bautista
		5	COMPARATIVE PATHOLOGY OF ENDEMIC LIVESTOCK DISEASES IN THE CAUCASUS REGION AND CONTROL PROGRAM EFFECTIVENESS	Prof. Dr. Giorgi Kapanadze Dr. Nino Beridze
		6	VETERINARY PUBLIC HEALTH APPROACHES IN RURAL LIVESTOCK MANAGEMENT AND BRUCELLOSIS ERADICATION PROGRAMS	Assoc. Prof. Dr. Tamar Mchedlidze Dr. Irakli Shengelia Giorgi Mikadze
		7	ADVANCED SURGICAL TECHNIQUES IN EQUINE ORTHOPEDICS AND POSTOPERATIVE REHABILITATION PROTOCOLS	Prof. Dr. Balazs Kovacs Dr. Eszter Nagy Andras Toth
		8	GENETIC IMPROVEMENT PROGRAMS FOR DAIRY CATTLE PRODUCTIVITY AND BREED SELECTION STRATEGIES IN CENTRAL EUROPE	Assoc. Prof. Dr. Peter Horvath Dr. Krisztina Farkas
		9	WILDLIFE DISEASE SURVEILLANCE AND ECOSYSTEM HEALTH MONITORING IN HUNGARIAN NATURAL RESERVES	Dr. Bence Molnar Prof. Dr. Zoltan Varga Assoc. Prof. Dr. Eva Szabo

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Sofia Delgado**	1	SUSTAINABLE FOREST MANAGEMENT STRATEGIES FOR CARBON SEQUESTRATION IN TROPICAL ECOSYSTEMS	Prof. Dr. Liang Wei Dr. Junhao Zhang Assoc. Prof. Dr. Meilin Zhou
		2	REMOTE SENSING APPLICATIONS IN MONITORING DEFORESTATION AND LAND USE CHANGE IN MOUNTAINOUS REGIONS	Dr. Yichen Liu Assoc. Prof. Dr. Han Chen
		3	IMPACT OF INDUSTRIAL POLLUTION ON RIVER ECOSYSTEMS AND BIODIVERSITY LOSS IN SOUTH ASIA	Prof. Dr. Rahman Siddique Dr. Nabila Akhtar Imran Hossain
		4	CLIMATE RESILIENT FORESTRY PRACTICES FOR FLOOD PRONE AGRICULTURAL LANDSCAPES IN BANGLADESH	Assoc. Prof. Dr. Farzana Karim Dr. Saiful Islam
		5	WATER RESOURCE MANAGEMENT AND GROUNDWATER CONTAMINATION IN COASTAL LEBANON	Prof. Dr. Hassan Al-Masri Dr. Rami Haddad
		6	ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT OF URBAN EXPANSION ON FOREST FRAGMENTS IN MOUNTAINOUS LEBANESE REGIONS	Dr. Lina Khoury Assoc. Prof. Dr. Georges Nassar
		7	CARBON EMISSION MITIGATION STRATEGIES THROUGH REFORESTATION PROGRAMS IN CUBA	Prof. Dr. Alejandro Morales Dr. Camila Reyes Assoc. Prof. Dr. Javier Ortega
		8	BIODIVERSITY CONSERVATION AND ECOSYSTEM RESTORATION IN DEFORESTED AREAS OF EASTERN CUBA	Dr. Sofia Delgado
		9		

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Lin Hao**	1	DYNAMIC PLATE TECTONICS AND SEISMIC HAZARD EVOLUTION ALONG THE TIBETAN PLATEAU MARGINS	Dr. Lin Hao
		2	GEOCHEMICAL SIGNATURES OF VOLCANIC ROCK FORMATION IN EAST ASIAN SUBDUCTION ZONES	Assoc. Prof. Dr. Ming Zhao Dr. Rui Chen
		3	SEDIMENTARY BASIN DEVELOPMENT AND HYDROCARBON POTENTIAL IN THE SOUTH CHINA SEA REGION	Prof. Dr. Jianhui Li Dr. Xiaolong Wang Liang Feng Chen Yuxiang Prof. Dr. Wei Zhang
		4	TECTONIC EVOLUTION AND STRATIGRAPHIC SEQUENCES OF THE BENGAL BASIN DURING THE CENOZOIC ERA	Assoc. Prof. Dr. Farhana Islam Dr. Md. Karim Uddin
		5	RIVER DYNAMICS AND LANDSCAPE EVOLUTION IN THE PADMA-GANGES DELTA SYSTEM	Dr. Nasir Hossain Prof. Dr. Shamsul Alam
		6	PALEOCLIMATIC RECONSTRUCTIONS USING MARINE SEDIMENT CORES FROM THE BAY OF BENGAL	Assoc. Prof. Dr. Ayesha Rahman Dr. Tanvir Hasan Sabrina Noor
		7	SEISMOTECTONIC STRUCTURE AND FAULT ACTIVITY ALONG THE LEBANESE MOUNTAIN BELT	Prof. Dr. Karim Haddad Dr. Nadine Saliba
		8	GROUNDWATER CONTAMINATION AND KARST SYSTEM DEVELOPMENT IN COASTAL LEBANON	Assoc. Prof. Dr. Rami Khoury
		9	VOLCANIC ARC EVOLUTION AND MINERAL DEPOSITS IN THE CARIBBEAN TECTONIC SYSTEM	Dr. Mona Daher Prof. Dr. Luis Fernando Ortega Dr. Maria Elena Cruz Carlos Rivera

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Amit Verma**	1	EARTHQUAKE-RESILIENT DESIGN STRATEGIES FOR HIGH-RISE CONCRETE STRUCTURES IN URBAN SEISMIC ZONES	Prof. Dr. Arif Santosa Dr. Maya Lestari Rizky Pratama Assoc. Prof. Dr. Budi Wijaya
		2	ADVANCED ANALYSIS OF REINFORCED CONCRETE BEHAVIOR UNDER CYCLIC LOADING AND FATIGUE CONDITIONS	Dr. Siti Anggraini
		3	SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SMART INFRASTRUCTURE SYSTEMS USING SENSOR-BASED STRUCTURAL HEALTH MONITORING	Prof. Dr. Rajesh Kumar Dr. Ananya Sharma Vikram Patel
		4	INNOVATIONS IN HIGH-STRENGTH COMPOSITE MATERIALS FOR BRIDGE ENGINEERING AND LONG-SPAN STRUCTURES	Assoc. Prof. Dr. Amit Verma Dr. Neha Singh
		5	SOIL-STRUCTURE INTERACTION EFFECTS ON FOUNDATION PERFORMANCE IN EXPANSIVE SOIL REGIONS OF IRAQ	Prof. Dr. Ali Hassan Al-Karim Dr. Zainab Mohammed Hussein Fadel
		6	HYDRAULIC MODELING AND FLOOD RISK MITIGATION STRATEGIES FOR URBAN DRAINAGE SYSTEMS IN BAGHDAD	Assoc. Prof. Dr. Mustafa Qasim Dr. Layla Ahmed
		7	SEISMIC RETROFITTING TECHNIQUES FOR HISTORICAL MASONRY STRUCTURES IN NORTHERN IRAN	Prof. Dr. Reza Mohammadi Dr. Sara Ebrahimi Dr. Hossein Kazemi
		8	EARTHQUAKE-RESILIENT DESIGN STRATEGIES FOR HIGH-RISE CONCRETE STRUCTURES IN URBAN SEISMIC ZONES	Prof. Dr. Arif Santosa Dr. Maya Lestari Rizky Pratama Assoc. Prof. Dr. Budi Wijaya
		9		

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Zainab Khalid**	1	SUSTAINABLE AQUACULTURE SYSTEMS AND INTEGRATED COASTAL RESOURCE MANAGEMENT IN INDONESIA'S URBAN-COASTAL ZONES	Dr. Bimo Santosa Dr. Rika Melani
		2	IMPACT OF MICROPLASTIC POLLUTION ON MARINE FOOD CHAINS AND FISH HEALTH IN INDONESIAN WATERS	Prof. Dr. Kossi Mensah Dr. Afi Dela
		3	POST-HARVEST TECHNOLOGIES AND COLD CHAIN OPTIMIZATION IN SMALL-SCALE FISHERIES OF WEST AFRICA	Prof. Dr. Aditya Wiratama Dr. Naufal Prabowo Sari Lestari
		4	EVALUATION OF ARTISANAL FISHING PRACTICES AND SUSTAINABILITY CHALLENGES IN TOGOLESE COASTAL COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Komlan Agbo Dr. Mireille Koudjo Jean-Paul Tchalla
		5	CLIMATE CHANGE IMPACTS ON HIGH-ALTITUDE AQUATIC ECOSYSTEMS AND FISH BIODIVERSITY IN THE BOLIVIAN ANDES	Assoc. Prof. Dr. Jorge Mamani Dr. Lucia Rojas Pedro Salinas
		6	DEVELOPMENT OF LOW-COST AQUACULTURE FEED FORMULATIONS USING LOCAL BIOMASS RESOURCES IN BOLIVIA	Prof. Dr. Carlos Fernández Dr. Mariana Quispe
		7	FRESHWATER FISH FARMING IN RIVER INDUS BASIN: PRODUCTIVITY, DISEASE CONTROL AND ECONOMIC VIABILITY	Prof. Dr. Imran Qureshi Dr. Ayesha Malik
		8	GENETIC IMPROVEMENT AND BREEDING PROGRAMS FOR TILAPIA AND CATFISH SPECIES IN PAKISTAN AQUACULTURE SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Saad Hussain Dr. Bilal Ahmed Farah Noor Prof. Dr. Hamid Rehman Assoc. Prof. Dr. Noman Shah
		9	WATER QUALITY MANAGEMENT AND SUSTAINABLE FEEDING PRACTICES IN INTENSIVE SHRIMP FARMING SYSTEMS OF PAKISTAN	Dr. Zainab Khalid

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Diego Alvarez Dr. Maria Fernanda Silva**	1	DEEP REINFORCEMENT LEARNING ARCHITECTURES FOR AUTONOMOUS SYSTEMS IN COMPLEX DYNAMIC ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Rizky Pratama Dr. Dimas Wicaksono Nadia Putri
		2	EXPLAINABLE ARTIFICIAL INTELLIGENCE MODELS FOR HIGH-STAKES DECISION MAKING IN SMART CITY APPLICATIONS	Assoc. Prof. Dr. Aditya Nugraha Dr. Lestari Anggraini
		3	NEURAL NETWORK OPTIMIZATION TECHNIQUES FOR EDGE COMPUTING AND LOW-LATENCY AI SYSTEMS	Prof. Dr. Koffi Mensah Dr. Ama Koudou Issa Traore
		4	AI-DRIVEN CYBERSECURITY FRAMEWORKS FOR REAL-TIME THREAT DETECTION AND PREVENTION SYSTEMS	Dr. Yao Kossi Assoc. Prof. Dr. Komlan Agbo
		5	MULTIMODAL MACHINE LEARNING MODELS FOR MEDICAL DIAGNOSTICS AND HEALTHCARE AUTOMATION SYSTEMS	Prof. Dr. Carlos Mamani Dr. Lucia Quispe Fernando Rojas
		6	GENERATIVE ADVERSARIAL NETWORKS FOR HIGH-FIDELITY SYNTHETIC DATA CREATION AND INDUSTRIAL SIMULATION	Assoc. Prof. Dr. Diego Alvarez Dr. Maria Fernanda Silva Juan Perez
		7	FEDERATED LEARNING SYSTEMS FOR PRIVACY-PRESERVING DISTRIBUTED ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS	Dr. Ahsan Qureshi
		8	ADVANCED NATURAL LANGUAGE PROCESSING MODELS FOR LOW-RESOURCE LANGUAGE TRANSLATION AND SEMANTIC UNDERSTANDING	Assoc. Prof. Dr. Bilal Ahmed Dr. Hina Malik
		9		

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Dedi Saputra**	1	ADVANCED FPGA-BASED ARCHITECTURES FOR REAL-TIME SIGNAL PROCESSING IN NEXT-GENERATION WIRELESS COMMUNICATION SYSTEMS	Prof. Dr. Budi Hartono Dr. Rina Permatasari Agus Setiawan
		2	ENERGY-EFFICIENT DESIGN OF INTERNET OF THINGS SENSOR NETWORKS FOR SMART CITY INFRASTRUCTURE AND ENVIRONMENTAL MONITORING	Assoc. Prof. Dr. Dedi Saputra Dr. Maya Lestari
		3	DEVELOPMENT OF LOW-POWER EMBEDDED ELECTRONIC SYSTEMS FOR AUTONOMOUS AGRICULTURAL MONITORING APPLICATIONS	Prof. Dr. Nguyen Van Phuc Dr. Tran Thi Mai Le Quang Huy
		4	ARTIFICIAL INTELLIGENCE-ASSISTED FAULT DETECTION IN INDUSTRIAL ELECTRONIC CONTROL CIRCUITS USING DEEP LEARNING TECHNIQUES	Assoc. Prof. Dr. Pham Minh Tuan Dr. Vo Thanh Binh Prof. Dr. Joseph Msuya
		5	DESIGN AND PERFORMANCE ANALYSIS OF SOLAR-POWERED ELECTRONIC CONVERTERS FOR RURAL ELECTRIFICATION PROJECTS	Dr. Amina Hassan
		6	INVESTIGATION OF MICROCONTROLLER-BASED SMART HEALTHCARE DEVICES FOR REMOTE PATIENT MONITORING IN DEVELOPING REGIONS	Assoc. Prof. Dr. Neema Kweka Dr. Emmanuel Mollel Grace Mwakalobo
		7	HIGH-SPEED VLSI CIRCUIT OPTIMIZATION FOR ARTIFICIAL INTELLIGENCE ACCELERATORS IN EDGE COMPUTING ENVIRONMENTS	Dr. Adrian Tan Assoc. Prof. Dr. Cheryl Goh Marcus Lee Prof. Dr. Lim Wei Chong
		8	ADVANCED ANTENNA ARRAY DESIGN FOR 6G COMMUNICATION NETWORKS WITH ENHANCED SPECTRUM EFFICIENCY AND COVERAGE	Dr. Benjamin Ong Prof. Dr. Sophia Ng
		9	SECURE HARDWARE IMPLEMENTATION OF QUANTUM-RESISTANT CRYPTOGRAPHIC PROCESSORS FOR FUTURE ELECTRONIC SECURITY SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Kelvin Teo Dr. Rachel Koh Assis. Prof. Dr. Jonathan Lim Melissa Chua

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Lucia Fernandez Dr. Marta Ruiz**	1	ADVANCED ANALYSIS OF MITOCHONDRIAL GENOME VARIABILITY IN EUKARYOTIC CELLS	Prof. Dr. Jonas Petraitis Dr. Egle Vaitkute
		2	MOLECULAR MECHANISMS OF PROTEIN FOLDING UNDER EXTREME THERMAL STRESS IN MICROBIAL SYSTEMS	Dr. Rasa Jankauskiene Assoc. Prof. Dr. Mantas Zilinskas
		3	GENOMIC ADAPTATION PATTERNS OF STEPPE PLANTS UNDER SEVERE DROUGHT AND SALINITY CONDITIONS	Prof. Dr. Aibek Sarsenov Dr. Aizada Beketova Dr. Timur Kassenov
		4	NEUROGENETIC REGULATION OF LEARNING AND MEMORY FORMATION IN DESERT INSECT SPECIES	Assoc. Prof. Dr. Dana Yermekova Dr. Nurzhan Alimov
		5	CRISPR-CAS9 MEDIATED GENE EDITING IN HUMAN STEM CELL DIFFERENTIATION PATHWAYS	Dr. Lucia Fernandez Dr. Marta Ruiz
		6	MICROBIOME DYNAMICS AND ECOLOGICAL INTERACTIONS IN MEDITERRANEAN MARINE BIODIVERSITY SYSTEMS	Dr. Carlos Dominguez Assoc. Prof. Dr. Elena Sanchez Pablo Navarro Isabel Romero
		7	MOLECULAR MECHANISMS OF DNA DAMAGE AND REPAIR IN ANCIENT HUMAN ARCHAEOLOGICAL REMAINS	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed Dr. Mona Farouk
		8	PHYSIOLOGICAL AND MOLECULAR RESPONSES OF DATE PALM TREES TO HIGH SALINITY STRESS IN ARID ENVIRONMENTS	Hossam Abdelrahman Assoc. Prof. Dr. Youssef Nabil Dr. Karim Hassan

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Dr. Yuki Sato**	1	IMPACT OF MOLECULAR BIOMARKERS AND NEXT-GENERATION SEQUENCING ON PERSONALIZED TREATMENT STRATEGIES IN ADVANCED COLORECTAL CANCER PATIENTS	Dr. Jonas Petrauskas Dr. Egle Kavaliauskiene Rokas Jankauskas Laura Mikalauskaite
		2	NOVEL IMMUNOTHERAPEUTIC APPROACHES TARGETING PD-1/PD-L1 PATHWAYS IN METASTATIC NON-SMALL CELL LUNG CANCER: A CLINICAL OUTCOME ANALYSIS	Assoc. Prof. Dr. Tomas Vaitkus Dr. Dovile Zukauskaite Mantas Petrauskas
		3	COMPARATIVE EVALUATION OF PROTON THERAPY VERSUS INTENSITY-MODULATED RADIOTHERAPY IN THE MANAGEMENT OF PEDIATRIC BRAIN TUMORS	Prof. Dr. Kenji Nakamura Dr. Aiko Tanaka Hiroshi Yamamoto Assoc. Prof. Dr. Satoshi Kuroda
		4	ROLE OF CIRCULATING TUMOR DNA IN EARLY DETECTION AND MONITORING OF BREAST CANCER RECURRENCE AFTER SURGICAL INTERVENTION	Dr. Yuki Sato Prof. Dr. Haruka Fujimoto Dr. Keisuke Mori
		5	CLINICAL EFFECTIVENESS OF COMBINED CHEMOTHERAPY AND IMMUNOTHERAPY IN ADVANCED PANCREATIC CANCER: A MULTICENTER OBSERVATIONAL STUDY	Dr. Lina Al-Khatib Assoc. Prof. Dr. Omar Nasser Hussein Al-Farouq
		6	GENOMIC PROFILING AND TARGETED THERAPY RESPONSE IN HEPATOCELLULAR CARCINOMA PATIENTS WITH CHRONIC LIVER DISEASE	Dr. Sara Al-Rashid Prof. Dr. Youssef Haddad
		7	ARTIFICIAL INTELLIGENCE-DRIVEN RADIOMICS IN PREDICTING TREATMENT RESPONSE IN LUNG CANCER PATIENTS UNDERGOING STEREOTACTIC BODY RADIOTHERAPY	Prof. Dr. Ming-Hao Chen Dr. Pei-Ling Wang Assoc. Prof. Dr. Chih-Wei Lin Dr. Yu-Ting Huang
		8	MOLECULAR MECHANISMS AND TARGETED INHIBITION STRATEGIES IN OVARIAN CANCER RESISTANCE TO PLATINUM-BASED CHEMOTHERAPY	Assoc. Prof. Dr. Mei-Ling Chang Dr. Hsin-Yi Liu Prof. Dr. Wen-Cheng Tsai

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Dr. Egle Vaitkute**	1	MOLECULAR CHARACTERIZATION OF MULTIDRUG-RESISTANT STAPHYLOCOCCUS AUREUS ISOLATES FROM CLINICAL AND COMMUNITY SAMPLES IN NORTHERN EUROPEAN SETTINGS	Dr. Egle Vaitkute
		2	INVESTIGATION OF BACTERIAL CONTAMINATION AND ANTIBIOTIC RESISTANCE PROFILES IN LIBYAN HOSPITAL SURGICAL UNITS AND INTENSIVE CARE ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Ahmed Al-Maghribi Salma El-Fituri Omar Ben Yusuf
		3	ASSESSMENT OF MICROBIAL DIVERSITY AND PATHOGENIC LOAD IN DESERT WATER RESOURCES AND URBAN SUPPLY SYSTEMS IN LIBYA	Dr. Aisha El-Hassi Assoc. Prof. Dr. Omar Ben Yusuf Ahmed Al-Maghribi
		4	GENOMIC ANALYSIS OF EXTREME ENVIRONMENT ADAPTED MICROBES IN INDUSTRIAL AND AGRICULTURAL ZONES OF KAZAKHSTAN	Prof. Dr. Ayan Nursultanov Dana Karimova Yerlan Sadykov Aigerim Sarsenova
		5	EVALUATION OF PROBIOTIC BACTERIAL STRAINS FOR IMPROVING GUT MICROBIOTA AND IMMUNE RESPONSE IN CENTRAL ASIAN POPULATIONS	Assoc. Prof. Dr. Dana Karimova Dr. Yerlan Sadykov Ayan Nursultanov
		6	METAGENOMIC PROFILING OF ANTIBIOTIC RESISTANCE GENES IN AQUATIC ECOSYSTEMS AND COASTAL WATERS OF EAST ASIA	Wei-Chen Lin Yu-Hsuan Chen Chia-Ling Huang
		7	CHARACTERIZATION OF NOVEL MARINE MICROORGANISMS WITH BIOACTIVE COMPOUND POTENTIAL FROM TAIWANESE COASTAL REGIONS	Dr. Ming-Hao Wang Assoc. Prof. Dr. Chia-Ling Huang Wei-Chen Lin
		8	DEVELOPMENT OF MICROBIOME-BASED DIAGNOSTIC MODELS FOR EARLY DETECTION OF INFECTIOUS DISEASES USING MACHINE LEARNING APPROACHES IN CLINICAL MICROBIOLOGY	Prof. Dr. Yu-Hsuan Chen Dr. Wei-Chen Lin Ming-Hao Wang Chia-Ling Huang

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Arş. Gör. Dr. Nazlıhan ÖZDOĞAN**	1	SLIDING MODE CONTROLLER-BASED CONTROL OF PANEL SURFACE TEMPERATURE IN A PHOTOVOLTAIC-THERMAL HYBRID SYSTEM	Ceylin Zelal YAKA Dr. Mehmet Uğur SOYDEMİR Prof. Dr. Savaş ŞAHİN
		2	A TWO-STAGE HYBRID LEARNING FRAMEWORK FOR SHORT-TERM ELECTRIC VEHICLE CHARGING LOAD FORECASTING	Meryem Soy Hasan Huseyin Coban
		3	MACHINE LEARNING-BASED SOLAR RADIATION PREDICTION: A COMPARISON OF ANN AND XGBOOST MODELS	Meryem Soy Hasan Huseyin Coban
		4	COMPARATIVE ANALYSIS OF MACHINE LEARNING ALGORITHMS FOR POWER SYSTEM DISTURBANCE IDENTIFICATION	Arş. Gör. Dr. Nazlıhan ÖZDOĞAN
		5	DESIGN OF MICROCONTROLLER-BASED MODULAR POWER FACTOR CORRECTION BOOST CONVERTER WITH SILICON CARBIDE SEMICONDUCTOR MATERIALS	Batuhan ASLAN Dr. Yıldıray BASKURT Prof. Dr. Savaş SAHIN
		6	PAPR REDUCTION USING HYBRID DISCRETE PARTICLE SWARM OPTIMIZATION IN FBMC-OQAM SYSTEMS	Lect. Hüseyin CANBAZ Prof. Dr. Necmi TAŞPINAR
		7	AN EDGE COMPUTING BASED EARLY WILDFIRE PREVENTION SYSTEM FOR FORESTED MEDIUM VOLTAGE DISTRIBUTION LINES	Kemal Tuğrul YILDIRIM Prof. Dr. Savaş ŞAHİN
		8	FOTOVOLTAİK SİSTEMLERDE ARIZA TESPİTİ İÇİN MAKİNE ÖĞRENME YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	Muhammed Buğrahan KAYA Prof.Dr.Naim Süleyman TINĞ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr. Ali CİNGÖZ**	1	MOLECULAR-LEVEL INVESTIGATION OF AROMA GAPS IN DIFFERENT FOOD MATRICES USING A SENSOMICS APPROACH	Kadriye Aslı ERKİN Prof. Dr. Yeşim ELMACI
		2	EVALUATION OF HYGIENE AWARENESS LEVELS OF PERSONNEL WORKING IN CHICKEN DONER ESTABLISHMENTS: THE CASE OF DIYARBAKIR	Yüksek Lisans Öğrencisi Yunus ELHAKAN Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk YEŞİL
		3	DESERT TRUFFLE (TERFEZIA BOUDIERI) IN DIYARBAKIR AND SOUTHEASTERN ANATOLIA: ECOLOGICAL DISTRIBUTION, NUTRITIONAL VALUE AND FOOD SAFETY PERSPECTIVE	Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk YEŞİL Yüksek Lisans Öğrencisi Yunus ELHAKAN
		4	THE USE OF LUCUMA (Pouteria lucuma) POWDER IN MODEL FOOD SYSTEMS: A COOKIE APPLICATION	Mehmet DEMİR Doç. Dr. Ali CİNGÖZ
		5	THE USE OF MACA (Lepidium meyenii) POWDER IN PASTA PRODUCTION AND THE DETERMINATION OF ITS QUALITY CHARACTERISTICS	Raifenur ÇELİK Doç. Dr. Ali CİNGÖZ
		6	DATA-DRIVEN OPTIMIZATION TECHNIQUES AND APPLICATION AREAS IN PRECISION DAIRY FARMING	Sevilay GÖNCE Alkım Doğaç GENÇ Doç. Dr. Demet ÇANGA BOĞA Prof. Mustafa BOĞA
		7	OECD ÜLKELERİNDE ORMAN KORUMA STRATEJİLERİNİN YABAN HAYATI BİYOÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ (2000-2024)	Dr. Çağatay Kerem DEMİR Doç. Dr. İrfan ÖZTÜRK
		8	BOR'UN HÜCRESEL KORUNMADAKİ YERİ: ANTİOKSİDAN VE ANTİİNFLAMATUVAR ETKİLER	Veteriner Hekim Sinan OCAK Prof.Dr.Miyase ÇINAR
		9	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF ZNO–LA_2O_3 HYBRID NANOSTRUCTURES	Öğr. Gör. Tarık BAYDAR Doç. Dr. Naim ASLAN Doç. Dr. Fatih DOĞAN Öğr. Gör. İbrahim Halil KOZAN

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Öğretim Görevlisi Dr. Fatih ALTINIŞIK**	1	THE USE OF GRECO SCRITTO MARBLE IN THE METROPOLIS (IONIA) AND ITS SIGNIFICANCE FOR URBAN CHRONOLOGY	Res. Asst. Dr. Burak ARSLAN
		2	ROMA VE HELLENİSTİK KENTLERDE SU YÖNETİMİ: İDARİ YAPI VE EKONOMİK ORGANİZASYON	Öğretim Görevlisi Dr. Fatih ALTINIŞIK
		3	18. YÜZYIL BURSA'SINDA KÜRK KULLANIMININ TOPLUMSAL CİNSİYET VE STATÜ BAĞLAMINDA ANALİZİ (1750-1775 TEREKE KAYITLARINA GÖRE)	Yüksek Lisans Öğrencisi, Leyla CUMA
		4	FROM AYDIN TO İZMİR: RELOCATION OF THE PROVINCIAL CENTER FROM THE PERSPECTIVE OF THE OTTOMAN PROVINCIAL REFORM AND ENVİRONMENTAL HISTORY (1850–1867)	Doktora Öğrencisi İbrahim BERCİ
		5	THE MILITARY STRUCTURE AND SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATION OF RUSSIAN COSSACKS (1735–1860)	Doctoral Student Havva Gizem ACER
		6	19. YÜZYIL ALEVÎ-BEKTAŞÎ GELENEĞİNDE BİR FİGÜR ANALİZİ: MEHMED ALİ PERÎŞAN BABA	Yl Öğrenci Şükrü YILDIRIM
		7	HWARANGDO(화랑도) VE YENİÇERİ OCAĞININ(예니체리 군단) ASKERÎ YAPI VE EĞİTİM SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Öğr. Gör. Ayten SEVMİŞ Dr. Öğr. Üyesi Jung Hye LEE
		8	THE VISUAL AND SPATIAL REPRESENTATION OF TURKISH-ISLAMIC IDENTITY AT THE KUL YUSUF TOMB IN IĞDIR	Dr. Serhan KARANFİL
		9	KOCAYAKA KÖYÜ ETNOARKEOLOJİK VERİLERİ IŞIĞINDA BEYCESULTAN GEÇ TUNÇ ÇAĞI KONUTLARINDA ÇATI AKSAMI	Dr. Muhip ÇARKI
		10	THE PRODUCTION AND DISTRIBUTION OF GAZA WINE IN THE EASTERN MEDITERRANEAN	Derya DOĞAN Prof. Dr. Gonca CANKARDEŞ ŞENOL

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Öğretim Üyesi Berin DİKGÖZ**	1	CONTENT ANALYSIS OF ACADEMIC TRENDS WITHIN THE SCOPE OF TAS 41	Dr. Öğretim Üyesi Berin DİKGÖZ
		2	MUHASEBE EĞİTİMİNDE KAVRAMSAL YANILGILARIN BOYUTSAL YAPISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Öğr. Gör. Ersan KULA Prof. Dr. Alper ERSERİM
		3	VERGİ KAYIP KAÇAKLARININ ÖNLENMESİNDE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ROLÜ ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARIN LİTERATÜR TARAMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi Tuğçe ÖZKAN Dr. Öğr. Üyesi Emre Hayri BARAZ
		4	DAVRANIŞSAL MUHASEBE PERSPEKTİFİNDEN MUHASEBE ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK ALGILARININ İNCELENMESİ	Dr. Sevim AĞAÇ
		5	AN EXAMINATION OF THE ASSET-LIABILITY STRUCTURE OF THE TURKISH BANKING SECTOR DURING THE PERIOD 2015-2025	Ahmet HOŞCAN Prof. Dr. Başak TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ
		6	REKLAM HARCAMALARININ MARKA DEĞERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BORSA İSTANBUL ŞİRKETLERİ ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZİ	Merve SAYGILI Doç.Dr. Kadir TUTKAVUL
		7	YÜKSEK ENFLASYON ORTAMINDA MUHASEBE BİLGİSİNİN GERÇEĞİ YANSITMA DÜZEYİ: TMS 29 ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi, İpek KILDIR Doç. Dr. , Seval ELDEN ÜRGÜP
		8	BAĞIMSIZ DENETİMDE YAPAY ZEKÂ VE FİNANSAL RAPORLAMA GÜVENİLİRLİĞİ	Dr. Gülnur UÇAR Dr. Abdallah ALMOUSA
		9	EARLY ACCOUNTING EDUCATION ACROSS THE MIDDLE EAST, TÜRKIYE, AND EUROPE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EDUCATIONAL MODELS AND CURRICULUM FRAMEWORKS	Dr. Abdallah ALMOUSA Dr. Gülnur UÇAR

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doc.Dr. Erol DOĞAN Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU**	1	İPEK YOLLARI BOYUNCA GELENEKSEL SPORLAR ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	Yüksek Lisans Öğrencisi Furkan LAZ Doç.Dr. Erol DOĞAN Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
		2	İPEK YOLU COĞRAFYASINDA GELENEKSEL SPORLARIN TARİHSEL VE KÜLTÜREL ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Furkan LAZ Doç.Dr. Erol DOĞAN Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
		3	ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE CİMNASTİK EĞİTİMİNİN BİLİŞSEL, MOTOR VE SOSYAL GELİŞİME ETKİSİ	Bejnanur ÖZTÜRK Doç.Dr. Erol DOĞAN Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
		4	KUTSAL RİTÜELDEN KÜRESEL ORGANİZASYONA: OLİMPİYAT OYUNLARININ TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ	Bejnanur ÖZTÜRK Doç.Dr. Erol DOĞAN Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
		5	MİTOLOJİDEN MODERN KAYAK KÜLTÜRÜNE: ULLR VE KIŞ SPORLARININ SEMBOLİK KÖKENLERİ	Haldun AYDIN Doç.Dr. Erol DOĞAN Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
		6	YUNAN MİTOLOJİSİ VE RİTÜELLERİN SPORDA KULLANIMI	Haldun AYDIN Doç.Dr. Erol DOĞAN Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
		7	DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU'NDA SPORUN TEDAVİ AMAÇLI KULLANIMI	Fzt. Mert BEDİZ Doc.Dr. Erol DOĞAN Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
		8	ANTİK SİKKELERDE ATLETİK ÇIPLAKLIĞIN TEMSİLİ: İKONOGRAFİK VE KÜLTÜREL BİR DEĞERLENDİRME	Fzt. Mert BEDİZ Doc.Dr. Erol DOĞAN Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
June 12 – 14, 2026
IZMIR
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

14 Haziran / June 14, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR**	1	A COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY (CBT)-BASED GROUP COUNSELING PROGRAM AIMED AT ENHANCING RELATIONSHIP AND LIFE SATISFACTION IN FAMILIES WHO HAVE EXPERIENCED THE LOSS OF A CHILD	Graduate Student Ayşegül KARAKUŞ Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
		2	PSYCHOEDUCATION PROGRAM ON LIFE SATISFACTION OF MARRIED COUPLES	Yüksek Lisans Öğrencisi Damla ÜNAL Yüksek Lisans Öğrencisi Dilara ŞAŞMAZ Yüksek Lisans Öğrencisi Hulde ÖZEN Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
		3	A GROUP COUNSELING PROGRAM AIMED AT ENHANCING RELATIONSHIP AND LIFE SATISFACTION FOR INDIVIDUALS WHO HAVE EXPERIENCED SUDDEN SPOUSAL LOSS	Graduate Student Berrenur ŞAHİN Graduate Student Büşra LEVENT Graduate Student Kübra EKMEKCİOĞLU Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
		4	AN ACCEPTANCE AND COMMITMENT THERAPY (ACT)-BASED GROUP COUNSELING PROGRAM AIMED AT ENHANCING ROLE FLEXIBILITY AND SOCIAL CONNECTEDNESS IN MIDDLE ADULTHOOD	Graduate Student Öğrencisi Berrenur ŞAHİN Graduate Student Öğrencisi Ayşegül KARAKUŞ Graduate Student Öğrencisi Emre DEMİRBAŞ Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
		5	GÖÇ EDEN AİLELERİN YAŞAM VE İLİŞKİ DOYUMLARINA İLİŞKİN PSİKOEĞİTİM PROGRAMI	Yüksek Lisans Öğrencisi Özgenur Nilay YAPICI Yüksek Lisans Öğrencisi Aybüke Göksu BOZKURT Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep DÜŞGÜN SAK Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
		6	YAŞLILIK DÖNEMİNDE ROL İYİMSERLİĞİ TEMELLİ YALNIZLIKLA BAŞ ETME PSİKOEĞİTİM PROGRAMI	Yüksek Lisans Öğrencisi Emre TÜZÜNAK Yüksek Lisans Öğrencisi Aybüke Göksu BOZKURT Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep DÜŞGÜN SAK Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
		7	85 YAŞ VE ÜZERİ KİŞİLERDE ROL İYİMSERLİĞİ VE YALNIZLIK DUYGUSUNU YÖNETMEYE YÖNELİK GRUP DANIŞMA PROGRAMI	Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra LEVENT Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra EKMEKCİOĞLU Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
		8	A PSYCHOEDUCATIONAL PROGRAM FOR THE ADAPTATION PROCESSES AND LIFE SATISFACTION OF DIVORCED INDIVIDUALS	Master's Student Emre TÜZÜNAK Master's Student Emre DEMİRBAŞ Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
		9	65-75 YAŞ ARASI BİREYLERDE YALNIZLIK VE ROL İYİMSERLİĞİNE YÖNELİK PSİKOEĞİTİM PROGRAMI	Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra GÜNAY GÜRBÜZ Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Doç. Dr. Aysun ÇOLAK**	1	EXAMINING SNACKIFICATION AS A DIETARY ADAPTATION IN YOUNG ADULT FOOD CONSUMPTION PATTERNS IN KLANG VALLEY, MALAYSIA	Siti Nurhayati Khairatun
		2	ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERDE MÜZE DENEYİMİNE DAYALI BİLİŞSEL VE ANLAMSAL ÖĞRENMENİN İNCELENMESİ	Selenay GÜLER Prof. Dr. S.Sunay YILDIRIM DOĞRU Sıla BOYACI Dr. Nilay GÜLPERÇİN Dr. Süleyman DOĞRU Dr. Doğan Seyfettin ALDAĞ Sibel AĞAOĞLU ÖZER Aysel KARCI
		3	ÖZEL EĞİTİMDE ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK (BURNOUT) SORUNU	Teymurzadə Farizə Bəhrəm qızı
		4	ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN ÖĞRETMEN CİNSİYETİNE İLİŞKİN SEÇİCİLİK VE KAÇINMA DAVRANIŞLARI: ÖĞRETMEN GÖZÜNDEN DERİNLEMESİNE BİR BAKIŞ	Doç. Dr. Aysun ÇOLAK Gamze YILDIRIM Harun KILIÇ
		5	TÜRKİYE'DE DİSLEKSİ EĞİTİMİNDE DİJİTAL MÜDAHALE ARAÇLARI VE TEKNOLOJİ TABANLI UYGULAMALAR: BİR LİTERATÜR TARAMASI	Tuğba GÖKTEPE OKTAR Doç. Dr. Alpaslan KARABULUT
		6	TÜRKİYE'DE ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ ve ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ RİSKİ OLAN ÖĞRENCİLERE YÖNELİK OKUMA ÇALIŞMALARI: 2016-2026 LİSANÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	Selenay SAĞAN Doç. Dr. Ufuk ÖZKUBAT Dr. Öğr. Üyesi Reşat ALATLI
		7	TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE SOSYAL PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ İLE İLGİLİ YAPILAN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep Sıla DEMİROĞLU Doç. Dr. Sibel ATLİ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Öğr. Üyesi Parla ONUK**	1	FİNANSAL TAHMİN MODELLERİNDE YAPAY ZEKÂ KARARLARININ AÇIKLANABİLİRLİK SORUNU: SOSYAL BİLİMLER PERSPEKTİFİ	Öğr. Gör. Benay BULUT ŞAHİNER
		2	MACROECONOMIC DETERMINANTS OF REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATES IN OECD COUNTRIES: A PANEL DATA ANALYSIS (2005-2025)	Muhammed Enes SARPTAŞ
		3	YÜKSEK ENFLASYON ORTAMINDA PARA POLİTİKASININ DAĞILIMSAL ETKİLERİ: TÜRKİYE ÜZERİNE YEREL PROJEKSİYON ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi Parla ONUK
		4	YENİLENEBİLİR ENERJİ TÜKETİMİNİN ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE VERGİ GELİRLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN EŞİK ROLÜ: PANEL VERİ ANALİZİ	Dr. Öğretim Üyesi Mustafa KURT
		5	THE EFFECT OF THE PLASTIC BAG TAX IMPLEMENTATION ON PLASTIC BAG CONSUMPTION IN TÜRKİYE	Yüksek Lisans Öğrenci, Ebru Zülfüoğlu Doç. Dr. İnci Sandalcı
		6	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN KENDİ SINIF YÖNETİMİ BECERİLERİNE YÖNELİK ALGILARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Büşra ÖZTOPRAK Doç. Dr. Ümmühan YEŞİL DAĞLI

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Doç. Dr. Nezir MAVİŞ**	1	DİJİTAL KÜLTÜRÜN DİNİ KİMLİK İNŞASINA ETKİSİ	Metin Ender KARABULUT Doç. Dr. Cihad KISA
		2	MANEVİ İYİ OLUŞ YA DA ÇÖKÜNTÜYE ETKİSİ BAĞLAMINDA İNANÇ VEYA İNANÇSIZLIK	Doç. Dr. Ergin ÖGCEM Y.L. Öğrencisi Hacer GİRGİN
		3	SOSYAL MECRALARDA HADİS BİLGİ KİRLİLİĞİ: DİNAMİKLER, PSİKOLOJİK FAKTÖRLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	İsmail SAYIN
		4	19. YÜZYIL İSLAM DÜNYASINDA CEHRÎ ZİKRİN HÜKMÜNE DAİR FIKHÎ TARTIŞMALAR	Yüksek Lisans Öğrencisi Fatma ŞAHAN
		5	EHL-İ SÜNNET KELÂM GELENEĞİNDE USÛL-İ SELÂSE TASNİF SİSTEMİ VE KUR'ÂNÎ REFERANSLARI	Doç. Dr. Nezir MAVİŞ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Dr. Öğr. Üyesi Rabia Vildan Akdemir**	1	YİYECEK VE İÇECEK İŞLETMELERİNDE TÜKETİCİLERİNYEŞİL MUTFAK UYGULAMALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	Göksun ÖZTÜRK Doç. Dr. ERDEM TEMELOĞLU
		2	SOSYAL MEDYA PAZARLAMASI VE BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN TÜKETİCİ DAVRANIŞINA ETKİSİNDE İLİŞKİ KALİTESİNİN ROLÜ	Melike ÖZEL Prof. Dr. Leyla LEBLEBİCİ KOÇER
		3	ÇEVRE DOSTU REKLAM MESAJLARININ TÜKETİCİ SATIN ALMA NİYETİNE ETKİSİ: SPOR HİZMETLERİ SEKTÖRÜNDE DENEYSEL BİR ÇALIŞMA	Tuğberk BİLGİ Doç. Dr. Utku Işık
		4	SONSUZ KAYDIRMA DAVRANIŞININ TÜKETİCİ DAVRANIŞI ÜCERİNDEKİ ROLÜ: DİJİTAL YALNIZLIK PERSPEKTİFİNDEN BİR LİTERATÜR DERLEMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Rabia Vildan Akdemir
		5	YAPAY ZEKA TABANLI ÖNERİ SİSTEMLERİNDE GÜVEN, KİŞİSELLEŞTİRME VE SATIN ALMA NİYETİ: LİTERATÜR DERLEMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Rabia Vildan Akdemir
		6	ECONOMIC SECTORS AND REGIONAL DISTRIBUTION OF OCCUPATIONAL DISEASES IN TÜRKİYE	Asst. Prof. Dr. Esra YALÇIN
		7	TEDARİK ZİNCİRİ ENTEGRASYONUNDA KONFİGÜRASYON YÖNETİMİ: ÇOK PAYDAŞLI PROJELERDE VERİ TUTARLILIĞI	Envercan YÜKSEL Doç. Dr. Volkan YAVAŞ
		8	MODERN TALEP TAHMİNLEME YÖNTEMLERİNİN TEDARİK ZİNCİRİ PERFORMANSINA ETKİSİ	Şeyma BEDİR Doç. Dr. Volkan YAVAŞ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
June 12 – 14, 2026
IZMIR
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

14 Haziran / June 14, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Assist. Prof. Dr. Cezmi ERVÜZ**	1	ACTIVITY-BASED COSTING IN HEALTHCARE AND ITS IMPACT ON MANAGEMENT DECISIONS	Yüksek Lisans Öğrencisi Yonca SAYAR TARHAN Doç. Dr. Yakup ASLAN
		2	DEVLET HASTANELERİNDE HİZMET ALIMI İHALELERİ VE FİYAT FARKI UYGULAMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi Nurcan GÜLLE Doç. Dr. Nazan TORUN
		3	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ETHICS IN MEDICAL SOCIAL WORK: OPPORTUNITIES, RISKS AND PROFESSIONAL RESPONSIBILITIES	Assist. Prof. Dr. Salih KARİP Assist. Prof. Dr. Cezmi ERVÜZ
		4	OLDER MIGRANTS AND GERONTOLOGICAL SOCIAL WORK İN TÜRKIYE: AN INTERSECTIONALITY-BASED LITERATURE REVIEW	Assist. Prof. Dr. Cezmi ERVÜZ Assist. Prof. Dr. Salih KARİP
		5	GENÇLERE YÖNELİK SOSYAL HİZMETLER: GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI ÖRNEĞİ	Mehmet Akif TURHAN Prof. Dr. Hüsamettin ÇETİN
		6	TÜRKİYE'DE PALYATİF BAKIM SERVİSİNDE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI	Yasin UĞUR Prof. Dr. Hüsamettin ÇETİN

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assis .Prof. Dr. Matías Valenzuela**	1	GENOME EDITING STRATEGIES USING CRISPR-CAS SYSTEMS FOR TARGETED THERAPEUTIC APPLICATIONS IN HUMAN DISEASE MODELS	Prof. Dr. Salma Qadiri Amina El Idrissi Youssef Benali
		2	BIOENGINEERED NANOPARTICLES FOR CONTROLLED DRUG DELIVERY AND ENHANCED CELLULAR UPTAKE IN CANCER THERAPY	Dr. Rachid El Amrani Assoc. Prof. Dr. Leila Bouzid Hassan El Fassi
		3	SYNTHETIC BIOLOGY APPROACHES FOR MICROBACTERIAL PRODUCTION OF HIGH-VALUE BIOFUELS UNDER INDUSTRIAL CONDITIONS	Assoc. Prof. Dr. Emeka Nwosu Dr. Aisha Bello Chinedu Okafor Kehinde Adeyemi
		4	BIOTECHNOLOGICAL ADVANCEMENTS IN PLANT-BASED BIOPESTICIDES FOR SUSTAINABLE AGRICULTURAL PRODUCTIVITY IN SUB-SAHARAN ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Ngozi Umeh Dr. Ibrahim Musa Amina Suleiman
		5	RECOMBINANT PROTEIN ENGINEERING FOR NEXT-GENERATION VACCINE DEVELOPMENT AGAINST EMERGING VIRAL PATHOGENS	Dr. Salma El Sharif Hassan Al-Farjani Assoc. Prof. Dr. Nadia Al-Sadi
		6	MICROBIAL FUEL CELL TECHNOLOGIES FOR WASTEWATER TREATMENT AND RENEWABLE ENERGY GENERATION IN ARID REGIONS	Omar Al-Maghribi Dr. Lina Ben Youssef Prof. Dr. Khaled Al-Din
		7	GENE THERAPY VECTOR OPTIMIZATION FOR NEURODEGENERATIVE DISEASE TREATMENT USING LENTIVIRAL AND AAV SYSTEMS	Assis .Prof. Dr. Matías Valenzuela
		8	ALGAL BIOTECHNOLOGY FOR CARBON CAPTURE AND BIOACTIVE COMPOUND PRODUCTION IN MARINE ECOSYSTEMS	Dr. Fernanda Aguilar Assoc. Prof. Dr. Rodrigo Salinas Valentina Moya
		9	ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTEGRATED BIOINFORMATICS FOR PROTEIN STRUCTURE PREDICTION AND DRUG DISCOVERY ACCELERATION	Prof. Dr. Sebastián Herrera Dr. Tomás Ibarra Catalina Fuentes

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Nicolás Herrera**	1	IMPACT OF URBAN AIR POLLUTION ON RESPIRATORY HEALTH OUTCOMES IN NORTH AFRICAN METROPOLISES	Prof. Dr. Youssef El Amrani Dr. Salma Benkiran
		2	TELEMEDICINE ADOPTION AND HEALTHCARE ACCESSIBILITY IN RURAL MOROCCO: A SYSTEMATIC ANALYSIS	Assoc. Prof. Dr. Amina Qadiri Dr. Omar Zaoui Fatima Ezzahra El Idrissi
		3	COMMUNITY-BASED MALARIA CONTROL STRATEGIES AND PUBLIC HEALTH EFFECTIVENESS IN WEST AFRICA	Prof. Dr. Chinedu Okafor Dr. Aisha Bello Emeka Nwosu Dr. Kemi Adebayo
		4	MENTAL HEALTH BURDEN AMONG ADOLESCENTS IN URBAN NIGERIA: SOCIOECONOMIC AND EDUCATIONAL CORRELATES	Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Musa Dr. Grace Adeola Samuel Okoye
		5	HEALTHCARE SYSTEM RESILIENCE AND POST-CONFLICT RECOVERY MODELS IN LIBYA	Prof. Dr. Khaled Al Mansouri Dr. Mariam El Sherif Assoc. Prof. Dr. Nabil Faraj
		6	NON-COMMUNICABLE DISEASE PREVENTION STRATEGIES IN LIBYA: POLICY IMPLEMENTATION AND COMMUNITY ENGAGEMENT	Dr. Huda Ben Ali Prof. Dr. Ahmed El Rafi Salim Abukhattala Dr. Rania Mansour
		7	IMPROVING PRIMARY HEALTHCARE DELIVERY IN CHILEAN RURAL COMMUNITIES THROUGH DIGITAL HEALTH INTEGRATION	Prof. Dr. Valentina Rojas Dr. Camila Sepúlveda Assoc. Prof. Dr. Rodrigo Valdés
		8	EPIDEMIOLOGICAL TRENDS OF CARDIOVASCULAR DISEASES AMONG ELDERLY POPULATIONS IN CHILE: A LONGITUDINAL STUDY	Dr. Nicolás Herrera Prof. Dr. Fernanda Loyola
		9	CLIMATE CHANGE AND EMERGING VECTOR-BORNE DISEASE RISKS IN CHILE: A PUBLIC HEALTH FORECASTING MODEL	Assoc. Prof. Dr. Martina Cárdenas Dr. José Miguel Torres Prof. Dr. Andrea Salgado

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assis. Prof. Dr. Klodiana Dervishi**	1	THREE-DIMENSIONAL PRINTING TECHNOLOGIES IN MAXILLOFACIAL SURGERY: CLINICAL APPLICATIONS, LIMITATIONS, AND FUTURE PERSPECTIVES	Prof. Dr. Jean-Luc Fournier Dr. Élodie Mercier Antoine Girard Marie Lefevre
		2	ADVANCES IN DIGITAL DENTISTRY FOR COMPLEX ORAL REHABILITATION: A CLINICAL EVALUATION OF CAD/CAM-GUIDED TREATMENT OUTCOMES IN ADULT PATIENTS	Prof. Dr. Youssef El Mansouri Dr. Salma Benjelloun
		3	ASSESSMENT OF PERIODONTAL HEALTH AWARENESS AND PREVENTIVE ORAL CARE PRACTICES AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN URBAN COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Amina El Idrissi
		4	THE EFFECTIVENESS OF MINIMALLY INVASIVE RESTORATIVE TECHNIQUES IN THE MANAGEMENT OF EARLY CHILDHOOD CARIES: A LONGITUDINAL STUDY	Prof. Dr. Arben Kola Elira Hoxha Dr. Gentian Leka
		5	EVALUATION OF PATIENT SATISFACTION AND FUNCTIONAL OUTCOMES FOLLOWING IMPLANT-SUPPORTED PROSTHETIC REHABILITATION IN ELDERLY INDIVIDUALS	Assis. Prof. Dr. Klodiana Dervishi Dr. Besnik Shehu
		6	ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN ORAL RADIOLOGY: IMPROVING DIAGNOSTIC ACCURACY FOR MAXILLOFACIAL PATHOLOGIES	Prof. Dr. Fahad Al-Rashidi Noura Al-Enezi Dr. Abdullah Al-Harbi Sara Al-Mutairi
		7	CLINICAL AND MICROBIOLOGICAL EVALUATION OF NOVEL ANTIBACTERIAL AGENTS IN THE PREVENTION OF PERI-IMPLANT DISEASES	Assoc. Prof. Dr. Maha Al-Sabah
		8	LONG-TERM PERFORMANCE OF CERAMIC VENEERS IN ESTHETIC DENTISTRY: FACTORS INFLUENCING SURVIVAL RATES AND PATIENT SATISFACTION	Prof. Dr. Pierre Dubois Dr. Camille Laurent
		9	INVESTIGATING THE RELATIONSHIP BETWEEN ORAL HEALTH LITERACY AND PREVENTIVE DENTAL ATTENDANCE AMONG ADULT POPULATIONS	Assis. Prof. Dr. Sophie Martin Louis Bernard Dr. Claire Moreau

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Neelam Iyer**	1	CONSTITUTIONAL LAW AND CLIMATE-INDUCED MIGRATION GOVERNANCE IN POST-CONFLICT AFRICAN LEGAL SYSTEMS	Dr. Huda Mohamed Prof. Dr. Salim Abdalla
		2	CRIMINAL JUSTICE REFORM AND HUMAN RIGHTS PROTECTION IN CONTEMPORARY SUDANESE LEGAL FRAMEWORKS	Amina Khalid Assoc. Prof. Dr. Yasser Ibrahim
		3	EVOLUTION OF MARITIME LAW AND COASTAL RESOURCE REGULATION IN THE INDIAN OCEAN ISLAND STATES	Prof. Dr. Juma Rashid Dr. Fatma Suleiman Ali Mwinyi
		4	LAND OWNERSHIP DISPUTES AND TRADITIONAL LEGAL ORDERS IN EAST AFRICAN ISLAND COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Salma Hussein Dr. Baraka Omar
		5	DIGITAL PRIVACY RIGHTS AND DATA PROTECTION LAW IN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INDIA	Prof. Dr. Rajiv Menon Dr. Ananya Sharma Vikram Deshpande
		6	CONSTITUTIONAL FREEDOMS AND JUDICIAL INTERPRETATION OF FUNDAMENTAL RIGHTS IN MODERN INDIA	Assoc. Prof. Dr. Neelam Iyer Dr. Suresh Patel
		7	EUROPEAN UNION LAW AND THE HARMONIZATION OF NATIONAL LEGAL SYSTEMS IN TRANSNATIONAL GOVERNANCE	Prof. Dr. Lorenzo Bianchi Dr. Marta Conti Giulia Ferraro
		8	CIVIL LIABILITY AND REFORM OF TORT LAW IN CONTEMPORARY ITALIAN LEGAL SCHOLARSHIP	Assoc. Prof. Dr. Marco Rinaldi Dr. Elisa Greco
		9	INTERNATIONAL ARBITRATION AND COMMERCIAL DISPUTE RESOLUTION IN GLOBAL LEGAL PRACTICE	Prof. Dr. Alessandro Moretti Dr. Francesca Lombardi Luca De Santis

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Liza Cruz Dr. Ramon Villanueva**	1	URBANIZATION PROCESSES AND SOCIAL STRATIFICATION IN POST-CONFLICT SUDAN: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF RECONSTRUCTION AND INEQUALITY	Prof. Dr. Ahmed El-Nour Dr. Salma Hassan
		2	GENDER NORMS AND EDUCATIONAL ACCESS IN RURAL AND URBAN COMMUNITIES OF MODERN SUDAN	Assoc. Prof. Dr. Mariam Abdelrahman Omar Siddig
		3	DIGITAL CULTURE AND YOUTH IDENTITY FORMATION IN CONTEMPORARY FILIPINO SOCIETY	Prof. Dr. Miguel Santos Dr. Andrea Reyes Juan Dela Cruz
		4	MIGRATION PATTERNS AND FAMILY STRUCTURE TRANSFORMATION IN THE PHILIPPINES IN THE AGE OF GLOBALIZATION	Assoc. Prof. Dr. Liza Cruz Dr. Ramon Villanueva
		5	CASTE-BASED INEQUALITY AND SOCIAL MOBILITY IN CONTEMPORARY INDIAN URBAN CENTERS	Prof. Dr. Arvind Mehta Dr. Priya Sharma Rohit Kulkarni
		6	TECHNOLOGY ADOPTION AND LABOR MARKET CHANGES IN INDIA'S EMERGING MIDDLE CLASS	Assoc. Prof. Dr. Neelam Verma Dr. Suresh Iyer
		7	POST-SOCIALIST TRANSFORMATIONS AND SOCIAL INEQUALITY IN HUNGARIAN RURAL COMMUNITIES	Prof. Dr. Gábor Tóth Dr. Eszter Nagy
		8	YOUTH UNEMPLOYMENT AND SOCIAL EXCLUSION IN POST-TRANSITION HUNGARY	Assoc. Prof. Dr. László Kovács Dr. Anna Farkas Bence Molnár
		9		

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Kim Domingo**	1	GLOBAL SUPPLY CHAIN RESILIENCE AND RISK MANAGEMENT STRATEGIES IN EMERGING MARKET ENTERPRISES	Dr. Mariam Hassan
		2	DIGITAL TRANSFORMATION AND FINTECH ADOPTION IN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN AFRICA	Prof. Dr. Ahmed El-Tayeb Assoc. Prof. Dr. Salma Ibrahim Dr. Nadir Osman Yusuf Abdalla
		3	ENTREPRENEURIAL ECOSYSTEM DEVELOPMENT AND INNOVATION-LED GROWTH IN SOUTHEAST ASIA	Prof. Dr. Liza Cruz Dr. Ramon Delgado Maria Santos Assoc. Prof. Dr. Paolo Reyes
		4	CONSUMER BEHAVIOR SHIFTS AND BRAND LOYALTY IN DIGITAL RETAIL MARKETS IN THE PHILIPPINES	Dr. Kim Domingo
		5	CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES AND TRANSPARENCY CHALLENGES IN POST-SOCIALIST ECONOMIES	Prof. Dr. Levan Giorgadze Dr. Nino Makharadze Giorgi Kvelidze
		6	THE ROLE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN ECONOMIC MODERNIZATION AND INDUSTRIAL DEVELOPMENT	Assoc. Prof. Dr. Tamar Beridze Dr. Irakli Kapanadze
		7	SUSTAINABLE BUSINESS MODELS AND GREEN TRANSFORMATION STRATEGIES IN EUROPEAN CORPORATIONS	Assis. Prof. Dr. Zoltán Varga
		8	DIGITAL MARKETING STRATEGIES AND SOCIAL MEDIA IMPACT ON CONSUMER DECISION-MAKING PROCESSES	Assoc. Prof. Dr. Balázs Tóth Dr. Anna Farkas Dr. Eszter Kovács Attila Nagy
		9	GLOBAL SUPPLY CHAIN RESILIENCE AND RISK MANAGEMENT STRATEGIES IN EMERGING MARKET ENTERPRISES	Dr. Mariam Hassan

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Renald Pierre**	1	HOSPITAL RESOURCE OPTIMIZATION AND DIGITAL TRANSFORMATION IN MODERN HEALTHCARE MANAGEMENT SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Youssef Abdalla Prof. Dr. Ahmed El-Tahir Dr. Salma Ibrahim Mohamed Hassan
		2	HEALTHCARE FINANCING MODELS AND ACCESSIBILITY CHALLENGES IN LOW-INCOME REGIONS OF SUB-SAHARAN AFRICA	Dr. Amina Mohamed
		3	PUBLIC HEALTH POLICY IMPLEMENTATION AND MATERNAL CARE IMPROVEMENT STRATEGIES IN RURAL SUDAN	Hassan Ali Prof. Dr. Osman Suleiman Dr. Nawal Idris
		4	HEALTH INFORMATION SYSTEMS AND PATIENT DATA SECURITY IN EAST AFRICAN HOSPITAL NETWORKS	Assoc. Prof. Dr. Josephat Mrema Dr. Rehema Kato
		5	HEALTHCARE WORKFORCE DEVELOPMENT AND LEADERSHIP CHALLENGES IN POST-SOVIET GEORGIAN HEALTH SYSTEMS	Prof. Dr. Giorgi Kapanadze Dr. Nino Beridze Levan Mikadze
		6	EMERGENCY RESPONSE MANAGEMENT AND HOSPITAL PREPAREDNESS FOR PUBLIC HEALTH CRISES IN GEORGIA	Assoc. Prof. Dr. Tamar Mchedlidze Dr. Irakli Shengelia
		7	HEALTH SYSTEM FRAGILITY AND INTERNATIONAL AID DEPENDENCY IN CARIBBEAN HEALTHCARE STRUCTURES	Prof. Dr. Jean Baptiste Laurent Dr. Marie-Claire Joseph Pierre Louis
		8	DIGITAL HEALTH INNOVATION AND TELEMEDICINE ADOPTION IN POST-DISASTER HAITIAN HEALTHCARE SETTINGS	Assoc. Prof. Dr. Renald Pierre Dr. Sophie Desir

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Yasser Mustafa**	1	EDUCATIONAL LEADERSHIP STRATEGIES AND POLICY IMPLEMENTATION EFFECTIVENESS IN CONTEMPORARY SCHOOL SYSTEMS	Prof. Dr. Ahmed Elamin Dr. Salma Abdelrahman
		2	DIGITAL TRANSFORMATION AND DATA-DRIVEN DECISION MAKING IN MODERN EDUCATIONAL MANAGEMENT STRUCTURES	Assoc. Prof. Dr. Yasser Mustafa
		3	TEACHER MOTIVATION AND PERFORMANCE EVALUATION SYSTEMS IN PUBLIC EDUCATION INSTITUTIONS	Dr. Neema Mwakalinga Prof. Dr. Josephine Mtega Asha Kessy
		4	CURRICULUM DEVELOPMENT REFORMS AND ADMINISTRATIVE CHALLENGES IN SECONDARY EDUCATION SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Baraka Mwita Dr. Emmanuel Sefu
		5	INCLUSIVE EDUCATION POLICIES AND SCHOOL MANAGEMENT PRACTICES IN MULTICULTURAL LEARNING ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Giorgi Meladze Dr. Tamar Kapanadze Luka Beridze
		6	LEADERSHIP MODELS AND ORGANIZATIONAL CHANGE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Assoc. Prof. Dr. Nino Khutsishvili Dr. Vakhtang Lomidze
		7	EDUCATIONAL FINANCING SYSTEMS AND RESOURCE ALLOCATION CHALLENGES IN DEVELOPING COUNTRIES	Prof. Dr. Jean-Baptiste Louis Dr. Marie-Claire Augustin Pierre Noel
		8	SCHOOL GOVERNANCE, COMMUNITY PARTICIPATION, AND ACCOUNTABILITY MECHANISMS IN URBAN EDUCATION SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Daniel St. Fleur Dr. Rachel Auguste
		9	STUDENT ACHIEVEMENT, EDUCATIONAL QUALITY ASSURANCE, AND POLICY REFORM IMPACTS IN CARIBBEAN SCHOOL SYSTEMS	Prof. Dr. Michel Dorsainvil Dr. Nadine Laurent Assoc. Prof. Dr. Josué Pierre

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Dr. Sofia Rojas**	1	CONTEMPORARY NEUROPSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF STRESS REGULATION AND COGNITIVE RESILIENCE IN URBAN POPULATIONS	Prof. Dr. Wei Zhang Dr. Li Na Chen Yuxin Assoc. Prof. Dr. Junjie Huang
		2	THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND WORKPLACE BURNOUT AMONG YOUNG ADULTS IN HIGH-DENSITY SOCIETIES	Dr. Ming Zhao
		3	CULTURAL FACTORS IN ADOLESCENT ANXIETY DISORDERS AND COPING BEHAVIORS IN BANGLADESH	Dr. Nabila Rahman Prof. Dr. Rahman Siddique Dr. Ayesha Karim Tanvir Hossain
		4	IMPACT OF SOCIAL MEDIA EXPOSURE ON SELF-ESTEEM AND IDENTITY FORMATION AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN SOUTH ASIA	Assoc. Prof. Dr. Farzana Islam
		5	TRAUMA PSYCHOLOGY AND POST-CONFLICT ADAPTATION MECHANISMS IN LEBANESE YOUTH POPULATIONS	Prof. Dr. Karim Haddad Dr. Lina Mansour Rami El Zein
		6	COGNITIVE BEHAVIORAL PATTERNS IN DEPRESSION AMONG REFUGEE COMMUNITIES IN THE MIDDLE EAST	Assoc. Prof. Dr. Samir Nassar Dr. Hiba Khalil
		7	NEURODEVELOPMENTAL OUTCOMES OF EARLY CHILDHOOD STRESS IN POST-REVOLUTIONARY CUBA	Prof. Dr. Alejandro Reyes Dr. Marta Castillo Luis Enrique Pérez
		8	PSYCHOSOCIAL DETERMINANTS OF SUBSTANCE ABUSE RECOVERY IN CUBAN ADOLESCENTS Assoc. Prof. Dr. Daniel Ortega	Dr. Sofia Rojas
		9		

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Dr. Salwa Jasim**	1	COGNITIVE CONTROL MECHANISMS AND DECISION-MAKING PROCESSES IN ADOLESCENT BRAIN DEVELOPMENT	Dr. Sari Wulandari Rizky Mahendra
		2	THE ROLE OF EMOTIONAL REGULATION IN ACADEMIC STRESS MANAGEMENT AMONG UNIVERSITY STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Dimas Saputra Nadia Putri Prof. Dr. Aditya Pranata Assoc. Prof. Dr. Vikram Sood
		3	CROSS-CULTURAL STUDIES OF SOCIAL ANXIETY AND INTERPERSONAL COMMUNICATION PATTERNS IN INDIAN YOUTH POPULATIONS	Dr. Priya Nair Prof. Dr. Arjun Mehta
		4	PSYCHOLOGICAL IMPACT OF DIGITAL ADDICTION AND SOCIAL MEDIA USE ON COGNITIVE PERFORMANCE IN ADOLESCENTS	Dr. Kavita Sharma Rohit Verma
		5	TRAUMA EXPOSURE AND RESILIENCE DEVELOPMENT AMONG POST-CONFLICT POPULATIONS IN IRAQ	Prof. Dr. Ali Hassan Al-Mahdi Dr. Zainab Kareem Hussein Abbas
		6	THE EFFECTS OF FAMILY STRUCTURE ON CHILD PSYCHOLOGICAL WELL-BEING IN URBAN AND RURAL IRAQ	Dr. Salwa Jasim
		7	NEUROPSYCHOLOGICAL CORRELATES OF ANXIETY DISORDERS IN ADOLESCENTS ACROSS IRANIAN POPULATIONS	Assoc. Prof. Dr. Omar Nasser Prof. Dr. Mohammad Reza Hosseini Dr. Leila Moradi Dr. Farid Kazemi
		8	THE ROLE OF CULTURAL BELIEFS IN SHAPING MENTAL HEALTH ATTITUDES AND HELP-SEEKING BEHAVIOR IN IRAN	Assoc. Prof. Dr. Zahra Karimi Nima Rezaei

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Dr. Arjun Nair**	1	EARLY ISLAMIC THEOLOGY AND THE FORMATION OF INTELLECTUAL TRADITIONS IN THE NUSANTARA REGION	Assoc. Prof. Dr. Budi Santosa Dr. Lestari Wulandari
		2	COMPARATIVE STUDY OF RELIGIOUS PLURALISM AND INTERFAITH DIALOGUE IN CONTEMPORARY INDONESIAN THEOLOGICAL THOUGHT	Prof. Dr. Ahmad Syafii Dr. Nur Aisyah Fajar Hidayat
		3	VEDIC AND UPANISHADIC INFLUENCES ON THE DEVELOPMENT OF CLASSICAL INDIAN THEOLOGICAL SYSTEMS	Prof. Dr. Rajiv Sharma Dr. Ananya Mehta Vikram Iyer Assoc. Prof. Dr. Neha Kapoor
		4	THE EVOLUTION OF HINDU PHILOSOPHICAL THEOLOGY IN MEDIEVAL SOUTH ASIA AND ITS TEXTUAL TRADITIONS	Dr. Arjun Nair
		5	ISLAMIC THEOLOGICAL DISCOURSE AND THE DEVELOPMENT OF SHIA-SUNNI INTELLECTUAL DEBATES IN MEDIEVAL IRAQ	Prof. Dr. Ali Al-Mansouri Dr. Hassan Karim Omar Farooq
		6	THE ROLE OF BAGHDAD SCHOLARLY CENTERS IN SHAPING CLASSICAL ISLAMIC THEOLOGY AND PHILOSOPHY	Assoc. Prof. Dr. Salim Al-Rashid Dr. Layla Ahmed
		7	CONTEMPORARY SHIA THEOLOGICAL THOUGHT AND THE INTERPRETATION OF MODERNITY IN IRANIAN RELIGIOUS STUDIES	Prof. Dr. Mohammad Reza Hosseini Dr. Zahra Karimi Dr. Ali Rezaei

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	**Dr. Mireille Lawson**	1	DIGITAL BANKING TRANSFORMATION AND FINTECH ADOPTION IMPACT ON INDONESIAN ECONOMIC GROWTH STRUCTURE	Assoc. Prof. Dr. Budi Santoso Maya Kartika
		2	FISCAL DECENTRALIZATION AND PUBLIC SECTOR EFFICIENCY IN WEST AFRICAN DEVELOPING ECONOMIES	Prof. Dr. Kossi Mensah Dr. Afi Adjei Kofi Mensah
		3	AGRICULTURAL PRODUCTIVITY AND RURAL DEVELOPMENT POLICIES IN TOGO: ECONOMIC SUSTAINABILITY PERSPECTIVES	Dr. Mireille Lawson
		4	RESOURCE DEPENDENCY AND ECONOMIC VOLATILITY IN BOLIVIA: A COMPARATIVE MACROECONOMIC ANALYSIS	Prof. Dr. Carlos Rojas Dr. Elena Quispe Luis Fernando Mamani Assoc. Prof. Dr. Komlan Agbodan
		5	INFORMAL ECONOMY STRUCTURES AND LABOR MARKET DYNAMICS IN BOLIVIAN URBAN CENTERS	Assoc. Prof. Dr. Jorge Villarroel Dr. Maria Fernandez
		6	TRADE CORRIDORS AND ECONOMIC GROWTH UNDER CPEC FRAMEWORK IN PAKISTAN	Prof. Dr. Imran Siddiqui Dr. Ayesha Khan Muhammad Bilal
		7	INFLATION TARGETING AND CENTRAL BANK INDEPENDENCE IN PAKISTAN'S MACROECONOMIC STABILITY	Assoc. Prof. Dr. Saad Qureshi Dr. Hina Malik
		8	DIGITAL ECONOMY EXPANSION AND E-COMMERCE GROWTH IMPACT ON PAKISTAN'S YOUTH EMPLOYMENT STRUCTURE	Dr. Usman Tariq Prof. Dr. Farhan Ali Assoc. Prof. Dr. Nida Ahmed

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	**Dr. Vo Anh Kiet**	1	DIGITAL TRANSFORMATION AND CULTURAL MEMORY PRESERVATION IN BALTIC ANTHROPOLOGICAL COMMUNITIES	Dr. Eglė Jankauskaitė Prof. Dr. Mantas Petrauskas
		2	RITUAL PRACTICES AND POST-SOVIET IDENTITY RECONSTRUCTION IN LITHUANIAN RURAL SOCIETIES	Assoc. Prof. Dr. Ieva Žukauskienė Dr. Tomas Kavaliauskas Asta Vaitkutė
		3	ETHNOGRAPHIC STUDY OF URBAN MIGRATION PATTERNS AND FAMILY STRUCTURE CHANGES IN MEKONG DELTA	Prof. Dr. Nguyen Thanh Minh Dr. Le Hoang An Assoc. Prof. Dr. Pham Quoc Dung Tran Thi Mai
		4	TRADITIONAL HEALING PRACTICES AND BIOMEDICAL INTEGRATION IN CENTRAL VIETNAM HIGHLAND COMMUNITIES	Dr. Vo Anh Kiet Assoc. Prof. Dr. Bui Thi Hong Nguyen Van Loc
		5	SOCIOLINGUISTIC TRANSFORMATIONS AND AMAZIGH IDENTITY IN NORTH AFRICAN URBAN SETTINGS	Prof. Dr. Ahmed Benyahia Dr. Yasmine Khelifi Assoc. Prof. Dr. Rachid Boudjemaa
		6	PASTORAL NOMADISM AND CLIMATE ADAPTATION STRATEGIES IN SAHARA BORDERLAND COMMUNITIES	Dr. Samir Belkacem Prof. Dr. Lila Gharbi
		7	POST-MIGRATION CULTURAL HYBRIDITY AND DIASPORA NETWORKS IN BALKAN ANTHROPOLOGY	Dr. Elira Dervishi Assoc. Prof. Dr. Arben Kola Prof. Dr. Mira Hoxha
		8	FAMILY STRUCTURE TRANSFORMATION AND GENDER ROLES IN CONTEMPORARY ALBANIAN SOCIETY	Dr. Besnik Leka Arta Nika Assoc. Prof. Dr. Ilir Meta

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	**Prof. Dr. Samir Benkhelifa**	1	COGNITIVE FLEXIBILITY AND EXECUTIVE FUNCTIONING IN ADOLESCENT POPULATIONS: A CROSS-CULTURAL NEUROPSYCHOLOGICAL ANALYSIS	Prof. Dr. Eglė Jankauskaitė Dr. Tomas Vaitkus
		2	TRAUMA EXPOSURE AND RESILIENCE DEVELOPMENT IN EARLY ADULTHOOD: PSYCHODYNAMIC AND BEHAVIORAL INTEGRATION MODEL	Dr. Rūta Kazlauskienė
		3	THE ROLE OF EMOTIONAL REGULATION AND MINDFULNESS IN REDUCING ACADEMIC ANXIETY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS	Assoc. Prof. Dr. Nguyễn Minh Hoàng Dr. Lê Thị Hạnh Trần Quang Duy
		4	SOCIAL MEDIA ADDICTION AND SELF-ESTEEM DYNAMICS IN EMERGING ADULTHOOD: A COGNITIVE-BEHAVIORAL PERSPECTIVE	Dr. Phạm Anh Tuấn Assoc. Prof. Dr. Bùi Ngọc Lan
		5	NEUROPSYCHOLOGICAL CORRELATES OF WORKPLACE STRESS AND DECISION-MAKING PERFORMANCE IN URBAN POPULATIONS	Prof. Dr. Samir Benkhelifa
		6	POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER SYMPTOMATOLOGY AND COPING MECHANISMS AMONG ADOLESCENT REFUGEES: A MULTIDIMENSIONAL CLINICAL APPROACH	Dr. Amine Zerguine Assoc. Prof. Dr. Nadia Khelifi Prof. Dr. Yacine Boudjemaa Dr. Salma Rahmani
		7	THE IMPACT OF FAMILY DYNAMICS AND ATTACHMENT STYLES ON PERSONALITY DEVELOPMENT IN EARLY CHILDHOOD	Dr. Arben Hoxha Assoc. Prof. Dr. Elira Dervishi
		8		

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	**Dr. El Hadj Ba**	1	DIGITAL ETHNOGRAPHY OF YOUTH IDENTITY FORMATION IN LITHUANIAN URBAN SUBCULTURES AND ONLINE SPACES	Assoc. Prof. Dr. Dainius Stankus Aistė Malinauskaitė Tomas Žilinskas
		2	ETHNOGRAPHIC ANALYSIS OF NOMADIC HERITAGE AND MODERNIZATION IMPACTS ON PASTORAL COMMUNITIES IN CENTRAL KAZAKHSTAN	Dr. Ayanbek Nurmaganbetov Zarina Sadvakassova Bekzat Toleubay Aruzhan Kassenova
		3	CULTURAL TRANSFORMATION AND ETHNOGRAPHIC PERSPECTIVES ON URBAN MIGRATION PATTERNS IN SOUTHERN KAZAKHSTAN	Assoc. Prof. Dr. Gulnar Akhmetova Nursultan Yermekov Madina Suleimen
		4	ETHNOGRAPHIC STUDY OF BEDOUIN SOCIAL STRUCTURES AND TRADITIONAL AUTHORITY SYSTEMS IN NORTHERN JORDAN	Prof. Dr. Omar Al-Khatib Leila Al-Masri Youssef Haddad
		5	DIGITAL TRANSITION AND ETHNOGRAPHIC INSIGHTS INTO YOUTH CULTURE AND SOCIAL MEDIA USAGE IN AMMAN COMMUNITIES	Dr. Rana Abu Khalil Hassan Al-Farouq Maya Nasser Omar Al-Rashid
		6	ETHNOGRAPHIC EXPLORATION OF SAHARA DESERT COMMUNITIES AND ORAL TRADITION PRESERVATION IN MAURITANIA	Prof. Dr. Mohamed El Hacen Aminata Ould Sidi Cheikh Ahmed Baba Fatimata Mint Abdallah
		7	CULTURAL IDENTITY, ISLAMIC TRADITIONS, AND ETHNOGRAPHIC FIELDWORK AMONG RURAL MAURITANIAN COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Ahmedou Ould Mohamed Sidi Mohamed Ould Yahya Khadijetou Mint Ely
		8	ETHNOGRAPHIC STUDY OF FISHING COMMUNITIES AND COASTAL LIVELIHOODS ALONG THE MAURITANIAN ATLANTIC SHORE	Dr. El Hadj Ba Moussa Sy Aissatou Mint Cheikh Samba Ould Ndiaye

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Doç. Dr., Pero Duygu DUMANGÖZ**	1	EXAMINATION OF THE ATTITUDES OF INDIVIDUALS PARTICIPATING IN FOLK DANCES TOWARD FOLK DANCES ACCORDING TO SOME VARIABLES	Rengin Turcan İskender Prof. Dr. Hakkı Çoknaz
		2	KIRSAL BÖLGELERDE YAŞAYAN ÇOCUKLARA TATLI SÜRPRİZİ: TATLI GÜNLER	Gülşade KURT Prof. Dr. Buket ÖZDEMİR IŞIK
		3	AGON'DAN ARETE'YE: ANTİK YUNAN SPOR KÜLTÜRÜNDE REKABET VE ERDEM	Ayşegül ÇİMENTEPE Doç. Dr., Pero Duygu DUMANGÖZ
		4	TÜRKİYE'DE SPOR ALANINDA MOBBİNG: PRISMA TABANLI BİR SİSTEMATİK DERLEME	Belkıs KAHRAMAN Doç. Dr., Pero Duygu DUMANGÖZ
		5	DETERMINATION OF THE PHYSICAL ACTIVITY LEVELS OF MOTHERS WITH CHILDREN WHO HAVE INTELLECTUAL AND PHYSICAL DISABILITIES	Seda EVYAPAN AYDIN Doç. Dr. İbrahim DALBUDAK
		6	YEŞİL SPOR YAKLAŞIMI KAPSAMINDA BİSİKLET SPORCULARINDA ÇEVRESEL DUYARLILIK VE KARBON AYAK İZİ BİLİNCİ	MELİSA GÜNDOĞDU Prof. Dr. OĞUZHAN ALTUNGÜL
		7	ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERE YÖNELİK YAPILAN ŞEHİR VE KÜLTÜR GEZİLERİNİN KÜLTÜRLERARASI DUYARLILIK ÜZERİNDEKİ ROLÜ: TRABZON VE BAYBURT GEZİLERİ ÖRNEĞİ	Öğr. Gör., Ahmet SAYIN

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Öğr. Gör. Hilal PEKDEMİR**	1	EXAMINATION OF THE COACH–ATHLETE RELATIONSHIP IN LICENSED ATHLETES	Öğr. Gör. Hilal PEKDEMİR Prof. Dr. Tülin AKMAN Doç. Dr. Şaban ÜNVER
		2	EXAMINING ACADEMIC MOTIVATION LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS	Öğr. Gör. Hilal PEKDEMİR Prof. Dr. Tülin AKMAN Doç. Dr. Şaban ÜNVER
		3	SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ REKREASYONEL SOSYAL SAĞLIK ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: FOMO, YALNIZLIK VE YAŞAM DOYUMUNUN ARACILIK ROLÜ	Dr. Hasan Suat AKSU Prof. Dr. Murat KOÇYİĞİT
		4	ÖĞRETMEN TUTUMLARININ ENGELLİ ÇOCUKLARIN SPOR KATILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Cansu SANTIRCIOĞLU Doç. Dr. Sevim Handan YILMAZ
		5	ENGELLİ BİREYLERDE FİZİKSEL AKTİVİTEYE KATILIMI ETKİLEYEN BARİYERLER VE KOLAYLAŞTIRICI FAKTÖRLER	ESRA PUL Dr. Öğr. Üyesi Sevim Handan YILMAZ
		6	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ZİHİNSEL ANTRENMAN VE İMGELEME DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Osman ÇETİNER Prof. Dr. Sinan AKIN
		7	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SPORDA KARŞIT GÖRÜŞE SAYGI VE EMPATİK EĞİLİM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: FIRAT ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Aysun ÖGE Prof. Dr. Serdar ORHAN Doç. Dr. Baha Engin ÇELİKEL Arş. Gör. Ayşegül ARSLAN PAY

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÖNSOY**	1	KOSGEB KREDİ FAİZ DESTEKLERİ KOBİ'LERİN FİNANSMANA ERİŞİMİNİ ARTIRIYOR MU? DÜZEY 2 BÖLGELERİ ÜZERİNE AMPİRİK BULGULAR	Dr. Kutay ŞENEL
		2	BANKING AS A SERVICE (BaaS) WITHIN THE FRAMEWORK OF NEW-GENERATION BANKING APPROACHES	Murat GÜLEÇ, Prof. Dr. Başak TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ
		3	ENDÜSTRİ 5.0 YAKLAŞIMININ ÜRETİM VE FİNANS YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ:TEORİK BİR DEĞERLENDİRME	Özlem DOĞAN Sinan ÇAVUŞOĞLU
		4	YEŞİL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE ÜRETİM İŞLETMELERİNİN FİNANSMAN SORUNLARI SÜRDÜRÜLEBİLİR FİNANS YAKLAŞIMLARI	Özlem DOĞAN Sinan ÇAVUŞOĞLU
		5	ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ İLE FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Burak SEVREN Doç. Dr. Sinem AYDIN
		6	SG RAPORLAMASINDA YAPAY ZEKÂ KULLANIMI VE GREENWASHİNG RİSKİ: SÜRDÜRÜLEBİLİR FİNANS LİTERATÜRÜ ÜZERİNE SİSTEMATİK BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÖNSOY
		7	DAVRANIŞSAL FİNANS PERSPEKTİFİNDEN SOSYAL MEDYANIN YATIRIM KARARLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: LİTERATÜR DERLEMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÖNSOY

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KARASU**	1	THE CULTURAL PATTERN OF VAN: A THEORETICAL ASSESSMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF DIGNITY, HONOR, AND FACE CULTURES	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KARASU
		2	NARSİSTİK EĞİLİMLER VE YAKINLIK KORKUSU ARASINDAKİ İLİŞKİDE ÖZ-ŞEFKAT VE ŞEFKAT KORKUSUNUN ARACI ROLÜ	Elif Şule Baycan Salt Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Batuhan Kurtoğlu
		3	AN INVESTIGATION OF PHYSIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL PARAMETERS IN THE DEVELOPMENT OF AUTISM SPECTRUM DISORDER	Prof. Dr. Aida SAHMUROVA Mustafa Batuhan DEMİR
		4	ŞÜPHECİ İYİMSERLİK ÖLÇEĞİ KISA FORMUNUN TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi Eslem Meryem YILDIRIM Prof. Dr. Halil EKŞİ
		5	MADDE KÖTÜYE KULLANIMININ PALYATİF BAKIM GEREKTİREN HASTALIKLARLA İLİŞKİSİ: SİROZ, AKCİĞER KANSERİ, HIV/AIDS VE KOAH ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Aydın DÜNDAR Dr. Öğr. Üyesi Cezmi ERVÜZ
		6	ENGELLİ ÇOCUK ANNELERİNDE ANNELİKTEN BAKIM VEREN ROLÜNE GEÇİŞ: KİMLİK DÖNÜŞÜMÜ VE AİLE DANIŞMANLIĞI PERSPEKTİFİ	Psikolog Sümeyya HOLTA Doç. Dr. Mahmut YARAN
		7	THE MEDIATING ROLE OF EMOTION SOCIALIZATION IN THE RELATIONSHIP BETWEEN MOTHERS' PARENTING SELF-EFFICACY AND CHILDREN'S SOCIAL COMPETENCE AND BEHAVIOR PROBLEMS IN EARLY CHILDHOOD (AGES 3-6)	Psk. Fatma AVŞAROĞLU Dr. Öğr. Üyesi R. Çağlar ERCEN
		8	ANNELERIN KENDI EBEVEYNLERINDEN ALGILADIKLARI KABUL VE RED ILE OKUL ÖNCESI DÖNEM ÇOCUKLARIN KAYGI DÜZEYLERI ARASINDAKI İLIŞKIDE, DUYGU SOSYALLEŞTIRME TEPKILERININ ARACILIK ROLÜ	Psk. Beyza Erol Dr. Öğr. Üyesi Diler Hatipoğlu
		9	UTANÇ, SUÇLULUK VE BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİDE ERKEN DÖNEM UYUMSUZ ŞEMALARIN ARACI ROLÜ	Marzieh Mohammadinia Dr. Öğr. Üyesi Diler HATİPOĞLU

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Hilal BERBER**	1	HELİKOPTER EBEVEYN TUTUMLARININ ERGENLERİN KARAR VERME BECERİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE KAYGININ ARACI ROLÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi Shahla BAGHIROVA Dr. Öğr. Üyesi Yusuf GÜREL
		2	BELİREN YETİŞKİNLERDE SANAL DEDİKODU, İLETİŞİM BECERİLERİ VE YAŞAM DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Abdurrahim BAY Doç. Dr. Fuad BAKİOĞLU
		3	MİZAH YOLUYLA BAŞA ÇIKMA İLE İŞ DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIĞIN ARACI ROLÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi Aleyna Atak Üst Prof. Dr. Seydi Ahmet SATICI
		4	YETİŞKİNLERDE BAĞLANMA STİLLERİ, DUYGUSAL NEGATİFLİK VE RUMİNASYON ARASINDAKİ İLİŞKİLER	Başak YAŞAR Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Aslan
		5	MAVI YAKALI ÇALIŞANLARDA İŞ-YAŞAM DENGESININ DEMOGRAFIK DEĞIŞKENLER VE ÇALIŞMA KOŞULLARI AÇISINDAN İNCELENMESI: BURSA ORGANIZE SANAYI BÖLGELERI ÖRNEĞI	Hilal BERBER
		6	EBEVEYN DUYGU DÜZENLEME BECERİLERİ VE EBEVEYN-ERGEN İLİŞKİ NİTELİĞİNİN ERGENLİK DÖNEMİ BAĞLANMA DÜZEYİ İLE İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşe Betül YILDIRIM Dr. Öğr. Üyesi Yusuf GÜREL

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Res. Asst. Sümeyye Eliz BURHAN**	1	ÜNİVERSİTEYE BAĞLILIK ÖLÇEĞİ KISA FORMU'NUN TÜRK KÜLTÜRÜNE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	Lisansüstü Öğrencisi Ezgi Sueda BATTAL Prof. Dr. Halil EKŞİ
		2	VİRGİNİA SATİR'İN KÜLTÜRLER ARASI UYGULAMASI AÇISINDAN TÜRKİYE'DEKİ DİNAMİĞİ	Doç.Dr. Meral SERT Psk.Dan. Ayşe Şule YAVAŞ
		3	THE RELATIONSHIP BETWEEN POST-TRAUMATIC COGNITIONS, POST-TRAUMATIC STRESS AND FORGIVENESS	Klinik Psikolog Büşra KARALALI KARASU Doç.Dr.Meral SERT
		4	KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE AKADEMİK ÖZYETERLİLİK DÜZEYİNİN GELECEK KAYGISI İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	Merve ABAŞ Prof. Dr. Ercan KOCAYÖRÜK
		5	2019-2026 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE KUMAR BAĞIMLILIĞI ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARIN KAPSAM DERLEMESİ	Gökçe KUYUMCU Dr. Öğr. Üyesi Saadet ÖZTÜRK
		6	LOW-TECH, HIGH ENGAGEMENT: A QUALITATIVE CASE STUDY OF HEADSET-FREE VIRTUAL REALITY EXPERIENCES IN EFL CLASSROOMS	Asst. Prof. Cemil Gökhan KARACAN Res. Asst. Sümeyye Eliz BURHAN
		7	SOCIAL ANXIETY AND LIFE SATISFACTION AMONG SOCIAL MEDIA USERS: THE ROLE OF APPEARANCE-RELATED SOCIAL MEDIA CONSCIOUSNESS	Res. Asst. Sümeyye Eliz BURHAN PCG Student Çağla KABAKCI PCG Student Sıla DENİZ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. İbrahim MAVİ**	1	"DISCRETE, MASC4MASC, NO FEM" UNDERSTANDING HEGEMONIC MASCULINITY ON A GAY DATING APP IN TÜRKİYE	Barış VELİOĞLU
		2	SOCIOLOGICAL EFFECTS OF TRANSFORMING FAMILY STRUCTURES DURING SOCIAL CHANGE ON THE EXPERIENCE OF OLD AGE	Dr. İbrahim MAVİ
		3	PREKARYALAŞMA VE HABİTUS: NEOLİBERAL DÖNEMDE BELİRSİZLİĞİN İÇSELLEŞTİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi İrem EŞE
		4	MİNDFULNESS VE FELSEFİ SORGULAMA TEMELLİ BÜTÜNCÜL BİR YAKLAŞIM: MİNDFUL FELSEFE	Bilim Uzmanı Zeynep KORKMAZ Uzman Sosyolog Pınar BENEK
		5	EV İÇİ ROLLER VE "GÖRÜNMEZ YARDIMCI" OLARAK TEKNOLOJİ: MODERN AİLENİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ VE TOPLUMSAL CİNSİYET PARADOKSU	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Sosyolog Halil İbrahim TEMEL
		6	AİLE İÇİ İLETİŞİMİN EVLİLİK DOYUMUNA ETKİSİ	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Sosyolog Gülten Büşra DEMİR

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Eda Toğaçar**	1	SURİYELİ GÖÇMEN KADINLARDA SOSYAL DIŞLANMIŞLIK; KAHRAMANMARAŞ ÖRNEĞİ	Gülbahar Sağır Prof. Dr. Yücel Karadaş
		2	GEÇİCİ KORUMA STATÜSÜNDEKİ SURİYE UYRUKLU YABANCILARA YÖNELİK KALICI ÇÖZÜMLER	Mehmet ERKOÇ
		3	SURİYE'DEN TÜRKİYE'YE GÖÇ SÜRECİNDE KADINLARIN DENEYİMLERİ: FIRSATLAR, RİSKLER VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM	Büşra TAŞ
		4	EXAMINATION OF SYRIAN MIGRANT CHILDREN'S TURKISH LANGUAGE PROFICIENCY IN THE CONTEXT OF SOCIAL ADAPTATION AND FAMILY INTEGRATION	Resul KARADUMAN Asst. Prof. Dr. Saniye TEZE
		5	THE 1989 MIGRATION: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS ON THE FORCED MIGRATION AND ADAPTATION PROCESSES OF BULGARIAN TURKS	Sena Duman
		6	SECURITIZATION APPROACH IN INTERNATIONAL MIGRATION POLICIES: A THEORETICAL ANALYSIS	Eda Toğaçar

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assistant Professor Emine Ebru BOZÇELİK**	1	NIGERIA IN THE EMERGING MULTIPOLAR GLOBAL ORDER: STRATEGIC RELEVANCE, POLITICAL-ECONOMIC CONTRIBUTIONS, AND PROSPECTS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Abdulmajid Sani Buba
		2	INTERNAL PARTY DEMOCRACY AND ELECTORAL CONSOLIDATION IN NIGERIA: LESSONS FROM THE 2026 PRIMARIES AND IMPLICATIONS FOR THE 2027 GENERAL ELECTION FOCUS:	Abdulmajid Sani Buba
		3	AN EVALUATION OF PUBLIC COSTS RELATED TO CHILDREN IN CONFLICT WITH THE LAW IN TÜRKİYE WITHIN THE SCOPE OF EXPENDITURE DYNAMICS AND VICTIMIZATION COSTS (2014–2025)	Assistant Professor Emine Ebru BOZÇELİK
		4	KENTSEL DİRENÇLİLİK VE YEREL KURUMSAL KAPASİTE: KRİZ YÖNETİMİNDE BELEDİYELERİN STRATEJİK ROLÜ	Dr. Öğr. Üyesi Rahime ÇERÇİ
		5	TOWARDS ANTICIPATORY GOVERNANCE IN BAGHDAD: AN EXPLORATORY STUDY	Mohammed Khairullah FARHAN Doç. Dr. Rukiye Mehtap ÖZLÜ
		6	THE HYBRID MODEL IN MUNICIPAL SOCIAL ASSISTANCE: RIGHTS-BASED DISCOURSE AND PHILANTHROPIC PRACTICE	Baran DİLEK Dr. Öğr. Üyesi Sakine ARSLAN ERBAŞ
		7	THE EUROPEAN UNION'S CARBON BORDER ADJUSTMENT MECHANISM (CBAM) AND TÜRKIYE: AN INTERNATIONAL POLITICAL ECONOMY ANALYSIS OF TRADE, INDUSTRIAL TRANSFORMATION, AND COMPETITIVENESS UNDER CLIMATE-ORIENTED POLICIES	ALPEREN ÖZEK
		8	JİMMY CARTER YÖNETİMİNİN TÜRKİYE POLİTİKASINA İRAN DEVRİMİNİN ETKİSİ	NURULLAH ÇABUK Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Murat ÜSTÜNDAĞ
		9	SİYASAL İSLAM DÜŞÜNCESİNDE DEMOKRATİK KATILIM VE LAİKLİK ALGISI: SEYYİD KUTUB İLE RAŞİD GANNÛŞÎ'NİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra DAŞ

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Prof. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU**	1	ANTİK MISIR'DAN GÜNÜMÜZE KADININ GÜCÜNÜ YANSITAN KIYAFET TASARIMLARI: KLEOPATRA ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Hüseyin ÖZDEMİR Yüksek Lisans Ayşe Gül ÇİFTÇİOĞLU
		2	TÜRKÜLERDEN KIYAFETLERE YANSIYAN SESLER: SİVAS TÜRKÜLERİ	Doç. Dr. Hüseyin ÖZDEMİR Yüksek Lisans Eda KÜTÜKTE
		3	TILE DECORATIONS OF KUTAHYA HISARBEY (SARAY) MOSQUE	Alihan ÇAĞMAN
		4	MERKEZDEN TAŞRAYA ULUSAL MİMARLIK: TEKİRDAĞ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME	Bilim Uzmanı Didem MERİÇ KARPUZ Prof. Dr. Lütfiye GÖKTAŞ KAYA
		5	RENK, YÜZEY, ANLAM: MOZAİK TEKNİĞİNİN SERAMİK SANATINDAKİ KAVRAMSAL YOLCULUĞU	Şebnem ÖZCAN Prof. Leman KALAY
		6	DOMESTIC ANXIETY AND ARCHITECTURAL UNCERTAINTY: A SEMIOTIC ANALYSIS OF SPACE AND TRAUMA IN THE MONSTER HOUSE	Prof. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU
		7	QUALITATIVE CONTENT ANALYSIS OF PSYCHOANALYTIC HORROR IN CHILDREN'S STOP-MOTION HORROR CINEMA	Prof. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU
		8	SERAMİK ESERLERLE MEKÂNIN YENİDEN KURGULANMASI: GALERİ DIŞINDA SERGİLEME BİÇİMLERİ	Nedim Can ÇAKO Prof. Leman KALAY

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
June 12 – 14, 2026
IZMIR
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

14 Haziran / June 14, 2026 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Prof. Dr. Canan KOÇ**	1	THE PEDAGOGY OF CARE AS TRANSFORMATIVE PRACTICE IN HIGHER EDUCATION: A PRACTICE-INFORMED COLLECTIVE ETHNOGRAPHY	Rafik El-Amine GHOBRINI Abdelhakim Fetnaci
		2	AN IDEAL FOREIGN LANGUAGE TEACHER ACCORDING TO THE MEDICAL STUDENTS' OPINION	Associate Professor Olyesya RAZDORSKAYA
		3	CREATIVE DRAMA ACTIVITIES IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS' ADJUSTMENT TO SCHOOL: TEACHER CANDIDATE VIEWS	Yunus DEMİRDAĞ Dr. Öğr. Üyesi Songül PEKTAŞ
		4	EFFECTIVENESS OF METACOGNITIVE STRATEGY INSTRUCTION ON IMPROVING ENGLISH WRITING: A META ANALYSIS	Gülşen KÜÇÜKYILMAZ Prof. Dr. Emrah CİNKARA
		5	YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRENENLERİN ÖZETLEME STRATEJİLERİNİ KULLANIMI: BOYLAMSAL BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi Sena KAYNAK Dr. Öğr. Üyesi M. Özgün HARMANKAYA
		6	ÇEVRE EĞİTİMİNDE ÖRNEK BİR UYGULAMA: ATIKLAR ÇÖP OLMASIN	Prof. Dr. Canan KOÇ Bekir İLHAN
		7	ÖZ DÜZENLEME YÖNLENDİRİCİLERİYLE DESTEKLENEN EV ÖDEVLERİNİN İLKOKUL 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ DÜZENLEME BECERİLERİ VE MOTİVASYONLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Prof. Dr. Canan KOÇ Semanur IŞIK
		8	OKUL ÖNCESİ DÖNEME YÖNELİK DİJİTAL İÇERİKLERDE SAĞLIK DAVRANIŞLARI: YOUTUBE KİDS TÜRKİYE ÜZERİNDEN BİR DOKÜMAN İNCELEMESİ	Uğur Enis KILIÇ Dr. Gamze BİLİR-SEYHAN
		9	"DERSTEN BANA KALANLAR": OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ALAN DENEYİMİ DERSİNE İLİŞKİN YANSITICI DEĞERLENDİRMELERİ	Dr. Gamze BİLİR-SEYHAN

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:30 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Youssef Haddad**	1	CONTEMPORARY DIGITAL RITUALS AND IDENTITY CONSTRUCTION IN URBAN COMMUNITIES: AN ETHNOGRAPHIC ANALYSIS OF TRANSFORMING SYMBOLIC PRACTICES	Prof. Dr. Eglė Jankauskaitė Dr. Tomas Petrauskas Rūta Žilinskienė
		2	BIOCULTURAL ADAPTATION STRATEGIES AND CLIMATE CHANGE RESILIENCE AMONG COASTAL POPULATIONS IN THE BALTIC REGION	Assoc. Prof. Dr. Jonas Kavaliauskas Aistė Meškaitė Mantas Vaitiekus
		3	POST-INDUSTRIAL MEMORY AND COLLECTIVE TRAUMA IN JAPANESE URBAN LANDSCAPES: AN ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE ON SPACE AND REMEMBRANCE	Prof. Dr. Hiroshi Tanaka Dr. Yuki Nakamura Assoc. Prof. Dr. Kenji Sato Emi Watanabe
		4	THE ROLE OF RITUAL PERFORMANCE IN SHAPING SOCIAL HIERARCHIES IN CONTEMPORARY JAPANESE RURAL COMMUNITIES	Dr. Keiko Fujimori Takumi Hayashi
		5	DIGITAL NOMADISM AND CULTURAL HYBRIDITY: AN ETHNOGRAPHIC STUDY OF TRANSNATIONAL WORKERS IN AMMAN	Prof. Dr. Ahmad Al-Khatib Dr. Lina Al-Masri Omar Nasser
		6	TRADITIONAL HERBAL KNOWLEDGE AND MODERN MEDICAL PRACTICES: ANTHROPOLOGICAL INSIGHTS FROM BEDOUIN COMMUNITIES IN SOUTHERN JORDAN	Assoc. Prof. Dr. Youssef Haddad Dr. Salma Al-Rashid
		7	INDIGENOUS IDENTITY AND TECHNOLOGICAL MODERNIZATION AMONG THE AMIS PEOPLE: CULTURAL TRANSFORMATION IN EASTERN TAIWAN	Prof. Dr. Ming-Chen Lin Dr. Hsiao-Yu Chen
		8	URBAN MIGRATION AND INTERGENERATIONAL CULTURAL TRANSMISSION IN CONTEMPORARY TAIPEI: AN ETHNOGRAPHIC STUDY OF FAMILY STRUCTURES	Dr. Po-Jen Liu Prof. Dr. Shu-Fen Wang

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:30 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Marzhan Iskakova**	1	DIGITAL TRANSFORMATION AND INNOVATIVE LEARNING STRATEGIES IN MODERN HIGHER EDUCATION	Prof. Dr. Jonas Petraitis Aistė Kazlauskienė
		2	INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES AND STUDENT ENGAGEMENT IN MULTICULTURAL CLASSROOMS	Dr. Eglė Jankauskaitė Assoc. Prof. Dr. Mantas Vaitkus Laura Petrauskaitė
		3	TEACHER TRAINING CHALLENGES AND CURRICULUM DEVELOPMENT IN POST-CONFLICT EDUCATION SYSTEMS	Prof. Dr. Ahmed El-Mahdi Salma Al-Khatib Dr. Omar Farouk
		4	DIGITAL LITERACY AND EDUCATIONAL REFORM STRATEGIES IN SECONDARY SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Noura Ben Ali Hassan Al-Masri Dr. Lina Aboud
		5	ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN PERSONALIZED LEARNING ENVIRONMENTS	Dr. Aigerim Sadykova Prof. Dr. Yerlan Nurgaliyev Dana Tleubayeva
		6	HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE AND STUDENT PERFORMANCE EVALUATION MODELS	Assoc. Prof. Dr. Marzhan Iskakova Dr. Timur Akhmetov
		7	AI-ENHANCED LANGUAGE LEARNING AND DIGITAL PEDAGOGY TRANSFORMATION	Prof. Dr. Wei-Lun Chen Dr. Hsin-Yi Lin Mei-Ju Huang
			SUSTAINABLE EDUCATION POLICIES AND TECHNOLOGY-DRIVEN CLASSROOM INNOVATION	Assoc. Prof. Dr. Chih-Cheng Wang Prof. Dr. Shu-Fang Lee Dr. Yuting Huang
		8	EMERGING TRENDS IN EDUCATIONAL DATA ANALYTICS AND LEARNING OUTCOME OPTIMIZATION	Dr. Po-Han Liu Assoc. Prof. Dr. Yi-Chen Kuo Hao-Wei Chang

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:30 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. Mariam Al-Zawiya**	1	PUBLIC SERVICE DIGITAL TRANSFORMATION AND CITIZEN-CENTERED GOVERNANCE MODELS IN THE BALTIC REGION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF E-GOVERNMENT EFFICIENCY AND TRUST FORMATION	Dr. Rūta Jankauskaitė Assoc. Prof. Dr. Mantas Petrauskas Prof. Dr. Eglė Šimaitė
		2	PUBLIC SECTOR INNOVATION AND TRANSPARENCY MECHANISMS IN LOCAL ADMINISTRATIONS: IMPACT OF DATA-DRIVEN POLICY MAKING ON ADMINISTRATIVE PERFORMANCE	Dr. Tomas Vaitiekūnas Assoc. Prof. Dr. Lina Kazlauskienė
		3	PUBLIC ADMINISTRATION REFORM AND POST-CONFLICT GOVERNANCE STRUCTURES: CHALLENGES OF INSTITUTIONAL CAPACITY BUILDING IN NORTH AFRICA	Prof. Dr. Salim Al-Maghrebi Dr. Aisha El-Fitouri Assoc. Prof. Dr. Omar Ben Khaled Dr. Huda Al-Senussi
		4	E-GOVERNMENT IMPLEMENTATION AND DIGITAL SERVICE DELIVERY IN MUNICIPAL GOVERNANCE: EVALUATING ADMINISTRATIVE EFFICIENCY IN EMERGING STATES	Dr. Khaled Al-Din Assoc. Prof. Dr. Mariam Al-Zawiya
		5	STRATEGIC HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS: PERFORMANCE-ORIENTED REFORMS AND POLICY SUSTAINABILITY IN CENTRAL ASIA	Prof. Dr. Ayanbek Sarsembayev Dr. Gulnara Tulegenova Assoc. Prof. Dr. Marat Kassenov
		6	PUBLIC POLICY DESIGN AND REGULATORY GOVERNANCE IN RESOURCE-BASED ECONOMIES: ANALYZING INSTITUTIONAL ADAPTATION AND ECONOMIC RESILIENCE	Dr. Yerzhan Mukashev Assoc. Prof. Dr. Aigul Nursultanova
		7	SMART CITY DEVELOPMENT AND DIGITAL GOVERNANCE TRANSFORMATION IN EAST ASIA: INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO PUBLIC SERVICE DELIVERY	Prof. Dr. Wei-Chen Lin Dr. Hsin-Yu Chen Assoc. Prof. Dr. Chih-Ming Huang Dr. Pei-Ling Tsai
		8	CRISIS MANAGEMENT AND DISASTER GOVERNANCE IN COASTAL METROPOLITAN AREAS: ENHANCING PUBLIC SECTOR RESPONSE CAPACITY THROUGH TECHNOLOGICAL INTEGRATION	Assoc. Prof. Dr. Yu-Ting Wang Dr. Chao-Lin Hsu

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:30 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. Aigerim Sarsenova**	1	DIGITAL SOCIAL WORK TRANSFORMATION AND REFUGEE INTEGRATION IN COASTAL MOROCCAN URBAN SETTINGS: CHALLENGES AND POLICY IMPLICATIONS	Dr. Youssef Benkirane Dr. Amina El Fassi
		2	COMMUNITY-BASED CHILD PROTECTION MODELS AND POVERTY REDUCTION STRATEGIES IN RURAL MOROCCO: A SOCIAL WORK INTERVENTION FRAMEWORK	Assoc. Prof. Salma Rachid Dr. Leila Bouzid Hicham Zahir
		3	POST-CONFLICT MENTAL HEALTH AND SOCIAL WORK PRACTICES FOR DISPLACED POPULATIONS IN LIBYA: A RESILIENCE-BASED APPROACH	Prof. Dr. Nasser Al-Maghrabi Dr. Iman Al-Senussi
		4	URBAN SOCIAL SERVICE DELIVERY AND MIGRANT INTEGRATION CHALLENGES IN LIBYA: POLICY DEVELOPMENT AND PRACTICE IN SOCIAL WORK	Assis. Prof. Khaled Al-Douri Dr. Mariam Fathi Prof. Dr. Abdulrahman El-Khattabi
		5	AGING POPULATION AND ELDER CARE SOCIAL POLICY REFORMS IN KAZAKHSTAN: SUSTAINABILITY AND COMMUNITY SUPPORT SYSTEMS	Prof. Dr. Aigerim Sarsenova
		6	DOMESTIC VIOLENCE INTERVENTION SYSTEMS AND MULTI-AGENCY SOCIAL WORK COLLABORATION IN CENTRAL KAZAKHSTAN	Dr. Yerlan Kassym Assoc. Prof. Dana Zholdas
		7	EARTHQUAKE PREPAREDNESS AND COMMUNITY RESILIENCE THROUGH SOCIAL WORK PRACTICES IN TAIWAN: DISASTER RESPONSE AND RECOVERY MODELS	Prof. Dr. Mei-Ling Chen Dr. Hsin-Yi Wang Assis. Prof. Chia-Hao Lin
		8	INDIGENOUS SOCIAL WELFARE SYSTEMS AND CULTURAL COMPETENCE IN MODERN SOCIAL WORK PRACTICE IN TAIWAN	Prof. Dr. Yu-Ting Huang Dr. Po-Jen Lin

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:30 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Ayan Tursynbek Dr. Madina Kassenova**	1	EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS OF DIGITAL ETHICS IN MODERN NORTH AFRICAN THOUGHT	Prof. Dr. Youssef El Amrani Dr. Salma Bennis
		2	PHENOMENOLOGICAL READINGS OF IDENTITY AND MEMORY IN CONTEMPORARY MAGHREB PHILOSOPHY	Assoc. Prof. Dr. Amina El Khatib Dr. Rachid Benali Dr. Leila Zahir
		3	AFRICAN COMMUNALISM AND THE LIMITS OF WESTERN INDIVIDUALISM IN MORAL PHILOSOPHY	Dr. John M. Nyerere Assoc. Prof. Dr. Asha K. Mboya Prof. Dr. Elias M. Chuma
		4	ONTOLOGY OF TRADITION: RETHINKING UBUNTU-LIKE CONCEPTS IN EAST AFRICAN EPISTEMOLOGY	Dr. Neema S. Mwinyi Prof. Dr. David O. Kileo
		5	THE DIALECTICS OF MODERNIZATION AND CULTURAL MEMORY IN CENTRAL ASIAN PHILOSOPHICAL DISCOURSE	Dr. Ayan Tursynbek Dr. Madina Kassenova
		6	LOGICAL STRUCTURES AND ETHICAL FORMALISM IN POST-SOVIET PHILOSOPHICAL THOUGHT	Assoc. Prof. Dr. Yerlan Akhmetov Dr. Gulnara Sadykova Prof. Dr. Timur Zhakupov
		7	CONTEMPORARY SPANISH PRAGMATISM AND THE RECONSTRUCTION OF PUBLIC REASON	Prof. Dr. Javier M. Ortega Dr. Lucia Fernández Assoc. Prof. Dr. Marta I. Ríos
		8	PHILOSOPHY OF LANGUAGE AND POLITICAL DISCOURSE IN IBERIAN INTELLECTUAL TRADITIONS	Dr. Carlos Vega Prof. Dr. Isabel Navarro

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:30 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Pablo Herrera**	1	DIGITAL TRANSFORMATION OF LANGUAGE TEACHING IN MOROCCAN HIGHER EDUCATION SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Nadia Kettani Dr. Omar Zahir Prof. Dr. Hicham El Amrani
		2	POSTCOLONIAL NARRATIVES AND POWER STRUCTURES IN WEST AFRICAN LITERARY TEXTS	Prof. Dr. Chinedu Okafor Dr. Aisha Bello Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Sani Dr. Grace Nwosu
		3	LINGUISTIC HYBRIDITY AND CULTURAL MEMORY IN CONTEMPORARY NIGERIAN FICTION	Dr. Tunde Adebayo Dr. Zainab Musa Dr. Nkechi Umeh
		4	ORAL TRADITIONS AND MODERN POETIC FORMS IN LIBYAN LITERARY HERITAGE	Assoc. Prof. Dr. Khaled Al-Maghrebi Dr. Salma Faraj Prof. Dr. Abdul Rahman El-Hadi
		5	TRANSLATION STRATEGIES AND SEMANTIC LOSS IN ARABIC-ENGLISH LITERARY TRANSFER Dr. Mariam Al-Darsi	Dr. Fathi Ben Ali Dr. Yasser Mahmoud Dr. Lina Al-Khouri
		6	CULTURAL MEMORY AND INDIGENOUS LANGUAGE PRESERVATION IN CHILEAN LITERATURE	Prof. Dr. Isabel Valdivia Dr. Camila Rojas Assoc. Prof. Dr. Rodrigo Mendoza
		7	NARRATIVE IDENTITY AND SOCIAL TRANSFORMATION IN CONTEMPORARY CHILEAN NOVELS	Dr. Pablo Herrera Prof. Dr. Fernanda Salazar Dr. Matías Contreras Assoc. Prof. Dr. Elena Vargas
		8	ECOCRITICISM AND LANDSCAPE REPRESENTATION IN LATIN AMERICAN POETRY	Assoc. Prof. Dr. Javier Molina Dr. Sofía Reyes Prof. Dr. Diego Fernández

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:30 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. Sara Al-Harbi**	1	DIGITAL TRANSFORMATION AND SME PERFORMANCE IN EMERGING MOROCCAN MARKETS	Prof. Dr. Youssef El Mansouri Dr. Nadia Benkirane Amine El Fassi
		2	STRATEGIC INNOVATION AND ENTREPRENEURIAL GROWTH IN MOROCCAN FAMILY BUSINESSES	Assoc. Prof. Dr. Karim Ait Baha Salma Rachidi
		3	SUSTAINABLE TOURISM MANAGEMENT AND REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN ALBANIA	Prof. Dr. Arben Kodra Dr. Elira Hoxha Assoc. Prof. Dr. Dorian Leka Besa Marku
		4	DIGITAL MARKETING TRANSFORMATION IN ALBANIAN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES	Dr. Ilir Meta Erion Kallaku Arta Gjini
		5	ISLAMIC FINTECH ADOPTION AND FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES IN KUWAIT	Prof. Dr. Abdullah Al-Mutairi Dr. Sara Al-Harbi Nasser Al-Fahad
		6	CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES AND OIL-DEPENDENT ECONOMY DIVERSIFICATION IN KUWAIT	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Sabah Mariam Al-Otaibi
		7	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BUSINESS DECISION MAKING AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN FRANCE	Prof. Dr. Jean-Luc Moreau Dr. Sophie Lambert Assoc. Prof. Dr. Pierre Dubois Claire Martin
		8	CIRCULAR ECONOMY MODELS AND GREEN INNOVATION STRATEGIES IN FRENCH INDUSTRIAL SECTORS	Prof. Dr. Élodie Bernard Dr. Antoine Lefèvre Marc Delcourt

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:30 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assis. Prof. Dr. Gentian Leka**	1	STRATEGIC MANAGEMENT OF OCCUPATIONAL HEALTH SERVICES IN LARGE-SCALE INDUSTRIAL ORGANIZATIONS: IMPROVING EMPLOYEE WELL-BEING, PRODUCTIVITY, AND CORPORATE SUSTAINABILITY	Prof. Dr. Youssef El Mansouri Dr. Salma Benjelloun Karim Ait Haddou
		2	THE ROLE OF OCCUPATIONAL PHYSICIANS IN REDUCING WORKPLACE STRESS AND PREVENTING PROFESSIONAL BURNOUT: EVIDENCE FROM MODERN BUSINESS ENVIRONMENTS	Assoc. Prof. Dr. Nadia El Amrani Omar Chafik
		3	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF WORKPLACE HEALTH PROMOTION PROGRAMS IN ENHANCING EMPLOYEE PERFORMANCE AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT	Prof. Dr. Arben Kola Dr. Elira Hoxha Klevis Dervishi Mirela Shehu
		4	DIGITAL TRANSFORMATION IN OCCUPATIONAL MEDICINE: UTILIZING HEALTH INFORMATION SYSTEMS FOR WORKFORCE RISK ASSESSMENT AND MANAGEMENT	Assis. Prof. Dr. Gentian Leka Erisa Marku
		5	THE IMPACT OF OCCUPATIONAL HEALTH SURVEILLANCE ON EMPLOYEE RETENTION AND CORPORATE PERFORMANCE IN THE PRIVATE SECTOR	Prof. Dr. Fahad Al-Mutairi Dr. Reem Al-Shammari Abdullah Al-Enezi
		6	INTEGRATING PREVENTIVE OCCUPATIONAL MEDICINE INTO HUMAN RESOURCE STRATEGIES: A FRAMEWORK FOR HEALTHIER AND MORE PRODUCTIVE WORKPLACES	Assoc. Prof. Dr. Nasser Al-Harbi
		7	ASSESSING THE RELATIONSHIP BETWEEN WORK ENVIRONMENT QUALITY, OCCUPATIONAL HEALTH INDICATORS, AND EMPLOYEE SATISFACTION IN KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATIONS	Prof. Dr. Jean-Luc Martin Claire Dubois Dr. Antoine Lefevre
		8		

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:30 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assis. Prof. Dr. Mirela Dervishi**	1	EMOTIONAL INTELLIGENCE, SOCIAL CONNECTEDNESS, AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING IN THE POST-PANDEMIC ERA: IMPLICATIONS FOR PREVENTIVE MENTAL HEALTH CARE	Assoc. Prof. Dr. Pierre Lambert Sophie Martin Dr. Élodie Bernard Antoine Renault
		2	PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES OF PROLONGED DIGITAL EXPOSURE AMONG ADOLESCENTS: ASSESSING COGNITIVE FUNCTIONING, EMOTIONAL REGULATION, AND CLINICAL INTERVENTION STRATEGIES	Dr. Youssef El Mansouri
		3	EARLY IDENTIFICATION OF DEPRESSIVE SYMPTOMS IN UNIVERSITY STUDENTS: A MULTIDIMENSIONAL APPROACH TO PREVENTION, SCREENING, AND MENTAL HEALTH PROMOTION	Dr. Salma Benjelloun Karim El Fassi
		4	THE RELATIONSHIP BETWEEN TRAUMA EXPOSURE AND ANXIETY DISORDERS IN YOUNG ADULTS: CLINICAL EVALUATION AND EVIDENCE-BASED TREATMENT APPROACHES	Assoc. Prof. Dr. Arben Kola Elira Hoxha Dr. Gentian Leka
		5	PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND COPING MECHANISMS AMONG HEALTHCARE PROFESSIONALS: IMPLICATIONS FOR OCCUPATIONAL MENTAL HEALTH AND WELL-BEING	Assis. Prof. Dr. Mirela Dervishi
		6	THE EFFECTIVENESS OF COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY IN THE MANAGEMENT OF GENERALIZED ANXIETY DISORDER: A LONGITUDINAL CLINICAL PERSPECTIVE	Prof. Dr. Fahad Al-Rashidi Dr. Noura Al-Sabah
		7	ASSESSING THE IMPACT OF FAMILY DYNAMICS ON ADOLESCENT MENTAL HEALTH: CLINICAL INSIGHTS INTO EMOTIONAL DEVELOPMENT AND PSYCHOLOGICAL ADJUSTMENT	Assoc. Prof. Dr. Abdullah Al-Mutairi Mariam Al-Enezi Dr. Yousef Al-Harbi Sarah Al-Duwaisan
			SLEEP DISTURBANCES AND THEIR ASSOCIATION WITH DEPRESSIVE DISORDERS IN OLDER ADULTS: DIAGNOSTIC CHALLENGES AND THERAPEUTIC CONSIDERATIONS	Assis. Prof. Dr. Jean-Luc Moreau
		8	THE ROLE OF MINDFULNESS-BASED INTERVENTIONS IN REDUCING STRESS AND BURNOUT AMONG WORKING PROFESSIONALS: A CLINICAL PSYCHOLOGY PERSPECTIVE	Dr. Claire Dubois Mathieu Laurent

EGE 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES June 12 – 14, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Haziran / June 14, 2026 / 16:30 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Prof. Dr. Elnur Mammadov**	1	CLIMATE-INDUCED MIGRATION PATTERNS AND COASTAL COMMUNITY RESILIENCE IN BANGLADESH DELTAS	Prof. Dr. Rahman Chowdhury Dr. Fatima Akter Shamim Reza Nayeem Hasan
		2	URBAN POOR HOUSING STRATEGIES AND SOCIAL MOBILITY IN DHAKA SLUM SETTLEMENTS	Assoc. Prof. Dr. Khaled Islam Mitu Begum Arif Hossain
		3	NOMADIC PASTORALIST ADAPTATIONS TO MODERNIZATION IN IRANIAN ZAGROS MOUNTAINS	Dr. Reza Mohammadi Soraya Karimi Ali Jafari
		4	GENDER ROLES EVOLUTION IN CONTEMPORARY TEHRANI URBAN FAMILIES	Prof. Dr. Hassan Tavakoli Fatemeh Ahmadi Leila Hosseini
		5	MULTICULTURAL IDENTITY NEGOTIATION AMONG MIGRANT WORKERS IN SINGAPORE'S DORMITORIES	Assoc. Prof. Dr. Wei Ling Dr. Amir Singh Mei Chen
		6	URBAN RITUALS AND SOCIAL COHESION IN SINGAPORE'S HAWKER CENTRE CULTURE	Dr. Rajesh Kumar Siti Nurhaliza Lim Wei Jie
		7	ETHNIC MINORITY INTEGRATION CHALLENGES IN BAKU'S MULTICULTURAL NEIGHBORHOODS	Prof. Dr. Elnur Mammadov Dr. Aysel Karimova Farid Huseynov Nigar Aliyeva
		8	POST-SOVIET RURAL TRADITIONS PRESERVATION AMONG AZERBAIJANI VILLAGE COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Leyla Hasanova Elvin Gurbanov Kamran Abbasov
		9	OIL WEALTH DISTRIBUTION IMPACTS ON CLASS FORMATION IN AZERBAIJANI SOCIETY	Dr. Rashad Ibrahimov Sevinc Nuriyeva Zara Mammadova

Contents

TEKNOLOJİYE KARŞI TOPLUM SAVUNUSU: "YAPAY ZEKÂYA DİRENMEK" 1

AVUSTURYA ÖZGÜRLÜK PARTİSİ (FPÖ) VE ZAFER PARTİSİ'NİN GÖÇ SÖYLEMLERİNDEKİ TEMATİK BENZERLİKLERİN İNCELENMESİ 2

COVID-19 SÜRECİNDE TIK ODAKLI GAZETECİLİK: TRT HABER VE NTV HABERLERİNİN İÇERİK ANALİZİ ... 19

YABANCI UNSURLU TEK SATICILIK SÖZLEŞMESİNE UYGULANACAK HUKUK 32

KRİPTO VARLIK OLARAK BİTCOİN'İN TÜRKİYE'DE ÖDEME YÖNTEMİ OLARAK KULLANILMASI 55

ULUSLARARASI ADALET DİVANI KARARLARINDA KUVVET KULLANMA YASAĞI 62

İDARENİN KUSURSUZ SORUMLULUĞU ÇERÇEVESİNDE DOĞAL AFETLERDEN SORUMLULUĞU 65

SALDIRILARA KARŞI ÖNCEDEN KURULAN ÖNLEYİCİ VE KORUYUCU MEKANİZMALARIN MEŞRU SAVUNMA KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 67

VERGİ İDARESİNİN BİLGİ TOPLAMA YETKİSİNİN SINIRI: "HUKUKİ GÜVENLİK" VE "ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ" DENGESİ 69

TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMELERİNDE KADININ BEDENSEL ÖZERKLİĞİ: SÖZLEŞMESEL YÜKÜMLÜLÜKLERİN HUKUKİ SINIRLARI 70

17. YÜZYIL BAB MAHKEMESİNDE KADINLARIN TARAF OLDUĞU DAVALAR 85

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA YAŞANAN İDARİ DAVALARDAN KAYNAKLANAN SORUNLARIN TESPİTİ VE DİJİTALLEŞTİRİLMESİ 86

MESLEKİ ERDEM VE DEĞER KAZANIMINDA KURUCU METİNLER: KUTADGU BİLİG ÖRNEĞİ 88

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK TUTUMLARI İLE MATEMATİK OKURYAZARLIĞI ÖZ YETERLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN VE YORDAYICI ETKİSİNİN İNCELENMESİ 98

"ÇEVREMİZ DEĞİŞİYOR" BAŞARI TESTİNİN PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN KLASİK TEST VE MADDE TEPKİ KURAMLARINA GÖRE İNCELENMESİ 114

FEN EĞİTİMİNDE FARKLILAŞTIRILMIŞ ÖĞRETİMİN FEN DERSİNE YÖNELİK MOTİVASYONA ETKİSİ 142

TALIS 2024: ÖĞRETMEN ÖZ YETERLİLİĞİNİ YORDAYAN FAKTÖRLER 144

ÖĞRETMENLERİN YAPAY ZEKÂ ALGILARI İLE MESLEKİ TÜKENMİŞLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KARMA YÖNTEMLE İNCELENMESİ 146

TÜRKİYE'DE DOĞAL AFETLER VE AFET YÖNETİMİNDE FİZİBİLİTE RAPORLARININ ÖNEMİ: ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ 158

ARAMA-KURTARMA OPERASYONLARINDA COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİNİN (CBS/GIS) ETKİSİ 171

FARKLI KATILIMCI GRUPLARINDA KBRN FARKINDALIK VE BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ 180

ARAMA-KURTARMA OPERASYONLARINDA YENİ NESİL TEKNOLOJİLERİN ROLÜ VE POTANSİYEL KATKILARI 199

CİNSİYET ÖZCÜLÜĞÜ İLE KADINA YÖNELİK PARTNER ŞİDDETİ MİTLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE ADİL DÜNYA İNANCININ ARACI ROLÜ 211

C KÜMESİ KİŞİLİK İNANÇLARI, ALEKSİTİMİ VE YAŞANTISAL KAÇINMA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 212

RESPONSE TO INTERVENTION (RTI) AND IQ–ACHIEVEMENT DISCREPANCY MODELS IN THE IDENTIFICATION OF SPECIFIC LEARNING DISABILITIES: A COMPARATIVE SYSTEMATIC REVIEW 213

DEĞERLER ve MODERN PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR 214

DEĞERLER, KİMLİK VE BENLİK KURGUSU 226

REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN EKOLOJİK YAS VE ÇEVREYE YÖNELİK TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 241

OLUMSUZ ÇOCUKLUK DENEYİMLERİ İLE PSİKOLOJİK SAĞLIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE SOSYAL İLİŞKİ MEMNUNİYETİNİN ARACI ROLÜ 242

ALGILANAN EBEVEYNLİK TUTUMLARININ ROMANTİK İLİŞKİ DOYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE CİNSİYETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ 244

ANKARA İLİ BEYPAZARI İLÇESİ KARAŞAR MAHALLESİ CEM ERKÂNLARINDA İCRA EDİLEN DÜVAZ İMAM VE MİRACLAMANIN MÜZİKAL ANALİZİ 262

LEBDEĞMEZ ATIŞMA GELENEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: MURAT ÇOBANOĞLU VE ŞEREF TAŞLIOVA ÖRNEĞİ 269

CHORD TONE TEMELLİ DOĞAÇLAMA YAKLAŞIMI VE PERFORMANSI 287

KLÂSİK TÜRK MÛSİKÎSİNDE “TAMAMLAMA” GELENEĞİ: EVLEVÎ ÂYÎNİ VE KLÂSİK TAKIM ÖRNEĞİ 306

SES EĞİTİMİNDE KULLANILAN KLASİK GİTAR EŞLİKLİ TÜRKÜ DÜZENLEMESİ KİTAPLARININ MAKÂMSAL YÖNDEN İNCELENMESİ 315

ETİK LİDERLİK ALGISININ ÇALIŞAN MOTİVASYONU VE KURUMSAL KÜLTÜR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AVM ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 326

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ÇALIŞANLARIN İŞE YABANCILAŞMA DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ ODAKLI BİR İNCELEME 337

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ ODAKLI BİR İNCELEME 351

VİCDANİ LİDERLİĞİN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KAMU BANKASI ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 371

HUMAN-IN-THE-LOOP OR HUMAN-IN-THE-ILLUSION: ORGANISATIONAL SCALE, ETHICS, AND THE LIMITS OF AI GOVERNANCE IN RECRUITMENT 372

TÜRKİYE’DEKİ ÜNİVERSİTELERİNİN TIMES HIGHER EDUCATION (THE) ETKİ SIRALAMASINDAKİ PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 395

BILINGUAL COHERENCE AS A META-SIGNAL IN SUSTAINABILITY COMMUNICATION ON TURKISH TEXTILE EXPORTERS' CORPORATE WEBSITES 417

1999 MARMARA DEPREMLERİNDEN GÜNÜMÜZE OLASI İSTANBUL DEPREMİNE İLİŞKİN EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN İRDELENMESİ 419

KAYIP VERİ BAĞLAMINDA BAYESYEN RASCH VE ÖRTÜK UZAY MADDE TEPKİ MODELLERİNE DAYALI YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ BİR ANALİZ ARAYÜZÜ PROTOTİPİ GELİŞTİRME ÖRNEĞİ 420

ÇOCUK DERGİLERİNDE FİNANSAL OKURYAZARLIK BECERİSİNİN İNCELENMESİ: AİLE ÇOCUK DERGİSİ ÖRNEĞİ 431

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÜRETKEN YAPAY ZEKÂNIN ETİK KULLANIMINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ İLE DEĞER ÖZ FARKINDALIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 432

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ÇOK DİLLİ KELİME DESTEĞİNİN KELİME ÖĞRENMEYE ETKİSİ 439

KAPSAYICI EĞİTİMDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM ÜZERİNE 2000-2026 YILLARI ARASINDA YAPILAN YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ 440

YAPAY ZEKA VE ADALET İLİŞKİSİNİN ZEMİNİ ÜZERİNE 453

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA DÜŞÜNMENİN VE EĞİTİMİN KRİZİ 454

BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNDE MÜZİK EĞİTİMİNE YÖNELİK ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ: SİSTEMATİK DERLEME (2007-2026) 455

THE USE OF *GRECO SCRITTO* MARBLE IN THE METROPOLIS (IONIA) AND ITS SIGNIFICANCE FOR URBAN CHRONOLOGY 471

METROPOLİS ANTİK KENTİ'NDE *GRECO SCRİTTO* CİNSİ MERMERLERİN KULLANIM ALANLARI VE KENT KRONOLOJİSİNDEKİ ÖNEMİ 472

ROMA VE HELLENİSTİK KENTLERDE SU YÖNETİMİ: İDARİ YAPI VE EKONOMİK ORGANİZASYON 473

18. YÜZYIL BURSA'SINDA KÜRK KULLANIMININ TOPLUMSAL CİNSİYET VE STATÜ BAĞLAMINDA ANALİZİ(1750-1775 TEREKE KAYITLARINA GÖRE) 483

Rus İmparatorluğu Sınır Politikaları Çerçevesinde Kazak Toplumunun Gelişimi (1735–1860) 509

The Development of Cossack Society within the Framework of the Border Policy of the Russian Empire (1735–1860) 510

19. YÜZYIL ALEVÎ-BEKTAŞÎ GELENEĞİNDE BİR FİGÜR ANALİZİ: MEHMED ALİ PERÎŞAN BABA 511

HWARANGDO(화랑도) VE YENİÇERİ OCAĞININ(예니체리 군단) ASKERÎ YAPI VE EĞİTİM SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 512

IĞDIR'DAKİ KUL YUSUF KÜMBETİ'NDE TÜRK-İSLAM KİMLİĞİNİN GÖRSEL VE MEKÂNSAL TEMSİLİ 513

KOCAYAKA KÖYÜ ETNOARKEOLOJİK VERİLERİ IŞIGINDA BEYCESULTAN GEÇ TUNÇ ÇAĞI KONUTLARINDA ÇATI AKSAMI 515

DOĞU AKDENİZDE GAZA ŞARABININ ÜRETİMİ VE DAĞILIMI 533

TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARI TMS 41 KAPSAMINDAKİ AKADEMİK EĞİLİMLERİN İÇERİK ANALİZİ 535

MUHASEBE EĞİTİMİNDE KAVRAMSAL YANILGILARIN BOYUTSAL YAPISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 551

VERGİ KAYIP KAÇAKLARININ ÖNLENMESİNDE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ROLÜ ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARIN LİTERATÜR TARAMASI 565

DAVRANIŞSAL MUHASEBE PERSPEKTİFİNDEN MUHASEBE ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK ALGILARININ İNCELENMESİ 581

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN 2015-2025 DÖNEMİ AKTİF PASİF YAPISININ İNCELENMESİ 589

REKLAM HARCAMALARININ MARKA DEĞERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BORSA İSTANBUL ŞİRKETLERİ ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZİ 612

YÜKSEK ENFLASYON ORTAMINDA MUHASEBE BİLGİSİNİN GERÇEĞİ YANSITMA DÜZEYİ: TMS 29 ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR İNCELEME 613

BAĞIMSIZ DENETİMDE YAPAY ZEKÂ VE FİNANSAL RAPORLAMA GÜVENİLİRLİĞİ 626

EARLY ACCOUNTİNG EDUCATİON ACROSS THE MİDDLE EAST, TÜRKİYE, AND EUROPE: A COMPARATİVE ANALYSİS OF EDUCATİONAL MODELS AND CURRİCULUM FRAMEWORKS 642

İPEK YOLLARI BOYUNCA GELENEKSEL SPORLAR ÜZERİNE DÜŞÜNCELER 661

İPEK YOLU COĞRAFYASINDA GELENEKSEL SPORLARIN TARİHSEL VE KÜLTÜREL ANALİZİ 669

KUTSAL RİTÜELDEN KÜRESEL ORGANİZASYONA: OLİMPİYAT OYUNLARININ TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ ... 676

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE CİMNASTİK EĞİTİMİNİN BİLİŞSEL, MOTOR VE SOSYAL GELİŞİME ETKİSİ 685

YUNAN MİTOLOJİSİ VE RİTÜELLERİN SPORDA KULLANIMI 696

MİTOLOJİDEN MODERN KAYAK KÜLTÜRÜNE: ULLR VE KIŞ SPORLARININ SEMBOLİK KÖKENLERİ 705

ANTİK SİKKELERDE ATLETİK ÇIPLAKLIĞIN TEMSİLİ: İKONOGRAFİK VE KÜLTÜREL BİR DEĞERLENDİRME 713

DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU'NDA SPORUN TEDAVİ AMAÇLI KULLANIMI 723

EVLAT KAYBI YAŞAMIŞ AİLELERDE İLİŞKİ VE YAŞAM DOYUMUNU ARTIRMAYA YÖNELİK BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ TEMELLİ GRUP DANIŞMANLIĞI PROGRAMI 734

EVLİ ÇİFTLERİN YAŞAM DOYUMLARINA İLİŞKİN PSİKOEĞİTİM PROGRAMI 740

ANİ EŞ KAYBI YAŞAYAN BİREYLERE YÖNELİK İLİŞKİ VE YAŞAM DOYUMUNU ARTIRMAYA YÖNELİK GRUP DANIŞMA PROGRAMI 757

A GROUP COUNSELING PROGRAM AIMED AT ENHANCING RELATIONSHIP AND LIFE SATISFACTION FOR INDIVIDUALS WHO HAVE EXPERIENCED SUDDEN SPOUSAL LOSS 758

ORTA YAŞLILIKTA ROL ESNEKLİĞİ VE SOSYAL BAĞLANMAYI GELİŞTİRMEYE YÖNELİK KABUL VE KARARLILIK TERAPİSİ (ACT) TEMELLİ GRUP DANIŞMANLIĞI PROGRAMI 773

GÖÇ EDEN AİLELERİN YAŞAM VE İLİŞKİ DOYUMLARINA İLİŞKİN PSİKOEĞİTİM PROGRAMI 783

YAŞLILIK DÖNEMİNDE ROL İYİMSERLİĞİ TEMELLİ YALNIZLIKLA BAŞ ETME PSİKOEĞİTİM PROGRAMI .. 799

85 YAŞ VE ÜZERİ KİŞİLERDE ROL İYİMSERLİĞİ VE YALNIZLIK DUYGUSUNU YÖNETMEYE YÖNELİK GRUP DANIŞMA PROGRAMI 815

BOŞANMIŞ BİREYLERİN ADAPTASYON SÜREÇLERİNE VE YAŞAM MEMNUNİYETLERİNE İLİŞKİN PSİKOEĞİTİM PROGRAMI 829

A PSYCHOEDUCATIONAL PROGRAM FOR THE ADAPTATION PROCESSES AND LIFE SATISFACTION OF DIVORCED INDIVIDUALS 830

65-75 YAŞ ARASI BİREYLERDE YALNIZLIK VE ROL İYİMSERLİĞİNE YÖNELİK PSİKOEĞİTİM PROGRAMI .. 839

EXAMINING SNACKIFICATION AS A DIETARY ADAPTATION IN YOUNG ADULT FOOD CONSUMPTION PATTERNS IN KLANG VALLEY, MALAYSIA 856

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERDE MÜZE DENEYİMİNE DAYALI BİLİŞSEL VE ANLAMSAL ÖĞRENMENİN İNCELENMESİ 857

ÖZEL EĞİTİMDE ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK (BURNOUT) SORUNU 859

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN ÖĞRETMEN CİNSİYETİNE İLİŞKİN SEÇİCİLİK VE KAÇINMA DAVRANIŞLARI: ÖĞRETMEN GÖZÜNDEN DERİNLEMESİNE BİR BAKIŞ 861

TÜRKİYE'DE DİSLEKSİ EĞİTİMİNDE DİJİTAL MÜDAHALE ARAÇLARI VE TEKNOLOJİ TABANLI UYGULAMALAR: BİR LİTERATÜR TARAMASI 863

TÜRKİYE'DE ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ ve ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ RİSKİ OLAN ÖĞRENCİLERE YÖNELİK OKUMA ÇALIŞMALARI: 2016-2026 LİSANÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ..... 877

TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE SOSYAL PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ İLE İLGİLİ YAPILAN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ 893

TEKNOLOJİYE KARŞI TOPLUM SAVUNUSU: "YAPAY ZEKÂYA DİRENMEK"

Dr. Ferhat GÖÇER

ferhatzgocer@gmail.com- ORCID ID 0000-0003-1150-7643

ÖZET

Bu çalışma, yapay zekâ teknolojilerinin insanın bilişsel beceri ve yetenekleri üzerinde giderek artan tahakkümünü ekonomi politik çerçeve içerisinde kalarak, eleştirel bir perspektif doğrultusunda tartışmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Dan McQuıllan'nın (2024) *"Yapay Zekaya Direnmek Antifaşist bir Yaklaşım"* adlı NotaBene yayınlarından çıkan manifesto mahiyetindeki çalışması, semptomal bir yaklaşım çerçevesinde incelenmiştir. McQuıllan, yapay zekâ teknolojilerinin iş gücü, sınıf yapısı, devletin işleyişi, gözetim politikaları, veri kullanımı gibi alanlarda yarattığı değişimleri inceleyerek, mevcut teknolojik gelişmelerin topluma ciddi tahripler oluşturduğunu öne sürmektedir. McQuıllan ayrıca, yapay zekâ teknolojilerinin toplumsal krizlerin çözümünden ziyade, toplumsal çatlakları derinleştirerek; giderilmesi güç sorunlara neden olduğunu belirtmektedir. Çünkü toplumsal kriz anlarında, aşırı sağ ve otoriter siyasi yönetimler yapay zekâ teknolojilerini, kontrol ve baskı aygıtı olarak kullanabilme potansiyeline sahiptir. McQuillan'a göre yapay zekâ teknolojileri, teknik bir fenomen olmanın ötesinde, politik bir olgu olarak da siyasal alanı yeniden üreten bir araçtır. Bu yönüyle de faşizmi güçlendiren, aynı zamanda bireylerin gündelik yaşam deneyimlerinde ciddi sorunlar doğurmaktadır. McQuillan, çalışmasında yapay zekânın derin öğrenme teknolojilerinin ekonomi politik sonuçlarını da etraflı bir biçimde ele almaktadır. Ona göre yapay zekâ, küresel kapitalizmin başlıca önemli göstergeleri arasında olan bilginin metalaşması, üretimin esnekleştirilmesi ve finansallaşma gibi süreçlerinin yeni bir aşamasını ifade etmektedir. Sonuç olarak McQuillan, yapay zekâ teknolojilerinin toplumsal yaşamı kuşatan yapısı karşısında, etik ve politik temelli alternatif bir yapay zekâ teknoloji kültürünün geliştirilmesi gerektiğini savunur. Bu kültürün, algoritmik optimizasyon yerine kolektif yararı önceleyen ve toplumsal özgürlüğü merkezine alan yeni bir yapılandırma anlayışıyla mümkün olabileceğini ileri sürer.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Algoritmik Tahakküm, Dijital Kapitalizm, Teknoloji Eleştirisi.

AVUSTURYA ÖZGÜRLÜK PARTİSİ (FPÖ) VE ZAFER PARTİSİ'NİN GÖÇ SÖYLEMLERİNDEKİ TEMATİK BENZERLİKLERİN İNCELENMESİ

Nazan ŞANLI
Yüksek Lisans Öğrencisi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim ABD
nazansanli@ogr.bandirma.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9421-4477 ID

Dr. Yakup TOKTAY
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü,
ytoktay@bandirma.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3253-9898

ÖZET

Dünya genelinde aşırı sağ hareketlerin siyasal ve toplumsal etkisi giderek artmaktadır. Özellikle son yıllarda uluslararası göç hareketlerinin yoğunlaşmasıyla birlikte yabancı karşıtlığı, göçmen karşıtlığı ve İslamofobi eksenindeki söylemler birçok ülkede siyasal aktörler tarafından daha görünür biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum göç olgusunun yalnızca demografik ve ekonomik boyutlarıyla değil kimlik, güvenlik ve kültürel aidiyet eksenlerinde de siyasal tartışmaların merkezine yerleşmesine sebep olmuştur.

Bu bağlamda, Avusturya'da göçmen karşıtı söylemleriyle öne çıkan Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) ile Türkiye'de göçmen karşıtlığı ve milliyetçi söylemleri merkeze alan Zafer Partisi arasında dikkat çekici benzerlikler bulunmaktadır. FPÖ'nün göç politikasını "Avusturya Kalesi", Zafer Partisi'nin ise benzer biçimde "Anadolu Kalesi" söylemi üzerinden kurgulaması, her iki partinin göç olgusunu güvenlik, ulusal sınırlar ve kültürel bütünlük ekseninde benzer söylemsel çerçeveler içinde ele aldığını göstermektedir. Bu çalışma, FPÖ ve Zafer Partisi'nin göç olgusuna ilişkin söylemlerini inceleyerek, iki farklı siyasal bağlamda göç meselesinin nasıl ele alındığını, hangi söylemsel stratejiler aracılığıyla anlamlandırıldığını ve söz konusu söylemler arasındaki benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Nitel yöntem, durum çalışması deseni ve tematik analiz tekniği kullanılarak yürütülen çalışmada, her iki partinin resmi dijital mecralarında göç olgusuna ilişkin paylaştığı içerikler bu kapsamda analiz edilmiştir.

Araştırma sonucunda, her iki partinin söylemlerinde de güvenlik, ekonomi ve ulusal kimlik ekseninde benzer çerçeveler kullandığı; göç olgusunun ise her iki siyasal aktör tarafından tehdit ve kriz söylemi üzerinden yapılandırıldığı tespit edilmiştir. Nihai olarak FPÖ ve Zafer Partisi'nin göç karşıtı söylemlerinde belirgin yapısal benzerlikler bulunduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler : Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), Zafer Partisi (ZP), Göçmenlik Meselesi

1.GİRİŞ

1980'li yıllardan itibaren yükselen sağ hareketler, son otuz yılda hem ulusal düzeyde hem de küresel siyasette seçim başarıları ve idari güçlenmeler aracılığıyla etkili siyasi aktörler haline gelmiştir. Avrupa'da ortaya çıkan siyasal ve ekonomik kırılmaları stratejik olarak kullanan bu partiler, popülist söylemleri ön plana çıkarmıştır. Özellikle Batı Avrupa'da bu hareketlerin görünürlüğü belirgin biçimde artmıştır. Bu gelişmeler, modern siyaset bilimi literatüründe önemli bir çalışma alanı oluşturmuş ve konuya ilişkin çok sayıda kapsamlı akademik çalışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

İçinde bulunduğumuz dönemden itibaren mülteci meselesi, sosyoloji ve uluslararası hukuk başta olmak üzere birçok temel disiplinin önemli çalışma alanlarından biri haline gelmiştir. Batı Avrupa ülkelerinde aşırı sağ partilerin güç kazanması ve mülteci karşıtı hareketlerin artışı, ulus-devlet ve kamusal alan kavramlarının toplumsal ve siyasal meşruiyetini korumaya devam ettiğini göstermektedir. Bu gelişmeler, Avrupa'daki aşırı sağ partilere yönelik akademik çalışmaların sayısında belirgin bir artışa yol açmıştır (Meç, 2018, s. 125).

Toplumsal yapı içerisinde birey ve gruplar arasındaki denge, statü sistemi ve normatif kuralların belirleyiciliği çerçevesinde şekillenmektedir. Bu çerçevede siyaset, düzenin dışında kalan karar ve uygulamaların yönetilmesi ve güç ilişkilerinin yeniden üretildiği bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasetin temelinde toplumların örgütlenme biçimleri, güç dağılımı ve enformasyonun yönlendirici etkisi yer almakta; bu durum demokrasi, iletişim ve iktidar ilişkilerinin birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Sorgun ve Doğan, 2023, s. 335).

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım ve demografik kayıpların ardından Batı Avrupa ülkeleri, benzer bir yıkımın tekrar yaşanmaması amacıyla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurmuştur. Bu yapı zamanla Avrupa Toplulukları'na (AT) ve ardından Avrupa Birliği'ne (AB) dönüşerek geniş bir siyasi ve ekonomik bütünleşme alanı haline gelmiştir. Savaş sonrası dönemde edinilen deneyimler doğrultusunda Avrupa'da insan hakları, hukuk devleti ve demokratik değerler güç kazanmıştır (Aktaş, 2018).

Avrupa'da aşırı sağ popülizmin yükselişini tek başına ele almak yeterli değildir. 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'nın ardından ortaya çıkan kitlesel göç hareketleri, özellikle 2015 yılı itibarıyla Avrupa ülkelerine yönelik yoğun mülteci akınına dönüşmüş ve bu durum kamuoyunda "mülteci krizi" olarak adlandırılmıştır. Avrupa kimliğinin ve aidiyet algısının zarar gördüğünü düşünen seçmenler, göç ve mülteci karşıtı söylemleri öne çıkaran aşırı sağ popülist partilere yönelmiştir (Tahincioğlu, 2020, s. 284-285).

Benzer şekilde Türkiye'de de Suriye iç savaşı sonrasında yoğun bir Suriyeli sığınmacı akını yaşanmış, devletin 2016 yılına kadar sürdürdüğü açık kapı politikası bu süreci daha görünür hale getirmiştir. Zafer Partisi tarafından bu süreç "göçmen krizi" olarak tanımlanarak siyasal söylemin merkezine yerleştirilmiştir. Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal olarak kırılgan bir döneme girmesiyle birlikte göç meselesi kamuoyunda daha belirgin hale gelmiş ve toplumsal algıda önemli bir tartışma alanı oluşturmuştur (Mazlum, 2024, s. 1).

İşte bu çalışma, günümüz siyasal alanında giderek görünürlük kazanan popülizm, aşırı sağ ideolojiler ve İslamofobi gibi olguların göç politikalarının yeniden şekillenmesindeki rolünü incelemektedir. Özellikle Avusturya'da Özgürlük Partisi (FPÖ) ve Türkiye'de Zafer Partisi örnekleri üzerinden, yabancı karşıtlığı ve göçmenlik meselesi bağlamında bu partilerin göç olgusunu nasıl ele aldıkları, hangi söylemsel stratejileri geliştirdikleri ve temsili nasıl inşa ettikleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. FPÖ ile Zafer Partisi'nin aynı politik anlatıya ya da ideolojik çerçeveye sahip olduğu iddia edilmemekle birlikte, söylem düzeyinde belirli benzerlikler bulunduğu varsayılmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, söz konusu benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarak iki partinin göç ve yabancı karşıtlığına ilişkin söylemlerini karşılaştırmalı bir perspektiften değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın temel soruları şunlardır:

a. Avusturya Özgürlük Partisi ve Türkiye Zafer Partisi'nin YouTube videolarında göçmenlik ve mülteci meselesi hangi temalar söylemler üzerinden inşa etmektedir?

b. FPÖ ile Zafer Partisi arasında söylem düzeyinde ne gibi benzerlik ve farklılıklar vardır?

c. Her iki partide politik anlatısını hangi olgular üzerine inşa etmiştir?

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

21.yüzyılda küresel ölçekte etkili olan geleneksel siyasal yöntemlerin yerini daha esnek ve değişken siyasi yaklaşımlar almaya başlamıştır. Özellikle göç hareketleri, toplumsal eşitsizlikler ve teknolojik dönüşümler, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde siyasal sistemleri önemli ölçüde etkilemektedir. Nüfus hareketliliği, yoksulluk, işsizlik ve ekonomik belirsizlikler, toplumların mevcut yaşam standartları ve güvenlik algıları üzerinde tehdit olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte küresel ekonomik krizler, güvenlik sorunları ve terörizm gibi olgular sosyopolitik yapıyı dönüştürmekte, siyasi aktörleri popüler ve kısa vadeli çözüm stratejilerine yöneltmektedir (Çiçekli ve Çiçekli, 2022, s. 203).

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bireylerin toplumsal olayları algılama ve anlamlandırma biçimlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Geleneksel medya ile yeni medya ortamları, olayların belirli çerçeveler içerisinde sunulmasına ve yorumlanmasına aracılık etmektedir. Bu durum, farklı bakış açılarının görünür olmasına olanak sağlarken aynı zamanda yankı odalarının oluşumunu da teşvik etmektedir. Özellikle dijital medya ortamlarında bireylerin yalnızca kendi görüşlerini destekleyen içeriklerle karşılaşması, toplumsal kutuplaşmayı artırabilmektedir.

Bu bağlamda İslamofobi, medya ve siyasal söylemler aracılığıyla meşrulaştırılabilen ve normalleştirilebilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle aşırı sağ popülist hareketler, İslamofobik söylemlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Enformasyon filtreleri içerisinde bulunan veya popüler içeriklere yoğun şekilde maruz kalan bireyler, siyasi manipülasyona daha açık hale gelebilmektedir. Bu durum ise aşırı sağ popülist hareketlerin toplumsal destek kazanmasına katkı sağlamaktadır (Aydın, Fuess vd., 2021, s. 239).

İslamofobi, yalnızca bireysel önyargılardan kaynaklanan bir tutum değil, aynı zamanda siyasi aktörler tarafından toplumsal sorunları açıklamada kullanılan ideolojik bir araç olarak da değerlendirilmektedir. Sosyal eşitsizlik, işsizlik, yoksulluk ve yabancılaşma gibi yapısal sorunların nedenlerini açıklamada "öteki"nin sorumlu tutulması, siyasal aktörler açısından işlevsel bir stratejiye dönüşebilmektedir. Bu nedenle İslamofobinin çoğu zaman yanlış

bilgilendirme ve toplumsal yanılsamalar üzerinden üretildiği; mevcut siyasal otoriteler tarafından alternatif bir toplumsal kontrol mekanizması olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir (Kaya, 2018, s. 9).

Sağ popülizmin yükselişi de benzer şekilde toplumsal kaygılarla ilişkilendirilmektedir. Ekonomik belirsizlikler, iklim krizi, göç hareketleri ve güvenlik endişeleri gibi konular, popülist söylemlerin temel tartışma alanlarını oluşturmaktadır. Sağ popülist hareketler, "öteki"ni yalnızca söylemsel düzeyde değil, semboller ve görsel temsiller aracılığıyla da inşa etmektedir. Bu süreçte göçmenler ve Müslümanlar sıklıkla toplumsal sorunların kaynağı olarak sunulmaktadır. Popülist güvenlik anlayışı diplomatik çözüm alanlarını daraltırken, toplumsal sorunların olağan ve kaçınılmaz olarak algılanmasına da neden olabilmektedir. Buna karşın sağ popülist liderlere karşı geliştirilen siyasal tedbirlerin çoğu zaman beklenen başarıyı sağlayamadığı, hatta sistem karşıtı söylemlerini güçlendirdikçe bu liderlerin seçmen desteğinin arttığı görülmektedir (Kaçar Aşçı ve Özdemir, 2025, s. 296).

Sağ popülist partilerin İslamofobik söylemleri seçim dönemlerinde etkili bir siyasi araç olarak kullanmaları, bu söylemlerden vazgeçmelerini zorlaştırmaktadır. Oy desteği sağlayan bu strateji, İslam'a ve Müslümanlara yönelik olumsuz algıların sürekli yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Bu süreçte toplumsal kutuplaşma, birlikte yaşama kültürünün zayıflaması ve sosyal gerilimlerin artması gibi sonuçlar ortaya çıkmasına rağmen, siyasi aktörler açısından bu olumsuzluklar çoğu zaman ikincil planda kalmaktadır. Bu nedenle sorumluluk bilincinden uzak siyasi söylemlerin yalnızca ulusal düzeyde değil, Avrupa ölçeğinde de toplumsal barış ve demokratik değerler açısından tehdit oluşturduğu ifade edilmektedir (Bayar ve Güdül, 2023, s. 1998).

İslamofobik söylemlerin önemli bir boyutunu nefret söylemi oluşturmaktadır. Nefret söylemi; din, ırk, etnik köken, kültür veya kimlik temelli ayrımcılığı teşvik eden, bireyleri ya da toplulukları hedef alan ifade biçimlerini kapsamaktadır. Yazılı, sözlü veya görsel biçimlerde ortaya çıkabilen nefret söylemi, semboller ve temsiller aracılığıyla da yaygınlaştırılabilmektedir. Toplumsal koşullardan ve siyasal süreçlerden etkilenen bu söylem biçimi, meşru eleştiri sınırlarını aşarak ayrımcılığı ve dışlamayı teşvik eden bir karakter taşımaktadır (Özkır, 2023, s. 20).

Nefret söylemi günümüzde siyasal iletişimin ve diplomatik ilişkilerin etkili unsurlarından biri haline gelmiştir. Her ne kadar toplumsal dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkıyor gibi

görünse de, nefret söylemi çoğu zaman ekonomi-politik dinamiklerle de yakından ilişkilidir. Özellikle Orta Doğu'da yaşanan çatışmalar ve savaşlar nedeniyle yerinden edilen bireylerin göç ettikleri ülkelerde "sığınmacı" veya "yabancı" kimlikleri üzerinden ötekileştirilmeleri, nefret söylemine maruz kalmalarını kolaylaştırmaktadır (Pınarbaşı, 2023, s. 20).

YÖNTEM

Araştırma da Türkiye'de faaliyet gösteren Zafer Partisi ile Avusturya'da faaliyet gösteren Özgürlük Partisi'nin (FPÖ) göç olgusuna ilişkin söylemlerini karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlanmaktadır. İki farklı siyasal bağlamda göç meselesinin nasıl anlamlandırıldığı, hangi söylemsel stratejiler aracılığıyla inşa edildiği ve söylemler arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırma nitel yöntem durum çalışması deseni benimsenmiştir.

Araştırmanın amaçlı örneklemini Zafer Partisi ve Avusturya'da faaliyet gösteren Özgürlük Partisi (FPÖ)'nin göç ve sığınmacı meselesine ilişkin söylemlerini yansıtan, resmi YouTube hesaplarında yayımlanan videolar oluşturmaktadır. Bu kapsamda her iki partiden ikişer video olmak üzere toplam dört video tematik veri çözümleme tekniği ile analiz edilmiştir.

Örneklem kapsamında FPÖ'ye ait videolar şu şekildedir:

"Kickl zerlegt die Regierung beim FPÖ-Neujahrstreffen 2026" (Kickl, FPÖ'nün 2026 Yeni Yıl toplantısında hükümeti sert biçimde eleştiriyor)"

"FPÖ-Pressekonferenz: Was die Europäer in Sachen Asyl & Migration wirklich wollen! (FPÖ basın toplantısı: Avrupalılar iltica ve göç konularında gerçekten ne istiyor?)"

Zafer Partisi'ne ait videolar ise şu şekildedir:

"Türkiye Neden Bir Göç Merkezi Yapılmak İsteniyor?"

"Türkiye Göçmenistan Olmasın İstiyorsanız Oyunuzu Zafer Partisi'ne Verin!"

Bu doğrultuda seçilen video örnekleri, iki farklı siyasal bağlamda göç olgusunun nasıl çerçevelendiğini karşılaştırmalı olarak analiz etmeye imkan sağlayacak şekilde belirlenmiştir.

Videoların analizi sürecinde, seçilen içerikler izlenmiş ve ardından video kayıtlarının transkripsiyonları yapılmıştır. Elde edilen yazılı veriler daha sonra nitel veri analiz programı MAXQDA'ya aktarılmıştır. Bu aşamada veriler sistematik bir biçimde kodlanmış; göç,

sığınmacılar, sınır güvenliği ve ulusal kimlik gibi temalar doğrultusunda açık kodlama süreci yürütülerek anlamlı kategoriler oluşturulmuştur. Kodlama sürecinin ardından benzer içerikler bir araya getirilmiş ve tematik analiz yoluyla ana temalar belirlenmiştir. Bu sayede her iki siyasi aktörün göç söylemleri karşılaştırmalı olarak analiz edilebilir hale getirilmiştir.

BULGULAR VE ANALİZ

Tablo 1. FPÖ Avusturya Özgürlük Partisi'nin Göçmenlik Söylemleri

Elde edilen bulgular, FPÖ'nün göç söylemini temel olarak güvenlik, devlet otoritesi ve ulusal kimlik ekseninde yapılandırdığını göstermektedir. Öyle ki göç olgusu insani veya ekonomik boyutlarından ziyade devletin işleyişini, toplumsal düzeni ve ulusal bütünlüğü tehdit eden bir unsur olarak çerçevelendirilmektedir. Bu bağlamda özellikle devlet otoritesi zayıflığı, yetersizlik çerçevesi ve yönetilemezlik söylemi kodları, mevcut siyasal yapının göç hareketlerini kontrol etmekte başarısız olduğu yönündeki anlatıyı desteklemektedir. Böylece göç, devlet kapasitesinin aşınmasının hem göstergesi hem de sonucu olarak sunulmaktadır.

Benzer şekilde ulusal kimlik koruma, İslamlaşma tehdidi ve Avusturya Kalesi kodları, göçün kültürel ve kimliksel boyutlarına odaklanan bir söylemsel çerçeve oluşturmaktadır. Bu

çerçevede ulusal kimlik korunması gereken bir değer olarak sunulurken, göçmenler söz konusu kimlik üzerinde dönüştürücü ve aşındırıcı bir etkiye sahip aktörler olarak temsil edilmektedir.

Özellikle "Avusturya Kalesi" söylemi, sınırları yalnızca fiziksel ve coğrafi bir alan olmaktan çıkararak kültürel ve toplumsal bütünlüğü koruyan sembolik bir savunma hattına dönüştürmektedir. Böylece sınır güvenliği ile ulusal kimliğin korunması arasında doğrudan bir ilişki kurulmaktadır.

Öte yandan önleyici güvenlik mantığı, geri gönderme zorunluluğu ve remigration gerekliliği kodları, göçün güvenlikleştirilmesi sürecinin önemli göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Bu kodlar aracılığıyla göç, gelecekte ortaya çıkabilecek toplumsal ve güvenlik risklerinin kaynağı olarak sunulmaktadır bu nedenle göçmenlerin ülkeye girişlerinin engellenmesi ya da mevcut göçmen nüfusun azaltılması meşru ve gerekli politikalar olarak çerçevelenmiştir. Böylece güvenlik anlayışı mevcut tehditlere müdahale etmeyi değil, olası tehditleri önceden bertaraf etmeyi amaçlayan proaktif bir yaklaşım üzerinden düşünülmüştüğr.

Ayrıca politika değişimi şartı kodu, mevcut göç politikalarının başarısız olduğu varsayımına dayanarak köklü bir dönüşüm gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu durum, diğer kodlarla birlikte düşünüldüğünde FPÖ'nün göçü yalnızca bir kamu politikası meselesi olarak değil de devletin egemenliği, toplumsal istikrarı ve ulusal kimliğiyle doğrudan ilişkili varoluşsal bir sorun olarak ele aldığını göstermektedir.

Tablo 2. FPÖ Avusturya Özgürlük Partisi Göçmenlik Söylemleri

Yine FBÖ'nün göç söylemlerinde göç ve sığınmacı meselesinin toplumsal dayanışma, sosyal devlet, güvenlik ve ulusal bütünlük ekseninde çerçevelendirildiği görülmüştüştür. Söylemin merkezinde yer alan vatandaş merkezli söylem kodu, devletin öncelikli sorumluluğunun kendi vatandaşlarına karşı olduğu anlayışını yansıtmaktadır. Bu çerçevede göç ve sığınmacı politikaları, öncelikle yerel halkın hakları, refahı ve güvenliği açısından değerlendirilmektedir. Böylece vatandaşlar ile göçmenler arasında kaynakların paylaşımı üzerinden bir karşılaştırma yapılmakta ve devlet politikalarının önceliklerinin değiştiği iddiası vurgulanmaktaır.

Bu bağlamda sığınmacı ayrıcalıkları ve sosyal devletin istismarı kodları, göçmenlerin kamu kaynaklarından orantısız biçimde yararlandığı yönündeki algıyı yansıtmaktadır. Sosyal yardım sistemleri, sağlık hizmetleri ve kamu destekleri gibi mekanizmalar üzerinden geliştirilen bu söylemde, göçmenlerin sosyal devletin sunduğu imkanlardan faydalanmasının yerel halkın haklarını sınırladığı veya kaynakların adaletsiz dağılımına neden olduğu ileri sürülmektedir.

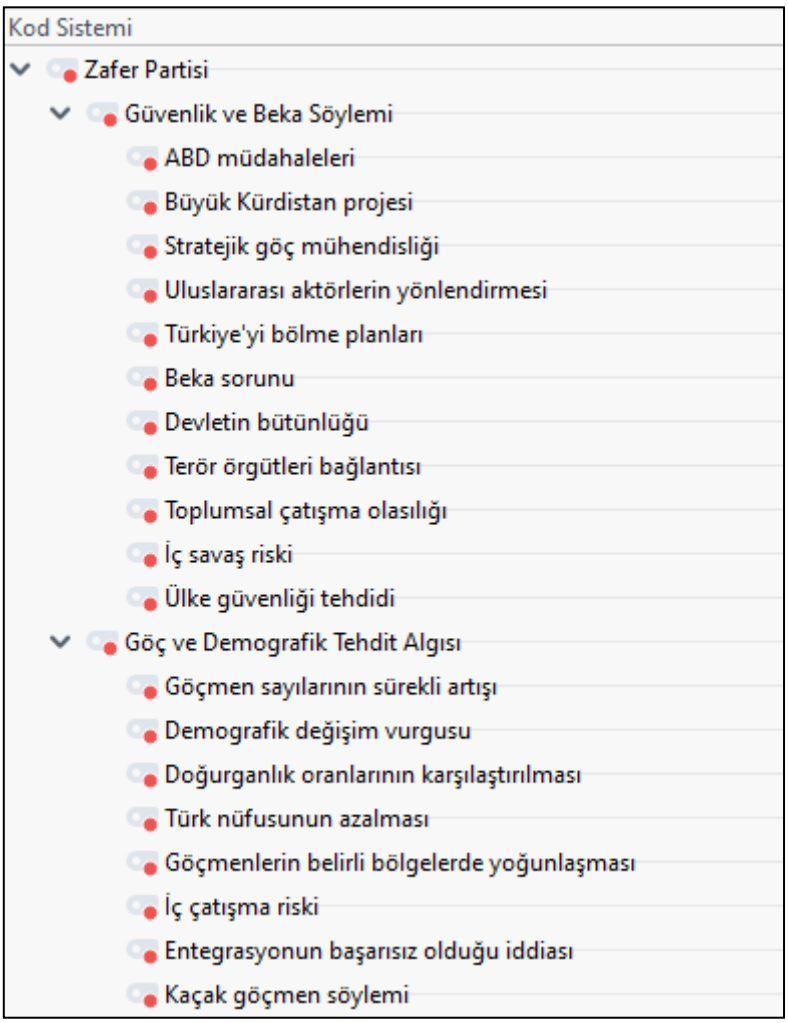
Analizde öne çıkan biz-onlar karşıtlığı kodu ise söylemin temel kurucu unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu karşıtlık aracılığıyla toplum, yerleşik vatandaşlar ve dışarıdan gelen göçmenler şeklinde iki farklı kategoriye ayrılmaktadır. Böyle bir ayrım salt kültürel farklılıkları vurgulamakla kalmamaktadır aidiyet, hak sahipliği ve toplumsal meşruiyet tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Bu da göçmenlerin toplumsal yapıya tam anlamıyla dahil olmayan ve mevcut düzen üzerinde baskı oluşturan aktörler olarak temsil edilmesine zemin hazırlamaktadır.

Diğer taraftan entegrasyon söylemi kodları, göçün kültürel ve toplumsal boyutlarına odaklanmaktadır. Bu kodlar aracılığıyla göçmen toplulukların ev sahibi toplumla yeterince bütünleşemediği, kendi sosyal ve kültürel alanlarını oluşturarak toplumsal uyumu zayıflattığı iddia edilmektedir. Böylece entegrasyonun başarısızlığı, toplumsal bütünlük ve sosyal uyum açısından önemli bir risk olarak değerlendirilmektedir. Göçmenlerin topluma uyum sağlaması beklentisi vurgulanırken, entegrasyonun gerçekleşmediği durumlarda toplumsal ayrışmanın derinleşeceği yönünde bir söylem kurulmaktadır.

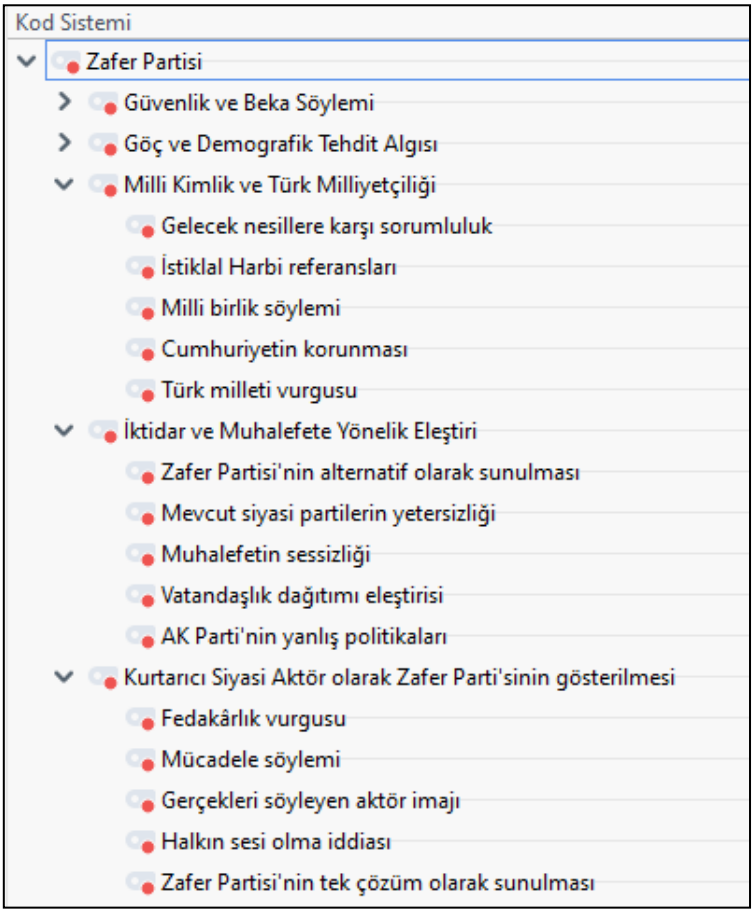
Son olarak göçe yönelik genel tutum ve koşullu kabul zorunluluklar kodları, göç karşıtlığının mutlak bir reddediş değil belirli koşullara bağlı kabul anlayışı üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Bu çerçevede göç tamamen reddedilmemektedir ancak kabulün devlet kapasitesi, toplumsal uyum, güvenlik ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi kriterlere bağlı olması

gerektiği savunulmaktadır. Dolayısıyla söylem, göçü insani bir olgu olarak tanımakla birlikte, bu olgunun devletin ve toplumun çıkarları doğrultusunda sıkı biçimde kontrol edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Genel olarak FBÖ'nün göç ve göçmenlikle ilgili söylemleri değerlendirildiğinde göç ve sığınmacı meselesini vatandaş önceliği, sosyal devletin korunması, toplumsal uyum, güvenlik kaygıları ve politik yönetim krizi eksenlerinde anlamlandıran bir söylemsel çerçeve ile ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda göç FBÖ'ye göre; yalnızca insani bir hareketlilik değildir, refah devletinin işleyişini, toplumsal bütünlüğü ve kamu kaynaklarının dağılımını etkileyen çok boyutlu bir toplumsal ve siyasal mesele olarak algılanmaktadır.

Tablo 4. Zafer Partisinin Göç Söylemleri

Zafer Partisi'nin göç söylemleri bütüncül bir şekilde değerlendirildiğinde söylemin odak noktasının göç olgusunu, insani veya sosyal bir mesele olmaktan ziyade, Türkiye'nin geleceğini tehdit eden stratejik bir güvenlik ve beka sorunu olarak çerçevelendirildiği görülmektedir. Öyle ki, Türkiye'de bulunan sığınmacı ve düzensiz göçmenler; ekonomik yük, demografik dönüşüm ve toplumsal istikrarsızlık riskleri üzerinden tanımlanarak göç meselesini güvenlik ve beka sorunu ile ilişkilendirilmektedir. Zira göçmenlik sorunu, ülkenin demografik yapısını değiştirebilecek ve gelecekte çeşitli toplumsal çatışmalara neden olabilecek büyük bir kitle olarak sunulmaktadır. Özellikle doğurganlık oranları, nüfus hareketleri ve bölgesel yerleşim örüntülerine yapılan vurgu, göçün kültürel ve demografik bir tehdit olarak çerçevelendiğini göstermktedir.

Öte yandan dikkat çeken diğer bir husus da göç tartışmasını geniş bir tarihsel ve jeopolitik anlatı içine kurgulanmış olmasıdır. Irak'ın işgali, Körfez Savaşı, Suriye İç Savaşı ve PYD'nin ortaya çıkışı gibi gelişmeler birbiri ile ilişkilendirilerek göç hareketlerinin, dış aktörler tarafından planlanan uzun vadeli stratejilerin sonucu olduğu ileri sürülmektedir. Bu huşuda göç, savaşların doğal sonucu olmaktan çıkarılmaktadır: "stratejik göç mühendisliği", "emperyalizm" ve

"Büyük Kürdistan Projesi" gibi kodların varlığı, üzerinden kasıtlı bir nüfus mühendisliği faaliyetinin ürünü olarak sunulmaktadır. Böylece göç meselesi ulusal güvenlik, sınır güvenliği ve ülkenin toprak bütünlüğüyle ilişkilendirilmektedir.

Ayrıca ilgili görsel işitsel materyallerde "biz ve onlar" ayrımı dikkat çekicidir. "Biz" kategorisi Türk milleti, Cumhuriyet'in kurucu değerleri, Atatürk çizgisi ve milli birlik etrafında şekillenirken; "onlar" kategorisi ise göçmenler, mevcut siyasi aktörler, terör örgütleri ve Türkiye üzerinde plan yaptığı iddia edilen dış güçlerden oluşmaktadır. Bu karşıtlık, söylemin temel örgütleyici unsurudur. Türk milleti ortak tarih, kültür ve kader etrafında birleşmiş bir özne olarak tanımlanırken, dışarıdan gelen gruplar ve onları desteklediği öne sürülen aktörler milli bütünlüğü tehdit eden unsurlar olarak betimlenmiştir. Böylece toplumsal sorunların kaynağı iç ve dış "ötekiler" üzerinden açıklanmaktadır.

Bir diğer hususta konuşmalarda öne çıkan milliyetçi söylemdir. Atatürk, Cumhuriyet, Türk milleti ve İstiklal Harbi gibi değerler sık sık kullanılarak güncel siyasi mücadele tarihsel bir varoluş mücadelesiyle ilişkilendirilmektedir. Buradan hareketle göç meselesi bir kamu politikası sorunu olarak değil, Cumhuriyet'in geleceğini belirleyecek tarihsel bir dönüm noktası olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda geçmişte verilen bağımsızlık mücadelesi ile günümüzde verilen siyasi mücadele arasında süreklilik kurulmuş ve dinleyicilerin milli duygularına dokunacak retorik unsurlara yer verilmiştir.

Zafer Partisi'nin söylemlerinde sıklıkla iktidar ve muhalefet eleştirisine rastlanmaktadır. Öyle ki mevcut iktidar ve muhalefet partileri halkın sorunlarını görmezden gelen, başarısız veya "iş birliği içinde" olan aktörler olarak tasvir edilmektedir. Buna karşılık ZP, siyasi bir hareket olarak, "halkın gerçek kaygılarını dile getiren" ve uzun süredir "konuşulmayan sorunları gündeme taşıyan" tek siyasi özne olarak sunulmaktadır. Hülasa, ZP; partisini "halkın sesi" ve "milli çıkarların savunucusu" olarak konumlandırırken diğer siyasi aktörleri sorunların sorumlusu olarak göstermektedir.

Sonuç olarak ZP'nin göç söylemlerinde sıklıkla göç karşıtlığı, milliyetçi söylem, güvenlikve beka ve popülist siyasal iletişim unsurlarını bir araya getiren bütüncül bir anlatı inşa edildiği görülmektedir. Göç olgusu ekonomik, kültürel ve insani boyutlarından öte güvenlik ve beka ekseninde tanımlanmakta; tarihsel olaylar, demografik veriler ve jeopolitik gelişmeler bu anlatıyı destekleyen kanıtlar olarak sunulmaktadır. İzleyici ve seçmenler üzerinde bir kaos

anlatısı inşa edilerek tehdit algısı güçlendirilmekte ve bunun bir çözümü olarak da , milli kimlik etrafında birlik duygusu oluşturmayı ve bu birliğin de Zafer Partisi ile mümkün olacağı şeklinde meşru bir aktör olarak konumlandırma yapılmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışma da FPÖ ve Zafer Partisi'nin göç ve göçmenlik olgusuna ilişkin söylemleri incelenerek iki farklı siyasal bağlamda göç meselesinin nasıl ele alındığını, hangi söylemsel stratejiler aracılığıyla anlamlandırıldığını ve söz konusu söylemler arasındaki benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel Durum çalışması deseni ve tematik analiz tekniği kullanılarak yürütülen araştırmada, her iki partinin resmi dijital mecralarında göç olgusuna ilişkin paylaştıkları içerikler analiz edilmiştir.

Analiz sonucunda her iki partinin de göçü bir nüfus hareketliliği veya insani mesele olmanın ötesinde ulusal kimlik, toplumsal düzen ve devlet kapasitesiyle doğrudan ilişkili siyasal bir sorun olarak çerçevelendirdiğini göstermektedir. Bu yönüyle FPÖ ve Zafer Partisi, göç olgusunu güvenlikleştiren ve göçü toplumsal riskler üzerinden anlamlandıran benzer söylemsel stratejilere başvurmaktadır. Her iki partinin söylemlerinde de göç, mevcut toplumsal yapıyı dönüştürme potansiyeline sahip bir olgu olarak sunulmaktadır. Ulusal kimliğin korunması, sınır güvenliği ve toplumsal bütünlüğün sürdürülmesi gibi unsurlar söylemin merkezine yerleştirilmiştir.

İki parti arasındaki en belirgin ortaklıklardan biri ulusal kimlik vurgusudur. FPÖ, Avusturya kimliğini ve kültürel değerlerini koruma gerekliliğini ön plana çıkarırken, Zafer Partisi Türk milleti, Cumhuriyet ve Atatürk ekseninde şekillenen bir ulusal kimlik anlatısı inşa etmektedir. Bu bağlamda her iki partinin söylemlerinde sınırlar coğrafi ve hukuki çizgiler olarak görülmemekte ulusal kimliğin ve toplumsal bütünlüğün korunmasını sağlayan sembolik savunma alanları olarak kurgulanmaktadır. FPÖ söyleminde bu durum "Avusturya Kalesi" metaforu üzerinden görünür hale gelmektedir. Avusturya, dış tehditlere karşı korunması gereken bir kale olarak temsil edilirken, göç hareketleri bu kalenin bütünlüğünü tehdit eden unsurlar şeklinde sunulmaktadır. Benzer biçimde Zafer Partisi söylemlerinde de Türkiye ve Anadolu, korunması gereken milli bir yaşam alanı olarak tasvir edilmektedir. Ancak iki söylem arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. FPÖ'de kale metaforu daha çok kültürel kimliğin,

refah devletinin ve toplumsal düzenin korunmasına odaklanırken; Zafer Partisi'nde bu savunma anlayışı demografik değişim, sınır güvenliği, toprak bütünlüğü ve devletin bekası ile ilişkilendirilmektedir. Böylece her iki parti de sınırları ulusal kimliğin savunulduğu sembolik alanlar olarak tanımlasa da tehdit algısının içeriği ve yoğunluğu bakımından farklılaşmaktadır

Bununla birlikte FPÖ'nün göç söylemleri daha çok refah devletinin sürdürülebilirliği, sosyal yardımların dağılımı, entegrasyon sorunları ve devlet otoritesinin zayıflaması ekseninde şekillenmektedir. Özellikle vatandaş merkezli söylem, sosyal devletin istismarı, sığınmacı ayrıcalıkları ve entegrasyon sorunları gibi temalar, göçün Avusturya toplumunun ekonomik ve sosyal yapısı üzerindeki etkilerine odaklanıldığını göstermektedir. Bu çerçevede göçmenler, kamu kaynakları üzerinde baskı oluşturan ve toplumsal uyumu zorlaştıran aktörler olarak temsil edilmektedir. Zafer Partisi'nin söylemlerinde ise göç, daha çok güvenlik ve beka ekseninde ele alınmaktadır. Demografik değişim, nüfus yapısının dönüşümü, sınır güvenliği, toprak bütünlüğü ve ulusal egemenlik gibi konular söylemin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Ayrıca göç hareketleri, yalnızca bölgesel çatışmaların sonucu olarak değildir dış aktörlerin müdahaleleriyle şekillenen jeopolitik süreçlerin bir uzantısı olarak yorumlanmaktadır. Bu nedenle Zafer Partisi'nin söylemi, FPÖ'ye kıyasla daha güçlü bir tarihsel, jeopolitik ve varoluşsal tehdit anlatısı içermektedir.

Araştırmanın ortaya koyduğu önemli ortaklıklardan biri de her iki partinin "biz" ve "onlar" karşıtlığı üzerinden bir siyasal anlamlandırma üretmesidir. FPÖ söyleminde bu ayrım ağırlıklı olarak vatandaşlar ve göçmenler arasında kurulurken, Zafer Partisi'nde göçmenlerin yanı sıra mevcut siyasi aktörler, terör örgütleri ve dış güçler de "öteki" kategorisine dâhil edilmektedir. Böylece her iki partide de toplumsal sorunların kaynağı belirli aktörler üzerinden açıklanmakta ve göç, bu sorunların merkezinde konumlandırılmaktadır.

Diğer taraftan her iki partinin söylemlerinde popülist siyasal iletişim unsurlarının belirgin olduğu görülmektedir. Mevcut siyasal aktörler ve uygulanan göç politikaları başarısız olarak sunulurken, partiler kendilerini halkın gerçek kaygılarını dile getiren ve sorunun çözümünü üretebilecek meşru aktörler olarak konumlandırmaktadır. Bu göç meselesinin bir kamu politikası tartışması değil de siyasal meşruiyet üretiminin önemli araçlarından biri haline geldiğini göstermektedir.

Sonuç olarak çalışma, FPÖ ve Zafer Partisi'nin farklı ulusal bağlamlarda faaliyet göstermelerine rağmen göçü büyük ölçüde güvenlik, ulusal kimlik ve toplumsal düzen ekseninde anlamlandırdıklarını ortaya koymaktadır. Ancak FPÖ'nün söylemleri daha çok refah devleti, entegrasyon ve sosyal uyum temalarına odaklanırken, Zafer Partisi'nin söylemleri güvenlik, demografik dönüşüm, jeopolitik tehditler ve beka kavramları etrafında şekillenmektedir. Böylece göç karşıtı siyasal söylemlerin ortak ideolojik temellerden beslendiğini ancak her ülkenin tarihsel deneyimleri, toplumsal yapısı ve siyasal gündemi doğrultusunda farklı içeriklerle yeniden üretildiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aktaş, M. (2018). Avusturya'da Aşırı Sağın Meşrulaşması. *Journal of International Social Research, 11*(60).

Mazlum, M. (2024). *Türkiye'de Popülist Siyaset ve Yükselen Göçmen Karşıtı Retoriğin 14-28 Mayıs 2023 Seçimlerine Yansıması: Zafer Partisi Örneği* (Master's thesis, Marmara Universitesi (Turkey).

Tahincioğlu, N. D. (2020). Avrupa'daki sağ popülist partilerin göçmen karşıtı söylemleri üzerine bir değerlendirme. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 4(2), 282-291. https://doi.org/10.47140/kusbder.734832

Çiçekli, A. ve Çiçekli, A. (2022). Demokrasinin Güncel Tehdidi: Popülizm. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (48), 199-220. https://doi.org/10.21497/sefad.1218430

Aydın, Z., Fuess, A., Sunier, T., & Vázquez, A. G. (2021). The Web of Hate: Fragmentation of Media Authority and its Link to Right-Wing Populism and Cyber Islamophobia. Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication, 37(3), 231-243. https://doi.org/10.17576/JKMJC-2021-3703-13

Bayar, E, Güdül, S., 2022 Avrupa'da İslamofobi: Aşırı Sağ/Popülist Partilerin Seçim Malzemesi, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 57(3), 1983-2003.

Özkır, Y. (2023). Nefret söylemiyle mücadele bakımından internet gazetelerindeki yazılı ve görsel içeriklerin analizi. Türkiye Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Pınarbaşı, M. S. (2023). Türkiye'de Milliyetçi Siyasetçilerin Suriyeli Sığınmacılara Bakışlarının Nefret Söylemi Bağlamında İncelenmesi. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(1), 1-29. https://doi.org/10.54838/bilgisosyal.1244634

Meç, SN (2018). Göçün Güvenlikleştirilmesi: Almanya'da Aşırı Sağ Parti AfD'nin Yükselişi ve Suriyeli Mülteci Krizi. ViraVerita E-Dergi, -(8), 123-150.

Sorgun, B., & Doğan, İ. (2023). Devlet ve Siyaset Bağlamında Siyasal İletişim Aktörü Olarak Baskı Grupları ve Lobicilik. *İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 333-357. https://doi.org/10.59534/jcss.1315904

Kaya, A. (2018). Right-wing populism and Islamophobism in Europe and their impact on Turkey–EU relations, *Turkish Studies*

Kaçar Aşcı, F., & Özdemir, V. (2025). Avrupa'da Popülist Krizler ve Huzursuzluk: Sağ Popülist Söylemde Güvenlikleştirme ve Yeniden Yaratılan Kırılganlıklar. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(1), 285-300. https://doi.org/10.33437/ksusbd.1559942

COVID-19 SÜRECİNDE TIK ODAKLI GAZETECİLİK: TRT HABER VE NTV HABERLERİNİN İÇERİK ANALİZİ

Ömer Mahmut KANŞİRAY
Dicle Üniversitesi,
Omermahmutkansiray@gmail.com – 0009-0002-2512-3501

ÖZET
Bu çalışma, COVİD-19 pandemisi sürecinde Türkiye'de dijital haber platformlarında tık odaklı gazetecilik pratiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Pandemi döneminde artan haber tüketimiyle birlikte medya kuruluşlarının okuyucu ilgisini çekmeye yönelik içerik üretim stratejilerinin nasıl şekillendiği araştırmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma, kamu yayıncılığı yapan TRT Haber ile özel medya kuruluşu NTV'nin pandemi sürecindeki haber içeriklerini karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir.
Araştırmada nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Şubat 2020 ile Şubat 2021 tarihi arasında yayımlanan COVİD-19 temalı haberler;'maske', 'aşı', alternatif tıp' ve 'vaka sayıları' temaları altında sınıflandırılmıştır. Haberler; başlık dili, görsel kullanımı, kaynak gösterimi, duygusal ton ve tıklama stratejileri gibi ölçütler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, TRT'nin kamu yayıncılığı misyonu doğrultusunda daha çok bilgilendirici, dengeli ve bilimsel temelli bir habercilik anlayışı benimsediğini göstermektedir. Buna karşılık NTV'de, okuyucu ilgisini artırmaya yönelik sansasyonel ve tık odaklı başlıkların daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Özellikle merak, korku ve belirsizlik duygularına hitap eden başlıkların haber sunumunu önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Sonuç olarak COVİD-19 gibi kriz dönemlerinde tık odaklı gazetecilik pratiklerinin sağlık iletişimi açısından bilgi kirliliğine ve etik sorunlara yol açabileceği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda medya kuruluşlarının kamu yararını inceleyen, sorumlu ve bilimsel habercilik anlayışını benimsemeleri gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
Anahtar Kelimeler: COVID-19, tık odaklı gazetecilik, içerik analizi, dijital medya

1. GİRİŞ

2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve kısa sürede küresel bir salgına dönüşen COVID-19 pandemisi, yalnızca sağlık alanını değil; ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamı da derinden etkilemiştir. Salgın sürecinde bireylerin doğru ve güncel bilgiye ulaşma ihtiyacı önemli ölçüde artmış, bu durum kitle iletişim araçlarının özellikle de dijital haber platformlarının önemini daha da artırmıştır. Pandemi boyunca vatandaşlar vaka sayıları, alınan tedbirler, aşı çalışmaları ve sağlık politikalarına ilişkin gelişmeleri büyük ölçüde internet haber siteleri aracılığıyla takip etmiştir (World Health Organization [WHO], 2020).

Dijital haberciliğin yaygınlaşmasıyla birlikte haber üretim ve tüketim alışkanlıklarında önemli değişimler yaşanmıştır. Geleneksel medya araçlarından farklı olarak internet haberciliği, haberlerin anlık olarak yayımlanmasına, sürekli güncellenmesine ve çok geniş kitlelere kısa sürede ulaştırılmasına olanak sağlamaktadır. Ancak bu dönüşüm, haber kuruluşları arasındaki rekabeti de artırmış; internet sitelerinin daha fazla ziyaretçi çekebilmek amacıyla farklı içerik ve sunum stratejileri geliştirmelerine neden olmuştur (Bulunmaz, 2011; Kalsın, 2016).

Dijital medya ortamında yaşanan bu rekabet, özellikle tıklanma sayısını artırmaya yönelik habercilik anlayışının yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Literatürde "clickbait"

olarak adlandırılan ve Türkçede çoğunlukla "tık odaklı gazetecilik", "tık tuzağı" veya "tık yemi" şeklinde ifade edilen bu yaklaşım, haber başlıklarının okuyucuda merak uyandıracak, dikkat çekecek veya duygusal tepki oluşturacak biçimde hazırlanmasını ifade etmektedir. Bu nedenle haberin yalnızca içeriği değil, okuyucuya nasıl sunulduğu da dijital habercilik açısından önemli bir araştırma konusu hâline gelmiştir (Blom ve Hansen, 2015; Chakraborty vd., 2016).

COVID-19 gibi toplum sağlığını doğrudan ilgilendiren kriz dönemlerinde haberlerin sunuluş biçimi daha da önemli hâle gelmektedir. Çünkü pandemi sürecinde yayımlanan haberler, bireylerin risk algısını, sağlık davranışlarını ve kamuoyunun salgına ilişkin değerlendirmelerini etkileyebilecek bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle sağlık haberciliğinde kullanılan dil, başlık yapısı ve haber çerçevesi yalnızca gazetecilik pratiği açısından değil, toplumsal etkileri bakımından da değerlendirilmesi gereken unsurlar arasında yer almaktadır (WHO, 2020).

Bu çalışmada, COVID-19 pandemisi sürecinde TRT Haber ve NTV Haber internet sitelerinde yayımlanan pandemi temalı haberler tık odaklı gazetecilik bağlamında incelenmiştir. TRT Haber'in kamu yayıncılığı anlayışı ile NTV Haber'in ticari yayıncılık yaklaşımı karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş; haber başlıkları, kullanılan dil, içerik sunumu ve görsel tercihleri üzerinden iki haber kuruluşunun pandemi haberciliğine ilişkin yaklaşımları analiz edilmiştir. Çalışmanın, dijital habercilikte tık odaklı gazetecilik uygulamalarının sağlık haberlerine nasıl yansıdığını ortaya koyması ve kamu yayıncılığı ile ticari yayıncılık arasındaki farklılıkları göstermesi bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Tık Odaklı Gazetecilik (Clickbait)

İnternet haberciliğinin yaygınlaşmasıyla birlikte haber üretim süreçlerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Geleneksel medya ortamında haber değeri ve kamu yararı ön planda tutulurken, dijital medya ortamında haber siteleri arasında yaşanan yoğun rekabet tıklanma sayılarını önemli bir başarı ölçütü hâline getirmiştir. Reklam gelirlerinin büyük ölçüde ziyaretçi trafiğine bağlı olması, haber kuruluşlarını daha fazla kullanıcı çekebilecek içerik üretmeye yöneltmiştir. Bu süreçte "clickbait" olarak adlandırılan ve Türkçeye çoğunlukla "tık odaklı gazetecilik", "tık tuzağı" ya da "tık yemi" şeklinde çevrilen habercilik anlayışı ortaya çıkmıştır (Bulunmaz, 2011; Kalsın, 2016).

Clickbait kavramı, okuyucunun dikkatini çekmek ve habere tıklamasını sağlamak amacıyla hazırlanan başlık, görsel veya kısa açıklamaları ifade etmektedir. Cambridge Dictionary'de clickbait, "insanların belirli bir internet bağlantısına tıklamasını sağlamak amacıyla hazırlanan yanıltıcı veya dikkat çekici içerik" olarak tanımlanmaktadır (Cambridge Dictionary, 2024). Akademik literatürde ise clickbait, haber içeriğinden çok haberin sunuluş biçimine odaklanan ve okuyucuda merak duygusu oluşturarak tıklanma oranını artırmayı hedefleyen bir dijital habercilik pratiği olarak değerlendirilmektedir (Blom ve Hansen, 2015).

Blom ve Hansen (2015), clickbait başlıklarının temel amacının okuyucuda bilgi boşluğu oluşturarak habere yönelmesini sağlamak olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Chakraborty ve arkadaşları (2016), clickbait içeriklerin çoğunlukla haberin tamamını başlıkta vermek yerine eksik bilgi sunarak kullanıcıyı bağlantıya tıklamaya teşvik ettiğini ifade etmektedir. Potthast ve arkadaşları (2016) ise clickbait içeriklerinin dikkat çekici başlıklar, merak uyandıran ifadeler

ve okuyucuyu bağlantıya yönlendiren söylemler aracılığıyla oluşturulduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle clickbait, haberin doğruluğundan ziyade haberin sunuluş stratejisini ifade eden bir kavram olarak değerlendirilmektedir.

Dijital habercilikte clickbait uygulamalarının yaygınlaşmasının temel nedenlerinden biri ekonomik rekabettir. İnternet haber siteleri, reklam gelirlerini artırabilmek amacıyla sayfa görüntüleme ve tıklanma sayılarını yükseltmeyi hedeflemektedir. Bu durum, bazı haber kuruluşlarının dikkat çekici başlıklar, çarpıcı görseller ve okuyucuda merak uyandıracak ifadeler kullanmasına neden olabilmektedir. Ancak bu yaklaşım, gazeteciliğin doğruluk, tarafsızlık ve kamu yararı gibi temel ilkeleri açısından çeşitli etik tartışmaları da beraberinde getirmektedir (Chen, Conroy ve Rubin, 2015).

Bu araştırmada tık odaklı gazetecilik, haberlerin doğruluğunu değerlendiren bir ölçüt olarak değil; haber başlıklarının, kullanılan dilin ve haber sunum biçiminin okuyucunun dikkatini çekmeye yönelik özellikler taşıyıp taşımadığı açısından ele alınmıştır. Dolayısıyla çalışmada, TRT Haber ve NTV Haber'in COVID-19 sürecindeki haberleri değerlendirilirken yalnızca haber içerikleri değil, haberlerin okuyucuya nasıl sunulduğu da analiz kapsamına dâhil edilmiştir.

2.2.Tık Odaklı Gazeteciliğin Temel Özellikleri

Tık odaklı gazetecilikte kullanılan başlıklar ve içerik sunumları belirli ortak özellikler taşımaktadır. Literatürde bu özelliklerin temel amacının, okuyucunun dikkatini çekmek ve haber bağlantısına tıklama isteği oluşturmak olduğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda clickbait içerikler yalnızca haberin konusuyla değil, haberin nasıl sunulduğuyla da ilişkilendirilmektedir (Blom ve Hansen, 2015; Potthast vd., 2016).

Tık odaklı haberlerde en sık karşılaşılan özelliklerden biri merak boşluğu (curiosity gap) oluşturmaktır. Bu yöntemde haber başlığı, okuyucuya olay hakkında sınırlı bilgi verirken önemli ayrıntıları gizli tutar. Böylece okuyucunun eksik kalan bilgiyi öğrenmek için habere tıklaması amaçlanmaktadır. Özellikle "İşte nedeni...", "Bunu duyunca şaşıracaksınız" veya "Uzmanlar açıkladı" gibi ifadeler merak duygusunu artıran başlık örnekleri arasında gösterilmektedir (Blom ve Hansen, 2015).

Bir diğer yaygın özellik ise soru cümlelerinin kullanılmasıdır. "Maske takmalı mı?", "Bu belirtiler COVID-19'a mı işaret ediyor?" gibi başlıklar okuyucunun zihninde cevaplanması gereken bir soru oluşturarak habere yönelmesini sağlayabilmektedir. Literatürde soru biçiminde oluşturulan başlıkların kullanıcı etkileşimini artırabildiği ifade edilmektedir (Chakraborty vd., 2016).

Tık odaklı haberlerde dikkat çeken bir diğer unsur ise duygusal ve çarpıcı ifadelerin tercih edilmesidir. Özellikle korku, endişe, şaşkınlık veya heyecan uyandırabilecek kelimeler okuyucunun ilgisini çekmek amacıyla kullanılabilmektedir. Bunun yanında bazı başlıklarda olayın etkisini olduğundan daha büyük gösteren abartılı söylemlere de yer verilebilmektedir. Bu tür ifadeler haberin içeriğini değiştirmese de okuyucunun habere yaklaşımını etkileyebilmektedir. Bu tür söylemlerin kullanıcıların habere tıklama davranışını etkileyebildiği çeşitli araştırmalarda ortaya konulmuştur (Biyani vd., 2016; Chen, Conroy ve Rubin, 2015).

Başlıkla birlikte kullanılan görseller de tık odaklı haberciliğin önemli unsurlarından biridir. Dikkat çekici fotoğraflar, büyük puntoyla hazırlanan başlıklar ve haberin ana mesajını destekleyen görsel tercihler, kullanıcıların haber bağlantısına yönelmesinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle dijital habercilikte başlık ve görsel çoğu zaman birlikte değerlendirilmektedir (Potthast vd., 2016).

Bu çalışmada TRT Haber ve NTV Haber'de yer alan COVID-19 haberleri değerlendirilirken literatürde belirtilen bu ölçütlerden yararlanılmıştır. Haber başlıklarında merak uyandıran ifadelerin kullanımı, soru kalıplarına yer verilmesi, duygusal söylemler, başlıkların bilgilendirme düzeyi ve görsel tercihleri karşılaştırmalı olarak incelenmiş; elde edilen bulgular bu kriterler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

2.3.COVID-19 Sürecinde Dijital Sağlık Haberciliği

COVID-19 pandemisi, bireylerin sağlık alanındaki gelişmeleri yakından takip etmesini zorunlu hâle getirmiş ve haber medyasını toplumun en önemli bilgi kaynaklarından biri konumuna taşımıştır. Salgının ilk günlerinden itibaren vaka sayıları, ölüm oranları, alınan tedbirler, maske kullanımı ve aşı çalışmaları gibi konular kamuoyunun en fazla ilgi gösterdiği haber başlıkları arasında yer almıştır. Bu süreçte dijital haber platformları, gelişmeleri anlık olarak aktarmaları ve geniş kitlelere hızlı ulaşabilmeleri nedeniyle önemli bir işlev üstlenmiştir (WHO, 2020; Bulunmaz, 2011).

Pandemi döneminde haber ihtiyacının artmasıyla birlikte Dünya Sağlık Örgütü tarafından "infodemi" olarak tanımlanan bilgi yoğunluğu da dikkat çekmiştir. İnfodemi, doğru ve yanlış bilgilerin aynı anda ve çok hızlı biçimde yayılması sonucu bireylerin güvenilir bilgiye ulaşmasını zorlaştıran bir süreç olarak ifade edilmektedir. Bu durum, sağlık haberciliğinde doğruluk, kaynak güvenilirliği ve haber dili gibi unsurların önemini daha da artırmıştır (WHO, 2020).

Sağlık haberlerinin hazırlanış biçimi, yalnızca bilgi aktarma sürecini değil, bireylerin risk algısını ve sağlık davranışlarını da etkileyebilmektedir. Bu nedenle pandemi sürecinde kullanılan haber başlıkları, görseller ve içerik dili, kamuoyunun salgına ilişkin değerlendirmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle dijital haber sitelerinde yayımlanan sağlık haberlerinde bilgilendirme amacı ile okuyucu ilgisini artırma amacı arasındaki dengenin korunması, etik habercilik açısından temel tartışma konularından biri hâline gelmiştir (Kalsın, 2016).

Bu araştırmada COVID-19 temalı haberlerin tercih edilmesinin temel nedeni, pandemi sürecinin dijital habercilik uygulamalarını gözlemlemek açısından uygun bir örneklem sunmasıdır. TRT Haber ve NTV Haber'in aynı dönemde yayımladığı maske, aşı ve vaka haberleri incelenerek, iki farklı yayıncılık anlayışının sağlık haberciliğine nasıl yansıdığı karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, COVID-19 pandemisi sürecinde TRT Haber ve NTV Haber tarafından yayımlanan haberlerin tık odaklı gazetecilik açısından nasıl şekillendiğini ortaya koymak amacıyla nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırma kapsamında nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli bir konuya ilişkin metinlerin sistematik biçimde incelenmesini ve ortak temalar doğrultusunda değerlendirilmesini sağlayan bir araştırma yöntemidir.

Çalışmada, TRT Haber ve NTV Haber'in COVID-19 pandemisi döneminde yayımladığı haberler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırma sürecinde haberlerin yalnızca içerikleri değil; başlık yapıları, kullanılan dil, görsel tercihleri ve okuyucunun dikkatini çekmeye yönelik söylem özellikleri de değerlendirilmiştir. Böylece iki haber kuruluşunun pandemi dönemindeki habercilik anlayışları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma boyunca elde edilen veriler, tık odaklı gazeteciliğe ilişkin literatürde yer alan ölçütler doğrultusunda analiz edilmiştir. Haber başlıklarının bilgilendirici veya merak uyandırıcı olması, kullanılan ifadelerin niteliği, görsellerin haber sunumundaki işlevi ve içeriklerin kamu yararı açısından taşıdığı özellikler dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır.

3.2.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de faaliyet gösteren ulusal dijital haber platformlarında COVID-19 pandemisi sürecinde yayımlanan haberler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi ise amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen TRT Haber ve NTV Haber'e ait COVID-19 temalı haberlerden oluşmaktadır.

Araştırmada, kamu yayıncılığını temsil etmesi nedeniyle TRT Haber ile ticari yayıncılığı temsil etmesi nedeniyle NTV Haber tercih edilmiştir. Böylece farklı yayıncılık anlayışlarına sahip iki ulusal haber platformunun pandemi sürecindeki habercilik yaklaşımlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

İnceleme kapsamında her iki haber kuruluşundan maske kullanımı, COVID-19 aşıları ve vaka sayıları konularını ele alan haberler seçilmiştir. Toplam altı haber, başlık yapısı, haber dili, kullanılan görseller ve tık odaklı gazetecilik unsurları açısından nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Haberlerin seçiminde, pandemi döneminin kamuoyunda en fazla ilgi gören ve geniş kitleleri etkileyen konular arasında yer alması temel ölçüt olarak dikkate alınmıştır.

3.3.Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan veriler, TRT Haber ve NTV Haber'in resmî internet sitelerinde yayımlanan COVID-19 temalı haberlerden elde edilmiştir. Çalışma kapsamında pandemi sürecini temsil eden maske kullanımı, COVID-19 aşıları ve vaka sayılarıyla ilgili haberler amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Haberler seçilirken aynı konuya ilişkin her iki haber kuruluşunda yer alan içeriklerin bulunmasına özen gösterilmiş, böylece karşılaştırmalı değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen haberler dijital ortamdan erişilerek arşivlenmiş ve analiz sürecine hazırlanmıştır. Haberlerin başlıkları, metin içerikleri ve kullanılan görseller ayrı ayrı değerlendirilmiş; inceleme sürecinde yalnızca haber metinleri değil, haberlerin okuyucuya sunuluş biçimi de dikkate alınmıştır.

3.4.Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler nitel içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde haber başlıkları, kullanılan dil, görsel tercihleri ve haberlerin sunuluş biçimleri ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Özellikle tık odaklı gazetecilik literatüründe öne çıkan merak uyandıran başlıklar, soru kalıpları, duygusal ifadeler, bilgilendirme düzeyi ve kamu yararı odaklı söylemler temel değerlendirme ölçütleri olarak dikkate alınmıştır.

TRT Haber ve NTV Haber'de yayımlanan maske, aşı ve vaka haberleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş; iki haber kuruluşunun benimsediği habercilik anlayışı arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, tık odaklı gazetecilik yaklaşımı çerçevesinde yorumlanarak değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

4.1.TRT Haber’in Habercilik Yaklaşımı

Araştırma kapsamında incelenen TRT Haber içeriklerinde, kamu yayıncılığı anlayışına uygun olarak bilgilendirici ve tarafsız bir habercilik yaklaşımının benimsendiği görülmüştür. Haber başlıklarında sansasyonel ifadelerden büyük ölçüde kaçınılmış, okuyucuya doğrudan bilgi vermeyi amaçlayan açık ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.

İncelenen haberlerde resmi kurumların açıklamalarına, uzman görüşlerine ve bilimsel verilere sıkça yer verilmiştir. Özellikle COVID-19 aşıları, maske kullanımı ve vaka sayılarıyla ilgili haberlerde kamuoyunu doğru bilgilendirmeye yönelik bir yaklaşım dikkat çekmektedir. Haber başlıklarında merak uyandırmaya yönelik ifadeler yerine, haber içeriğini özetleyen açıklayıcı başlıklar tercih edilmiştir.

Görsel kullanımında ise haber içeriğini destekleyen ve bilgilendirme işlevi taşıyan fotoğraflara yer verilmiştir. Kullanılan görsellerin başlıklarla uyumlu olduğu ve okuyucuda gereksiz korku ya da endişe oluşturmayı amaçlamadığı gözlemlenmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde TRT Haber'in pandemi sürecinde kamu yararını önceleyen, bilgi odaklı ve etik habercilik ilkelerine uygun bir yayın politikası izlediği sonucuna ulaşılmıştır.

4.2.NTV’nin Habercilik Yaklaşımı

Araştırma kapsamında incelenen NTV Haber içeriklerinde, pandemi sürecine ilişkin haberlerin genel olarak bilgilendirme amacı taşıdığı, ancak bazı haber başlıklarında okuyucunun dikkatini çekmeye yönelik ifadelerin tercih edildiği görülmüştür. Özellikle başlıklarda merak uyandıran söylemlere ve okuyucuyu habere yönlendirebilecek ifadelere yer verilmesi, tık odaklı gazetecilik özellikleriyle benzerlik göstermektedir.

İncelenen haberlerde COVID-19'a ilişkin güncel gelişmeler aktarılırken, başlıkların zaman zaman haber içeriğinin tamamını yansıtmadığı ve okuyucunun haberi incelemesini teşvik edecek şekilde oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte haber metinlerinde resmî kurumların açıklamalarına ve uzman görüşlerine yer verilerek içeriklerin güvenilirliğinin desteklenmeye çalışıldığı görülmektedir.

NTV Haber'de kullanılan görsellerin de haber başlıklarını destekleyecek nitelikte seçildiği ve özellikle dikkat çekici fotoğrafların tercih edildiği belirlenmiştir. Bu durum, dijital habercilikte kullanıcı etkileşimini artırmaya yönelik içerik sunum stratejileriyle uyumlu bir görünüm sergilemektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, NTV Haber'in pandemi dönemindeki haberlerinde bilgilendirme işlevini sürdürmekle birlikte, bazı içeriklerde okuyucunun ilgisini artırmaya yönelik başlık ve sunum tekniklerine daha fazla yer verdiği tespit edilmiştir. Bu yönüyle NTV Haber'in, TRT Haber'e kıyasla tık odaklı gazetecilik unsurlarını daha belirgin biçimde kullandığı söylenebilir.

4.3.Maske Haberlerinin Karşılaştırmalı Analiz

COVID-19 pandemisi sürecinde maske kullanımına ilişkin haberler, hem TRT Haber hem de NTV Haber tarafından kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik olarak yayımlanmıştır. Ancak incelenen haberler, başlık tercihleri, içerik sunumu ve görsel kullanımı bakımından farklı habercilik yaklaşımlarını ortaya koymaktadır.

Şekil 1'de yer alan TRT Haber örneğinde, haber başlığının doğrudan bilgilendirme amacı taşıdığı ve içeriği açık bir şekilde yansıttığı görülmektedir. Haberde Sağlık Bakanlığı ve resmî kurumların açıklamalarına yer verilmiş, başlıkta okuyucuda merak oluşturacak ya da dikkat çekmeyi amaçlayacak ifadelere yer verilmemiştir. Kullanılan görsel de haber içeriğini destekleyici nitelikte olup kamuoyunu bilgilendirme işlevini ön plana çıkarmaktadır.

Buna karşılık Şekil 2'de yer alan NTV Haber örneğinde, haber başlığının okuyucunun dikkatini çekmeye yönelik bir söylem içerdiği görülmektedir. Başlıkta tercih edilen ifade biçimi, okuyucunun haberin ayrıntılarını öğrenme isteğini artırabilecek niteliktedir. Bunun yanında kullanılan görsel de haber başlığını destekleyecek şekilde seçilmiş ve haberin dijital ortamda daha fazla ilgi görmesini sağlayabilecek bir sunum anlayışı benimsenmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, maske haberlerinde TRT Haber'in kamu yayıncılığı anlayışı doğrultusunda daha açıklayıcı ve bilgi odaklı bir yaklaşım sergilediği, NTV Haber'in ise bazı haberlerde okuyucu ilgisini artırmaya yönelik başlık ve sunum tekniklerine daha fazla yer verdiği görülmektedir. Bu bulgu, araştırmanın kavramsal çerçevesinde ele alınan tık odaklı gazetecilik özellikleriyle de örtüşmektedir.

Şekil 1. TRT Haber'de yayımlanan "Çift maske mutasyondan ne kadar koruyor?" başlıklı haber.

Şekil 2. NTV Haber'de yayımlanan "COVID-19 kaynaklı hastalık artıyor: Maske takmalı mı, aşı olmalı mı?" başlıklı haber.

4.4.Aşı Haberlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Araştırma kapsamında incelenen COVID-19 aşılarına ilişkin haberler, TRT Haber ve NTV Haber'in pandemi dönemindeki habercilik anlayışları açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Analiz edilen haberlerde, her iki haber kuruluşunun aynı konuyu farklı sunum biçimleriyle ele aldığı görülmüştür.

Şekil 3'te yer alan TRT Haber örneğinde, haber başlığının bilgilendirme amacı taşıdığı ve doğrudan haber içeriğini yansıttığı görülmektedir. "Sigara ve obezite aşının etkisini azaltıyor" başlığı, bilimsel araştırmalara dayanan bir bulguyu okuyucuya açık bir şekilde aktarmaktadır. Haber metninde uzman görüşlerine yer verilmiş, COVID-19 aşılarının koruyuculuğunu etkileyen faktörler bilimsel açıklamalar doğrultusunda ele alınmıştır.

Kullanılan görsel de haber içeriğini destekleyici nitelikte olup bilgilendirme işlevini ön plana çıkarmaktadır.

Buna karşılık Şekil 4'te yer alan NTV Haber örneğinde, "Bitmek bilmeyen aşı tartışması: İnsanlık suçu işliyorlar" başlığı dikkat çekici ve duygusal bir söylem içermektedir. Başlıkta kullanılan ifade, okuyucunun ilgisini çekmeye ve haberin ayrıntılarını öğrenme isteğini artırmaya yönelik bir yapı sergilemektedir. Haberin içeriğinde uzman görüşlerine yer verilmesine rağmen, başlıkta tercih edilen söylem biçiminin haberin dijital ortamda daha fazla dikkat çekmesini amaçladığı değerlendirilmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, TRT Haber'in aşı haberlerinde bilimsel veriler ve kamu yararı odaklı bir habercilik anlayışı benimsediği, NTV Haber'in ise haber içeriklerini sunarken zaman zaman merak uyandıran ve dikkat çekici başlıklardan yararlandığı görülmüştür. Bu farklılık, iki haber kuruluşunun yayın politikalarının ve dijital habercilik anlayışlarının haber sunumuna nasıl yansıdığını göstermektedir.

Şekil 3. TRT Haber'de yayımlanan "Sigara ve obezite aşının etkisini azaltıyor" başlıklı haber

Şekil 4. NTV Haber'de yayımlanan "Bitmek bilmeyen aşı tartışması: İnsanlık suçu işliyorlar" başlıklı haber

4.5.Vaka Haberlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Araştırma kapsamında incelenen COVID-19 vaka haberleri, TRT Haber ve NTV Haber'in pandemi sürecindeki habercilik anlayışlarını ortaya koyması açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. İncelenen haberlerde, iki haber kuruluşunun aynı konuya ilişkin farklı başlık tercihleri ve içerik sunumları benimsediği görülmüştür.

Şekil 5'te yer alan TRT Haber örneğinde, "Vaka sayılarında kalıcı düşüş yaza doğru" başlığıyla pandemi sürecine ilişkin gelişmeler bilgilendirici bir dille aktarılmıştır. Haberde uzman görüşlerine yer verilerek vaka sayılarındaki değişim bilimsel değerlendirmeler çerçevesinde açıklanmıştır. Başlıkta herhangi bir korku veya endişe oluşturacak ifadeye yer verilmemiş, haber içeriği doğrudan okuyucuya aktarılmıştır. Kullanılan görsel de haber metnini destekleyen ve bilgilendirme amacını ön plana çıkaran niteliktedir.

Buna karşılık Şekil 6'da yer alan NTV Haber örneğinde, "Corona virüsü hızla yayılıyor (Bir ülkeye daha sıçradı)" başlığıyla salgının yayılma hızına dikkat çekilmiş ve haber daha çarpıcı bir söylemle sunulmuştur. Başlıkta kullanılan ifade, okuyucuda merak ve endişe duygusu oluşturabilecek bir yapı sergilemektedir. Haber içeriğinde güncel vaka bilgileri aktarılmasına rağmen, başlığın dikkat çekiciliği ve görsel tercihi dijital habercilikte kullanıcı ilgisini artırmaya yönelik bir sunum anlayışını yansıtmaktadır.

Genel değerlendirme sonucunda, TRT Haber'in vaka haberlerinde kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik daha açıklayıcı ve uzman görüşlerine dayalı bir yaklaşım benimsediği, NTV Haber'in ise bazı haberlerde dikkat çekici başlıklar ve görseller kullanarak okuyucu ilgisini artırmayı hedefleyen bir sunum biçimi tercih ettiği görülmüştür. Bu bulgular, araştırmanın diğer haber kategorilerinde elde edilen sonuçlarla da benzerlik göstermekte ve iki haber kuruluşunun yayın politikalarının haber sunumuna yansıdığını ortaya koymaktadır.

Şekil 5. TRT Haber'de yayımlanan "Vaka sayılarında kalıcı düşüş yaza doğru" başlıklı haber

Şekil 6. NTV Haber'de yayımlanan "Corona virüsü hızla yayılıyor (Bir ülkeye daha sıçradı)" başlıklı haber

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada, COVID-19 pandemisi sürecinde TRT Haber ve NTV Haber'de yayımlanan COVID-19 temalı haberler tık odaklı gazetecilik bağlamında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Nitel içerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilen araştırmada, maske, aşı ve vaka haberleri başlık yapısı, haber dili, görsel kullanımı ve içerik sunumu açısından değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda, TRT Haber'in kamu yayıncılığı anlayışına uygun olarak daha çok bilgilendirme odaklı, tarafsız ve açıklayıcı bir habercilik yaklaşımı benimsediği görülmüştür. İncelenen haberlerde resmî kurumların açıklamalarına, uzman görüşlerine ve bilimsel verilere ağırlık verilmiş; haber başlıklarının ise doğrudan içeriği yansıtan bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Kullanılan görseller de haber metnini destekleyici nitelikte olup kamuoyunun doğru bilgilendirilmesine katkı sağlayacak şekilde tercih edilmiştir.

NTV Haber'in incelenen içeriklerinde ise bilgilendirme işlevinin yanında okuyucunun dikkatini çekmeye yönelik başlık ve sunum tekniklerinin daha belirgin olduğu görülmüştür. Özellikle soru kalıpları, merak uyandıran ifadeler ve çarpıcı söylemler kullanılarak haberlerin dijital ortamda daha fazla ilgi görmesi hedeflenmiştir. Görsel kullanımında da dikkat çekiciliği artıran tercihlere yer verildiği belirlenmiştir. Bununla birlikte, NTV Haber'in haber içeriklerinde de uzman görüşleri ve güncel verilere yer verilerek haberlerin güvenilirliğinin desteklenmeye çalışıldığı görülmüştür.

Maske, aşı ve vaka haberleri birlikte değerlendirildiğinde, iki haber kuruluşunun aynı konuları farklı habercilik anlayışları çerçevesinde ele aldığı sonucuna ulaşılmıştır. TRT Haber kamu yararını önceleyen ve bilgilendirici bir yayın politikası izlerken, NTV Haber'in dijital haberciliğin rekabetçi yapısına bağlı olarak okuyucu ilgisini artırmaya yönelik başlık ve sunum stratejilerine daha fazla yer verdiği tespit edilmiştir. Bu durum, tık odaklı gazetecilik anlayışının özellikle ticari yayıncılık yapan haber kuruluşlarında daha görünür hâle geldiğini göstermektedir.

Araştırmanın bulguları, tık odaklı gazetecilik uygulamalarının haberlerin yalnızca başlık yapısını değil, içerik sunumunu ve görsel tercihlerini de etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, pandemi döneminde dijital sağlık haberciliğinin nasıl şekillendiğini ortaya koyması açısından literatüre katkı sağlamaktadır. Ayrıca farklı yayın politikalarına sahip haber kuruluşlarının aynı olayı farklı habercilik anlayışlarıyla sunabildiğini göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

Bununla birlikte, araştırmanın yalnızca TRT Haber ve NTV Haber'de yayımlanan altı haber ile sınırlandırılmış olması çalışmanın temel sınırlılığıdır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda daha fazla haber platformunun, farklı dönemlerin ve farklı haber kategorilerinin incelenmesi, tık odaklı gazetecilik uygulamalarının daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Biyani, P., Tsioutsiouliklis, K. ve Blackmer, J., "8 Amazing Secrets for Getting More Clicks": Detecting Clickbaits in News Streams Using Article Informality, AAAI Workshop on Expanding the Boundaries of Health Informatics Using AI (HIAI), Phoenix, 2016.

Blom, J. N. ve Hansen, K. R., Click Bait: Forward-Reference as Lure in Online News Headlines, *Journal of Pragmatics*, 76, 87-100, 2015.

Bulunmaz, M., İnternet Gazeteciliğinin Gelişimi ve İnternet Gazeteciliğinin Etik Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme, 2011.

Cambridge Dictionary, Clickbait, https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/clickbait (Erişim Tarihi: 16.06.2026).

Chakraborty, A., Paranjape, B., Kakarla, S. ve Ganguly, N., Stop Clickbait: Detecting and Preventing Clickbaits in Online News Media, IEEE/ACM International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining (ASONAM), San Francisco, 2016.

Chen, Y., Conroy, N. J. ve Rubin, V. L., Misleading Online Content: Recognizing Clickbait as "False News", ACM Workshop on Multimodal Deception Detection, Seattle, 2015.

Kalsın, B., Yeni Medya ve Gazetecilik: Dijital Haberciliğin Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme, 2016.

Korap Özel, E. ve Deniz, Ş., "Tık" ve "Etik" Arasında Sıkışan Gazetecilik, *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 443-466, 2019.

Potthast, M., Köpsel, S., Stein, B. ve Hagen, M., Clickbait Detection, *European Conference on Information Retrieval (ECIR)*, Springer, Cham, 2016.

Semetko, H. A. ve Valkenburg, P. M., Framing European Politics: A Content Analysis of Press and Television News, *Journal of Communication*, 50(2), 93-109, 2000.

World Health Organization (WHO), Managing the COVID-19 Infodemic: Promoting Healthy Behaviours and Mitigating the Harm from Misinformation and Disinformation, Geneva, 2020.

World Health Organization (WHO), Novel Coronavirus (COVID-19) Situation Reports, Geneva, 2020.

TRT Haber, Çift maske mutasyondan ne kadar koruyor?, https://www.trthaber.com/

TRT Haber, Sigara ve obezite aşının etkisini azaltıyor, https://www.trthaber.com/

TRT Haber, Vaka sayılarında kalıcı düşüş yaza doğru, https://www.trthaber.com/

NTV Haber, COVID-19 kaynaklı hastalık artıyor: Maske takmalı mı, aşı olmalı mı?, https://www.ntv.com.tr/

NTV Haber, Bitmek bilmeyen aşı tartışması: İnsanlık suçu işliyorlar, https://www.ntv.com.tr/

NTV Haber, Corona virüsü hızla yayılıyor (Bir ülkeye daha sıçradı), https://www.ntv.com.tr/

YABANCI UNSURLU TEK SATICILIK SÖZLEŞMESİNE UYGULANACAK HUKUK

Çağla Nur KARAHAN
Süleyman Demirel Üniversitesi/Özel Hukuk YL Öğrencisi,
karahancaglanur@gmail.com - 0009-0005-2039-9770

Dr.Öğr.Üyesi Barış MESCİ
Süleyman Demirel Üniversitesi/Hukuk Fakültesi,
barismesci@sdu.edu.tr - 0000-0002-9133-2953

ÖZET

Bu çalışmada öncelikle tek satıcılık sözleşmesinin tanımı, tarafları, unsurları, hukuki niteliği, geçerliliği ve şekli incelenmiş; ardından tarafların hak ve yükümlülükleri ile sözleşmenin rekabet hukuku bakımından değerlendirilmesine yer verilmiştir. Araştırmada özellikle yabancı unsurlu tek satıcılık sözleşmelerinde uygulanacak hukukun belirlenmesi üzerinde durulmuş; tarafların hukuk seçimi yapmaları halinde irade muhtariyeti ilkesinin, hukuk seçiminin bulunmaması halinde ise Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un objektif bağlama kurallarının uygulanacağı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda karakteristik edim kavramı ele alınmış ve doktrindeki baskın görüş doğrultusunda tek satıcının dağıtım ve sürümü artırma faaliyetlerinin sözleşmenin karakteristik edimini oluşturduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca sözleşmenin sona erme halleri, fesih türleri ve tarafların talep edebileceği tazminat hakları da incelenmiştir. Sonuç olarak tek satıcılık sözleşmesi, uluslararası ticari ilişkilerde yaygın olarak kullanılan ve taraflar arasında uzun süreli iş birliği sağlayan kendine özgü bir sözleşme türüdür. Özellikle yabancı unsurlu sözleşmelerde uygulanacak hukukun doğru şekilde belirlenmesi, ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümünde büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle tarafların sözleşme hazırlık aşamasında hukuk seçimi, rekabet hukuku sınırlamaları ve karakteristik edim unsurlarını açık biçimde düzenlemeleri, hukuki güvenliğin sağlanmasına ve olası uyuşmazlıkların önlenmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler : Tek satıcılık sözleşmesi; Karakteristik edim; Doğrudan Uygulanan Kural; Milletler arası özel hukuk; Subjektif bağlama kuralı.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada tek satıcılık sözleşmesinin ilk olarak tanımı, tarafları, unsurları, hukuki niteliği, geçerliliği ve şekli ile tarafların hak ve yükümlülüklerine yer verilmiş, daha sonra uluslararası hukukta tek satıcılık sözleşmesi uygulama alanı, karakteristik edim ile sözleşmeye uygulanacak

hukuk anlatılmaya çalışılmıştır. Son olarak sözleşmenin sona ermesi ve sona ermenin sonuçlarına yer verilmiştir.

2. TEK SATICILIK SÖZLEŞMESİ

2.1. TANIMI

Tek satıcılık sözleşmesinin yasal bir tanımına gerek Türk mevzuatında gerekse yabancı hukuk sistemlerinde açıkça yer verilmemiştir. Kanunda düzenlenmeyen bu isimsiz sözleşme tipinin muhtevası ve sınırları, zaman içerisinde doktrindeki akademik çalışmalar ve Yargıtay'ın yerleşik içtihatları doğrultusunda şekillenmiştir.Gerek yargı kararlarında gerekse hukuki literatürde kabul gören ortak yaklaşıma göre tek satıcılık sözleşmesi; üretici (yapımcı/ithalatçı) ile tek satıcı (dağıtıcı/distribütör) arasındaki uzun vadeli ticari ilişkiyi yapılandıran, sürekli ve çerçeve niteliğinde bir sözleşmedir. Bu sözleşmeyle taraflar karşılıklı olarak şu temel yükümlülükleri üstlenirler:Üreticinin (Yapımcının) Borcu: Sözleşmeye konu olan ürünlerin tamamını veya belirli bir kısmını, kararlaştırılan coğrafi bölgede satılmak üzere, tekel (inhisar) hakkı tanıyarak yalnızca tek satıcıya göndermeyi taahhüt eder. Üretici, bu bölgede üçüncü kişilere veya doğrudan kendisi eliyle satış yapmama yükümlülüğü altına girer.Tek Satıcının (Dağıtıcının) Borcu: Kendisine tahsis edilen bu münhasır bölgede, sözleşme konusu malları kendi adına ve kendi hesabına satarak ilgili ürünlerin piyasadaki sürümünü (pazar payını) artırmak için aktif bir pazarlama ve dağıtım faaliyeti yürütmeyi üstlenir.Özetlemek gerekirse; tek satıcılık sözleşmesi, taraflar arasındaki münferit alım-satım ilişkilerini önceden organize eden ve genel kuralları belirleyen bir üst/çerçeve sözleşme modelidir.

Tek satıcılık sözleşmesinin özellikle bayilik sözleşmesi ile ilişkisi de irdelenmelidir. Üretilen malların ve hizmetlerin tüketiciye ulaştırılmasına hizmeteden sözleşmeler dağıtım sözleşmeleridir. Bayilik sözleşmesi bu dağıtım sözleşmeleri arasında bulunmakta olup tek satıcılık sözleşmesi münhasır dağıtım hakkı tanınan bir bayilik sözleşmesi çeşididir. Kendi adına ve hesabına ürünler satın alarak bunları tekrar satan kişiler tek satıcıdır. Ancak birçok durumda bu dağıtım faaliyeti, uzun süreli sözleşme temeline dayanır. Bu sözleşmede satıcı, üreticinin mallarını sadece alıp satmaktan öte, onun dağıtım sistemine de dahil olur. Böyle bir durumda bayiden bahsedilir. Bayi olarak nitelendirilen dağıtıcılar, "kendi adına ve hesabına malları dağıtmayı ve sürümleri artırmayı sürekli olarak üstlenen bağımsız işletmeci" olarak tanımlanabilir[1]. Bayilik ve tek satıcılık sözleşmesinin tanımları göz önünde tutulduğunda bu sözleşmeler arasındaki temel nitelik farkı, tek satıcıya kendisine ayrılan bölgede münhasır satış hakkının verilmesidir. Bayilik sözleşmesi, sözleşmenin yapısı itibariyle tek satıcı yararına münhasır bir satış hakkı içermez. Sözleşmede, her iki taraf için de bağlayıcı nitelikte bir münhasır hak söz konusu değildir. Tek satıcılık sözleşmesi bu bakımdan, bayilik sözleşmesinden ayrılır. Bununla birlikte Yargıtay bazı kararlarında, bayilik sözleşmesi ile tek satıcılık sözleşmesini aynı anlama gelecek şekilde kullanmıştır[2]. Ancak hukukumuzda tek satıcılık sözleşmesi, bayilik sözleşmesinin bir alt türü olarak nitelendirildiği söylenebilir[3].

[1] Gökyayla, age.,s. 33,
[2] Yargıtay 19. HD., 05.03.2002 T., E.2001/4568, K.2002/1473.
[3] Gökyayla, age.,s. 35

İsviçre hukukunda bir kısım hukukçular, tek satıcılık sözleşmesinin, bayilik sözleşmesinin bir alt türü olmadığı, aksine özel bir türü olduğu ifade edilmektedir[4].

2.2 TARAFLARI

Tek Satıcılık sözleşmeleri, birden fazla kademeli olarak kurulabilir. Böylece satıcı değişik dağıtım kademelerinde (toptancı, ara satıcı, perakendeci) sözleşmenin tarafı olarak bulunabilir. Tek satıcılık sözleşmeleri, örneğin bir ithalatçı ile toptancı arasında yapılabilir. Bu sözleşmeyle bir satıcı, Türkiye'de üretilen malların Avrupa Birliği ülkelerinde dağıtımını Türk üreticiye karsı üstlenebilir. Kendisi de, ulusal ya da bölgesel pazarlarda dağıtım için, başka satıcılarla tek satıcılık sözleşmesi yapabilir.

Uluslararası ticarette sağlayıcı tarafta kural olarak, üretici ya da üreticiye ait bir dağıtım şirketi yer almaktadır. Yine uluslararası ticarette, nadiren de görülse, üreticiler de sözleşmede tek satıcı tarafında bulunabilirler.

İki üretici arasında yapılan dikey dağıtım sözleşmelerinde, Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği'nin 2/3 maddesinin dikkate alınması gerekir. Bu hükme göre,"Rakip teşebbüsler arasında yapılan dikey anlaşmalar, söz konusu Tebliğ ile tanınan muafiyetten yararlanamaz. Ancak sağlayıcının anlaşma konusu malların hem üreticisi hem de dağıtıcısı olduğu, alıcının ise mallarla rekabet eden malların üreticisi değil dağıtıcısı olduğu dikey anlaşmalar muafiyetten yararlanabilir." Bu hükümde üretim ve dağıtım zincirinin farklı seviyeleri bakımından her hangi bir ayırım yapılmamıştır. Bu nedenle belirtilen hüküm, sadece bir birine rakip olan üreticiler arasındaki değil, toptancı ve perakendeciler arasında yapılan tek satıcılık sözleşmelerini kapsar. Rakip teşebbüsten ne anlaşılması gerektiği Tebliğin 3.maddesinde açıklanmıştır. Buna göre; aynı ürün pazarında faaliyette bulunan veya bulunma potansiyeline sahip sağlayıcılar, rakip teşebbüslerdir. Halen rakip mal üretmemekle birlikte, bir yıl içinde gerekli yatırımları yaparak piyasaya girebilecek teşebbüsler, söz konusu ürün pazarında faaliyet potansiyeline sahip teşebbüs olarak değerlendirilmektedir. Sadece tüketiciler değil toptancı ve perakendeci satıcılar da alıcı kapsamındadır. Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyet Tebliği'nin uygulanabilmesi için, tarafların, sözleşme konusu malların ait olduğu ürün pazarında rakip olmaları gerekir.

Uluslararası ticarette, sözleşmenin tek satıcı tarafında, genellikle satıcı firmalar (tek ithalatçı) bulunur. Bu ithalatçılar, tüm ülke için münhasır satış hakkına sahip olmak suretiyle, kural olarak dağıtım ağlarında toptancı kademesinde bulunurlar. Üreticinin, tek ithalatçının aracılığı olmaksızın, toptancı ya da bağımsız satıcılarla yabancı pazarlarda birden çok tek satıcılık sözleşmesi yaptığı durumlarda vardır.

2.3. UNSURLARI

A) Belirli Bir Münhasır Satış Hakkının Tanınması

Üreticinin, tek satıcının sözleşme bölgesinde doğrudan mal satamaması, sözleşme bölgesinde diğer satıcılara mal gönderememesi tek satıcılık sözleşmesinin temel özelliğidir[5]. Üretici, doğrudan satış yapmadığı gibi, şube de açamaz. Tek satıcıya, zaman, mekan ve

[4] Gökyayla, age.,s. 35
[5] Gökyayla, age., s.41

sözleşme konusu mallar bakımından sınırlandırılmış münhasır bir satış hakkı verilmektedir. Münhasır satış hakkı, üretici bakımından yapma ve yapmama borcu içerir. Yapmama borcu, tek satıcının sözleşme bölgesinde başkalarıyla sözleşme yapmaması, yapma borcu ise sadece tek satıcının siparişlerini kabul etmesi şeklinde ortaya çıkar.

Genellikle üretici bayiine, belirli bir ülkede veya belirli bir bölgede mallarının münhasır satış hakkını vermektedir. Tek satıcı, münhasır satış hakkı sayesinde kendisine verilen sözleşme bölgesinde marka içi rekabetle karşılaşmaksızın tek başına satış yapmaktan dolayı menfaat sağlamaktadır. Üreticinin menfaati ise, belirli bir bölgede, bir tek satıcının, sözleşme konusu malların satılması için çok yoğun caba harcaması, sürümü artırmasıdır.

B) Sürekli Borç Doğuran Bir Sözleşme Olması

Tek satıcılık sözleşmesi sürekli borç doğuran bir sözleşmedir. Özellikle tek satıcının sürümü artırma ve üreticinin menfaatlerini koruma borcu vardır. Tek satıcı sürekli olarak üreticinin mallarının pazarlanmasını sağlamak için çaba sarf etmekle yükümlüdür.

C) Çerçeve Sözleşme Olması

Tek satıcılık sözleşmesi çerçeve sözleşme niteliğindedir. Bu çerçeve sözleşmede; tarafların hak ve asli borçları, gelecekteki malların dağıtımına ilişkin işbirliği düzenlenir. Çerçeve sözleşme, tek satıcılık sözleşmesiyle taraflar arasında somut bir satış ilişkisi kurmaz. Sadece gelecekteki satış sözleşmelerinin çerçeve koşulları belirlenir. Kısaca, çerçeve sözleşmede, tarafların malların dağıtımında uyması gereken kurallar düzenlenir. Bu kurallar, bir yandan satıcının üreticinin dağıtım örgütleriyle bütünleşmesini sağlar, diğer yandan üreticinin tek satıcıyı destekleme yükümlülüğünü ve tek satıcıya yapılacak indirimleri düzenler.

Üretici ile satıcı arasındaki hukuki ilişki iki aşamadan oluşur. İlki, çerçeve sözleşmeyle meydana gelen tek satıcılık sözleşmesidir. İkincisi ise; çerçeve sözleşmeyi tamamlayan münferit satış sözleşmeleridir. Tek satıcılık sözleşmesinde, sürekli olan bir çerçeve ilişki içerisinde, taraflar arasında belirli mal tutarları için birel (münferit) satım sözleşmeleri yapılır[6]. Bu sözleşmelerle, tek satıcı, sözleşme konusu malları üçüncü kişilere satabilmek için üreticiden satın alır. Münferit satış sözleşmesinin kuralları çerçeve sözleşmede belirlenir. Üretici ile tek satıcı arasındaki münferit satış sözleşmelerinin koşulları, çerçeve sözleşmede önceden düzenlense dahi, münferit satış sözleşmeleri, çerçeve sözleşmesinden hukuken bağımsızdır.

D) Tek Satıcının Bir Yandan Kendi Adına ve Hesabına Sözleşme Konusu Malları Satması Diğer Yandan Üreticinin Dağıtım Ağıyla Bütünleşmesi

Tek satıcı satışını üstlendiği malları, kendi adına ve hesabına, tüm riskleri kendi adına olmak üzere üreticiden satın alıp, kendi müşterilerine satar.[7] Oysa acenteci, müvekkil adına ve hesabına hareket ederken, komisyoncu ise başkası adına hareket etmektedir. Tek satıcı bağımsız bir işletmeci olarak faaliyette bulunur, yoksa üreticinin bir çalışanı değildir. Tek satıcının

[6] Yavuz, a.g.e. s.29,
[7] Hasan İŞGÜZAR, **Tek Satıcılık Sözleşmesi**, Dayınlarlı Hukuk Yayınları, Ankara 1989, s.15,

genellikle büyük bir isletmesi, deposu ve kendi çalışanları vardır. Ayrıca tek satıcı, pazarlama ve kredi riski ile tipik girişimci risklerini de taşır. Kendi isletmesinin örgütlenmesini ve çalışma saatlerini kendisi düzenler.

Tek satıcının sözleşme konusu malları kendi adına ve hesabına satması, ayrıca tek satıcının bu malların mülkiyetini, üreticiden satın alma yoluyla iktisap ettiğini açıkça ortaya koyar. Tek satıcı ve üretici arasında kurulan satış sözleşmesi ile tek satıcı ve onun alıcıları arasında yapılan satış sözleşmeleri birbirinden ayrılır. Dolayısıyla, acente sözleşmesinden farklı olarak, üretici ile onun mallarını satın alan müşteriler arasında doğrudan bir satış sözleşmesi bulunmamaktadır. Tek satıcılık sözleşmesinde;

- Tek satıcının sözleşme konusu malları kendi adına ve hesabına dağıttığı açıkça ifade edilir,
- Ayrıca tek satıcının, üreticiyi temsil yetkisine sahip olmadığı da sözleşmede belirtilir,
- Tek satıcının acente veya komisyoncu değil, tek satıcı olduğu, ortaya konulur.

Tek satıcı kendi adına ve hesabına hareket ettiğinden, dağıtım için yaptığı masrafları üreticiden talep edemez. Masraflarını alış-satış fiyat farkından (gelirinden) karsılar. Türk hukukunda **tek satıcılık (exclusive distributorship) sözleşmesi**, acentelikten farklı bir sözleşme tipidir. Tek satıcı, malları kendi adına ve hesabına satın alıp satar; acente ise müvekkili adına veya hesabına aracılık eder. Bu nedenle acenteye özgü bazı hükümler tek satıcılık ilişkisine doğrudan uygulanmaz.

Özellikle **acentenin ücret (komisyon) hakkına ilişkin hükümler**, tek satıcının hukuki yapısıyla bağdaşmadığından kural olarak tek satıcılık sözleşmesine uygulanmaz. Tek satıcının kazancı komisyon değil, alım-satım arasındaki kâr marjıdır.

Yani kısaca şöyle denilebilir; Acentenin ücret (komisyon) hakkına ilişkin TTK hükümleri, tek satıcılık sözleşmesinin niteliğiyle bağdaşmadığından kural olarak tek satıcılık ilişkilerine uygulanmaz.

E) Tek Satıcının Dağıtım ve Sürümü Artırıcı Faaliyetlerde Bulunma Yükümlülüğü

Tek satıcının diğer bir yükümlülüğü de; sözleşme konusu malların dağıtımını ve sürümünü artırmayı üstlenmesidir. Bu asli bir edim yükümlülüğüdür. Açıkça kararlaştırılmamış olsa dahi, bu yükümlülük sözleşmeden kendiliğinden doğar. Sözleşmede, asgari satın alma yükümlülüğü öngörülmüşse bu durumda aynı sonucu doğurur. Doğaldır ki; asgari satın alma yükümlülüğü, tek satıcıyı satışları artırmak işin caba sarf etmeye zorlar. Tek satıcının sürümü artırma yükümlülüğü, tek satıcılık sözleşmesine, iş görme sözleşmesi niteliği verir.

Tek satıcı, malların olabildiğince geniş çapta pazarlanabilmesi için imkanlar araştırmak zorundadır. Sürümün artması aynı zamanda tek satıcının da menfaatine hizmet eder. Zira sürümün artmasıyla birlikte tek satıcının kazancı da artar.

2.4. TEK SATİCİLİK SÖZLEŞMESİNDE SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ VE İSPAT

Türk borçlar hukuku sistemine egemen olan en temel ilkelerden biri olan sözleşme özgürlüğü (sözleşme serbestisi), Türk Borçlar Kanunu'nun (TBK) 26. maddesinde güvence altına alınmıştır. Bu genel kural uyarınca taraflar, kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu

düzenine ve kişilik haklarına aykırı olmamak kaydıyla, bir tek satıcılık sözleşmesinin içeriğini ve şartlarını yasal sınırlar dahilinde diledikleri gibi yapılandırabilirler.

Tek satıcılık sözleşmeleri, kanunda açıkça düzenlenen tipik sözleşmelerden olmayıp isimsiz (suigeneris) nitelikte olduklarından, geçerlilikleri yönünden kanunen belirli bir **resmi veya yazılı şekil şartına tabi tutulmamışlardır.** Bu doğrultuda, sözleşme serbestisinin bir uzantısı olarak, taraflar arasında zımni (örtülü) bir irade uyuşmasıyla veya sözlü olarak da tek satıcılık ilişkisinin kurulması hukuken mümkündür.

İspat Hukuku Bakımından Karşılaşılan Güçlükler ve Yazılı Şeklin Önemi

Her ne kadar sözlü veya zımni sözleşmeler hukuken geçerli olsa da uyuşmazlık anında bu uyuşmazlığın mahkeme huzurunda nasıl kanıtlanacağı meselesi, usul hukuku kuralları gereği büyük önem arz eder. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) 200. maddesi (mülga HUMK m. 288) uyarınca, belirli bir parasal sınırı aşan hukuki işlemlerin (senetle) yani **kesin delille ispatlanması zorunludur.** Tek satıcılık sözleşmelerinin doğası gereği yüksek ticari hacimli ve parasal değeri bu yasal sınırın çok üzerinde olan ilişkiler olduğu göz önüne alındığında, şu riskler ve tavsiyeler öne çıkmaktadır:

- **İspat Külfeti ve Riskler:** Sözleşmenin zımni veya sözlü kurulması halinde, tarafların üzerinde anlaştığı hak ve yükümlülüklerin (örneğin münhasırlık/tekel hakkının kapsamı, cezai şartlar veya asgari alım taahhütleri gibi hayati unsurların) varlığını ve muhtevasını mahkeme önünde kanıtlamak son derece güçleşir.
- **Yazılı Şeklin Fonksiyonu:** Olası bir davanın ispat aşamasında yaşanabilecek bu ciddi tıkanıklıkları ve hukuki belirsizlikleri baştan engellemek adına, tek satıcılık sözleşmesinin en baştan **yazılı bir metne dökülerek akdedilmesi** pratik ve hukuki açıdan büyük bir gerekliliktir. Yazılı şekil, burada bir geçerlilik şartı olmasa da vazgeçilmez bir ispat aracı işlevi görür.

2.5. TEK SATICILIK SÖZLEŞMESİNİN HUKUKİ NİTELİĞİ

Tek satıcılık sözleşmesi; ne bir satış sözleşmesi, ne bir ön sözleşme ne de bir acente sözleşmesidir. Tarafların tüm ticari ilişkilerini düzenleyen bir çerçeve sözleşmesidir. Bu sözleşme ile tek satıcı sürekli bir şekilde üreticiye bağlanmakta, ileride kurulacak satış sözleşmelerinin temeli atılmaktadır. Burada iki ayrı edim söz konusudur;

-Tek satıcı; sözleşme bölgesinde sözleşme konusu malların, bu bölgede doğrudan satısını yapmakta, malların sürümünü artırmaya çalışmaktadır.

-Üretici de; bu bölgede doğrudan satış yapmayacak, rekabet hukukuna aykırılık oluşturmayacak şekilde mallarının üçüncü kişilere satışını yaptırmayacaktır.

Üretici mallarını tek satıcıya teslim etme hak ve borcu, tek satıcı ise malları teslim alıp bedelini ödeme yükümlülüğü altındadır. Sonuç olarak tek satıcılık sözleşmesi Türk Hukuku'nda; iki tarafa borç yükleyen ve kendisine özgü yapısı olan bir sözleşmedir[8]

2.6. TEK SATICILIK SÖZLESMESİNİN GEÇERLİLİĞİ VE ŞEKLİ

[8] Gökyayla, age., s.52

Sözleşme özgürlüğü ilkesi uyarınca taraflar yapacakları bu sözleşmenin tipini serbestçe belirleyebilirler. Yapılacak sözleşmenin içeriği yasal sınırlara uymak koşuluyla, taraflarca istedikleri gibi düzenlenebilir. Türk Borçlar Kanunu madde 26 ve 27 ye bakacak olursak bu maddelerde Sözleşme özgürlüğü ve sınırlarını belirlenmiştir. Sözleşme, emredici hukuk kurallarına, ahlaka, kamu düzenine ve kişilik haklarına aykırı olamamalıdır.

Şekil serbestisi ilkesi tek satıcılık sözleşmesi bakımından da geçerlidir Uygulamada, sözleşme genellikle yazılı yapılmakla beraber, sözle ve zımni olarak da yapılabilir. Mesela taraflar arasında açık bir anlaşma olmamasına rağmen, üretici bir satıcı lehine bir dağıtım bölgesi tahsis etmiş ve satıcı ondan sürekli olarak mal satın alıp bunu dağıtıyorsa zımni bir tek satıcılık sözleşmesinin varlığından bahsedilebilir. Sözleşmenin tacirler arasında teyit mektubuyla yapılması da mümkündür. Türk Rekabet Hukuku bakımından sözleşmenin yazılı olması zorunluluğu getirilmemiştir. Ne var ki ispat hukuku açısından sözleşmenin yazılı olmasında fayda vardır.

2.7. TARAFLARIN HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

A) Üreticinin Yükümlülükleri

1) Münferit Satış Sözleşmelerinde Kabul Yükümlülüğü;

Üreticinin münferit satış sözleşmelerini kabul yükümlülüğünün asli bir edim yükümlülüğü olduğu görüsü hâkim olan görüştür[9].

Uygulamada, standart sözleşmelerde üreticinin üretim ve teslim güçlükleri nedeniyle sipariş edilen malları teslim etmemesi halinde sorumlu tutulmayacağına ilişkin hükümler (sorumsuzluk kayıtlarına) yer verildiği görülmektedir. Üreticinin teslim yükümlülüğünü ortadan kaldıran bir genel işlem koşulu, tek satıcının menfaatlerinin ölçüsüz bir şekilde ihlal edilmesi niteliğinde görülmüş ve geçersiz sayılmıştır. Ayrıca, üreticiye keyfi ya da çok gevsek koşullara bağlı olarak, tek satıcının siparişlerini reddetme hakkı veren genel işlem koşulları da geçersizdir. Buna karşılık, teslim sıkışıklıklarında, üreticinin siparişleri kısmen kabul ederek, malları tek satıcılar arasında siparişleri ile bir orantı kurarak paylaştırma hakkını saklı tutan genel işlem koşulları geçerlidir.

2) Sadakat Yükümlülüğü:

a) Genel Olarak; Tek satıcı, ticari kaderini büyük ölçüde sağlayıcıya (üretici ya da sözleşmenin sağlayıcı tarafındaki ithalatçıya) bağlamıştır. Öte yandan, tek satıcı, genellikle ciddi yatırımlar yapar. Kendi çaba ve emeğinin yanı sıra ticari işletmesini ve yaptığı ciddi boyuttaki sermaye yatırımını üreticinin hizmetine sunmakta ve adeta her şeyini üreticinin inisiyatifine bırakmaktadır. Tek satıcının bütün bu riskleri ve yükümlülükleri kabul etmesinin nedeni, malların dağıtımından önemli bir ciro, yeterince kar ve iyi bir ticari şansı beklemesidir. Bu nedenle üreticinin, tek satıcıya karsı özel bir sadakat, yardım ve tek satıcının menfaatlerini koruma borcu vardır.

[9] Gökyayla, age, s.76

Aslında bu sadakat borcu tek yanlı değil karşılıklıdır. Bu yükümlülük asli ve daha geniş vasıflı bir yükümlülüktür. Tek satıcı, üreticinin dağıtım ağıyla ne kadar sıkı bir şekilde bütünleşmişse, üreticinin sadakat borcunun da o kadar yoğun olması gerekir.

Üretici, mallarının üretim ve dağıtımı hakkındaki kararlarında tamamen kendi iradesine göre davranamaz. Bilakis, tek satıcının da menfaatlerini dikkate almak zorundadır. Sadakat borcu üreticinin, tek satıcı karsısındaki üstün konumunu kötüye kullanımını da engellemektedir. Üretici, sözleşmede saklı tutuğu haklarını kötüye kullanamaz veya tek satıcıyı, sözleşmede yer almayan isteklerine ve talimatlarına uymaya zorlayamaz. Yine üretici, tek satıcıyı haksız isteklerinin yerine getirilmesi için, sözleşmenin feshiyle tehdit edemez.

b) Tek Satıcıyı Destekleme Yükümlülüğü; Tek satıcıyı destekleme yükümlülüğü üreticinin sadakat borcundan kaynaklanır. Malların dağıtımında, garanti hizmetlerinin yerine getirilmesinde, tek satıcıya gerekli belge ve malzemelerin, bilgi ve malumatların verilmesinde, tek satıcının muhtaç olduğu her türlü davranışlarda üreticinin tek satıcıyı destekleme yükümlülüğü vardır. Üretici, destekleme yükümlülüğüne aykırı davranırsa, mülga BK m.96 (TBK m.112 karşılığı) gereği tek satıcının bu yüzden uğradığı zararları gidermekle yükümlü olur[10].

c) Bütün Tek Satıcılarına Eşit Davranma Yükümlülüğü: Kendi aralarında da rekabet halinde olan birden çok bayiin bulunması halinde, üretici tüm bayilerine eşit davranma yükümlülüğündedir. Bu sadakat yükümlülüğünün bir gereğidir. Eşit davranma yükümlülüğü, dağıtım ağının düzenlenmesine veya satıcıların rekabet durumuna ilişkin tüm önlemleri kapsar. Üreticinin eşit davranma yükümlülüğünün doğması için, satıcılar arasında rekabet ilişkisinin bulunması gerekir. Söz konusu yükümlülük, somut olayın ve özellikle üreticinin dağıtım ağının özelliklerine göre belirlenmelidir. Öğretide, üreticinin tüm bayilerine eşit davranma yükümlülüğünün bulunmadığı görüşü de savunulmuştur. Bu görüşe göre bayi, işçiden farklı olarak bağımsız bir tacirdir[11].

3) Sözleşme Bölgesinde Satış Yapmama Yükümlülüğü

Tek satıcıya belli bir bölgede, münhasır satış hakkı verilir. Bu münhasır satış bölgesinin kapsamı, taraflar arasında düzenlemeye tabidir. Sözleşmede sadece münhasır dağıtım hakkından söz edildiği hallerde üretici, tek satıcı bölgesinde faaliyette bulunamaz. Üretici, aynı sözleşme bölgesinde başka dağıtıcılar yerleştiremez. Bu yükümlülük, sürekli ve asli bir kaçınma yükümlülüğüdür.

Münhasır satış hakkı verilmesi, tek satıcıyı, kendi bölgesinde marka içi rekabetten kurtarır. Diğer satıcıların bitaraf edilmesiyle, tek satıcının mevcut pazarın potansiyelini tek başına kullanmasına olanak sağlar.

Üreticin sözleşme bölgesinde doğrudan satış yapması da, sözleşmede açıkça aksi kararlaştırılmadıkça yasaktır. Ayrıca, sözleşme bölgesinden kendisine gelen talepleri tek satıcıya iletmekle yükümlüdür. Kendisinden mal satın almak isteyen müşterileri, tek satıcıdan satın alma konusunda bilgilendirmelidir. Üretici, kendi lehine bir müşteri gurubunu saklı tutabilir ve sözleşmede, doğrudan üretici tarafından bu müşteri grubuna satış yapılabileceği

[10] BK.**Madde 96-** Alacaklı hakkını kısmen veya tamamen istifa edemediği takdirde borçlu kendisine hiç bir kusurun isnat edilemiyeceğini ispat etmedikçe bundan mütevellit zararı tazmine mecburdur.

[11] Gökyayla, age., s.87

kararlaştırılabilir. Standart sözleşmelerde üreticiye, hiçbir sınırlama olmaksızın sözleşme bölgesinde doğrudan satış yapma hakkı tanıyan hükümler geçersizdir. Tek satıcıya uğradığı kayıplar nedeniyle makul bir karşılık sağlanmadıkça, üreticinin sözleşme bölgesinde doğrudan satış yapma hakkına ilişkin bir genel işlem koşulu geçersizdir.

Uygulamada, üreticinin kendi lehine sözleşme bölgesinde doğrudan satış yapma hakkını saklı tuttuğu durumlarda, tek satıcı lehine belli bir miktar ödenmesi kararlaştırılır. Bu tazminat hakkının sözleşmede açıkça kararlaştırılması gerekir; aksi takdirde, tek satıcı lehine bir tazminat hakkı doğmaz. Burada üretici sözleşmeden doğan doğrudan satış hakkını kullanmış olur.

Ne var ki öğretide, söz konusu tazminatın ödeneceği sözleşmede kararlaştırılmış olsa da, bazı özel durumlarda (Orn. Müşterilerin malı tek satıcıdan satın almayı reddetmeleri halinde, ya da tek satıcı tarafından, üreticiden mal satmasının teklif edilmesi halinde gb.. durumlarda) üreticinin, sözleşme bölgesinde doğrudan mal satabileceği, bu durumda tek satıcı lehine tazminat hakkı doğmayacağı fikri ileri sürülmektedir[12]. Gerekçe olarak, tek satıcının söz konusu satışı zaten başaramadığı için fiilen bir kar kaybının söz konusu olamayacağıdır. Veya bir müşterinin malların şekline ilişkin özel istekleri varsa ve bunlar üreticinin özel imalatını gerektiriyorsa, tek satıcının münhasır satış hakkı artık bu ürünü kapsamayacaktır.

4) Malların Kalitesini Garanti Etme Yükümlülüğü

Bu yükümlülük özellikle sözleşme konusu malların markalı mallar olması durumunda söz konusudur. Tek satıcılık sözleşmesine konu mallar genellikle markalı mallardır. Bu nedenle üretici malların kalitesini garanti etmekle yükümlüdür. Markalı mallar, markasız mallara göre daha pahalı olmakla beraber, müşterinin kalite beklentisini karşıladığı için satılmaktadır. Müşteri nezdinde, bu malların kalitesini yitirdiği izlenimini doğurması durumunda malların satısı düşecektir. Böyle bir durum da satıcının cirosunu ve de kazancını düşürecektir. Bu nedenle üretici, mümkün olduğunca malların kalitesini en üst düzeyde garanti etmesi için her türlü önlemi almakla yükümlüdür.

B) Tek Satıcının Yükümlülükleri

1) Sözleşme Konusu Malları Satın Alma Yükümlülüğü

Tek satıcının, sözleşme konusu malları üreticiden satın alması, onun asli yükümlülüklerinden biridir. Tek satıcılık sözleşmesinin ilk amacı sürümün artırılmasıdır. Satış konuları çerçeve sözleşmede ayrıntılı olarak düzenlenmezse dahi, tek satıcının üreticinin mallarını satın alma yükümlülüğü vardır. Tek satıcı mümkün olduğunca çok talep yaratmak için uğraşmak ve bu talebe erişince, üreticiye sipariş vermekle yükümlüdür.

Tek satıcı, ayrıca üreticiden satın almış olduğu bu malların, perakendecilere, tüketicilere tekrar satılması için de faaliyette bulunmakla da yükümlüdür. Kural olarak satın alınacak malın miktarı, önceden belirlenmiş değildir Sürüm miktarı, tek satıcının dağıtım faaliyetlerine bağlıdır. Satın alınacak somut miktarlar münferit satış sözleşmeleriyle belirlenir.

2) Sürümü Artırma Yükümlülüğü

[12] Gökyayla, age., s.90

Sürümü artırma yükümlülüğü, tek satıcının en önemli görevidir. Tek satıcı, sürümü artırma yükümlülüğünü basiretli bir tacirin özen borcuna uygun olarak yerine getirmek zorundadır. Sürümü artırma yükümlülüğü ile tek satıcı, mümkün olduğunca fazla müşteri potansiyeli sağlamakla yükümlüdür. Tek satıcı, sürümü artırma yükümlülüğü çerçevesinde, sadece mevcut satış imkanlarını değerlendirmekle yetinmez, aksine aktif bir şekilde üreticinin mallarının daha çok dağıtımı inin çaba sarf etmek zorundadır. Bu kapsama, müşteri potansiyelinin artırılması, sürekli ve yeni müşteriler kazanılması da girmektedir.

Mallar, üreticinin istekleri doğrultusunda satışa sunulacaktır. Üreticinin markasının teshir edilmesi, mağazaların üreticinin talimatlarına uygun düzenlenmesi, ilgili ürünün gerektirdiği kalite standartlarına uyulması vb. çalışmalar esliğinde sürümü artırma faaliyetleri tek satıcı tarafın dan gerçekleştirilmelidir.

Tek satıcı, sürümü artırma yükümlülüğünün gereği olarak aşağıdaki yükümlülükleri yerine getirmelidir;

- Müşteri Hizmetlerini Yerine Getirme Yükümlülüğü,
- Üreticiye Bilgi Verme Yükümlülüğü,
- Reklam Yapma Yükümlülüğü,
- Stok Yapma Yükümlülüğü,
- Üreticinin Bazı Talimatlarına Uyma Yükümlülüğü
- Üreticinin Menfaatlerini Koruma yükümlülüğü,
- Sır Saklama yükümlülüğü,
- Rekabet Etmeme yükümlülüğü,

2.8. REKABET HUKUKU AÇISINDAN TEK SATICILIK SÖZLEŞMESİ

Tek satıcılık sözleşmeleri, ekonomik doğası gereği piyasadaki rekabet ortamını doğrudan etkileyen ve sınırlayıcı sonuçlar doğurabilen hukuki ilişkilerdir. Bu durumun temel nedeni, sözleşmenin kurulmasıyla birlikte hem üreticinin hem de distribütörün üçüncü kişilerle serbestçe ticari ilişki kurma özgürlüğünün karşılıklı olarak kısıtlanmasıdır.

Sözleşmeyle tek satıcıya belirli bir coğrafi bölge veya müşteri grubu için tekel hakkı tanınması ki bu durum rekabet hukukunda mutlak bölge/müşteri koruması olarak adlandırılır ilgili pazardaki rekabeti ciddi ölçüde daraltır. Böyle bir senaryoda, sözleşme konusu ürünlerin belirlenen o bölgede alternatif dağıtıcılar ya da doğrudan üreticinin kendisi tarafından pazarlanması engellenmiş olur. Marka içi rekabeti (intra-brand competition) ortadan kaldıran bu niteliği sebebiyle, tek satıcılık sözleşmeleri tanzim edilirken rekabet hukuku normlarının titizlikle dikkate alınması hayati önem taşır. Aksi takdirde, sözleşmenin başta fiyat tespiti veya bölge paylaşımı gibi ağır ihlaller içermesi durumunda, baştan itibaren hukuken geçersiz (batıl) sayılması riski ortaya çıkar.

Uluslararası Standartlar ve Yasal Dayanaklar

Uluslararası niteliğe sahip veya yerel pazarı etkileyen bu tür distribütörlük ağlarının rekabet kurallarına uyumlu hale getirilmesi, belirli yasal düzenlemelerin öngördüğü sınırlandırma ve istisnaların incelenmesini zorunlu kılar. Bu kapsamda başvurulması gereken temel hukuki dayanaklar şunlardır:

Türk Hukuku Bakımından: Piyasadaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı nitelikteki anlaşmaları yasaklayan 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun (özellikle

m. 4) ve bu kanuna dayanılarak çıkarılan Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği (2002/2 sayılı Tebliğ) hükümleri esas alınmalıdır.

Avrupa Birliği (AB) Hukuku Bakımından: Sözleşmenin sınır ötesi etkileri dikkate alındığında, AB rekabet hukukunun temelini oluşturan Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın (ABİHA) 101. maddesi ve bu doğrultuda yürürlükte olan Dikey Blok Muafiyeti Tüzükleri (VBER) kapsamında getirilen pazar payı eşikleri ve "kara liste" (hardcore restrictions) olarak nitelendirilen ağır sınırlamalar incelenmelidir.

Sözleşmenin rekabet ihlali yaratmaması, ancak bu düzenlemelerde yer alan "grup muafiyeti" kriterlerinin (özellikle pazar payı sınırlarının ve pasif satış yasaklarının bulunmaması şartının) karşılanması ile mümkün olabilmektedir.

2.9.ULUSLARARASI HUKUK BAKIMINDAN UYGULANACAK HUKUK VE UYGULANACAK HUKUKUN TESPİTİ

2.9.1. GENEL OLARAK

Milletlerarası nitelikteki ticari sözleşmelerde yabancılık unsuru, çoğunlukla sözleşmenin taraflarının işyerlerinin veya mutad meskenlerinin farklı ülkelerde bulunması şeklinde tezahür etmektedir. Bununla birlikte, yabancılık vasfı yalnızca işyerinin konumuna indirgenemez; sözleşmenin akdedildiği yer, tarafların vatandaşlık bağları, edimlerin ifa edileceği ülke veya sözleşme konusunun (örneğin bir geminin) bulunduğu yer gibi unsurlar da ilişkiye sınır ötesi bir nitelik kazandırabilir. Bünyesinde bu tür yabancılık unsurlarını barındıran sözleşmesel ilişkilerde hangi ülkenin maddi hukukunun tatbik edileceğinin (lex causae) önceden ve doğru bir biçimde tespiti, hem sözleşmenin kaleme alınması ve risk analizi aşamalarında hem de gelecekte doğabilecek olası ihtilafların hızlı ve öngörülebilir çözümünde hayati bir öneme sahiptir.

Türk milletlerarası özel hukukunda, sözleşmesel borç ilişkilerine uygulanacak hukukun tayini 5718 sayılı MÖHUK'un 24. maddesinde modern kanunlaştırma hareketlerine (özellikle Roma I Tüzüğü'ne) paralel bir biçimde düzenlenmiştir. Yürürlükteki mevzuata göre uygulanacak hukuk, sübjektif ve objektif bağlama kuralları içeren kademeli bir silsile uyarınca belirlenir:

1. İrade Özerkliği ve Açık Hukuk Seçimi (m. 24/1): Maddenin ilk fıkrası uyarınca, sözleşmeden doğan borç ilişkileri öncelikli olarak tarafların açıkça seçtikleri kanuna tabidir. Taraflar, sözleşmenin tamamı veya bir kısmı için diledikleri bir ülkenin hukukunu yetkili kılabilirler.
2. Hukuk Seçiminin Bulunmadığı Hallerde Objektif Bağlama ve Karine Esası (m. 24/2): Tarafların sözleşmede uygulanacak hukuku açıkça kararlaştırmamış olmaları durumunda, mülga mevzuatın aksine doğrudan "ifa yeri" esas alınmaz. Bu halde sözleşme, "en yakın irtibat halinde bulunduğu yer hukukuna" tabi kılınır. Kanun koyucu, bu en yakın irtibatlı yerin tespiti için şu objektif karineyi öngörmüştür:

-Sözleşmeyle en yakın irtibatlı yer; sözleşmenin kuruluşu sırasındaki karakteristik edim borçlusunun mutad meskeni hukuku,

-Eğer bu borçlu, sözleşmeyi ticari veya mesleki faaliyeti gereği akdetmişse, karakteristik edim borçlusunun işyerinin bulunduğu yer hukuku olarak kabul edilir.

3. Karinenin Çürütülmesi ve İstisnai Kural (m. 24/4): Eğer sözleşme, bütün şartlar göz önünde bulundurulduğunda yukarıda belirtilen karineye dayalı yer hukukundan daha sıkı bir şekilde başka bir yer hukuku ile irtibatlıysa, bu durumda karine aşılır ve sözleşmeye o en yakın irtibatlı yer hukuku tatbik edilir.

Tek satıcılık sözleşmeleri; üretici veya sağlayıcı ile tek satıcı arasında sürekli bir ticari ilişki kuran, bünyesinde hem çerçeve sözleşme hem de münferit satış sözleşmelerinin unsurlarını barındıran, tam iki tarafa borç yükleyen atipik (kendine özgü/sui generis) karakterli sözleşmelerdir.

İncelediğimiz tek satıcılık sözleşmesi borçlar hukuku sözleşmesi niteliğinde olup her iki tarafa da borç yükleyen bir sözleşmedir. Öncelikle yapılan sözleşmenin yabancılık unsuru taşıması halinde uluslararası niteliğe sahip bir sözleşme statüsüne bürünecek ve bağlama kurallarına tabi olacaktır. Bu nedenle yabancılık unsurunun kıstaslarını tespit etmek gerekmektedir. Bir akdin yabancılık unsuru taşıması için; akit taraflarının farklı vatandaşlıkta olmaları; birinin mutad meskeninin veya ikametgahının yabancı ülkede olması; akdin konusunun, yapıldığı yerin veya ifa yerinin yabancı ülkede olması; taraflarca yabancı bir hukukun seçilmesi durumlarından birinin varlığı halinde yabancılık unsuru var sayılmaktadır[13]. Sözleşme statüsünün belirlenmesinde önerilen bağlama kurallarını iki grupta toplamak mümkün olup, bunlar; seçilen hukuk (subjektif bağlama kuralı) ve objektif olarak tespit edilen hukuktur[14].

Uluslararası nitelikli bir sözleşmede taraf menfaatini gerçekleştirmek için ilk aşamada irade muhtariyeti ilkesi kabul edilerek taraflara uygulanacak hukuku seçme imkanı tanınmıştır[15]. Akit tarafların aralarında yaptıkları akdi belirli bir hukuka tabi tutabilme yetkilerine "irade muhtariyeti" esası denir[16]. İrade muhtariyeti esası gereği uluslararası nitelikli bir sözleşmede mesela uluslararası nitelikli tek satıcılık sözleşmelerinde taraflar uygulanacak hukuku seçebilirler. Hukuk seçimi Roma 1 Tüzüğünün 3. Maddesinde; "eğer bir borçlar hukuku sözleşmesinin tüm öğeleri, hukuk seçimi yapılırken tek bir devlet hukuku ile ilişkili ise, o devletin sözleşme hükümleri ile bertaraf edilemeyen emredici kurallarının uygulanması, yapılan hukuk seçimi ile engellenemez" demek suretiyle hukuk seçimine de bir kısıtlama getirilmiştir[17]. Yine "ehliyet" ve "şekil" meseleleri taraf iradeleri ile seçilen hukukun uygulanma alanı dışında kalmaktadır, zira Devletler Özel Hukuku alanında ehliyet meselesinde, "milli hukukun" ve şekil meselesinde "işlemin yapıldığı yer hukukunun" yetkisini öngören kurallar genel kabul edilen prensiplerdir[18]. Hukukumuzda da 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un 24/I. Maddesi; "Sözleşmeden doğan borç ilişkileri

[13] Nuray EKŞİ, **Yabancılık Unsuru taşıyan Akitler ve Bu Akitlerin AT Roma Konvansiyonuna Göre Anlamı**, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yıl 12, sayı 1-2, 1992, s. 3,

[14] Gülören TEKİNALP, **Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama Kuralları**, 10.Bası, İstanbul 2009, Vedat Kitapçılık, s.333,

[15] Sibel ÖZEL, **Sözleşmesel İlişkide MÖHUK m.24/II'de Öngörülen Objektif Bağlama Kuralının Mukayeseli Hukuk Açısından Değerlendirilmesi,** Prof.Dr.Ergin NOMER'e Armağan, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yıl 22, sayı 2, 2002, s. 577

[16] Ergin NOMER, **Devletler Hususi Hukuku**, Ocak 2000, Beta Yayınları, s.260

[17] TEKİNALP, age., s.337

[18] Cüneyt ÇİLİNGİROĞLU, **Devletler Özel Hukuku Alanında Borç Sözleşmelerinde Hukuk Seçimi:Subjektif Bir Bağlanma Noktası Olarak Taraf İradeleri**, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yıl 9, sayı 2, 1989, s.119,

tarafların açık olarak seçtikleri hukuka tâbidir. Sözleşme hükümlerinden veya hâlin şartlarından tereddüde yer vermeyecek biçimde anlaşılabilen hukuk seçimi de geçerlidir" demek suretiyle hukuk seçimine olanak tanımıştır. Bu madde metninden de anlaşılacağı üzere hukuk seçimi, açık ve zımni olarak yapılabilmektedir[19]. Hukuk seçimi taraflarca her zaman yapılabilir veya değiştirilebilir. Yine 24.maddenin 2. Fıkrası gereği; taraflar, seçilen hukukun sözleşmenin tamamına veya bir kısmına uygulanacağına karar verebilir. 24/3.madde gereği de sözleşmenin kurulmasından sonraki hukuk seçimi, üçüncü kişilerin hakları saklı kalmak kaydıyla, geriye etkili olarak geçerlidir.

Tek satıcılık sözleşmesinde tarafların uygulanacak hukuku açık veya zımni olarak seçmemeleri halinde, uygulanacak hukuk objektif bağlama kurallarına göre tespit edilecektir. Bu tespit; sentetik yöntem, analitik yöntem ve ferdiyetçi yöntem olmak üzere üç yöntemle gerçekleşmektedir[20]. Her üç yöntemde de amaç, sözleşmeyi en sıkı bağlantıda bulunduğu hukuka tabi kılmaktadır. Uluslararası nitelik taşıyan tek satıcılık sözleşmelerinde tarafların uygulanacak hukuku açık veya zımni olarak tayin etmemiş olmaları durumunda, uyuşmazlığın hangi ülkenin kanunlarına göre çözüleceği sorunu gündeme gelir. Bu olasılıkta, 5718 sayılı MÖHUK'un 24. maddesinin 4. fıkrası uyarınca, sözleşmesel ilişkiyle **en sıkı bağa sahip olan hukuk** yani en sıkı ilişkili hukuk esasa uygulanır.

Kanun koyucu, "en sıkı ilişkili hukukun" hangi ülkeye ait olduğunu somutlaştırmak amacıyla **karakteristik edim borçlusu** karinesinden yararlanmıştır. Tek satıcılık sözleşmesinde genel kabul gören görüşe göre karakteristik edim borçlusu, dağıtım, pazarlama ve sürüm yapma borcu altındaki **tek satıcıdır (distribütör)**. Bu doğrultuda, en sıkı ilişkili hukukun tespiti için kademeli bir yer tespiti mekanizması işletilir:

- **Mutad Mesken Karinesi:** Kural olarak, sözleşmenin kurulduğu tarih itibarıyla karakteristik edim borçlusunun (tek satıcının) mutad meskeninin bulunduğu ülke hukuku uygulanır.
- **Ticari ve Mesleki Faaliyetlerde İşyeri Esası:** Sözleşme, tarafların ticari veya mesleki faaliyetleri çerçevesinde akdedilmişse —ki tek satıcılık sözleşmeleri doğası gereği ticaridir— karakteristik edim borçlusunun **işyerinin bulunduğu yer hukuku** geçerli olur. Distribütörün sabit bir işyeri mevcut değilse, yerleşim yeri hukuku devreye girer.
- **Birden Fazla İşyerinin Varlığı:** Karakteristik edim borçlusunun farklı ülkelerde birden çok işyerinin bulunması halinde, söz konusu tek satıcılık sözleşmesiyle işlevsel ve somut olarak en yakın, en yoğun ilişki içinde olan işyerinin hukuku esas alınır.

İstisna olarak ise Genel Gevşetici Kayıt (Daha Sıkı İlişkili Hukuk) incelenecek olursa ;MÖHUK m. 24/4 hükmünün son cümlesi, yukarıda sayılan tüm bu karine ve yer tespit kurallarına esneklik kazandıran bir "gevşetici kayıt" (istisna hükmü) barındırmaktadır. Somut uyuşmazlığın kendine has tüm özellikleri, tarafların ilişkileri, sözleşmenin dili, edimlerin ifa yeri veya diğer fiili unsurlar hep birlikte değerlendirildiğinde; sözleşmenin, karakteristik edim borçlusunun işyerinden **açıkça daha sıkı ilişkili olduğu başka bir ülke hukuku** bulunuyorsa, karineler bir kenara bırakılır ve sözleşme doğrudan bu hukuka tabi kılınır.

2.9.2. UYGULANACAK HUKUKU TARAFLARIN BELİRLEMESİ

[19] ÖZEL, age., s.578,
[20] ÖZEL, age., s579,

I. Hukuk Seçimi Özgürlüğünün Kaynağı ve Niteliği

Sözleşmenin taraflarınca belirlenen hukuk, o sözleşmenin esasına tatbik edilecek olan maddi hukuku (lex causae) ifade eder. Milletlerarası özel hukuk doktrinine egemen olan hukuk seçimi özgürlüğü, temelini özel hukuk türevlerinden biri olan irade serbestisi ilkesinden almaktadır[21]. Ancak bu serbesti mutlak bir serbesti olmayıp, sınırları ve geçerlilik şartları, kendisine bu yetkiyi tanıyan kanunlar ihtilafı normları (forum hukuku) tarafından çizilir[22].

Maddi Norm Atfı Karinesi: Tarafların yabancı bir hukuku yetkili kılmaları, aksi kararlaştırılmadığı müddetçe bir maddi norm atfı olarak kabul edilir. Dolayısıyla, hukuk seçiminde kural olarak seçilen devletin kanunlar ihtilafı kuralları değil, doğrudan doğruya uyuşmazlığın esasına tatbik edilecek maddi hukuk hükümleri seçilmiş sayılır; böylece milletlerarası özel hukukta "atıf" (renvoi) mekanizmasının işletilmesinin önüne geçilir[23].

II. Seçilen Hukukun Nitelikli Olması Zorunluluğu ve Devlet Hukuku Kriteri

Teknik anlamda bir hukuk seçiminden bahsedebilmek için tarafların yöneldiği hukukun mutlaka egemen bir devlete ait yürürlükteki bir hukuk düzeni olması icap eder[24]. Bu bağlamda, ulusal hukuk sistemlerinden bağımsız, belirli bir coğrafyadaki yerel örf ve adet kurallarının, uluslararası nitelikteki ticari teamüllerin veya *lex mercatoria* olarak adlandırılan uluslararası ticaret hukukunun (örneğin Milletlerarası Ticaret Odası tarafından düzenlenen ICC Incoterms kurallarının) sözleşmenin bütününe uygulanacak hukuk olarak seçilmesi mümkün değildir. Bu tür kuralların seçimi, uyuşmazlığın çözümünde hakime doğrudan bir hukuk düzeni sunmadığından, teknik anlamda bir "kanunlar ihtilafı hukuku seçimi" teşkil etmez; ancak sözleşme şartı (maddi hukuk anlamında atıf) olarak hüküm doğurabilir[25].

III. Türk Hukukunda Zımni Hukuk Seçimi Yasağı ve "Açık Seçim" Kriteri

5718 sayılı MÖHUK'un 24. maddesinin ilk fıkrasında yer alan *"Sözleşmeden doğan borç ilişkileri tarafların açık olarak seçtiği kanuna tabidir."* hükmü, Türk kanun koyucusunun bu konuda katı bir duruş sergilediğini göstermektedir. Karşılaştırmalı hukukta ve özellikle Avrupa Birliği müktesebatında (Roma I Tüzüğü m. 3/1) sözleşme hükümlerinden veya durumun şartlarından şüpheye yer vermeyecek biçimde anlaşılan "zımni hukuk seçimi" (implied choice) geçerli kabul edilirken, Türk hukukunda örtülü (zımni) hukuk seçimi kabul edilmekle birlikte bunun tereddüde yer bırakmayacak derecede açık biçimde anlaşılması gerekir.[26].

Dolayısıyla Türk mahkemeleri nezdinde bir hukuk seçiminin geçerli olabilmesi için, tarafların iradelerini hiçbir duraksamaya ve iltibasa mahal vermeyecek şekilde, sarih bir biçimde ortaya koymuş olmaları gerekir. Örneğin, sözleşme metnine dâhil edilen *"İşbu sözleşmenin tefsirinde, ifasında ve doğacak tüm uyuşmazlıkların çözümünde Fransız Hukuku yetkilidir."* şeklindeki bir

---

[21] NOMER, Ergin: *Devletler Hususi Hukuku*, 23. Bası, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2021, s. 312.

[22] ÇELİKEL, Aysel / ERDEM, B. Bahadır: *Milletlerarası Özel Hukuk*, 18. Bası, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2023, s. 345.

[23] ŞANLI, Cemal / EKŞİ, Nuray / REİSOĞLU, R. Murat: *Milletlerarası Özel Hukuk*, 11. Bası, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2024, s. 289

[24] GÖKYAYLA, Cemal Şanlı / EKŞİ, Nuray / GÖKYAYLA, Kadir: *Milletlerarası Özel Hukuk*, 10. Bası, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2023, s. 304.

[25] TARMAN, Zeynep Derya: *Sözleşmelere Uygulanacak Hukukta Devlet Hukuku Dışı Kuralların Rolü*, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 88-92.

[26] NOMER, s. 315; ÇELİKEL / ERDEM, s. 348.

ibare, kanunun aradığı anlamda açık bir hukuk seçimidir[27]. Tarafların açık bir seçimi bulunmadığı takdirde, mahkemenin yorum yoluyla tarafların zımnen bir hukuku arzuladıkları sonucuna varması kanunen mümkün değildir[28].

IV. Hukuk Seçimi ile Maddi Hukuk Anlamında Bağlama (Incorporation) Farkı

Tarafların yabancı bir hukuku bütünüyle seçmeleri ile o hukukun yalnızca belirli hükümlerini sözleşmeye dâhil etmeleri hukuken farklı sonuçlar doğurur:

- Teknik Hukuk Seçimi: Taraflar bir hukuku bütünüyle seçtiklerinde, objektif bağlama kurallarına göre yetkili olabilecek (örneğin Türk hukuku) hukukun emredici hükümlerini genel olarak bertaraf eder ve seçtikleri yabancı hukukun emredici normlarına tabi olurlar[29].
- Maddi Hukuk Anlamında Bağlama (*Incorporation*): Belli bir yabancı hukukun sadece bazı maddelerinin sözleşmeye aktarılması halinde ise bu hükümler, sözleşmenin birer şartı (klozu) haline gelir. İngiliz hukukunda *incorporation* olarak adlandırılan bu kurum, Türk doktrininde "maddi hukuk anlamında bağlama" şeklinde ifade edilir[30]. Bu yöntemde, sözleşmeye ithal edilen yabancı hükümlerin geçerliliği, kanunlar ihtilafı kuralları uyarınca uyuşmazlığa aslında uygulanacak olan (objektif yetkili) hukukun emredici kurallarına aykırı olmamasına bağlıdır[31].

V. Hukuk Seçimi Sözleşmesinin Bağımsızlığı (Ayrılabilirlik İlkesi)

Hukuk seçimine ilişkin anlaşma, taraflar arasındaki asıl (ana) sözleşmeden hukuken tamamen bağımsız ve soyut bir karakter taşır. Doktrinde "ayrılabilirlik ilkesi" (*severability / separability*) olarak bilinen bu kural gereğince, asıl sözleşmenin esastan veya şekilden geçersiz olması, onun içinde yer alan veya ona bağlı olarak yapılan hukuk seçimi sözleşmesini kendiliğinden geçersiz kılmaz[32]. Hukuk seçimi sözleşmesinin bizzat kendisinin geçerli olup olmadığı, yine tarafların seçmiş olduğu hukukun kurallarına göre tayin edilir[33].

3. YETKİLİ HUKUKUN TARAFLARCA BELİRLENMEMİŞ OLMASI HALİ

1. MÖHUK m. 24/2 Uyarınca Objektif Bağlama Sistemi ve Karakteristik Edim Karinesi

Uluslararası bir sözleşmede tarafların uygulanacak hukuku sarih bir biçimde kararlaştırmamış olmaları durumunda, uyuşmazlığın esasına tatbik edilecek hukuk hâkim tarafından objektif bağlama kuralları uyarınca tayin edilir. Yürürlükteki 5718 sayılı MÖHUK m. 24/2 hükmü, mülga mülga kanunun aksine katı "ifa yeri" kriterini terk ederek esnek bir bağlama kuralı olan **"en yakın irtibat ilkesini"** benimsemiştir.

Anılan hükme göre, hukuk seçiminin bulunmadığı durumlarda sözleşme, **en yakın irtibat halinde bulunduğu yer hukukuna** tabidir. Kanun koyucu, belirsizliği önlemek ve hukuki öngörülebilirliği sağlamak amacıyla bu en yakın irtibatlı yerin tespitinde

[27] GÖKYAYLA, s. 305.
[28] ŞANLI / EKŞİ / REİSOĞLU, s. 293.
[29] AKINCI, Ziya: Milletlerarası Özel Hukukta Sözleşmelerde Hukuk Seçimi, Ankara: Yetkin Yayınları, 2020, s. 114.
[30] GÖKYAYLA, s. 306.
[31] AKINCI, s. 120
[32] DOĞAN, Vahit: Milletlerarası Özel Hukuk, 7. Bası, Ankara: Savaş Yayınevi, 2022, s. 267.
[33] DOĞAN, s. 269; NOMER, s. 319.

"karakteristik edim" karinesine dayanmıştır. Bu karine uyarınca, sözleşmeyle en yakın irtibatlı yer; sözleşmenin kuruluşu sırasında, sözleşmeye rengini veren ve özünü oluşturan karakteristik edim borçlusunun mutad meskeni, eğer bu borçlu sözleşmeyi ticari veya mesleki faaliyeti gereği akdetmişse bu **işyerinin bulunduğu yer hukuku** olarak kabul edilir[34].

2. Tek Satıcılık Sözleşmelerinin Niteliği ve Karakteristik Edimin Belirlenmesi

Tek satıcılık sözleşmeleri; parayı ödeme borcu ile malı teslim etme borcunun ötesinde, taraflar arasında süreklilik arz eden, tek satıcıya belirli bir coğrafi bölgede tekel hakkı tanıyan ve onu sağlayıcının mallarının sürümünü artırmakla yükümlü kılan, tam iki tarafa borç yükleyen atipik (sui generis) karakterli bir çerçeve sözleşmedir[35].

Karşılıklı borç yükleyen bu tür karmaşık sözleşmelerde objektif yetkili hukukun bulunabilmesi için öncelikle sözleşmenin "karakteristik ediminin" doğru nitelemeyle tespit edilmesi zorunludur. Milletlerarası özel hukuk doktrininde ve yerleşik yargısal uygulamalarda, para borcu (sağlayıcıya yapılan ödemeler) hiçbir zaman karakteristik edim olarak nitelendirilmez. Sözleşmeye asıl niteliğini veren, pazar payını genişletme, müşteri ağını yönetme, dürüstçe faaliyette bulunma ve sürümü artırma gibi edimleri borçlanan **tek satıcının faaliyeti**, sözleşmenin karakteristik edimi olarak kabul edilir[36].

3. Tek Satıcılık Sözleşmesinde Yetkili Maddi Hukuk (Lex Causae)

Bu hukuki nitelemenin doğal bir sonucu olarak; tarafların sözleşmede açıkça bir hukuk seçimi yapmadıkları ihtilaflarda, MÖHUK m. 24/2 gereğince karakteristik edim borçlusu konumunda olan **tek satıcının, sözleşmenin kurulduğu andaki işyerinin bulunduğu ülke hukuku** uyuşmazlığın esasına uygulanacak hukuk (*lex causae*) olarak tayin edilecektir[37]. Ancak MÖHUK m. 24/4 uyarınca, sözleşmenin bütün şartlar dikkate alındığında bu karineyle bulunan hukuktan çok daha sıkı bir şekilde başka bir ülke hukuku ile irtibatlı olduğu ispat edilirse, istisnai olarak o yakın irtibatlı yer hukuku da uygulanabilecektir[38].

A. TEK SATICILIK SÖZLEŞMELERİNDE KARAKTERİSTİK EDİM

Karakteristik edim söz konusu hukuki ilişkinin bir devletin ekonomik ve sosyal hayatındaki işlevini niteler. Böylece, sözleşmenin ait olduğu sosyo-ekonomik alana bağlanması mümkün olur[39].

Karakteristik edim kavramı kanunda tanımlanmamış olup, doktrinde "Ekonomik, sosyal ve işlevsel yönden, sözleşmeye, onu diğer sözleşmelerden ayıran sınırlarını, özelliklerini veren edimdir"[40] şeklinde tanımlanmıştır.

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere bir sözleşmedeki karakteristik edim, o sözleşmeyi diğer sözleşmelerden ayıran, o sözleşmeye kendine has bir özellik veren yani sözleşmeye ayırt edicilik katan edimdir.

---

[34] ŞANLI, Cemal / EKŞİ, Nuray / REİSOĞLU, R. Murat: *Milletlerarası Özel Hukuk*, 11. Bası, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2024, s. 295.
[35] NOMER, Ergin**:** *Devletler Hususi Hukuku*, 23. Bası, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2021, s. 322.
[36] AKINCI, Ziya: *Milletlerarası Özel Hukukta Sözleşmelerde Hukuk Seçimi*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2020, s. 148.
[37] AKINCI, Ziya: *Milletlerarası Özel Hukukta Sözleşmelerde Hukuk Seçimi*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2020, s. 145
[38] ÇELİKEL, Aysel / ERDEM, B. Bahadır: Milletlerarası Özel Hukuk, 18. Bası, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2023, s. 356.
[39] (Fügen SARGIN, "Karakteristik Edim Teoris Bir Yaklaşım", AÜHFD, C.50,S.2, 2001,s. 60 vd.) dan naklen GÖKYAYLA, s. 365
[40] GÖKYAYLA, s. 365

Genellikle karakteristik bir sözleşmeye ismini veren edimdir. Ancak para edimleri bu hususta yeterince belirleyici ve ayırt edici değildir. Dolayısıyla para edimlerinin bir sözleşmede karakteristik edim olabilmesi ihtimali yok denecek kadar azdır.

Bir sözleşmede karakteristik edim tespit edilirken; bu sözleşme tipi için hangi tarafın ifa ettiği edimin, bu sözleşme tipini diğer sözleşme tiplerinden ayırdığı sorusunun cevabı önem kazanacaktır.

B. TEK SATICILIK SÖZLEŞMELERİNDE KARAKTERİSTİK EDİMİN İFA YERİNİN TESPİTİ

Tek satıcılık sözleşmelerinde karakteristik edimin tek satıcının edimi olduğu tespit ettikten sonra, bu edimin ifa yeri tespit edilmelidir ki uygulanacak hukuk tespit edilebilsin.

Burada yapılacak yorum ve tespit lex fori'ye göre yapılacak ve edimin ifa yeri tespit edilecektir.

Bir görüşe göre, tek satıcılık sözleşmelerine, tek satıcının dağıtım ve sürümü arttırma faaliyetlerini gerçekleştirdiği yer hukuku uygulanmalıdır.

Ancak bir başka karşı görüşe göre ise, tek satıcılık sözleşmelerinde karakteristik edim tek satıcının edimi olduğuna göre, tek satıcının işyeri merkezinin bulunduğu yer hukuku uygulanmalıdır. Bu görüş daha baskın ve kabul gören bir görüştür.

Ancak tek satıcının işyeri ile sözleşme bölgesinin farklı olması halinde ne olacaktır?

Örneğin Türk tek satıcının exclusive territory'si İran ise ne olacak, hangi yer hukuku uygulanacaktır.

Her ne kadar tek satıcının faaliyetlerini fiilen yürüttüğü ülke ile sözleşme arasında güçlü bağ kurulabilirse de, MÖHUK m.24 sistematiği bakımından öncelikli karine karakteristik edim borçlusunun işyeridir. Zira tek satıcı karakteristik edimin iş yeri merkezinde değil, münhasır satış hakkını elde ettiği ülkede ifa etmektedir.

Ancak Türk hukuku açısından bakarsak, daha sıkı irtibatlı bir hukukun bulunması durumunda bu hukukun uygulanacağına dair mevzuatta pozitif bir düzenleme bulunmadığından tek satıcının işyeri merkezinin bulunduğu hukuku uygulanacaktır.

Çerçeve sözleşme olan tek satıcılık sözleşmesinde karakteristik edim**,** tek satıcının sözleşme konusu malları sözleşme bölgesinde dağıtmak ve sürümlerini arttırmak edimidir. Zira, tek satıcılık sözleşmesinin unsurlarından en belirleyici olan münhasır satış hakkıyla tek satıcının malları dağıtma ve sürümlerini arttırma yükümlülüğüdür. Tek satıcının sürümü arttırma yükümlülüğü tek satıcının en önemli görevidir. Bu yükümlülük bir çok somut yükümlülük daha ortaya çıkarmaktadır. Bunlar; markanın prestijine uygun bir mağaza açmak, yeterli bilgi ve ehliyete sahip eleman çalıştırmak, stok yapmak, sözleşme bölgesindeki pazarı işletmek, müşteri hizmetlerini yerine getirmek, gerekirse atölye açmak, üreticiye bilgi vermek, reklam yapmak…vs. sayılabilmektedir. Ayrıca tek satıcı sürümü arttırmak için yaptığı masrafları kendisi karşılamakta bu masraflardan doğan riskleri de kendisi taşımaktadır. Sürümü arttırma yükümlülüğü, kendisinden doğan birçok alt yükümlülükle birlikte tek satıcılık sözleşmesine karakteristik özelliğini vermektedir. Bu suretlerle tek satıcılık sözleşmelerinde karakteristik edim; tek satıcının malları sözleşme bölgesinde dağıtmak ve sürümlerini arttırmak edimidir.

Tek satıcılık sözleşmelerinde tarafların yabancı bir hukuku seçmiş olması veya sözleşmenin yabancı unsurlu olması durumunda, söz konusu yabancı mevzuatın mutlak surette uygulanacağını söylemek mümkün değildir. Türk mahkemelerinde yabancı kanun hükümlerinin devreye girmesini ve netice doğurmasını engelleyen iki temel hukuki bariyer bulunmaktadır. Bunlar; **lex fori** (davaya bakan mahkeme hukuku / Türk hukuku) kapsamında değerlendirilen **kamu düzeni müdahalesi** ve **doğrudan doğruya uygulanan kurallar**dır (loi de police).

Yabancı bir hukuk düzeninde yer alan kurallardan hangilerinin Türk kamu düzenini ihlal edeceğini önceden kesin ve kategorik bir şekilde listelemek oldukça güçtür. Ancak esnek yapısına rağmen kamu düzeni mekanizmasının işletilebilmesi, belirli hukuki kriterlerin varlığına bağlanmıştır. 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un (MÖHUK) 5. maddesinde açıkça düzenlenen bu şartlar şu şekilde özetlenebilir:

- **Somut Olay Temelli Aykırılık:** Yabancı hukukun tatbikini engelleyen unsur, o hukuk sisteminin bütününe yönelik soyut bir eleştiri veya reddediş değildir. Kamu düzeni müdahalesinin doğabilmesi için, yabancı mevzuatın somut uyuşmazlığa doğrudan etki edecek olan belirli bir veya birkaç hükmünün uygulanması halinde, ortaya çıkacak nihai hukuki sonucun kamu düzenini sarsacak nitelikte olması şarttır.
- **Açık ve Bariz İhlal Zorunluluğu:** Yabancı kuralın Türk kamu düzenine yönelik aykırılığının şüpheye yer bırakmayacak derecede **açık, net ve tahammül edilemez** boyutta olması gerekir. Kanun koyucunun aykırılık standardını bu denli yüksek ve "açık olma" şartına bağlı tutmasının temel sebebi; hakimin sübjektif değerlendirmelerden uzak durmasını sağlamak, yabancı hukuka karşı yersiz refleksleri önlemek ve yargıcın objektifliğini güvence altına almaktır.

B. TEK SATICILIK SÖZLEŞMELERİNDE KARAKTERİSTİK EDİMİN TESPİTİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

1. Karakteristik Edimin Tek Satıcının Faaliyeti Olduğunu Savunan Baskın Görüş

Milletlerarası özel hukuk doktrininde ve modern yargı kararlarında, tek satıcılık sözleşmelerinde karakteristik edimin tek satıcı tarafından yerine getirilen faaliyetler bütünü olduğu yönündeki görüş neredeyse oybirliğiyle kabul edilmektedir[41].

Bu yaklaşımın temel gerekçesi, tek satıcının yalnızca mal satın alan bir alıcı olmaması, uyuşmazlık konusu coğrafi bölgede malların sürümünü artırmak, pazar araştırması yapmak, ürünlerin reklam ve tanıtım faaliyetlerini yürütmek, belirli bir stok seviyesini korumak ve satış sonrası müşteri hizmetlerini organize etmek gibi yoğun borçlar altında bulunmasıdır. Tek satıcıya yüklenen bu organizasyonel ve süreklilik arz eden pazar geliştirme yükümlülükleri, sözleşmenin ekonomik ve hukuki karakterini şekillendirerek onu adi bir satış sözleşmesinden ayıran temel kıstastır[42]. Tek satıcıya tanınan tekel hakkı karşılığında üstlenilen bu pazar yönetimi ve dağıtım faaliyeti, sözleşmeye asıl rengini veren karakteristik edimdir. Sözleşmenin en sıkı ilişki içinde olduğu coğrafya da bu pazarlama faaliyetlerinin fiilen yürütüldüğü tek

[41] GÖKYAYLA, Cemal Şanlı / EKŞİ, Nuray / GÖKYAYLA, Kadir: *Milletlerarası Özel Hukuk*, 10. Bası, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2023, s. 368.
[42] NOMER, Ergin: *Devletler Hususi Hukuku*, 23. Bası, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2021, s. 325.

satıcılık bölgesidir; dolayısıyla bu bölge (tek satıcının işyeri) hukuku uyuşmazlığa tatbik edilmelidir[43].

Karakteristik Edimin Sağlayıcının/Üreticinin Teslim Borcu Olduğu Yönündeki Azınlık Görüşü

Uluslararası alanda genel kabul gören baskın yaklaşımın aksine, Fransız Yargıtay'ı (*Cour de cassation*) 2 Mayıs 2001 tarihli bir kararında distribütörlük/dağıtım sözleşmelerinde karakteristik edimin, üreticinin malları teslim etme borcu olduğu yönünde marjinal bir hüküm tesis etmiştir[44].

Söz konusu içtihat uyarınca, tarafların yürürlükteki hukuku seçmedikleri ihtilaflarda, karakteristik edim borçlusu üretici sayılacağından, uyuşmazlığın çözümünde üreticinin ticari merkezinin veya işyerinin bulunduğu yer hukuku yetkili kılınmaktadır[45]. Bu azınlık görüşünün Türk hukuku ve genel borçlar hukuku ilkeleri çerçevesinde simüle edilmesi halinde; ticari malların teslimi borcu bir cins borcu niteliği taşıdığından, ifa yeri borçlunun (üreticinin) yerleşim yeri hukuku olacaktır. Neticede, bu görüş uyarınca da yetkili maddi hukuk, üretici firmanın şirket merkezinin bulunduğu ülke hukuku olarak belirlenmektedir.

Esnek Bağlama (Daha Sıkı İrtibatlı Yer Hukuku) Yaklaşımı ve MÖHUK m. 24 Karşısındaki Durumu

Doktrinde savunulan bir diğer görüşe göre, somut olayın kendine özgü şartları altında üreticinin yerleşim yeri ile sözleşmesel ilişki arasında çok daha yoğun ve sıkı bir bağın bulunması halinde, karine dışına çıkılarak üreticinin yerleşim yeri hukuku uygulanmalıdır.

Bu durum özellikle şu ihtisaslaşmış senaryolarda karşımıza çıkmaktadır:

Sözleşmenin esaslı icra aşamalarının üreticinin ülkesinde gerçekleşmesi,

Sözleşmenin her iki tarafının da üreticinin vatandaşı olması,

Üreticinin dünya çapında tek tip kurallarla yönetilen, dikey ve çok sıkı bir entegre dağıtım ağına sahip olması ve bu şebekenin yönetim merkezinin üreticinin yerleşim yerinde bulunması.

Söylemek gerekir ki Orijinal metindeki *"Böyle bir düzenleme MÖHUK karşısında Türk hukuku açısından kabul edilemez"* ifadesi hukuken isabetli değildir. Zira yürürlükteki 5718 sayılı MÖHUK'un 24. maddesinin dördüncü fıkrası, açıkça bir "istisna kuralı" (*escape clause*) öngörmüştür. Anılan hükme göre, sözleşme bütün şartlar göz önünde tutulduğunda, karakteristik edim borçlusunun işyeri hukukundan (karineden) "daha sıkı bir irtibat içinde olduğu yer hukuku" varsa, hâkim karineyi çökerterek o yer hukukunu uygulamakla yükümlüdür[46]. Dolayısıyla, yukarıda sayılan nitelikli şartların somut olayda ispatlanması

[43] AKINCI, Ziya: *Milletlerarası Özel Hukukta Sözleşmelerde Hukuk Seçimi*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2020, s. 148.

[44] Cour de cassation, 1ère Civ., 2 Mai 2001 (Aktaran: GÖKYAYLA, s. 368).

[45] GÖKYAYLA, s. 373.

[46] ŞANLI, Cemal / EKŞİ, Nuray / REİSOĞLU, R. Murat: *Milletlerarası Özel Hukuk*, 11. Bası, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2024, s. 298.

halinde, Türk hukuku açısından da karine aşılarak daha sıkı irtibatlı olan üreticinin yerleşim yeri hukukunun uygulanması kanunen mümkündür ve kabul edilmektedir[47].

2.10. TEK SATICILIK SOZLESMESİNİN SONA ERMESİ VE TAZMINAT SORUMLULUĞU

Tek satıcılık sözleşmeleri, yapıları gereği hem üretici (veya ithalatçı) hem de dağıtıcı açısından ciddi finansal yatırımlar ve organizasyonel taahhütler barındırır. Bu karşılıklı büyük yatırımlar, taraflardan birinin keyfi, zamansız veya dürüstlük kuralına aykırı şekilde sözleşmeyi bitirmesinin önüne geçerek, hukuki ilişkinin istikrarını ve sürekliliğini besleyen en temel dinamiktir. Aniden ve haksız yere gerçekleşecek bir feshin yaratacağı ağır ekonomik kayıplar, tarafları sözleşmesel bağı korumaya yöneltir.

Sözleşme Süresi ve Fesih Rejimleri

Sürekli borç ilişkisi doğuran tipik bir çerçeve sözleşme niteliğindeki tek satıcılık sözleşmesi, belirli veya belirsiz süreli olarak akdedilebilir. Bu ayrım, sözleşmenin hangi hukuki yollarla sona erdirilebileceğini doğrudan belirler:

- Belirsiz Süreli Sözleşmeler: Taraflar, yasal veya sözleşmede kararlaştırılan ihbar sürelerine uymak kaydıyla, her zaman olağan fesih hakkını kullanarak ilişkiyi sonlandırabilirler.
- Belirli Süreli Sözleşmeler: Kural olarak süre dolana kadar devam eder. Ancak haklı bir nedenin varlığı halinde, tarafların olağanüstü fesih yoluna başvurarak sözleşmeyi vaktinden önce feshetmesi mümkündür.

Olağanüstü Feshe Dayanak Oluşturabilecek Haklı Nedenler:

- Üreticinin, dağıtıcıya belirli bir bölge için tanıdığı coğrafi tekel hakkını çiğneyerek doğrudan satış yapması veya bölgeye başka distribütör sokması.
- Tek satıcının, kendisine tahsis edilen münhasır bölgede rakip üreticilerin ürünlerini satması veya onlar adına faaliyette bulunarak sadakat borcuna aykırı davranması.

Sözleşmenin Sona Ermesinin Hukuki Sonuçları ve Tazminat Hakları

Sözleşmenin taraflardan birinin kusurlu bir ihlali (örneğin haksız olağanüstü fesih) neticesinde son bulması durumunda, mağdur olan tarafın Türk Borçlar Kanunu'nun genel hükümleri (m. 112) uyarınca sözleşmeye aykırılıktan doğan tazminat talep hakkı doğar. Bu tazminat, yükümlülüklerin yerine getirilmemesinden kaynaklanan doğrudan ve dolaylı zararları (müspet zarar) kapatmaya yöneliktir.

Bununla birlikte, sözleşmenin feshinden sonra ortaya çıkan ve "hakkaniyet" temeline dayanan bir diğer talep türü de distribütörün yarattığı müşteri portföyünün üreticiye kalması durumudur. Sözleşme bitince tek satıcı hazır müşteri çevresini kaybederken, üretici bu kitle sayesinde kazanç sağlamaya devam eder. Bu adaletsizliği gidermek adına yabancı hukuk sistemlerinde özel düzenlemeler mevcuttur:

- Belçika Hukuku: Bu konuyu ve distribütörlerin korunmasını doğrudan özel bir kanunla açıkça düzenlemiştir.

[47] ÇELİKEL, Aysel / ERDEM, B. Bahadır: *Milletlerarası Özel Hukuk*, 18. Bası, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2023, s. 359.

- Alman Hukuku: Doğrudan tek satıcılığa ilişkin bir hüküm olmasa da Alman Ticaret Kanunu'ndaki (HGB) acente denkleştirme tazminatı (portföy tazminatı) hükümleri, analoji (kıyas) yoluyla tek satıcılık sözleşmelerine de tatbik edilmektedir.
- Türk Hukuku: Metinde belirtilen genel algının aksine, Türk hukukunda da acentelik hükümlerini düzenleyen Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) 122. maddesindeki "Denkleştirme Tazminatı" (Müşteri Tazminatı) hükümleri, Yargıtay içtihatları ve doktrindeki baskın görüş uyarınca, unsurları oluştuğu takdirde (hakkaniyet gerektiriyorsa ve tek satıcı üreticinin organizasyonuna entegre olmuşsa) tek satıcılık sözleşmelerine de kıyasen uygulanmaktadır. Dolayısıyla Türk hukukunda müşteri çevresinin kaybı nedeniyle tazminat istenmesi hukuken mümkündür.

Sonsuz bir ilişki sözleşme taraflarından beklenemez. Tek satıcının yaptığı büyük yatırımlar ve gelir kaynağının tehlikeye düşmesi karsısında tek satıcının, herhangi bir zamanda ya da adil olmayan bir şekilde sözleşmenin sona ermesini istemeyecektir. Diğer taraftan üreticinin uygun olmayan ve artık dağıtım ilişkisi içinde olmayan tek satıcıyı da sisteminden uzaklaştırmak isteyecektir. Üreticinin sözleşmeyi sona erdirme istemesinin en büyük sebebi, doğaldır ki tek satıcının ticari başarısızlığıdır. Tek satıcı ise beklediği kazancı elde edemezse, daha fazla kazanç imkanı umuyorsa sözleşmeye son vermek isteyeceklerdir

Tek satıcılık sözleşmesi, sürekli borç doğuran bir sözleşme olduğuna göre belirli sureli veya belirsiz sureli yapılabilir. Belirsiz sureli bir sözleşme söz konusu ise, her iki taraf da sözleşmeyi olağan fesih haklarını kullanarak sona erdirebilirler. Belirli sureli bir sözleşme söz konusu ise, sözleşme suresi devamınca, taraflar ancak olağanüstü fesih haklarını kullanarak sona erdirebilirler. Belirli süreli sözleşmelerde tarafların olağan fesih hakları yoktur. Yine belirli sureli sözleşmeler sözleşme suresinin sona ermesi ile ayrıca fesih beyanında bulunmaya gerek olmaksızın, sözleşme kendiliğinden sona erer.

Tek satıcılık sözleşmeleri genellikle, belirli sureli yapılmakta, ancak süre sonunda taraflardan birisi fesih ihbarında bulunmadıkça ya da açıkça itiraz edilmedikçe sözleşmenin uzayacağı sözleşmede kararlaştırılmaktadır. Bu yöntem özellikle uluslararası ticarette yaygındır.

Belirli süreli yapılmakla beraber, daha sonra taraflarca (örtülü veya açık olarak) uzatılan bu tip sözleşmeler, sözleşmede herhangi bir değişiklik yapılmadığı için belirsiz sureli olarak kabul edilmelidir. Bu durumda sözleşmenin öncelikli olarak feshi mümkündür. Buna karşılık, sözleşmenin uzatılması için açık bir irade beyanında bulunulması gerektiği kararlaştırılmışsa, beyanda bulunulmaması halinde sözleşme zımnen uzamış sayılmaz. Bu tur kayıtlara rekabet etmeme yükümlülüğünün açıkça düzenlendiği sözleşmelerde özel bir itina gösterilmelidir. Zira, sözleşmede rekabet etmeme yükümlülüğü düzenlenmiş ve sözleşmenin tarafları açıkça itiraz etmedikçe uzayacağı kararlaştırılmışsa, bu tür bir rekabet etmeme yükümlülüğü belirsiz süreli sayılan bu tip sözleşmeler için grup muafiyetinden yararlandırılamaz.

Taraflar, tek satıcılık sözleşmesinde, bir deneme süresi öngörebilir. Deneme suresinin hukuken hiçbir önemi olmaz. Deneme suresinin sonunda, taraflarca feshedilmezse, sözleşmenin devam edeceği öngörülmüşse, artık belirsiz sureli bir sözleşme söz konusudur. Buna karşılık sözleşmede, surenin dolmasından sonra sözleşmenin devam edeceğine ilişkin bir hüküm yoksa, sözleşme surenin dolması ile sona erer.

Taraflar, karşılıklı anlaşma yapma suretiyle her zaman sözleşme ilişkilerine son verebilirler. Bu anlaşma sözlü olabileceği gibi, özellikle ispat hukuku acısından yazılı olarak yapılması önem arz eder. Bu tür sona erdirmelerde taraflar genelde sair hususlarda da anlaşmaya varabilmektedir. (Stoklar, masraflar vs.)

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Tek satıcılık sözleşmesi; yapımcı ile tek satıcı arasındaki hukuki ilişkileri düzenleyen çerçeve niteliğinde, sürekli öyle bir sözleşmedir ki, bununla yapımcı, mamullerinin tamamını veya bir kısmını belirli bir coğrafi bölgede inhisar sahibi olarak satmak üzere sadece tek satıcıya göndermeyi, buna karşılık satıcı da, sözleşme konusu malları kendi adına ve kendi hesabına satarak malların sürümünü arttırmak için faaliyette bulunmak yükümlülüğünü üstlenir. Tek satıcılık sözleşmesinin unsurları; belirli bir münhasır satış hakkı tanınması, sürekli borç doğuran bir sözleşme olması, çerçeve sözleşme olması, tek satıcının bir yandan kendi adına ve hesabına sözleşme konusu malları satması diğer yandan üreticinin dağıtım ağıyla bütünleşmesi ve tek satıcının dağıtım ve sürümü artırıcı faaliyetlerde bulunma yükümlülüğüdür. "Tek Satıcılık Sözleşmesi" Türk Hukuk'unda özellikle ele alınmış bir sözleşme olmaması kendine özgü yapısı nedeniyle; uygulanacak hükümler açısından problemlerle karşılaşılabilmektedir. Bilhassa uluslararası niteliğe haiz bir sözleşme olması sebebiyle uygulanacak hukukun belirlenmesi de önem arz etmektedir. Tek satıcılık sözleşmesinde uygulanacak hukuk, öncelikle subjektif bağlama kuralı gereği hukuk seçiminin varlığına bakılacaktır. Taraflar hukuk seçimi yapmamışlarsa MÖHUK 24/4 maddesinde belirtilen objektif bağlama kuralı gereği karakteristik edimin tespiti yapılacaktır. Tek satıcılık sözleşmesinde karakteristik edim**,** tek satıcının sözleşme konusu malları sözleşme bölgesinde dağıtmak ve sürümlerini arttırmak edimidir.

Taraflar bu konuyu ya hazırladıkları tek satıcılık sözleşmeleri içinde kararlaştırarak ya da bu şekilde belirlenmemesi halinde MÖHUK madde 24 uyarınca borcun ifa yeri hukuku, borcun ifa yerinin birden fazla olması halinde borç ilişkisinin ağırlıklı edimin oluşturan edimin ifa yeri hukuku, bu yerin de tespit edilemediği hallerde ise, sözleşmenin en yakın irtibatlı olduğu yer hukukunu uygulayarak çözüme kavuşturmaktadırlar. Tabi bu noktada da karakteristik edimin hangi tarafın edimi olduğunu bulmak gerekmektedir. Kanımızca bu sözleşmedeki karakteristik edim tek satıcının faaliyet gösterdiği yer hukuku olmalıdır. Ancak Türk Hukuku'nda, daha sıkı irtibatlı bir hukukun bulunması halinde bu hukukun uygulanacağına dair kanunda pozitif bir düzenleme olmadığından tek satıcının işyeri merkezi hukuku uygulanacak hukuk açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

1. AKINCI, Ziya: *Milletlerarası Özel Hukukta Sözleşmelerde Hukuk Seçimi*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.
2. ÇELİKEL, Aysel / ERDEM, B. Bahadır: *Milletlerarası Özel Hukuk*, 18. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2023.

3. ÇİLİNGİROĞLU, Cüneyt: "Devletler Özel Hukuku Alanında Borç Sözleşmelerinde Hukuk Seçimi: Subjektif Bir Bağlanma Noktası Olarak Taraf İradeleri", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Yıl 9, Sayı 2, 1989.
4. DOĞAN, Vahit: *Milletlerarası Özel Hukuk*, 7. Bası, Savaş Yayınevi, Ankara, 2022.
5. EKŞİ, Nuray: "Yabancılık Unsuru Taşıyan Akitler ve Bu Akitlerin AT Roma Konvansiyonuna Göre Anlamı", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni,* Yıl 12, Sayı 1-2, 1992.
6. GÖKYAYLA, Cemile Demir: *Milletlerarası Özel Hukukta Tek Satıcılık Sözleşmeleri,* Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005.
7. İŞGÜZAR, Hasan: *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, Dayınlarlı Hukuk Yayınları, Ankara, 1989.
8. NOMER, Ergin: *Devletler Hususi Hukuku*, 23. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2021.
9. ÖZEL, Sibel: "Sözleşmesel İlişkide MÖHUK m.24/II'de Öngörülen Objektif Bağlama Kuralının Mukayeseli Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Prof. Dr. Ergin Nomer'e Armağan*, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yıl 22, Sayı 2, 2002.
10. SARGIN, Fügen: "Karakteristik Edim Teorisine Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)*, Cilt 50, Sayı 2, 2001.
11. ŞANLI, Cemal / EKŞİ, Nuray / REİSOĞLU, R. Murat: *Milletlerarası Özel Hukuk*, 11. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2024.
12. TARMAN, Zeynep Derya: *Sözleşmelere Uygulanacak Hukukta Devlet Hukuku Dışı Kuralların Rolü*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.
13. TEKİNALP, Gülören: *Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama Kuralları,* 10. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2009.
14. YAVUZ, Cevdet: *Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, Beta Yayınevi, 5. Bası, İstanbul, 1997.
Kararlar
15. Yargıtay 19. Hukuk Dairesi, 05.03.2002 Tarih, E. 2001/4568, K. 2002/1473.
Mevzuat
16. 4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun.
17. 5718 Sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun.
18. 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu.
19. 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu.
20. 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu.
21. Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği (2002/2).

KRİPTO VARLIK OLARAK BİTCOİN'İN TÜRKİYE'DE ÖDEME YÖNTEMİ OLARAK KULLANILMASI

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet ÇOĞALAN[1]

ÖZET

Kripto paralar, ortaya çıkmasından bugüne kadar dünyanın birçok bölgesinde ve farklı insanlar tarafından kullanılmış, bir yatırım ve ödeme aracı olarak görülmüştür. 2008 yılında Satoshi Nakamoto tarafından ele alınan makale ile temeli atılan kripto para kullanımı ilk olarak '*bitcoin'* kripto parasının '*blockchain'* sistemi kullanılarak transfer edilmesi ile başlamıştır. Kripto paralar, 2008 tarihinden bu güne kadar, gerek gerçek kişiler gerekse tüzel kişilerce rağbet görmüş ve son derece yüksek değerlere ulaşmıştır. '*Blockchain'* teknolojisini kullanarak, üretilen ve transfer edilen tek kripto para *'bitcoin'* olamamakla birlikte, ilk defa kullanıma sunulan kripto paradır.

Günümüzde binlerce farklı kripto para ve bu paraların işlem gördüğü yüzlerde borsa bulunmaktadır. Kripto paraların bu kadar fazla yaygınlaşması, devletleri de bu konuda tedbir almaya ve düzenleme yapmaya itmiştir. Kullanıcıların büyük çoğunluğu, kripto parayı bir yatırım aracı olarak görmekte ancak bu paralar, bazı durumlarda ödeme aracı olarak kullanılabilmektedir. Kripto varlıkların, para olup olmadığı konusunda tartışmalar hala devam ettiği için, bu yöntemle ödeme yapılıp yapılmaması gerektiği konusunda da tartışmalar mevcuttur. Bazı ülkeler, çıkardıkları yasalarla kripto paraları ödeme aracı kabul ederken, bazı ülkeler bunu yasaklamıştır, bazı ülkelerde bu konuda hiçbir düzenleme yapmamıştır.

Çalışmada, kripto varlıklar arasında ilk ve en değerli kripto para olan *'bitcoin'*in Türkiye'de bir ödeme yöntemi olarak kullanılıp kullanılamayacağı hususu üzerinde durulacak ve gün geçtikçe kullanımı artan bu teknolojinin ülkemiz finansal sisteminde de aktif olarak kullanılması açısından önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilişim ve teknoloji hukuku, kripto para, blockchain, bitcoin, ödeme yöntemleri

ABSTRACT

Since its emergence, cryptocurrencies have been used by different people in many parts of the world and have been seen as an investment and payment tool. The use of crypto money, which started with the article discussed by Satoshi Nakamoto in 2008, first started with the transfer of bitcoin cryptocurrency using the blockchain system. Cryptocurrencies have been in demand by both real persons and legal entities since 2008 and have reached extremely high values.

[1] Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Bilişim ve Teknoloji Hukuku Anabilim Dalı.
ORCID : 0000-0002-1185-2204
mehmetcogalan@hacettepe.edu.tr

Although bitcoin is not the only cryptocurrency produced and transferred using blockchain technology, it is the first cryptocurrency to be mined.

Today, there are thousands of different cryptocurrencies and hundreds of exchanges where these currencies are traded. The widespread use of cryptocurrencies has led states to take precautions and make regulations on this issue. The majority of users see crypto money as an investment tool, but these coins can be used as a means of payment in some cases. Since there are still debates about whether crypto assets are money or not, there are also debates about whether payments should be made using this method. While some countries accept cryptocurrencies as a means of payment through their laws, some countries have banned it, and some countries have not made any regulations on this issue.

In our study, we will focus on whether bitcoin, the first and most valuable cryptocurrency among crypto assets, can be used as a payment method in Turkey, and suggestions will be made for the active use of this technology, whose use is increasing day by day, in our country's financial system.

Key Words: Information technology law, cryptocurrency, blockchain, bitcoin, payment methods

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar, insanların bir mal veya hizmet almak amacıyla yapmış olduğu ödemeler çoğunlukla para biriminin kişiden kişiye fiziki olarak el değiştirmesi yöntemiyle olmuştur. Ancak gelişen teknoloji ile birlikte paranın fiziki olarak yer değiştirmesi usulü yerini, elektronik ortamlarda transfere bırakmıştır örnek vermek gerekirse; Akreditif[2] ve Elektronik Fon Transferi[3] ve diğer uluslararası ödeme yöntemleri[4] bunlardan bazılarıdır. Son dönemlerde ortaya çıkan yöntemlerden biride kripto varlıklarla yapılan ödemedir. Ancak bu ödeme yönteminin diğer elektronik ödeme yollarından bir farkı bulunmaktadır, bu fark ödemede herhangi bir merkezi kuruluşun bulunmamasıdır. Ödeme yöntemlerinde nasıl ki bir banka, posta teşkilatı veya farklı bir finansal kuruluş merkezde yer alıyorsa, kripto ödemelerde böyle bir merkez bulunmamaktadır. Kripto varlıkların bir ödeme yöntemi olarak kullanılması bazı ülkelerce kabul edilirken bazı ülkelerce de yasaklanmış ancak bu konuda hiçbir kural koymayan ülkelerde bulunmaktadır. Çalışmamızda öncelikle konunun anlaşılması adına kripto varlıklar teknik olarak incelenecek ve para kavramı ele alınacaktır. Kripto varlıklarla ilgili olarak

[2] Akreditif: "*…mal satın almış bir kimsenin, bir banka ile yaptığı anlaşma üzerine, o bankanın, belli belgelerin satıcı tarafından ibrazı karşılığında, bu satıcıya satış parasının ödenmesini hedef tutan…"* bir akdi ilişkidir. YHGK 4.11.1964 T., 1964/942E., 1964/637K. Akreditife ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Doğan, V. (2016). *Uluslararası Ticarette Ödeme Aracı Olarak Akreditif,* (4. Baskı), Ankara: Savaş Yayınevi.

[3] Elektronik Fon Transferi: "*Banka müşterisinin, bankasına nakit olarak verdiği veya mevcut bir hesaptan çekilmesi için bankasını yetkilendirdiği paranın, başka hesaba aktarılması için elektronik teknikler kullanılarak başlatılan veya yürütülen her transfer EFT'dir."* EFT'ye ilişkin daha fazla bilgi almak için bkz. Yüksel, B. (2018). *Uluslararası Elektronik Fon Transferine Uygulanacak Hukuk*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

[4] Uluslararası ticarette ödeme yöntemleri şu şekilde sıralanabilir: Banka havalesi, EFT, Akreditif, Bank Paymet Obligation(BPO), peşin ödeme, vesaik mukabili ödeme vb. Ödeme yöntemleri ile ilgili olarak daha fazla bilgi için bkz. Ekşi, N. (2019). *Milletlerarası Ticaret Hukuku*, (3. Baskı), İstanbul: Beta Yayınları.

ülkemizdeki hukuki düzenlemeler değerlendirildikten sonra sonuç ve önerilerle çalışmamız tamamlanacaktır.

I- KRİPTO VARLIK OLARAK BİTCOİN'İN TEKNİK OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

'Bitcoin' kripto parası ve bu paranın temelini oluşturan '*blockchain'* teknolojisi, 2008 yılında Satoshi Nakamoto[5] tarafından yazılan bir makale (White paper)[6] ile insanlara tanıtılmıştır. Makalenin yazımından günümüze kadar on beş yıl geçmiş ve gerek *'bitcoin'* gerekse '*blockchain'* teknolojisi finansal kuruluşlarda ve devletlerde bir temel takım değişikliklere yol açmıştır. Bunun elbette ki en büyük sebeplerinden biri *'bitcoin'* kripto parasının değerinin yükselmesi, farklı kripto paraların ortaya çıkması ve dünyanın farklı yerlerinden birçok insanın bu teknolojiye ilgi göstermesidir. *'Bitcoin'* günümüz Türk Lirası değeriyle 1.286,325,91 TL'dir, *'bitcoin'* dışında şuan binlerce kripto para bunların işlem gördüğü 685 ayrı borsa bulunmaktadır.[7]

'Bitcoin' kripto parasını teknik olarak incelemeden önce, '*blockchain'* yazılımına bakmak daha doğru olacaktır çünkü *'bitcoin'*, '*blockchain'* yazılımı üzerinden transfer edilen ve işlem görebilen bir paradır. '*Blockchain'*, temelde kripto paraların, merkezi bir finans kuruluşu olmadan taraflar arasında transferini mümkün kılan bir yazılımdır. Bir tanıma göre; "*Blokzincir teknolojisi, en küçük elementi veri blokları olan sürekli büyüyen ve klasik veri depolama yöntemlerinin aksine merkezi olmayan (dağıtık) yapısı ile yakın gelecekte adını sıkça duyacağımız bir teknolojidir.*"[8] '*Blockchain'* görüldüğü üzere, transferler veya başka işlemler yapıldıkça bunun kaydını ve güvenliğini sağlayan ve her işlemde bir blok oluştuğu için büyüyen bir yapıdır. Yapılan işlemler, kriptografi bilimi (şifreleme bilimi) kullanılarak şifrelenmekte, bu sebeple güvenlik problemi en aza indirilmektedir. '*Blockchain'* sistemine yapılacak olan saldırı, sistem dağınık bir yapıda olduğu için başka bir anlatımla, veriler tek bir merkezde toplanmadığı için oldukça zordur. Saldırının verilerin olduğu tüm sistemlere yapılması gerekmektedir ki bu son derece zordur.

Satoshi Nakamoto tarafından yazılan "*Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*" isimli makale üzerinden bakacak olursak, bitcoin, hiçbir merkezi kuruluş olmadan bir kişiden başka bir kişiye (a peer-to-peer) güvenliğini ve transferini kriptografi bilimi kullanılarak sağlayan bir kripto para çeşididir. İlk *'bitcoin'* üretimi 4.1.2009 tarihinde başlamıştır. '*Blockchain'* üzerindeki ilk *'genesis blok'* bu tarihte ortaya çıkmıştır. Üretimi de madenciler tarafından oluşturulan her bir blok karşılığı madencilere verilen *'bitcoin'* üzerinden gerçekleşmektedir. *'Bitcoin'* kripto parası ile yapılan ilk ödeme 2010 yılında bir pizza karşılığında yapılmıştır, bu ödeme için 10.000 bitcoin kullanılmıştır.[9] *'Bitcoin'* kripto parasına ait '*blockchain'* sisteminde

[5] Bahsi geçen metnin yazarının kim olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

[6] İnternet: Satoshi, N. (2008). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. Erişim adresi: **https://bitcoin.org/bitcoin.pdf.** Erişim Tarihi: 20.12.2023.

[7] Blockckain ve bitcoin ile ilglili olarak neredeyse tüm istatiski veri, hesap, grafik ve diğer bilgililer için bkz. İnternet: Erisim adresi: https://coinmarketcap.com/Erişim Tarihi: 20.12.2023.

[8] Karakaya, A. (2021). *Blockzinciri, Kripto Paralar ve Akıllı Sözleşmelerde Güncel Gelişmeler.* Eskiyörük, S., Doruk, T. Ö (Ed.), Akıllı Sözleşmeler ve Sermaye Piyasasına Etkisi (25-37 ss.) Ankara: Gazi Kitapevi.

[9] İnternet: Chohan, Usman W. (2017). *A History of Bitcoin* Erişim Adresleri: **https://ssrn.com/abstract=3047875** Erişim Tarihi: 01.12.2023.

işlemler her on dakikada bir gerçekleşmekte, yani her bir blok on dakikada bir oluşmaktadır. Oluşturulan her blok için madencilere 50 *'bitcoin'* ödül verilmekte ve miktar zaman geçmekle yarıya inmektedir. Maksimum oluşacak *'bitcoin'* adeti ise 21 milyondur.

'Bitcoin' kripto varlığını para olarak yani bir ödeme aracı olarak değerlendireceksek, para kavramına da bakmamız gerekmektedir. Para ile ilgili olarak, bu kavramın farklı yönlerini ele alan birçok tanım bulunmaktadır, buna göre en klasik tanımı ile para; *"Devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı, nakit[10]"*, farklı yaklaşımlara göre ise; *"Para kısaca, herkesin kabul ettiği bir değişim aracıdır.[11]", "En ilkel tanımı ile Para, malların değiş-tokuşu için kullanılan mübadele aracıdır[12]", "Çok basit bir ifade ile niteliği bakımından ortak bir değer algısı ve kabulüdür[13]".*

Paranın farklı işlevleri bulunmaktadır, bunlardan en önemlisi değişim aracı olmasıdır. Para, herhangi bir ticari ürün ya da hizmet alımında, karşılık olarak gerçekleştirdiğimiz edimdir. Paranın bir diğer işlevi de, birikim aracı olmasıdır. Gerek kişiler gerek kurumlar, geleceklerini teminat altına almak için bu yolu kullanabilmektedir. Paranın diğer bir önemli özelliğinde, bir devlet tarafından basılarak piyasaya sunulması böylece, o paraya olan itibarın artmış olmasıdır.

Kripto paralarında işlevlerinden biri, değişim aracı olarak kullanılmasıdır. Her ne kadar bir sonraki başlıkta ele alacağımız üzere ülkemizde ödeme konusunda bir kısıt getirilmiş olsa da, farklı ülkelerde kripto para karşılığı alışveriş yapılabilmektedir. Daha önceki başlıkta da ilk kripto para alışverişinin 10.000 *'bitcoin'* karşılığında bir pizza alımı olduğundan bahsetmiştik. Mevcut durumda kripto paralar, ülkemizde ve dünyanın farklı yerlerinde bir yatırım aracı olarak kullanılmaktadır. Kullanıcılar aynı zamanda bu paraları, farklı cüzdan türleri kullanarak saklayabilmektedir. Devletler tarafından çıkarılan kağıt paralarda nasıl ki bir emek harcanıyorsa ve arkasında devlet gücü bulunuyorsa kripto paralar için de benzer durumlar mevcuttur. Satoshi Nakamoto'nun makalesinde belirttiği üzere, kripto paraların oluşması belli bir karmaşık matematik işlemine bağlıdır. Bu sebeple kripto paraların üretimi içinde belli ölçüde güçlü makinaların ve elektrik gücünün olması zorunludur. Kripto paralar asıl gücünü üretimindeki zorluk ile merkeziyetsiz ve güvenli bir biçimde transfer edilmesinden almaktadır.

II- KRİPTO VARLIKLARLA İLGİLİ ÜLKEMİZDEKİ DÜZENLEMELER

Satoshi Nakamoto'nun makalesinin yayımlanması ve *'blockhain'* yazılımı üzerinde *'bitcoin'* transferi ve üretiminin gerçekleşmesi ile birlikte, bu teknoloji yayılmaya devam etmiştir. Özellikle *'bitcoin'* dışında farklı kripto paraların ortaya çıkması ve bu kripto paraların değerinin çok yükselmesi ile birlikte devletlerin ve kurumların dikkati kripto paralara yönelmiştir. Ülkemizdeki kuruluşlarda bu konuya yönelmiştir ancak ilk zamanlarda sadece düzenleme yerine açıklama yapılmıştır. Sermaye piyasası Kurumu (SPK) araştırma dairesi tarafından yayımlanan bir raporunda *'bitcoin'* kripto varlığı için şu şekilde değerlendirme yapılmıştır.

[10] İnternet: **https://sozluk.gov.tr/** Erişim Tarihi:20.12.2023.
[11]İnternet: Ekonomihukuk.com. (n.d.). *Para Nedir?* Erişim Adresi:**https://ekonomihukuk.com /para-banka/para-nedir/.** Erişim Tarihi:20.12.2023.
[12]İnternet:Yatırımkredi.com.(2021). Para Nedir? Paranın Özellikleri ve Fonksiyonları. Erişim Adresi:**https://www.yatirimkredi.com/para-nedir-para-benzerleri-nedir.html**.ErişimTarihi: 20.12.2023.
[13] Usta, A., Doğantekin, S. (2017). *Blockchain 101*. İstanbul: Kapital Medya Hizmetler A.Ş., 57.

"Bitcoin, heryerde herkese anında ödeme imkânı sunan, merkezi olmayan dijital kriptoparadır. Bitcoinler satın alınabilir, satılabilir ve diğer para birimleriyle takas edilebilirler. Bitcoin kabul edilebilir bir seviyede gizlilik ve anonimlik sağlar. Bitcoin kullanıcıları gizli anahtarlarıyla bitcoin ağındaki işlemlerinin sahipliğini ispatlar ve kendilerine ait değeri harcayabilir, yeni sahibine transfer edebilirler[14]."

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından yapılan bir basın açıklamasında[15] *'bitcoin'*le ilgili olarak şu açıklamalar yapılmıştır.*"Herhangi bir resmi ya da özel kuruluş tarafından ihraç edilmeyen ve karşılığı için güvence verilmeyen bir sanal para birimi olarak bilinen Bitcoin, mevcut yapısı ve işleyişi itibarıyla Kanun kapsamında elektronik para olarak değerlendirilmemekte, bu nedenle de söz konusu Kanun çerçevesinde gözetim ve denetimi mümkün görülmemektedir."*

Kripto paralara ilişkin ülkemizde yapılan tek düzenleme, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından 16.04.2021 tarihinde çıkarılan yönetmeliktir.[16] Yönetmeliğin birinci maddesi, düzenlemenin amacını açıklamıştır, bu maddeye göre; *"Bu Yönetmeliğin amacı, ödemelerde kripto varlıkların kullanılmamasına, ödeme hizmetlerinin sunulmasında ve elektronik para ihracında kripto varlıkların doğrudan veya dolaylı olarak kullanılmamasına ve ödeme ve elektronik para kuruluşlarının kripto varlıklara ilişkin alım satım, saklama, transfer veya ihraç hizmeti sunan platformlara veya bu platformlardan yapılacak fon aktarımlarına aracılık etmemesine ilişkin usul ve esasların belirlenmesidir."*

Yönetmelikle birlikte, kripto varlıklar açısından son derece önemli iki kısıtlama getirilmiştir. Birincisi, kripto varlıkların ödeme yöntemi olarak kullanılması yasaklanmıştır. Böylece, kripto varlık olarak *'bitcoin'*, ödemelerde doğrudan ve dolaylı olarak kullanılmayacaktır. İkincisi, ödeme ve elektronik para kuruluşlarının kripto para platformlarına fon aktarımı yapmasının yasaklanmasıdır. Böylelikle kripto para platformlarına fon aktarımının belirtilen kanallar üzerinden yapılmasının önüne geçilmiştir.

III- KRİPTO VARLIKLARIN ÜLKEMİZDE ÖDEME YÖNTEMİ OLARAK KULLANILMASI

Kripto paralar ile dünyanın farklı ülkelerinde insanlar farklı tür mal ve hizmet satın alabilmektedirler ve bunun birçok örneği mevcuttur. Kripto paralarla ödeme imkanının gerçekleşmesi için öncelikle kripto cüzdanlara sahip olunması gerekmektedir. Kullanıcılar, kripto platformlarına üyelik ile hesap açtıklarında, bu platform otomatik olarak bu kişilere kullanacakları kripto para çeşidine göre cüzdan açabilmektedir. Ancak bunun dışında kullanıcılar, akıllı telefonlar üzerinden mobil cüzdanlar, bilgisayar donanımları aracılığıyla donanım cüzdanları veya direkt olarak kâğıt cüzdanlar ile bir kripto para cüzdanına sahip olabilirler.

Bir önceki başlıkta da belirtildiği üzere kripto varlıklar ülkemizde ödeme yöntemi olarak kullanılamayacaktır. Kripto paralar özellikle Güney Amerika ülkeleri başta olmak üzere birçok

[14] Çarkacıoğlu, A. (2016). *Kripto-Para Bitcoin.* Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi, 9.
[15] İnternet:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme kurulu. (2020). *Bitcoin Hakkında Basın Açıklaması*. Erişim Adresi: **https://www.bddk.org.tr/Duyurular/Bitcoin-Hakkinda-Basin-Aciklamasi/512.** Erişim Tarihi: 21.12.2020.
[16] 16.04.2021 tarih, 31456 s. Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına Dair Yönetmelik.

ülkede ödeme yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bazı ülkelerde kripto paralarla market alışverişlerinin, kahve veya farklı içeceklerin alıp satıldığı yerler mevcuttur. Telefonlar üzerinden kurulan uygulamalarla kişiler, market veya kahve dükkânı üzerinden ödemeler gerçekleştirebilmektedir.

Kripto paraların en önemli özelliğinin merkezsiz ve güvenli bir biçimde bir kişiden başka bir kişiye aktarımı olduğundan bahsetmiştik. Dolayısıyla bu varlıkların bir merkezi kuruluş tarafından denetimi ve takibinin yapılması oldukça güçtür. Bu sebeple iki taraf arasında, kripto para transferi yapılarak, bu transfer sonucu bir tarafın hizmet veya ticari bir ürün almasının denetimi oldukça güç olacaktır.

Bahsi geçen nedenlerle kripto para kullanımı hem ödemelerde daha hızlı olması hem de merkezi yapı olmaması sebebiyle kullanıcıları tarafından tercih edilecektir. Kripto para kullanıcıları tarafından, ellerindeki varlıklar kullanılarak ödeme yapma talebi de yapılan araştırmalarda mevcuttur.[17]

Kullanıcı sayısının dünya çapında ve ülkemizde oldukça fazla olması ve teknolojisinin ileri düzeyde olması sebebiyle, ortaya çıkan bu teknolojinin ödemelerde kullanılacak olması kaçınılmaz bir gerçektir. Bu sebeple, ülkemizde tıpkı BDDK gibi, kripto para teknolojisini ve piyasanın kontrol ve takip edecek bir mekanizmanın ya da kurumun kurulması gerekmektedir. Bu sebeple, ilerde yapılacak olan düzenlemelerde, kripto para kullanılarak hizmet ve ticari mal alımının denetimli bir şekilde serbest olması gerekmektedir. Yapılacak olan alışverişlerde de kontrolün bu kurum aracılığıyla yapılması gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Merkezi bir kuruluş olmadan, kişiden kişiye para transferinin güvenli ve hızlı bir şekilde yapılmasını sağlayan *'blockhain'* teknolojisi, *'bitcoin'* kripto parasının temel yapısını oluşturmaktadır. Çıkmasından bu yana oldukça ses getiren kripto paralar, düzenlemelerin olmadığı dönemlerde serbestçe alınıp satılmış ve alışverişlerde kullanılmıştır. Nitekim, kripto piyasasında hiçbir düzenleme olmadığı zamanlarda ülkemizde de bu şekilde bir yaklaşım mevcuttu. Ancak, TCMB'nin 2020 yılında yayımladığı yönetmelikle birlikte kripto paraların bir ödeme aracı olarak kullanılması kesin bir şekilde yasaklanmıştır.

Merkezi yapı olamadan transferi ve kriptografi bilimi sayesinde oluşan güvenliği, kripto para kullanımını cazip hale getirmiştir. Bu sebeple kontrolü ve takibi oldukça güçtür. Ülkemizde de, *'blockhain'* teknolojisi özelinde denetleyici bir kurum kurularak, bu teknoloji kullanılarak yapılan tüm işlemlerin takibi ve denetimi gerekmektedir. Kripto varlıklarla ödemenin yasaklanması yerinde, bu varlıklarla yapılacak işlemlerin serbest bırakılıp, denetici kuruluşlar vasıtasıyla denetilmesi daha doğru olacaktır. Bu sayede hem ülkemizin elde edeceği fayda daha fazla olacak, hem de bu teknolojiye olan ilgi gün geçtikçe artacaktır.

[17] Kripto para ile ödemelerle alakalı yapılan analiz ve araştırmalarla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Seçilmiş, C., & Kızıltaş, M. Ç. (2020). Turizm işletmelerinde ödeme yöntemi olarak kripto para kullanımının tüketici tercihlerine etkisi. KOCATEPEİİBF Dergisi, Haziran 2020, 22(1), 45-56.

KAYNAKÇA

BANKACILIK DÜZENLEME VE DENETLEME KURULU. (2020). *Bitcoin Hakkında Basın Açıklaması*.**https://www.bddk.org.tr/Duyurular/Bitcoin-Hakkinda-Basin-Aciklamasi/512.**

CHOHAN USMAN, W. (2017). *A History of Bitcoin*. **https://ssrn.com/abstract=3047875**

ÇARKACIOĞLU, A. (2016). *Kripto-Para Bitcoin.* Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi.

DOĞAN, V. (2016). *Uluslararası Ticarette Ödeme Aracı Olarak Akreditif,* (4. Baskı), Ankara: Savaş Yayınevi.

EKONOMİHUKUK.COM. (n.d.). *Para Nedir?* **https://ekonomihukuk.com /para-banka/para-nedir/.**

EKŞİ, N. (2019). *Milletlerarası Ticaret Hukuku*, (3. Baskı), İstanbul: Beta Yayınları.

KARAKAYA, A. (2021). *Blockzinciri, Kripto Paralar ve Akıllı Sözleşmelerde Güncel Gelişmeler.* Eskiyörük, S., Doruk, T. Ö (Ed.), Akıllı Sözleşmeler ve Sermaye Piyasasına Etkisi (25-37 ss.) Ankara: Gazi Kitapevi.

SATOSHİ, N. (2008). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. **https://bitcoin.org/bitcoin.pdf.**

SEÇİLMİŞ, C., & KIZILTAŞ, M. Ç. (2020). Turizm işletmelerinde ödeme yöntemi olarak kripto para kullanımının tüketici tercihlerine etkisi. KOCATEPEİİBF Dergisi, Haziran 2020, 22(1).

USTA, A., DOĞANTEKİN, S. (2017). *Blockchain 101*. İstanbul: Kapital Medya Hizmetler A.Ş.

YATIRIMKREDİ.COM.(2021). Para Nedir? Paranın Özellikleri ve Fonksiyonları. **https://www.yatirimkredi.com/para-nedir-para-benzerleri-nedir.html**.

YHGK 4.11.1964 T., 1964/942E., 1964/637K.

YÜKSEL, B. (2018). *Uluslararası Elektronik Fon Transferine Uygulanacak Hukuk*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

ULUSLARARASI ADALET DİVANI KARARLARINDA KUVVET KULLANMA YASAĞI

Dr.Öğr. Üyesi Seher ÇAKAN
Afyon Kocatepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı
scakan@aku.edu.tr- ORCID: 0000-0003-3254-6617

ÖZET

Dünya mahkemesi olarak kabul edilen Uluslararası Adalet Divanı (UAD), kuvvet kullanma yasağı kapsamında kritik öneme sahip çeşitli kararlar vererek Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nda yer alan kuvvet kullanma yasağına dair hükümleri yorumlamış ve bazı hususlara açıklık getirmiştir. Kuvvet kullanımına ilişkin ilk karar olan Korfu Boğazı davasında UAD, doğrudan BM Şartı madde 2(4)'e atıfta bulunmamıştır. Sonraki süreçte ise, farklı zamanlarda farklı şekillerde UAD kuvvet kullanma yasağı ile ilgilenmek zorunda kalmıştır. UAD, kuvvet kullanımı hukukuna ilişkin daha genel meseleleri ele almasının yanı sıra daha spesifik konuları da tartışmıştır. Bu özel konular şu başlıklar altında değerlendirilebilir: Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2(4) maddesi uyarınca kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi ile bu yasağın istisnaları olan meşru müdafaa hakkı ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından verilen yetkilendirmeler.

UAD, Nikaragua davasında kuvvet kullanma yasağından bahsederek bu ilkenin kuvvet kullanma tehdidini de kapsadığını tespit etmiştir. Bu doğrultuda UAD, Nikaragua davasında gerek kuvvet kullanımı gerekse de meşru müdafaa hakkının BM Şartı'nın 2(4) ve 51. maddeleri ile birlikte teamül hukuku kapsamında olduğu sonucuna varmıştır. Yine UAD, Nikaragua ve Korfu Boğazı davalarında yalnızca bir davanın siyasi nitelikte olmasının UAD'nin yargı yetkisini ortadan kaldırmayacağını ifade etmiştir. Bu bağlamda BM Şartı uyarınca örgütün siyasi organlarına özellikle de Güvenlik Konseyine bırakılan bir konunun UAD tarafından da ele alınmasına engel olmayacağını ifade etmiştir. Bu hususlar UAD'nin kuvvet kullanma yasağına ilişkin verdiği genel meselelere örmektir. Ayrıca UAD kuvvet kullanımına ilişkin daha spesifik bazı konulara da açıklık getirmiştir. Örneğin UAD kuvvet kullanma kavramını tanımlamamakla birlikte içtihatlarında bazı eylemlerin bu kavramın kapsamına girdiğine işaret etmektedir. Keza UAD, Nikaragua davasından bu yana bireysel meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için ilgili devletin silahlı saldırıya uğramış olması gerektiği koşulunu

aramaktadır. Bu bağlamda UAD, Nikaragua davasında hangi eylemlerin silahlı saldırı teşkil ettiği konusunda bir uzlaşı olduğunu ifade etse de bu kavramı tanımlamamıştır.

Yukarıda kuvvet kullanma yasağına ilişkin değinilen hususlar, UAD'nin kararlarında vurguladığı veya açıklık getirdiği bazı konulardandır. Bu tebliğde, UAD'nin kararları çerçevesinde kuvvet kullanma yasağı detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kuvvet Kullanma Yasağı, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Adalet Divanı, Silahlı Saldırı, Meşru Müdafaa.

THE PROHIBITION ON THE USE OF FORCE IN THE DECISIONS OF THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

ABSTRACT

The International Court of Justice (ICJ), recognised as the world court, has interpreted the provisions of the United Nations (UN) Charter regarding the prohibition of the use of force and clarified specific issues by issuing various decisions of critical importance within the scope of the prohibition of the use of force. In the Corfu Channel case, which was the first decision on the use of force, the ICJ did not refer directly to Article 2(4) of the UN Charter. In the subsequent process, however, the ICJ had to deal with the prohibition of the use of force in different ways at different times. In addition to addressing more general issues related to the law on the use of force, the ICJ has also discussed more specific topics. These specific topics can be evaluated under the following headings: the prohibition of the use of force and the threat of force under Article 2(4) of the UN Charter and the exceptions to this prohibition, namely the right of self-defence and authorisations granted by the United Nations Security Council.

In the Nicaragua case, the ICJ referred to the prohibition of the use of force and determined that this principle also covers the prohibition of the threat of force. In this regard, the ICJ concluded in the Nicaragua case that both the use of force and the right of self-defence fall within the scope of customary law in conjunction with Articles 2(4) and 51 of the UN Charter. Again, the ICJ stated in the Nicaragua and Corfu Channel cases that the political nature of a case does not preclude the jurisdiction of the ICJ. In this context, it stated that a matter referred to the political organs of the UN, in particular the Security Council, by the UN Charter, does not preclude the ICJ from dealing with it. These issues are examples of the ICJ's general rulings on prohibiting the use of force. In addition, the ICJ has clarified some more specific issues regarding the use

of force. For example, although the ICJ does not define the concept of the use of force, it indicates in its case law that specific actions fall within the scope of this concept. Likewise, since the Nicaragua case, the ICJ has sought the condition that the relevant state must have been subject to an armed attack to exercise the right of individual self-defence. In this context, although the ICJ stated that there was a consensus on which actions constituted an armed attack in the Nicaragua case, it did not define this concept.

The above-mentioned issues regarding the prohibition of the use of force are some of the issues emphasised or clarified in the decisions of the ICJ. Within the framework of this study, the prohibition of the use of force is examined in detail in the decisions of the ICJ.

Keywords: Prohibition on the Use of Force, United Nations, International Court Of Justice, Armed Attack, Selfe-Defence

İDARENİN KUSURSUZ SORUMLULUĞU ÇERÇEVESİNDE DOĞAL AFETLERDEN SORUMLULUĞU

İrem ÜNAL YALÇIN

Yüksek Lisans Öğrencisi

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı

E-posta: iremunalyalcin@gmail.com

ORCID iD: 0009-0008-3035-2548

Öz

Doğal afetler, bireylerin yaşamını, malvarlığını ve kamu düzenini doğrudan etkileyen olaylar olup idarenin sorumluluğu bakımından önemli hukuki sonuçlar doğurmaktadır. İdare hukukunda kusursuz sorumluluk ilkesi, idarenin kusuru bulunmasa dahi belirli şartların gerçekleşmesi halinde meydana gelen zararların tazmin edilmesini mümkün kılan bir sorumluluk türüdür. Bununla birlikte doğal afetler, çoğu zaman mücbir sebep olarak değerlendirilmekte ve idarenin sorumluluğunu ortadan kaldıran nedenler arasında gösterilmektedir. Bu çalışmanın amacı, doğal afetlerin idarenin kusursuz sorumluluğu üzerindeki etkisini ve mücbir sebep kavramının bu kapsamda nasıl değerlendirildiğini ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup mevzuat hükümleri, doktrindeki görüşler ve Danıştay kararları döküman incelemesi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmada mücbir sebebin dışsallık, öngörülemezlik ve önlenemezlik unsurları incelenmiş; doğal afetlerin her somut olayda otomatik olarak mücbir sebep kabul edilmesinin mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle afet yönetimi, şehir planlaması, risk analizi ve kamu hizmetlerinin organizasyonu alanlarında idarenin sahip olduğu yükümlülükler dikkate alındığında, zararların ortaya çıkmasında idarenin etkisinin bulunup bulunmadığının ayrıca değerlendirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, modern idare hukukunda doğal afetlerin tek başına idarenin sorumluluğunu ortadan kaldırmadığı, idarenin öngörü ve risk yönetimi kapasitesinin de sorumluluğun belirlenmesinde önemli bir ölçüt olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kusursuz Sorumluluk, Mücbir Sebep, Doğal Afetler, İdarenin Sorumluluğu, Afet Yönetimi

Liability of the Administration for Natural Disasters Within the Framework of Strict Liability

Abstract

Natural disasters are events that directly affect individuals' lives, property, and public order, giving rise to significant legal consequences regarding administrative liability. In administrative law, the principle of strict liability enables compensation for damages arising under certain conditions even in the absence of fault on the part of the administration. However, natural disasters are often regarded as force majeure and are considered among the factors that eliminate administrative liability. The purpose of this study is to examine the impact of natural disasters on the strict liability of the administration and to evaluate the concept of force majeure within this framework. A qualitative research method was adopted, and legislation, doctrinal opinions, and decisions of the Council of State were analyzed through document analysis. The study examines the essential elements of force majeure, namely externality, unforeseeability, and inevitability, and concludes that natural disasters cannot automatically be considered force majeure in every case. In particular, considering the obligations of the

administration in disaster management, urban planning, risk assessment, and the organization of public services, it is necessary to determine whether the administration contributed to the occurrence or aggravation of the damage. The findings indicate that, within the contemporary understanding of administrative law, natural disasters do not by themselves eliminate administrative liability. Rather, the administration's capacity for foresight, preventive measures, and risk management should also be taken into account when determining liability. Therefore, each case must be assessed individually in light of its specific circumstances and the duties incumbent upon the administration.

Keywords: Strict Liability, Force Majeure, Natural Disasters, Administrative Liability, Disaster Management

SALDIRILARA KARŞI ÖNCEDEN KURULAN ÖNLEYİCİ VE KORUYUCU MEKANİZMALARIN MEŞRU SAVUNMA KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ[1]

Doç. Dr. Ali Tanju SARIGÜL

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku ABD Öğretim Üyesi, E-posta: atanju.sarigul@hku.edu.tr ORCID: 0000-0002-4112-0311

Mahmut DEMİR

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, E-posta: mahmut.demir@std.hku.edu.tr ORCID ID:0009-0006-5414-2671

ÖZET

Meşru savunma, kişinin kendisine veya başkasına karşı haksız bir saldırı durumunda saldırıya karşı bir davranış göstererek bu saldırıyı defetmesine denir. Meşru savunma eyleminin hukuka uygun bir eylem olabilmesi için birtakım şartların birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Saldırıya ilişkin şartlardan olan bir güncel bir saldırının bulunması durumu önceden kurulan önleyici ve koruyucu mekanizmalar bakımından değerlendirilmektedir. Savunmaya ilişkin şartlardan birisi olan savunmanın saldırı ile orantılı olması hali de önceden kurulan önleyici ve koruyucu mekanizmalar bakımından önemli olmaktadır.

Bir saldırı mevcut olmamasına rağmen kişiler tarafından koruyucu ve önleyici mekanizmalar kurulmuş olabilmektedir. Daha çok malvarlığına yönelik saldırılara karşı alınan önlemler bakımından gündeme gelmektedir. Örneğin duvar üzerine konulan cam kırıkları, dikenli veya elektrikli teller yada bahçeye bırakılan tehlikeli köpekler örnek olarak verilebilir. Bu mekanizmaların harekete geçmesi sonucu haksız saldırıda bulunan kişiler zarar görmüş olabileceği gibi masum üçüncü kişilerin de zarar görmesi muhtemeldir. Önleyici ve koruyucu bu mekanizmaları kullanan kişinin eyleminin meşru savunma kapsamında kalıp kalmadığı üzerinde farklı görüşler mevcuttur.

Fiilin hukuka uygun olabilmesi için kurulan mekanizmaların öldürücü nitelikte olmaması gerekmektedir. Öldürücü nitelikte kurulan mekanizmaların meşru savunma kapsamında kaldığı söylenemeyecektir. Bu mekanizmaların kullanılması sonucunda sınır aşılmış da olabilir. Somut olayın özelliği ve kurulan mekanizmanın amaç ve niteliğine göre değerlendirme yapılacaktır. Meydana gelen neticenin failin cezai sorumluluğuna etkisi olacaktır. Eylemin meşru savunmada kapsamında kalıp kalmadığı veya failin taksirli sorumluluğunun bulunup bulunmadığı her olay bakımından ayrı ayrı olarak değerlendirilecektir.

[1]Bu bildiri, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Kamu Hukuku Yüksek Lisans programı çerçevesinde, yüksek lisans öğrencisi Mahmut Demir ve Doç. Dr. Ali Tanju Sarıgül tarafından, Doç. Dr. Ali Tanju Sarıgül danışmanlığında hazırlanan "Meşru Savunmada Sınırın Aşılması" başlıklı yüksek lisans tezinden, HKÜ Lisans Eğitim Enstitüsü yayın şartı kapsamında türetilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Meşru Savunma, Orantılılık, Önleyici ve Koruyucu Mekanizmalar

VERGİ İDARESİNİN BİLGİ TOPLAMA YETKİSİNİN SINIRI: "HUKUKİ GÜVENLİK" VE "ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ" DENGESİ

Av. Emre DEMİRBAŞ

Hasan Kalyoncu Üniversitesi-Gaziantep

avemredemirbas@gmail.com ORCID ID: 0009-0007-3868-6748

Dr. Öğretim Üyesi Veysel Görücü

Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı,

veysel.gorucu@hku.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-3578-7646

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, vergi idaresinin vergi kayıp ve kaçaklarını önleme amacıyla yürüttüğü bilgi toplama faaliyetlerinin sınırlarını, İdare Hukuku'nun temel ilkeleri ve kişisel verilerin korunması standartları çerçevesinde incelemektir. Beyan esasına dayanan Türk vergi sisteminde, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 148-151. maddeleri kapsamında idareye mükellefler ve üçüncü kişiler nezdinde geniş bir bilgi isteme yetkisi tanınmıştır. Ancak dijitalleşen dünyada büyük veri analitiği ve algoritmik denetim mekanizmalarının kullanımı, bireylerin banka dökümlerinden harcama ekstrelerine kadar uzanan mali verilerinin toplanmasını doğrudan özel hayatın gizliliği alanına taşımıştır. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 28/1-ç maddesinde vergi ve mali konulara ilişkin denetimler için getirilen kanuni muafiyet, idareye sınırsız bir veri işleme özgürlüğü tanımamaktadır. Hukuk devleti ilkesinin bir gereği olan hukuki güvenlik ve belirlilik ilkeleri, idari işlemlerin mükellefler tarafından öngörülebilir olmasını ve savunma hakkının kısıtlanmamasını zorunlu kılar. Bu doğrultuda çalışma kapsamında, çatışan kamusal yarar ile bireysel mahremiyet hakları arasında adil bir dengenin kurulabilmesi amacıyla Anayasa Mahkemesi ve Danıştay içtihatları incelenerek bir "Ölçülülük" ve "Veri Minimizasyonu" analizi yapılmıştır. Ulaşılan sonuçlar, idarenin bilgi toplama yetkisinin mutlak olmadığını, toptan veri aktarımları yerine somut şüpheye dayalı ve sadece vergilendirme amacıyla sınırlı tutulması gerektiğini ortaya koymaktadır. Mevcut yasal boşlukların yargı kararları doğrultusunda belirlilik ilkesine uygun olarak yasal düzenlemelerle doldurulması, hukuk devleti ilkesini güçlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Vergi İdaresi, Bilgi Toplama Yetkisi, Hukuki Güvenlik, Özel Hayatın Gizliliği, KVKK.

TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMELERİNDE KADININ BEDENSEL ÖZERKLİĞİ: SÖZLEŞMESEL YÜKÜMLÜLÜKLERİN HUKUKİ SINIRLARI

Yüksek Lisans Öğrencisi Zhala AGHAYEVA

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk bölümü,

zhala.aghayeva@student.asbu.edu.tr - ORCID ID: 0009-0007-5421-7634

ÖZET

Yardımcı üreme teknolojilerindeki gelişmeler, taşıyıcı annelik uygulamalarını günümüz hukukunun en tartışmalı konularından biri hâline getirmiştir. Taşıyıcı annelik sözleşmeleri, yalnızca taraflar arasındaki sözleşmesel ilişkiyi değil, aynı zamanda kadınların bedensel bütünlüğünü, kişilik haklarını ve temel özgürlüklerini de doğrudan ilgilendirmektedir. Bu durum, söz konusu sözleşmelerin yalnızca sözleşme hukuku ilkeleri çerçevesinde değil, temel haklar perspektifinden de değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, taşıyıcı annelik sözleşmelerinde sözleşmesel yükümlülüklerin hukuki sınırlarının kadınların bedensel özerkliği kavramı ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle sözleşme özgürlüğü ilkesinin kapsamı ve sınırları ele alınmakta, ardından bedensel özerkliğin hukuki niteliği ve temel haklar içerisindeki yeri değerlendirilmektedir. Bu çerçevede taşıyıcı annelik sözleşmelerinde yer alan ve gebelik sürecine, tıbbi müdahalelere veya taşıyıcı annenin yaşam tarzına ilişkin yükümlülüklerin, kadının kendi bedeni üzerindeki karar alma yetkisi bakımından doğurduğu sonuçlar incelenmektedir.

Çalışma sonucunda, taşıyıcı annelik sözleşmelerinin klasik sözleşmelerden farklı olarak insan bedenini doğrudan konu edindiği ve bu nedenle sözleşme özgürlüğü kapsamında sınırsız şekilde değerlendirilemeyeceği tespit edilmektedir. Taşıyıcı annenin bedensel bütünlüğüne ve kişilik haklarına müdahale niteliği taşıyan sözleşmesel yükümlülüklerin, bedensel özerklik ilkesini zedelediği ve temel hakların korunmasıyla bağdaşmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, taşıyıcı annelik sözleşmelerinin hukuki geçerliliğinin kabul edilmemesi gerektiğini ve bedensel özerkliğin bu değerlendirmede mühim ölçüt olarak esas alınması gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Taşıyıcı annelik, taşıyıcı annelik sözleşmeleri, bedensel özerklik, sözleşme özgürlüğü, tıbbi müdaheleye rıza, sözleşmeden doğan yükümlülükler.

1. GİRİŞ

Modern dünyamızda bilim ve teknolojinin artan hızla gelişmesi gerçeği yanında hastalıkların artış göstermesi gerçeğinin de inkaredilemez olduğunu itiraf etmeliyiz. Artmakta olan sağlık problemlerinden biri de infertilite, yani kısırlıktır. Şimdiyedek kısırlığın tedavisi için tıp bilim insanları tarafından türlü çözümler üretilmiş ve önemli başarılar da elde edilmiştir. Yalnız bu çözümlerin içerisinde yapay döllenme, taşıyıcı annelik uygulmaları gibi öneriler hem

toplumun ahlaki değerleri açısından, hem de hukuk alanında önemli tartışmalara neden olmaktadır. Özellikle de taşıyıcı annelik uygulaması kendi ile beraber yoğun etik, hukuki ve ahlaki tartışmaları da beraberinde getirdi. İlgili meselelerin çözüme kavuşturulmamış olmasından dolayı sözedilen konuda yeni değerlendirmeler yapılmasına ihtiyaç vardır.

Açıklamak gerekirse, taşıyıcı annelik, bir kadının doğuracağı çocuğu çocuk sahibi olmak isteyen başka bir kadın ya da çift için, doğurduktan sonra çocuğu onlara vermek şartıyla rahminde taşıması olarak yorumlanabilir.[1] Sözüedilen uygulama üreme yeteneğinden mahrum kalan bir çok kadına, aynı zamanda çocuk sahibi olmak isteyen yalnız kadının üreme organlarında sağlık sorunları olduğundan dolayı doğal veya yapay döllenme yöntemleriyle bu isteklerine ulaşamayan çiftlere çocuk sahibi olabilme imkanı sunuyor. Buna rağmen bazı ülkeler belirli şartlar çerçevesinde uygulandığı takdirde yasal olarak kabul ediyorken, Türkiye dahil olmakla bir çok ülkede taşıyıcı annelik uygulaması yasaklanmıştır.

Maddi gelir elde edilmesi açısından ticari ve altruistik (maddi kazanç gütmeden yapılan taşıyıcı annelik) türleri olan taşıyıcı annelik uygulamasına başvuran kişilerle taşıyıcı anne arasında kurulan ilişki sözleşmesel bir ilişkidir ve genellikle taşıyıcı anne yaptığı bu işi bir ücret karşılığında yapar.[2] Taşıyıcı anneliğin izinverilebilir olup olmaması ile ilgili tartışmaların çoğu da sözüedilen ilişkilerin sözleşme konusu olamayacağı ile ilgilidir. Özellikle taşıyıcı annelik sözleşmelerinin kadının bedensel bütünlüğüne karşı tehdit oluşturduğu, bir kadının ebeveynlik haklarını devretmesi meselesinin sözleşme konusu olamayacağı, bu gibi sözleşmelerin gelecekte çocuk haklarının ihlaline neden olacağı ile ilgili iddialar çoğunluk oluşturmaktadır. Diğer taraftansa, sözleşme özgürlüğü ilkesi bu iddialara karşı bir argüman olarak ortaya atılıyor. Örnek verecek olursak, dünyaca ünlü olan "Baby M" davasında New Jersey Yüksek Mahkemesinin kararına göre çocuk teslimini gerektiren bir sözleşme olmadığı sürece bir kadının gönüllü şekilde ve ödeme almadan taşıyıcı anne olma teklifini kabul etmesi ülke yasalarına aykırı değildi.[3] Bununla beraber taşıyıcı annelik sözleşmesi çocuğu taşıyacak anneye belli tıbbi müdaheleler yapılmasını, ya da bazı müdahelelerin yapılmamasını zorunlu kılan maddeler içerebiliyor. Örneğin, bu sözleşmelerin jinekolojik müayeneler, amniyosentez, kürtajla ilgili zorunlu şartlarla yapılması kadının bedensel bütünlüğüne saldırı olarak yorumlanabilir.[4]

Bu çalışmada taşıyıcı annelik sözleşmelerinin kadının bedensel özerkliğini sınırlayıp sınırlamadığı, sınırlıyor ise hangi ölçüde sınırladığı ulusal ve uluslararası hukuki örnekler ve mahkeme kararları çerçevesinde incelenmiştir. Makalede kadının bedensel özerkliği ile sözleşme özgürlüğü ilkeleri karşılaştırılmış ve taşıyıcı annelik uygulaması söz konusu olduğunda bunlardan hangisinin daha baskın olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Makalenin

[1] Emily Jackson, *Regulating Reproduction: Law, Technology and Autonomy* (HART Publishing, 2001), s. 261.
[2] Pablo Aguayo Westwood, 'Surrogacy: An Analysis Based on the Nations of Autonomy, Exploitation and Objectification', *Latin American Legal Studies* V. 13 I. 1 (2025), s. 130.
[3] Lawrence O. Gostin, 'A Civil Liberties Analysis of Surrogacy Arrangements', *Jurnal of Contemporary Health Law&Policy* V. 17 I. 2 (2001), s. 437.
[4] Susan Dodds and Karen Jones, 'Surrogacy and Autonomy', *Bioethics* V. 3 I. 1 (1989), s. 7.

sonraki bölümlerinde taşıyıcı annelik sözleşmelerinin hukuki geçerliliği, kadının bedensel özerkliği, sözleşmesel sınırlar hakkında ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

2. TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMELERİNİN HUKUKİ GEÇERLİLİĞİ

Taşıyıcı annelik sözleşmeleri, bekar veya evli olmasına bağlı olmaksızın, bir kadının çocuk sahibi olmak isteyen başka kişiler ya da çiftler için yapay döllenme yoluyla hamile kalarak çocuk doğurmayı kabul etmesi, taşıyıcı anneye belirli tıbbi müdahelelerin yapılması, doğacak çocuk üzerindeki ebeveynlik haklarının devredilmesi ve s. ile ilgili şartları içeren, çocuk sahibi olmak isteyen kişiler ile taşıyıcı anne olmayı kabul eden kadının taraf olduğu sözleşmelerdir. Bu sözleşmelerde taşıyıcı annenin bazı zararlı alışkanlıklardan uzak durması, hamilelik döneminde gebelikle ilgili sorunlar ortaya çıktığında hamileliğin sonlandırılması gibi şartlar da yer alabilir.[5] Açıklamadan da görüldüğü üzere taşıyıcı annelik sözleşmeleri taşıyıcı anne olmayı kabul eden kadının kendi rızası ile olsa dahi, onun belirli haklarından vazgeçmesi, ona tıbbi müdaheleler edilmesi ile ilgili, genel olarak söylemek gerekirse, taşıyıcı anne için yeteri kadar sınırlayıcı yükümlülükler içeriyor. Sonuç olarak ise, sözüedilen sözleşmelerin hukuki geçerliliği ister taşıyıcı annenin bedensel özerkliğini sınırlandırması, isterse de diğer bir çok nedenlerden dolayı her zaman tartışma konusu olmuştur. Karşı fikir taraftarları ise kadının sözleşmeyi imzalamakla rıza göstermiş olduğunu esas alarak, sözleşme özgürlüğü ilkesine dayanıyorlar. Bu durumda sözleşme özgürlüğü ilkesinin yukarıda sözüedilen şartlarla imzalanan sözleşmelerin hukuki açıdan geçerli olmasına izin verip vermemesiyle ilgili sorular ortaya çıkıyor.

Sözleşme özgürlüğüne dayanarak taşıyıcı annelik sözleşmesinin geçerli kabul edilmesini savunanlara göre bir sözleşmede kadın veya erkek tarafından kişisel hizmetler de dahil olmak suretiyle başkasına hizmet gösterilmesi ve bu hizmetin karşılığında belirli bir hak alınması ile ilgili düzenlemeler yapılabilir. Buradaki kişisel hizmetler taşıyıcı annelikle ilgili hizmetleri de kapsamakta ve taşıyıcı annelik sözleşmesi taraftarları çocuğu taşımayı kabul eden kadınların hamilelik döneminde yaşadığı bedensel zorluklar ve bunun için verdikleri emekler karşılığında kazanç elde etmelerini haklı buluyorlar. Diğer taraftan doktrindeki bazı görüşlere göre taşıyıcı annelik, ya da başka bir deyişle bir kadının kendi bedenini çocuk taşımak için kiralaması kadınların sömürülmesine neden olabilecek bir durum olarak kabul edilse de, yine de son kararın kadının kendi iradesine bağlı olması gerektiği ve devlet tarafından buna herhangi sınırlama getirilmesinin doğru olmadığı savunulmuştur.[6] Aslında sözleşme özgürlüğünün herhangi sınır olmaksızın insanların istedikleri konuda sözleşme yapabilme özgürlüğü olarak değerlendirildiği takdirde sözüedilen görüşler kabul edilebilir. Ancak meselenin daha doğru yorumlanabilmesi için öncelikle sözleşme özgürlüğü ilkesinin ne olduğunu kesinleştirmekte fayda vardır. Kişilerin kendi iradelerini hür bir şekilde ifadeetme özgürlüğü olarak tanımlanan sözleşme özgürlüğü ilkesi fertlerin sözleşme yapma, düzenleme ve sözleşmenin şeklini belirleme özgürlüğünü içermektedir.[7] Bu ilkenin temeli hem de bireylerin kendilerinin zararına

[5] Prithivi Raj, Navya Gupta, Prashasti Tiwari, Vandana Kaniya and Yuvraj Sharma, 'Legality and Enforceability of Surrogacy Contracts: Challlenges to Face', *Jurnal of Survey in Fisheries Sciences* V. 10 I. 4S (2023), s. 1489-1490.
[6] O. Gostin, s. 439.
[7] Derya Ateş, 'Sözleşme Özgürlüğü Yönünden Dürüstlük Kuralları', *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* C. 20 S. 72 (2007), s. 77.

olan bir sözleşme yapmakta istekli olmayacakları mantığına dayanıyor.[8] Yalnız insanlar adeta kendi düzenlerini iyileştirmek amacıyla sözleşme yapsalar da, bazı durumlarda bunun aksini görebiliyoruz. Nitekim kusursuz olmayan insanoğlu bazı durumlarda kendi isteklerine yenik düşerek ciddi hayal kırıklıklarına uğrayabiliyor. Örnek vermek gerekirse, taşıyıcı annelik sözleşmelerinin hem çocuğu doğuran annenin, hem de doğacak çocuğun istismarına yol açtığına dair iddialar ileri sürülüyor.[9] Dolayısıyla özgürlüğün sonuç olacağı zararları önlemek amacıyla farklı ülkelerde kanunkoyucular bazı sınırlar belirlemiştir. Türkiye örneğinde inceleme yaparsak, sözleşme özgürlüğü anayasal bir ilkedir ve Türkiye Cümhuriyeti Anayasası'nın 48. maddesi ile herkesin istediği alanda sözleşme yapma özgürlüğü onaylanmıştır.[10] Türk Borçlar Kanunu'nun 26. maddesi ise sözleşme şartlarının sadece kanunun çizdiği sınırlar çerçevesinde kararlaştırılabileceğini ifade etmektedir. Aynı kanunun 27. maddesi ise bu sınırları kanun hükümleri, kişilik hakları, ahlak, kamu düzeni gibi kurallarla açıklıyor.[11] Buradan bireylerin sözleşme yapmakta ne kadar özgür olsalar da, kamu düzenine, ahlak kurallarına, kişilik hakları ve kanun hükümlerine aykırı şartlarla sözleşme yapma hakkına sahip olmadıkları kanısına gelmek mümkündür. Binaenaleyh taşıyıcı annelik sözleşmelerinin hukuken geçerli olup olmadığını kesinleştirebilmek için sözüedilen sınırlar açısından değerlendirmek gerekiyor.

Taşıyıcı anneliyi doğru bulanlar da dahil olmak üzere çoğu görüşler çocuğu taşıyan kadının ebeveynlik haklarından vazgeçme nedeninin taşıyıcı annelik sözleşmesi olduğu kanısındadırlar. Şöyle ki, çocuğu dorğuran kadın zaten onun hukuken annesidir ve eğer aksinin belirtildiği bir sözleşme yoksa, çocuğun üzerindeki ebeveynlik hakları onu doğuran kadına aittir. Hatta Johnson v. Calvert davasında Kaliforniya Yüksek Mahkemesi sadece ortada bir sözleşme olduğunu ve bu sözleşmede ilgili şartın bulunduğunu esas alarak çocuğun ebeveynlik hakkını taşıyıcı anneye değil, çocuğu isteyen çifte vermiştir. Şöyle ki, ilgili sözleşme mevcut olmasaydı, ebeveynlik haklarının çocuğu doğuran kadına ait olduğu kabul edilecekti.[12] Diğer taraftan taşıyıcı annelik sözleşmeleri taşıyıcı anneye gösterdiği hizmet karşılığında belirli bir miktarda ödeme yapılması şartını da içerisinde bulundurur. Bazı görüşlere göre bu durum bebek satışı olarak değerlendirilmektedir. Şöyle ki, kadın doğurduğu bebeği para karşılığında önceden anlaşma yaptığı kişilere vermeyi, ya da onların yararına kendi ebeveynlik haklarından vazgeçmeyi kabul eder. Sonuç olarak, burada bir bebek ticareti yapıldığı öne sürülebilir. Belirtilenlerin aksine olarak, burada sadece rahim kiralama prosedürü gerçekleştiğini, herhangi bir satım olmadığını savunan görüşler de mevcuttur.[13] Örneğin, New Jersey Yüksek Mahkemesi bu gibi durumları para karşılığında evlat edinme, ya da bebek satışı olarak değerlendirirken, Kentucky Yüksek Mahkemesi taraflar arasında taşıyıcı annelikle ilgili anlaşma yapılırken henüz taşıyıcı annenin hamile kalmamış olduğunu esas alarak, ortada bebek ticareti ile ilgili bir

[8] Fırat Korkmaz, 'Sözleşme Özgürlüğü İlkesinin Bir İstisnası Olarak Önsözleşme', *KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. 1 S. 2 (2016), s. 283.
[9] Adeline A. Allen, 'Surrogacy and Limitations to Freedom of Contract: Toward Being More Fully Human', *Harvard Jurnal of Law & Public Policy* V. 41 I. 3 (2018), s. 758-759.
[10] Korkmaz, s. 283.
[11] Seda Yıldız, 'Sözleşme Özgürlüğü Kavramı ve Bu Kavramın Kredi Hayat Sigortaları ile İlişkisi', *Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. 4 S. 8 (2017), s. 245.
[12] A. Allen, s. 782-783.
[13] Martha A. Field, *Surrogate Motherhood: The Legal and Human Issues, Expanded Edition* (Harvard University Press, 1990), s. 17-18.

suç işlenmediği kanaatine gelmiştir.[14] Kanaatimizce, sözüedilen sözleşmeler kira sözleşmeleri gibi yorumlanacak olsa bile, kadının bedensel bütünlüğüne karşı bir tehdit oluşturmaktadır.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinin geçerliliği ile ilgili kesin bir sonuca ulaşabilmek için farklı ülkelerin mevzuatlarını incelemekte de fayda vardır. Türkiye dahil olmak üzere İsviçre ve Fransa gibi bir çok ülke taşıyıcı annelik uygulamasını kamu düzenine, ahlak kurallarına, hukuka ve s. aykırı olduğu gerekçesiyle yasaklamaktayken, bazı ülkeler sınırlayıcı şartlar çerçevesinde taşıyıcı anneliğe izin vermektedir.[15] Örneğin, İngiltere'de ticari amaçla yapılması hariç taşıyıcı anneliğe izin veriliyor ve bununla birlikte taşıyıcı annelikle ilgili meseleleri düzenleyen yasa (Surrogacy Arrangements Act) da kabul edilmiştir.[16] Amerika Birleşik Devletlerinin bazı eyaletleri taşıyıcı anneliği hukuka aykırı olarak kabul etmelerine rağmen, Arkansas, Nevada, Florida gibi bazı eyaletlerde 2007 yılından beri taşıyıcı annelik sözleşmelerinin hukuken geçerli olduğu onaylanmıştır.[17] İsrail'de ise taşıyıcı annelik sözleşmelerini onaylayan bir komite bulunuyor ve yine 1996 yılında ilgili meseleleri düzenleyen kanun (The Law of Agreements to Carry of Embryos-Authorization of the Agreement and the Status of the Child) yürürlüğe girmiştir.[18]

Sonuç olarak, taşıyıcı annelik sözleşmelerinin hukuki geçerliliği ile ilgili ortak bir fikir, ya da yaklaşım mevcut değildir. Buna ek olarak, bu sözleşmelerin hukuki geçerliliğinin sadece sözleşme özgürlüğü ilkesine değil, hem de ahlak kuralları, etik ve temel haklara da bağlı olduğu kanaatine gelinmektedir. Sözüedilen sözleşmelerin özellikle taşıyıcı annenin bedenine yapılan müdahelelerle ilgili yükümlülükler içerdikleri ve hukuki geçersizlik iddialarının hem de bedensel özerkliğin ihlali gerekçesine dayandığı ise bir gerçektir. Diğer taraftan, kadının kendi bedeni üzerinde özgürce karar verebilme hakkının çerçevesi, sözleşmeden doğan yükümlülüklerin sınırlarının belirlenmesinde dikkate alınması gereken mühim bir unsurdur. Bu bağlamda, bir sonraki bölümde kadının bedensel özerkliği kavramı ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

3. KADININ BEDENSEL ÖZERKLİĞİ

Bilindiği üzere, kadının bedensel özerkliği hakkındaki meseleler taşıyıcı annelik sözleşmeleri ile ilgili en önemli tartışma konularındandır. Özellikle de taşıyıcı annelik sözleşmeleri kapsamında kadının bedensel özerkliğinin hangi ölçülerde sınırlanabileceğine dair doktrinde çeşitli argümanlar bulunmaktadır. Bununla ilgili bir sonuca ulaşabilmek için ise öncelikle bedensel özerlik kavramının incelenmesi gerekiyor. Şunu belirtmek gerekir ki, özerklik, bir kişinin herhangi etki altında kalmadan kendi serbest iradesiyle kendi ile ilgili karar verebilmesi, ya da kendini yönetebilmesi şeklinde tanımlanıyor.[19] Bedensel özerklik ise adından da görüldüğü üzere kişinin kendi bedeni üzerindeki özgür karar verebilme hakkını

[14] A. Field, s. 18.
[15] Yasemin Erol, *Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik* (Yetkin Yayınları, 2012), s. 120.
[16] Cemile Turgut, *Yapay Döllenme Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar* (Onikilevha Yayıncılık, 2016), s. 127.
[17] Büşra Nur Baydar, 'İslam Hukukunda Yardımcı Üreme Teknikleri', Yüksek Lisans Tezi, Eskişerhir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2024), s. 34.
[18] Turgut, s. 123.
[19] Nermin Ersoy ve Erdem Aydın, 'Tıbbi Etikte Özerklik ve Özerkliğe Saygı İlkesi', *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi* C. 2 S. 2 (1994), s. 71.

içermektedir.[20] Diğer taraftan, bireyin bedeninin dış etkenlerden korunarak bütünlüğünün, veya tamlığının sağlanması ve kendi izni olmadan bedenine herhangi müdaheleyi istisna kılan bedensel bütünlük hakkı da bedensel özerklik hakkı ile yakından ilişkilidir.[21] Dolayısıyla, buradan bedensel özerkliğin ihlalinin bedensel bütünlük hakkı sayesinde güvence altına alındığı sonucuna ulaşabiliriz. Doktrinde genellikle bedensel özerklik kavramının bilişsel süreçle ilgili olduğu öne sürülüyor. Bu fikri savunan görüşlere göre kişinin özerklik hakkını kullanıp kullanmadığı onun motivasyon tutumlarını keşfettiği deneyimlere bağlıdır. Ancak zıt görüşler burada vücut faktörünün de önemli role sahip olduğunu iddia etmektedir. Şöyle ki, bedensel özerklik içerisinde yalnızca zihinsel değil, hem de bedensel unsurları bulundurmaktadır.[22] Vücuttaki biyolojik değişimlerin insan psikolojisine etkilerini de dikkate alırsak, kanaatimizce ikinci görüşün doğruluk payı daha fazladır.

Kişinin bedensel özerkliğinin sağlanması için önemli olan bir diğer unsur da onun rızasıdır. Makalenin konusu taşıyıcı annelik sözleşmeleri ile ilgili olduğundan burada tıbbi müdaheleye ilişkin rıza kavramından söz etmek daha doğru olur. Tıbbi müdahele, sağlık sorunu olan birinin tedavi edilmesi amacıyla tıp alanında çalışan ve yetkisi olan biri tarafından yapılan, hastalığı iyileştirmeye yönelik faaliyetlerdir. Tıbbi müdahelenin kişinin rızasıyla mümkün olduğu meselesi ise Türkiye Cümhuriyeti Anayasası ile onaylanmış anayasal bir haktır.[23] Yalnız kişinin tıbbi müdaheleye gösterdiyi her rıza yasal olarak kabul edilmemektedir. Öncelikle rızanın hukuka aykırı olmaması gerekiyor. Örneğin, kişinin satmak amacıyla herhangi organının cerrahi ameliyatla alınmasına rıza göstermesi organ satışının yasal olmaması ve sözüedilen durumda tıbbi müdahelenin kişiyi iyileştirmeye yöneltilmemiş olması nedeniyle hukuken geçerli rıza olarak kabul edilmeyecektir. Diğer yandan rızanın hukuki açıdan geçerli olabilmesi için rıza verecek kişinin tıbbi müdahelenin yararları, riskleri, alternatifleri, mevcut alternetiflerin riskleri hakkında açık şekilde bilgilendirilmesi ve bu bilgilendirmenin sonucunda kişinin ona verilmiş bilgileri tam şekilde anlamış olması, bununla beraber müdaheleye gönüllü olarak rıza göstermiş olması gerekiyor.[24] Doktrinde bireyin vermiş olduğu rızanın sonradan geri alınmasının mümkünsüzlüyü kabul edilmemektedir. Türk hukukunda da bu görüş doğru bulunmaktadır. Şöyle ki, kişi tıbbi müdahele yapılana kadar bununla verdiği rızayı redd edebilir ve bu durumda ona tıbbi müdahele yapılması yasal olarak kabul edilmez.[25] Bunlara ek olarak, rızanın tıbbi müdaheleye dair sözleşme imzalanırken değil, bu sözleşme ifa edildiyinde verilmesi gerektiği doğru bulunmaktadır.[26] Kanaatimizce, rızanın bu şekilde verilmesi doğru olacaktır. Şöyle ki, aksi takdirde kişinin irade özgürlüğünün ve kendi bedeni ile ilgili özgürce karar alabilme mümkünlüğünün kısıtlanmasının söz konusu olacağı açıktır.

---

[20] Onur Topçu ve Pınar Okyay, 'Bedensel Özerklik ve Bütünlüğün Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığına Etkisi',
[21] Topçu, Oktay, s. 62.
[22] Jonathan Lewis and Soren Holm, 'Towards a Concept of Embodied Autonomy: In What Ways can a Patient's Body Contribute to the Autonomy of Medical Decisions', *Medicine, Healtcare and Philosophy* V. 26 (2023), s. 453.
[23] Remzi Demir, 'Bedensel Bütünlüğün Tıbbi Müdaheleler Sonucunda İhlalinden Kaynaklanan Manevi Tazminat Davası', *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. 17, S. 1 (2020), s. 43.
[24] Uğur Şimşek, 'Sağlık Hukukunda Aydınlatılmış Rıza', *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. 16 (2014), s 3543.
[25] İlhan Gülel, *Tıbbi Müdaheleye Rıza* (Seçkin Yayıncılık, 2018), s. 163.
[26] Gülel, s. 155.

Bedensel özerklik kendi içerisinde hem de bireyin üreme ile ilgili bilinçli seçim yapma hakkını da bulunduruyor.[27] Başka bir deyişle bedensel özerklik kavramının üreme özerkliği ile yakından ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Üreme özerkliği, kişinin gebelik ve aile planlaması gibi konularda kendi bedeni üzerinde özgürce ve sorumlu bir şekilde karar verebilmesi; bu kararları alabilmek için gerekli bilgiye ve sağlık hizmetlerine erişebilmesi ve tüm bu süreçleri herhangi bir baskıya maruz kalmadan yönetebilme yetkisidir.[28] Bireyin üreme hakları türlü nedenlerden dolayı kısıtlanabilir. Örneğin kişi yeteri kadar bilgiye sahip değilse, gerekli sağlık hizmetlerine erişimi sağlanmamışsa, veya bir kadının hamile kalması, yada gebeliği sonlandırmasıyla ilgili kendisine baskı uygulanıyor ise bu durumda üreme haklarının kısıtlanmış olduğu açıktır.[29] Doktrindeki bir görüşe göre, kadının üreme hakkının korunması öncelik arzetmektedir. Şöyle ki, kadın istediği üreme alternatiflerinden birini seçmekte özgürdür ve onun bu hakkı başkalarına zarar vermediği sürece kısıtlanamaz. Karşı görüş taraftarları ise sınırsız özerkliğin aslında özerkliği kısıtladığını ileri sürmektedirler. Kanaatimizce, ikinci görüş taraftarlarının haklılık payı daha fazladır.[30] Bununla ilgili taşıyıcı annelik sözleşmelerini örnek verebiliriz, ancak sözüedilen sözleşmelerle ilgili sınırlar bir sonraki bölümde ele alınacağından burada daha fazla açıklama yapılmaması tekrara yer vermemek açısından daha doğru olacaktır. Diğer taraftan hamile bir kadın çocuğun engelli doğacağı söz konusu olacağı takdirde kendi hür iradesi ile önceden gebeliği sonlandıracağına dair rıza gösterebilir. Ancak burada kadının iradesi gebeliğin sonlandırılması yönünde olsa da, ikinci görüşten yola çıktığımızda aslında üreme özerkliğinin ihlalini açıkca görebiliriz. Şöyle ki, kadın sonradan hamilelik döneminde fikrini değiştirebilir, ancak böyle bir rıza göstermesi, eğer kadının olduğu ülke sınırları içerisinde bu şekilde bir rıza yasal ise, kendi iradesine zıt olarak gebeliğini sonlandırmasına neden olacaktır.

Gebeliğin sonlandırılması, yada diğer adıyla kürtaj da kadının üreme özerkliğinden kaynaklanan ve taşıyıcı annelik sözleşmelerinde ele alınan meselelerdendir. Hamilelik kadının bedenine dair bir durum olduğundan ve kadının kendi bedeni ile ilgili karar verme özerkliği olduğundan dolayı hamile bir kadın gebeliğini sonlandırma hakkına da sahiptir.[31] Kürtaj, ceninin kadının rahminde kazınarak alındığı bir tıbbi prosedürdür. Başka bir değişle bir tıbbi müdahele çeşididir.[32] Dolayısıyla, tıbbi müdahelenin yapılması için gerekli olan rıza burada da söz konusudur diyebiliriz. Sonuç olarak buradan bir kadının hamileliğinin sadece onun rızası ile sonlandırılabildiyi kanısına gelmemiz mümkündür. Ancak sadece isteğe bağlı olarak değil, tıbbi nedenlerle de gebelik sonlandırılabilir. Türk hukukunda ilgili meseleler 2827 sayılı Nüfus Planlaması hakkında Kanun ile düzenlenmektedir.[33]

[27] Topçu, Oktay, s. 63.
[28] Gürkan Sert, *Tıp Hukuku ve Etiği Derslerine Giriş* (Seçkin Yayıncılık,2025), s. 161.
[29] Burcu Küçükkaya, Deniz Eren ve Ecem Özdemir, 'Üreme Özerkliği Ölçeği: Türkçe Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması', *Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. 41 S. 1 (2025), s. 124.
[30] Yiğit İltaş, 'Taşıyıcı Annelikte Kürtaj Hakkı', *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. 18 S. 215 (2023), s. 1006.
[31] Özge Demir, *Yaşam Hakkı Açısından Özellik Arz Eden Tıbbi Müdaheleler* (Seçkin Yayıncılık, 2024), s. 99.
[32] Şemsettin Varol, *Yaşam Hakkı Bağlamında Ötanazi ve Kürtaj* (Seçkin Yayıncılık, 2022), s. 175.
[33] Demir, 49.

Bedensel özerklik kişiye kendi bedeni ile ilgili kendi isteyine bağlı olarak kararlar verme hakkı tanıyor olsa da, bu hak sınırsız değildir. Şöyle ki, doktrinde de sınırsız bedensel özerkliğin aslında bedensel özerkliği sınırladığı fikri hakimdir. Paternalist yaklaşıma göre, kişinin kendi istekleri doğrultusunda yaptığı eylem onun gelecekte özgür bir şekilde, kendi rızasıyla karar vermesine engel olacak ise, bu durumda kişinin özerkliği sınırlandırılabilir. Bununla beraber, eğer kişinin verdiği karar özerk değil ise, yada kişi kendi özgür iradesi ile karar veremiyor ise, bu zaman herhangi bir özerklikten söz edilemeyeceğine göre, yine paternalist müdahelenin yapılmasının haklı olduğu savunulmaktadır. Çocukların, ehliyetsiz kişilerin, aynı zamanda ehliyetli olsalar da, özerkliklerini farklı engeller nedeniyle kullanamayan yetişkinlerin seçimlerine müdahele edilmesi onların gerçek özerkliklerine kavuşmaları için önem arzetmektedir. Örnek vermek gerekirse, bir kişinin kendisini köle olarak satmak, yada uyuşturucu bağımlısı olmak istemesi onun sonraki yaşamı üzerinde önemli negatif etki bırakacak ve onun özerkliğini kısıtlayacaktır.[34] Kanaatimizce bu gibi sonuçların doğmaması için önceden gerekli müdahelelerin yapılması bireylerin özerkliğini kısıtlamaz, aksine onların kendi iradelerini gelecek yaşamlarında da gerçekleştirebilmelerini sağlar. Başka bir örnek ise maddi geçimsizlik nedeniyle bir kadının fuhuş yoluyla para kazanma yolunu seçmesi olabilir. Normal şartlar altında aynı kadın sözüedilen hayat tarzını seçmeyecek iken, bu durumda ekonomik güçsüzlük nedeniyle kendi gerçek rızasına zıt olarak fuhuş yapmakla para kazanmayı seçmiştir.[35]

Sonuç olarak, kadının bedensel özerkliği ona kendi bedeni üzerinde özgür iradesi ile karar verme yetkisini tanıyor olsa da, bu yetki sınırsız ve mutlak yetki değildir. Taşıyıcı annelik sözleşmeleri açısından ortaya çıkan soru ise bu sözleşmelerle kadının bedensel özerkliğinin hangi ölçüde sınırlandırıldığıdır.

4. TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMELERİNDEKİ YÜKÜMLÜLÜKLER VE SINIRLARI

Taşıyıcı annelik sözleşmelerinin hem doğacak çocuk, hem de taşıyıcı annenin sağlığı, bedeni, gebelik süreci üzerinde önemli etki doğuran yükümlülükler içerdiğini önceki bölümlerden artık biliyoruz. Sözüedilen yükümlülüklerin sınırlarının kapsamının hangi ölçüde olduğu, yada olması gerektiği cevabı aranan ve çok tartışılan sorulardandır. Makalenin bu bölümünde bu soruyu cevaplamak ve mahkeme kararları ışığında daha açık bir sonuca ulaşmak hedeflenmektedir.

Genel olarak yaklaşırsak, aralarında sözleşme ilişkisi olan kişiler bir-birleri karşısında sözleşmeye bağlı olarak tek taraflı ya da karşılıklı borçlar edinirler. Bu borçlara bağlı olarak da tarafların bir-birileri karşısında ifası zorunlu olan yükümlülükleri ortaya çıkar.[36] Bu bağlamda taşıyıcı annelik sözleşmeleri hem taşıyıcı annenin, hem de sözleşmenin diğer tarafının karşılıklı şekilde borç üstlendiği sözleşmelerdir. Doktrindeki bir görüşe göre, bu sözleşmeler tarafların karşılıklı borç üstlendiği sözleşmeler olduğundan, taşıyıcı anneye göstereceği hizmetden dolayı belirli bir ücretin ödenilmesi şartı olmayan ve sadece doğum masraflarının karşılanması

[34] Dodds, Johns, s. 4-5.
[35] Dodds, Johns, s. 2.
[36] Ahmet Fevzi Kibar, 'Sözleşmeden Doğan Yükümlülüklerin İhlali ve Sonuçları', *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* C. 14 S. 2 (2024), s. 218.

yükümlülüğünü içeren sözleşmenin eksik borç sözleşmesi olarak tanımlanması gerekiyor.[37] Diğer taraftan taşıyıcı annelik sözleşmelerinin şartlarına dikkat ettiğimizde taşıyıcı annenin daha ciddi yükümlülükler üstlendiği açıkca anlaşılıyor. Sözüedilen sözleşmelerde çoğunlukla taşıyıcı annenin bedeni ile ilgili yükümlülükler yer almaktadır.[38] Çocuk sahibi olmak isteyen sözleşme taraflarının taşıyıcı anneye ücret ödemek, hamilelikle ilgili masrafları karşılamak ve doğum sonrasında çocuğu teslim almak gibi yükümlülüklerinin olduğunu dikkate alırsak, burada bedenle ilgili yükümlülüklerin taşıyıcı annenin üstlendiği açıktır. Şöyle ki, bu sözleşmeler, taşıyıcı annenin öncelikle kendisi üzerinde yapay döllenmenin uygulanmasına izin vermesi, gebelik sürecinde çocuğu rahminde taşıması ve doğumdan sonra çocuğu çocuk sahibi olmak isteyen karşı tarafa teslim etmesi gibi asli yükümlülükleri ile birlikte, onun hamilelik döneminde hangi tıbbi müdahelelere mecbur bırakılması, yada hangilerinden çekinmesi gerektiği, aynı zamanda kendi yaşamını nasıl kurması, beslenmesi, yapacağı eylemler ile ilgili yan yükümlülükleri de içermektedir.[39] Makalenin birinci bölümünde de bahsedildiği üzere sözüedilen sözleşmelerde sözleşme özgürlüğü ilkesi esas alınarak taşıyıcı annenin rızasının olması faktörü taşıyıcı annelik sözleşmelerinin belirtilen şartlarla imzalanmasına hak kazandırılmasına neden olabiliyor. Ancak sadece taşıyıcı anne adayının rıza göstermiş olması onunla ilgili yukarıda gösterilen yükümlülüklerin bedensel özerkliğin ihlali olmadığı, veya bedensel özerkliği sınırlamadığı anlamına gelebilir mi? Bu soruya taşıyıcı annelik sözleşmelerinin taşıyıcı anne ile ilgili içerdiği yükümlülükleri inceleyerek daha doğru cevap bulunabilir diye düşünüyoruz.

Belirtildiği üzere taşıyıcı annelik sözleşmesine dair taşıyıcı annenin üstlendiği öncelikli yükümlülük onun kendisi üzerinde yapay döllenme uygulamasının yapılmasına izin vermesidir. Nitekim bir kadının başkası için çocuk doğurabilmesi için öncelikle üreme hücrelerinin, veya embriyonun onun rahmine transfer edilmesi gerekir.[40] Kadının bu gibi bir işleme rıza göstermesi durumu, doktrindeki bazı görüşlere göre, onun bedeni ile ilgili yapılan bir uygulama olarak ele alınmakta ve bu gibi uygulamaların kadın bedenini metalaştırdığı ileri sürülmektedir. Şöyle ki, bu durum kadının özerkliğine karşı bir tehlike olarak yorumlanmaktadır.[41] Diğer bir mesele ise taşıyıcı anne adayının kendine embriyo transferine izin verdiyini içeren taşıyıcı annelik sözleşmesini imzaladıktan sonra bu işlemden vazgeçme hakkı ile ilgilidir. Bazı görüşlere göre, sözleşmenin imzalanmış olmasına rağmen, kadının transfere izin vermemesi durumu sözleşmenin karşı taraflarına bununla ilgili dava açma hakkı kazandırmaz.[42] Bunlara ek olarak, taşıyıcı annelik sözleşmelerinde sık görülen yükümlülükler içerisinde gebeliğin sonlandırılmasına dair yükümlülüklerin de olduğunu artık biliyoruz. W. Stern ve M. Whitehead arasındaki taşıyıcı annelik sözleşmesini buna örnek getirebiliriz. Sözüedilen sözleşmeye göre, taşıyıcı anne olmayı kabul eden M. Whitehead hem de hamileliği süresince ceninde herhangi

[37] Bahadır Demir, 'Türk Hukukunda Taşıyıcı Annelik ve Taşıyıcı Annelik Sözleşmesi', *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* C. 37 S. 174 (2024), s. 274.
[38] Erol, s. 123.
[39] Zeynep Gamze Zengin, 'Özel Hukukta Taşıyıcı Annelik', Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2022), s. 93-94.
[40] Erol, s. 123.
[41] Elif Çelik, 'Taşıyıcı Gebelik ve İnsan Hakları İlişkisindeki Güncel Soru ve Sorunlar: Global Bir Çerçeve', *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. 9 S. 2 (2024), s. 406.
[42] Zengin, s. 94.

biyolojik kusur tespit edileceği takdirde hamileliğini sonlandırmayı kabul ediyordu. Bununla beraber, taşıyıcı anne yine doktor kontrollerine gitme, belirli ilaçları almaktan çekinme, alkol, sigara gibi maddeler kullanmama ve s. gibi yükümlülüklere de tabii tutulmaktadır. Başka bir değişle ve verilen örnekten de yola çıktığımızda, taşıyıcı annelik sözleşmeleri yabancı birinin kadının bedeni üzerinde sözleşmeden ileri gelen kontrol hakkına sahip olmasına yol açıyor diyebiliriz.[43] Bu durumda ise kadının üreme haklarının kısıtlandığı aşikardır.

Taşıyıcı annelik sözleşmelerinin taşıyıcı anneyi bağımlı duruma düşürdüğünü savunan bir çok görüşe rağmen, doktrindeki bir görüşe göre, tarafların taşıyıcı annelik sözleşmelerini imzalamış olmaları onların karşılıklı fayda elde etmeyi amaçladıklarının kanıtıdır. Şöyle ki, bu görüş, taşıyıcı annenin bir nesne değil, kendi çıkarlarını değerlendirmeyi bilen bir nesne olduğunu savunuyor. Bu fikir açısından bakacak olursak, aslında bir kadının taşıyıcı anne olma yükümlülüğünü kabul etmesini onun bedensel özerkliğini realize etmesi şeklinde yorumlamak mümkün.[44] Ancak bedensel özerkliğin realizesinin hem de kadının rıza göstermesi ile bağlantılı olduğunu varsayarsak, taşıyıcı annelik sözleşmelerinde taşıyıcı annenin rıza beyanının gerçek olup-olmadığıyla ilgili tartışmalar mevcuttur. Nitekim, hamilelik uzun süren ve kadında duygusal değişimlere neden olan bir durum olduğundan dolayı, kadının daha hamile olmadan verdiği rızanın gebelik sürecinde ve sonrasında sabit kalacağına inanmak mümkün değildir. Buna göre, birey sözleşme anında rıza göstermiş olsa dahi, zaman içinde koşulların ve duyguların değişmesi, bu rızanın anlamını zayıflatmaktadır.[45] Zıt görüş taraftarları ise daha önce çocuk sahibi olmuş olgun bir kadının bu sürecin psikolojik maliyetlerini öngörebildiğini savunuyorlar.[46] Kanaatimize göre, bir kadının önceden özellikle hamilelik süreci ile ilgili meselelerde rıza göstermesi kabuledilebilir bir durum olamaz. Hamilelik döneminde kadının bedeninde izlenilen hormonal ve diğer fiziksel değişimlerin onun psikolojik durumunda da önemli farklılıklara neden olduğu bir gerçektir. Bedensel özerkliğin gerçekleştirilebilmesinin kişinin hem, bedensel, hem de bilişsel durumuna bağlı olduğunu dikkate alırsak, kadının önceden kendi bedenine tıbbi müdahele yapılmasına izin vermesi ile ilgili herhangi bir kararı hamilelik döneminde değişebilir. Örneğin, 2 aylık hamile bir kadın aniden gebeliğini sonlandırma kararı alabilir, ya da bunun aksine, çocuk doğmadan önce onun sağlığı ile ilgili herhangi bir problem tesbit edilmesine rağmen, sözleşmede bu gibi durumlarda gebeliği sonlandırmaya rıza göstermiş taşıyıcı anne hamileliğini sürdürmek isteyebilir. Dolayısıyla, yapılması planlanan tıbbi müdahelelerden önce taşıyıcı annenin rızasını geri götürme olasılığı mevcut olduğundan, daha hamilelik süreci başlamadan bu gibi müdahelelerin yapılması için beyan edilen rızanın geçerli kabul edilmesinin kadının bedensel özerkliği için bir tehdit oluşuturacağı fikrindeyiz. Nitekim, eğer bu şekilde bir rıza geçerli kabul edilirse, taşıyıcı annenin sözleşmeye uymaya zorlanması gerekecektir. Zorlanma durumunda ise herhangi bir özgürlükten, özellikle de irade özgürlüğünden bahsedilmesi mümkün değildir.

[43] Debra Satz, *Why Some Things Should Not Be For Sale* (Oxford University Press, 2010), s. 129-130.
[44] Richard A. Posner, 'The Ethics and Economics of Enforcing Contracts of Surrogate Motherhood', *Journal of Contemporary Health Law and Policy* V. 5 I. 21 (1989), s. 22.
[45] Satz, s. 130.
[46] A. Posner, s. 25.

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak, taşıyıcı annelik sözleşmelerinin kadının bedensel özerkliğine karşı oluşturduğu tehditin görmezden gelinmeyecek kadar gerçek olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle belirtmek gerekir ki, bir kadın ülke yasalarının izin verdiği çerçevede kendine yapay döllenme yapılmasına izin verebilir. Örneğin, Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri hakkında Yönetmelik'e göre Türkiye'de sadece evli çiftlerin üremeye yardımcı tedavi, yani yapay döllenme için başvuru yapması mümkündür.[47] Ancak taşıyıcı annelik sözleşmesi çerçevesinde yapay döllenmeye izin verilmesinin geçerliliği biraz tartışmalıdır. Buradaki asıl mesele yapay döllenmeye izin verecek taşıyıcı annenin çocuk doğduktan sonra çocuk üzerindeki ebeveynlik haklarından vazgeçmek suretiyle bu izni vermesidir. Doktrindeki bir görüşe göre, çocuk doğurmak ve çocuk yetiştirmek bir birinden farklı insani işlevlerdir. Bu görüş bir kadının doğurduğu çocukla ilgili ebeveynlik sorumluluklarını üstlenmek zorunda olmadığını, bununla birlikde gebeliğin sipariş edilebileceğini savunmaktadır.[48] Sözüedilen bakış açısından yaklaşırsak, taşıyıcı annelik sözleşmeleri çerçevesinde de bir kadının kendine yapay döllenme uygulanmasına izin vermesi kabul edilebilir. Buna karşılık, hamileliğin kadında neden olduğu değişiklikler sonucu, taşıyıcı anne, çocuk doğduktan sonra onu siparişçi aileye vermekten vazgeçmek isteyebilir.

Kabul edilen genel görüşe göre, çocuğu doğuran kadın onun annesidir. Dolayısıyla çocuğu doğuran kadının çocuk üzerinde ebeveynlik hakları mevcuttur. Nitekim, doğum yapan kadın çocuğu bir süre kendi rahminde taşımış ve biyolojik olarak onunla bütünleşmiştir. Ancak daha rahmine embriyo transfer edilmemiş kadın, hamileliğin ve çocuk doğurmanın onda oluşturacağı hiss ve düşüncelerden habersiz olduğundan, önceden ebeveynlik haklarının devredilmesi şartıyla yapay döllenmenin gerçekleştirilmesine rıza verebilir. Bu kararın gelecekte kadına zarar vermesinin ve onun özerkliğini kısıtlamasının önlenmesi için sözleşmede taraf olan tüm kişilerin çocukla iletişimini sürdürmesine dair düzenlemelere yer verilebilir, ya da çocuğuyla güçlü bir bağ kurmuş olan doğum yapan annenin zarar görmesini önlemek amacıyla sözleşmeden vazgeçme süresi tanınabilir.[49] Başka bir görüşe göre ise kadın yükümlülüğünü yerine getirmez ve çocuğu elinde tutmaya karar verirse, sözleşmenin diğer tarafının çocuğun teslimini isteme hakkı olmamalıdır. Şöyle ki, sözleşme tarafının bunun yerine yalnızca parasal tazminat talep etme hakkının sözleşme ile tanınması gerektiği savunulmuştur.[50] Genel olarak baktığımızda ise taşıyıcı annelik sözleşmelerinde kadının bedensel özerkliğini sınırlandırabilecek yükümlülükler taşıyıcı anneneye tıbbi müdahelelerin yapılması ile ilgilidir. Bu gibi müdahele örneklerine bir önceki paragraflarda yer verilmiştir. Sözüedilen yükümlülükleri geçerli kılan en önemli faktörün kadının rızası olduğunu ve taşıyıcı annenin kendi rızası ile kendi bedensel özerkliğinin ihlaline neden olduğunu da bilmekteyiz. Bu gibi yükümlülüklerin taşıyıcı anne için muhtemel zararlarını önlemek amacıyla, sözleşme taraftarları, taşıyıcı annelik sözleşmelerine bazı düzenlemelerin eklenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Örneğin, kadınların gebeliğin fiziksel ve duygusal sonuçlarını tam olarak anlayabilmesi için, yalnızca daha önce doğum yapmış kadınların başkası için çocuk taşımayı

[47] Erol, s. 82.
[48] Mary Lyndon Shanley, 'Surrogate Mothering and Women's Freedom: A Critique of Contracts for Human Reproduction', *Signs* V. 18 S. 3 (1993), s. 619-620.
[49] Satz, s. 124.
[50] Satz, s. 130.

üstlenmesine izin verilmesi önerilmektedir. Bu yeni aile kurma biçimini kolaylaştırmak amacıyla, sözleşmeye taraf olan herkesin gebelik öncesinde, gebelik süresince ve doğumdan sonra danışmanlık alması şart koşulabilir.[51] Kanaatimizce, her halükarda, taşıyıcı annelik uygulaması taşıyıcı annenin bedensel özerkliği için açık tehdit oluşturmaktadır ve başkası için çocuk taşımayı kabul eden kadınların bu açıdan güvencesinin sağlanmasının mümkün olması şüphelidir. Sonuç olarak, taşıyıcı annelik sözleşmelerinden doğan yükümlülükler, sözleşme taraflarının sözde kendi rızalarıyla belirlenmesine rağmen, sözedilen rızanın gerçek olmadığını varsayarsak, bu gibi sözleşmelerin hukuki geçerliliği kabul edilemez.

5. SONUÇ

Taşıyıcı annelik sözleşmelerinin tıp alanındaki teknolojik gelişmelerin hukuk düzenine yansımış en mühim örneklerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Bu sözleşmeler, klasik sözleşme hukuku ilkeleri ile temel hak ve özgürlüklerin kesişiminde yer almakktadır. Dolayısıyla, sözüedilen sözleşmelerin geçerliliği yalnızca sözleşme taraflarının iradelerini beyan etmelerine bağlı olamaz. Nitekim bu çalışmada da ortaya konulduğu üzere, taşıyıcı annelik sözleşmelerinin doğru değerlendirilmesi, tarafların özgür irade beyanları ile birlikte bazı temel hakların da dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, kadının bedensel özerkliği, taşıyıcı annelik sözleşmelerinin değerlendirilmesinde belirleyici bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bedensel özerklik, kişinin kendi bedeni üzerinde karar verme yetkisini güvence altına almakta ve özellikle tıbbi müdahalelere rıza ve gebelik süreçlerine ilişkin kararlar bakımından temel bir koruma alanı sağlamaktadır.

Diğer taraftan, taşıyıcı annelik sözleşmelerinin içerdiği yükümlülükler incelendiğinde, bu yükümlülüklerin önemli bir kısmının doğrudan kadının bedeni ve sağlığı üzerinde etkiler doğurduğunu açık bir şekilde görmek mümkündür. Bu durum, sözleşme ile üstlenilen yükümlülüklerin sınırlarının, klasik borç ilişkilerinden farklı olarak daha dar yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Zira bireyin bedeni üzerinde karar verme yetkisinin sözleşme yoluyla devredilebilecek veya tamamen sınırlandırılması mümkün bir alan olarak değerlendirilmesi doğru değildir.

Sonuç olarak, taşıyıcı annelik sözleşmelerinin hukuken geçerli ve meşru bir sözleşme ilişkisi olarak kabul edilmesi önemli sakıncaları beraberinde getirmektedir. Her ne kadar bu sözleşmeler tarafların serbest iradeleriyle kuruluyor gibi görünse de, sözleşmenin konusu doğrudan kadının bedeni, üreme kapasitesi ve gebelik süreci olduğundan, sözleşme özgürlüğünün sınırlarını aşan bir nitelik taşımaktadır. Taşıyıcı annenin gebelik süresince maruz kalabileceği fiziksel, psikolojik ve sosyal riskler dikkate alındığında, bu ilişkinin kadının bedensel özerkliği ile tam anlamıyla bağdaştırılması güç görünmektedir. Ayrıca, sözleşme kapsamında üstlenilen yükümlülüklerin önemli bir kısmı, kadının kendi bedeni üzerindeki karar alma özgürlüğünü doğrudan veya dolaylı biçimde sınırlandırma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle taşıyıcı annelik sözleşmelerinin, kadının bedenini sözleşmesel edimin konusu hâline getirmesi ve insan onurunun korunmasına ilişkin temel ilkelerle çatışması sebebiyle hukuken ve etik açıdan kabul edilmesi isabetli değildir. Nitekim söz

[51] Shanley, s. 621.

konusu sözleşmeler, hangi güvenceler öngörülürse öngörülsün, kadının bedensel bütünlüğü ve özerkliği bakımından ciddi tehlikeler barındırmakta; bu nedenle hukuk düzeni tarafından meşru bir sözleşme ilişkisi olarak tanınmaktan ziyade, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin korunması perspektifinden değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

A. Allen, Adeline (2018). Surrogacy and Limitations to Freedom of Contract: Toward Being More Fully Human. Harvard Jurnal of Law & Public Policy, 41 (3). https://journals.law.harvard.edu/jlpp/wp-content/uploads/sites/90/2018/05/Allen-FINAL.pdf (Erişim tarihi: 05.05.2026)

A. Field, Martha, *Surrogate Motherhood: The Legal and Human Issues, Expanded Edition,* Harvard University Press/London, 1990.

A. Posner, Richard (1989). The Ethics and Economics of Enforcing Contracts of Surrogate Motherhood. Journal of Contemporary Health Law and Policy, 5 (21). https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2809&context=journal_articles (Erişim tarihi: 06.05.2026)

Ateş, Derya (2007). Sözleşme Özgürlüğü Yönünden Dürüstlük Kuralları. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 20 (72). https://www.jurix.com.tr/article/10502?u=0&c=0 (Erişim tarihi: 10.05.2026)

Bahadır, Demir (2024). Türk Hukukunda Taşıyıcı Annelik ve Taşıyıcı Annelik Sözleşmesi. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 37 (174). https://www.jurix.com.tr/article/39146?u=0&c=0 (Erişim tarihi: 18.05.2026)

Baydar, Büşra Nur, *'İslam Hukukunda Yardımcı Üreme Teknikleri'*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişerhir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2024.

Çelik, Elif (2024). Taşıyıcı Gebelik ve İnsan Hakları İlişkisindeki Güncel Soru ve Sorunlar: Global Bir Çerçeve. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9 (2). https://www.jurix.com.tr/article/38876?u=0&c=0 (Erişim tarihi: 09.05.2026)

Demir, Özge, *Yaşam Hakkı Açısından Özellik Arz Eden Tıbbi Müdaheleler,* Seçkin Yayıncılık/Ankara, 2024.

Demir, Remzi (2020). Bedensel Bütünlüğün Tıbbi Müdaheleler Sonucunda İhlalinden Kaynaklanan Manevi Tazminat Davası. Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17 (1) https://www.jurix.com.tr/article/20431?u=0&c=0 (Erişim tarihi: 15.05.2026)

Dodds, Susan and Karen, Jones (1989). Surrogacy and Autonomy. Bioethics, 3 (1). https://www.academia.edu/4354466/SURROGACY_AND_AUTONOMY (Erişim tarihi: 09.05.2026)

Erol, Yasemin, *Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik,* Yetkin Yayınları/Ankara, 2012.

Ersoy, Nermin ve Aydın, Erdem (1994). Tıbbi Etikte Özerklik ve Özerkliğe Saygı İlkesi. Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi, 2 (2). file:///D:/Jale/ASB%C3%9C/Diplom%20i%C5%9Fi-LLM/makale-tez%20yay%C4%B1n%20%C5%9Fart%C4%B1/ta%C5%9F%C4%B1y%C4%B1c%C4%B1%20annelik/%C3%B6zerklik.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2026)

Gostin, Lawrence O. (2001)., A Civil Liberties Analysis of Surrogacy Arrangements. Jurnal of Contemporary Health Law&Policy, 17 (2). https://scholarship.law.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1239&context=jchlp (Erişim tarihi: 12.05.2026)

Gülel, İlhan, *Tıbbi Müdaheleye Rıza,* Seçkin Yayıncılık/Ankara, 2018.

İltaş, Yiğit (2023). Taşıyıcı Annelikte Kürtaj Hakkı. Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 18 (215). https://www.jurix.com.tr/article/35911# (Erişim tarihi: 22.05.2026)

Jackson, Emily, *Regulating Reproduction: Law, Technology and Autonomy,* (HART Publishing/Oxford, 2001.

Kibar, Ahmet Fevzi (2024). Sözleşmeden Doğan Yükümlülüklerin İhlali ve Sonuçları. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (2). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3964290 (Erişim tarihi: 15.05.2026)

Korkmaz, Fırat (2016). Sözleşme Özgürlüğü İlkesinin Bir İstisnası Olarak Önsözleşme. KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1 (2). https://www.jurix.com.tr/article/5415?u=0&c=0#

Küçükkaya, Burcu, Eren, Deniz ve Özdemir, Ecem (2025). Üreme Özerkliği Ölçeği: Türkçe Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 41 (1). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3236034 (Erişim tarihi: 15.05.2026)

Lewis, Jonathan and Holm, Soren (2023). Towards a Concept of Embodied Autonomy: In What Ways can a Patient's Body Contribute to the Autonomy of Medical Decisions. Medicine, Healtcare and Philosophy, 26. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10425513/pdf/11019_2023_Article_10159.pdf

Raj, Prithivi, Gupta, Navya, Tiwari, Kaniya, Prashasti Vandana and Sharma, Yuvraj (2023). Legality and Enforceability of Surrogacy Contracts: Challlenges to Face. Jurnal of Survey in Fisheries Sciences, 10 (4S). https://www.researchgate.net/publication/369782542_Legality_And_Enforceability_of_Surrogacy_Contracts_Challenges_to_Face (Erişim tarihi: 06.05.2026)

Satz, Debra, *Why Some Things Should Not Be For Sale,* Oxford University Press/New York, 2010.

Sert, Gürkan, *Tıp Hukuku ve Etiği Derslerine Giriş,* Seçkin Yayıncılık/Ankara, 2025.

Shanley, Mary Lyndon (1993). Surrogate Mothering and Women's Freedom: A Critique of Contracts for Human Reproduction, Signs, 18 (3).

https://www.jstor.org/stable/3174860?seq=1 (Erişim tarihi: 10.05.2026)

Şimşek, Uğur (2014). Sağlık Hukukunda Aydınlatılmış Rıza. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/756175 (Erişim tarihi: 22.05.2026)

Topçu, Onur ve Okyay, Pınar (2024). Bedensel Özerklik ve Bütünlüğün Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığına Etkisi. Halk Sağlığı Araştırma ve Uygulamaları Dergisi, 2 (2). https://hasaud.com/index.php/pub/article/view/46/30 (Erişim tarihi: 14.05.2026)

Turgut, Cemile, *Yapay Döllenme Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar,* Onikilevha Yayıncılık/İstanbul, 2016.

Westwood, Pablo Aguayo (2025). Surrogacy: An Analysis Based on the Nations of Autonomy, Exploitation and Objectification. Latin American Legal Studies, 13 (1) https://www.scielo.cl/pdf/rld/v13n1/en_0719-9112-rld-13-01-128.pdf (Erişim tarihi: 24.05.2026)

Varol, Şemsettin, *Yaşam Hakkı Bağlamında Ötanazi ve Kürtaj,* Seçkin Yayıncılık/Ankara, 2022.

Yıldız, Seda (2017). Sözleşme Özgürlüğü Kavramı ve Bu Kavramın Kredi Hayat Sigortaları ile İlişkisi. Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4 (8). https://www.jurix.com.tr/article/20574?u=0&c=0 (Erişim tarihi: 19.05.2026)

Zengin, Zeynep Gamze, *Özel Hukukta Taşıyıcı Annelik*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022.

17. YÜZYIL BAB MAHKEMESİNDE KADINLARIN TARAF OLDUĞU DAVALAR

Yüksek Lisans Melis KALENDER
Yalova Üniversitesi
melis.kalender@yalova.edu.tr - ORCID: 0009-0003-4836-5324

Doç. Dr. Saliha OKUR GÜMRÜKÇÜOĞLU
Yalova Üniversitesi
saliha.gumrukcuoglu@yalova.edu.tr - ORCID: 0000-0001-9950-7896

ÖZET

Bu çalışma, 17. yüzyıl İstanbul'unda faaliyet gösteren Bab Mahkemesi kadı sicillerinde kayıtlı davalar arasında kadınların taraf olduğu uyuşmazlıkları hukuk tarihi perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır.

İstanbul Bab Mahkemesi, Osmanlı başkentinde merkezi bir konuma sahip olan ve geniş bir yetki alanına hitap eden mahkemelerden biridir. Bu mahkemenin sicilleri, İstanbul'un sosyal, ekonomik ve hukuki yapısına dair zengin veriler içermektedir. Kadınların davacı veya davalı sıfatıyla yer aldıkları bu kayıtlar, aile hukuku, miras hukuku, borçlar hukuku, mülkiyet hukuku ve ceza hukuku gibi çeşitli alanlarda kadınların hak ehliyetlerini nasıl kullandıklarını göstermektedir.

Bu çalışmanın kapsamı, 17. yüzyıl Bab Mahkemesi sicillerinde yer alan kadınların taraf olduğu davalarla sınırlıdır. Dönem seçiminde, Osmanlı Devleti'nin klasik döneminin sonları ile duraklama ve gerileme olarak adlandırılan dönemin başlarını kapsayan bu zaman aralığında, hukuki kurumların yerleşikliği ve sicil kayıtlarının düzenli tutulması dikkate alınmıştır. Coğrafi sınırlama olarak İstanbul'un seçilmesi ise, başkent olarak hem merkezi yönetimin doğrudan etkisinin hissedildiği hem de çok kültürlü ve yoğun nüfusun yarattığı dinamik sosyal yapının hukuki ilişkilere yansımasını inceleme imkânı sunmaktadır.

Geleneksel tarih yazımında kadınlar, çoğunlukla pasif toplumsal aktörler olarak ele alınmış ve hukuki süreçlerdeki varlıkları yeterince görünmemiştir. Oysa kadı sicilleri gibi birincil kaynaklara dayalı araştırmalar, kadınların Osmanlı toplumunda hak arama, mülk edinme, ticari faaliyetlerde bulunma ve yargı mekanizmalarını etkin şekilde kullanma konularında aktif birer özne olduklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Osmanlı hukuku, kadı sicilleri, kadın, Bab Mahkemesi, 17. yüzyıl.

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA YAŞANAN İDARİ DAVALARDAN KAYNAKLANAN SORUNLARIN TESPİTİ VE DİJİTALLEŞTİRİLMESİ[1]

Meryem Ecenur ÇELİK
Kocaeli Üniversitesi
meryemecenurc@gmail.com- 0009-0006-8525-2945

Prof. Dr. İsmail ÇELİK
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
icelik@agri.edu.tr- 0000-0002-6612-9224

ÖZET

Yükseköğretim kurumlarında Devlet Memurları Kanunu'yla birlikte 2547 Sayılı kanun çerçevesinde yürütülen idari iş ve işlemlerde özellikle üniversitelerin özerkliği sebebiyle oluşturulan farklı yönetmelik ve yönergelerden kaynaklanan sebeplerden dolayı idari açıdan çok fazla dava açılmakta ve bu kurumlar ciddi anlamda zarara uğramaktadırlar. Bu durumu ortadan kaldırabilmek amacıyla özelde bir Devlet üniversitesinde idari hukuk alanında çalışan akademisyenlere ulaşılarak yaşanılan problemlerin nelerden kaynaklandığı ve bunlara nasıl çözüm bulunması gerektiği konusunda görüşleri alınmak suretiyle konuyla ilgili oluşturulacak idari dava ve bu davalarda verilen kararların tüm üniversitelerle dijital ortamlarda paylaşılmasının sağlanarak yükseköğretim kurumlarında idari davalarda oluşabilecek zararın en aza indirilmesine katkı verilmesi planlanmaktadır. Yükseköğretim kurumlarının hem Devlet Memurları Kanunu'na bağlı hem de 2547 sayılı kanuna tabi olmaları ayrıca her üniversitenin kendi işleyişlerinde ve yönetmeliklerinde özerk olması çok farklı değişkenlerin idari işleyişte dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada Yükseköğretim kurumlarında yaşanan idari davalardan kaynaklanan sorunların tespitini yapmak ve gerekli dijital materyali ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Araştırmada nitel bir araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Yükseköğretim kurumlarında problem olarak görülen idari davaları özelde tespit edip bunların hangi kanun veya yönetmelik veya yönergelerdeki eksikliklerden kaynaklandığını ortaya koymak ve bunların çözümüne yönelik öneriler geliştirmek amaçlanmıştır. Bu şekilde ortaya çıkarılabilecek davaların çözüm önerileri, gelecekteki

1 Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-Aüniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenen 1919B012421127 numaralı proje çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

problemlerin önlenmesine katkı sağlayacaktır. Araştırma kapsamında bir devlet üniversitesinde idare hukuku alanında çalışan 3 akademisyene ulaşılmış olup yapılan görüşme kayıtları analiz edilerek idari davalardan kaynaklanan sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sorunların özellikle yöneticilerin takdir yetkileri, değiştirilen yönetmeliklerin takip edilememesi ve bunu gidermek amacıyla çeşitli hizmet içi seminerlerin düzenlenmemesi gibi sebeplerden kaynaklandığı ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : İdari Dava, Yükseköğretim, Dijitalleştirme

MESLEKİ ERDEM VE DEĞER KAZANIMINDA KURUCU METİNLER: KUTADGU BİLİG ÖRNEĞİ

Dr. Musa AYTEKİN

Millî Eğitim Akademisi

musa.aytekin.51@gmail.com-0000-0003-0838-3360

ÖZET

Ülkemiz eğitim sisteminin mesleki tercih ve uzmanlık dönemi olan ortaöğretim çağı, öğrencilerde öz farkındalık kazanma ve buna uygun mesleki karar verme süreci bakımından kritik bir dönemdir. Temel eğitimde kazanılan bilgi, beceri ve değerlerin bu seviyede nihai olgunluğa ulaştığı kabul edilir. Yeteneklerinin bilincinde olarak karar verme becerisi elde eden bireyler, sağlıklı bölüm ve buna uygun bir yükseköğretim kurumu seçimi yaparak iş hayatında uzmanlaşma aşamasına ilerlemiş olur. Temel eğitimden başlayarak gözlemlenebilen söz konusu karar verme sürecine çoğunlukla bireylerin ilgi ve beklentileri yön vermektedir. Mesleğin öğrencinin hayallerine uygun olması, mesleğe ilişkin faaliyetlerden zevk alınacağının düşünülmesi karar verme sürecini yönlendiren etkenlerden bazılarıdır (Ulaş vd., 2017, s. 451-452). Gati ve arkadaşlarına göre (2000) sağlıklı ve doğru tercih sürecinde görülebilecek sapma, bireyin sağlıklı karar verememesi ve potansiyeline uygun olmayan bir kariyer kararına yol açabilir (s. 100). Bu anlamda sürecin yalnızca meslek tercihi olarak ele alınmasının bahsi geçen riskleri doğurduğu ifade edilebilir. Ülkemiz eğitim sistemi kariyer tercih sürecinde erdem ve değerlerin de sürece dahil edilmesi bu anlamda tamamlayıcı bir adım olacaktır. Bu çalışma, Türk medeniyetiyle bütünleşmiş mesleklerin tarihî önemini, içerdiği erdem ve değerleri kadim bir kaynaktan ortaya koyma ihtiyacıyla doğmuştur. Ortaöğretim mesleki programlarında tercihen sunulan bazı meslek dallarına Türk kültürünün kurucu metinlerinden olan Yusuf Has Hacip tarafından telif edilen Kutadgu Bilig'te (Arat, 1947) yer verildiği tespit edilmiştir. Kutadgu Bilig'te tespit edilen beyitler, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metninde yer verilen (MEB, 2024) erdem-değer-eylem çerçevesiyle analiz edilmiştir. Mesleki tanıtım ve tercihler gibi öğretim süreçlerinde kurucu metin olan Kutadgu Bilig'ten derlenen bilgilerin bilinçli karar verme farkındalığı oluşturabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, mesleki erdem ve değerler, kurucu metinler.

FOUNDATİONAL TEXTS İN TEACHİNG PROFESSİONAL VİRTUE AND VALUES: THE EXAMPLE OF KUTADGU BİLİG

ABSTRACT

The secondary education period, which is the vocational choice and specialization phase of our country's education system, is a critical period for students in terms of gaining self-awareness and making appropriate vocational decisions. It is accepted that the knowledge, skills, and values acquired in basic education reach their final maturity at this level. Individuals who acquire decision-making skills by being aware of their abilities progress to the specialization stage in working life by making a healthy choice of department and a suitable higher education institution. This decision-making process, which can be observed starting from basic education, is mostly guided by the interests and expectations of individuals. The suitability of the profession to the student's dreams and the belief that they will enjoy the activities related to the profession are some of the factors that guide the decision-making process (Ulaş et al., 2017, pp. 451-452). According to Gati et al. (2000), a deviation that can be seen in a healthy and correct selection process can lead to the individual's inability to make a healthy decision and a career decision that is not suitable for their potential (p. 100). In this sense, it can be stated that considering the process only as a choice of profession creates the aforementioned risks. Including virtues and values in the career choice process within our country's education system would be a complementary step in this regard. This study arose from the need to reveal the historical importance of professions integrated with Turkish civilization, and the virtues and values they contain, from an ancient source. It has been determined that some professions offered as options in secondary vocational programs are mentioned in Kutadgu Bilig (Arat, 1947), written by Yusuf Has Hacip, one of the foundational texts of Turkish culture. The verses identified in Kutadgu Bilig have been analyzed within the framework of virtue-value-action as included in the Common Text of the Turkish Century Education Model (MEB, 2024). It is foreseen that the information gathered from Kutadgu Bilig, a foundational text in teaching processes such as vocational guidance and choices, can create awareness for conscious decision-making.

Keywords: Kutadgu Bilig, professional virtues and values, foundational texts.

GİRİŞ

Çalışma, Türk kültür medeniyetiyle bütünleşmiş mesleklerin sahip olduğu erdem ve değerleri kadim bir kaynaktan ortaya koyma ihtiyacıyla doğmuştur. Meslekleri doğru tanıma ve tercih etme sürecinde uygunluk oranını artırabilmek adına Türk kültürünün kurucu metinleri materyal olarak kullanılabilir mi? sorusu araştırmanın problem durumudur.

Kurucu metinler, edebî hayat açısından yeni bir türün, tarzın ve geleneğin oluşmasını temin eden metinlerdir (Kemikli, 2023, s. 50). Kolektif hafızanın birer ürünü olan bu metinlerin doküman analizi yöntemi ile taranması bilimsel çalışmalarda sıklıkla görülen bir yöntemdir. Kaynak şahıslara ulaşmanın münkün olmadığı tarihî ve sosyal olgu araştırmalarında ana yöntem olarak kullanılan bu yöntemin çeşitli çalışmalarda gözlem, anket gibi yöntemlere de eşlik ederek katkı sunduğu bilinmektedir (Mogalakwe, 2006, s. 221). Bu yöntem ve teknikle çalışmada ele alınan metin Türk kültür ve medeniyetinde kurucu metin olarak kabul gören Yusuf Has Hacip tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig'tir(KB). Ortaöğretim mesleki programlarında da tercihen sunulan bazı meslek dallarına KB'de de yer verildiği tespit edilmiştir. Pazarlama ve Perakende, Muhasebe ve Finansman, Yiyecek İçecek Hizmetleri, Tarım, Hayvan Yetiştiriciliği ve Sağlığı gibi meslek alanlarının (MEB, 2017) eğitim sürecinde vurgulanmak üzere o dönemki adlandırmalarını içeren beyitler doküman analizi yöntemi ile tespit edilmiştir.

KB ideal bir devlet düzeninin temel felsefesini veren edebi bir metindir. Devlet yönetimi hükümdar Kün Togdı ve vezir Ay Toldı ekseninde sembolize edilmiştir. Vezir Ay Toldı ölür ve oğlunu hükümdara emanet eder. Ögdülmiş babasının ölümüyle vasiyeti üzerine hükümdar Kün Togdı'nın hizmetine girer. Adaleti temsil eden hükümdar Ögdilmiş'e pek çok konu hakkında soru sorar. Aklı temsil eden ögdilmiş ise bilge bir üslupla hükümdar Kün Togdı'ya ve vezir Ay Toldı'nın kardeşi olan Odgurmış'a cevap verir. Konu devlet yönetimi ile başlar ve ardından devlet yönetiminde görev alacak olan kişilerde olması gereken kişisel özellikler sırasıyla bölümler halinde anlatılır. Bu kısımda yer verilen devlet görevlilerinden bir kısmı tüccar, hayvan yetiştiricisi, aşçıbaşı, çiftçi, hazinedar gibi meslekleri icra edecek kişilerdir. Dikkat çeken hususlardan biri ise belirtilen mesleki kriterler arasında erdem ve değerlere de yer yer öncelik verildiğidir. Toplum olarak Türk kültür ve medeniyetinin mesleklere yüklediği erdem ve değerlerin genel çerçevesini verebilmek adına KB gibi telif edildiği dönemin tecrübesini yansıtan bir eser tercih edilmiştir. Bu sayede mesleklerde ön plana çıkan erdem ve değer kriterlerini günümüz mesleki eğitimleri için bir hareket noktası olarak belirlemek ve sürecin merkezine koymak adına bin yıllık bir tecrübenin günümüze yansıtılması amaçlanmıştır.

KB'de tespit edilen beyitler Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) ortak metninde yer verilen (MEB, 2024) Adalet, Aile Bütünlüğü, Çalışkanlık, Dostluk, Duyarlılık, Dürüstlük, Estetik, Mahremiyet, Merhamet, Mütevazılık, Özgürlük, Sabır, Sağlıklı Yaşam, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Tasarruf, Temizlik, Vatanseverlik, Yardımseverlik değerleri bakımından analiz edilmiştir.

Meslek tercihinin tek taraflı bir beğeni ve tercih süreci olmadığı, mesleklerin de bireylerden talep ettiği erdem ve değerlerin var olduğu farkındalığı ulaşılmak istenen birincil amaçtır.

Analiz edilen beyitlerle, Yusuf Has Hacip eserinde mesleklerin gerektirdiği hangi erdem ve değerleri öğütlüyor? Türk kültürüyle bütünleşen mesleklerde geçmişten günümüze değişmeyen kriterler nelerdir? Mesleklerle ilgili öğütler, bugün maarif modeli içeriğinde bulunan hangi erdem ve değerleri kapsamaktadır? gibi araştırma sorularına cevap aranmıştır.

BULGULAR

KB'de yapılan taramayla elde edilen beyitler günümüz toplumunda varlığını sürdüren meslekler bakımından analiz edilmiştir. *Satıġçı/Tüccar*, *İgdişçi/Hayvan Yetiştiricisi*, *Aşçı Başçı/Aşçıbaşı*, *Tarıġçı/Çiftçi*, *Aġıçı/Maliyeci* gibi meslekler hakkında edinilen bilgiler TYMM erdem ve değerler çerçevesince yorumlanmıştır.

Satıġçı/Tüccar

KB'de günümüz satıcı, tacir, tüccar gibi anlamlarla karşılanan meslek grubu *satıġçı* olarak adlandırılmaktadır. Mesleki eğitim Pazarlama ve Perakende alanı başta olmak üzere ekonomik çıktısı olan her mesleğin bir tüccarda bulunması gereken erdem ve değerlere sahip olması gerektiği ifade edilebilir. Tespit edilen beyitlerde öncelikle bir tüccarın işinin inceliklerine hâkim olması kişisel sorumluluğunun bir gereği olarak görülür. Ticaretle uğraşan bir kimsenin söz konusu yeterliliklere sahip olmamasının bireyi maddî ve manevî zarara uğratacağı vurgulanmıştır. Bu yetkinlik *Sorumluluk* değerinin *kendine karşı görevlerini yerine getirmek* kazanımının *verdiği kararların sorumluluğunu alır* bileşeni ile örtüşmektedir. Bir tacirin borçlarını zamanında ödemesinin gerekliliği ise yine sorumluluk değerinin bir gereği olarak *görev bilincine sahip olmak* kazanımının *görevlerini zamanında ve eksiksiz yerine getirir* bileşeni ile uyumludur:

Çizelge 1. Tüccarlıkta Sorumluluk Değeri

2801	satıġçı kerek bilse türlüg satıġ satıġ bilmese er ḳılumaz asıġ (Arat, 1947, s. 292)	*O tüccar olmalı ve her türlü ticaretten anlamalıdır; insan ticaretten anlamazsa kâr edemez (Arat, 1959, s. 207).*
2802	ḳamuġ neng̃ tavarıġ biligli kerek aġırın ucuzun uḳuġlı kerek (Arat, 1947, s. 292)	*Bütün eşya ve malları bilen, her şeyin pahalısını, ucuzunu tanıyan bir insan olmalıdır (Arat, 1959, s. 207).*
2803	bilir bolsa ḳıymet ol arsıḳmasa satıġda tavıġda neng̃ alsıḳmasa (Arat, 1947, s. 292)	*Her şeyin değerini bilmeli, alışverişte malca zararlı çıkmamalıdır (Arat, 1959, s. 207).*
2805	negü ötnü alsa yana birse terk ang̃ar birgeler neng̃ ḳaçan ḳolsa terk (Arat, 1947, s. 292)	*Ödünç aldığı şeyleri zamanında öderse, ona da istediği malı derhal verirler (Arat, 1959, s. 207).*

KB'ye göre tüccarlık ile meşgul olan bir kimsenin alışveriş esnasında müşterilerine karşı yapıcı bir dil kullanması gereklidir. Büyüğe ve küçüğe sakin ve mülayim muamelede bulunma

Duyarlılık değeri *insana ve topluma değer* vermek kazanımının *insanlara nazik davranır, sosyal ilişkilerinde sabırlı ve anlayışlı olmaya gayret eder* bileşenlerini içerir. Bu değerin yanında *Saygı* değerinin *nezaketli olmak* kazanımını kapsayan *nezaketin ince, ölçülü ve zarif davranmak olduğunu bilir* bileşeni ile örtüşür. Bu iki değere ek olarak *Mütevazılık* değeri de eklenebilir. Söz konusu değerin *insan ilişkilerinde yapıcı olmak* kazanımının *insanlara karşı sabır, nezaket ve anlayış gösterir* bileşeni de tüccarlık vasıflarına eklenebilir:

Çizelge 2. Tüccarlıkta Saygı, Duyarlılık ve Mütevazılık Değeri

2804	alımḳa birimke on͡gay bolsa öz uluġḳa kiçikge süçig tutsa söz (Arat, 1947, s. 292)	*Alışverişte muamelesi mülayim olmalı; büyüğe, küçüğe karşı tatlı dil kullanmalıdır (Arat, 1959, s. 207).*
2806	satıġḳa on͡gay bolsa ḳılḳı köni an͡gar eksümez nen͡g kereklig küni (Arat, 1947, s. 292)	*Ticarette mülayim, tavır ve hareketi doğru olursa, lazım olduğu vakit onun için mal eksik olmaz (Arat, 1959, s. 207).*

Tüccarlığı içeren beyitlerde ticaret ile uğraşan meslek erbabı olan tacirin adil, sorumlu, duyarlı, saygılı ve mütevazı erdemini gösteren bir kişilikte olmasının gerekliliği ifade edilmiştir.

İgdişçi/Hayvan Yetiştiricisi

Hayvanların beslenme ve bakımlarından sorumlu olan kimse olarak tanımlayabileceğimiz igdişçinin mesleki eğitimdeki karşılığı Hayvan Yetiştiriciliği ve Sağlığı bölümüdür. Bu meslek KB'de *hayvan yetiştirenlerle ilgili münasebet* adıyla kısa bir bölüm olarak yer alır. Hayvancılıkla uğraşanlarda aranan erdem ve değerleri ifade eden niteliklerden ilki dürüstlüktür. Doğru ve dürüst olarak nitelendirilen beyitler değerler tablosunda yer alan *dürüstlük* değerinin *doğru ve güvenilir olmak* kazanımı bileşenlerinin tamamını kapsar. Hayvan yetiştiricisinin topluma ve ülke ekonomisine faydalı ve fedakâr meslekler arasında yer aldığı bahsinden hareketle aynı zamanda *sorumluluk* değerine de değinilmiştir. Bu bilgiler *Sorumluluk* değerinin *topluma karşı görevlerini yerine getirmek* ve bunun yanında *yardımseverlik* değeri *cömert olmak, dayanışma ve fedakârlık göstermek* gibi kazanımları ile uyumludur. Bu yönüyle hayvancılıkla uğraşan kişilerin dürüst, sorumlu ve yardımsever gibi erdemlere sahip karakterde olması beklenmektedir:

Çizelge 3. Hayvan Yetiştiriciliğinde Dürüstlük, Sorumluluk ve Yardımseverlik Değeri

4440	bütün çın bolurlar ḳatı yoḳ büki kişilerke tegmez bularnın͡g yüki (Arat, 1947, s. 446)	*Bunlar doğru ve dürüst insanlardır, hiçbir gizli-kapaklı tarafları yoktur ve kimseye de yük olmazlar (Arat, 1959, s. 322).*
4443	asıġlıġ kişiler bolur bu ḳutu bularıġ yime edgü tut ay botu (Arat, 1947, s. 446)	*Bu zümreye dâhil kimseler çok faydalı insanlardır; ey yavrum bunlar ile de iyi münasebette bulunmalısın (Arat, 1959, s. 322).*

4445	negü bolsa ḳolsa birgil kerek bolsa al köni kördüm uş bu ḳutu bilmez al (Arat, 1947, s. 446)	*Ne isterlerse ver, ne lazım olursa al, hile bilmeyen bu zümrenin daima doğru hareket ettiğini gördüm (Arat, 1959, s. 322).*

Aş Başçı/Aşçıbaşı

Günümüz aşçılık mesleği ile aynı anlamı ifade eden bu meslek grubunun mesleki eğitimdeki karşılığı Yiyecek İçecek Hizmetleri alanıdır. Yemek yapımı ve sunumu ile görevli bu kişilerin diğer mesleklerde olduğu gibi Ögdülmiş tarafından genel nitelikleri belirtilmiştir. Öncelikli olarak istenilen değerlerden ilki dürüstlüktür. Verilen bilgiler TYMM *dürüstlük* değerini belirleyen kazanımların tamamını kapsamaktadır:

Çizelge 4. Aşçıbaşılıkta Dürüstlük Değeri

2829	kişide talusı köni çın kişi öḍürgü a͡ngar birgü aş suv işi (Arat, 1947, s. 294)	*İnsanlar arasında doğru dürüst ve seçkin bir kimse bulmalı ve yeme içme işini onun eline bırakmalıdır (Arat, 1959, s. 209).*
2830	bu işke iḍi çın bütün er tile baġırsaḳ tapuġsaḳ uvıtı bile (Arat, 1947, s. 294)	*Bu iş için çok dürüst ve doğru bir insan ara, o şefkatli, işine gönülden bağlı ve haya sahibi bir kimse olmalıdır (Arat, 1959, s. 209).*
2859	könilik kerek hem bütün çın ḳılıḳ köni bolmasa er tüzümez yorıḳ (Arat, 1947, s. 297)	*Aşçıbaşı doğru, dürüst ve itimat edilir bir kimse olmalıdır, doğru olmayan insan gidişini düzeltemez (Arat, 1959, s. 211).*
2860	ḳalı egri bolsa bu aş başçısı ḳamuġ egri boldı anın͡g işçisi (Arat, 1947, s. 297)	*Eğer aşçıbaşı egri olursa onun yamakları da eğri olur (Arat, 1959, s. 211).*

Aşçıbaşının öne çıkan bir diğer özelliği ruhen de temiz ve takva sahibi olmasının gerekliliğidir. Bu anlamda *sorumluluk* değerinin *görev bilincine sahip olmak* kazanımının *sahip olduğu inancın gereklerini yerine getirir* ve bunun yanında *merhamet* değeri *vicdanlı olmak* kazanımı *ahlaki değer ve ilkelere bağlı kalır ve bunları savunur* bileşeni ile aynı doğrultudadır:

Çizelge 5. Aşçıbaşılıkta Sorumluluk ve Merhamet Değeri

2828	yanut birdi ögdülmiş aydı ilig bu işke bütün er kerek keḍ silig (Arat, 1947, s. 294)	*Ögdülmiş cevap verdi ve ey hükümdar bu işe mükemmel ve temiz ruhlu bir insan lazımdır dedi (Arat, 1959, s. 209).*
2844	saḳınuḳ kerek din şeriʿat bilir bu mundaġ kişidin bütünlük kelir (Arat, 1947, s. 295)	*Takva sahibi, din ve şeriatı tanır bir insan olmalıdır, böyle insandan doğruluk gelir (Arat, 1959, s. 210).*

Aşçıbaşının kişisel bakımına, yaşadığı ortamın ve çevresinin temizliğine dikkat etmesi KB'de beklenen niteliklerdendir. Öncelikle temiz olması istenen bir aşçıbaşının bu niteliği TYMM *temizlik* değerinin tamamıyla ilişkilendirilebilir:

Çizelge 6. Aşçıbaşılıkta Temizlik Değeri

2846	arıġ bolsa aşçı arıġ aş birür arıġ bolsa aş suv seve keḍ yilür (Arat, 1947, s. 296)	*Aşçı temiz olursa, temiz yemek verir, yemek temiz olursa seve seve yenilir (Arat, 1959, s. 210).*

KB'ye göre aşçıbaşının aç gözlü olmaması, elindekilerle yetinmesini bilmesi ve bencil davranışlardan kaçınması gerekir. Bu bilgiler TYMM *mütevazılık* değerinin *insan ilişkilerinde yapıcı olmak* kazanımının *bencil davranışlardan kaçınır* süreç bileşeni ile tam anlamıyla uyumludur:

Çizelge 7. Aşçıbaşılıkta Mütevazılık

2847	közi suḳ kişi aşḳa suḳluḳ ḳılur elig tegrür aşḳa aşıġ artatur (Arat, 1947, s. 296)	*Aç gözlü kimse yemeğe karşı haris davranır, yemeğe elini sokar onu berbat eder (Arat, 1959, s. 210).*

Aşçıbaşının akıllı ve bilgili olması TYMM *çalışkanlık* değeri ile uyumludur. Verilen bilgiler bu değerin *araştırmacı ve sorgulayıcı olmak* kazanımının *doğru ve güvenilir bilgiyi ayırt eder*, *güvenilir bilgiye ulaşmanın yollarını bilir* gibi süreç bileşenleri ile aynı doğrultudadır:

Çizelge 8. Aşçıbaşılıkta Çalışkanlık

2868	uḳuşluġ kerek hem biliglig kerek öḍi bolsa aşḳa irikliġ kerek (Arat, 1947, s. 297)	*Aşçıbaşı akıllı ve bilgili olmalı yemek vakti gelince elini çubuk tutmalıdır (Arat, 1959, s. 211).*
2870	uḳuş işke tutsa küḍezse özin bilig işke tutsa tıḍusa közin (Arat, 1947, s. 298)	*Aklını kullanarak kendisini gözetmeli, bilgisini kullanarak gözüne hâkim olmalıdır. (Arat, 1959, s. 211).*

Bu doğrultuda KB'ye göre aşçıbaşının TYMM ile örtüşen erdemler bağlamında dürüst, sorumlu, temiz ve çalışkan bir birey olması beklenir.

Tarıġçı/Çiftçi

Bu meslek grubu mesleki eğitimde Tarım alanı ile birlikte değerlendirilebilir. KB'ye göre bütün canlıların muhtaç olduğu meslek olarak ifade edilen çiftçilik mesleğini yapacak olan bireyin duyarlı olması gereklidir. Bu nitelik, TYMM *duyarlılık* değeri *insana ve topluma değer vermek kazanımı* bileşenlerinin tamamını kapsamaktadır:

Çizelge 9. Çiftçilik ve Duyarlılık

4403	tözü tın toḳıġlı açıp toḍġuçı mun͡gar bolı mun͡gluġ tirig bolġuçı (Arat, 1947, s. 443)	*Bütün canlılar, acıkan ve doyanlar, bütün yaşayanlar bunlara muhtaçtırlar (Arat, 1959, s. 318).*

Ardından gelen ilgili beyitte çiftçilerin sahip oldukları dinî inanca bağlı kalıp haksız kazançtan kaçınan kimseler olduğu vurgulanır. Bu nitelik TYMM *sorumluluk* değerinin *görev bilincine sahip olmak* kazanımının *sahip olduğu inancın gereklerini yerine getirir* bileşeni ile uyumludur:

Çizelge 10. Çiftçilik ve Sorumluluk

4405	bularnın͡g bile me ḳatıl ay ḳadaş arıġ bolġa boġzun͡g ḥelal bolġa aş (Arat, 1947, s. 443)	*Ey kardeş, bunlar ile de temas et ve münasebette bulun, boğazın temiz kalır ve yiyeceğin helal olur (Arat, 1959, s. 319.*

Çiftçilerden bahsedilen bir diğer beyitte geniş gönüllü bireyler olduklarını ve imkanları ölçüsünde kazançlarını yardıma muhtaç kimselerle paylaştıkları ifade edilmiştir. Bu anlamda TYMM *yardımseverlik* değeri ve kazanımları örtüşmektedir:

Çizelge 11. Çiftçilik ve Yardımseverlik

4416	tarıġçı kişler bolur elgi kin͡g bayat birmişindin tutar kön͡gli kin͡g (Arat, 1947, s. 444)	*Çiftçilerin elleri geniş olur, tanrının verdiğini geniş gönülle sarf ederler (Arat, 1959, s. 319).*

Nihayetinde KB'de bir çiftçinin duyarlı, sorumlu ve yardımsever gibi erdemlere sahip olması beklenir.

Aġıçı/Maliyeci

Hazinedar veya maliyeci olarak anlamlandırılan bu meslek grubu günümüz Muhasebe ve Finansman alanı mesleki eğitimi ile örtüşür. Bu meslek grubunun KB'de genel anlamıyla kıvrak zekalı, mesleki yeterliliğini bilen, titiz ve matematiksel işlemlere vâkıf olan bir birey olmasının gerekliliğinin altı çizilmiştir. Bu anlamda TYMM *çalışkanlık* değeri *azimli olmak*, *planlı olmak* kazanımı bileşenleri ile örtüşür. Bunun yanında bu meslek erbabının kendisini de koruyan bir titizlikte olmasının bir gereği olarak *sorumluluk* değeri *görev bilincine sahip olmak* kazanımı altında yer alan bileşenlere de sahip olması beklenir:

Çizelge 12. Maliyecilikte Çalışkanlık ve Sorumluluk

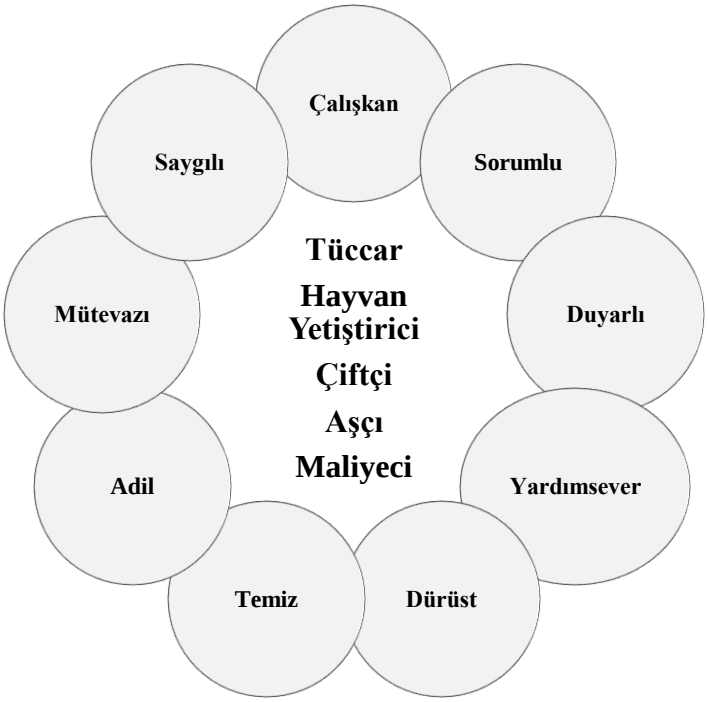
2761	bağırsaḳ kerek hem oḍuġ saḳ tetig tetiglik bile ḳılur min͡g itig (Arat, 1947, s. 288)	*Hazinedar gönülden bağlı, uyanık ve zeki olmalıdır, insan zekâ ile her işinde muvaffak olur (Arat, 1959, s. 204).*

2769	aġıçı oḍuġ bolsa iş artamaz saḳışlıġ tutar neng̃ özin örtemez (Arat, 1947, s. 289)	*Hazinedar uyanık olursa işler bozulmaz, malı hesaplı tutar ve kendisini de yakmaz (Arat, 1959, s. 204).*
2773	bitigçi kerek uz ḳamuġ ḫat bilir saḳışıġ bitigin küḍezse ḳalır (Arat, 1947, s. 289)	*Onun usta bir muhasebeci olması ve her çeşit kaydı bilmesi lazımdır (Arat, 1959, s. 205).*
2774	bitigçi küḍezgü kiriş hem çıḳış saḳışıġ bitigin küḍezse ḳalır (Arat, 1947, 289)	*Muhasebeci gelir ve giderleri yazı ile tespit etmeli, her türlü muamele kayda geçirilmelidir (Arat, 1959, s. 205).*
2780	bilir bolsa tegme bu türlüg bitig anın saḳlasa ötrü ḳılsa itig (Arat, 1947, s. 290)	*Hazinedar bütün bu çeşit kayıt usullerini bilmeli ve böylece işini emniyetle tanzim etmelidir (Arat, 1959, s. 205).*
2782	elig saḳışın bilse artuḳ yete bışursa ögi köng̃li saḳış tuta (Arat, 1947, s. 290)	*Hazinedarın dört işlemi çok iyi olmalı, aklını ve gönlünü hesap tutmaya iyice alıştırmalıdır (Arat, 1959, s. 205).*
2783	elig saḳışında keçer erse sen kerek hendese saḳışı tutsa sen (Arat, 1947, s. 290)	*Dört işlemden sonra geometri hesabını ele alman lazımdır (Arat, 1959, s. 205).*

KB'ye göre bu değerleri içeren bir meslek dalı olan muhasebecinin çalışkan ve sorumlu bir erdemi yansıtan karakterde olması beklenir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışma ile TYMM kapsamında bütüncül gelişimi hedeflenen birey için meslekî eğitimde önem ifade eden erdem ve değerler KB ekseninde tespit edilmiştir. Mesleki erdem ve değer kazandırma sürecinde kullanılmak üzere KB'de tespit edilen mesleklerden günümüzde aktif olarak tercih edilen mesleklerin eşleştirmesi yapılmıştır. Mesleki eğitimde önem ifade eden erdem ve değerler doğrultusunda her bir mesleğin aslında bir erdemin temsilini gerekli kıldığı çıktısı bin yıllık bir kaynakla ortaya konulmuştur. (bk. Görsel 1) Hem bir nitelik hem de mesleğe başlamadan evvel bir gereklilik olarak ele alınması gereken mesleki bilgiler başlıklarla ifade edildiği gibidir. KB'den taranarak elde edilen bu ve buna benzer bilgilerin meslek tercihler sürecinde bilinçli karar verme farkındalığını artırabileceği düşünülmektedir. Çalışmanın bulgu ve sonuçları mesleklerle ilgili atölye ve drama çalışmalarında temel veya yardımcı kaynak olarak da kullanılabilir.

Görsel 1 KB'de Geçen Meslekler ve Erdemler

KAYNAKÇA

Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I Metin.* Millî Eğitim Basımevi.

Arat, R. R. (1959). *Kutagdu Bilig 2 Tercüme.* Türk Tarih Kurumu Basımaevi.

Gati, I., Osipow, S. H., Krausz, M., Saka, N. (2000). Validity of the Career Decision-Making Difficulties Questionnaire: Counselee versus Career Counselor Perceptions. *Journal of Vocational Behavior*, *56,* 99-113.

Kemikli, B. (2023). Bir Kurucu Metin: Vesîletü'n-Necât'ın Etkileri Üzerine Bazı Mülahazalar. B. Kemikli içinde, *Vefatının 600. Yılında Süleyman Çelebi ve Mevlid Kültürü* (s. 49-60). Türkiye Bilimler Akademisi.

MEB. (2024). *Türkiye yüzyılı maarif modeli öğretim programları ortak metni*, https://tymm.meb.gov.tr/ (Erişim tarihi: 20.05.2026)

MEB. (2017) *Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinin 53 Alanına Ait Haftalık Ders Çizelgeleri ile Çerçeve Öğretim Programları*, https://meslek.meb.gov.tr/cercevelistele.aspx?sinif_kodu=12&kurum_id=1(Erişim tarihi: 20.05.2026)

Mogalakwe, M. (2006). The use of documentary research methods in social research. *African Sociological Review*, *10(1),* 221-230.

Ulaş, Ö., Demirtaş-Zorbaz, S., Dinçel, E. F., Çiffiliz-Kınay, G., Coştur, R. (2017). Özel okulda öğrenim görmekte olan lise öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen etmenler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17 (1),* 441-456.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK TUTUMLARI İLE MATEMATİK OKURYAZARLIĞI ÖZ YETERLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN VE YORDAYICI ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Fatma İrem KULAK

Department of Mathematics and Science Education,

Division of Mathematics Education, Institute of Science, Balıkesir University

iremkulak@gmail.com- orcid.org/0009-0005-0601-2963

Prof. Dr. Filiz Tuba DİKKARTIN ÖVEZ

Balıkesir University Necatibey Education Faculty

Department of Mathematics Education

tdikkartin@balikesir.edu.tr - orcid.org/0000-0003-2646-5327

Prof. Dr. Devrim ÜZEL

Balıkesir University Necatibey Education Faculty

Department of Mathematics Education

duzel@balikesir.edu.tr- orcid.org/0000-0001-9254-0490

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin matematiğe yönelik tutumları ile matematik okuryazarlığı öz yeterlikleri arasındaki ilişkiyi, tutum ve özyeterlik puanlarının; cinsiyet ve matematik başarı puanı açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğini ve matematiğe yönelik tutum boyutlarının matematik okuryazarlığı öz yeterliliği üzerindeki yordayıcı etkisini incelemektir. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli temel alınmıştır. Çalışma grubunu kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile seçilen 128 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Matematik Tutum Ölçeği (MTÖ) ve Matematik Okuryazarlık Özyeterlik Ölçeği (MOÖYÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, bağımsız örneklemler t-testi, tek yönlü varyans analizi,

korelasyon analizi ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, matematik başarı puanlarının öğrencilerin matematik tutumu ve matematik okuryazarlığı öz yeterliği üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu belirlenmiştir. Matematik tutumu ile matematik okuryazarlık özyeterliliği arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuç, matematik dersine yönelik tutum olumlu yönde arttıkça matematik okuryazarlık özyeterlik düzeyinin de arttığını göstermektedir. Ayrıca, matematik tutumundaki değişimin yaklaşık %51' inin matematik okuryazarlığı özyeterliliği ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Araştırma sonucunda ortaokul öğrencilerinin matematik tutumları alt boyutlarının matematik okuryazarlığı öz yeterliliklerini anlamlı bir şekilde yordadığı belirlenmiştir. Özellikle matematiğe yönelik ilgi, kaygı ve çalışma alt boyutlarının matematik okuryazarlığı öz yeterlilik üzerinde anlamlı etkisinin olduğu, en güçlü yordayıcısının ise ilgi boyutu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Matematik tutumunun alt boyutlarının, matematik okuryazarlığı öz yeterliliğindeki varyansın yaklaşık %58'ini açıkladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Matematik tutumu, matematik okuryazarlığı öz yeterliliği, ortaokul öğrencileri, yordama

1.GİRİŞ

Sürekli olarak bilim ve teknoloji öncülüğünde gelişen günümüz dünyasında eğitim sistemlerinin temel amaçlarından biri her anlamda yetkin ve başarı düzeyi yüksek bireyler yetiştirmektir (Akyüz & Pala, 2010). Bu bağlamda, 21. yüzyılda matematik alanında yetkin olmanın sadece formülleri akılda tutmakla olmadığı, bilginin gündelik hayat meselelerine uygulanarak yeni bilgiler üretilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Erdoğan & Arslan, 2023). Matematik okuryazarlığı ise bireylerin günlük olaylarda matematiği kurallaştırma, uygulama, yorum yapma becerisini kullanma kapasitesi olarak ifade edilmektedir (Fırat, 2019). Bu özelliğe sahip bireylerin günlük hayatta karışılacakları herhangi bir problem karşısında probleme karşı daha akılcı ve eleştirel bir perspektifle çözüm bulmaları, dünyada üretken olmaları için önemli bir rol oynamaktadır (Erdoğan & Arslan, 2023).

Matematik okuryazarı bireyler yetiştirmede öğrencilerin matematiksel becerilerinin yanında duyuşsal yeterliliklerinin de geliştirilmesi önemli bir etkendir (Günhan & Başer, 2007). Özyeterlik kavramı ise duyuşsal özelliklerin başında gelerek Bandura'ya göre (1997) sosyal-bilişsel kuramı çerçevesinde incelendiğinde kişinin hedeflerinin gerçekleştirme süreçlerinde gerekli olan eylemleri düzenleyerek yürütme gücüne olan inancı olarak belirtilmiştir (Bandura, 1997, s. 3). Matematik okuryazarlığı özyeterliği kavramı ise, öğrencinin matematik etkinliğini başarıyla yaparken kendine duyduğu güveni ve fikirlerini savunmada kendi becerilerine olan inancını simgeler (Özgen & Bindak, 2008). Yüksek özyeterlik farkındalığına sahip kişilerin zorluklara karşı daha kararlı ve pes etmeyen bir yapıya sahip oldukları bilinmektedir (Aşkar & Umay, 2001). Buna karşın düşük özyeterliğe sahip bireyler mücadeleden kaçarak ellerinde bulunan fırsatları kaçırma eğilimindedir (Özgen & Bindak, 2008). Ayrıca, matematiksel yetkinliğe ve bu alandaki öz-yeterlik inançlarına yönelik cinsiyet farkının giderek azaldığını

belirten birçok araştırmanın da olduğu (Altıntaş vd., 2022; Sevgi & Yakışıklı, 2020) belirtilmiştir.

Matematik eğitiminde öğrencinin başarısını etkileyen bir diğer değişken ise tutumdur. Matematik tutumu tanım olarak bir öğrencinin matematiğe karşı hoşa gidilen veya gidilmeyen durumlara karşı tepkisi olarak açıklanmaktadır (Sevgi& Yakışıklı, 2020). Olumsuz tutum geliştiren öğrenciler genellikle matematiği önemsemedikleri için günlük hayatlarında kullanmaktan kaçınırlar (Akdemir, 2006). Bu nedenle, bireylere matematik okuryazarlığı özyeterlik ve tutum gibi özelliklerinin birlikte ele alınması alan yazın için gereklidir (Sevgi & Yakışıklı, 2020).

Literatürde matematik okuryazarlığı, öz yeterlik ve tutum arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar karmaşık sonuçlar sunmaktadır. Genel olarak akademik başarısı yüksek olan öğrencilerin Matematik okuryazarlık özyeterlik algılarının da yüksek olduğu tespit edilmiş ve öz yeterlik inancıyla matematik okuryazarlığı arasında anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. (Altıntaş et al.,2022). Birçok araştırmada matematiğe karşı tutum ile öz yeterlik arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki olmasını beklese de bazı çalışmalarda ortaokul düzeyindeki öğrencilerin tutumları ile öz yeterlikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Sevgi & Yakışıklı, 2020). Bu bağlamda farklı örneklem gruplarında bu değişkenler arasındaki ilişkinin ve yordayıcı etkilerin yeniden derinlemesine incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Literatürde bu değişkenlerin genellikle ayrı ayrı ele alındığı, birlikte olarak çok az inceleme yapıldığı görülmektedir (Sevgi & Yakışıklı, 2020). Özellikle tutumun matematik okuryazarlığı öz yeterliği üzerindeki yordayıcı etkisini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Erdoğan & Arslan, 2023). Bu bağlamda bu çalışma, ortaokulda öğrenim görmekte olan öğrencilerin matematik tutumları ile matematik okuryazarlıkları arasındaki ilişkiyi ve yordayıcı etkisini inceleyerek alana özgün katkılar sunmaktır.

1.1 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı ortaokul öğrencilerinin matematik dersine karşı tutumları ile matematik okuryazarlığı öz yeterlikleri arasındaki korelasyonun düzeyini ve yönünü incelemek, bu değişkenlerin cinsiyet ve matematik başarı puanı değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını analiz etmek, matematiğe yönelik tutum alt boyutlarının (ilgi, kaygı, çalışma ve gereklilik) matematik okuryazarlığı öz yeterliği ile yordama ilişkisini incelemektir. Çalışmada sınıf düzeyi değişkenine ilişkin analiz yapılmamıştır. Bunun temel nedeni sınıf düzeyine göre katılımcı dağılımının homojen olmamasıdır. Bu bağlamda oluşabilecek metodolojik sınırlardan dolayı sınıf düzeyi değişkeni araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmaktadır:

Alt problemler:

1. Ortaokul öğrencilerinin matematik okuryazarlığı öz yeterlik ve matematiğe yönelik tutum puan ortalamaları nasıldır ve cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
2. Ortaokul öğrencilerinin matematik okuryazarlığı öz yeterlik ve matematiğe yönelik tutum puan ortalamaları matematik başarı puanlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Ortaokul öğrencilerinin matematik tutum puanları ile matematik okuryazarlığı öz yeterlik puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır ?
4. Ortaokul öğrencilerinin matematik tutumlarının ilgi, kaygı, çalışma, gereklilik boyutları matematik okuryazarlığı özyeterliliklerini yordamakta mıdır ?

2.YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli temel alınmıştır. İki veya daha fazla değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemek için kullanılan tarama yaklaşımı, ilişkisel tarama modeli olarak belirtilmektedir. İlişkisel tarama modeli, değişkenlerin birlikte hareket edip etmediğini ve eğer bir değişim varsa bunun nasıl gerçekleştiğini belirlemeyi amaçlayan bir modeldir (Karasar, 2012). Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin matematiğe karşı tutumları ile matematik okuryazarlığı öz yeterlikleri arasındaki korelasyonu incelemek amaçlandığından, ilişkisel tarama modeli temel alınmıştır.

2.2 Çalışma Grubu

Çalışmanın örneklemi, uygulama sürecinde kolaylık sağlaması ve katılımda pratiklik sağlaması amacıyla kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle seçilen 128 ortaokul öğrencisi oluşmaktadır. Elverişli örnekleme adıyla da bilinen kolay ulaşılabilir örnekleme, erişimi hızlı ve rahat olan ögelere dayanan bir örnekleme yöntemi çeşididir (Baltacı, 2018). Katılımcıların %56.3'nin kız, %43.8'inin erkek olduğu görülmüştür. Ortaokul öğrencilerinin sınıf düzeyi açısından %29.7'sinin beşinci sınıf, %3.1'nin altıncı sınıf, %3.9'un yedinci sınıf, %63.3'ünün sekizinci sınıf olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin birinci dönem matematik başarı notlarının %15.6'sının 0-45 aralığında, %13.3'ünün 46-54 aralığında, %11.7'sinin 55-69 aralığında, %14.1'inin 70-84 aralığında, %45.3'ünün 85-100 aralığında olduğu belirlenmiştir**.**

2.3 Veri Toplama Araçları

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin matematiğe yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Önal (2013) tarafından geliştirilen Matematik Tutum Ölçeği (MTÖ) kullanılmıştır. Toplam 22 maddeden oluşan beşli likert tipinde bir ölçektir. Maddeler tamamen katılıyorum (5),

katılıyorum (4), kararsızım (3), katılmıyorum (2) ve kesinlikle katılmıyorum (1) biçiminde likert olarak derecelendirilmiştir. Ölçeğin 22 maddeden oluşan formu, tutumun yönünü belirlemek amacıyla 11 adet olumlu ve 11 adet olumsuz maddeden oluşmaktadır. Ölçek ”ilgi, kaygı, çalışma ve gereklilik” olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarına yönelik güvenirlik analizleri sonucunda, 10 maddelik “ilgi” boyutu için 0.89, 5 maddelik “kaygı” boyutu için 0.74, 4 maddelik “çalışma” boyutu için 0.69 ve 3 maddelik “gereklilik” boyutu için 0.70 iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin genel güvenirlik katsayısı Cronbach’s Alfa değeri 0.90 olarak bulunmuştur (Önal, 2013). Katılımcıların ölçekten alabileceği toplam puanlar minimum 39, maksimum 195 arasında değer almaktadır.

Ortaokul düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin matematik okuryazarlığına yönelik öz-yeterlik anlayışlarını saptamak amacıyla Baypınar ve Tarım (2019) tarafından geliştirilen Matematik Okuryazarlık Öz-yeterlik Ölçeği (MOÖYÖ) veri toplama aracı olarak tercih edilmiştir. Ölçek 30 maddeden oluşan (24 adet olumlu, 6 adet olumsuz madde) ve beşli Likert tipinde bir ölçektir. İlgili ölçme aracı, “matematiksel beceri, kişisel deneyim, bilimsel modelleme ve sosyal bağlam” olarak dört farklı alt faktörden meydana gelmektedir. Ölçeğin alt boyutlarına yönelik güvenirlik analizleri sonucuna göre 15 maddelik "matematiksel beceri" boyutu için 0.907, 6 maddelik "kişisel deneyim" boyutu için 0.758, 4 maddelik "bilimsel modelleme" boyutu için 0.789 ve 5 maddelik "sosyal bağlam" boyutu için 0.816 iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Ayrıca ölçeğin genel güvenirlik katsayısı Cronbach’s Alfa değeri 0.925 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınması muhtemel en alt puan 30 iken, ulaşılabilecek en üst puan 150’dir. (Baypınar & Tarım, 2019).

2.4 Verilerin Analizi

Araştırma elde edilen verilerin analizinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Ölçeklerden elde edilen puanların veri setleri normallik varsayımı açısından incelenmiştir. Ortaokul öğrencilerin MTÖ ve MOÖYÖ puanlarının çarpıklık ve basıklık değerleri ile puanların cinsiyet, matematik başarı notu parametrelerine göre çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: MTÖ ve MOÖYÖ Puanlarının Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Ölçekler		**MTÖ**		**MOÖYÖ**	
Değişken		**Çarpıklık**	**Basıklık**	**Çarpıklık**	**Basıklık**
Ölçek genel	-	0.014	-0.819	0.041	0.013
Cinsiyet	Kız	-0.072	-0.990	0.149	-0.388
	Erkek	0.119	-0.457	-0.099	0.539
Matematik başarı notu	0-45	0.199	0.412	-1.504	3.724
	46-54	-0.264	-1.144	0.001	0.050
	55-69	0.627	-0.983	-0.729	1.171
	70-84	-0.023	-1.507	-0.003	-1.382
	85-100	-0.231	-0.554	0.162	-0.606

MTÖ ve MOÖYÖ puanlarının çarpıklık ve basıklık değerleri ile puanların cinsiyet, matematik başarı notu değişkenlerine göre çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde verilerin -1.5 ve

+1.5 aralığında basıklık ve çarpıklık değerleri olduğu görülmektedir. Tabachnick ve Fidell (2013) ‘e göre basıklık ve çarpıklık değerleri -1.5 ve +1.5 aralığında bulunursa verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir. Ölçekten elde edilen puanların normallik analiz sonuçlarına göre MTÖ puanları (shapiro-wilk=.980 , p=0.59) ve MOÖYÖ puanları (shapiro-wilk=.984 , p=0.129) normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Matematik başarı puanlarına ait elde edilen çarpıklık ve basıklık katsayılarının +1,5 ile -1,5 aralında yer alması ve 128 katılımcıdan oluşan örneklem büyüklüğü dikkate alındığında normal dağılım sergilediği varsayılmıştır. Cinsiyete göre MTÖ ve MOÖYÖ puanlarının normallik varsayımlarını karşılayıp karşılamadığı cinsiyete göre MTÖ ve MOÖYÖ puanlarını normallik açısından incelenmiş, elde edilen sonuçlara göre kız öğrencilerin MTÖ puanları için shapiro-wilk değeri 0.970 eşit (p= .078), erkek öğrenciler içinse shapiro-wilk değeri 0 .978 eşit (p=412) bulunmuştur. MOÖYÖ puanlarında ise kız öğrenciler için shapiro-wilk değeri 0.972 eşittir (p= .264) , erkek öğrenciler için ise shapiro-wilk değeri 0.983 eşit (p=.593) olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç tutum ve öz yeterlilik puanlarının cinsiyet gruplarında normal dağılım gösterdiğini ortaya koymuştur.

Araştırmanın amacı doğrultusunda ortaokul öğrencilerinin MTÖ ve MOÖYÖ puan ortalamalarının cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklemler için t-testi kullanılmıştır. MOÖYÖ ve MTÖ puan ortalamalarının matematik başarı puanlarına göre anlamlılığını incelemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Gruplar arasındaki farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için Scheffe testi kullanılmıştır (anlamlılık düzeyi .05 kabul edilmiştir). Sınıf düzeyi değişkenine ilişkin analiz yapılmamıştır. Bunun temel nedeni sınıf düzeyine göre katılımcı dağılımının homojen olmamasıdır. Altıncı sınıflardan 4, yedinci sınıflardan ise sadece 5 öğrenciye ulaşılabilmiştir. Bu sayının düşük olması nedeniyle ulaşılabilir oluşabilecek metodolojik sınırdır. Matematik tutumu boyutlarının matematik okuryazarlığı öz yeterlilik üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizinde bağımlı değişken olarak matematik okuryazarlığı öz yeterliliği, bağımsız değişken olarak ise matematik tutum ölçeğinde yer alan ilgi, kaygı, çalışma ve gereklilik boyutları modele dahil edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin matematik tutum puanları ile matematik okuryazarlığı öz yeterlik puanları ortalamaları arasında anlamlı bir ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Ayrıca betimsel istatistik frekans ve yüzde değerleri veri analizinde kullanılmıştır. Ölçeklerden elde edilen verilerin aritmetik ortalamalarının analizinde elde edilen puanların düzeylerini belirlemek amacıyla, dizi genişliğinin grup sayısına oranlanmasıyla hesaplanan 0.80 puan aralık katsayısı kriter olarak kullanılmıştır (Tekin, 1996, akt. Doğan, 2020). Bu doğrultuda, ölçekten elde edilen aritmetik ortalama puanların yorumlanmasında beşli Likert derecelendirmesine uygun olarak puan aralıkları belirlenerek; 1.00–1.80 arası "çok düşük", 1.81–2.60 arası "düşük", 2.61–3.40 arası "orta", 3.41–4.20 arası "yüksek" ve 4.21–5.00 arası "çok yüksek" düzey şeklinde kategorize edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın ilk problemine ilişkin ortaokul düzeyinde bulunan öğrencilerin matematik okuryazarlığı öz yeterlik ve matematiğe karşı tutum puan ortalamalarının nasıl dağılım gösterdiğini belirlemek amacıyla betimsel istatistikler incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2: MTÖ ve MOÖYÖ Puanlarına ait Betimsel İstatistikleri

Ölçekler		$\bar{X}$	**Ss**
	MTÖ	3.48	.702
MTÖ Faktörler	İlgi	3.36	.908
	Kaygı	2.88	1.04
	Çalışma	3.82	.796
	Gereklilik	3.86	1.00
	MOÖYÖ	3.49	.648
MOÖYÖ Faktörler	Matematiksel Beceri	3.41	.712
	Kişisel Deneyim	3.08	.957
	Bilimsel Modelleme	3.89	.918
	Sosyal Bağlam	3.56	.774

N=128

Tablo 2 incelendiğinde, MTÖ puanlarının ortalamasının $\bar{X}$= 3.48, MOÖYÖ puanlarının ortalamasının $\bar{X}$= 3.49 olduğu görülmektedir. Her iki ölçek içinde elde edilen ortalamalar, veri analizi bölümünde verilen derecelendirme aralıklarına göre değerlendirildiğinde ortaokul öğrencilerinin tutumları ile matematik okuryazarlık özyeterliklerinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. MTÖ' ne ilişkin alt faktörlerin ortalamaları incelendiğinde , ilgi faktörü $\bar{X}$= 3.36 ve kaygı faktörünün $\bar{X}$=2.88 orta düzeyde , çalışma faktörü $\bar{X}$=3.82 ve gereklilik faktörünün $\bar{X}$=3.86 ise yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ek olarak MOÖYÖ' ne ilişkin alt faktörlerin ortalamaları incelendiğinde, matematiksel beceri faktörünün $\bar{X}$=3.41 yüksek düzeyde, kişisel deneyim faktörünün $\bar{X}$=3.08 orta düzeyde , bilimsel modelleme faktörü $\bar{X}$=3.89 ve sosyal bağlam faktörünün $\bar{X}$=3.56 yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İlk araştırma problemine ilişkin ortaokul öğrencilerinin matematik tutumu ve matematik okuryazarlığı öz yeterlik puan ortalamalarının cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklemler için t-testi kullanılmıştır. Bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: MTÖ ve MOÖYÖ Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t-Testi Sonuçları

Ölçekler			**N**	**$\bar{X}$**	**Ss**	**sd**	**t**	**p**
MTÖ	Cinsiyet	Kız	72	3.52	.73	126	.627	.532
		Erkek	56	3.44	.66			
MOÖYÖ	Cinsiyet	Kız	72	3.55	.64	126	1.15	.249
		Erkek	56	3.41	.64			

Analiz sonuçlarına göre matematik tutum puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı [t_{126}=.627, p=.532] gözlemlenmiştir. Bununla birlikte kız öğrencilerin matematik tutumu puanı ortalamaları ($\bar{x}$ = 3.52) erkek öğrencilere ait puan ortalamalarından ($\bar{x}$ =3.44) yüksek olduğu görülmüştür. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Elde edilen bulgulara göre matematik okuryazarlık özyeterlik puan ortalamalarının da cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı [t_{126}=1.15, p=.249] gözlemlenmiştir. Kız öğrencilerinin matematik okuryazarlık özyeterlik puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3.55) , erkek öğrencilerinden ($\bar{x}$=3.41) yüksek olduğu ve istatistiksel olarak farklılık göstermediği görülmüştür.

Araştırmanın ikinci problemine ilişkin çalışmaya katılan ortaokul düzeyinde bulunan öğrencilerinin matematik okuryazarlığı öz yeterlik ve matematiğe karşı tutum puan ortalamalarının matematik başarı puanlarına göre anlamlı ölçüde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Gruplar arasındaki farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için Scheffe testi kullanılmıştır. Ayrıca, matematik başarı notu değişkenine göre öğrencilerin MTÖ ve MOÖYÖ puanları incelenerek dağılımları Tablo 4'de, tek yönlü varyans analizi sonuçları (ANOVA) Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 4: MTÖ ve MOÖYÖ Puanlarının Matematik Başarı Notuna Göre Dağılımları

Ölçekler	Matematik başarı notu	N	$\bar{X}$	Ss
MTÖ	0-45	20	3.11	0.43
	46-54	17	3.13	0.64
	55-69	15	3.00	0.71
	70-84	18	3.69	0.69
	85-100	58	3.77	0.63
	Toplam	128	3.48	0.70

MOÖYÖ	0-45	20	2.96	0.47
	46-54	17	3.18	0.45
	55-69	15	3.32	0.58
	70-84	18	3.55	0.74
	85-100	58	3.78	0.57
	Toplam	128	3.49	0.64

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencilerin matematik başarı notları arttıkça hem matematiğe yönelik tutum (MTÖ) hem de matematik okuryazarlığı öz yeterliği (MOÖYÖ) puanlarının genel olarak arttığı görülmektedir. MTÖ puan ortalamaları 55–69 başarı notu aralığında bulunan öğrencilerde 3.00 ile en düşük düzeyde iken, 85–100 başarı notu aralığında bulunan öğrencilerde 3.77 ile en yüksek düzeydedir. Benzer şekilde MOÖYÖ puan ortalamaları da 0–45 başarı notu aralığında bulunan öğrencilerde 2.96 iken, 85–100 başarı notu aralığında bulunan öğrencilerde 3.78'e yükselmektedir. Ölçeklerin genel ortalamaları incelendiğinde öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarının ($\bar{X} = 3.48$) ve matematik okuryazarlığı öz yeterliklerinin ($\bar{X} = 3.49$) yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Bu bulgular, matematik başarı notu yükseldikçe öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarının ve matematik okuryazarlığı öz yeterliklerinin de artış eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: MTÖ ve MOÖYÖ Puanlarının Matematik Başarı Puanına Göre ANOVA Sonuçları

Ölçekler		**Kareler Toplamı**	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**p**	**Anlamlı Fark**
MTÖ	Gruplar arası	14.12	4	3.53	8.93	<.001	A-E, B-E, C-D, C-E
	Gruplar içi	48.59	123	.39			
	Toplam	62.71	127				
MOÖYÖ	Gruplar arası	12.64	4	3.16	9.54	<.001	A-D, A-E, B-E
	Gruplar içi	40.73	123	.33			
	Toplam	53.38	127				

(A: 0-45 not aralığı, B: 46-54 not aralığı, C: 55-69 not aralığı, D:70-84 not aralığı, E: 85-100 not aralığı)

Tablo 5 incelendiğinde, ortaokul öğrencilerinin MTÖ puan ortalamalarının matematik dersi başarı puanına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ($F(4,123)=8.93$, $p<.05$) görülmektedir. Ek olarak öğrencilerin MOÖYÖ puan ortalamalarının matematik dersi başarı puanına göre yapılan analiz sonucunda ise anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($F(4,123)= 9.54$, $p<.05$). Gruplar arasındaki farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla uygulanan post hoc testlerinden biri olan Scheffe testi sonuçlarına göre, matematik

dersi başarı puanı 0-45 aralığında olan öğrenciler ile 85-100 aralığında olan öğrencilerin, matematik dersi başarı puanı 46-54 aralığında olan öğrenciler ile 85-100 not aralığında olan öğrencilerin, matematik dersi başarı puanı 55-69 not aralığında olan öğrenciler ile 70-84 not aralığında olan öğrencilerin, matematik dersi başarı puanı 55-69 not aralığında olan öğrenciler ile 85-100 not aralığında olan öğrencilerin MTÖ puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Benzer bir durumda matematik dersi başarı puanı 0-45 aralığında olan öğrenciler ile 70-84 aralığında olan öğrencilerin, matematik dersi başarı puanı 0-45 aralığında olan öğrenciler ile 85-100 not aralığında olan öğrencilerin, matematik dersi başarı puanı 46-54 aralığında olan öğrencilerle 85-100 aralığında olan öğrencilerin MOÖYÖ puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Çalışmanın üçün alt problemine yönelik ortaokul öğrencilerinin matematik tutum puanları ile matematik okuryazarlığı öz yeterlik puanları arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonucu elde edilen bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: MTÖ ve MOÖYÖ Puanları Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	**N**	**p**	**r**
MTÖ puanı* MOÖYÖ puanı	128	<.001	.712

Tablo 6 incelendiğinde, ortaokul öğrencilerinin MTÖ puanları ile MOÖYÖ puanları arasında yüksek düzeyde, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .712$, $p < .001$). Buna göre öğrencilerin matematiğe yönelik tutumları arttıkça matematik okuryazarlığı öz yeterliklerinin de arttığı söylenebilir. Korelasyon katsayısının karesi alındığında elde edilen belirleme katsayısı ($r^2 = .507$), değişkenler arasında ortak açıklanan varyansın yaklaşık %50.7 olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle, öğrencilerin matematiğe yönelik tutum puanlarındaki varyansın yaklaşık %50.7'si matematik okuryazarlığı öz yeterlik puanları ile ortaklaşa açıklanmaktadır. Bu bulgu, matematiğe karşı tutum ile matematik okuryazarlığı öz yeterliği arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın son alt problemine ilişkin "Ortaokul öğrencilerinin matematik tutumlarının ilgi, kaygı, çalışma, gereklilik boyutları matematik okuryazarlığı özyeterliliklerini yordamakta mıdır?" sorusuna yanıt aramak için doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Yapılan regresyon analizinde bağımlı değişken olarak matematik okuryazarlığı öz yeterliliği, bağımsız değişken olarak ise matematik tutum ölçeğinde yer alan ilgi, kaygı, çalışma ve gereklilik boyutları modele dahil edilmiştir. İlgi, kaygı, çalışma ve gereklilik değişkenlerine göre matematik okuryazarlığı özyeterliliğin yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Matematik Okuryazarlığı Özyeterliliğin Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	t	p
Sabit	1.223	.208	-	5.888	<.001
İlgi	.356	.058	.499	6.188	<.001
Kaygı	.130	.044	.209	2.945	.004
Çalışma	.193	.056	.237	3.458	<.001
Gereklilik	-.011	0.46	-.018	-.251	.802

Not. R=0.760, R^2= 0.578, Düzeltilmiş R^2= 0.565, F(4,123)= 42.177 , p= <0.001, B=Standardize edilmemiş katsayı, SH=Standart hata, β=Standardize edilmiş katsayı.

Tablo 7 incelendiğinde, ortaokul öğrencilerinin matematik okuryazarlığı öz yeterliklerinin matematiğe yönelik tutumun alt boyutları olan ilgi, kaygı, çalışma ve gereklilik değişkenleri tarafından yordanmasına ilişkin kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F(4,123)=42.177, p<.001). Modelin matematik okuryazarlığı öz yeterliğine ilişkin toplam varyansın %57.8'ini açıkladığı belirlenmiştir (R^2=.578, Düzeltilmiş R^2=.565). Bu bulgu, matematik okuryazarlığı öz yeterliğinde gözlenen varyansın önemli bir bölümünün matematiğe yönelik tutumun alt boyutları tarafından açıklandığını göstermektedir.

Regresyon katsayıları incelendiğinde, ilgi (β=.499, t=6.188, p<.001), kaygı (β=.209, t=2.945, p=.004) ve çalışma (β=.237, t=3.458, p<.001) değişkenlerinin matematik okuryazarlığı öz yeterliğinin anlamlı yordayıcıları olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık, gereklilik değişkeninin matematik okuryazarlığı öz yeterliğini anlamlı düzeyde yordamadığı görülmüştür (β = -.018, t = -.251, p = .802). Standartlaştırılmış regresyon katsayıları (β) dikkate alındığında, matematik okuryazarlığı öz yeterliğinin en güçlü yordayıcısının ilgi boyutu olduğu görülmektedir. İlgi boyutunu sırasıyla çalışma ve kaygı boyutları izlemektedir. Buna göre öğrencilerin matematiğe yönelik ilgi düzeyleri arttıkça matematik okuryazarlığı öz yeterliklerinin de arttığı, benzer şekilde çalışma ve kaygı boyutlarının da matematik okuryazarlığı öz yeterliği üzerinde anlamlı katkılar sağladığı söylenebilir. Elde edilen bulgular, matematiğe yönelik tutumun özellikle ilgi ve çalışma boyutlarının matematik okuryazarlığı öz yeterliğinin açıklanmasında önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, ortaokul öğrencilerinin matematik tutumlarını ve matematik okuryazarlık öz yeterliklerini inceleyerek, aralarındaki ilişkinin ve yordayıcı etkisinin nasıl şekillendiğini ortaya

koymaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, katılımcıların matematiğe karşı tutumları ile matematik okuryazarlığı öz yeterlikleri arasındaki etkileşimin eğitimsel boyutunu anlamak ve bu iki bileşeni matematik öğretim programlarına daha etkili bir şekilde entegre etme açısından büyük önem göstermektedir.

Çalışmanın ilk bulgusu ortaokul öğrencilerinin tutumlarının ve matematik okuryazarlık özyeterliklerinin çok fazla düşük düzeyde olmadığıdır. Bu sonuçlar, öğrencilerin matematiksel kavramları teorik açıdan tanımlarına rağmen, elde ettikleri bilgileri gündelik hayat problemlerine etkili bir şekilde uygulama inançlarının üst düzeyde olmadığını göstermektedir. Öz-yeterlik kuramına göre (Bandura, 1997), bireylerin belirli bir görevi yapma becerilerine yönelik kişisel inançları, bu görevdeki performanslarını, harcadıkları çabayı ve zorluklar karşısındaki dirençlerini doğrudan etkilemektedir. Bu doğrultuda, Özgen ve Bindak'a (2008) göre matematik okuryazarlığı öz-yeterlik algısının yüksek olmaması, ortaokul öğrencilerinin matematiksel bilgileri günlük hayatımızdaki karmaşık problemleri çözmede yaratıcı ve etkili bir şekilde kullanma potansiyellerini sınırlayabilir. Bu bağlamda, öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarının yüksek düzeyde olumlu tutum geliştirmelerinin onların matematik okuryazarlığına olan güvenlerinin ve bu alandaki inançlarını geliştirmek için önemli bir rol oynadığı açıktır.

Araştırmada, matematik okuryazarlık özyeterlik puan ortalamalarının ve tutum puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirtilmiştir. Bu durum, matematiksel özyeterliği inancına yönelik cinsiyet farkının giderek azalmasını belirten çalışmalarla (Altıntaş vd., 2022; Sevgi & Yakışıklı, 2020) da uyumludur. Günümüzde eğitimde fırsat eşitliği hız kazandıkça hem kız öğrenciler hem de erkek öğrencilerin matematik tutumu ve matematik okuryazarlık düzeylerinde cinsiyet değişkeninin belirleyici bir yol oynamadığı açıktır.

Çalışmada matematik ortaokul düzeyindeki öğrencilerin matematik okuryazarlığı öz yeterlik ve matematiğe yönelik tutum puan ortalamalarının matematik başarı puanlarına göre anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuç, akademik başarısı yüksek olan öğrencilerin matematik okuryazarlığı öz-yeterlik algılarının da yüksek olduğunu gösteren alan yazındaki bir başka araştırmayla (Altıntaş et al.,2022) da paralellik göstermektedir. Bu doğrultuda öğrencilere başarı duygusunu hissettirerek matematiksel becerileri gündelik hayata entegre etmelerine yardımcı olmak önemlidir.

Çalışmada incelenen bir diğer önemli nokta ise ortaokul öğrencilerinin matematik tutum puanları ile matematik okuryazarlığı öz yeterlik puanları arasındaki ilişkidir. Tutum ve okuryazarlık özyeterlik değişkenleri arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Alan yazında yapılan bazı çalışmalarda, bu iki duyuşsal değişken arasında bir ilişki bulunmuştur (Akay & Boz, 2011; Çavdar & Şahan, 2019; Doruk vd., 2016). Bu sonuca dayanarak, matematiğe yönelik olumlu tutuma sahip olan öğrencilerin, matematik okuryazarlığı gerektiren görevlerde kendilerine duydukları güvenin de yüksek olduğu yorumu yapılabilir.

Araştırmada incelen bir diğer nokta ise ortaokul öğrencilerinin matematik tutumlarının ilgi, kaygı, çalışma, gereklilik boyutlarının matematik okuryazarlığı özyeterliliklerini yordama durumlarıdır. Erdoğan ve Arslan (2023), matematik okuryazarlığına etki eden durumların tespit

edilmesi ve en belirleyici yordayanlanların çıkarılması ihtiyacını vurgulamaktadır. Ortaokul öğrencilerinin matematik okuryazarlık özyeterliklerinin matematik tutum ölçeğinin alt boyutlarından olan ilgi, kaygı, çalışma ve gereklilik değişkenlerine göre yordanmasında elde edilen modelin istatistiksel olarak anlamlı ve toplam varyansın yaklaşık %58'ini açıkladığı bulunmuştur. Bu yüksek açıklayıcı varyans oranı, öğrencilerin matematik okuryazarlığına yönelik öz-yeterliklerinin büyük ölçüde matematiğe yönelik geliştirdikleri tutum bileşenlerinden beslendiğini ortaya koymaktadır. İlgi, kaygı ve çalışma alt boyutu pozitif ve anlamlı bir şekilde yordamakta olup gereklilik boyutunda anlamlı bir etki yoktur. Bu durum, öğrencilerin gözünden değerlendirildiğinde matematiğin önemi teorik olarak kabul edilmiş olsa da, gereklilik boyutunun kendi yetkinlik inançlarına doğrudan bir katkı sağlamadığı, özyeterliğin daha çok içsel ilgiyle şekillendiği söylenebilir. Literatürde bulunan çoğu çalışma mevcut durumu belirlemeye yönelik olduğundan, gelecek çalışmalarda ortaokul öğrencilerinin matematik okuryazarlığı düzeylerini artırmaya yönelik nicel ve çözüm odaklı müdahalelere odaklanılması önerilmektedir. Nicel yöntemlerle elde edilen yordayıcı soruların, örneğin neden gereklilik boyutunun anlamlı çıkmadığının daha derinlemesine anlaşılabilmesi için nitel araştırma yöntemleriyle desteklenerek karma desenli bir çalışma yapılabilir. Gelecek araştırmalarda araştırmanın genellenebilirliğini artırmak için daha geniş örneklemlerden, farklı bölgelerden veri toplanarak boylamsal çalışmalar yaparak literatüre önemli katkıların sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca örneklem büyüklüğü ve çeşitliliği geliştirilebilir. Bu araştırmada sınıf düzeylerine göre katılımcı dağılımının homojen olmaması nedeniyle sınıf düzeyi değişkenine ilişkin analizler gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmalarda her sınıf düzeyinden benzer sayıda katılımcının yer aldığı daha dengeli örneklemlerle araştırmaların yürütülmesi önerilmektedir. Sınıf düzeyleri arasında daha homojen bir dağılımın sağlanması, sınıf düzeyine bağlı farklılıkların daha güvenilir biçimde incelenmesine ve sonuçların yorumlanabilirliğinin artmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akay, H., & Boz, N. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının matematiğe yönelik tutumları, matematiğe karşı öz-yeterlik algıları ve öğretmen öz-yeterlik inançları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 9*(2), 281-312. https://izlik.org/JA79HK57BJ

Akdemir, Ö. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ve başarı güdüsü* (Yayın No:189827) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Akyüz, G., & Pala, N. M. (2010). PISA 2003 sonuçlarına göre öğrenci ve sınıf özelliklerinin matematik okuryazarlığına ve problem çözme becerilerine etkisi. *İlköğretim Online, 9*(2), 668–678. https://izlik.org/JA88MY56YE

Altıntaş, E., İlgün, Ş., & Karadağ, M. (2022). Ortaokul öğrencilerinin matematik okuryazarlık öz-yeterlik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31*, 255–267. https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1128169

Aşkar, P., & Umay, A. (2001). İlköğretim matematik öğretmenliği öğrencilerinin bilgisayarla ilgili öz-yeterlik algısı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*(21), 1-8.

Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(1), 231–274. https://izlik.org/JA98FN96XR

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman and Company.

Baypınar, K., & Tarım, K. (2019). The development of mathematical literacy self-efficacy scale for middle school: a reliability and validity study. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 48*(1), 878–909. DOI: 10.14812/cufej.415291

Çavdar, D., & Şahan, H. H. (2019). Matematik dersinde akademik başarı, öz yeterlik ve matematik dersine yönelik tutum arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education, 13*(2), 979-999. https://doi.org/10.17522/balikesirnef.605618

Doğan, E. (2020). *Kentsel dönüşüm kapsamında bina yapıbozum kavramının uygulanmasına yönelik bir model önerisi* (Yayın No. 628728) [Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Doruk, M., Öztürk, M., & Kaplan, A. (2016). Investigation of the self-efficacy perceptions of middle school students towards mathematics: anxiety and attitude factors. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences, 6*(2), 283-302. https://doi.org/10.17984/adyuebd.306387

Erdoğan, E., & Arslan, Ç. (2023). Matematik eğitimi alanında matematik okuryazarlığı üzerine yapılan çalışmaların tematik içerik analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 57*, 1669-1693. https://doi.org/10.53444/deubefd.1281997

Fırat, İ. (2019). *Türkiye'de matematik okuryazarlık ile ilgili 2020 yılına kadar yapılan çalışmaların doküman analizi yöntemiyle incelenmesi* (Tez No. 620110) [Yüksek lisans tezi, Amasya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Günhan, B. C., & Başer, N. (2007). Geometriye yönelik öz-yeterlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*(33), 68-76. https://izlik.org/JA84ND27WP

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel Yayın Dağıtım.

Önal, N. (2013). Ortaokul öğrencilerinin matematik tutumlarına yönelik ölçek geliştirme çalışması. *İlköğretim Online, 12*(4), 938-948.

Özgen, K., & Bindak, R. (2008). *Matematik okuryazarlığı öz-yeterlik ölçeğinin geliştirilmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 16*(2), 517-528. https://izlik.org/JA73SL66GA

Sevgi, S., & Yakışıklı, Z. (2020). Ortaokul öğrencilerinin matematik öz-yeterlik algılarının ve matematiğe yönelik tutumlarının incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(2), 394-416. https://doi.org/10.17860/mersinefd.685426

Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics* (6. baskı). Pearson.

"ÇEVREMİZ DEĞİŞİYOR" BAŞARI TESTİNİN PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN KLASİK TEST VE MADDE TEPKİ KURAMLARINA GÖRE İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Ferdi AKIN
Bartın Üniversitesi,
ferdi.611@hotmail.com - ORCID ID: 0009-0009-3646-6172

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet ÜNAL
Bartın Üniversitesi,
munal@bartin.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5393-2432

ÖZET

Küresel çevre sorunlarının giderek derinleştiği günümüzde, öğrencilerin mekânsal değişimleri neden-sonuç bağlamında kavrayabilmesi Sosyal Bilgiler eğitiminin temel önceliklerinden biridir. Bu beceri ve değer temelli bütüncül öğrenme çıktılarının ne derece içselleştirildiğini belirlemek için geçerliği ve güvenirliği yüksek psikometrik araçların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu araştırmanın temel amacı, Sosyal Bilgiler dersi 5. sınıf "Yaşadığı ilde doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme" (SB.5.2.2) öğrenme çıktısını ölçmek amacıyla geliştirilen "Çevremiz Değişiyor" başarı testinin psikometrik özelliklerini Klasik Test Kuramı (KTK) ve Madde Tepki Kuramı (MTK) çerçevesinde incelemektir. Araştırma, 2025-2026 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 252 ortaokul 5.sınıf öğrencisi ile yürütülmüştür. Yapılan analizler sonucunda 22 maddeden oluşan nihai formun iç tutarlık güvenirlik katsayıları Cronbach's α: 0.845 ve McDonald's ω: 0.852 olarak hesaplanarak ölçme aracının yüksek düzeyde güvenilir olduğu belirlenmiştir. Madde Tepki Kuramı (Rasch Modeli) analizleri, maddelerin tamamının modelle kabul edilebilir sınırlar içinde uyum sağladığını (Infit: 0.67-1.18; Outfit: 0.54-1.53) ve testin yapı geçerliğinin karşılandığını ortaya koymuştur. Ölçüt geçerliği kapsamında, başarı testi puanları ile karne notları arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r_s = 0.370$, $p < .001$) tespit edilmiştir. Karşılaştırmalı analizlerde ise başarı puanlarının ebeveyn (anne ve baba) eğitim düzeyi, evdeki kitap sayısı, günlük haber takibi ve Sosyal Bilgiler dersini sevme durumuna göre istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlı şekilde ($p \leq .001$) farklılaştığı saptanmıştır. Özellikle dersi sevme durumunun başarı üzerindeki varyansı açıklama gücü ($\epsilon^2 = 0.260$) yüksek düzeyde bulunmuştur. Sonuç olarak, "Çevremiz Değişiyor" başarı testinin SB.5.2.2 öğrenme çıktısını izleme ve değerlendirme süreçlerinde güvenle kullanılabilecek geçerli bir ölçüm aracı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, değişim ve sürekliliği algılama becerisi, başarı testi, izleme testi, klasik test kuramı, madde tepki kuramı, Rash modeli.

INVESTIGATION OF THE PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE "OUR ENVIRONMENT IS CHANGING" ACHIEVEMENT TEST ACCORDING TO CLASSICAL TEST AND ITEM RESPONSE THEORIES

ABSTRACT

In today's world, where global environmental crises are increasingly deepening, enabling students to comprehend spatial changes within a cause-and-effect context is one of the primary priorities of Social Studies education. Determining the extent to which these skill- and value-based holistic learning outcomes are internalized necessitates the development of highly valid and reliable psychometric instruments. In this context, the primary objective of this study is to examine the psychometric properties of the "Our Environment is Changing" achievement test, which was developed to measure the 5th-grade Social Studies learning outcome "Being able to interpret the changes in the natural and human environment in the province of residence with their causes and effects" (SB.5.2.2), within the frameworks of Classical Test Theory (CTT) and Item Response Theory (IRT). The study was conducted with 252 middle school students studying during the 2025–2026 academic year. As a result of the analyses, the internal consistency reliability coefficients of the final 22-item form were calculated as Cronbach's α = .845 and McDonal's ω = .852, demonstrating a high level of reliability for the measurement instrument. Item Response Theory (Rasch Model) analyses revealed that all items fit the model within acceptable limits (Infit: 0.67–1.18; Outfit: 0.54–1.53), thereby establishing the construct validity of the test. Within the scope of criterion-related validity, a moderate, positive, and significant correlation was found between achievement test scores and report card grades (r_s = .370, $p < .001$). Comparative analyses revealed that achievement scores varied at a statistically highly significant level ($p \leq .001$) based on parental (maternal and paternal) education levels, the number of books at home, daily news tracking, and interest in the Social Studies course. Notably, the explanatory power of interest in the course regarding the variance in achievement (ϵ^2 = .260) was found to be large. In conclusion, the "Our Environment is Changing" achievement test was determined to be a valid and reliable measurement instrument that can be confidently utilized in the follow-up and evaluation processes of the SB.5.2.2 learning outcome.

Keywords: Social studies, ability to perceive change and continuity, achievement test, follow-up test, Classical Test Theory, Item Response Theory, Rasch model.

1. GİRİŞ

Tarihsel süreç boyunca insan yaşamı ve etkileşimde bulunduğu çevre kesintisiz bir değişim ve dönüşüm içindedir. Bu doğrultuda öğrencilerin değişimin sürekliliğini kavraması hayati önem taşımaktadır (Özen ve Sağlam, 2010; Şen, 2022). Belirli bir zaman aralığındaki nicel ve nitel farklılıkların toplamını ifade eden değişim ile olayların kesintiye uğramadan devam etmesini tanımlayan süreklilik kavramları, zaman içinde doğada ve sosyal alanda meydana gelen akışın sorgulanmasına olanak tanır (Özen, 2010; Secim ve Ünlü, 2021). Canlı ve cansız varlıkların karşılıklı etkileşim içinde bulunduğu, hayati bağlarla örülü çok yönlü bir ortak yaşam alanı olan çevre (Bayer ve Gül, 2026; Karabaş, 2025; Karadağ ve Acar, 2020; Karabulut ve Metin, 2022), özellikle yerleşik hayata geçiş, nüfus artışı, teknolojik gelişmeler ve sanayileşmeye bağlı olarak

yoğun insan müdahalesine maruz kalmıştır (Bayar ve Karabacak, 2020; Belge ve Duman, 2023; Ören ve Kocabaş, 2023). İnsan faaliyetlerinin doğal çevre üzerindeki belirleyici etkisini vurgulayan Antroposen çağında, insanoğlunun kendi ihtiyaçları doğrultusunda doğaya yaptığı müdahaleler doğal dengenin bozulmasına ve geri dönülemez biçimde değişmesine yol açmıştır (Doğan ve Doğan, 2023; Garipağaoğlu ve Duman, 2018). Bu durum; su, toprak ve hava kirliliği, biyoçeşitliliğin azalması, tropikal ormanların yok oluşu, çölleşme ve tarım arazilerinin yapılaşmaya açılması gibi küresel ölçekli çok boyutlu çevre sorunlarını beraberinde getirerek toplumsal ve ekolojik dengeleri tehdit etmektedir (Gülersoy, Kaya ve Şeker, 2024; Karadağ ve Acar, 2020; Karabulut ve Metin, 2022; Kerçin, 2025).

Kırsal alanlardan şehirlere yönelen göç hareketleri ve hızlı kentleşme, insanların yaşam biçimlerini değiştirirken sanayileşme faaliyetleriyle birlikte enerji ihtiyacını ve fosil yakıt tüketimini de artırmıştır (Arslan ve Arı, 2023; Aksan ve Çelikler, 2013; Gülersoy, Kaya ve Şeker, 2024). Atmosferin gaz dengesini bozan bu sürecin en kritik küresel sonucu olan iklim değişikliği, ekstrem hava olaylarının sıklaşması, sıcaklık artışları, kuraklık, buzulların erimesi, mercanların beyazlaması, sel ve fırtınalar gibi ekosistemleri ve tüm canlı yaşamını tehdit eden ağır sonuçlar doğurmaktadır (Arslan ve Arı, 2023; Deniz, İnel ve Sezer, 2021; Gülersoy, Kaya ve Şeker, 2024; Kerçin, 2025; Manap, 2025). Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) değerlendirme raporlarının da ortaya koyduğu üzere, bu küresel krizin temelinde antropojenik (insan kaynaklı) etmenler yer almakla birlikte dünya yörüngesindeki değişimler, kıtasal sürüklenmeler, güneş ışımaları ve volkanik patlamalar gibi doğal nedenler de süreçte rol oynamaktadır (Arslan ve Arı, 2023).

Küresel iklim değişikliği, yanlış arazi kullanımı ve ormansızlaşma gibi faktörlerle daha da derinleşmektedir (Arslan ve Arı, 2023). Nitekim Türkiye'de de amaç dışı ve plansız arazi kullanımı verimli tarım alanlarının, ormanların, meraların ve sulak alanların zarar görmesine, bitki örtüsünün tahribine ve erozyonun hızlanmasına yol açmıştır (Bayar ve Karabacak, 2020; Gülersoy, 2013). Göl çevrelerindeki seviye değişimleri, kentsel alanların verimli araziler aleyhine genişlemesi ve göç nedeniyle hayvancılık/yaylacılık faaliyetlerinin gerilemesi bu olumsuz etkileşimin somut örneklerindendir (Bayar ve Karabacak, 2020). Tarih boyunca temel yiyecek gereksinimlerinin karşılandığı arazi kullanımındaki bu kontrolsüz değişim, teknolojik ve sosyo-kültürel faktörlerle hız kazanarak sürdürülebilirliği engellemektedir (Garipağaoğlu ve Duman ve 2018; Gülersoy, 2013).

Küreselleşme ve bilgi-iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler yerel, bölgesel ve küresel etkileşimi artırırken, dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan çevresel bir olay diğer bölgeleri de doğrudan etkilemektedir (Gülersoy, Kaya ve Şeker, 2024; Hekimoğlu ve Altındeğer, 2008). Bu sorunlarla mücadele edebilmek adına, fosil yakıtlardan yenilenebilir enerji sistemlerine geçişi içeren makro düzeydeki toplumsal değişimler ve doğayla barışık ekonomik büyümeyi öngören sürdürülebilir kalkınma hedefleri önemli bir ihtiyaç hâline gelmiştir (Arslan ve Arı, 2023; Gülersoy, Kaya ve Şeker, 2024). Bu bağlamda, bireylerin çevreye karşı sorumluluk bilinci geliştirmesi, ekolojik bilincin kazandırılması ve doğal, kültürel, tarihi değerlerin korunması ancak nitelikli bir çevre eğitimi ile mümkündür (Kerçin, 2025; Yıldırım, 2019). Çevre eğitimi, bireylere sürdürülebilir yaşam alışkanlıkları kazandırarak hem bugünün hem de gelecek nesillerin daha sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamasını destekler (Kerçin, 2025).

Eğitim sistemi içerisinde Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilerin geçmiş, bugün ve gelecek arasında kronolojik ve mantıksal bağ kurmalarını sağlayan temel bir işlev üstlenmektedir (Yolcu ve Metin, 2024). Öğrencilerin yaşadıkları yerin doğasını ve kültürünü içselleştirebilmeleri, sosyal olaylar, insanlar ve mekânların zaman içindeki değişim, gelişim ve süreklilik akışını fark edebilmeleri, onlarda değişim ve sürekliliği algılama becerisinin gelişmiş olmasını gerektirir (Çakmakçı ve Ütkür Güllühan, 2025; Özen ve Sağlam, 2010; Şen, 2022; Yolcu ve Metin, 2024). Bu doğrultuda, öğrencilerin çevresel farkındalık düzeylerinin ve edindikleri kazanımların doğru bir biçimde belirlenmesi adına etkili ölçme araçlarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersi "Yaşadığı ilde doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme" (SB.5.2.2) öğrenme çıktısına yönelik geçerli ve güvenilir bir başarı testi geliştirmektir. Çalışma kapsamında, geliştirilen testin yapı geçerliği ve madde parametreleri hem Klasik Test Kuramı hem de Madde Tepki Kuramı (Rasch Modeli) çerçevesinde analiz edilerek testin ölçme kapasitesinin kapsamlı bir şekilde ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

- Geliştirilen başarı testindeki maddelerin Klasik Test Kuramı (KTK) parametreleri (madde güçlüğü ve madde ayırt ediciliği) nasıldır?

- Başarı testinin yapı geçerliği ve güvenirlik katsayıları (Cronbach's Alpha, McDonald's Omega) istatistiksel olarak yeterli düzeyde midir?

- Başarı testindeki maddelerin Madde Tepki Kuramı (MTK) model uyumları ve madde karakteristik eğrileri neyi göstermektedir?

- Öğrencilerin yetenek düzeyleri ile test maddelerinin zorluk seviyeleri Kişi-Madde Haritası (Person-Item Map) üzerinde nasıl bir denge sergilemektedir?

- Öğrencilerin "Çevremiz Değişiyor" testindeki başarı puanları cinsiyet, ebeveyn eğitim düzeyi, dersi sevme, günlük haber takibi ve sahip olunan kitap sayısı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

- Öğrencilerin 'Çevremiz Değişiyor' başarı testi puanları ile Sosyal Bilgiler dersi karne notları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

Bu bölüm; araştırmanın deseni, katılımcılar, başarı testinin geliştirilme süreci, uzman görüşü ve kapsam geçerliliği, taslak formun hazırlanması ve pilot uygulama, veri toplama aracına son hâlinin verilmesi ve testin asıl uygulaması, verilerin analizi ile etik süreci kapsamaktadır.

2.1. Araştırma Deseni

Araştırma, ortaokul 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersi kapsamında başarı testi geliştirilmesini amaçlayan bir test geliştirme çalışmasıdır. Araştırmada nicel araştırma desenlerinden, bir grubun belirli özelliklerini belirlemeyi ve ölçme aracının psikometrik niteliğini ortaya koymayı amaçlayan tarama modeli kullanılmıştır. Testin yapı geçerliğini ve madde karakteristiklerini belirlemek amacıyla Klasik Test Kuramı (KTK) ve Madde Tepki Kuramı (MTK) yaklaşımları entegre edilerek hibrit bir değerlendirme yapılmıştır (DeVellis & Thorpe, 2021).

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını, 2025-2026 eğitim-öğretim yılında Bartın ili merkez ortaokullarında öğrenim gören toplam 252 ortaokul 5. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde, araştırmaya gönüllü katılımın sağlandığı ve ulaşılabilirliğin esas alındığı uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin dağılım

Değişken	Kategori	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kız	126	50
	Erkek	126	50
Anne eğitim düzeyi	İlkokul	89	35.3
	Ortaokul	46	18.3
	Lise	41	16.3
	Üniversite	76	30.2
Baba eğitim düzeyi	İlkokul	53	21
	Ortaokul	76	30.2
	Lise	68	27
	Üniversite	55	21.8
Sosyal Bilgiler dersini sevme durumu	Hiç	40	15.9
	Az	75	29.8
	Çok	68	27
	Çok fazla	69	27.4
Günlük haber takibi	Evet	76	30.2
	Biraz	101	40.1
	Hayır	75	29.8
Evdeki kitap sayısı	Sadece ders kitapları var.	27	10.7
	Farklı en az 10 adet kitap var.	76	30.2
	Farklı 10 adetten fazla kitap var.	149	59.1
	Toplam	**252**	**100**

Çizelge 1 incelendiğinde, araştırmanın katılımcılarını oluşturan 252 öğrencinin cinsiyet açısından tam ve eşit bir dağılım (126 kız, 126 erkek; %50) sergilediği görülmektedir. Ebeveynlerin eğitim düzeyleri incelendiğinde, annelerin ağırlıklı olarak ilkokul (%35.3) ve üniversite (%30.2) düzeyinde; babaların ise ortaokul (%30.2) ve lise (%27.0) mezuniyet derecelerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Katılımcıların Sosyal Bilgiler dersini sevme durumlarına ilişkin bulgular değerlendirildiğinde, öğrencilerin yarısından fazlasının (%54.4) dersi "çok" (%27.0) veya "çok fazla" (%27.4) sevdiği, bununla birlikte dersi "az" veya "hiç" sevmeyenlerin oranının da (%45.7) dikkate değer olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin en yoğun oranda (%40.1) günlük haberleri "biraz" takip ettiği ve yarıdan fazlasının (%59.1) evinde 10 adetten fazla farklı kitaba sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgular bütüncül olarak değerlendirildiğinde, çalışma grubunun cinsiyet bağlamında iyi bir dengeye sahip olduğu; okuma materyaline erişim, günceli takip etme, derse yönelik tutum ve ebeveyn eğitim düzeyi gibi sosyo-kültürel değişkenler açısından ise oldukça çeşitli (heterojen) bir profil sergilediği anlaşılmaktadır. Örneklemdeki bu dengeli dağılım, araştırmada ele alınan değişkenlerin alt

gruplar düzeyinde karşılaştırmalı olarak incelenmesi için istatistiksel açıdan güçlü bir zemin sunmaktadır.

2.3. Başarı Testinin Geliştirilme Süreci

Başarı testinin geliştirilme süreci, sistematik bir sıra izlenerek şu basamaklarda gerçekleştirilmiştir:

- Testin Amacının Belirlenmesi: Testin temel amacı, öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersi SB.5.2.2. "Yaşadığı ilde doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme" öğrenme çıktısına (MEB, 2024) yönelik edinim düzeylerini ölçmektir.

- Soru Havuzunun Oluşturulması ve Madde Yazımı: İlgili öğrenme çıktısı ve bu çıktıya ait beceri bileşenleri (değişim-süreklilik, görsel okuryazarlık vb.) temel alınarak geniş bir alanyazın taraması yapılmış ve 25 maddeden oluşan taslak bir madde havuzu oluşturulmuştur. Maddelerin yazımında hedef kitlenin gelişim seviyesi ve dil yeterliliği gözetilmiştir.

- Belirtke Tablosunun Oluşturulması: Maddelerin bilişsel düzeylerini ve kapsam geçerliğini kontrol etmek amacıyla Bloom Taksonomisi (Anlama, Uygulama, Analiz, Değerlendirme) ve beceriler ile uyumlu bir belirtke tablosu hazırlanmıştır. Testin son hâline göre revize edilen belirtke tablosu Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Başarı testi belirtke tablosu

Soru No	Bilişsel Düzey (Bloom)	Temel Beceri Odağı	Sorunun Senaryo İçeriği
1	Anlama	OB4. Görsel Okuryazarlık	Eski ve yeni Bartın şehir fotoğraflarını karşılaştırma.
2	Analiz	SBAB4.2. Değişim ve Süreklilik	Yeşil alanların yapılaşmaya dönüşümünü ve sözlü tarih görüşmesini (dede-torun diyaloğunu) analiz etme.
3	Uygulama	KB2.6. Bilgi Toplama	Mahalledeki değişimi öğrenmek için yapılan görüşme yöntemini belirleme.
4	Analiz	SBAB4.2. Değişim ve Süreklilik	Eski tren istasyonunun kütüphaneye dönüşümündeki sürekliliği analiz etme.
5	Analiz	SBAB4.2. Değişim ve Süreklilik	Tarihi konakların yeni amaçlarla kullanımının (otel/kafe) etkisini sorgulama.
6	Analiz	KB2.7. Karşılaştırma	İnkumu'ndaki mevsimlik nüfus değişiminin nedenini (turizm) bulma.
7	Uygulama	OB2. Dijital Okuryazarlık	Dijital haritadaki zaman çubuğu özelliğinin kullanım amacını belirleme.
8	Değerlendirme	SDB3.3. Sorumlu Karar Verme	Şehrin yeşil alanına AVM yapılmasına karşı sorumlu öğrenci tutumu geliştirme.
9	Analiz	SBAB4.2. Değişim ve Süreklilik	Köprü yapımının doğal yaşam alanlarına etkisini gazete haberiyle sorgulama.
10	Analiz	SBAB4.2. Değişim ve Süreklilik	Fabrikaların doğal ve beşerî çevre üzerindeki etkilerini analiz etme.
11	Analiz	SBAB4.2. Değişim ve Süreklilik	Tarihi şadırvanın 100 yıllık mekânsal sürekliliğini yorumlama.
12	Anlama	SDB2.1. İletişim	Çevre sorunlarını yetkililere bildirmede kullanılan resmi dili anlama.

13	Anlama	OB1. Bilgi Okuryazarlığı	Irmak kirliliği haberindeki değişim ve kirlilik kaynağını saptama.
14	Uygulama	KB2.6. Bilgi Toplama	Çınar ağacının yerindeki değişim bilgisini doğrulamada kaynak seçimi.
15	Değerlendirme	SDB3.3. Sorumlu Karar Verme	Okul bahçesindeki yeşil alanı koruma amaçlı başlatılan kampanyayı değerlendirme.
16	Analiz	KB2.7. Karşılaştırma	Nehir taşkınlarına karşı alınabilecek beşeri önlemleri analiz etme.
17	Anlama	OB4. Görsel Okuryazarlık	Uydu görüntüsündeki "yeşil" ve "gri" alan değişimini yorumlama.
18	Analiz	SBAB4.2. Değişim ve Süreklilik	Mektuptan görüntülü aramaya geçen haberleşme ihtiyacındaki sürekliliği kavrama.
19	Değerlendirme	OB1. Bilgi Okuryazarlığı	İnternette görülen tatil haberinin doğruluğunu resmi kanallardan sorgulama.
20	Analiz	KB2.7. Karşılaştırma	Şiddetli fırtına ile ağaç kesilmesi arasındaki değişim türü farkını ayırt etme.
21	Analiz	SBAB4.2. Değişim ve Süreklilik	Beşeri faaliyetler ile doğal ortamdaki değişim eşleştirmesinin doğruluğunu sorgulama.
22	Analiz	SBAB4.2. Değişim ve Süreklilik	Ulaşım projelerinin (kavşak düzenlemesi) trafik güvenliğine etkisini analiz etme.

- Test Formatı: Başarı testi, 5. sınıf düzeyine uygun olarak anlaşılır, çeldiricileri dengeli ve dört seçenekli çoktan seçmeli formatta hazırlanmıştır.

2.4. Uzman Görüşü ve Kapsam Geçerliliği

Taslak formun kapsam geçerliğini ve bilimsel doğruluğunu teyit etmek amacıyla toplam 10 uzmandan yapılandırılmış görüş alınmıştır. Uzman grubu; 3 Sosyal Bilgiler öğretmeni, 2 Sosyal Bilgiler eğitimi alanında öğretim üyesi, 1 dil uzmanı, 1 program geliştirme uzmanı, 1 ölçme ve değerlendirme uzmanı ve Sosyal Bilgiler eğitimi alanında 2 yüksek lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Lawshe tekniğinde, en az 5, en fazla ise 40 uzman görüşüne ihtiyaç duyulmaktadır (Yurdugül, 2005). Dolayısıyla, yeterli sayıda bir uzman görüşüne erişildiği anlaşılmaktadır. Uzman görüşünün alınma sürecini kolaylaştırmak amacıyla uzman görüş formu hazırlanmıştır. Forma testte yer verilen sorulara ait "uygun ve uygun değil seçeneklerine göre gerekçelerini/önerilerini/düzeltmelerini ilgili bölüme yazmaları istenilmiştir. Gerekli görülen yerlerde tekrardan uzman görüşüne başvurulan kişiler ile ek görüşmeler yapılmıştır. Görüşler bağlamında öneriler göz önünde bulundurularak, gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Kapsam Geçerliliği Oranı (KGO), maddelerin veri toplama aracında olması ya da olmamasına ilişkin kapsam geçerliliğine dayalı bir madde istatistiği olarak ifade edilir (Yurdugül, 2005). Gerçekleştirilen KGO hesaplamaları ve uzman değerlendirmeleri sonucunda, öğrenme çıktısını doğrudan temsil etmediği belirlenen iki soru testten çıkarılmıştır. Yapılan hesaplamalara göre; öğrenme çıktısı ve becerilerde uyumluluk ile bilimsel doğruluk da kapsam geçerlik indeksi **0.872**'dir. Dil, anlatım ve öğrenci seviyesine uygunlukta ise kapsam geçerlik indeksi **0.744**'tür. Ayrıca, uzmanların dil ve ölçme tekniklerine yönelik önerileri doğrultusunda diğer maddelerin

ifadelerinde düzeltmeler yapılmış ve testin kapsam geçerliği sağlanmıştır (de Ayala, 2022). Son aşamada yapılan düzenlemeler sonucunda 23 soruluk çoktan seçmeli test taslak hâline getirilmiştir.

2.5. Taslak Formun Hazırlanması ve Pilot Uygulama

Uzman görüşleri doğrultusunda revize edilen taslak form, testin teknik işleyişini ve maddelerin anlaşılırlığını kontrol etmek amacıyla 5. sınıfta öğrenim gören 25 öğrencilik bir grupta pilot uygulamaya tabi tutulmuştur. Uygulama sonucunda, öğrencilerin anlamakta güçlük çektiği veya yanlış yorumladığı tespit edilen on beş soruda yapısal ve ifade açısından düzeltmeler yapılmıştır.

2.6. Veri Toplama Aracına Son Hâlinin Verilmesi ve Testin Asıl Uygulaması

Düzeltmelerin ardından 23 maddeden oluşan nihai başarı testi formu elde edilmiştir. Asıl uygulama, Bartın İli Merkez İlçesindeki okullarda öğrenim gören 252 öğrenciye yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Uygulama süreci tek ders saati (40 dakika) içinde tamamlanmıştır. Veri toplama aracında başarı testi sorularının yanı sıra demografik özelliklere (cinsiyet, ebeveyn eğitim düzeyi, dersi sevme, günlük haber takibi ve sahip olunan kitap sayısı, Sosyal Bilgiler dersi I. Dönem karne notu) yönelik sorulara da yer verilmiştir.

2.7. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizinde Excell ve SPSS 24.0 ile R tabanlı Jamovi (Sürüm 2.7) yazılımı kullanılmıştır (The jamovi project, 2025; R Core Team, 2025). Analiz süreci iki temel aşamadan oluşmuştur:

- Klasik Test Kuramı (KTK): Madde güçlüğü (p), madde ayırt ediciliği (r_{pb}) ve iç tutarlık güvenirlik katsayıları (Cronbach's α ve McDonald's ω) hesaplanmıştır.

- Madde Tepki Kuramı (MTK): Verilerin tek boyutluluk ve yerel bağımsızlık varsayımları test edildikten sonra, maddelerin ayırt edicilik (a) ve güçlük (b) parametreleri MTK modeli ile incelenmiş, Madde Karakteristik Eğrileri (MKE) oluşturulmuştur (de Ayala, 2022).

Araştırma kapsamında elde edilen istatistiksel verilerin yorumlanmasında alanyazında kabul görmüş belirli eşik değerleri esas alınmıştır. Klasik Test Kuramı (KTK) çerçevesinde madde ayırt edicilik (r_{pb}) indekslerinin yorumlanmasında; .40 ve üzeri 'çok iyi', .30-.39 arası 'iyi', .20-.29 arası 'sınırda/düzeltilmesi gereken' ve .19 altındaki değerler ise 'testten çıkarılması gereken' maddeler olarak kabul edilmiştir. Testin geneline yönelik iç tutarlık güvenirlik düzeyinin belirlenmesinde Cronbach's α ve McDonald's ω katsayıları için .70 ve üzeri değerler "kabul edilebilir", .80 ve üzeri değerler ise "iyi" güvenirlik göstergesi olarak tanımlanmıştır (De Vellis ve Thorpe, 2021). Madde Tepki Kuramı (MTK) analizlerinde, madde ayırt edicilik (a) parametresinin yeterliliği için de Ayala (2022) tarafından önerilen ölçütler dikkate alınmış ve madde güçlük (b) parametrelerinin ise genellikle -3 ile +3 aralığında değer alması beklenmiştir (de Ayala, 2022). Bu değer aralıkları, geliştirilen başarı testinin psikometrik niteliğine dair nesnel bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlamıştır.

Araştırma kapsamında, öğrencilerin demografik özelliklerine göre başarı puanları arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla normallik varsayımı sağlanmadığından (Shapiro-Wilk p <

.001) non-parametrik hipotez testlerinden yararlanılmıştır. İki kategorili bir değişken olan cinsiyet için Mann-Whitney U Testi; ikiden fazla kategoriye sahip değişkenler (haber takibi, ebeveyn eğitim düzeyi, dersi sevme durumu ve evdeki kitap sayısı) için Kruskal-Wallis Testi yapılmıştır. Tüm karşılaştırmalarda anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

Araştırmanın ölçüt geçerliğini (criterion validity) belirlemek amacıyla, öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersi karne notları ile başarı testi toplam puanları arasındaki ilişki, verilerin normal dağılım sergilememesi nedeniyle Spearman Brown Sıra Farkları Korelasyon (r_s) katsayısı kullanılarak analiz edilmiştir.

2.8. Etik Süreç

Araştırma süreci, bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak yürütülmüştür. Uygulama öncesinde Etik Kurul ve MEB izinleri alınmıştır. Uygulama sırasında öğrencilere araştırmanın amacı açıklanmış, kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı belirtilerek "Gönüllü Katılım Formu" üzerinden onayları alınmıştır. Uygulama sürecinde okulun sosyal bilgiler öğretmenleri gönüllü olarak destek olmuşlardır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, Sosyal Bilgiler dersi SB.5.2.2. öğrenme çıktısına yönelik geliştirilen "Çevremiz Değişiyor" başarı testinden elde edilen veriler; testin psikometrik niteliklerini belirlemek amacıyla araştırmanın amacı ve soruları doğrultusunda sunulmuştur. Bulgular; Klasik Test Kuramı (KTK) madde analizi ve güvenirlik bulguları, Madde Tepki Kuramı (MTK) analizine ilişkin bulgular, kişi-madde haritası (Wright Map) üzerinden test-öğrenci uyumu, başarı puanlarının çeşitli değişkenlere göre karşılaştırmalı analizi, ölçüt geçerliği: karne notu ve başarı puanı ilişkisi başlıkları ile verilmiştir.

3.1. Klasik Test Kuramı (KTK) Madde Analizi ve Güvenirlik Bulguları

Araştırmanın birinci ve ikinci soruları doğrultusunda, başarı testinde yer alan maddelerin güçlük (p) ve ayırt edicilik (r_{pb}) indeksleri ile testin bütününe ilişkin iç tutarlık güvenirlik katsayıları incelenmiştir. Yapılan ilk analizler sonucunda, testin yapı geçerliğini ve iç tutarlılığını olumsuz etkilediği belirlenen ve madde-toplam korelasyonu çok düşük olan madde (S23) uzman görüşü ve istatistiksel veriler ışığında testten çıkarılmıştır. Analizler sonucunda nihai test formunda yer alan 22 maddenin KTK parametreleri Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Başarı testi maddelerinin KTK parametreleri ve güvenirlik değerleri

Madde No	Madde Güçlüğü (p)	Madde Ayırt Ediciliği (r_{pb})
S1	0.754	0.492
S2	0.806	0.601
S3	0.782	0.406
S4	0.817	0.301
S5	0.754	0.672
S6	0.837	0.317
S7	0.738	0.341
S8	0.754	0.475

S9	0.647	0.288
S10	0.595	0.370
S11	0.651	0.257
S12	0.754	0.416
S13	0.754	0.218
S14	0.615	0.415
S15	0.675	0.760
S16	0.683	0.479
S17	0.782	0.452
S18	0.702	0.272
S19	0.671	0.602
S20	0.615	0.315
S21	0.560	0.352
S22	0.563	0.289
Cronbach's α	**.845**	
McDonald's ω	**.852**	

Çizelge 3 incelendiğinde, testte yer alan 22 maddenin madde güçlük indekslerinin (p) 0.56 ile 0.84 arasında değiştiği görülmektedir. Bu durum, geliştirilen başarı testinin genel olarak "orta güçlük" ile "kolay" arasında dengeli bir yapıda olduğunu göstermektedir. Testin uygulandığı Sosyal Bilgiler dersi öğrenme çıktılarının (doğal ve beşeri çevre) önceki sınıf düzeylerinde de (3. ve 4. sınıf) sarmal yapıda ele alınmış olması, öğrencilerin bu maddelerdeki başarı düzeyinin (doğru cevaplama oranının) beklendiği gibi görece yüksek çıkmasını açıklamaktadır. Maddelerin ayırt edicilik (r_{pb}) değerleri incelendiğinde ise indekslerin 0.21 ile 0.76 arasında değişim gösterdiği ve büyük çoğunluğunun 0.30 sınırının üzerinde kalarak çok iyi düzeyde ayırt ediciliğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Ölçme aracının iç tutarlık güvenirlik katsayıları Cronbach's **α** için 0.845 ve McDonald's **ω** için 0.852 olarak hesaplanmıştır. KTK çerçevesinde elde edilen 0.80 üzerindeki bu katsayılar, testin oldukça güvenilir ölçümler yaptığını ve maddeler arası iç tutarlılığın yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. KTK bağlamında sağlanan bu güçlü psikometrik kanıtlara ek olarak, maddelerin yetenek düzeylerini örneklemden bağımsız bir şekilde ne derece ayırt edebildiğini incelemek, madde parametrelerini daha detaylı değerlendirmek ve araştırmanın metodolojik geçerliğini derinleştirmek amacıyla araştırmanın üçüncü sorusu kapsamında Madde Tepki Kuramı (MTK) analizlerine geçilmiştir.

3.2. Madde Tepki Kuramı (MTK) Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü sorusu kapsamında, test maddelerinin örneklemden bağımsız parametrelerini belirlemek amacıyla Madde Tepki Kuramı (MTK) analizlerinden Rasch Modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Başarı testi maddelerinin Rasch Modeli parametre tahminleri

Madde No	Güçlük Parametresi (b)	Değerlendirme
S1	-1.435	Kolay

S2	-1.802	Kolay
S3	-1.626	Kolay
S4	-1.896	Kolay
S5	-1.435	Kolay
S6	-2.061	Çok kolay
S7	-1.331	Kolay
S8	-1.435	Kolay
S9	-0.787	Kolay
S10	-0.504	Kolay
S11	-0.809	Kolay
S12	-1.435	Kolay
S13	-1.435	Kolay
S14	-0.611	Kolay
S15	-0.945	Kolay
S16	-0.991	Kolay
S17	-1.626	Kolay
S18	-1.109	Kolay
S19	-0.922	Kolay
S20	-0.611	Kolay
S21	-0.314	Orta
S22	-0.335	Orta

Çizelge 4 incelendiğinde, maddelerin Rasch modeline göre hesaplanan güçlük (b) parametrelerinin -2.061 ile -0.314 logit aralığında değiştiği görülmektedir. Madde Tepki Kuramı bağlamında negatif logit değerleri, ilgili maddelerin örneklemin ortalama yetenek düzeyine kıyasla daha kolay olduğuna işaret etmekte, değer küçüldükçe (negatif yönde büyüdükçe) maddenin kolaylaşma eğilimi artmaktadır. Analiz sonucunda en düşük güçlük derecesine sahip maddenin S6 (b= -2.061), en yüksek güçlük derecesine sahip maddenin ise S21 (b = -0.314) olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu parametreler, Klasik Test Kuramı analizlerinde ulaşılan madde güçlük (p) indeksleriyle güçlü bir tutarlılık sergilemektedir. Bu uyumlu bulgular, geliştirilen başarı testinin 5. sınıf Sosyal Bilgiler öğrenme çıktısını (SB.5.2.2) ölçmede öğrenciler için erişilebilir ve hedeflenen seviyeye uygun bir yapıda olduğunu teyit etmektedir (de Ayala, 2022).

Geliştirilen ölçme aracının yapı geçerliğini (construct validity) test etmek ve maddelerin Rasch modelinin temel gereksinimi olan tek boyutluluk (unidimensionality) varsayımını ne derece karşıladığını belirlemek amacıyla madde uyum istatistikleri incelenmiştir. Bu kapsamda, ölçekte yer alan 22 maddeye ait iç uyum (Infit) ve dış uyum (Outfit) istatistikleri Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Başarı testi maddelerinin model uyum istatistikleri

Madde No	Infit	Outfit	Değerlendirme
S1	0.926	0.725	Uygun
S2	0.798	0.552	Uygun

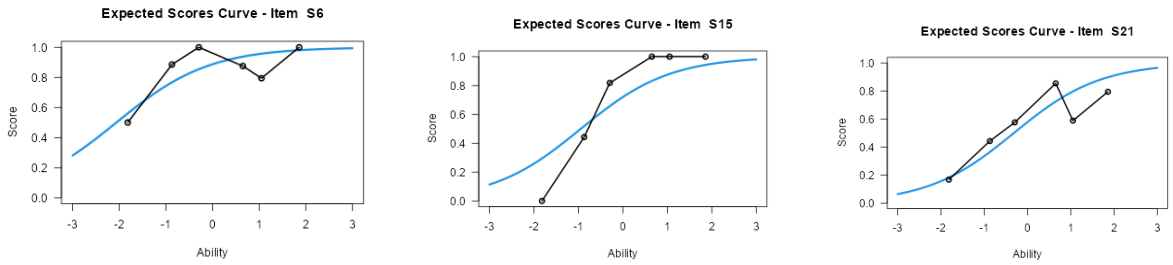
S3	1.011	0.775	Uygun
S4	1.050	1.074	Uygun
S5	0.749	0.550	Uygun
S6	0.987	1.534	Kabul edilebilir
S7	1.058	1.167	Uygun
S8	0.930	0.858	Uygun
S9	1.145	1.125	Uygun
S10	1.053	1.116	Uygun
S11	1.176	1.241	Uygun
S12	0.992	0.783	Uygun
S13	1.182	1.246	Uygun
S14	1.030	1.217	Uygun
S15	0.674	0.541	Uygun
S16	0.949	0.893	Uygun
S17	0.940	0.882	Uygun
S18	1.145	1.132	Uygun
S19	0.822	0.676	Uygun
S20	1.120	1.099	Uygun
S21	1.104	1.209	Uygun
S22	1.175	1.254	Uygun

Çizelge 5 verileri incelendiğinde, başarı testinde yer alan 22 maddenin Infit (iç uyum) değerlerinin 0.67 ile 1.18; Outfit (dış uyum) değerlerinin ise 0.54 ile 1.53 aralığında dağılım gösterdiği görülmektedir. Alanyazında, Rasch modeli uyum istatistikleri için 0.5 ile 1.5 arasındaki değerler, maddelerin ölçülen özelliği tek boyutlu ve tutarlı bir şekilde ölçtüğünün kanıtı olarak kabul edilmektedir (Wright ve Linacre, 1994). Analiz sonucunda, yalnızca S6 maddesinin Outfit değerinin (1.534) sınır değer olan 1.50'yi ihmal edilebilir bir düzeyde aştığı tespit edilmiştir. Ancak maddenin Infit değeri (0.987) ideal uyuma çok yakın olduğundan ve ölçüm kalitesini bozucu (degrading) bir etki oluşturmadığından, söz konusu madde analize dahil edilerek kabul edilebilir sınırlar içinde değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular, çalışmada kullanılan 22 maddenin tamamının Rasch modeli ile uyum sergilediğini ve veri setinde istatistiksel olarak ölçümü değiştirecek düzeyde aykırı yanıt örüntülerinin (şans başarısı veya dikkatsizlik) bulunmadığını kanıtlamaktadır. Uyum değerlerinin ideal kabul edilen 1.00 değerine yakınsaması, "Çevremiz Değişiyor" başarı testinin 5. sınıf öğrencilerinin doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme becerilerini (SB.5.2.2) ölçmede yüksek bir yapı geçerliğine sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, KTK bulgularıyla da desteklendiği üzere, başarı testinin mevcut yapısıyla psikometrik açıdan oldukça sağlam bir zemin sunduğunu ve güvenle kullanılabileceğini doğrulamaktadır (de Ayala, 2022).

MTK çerçevesinde yapılan analizlerin bir sonraki adımında, başarı testindeki maddelerin öğrencilerin yetenek düzeylerine göre çalışma performansını görselleştiren Madde

Karakteristik Eğrileri (MKE) incelenmiştir. Testin nihai formunda yer alan 22 maddeden seçilen örnek eğriler Görsel 1'de sunulmuştur.

Görsel 1. Başarı testindeki S6 (En kolay madde), S15 (Ortalama güçlükte madde), S21 (En zor madde) maddelerine ilişkin karakteristik eğriler (MKE)

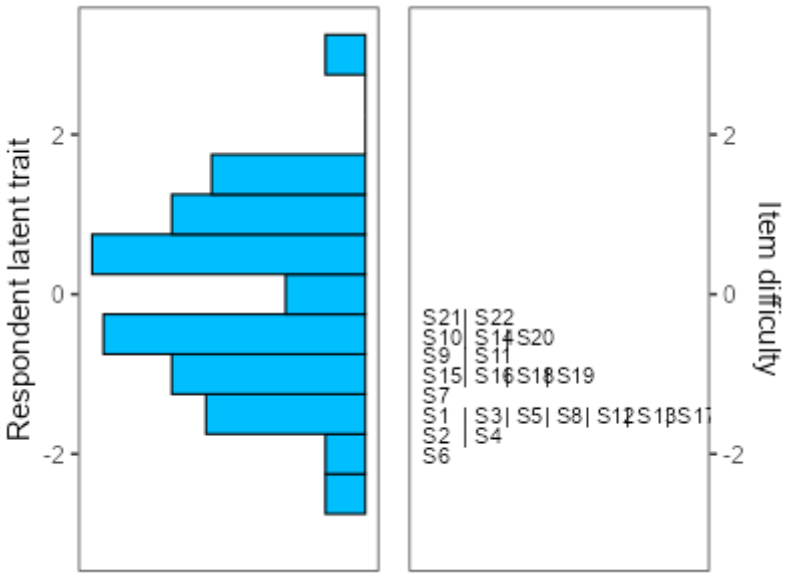
Görsel 1'de sunulan grafikler, "Çevremiz Değişiyor" başarı testinde yer alan bu örnek maddelerin öğrencilerin yetenek seviyelerine göre sergilediği performansı göstermektedir. Grafikteki yatay eksen (Ability / θ) öğrencilerin bu konudaki örtük beceri düzeyini, dikey eksen (Probability / *P*) ise ilgili soruyu doğru cevaplama olasılığını (0.0 ile 1.0 arası) temsil etmektedir. MKE bağlamında elde edilen görsel bulgular şu şekildedir:

- **Eğrilerin Konumu (Kolaylık ve Erişilebilirlik):** Tüm maddelere ait eğrilerin grafiğin merkezinden (sıfır noktasından) ziyade sol tarafında (negatif bölgede) konumlandığı görülmektedir. Bu durum, soruların hedef kitle için oldukça "erişilebilir" ve "başarılabilir" olduğunu kanıtlamaktadır. Yani, konuya dair temel düzeyde bilgisi olan bir öğrencinin bile bu soruları yüksek bir olasılıkla doğru cevaplayabileceği anlaşılmaktadır.
- **S6 Maddesi (En Erişilebilir Soru):** Eğrisi yatay eksende en solda yer alan S6 maddesi, testin en kolay ve en temel sorusudur. Bu eğri, en düşük yetenek düzeyindeki ($\theta \approx -2.00$) öğrencilerin dahi bu soruyu rahatlıkla doğru yanıtlayabildiğini, dolayısıyla öğrenme çıktısının en temel kavrama basamağını temsil ettiğini göstermektedir.
- **S21 Maddesi (Göreceli En Zorlayıcı Soru):** Diğerlerine oranla eğrisi daha sağda (sıfır noktasına en yakın) konumlanan S21 maddesi, 22 maddelik bu formun nispeten en zorlayıcı sorusudur. Eğrinin konumu, bu sorunun doğru cevaplanma olasılığının, öğrencinin yorumlayabilme becerisi arttıkça sistematik olarak yükseldiğini göstermektedir.
- **Eğrilerin Şekli (Model Uyumu):** Tüm maddelerin Madde Tepki Kuramı'nın (Rasch modelinin) öngördüğü ideal "S" (sigmoidal/ogive) biçimini koruması ve birbirine paralel seyretmesi, testin yapı geçerliğinin yüksek olduğunu gösterir. Yani her bir soru, rastgele tahminlerden (şans başarısından) ziyade, öğrencinin beceri düzeyine paralel ve tutarlı bir başarı grafiği çizmektedir.

Sonuç olarak; bu görsel veriler, geliştirilen ölçme aracının öğrencileri zorlayarak elemek yerine, SB.5.2.2 öğrenme çıktısının (doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme) her seviyedeki öğrenci tarafından ne derece edinildiğini gösteren, güvenilir bir "öğrenme çıktısı izleme aracı" olduğunu bilimsel olarak kanıtlamaktadır.

3.3. Kişi-Madde Haritası (Wright Map) Üzerinden Test-Öğrenci Uyumu

Ölçme aracındaki maddelerin zorluk seviyeleri ile öğrencilerin yetenek düzeyleri arasındaki etkileşimi aynı ölçek üzerinde eş zamanlı olarak değerlendirmek amacıyla Kişi-Madde Haritası (Wright Map) kullanılmış olup Görsel 2'de sunulmuştur.

Görsel 2. "Çevremiz Değişiyor" başarı testine ait Kişi-Madde Haritası (Wright Map)

Görsel 2'de yer alan haritanın sol tarafı öğrencilerin örtük yetenek dağılımını (Respondent latent trait), sağ tarafı ise maddelerin zorluk düzeylerini (Item difficulty) ortak bir logit ölçeği üzerinde göstermektedir. Haritadan elde edilen temel bulgular şunlardır:

- **Dağılım ve Denge:** Öğrenci yetenekleri geniş bir logit bandına yayılırken, maddelerin -2.061 ile -0.314 logit aralığında kümelendiği görülmektedir. Maddelerin tamamının öğrenci yığınının orta ve alt bölgelerinde konumlanması, testin 5. sınıf öğrencileri için oldukça "erişilebilir" olduğunu ve öğrenme çıktısı temelli bir başarı testi için beklenen psikometrik yapıyı sergilediğini göstermektedir.
- **İzleme ve Değerlendirme Gücü:** Maddelerin sıfır (0) logit seviyesinin altında yoğunlaşması, geliştirilen aracın öğrencileri birbiriyle yarıştırmaktan ziyade, SB.5.2.2. öğrenme çıktısının temel bileşenlerinin (doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme) öğrenciler tarafından ne derece edinildiğini denetleyen güçlü bir "izleme aracı" niteliği taşıdığını kanıtlamaktadır.
- **Üst Yetenek Grubu ve Öğrenme Çıktısı Odaklılık:** Haritanın üst kısmında (nispeten yüksek yetenek düzeylerinde) madde bulunmaması, çok yüksek yetenekli öğrenciler için tam bir ayırt edicilik sunmadığına (hafif bir tavan etkisi olasılığına) işaret etse de, bu durum başarı testinin kapsam geçerliği ve eğitimsel amacı doğrultusunda olumlu değerlendirilmektedir. Testin zorluk odağının, öğrenme çıktısının asgari yeterlilik sınırlarıyla tam bir örtüşme sergilemesi, ölçme aracının ilgili öğrenme çıktısını ölçmede ne çok zor ne de çok kolay olmayan, dengeli bir zorluk seviyesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak; Kişi-Madde Haritası (Wright Map) analizi, "Çevremiz Değişiyor" testinin hedef kitlenin ilgili öğrenme çıktısı alanındaki performansını ölçmede yüksek bir uyum sergilediğini

ve eğitim süreçlerinde öğrenme eksikliklerini belirlemek amacıyla kullanılabilecek geçerli bir referans sunduğunu doğrulamaktadır.

3.4. Başarı Puanlarının Çeşitli Değişkenlere Göre Karşılaştırmalı Analizi

Araştırmanın dördüncü sorusu kapsamında; öğrencilerin "Çevremiz Değişiyor" başarı testinden elde ettikleri toplam puanların cinsiyet, sahip olunan kitap sayısı, ebeveyn eğitim düzeyi, dersi sevme durumu, dijital haber takibi değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

3.4.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırma

Öğrencilerin başarı puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Başarı puanlarının cinsiyet değişkenine göre Mann-Whitney U Testi sonuçları

Gruplar	N	Medyan	*U*	p
Kız	126	15.0	7256	.235
Erkek	126	17.5		

Çizelge 6 verileri incelendiğinde, kız öğrencilerin başarı puanları ile erkek öğrencilerin başarı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır [U = 7256, p > .05]. Erkek öğrencilerin medyan başarı puanı (17.5), kız öğrencilerin medyan başarı puanından (15.0) matematiksel olarak bir miktar yüksek görünmesine rağmen, bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bir düzeye ulaşmamıştır. Bu durum Sosyal Bilgiler dersi SB.5.2.2. öğrenme çıktısının (doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme) edinilme düzeyinin cinsiyet değişkeninden bağımsız bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, geliştirilen başarı testinin her iki cinsiyet grubu için de benzer ölçme hassasiyetine sahip olduğunu ve ölçüm düzeyinde tarafsız bir değerlendirme sunduğunu kanıtlamaktadır.

3.4.2. Sahip Olunan Kitap Sayısına Göre Karşılaştırma

Öğrencilerin evlerinde sahip oldukları kitap sayısının başarı puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis testi sonuçları Çizelge 7'de sunulmuştur.

Çizelge 7. Sahip olunan kitap sayısına göre başarı puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Değişken	Kategoriler	N	Medyan	χ^2	sd	p	ϵ^2	Anlamlı Fark (DSCF)
Kitap Sayısı	(1) Sadece ders kitapları	27	11.0	17.1	2	.001	0.0683	1 < 3
	(2) Farklı en az 10 kitap	76	16.0					
	(3) Farklı 10'dan fazla kitap	149	19.0					

Çizelge 7 verileri incelendiğinde, öğrencilerin evlerindeki kitap sayısına göre başarı puanları arasında istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlı bir farklılık bulunmuştur [$\chi^2_{(2)}$ = 17.1, p < .01]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu detaylandırmak amacıyla yapılan ikili

karşılaştırma (DSCF) testi sonuçları, evinde farklı 10'dan fazla kitaba sahip olan öğrencilerin medyan başarısının (19.0), yalnızca ders kitaplarına sahip olan öğrencilerden (11.0) istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (W = 6.60, p < .001). Buna karşılık, sadece ders kitabına sahip olanlar ile evinde farklı en az 10 kitap bulunanlar arasında (W = 3.18, p = .064) ve en az 10 kitap bulunanlar ile 10'dan fazla kitabı olanlar arasında (W = 1.11, p = .714) anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Elde edilen etki büyüklüğü değeri (ϵ^2 = 0.0683), kitap sayısının başarı puanlarındaki varyansı açıklama gücünün orta düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Bu güçlü bulgu, Bourdieu'nun (1986) "kültürel sermaye" kavramıyla doğrudan açıklanabilir. Zira, evdeki basılı materyal zenginliğinin belirli bir eşiği (10'dan fazla kitap) aşması, öğrencinin okuma-anlama becerilerini, kelime dağarcığını ve akademik kavramlara aşinalığını artırarak Sosyal Bilgiler dersi SB.5.2.2. öğrenme çıktısının edinilme sürecine pozitif yansımış olabilir. Sonuçlar, zengin bir ev kütüphanesinin, öğrencilerin doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme becerilerini destekleyen kritik bir çevresel faktör olduğunu istatistiksel olarak gösterdiği söylenebilir.

3.4.3. Ebeveyn Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırma

Öğrencilerin anne ve baba eğitim düzeylerine ilişkin karşılaştırma analizleri yapılmıştır. Analizlere ilişkin Kruskal-Wallis testi sonuçları Çizelge 8'de sunulmuştur.

Çizelge 8. Ebeveyn eğitim düzeyine göre başarı puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Değişken	Kategoriler	N	Medyan	χ^2	sd	p	ϵ^2	Anlamlı Fark (DSCF)
Anne Eğitimi	(1) İlkokul	89	14.0	35.0	3	< .001	0.140	1 < 2, 3, 4
	(2) Ortaokul	46	19.0					
	(3) Lise	41	19.0					
	(4) Üniversite	76	19.0					
Baba Eğitimi	(1) İlkokul	53	14.0	37.4	3	< .001	0.149	1 < 2, 3, 4
	(2) Ortaokul	76	15.0					2 < 3, 4
	(3) Lise	68	19.0					
	(4) Üniversite	55	19.0					

Çizelge 8 verileri bütüncül olarak incelendiğinde, öğrencilerin hem anne [$\chi^2_{(3)}$ = 35.0, p < .001] hem de baba [$\chi^2_{(3)}$ = 37.4, p < .001] eğitim düzeylerine göre başarı puanları arasında istatistiksel olarak çok yüksek düzeyde anlamlı farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Elde edilen etki büyüklüğü değerleri (Anne ϵ^2 = 0.140; Baba ϵ^2 = 0.149), her iki ebeveynin eğitim düzeyinin başarı puanlarındaki varyansı açıklama gücünün oldukça yüksek (geniş etki) düzeyde olduğuna işaret etmektedir.

Farkın hangi eğitim grupları arasında olduğunu detaylı olarak belirlemek amacıyla uygulanan Dwass-Steel-Critchlow-Fligner (DSCF) ikili karşılaştırma testi sonuçları, anne ve baba

eğitiminin öğrenci başarısı üzerindeki etkisinde belirgin kopuş noktaları olduğunu ortaya koymuştur:

• **Anne Eğitim Durumuna Göre:** Annesi ilkokul mezunu olan öğrencilerin medyan başarısı (14.0), annesi ortaokul (W = 6.780, p < .001), lise (W = 5.712, p < .001) ve üniversite (W = 6.281, p < .001) mezunu olan öğrencilerin tamamından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşüktür. Ortaokul, lise ve üniversite mezunu annelerin çocukları (Medyan = 19.0) arasında ise istatistiksel bir fark bulunmamıştır. Bu durum, anne eğitiminde "ortaokul" seviyesine ulaşılmasının öğrenci başarısında bir sıçrama yarattığını göstermektedir.

• **Baba Eğitim Durumuna Göre:** Babası ilkokul mezunu olan öğrencilerin başarısı (14.0), tıpkı anne eğitiminde olduğu gibi diğer tüm eğitim kademelerindeki babaların çocuklarından anlamlı derecede düşüktür (p < .05). Ancak baba eğitiminde farklı olarak, **kademeli bir artış** söz konusudur. Babası ortaokul mezunu olan öğrencilerin başarısı (15.0), babası lise (W = 3.854, p = .033) ve üniversite (W = 4.784, p = .004) mezunu olan öğrencilerden anlamlı derecede geride kalmaktadır. Lise ve üniversite mezunu babaların çocukları (Medyan = 19.0) arasında ise fark yoktur.

Analize yönelik bu güçlü istatistiksel bulgular, ebeveyn eğitim seviyesindeki artışın, öğrencinin doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme (SB.5.2.2) gibi üst bilişsel becerileri edinme sürecinde kritik bir destek mekanizması oluşturduğunu göstermektedir. Eğitimli ebeveynlerin çocuklarına sağladığı akademik rehberlik, evdeki zengin entelektüel iklim ve sosyo-kültürel sermaye aktarımı, öğrenme çıktılarının içselleştirilmesinde doğrudan ve belirleyici bir rol oynamaktadır.

3.4.4. Dersi Sevme Durumuna Göre Karşılaştırma

Öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersini sevme durumunun (derse yönelik tutumlarının) başarı puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis testi sonuçları Çizelge 9'da sunulmuştur.

Çizelge 9. Dersi sevme durumuna göre başarı puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Değişken	Kategoriler	N	Medyan	χ^2	sd	p	ϵ^2	Anlamlı Fark (DSCF)
Dersi Sevme Durumu	(1) Hiç	40	10.0	65.2	3	< .001	0.260	1 < 2, 3, 4
	(2) Az	75	19.0					2 < 4
	(3) Çok	68	17.0					
	(4) Çok fazla	69	19.0					

Çizelge 9 verileri incelendiğinde, öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersine yönelik tutumlarına (dersi sevme durumlarına) göre başarı puanları arasında istatistiksel olarak çok yüksek düzeyde anlamlı bir farklılık bulunmuştur [$\chi^2_{(3)} = 65.2$, p < .001]. Elde edilen etki büyüklüğü değeri (ϵ^2 = 0.260), dersi sevme durumunun öğrenci başarı puanlarındaki varyansı açıklama gücünün oldukça yüksek (geniş etki) seviyede olduğunu göstermektedir. Araştırmada incelenen tüm demografik değişkenler arasında en yüksek etki değerine sahip olan bu bulgu, duyuşsal özelliklerin bilişsel başarı üzerindeki güçlü yordayıcı rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu detaylı olarak belirlemek amacıyla uygulanan ikili karşılaştırma testi sonuçları, duyuşsal tutumun başarı üzerindeki etkisini göstermektedir.

• **"Hiç" Sevenlerin Keskin Ayrışması:** Dersi "hiç" sevmeyen öğrencilerin medyan başarısı (10.0), dersi "az" ($W = 8.66$, $p < .001$), "çok" ($W = 8.61$, $p < .001$) ve "çok fazla" ($W = 11.20$, $p < .001$) seven öğrencilerin tamamından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşüktür. Bu asimetrik tablo, Sosyal Bilgiler dersine karşı geliştirilen mutlak olumsuz tutumun (derse karşı tamamen kapalı olmanın) akademik başarı önünde aşılması zor, ciddi bir bariyer oluşturduğunu göstermektedir.

• **"Az" ve "Çok Fazla" Arasındaki Nüans:** İlgi çekici bir diğer bulgu ise, dersi "çok fazla" seven öğrencilerin başarı düzeylerinin, dersi "az" seven öğrencilerden de istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek olmasıdır ($W = 3.68$, $p = .046$). Her iki grubun medyanı (19.0) aynı görünse de, sıralama ortalamaları (mean ranks) incelendiğinde en yüksek duyuşsal bağlılığın ("çok fazla"), asgari düzeydeki ilgiye ("az") kıyasla başarıda ekstra bir ivme oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Bulgular bütüncül olarak değerlendirildiğinde; derse yönelik en ufak bir ilginin ("az" seviyesinde dahi olsa) çevre ve mekânsal değişimler (SB.5.2.2) gibi konuların öğrenilmesinde bilişsel performansı tetikleyen temel bir eşik olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tam öğrenmenin ve en üst düzey akademik performansın, ancak konuya duyulan yüksek bir tutku ve ilgiyle ("çok fazla") mümkün olabildiği istatistiksel olarak doğrulanmıştır, denilebilir.

3.4.5. Haber Takibine Göre Karşılaştırma

Öğrencilerin haber takip etme durumunun başarı puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis testi sonuçları Çizelge 10'da sunulmuştur.

Çizelge 10. Haber takip etme durumuna göre başarı puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Değişken	Kategoriler	N	Medyan	χ^2	sd	p	ϵ^2	Anlamlı Fark (DSCF)
Haber Takibi	(1) Evet	76	16.0	35.4	2	< .001	0.141	3 < 1, 2
	(2) Biraz	101	19.0					
	(3) Hayır	75	11.0					

Çizelge 10 verileri incelendiğinde, öğrencilerin günlük haberleri takip etme sıklıklarına göre başarı puanları arasında istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlı bir farklılık bulunmuştur [$\chi^2_{(2)} = 35.4$, $p < .001$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu detaylandırmak amacıyla yapılan DSCF ikili karşılaştırma testi sonuçları; haberleri "hayır" yanıtıyla hiç takip etmediğini belirten öğrencilerin medyan başarısının (11.0), haberleri "evet" ($W = -5.72$, $p < .001$) ve "biraz" ($W = -8.17$, $p < .001$) takip eden öğrencilerden istatistiksel olarak anlamlı derecede daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Haberleri "evet" düzeyinde takip edenler (16.0) ile "biraz" düzeyinde takip edenler (19.0) arasında ise istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($W = 2.53$, $p = .175$).

Elde edilen etki büyüklüğü değeri ($\epsilon^2 = 0.141$), haber takip etme alışkanlığının başarı puanlarındaki varyansı açıklama gücünün geniş (yüksek) düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Bu güçlü bulgu, Sosyal Bilgiler dersinin yaşamın içinden beslenen disiplinlerarası yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Gündemi medya aracılığıyla takip eden öğrenciler küresel iklim olayları, afetler, kentleşme veya çevre sorunları gibi konulardaki güncel gelişmelere informal yollardan

maruz kalmaktadır. Gerçek yaşam durumlarına dair edinilen bu medya okuryazarlığı ve farkındalık, öğrencilerin doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme (SB.5.2.2) becerilerini doğrudan ve pozitif yönde beslemektedir. Sonuçlar, dünyaya ve güncel olaylara karşı tamamen kapalı olmanın ("hayır" kategorisi) akademik başarı önünde ciddi bir dezavantaj oluşturduğunu bilimsel olarak doğrulamaktadır, denilebilir.

3.5. Ölçüt Geçerliği: Karne Notu ve Başarı Puanı İlişkisi

Geliştirilen "Çevremiz Değişiyor" başarı testinin ölçüt geçerliğini (criterion validity) belirlemek amacıyla, öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersi karne notları ile başarı testinden elde ettikleri toplam puanlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Verilerin normal dağılım sergilememesi nedeniyle analizlerde non-parametrik bir test olan Spearman Brown Sıra Farkları Korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 11'de sunulmuştur.

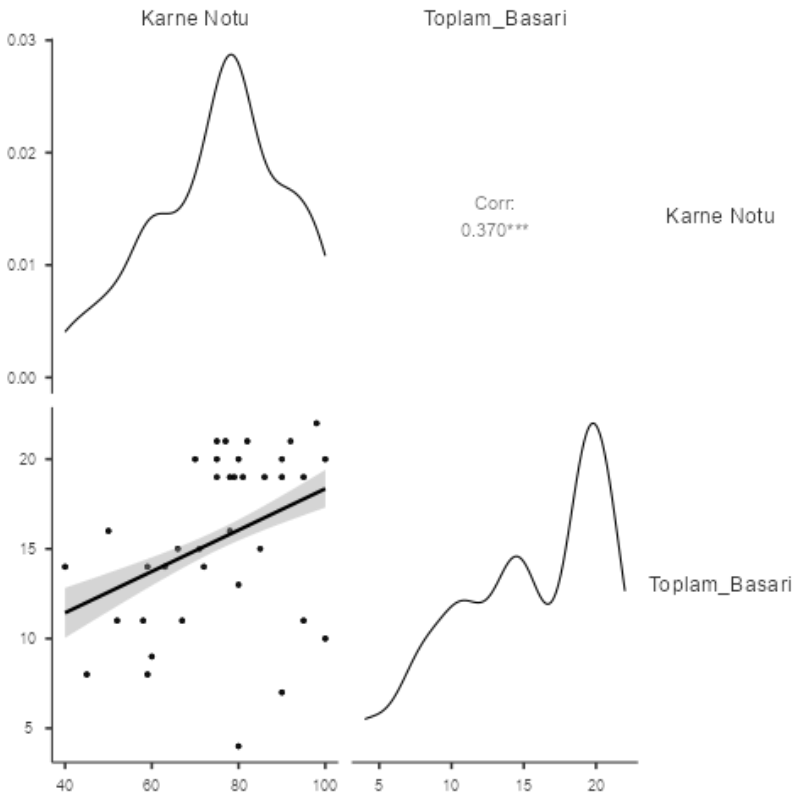
Çizelge 11. Karne notu ile başarı puanı arasındaki ilişkiye ilişkin Spearman Rho Korelasyon analizi sonuçları

Değişkenler	N	Spearman's rho (rs)	p
Karne Notu - Toplam Başarı Puanı	252	0.370	< .001

Çizelge 11 incelendiğinde, öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersi karne notları ile başarı testi puanları arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve istatistiksel olarak yüksek derecede anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir [r_s = 0.370, p < .001]. Bu bulgu, geliştirilen ölçme aracının öğrencilerin genel akademik başarı düzeyleriyle uyumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir.

Korelasyon katsayısının orta düzeyde (0.370) gerçekleşmesi teorik beklentilerle örtüşmektedir. Zira, Sosyal Bilgiler dersi karne notu, dönem boyunca işlenen tüm öğrenme alanlarını, öğrenci katılımını, performans ödevlerini ve farklı beceri alanlarını kapsayan kümülatif ve çok boyutlu bir değerlendirmedir. Buna karşın, araştırmada geliştirilen ölçme aracı yalnızca doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme (SB.5.2.2) öğrenme çıktısına odaklanan spesifik bir testtir. Kapsamları arasındaki bu hacim farkına rağmen elde edilen pozitif ve anlamlı ilişki, "Çevremiz Değişiyor" başarı testinin hedeflenen akademik beceriyi doğru bir şekilde temsil ettiğine dair geçerli ve güvenilir bir ölçüt geçerliği (criterion validity) kanıtı sunmaktadır.

Karne notu ile başarı puanı arasındaki ilişkiye ait saçılım grafiği ve yoğunluk eğrileri (Scatter Plot) Görsel 3'te sunulmuştur.

Görsel 3. Karne notu ile başarı puanı arasındaki ilişkiye ait saçılım grafiği ve yoğunluk eğrileri

Görsel 3'te sunulan saçılım grafiği ve yoğunluk eğrileri incelendiğinde, öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersi karne notları ile "Çevremiz Değişiyor" başarı testi puanları arasındaki pozitif yönlü ilişki görsel olarak da izlenebilmektedir. Grafikte yer alan regresyon hattının yukarı yönlü eğimi, genel akademik başarısı (karne notu) yüksek olan öğrencilerin bu başarı testinden de yüksek puan alma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte, grafikteki veri noktalarının (öğrencilerin) tek bir eksende yığılmayıp grafiğin farklı bölgelerine yayıldığı, özellikle orta ve üst-orta başarı düzeylerinde belirgin bir genişleme olduğu görülmektedir. Dağılımın bu esnek yapısı, istatistiksel analizle de kanıtlanan (r_s = 0.370) "orta düzeydeki" anlamlı korelasyonu doğrulamaktadır. Karne notunun tüm ders sürecini, başarı testinin ise yalnızca SB.5.2.2. öğrenme çıktısını ölçtüğü gerçeği göz önüne alındığında, saçılım grafiğindeki bu dengeli dağılım, geliştirilen ölçme aracının ne aşırı kısıtlayıcı bir zorlukta, ne de seçiciliği düşüren bir tavan etkisine (ceiling effect) sahip olduğunu, bilakis geçerli ve güvenilir bir ölçüt-bağıntılı değerlendirme sağladığını göstermektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu bölümde, Sosyal Bilgiler dersi SB.5.2.2. öğrenme çıktısına (Yaşadığı ilde doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme) yönelik geliştirilen "Çevremiz Değişiyor" adlı başarı testinden elde edilen bulgular, ilgili alan yazın çerçevesinde tartışılmış, ulaşılan sonuçlar özetlenmiş ve yapılacak araştırmalar ile uygulamaya yönelik öneriler sunulmuştur.

4.1. Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın birinci ve ikinci soruları kapsamında testin psikometrik nitelikleri incelenmiş; madde-toplam korelasyonu negatif olan bir maddenin (S23) çıkarılmasıyla 22 maddelik nihai form oluşturulmuştur. Klasik Test Kuramı (KTK) çerçevesinde testin iç tutarlık katsayıları (Cronbach's α: 0.845 ve McDonald's ω: 0.852) oldukça yüksek ve güvenilir bir seviyede bulunmuştur. Maddelerin büyük çoğunluğunun ayırt edicilik düzeylerinin 0.30 sınırının çok üzerinde olması (r_{pb} aralığı: 0.21 - 0.76), geliştirilen testin, bilen öğrenci ile bilmeyen öğrenciyi son derece hassas bir şekilde ayırdığını doğrulamaktadır.

MTK çerçevesinde uygulanan Rasch modeli sonuçları, KTK bulgularını destekleyen daha ileri düzey kanıtlar sunmuştur. Maddelerin Infit ve Outfit değerlerinin 1.0 ideal değerine oldukça yakın çıkması, maddelerin ölçülen özelliği tek boyutlu ve kusursuz bir uyumla ölçtüğünü kanıtlamaktadır (Linacre, 2002; Wright ve Linacre, 1994). Model uyumunun tüm maddeler için sağlanmış olması, testin yapı geçerliği açısından kritik bir eşiğin aşıldığını göstermektedir. Ayrıca Kişi-Madde Haritası (Wright Map) incelendiğinde, maddelerin zorluk düzeylerinin öğrencilerin yetenek dağılımının merkez ve alt bölgelerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, testin bir seçme ve eleme aracından ziyade, öğrencilerin öğrenme çıktısını asgari düzeyde kazanıp kazanmadığını belirleyen, "ölçüt-dayanaklı" (criterion-referenced) izleme aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir (de Ayala, 2022).

Araştırmada ulaşılan bir diğer önemli geçerlik kanıtı, başarı testi puanları ile karne notları arasında belirlenen pozitif ve orta düzeydeki (r_s = 0.370, p < .001) anlamlı ilişkidir. Karne notunun dönem boyunca işlenen tüm öğrenme alanlarını, farklı beceri alanlarını ve duyuşsal özellikleri barındıran kümülatif bir değerlendirme olduğu, başarı testinin ise yalnızca tek bir spesifik öğrenme çıktısına (SB.5.2.2) odaklandığı düşünüldüğünde, elde edilen bu korelasyon teorik beklentilerle tam olarak örtüşmekte ve ölçüt geçerliğini güçlü bir şekilde doğrulamaktadır.

Araştırmanın dördüncü sorusu kapsamında demografik değişkenlere yönelik ulaşılan sonuçlar, cinsiyetin başarı puanları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığını göstermiştir. Bu bulgu, doğal ve beşerî çevre konularının kız ve erkek öğrenciler tarafından benzer düzeyde ilgi gördüğünü ve içselleştirildiğini ortaya koymaktadır. Alandaki test geliştirme çalışmalarında da cinsiyetin bir başarı belirleyicisi olmadığına dair bulgular yer almaktadır. Nitekim Sağır ve diğerleri (2008) ilköğretim öğrencilerinin çevre bilgileri ve tutumlarında cinsiyete dayalı anlamlı bir fark bulunmadığını belirtmiştir. Bu doğrultuda Güşta Şahin ve Doğu (2019) cinsiyete göre öğrencilerin çevre konusunda benzer tavırlar ve duyarlılık sergilediğini aktarırken, Yanık (2022) da öğrencilerin çevreye yönelik tutum puanlarının cinsiyet değişkenine göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada, sosyo-kültürel bağlamı yansıtan evdeki kitap sayısı ve ebeveyn eğitim düzeyi (hem anne hem baba) değişkenlerinin, öğrencilerin bilişsel başarıları üzerinde çok yüksek düzeyde anlamlı ve geniş bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Özellikle evinde 10'dan fazla farklı kitap bulunan öğrenciler ile ebeveynleri (anne veya baba) üniversite mezunu olan öğrencilerin başarı puanlarında yaşanan keskin sıçrama, Bourdieu'nun (1986) "kültürel sermaye" kavramıyla açıklanabilir. Evdeki basılı materyal zenginliği ve eğitimli ebeveynlerin

sağladığı entelektüel rehberlik, öğrencinin akademik kavramlara aşinalığını artırmaktadır. Sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel statünün akademik başarıdaki güçlü yordayıcı rolünü inceleyen Şirin (2005) ile Çelenk (2003)'in bulguları da ebeveyn eğitimindeki artışın çocuğun çok boyutlu düşünme becerisine pozitif yansıdığını ortaya koyarak mevcut araştırmanın bulgularıyla tam bir uyum sergilemektedir.

Alan yazında, öğrenci başarısını etkileyen en temel unsurların ailenin gelir ve eğitim düzeyi olduğu, bu durumun eğitim süreçlerinde aile içi kaynakların kritik önemini ortaya koyduğu vurgulanmaktadır (Sarma ve Can, 2025). Bu doğrultuda ebeveynlerin, özellikle de babanın öğrenim seviyesinin yükselmesinin öğrenci başarısı üzerinde doğrudan pozitif etkileri bulunmaktadır (Sarıer, 2016; Vardar, 2015). Eğitim düzeyi yüksek bir babanın, çocuğuna rehberlik ederek akademik gelişimine büyük katkı sağladığı (Sarıer, 2016), baba eğitim seviyesi arttıkça öğrencilerin Seviye Belirleme Sınavı (SBS) akademik başarı puan ortalamalarının yükseldiği belirlenmiştir (Güngüver ve Göktaş, 2011). Ayrıca, bu değişkenin akademik başarının yanı sıra öğrencilerin çevreye yönelik tutum, düşünce ve bilgi düzeylerinde de anlamlı farklılıklar oluşturduğu görülmektedir (Kılıç ve Girgin, 2019; Soğukpınar ve Karışan Korucu 2020; Yavuz, 2019). Nitekim, babası yüksek lisans mezunu olan öğrencilerin çevre bilgisi puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Güşta Şahin ve Doğu, 2019).

Aile içi kaynakların somut göstergeleri olan evdeki bilgisayar ve kitap mevcudiyeti, öğrenci başarısını daha belirgin hâle getirmektedir (Berkant ve Tüzer 2017). Evinde kütüphanesi bulunan, gazete ve dergi gibi yayınlar alınan ailelerde çocukların akademik başarılarının arttığı (Vardar, 2015), özellikle evdeki kitap sayısının 75-100 arasında olmasının tutum puanlarının güçlü bir yordayıcısı olduğu ve kitap sayısındaki artışın bu puanları olumlu etkilediği ifade edilmektedir (Kumandaş ve Kutlu, 2010). Bu doğrultuda, öğrencilerin okudukları kitap sayısına bağlı olarak sınav puanlarının, aritmetik ortalamalarının ve akademik başarılarının pozitif yönde gelişim gösterdiği tespit edilmiştir (Berkant ve Tüzer 2017; Güngüver ve Göktaş, 2011).

Araştırmanın en çarpıcı ve yüksek etki büyüklüğüne sahip bulguları ise dersi sevme durumu ($\epsilon^2 = 0.260$) ve haber takip etme ($\epsilon^2 = 0.141$) alışkanlıklarında ortaya çıkmıştır. Dersi "hiç" sevmeyen veya gündemi "hayır" yanıtıyla hiç takip etmeyen öğrencilerin başarı düzeyleri en alt seviyede kalarak, diğer tüm gruplardan keskin bir şekilde ayrıştığı tespit edilmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin yaşamın bizzat içinden beslenen disiplinlerarası doğası göz önüne alındığında, duyuşsal hazırbulunuşluğun ve medya okuryazarlığının bilişsel başarı için ne denli kritik olduğu anlaşılmaktadır (Bloom, 1976). Öğrencilerin derse ve güncel dünya sorunlarına yönelik bu açık tutumları, çevre sorunlarına karşı yalnızca bilişsel bir farkındalık değil, aynı zamanda eylem temelli bir davranış geliştirmeleri için temel bir zemin oluşturabilir. Nitekim Gökçe (2009) tarafından yapılan çalışmada da, haber takip etme alışkanlığının öğrencilerin eleştirel düşünme ve çevre sorunlarını analiz etme becerilerini doğrudan yordadığı kanıtlanmıştır.

Alan yazında genel olarak öğrencilerin tutumları ile öğrenme çıktıları arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu, tutum düzeyleri yükseldikçe başarının da arttığı belirlenmiştir (Tay ve Akyürek Tay, 2006). Bu etkileşimin her zaman doğrusal olmayabileceğini ve Sosyal Bilgiler dersini seven öğrencilerin akademik başarılarının ve ders içi etkinliklere karşı eğilimlerinin daha yüksek olduğu bilinmektedir (Karakuş, 2012). Benzer şekilde, başarı düzeyleri denk olsa

bile, dersi seven öğrencilerin daha olumlu tutum puanlarına sahip olduğu belirlenmiştir (Kumandaş ve Kutlu, 2010).

Günümüzde sınıf ortamını destekleyen medya ve sosyal medya araçları, kaynak paylaşımı ve etkileşimli iletişim olanaklarıyla akademik başarıyı pozitif yönde etkilemektedir (Duman ve Aksoğan, 2018). Öğretim süreçlerinde gazete, dergi ve güncel olayların kullanılması ise kalıcı öğrenmeyi kolaylaştırmakta ve derse yönelik duyuşsal özellikleri zenginleştirmektedir (Çakmak ve Aslan, 2023). Nitekim çevre bilinci kazandırma amacıyla gazete haberlerinden yararlanılmasının, öğrencilerin çevre sorunlarının ciddiyetini kavramalarında, çevresel duyarlılık geliştirmelerinde, sivil toplum kuruluşlarına katılım isteklerinde ve etkili vatandaşlık becerilerinde anlamlı kazanımlar sağladığı söylenebilir. Bu durum, tercih edilen öğretim materyallerinin ve yöntemlerinin öğrenci tutum ile davranışları üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır.

4.2. Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlar dikkate alınarak aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

4.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

- Geliştirilen başarı testi, Sosyal Bilgiler öğretmenleri tarafından SB.5.2.2. öğrenme çıktısına yönelik "izleme testi" veya "öğrenme çıktısı değerlendirme testi" olarak kullanılabilir.
- Öğretim sürecinde salt teorik bilgi aktarımı yerine, güncel öğretim programlarında da vurgulanan beceri ve değer temelli bütüncül yapı merkeze alınmalı, çevre ve mekânsal değişimlere yönelik eğitimlerde öğrencilerin duyuşsal bağlarını (dersi sevme) güçlendirecek oyunlaştırma ve aktif katılım etkinliklerine ağırlık verilmelidir.
- Evdeki kültürel sermayesi (kitap sayısı ve ebeveyn eğitim düzeyi) nispeten dezavantajlı olan öğrencilerin, okul ortamında desteklenmesi amacıyla okul kütüphaneleri zenginleştirilmeli ve güncel olayların tartışıldığı (haber analizi vb.) etkinlikler artırılmalıdır.

4.2.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Bu araştırma belirli bir ildeki öğrenci grubuyla yürütülmüştür. Gelecek çalışmalarda, ölçme aracının farklı coğrafi bölgelerde ve sosyo-ekonomik olarak farklılaşan okul türlerinde (köy okulları, dezavantajlı kentsel bölgeler vb.) uygulanarak geçerlik kanıtlarının çeşitlendirilmesi önerilmektedir.

- Madde Tepki Kuramı'nın sağladığı kişi-madde haritası parametreleri temel alınarak, Sosyal Bilgiler alanındaki çevre eğitimi konuları için "Bilgisayar Ortamında Bireye Uyarlanmış Test" (Computerized Adaptive Testing - CAT) yazılımları geliştirilebilir.

- Yapılacak çalışmalarda, öğrencilerin haber takip alışkanlıkları ve derse yönelik tutumlarının, çevre sorunlarına karşı geliştirdikleri su ayak izi farkındalığı veya eylem odaklı umut düzeyleri üzerindeki aracı/yordayıcı rolleri detaylı olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

Aksan, Z. ve Çelikler, D. (2013). İlköğretim öğretmen adaylarının küresel ısınma konusundaki görüşleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(1), 49–67. https://izlik.org/JA96EM88SC

Arslan, K. ve Arı, G. A. (2023). Ortaokul öğrencilerine yönelik iklim ve iklim değişikliği başarı testinin geliştirilmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, *8*(2), 361–379. https://doi.org/10.54979/turkeğitimdergisi.1380932

Bayar, R. ve Karabacak, K. (2020). Arazi örtüsü üzerindeki beşeri etkinin belirlenmesi: Ankara ili örneği. *Journal of Geography*, (41), 29–43. https://doi.org/10.26650/JGEOG2019-0043

Bayer, K. E. ve Gül, S. (2026). Farklı yerleşim yerlerindeki (kırsal-kentsel) ilkokul öğrencilerinin çevre sorunları ve iklim değişikliği farkındalıkları. *International Journal of Geography and Geography Education*, (57), 213–238. https://doi.org/10.32003/igge.1730717

Belge, R. ve Duman, C. (2023). Doğal ortam üzerinde beşerî etkinin mekânsal analizi: Denizli örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, *21*(1), 77–99. https://doi.org/10.33688/aucbd.1245140

Berkant, H. G. ve Tüzer, A. (2017). Sekizinci sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ve sayısal ders başarılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(2), 171–190. https://izlik.org/JA59SF42SL

Bloom, B. S. (1976). *Human characteristics and school learning*. McGraw-Hill.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood. https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm

Çakmak, Z. ve Aslan, S. (2023). Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan genel ağ haberlerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(88), 1408–1426. https://doi.org/10.17755/esosder.1210504

Çakmakçı, E. ve Ütkür Güllühan, N. (2025). Cumhuriyet'ten günümüze uygulanan ilkokul programındaki değişim ve süreklilik algısı. *International Primary Educational Research Journal*, *9*(1), 35–53. https://doi.org/10.38089/iperj.2025.204

Çelenk, S. (2003). Okul başarısının ön koşulu: Okul aile dayanışması. *İlköğretim Online*, *2*(2). https://izlik.org/JA94MY82TW

de Ayala, R. J. (2022). *The theory and practice of item response theory* (2nd ed.). Guilford Press.

De Vellis, R. F. ve Thorpe, C. T. (2021). *Scale development: Theory and applications* (5th ed.). Sage Publications.

Deniz, M., İnel, Y. ve Sezer, A. (2021). Üniversite öğrencilerinin iklim değişikliğine yönelik farkındalık ölçeği. *International Journal of Geography and Geography Education*, (43), 252–264. https://doi.org/10.32003/igge.818561

Doğan, K. ve Doğan, M. (2023). Küreselleşen Dünya'da dağ ve insan etkileşimi: Rize Dağları örneği. *Anasay*, 23, 247–267. https://doi.org/10.33404/anasay.1223294

Duman, M. Ç. ve Aksoğan, M. (2018). Sosyal medya ve akademik başarı: İnönü Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir alan araştırması. *Social Sciences Studies Journal*, *4*(18), 1624–1638. https://doi.org/10.26449/sssj.564

Garipağaoğlu, N. ve Duman, E. (2018). Çatalca İlçesi'nin arazi kullanımında meydana gelen değişimler (1987-2016). *Marmara Coğrafya Dergisi*, *37*, 219–232. https://doi.org/10.14781/mcd.386372

Gökçe, N. (2009). Çevre eğitiminde gazetelerden yararlanma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *2*(6), 251–265.

Gülersoy, E. A. (2013). Çorum merkez ilçede arazi kullanımının zamansal değişimi ve çevresel etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, *11*(2), 169–194. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000148

Gülersoy, E. A., Kaya, G. ve Şeker, A. (2024). *Cumhuriyetin yüzüncü yılında çevre ve toplum*. Eğitim Yayınevi.

Güngüver, A. ve Gökdaş, İ. (2011). İlköğretim öğrencilerinin seviye belirleme sınav başarılarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *2*(2), 30–47. https://izlik.org/JA33HM74CK

Güşta Şahin, H. ve Doğu, S. (2019). Okul öncesi öğretmen adaylarının çevre sorunlarına ilişkin tutum ve davranışlarının incelenmesi. *İlköğretim Online*, *17*(3). https://doi.org/10.17051/ilkonline.2018.466359

Hekimoğlu, B. ve Altındeğer, M. (2008). *Küresel ısınma ve iklim değişikliği*. Samsun İl Tarım Müdürülüğü Çiftçi Eğitimi ve yayım Şubesi Yayını.

Karabaş, A. (2025). *Ortaokul öğrencilerinin çevre, küresel ısınma, iklim değişikliği, su ve sürdürülebilir çevre ile ilgili farkındalıklarının belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Karabulut, Ş. ve Metin, B. (2022). Sosyal bilgiler derslerinde çevre ile ilgili konuların öğretimine ilişkin öğretmenlerin düşünce ve faaliyetleri. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *8*(1), 46–61. https://doi.org/10.29065/usakead.1039503

Karadağ, Y. ve Acar, F. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, *4*(1), 62–78. https://doi.org/10.38015/sbyy.693956

Karakuş, F. (2012). Oluşturmacı öğrenme ve otantik değerlendirme yaklaşımlarının sosyal bilgiler öğretiminde öğrencilerin akademik başarı ve kalıcılığa etkisi. *Çukurova*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, *21*(1), 101–116. https://izlik.org/JA76EZ89ZJ

Kerçin, D. (2025). Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında çevre eğitimi: 2005, 2018 ve 2024 programlarının karşılaştırmalı analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *61*(61), 278–295. https://doi.org/10.15285/maruaebd.1558031

Kılıç, Ç. ve Girgin, S. (2019). Ortaokul öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının 2-ÇDM tutum ölçeği kullanılarak çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, *6*(2), 215–232. https://izlik.org/JA93MJ46PH

Kumandaş, H. ve Kutlu, Ö. (2010). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin performans görevlerine ilişkin tutumlarını etkileyen faktörler. *İlköğretim Online*, *9*(2), 714–722. https://izlik.org/JA74YC63RA

Linacre, J. M. (2002). What do infit and outfit mean-square and standardized mean? *Rasch Measurement Transactions*, *16*(2), 878. https://www.rasch.org/rmt/rmt162f.htm

Manap, Ç. (2025). Bastırılmışın geri dönüşü: Antroposen çağda çevre krizi, küresel eşitsizlik ve göç. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, *12*(2), 472–495. https://doi.org/10.17572/mj2025.2.472-495

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1981

Ören, S. ve Kocabaş, S. (2023). İklim değişikliği ile mücadelede kurumsal karbon emisyon farkındalığını artırma: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Devrek Meslek Yüksekokulu örneği. *Black Sea Journal of Engineering and Science*, *6*(4), 363–368. https://doi.org/10.34248/bsengineering.1293235

Özen, R. (2010). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin zaman, süreklilik ve değişimi algılama becerilerinin araştırılması: Nitel bir araştırma.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi.

Özen, R. ve Sağlam, İ. H. (2010). İlköğretim öğrencilerinin değişim ve sürekliliği algılayışı. *Akademik Bakış Dergisi*, (22), 1–15.

R Core Team. (2025). *R: A language and environment for statistical computing* (Version 4.5) [Computer software]. https://cran.r-project.org

Sağır, Ş. U., Aslan, O. ve Cansaran, A. (2008). İlköğretim öğrencilerinin çevre bilgisi ve çevre tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, *7*(2), 496–511. https://izlik.org/JA44EG54AP

Sarıer, Y. (2016). Türkiye'de öğrencilerin akademik başarısını etkileyen faktörler: Bir meta-analiz çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *31*(3), 609–627. https://doi.org/10.16986/HUJE.2016015868

Sarma, Ö. ve Can, B. (2025). 2023 PISA sonuçlarının lojistik regresyon analizi ile incelenmesi. *Anadolu Öğretmen Dergisi*, *9*(1), 75–89. https://doi.org/10.35346/aod.1697494

Secim, O. ve Ünlü, M. (2021). Coğrafya dersi öğretim programı değişim ve süreklilik becerisine yönelik öğretmen algısının incelenmesi. *International Journal of Geography and Geography Education*, (44), 18–37. https://doi.org/10.32003/igge.903110

Soğukpınar, R. ve Karışan Korucu D. (2020). Ortaokul öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (53), 583–606. https://izlik.org/JA54MJ87ML

Şen, O. (2022). *Sosyal bilgiler eğitimindeki beceri temalı lisansüstü tezlerin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi.

Şirin, S. R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Review of Educational Research*, *75*(3), 417–453. https://doi.org/10.3102/00346543075003417

Tay, B. ve Akyürek Tay, B. (2006). Sosyal bilgiler dersine yönelik tutumun başarıya etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *4*(1), 73–84. https://izlik.org/JA84RF68UF

The Jamovi Project. (2025). *Jamovi* (Version 2.7) [Computer software]. https://www.jamovi.org

Vardar, İ. (2015). *İlkokullarda anne ve baba ilgisinin çocukların başarısı üzerine etkileri. (Kırklareli Örneği).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Wright, B. D. ve Linacre, J. M. (1994). Reasonable mean-square fit values. https://www.rasch.org/rmt/rmt83b.htm

Yanık, A. Ç. (2022). *Ortaokul öğrencilerinin çevre bilinci, çevreye yönelik tutum ve görüşlerinin incelenmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi.

Yavuz, E. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin çevresel tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi.

Yıldırım, M. Z. (2019). *İnsanın doğal çevre üzerindeki değiştirici rolü ve dini inançların etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.

Yolcu, S. ve Metin, Ö. (2024). Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabının değişim ve sürekliliği algılama becerisi açısından değerlendirilmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, *16*(31), 538-558. https://doi.org/10.38155/ksbd.1330499

Yurdugül, H. (2005, Eylül). *Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması* [Bildiri sunumu]. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

OKUL YÖNETİCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE POZİTİF ÖĞRETMENİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Şule BELKIS
Yıldız Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
ORCID iD: 0009-0000-5717-1431
E-posta: sulebalkis@gmail.com

Özet

Eğitim alanında yaşanan değişimler, öğretmenlik mesleğinin yalnızca ders anlatımıyla sınırlandırılamayacağını açık biçimde göstermektedir. Günümüzde öğretmenden öğrencinin akademik gelişiminin yanı sıra sosyal ve duygusal gelişimini de desteklemesi, okul içindeki ilişkilere olumlu katkı sunması ve mesleki tutumuyla örnek olması beklenmektedir. Bu çerçevede pozitif öğretmenlik, öğretmenin kişisel özelliklerini, sınıf içindeki yaklaşımını ve okul kültürü üzerindeki etkisini birlikte ele alan bir kavram olarak önem kazanmaktadır. Bu araştırmada, okul yöneticilerinin gözlem ve deneyimlerinden hareketle pozitif öğretmenin karakteristik özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma, nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseniyle yürütülmüştür. Farklı eğitim kademelerinde görev yapan 23 okul yöneticisiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler gönüllülük esasına dayalı olarak yüz yüze ve çevrim içi biçimde yapılmış; elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla incelenmiştir.

Araştırma sonucunda pozitif öğretmenin özelliklerinin dört ana tema altında toplandığı görülmüştür: karakteristik yetkinlikler, eğitsel yaklaşım, kurumsal etkileşim ve değer temsili. Katılımcı görüşlerine göre pozitif öğretmen; iletişim becerileri güçlü, sabırlı, merhametli ve yapıcı bir tutum sergileyen; öğrenciyi birey olarak tanıyan, sınıf yönetiminde pozitif disiplin anlayışını benimseyen, meslektaşlarıyla iş birliği kurabilen ve okul iklimine olumlu katkı sağlayan öğretmendir. Bunun yanında öğretmenin etik, kültürel ve sosyal değerleri davranışlarıyla temsil etmesi, pozitif öğretmenliğin önemli bir boyutu olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak pozitif öğretmenlik, yalnızca bireysel özelliklerle açıklanabilecek bir nitelik değil; sınıf içi uygulamalar, mesleki ilişkiler ve değer temsiliyle birlikte ele alınması gereken çok boyutlu bir mesleki duruştur. Araştırmanın, pozitif öğretmenlik kavramının Türk eğitim sistemi içindeki karşılığını görünür kılması ve bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pozitif psikoloji, pozitif eğitim, pozitif öğretmenlik, okul kültürü, olgubilim.

FEN EĞİTİMİNDE FARKLILAŞTIRILMIŞ ÖĞRETİMİN FEN DERSİNE YÖNELİK MOTİVASYONA ETKİSİ

Mihrimah Örme

Gazi Üniversitesi,

mihrimahkayaa@gmail.com - https://orcid.org/0009-0004-8662-1322

Prof. Dr. Halil İbrahim Yıldırım

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi,

halily@gazi.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-8836-8349

ÖZET

Bu çalışmanın amacı fen eğitiminde farklılaşmış öğretimin 7.sınıf öğrencilerinin fen dersine yönelik motivasyonları üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma yarı deneysel yöntem ve öntest–sontest kontrol gruplu deneysel desen ile tasarlanmıştır. Araştırma 2025-2026 öğretim döneminde Ankara ili Yenimahalle ilçesinde bulunan bir devlet ortaokulunda okuyan 7. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilmiş ve 10 hafta sürmüştür. 7. sınıf şubelerinden bir şube kontrol, bir şube deney grubu olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örnekleme yöntemi uygun örneklemedir. Kontrol grubunda 25 ve deney grubunda 28 öğrenci yer almıştır. Öğrencilerin fen dersine yönelik motivasyonları "Fene Yönelik Motivasyon Ölçeği" ile ölçülmüştür. Motivasyon ölçeği araştırmanın başında ön test araştırmanın sonunda son test olarak uygulanmıştır. Hem kontrol hem de deney grubunda öğretim fen dersinde Işık Ünitesi'nde gerçekleştirilmiş ve 10 hafta sürmüştür. Kontrol grubunda öğretim fen dersinde öğrenci merkezli bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Deney grubunda ise fen eğitiminde farklılaştırılmış öğretim uygulanmıştır. Fen eğitiminde farklılaştırılmış öğretimde öğretimin içeriği, öğrenme ve öğretme süreci, ürün ile değerlendirme basamaklarında öğrenci özellikleri-düzeyleri dikkate alınarak farklı öğretim ve değerlendirme etkinlikleri kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler Bağımsız Gruplar İçin t-Testi ve Bağımlı Gruplar İçin t-Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonunda yalnızca deney grubunun fen dersine yönelik motivasyonlarında anlamlı bir yükseliş gerçekleşmiştir. Araştırma sürecinin başlangıcında kontrol ve deney grubu öğrencilerinin fene yönelik motivasyon puanları arasında anlamlı bir fark yokken, araştırmanın sonunda deney grubu öğrencilerinin motivasyon puanları kontrol grubu öğrencilerinin motivasyon

puanlarından anlamlı seviyede daha yüksek çıkmıştır. Bu bulgulara dayanarak fen eğitiminde farklılaştırılmış öğretimin fene yönelik motivasyonun gelişimine olumlu katkısı olduğu söylenebilir. Bu sonuca göre fen eğitiminde farklılaştırılmış öğretime de yer verilmesi gerektiği öneri olarak sunulabilir.

Anahtar Kelimeler : Farklılaştırılmış öğretim, fen öğretimi, motivasyon

TALIS 2024: ÖĞRETMEN ÖZ YETERLİLİĞİNİ YORDAYAN FAKTÖRLER

Yüksek Lisans Öğrencisi Fatma SÜMBÜL

İstanbul Aydın Üniversitesi,

fatmasumbul@stu.aydin.edu.tr - ORCID ID 0009-0003-4009-9076

Doç. Dr. BETÜL ALATLI

Balıkesir Üniversitesi,

betul.alatlı@balikesir.edu.tr - ORCID ID 0000-0003-2424-5937

ÖZET

Öğretmen öz yeterliliği, en temel tanımıyla öğretmenin öğrencilerini beklenen sonuçlara ulaştırmadaki kapasitesi ve etkili eğitim-öğretim sunabilme yeteneğine olan inancıdır. Bu inanç, öğretmenlerin mesleki çabalarını, zorluklarla karşılaştığındaki direncini ve öğrenci başarılarını doğrudan ve dolaylı olarak şekillendiren kritik faktördür. Bu araştırmanın amacı Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin öz yeterlilik inançlarını yordayan faktörler incelenmektir. OECD tarafından yürütülen Uluslararası Öğrenme ve Öğretme Araştırması (TALIS) Türkiye verileri kullanılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise uluslararası büyük ölçekli veri setlerinin analizinde yaygın olarak tercih edilen IDB Analyzer programı kullanılarak regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda kurulan modelin, öğretmen öz yeterliliği toplam varyansının %15'ini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır. Değişkenlerin etkileri detaylı incelendiğinde; ders kapsamında meslektaşlarla gerçekleştirilen mesleki iş birliği ($\beta = 0,23$, $t = 14,82$) ve iş doyumu ($\beta = 0,22$, $t = 14,43$), öğretmen öz yeterliliğini pozitif yönde yordayan en güçlü etkenler olarak öne çıkmaktadır. Demografik değişkenlerden cinsiyet değişkeninin öz yeterliliği anlamlı düzeyde yordadığı kadın öğretmenlerin erkek meslektaşlarına kıyasla daha yüksek öz yeterlilik inancına sahip olduğu saptanmıştır. Yaş değişkeni belirli bir grup için öz yeterliliği anlamlı olarak yordamaktadır. 29 yaş altı genç öğretmenlerin 60 yaş ve üzerindeki meslektaşlarına kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek öz yeterlilik bildirdiği belirlenmiştir. Öte yandan, mesleki deneyim yılının öğretmen öz yeterliliği üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak TALIS verilerine dayanan bu araştırma; öğretmenlerin öz yeterlilik

inançlarının gelişiminde genç yaşın ve kadın olmanın istatistiksel olarak avantaj sağladığını; ancak en büyük ve anlamlı değişimin iş doyumunun artırılması ve mesleki iş birliği kültürünün desteklenmesiyle sağlandığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Özyeterlilik, İş Doyumu, Mesleki İş birliği, TALIS 2024

ÖĞRETMENLERİN YAPAY ZEKÂ ALGILARI İLE MESLEKİ TÜKENMİŞLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KARMA YÖNTEMLE İNCELENMESİ

Ferdi Üçer
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
ferdiucer5@gmail.com - 0009-0001-8485-6134

Doç.Dr. Nuh Yavuzalp
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
nuhyavuzalp@gmail.com - 0000-0001-9275-275X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin eğitimde yapay zekâ (YZ) kullanımına yönelik algıları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ilişkinin altında yatan dinamikleri çok boyutlu bir perspektifle açıklamaktır. Araştırmada açıklayıcı ardışık karma yöntem deseni benimsenmiştir. Nicel aşamada, Türkiye'deki resmi eğitim kurumlarında görev yapan 68 öğretmenden elde edilen verilerle öğretmenlerin YZ algıları (öğretim, öğrenme ve etik boyutları) ile mesleki tükenmişlik düzeyleri (duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı) arasındaki ilişkiler korelasyonel analizlerle incelenmiştir. Nitel aşamada ise nicel bulguları derinlemesine açıklamak amacıyla maksimum çeşitlilik örneklemesi ile seçilen 8 öğretmenle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve veriler tematik analiz yoluyla çözümlenmiştir. Bulgular, öğretmenlerin YZ algılarının genel olarak yüksek, mesleki tükenmişlik düzeylerinin ise orta seviyede olduğunu göstermekte; ancak YZ algısı ile tükenmişlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Nitel bulgular, YZ'nin ders hazırlama, materyal geliştirme ve rutin işlerde zaman tasarrufu sağlayarak önemli bir iş kaynağı işlevi gördüğünü; buna karşın tükenmişliğin daha çok iş yükü, bürokratik süreçler ve altyapı yetersizlikleri gibi makro düzey faktörlerden beslendiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, YZ eğitimde destekleyici bir araç olmakla birlikte, öğretmenlerin mesleki tükenmişliğini azaltmada tek başına yeterli değildir.

Anahtar Kelimeler : Yapay zekâ, öğretmen tükenmişliği, karma yöntem, öğretmen algısı

INVESTIGATING THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS' PERCEPTIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THEIR PROFESSIONAL BURNOUT: A MIXED-METHODS STUDY

Ferdi Üçer
Bolu Abant İzzet Baysal University
ferdiucer5@gmail.com - 0009-0001-8485-6134

Doç.Dr. Nuh Yavuzalp
Bolu Abant İzzet Baysal University
nuhyavuzalp@gmail.com - 0000-0001-9275-275X

ABSTRACT

This study aims to investigate the relationship between teachers' perceptions of artificial intelligence (AI) in education and their levels of professional burnout, and to explain the underlying dynamics of this relationship from a multidimensional perspective. An explanatory sequential mixed-methods design was employed. In the quantitative phase, data collected from 68 teachers working in public schools in Türkiye were analyzed using correlational techniques to examine the relationships between AI perceptions (instructional, learning, and ethical dimensions) and burnout levels (emotional exhaustion, depersonalization, and personal accomplishment). In the qualitative phase, semi-structured interviews were conducted with 8 teachers selected through maximum variation sampling, and the data were analyzed using thematic analysis. The findings indicate that teachers' perceptions of AI are generally high, while their burnout levels are moderate; however, no statistically significant relationship was found between AI perceptions and burnout. Qualitative findings reveal that AI functions as a valuable job resource by saving time in lesson preparation, material development, and routine tasks, while burnout is mainly driven by macro-level factors such as workload, bureaucratic demands, and infrastructural limitations. Overall, although AI serves as a supportive tool in educational settings, it is not sufficient on its own to reduce teachers' professional burnout.

Keywords: Artificial intelligence, teacher burnout, mixed methods, teacher perception

1. Giriş

Yapay zekâ (YZ) teknolojileri, özellikle üretken yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte, eğitim ortamlarında öğretim süreçlerini yeniden şekillendiren önemli bir dönüşüm alanı hâline gelmiştir. Ders planlama, materyal geliştirme, ölçme-değerlendirme ve bireyselleştirilmiş öğrenme desteği gibi alanlarda sunduğu olanaklar, öğretmenlerin iş süreçlerini kolaylaştırma ve pedagojik pratiklerini zenginleştirme potansiyeli taşımaktadır (Trust et al., 2023; Yu & Guo, 2023). Bununla birlikte, bu dönüşüm yalnızca pedagojik fırsatlar üzerinden değil; etik, mesleki ve psikolojik boyutlarıyla da değerlendirilmelidir.

Eğitim teknolojilerinin benimsenmesini açıklamak için sıklıkla kullanılan Teknoloji Kabul Modeli, bireylerin teknolojiye yönelik tutumlarını algılanan yarar ve kullanım kolaylığı temelinde açıklamaktadır (Granić & Marangunić, 2019). Ancak üretken yapay zekâ gibi öğretimin merkezine temas eden sistemlerde öğretmen algısı yalnızca teknik yeterlik veya kullanım kolaylığı ile sınırlı değildir. Öğretmenler bu araçları öğretim süreçlerine katkısı, öğrenme üzerindeki etkisi ve etik riskleri bakımından çok boyutlu biçimde değerlendirmektedir (Ghimire et al., 2024; Yu & Guo, 2023). Bu nedenle öğretmenlerin yapay zekâya ilişkin algılarının öğretim, öğrenme ve etik boyutlarında ele alınması önemlidir.

Öte yandan öğretmenlik, yüksek duygusal emek, yoğun iş yükü ve sürekli değişen beklentiler nedeniyle tükenmişlik riski taşıyan mesleklerden biridir. Mesleki tükenmişlik; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıda azalma boyutlarıyla açıklanmaktadır (Maslach & Jackson, 1981). İş Talepleri ve Kaynakları (İT-K) modeli, çalışma ortamındaki unsurları iş talepleri ve iş kaynakları olarak sınıflandırmakta; yüksek talepler ile yetersiz kaynakların tükenmişliği artırdığını, güçlü kaynakların ise koruyucu rol üstlendiğini belirtmektedir (Bakker & Demerouti, 2017; Demerouti et al., 2001).

Bu bağlamda yapay zekâ, öğretmenler için çifte anlam taşımaktadır. Bir yandan ders hazırlığını kolaylaştıran, rutin görevleri hızlandıran ve zaman kazandıran bir iş kaynağı olabilir; diğer yandan hızlı teknolojik değişim, etik denetim gereksinimi ve yeni beceriler edinme baskısı sebebiyle yeni bir iş talebi de yaratabilir (Tarafdar et al., 2019; Tu et al., 2025). Ne var ki mevcut literatürde yapay zekâya ilişkin çalışmalar daha çok teknoloji kabulü, öğrenci başarısı ya da genel pedagojik katkılar üzerinde yoğunlaşmakta; öğretmenlerin yapay zekâ algıları ile mesleki tükenmişlikleri arasındaki ilişkiyi karma yöntemle ele alan çalışmalar sınırlı kalmaktadır (Zafari et al., 2022; Zawacki-Richter et al., 2019).

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin eğitimde yapay zekâ kullanımına yönelik algıları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve nicel bulguların arka planını öğretmen deneyimleri üzerinden açıklamaktır. Bu doğrultuda şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenlerin yapay zekâ algıları ve mesleki tükenmişlik düzeyleri ne durumdadır?
2. Yapay zekâ algısı ile mesleki tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Öğretmenler yapay zekâ kullanımını iş yükleri ve mesleki deneyimleri bağlamında nasıl anlamlandırmaktadır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada açıklayıcı ardışık karma yöntem deseni kullanılmıştır. Bu desen, ilk aşamada nicel veriler yoluyla genel eğilimlerin ortaya konmasına, ikinci aşamada ise nitel verilerle bu eğilimlerin açıklanmasına olanak tanımaktadır (Creswell & Creswell, 2018). Araştırmanın epistemolojik zemini pragmatik yaklaşım olup, nicel ve nitel verilerin birlikte kullanılmasıyla araştırma problemine daha bütüncül bir açıklama getirilmesi amaçlanmıştır (Johnson & Onwuegbuzie, 2004).

2.2. Katılımcılar

Nicel aşamanın çalışma grubunu Türkiye’de resmi eğitim kurumlarında görev yapan 68 öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcıların %63.2’si kadın, %36.8’i erkektir. Büyük bölümü ortaokul kademesinde görev yapmakta ve önemli bir kısmı 40–49 yaş aralığında yer almaktadır. Mesleki kıdem dağılımı incelendiğinde örneklemin farklı deneyim düzeylerinden öğretmenleri içerdiği görülmektedir.

Tablo 1. Nicel Örnekleme İlişkin Demografik ve Mesleki Özelliklerin Dağılımı (N=68)

Demografik Değişken	Kategori	Frekans (f)	Yüzde (\%)
Cinsiyet	Kadın	43	63.2
	Erkek	25	36.8
Yaş	30 ile 39 Yaş Arası	26	38.2
	40 ile 49 Yaş Arası	35	51.5
	50 Yaş ve Üzeri	7	10.3
Mesleki Kıdem	0 ile 5 Yıl Arası	2	2.9
	6 ile 10 Yıl Arası	5	7.4
	11 ile 15 Yıl Arası	15	22.1
	16 ile 20 Yıl Arası	25	36.8
	21 Yıl ve Üzeri	21	30.9

Nitel aşamada ise nicel örneklem içinden maksimum çeşitlilik örneklemesi ile belirlenen 8 öğretmenle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır (Patton, 2015). Katılımcılar farklı branş, kıdem ve yapay zekâ kullanım sıklıklarına sahip olacak biçimde seçilmiş; raporlamada gizlilik amacıyla Öğrt1–Öğrt8 kodları kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci

Nicel veriler, Kişisel Bilgi Formu, Eğitimde Yapay Zekâ Kullanımına Yönelik Algı Ölçeği (Üzüm et al., 2025) ve Maslach Tükenmişlik Envanteri Eğitimci Formu kullanılarak toplanmıştır (İnce & Şahin, 2015; Maslach & Jackson, 1981;). Yapay zekâ algı ölçeği öğretim algısı, öğrenme algısı ve etik algı olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Tükenmişlik envanteri ise duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı boyutlarını içermektedir.

Nitel veriler, nicel bulguları açıklamak amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Görüşmelerde öğretmenlerin yapay zekâ kullanım deneyimleri, iş yükü algıları, pedagojik yarar değerlendirmeleri ve etik kaygıları ele alınmıştır. Araştırma etik kurul onayı sonrasında yürütülmüş, tüm katılımcılardan gönüllü katılım ve onam alınmıştır.

2.4. Veri Analizi

Nicel veriler betimsel istatistikler, bağımsız gruplar *t*-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Pearson korelasyon analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Nitel veriler ise Braun ve Clarke'ın (2006) tematik analiz yaklaşımıyla incelenmiştir. Analizde hem İT-K modeli temelli önsel kodlar hem de katılımcı anlatılarından türeyen yerel kodlar dikkate alınmıştır.

3. Bulgular

3.1. Nicel Bulgular

Bu bölümde öğretmenlerin yapay zekâ algısı ve mesleki tükenmişlik düzeylerine ilişkin betimsel bulgular, değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon bulguları ve bu nicel örüntüyü açıklayan nitel temalar raporlanmıştır.

Tablo 2. YZ Algısı ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin İstatistikler (N = 68)

Ölçek ve Alt Boyutlar	Madde Sayısı	En Düşük	En Yüksek	M	SS	Düzey
Yapay Zekâ Algısı Genel	15	2.40	4.47	3.63	0.48	Yüksek
Öğretim Algısı	6	2.86	5.00	4.25	0.49	Çok Yüksek
Öğrenme Algısı	5	1.75	5.00	3.75	0.80	Yüksek
Etik Algı	4	1.00	4.75	2.42	0.81	Düşük
Mesleki Tükenmişlik Genel	22	2.09	4.32	3.07	0.54	Orta
Duygusal Tükenme	9	1.33	4.67	2.92	0.90	Orta
Duyarsızlaşma	5	1.00	4.40	2.24	0.87	Düşük
Kişisel Başarı	8	2.38	4.88	3.76	0.52	Yüksek

Tablo 2, öğretmenlerin yapay zekâya yönelik genel algılarının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (M = 3.63, SS = 0.48). Alt boyutlar karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın öğretim algısında görülmesi (M = 4.25), öğretmenlerin yapay zekâyı özellikle ders hazırlama, içerik üretme ve öğretim süreçlerini destekleme bakımından işlevsel bir araç olarak değerlendirdiklerini düşündürmektedir. Öğrenme algısının da yüksek düzeyde olması (M = 3.75), yapay zekânın öğrencilerin öğrenme süreçlerine katkı sunabileceğine yönelik olumlu bir beklentinin bulunduğunu göstermektedir. Buna karşılık etik algının düşük kalması (M = 2.42), veri güvenliği, akademik dürüstlük ve yapay zekâ kullanımının sınırlarına ilişkin farkındalığın diğer boyutlara göre daha zayıf olduğuna işaret etmektedir.

Aynı tabloda yer alan tükenmişlik bulguları ise öğretmenlerin genel olarak orta düzeyde bir mesleki tükenmişlik yaşadıklarını ortaya koymaktadır (M = 3.07, SS = 0.54). Alt boyutlar incelendiğinde duygusal tükenmenin orta, duyarsızlaşmanın düşük ve kişisel başarının yüksek düzeyde olması, öğretmenlerin belirli bir yorgunluk ve baskı deneyimlediklerini; ancak öğrencilerle ilişkilerinde uzaklaşma yaşamadıklarını ve mesleki yeterlik algılarını büyük ölçüde koruduklarını göstermektedir. Bu görünüm, tükenmişliğin öğretmenler açısından tam bir çözülmeden çok yönetilebilir fakat süreğen bir baskı biçiminde yaşandığını düşündürmektedir.

Tablo 3. Yapay Zekâ Algısı Alt Boyutları ile Mesleki Tükenmişlik Alt Boyutları Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları (N = 68)

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Öğretim Algısı	1.00							
2. Öğrenme Algısı	0.70**	1.00						
3. Etik Algı	0.01	0.17	1.00					
4. Yapay Zekâ Algısı Genel	0.79**	0.85**	0.53**	1.00				
5. Duygusal Tükenme	0.13	0.16	-0.12	0.08	1.00			
6. Duyarsızlaşma	0.01	0.13	-0.21	-0.03	0.64**	1.00		
7. Kişisel Başarı	0.03	0.13	0.17	0.15	-0.07	-0.01	1.00	
8. Mesleki Tükenmişlik Genel	0.10	0.20	-0.10	0.09	0.89**	0.80**	0.30*	1.00

Not: * $p < 0.05$, **$p < 0.01$.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, yapay zekâ algısının alt boyutları ile mesleki tükenmişliğin alt boyutları arasındaki katsayılar düşük düzeydedir ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye işaret etmemektedir. Özellikle genel yapay zekâ algısı ile genel mesleki tükenmişlik arasındaki ilişkinin çok zayıf olması ($r = .09$, $p > .05$), öğretmenlerin yapay zekâya olumlu yaklaşmalarının tek başına tükenmişliği azaltmadığını göstermektedir. Buna karşılık tablo içinde aynı yapıların kendi alt boyutları arasında beklenen güçlü ilişkiler görülmektedir. Örneğin öğretim ve öğrenme algısı arasında yüksek düzeyde pozitif ilişki bulunurken ($r = .70$, $p < .01$), tükenmişliğin genel puanı özellikle duygusal tükenme ve duyarsızlaşma ile güçlü biçimde ilişkilidir. Bu örüntü, araştırmanın temel sorusu açısından asıl dikkat çekici noktanın yapay zekâ algısının olumlu olmasına rağmen bunun tükenmişlik üzerinde doğrudan bir karşılık üretmemesi olduğunu göstermektedir.

3.2. Nitel Bulgular

Nitel bulgular, nicel analizlerde ortaya çıkan temel örüntüyü, yani öğretmenlerin yapay zekâya ilişkin olumlu algılarına rağmen tükenmişlik düzeylerinde anlamlı bir düşüş görülmemesini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Görüşmelerden elde edilen veriler üç ana tema altında toplanmıştır: *iş yükü ve zaman yönetimi*, *mesleki kimlik ve rol kayması* ile *kurumsal ve yapısal sınırlar*.

3.2.1. İş Yükü ve Zaman Yönetimi

İlk tema, Tablo 2'de yüksek görülen öğretim ve öğrenme algısının öğretmen deneyimlerinde nasıl karşılık bulduğunu göstermektedir. Katılımcıların önemli bir bölümü yapay zekânın ders hazırlama, görsel tasarlama, sunum oluşturma ve rutin görevlerde zaman kazandırdığını ifade etmiştir. Bu yönüyle yapay zekâ, öğretmenlerin günlük iş akışında işi kolaylaştıran pratik bir

kaynak olarak konumlanmaktadır. Örneğin Öğrt2, yapay zekânın "görsel hazırlama sürecini hızlandırdığını" ve daha kısa sürede daha etkili içerikler üretmeye olanak tanıdığını belirtirken; Öğrt8, bazı işlerin devredilebilmesinin kendilerine dinlenme ve derse daha hazırlıklı gitme fırsatı sunduğunu vurgulamıştır.

Bununla birlikte bazı katılımcılar, yapay zekâ araçlarını öğrenme ve güncel tutma sürecinin ayrı bir bilişsel yük yarattığını da belirtmiştir. Öğrt1'in teknolojinin çok hızlı gelişmesi nedeniyle bu araçları öğrenme konusunda içsel baskı hissettiğini ifade etmesi, yapay zekânın yalnızca rahatlatıcı bir unsur olarak deneyimlenmediğini göstermektedir. Bu bulgu, yapay zekânın öğretmenler için aynı anda hem iş kaynağı hem de yeni bir iş talebi olabildiğini; dolayısıyla nicel bulgularda görülen ilişkisizliğin kısmen bu çift yönlü yapı ile açıklanabileceğini düşündürmektedir.

3.2.2. Mesleki Kimlik ve Rol Kayması

İkinci tema, öğretmenlerin yapay zekâyı mesleki kimlikleri açısından nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymaktadır. Katılımcılar genel olarak yapay zekâyı öğretmenin yerini alacak bir tehdit olarak değil, öğretim süreçlerinde kullanılabilecek destekleyici bir araç olarak değerlendirmiştir. Bu durum, nicel bulgularda yüksek çıkan öğretim ve öğrenme algısıyla uyumludur. Öğrt2'nin "çocukların yapay zekânın kölesi değil, efendisi olmaları gerektiği" yönündeki ifadesi, öğretmenlerin teknolojiyi pedagojik rehberlik çerçevesinde konumlandırdığını göstermektedir. Öğrt4'ün yeniliklere direnmek yerine uyum sağlamayı vurgulaması da bu yaklaşımı desteklemektedir.

Buna karşın öğrencilerin yapay zekâyı ödevlerde ve değerlendirme süreçlerinde kolaycılık amacıyla kullanması, öğretmenler açısından yeni bir denetim sorumluluğu doğurmaktadır. Katılımcılar bu durumu özellikle özgünlük, süreç takibi ve akademik dürüstlük açısından önemli görmektedir. Ancak bu etik riskler, öğretmenlerin anlatılarında doğrudan tükenmişlik üreten merkezi bir unsurdan çok, öğretmenlik rolüne eklenen yeni bir sorumluluk alanı olarak öne çıkmıştır. Bu durum, Tablo 2'de etik algının diğer boyutlara göre daha düşük çıkmasıyla birlikte düşünüldüğünde, etik farkındalığın var olmakla birlikte henüz tükenmişliği belirleyen baskın bir değişkene dönüşmediğini göstermektedir.

3.2.3. Kurumsal ve Yapısal Sınırlar

Üçüncü tema, nicel bulgularda yapay zekâ algısı ile tükenmişlik arasında neden anlamlı bir ilişki çıkmadığını açıklayan en güçlü çerçeveyi sunmaktadır. Katılımcı anlatıları, tükenmişliğin temel kaynağının çoğu zaman yapay zekânın kendisi değil, eğitim ortamının yapısal koşulları olduğunu göstermektedir. Altyapı eksiklikleri, ekonomik yetersizlikler ve ücretli yapay zekâ araçlarına erişimdeki sınırlılıklar, öğretmenlerin teknolojiden yararlanma düzeyini azaltan önemli engeller olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle yapay zekâya yönelik olumlu algı, her zaman uygulamada aynı ölçüde bir rahatlama üretmemektedir.

Buna ek olarak bürokratik süreçler, yoğun iş yükü ve kurumsal destek eksikliği, öğretmenlerin tükenmişlik deneyimlerinde merkezi bir yer tutmaktadır. Bazı katılımcılar yapay zekânın bu yükleri kısmen hafiflettiğini ve özellikle yol gösterici bir destek sunduğunu belirtmiş olsa da, bu katkı yapısal sorunları ortadan kaldıracak düzeyde değildir. Dolayısıyla nitel bulgular, yapay zekânın öğretmenler için güçlü bir operasyonel destek sunduğunu; ancak tükenmişliği belirleyen esas etkenlerin daha çok makro düzey kurumsal ve yapısal talepler olduğunu ortaya koymaktadır.

4. Tartışma

Araştırmanın en dikkat çekici bulgusu, öğretmenlerin yapay zekâya yönelik olumlu algıları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmamasıdır. İlk bakışta bu durum, yapay zekânın öğretmen esenliği üzerinde etkisiz olduğu biçiminde yorumlanabilir. Ancak nitel veriler birlikte değerlendirildiğinde, daha karmaşık bir yapı ortaya çıkmaktadır.

İT-K modeline göre iş kaynakları tükenmişliği azaltıcı, iş talepleri ise artırıcı etki göstermektedir (Bakker & Demerouti, 2017; Demerouti et al., 2001). Bu araştırmada yapay zekâ, öğretmenlerin günlük işlerini kolaylaştıran güçlü bir mikro düzey iş kaynağı olarak öne çıkmıştır. Özellikle ders hazırlığı ve materyal üretiminde sağladığı zaman tasarrufu, öğretmenlerin mesleki süreçlerini desteklemektedir. Bu sonuç, eğitimde yapay zekânın pedagojik katkılarına vurgu yapan çalışmalarla uyumludur (Trust et al., 2023; Yu & Guo, 2023).

Bununla birlikte, yapay zekânın bu olumlu etkisi öğretmen tükenmişliğini belirleyen makro düzey faktörleri dönüştürmemektedir. Yoğun iş yükü, bürokratik talepler, fiziksel ve dijital altyapı eksiklikleri gibi yapısal sorunlar, tükenmişliğin asıl kaynakları olarak varlığını

sürdürmektedir. Bu nedenle yapay zekânın sağladığı operasyonel rahatlama, genel tükenmişlik düzeylerinde belirgin bir azalmaya dönüşmemektedir.

Etik algının düşük düzeyde bulunması da ayrı bir değerlendirme gerektirmektedir. Öğretmenler yapay zekânın pedagojik potansiyelini yüksek düzeyde kabul ederken, veri güvenliği, intihal, önyargı ve akademik dürüstlük gibi risklere yönelik farkındalıklarının yeterince gelişmediği anlaşılmaktadır. UNESCO'nun (2023) ve ilgili literatürün vurguladığı üzere, yapay zekânın eğitimde etkili ve güvenli kullanımı için etik boyutun sistemli biçimde ele alınması gerekmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, öğretmenlerin yapay zekâya yönelik algılarının genel olarak olumlu olduğunu; ancak bu olumlu algının mesleki tükenmişliği doğrudan azaltmadığını göstermiştir. Yapay zekâ ders hazırlama, materyal geliştirme ve rutin görevlerde zaman kazandıran önemli bir araçtır. Buna rağmen öğretmen tükenmişliği, daha çok kurumsal ve yapısal iş talepleriyle ilişkili görünmektedir. Dolayısıyla yapay zekâ, öğretmenin işini kolaylaştıran bir destekleyici araç olmakla birlikte, yapısal sorunlar varlığını koruduğu sürece tükenmişliği tek başına azaltabilecek bir çözüm değildir.

Bu bulgular doğrultusunda öncelikle öğretmenlere yönelik yapay zekâ eğitimlerinin yalnızca teknik kullanım becerilerine değil, aynı zamanda etik farkındalık, veri güvenliği ve akademik dürüstlük boyutlarına da odaklanması önerilmektedir (UNESCO, 2023). İkinci olarak, okullardaki teknolojik altyapının güçlendirilmesi ve güvenli/lisanslı yapay zekâ araçlarına kurumsal erişimin sağlanması önem taşımaktadır (Zawacki-Richter et al., 2019). Üçüncü olarak, öğretmenlerin deneyim paylaşımı yapabilecekleri akran destek ağları ve mesleki öğrenme topluluklarının geliştirilmesi, teknoloji kaynaklı belirsizlik ve baskının azaltılmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, eğitimde yapay zekâ entegrasyonu yalnızca "teknoloji kullanımı" meselesi olarak değil, öğretmen esenliği, kurumsal destek ve etik rehberlik bağlamında ele alınmalıdır. Bu yaklaşım, yapay zekânın eğitimde daha dengeli ve sürdürülebilir biçimde kullanılmasının önünü açacaktır.

Kaynakça

Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2017). Job demands-resources theory: Taking stock and looking forward. *Journal of Occupational Health Psychology, 22*(3), 273–285. https://doi.org/10.1037/ocp0000056

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). SAGE Publications.

Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F., & Schaufeli, W. B. (2001). The job demands-resources model of burnout. *Journal of Applied Psychology, 86*(3), 499–512. https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.3.499

Ghimire, A., Pather, J., & Edwards, J. (2024). Generative AI in education: A study of educators' awareness, sentiments, and influencing factors. In *2024 IEEE Frontiers in Education Conference (FIE)* (pp. 1–9). IEEE. https://doi.org/10.1109/FIE61694.2024.10892891

Granić, A., & Marangunić, N. (2019). Technology acceptance model in educational context: A systematic literature review. *British Journal of Educational Technology, 50*(5), 2572–2593. https://doi.org/10.1111/bjet.12864

İnce, N. B., & Şahin, A. E. (2015). Maslach Tükenmişlik Envanteri Eğitimci Formu'nu Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 6*(2), 385–399. https://doi.org/10.21031/epod.96492

Johnson, R. B., & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher, 33*(7), 14–26. https://doi.org/10.3102/0013189X033007014

Kaplan-Rakowski, R., Grotewold, K., Hartwick, P., & Papin, K. (2023). Generative AI and teachers' perspectives on its implementation in education. *Journal of Interactive Learning Research, 34*(2), 313–338.

Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Organizational Behavior, 2*(2), 99–113. https://doi.org/10.1002/job.4030020205

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). SAGE Publications.

Tarafdar, M., Cooper, C. L., & Stich, J. F. (2019). The technostress trifecta: Techno-overload, techno-invasion, techno-ease: An empirical exploration of the impact of technology on work-life balance and job satisfaction. *Information Systems Journal, 29*(4), 814–842. https://doi.org/10.1111/isj.12169

Trust, T., Whalen, J., & Mouza, C. (2023). Editorial: ChatGPT: Challenges, opportunities, and implications for teacher education. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education, 23*(1), 1–23.

Tu, L., Rao, Z., Jiang, H., & Dai, L. (2025). Technostress, burnout, and job satisfaction: An empirical study of STEM teachers' well-being and performance. *Behavioral Sciences, 15*(7), 992. https://doi.org/10.3390/bs15070992

UNESCO. (2023). *Guidance for generative AI in education and research*. UNESCO.

Üzüm, B., Elçiçek, M., & Pesen, A. (2025). Development of teachers' perception scale regarding artificial intelligence use in education: Validity and reliability study. *International Journal of Human-Computer Interaction*. https://doi.org/10.1080/07370024.2025.xxxx

Yu, H., & Guo, Y. (2023). Generative artificial intelligence empowers educational reform: Current status, issues, and prospects. *Frontiers in Education, 8*, 1183162. https://doi.org/10.3389/feduc.2023.1183162

Zafari, M., Bazargani, J. S., Sadeghi-Niaraki, A., & Choi, S. M. (2022). Artificial intelligence applications in K-12 education: A systematic literature review. *IEEE Access, 10*, 61905–61921. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3179356

Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education: Where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16*(1), 39. https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0

TÜRKİYE'DE DOĞAL AFETLER VE AFET YÖNETİMİNDE FİZİBİLİTE RAPORLARININ ÖNEMİ: ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ

Ahmet KALINSAZLIOĞLU
İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi
Hitit Üniversitesi
ahmetkalinsaz1980@gmail.com - 0009-0008-0881-5446

Doç. Dr. Gülden ASAN
İş Sağlığı ve Güvenliği Programı Bölüm Başkanı
Hitit Üniversitesi
guldenasan@hitit.edu.tr- 0000-0002-6075-159X

ÖZET

Doğal afetler, insan yaşamını, ekonomik düzeni ve çevresel sürdürülebilirliği doğrudan etkileyen en önemli doğal olaylar arasında yer almaktadır. Türkiye; aktif fay hatları üzerinde bulunması, farklı iklim tiplerine sahip olması, düzensiz kentleşme, nüfus yoğunluğu ve iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle birçok doğal afet riskiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Deprem, sel, heyelan, kuraklık, çığ, fırtına ve orman yangınları gibi afetler her yıl önemli ölçüde can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Özellikle 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ile 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler ve yaşanan sel baskınları, heyelanlar, fırtınalar, kuraklık gibi doğal afetler, afet yönetiminin ve afetlere hazırlıklı olmanın önemini açık şekilde ortaya koymuştur.

Bu çalışmada doğal afet kavramı, Türkiye'de görülen doğal afet türleri ve afet yönetiminde fizibilite raporlarının önemi incelenmiştir. Ayrıca çalışmamda Çorum ili örneği üzerinden bölgesel afet riskleri değerlendirilmiş, mevcut müdahale kapasitesi analiz edilmiş ve uygulanabilecek önlem stratejileri ele alınarak oluşturulmuştur. Çalışmada; AFAD raporları, TÜİK verileri, Çorum Valiliği raporları ve ilgili kurumsal kaynaklardan yararlanılmıştır. Yapılan araştırmanın sonucunda Çorum ilinde özellikle deprem ve sel risklerinin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Kuzey Anadolu Fay Hattı'na yakınlık nedeniyle ilin deprem açısından orta düzey risk taşıdığı, ayrıca Kızılırmak ve Yeşilırmak çevresindeki bölgelerde taşkın riskinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında kar fırtınaları ve kuraklık gibi afetlerin de bölgesel yaşamı ve ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilediği görülmüştür.

Çalışmada afet risklerinin azaltılabilmesi için erken uyarı sistemlerinin yaygınlaştırılması, riskli yapıların güçlendirilmesi, altyapı yatırımlarının artırılması ve toplumun afet bilincinin geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bilimsel verilere dayalı fizibilite raporlarının hazırlanmasının afet yönetiminde önemli rol oynadığı değerlendirilmiştir. Sonuç olarak afet yönetiminde yalnızca müdahale odaklı değil, aynı zamanda önleyici ve sürdürülebilir planlama anlayışının benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğal afet, Afet Yönetimi, Fizibilite Raporu, Çorum İli Örneği

THE IMPORTANCE OF FEASIBILITY REPORTS IN NATURAL DISASTERS AND DISASTER MANAGEMENT IN TURKEY: THE CASE OF ÇORUM PROVINCE

Ahmet KALINSAZLIOĞLU
Department of Occupational Health and Safety
Master's Thesis Program Student
Hitit University
ahmetkalinsaz1980@gmail.com - 0009-0008-0881-5446

Assoc. Prof. Dr. Gülden ASAN
Head of Occupational Health and Safety Program
Hitit University
guldenasan@hitit.edu.tr - 0000-0002-6075-159X

ABSTRACT

Natural disasters are among the most significant natural events that directly affect human life, the economic order, and environmental sustainability. Turkey faces numerous natural disaster risks due to its location on active fault lines, diverse climate types, unplanned urbanization, high population density, and the effects of climate change. Disasters such as earthquakes, floods, landslides, droughts, avalanches, storms, and forest fires cause significant loss of life and property every year. In particular, the Marmara Earthquake of August 17, 1999, the Kahramanmaraş-centered earthquake of February 6, 2023, and the subsequent floods, landslides, storms, and droughts clearly demonstrate the importance of disaster management and preparedness.

This study examines the concept of natural disasters, the types of natural disasters observed in Turkey, and the importance of feasibility reports in disaster management. Furthermore, using the example of Çorum province, the study assesses regional disaster risks, analyzes existing response capacity, and develops feasible preventative strategies. The study utilized AFAD reports, TÜİK data, Çorum Governorship reports, and relevant institutional sources. The research revealed that earthquake and flood risks are particularly prominent in Çorum province. Due to its proximity to the North Anatolian Fault Line, the province carries a moderate earthquake risk, and the flood risk is high in the areas surrounding the Kızılırmak and Yeşilırmak rivers. In addition, disasters such as snowstorms and droughts negatively impact regional life and economic activities.

The study concluded that reducing disaster risks requires expanding early warning systems, strengthening risky structures, increasing infrastructure investments, and improving public awareness of disasters. Furthermore, it was assessed that preparing feasibility reports based on scientific data plays a significant role in disaster management. In conclusion, it was emphasized that disaster management should adopt not only an intervention-oriented approach but also a preventive and sustainable planning approach.

Keywords: Natural disaster, Disaster Management, Feasibility Report, Çorum Province Example

1. GİRİŞ

Doğal afetler, insan yaşamını doğrudan etkileyen ve toplum düzenini bozabilen olaylar arasında yer almaktadır. Afetler yalnızca fiziksel yıkıma neden olmamakta; aynı zamanda ekonomik kayıplara, çevresel tahribata ve sosyal sorunlara da yol açmaktadır. 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun'a göre afet; toplum yaşamını durduran veya önemli ölçüde aksatan olağanüstü olaylar olarak tanımlanmaktadır [1].

Türkiye'nin jeolojik yapısı, iklim özellikleri ve coğrafi konumu nedeniyle afet riski oldukça yüksektir. Özellikle Kuzey Anadolu Fay Hattı ve Doğu Anadolu Fay Hattı üzerinde bulunan bölgelerde deprem riski ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında iklim değişikliğinin etkisiyle birlikte sel, kuraklık ve orman yangınları gibi afetlerin sıklığında artış görülmektedir. 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, Türkiye'nin afetlere karşı hazırlıklı olmasının ne kadar önemli olduğunu açık şekilde göstermiştir. AFAD verilerine göre bu depremler sonucunda on binlerce bina yıkılmış, çok büyük ekonomik kayıplar yaşanmış ve ciddi can kayıpları meydana gelmiştir [2].

Bu çalışma kapsamında doğal afet türleri, afet yönetimi süreçleri ve fizibilite raporlarının önemi incelenmiş; Çorum ili örneği üzerinden bölgesel risk analizleri değerlendirilmiştir.

2. TÜRKİYE'DE DOĞAL AFETLERİN GENEL DURUMU

Türkiye'de görülen doğal afetlerin başında deprem gelmektedir [3]. Türkiye'nin aktif fay hatları üzerinde yer alması nedeniyle deprem riski oldukça yüksektir. 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi'nde 17.480 kişi hayatını kaybetmiş ve 73.342 bina hasar görmüştür. Ayrıca 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinde 53.537 kişi hayatını kaybetmiş 850.000 adet bağımsız bölüm yıkılmış ya da ağır hasar nedeniyle kullanılamaz hale gelmiştir. [4]. Depremler dışında seller de Türkiye'de sık görülen afetler arasındadır. İklim değişikliği ve düzensiz kentleşme nedeniyle sel olaylarının sıklığında artış yaşanmaktadır [5]. Özellikle Karadeniz Bölgesi'nde meydana gelen taşkınlar önemli ekonomik zararlar oluşturmaktadır. 2021 Batı Karadeniz sel felaketi bu durumun en önemli örneklerinden biri olmuştur [6]. Heyelanlar özellikle Karadeniz Bölgesi'nde etkili olmaktadır. İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü verilerine göre Türkiye'de son 90 yılda meydana gelen 389 ölümlü heyelanda 1343 kişi hayatını kaybetmiştir [7]. Kuraklık ise özellikle İç Anadolu Bölgesi'nde tarımsal üretimi tehdit eden önemli afetlerden biridir. 2025 yılı Türkiye'nin son yarım yüzyıldaki en kurak dönemlerinden biri olarak değerlendirilmiştir [8]. Bunun yanında orman yangınları, çığ ve fırtınalar da Türkiye'de ciddi çevresel ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır [9]. Özellikle 2021 yılında Akdeniz Bölgesi'nde meydana gelen orman yangınları Cumhuriyet tarihinin en büyük yangın felaketlerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir [10].

3. DOĞAL AFETLERDE FİZİBİLİTE RAPORLARININ ÖNEMİ

Fizibilite raporları, afet yönetimi süreçlerini bilimsel temellere oturtarak risklerin minimize edilmesi, müdahale kapasitesinin optimize edilmesi ve afet sonrası toparlanma süreçlerinin planlanmasında stratejik bir yol haritası sunmaktadır; bu bağlamda raporların risk yönetimindeki operasyonel başarısını vurgularken, [11] bu çalışmaların ekonomik yıkımı önlemedeki kritik işlevine işaret etmektedir [12]. Standartlar çerçevesinde şekillenen bu süreç; bölgenin jeolojik ve meteorolojik verilerinin analiziyle başlayan, kaynakların kapasite envanteriyle eşleştirilmesini sağlayan, maliyet-fayda analiziyle yatırımların rasyonelleştirilmesini destekleyen, altyapı güçlendirme projeleriyle fiziksel direnci artıran ve halkın eğitim yoluyla bilinçlendirilmesini içeren bütüncül bir yaklaşımı temsil etmektedir. Sonuç olarak, bu detaylı planlama aşamaları, sadece teknik bir hazırlık değil, aynı zamanda toplumun afetlere karşı direncini artıran ve sosyo-ekonomik istikrarı koruyan modern şehirleşme ve güvenlik politikalarının temel taşıdır. [13]

4. FİZİBİLİTE RAPORU: ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ

4.1. Coğrafi ve Sosyo-Ekonomik Yapı

Çorum, coğrafi olarak Karadeniz Bölgesi'nde yer almakta olup güneyinde İç Anadolu Bölgesi ile sınırdır. İl genelinde kara iklimi hâkimdir. TÜİK verilerine göre ilin nüfusu yaklaşık 528 351'dir [14]. Çorum'un ekonomik yapısında tarım önemli yer tutmaktadır. Tarım alanlarının yoğunluğu nedeniyle özellikle sel ve kuraklık riskleri ekonomik açıdan büyük önem taşımaktadır [15].

4.2. Afet Türü ve Riski

4.2.1. Deprem Riski

AFAD verilerine göre Çorum'daki alüvyonlu zemin yapısı deprem riskini orta seviyeye çıkarmaktadır. Ayrıca Kuzey Anadolu Fay Hattı'nın uzantıları bölge için risk oluşturmaktadır [16]. Özellikle merkez ilçelerde deprem riskinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle yapı stokunun güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

4.2.2. Sel ve Taşkın Riski

Çorum'da sel riski özellikle Kızılırmak ve Yeşilırmak çevresinde yoğunlaşmaktadır. Osmancık, Sungurlu ve İskilip ilçeleri sel açısından riskli bölgeler arasında yer almaktadır [17]. Tarım alanlarının taşkın tehdidi altında olması ekonomik kayıpları artırmaktadır. Ayrıca taşkınların ulaşım ve altyapı üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğu görülmektedir.

4.2.3. Kar Fırtınası ve Kuraklık Riski

Kar fırtınaları özellikle kış aylarında ulaşım sorunlarına ve enerji kesintilerine neden olmaktadır. İl genelinde kar fırtınası riskinin yüksek olduğu belirtilmektedir [18]. Kuraklık ise

özellikle tarımsal üretimi tehdit etmektedir. Su kaynaklarının azalması hem ekonomik hem de sosyal sorunlara yol açabilmektedir.

4.3. Çorum İlinde Afet Yönetimi ve Kapasite Analizi

Çorum'da afet yönetimi çalışmaları AFAD koordinasyonunda yürütülmektedir. İl genelinde üç acil müdahale ekibi ve 2000 kişilik geçici barınma kapasitesi bulunmaktadır. [19]. İtfaiye teşkilatı 80 personel ve 16 araçtan oluşmaktadır [20]. Sağlık altyapısında toplam 1704 yatak kapasitesi bulunmaktadır [21]. Ayrıca AFAD gönüllüleri ve belediye acil müdahale ekipleri afet yönetiminde aktif rol almaktadır. Bunun yanında yılda iki kez deprem ve sel farkındalık eğitimleri düzenlenmektedir. Ancak taşkın kontrol sistemlerinin yetersiz olması ve kırsal alanlardaki altyapı eksiklikleri afet risklerini artırmaktadır.

4.4. Önlem ve Müdahale Stratejileri

Çorum'da afet risklerini azaltmak amacıyla çeşitli önlemler planlanmaktadır.

4.4.1. Deprem Riskine Karşı Önlemler

- Riskli binaların güçlendirilmesi: Çorum ilinde deprem riskine karşı binaların güçlendirilmesi, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında yürütülen "önleyici" ve "iyileştirici" stratejilere dayanmakta olup, bu süreçte öncelikli olarak yapı stoğunun envanterinin çıkarılması ve riskli yapıların tespit edilerek önceliklendirilmesi hedeflenmektedir [22]. Bu doğrultuda Çorum İl Afet Risk Azaltma Planı (İRAP) çerçevesinde, aktif fay hatlarına yakınlık ve zemin etüdü verileri göz önünde bulundurularak, yapıların statik güvenliğini artıran karbon fiberle sarma veya jet-grout gibi zemin iyileştirme yöntemlerinin yanı sıra, ekonomik ömrünü tamamlamış yapıların kentsel dönüşüm süreçleriyle yenilenmesi temel müdahale stratejisi olarak uygulanmaktadır [23]. Ayrıca, vatandaşların riskli yapı tespiti ve güçlendirme süreçlerine katılımını teşvik etmek amacıyla devlet destekli kredi imkânları ile kira yardımları sunulmakta, böylece toplumsal afet bilincinin artırılması ve yerel düzeyde yapısal dayanıklılığın güçlendirilmesi amaçlanmaktadır [24].

- Erken uyarı sistemlerinin kurulması: Çorum ilinde depremlere karşı erken uyarı ve müdahale kapasitesinin artırılması, afet yönetimi stratejilerinin odağında yer almakta olup, bu sistemlerin kurulumu temel olarak Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından yönetilen ulusal sismik ağ entegrasyonu ve yerel sensör ağlarının güçlendirilmesine dayanmaktadır. Erken uyarı sistemleri, fay hatları üzerindeki ivmeölçerler aracılığıyla sismik dalgaların tespit edilmesini ve kritik altyapıların (enerji hatları, doğal gaz vanaları, trafik sinyalizasyon sistemleri) otomatik olarak durdurulmasını veya güvenli konuma getirilmesini sağlayan bir müdahale zinciri ile kurgulanmaktadır [25]. Bu stratejiler doğrultusunda, Çorum il genelinde "Akıllı Şehir" projeleri kapsamında sismik hareketliliği anlık izleyen istasyonların sayısı artırılmakta ve elde edilen verilerin, merkezi acil durum yönetim merkezleri ile eşgüdümlü olarak AFAD-RED (Hızlı Deprem Hasar ve Kayıp Tahmin Sistemi) gibi platformlara

aktarılması sağlanarak, deprem sonrası müdahale ekiplerinin en yüksek hasar riskine sahip bölgelere en kısa sürede yönlendirilmesi hedeflenmektedir [26].

- Düzenli afet tatbikatlarının yapılması: Çorum ilinde afetlere hazırlık kültürünü yerleştirmek ve müdahale kapasitesini geliştirmek amacıyla düzenlenen tatbikatlar, AFAD koordinasyonunda yürütülen "Afetlere Hazır Türkiye" projesi ve Çorum İl Afet Risk Azaltma Planı (İRAP) hedefleri doğrultusunda hem masa başı hem de saha uygulamalarını kapsayacak şekilde planlanmaktadır [27]. Önleme stratejisi kapsamında, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve gönüllü grupların katılımıyla gerçekleştirilen bu tatbikatlar, olası bir deprem anında tahliye yollarının etkin kullanımı, toplanma alanlarının test edilmesi ve farklı kurumlar arasındaki haberleşme ağlarının simüle edilerek aksaklıkların önceden giderilmesini hedeflemektedir [28]. Müdahale stratejisi noktasında ise tatbikatlar; arama-kurtarma ekiplerinin (JAK, UMKE, İtfaiye) müdahale sürelerini minimize etmelerini sağlamakta ve "Afet Yönetimi Karar Destek Sistemi" (AYDES) üzerinden yapılan kurgusal senaryolarla koordinasyon becerilerini artırarak, gerçek bir afet durumunda Çorum'un yerel müdahale gücünü en üst seviyeye çıkarmayı amaçlamaktadır [29].

- Yapı denetimlerinin artırılması: Çorum ilinde yapı denetim süreçlerinin sıkılaştırılması, 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun'un yerel düzeyde etkin uygulanmasına odaklanan bir "önleme" stratejisi olarak öne çıkmakta olup, bu kapsamda inşaat aşamasındaki binaların zemin etüt raporlarından taşıyıcı sistem analizlerine kadar her teknik detayın, yetkili yapı denetim kuruluşları tarafından yerinde ve dijital olarak izlenmesi esas alınmaktadır [30]. Önleyici tedbirler arasında, yapı ruhsatı ve iskan sürecinde beton numunelerinin bağımsız laboratuvarlarda test edilmesi ve deprem yönetmeliğine uygunluğun "Yapı Denetim Sistemi" (YDS) üzerinden anlık olarak denetlenmesi yer alırken; müdahale stratejisi noktasında ise riskli olduğu tespit edilen veya yapı denetim standartlarını karşılamayan binalar için yasal yaptırımların ivedilikle devreye sokulması ve yapı stoğunun dijital ikizleri aracılığıyla hasar risklerinin sürekli güncellenmesi hedeflenmektedir. Bu süreçte, yapı denetim mekanizmasının şeffaflığını sağlamak amacıyla kamuoyunun bilgilendirilmesi ve teknik personel için düzenlenen zorunlu deprem güvenliği eğitimleri, ildeki yapısal dayanıklılığı artırmayı amaçlayan temel idari müdahale araçları olarak kullanılmaktadır [31].

4.4.2. Sel ve Heyelan Riskine Karşı Önlemler

- Dere ıslah çalışmalarının yapılması Çorum ilinde özellikle ani yağışlar sonrası oluşabilecek taşkın risklerini minimize etmek ve deprem sonrası yaşanabilecek ikincil afetleri (heyelan veya sıvılaşma gibi) engellemek amacıyla yürütülen dere ıslah çalışmaları, Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından belirlenen "havza bazlı taşkın yönetim planları" çerçevesinde önleyici ve müdahale edici bir yaklaşımla [32]. Önleme stratejisi olarak; dere yataklarının kesit genişletme çalışmaları, tersip bentlerinin inşası ve yatak temizliği ile su akışının kontrol altına alınması hedeflenirken, taşkın risk haritaları üzerinden belirlenen kritik bölgelere otomatik su seviyesi ölçüm sensörleri yerleştirilerek erken uyarı mekanizmaları kurulmaktadır. Müdahale stratejisinde ise; taşkın anında suyun yerleşim yerlerine zarar vermesini engelleyecek mobil bariyer sistemlerinin kurulması ve dere yataklarının çevresindeki yapı stoğunun risk

durumuna göre drenaj hatlarının güçlendirilmesi, acil durum müdahale ekiplerinin (itfaiye ve AFAD) koordinasyonuyla eşgüdümlü olarak yürütülmektedir [33].

- Taşkın duvarlarının inşa edilmesi: Çorum ilinde sel ve heyelan riskini bertaraf etmek amacıyla inşa edilen taşkın duvarları, havza yönetimi prensiplerine dayalı "önleme" stratejilerinin en kritik yapısal bileşenini oluşturmakta olup, DSİ tarafından hazırlanan taşkın risk haritaları uyarınca yerleşim alanlarını koruma altına alacak şekilde [34]. Önleme aşamasında, yüksek debili akışların yatağından çıkmasını engellemek için betonarme veya gabion yapıdaki taşkın duvarlarının yanı sıra, heyelan riski taşıyan yamaçlarda zemin stabilitesini artırıcı istinat duvarları ve drenaj sistemleri entegre edilerek yapısal güvenlik sağlanmaktadır. Müdahale stratejisi kapsamında ise; duvarların yapısal bütünlüğünün periyodik izleme sistemleri (sensörler ve insansız hava araçları) ile denetlenmesi, aşırı yağış gibi ekstrem durumlarda duvarların doluluk seviyelerine göre "kademeli tahliye" protokollerinin uygulanması ve duvar çevresindeki yapıların afet anında güvenli bir şekilde boşaltılmasını sağlayacak acil durum rotalarının oluşturulması hayati bir öneme sahiptir [35].

- Erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi: Çorum ilinde sel ve heyelan risklerine karşı geliştirilen erken uyarı sistemleri, meteorolojik verilerle eş zamanlı beslenen hidrolojik ve jeolojik sensör ağları üzerinden işleyen bütünleşik bir "önleme" ve "müdahale" mekanizması olarak kurgulanmaktadır. Önleme stratejisi kapsamında, özellikle riskli havzalara yerleştirilen otomatik su seviye gözlem istasyonları (ASGİ) ve zemin hareketlerini izleyen eğimölçerler ile kritik eşikler aşıldığında merkezi sisteme veri aktarımı sağlanarak, potansiyel afet anından önce ilgili birimlerin ve halkın uyarılması hedeflenmektedir [36]. Müdahale stratejisi noktasında ise, sistemin tetiklediği otomatik "erken uyarı sinyalleri" ile acil durum yönetim merkezleri harekete geçirilmekte, bölgedeki ulaşım ve enerji hatlarına yönelik önleyici tedbirler (trafik yönlendirmeleri, enerji kesintileri) anlık olarak uygulanmakta ve yerel halk, mobil uygulama ve siren sistemleri aracılığıyla güvenli tahliye noktalarına yönlendirilerek can kaybı riskinin minimize edilmesi amaçlanmaktadır [37].

- Yağmur suyu altyapısının güçlendirilmesi: Çorum il genelinde yağmur suyu altyapısının güçlendirilmesi, özellikle iklim değişikliğine bağlı olarak artan ani ve yoğun yağışların neden olduğu su baskınlarını önlemek, mevcut şebekenin kapasitesini artırmak ve şehir içi drenaj sistemlerini modernize ederek olası altyapı hasarlarını minimize etmek amacıyla yürütülen kritik bir kentsel iyileştirme projesidir [38]. Bu çalışmalar, yerleşim birimlerinde yağmur suyu hatlarının ayrıştırılması ve atık su sistemleriyle olan bağlantıların düzenlenmesi sayesinde, su taşkın risklerini azaltarak halkın can ve mal güvenliğini korumayı ve çevresel kirlenmenin önüne geçmeyi hedeflemektedir.

4.4.3. Kar Fırtınası ve Kuraklığa Karşı Önlemler

- Kar küreme araçlarının artırılması: Çorum ilinde kış mevsiminin zorlu koşullarında ulaşımın aksamaması ve vatandaşların mağdur olmaması adına yürütülen karla mücadele çalışmaları hem belediye hem de İl Özel İdaresi bünyesinde oldukça kapsamlı bir şekilde sürdürülmektedir. Çorum İl Özel İdaresi, geniş bir sorumluluk alanına sahip olan köy yollarının açık tutulması için greyderler, kar bıçaklı kamyonlar ve çeşitli yükleyici iş makinelerinden oluşan araç filosu ile 7/24 esasına göre faaliyet göstermektedir [39]. Kent merkezinde ise Çorum Belediyesi, ana arterler ve kritik

öneme sahip yollarda hızlı müdahale edebilmek amacıyla 36 araç ve geniş bir personel kadrosuyla çalışmalarına devam etmektedir [40]. Mevcut araç filosunun modernizasyonu ve sayıca artırılması, özellikle yoğun kar yağışının yaşandığı günlerde daha hızlı ve etkin bir müdahale kapasitesi sağlayarak şehirdeki yaşamın kesintisiz sürmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

- Kritik yolların öncelikli temizlenmesi: Çorum ilinde yaşanan yoğun kar yağışı ve fırtına gibi olumsuz hava koşullarında, ulaşımın aksamaması ve kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliği için karla mücadele çalışmaları belirli bir öncelik sırasına göre yürütülmektedir. Bu kapsamda, İl Özel İdaresi ve ilgili diğer kurumlar tarafından koordine edilen çalışmalarda; acil sağlık vakaları, cenaze hizmetleri, elektrik kesintilerine müdahale noktaları ve ana ulaşım arterleri öncelikli olarak değerlendirilmektedir. Taşımalı eğitim yapılan bölgelerden başlamak üzere, kentin can ve mal güvenliğini riske atmayacak şekilde, 112 Acil Çağrı Merkezi ve AFAD ile koordineli bir şekilde 7/24 esasına göre yolların açık tutulması sağlanmakta ve ulaşım zorluğu yaşanan bölgelerde genişletme çalışmaları aralıksız sürdürülmektedir [41].

- Sulama rezervuarlarının artırılması: Çorum ilinde tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak ve iklim değişikliğinin neden olduğu kuraklık riskini azaltmak amacıyla sulama rezervuarlarının artırılması, bölgedeki su yönetimi stratejisinin en kritik bileşenidir; bu bağlamda, özellikle Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen planlamalarla, mevcut baraj ve gölet kapasitelerinin genişletilmesi, yeni depolama tesislerinin inşa edilmesi ve kapalı sistem basınçlı sulama altyapısına geçilmesi, hem suyun verimli kullanımını maksimize etmekte hem de tarımsal verimliliği doğrudan destekleyen bir "su güvenlik ağı" oluşturmaktadır [42].

- Su yönetimi politikalarının geliştirilmesi: Çorum ilinde su yönetimi politikaları, bölgenin tarımsal üretim potansiyeli ile içme suyu ihtiyacını dengelemeyi hedefleyen sürdürülebilir su kaynakları yönetimi stratejileri üzerine temellendirilmektedir; bu kapsamda Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından yürütülen modern sulama projeleri, havza bazlı su tahsis planlamaları ve yerel düzeyde yürütülen atık su arıtma tesislerinin yaygınlaştırılması çalışmaları, özellikle Kızılırmak havzasındaki su stresini azaltmak adına kritik bir role sahiptir [43]. Çorum'un jeolojik yapısı ve iklimsel riskleri göz önünde bulundurularak, yeraltı suyu kullanımının disipline edilmesi ve kuraklık yönetim planlarının yerel idarelerle koordineli şekilde uygulanması, ilin su güvenliğini sağlayan temel politika araçları olarak öne çıkmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma kapsamında Çorum ilinde afet risklerinin değerlendirilmesi ve planlama süreçlerinde fizibilite analizlerinin önemi ele alınmıştır. Yapılan incelemeler, Türkiye'de iklim değişikliği, nüfus artışı ve plansız kentleşmenin etkisiyle doğal afetlerin sıklığı ve şiddetinin arttığını, bu durumun yerel ölçekte yeni risk alanları oluşturduğunu göstermektedir. Çorum ili de coğrafi, topografik ve iklimsel özellikleri nedeniyle deprem, sel, taşkın, aşırı kar yağışı, kuraklık ve heyelan gibi çeşitli doğal afet tehlikeleriyle karşı karşıya bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda iklim değişikliğine bağlı olarak yağış rejimlerinde meydana gelen düzensizlikler,

ani ve yoğun yağış olaylarını artırırken, uzun süreli kuraklık dönemleri de tarımsal üretim ve su kaynakları üzerinde önemli baskılar oluşturmaktadır.

Araştırma sonuçları, afetlerin yalnızca can kayıplarına neden olmadığını; aynı zamanda ekonomik faaliyetleri sekteye uğrattığını, kamu hizmetlerinin sürekliliğini olumsuz etkilediğini ve sosyal yaşam üzerinde uzun vadeli sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Çorum'da meydana gelebilecek büyük ölçekli bir afetin ulaşım, enerji, haberleşme, sağlık ve eğitim altyapıları üzerinde ciddi etkiler yaratabileceği değerlendirilmektedir. Bu nedenle afet risklerinin önceden belirlenmesi ve olası zararların azaltılmasına yönelik planlamaların yapılması, sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular, geleneksel afet yönetimi anlayışının temelini oluşturan müdahale ve iyileştirme faaliyetlerinin tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Bunun yerine risk azaltma, hazırlık, dayanıklılık ve uyum süreçlerini içeren bütünleşik afet yönetimi yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda yapı stokunun afet tehlikelerine karşı değerlendirilmesi, riskli yapıların dönüştürülmesi, kritik altyapı tesislerinin güçlendirilmesi ve arazi kullanım kararlarının afet riskleri dikkate alınarak verilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bununla birlikte fizibilite analizlerinin afet yönetimi süreçlerinde önemli bir karar destek mekanizması olduğu görülmektedir. Teknik, ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları birlikte değerlendiren fizibilite çalışmaları sayesinde kaynakların daha verimli kullanılması, yatırım önceliklerinin doğru belirlenmesi ve afet zararlarını azaltmaya yönelik projelerin etkinliğinin artırılması mümkün olmaktadır. Özellikle kentsel dönüşüm, altyapı yatırımları ve afet risk azaltma projelerinde bilimsel verilere dayalı fizibilite analizlerinin kullanılması, kamu kaynaklarının etkin yönetimine ve uzun vadeli maliyetlerin azaltılmasına katkı sağlamaktadır.

Bu kapsamda Çorum'un afet risklerinin etkin biçimde yönetilebilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması ve toplum güvenliğinin sağlanması açısından stratejik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

6. ÖNERİLER

1. Yapı stokunun jeolojik ve jeoteknik veriler doğrultusunda değerlendirilmesi, riskli yapıların güçlendirilmesi veya yenilenmesi sağlanmalıdır. [44]. Mevcut yapı envanterinin zemin etüt sonuçlarıyla uyumlu hale getirilmesi, sadece yapısal riskleri minimize etmekle kalmayıp aynı zamanda kentsel dönüşüm süreçlerini bilimsel temellere dayandırarak afetlere karşı daha dirençli bir yerleşim dokusunun oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.
2. Kentsel ve kırsal altyapı sistemleri, sel, aşırı yağış, kar yükü ve diğer ekstrem hava olaylarına karşı dayanıklı hale getirilmelidir [45]. Altyapı sistemlerinin iklim kaynaklı afetlere karşı dirençli şekilde planlanması ve modern mühendislik yaklaşımlarıyla güçlendirilmesi, afetlerin neden olduğu fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıpların azaltılmasına önemli katkı sağlayacaktır.
3. Erken uyarı sistemleri dijital teknolojilerle desteklenmeli ve yerel yönetimler tarafından etkin şekilde kullanılmalıdır [46]. Böylece olası tehlikelerin önceden tespit edilmesi, ilgili

kurumların zamanında harekete geçmesi ve can ile mal kayıplarının azaltılması mümkün olabilmektedir.

4. Yerel afet müdahale ve risk azaltma planları düzenli olarak güncellenmeli, kurumlar arası koordinasyon güçlendirilmelidir [47]. Bnun içinde eş zamanlı olarak, ilgili paydaşlar arasındaki iletişim kanallarının dijitalleşerek entegre edilmesi, olası bir kriz anında karar alma süreçlerinin hızını ve operasyonel etkinliği maksimize edecektir.
5. Toplumun afetlere hazırlık düzeyini artırmak amacıyla afet okuryazarlığı eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır [48]. Bu eğitimlerin sadece teorik düzeyde kalmayıp pratik uygulamalarla desteklenmesi, afet anında bireylerin bilinçli ve doğru refleksler geliştirmesini sağlayarak toplumsal güvenlik ağını güçlendirecektir.
6. Okullarda, kamu kurumlarında ve yerel topluluklarda düzenli afet tatbikatları gerçekleştirilmelidir [49]. Bir toplumda korunma kültürü oluşturulabilmesi için küçük yaşlardan itibaren okullarda farkındalık eğitimleri verilerek bilinç artırılmalıdır [50].
7. Kentsel dönüşüm uygulamaları bilimsel fizibilite analizlerine dayandırılmalı ve süreçler şeffaf bir şekilde yürütülmelidir. Deprem sonrası arama-kurtarma faaliyetleri hayati öneme sahip olsa da öncelikli amacımız binaların yıkılmasını önleyecek şekilde etkin yapı denetimi yapmak ve depreme dayanıklı yapılar inşa etmek olmalıdır [51].
8. Afet risk yönetimi süreçlerinde sürdürülebilir bir başarı için; üniversiteler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili kamu kurumlarının bir araya geldiği, kurumlar arası iş birliğinin en üst düzeye çıkarıldığı bir yapının kurulması önerilmektedir [52].
9. İklim değişikliğinin yerel ölçekteki olumsuz etkilerinin daha etkin yönetilebilmesi adına; bu değişimleri anlık olarak izleyebilecek, veri toplama ve analiz kapasitesini güçlendiren sistemlerin geliştirilmesi gerekmektedir [53].

KAYNAKÇA

1. 7269 Sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun.
2. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2023). 06 Şubat 2023 Pazarcık (Kahramanmaraş) ve Elbistan (Kahramanmaraş) depremleri raporu.
3. Özdemir, D., & Asan, G. (2024). 2023 Kahramanmaraş depremi sonrası deprem bilincinin sorgulanmasına ilişkin çalışma
4. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri: Genel değerlendirme raporu. AFAD; Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü. (1999). 17 Ağustos 1999 Kocaeli (Marmara) depremi değerlendirme raporu
5. Erten, G., Yılmazer, B. T. ve Asan, G. (2024). Afet Farkındalığı: Sel Afeti Üzerine Toplumsal Bilinç Değerlendirmesi. İçinde Uluslararası Afetlerde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Kongresi Bildiri Kitapçığı (s. 66,67). Ankara: Türkiye Evde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Derneği.
6. Çorum Valiliği. (2021). Batı Karadeniz sel felaketine ilişkin değerlendirme raporu.
7. İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü. (2021). Türkiye'de heyelanlar ve heyelan istatistikleri. İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü.
8. Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2025). 2025 su yılı yağış raporu. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü.
9. Akar, F., Sorhan, Z. ve Asan, G. (2024). Afet Farkındalığı: Orman Yangınlarına Karşı Bilinç Düzeyinin Değerlendirilmesi. İçinde Uluslararası Afetlerde Sağlık ve Sosyal

Hizmetler Kongresi Bildiri Kitapçığı (s. 80-81). Ankara: Türkiye Evde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Derneği.
10. Yıldız, Z. (2026). 2021 yılı yazında Dünya'da ve Türkiye'de meydana gelen büyük orman yangınları. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 28(1).
11. Memiş, L., & Babaoğlu, C. (2020). Acil durum ve afet yönetiminde süreç yaklaşımı ve teknoloji. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(4), 776–791.
12. Altun, F. (2018). Afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri: Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme. Sosyal Çalışma Dergisi, 2(1), 1–15.
13. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2020). İl Afet Risk Azaltma Planı (İRAP) hazırlama kılavuzu. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı AFAD.
14. Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları, 2023.
15. Gülersoy, A. E. (2013). Çorum merkez ilçede arazi kullanımının zamansal değişimi (1987–2011) ve çevresel etkileri. Coğrafi Bilimler Dergisi, 11(2), 169–194.
16. Deniz, V. (2023). Çorum ve çevresinin deprem tehlikesi ve aktif fay sistemleri. Hitit Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji/Jeofizik değerlendirmeleri (bilimsel rapor).
17. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ). (2021–2024). Çorum ili su kaynakları ve havza raporları. Ankara.
18. Baygül, M. (2018). Çorum ili iklim özelliklerinin farklı iklim modellemeleri ile araştırılması. Ondokuz Mayıs Üniversitesi YL Tezi.
19. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2024). Çorum İl Afet Müdahale Planı (TAMP Yerel Düzey Planı). https://corum.afad.gov.tr/il-planlari
20. Çorum Belediyesi. (2025). İtfaiye Müdürlüğü 2025 faaliyet raporu. https://www.corum.bel.tr
21. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA). (2023). Çorum ili sağlık sektörü istatistikleri.
22. Amıraslanlı, N. (2023). Kentsel dönüşüm kapsamında afet riski altındaki yapıların tespiti ve tespitte itiraz. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 53, 81–114.
23. https://www.corum.bel.tr/public/uploads/2023/08/4-zemin-iyilestirme-yontemleri.pdf
24. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024). 6306 sayılı kanun kapsamında kentsel dönüşüm kira yardımı ve finansal destekler.
25. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2024). Deprem gözlem ağları ve ulusal sismik izleme sistemi. https://www.afad.gov.tr/deprem-gozlem-aglari
26. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2024). Deprem gözlem ağları ve AFAD-RED sistemi. https://www.afad.gov.tr/depremleri-724-takip-ediyoruz
27. Çorum Valiliği / AFAD İl Müdürlüğü. (2022). Çorum İl Afet Risk Azaltma Planı (İRAP).
28. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2024). Çorum İl AFAD tatbikat faaliyetleri. https://corum.afad.gov.tr/tatbikatlar
29. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2024). Afet Yönetim ve Karar Destek Sistemi (AYDES) projesi. https://www.afad.gov.tr/afet-yonetim-ve-karar-destek-sistemi-projesi-aydes21
30. 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun. (2001). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4708&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5
31. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024). Yapı denetim bilgi sistemi (YBİS).

32. Çorum Belediyesi. (2023). Çorum İli Dere Islah Çalışmaları ve Altyapı Projeleri Haber Bülteni. Erişim adresi: www.corum.bel.tr
33. Bodur, A. (2018). Sel ve İstanbul: Sel riskine karşı yapılan dere ıslah çalışmaları ile ilgili bir değerlendirme. Dirençlilik Dergisi, 2(1), 57-68.
34. DSİ Genel Müdürlüğü. (2022). Türkiye'de Taşkın Risk Yönetimi ve Yapısal Önlemler: Uygulama Kılavuzu.
35. Akman, M. U. (2021). Taşkın koruma ve kontrol yapılarının değerlendirilmesi. Türk Hidrolik Dergisi, 5(1), 25-31.
36. AFAD. (2021). Çorum İl Afet Risk Azaltma Planı (İRAP).
37. Ceren, A. (2023). Türkiye'de afet yönetimi ve afetlerde teknoloji kullanımının önemi. R&S - Research Studies Anatolia Journal, 6(1), 78-106.
38. Göksoy Sevinçli, B., & Bayrakcı, E. (2024). Kentsel altyapının iklim değişikliğine karşı dirençli hale getirilmesinde yeşil altyapı çözümleri. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 7(4), 1001-1014.
39. Çorum İl Özel İdaresi. (2026). Karla mücadele çalışmaları ve 2025-2026 kış sezonu faaliyet raporu.
40. Çorum Belediyesi. (2025). 2025 yılı faaliyet raporu ve kentsel hizmetler envanteri.
41. Çorum İl Özel İdaresi. (2026). Karla Mücadele Çalışmaları ve İl Genelinde Yürütülen Afet Koordinasyon Faaliyetleri. Çorum: Çorum İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği.
42. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (2024). 2023 Yılı Faaliyet Raporu.
43. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (2024). Kızılırmak Havzası Yönetim Planı. Ankara: DSİ Yayınları.
44. Bahşi, E., Dada, A., Gümüş, E., & Cenikli, S. (2023). 6306 sayılı Kanun kapsamında riskli yapıların tespit edilmesine ilişkin esaslar uyarınca riskli yapı tespiti yapılan binaların sayısal analiz sonuçlarının değerlendirilmesi. Resilience, 7(1), 153–169.
45. Sevinçli, B. G., & Bayrakcı, E. (2025). Kentsel altyapının iklim değişikliğine karşı dirençli hale getirilmesinde yeşil altyapı çözümleri. International Journal of Management Academy, 7(4), 1108–1123.
46. Toprak Karaman, Z. (2018). Afetlerde Erken Uyarı ve Toplumsal Farkındalık Yaratmada Etkili Kamu Politikaları. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 493–517.
47. Gerdan, S. (2021). Kentsel planlama açısından İl Afet Risk Azaltma Planlarının değerlendirilmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 10(4), 1006–1013.
48. Çöplü, O., Şirin, U. ve Asan, G. (2024). Afet Farkındalığı: Heyelan, Erozyon ve Çığ Kavramlarının Toplum İçerisindeki Bilinirliği. Uluslararası Afetlerde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Kongresi Bildiri Kitapçığı (s. 78,79). Malatya: İnönü Üniversitesi Turgut Özal Kongre ve Kültür Merkezi.
49. Esen, A. Z. ve Asan, G. (2024). Acil Durum Yönetiminde Tatbikatların Önemi. İçinde Uluslararası Afetlerde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Kongresi Bildiri Kitapçığı (s. 74,75). İnönü Üniversitesi Turgut Özal Kongre ve Kültür Merkezi.
50. Yıldız, S., & Asan, G. (2022). Mesleki ve teknik Anadolu liselerindeki öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği konusundaki bilinç düzeylerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi
51. Asan, G., & Erdal, D. (2022). The role of building control firms in reduction of occupational accidents in the construction sector. In C. Özalp & E. Hürdoğan (Eds.), International Research in Engineering (ss. 53,78). Serüven Yayınevi.

52. Sezer, Ö., & Tozbey, Ş. (2023). Türkiye'de afet yönetiminin merkezi ve yerel düzeyde örgütlenmesi üzerine bir değerlendirme. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 8(1), 79–102.
53. Düzgüneş, E., Karamustafa, S., & Taşçı, B. (2025). Digital tools for local governments' climate change adaptation. Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Araştırmaları Dergisi (IJLAR), 9(2), 86–92.

ARAMA-KURTARMA OPERASYONLARINDA COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİNİN (CBS/GIS) ETKİSİ

Sezer KERMEN
İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi
Hitit Üniversitesi
kermensezer@hotmail.com - 0009-0008-3366-9209

Doç. Dr. Gülden ASAN
İş Sağlığı ve Güvenliği Programı Bölüm Başkanı
Hitit Üniversitesi
guldenasan@hitit.edu.tr- 0000-0002-6075-159X

ÖZET

CBS**;** yeryüzüne ait mekânsal (konumsal) verilerin toplanması, depolanması, işlenmesi, analiz edilmesi, sorgulanması ve görselleştirilmesi amacıyla birbiriyle uyumlu çalışan donanım, yazılım, veri, yöntem (algoritmalar) ve insan kaynaklarından oluşan bütünleşik bir bilgi sistemidir. Arama-kurtarma (SAR) operasyonlarında zamanında ve doğru karar verebilmek; ihbar, ekip konumu, çevresel koşullar ve altyapı durumu gibi çok kaynaklı verilerin hızlı biçimde toplanmasına, mekânsal olarak analiz edilmesine ve uygulanabilir kararlara dönüştürülmesine bağlıdır. Bu bağlamda Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS/GIS), arama-kurtarma süreçlerinde belirsizliği azaltan ve karar verme kapasitesini güçlendiren önemli bir teknolojik araç olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, CBS'nin arama-kurtarma operasyonlarındaki etkisini sistematik literatür taraması yöntemiyle incelemektedir.

Bulgular, CBS'nin SAR süreçlerinde özellikle durumsal farkındalık ve ortak operasyon resmi oluşturma, olasılık haritalarıyla arama alanını daraltma, erişilebilirlik ve rota analizi yapma, kaynak tahsisi ve önceliklendirme sağlama, mobil veri toplama ve operasyon sonrası değerlendirme alanlarında önemli katkılar sunduğunu göstermektedir. Ayrıca literatür, CBS'nin etkisini çoğunlukla doğrudan "hayat kurtarma" çıktısı üzerinden değil; arama alanı doğruluğu, planlama süresinin kısalması, ekip hareketlerinin uygulanabilirliği, kaynak kullanım verimliliği ve kurumlar arası koordinasyonun güçlenmesi gibi ara göstergeler üzerinden açıklamaktadır. Türkiye örneğinde AYDES'in CBS tabanlı web destekli karar destek sistemi olarak kullanılması da bu teknolojinin kurumsal afet yönetimindeki önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak CBS, arama-kurtarma operasyonlarında belirsizliği azaltan, karar kalitesini artıran ve müdahale süreçlerini daha etkili hâle getiren temel bir araçtır. Bu yönüyle hem operasyonel başarıyı desteklemekte hem de afet ve acil durum yönetiminde kurumsal kapasitenin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Çalışmada Türkiye'de CBS'nin tarihsel gelişimi incelenmiş, bu gelişimin AYDES gibi mekânsal karar destek sistemlerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılmasındaki rolü değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: CBS/GIS, arama-kurtarma (SAR), sistematik literatür taraması, olasılık haritalaması (POA/POC), ortak operasyon resmi (COP), karar destek sistemi, AYDES.

THE IMPACT OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEMS (GIS) IN SEARCH AND RESCUE OPERATIONS

Sezer KERMEN
Department of Occupational Health and Safety
Master's Thesis Program Student
Hitit Üniversitesi
kermensezer@hotmail.com - 0009-0008-3366-9209
Doç. Dr. Gülden ASAN
Head of Occupational Health and Safety Program
Hitit University
guldenasan@hitit.edu.tr- 0000-0002-6075-159X

ABSTRACT

GIS is an integrated information system consisting of hardware, software, data, methods (algorithms), and human resources working in harmony for the purpose of collecting, storing, processing, analyzing, querying, and visualizing spatial (locational) data pertaining to the earth's surface. Making timely and accurate decisions in search and rescue (SAR) operations depends on the rapid collection of multi-source data such as alerts, team locations, environmental conditions, and infrastructure status, their spatial analysis, and conversion into actionable decisions. In this context, Geographic Information Systems (GIS) emerge as a significant technological tool that reduces uncertainty and strengthens decision-making capacity in search and rescue processes. This study examines the impact of GIS on search and rescue operations through a systematic literature review methodology.

The findings demonstrate that GIS provides significant contributions to SAR processes, particularly in the areas of creating situational awareness and common operating picture (COP), narrowing search areas through probability maps, conducting accessibility and route analysis, enabling resource allocation and prioritization, mobile data collection, and post-operation evaluation. Furthermore, the literature explains GIS effectiveness predominantly not through the direct outcome of "saving lives," but through intermediate indicators such as search area accuracy, reduction in planning time, feasibility of team movements, resource utilization efficiency, and strengthened inter-agency coordination. The utilization of AYDES as a GIS-based web-supported decision support system in the Turkish context also reveals the importance of this technology in institutional disaster management.

In conclusion, GIS is a fundamental tool that reduces uncertainty in search and rescue operations, improves decision quality, and renders response processes more effective. In this regard, it both supports operational success and contributes to strengthening institutional capacity in disaster and emergency management. The study examines the historical development of GIS in Turkey and evaluates the role of this development in the creation and dissemination of spatial decision support systems such as AYDES.

Keywords: GIS, search and rescue (SAR), systematic literature review, probability mapping (POA/POC), common operating picture (COP), decision support system, AYDES.

1-GİRİŞ

Arama-kurtarma (Search and Rescue-SAR) operasyonları, afetler, kazalar ve kayıp vakaları gibi acil durumlarda hayat kurtarmayı amaçlayan, yüksek zaman baskısı altında yürütülen karmaşık faaliyetlerdir [1]. Bu operasyonların başarısı, olayın hızlı bir şekilde tanımlanmasına, doğru arama alanlarının belirlenmesine, ekiplerin etkin bir şekilde yönlendirilmesine ve sınırlı kaynakların en uygun şekilde tahsis edilmesine bağlıdır [2]. Ancak SAR süreçlerinde ihbar bilgileri, çevresel koşullar, ulaşım ağı durumu ve ekip konumları gibi veriler genellikle dağınık, farklı formatlarda ve zamanla değişen yapıda bulunmaktadır [3]. CBS tabanlı karar destek sistemlerinin afet yönetiminde etkin şekilde kullanılabilmesi yalnızca teknolojik altyapıya değil, aynı zamanda kullanıcıların bilgi ve farkındalık düzeylerine de bağlıdır. Bu kapsamda eğitim ve uygulama faaliyetlerinin sürekliliği büyük önem taşımaktadır [4].

Bu tür zorlukların üstesinden gelmek için mekânsal verilerin bütünleşik olarak yönetilmesi büyük önem taşımaktadır. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), yeryüzüne ait konumsal verilerin toplanması, depolanması, işlenmesi, analiz edilmesi ve görselleştirilmesi işlevlerini bir araya getiren bütünleşik bir bilgi sistemidir. CBS, karar vericilere olayın mekânsal boyutunu anlama ve farklı senaryoları değerlendirme imkânı sunarak SAR operasyonlarında belirsizliği azaltmaktadır [5].

Bu çalışma, CBS'nin SAR operasyonlarındaki etkisini incelemeyi ve bu etkinin Türkiye bağlamında nasıl ortaya çıktığını AYDES (Afet Yönetim ve Karar Destek Sistemi) örneği üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle CBS'nin SAR süreçlerine sağladığı katkılar literatür ışığında ele alınmakta, ardından Türkiye'de CBS'nin tarihsel gelişimi ve AYDES'in rolü tartışılmaktadır.

2. CBS'NİN ARAMA-KURTARMA OPERASYONLARINA ETKİSİ

Akademik literatür, Coğrafi Bilgi Sistemlerinin (CBS) arama ve kurtarma faaliyetlerindeki rolünü, salt nihai çıktılar üzerinden değil, operasyonun niteliğini dönüştüren süreçsel parametreler üzerinden tanımlamaktadır [6]. CBS'nin bu süreçteki katma değeri; ekiplerin yanıt verme sürelerinin kısalması, bilgi kirliliğinin azaltılması ve sahadaki kaynakların rasyonel dağıtımı gibi ara performans göstergeleriyle ölçülmektedir [7]. Doğrudan sonuçların ötesinde, mekânsal teknolojilerin sağladığı bu "karar destek" kapasitesi, kriz anındaki belirsizliği minimize ederek operasyonun genel yönetim kalitesini ve durumsal hakimiyeti optimize eden stratejik bir bileşen olarak kabul edilmektedir [8].

2.1. DURUMSAL FARKINDALIK VE ORTAK OPERASYON RESMİ

Arama ve kurtarma (SAR) operasyonları, doğası gereği yüksek belirsizlik içeren ve dinamik bir yapıda seyreden, farklı yetkinliklere sahip kurumların eşgüdümünü zorunlu kılan süreçlerdir. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), bu heterojen yapıdaki ekiplerin verilerini tek bir mekânsal düzlemde birleştirerek "Ortak Operasyon Resmi" (Common Operational Picture - COP) oluşturulmasına olanak tanır [9]. Saha ekiplerinin gerçek zamanlı konum takibi, hasar görmüş ulaşım ağları, ikincil afet riski taşıyan bölgeler ve kritik tesislerin durumuna dair verilerin harita tabanlı görselleştirilmesi, karar vericilerin sahadaki karmaşayı yönetmesini sağlar [10]. Bu dijital entegrasyon, operasyonel süreçlerdeki durumsal farkındalığı optimize ederek kurumlar arası bilgi kopukluğunu giderir ve sınırlı kaynakların en yüksek ihtiyaç duyulan alanlara etkin bir şekilde yönlendirilmesine imkân tanır [11].

2.2. ARAMA ALANININ DARALTILMASI

Kayıp kişi aramalarında zamanın kısıtlı olması nedeniyle arama alanının doğru belirlenmesi kritik öneme sahiptir. CBS, son görülen nokta, arazi eğimi, bitki örtüsü, su kaynakları ve kişinin hareket davranışları gibi verileri birleştirerek olasılık haritaları üretmektedir [12]. Bu haritalar, ekiplerin yüksek olasılıklı bölgelere öncelik vermesini sağlayarak arama alanını daraltır ve kaynakların daha verimli kullanılmasına katkı sunar.

2.3. ERİŞİLEBİLİRLİK VE ROTA ANALİZİ

Afetler sonrası ulaşım altyapısında meydana gelen hasarlar, müdahale ekiplerinin olay yerine ulaşmasını zorlaştırabilir. CBS'nin ağ analizi araçları, yol kapanmaları, engeller ve arazi koşulları dikkate alınarak en güvenli ve en hızlı rotaların belirlenmesini mümkün kılar [13]. Bu sayede müdahale süresi kısalmakta ve ekip güvenliği artırılmaktadır [1].

2.4. KAYNAK TAHSİSİ VE ÖNCELİKLENDİRME

Arama ve kurtarma (SAR) faaliyetlerinde karşılaşılan en kritik zorluklardan biri, kısıtlı insan kaynağı ve teknik ekipmanın zamanla yarışılan bir ortamda yönetilmesidir. CBS, çok kriterli karar verme (MCDM) tekniklerini kullanarak; demografik yoğunluk, yapısal hasar verileri, ulaşım ağlarının durumu ve ikincil afet riskleri gibi değişkenleri eşzamanlı olarak analiz eder [14]. Bu analizler sonucunda elde edilen önceliklendirme haritaları, müdahale ekiplerinin en yüksek fayda sağlayacakları noktalara stratejik olarak yerleştirilmesine olanak tanır [15]. Kaynakların bu şekilde rasyonel ve veriye dayalı tahsisi, operasyonel "kör noktaları" ve müdahale edilmemiş alanları minimize ederek, kriz yönetiminin etkinliğini en üst düzeye çıkarır [16].

2.5. MOBİL VERİ TOPLAMA VE OPERASYON SONRASI DEĞERLENDİRME

Güncel mobil teknolojilerin CBS altyapılarına entegrasyonu, saha ekiplerinin fiziksel gözlemlerini dijital ortama anlık olarak aktarmasına imkân tanıyarak çift yönlü bir bilgi akışı başlatmıştır. Sahadan gelen bu gerçek zamanlı mekânsal veriler, operasyon merkezindeki statik planların yerini, sahadaki değişen koşullara uyum sağlayan "dinamik operasyon yönetimine" bırakmasını sağlar [17]. Müdahale süreci tamamlandığında ise sistemde biriken tüm dijital izler ve ekip hareketleri, retrospektif bir analiz aracı olarak kullanılır [18]. Operasyonel performansın mekânsal veriler üzerinden değerlendirilmesi, gelecekteki krizler için kurumsal hafızayı güçlendirerek stratejik ve taktiksel öğrenmeyi kolaylaştırır [19].

3. TÜRKİYE'DE CBS'NİN GELİŞİMİ VE AYDES SİSTEMİ

3.1. TARİHSEL GELİŞİM

Türkiye'de CBS uygulamalarının başlangıcı 1980'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu dönemde kadastro ve imar planlama çalışmalarında sayısal haritalama teknikleri kullanılmaya başlanmış, ancak kurumsal düzeyde bütünleşik bir yaklaşım henüz gelişmemiştir [20]. CBS'ye olan ilgi, özellikle 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ile önemli bir ivme kazanmıştır. Depremler, önlenmesi mümkün olmayan doğal afetler arasında yer almakta ve toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarında ciddi tahribatlara neden olabilmektedir [21]. Deprem, mekânsal bilgi eksikliğinin müdahale sürecini olumsuz etkilediğini ortaya koymuş ve afet yönetiminde CBS tabanlı sistemlerin gerekliliğini ortaya çıkmıştır [22].

2000'li yıllardan itibaren e-Devlet projeleri, Ulusal Mekânsal Veri Altyapısı (UMVA) çalışmaları ve kamu kurumlarının dijitalleşme çabaları CBS'nin yaygınlaşmasını önemli ölçüde hızlandırmıştır [23, 24]. Özellikle 2005 yılında başlatılan UMVA çalışmaları, veri standartlarının oluşturulması, meta veri yönetimi ve kurumlar arası veri paylaşım protokolleri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur [25]. Bu gelişmeler, afet yönetimi alanında daha bütünleşik ve veri odaklı bir yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

2010'lu yıllardan günümüze ise CBS teknolojileri; bulut bilişim, mobil uygulamalar, İnsansız Hava Araçları (İHA), uzaktan algılama, gerçek zamanlı sensörler ve yapay zekâ gibi ileri teknolojilerle entegre edilmiştir. Özellikle 2023 Kahramanmaraş depremleri, CBS tabanlı sistemlerin gerçek zamanlı hasar tespiti, lojistik optimizasyonu, geçici barınma planlaması ve karar destek süreçlerindeki kritik rolünü bir kez daha vurgulamıştır [26, 27].

3.2. AYDES: AFET YÖNETİM VE KARAR DESTEK SİSTEMİ

Türkiye'de afet ve acil durum yönetiminde CBS'nin en kapsamlı kurumsal uygulamalarından biri, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından geliştirilen Afet Yönetim ve Karar Destek Sistemi (AYDES)'dir. Sistem, 2018 yılında ulusal ölçekte aktif olarak devreye alınmış olup, web tabanlı bir CBS altyapısı üzerine inşa edilmiştir [23].

AYDES, olay yeri bilgilerini, kaynak envanterini (araç, personel, malzeme, barınma kapasitesi), ekip konumlarını (GPS takibi), görev dağılımlarını, hasar tespit verilerini ve çok sayıda tematik harita katmanını (jeolojik yapı, nüfus yoğunluğu, altyapı, meteorolojik veriler, uydu görüntüleri vb.) tek bir platformda entegre etmektedir. Bu sayede çok kurumlu müdahalelerde "Ortak Operasyonel Resim" (Common Operational Picture – COP) oluşturulmakta, kaynak tahsisi, görev planlaması ve koordinasyon veri odaklı olarak yürütülmektedir [22, 23].

Sistem, afet yönetim döngüsünün tüm aşamalarını (hazırlık, müdahale, iyileştirme) destekleyecek modüllere sahiptir. Mobil uygulaması sayesinde saha ekipleri çevrimdışı/çevrimiçi veri girişi yapabilmekte, güncel haritalara ve görev talimatlarına anlık erişim sağlayabilmektedir [23]. Ayrıca Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Kandilli Rasathanesi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı ve e-Devlet gibi ulusal sistemlerle API tabanlı entegrasyonları mevcuttur [26].

2023 depremleri sonrasında AYDES'e İHA görüntüleri, sentetik açıklıklı radar (SAR) verileri ve yapay zeka destekli otomatik hasar tespit algoritmaları entegre edilerek sistemin analitik kapasitesi önemli ölçüde artırılmıştır [27, 28]. Ancak sistemin veri güncelliği, kurumlar arası veri paylaşımındaki bürokratik engeller, saha personelinin dijital yeterliliği ve aşırı yük altında performans gibi bazı sınırlılıkları da literatürde dile getirilmektedir [29].

Gelecek dönemde AYDES'in yapay zeka destekli öngörücü modeller, afet dijital ikizleri (Digital Twin), blockchain tabanlı veri bütünlüğü ve doğal dil işleme teknikleriyle daha proaktif ve adaptif bir yapıya kavuşturulması planlanmaktadır [27, 30].

4. TARTIŞMA VE SINIRLILIKLAR

CBS'nin SAR operasyonlarındaki faydaları literatürde geniş ölçüde kabul edilmekle birlikte, bu faydaların gerçekleşmesi bazı koşullara bağlıdır. Öncelikle, CBS analizlerinin doğruluğu büyük ölçüde kullanılan verinin kalitesine ve güncelliğine bağlıdır. Afet koşullarında verilerin hızla güncellenmesi zor olabilir ve eksik veriler hatalı kararların alınmasına yol açabilir.

İkinci olarak, farklı kurumlar arasında veri standartlarının farklılığı ve birlikte çalışabilirlik eksikliği, ortak operasyon resmi oluşturmayı engelleyebilir [31]. Türkiye'de UMVA çalışmalarına rağmen, kurumlar arası veri paylaşımında halen bazı zorluklar yaşanabilmektedir.

Üçüncü olarak, teknolojik altyapının afet anında kırılgan olması önemli bir sınırlılıktır. Elektrik kesintileri, iletişim ağlarının çökmesi veya internet erişiminin kısıtlanması, CBS tabanlı sistemlerin kullanımını sınırlayabilir. Bu nedenle çevrim dışı çalışma kapasitesi ve yedekleme mekanizmaları kritik önem taşımaktadır.

AYDES özelinde değerlendirildiğinde, sistemin kurumsal olarak benimsenmesi önemli bir ilerleme olmakla birlikte, etkinliğinin artırılması için kullanıcı eğitiminin sürekliliği, veri güncelleme protokollerinin güçlendirilmesi ve yerel düzeydeki kapasitenin geliştirilmesi gerekmektedir [23]. Ayrıca, sistemin farklı afet türlerine ve yerel koşullara uyarlanabilirliğinin artırılması önemlidir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, CBS'nin arama-kurtarma operasyonlarında önemli bir rol oynadığını ve bu rolün Türkiye'de AYDES sistemi aracılığıyla kurumsallaştığını ortaya koymuştur. CBS, durumsal farkındalığı artırma, arama alanlarını daraltma, rota planlaması yapma, kaynak tahsisini optimize etme ve operasyon sonrası değerlendirme gibi alanlarda SAR operasyonlarının etkinliğini artırmaktadır. Bu katkılar, doğrudan hayat kurtarma oranlarından çok, operasyonel süreçlerin iyileştirilmesi yoluyla gerçekleşmektedir [1]. AYDES gibi CBS tabanlı karar destek sistemlerinin başarılı şekilde uygulanabilmesi için kullanıcı eğitimlerinin ve kurumsal farkındalığın geliştirilmesi gerekmektedir. Eğitim ve farkındalık düzeyinin uygulamaların etkinliğini etkileyen önemli bir unsur olduğu çeşitli çalışmalarda da vurgulanmaktadır [32].

Türkiye'de 1999 Marmara Depremi'nin ardından hızlanan CBS gelişimi, AYDES ile somut bir karar destek sistemine dönüşmüştür [10]. Bununla birlikte, veri kalitesi, birlikte çalışabilirlik ve teknolojik dayanıklılık gibi konuların ele alınması, sistemin potansiyelinin tam olarak kullanılabilmesi için gereklidir. Deprem sonrası arama-kurtarma faaliyetleri büyük önem taşımakla birlikte, afet kayıplarının azaltılmasında öncelikli yaklaşımın güvenli yapılaşmanın sağlanması olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda CBS destekli yapı envanteri, risk analizi ve karar destek sistemlerinin yapı denetim süreçlerine entegrasyonu önemli katkılar sağlayabilir [33].

Gelecekte, yapay zekâ ve derin öğrenme algoritmalarıyla işlenen büyük veri setleri, Nesnelerin İnterneti (IoT) tabanlı gerçek zamanlı sensör ağları ve İnsansız Hava Araçları (İHA) ile uydu görüntülerinin CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) platformlarında çok katmanlı olarak entegre edilmesi, arama-kurtarma (SAR) operasyonlarının seyrini kökten değiştirecektir [34]. Bu teknolojik yakınsama, özellikle afet anında "dijital ikiz" (digital twin) modelleri aracılığıyla risk alanlarının anlık olarak simüle edilmesini ve kaynak tahsisinin optimize edilmesini sağlayarak karar destek mekanizmalarını en üst düzeye çıkaracaktır [35].

Bu küresel teknolojik paradigmaya paralel olarak, Türkiye'nin karmaşık jeolojik ve coğrafi yapısından kaynaklanan afet risklerini yönetebilmek adına CBS tabanlı afet yönetimi ekosistemine yönelik yatırımlarını sürdürmesi elzemdir [36]. Yerli ve milli coğrafi bilgi altyapılarının güçlendirilmesi, yalnızca operasyonel müdahale hızını artırmakla kalmayacak, aynı zamanda proaktif risk azaltma stratejileriyle toplumsal dayanıklılığı (resilience) ve ulusal güvenliği stratejik bir öncelik haline getirecektir [37].

6. KAYNAKÇA

[1] Tomaszewski, B. M. (2015). Geographic information systems for disaster management. CRC Press. https://doi.org/10.1201/b17851

[2] Cutter, S. L. (2003). GI science, disasters, and emergency management. Transactions in GIS, 7(4), 439–446. https://doi.org/10.1111/1467-9671.00157

[3] Zerger, A., & Smith, D. I. (2003). Impediments to using GIS for real-time disaster decision support. Computers, Environment and Urban Systems, 27(2), 123–141. https://doi.org/10.1016/S0198-9715(01)00021-7

[4] Yıldız, S., & Asan, G. (2022). Mesleki ve teknik Anadolu liselerindeki öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği konusundaki bilinç düzeylerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. [Araştırma makalesi]. Yayın tarihi: 20 Aralık 2022.

[5] Cova, T. J. (1999). GIS in emergency management. In P. A. Longley, M. F. Goodchild, D. J. Maguire, & D. W. Rhind (Eds.), Geographical information systems: Principles, techniques, management and applications (Vol. 2, pp. 845–858). Wiley.

[6] Diehl, S., van der Sluis, F., & van Putten, J. (2016). Information Logistics in Emergency Response. International Journal of Emergency Management.

[7] Chen, R., Sharman, R., Rao, H. R., & Upadhyaya, S. J. (2008). Coordination in Emergency Response Management: A Multi-team Network Perspective. Journal of the American Society for Information Science and Technology.

[8] Turoff, M., Chumer, M., Van de Walle, B., & Hiltz, R. (2004). The Nature of Emergency Management Information Systems. Journal of Information Technology Theory and Application (JITTA).

[9] European Commission, Joint Research Centre (JRC). (2021). Guidance for Disaster Risk Management. Publications Office of the European Union.

[10] Mansourian, A., Rajabifard, A., Valadan Zoej, M. J., & Williamson, I. (2006). Using SDI and web-based GIS for disaster management. Photogrammetric Engineering & Remote Sensing, 72(11), 1247-1254.

[11] Kerle, N., Janssen, R., & van Loon, E. E. (2014). Multi-sensor data fusion for disaster management. International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation.

[12] Koester, R. J. (2008). Lost person behavior: A search and rescue guide on where to look for land, air, and water. dbS Productions.

[13] Church, R. L., & Murray, A. T. (2009). Business site selection, location analysis, and GIS. Wiley.

[14] Malczewski, J. (2006). GIS-based multicriteria decision analysis: a survey of the literature. *International Journal of Geographical Information Science*, 20(7), 703-726.

[15] Balcik, B., Beamon, B. M., Krejci, C. C., Muramatsu, K. M., & Ramirez, M. (2010). Coordination in humanitarian relief chains: Practices, challenges and opportunities. *International Journal of Production Economics*, 126(1), 22-34.

[16] Simonovic, S. P. (2012). *Systems Approach to Management of Disasters: Methods and Applications*. John Wiley & Sons.

[17] Gao, H., Barbier, G., & Goolsby, R. (2011). Harnessing the crowdsourcing power of social media for disaster relief. IEEE Intelligent Systems, 26(3), 10-14.

[18] Kumar, S., & Havey, T. (2013). Role of mobile spatial information technologies in disaster management. International Journal of Electronic Government Research (IJEGR), 9(2), 1-21.

[19] Perry, R. W., & Lindell, M. K. (2003). Preparedness for emergency response: Guidelines for the emergency planning process. Disasters, 27(4), 336-350.

[20] Yomralıoğlu, T. (2000). Coğrafi bilgi sistemleri: Temel kavramlar ve uygulamalar. Seçil Ofset.

[21] Özdemir, D., & Asan, G. (2024). 2023 Kahramanmaraş Depremi Sonrası Deprem Bilincinin Sorgulanmasına İlişkin Çalışma. Euroasia Matematik, Mühendislik, Doğa Ve Tıp Bilimleri Dergisi Medical Sciences, 11(32), 66–80. https://doi.org/10.5281/zenodo.11845514

[22] Gökçe, O., Özden, Ş., & Demir, A. (2008). Türkiye'de afetlerin mekânsal ve istatistiksel dağılımı afet bilgileri envanteri. T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü.

[23] Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2018). AYDES: Afet Yönetim ve Karar Destek Sistemi. https://www.afad.gov.tr/aydes

[24] Yomralıoğlu, T., & Çete, M. (2010). Türkiye'de Ulusal Mekânsal Veri Altyapısı Çalışmalarının Değerlendirilmesi. HKMO Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi, 2(103), 3-15.

[25] Çete, M., & Yomralıoğlu, T. (2005). Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Kadastro. Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul.

[26] AFAD. (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Afet Sonrası Değerlendirme Raporu. T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara.

[27] TÜBİTAK. (2024). Deprem Sonrası Dijital Teknolojiler ve CBS Uygulamaları Raporu. TÜBİTAK BİLGEM, Gebze.

[28] Erdik, M., & Durukal, E. (2008). Earthquake risk and its mitigation in Istanbul. Natural Hazards, 44(1), 73–92.

[29] Gökçe, O., Özden, S., & Demir, A. (2008). Afet Yönetimi ve CBS Kullanımı: Marmara Depremi Değerlendirmesi. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Ankara.

[30] Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2009). Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP 2009-2023). AFAD Yayınları, Ankara.

[31] Kevany, M. J. (2003). GIS in the World Trade Center attack—Trial by fire. Computers, Environment and Urban Systems, 27(6), 571–583. https://doi.org/10.1016/S0198-9715(03)00056-3

[32] Akar, F., & Asan, G. (2024). İş sağlığı ve güvenliği bilinci = Occupational health and safety awareness. [Araştırma makalesi]. Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı, Çorum, Türkiye. https://doi.org/10.5281/zenodo.13231615

[33] Asan, G., & Erdal, D. (2022). The role of building control firms in reduction of occupational accidents in the construction sector. In C. Özalp & E. Hürdoğan (Eds.), International Research in Engineering (ss. 53,78). Serüven Yayınevi. https://www.seruvenyayinevi.com/Webkontrol/uploads/Fck/engaralik2022_3.pdf

[34] Zlatanova, S., & Li, J. (Eds.). (2020). Geospatial Information for Disaster Risk Reduction. Springer.

[35] Boonstra, B., Vosselman, G., & Nex, F. (2021). "Digital Twins and Geospatial Information for Emergency Response and Disaster Management." ISPRS International Journal of Geo-Information, 10(4), 234.

[36] AFAD. (2022). Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) ve Bilişim Sistemleri Vizyon Belgesi. T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara.

[37] UNDRR. (2022). Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction: Our World at Risk: Transforming Governance for a Resilient Future. United Nations Office for Disaster Risk Reduction, Geneva.

FARKLI KATILIMCI GRUPLARINDA KBRN FARKINDALIK VE BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Yusra GÜL

İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı

Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi

Hitit Üniversitesi

yusragul@hitit.edu.tr-0009-0005-4045-3631

Doç. Dr. Gülden ASAN

İş Sağlığı ve Güvenliği Programı Bölüm Başkanı

Hitit Üniversitesi

guldenasan@hitit.edu.tr-0000-0002-6075-159X

ÖZET

KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer) tehditler, günümüzde toplum sağlığı, çevre güvenliği ve afet yönetimi açısından önemli riskler oluşturmaktadır. Kimyasal sızıntılar, biyolojik salgınlar, radyolojik kazalar ve nükleer olaylar bireyler ve toplumlar üzerinde ciddi etkiler meydana getirebilmektedir. Bu nedenle bireylerin KBRN konusundaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi, olası afet ve acil durumlara hazırlık süreçlerinin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu araştırma, öğrenci, eğitimci, sağlık çalışanı ve çeşitli meslek gruplarında yer alan bireylerin KBRN konusundaki farkındalık ve bilgi düzeylerini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma tanımlayıcı bir çalışma olarak tasarlanmış olup veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmaya toplam 300 kişi katılmıştır. Elde edilen veriler Microsoft Excel programı kullanılarak analiz edilmiş, frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır. Araştırma bulguları, KBRN farkındalığına ilişkin göstergelerin meslek grupları arasında değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Sağlık çalışanlarının %93,9'unun KBRN kavramını daha önce duyduğu ve %92,1'inin KBRN olaylarının ne anlama geldiğini bildiği belirlenmiştir. Buna karşılık öğrencilerin %94,3'ünün KBRN eğitimi almadığı, %78,1'inin ise KBRN olaylarına müdahale eden kurumları bilmediği tespit edilmiştir. Eğitimcilerin %92,2'si ve sağlık çalışanlarının %93,9'u KBRN tehditleri hakkında daha fazla bilgi edinmek istediklerini ifade etmiştir. Ayrıca katılımcıların önemli bir bölümü, KBRN farkındalığının artırılmasında uygulamalı eğitimler ve tatbikatların etkili olacağını belirtmiştir.

Sonuç olarak çalışma, toplumun farklı kesimlerinde KBRN konusunda bilgi eksikliklerinin bulunduğunu ve farkındalık düzeylerinin meslek gruplarına göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda KBRN eğitimlerinin yaygınlaştırılması, uygulamalı eğitim ve tatbikatların artırılması ve toplumun farklı kesimlerine yönelik bilinçlendirme faaliyetlerinin desteklenmesi önerilmektedir. Çalışmanın, KBRN farkındalığının artırılmasına yönelik eğitim programlarının geliştirilmesine ve bu alanda gerçekleştirilecek gelecekteki araştırmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: KBRN, KBRN farkındalığı, afet yönetimi, toplum sağlığı, acil durum hazırlığı, risk yönetimi.

ASSESSMENT OF CBRN KNOWLEDGE AND AWARENESS LEVELS AMONG DIFFERENT PARTICIPANT GROUPS

Yusra GÜL

Department of Occupational Health and Safety

Master's Program Student (Thesis-based)

Hitit University

yusragul@hitit.edu.tr-0009-0005-4045-3631

Assoc. Prof. Dr. Gülden ASAN

Head of Occupational Health and Safety Program

Hitit University

guldenasan@hitit.edu.tr-0000-0002-6075-159X

ABSTRACT

CBRN (Chemical, Biological, Radiological, and Nuclear) threats currently pose significant risks in terms of public health, environmental safety, and disaster management. Chemical spills, biological outbreaks, radiological accidents, and nuclear incidents may cause severe impacts on individuals and societies. Therefore, determining individuals' knowledge and awareness levels regarding CBRN issues is essential for improving preparedness for potential disasters and emergency situations.

This study was conducted to evaluate the CBRN knowledge and awareness levels of individuals from different participant groups, including students, educators, healthcare workers, and various occupational groups. The study was designed as a descriptive research, and data were collected using a questionnaire survey method. A total of 300 participants were included in the study. The collected data were analyzed using Microsoft Excel, and frequency and percentage distributions were calculated.

The findings of the study indicated that CBRN awareness indicators varied across occupational groups. It was found that 93.9% of healthcare workers had previously heard of the CBRN concept, and 92.1% reported that they knew the meaning of CBRN incidents. In contrast, 94.3% of students had not received any CBRN training, and 78.1% were not aware of the institutions responsible for responding to CBRN incidents. In addition, 92.2% of educators and 93.9% of healthcare workers stated that they wished to obtain more information about CBRN threats. Furthermore, a considerable proportion of participants indicated that practical training and drills would be effective in increasing CBRN awareness.

In conclusion, the study revealed that there are knowledge gaps regarding CBRN issues among different segments of society and that awareness levels vary across occupational groups. Based on the findings, it is recommended that CBRN training programs be expanded, practical training

and drills be increased, and awareness-raising activities targeting different segments of society be supported. The study is expected to contribute to the development of training programs aimed at improving CBRN awareness and to future research in this field.

Keywords: CBRN, CBRN awareness, disaster management, public health, emergency preparedness, risk management.

1. GİRİŞ

KBRN; Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer tehditlerin genel adıdır. Bu tehditler doğal olaylar, endüstriyel kazalar, teknolojik hatalar, terör faaliyetleri veya savaşlar sonucunda ortaya çıkabilmektedir. AFAD tarafından KBRN olayları toplum sağlığı, çevre güvenliği ve afet yönetimi bakımından çok disiplinli hazırlık gerektiren riskler arasında ele alınmaktadır [1].

Kimyasal tehditler toksik maddelerden kaynaklanırken, biyolojik tehditler bakteri, virüs ve toksinler aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, biyolojik ve kimyasal olaylarda erken tanılama, sağlık sistemi hazırlığı ve doğru risk iletişiminin halk sağlığı açısından belirleyici olduğunu vurgulamaktadır [2]. Radyolojik ve nükleer tehditler ise radyasyon yayılımı ve nükleer olaylar sonucunda meydana gelmekte; bu olaylarda hazırlık ve müdahale süreçleri ulusal ve yerel düzeyde önceden tanımlanmış görev paylaşımını gerektirmektedir [3, 4].

Tarih boyunca yaşanan Ypres Klor Gazı Saldırısı, Halepçe Katliamı, Çernobil Nükleer Kazası, Tokyo Metro Sarin Saldırısı ve COVID-19 pandemisi gibi olaylar KBRN tehditlerinin önemini ortaya koymuştur. Kimyasal silahların yasaklanmasına ilişkin uluslararası düzenlemeler ile kitle imha silahlarının yayılmasını önlemeye yönelik kararlar, KBRN risklerinin yalnızca sağlık değil güvenlik ve yönetişim boyutu da taşıdığını göstermektedir [5, 6].

KBRN olaylarının etkilerinin azaltılabilmesi için toplumun konuya ilişkin bilgi ve farkındalık düzeyinin artırılması, riskin doğru tanınması ve resmî kurumların yönlendirmelerine uygun davranış geliştirilmesi gerekmektedir [1-3].

2. LİTERATÜR TARAMASI

KBRN günümüz çağında değişen savaş yöntemleri ile kullanılmakla birlikte kazalar, endüstriyel olaylar ve afetler sonucunda da toplumu tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. KBRN olaylarında yaralıların değerlendirilmesi, dekontaminasyon, olay yeri güvenliği, kişisel koruyucu donanım ve kurumlar arası koordinasyon kritik başlıklar olarak belirtilmektedir [7]. Kimyasal savaş ajanlarına ilişkin çalışmalar, toksisite ve tespit kadar hazırlıklı olma düzeyinin de olay etkilerini azaltmada belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır [8]. Tokyo Metro Sarin Saldırısı sonrası yapılan değerlendirmelerde ilk müdahale, hastane hazırlığı ve doğru bilginin hızlı paylaşımı eksiklikleri dikkat çekmiş; bu durum KBRN eğitimlerinin sağlık çalışanlarıyla sınırlı kalmaması gerektiğini göstermiştir [9, 10]. COVID-19 süreci ise biyolojik tehditlerde toplumun doğru bilgiye erişimi, risk iletişimi ve salgınlara yönelik hazırlığın afet yönetiminin ayrılmaz parçaları olduğunu göstermiştir [11-14].

Afet ve güvenlik bilinci alanındaki çalışmalar, bireylerde farkındalık oluşmasının tek başına yeterli olmadığını; bu farkındalığın davranışa dönüşebilmesi için düzenli eğitim, tekrar ve uygulamalı tatbikatla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir [15]. Benzer biçimde iş sağlığı ve güvenliği bilincine ilişkin araştırmalarda, öğrenciler ve farklı fakülte grupları arasında bilgi düzeylerinin değiştiği, eğitimlerin tekrarlanması ve alan bazlı hale getirilmesinin önerildiği görülmektedir [16, 17]. İnşaat sektöründe denetim ve iş güvenliği kültürüne ilişkin çalışma da risk azaltmada sorumlulukların açık tanımlanmasının ve düzenli kontrol mekanizmalarının önemini vurgulamaktadır [18, 19].

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, öğrenci, eğitimci, sağlık çalışanı ve diğer katılımcı gruplarının KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer) tehditlere ilişkin farkındalık ve bilgi düzeylerini belirlemektir. Ayrıca katılımcıların KBRN kavramına yönelik bilgi kaynaklarının, konu hakkındaki görüşlerinin ve KBRN konusunda daha fazla bilgi edinme isteklerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Türü

Bu araştırma, öğrenci, eğitimci, sağlık çalışanı ve diğer meslek gruplarında yer alan bireylerin KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer) tehditlere ilişkin farkındalık ve bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tanımlayıcı ve nicel bir araştırmadır.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini KBRN farkındalığının değerlendirilmesi amaçlanan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise gönüllülük esasına göre çalışmaya katılan 300 kişi oluşturmaktadır. Katılımcılar öğrenci, sağlık çalışanı, eğitimci ve diğer meslek gruplarından bireylerden oluşmaktadır.

4.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve meslek bilgilerini içeren demografik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise katılımcıların KBRN farkındalık ve bilgi düzeylerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

4.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri çevrim içi anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Katılımcılar araştırmaya gönüllü olarak dahil edilmiş ve elde edilen veriler araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

4.5. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler Microsoft Excel programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde yüzde dağılımlarından yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular çizelgeler halinde sunularak yorumlanmıştır.

5. BULGULAR

Bu araştırmada, KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer) tehditlere ilişkin farkındalık ve bilgi düzeylerinin toplumun farklı kesimlerinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öğrenci, sağlık çalışanı, eğitimci ve diğer meslek gruplarında yer alan toplam 300 katılımcıdan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri ile KBRN farkındalık düzeylerine ilişkin bulgular aşağıda çizelgeler halinde sunulmuştur.

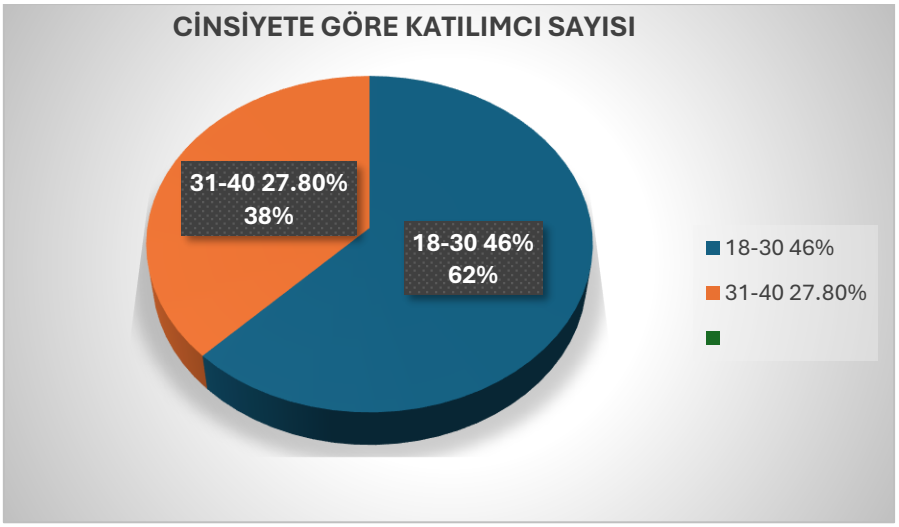
Araştırmanın farklı yaş, eğitim ve meslek gruplarını kapsaması, KBRN farkındalığının toplumun çeşitli kesimlerindeki mevcut durumunun ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır.

5.1. Bölüm

Çalışmada yer alan cinsiyet, yaş grubu, eğitim düzeyi ve meslek grubu değişkenleri demografik özellikleri oluşturmaktadır. Bu bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları incelenmiş, elde edilen bulgular çizelge ve görseller yardımıyla sunulmuştur.

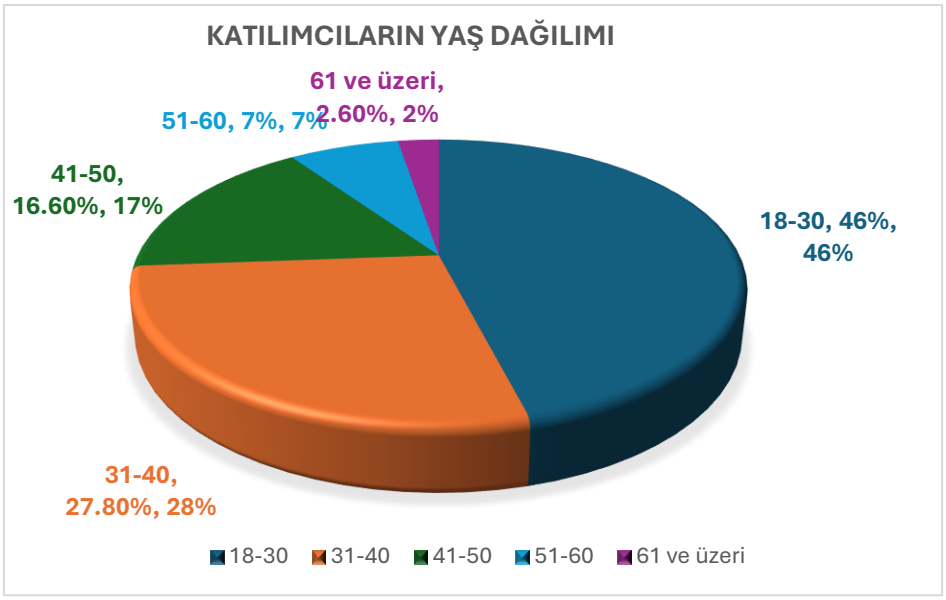
Çizelge 1. Cinsiyete Göre Kişi Sayısı ve Yüzdelik Dağılımı

KATILIMCILARIN CİNSİYETE GÖRE DAĞILIMI		
Cinsiyet	Kadın	Erkek
Toplam	174	128
Yüzde	%57.60	%42

Görsel 1. Kişi sayısının cinsiyete göre dağılım grafiği

Katılımcıların çoğunluk olarak %58'i kadındır (Görsel 1).

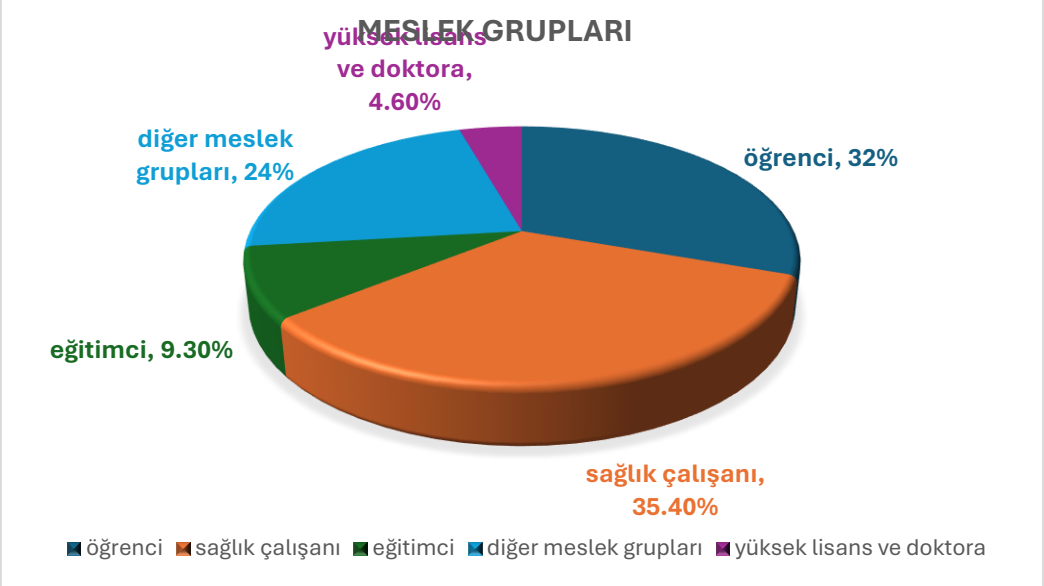

Görsel 2. Katılımcıların Yaş Dağılımı

Görsel 2'ye bakıldığında katılımcıların %46'sının 18-30 yaş grubunda, %27,8'inin 31-40 yaş grubunda, %16,6'sının 41-50 yaş grubunda, %7'sinin 51-60 yaş grubunda ve %2,6'sının 61 yaş ve üzeri grupta yer aldığı görülmektedir. Araştırmaya en yüksek katılımın genç yetişkinlerden oluştuğu belirlenmiştir.

Çizelge 2. Yaşa Göre Kişi Sayısı ve Yüzdelik Dağılımı

KATILIMCILARIN YAŞ DAĞILIMI					
YAŞ	18-30	31-40	41-50	51-60	61 ve üzeri
ORAN %	46%	27,80%	16,60%	7%	2,60%

Görsel 3. Katılımcıların Meslek Gruplarına Göre Dağılım Grafiği

Görsel 3 incelendiğinde katılımcıların %35,4'ünün sağlık çalışanı, %31,8'inin öğrenci, %23,5'inin diğer meslek gruplarında çalışan bireyler ve %9,3'ünün eğitimcilerden oluştuğu görülmektedir. Araştırmada en yüksek katılım sağlık çalışanlarından sağlanırken, eğitimciler en düşük katılım oranına sahip grup olmuştur. Bu durum araştırmanın KBRN konusunda özellikle sağlık çalışanları ve öğrencilerin görüşlerini yansıttığını göstermektedir.

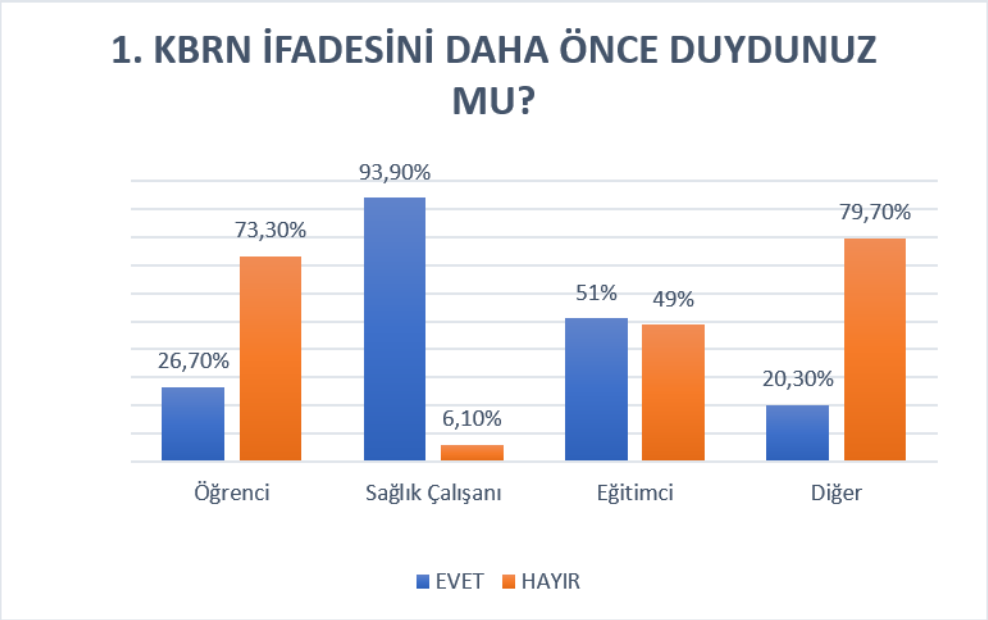
Çizelge 3. Katılımcıların Meslek Gruplarına Göre Yüzdelik Dağılımı

MESLEĞİNİZ	
ÖĞRENCİ	31,80%
SAĞLIK ÇALIŞANI	35,40%
EĞİTİMCİ	9,30%
DİĞER	23,50%

5.2. KBRN Farkındalığına İlişkin Bulgular

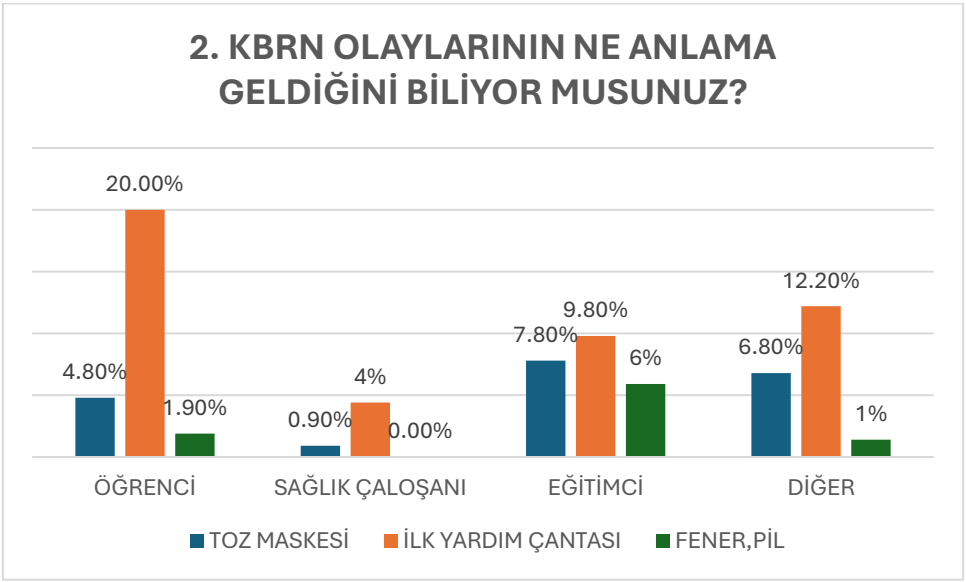
Bu bölümde katılımcıların KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer) tehditlere ilişkin farkındalık ve bilgi düzeylerini belirlemeye yönelik sorular değerlendirilmiştir. Katılımcılara yöneltilen soruların cevapları frekans ve yüzde dağılımları kullanılarak analiz edilmiştir.

1. KBRN ifadesini daha önce duydunuz mu?
2. KBRN olaylarının ne anlama geldiğini biliyor musunuz?
3. KBRN tehditlerine örnekleri doğru şekilde tanıyabiliyor musunuz?
4. KBRN ile ilgili bilgi kaynağınız nedir?
5. Olası bir KBRN olayında nasıl hareket edilmesi gerektiğini biliyor musunuz?
6. KBRN acil durum çantasında bulunması gereken malzemeler hakkında bilginiz var mı?
7. Daha önce KBRN eğitimi aldınız mı?
8. KBRN olaylarına müdahale eden kurumları biliyor musunuz?
9. KBRN tehditleri hakkında daha fazla bilgi almak ister misiniz?
10. KBRN farkındalığını artırmak için en etkili yöntemin ne olduğunu düşünüyorsunuz?
11. KBRN eğitimlerinin hangi kurumlarda verilmesi gerektiğini düşünüyorsunuz?

Görsel 4. "KBRN İfadesini Daha Önce Duydunuz Mu?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

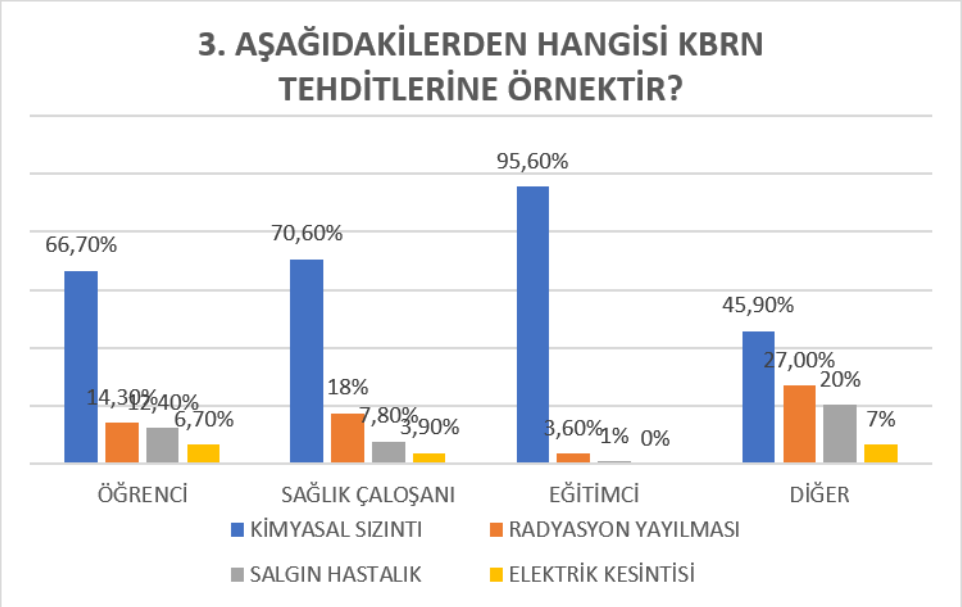
Görsel 4 incelendiğinde sağlık çalışanlarının %93,9'unun KBRN ifadesini daha önce duyduğu, %6,1'inin ise duymadığı görülmektedir. Eğitimcilerde bu oranlar sırasıyla %51 ve %49 olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin %26,7'si KBRN ifadesini daha önce duyduğunu belirtirken %73,3'ü duymadığını ifade etmiştir. Diğer meslek gruplarında ise katılımcıların %20,3'ü "evet", %79,7'si "hayır" yanıtını vermiştir.

Görsel 5. "KBRN Olaylarının Ne Anlama Geldiğini Biliyor Musunuz?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

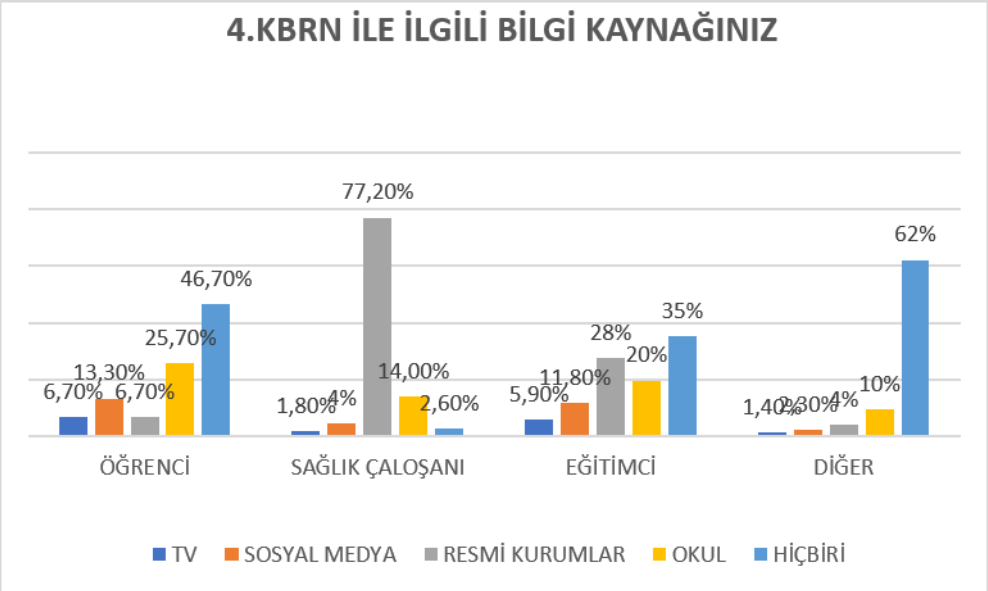
Görsel 5 incelendiğinde sağlık çalışanlarının %92,1'inin KBRN olaylarının anlamını bildiği, %7,9'unun ise bilmediği görülmektedir. Eğitimcilerde bu oranlar %47,1 ve %52,9 olarak

belirlenmiştir. Öğrencilerin %21'i "evet", %79'u "hayır" yanıtını verirken, diğer meslek gruplarında bu oranlar sırasıyla %10,8 ve %89,2 olarak belirlenmiştir.

Görsel 6. "Aşağıdakilerden Hangisi KBRN Tehditlerine Örnektir?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Görsel 6 incelendiğinde öğrencilerin %66,7'sinin kimyasal sızıntıyı KBRN tehdidine örnek olarak değerlendirdiği görülmektedir. Öğrencilerin %14,3'ü radyasyon yayılmasını, %12,4'ü salgın hastalıkları ve %6,7'si elektrik kesintisini KBRN tehdidi olarak işaretlemiştir. Sağlık çalışanlarında kimyasal sızıntıyı doğru yanıt olarak işaretleyenlerin oranı %95,6'ya ulaşırken, eğitimcilerde bu oran %70,6, diğer meslek gruplarında ise %45,9 olarak belirlenmiştir. Elektrik kesintisini KBRN tehdidi olarak değerlendiren katılımcıların bulunması, bazı gruplarda KBRN kavramına ilişkin bilgi eksikliğinin devam ettiğini göstermektedir.

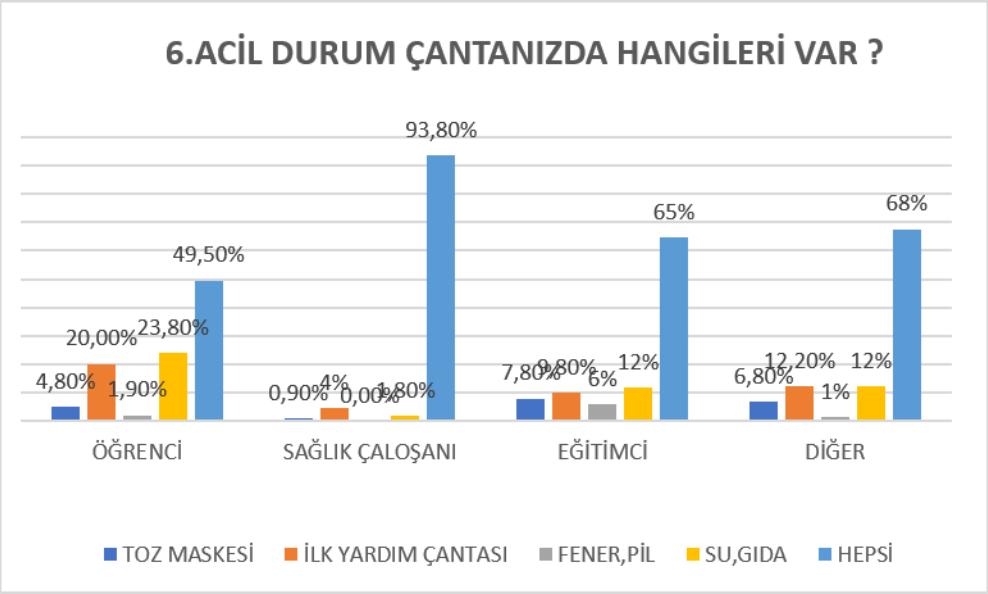
Görsel 7. "KBRN ile İlgili Bilgi Kaynağınız Nedir?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Görsel 7 incelendiğinde öğrencilerin %46,7'sinin KBRN konusunda herhangi bir bilgi kaynağına sahip olmadığını belirttiği görülmektedir. Öğrenciler arasında bilgi kaynağı olarak en fazla okul (%25,7) tercih edilmiştir. Sağlık çalışanlarının ise %77,2'si bilgilerini resmi kurumlardan edindiğini belirtmiştir. Eğitimcilerde resmi kurumlar (%27,5) ve okul (%19,6) ön plana çıkarken, diğer meslek gruplarında katılımcıların %62,2'si herhangi bir bilgi kaynağı bulunmadığını ifade etmiştir.

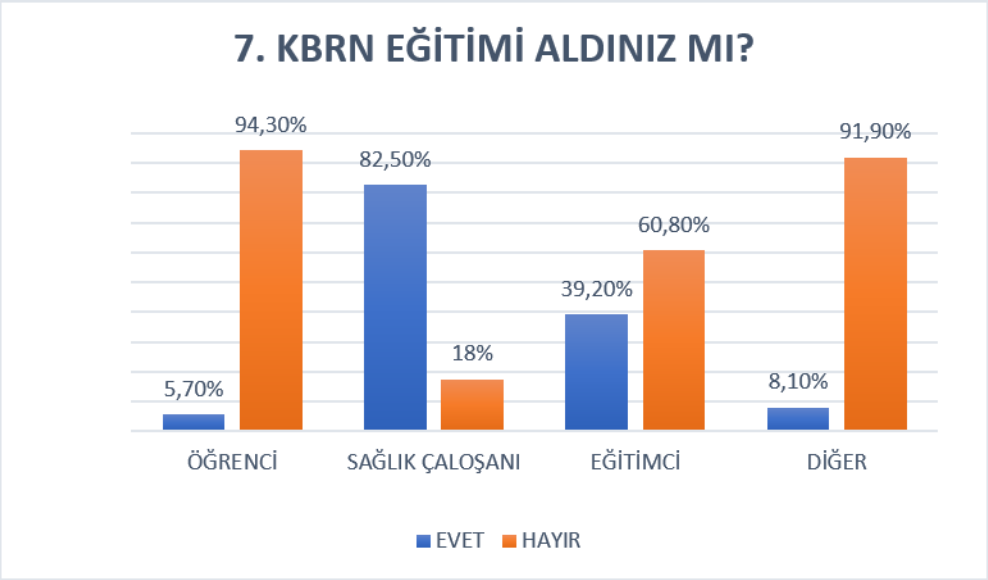
Görsel 8. "Olası Bir KBRN Olayında Ne Yapmanız Gerektiğini Biliyor Musunuz?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Görsel 8 incelendiğinde öğrencilerin %70,5'i olası bir KBRN olayında ne yapması gerektiğini bilmediğini, %15,2'si bildiğini ve %14,3'ü kısmen bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir. Sağlık çalışanlarında bu soruya "evet" yanıtı verenlerin oranı %88,6 olarak belirlenmiştir. Eğitimcilerde katılımcıların %51'i bilgi sahibi olmadığını ifade ederken, diğer meslek gruplarında bu oran %75,7'ye ulaşmıştır.

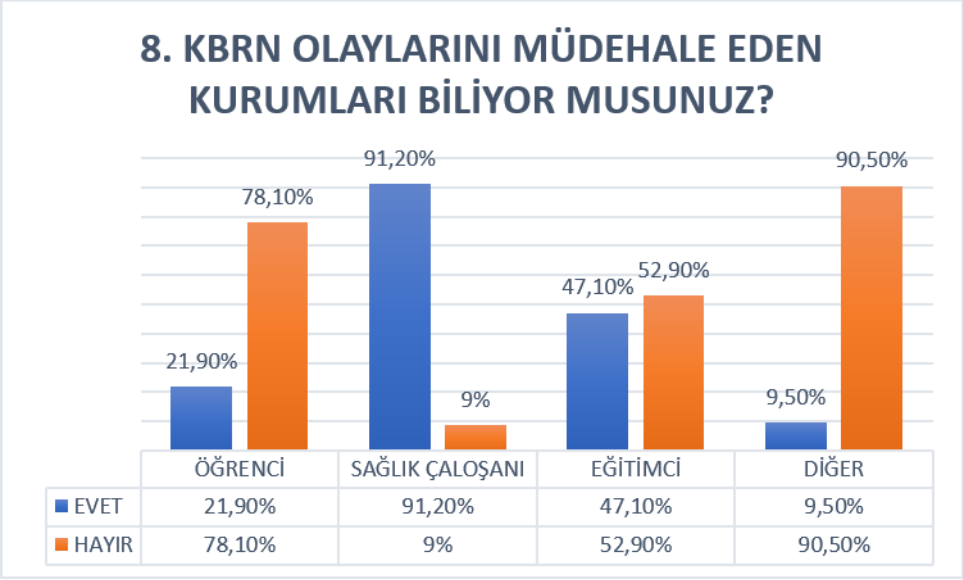
Görsel 9. "KBRN Acil Durumunda Çantanızda Hangileri Bulunmalıdır?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Görsel 9 incelendiğinde öğrencilerin %49,5'inin acil durum çantasında bulunması gereken tüm malzemeleri işaretlediği görülmektedir. Sağlık çalışanlarında bu oran %93 olarak belirlenmiştir. Eğitimcilerde %64,7 ve diğer meslek gruplarında %67,6 oranında katılımcı tüm malzemelerin bulunması gerektiğini belirtmiştir. Bu sonuç, sağlık çalışanlarının acil durum hazırlığı konusunda daha bilinçli olduğunu göstermektedir.

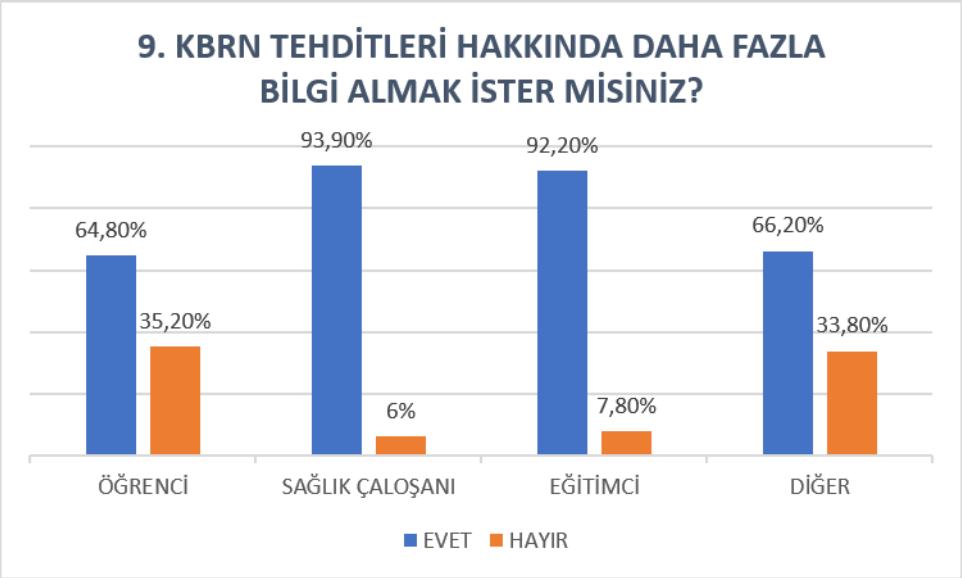
Görsel 10. "KBRN Eğitimi Aldınız Mı?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Görsel 10 incelendiğinde öğrencilerin yalnızca %5,7'sinin KBRN eğitimi aldığı, %94,3'ünün ise eğitim almadığı görülmektedir. Sağlık çalışanlarında eğitim alma oranı %82,5 iken eğitimcilerde %39,2 ve diğer meslek gruplarında %8,1 olarak belirlenmiştir. Bulgular, öğrenciler ve diğer meslek gruplarında KBRN eğitimlerinin yetersiz olduğunu göstermektedir.

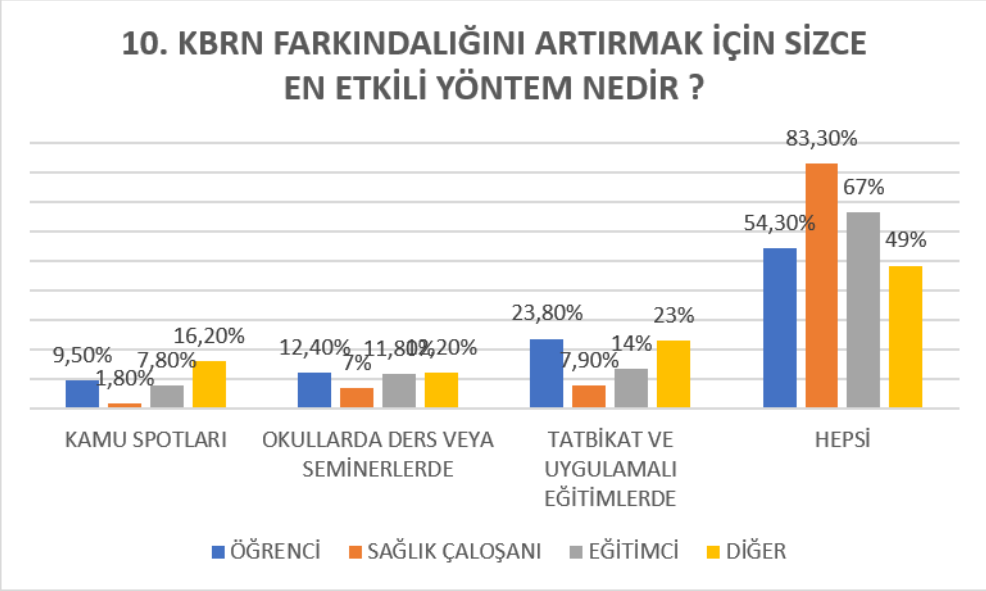
Görsel 11. "KBRN Olaylarına Müdahale Eden Kurumları Biliyor Musunuz?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Görsel 11 incelendiğinde öğrencilerin %78,1'inin KBRN olaylarına müdahale eden kurumları bilmediği görülmektedir. Sağlık çalışanlarında kurumları bilenlerin oranı %91,2 olarak belirlenmiştir. Eğitimcilerde bu oran %52,9 iken diğer meslek gruplarında yalnızca %9,5 olarak tespit edilmiştir.

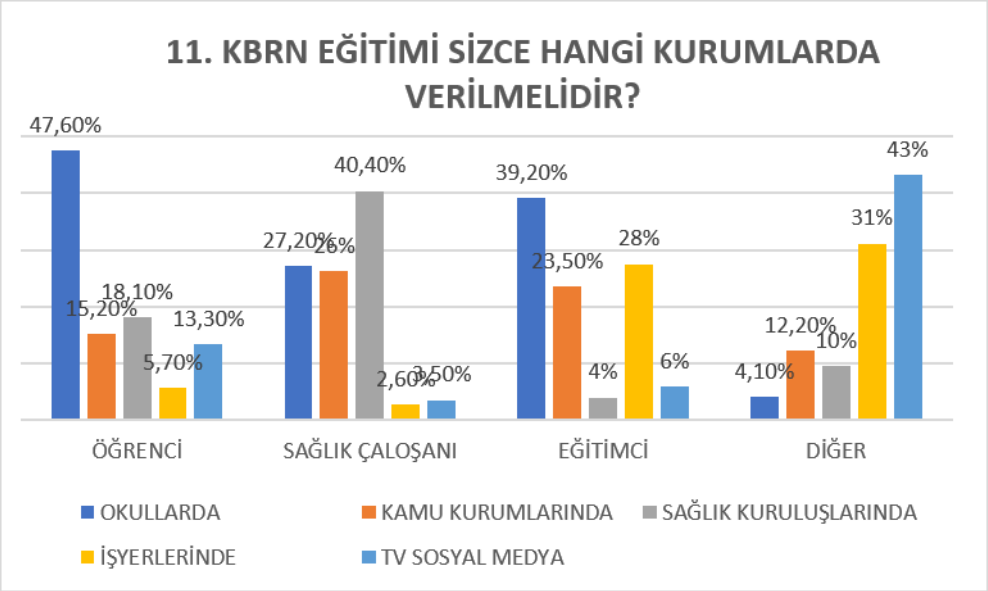
Görsel 12. "KBRN Tehditleri Hakkında Daha Fazla Bilgi Almak İster Misiniz?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Görsel 12 incelendiğinde öğrencilerin %64,8'inin, sağlık çalışanlarının %93,9'unun, eğitimcilerin %92,2'sinin ve diğer meslek gruplarının %66,2'sinin KBRN tehditleri hakkında daha fazla bilgi almak istediği görülmektedir. Bu durum tüm katılımcı gruplarında eğitim ihtiyacının bulunduğunu göstermektedir.

Görsel 13. "KBRN Farkındalığını Artırmak İçin Sizce En Etkili Yöntem Nedir?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Görsel 13 incelendiğinde öğrencilerin %54,3'ü, sağlık çalışanlarının %83,3'ü, eğitimcilerin %66,7'si ve diğer meslek gruplarının %48,6'sı kamu spotları, seminerler ve uygulamalı eğitimlerin birlikte yürütülmesinin en etkili yöntem olduğunu belirtmiştir. Bulgular, katılımcıların tek bir yöntem yerine çok yönlü eğitim faaliyetlerini daha etkili gördüklerini ortaya koymaktadır.

Görsel 14. "KBRN Eğitimi Sizce Hangi Kurumlarda Verilmelidir?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Görsel 14 incelendiğinde öğrencilerin %47,6'sı KBRN eğitimlerinin okullarda verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Sağlık çalışanlarının %40,4'ü sağlık kuruluşlarını, eğitimcilerin %39,2'si okulları, diğer meslek gruplarının ise %43,2'si televizyon ve sosyal medya araçlarını ön plana çıkarmıştır. Sonuçlar, KBRN eğitimlerinin farklı kurumlar aracılığıyla toplumun tüm kesimlerine ulaştırılması gerektiğini göstermektedir.

6. TARTIŞMA

Bu araştırmada, katılımcıların KBRN farkındalık düzeylerinin meslek gruplarına göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, sağlık çalışanlarının KBRN konusunda diğer gruplara göre daha yüksek bilgi düzeyine sahip olduğunu; öğrenciler ve diğer meslek gruplarında ise bilgi ve uygulama eksikliklerinin sürdüğünü göstermektedir. Benzer afet ve iş güvenliği farkındalığı çalışmalarında da bilgi düzeylerinin gruplara göre değiştiği ve farkındalığın davranışa dönüşmesi için süreklilik gösteren eğitimlerin gerekli olduğu belirtilmektedir [16, 17].

Öğrencilerde KBRN eğitimi alma oranının düşük olması, okullarda ve yükseköğretim kurumlarında temel KBRN içeriğinin afet yönetimi, ilk yardım ve iş sağlığı güvenliği eğitimleriyle birlikte ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır. Güvenlik bilincinin yalnızca

teorik bilgiyle değil, tekrarlanan uygulamalar, uyarıcı materyaller ve riskli durumlara yönelik pratik senaryolarla güçlenebileceği değerlendirilmektedir [15].

Katılımcıların KBRN olaylarına müdahale eden kurumları bilme düzeyindeki farklılıklar, kurumlar arası görev paylaşımının topluma daha anlaşılır biçimde aktarılması gerektiğini göstermektedir. Acil müdahale süreçlerinde görevli personelin kayıt altına alınması, sağlık gözetimi, maruziyet takibi ve olay sonrası değerlendirme mekanizmaları müdahale güvenliği açısından önemli kabul edilmektedir.

KBRN olaylarında bireylerin doğru bilgiye zamanında ulaşması, yanlış yönlendirmelerin ve panik davranışlarının azaltılması açısından önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü, salgın ve halk sağlığı acil durumlarında risk iletişiminin güvenilir, zamanında ve hedef kitleye uygun yürütülmesini hazırlığın temel unsurlarından biri olarak ele almaktadır.

Kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer olayların tamamında kişisel korunma, dekontaminasyon, güvenli tahliye ve olay yerinden uzak durma gibi temel davranışların bilinmesi gerekir. Bu nedenle KBRN farkındalık programları yalnızca sağlık çalışanlarına değil, öğrenciler, eğitimciler ve diğer meslek gruplarını da kapsayacak şekilde yapılandırılmalıdır.

Sonuç olarak araştırma bulguları, KBRN konusunda özellikle öğrenci ve diğer meslek gruplarında farkındalığın artırılmasına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, kamu bilgilendirme çalışmaları ve uygulamalı tatbikatların birlikte yürütülmesi, KBRN risklerine yönelik toplum hazırlığını güçlendirecektir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, farklı meslek gruplarındaki bireylerin KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer) tehditlerine yönelik farkındalık düzeyleri değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, KBRN bilgi düzeyinin meslek gruplarına göre değiştiğini, sağlık çalışanlarının daha yüksek farkındalığa sahip olduğunu, öğrencilerde ise eğitim alma ve müdahale kurumlarını tanıma düzeylerinin düşük kaldığını göstermektedir.

Araştırma sonuçları, katılımcıların önemli bir bölümünün KBRN tehditleri hakkında daha fazla bilgi edinmek istediğini ve bu konuda eğitim faaliyetlerine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Afet bilinci, iş sağlığı güvenliği bilinci ve KBRN hazırlığına ilişkin çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, farkındalık çalışmalarının düzenli, tekrarlı ve uygulamalı biçimde yürütülmesi gerektiği görülmektedir.

KBRN olayları, insan sağlığı, çevre ve toplum güvenliği açısından ciddi sonuçlar doğurabilecek riskler içermektedir. Bu nedenle toplumun yalnızca belirli meslek gruplarının değil, tüm bireylerin KBRN konusunda temel bilgiye sahip olması önemlidir. Bu temel bilgi; riskin tanınması, doğru bilgi kaynağına erişim, kişisel korunma, acil durum çantası ve resmî kurumların yönlendirmelerine uygun hareket etme davranışlarını kapsamalıdır.

Sonuçları destekleyen ulusal ve uluslararası kaynaklar, KBRN hazırlığının tek kurumun sorumluluğu olarak değil; sağlık, eğitim, afet yönetimi, güvenlik ve yerel yönetimlerin birlikte yürüttüğü çok paydaşlı bir süreç olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Bu doğrultuda aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

KBRN farkındalık eğitimleri eğitim kurumlarında yaygınlaştırılmalı ve yaş gruplarına uygun içeriklerle düzenli olarak tekrarlanmalıdır.

Toplumun farklı kesimlerine yönelik bilgilendirme faaliyetleri artırılmalı; kamu spotları, seminerler, sosyal medya ve resmi kurum duyuruları birbiriyle tutarlı biçimde kullanılmalıdır.

Kamu kurumları tarafından düzenli farkındalık çalışmaları yürütülmeli ve KBRN olaylarına müdahale eden kurumların görevleri toplum tarafından anlaşılır hale getirilmelidir.

KBRN olaylarına yönelik tatbikat ve uygulamalı eğitimlerin sayısı artırılmalı; eğitimlerde kişisel korunma, dekontaminasyon, tahliye ve doğru haberleşme davranışları uygulamalı olarak gösterilmelidir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda daha geniş örneklem grupları ile farklı bölgelerde araştırmalar gerçekleştirilerek konuya ilişkin daha kapsamlı veriler elde edilebilir.

Sonuç olarak, KBRN farkındalığının artırılması; bireylerin olası afet ve acil durumlara karşı hazırlıklı olmalarına, doğru davranış geliştirmelerine ve toplum güvenliğinin güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer (KBRN) Tehditler Rehberi, Ankara, 2024.

2. World Health Organization, Public Health Response to Biological and Chemical Weapons: WHO Guidance, 2nd ed., Geneva, 2004.

3. Odabaş, D., Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer Afetleri Yönetmek İçin Bir Karar Destek Sistemi Modeli Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Sakarya, 2019.

4. Dönmez, A. M., Acil Tıp Çalışanlarının (KBRN) Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer Kazalara Karşı İlgi, Bilgi ve Tutum Durumu Araştırması, Doktora Tezi, Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2019.

5. Yılmaz, Y., Hastanelerin Acil Servis Çalışanlarının Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer (KBRN) Tehditlerine Karşı Hazırlık Düzeylerinin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2021.

6. Kılıç, S., Afet Yönetiminde Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer (KBRN) Riskler ve Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gümüşhane, 2023.

7. Öztürk, E., Sağlık Personelinin Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer (KBRN) Afetlerine Yönelik Bilgi Düzeyleri ve Tutumlarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2022.

8. Çetin, M., Acil Sağlık Hizmetleri İstasyonlarında Görev Yapan Personelin KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer) Tehditlerine Karşı Farkındalık ve Hazırlık Durumlarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2023.

9. Karasu, B., Hastanelerin Afet ve Acil Durum Planlarında KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer) Tehditlerine Yönelik Operasyonel Hazırlık Aşamalarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya, 2021.

10. Aydın, F., İlk ve Acil Yardım Teknikerlerinin (Paramedik) Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer (KBRN) Olaylara İlişkin Farkındalık, Bilgi Düzeyleri ve Kaygı Durumlarının Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, 2022.

11. Yıldırım, Z., Acil Tıp Asistanları ve Uzmanlarının Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer (KBRN) Vakalarına Karşı Klinik Yönetim Bilgisi ve Bireysel Korunma Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2022.

12. Güneş, H., Hastanelerin Afet Risk Yönetimi Kapsamında KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer) Tehditlerine Karşı Altyapı ve Dekontaminasyon Kapasitelerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2023.

13. Şahin, S., Afet Öncesi Hazırlık Sürecinde Sağlık Çalışanlarının KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer) Farkındalık, Gönüllülük ve İsteklilik Düzeylerinin Ölçülmesi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Adana, 2021.

14. Yılmaz, E., Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinde Görev Yapan Paramediklerin KBRN Olaylarındaki Rolü, Koruyucu Ekipman Kullanım Alışkanlıkları ve Kaygı Seviyeleri, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2023.

15. Esen, A. Z. ve Asan, G. (2024). Acil Durum Yönetiminde Tatbikatların Önemi. Uluslararası Afetlerde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Kongresi Bildiri Kitapçığı (s. 74,75). İnönü Üniversitesi Turgut Özal Kongre ve Kültür Merkezi.

16. Yıldız, S. ve Asan, G., Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerindeki Öğrencilerin İş Sağlığı ve Güvenliği Konusundaki Bilinç Düzeylerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, EJONS International Journal on Mathematic, Engineering and Natural Sciences, 6(23), 664-676, 2022.

17. Akar, F. ve Asan, G., İş Sağlığı ve Güvenliği Bilinci, Euroasia Journal of Mathematics, Engineering, Natural & Medical Sciences, 11(35), 1-13, 2024. https://doi.org/10.5281/zenodo.13231615

18. Asan, G. ve Erdal, D., The Role of Building Control Firms in Reduction of Occupational Accidents in the Construction Sector, International Research in Engineering - December 2022, 43-68, İzmir: Serüven Publishing, 2022.

19. Özdemir, D. ve Asan, G., 2023 Kahramanmaraş Depremi Sonrası Deprem Bilincinin Sorgulanmasına İlişkin Çalışma, Euroasia Journal of Mathematics, Engineering, Natural & Medical Sciences, 11(32), 66-80, 2024. https://doi.org/10.5281/zenodo.11845514

ARAMA-KURTARMA OPERASYONLARINDA YENİ NESİL TEKNOLOJİLERİN ROLÜ VE POTANSİYEL KATKILARI

Şevval HIŞIROĞLU
İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi
Hitit Üniversitesi
svvlsoluk@gmail.com 0009-0003-2706-3087

Doç. Dr. Gülden ASAN
İş Sağlığı ve Güvenliği Programı Bölüm Başkanı
Hitit Üniversitesi
guldenasan@hitit.edu.tr-0000-0002-6075-159X

Özet

Afet ve acil durum senaryolarında zamana karşı yürütülen arama-kurtarma (SAR) operasyonlarında hız, doğruluk ve etkin koordinasyon büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda yapay zekâ, otonom sistemler ve gelişmiş veri analitiği gibi teknolojilerin bu alana entegre edilmesi, arama-kurtarma faaliyetlerinde kullanılan yöntem ve uygulamaların çeşitlenmesine olanak sağlamıştır. Bu çalışmada, afet yönetimi ve arama-kurtarma süreçlerinde kullanılan yeni nesil teknolojik araçlar ile bu araçların potansiyel katkıları literatür kapsamında incelenmiştir.

Çalışma kapsamında; geniş alanların hızlı şekilde taranmasında kullanılan otonom insansız hava araçları (İHA) sürüleri ile termal ve optik görüntüleri analiz eden yapay zekâ tabanlı görüntü işleme sistemleri değerlendirilmiştir. Ayrıca erişimi zor veya riskli bölgelerde görev yapabilen robotik sistemler, ilk müdahale personelinin fizyolojik verilerinin izlenmesine olanak sağlayan giyilebilir teknolojiler ve iletişim altyapısının zarar gördüğü durumlarda kullanılabilen uydu tabanlı haberleşme sistemleri incelenmiştir. Bunun yanında, şebekeden bağımsız mobil mesh ağları ile enkaz altında yaşam belirtisi tespitinde kullanılan akustik ve sismik algılayıcılar araştırma kapsamında ele alınan diğer teknolojiler arasında yer almaktadır.

Yapılan literatür araştırmasında, afet ve acil durum yönetiminde kullanılan yeni teknolojilerin öneminin giderek arttığını göstermektedir. Özellikle 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri sonrasında bu teknolojilerin arama-kurtarma ve koordinasyon çalışmalarındaki kullanımına yönelik örnekler dikkat çekmektedir. Farklı teknolojilerin birlikte kullanılmasının afet yönetimi süreçlerine katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, afet ve acil durum yönetiminde kullanılan yeni nesil teknolojilerin operasyonel süreçlere önemli katkılar sunabileceği ve bu alandaki teknolojik gelişmelerin yakından takip edilmesinin gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Bu teknolojilerin etkin ve koordineli biçimde kullanımına yönelik çalışmaların artırılması, gelecekte gerçekleştirilecek arama-kurtarma faaliyetlerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arama-Kurtarma (SAR) Operasyonları, Afet Yönetimi, Yeni Nesil Teknolojiler, Yapay Zekâ, İnsansız Hava Araçları (İHA).

THE ROLE AND POTENTIAL CONTRIBUTIONS OF NEXT-GENERATION TECHNOLOGIES IN SEARCH AND RESCUE OPERATIONS

Sevval HISIROGLU
Department of Occupational Health and Safety
Master's TheSis Program Student
Hitit University
svvlsoluk@gmail.com 0009-0003-2706-3087

Assoc. Prof Dr. Gulden ASAN
Head of the Occupational Health and Safety Program Department
Hitit University
guldenasan@hitit.edu.tr-0000-0002-6075-159X

Abstract

In disaster and emergency scenarios, speed, accuracy, and effective coordination are of paramount importance for time-sensitive search and rescue (SAR) operations. In recent years, integrating technologies such as artificial intelligence, autonomous systems, and advanced data analytics has diversified the methodologies and practices employed in SAR activities. This study examines next-generation technological tools utilized in disaster management and SAR processes, alongside their potential contributions, within the scope of current literature.

The scope of this research evaluates autonomous unmanned aerial vehicle (UAV) swarms used for rapid wide-area scanning, as well as AI-based image processing systems designed to analyze thermal and optical imagery. Additionally, the study investigates robotic systems capable of operating in inaccessible or high-risk areas, wearable technologies that monitor the physiological data of first responders, and satellite-based communication systems used when traditional infrastructure is compromised. Off-grid mobile mesh networks and acoustic/seismic sensors employed to detect signs of life beneath rubble are also addressed among the technologies explored in this paper.

The literature review indicates that the significance of emerging technologies in disaster and emergency management is steadily increasing. Particularly following the February 6 Kahramanmaraş earthquakes, instances regarding the utilization of these technologies in SAR and coordination efforts have become highly prominent. The findings suggest that cross-functional deployment of disparate technologies can significantly enhance disaster management phases.

In conclusion, next-generation technologies implemented in disaster and emergency management offer substantial contributions to operational workflows, highlighting the necessity of closely monitoring technological advancements in this field. Expanding research and development on the efficient and coordinated application of these tools will play a pivotal role in advancing future search and rescue operations.

Keywords: Search and Rescue (SAR) Operations, Disaster Management, Next-Generation Technologies, Artificial Intelligence, Unmanned Aerial Vehicles (UAVs).

1.GİRİŞ

Doğal afetler ve endüstriyel kazalar, küresel ölçekte can ve mal kayıplarına yol açan en büyük tehditlerarasında yer almaktadır. Afet sonrasındaki ilk saatler, enkaz altında veya zorlu arazi koşullarında mahsur kalanbireylerin hayatta kalma şansı açısından kritik bir eşiktir. Bununla birlikte afetlere karşı etkin mücadele yalnızcamüdahale aşamasıyla sınırlı olmayıp, afet öncesi hazırlık, eğitim ve farkındalık çalışmalarını da kapsamaktadır.Afetlere hazırlık çalışmaları için binaların sağlamlığının tespiti önem arz etmektedir. Yıkılmış binalardan insan kurtarmak için teknolojik gelişmeleri kullansak da her zaman amaç binaların yıkılmaması olmalıdır. Bunun içinbinaların yapı denetimi büyük önem arz etmektedir [1]. Özellikle deprem riski yüksek olan Türkiye'de toplumunafet bilincinin geliştirilmesi, afet zararlarının azaltılmasında önemli unsur olarak değerlendirilmektedir [2].Benzer şekilde farklı öğrenci grupları üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar, güvenlik ve risk yönetimi konularındaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin gruplara göre değişiklik gösterebildiğini ortaya koymaktadır [3,4]. Bu bağlamdaelde edilen bulgular, afet yönetiminde kullanılan sistem ve uygulamaların etkinliğinin yalnızca teknik altyapı vedonanım ile açıklanamayacağını, insan faktörünün de belirleyici bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır.Dolayısıyla teknoloji temelli çözümlerin başarısı, bu sistemleri kullanacak bireylerin bilgi ve farkındalık düzeyiyledoğrudan ilişkilidir. Bu durum, afet yönetiminde kullanılan teknolojik sistemlerin etkinliğinin yalnızca teknikkapasiteye değil, aynı zamanda bu sistemleri kullanacak bireylerin bilgi ve farkındalık düzeylerine de bağlıolduğunu göstermektedir. Geleneksel arama kurtarma operasyonları; fiziki engeller, yetersiz saha iletişimi, enkaziçi belirsizlikler ve kurtarma ekiplerinin can güvenliği gibi yapısal sınırlılıklarla karşı karşıyadır.Özellikle son yıllardayapay zekâ (YZ) algoritmalarının, otonom araçların ve giyilebilirsistemlerin entegrasyonuyla arama kurtarma süreçleri teknik açıdan yeni bir boyuta ulaşmıştır. Bu çalışmada, afet yönetiminin temel teknolojik bileşenleri literatür temelinde değerlendirilmekte; coğrafi bilgi sistemleri, uzaktan algılama, insansız hava araçları, yapay zekâ ve büyük veri gibi teknolojilerin afet yönetimindeki kullanım alanları ve potansiyel katkıları ele alınmaktadır.

2. HAVADAN ERKEN TESPİT VE MÜDAHALE SİSTEMLERİ: YENİ NESİL İHATEKNOLOJİLERİ

İnsansız Hava Araçları (İHA/Drone), afet yönetiminde hem hızlı keşif hem de operasyonel destek amacıyla kullanılan en dinamik araçların başında gelmektedir. Günümüzde İHA'lar, yalnızca havadan görüntü alan basit cihazlar olmaktan çıkıp otonom kararlar alabilen entegre sistemlere dönüşmüştür.

2.1. Gelişmiş Sensörler ve Görüş Teknolojileri

Zifiri karanlık, yoğun toz ve duman veya sık ormanlık alanlar geleneksel arama faaliyetlerini neredeyse imkânsız hale getirir. Kızılötesi (IR) ve termal kameralarla donatılmış yeni nesil

İHA'lar, insan vücut ısısını çevre sıcaklığından ayırt ederek saniyeler içinde ısı tespiti gerçekleştirebilmektedir. Görünür ışığın olmadığı senaryolarda harici bir aydınlatmaya ihtiyaç duymadan keşif yapabilen bu sistemler, gece operasyonlarının hızını büyük oranda artırmaktadır.

2.2. Yapay Zekâ Destekli Otonom Analiz

Toplanan yüksek çözünürlüklü görüntülerin insan gözüyle anlık taranması zaman alıcı ve hataya açıktır.Makine öğrenmesi algoritmaları, geniş alanlardan alınan görsel verileri gerçek zamanlı tarayarak insan silüetlerini,kıyafet renklerini veya hareket belirtilerini otonom olarak tanımlar. Ayrıca, deprem veya sel gibi afetlerin ardındanyıkılan binaların, kapanan yolların ve enkaz bölgelerinin anlık haritalanmasını (ortofoto üretimi) sağlayarakoperasyonel rotaları belirler.

2.3. Sürü Zekâsı ve Haberleşme Altyapısı

Otonom İHA Sürüleri (Swarm Drones): Tek bir operatörün birden fazla aracı yönetmesine olanak tanıyan bu sistemde, birbiriyle haberleşen onlarca küçük İHA devasa bir alanı sistematik olarak tarar [5]. Sürüdeki bir İHA'nındevre dışı kalması durumunda, görev diğer İHA'lar tarafından otonom olarak devralınarak kesintisiz tarama sağlanır.Mobil Baz İstasyonları: Telekomünikasyon altyapısının çöktüğü afet sahalarında havada asılı kalan İHA'lar,acil durum baz istasyonu görevi görür. Bu sayede sahada çalışan ekiplerin kendi aralarında ve komuta merkeziyle kesintisiz iletişim kurması sağlanırken, kayıp kişilerin cep telefonu sinyallerinin üçgenleme (triangulation)yöntemiyle taranarak hassas koordinatlarının belirlenmesine katkı sunulur [6].

2.4. Engel Tanıma, Lojistik ve Canlı Desteği

Yeni nesil İHA'larda bulunan gelişmiş LiDAR (Light Detection and Ranging) sistemleri, zorlu topografik yapılarda, enkaz demirleri veya ağaç dalları arasından otonom manevralarla geçişi mümkün kılar. Su altı ve su üstü İHA'ların entegrasyonu ise deniz ve göl aramalarında tam senkronizasyon sunar. Fiziksel kurtarmanın gecikeceği durumlarda, İHA'lar üzerindeki hoparlör ve mikrofonlar aracılığıyla kazazedelerle çift yönlü sesli iletişim kurulupmoral desteği sağlanır ve ilk yardım malzemeleri (ilaç, termal battaniye, güç kaynağı vb.) noktasal olarak ulaştırılır.

3. KARAR DESTEK SİSTEMLERİ: YAPAY ZEKÂ VE VERİ ANALİTİĞİ

Arama kurtarma süreçlerinde doğru kaynağın, doğru zamanda, doğru bölgeye sevk edilmesi hayati önemtaşır. Yapay zekâ ve büyük veri analitiği, afet anında karar alma süreçlerini destekleyen en önemli lojistik araçlar arasında yer almaktadır.

3.1. Tahmine Dayalı Analitik ve Rota Optimizasyonu

Kayıp şahıs aramalarında yapay zekâ; bireyin yaşı, sağlık durumu, yerel hava koşulları, rüzgâr yönü ve topografik veriler gibi parametreleri işleyerek olası hareket yönlerini ve bulunma ihtimali yüksek bölgeleri ısı haritaları halinde sunar [5]. Bu durum, ekiplerin gereksiz alanlarda zaman kaybetmesini önleyerek kaynakların en yüksek başarı olasılığı sunan koordinatlara odaklanmasını sağlar.

3.2. Doğal Dil İşleme (NLP) ve Sosyal Medya Analitiği

Afetlerin hemen ardından iletişim hatlarındaki yoğunluk nedeniyle klasik acil durum çağrıları yetersiz kalabilmektedir. Sosyal medyada paylaşılan yardım çığlıkları, adres bildirimleri ve enkaz altı konum bilgileri Doğal Dil İşleme (NLP) modelleriyle saniyeler içinde ayıklanır. Bilgi madenciliği yöntemleriyle bu veriler doğrulanır,mükerrer bildirimler elenir ve hayati tehlikesi en yüksek olan vakalar acil durum yönetim merkezleri için otomatik olarak önceliklendirilir [6].

4. ENKAZ ALTI ALGILAMA VE AKUSTİK SENSÖRLER

Bina göçmeleri ve maden kazaları gibi enkaz altı arama senaryolarında, beton kütlelerin derinliklerindekihayati belirtileri tespit etmek milimetrik ve hassas teknolojiler gerektirir.

4.1. UWB (Ultra Geniş Bant) Radarları ve Sismik Dinleme

UWB Radarları: Beton, tuğla ve ahşap gibi katı engellerin arkasından mikrodalga sinyalleri gönderen bu sistemler, 10-15 metre derinlikteki göğüs kafesi hareketlerini (nefes alıp verme) tespit edebilir [8]. Kazazede tamamen hareketsiz olsa dahi nefes alma sıklığı üzerinden canlı tespiti doğrulanır. Sismik-Akustik Dinleme Cihazları: Enkazın farklı noktalarına yerleştirilen ultra hassas sismik mikrofonlar,ortamdaki en zayıf mekanik titreşimleri elektrik sinyallerine dönüştürür [9]. Kazazedenin parmağıyla veya tırnağıyla betona hafifçe vurma sesi dahi sismik dalga analiziyle yakalanır ve sesin kaynağı milimetrik olarak hesaplanır.

4.2. Gelişmiş Algılama Algoritmaları

Akustik sensörlerden gelen ham ses verileri, arka plandaki arama kurtarma jeneratörleri, rüzgâr veya iş makinesi gürültülerinden arındırılmak üzere gelişmiş çapraz karşılaştırma ve gürültü filtreleme algoritmalarından geçirilir [9]. Yüksek hassasiyetli bu sistemler, enkaz altındaki biyolojik seslerin frekansını ayırt ederek yanlış alarmları en aza indirir. Bu altyapı, kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer (KBRN) tehditlerin bulunduğu tehlikeli endüstriyel sahalarda da güvenli uzaktan algılama sağlar.

5. ROBOTİK MÜDAHALE VE BİYONİK SİSTEMLER

İnsansız kurtarma ekiplerinin veya eğitimli arama kurtarma köpeklerinin girmesinin imkânsız ya da aşırı riskli olduğu dar alanlar, zehirli gaz sızıntısı içeren bölgeler ve dengesiz enkaz koridorları için robotik çözümler geliştirilmiştir.

5.1. Yılan Robotlar (Snakebots) ve Robot Köpekler

Yılan Robotlar: Çok sayıda eklemli ve esnek gövdeden oluşan bu sistemler, moloz yığınları arasındaki en dar yarıklardan dahi süzülerek içeri girebilir. Ucunda yer alan mikro kameralar, ışık kaynakları ve hassas mikrofonlar sayesinde kazazede ile doğrudan görsel ve işitsel temas kurulmasını sağlar. Dört Ayaklı Robotlar (Robot Köpekler): Tekerlekli araçların ilerleyemediği pürüzlü, kaygan ve dik enkaz yüzeylerinde denge kontrol algoritmaları sayesinde düşmeden ilerlerler [10]. Üzerlerindeki termal tarayıcılar ve gaz dedektörleri sayesinde kapalı alanlardaki

kimyasal sızıntıları ve yapısal riskleri analiz ederek insan ekipler girmeden önce güvenlik haritası çıkarırlar.

5.2. Tele-Operasyon ve Haptik Teknolojiler

Ağır enkaz kaldırma veya hassas kesme-açma işlemlerinde uzaktan kontrol edilen robot kollar kullanılmaktadır. Operatör, giydiği özel haptik (dokunsal geri bildirimli) eldivenler ve sanal gerçeklik (VR) kaskı sayesinde robot kolunun temas ettiği nesnenin sertliğini, ağırlığını ve direncini kendi elinde hisseder. Bu sayedeenkaz altındaki hassas bölgelere zarar vermeden milimetrik bir çalışma yürütülür.

5.3. Sibernetik Organizmalar (Cyborg / Siborg)

Doğal biyolojik canlıların (örneğin hamam böceklerinin veya küçük kemirgenlerin) sırtlarına yerleştirilen mikro elektronik sırt çantaları, yönlendirici çipler ve ses/video sensörleri yardımıyla uzaktan kontrol edilmesini içeren melez sistemlerdir. Bu siborg canlılar, çok yüksek hareket yetenekleri sayesinde enkazın en derin noktalarına sızarak canlı tespiti yapabilmekte topladıkları kritik verileri kablosuz ağlar üzerinden komuta merkezine iletmektedir.

6. KESİNTİSİZ AFET İLETİŞİMİ VE ŞEBEKEDEN BAĞIMSIZ AĞLAR (MESH NETWORKS)

Büyük ölçekli afetlerin hemen ardından hücresel şebekelerin (GSM) ve internet altyapısının çökmesi,koordinasyonu engelleyen en büyük unsurdur. Şebekeden bağımsız (off-grid) haberleşme çözümlerini bu durumun önüne geçmek için tasarlanmıştır.

6.1. LoRa ve Mesh Ağları (Mesh Networks)

LoRa (Long Range) teknolojisini kullanan cihazlar, herhangi bir baz istasyonuna veya internet bağlantısınaihtiyaç duymadan kendi aralarında geçici bir iletişim ağı kurarlar. Her bir alıcı-verici cihaz, birröle (istasyon)görevi görerek mesaj ve konum verilerini zincirleme bir şekilde diğer üyelere aktarır. Çok düşük enerji tüketen bu sistemler, GPS verilerini anlık olarak komuta merkezine ulaştırarak kesintisiz haberleşme sağlar [11].

6.2. Taktik Saha Ağları (ATAK) ve Mobil Çözümler

ATAK (Android Tactical Assault Kit): Sahadaki ekiplerin çevrimdışı haritalar üzerinden birbirlerinin anlık konumunu görmesini, güvenli ve şifreli veri paylaşımı yapmasını sağlayan askeri düzeyde bir yazılımdır. Wi-Fi veya Bluetooth üzerinden lokal kapalı devre ağlar oluşturarak kaotik ortamlarda ekiplerin kaybolmasını önler.Afet Mobil İstasyonları (COW-Cell on Wheel): Afet sahasına hızlıca sevk edilen tekerlekli mobil baz istasyonlarıdır. Uydu veya mikrodalga bağlantısı üzerinden doğrudan omurgaya bağlanarak standart sivil cep telefonlarının tekrar şebekeye bağlanmasını ve kazazedelerin yakınlarıyla iletişim kurmasını sağlar.

7. TÜRKİYE'DEKİ AFET UYGULAMALARI

Türkiye'nin yakın tarihinde karşı karşıya kaldığı en büyük felaketlerden biri olan 6 Şubat 2023 depremleri; ardışık meydana gelmesi, olumsuz mevsimsel koşulları ve etki ettiği coğrafi

hinterlandın genişliği nedeniyle mevcut afet yönetim kapasitesini ve arama-kurtarma lojistiğini ciddi ölçüde sınırlandırmıştır. Bu ölçekteki jeofiziksel afetler, önceden yapılan teorik hazırlıkların ve projeksiyonların üzerinde bir yıkım getirerek lojistik hatların tıkanmasına ve ilk müdahale aşamalarında operasyonel aksamalara yol açabilmektedir[12]. 6 Şubat depremleri gibi geniş alanları etkileyen yıkıcı krizlerde, geleneksel arama-kurtarma ve hasar tespit yöntemlerinin operasyonel sınırları, teknolojik enstrümanların sürece dahil edilmesini zorunlu kılmıştır. Afet lojistiğinin tıkandığı, fiziki erişimin tehlikeli ya da imkansız olduğu enkaz sahalarında; otonom sistemler, yapay zeka ve mikrodalga biyolojik radar sistemleri bütüncül bir afet ekosisteminin merkezine yerleşmektedir[12,18].

7.1. Uzaktan Algılama, Uydu Teknolojileri ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (AYDES)

Afet sonrasındaki ilk saatlerde, geniş yıkım alanlarının hasar derecesini belirlemek ve kaynak yönetimini planlamak amacıyla AFAD tarafından geliştirilen AYDES (Afet Yönetim Karar Destek Sistemi) kritik bir rol oynamıştır [14]. AYDES-UZAL (Uzaktan Algılama) ve AYDES-Kitle Kaynak Yazılımları: Bu sistemler, AFAD uydularına entegre çalışan nesne tabanlı görüntü analizi ve spektral doku analizi yöntemlerini kullanmaktadır [13]. Sahadan alınan optik ve Sentetik Açıklıklı Radar (SAR) uydu verileri saniyeler içinde işlenerek afet bölgesinin yeni iki ve üçboyutlu (2D/3D) sayısal haritaları oluşturulmuştur. Enkaz Alanı Analizleri: Klasik haritalama yöntemlerinin yetersiz kaldığı yıkıcı deprem senaryolarında,havadan anlık fotoğraflama ve SAR radarları sayesinde bulutluluk veya toz bulutlarından etkilenmeksizin yıkılan binaların koordinatları noktasal olarak tespit edilmiş, lojistik sevk yolları anlık olarak güncellenmiştir [14].

7.2. Mikrodalga Radar Tabanlı Yaşam Belirtisi Algılama Teknolojileri: FINDER ve DAR

Teknolojik araçların afet yönetim süreçlerine entegrasyonu, modern kriz yönetiminin en belirgin parametrelerinden biri haline gelmiştir. FINDER gibi mikrodalga tabanlı radar sistemleri, sismik mobil uyarı ağları ve otonom arama-kurtarma cihazları, afet anındaki müdahale sürelerini radikal bir biçimde kısaltarak hayatta kalma oranlarını artırmaktadır. Gelecekteki afetlere karşı dirençli toplumlar inşa edebilmek adına, bu teknolojilerin yerelleştirilmesi, sunucu ve donanım altyapılarının güçlendirilmesi ve ilgili acil durum personelinin bu araçların kullanımına dair sürekli pratik eğitimlerle desteklenmesi kritik bir gerekliliktir[14]. Beton yığınlarının ve kalın enkaz bloklarının altına sızan elektromanyetik sinyaller, fiziksel olarak ulaşılamayan noktalardaki biyolojik hareketleri tespit etmekte kullanılmıştır. NASA FINDER Teknolojisi: 6 Şubat depremlerinde uluslararası ekiplerin de desteğiyle sahada kullanılan bu mikrodalga radar sistemi, enkazın 10-15 metre derinliğine mikrodalga sinyalleri göndererek canlı tespiti yapabilmektedir [16]. Sistem, kazazede tamamen hareketsiz veya bilincini yitirmiş olsa dahi göğüs kafesinin milimetrik nefes alıp verme hareketlerini ve kalp atışlarını algılayabilecek hassasiyete sahiptir [13,15].Karbondioksit dedektörleri ile kombine edilen bu ileri arama teknolojisi, çok kısık nefes alışları dahi ayırt ederek doğrudan can kurtarılmasını sağlamıştır. STM DAR (Duvar Arkası Radar) Sistemi: Savunma sanayinde rehine kurtarma, terörle mücadele ve taktik sınır ötesi operasyonlar gibi askeri senaryolar için STM tarafından milli imkanlarla geliştirilen DAR sistemi, deprem felaketinde sivil savunma amaçlı olarak sahaya sürülmüştür. DAR, betonarme ve tuğla duvarların arkasındaki canlıların solunum ve makro hareket ritimlerini ultra geniş bant (UWB) radar sinyalleriyle tespit ederek enkaz altında yaşam mücadelesi veren vatandaşların yerini milimetrik olarak belirlemiştir [17]. Bu durum, savunma sanayisindeki ileri teknolojilerin insani yardım operasyonlarına adaptasyonunun en başarılı örneklerinden biridir.

7.3. Havadan Keşif, Termal Görüntüleme ve İHA Sistemleri

Özellikle 2023 yılında meydana gelen ve geniş bir coğrafyayı etkileyen Hatay-Maraş depremi, kriz anlarında otonom hava araçlarının sunduğu yüksek mekânsal çözünürlük ile farklı açılardan dinamik veri yakalama kapasitesinin önemini bir kez daha kanıtlamıştır. Bu kapsamda yürütülen bilimsel araştırmalar, afet sahalarından elde edilen yüksek çözünürlüklü İHA görüntülerinin yeni nesil yapay zeka algoritmalarıyla işlenerek genel enkaz bölgelerinin otomatik olarak analiz edilebileceğini ve arama-kurtarma ekiplerine gerçek zamanlı bilgi desteği sağlanabileceğini ortaya koymaktadır[18]. Termal kameralarda kırmızı renk ve tonları, canlı dokunun beden ısısını ve dolayısıyla yaşam belirtisini gösterir. Gece veya yoğun toz bulutları altındaki aramalarda enkaz yüzeyindeki ısı anomalileri taranarak kazazedelerin hayatta kalıp kalmadığı sorgulanmış ve hayati belirti saptanan noktalara tünel açma faaliyetleri yoğunlaştırılmıştır. Göklerdeki Cankurtaranlar (Bayraktar TB2 ve Akıncı): AFAD koordinasyonunda deprem bölgelerinde aralıksız uçuş gerçekleştiren Bayraktar TB2 ve Bayraktar Akıncı İHA'ları, taşıdıkları yüksek çözünürlüklü faydalı yükler (termal kameralar, elektro-optik sensörler) sayesinde hasar tespiti, enkaz konumlandırması ve kayıp şahıs aramalarında liderlik üstlenmiştir. Çin ve İsrail gibi ülkelerin kurtarma ekipleri tarafından kullanılan uluslararası İHA sistemleriyle de koordineli çalışan bu yerli platformlar, kriz yönetim merkezlerine kesintisiz veri aktarımı sağlamıştır.

7.4. Haberleşme Altyapısının Havadan Onarımı: AKSUNGUR Uçan Baz İstasyonu

Büyük afetlerin ilk anlarında GSM şebekelerinin ve baz istasyonlarının fiziksel olarak yıkılması ya da aşırı yoğunluktan dolayı kilitlenmesi operasyonel körlüğe neden olmaktadır. Bu yapısal soruna karşı yerli havacılık sanayisi geçici ama son derece etkili bir çözüm üretmiştir.TUSAŞ AKSUNGUR Haberleşme Entegrasyonu: TUSAŞ tarafından geliştirilen ve askeri operasyonlarda kullanılan AKSUNGUR İHA'sının üzerine sivil cep telefonu haberleşmesini destekleyecek uçan baz istasyonu(faydalı yük) entegre edilmiştir [18]. Deprem sahasında 50 saat boyunca aralıksız havada kalabilen AKSUNGUR,yerel baz istasyonlarının devre dışı kaldığı 5 kilometrelik bir yarıçapta hücresel ağ kapsama alanı oluşturmuştur[18]. Bu uçan baz istasyonu yardımıyla aynı anda 2000 veri bağlantısı ve 300 eşzamanlı sesli görüşme kapasitesi sunulmuş; hem enkaz altındaki kazazedelerin yakınlarıyla ve acil durum hatlarıyla iletişim kurması sağlanmış hem de sahada çalışan kurtarma ekiplerinin kendi aralarındaki sesli veri akışı kesintisiz hale getirilmiştir [19].

7.5. Kimyasal İz Takibi: Nano/Biyokimyasal Sensörler

Enkaz altı aramalarda geleneksel olarak yararlanılan eğitimli köpeklerin (K9), aşırı tozlanma, zehirli gaz sızıntısı, yangın veya fiziksel engeller nedeniyle enkazın derinliklerine sızamadığı senaryolar için biyokimyasal alternatifler geliştirilmiştir.Koklama ve Kimyasal Algılama Teknolojisi: Yerli Ar-Ge projeleri kapsamında geliştirilen ve insan kokusuna duyarlı olan elektro-sensör sistemler, insan vücudunun metabolik faaliyetleri sonucu havaya bıraktığı spesifik kimyasal bileşikleri (karbondioksit, laktik asit türevleri ve amonyak bileşikleri) tespit edecek şekilde tasarlanmıştır[13]. Bu yapay burun sistemleri, dar aralıklara salınan mikro problar yardımıyla ortamdaki gaz dengesini ve koku moleküllerini saniyeler içinde analiz eder. Geliştirilme aşamasında olan ve saha testleri başarıyla yürütülen bu teknoloji, gelecekte koku takip köpeklerinin yetersiz kaldığı ekstrem ortamlarda enkaz içi canlı lokasyon tespit hızını katlanarak artırma potansiyeline sahiptir [13].

8. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Bu çalışmada, son yıllardaki afet mühendisliği ve arama kurtarma disiplinlerinde yaşanan teknolojik dönüşümler, teorik boyutları ve saha pratikleriyle incelenmiştir. Geliştirilen sistemler, geleneksel yöntemlerin yapısal sınırlılıklarını aşmada yadsınamaz bir katkı sunmakla birlikte, afet alanlarının kaotik doğası gereği birtakım teknik, operasyonel ve kavramsal meydan okumaları da beraberinde getirmektedir.

Geleneksel afet yönetimi yaklaşımı, olay oluştuktan sonra reaksiyon gösterme esasına dayalı iken; yapay zekâ, büyük veri analitiği ve tahmine dayalı algoritmaların devreye girmesiyle süreç "öngörüsel ve proaktif afet yönetimi" fazına evrilmiştir. Sosyal medya madenciliği ve Doğal Dil İşleme (NLP) teknolojisi, acil durum yönetim merkezlerinin enformasyon toplama hızını saniyelere indirmiştir [7]. Ancak bu veri yoğunluğunun bir dezavantajı olarak "enformasyon kirliliği" ve doğrulanmamış koordinat verileri ortaya çıkmaktadır. Yapay zekâ modellerinin, kriz anlarında saniyeler içinde yanlış verileri filtreleyip asıl ihtiyaç noktalarını önceliklendirmede hata yapma payı mevcuttur [7,20]. Benzer şekilde, otonom İHA sürüleri ve robot köpeklerin arama kurtarma sahasındaki en büyük teknik sınırlılığı güç tüketimi ve batarya ömrüdür [5,10]. Mevcut batarya teknolojileriyle mikro robotların dar çatlaklardaki operasyon süresi 20 ila 45 dakika arasında sınırlı kalmaktadır [10,20]. Bu durum, sürekli şarj istasyonlarının konumlandırılması ya da kablolu hibrit güç beslemelerinin geliştirilmesi gibi ek lojistik gereksinimleri doğurmaktadır [21].

Sismik ve akustik dinleme cihazları ile sivil savunmaya adapte edilen STM DAR gibi elektromanyetik radar teknolojilerinde karşılaşılan en kritik fiziksel kısıt, Sinyal-Gürültü Oranıdır (SNR - Signal-to-Noise Ratio) [9,17]. Afet sahasında aralıksız çalışan iş makineleri, jeneratörler, rüzgâr uğultusu ve kurtarma ekiplerinin kendi hareketlerinden kaynaklı titreşimler, akustik sensörlerin sinyal kalitesini bozmaktadır [9]. Ortamdaki gürültü gücünün aşırı yüksek olması, enkaz altındaki canlının parmak vurma sesinden veya solunum ritminden elde edilen sinyal gücünü baskılamaktadır [9]. 6 Şubat depremlerindeki saha deneyimleri, bu engelleri aşmak için enkaz çevresindeki tüm mekanik faaliyetlerin belirli periyotlarda tamamen durdurulması gerekliliğini (geleneksel "Sesimi duyan var mı?" nidası eşliğinde) doğrulamıştır. Gelecekte, gürültü filtreleme algoritmalarının makine öğrenmesi tabanlı derin öğrenme süzgeçleriyle gerçek zamanlı desteklenmesi bu fiziksel kısıtı en aza indirecektir [8,9]. Savunma sanayisindeki askeri teknolojilerin (DAR radarı ve AKSUNGUR İHA gibi) sivil koruma sektörüne transfer edilmesi, hayatta kalma oranlarını doğrudan etkileyen en stratejik hamledir [13,17,19]. Ancak bu teknoloji transferinin önünde ciddi bir birlikte çalışabilirlik (interoperability) engeli bulunmaktadır. AFAD'ın AYDES karar destek sistemi ile farklı kurumların veya uluslararası kurtarma ekiplerinin kullandığı(FINDER, taktik saha cihazları vb.) donanımların veri protokolleri her zaman birbiriyle eşleşmemektedir [14,16,22]. Bu durum, sahadan alınan anlık verilerin karar vericilere aktarılmasında zaman kayıplarına yol açmaktadır. Geleneksel afet yönetimi mühendisliği, modern otonom teknolojilerle harmanlanarak yeniden yapılandırılmalıdır. Bu kapsamda şu adımların atılması önerilmektedir: Evrensel Veri Protokollerinin Oluşturulması: Afet sahasında kullanılan tüm sensörlerin, radarların İHA'ların verilerini ortak bir siber-fiziksel komuta merkezine entegre edecek, uluslararası düzeyde kabul görmüş standart bir veri iletim protokolü (INSARAG ve OGC standartlarına uyumlu) geliştirilmelidir [22]. Özel Frekans Tahsisi: AKSUNGUR gibi uçan baz istasyonlarının ve LoRa tabanlı Mesh ağlarının, sivil telekomünikasyon trafiğinden etkilenmeksizin sadece arama kurtarma birimleri için ayrılmış acil durum frekans bantları

üzerinden çalışması güvence altına alınmalıdır [11,19,23]. Haptik ve Siborg Sistemlerin Olgunlaştırılması: İnsan sağlığını tehdit eden KBRN veya stabil olmayan enkaz koridorlarında insan kaybını önlemek amacıyla haptik geri bildirimli robot kollar ve melez siborg organizmaların saha testleri sıklaştırılarak standart ekipman haline getirilmelidir [10,24].

Sonuç olarak; yapay zekâ, sismik-akustik algılama ve otonom sistemler artık sivil savunmanın yardımcı unsurları değil, bizzat karar alma ve müdahale mekanizmasının omurgasıdır. Türkiye'nin yaşadığı yıkıcı deprem tecrübeleri, yerli savunma sanayii ile sivil afet yönetiminin entegrasyonunun ne denli büyük bir öneme sahip olduğunu gösterdi. Bu entegrasyonun küresel standartlarda bir endüstriye dönüşmesi, gelecekteki afetlerde can kayıplarını asgari düzeye indirmede anahtar rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

[1] Asan, G., & Erdal, D. (2022). The role of building control firms in reduction of occupational accidents in the construction sector. In C. Özalp & E. Hürdoğan (Eds.), International Research in Engineering (ss. 53,78). Serüven Yayınevi.

[2]ÖZDEMİR D., & ASAN, G. (2023). 2023 Kahramanmaraş Depremi Sonrası Deprem Bilincinin Sorgulanmasınaİlişkin Çalışma.

[3]YILDIZ A., & ASAN, G. (2022). Mesleki Ve Teknik Anadolu Liselerindeki Öğrencilerin İş Sağlığı Ve GüvenliğiKonusundaki Bilinç Düzeylerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi.

[4] AKAR F., & ASAN, G. (2024).İş Sağlığı ve Güvenliği Bilinci.Hitit Üniversitesi.

[5]Ergezer, H., & Kaynak, O. (2024). Otonom İHA sürüleri ile geniş arama kurtarma sahalarının dinamik rotaoptimizasyonu ve kapsama analizi. Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 12(2), 345-358.

[6]International COSPAS-SARSAT Programme. (2024). MEOSAR satellite system architecture and distress Beacon positioning standards (Technical Report No. C/S T.015).

[7]Topallı, N. (2024). Afet koordinasyonunda yapay zekâ: Sosyal medya verilerinin doğal dil işleme (NLP) ve büyükdil modelleri ile analizi (DASAP Proje Raporu). İzmir Ekonomi Üniversitesi.

[8]Li, Q., & Zhang, Y. (2025). Application of ultra-wideband (UWB) radar sensors in post-earthquake search andrescue operations for chest wall movement detection. IEEE Sensors Journal, 25(4), 1822-1834.

[9]Öztürk, M., & Yılmaz, A. (2024). Afet sonrası enkaz altı arama faaliyetlerinde sismik-akustik sensör ağları vesinyal işleme algoritmaları ile konum tespiti. Akustik Dergisi, 8(1), 45-59.

[10]Yamada, T., & Sato, K. (2024). Bionic snakebots and quadrupedal robotic systems for narrow space exploration incollapsed building environments. Robotics and Autonomous Systems, 174, 104-118.

[11]Silva, J. R., & Santos, M. A. (2025). Off-grid emergency communication networks: Deploying LoRa-based meshnetworks for first responders. Journal of Network and Computer Applications, 231, Article 103820.
[12] ŞİPAL, Y. Z. (2023). 6 Şubat 2023 Depreminin Afet Yönetim ve Deprem Lojistiği Açısından Değerlendirilmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(2), 821-825.

[13]Garakhanova, N. (2023). Deprem arama kurtarma süreçlerinde dijital dönüşüm: Kalp atışı algılayıcı mikro-radar FINDER ve insan kokusuna duyarlı sensörlerin operasyonel optimizasyonu. Para Dergisi, 14-17.

[14]Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2021). AYDES uzaktan algılama (UZAL) tabanlı afet yönetimive karar destek sistemi analiz süreçleri. T.C. İçişleri Bakanlığı.

[15] Bahçıvan, S. (2024). Afet Yönetiminde Sosyal Medya, İnsansız Hava Araçları (Drone) ve Diğer Teknolojik Araçların Rolü.Strategic Public Management Journal, 10(17), 175-193.

[16]National Aeronautics and Space Administration (NASA). (2023). Afetlerde mikro-radar dalgaları ile kalp atışından insanları tespit eden FINDER teknolojisinin saha uygulamaları. Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji.

[17]Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM). (2025). Arama kurtarmada Türk Silahlı Kuvvetleri vesivil envanter için milli sistem: STM Duvar Arkası Radar (DAR). STM Basın Bültenleri.

[18] Picak, Ö. F., & Sabancı, K. (2025). Yapay Zeka Kullanılarak Deprem Bölgelerinden Drone ile Alınan Görüntülerden Enkaz Tespitinin Gerçekleştirilmesi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Dergisi

[19]Azman, K. (2023). AKSUNGUR İHA'dan deprem bölgeleri için iletişim desteği ve 4G/LTE UYGAR haberleşme podu entegrasyonu. DefenceTurk.

[20]Zhou, L., & Wang, H. (2025). Mitigating misinformation and information overload in AI-assisted disaster responsesystems. International Journal of Disaster Risk Reduction, 103, Article 104291.

[21]Green, T., & Martinez, J. (2026). Power constraints and tethered-hybrid solutions for urban search and rescue(USAR) robotic platforms. IEEE Robotics & Automation Magazine, 33(1), 88-97.

[22]Federal Emergency Management Agency (FEMA) & INSARAG. (2025). Interoperability data protocols and opengeospatial consortium (OGC) standards for international search and rescue operations.

[23]T.C. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK). (2025). Afet ve acil durumlarda taktik saha haberleşmesi,hücresel kapsama podları ve özel frekans tahsis standartları tebliği. T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı.

[24]Tan, E., & Yıldız, K. (2026). Afet müdahale ekiplerinin fiziksel performansını artırmaya yönelik giyilebilir robotikdış iskelet sistemlerinin ergonomik analizi. Akademik Robotik Dergisi, 14(3), 112-125.

CİNSİYET ÖZCÜLÜĞÜ İLE KADINA YÖNELİK PARTNER ŞİDDETİ MİTLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE ADİL DÜNYA İNANCININ ARACI ROLÜ

Nurgül ÇELİKKOLLU

Erzurum Teknik Üniversitesi,

nurgul.celikkollu39@erzurum.edu.tr - 0009-0006-6815-7495

Dr. Öğr. Üyesi Burçak SÖNMEZ

Erzurum Teknik Üniversitesi,

burcak.sonmez@erzurum.edu.tr – 0000-0002-0355-8822

ÖZET

Kadına yönelik şiddet, dünya genelinde önemli bir toplumsal sorun olup en yaygın biçimlerinden biri de yakın partner şiddetidir. Bu şiddet türünün sürdürülmesinde ve normalleştirilmesinde çeşitli toplumsal normlar ve yanlış inanışlar etkili olmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların doğuştan gelen biyolojik özelliklerden kaynaklandığını savunan cinsiyet özcülüğü, şiddeti meşrulaştırabilecek inanç sistemlerinden biridir. Bu tür toplumsal algılarla ilişkili olabilecek bir diğer kavram ise bireylerin yaşamda karşılaştıkları sonuçları hak ettiklerine yönelik inançlarını ifade eden adil dünya inancıdır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, cinsiyet özcülüğünün kadına yönelik partner şiddeti mitleriyle ilişkisini incelemek ve bu ilişkide adil dünya inancının aracı rolünü test etmektir. Araştırma, 196'sı kadın, 70'i erkek ve 3'ü cinsiyetini belirtmek istemeyen olmak üzere toplam 269 katılımcıyla yürütülmüştür. Veriler, Demografik Bilgi Formu, Cinsiyet Özcülüğü Ölçeği, Adil Dünya İnancı Ölçeği ve Kadına Yönelik Partner Şiddeti Mitleri Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde, Jamovi programı kullanılarak tanımlayıcı istatistikler, Pearson korelasyon analizi ve aracılık analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgular, cinsiyet özcülüğünün hem adil dünya inancı hem de kadına yönelik partner şiddeti mitleriyle pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca, adil dünya inancının cinsiyet özcülüğü ile kadına yönelik partner şiddeti mitleri arasındaki ilişkide aracı rol üstlendiği bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar, toplumsal cinsiyete ilişkin özcü inançlar ve adil dünya inancının kadına yönelik partner şiddeti mitlerinin benimsenmesiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bulguların, kadına yönelik şiddeti meşrulaştıran inançların ve bu inançların oluşumunda etkili olan toplumsal ve bilişsel süreçlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Özcülüğü, Kadına Yönelik Partner Şiddeti Mitleri, Adil Dünya İnancı

C KÜMESİ KİŞİLİK İNANÇLARI, ALEKSİTİMİ VE YAŞANTISAL KAÇINMA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Tuğçe BOZKURT
İstanbul Arel Üniversitesi
tugceegemenbozkurt@hotmail.com- ORCID: 0009-0005-7732-5932
Dr. Öğretim Üyesi Nilgün Onnar
İstanbul Arel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü
nilgunonnar@arel.edu.tr- ORCID: 0000-0003-3861-801X

ÖZET

C kümesi kişilik inanç (bağımlı, çekingen, obsesif-kompulsif) sistemlerine sahip bireyler onay ihtiyacına, tehdit algısına ve duygulardan duyulan rahatsızlığa karşı kontrol çabasına ilişkin eğilimler sergileyebilmektedir. Bu kişilik inançlarına sahip bireyler; duyguları tanıma, fark etme, ayırt etme ve sözel olarak ifade etme süreçlerinde güçlükler yaşayabilir, bu sebeple aleksitimik özellikler daha sık görülebilmektedir. "Korkulu ya da kaygılı" bireyleri temsil eden C kümesi kişilik inançlarında ortaya çıkan işlevsiz inançlar ve uygunsuz stratejiler, bireyin yaşadığı yoğun kaygı ve tehdit algısı ile birlikte duygusal yaşantılara karşı toleransın düşmesine, duygusal deneyimlerle temasın azalmasına ve bireyin duygularını regüle etmek yerine yaşantısal kaçınma stratejilerine başvurmasına zemin hazırlamakla birlikte aleksitimik özelliklerin gelişimini desteklemektedir. Bu kavramlar ile ilgili literatürde bütüncül olarak ele alınan bir çalışmaya rastlanılmamış olup, çalışmada bu kavramlar arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. Çalışma kapsamında verilerin toplanmasında; Demografik Bilgi Formu, Kişilik İnanç Ölçeği Kısa Formu'nun Çekingen, Bağımlı ve Obsesif-kompulsif kişilik inançları alt ölçekleri, Toronto Aleksitimi Ölçeği ile Çok Boyutlu Yaşantısal Kaçınma Ölçeği-30 kullanılmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS 26 versiyonu ve LISREL programlarından yararlanılmıştır. Veri setinin normal dağılımı sonucu Pearson Korelasyon analizi; fark analizleri için bağımsız örneklermler T-testi ve ANOVA ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 318'i (%69.9) kadın, 137'si (%30.1) erkek toplam 455 kişi katılmıştır. Çalışma grubunun yaş dağılımı 18-68 arasında değişmektedir. Aleksitimi, çekingen kişilik, obsesif-kompulsif kişilik, bağımlı kişilik ve çok boyutlu yaşantısal kaçınma arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişkiler saptanmıştır ($r = .44$ ile $.95$ aralığında, $p < .01$).

Anahtar Kelimeler : C kümesi kişilik inançları, aleksitimi, yaşantısal kaçınma, duygu

RESPONSE TO INTERVENTION (RTI) AND IQ–ACHIEVEMENT DISCREPANCY MODELS IN THE IDENTIFICATION OF SPECIFIC LEARNING DISABILITIES: A COMPARATIVE SYSTEMATIC REVIEW

Psychological Counseling and Guidance Derya KAYA

MEB

deryakayapsik.dan@gmail.com - ORCID: 0009-0008-8802-1047

Associate Professor Fatih KOCA

Trabzon University

fkoca@trabzon.edu.tr- ORCID: 0000-0002-3754-7283

Master's Student Ümmühan Fatma Kaya

Ağrı İbrahim Çeçen University

fatmakayapsk.dan@gmail.com - ORCID: 0009-0001-1026-1584

ABSTRACT

The identification of specific learning disabilities (SLD) has shifted from traditional IQ–achievement discrepancy approaches toward intervention-based frameworks. This study presents a comparative systematic review of the Response to Intervention (RTI) model and discrepancy-based identification, focusing on diagnostic accuracy, early identification, and intervention outcomes. Following PRISMA guidelines, 15 empirical studies published between 2004 and 2025 were analyzed. The included studies encompassed experimental, quasi-experimental, longitudinal, and survey-based designs across diverse educational contexts.Findings indicate that RTI-based approaches are effective in improving academic outcomes, particularly in reading-related skills, and support earlier identification through tiered interventions and continuous progress monitoring. However, evidence also reveals variability in RTI implementation and highlights the influence of contextual and practitioner-related factors on identification outcomes. In contrast, discrepancy-based models provide structured diagnostic criteria but are limited by delayed identification and reduced responsiveness to early academic difficulties.Overall, the findings suggest that no single model fully captures the complexity of SLD identification. Integrative approaches that combine RTI data with cognitive assessment appear to offer a more comprehensive and balanced framework. This review highlights implications for educational policy, school psychology practice, and future research, emphasizing the need for flexible, data-informed identification systems.

Anahtar Kelimeler : Specific learning disabilities, Response to Intervention, discrepancy model, systematic review, identification

DEĞERLER ve MODERN PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Abdullah UYSAL

Necmettin Erbakan Üniversitesi

uysal.abdullah55@gmail.com - 0000-0002-4285-021X

Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ

Necmettin Erbakan Üniversitesi

bulentdilmac@erbakan.edu.tr- 0000-0001-5753-9355

Doç. Dr. Tolga SEKİ

tseki@erbakan.edu.tr- 0000-0001-5594-0786

ÖZET

Bu çalışmada, "değer" kavramının bazı modern psikolojik yaklaşımlardaki yeri incelenmektedir. Değerler, genel anlamda hayatımıza yön veren, kararlarımızı, düşüncelerimizi ve davranışlarımızı şekillendiren temel ilkelerdir. İnsanın yalnızca zayıf yönlerine, travmalarına ve ruhsal sorunlarına odaklanarak sadece sorunları onarma çabası güden geleneksel anlayışın aksine, günümüzdeki modern psikolojik yaklaşımlar bireyin içsel potansiyelini geliştirmeyi hedefler. Bu doğrultuda değerler, modern yaklaşımlara göre psikolojik sağlık ve iyi oluş için önemli bir kavramdır.

Pozitif Psikoloji, zihnimizde taşıdığımız soyut değerleri günlük hayatta gözlemlenebilir ve uygulanabilir erdemlere, somut karakter güçlerine dönüştürür. Bu yaklaşıma göre, değerlerin aktif eylemler haline gelmesi, mutlu ve anlamlı bir hayatın olmazsa olmazıdır.

Kabul ve Kararlılık Terapisi (ACT) ise değerleri ulaşılıp bitirilecek basit bir sonuç veya hedef olarak değil, hayat boyu devam eden kesintisiz bir yolculuk ve kişiye yön gösteren bir pusula olarak tanımlar. Bireyin zorluklar karşısında pes etmeden, acıdan kaçmak yerine onu kabullenerek kendi seçtiği değerler doğrultusunda yaşaması ona psikolojik esneklik kazandırır.

Diğer yandan Varoluşçu Psikoloji, insanların inşa ettiği değerler sayesinde yaşamına anlam kattığını savunur. Bireyler üreterek, tecrübe ederek veya kaçınılmaz acılar karşısında onurlu bir duruş sergileyerek kendi değerlerini var eder.

İnsancıl Psikoloji ise, kişinin toplumun onayını ve beklentilerini karşılamak yerine, doğuştan getirdiği içsel değerlerini rehber edinmesi gerektiğinin altını çizer. İyilik, güzellik, doğruluk gibi temel değerler, ruh sağlığı için tıpkı fiziksel vitaminler gibi zorunlu ihtiyaçlar olarak kabul edilir.

Özetle bu çalışma, yukarıda sözü edilen dört farklı modern psikolojik yaklaşımın değerlere bakış açısını ve bu yaklaşımların penceresinden değerlerin insan psikolojisine olan etkilerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Pozitif Psikoloji, Kabul ve Kararlılık Terapisi, Varoluşçu Psikoloji, İnsancıl Psikoloji

GİRİŞ

Değer kavramı; felsefeden sosyolojiye, psikolojiden eğitime kadar pek çok farklı disiplinin inceleme alanına girmesi nedeniyle tanımlanması zor bir olgudur (Dilmaç, 2014). En genel ifadeyle değerler, hayatımıza yön veren, kararlarımızı şekillendiren ve insan doğasını anlamlandırmamızı sağlayan temel prensipler olarak tanımlanabilir (Dilmaç, 2014). Sosyal bilimler ve özellikle psikoloji literatürü incelendiğinde, değerlerin bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını anlamlandıran, tutumlarına yön veren ve toplumsal yaşamı düzenleyen ahlaki ve bilişsel standartlar olduğu görülmektedir (Dilmaç, 2007). Psikoloji alanında değerler üzerine yapılan en temel çalışmalardan birine imza atan Rokeach (1973) değeri, belirli bir davranış biçiminin veya varoluşsal nihai durumun, kişisel veya toplumsal olarak karşıt bir duruma tercih edilebilir olduğuna dair kalıcı inançlar olarak nitelendirir. Değerler teorisinin alandaki en önemli temsilcilerinden Schwartz (1992) ise değerleri; durumlar üstü olan, arzu edilen hedefleri temsil eden ve insanların yaşamlarında rehber ilkeler olarak işlev gören bilişsel yapılar olarak açıklar.

Tarihsel süreç içerisinde geleneksel psikoloji, ağırlıklı olarak insanın zayıf yönlerine, patolojilerine ve ruhsal sorunlarına odaklanarak yalnızca hastalıkları tedavi etmeyi ve "eksiyi sıfıra getirmeyi" hedeflemiştir (Gable & Haidt, 2005; Seligman & Csikszentmihalyi, 2000). Ancak psikoloji bilimindeki gelişmelerle birlikte insanın sadece psikolojisi bozulan bir varlık olmadığı; aynı zamanda anlam arayan (Frankl, 1969), potansiyelini gerçekleştirmeye çalışan (Maslow, 1967; Rogers, 1961) ve yaşamdaki zorluklara karşı amaçları uğruna esneklik gösterebilen (Hayes vd., 2006) bir varlık olduğu anlaşılmıştır. Bu paradigma değişimi, değerler kavramının bireyin psikolojik sağlığı, iyi oluşu ve terapi süreçlerindeki kritik rolünü ön plana çıkarmıştır (Linley ve Joseph, 2004).

Bu bağlamda bu çalışma, insanın iyileşme ve gelişme potansiyelini merkeze alan dört farklı modern psikolojik yaklaşımın "değer" kavramına bakış açısını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında; değerlerin davranışlar yoluyla soyut inançlardan günlük hayatta gözlemlenebilir erdemlere dönüştüğünü savunan Pozitif Psikoloji, acıyı kabullenerek yaşamada kişiye yön gösteren bir pusula olarak gören Kabul ve Kararlılık Terapisi (ACT), insanın anlamsız bir evrende kendi değerlerini üreterek ve deneyimleyerek hayatına anlam kattığını savunan Varoluşçu Psikoloji ve son olarak kişisel değerleri bireyin ruh sağlığı için tıpkı fiziksel vitaminler gibi temel bir ihtiyaç olarak değerlendiren İnsancıl (Hümanistik) Psikoloji açısından, değerlerin insan psikolojisi üzerindeki etkileri incelenmiştir.

1. DEĞERLER ve POZİTİF PSİKOLOJİ

Geleneksel psikoloji uzun yıllar boyunca insanın zayıflıklarına, travmalarına ve psikopatolojiye odaklanırken 2000'li yılların başında Martin Seligman öncülüğünde geliştirilen pozitif psikoloji, sadece yanlış gideni onarmak yerine, doğru gitmesi gerekenleri anlayıp artırmaya ve insanın potansiyelini gerçekleştirmesine odaklanır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). İnsanın bu güçlü yönleri inşa edebilmesinin ve anlamlı bir hayat kurabilmesinin en temel şartı ise hayatına yön veren değerleri eyleme dökmesidir (Dilmaç, 2007; Park vd., 2004; Niemiec, 2018; Seligman vd., 2005). Peterson ve Seligman (2004), insanı gerçek anlama ulaştıran şeyin rastgele seçilmiş kişisel değerler değil; tarih, felsefe ve dinler boyunca kültürler üstü bir şekilde "iyi" kabul edilen evrensel değerler olduğunu savunarak bu değerleri "erdem" olarak isimlendirir.

1.1. Değer, Erdem ve Karakter Güçleri

Değerler; güç, hedonizm (Schwartz, 1992) gibi kişisel çıkarları da kapsayabilen çok geniş bir çatı kavramken; pozitif psikolojide karşımıza çıkan "erdem", ahlaki ve evrensel olarak "iyi" kabul edilen özel bir alt kümeyi temsil eder (Seligman, 2002). Yani değerler, basit bir ifade ile insanlarda "olan" iken, erdemler "olması gereken" şeklinde tanımlanabilir. Peterson ve Seligman (2004), erdemleri filozoflar ve dini düşünürler tarafından tarih boyunca kültürler üstü bir şekilde değer atfedilen temel ahlaki özellikler olarak tanımlar. Başka bir deyişle, değer ve erdem arasında bir alt-üst ilişkisi vardır: Her erdem bir değerdir; ancak her değer bir erdem niteliği taşımaz. Erdemler, değerlerin hem bireye hem de bütüne fayda sağlayan en üst, ahlaki formudur. Peterson ve Seligman'a göre (2004) davranışları organize eden ve yönlendiren değerler, birer alışkanlık haline geldiğinde erdemleri somutlaştırmış olur. Yani değerler birer inançken, erdemler eyleme dönüşmüş ve karakterin parçası olmuş hallerdir. Pozitif psikoloji, ahlak felsefesinde kalan bu soyut erdemleri "eylemdeki değerler" (values in action-VİA) olarak tanımlayarak onları günlük hayatta uygulanabilir, ölçülebilir ve geliştirilebilir "karakter güçlerine" dönüştürür (Peterson ve Seligman, 2004). Bu yaklaşımla pozitif psikoloji; değerleri yalnızca zihnimizde taşıdığımız soyut fikirler olmaktan çıkarır ve onları psikolojik sağlığa, iyi oluşa ve anlamlı bir hayata ulaşmamızı sağlayan aktif araçlar olarak konumlandırır.

Christopher Peterson ve Martin Seligman'ın 2004 yılında yayımladıkları *"Karakterin Güçlü Yönleri ve Erdemler" (Character Strenghts and Virtues)* isimli kitapla beraber, 6 adet erdem ve her biri bu erdemlerle ilişkili olan 24 adet karakter gücü belirlemişlerdir (Carr, 2016, s.80). Peterson ve Seligman'ın (2004) ortaya koyduğu bu erdem ve karakter güçlerini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

Bilgelik: Bilginin edinilmesi ve kullanılmasıyla ilgili bilişsel güçlerdir.

Yaratıcılık: Olayları kavramak ve yapmak için yeni ve üretken yollar düşünmek.

Merak: Devam eden deneyimlere ilgi duymak, konuları büyüleyici bulmak ve keşfetmek.

Açık Fikirlilik: Olayları her yönüyle incelemek, kanıtları adilce tartmak ve hemen sonuca varmamak.

Öğrenme Sevgisi: Yeni beceriler, konular ve bilgi kümelerinde ustalaşmak

Perspektif: Başkalarına akıllıca tavsiyeler verebilmek ve dünyaya anlamlı bir şekilde bakabilmek.

Cesaret: İçsel veya dışsal muhalefete rağmen hedeflere ulaşmak için irade göstermeyi içeren duygusal güçlerdir.

Otantiklik: Doğruyu söylemek ve kendini içten bir şekilde sunmak.

Cesaret: Tehdit, meydan okuma, zorluk ve acı karşısında ezilmemek.

Azim: Başladığı işi bitirmek, engellere rağmen bir eylem planında sebat etmek.

Şevk: Hayata heyecan ve enerjiyle yaklaşmak, canlı ve aktif hissetmek.

İnsanlık: Başkalarıyla ilgilenmeyi ve dostluk kurmayı içeren kişilerarası güçlerdir

Sevgi: Başkalarıyla olan yakın ilişkilere değer vermek, insanlara yakın olmak

Nezaket / İyilikseverlik: Başkalarına iyilik yapmak, onlara yardım etmek ve onlarla ilgilenmek.

Sosyal Zekâ: Kendi güdülerinin ve duygularının olduğu kadar başkalarınınkilerin de farkında olmak, farklı sosyal durumlara uyum sağlamak.

Adalet: Sağlıklı bir toplum yaşamının temelini oluşturan sivil güçlerdir.

Takım Çalışması: Bir grubun veya ekibin üyesi olarak iyi çalışmak, gruba sadık olmak ve üzerine düşeni yapmak.

Adillik: Herkese adalet kavramlarına göre eşit davranmak, kararlarda kişisel duyguların önyargı yaratmasına izin vermemek.

Liderlik: Üyesi olduğu grubu bir şeyler başarması için teşvik ederken grup içi iyi ilişkileri korumak ve etkinlikleri organize etmek.

Ölçülülük: Aşırılıklara karşı koruma sağlayan güçlerdir.

Affedicilik ve Merhamet: Yanlış yapanları affetmek, insanların eksikliklerini kabul edip onlara ikinci bir şans vermek.

Tevazu / Alçakgönüllülük: Başarıların kendi adına konuşmasına izin vermek, ilgi odağı olmaya çalışmamak ve kendini olduğundan daha özel görmemek.

Sağduyu: Seçimlerinde dikkatli olmak, gereksiz riskler almamak, sonradan pişman olunacak şeyler söylememek veya yapmamak.

Öz Düzenleme: Ne hissettiğini ve ne yaptığını düzenlemek, disiplinli olmak, duyguları ve iştahı kontrol etmek.

Aşkınlık: Evrenle bağlantı kurmayı sağlayan ve hayata anlam katan güçlerdir

Güzelliğin ve Mükemmelliğin Takdiri: Doğadan sanata, bilimden günlük yaşama kadar çeşitli alanlarda güzelliği ve mükemmelliği fark edip takdir etmek

Minnettarlık: Gerçekleşen iyi şeylerin farkında olmak ve bunlar için şükran duymak

Umut: Gelecek için en iyisini beklemek ve buna ulaşmak için çalışmak

Mizah / Espri: Gülmeyi ve takılmayı sevmek, olayların aydınlık/neşeli tarafını görmek ve başkalarını gülümsetmek.

Maneviyat: Evrenin yüksek bir amacı ve anlamı olduğuna dair tutarlı inançlara sahip olmak, hayatın anlamı hakkında rahatlık sağlayan inançlar beslemek.

Peterson ve Seligman (2004), bu karakter güçlerinin Schwartz (1992)'ın değerleri ile kabaca bir paralellik gösterebileceğini savunur. Schwartz'ın (1992) 10 evrensel değeri ile karakter güçleri arasındaki ilişkiye göre; başarı azimle, iyilikseverlik nezaketle, uyum vatandaşlık ve öz-düzenlemeyle, hazcılık güzellik ve mükemmelliğin takdiriyle, güç liderlikle, güvenlik minnettarlıkla, özyönelim yaratıcılıkla, uyarılım merak ve öğrenme sevgisiyle, gelenek tevazu, maneviyat ve ihtiyatla, evrensellik ise hakkaniyet ve perspektif güçleriyle kabaca eşleşmektedir (Peterson ve Seligman, 2004).

Literatürde karakter güçlerinin cinsiyet, yaş, iyi oluş, travma ve hastalık gibi birçok değişkenle ilişkisi incelenmiştir (Carr, 2016, s.95-98). Kültürden kültüre farklılık gösterebilmekle birlikte, Shimai ve ark. (2006) kadınların nezaket, sevgi ve minnettarlık, erkeklerin ise cesaret, merak ve yaratıcılık güçlerinin daha baskın olduğu sonucuna ulaşmıştır. Linley ve ark. (2007) tarafından yapılan araştırmada yaş ilerledikçe merak, öğrenme sevgisi, adillik, affedicilik ve öz düzenleme karakter güçlerinin arttığını ortaya koymuşlardır. Park ve ark. (2004) tarafından yürütülen bir çalışmada şevk, umut, sevgi ve minnettarlık güçleri yaşam doyumuyla en güçlü korelasyonu göstermiştir.

Pozitif psikoloji literatüründe değerlerin yerini anlatan bir başka unsur ise PERMA adı verilen modeldir. Bireylerin psikolojik iyi oluşunu ve optimum düzeyde işlevsellik göstermesini açıklayan PERMA modeli, ilk olarak Seligman (2011) tarafından kavramsallaştırılmıştır. Modele göre sürdürülebilir bir ruhsal gelişim; olumlu duygular (**P**ositive emotion), bağlanma veya akış (**E**ngagement), olumlu ilişkiler (**R**elationships), anlam (**M**eaning) ve başarı (**A**ccomplishment) olmak üzere beş temel bileşenin dengeli bir şekilde entegre edilmesine bağlıdır (Seligman, 2011). PERMA modelinde özellikle anlam bileşeni, değerler ile ayrılmaz bir bütünlük oluşturmaktadır. Butler ve Kern (2016) tarafından geliştirilen PERMA ölçüm aracında değerler kavramı, ölçüm aracının "anlam" boyutuyla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Anket sorularının oluşturulduğu soru havuzunda da katılımcıların anlam arayışını ölçmek için "Ne ölçüde değerleriniz ve inançlarınıza uygun yaşıyorsunuz?" sorusu yer almaktadır. Çalışmaya katılan kişilerden, PERMA-Profiler anketini doldurmalarının yanı sıra Schwartz'ın değer teorisine (1992) dayanan 13 farklı değerin kendileri için ne kadar önemli olduğunu değerlendirmeleri istenmiştir. Araştırma sonuçları, PERMA modelindeki anlam (meaning)

boyutunun, güçlü bir değerler duygusuna sahip olmakla en güçlü ilişkiye sahip faktör olduğunu göstermiştir.

2. DEĞERLER ve KABUL ve KARARLILIK TERAPİSİ (ACT)

Kabul ve Kararlılık Terapisi, 1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarında Steven C. Hayes ve meslektaşları öncülüğünde ortaya çıkan ve bilişsel davranışçı terapilerin "üçüncü dalga" yaklaşımlarının en önemli temsilcilerinden biridir (Hayes vd., 1999). ACT'nin temel felsefesi, insan dilinin, bilişinin evrimsel yapısını açıklayan "İlişkisel Çerçeve Kuramı"na dayanmaktadır (Biglan ve Hayes, 1996; Hayes, vd., 2001). Geleneksel psikoterapi yaklaşımlarının aksine ACT, doğrudan semptomları yok etmeye, psikolojik acıyı ortadan kaldırmaya veya mutlak bir iyi olma haline ulaşmaya değil; bireyin acıyla kurduğu ilişkiyi değiştirerek psikolojik esnekliğini artırmaya odaklanmıştır (Hayes vd., 2006).

Hayes ve ark. (2006) psikolojik esnekliği, bireyin anı bilinçli bir şekilde deneyimlemesi ve kendi seçtiği değerler doğrultusunda davranışlarını sürdürmesi veya değiştirmesi yeteneği olarak tanımlar. Onlara göre bu model birbirine sıkı sıkıya bağlı 6 temel süreçten meydana gelmektedir: *Şimdiki anla temas*, *bilişsel ayrışma, kabul, bağlamsal benlik (gözlemleyen benlik), değerler ve kararlı eylemler.* ACT'ye göre bu altı süreçten biri olan "değerler", evlenmek, mezun olmak gibi ulaşılması arzulanan hedeflerden ziyade; bireyin hayatına anlam katan, onun nasıl bir insan olmak istediğini yansıtan, süregelen eylemler olarak tanımlanmaktadır (Harris, 2009; Wilson ve Sandoz, 2008). Harris (2008), değer-hedef ayrımını anlatırken, "batıya doğru yolculuk" metaforunu kullanmıştır. Ona göre hedef, tıpkı batıya doğru yapacağınız bir yolculukta aşıp geride bırakabileceğiniz bir dağ veya nehir gibi, ulaşıldığında tamamlanan bir sonuçtur. Değer ise, "batı yönüne ilerlemek" gibi, ne kadar mesafe alsanız da her zaman daha ilerisine gidebileceğiniz asla sonu gelmeyen ve sürekli devam eden bir süreçtir. Geleneksel yaklaşımların aksine ACT, değerleri toplumsal zorunluluklar veya ahlaki kurallar dizisi olarak değil; kişinin en derininde "nasıl bir insan olmak istediği" ve dünyayla nasıl bir etkileşime geçmeyi arzuladığı ile ilgili içsel bir yönelim olarak tanımlar (Hayes vd., 2011). Bu bağlamda değerler, bireyin zorlayıcı psikolojik durumlarla karşılaştığında, acıdan kaçmak yerine onları kabullenerek kararlı eylemlerde bulunmasını sağlayan önemli bir motivasyon kaynağı işlevi görmektedir.

ACT, kişinin kendi seçtiği değerler doğrultusunda yaşayıp yaşamadığını merkeze alır. ACT literatüründe bireylerin bu değerleri doğrultusunda yaşama düzeylerini değerlendirmek amacıyla çeşitli ölçüm araçları geliştirilmiştir ve bunların en bilinen örneği Değerli Yaşam Ölçeği'dir. Bu ölçek aile, kariyer, maneviyat gibi on farklı yaşam alanında bireyin o alana atfettiği önemi ve davranışlarının bu önemle ne kadar tutarlı olduğunu ölçerek, "değer-eylem" uyuşmazlığını tespit etmeyi hedefler (Wilson vd., 2010). Kelly G. Wilson ve meslektaşları tarafından geliştirilen Değerli Yaşam Ölçeği'nin önemli bir özelliği, sadece "neyi önemsediğinizi" ölçmesi değil, önemsediğiniz şeylerle eylemleriniz arasındaki uyumu ölçmesidir. Ölçek, bu ölçümü yapabilmek için bireye şu 10 yaşam alanını sunar: Aile İçindeki

İlişkiler, Yakın Romantik İlişkiler, Ebeveynlik, Sosyal Yaşam, Kariyer, Kişisel Gelişim, Eğlence, Maneviyat, Toplumsal Yaşam, Sağlık.

3. DEĞERLER ve VAROLUŞÇU PSİKOLOJİ

Temelleri Rollo May, Viktor Frankl ve Irvin Yalom tarafından atılan varoluşçu psikoloji, insanın ölüm, özgürlük, yalıtılmışlık ve anlamsızlık gibi nihai kaygılarıyla yüzleşerek kendi hayatının sorumluluğunu bizzat üstlenmesi gerektiği fikrine dayanan bir ekoldür (İlgar ve İlgar, 2019). Bu bağlamda varoluşçu terapi için değer, bireyin anlamsız bir evrende kendi özgür iradesi ve seçimleriyle inşa ettiği öznel bir anlamlandırma aracı olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşımda değerlerin keşfi ve inşası psikolojik sağlamlık için hayati bir önem taşır; nitekim insan ancak ürettiği bir eser, yaşantıladığı derin bir sevgi veya kaçınılmaz acılara karşı takındığı onurlu bir tavır aracılığıyla değerlerini eyleme döktüğü ölçüde hayatına bir anlam katar (Frankl, 1966). Lewis'e (2011) göre Viktor Frankl'ın logoterapi kuramı, varoluşsal boşluktan kurtulup hayatına anlam katabilmek için üç temel değer kategorisini eyleme döker: Bunlardan ilki olan *yaratıcı değerler,* bireyin mesleki veya sanatsal bir üretimle, dünyaya bir eser veya eylem sunarak varoluşsal tatmin yaşamasını ifade eder. İkinci kategori olan *deneyimsel değerler* ise doğanın güzelliğini deneyimlemek, bir başka insanı sevgi aracılığıyla onaylamak gibi bireyin dünyadan bir şey alarak anlam bulmasıdır. Frankl'ın kuramındaki üçüncü kategori olan *tutumsal değerler* ise ilk iki değerin imkansızlaştığı durumlarda devreye girer (Lewis, 2011). Logoterapi, insanın temel olarak varoluşunun anlamını bulmaya çalışmaya, bu anlamı yerine getirme çabasına ve böylece mümkün olduğu kadar çok değer potansiyelini gerçekleştirmeye motive olduğunu kabul eder (Frankl, 1962). Anlamlı bir yaşam, üç değer kategorisinin mümkün olan en yüksek derecede gerçekleştirildiği bir yaşamdır (Lewis, 2011).

4. DEĞERLER ve İNSANCIL PSİKOLOJİ

İnsancıl (hümanistik) psikoloji, insan doğasının özünde yapıcı olduğunu ve her bireyin potansiyelini gerçekleştirme eğilimi taşıdığını savunarak, deterministik ve patoloji odaklı yaklaşımlardan kesin bir biçimde ayrılır (Robbins, 2008). Bütün insancıl teorilerde önemli olan ortak nokta kendini gerçekleştirme dürtüsüne yapılan vurgudur (Gerrig ve Zimbardo, 2014, s.420). 1962 yılında Hümanistik Psikoloji Derneğini kuran bir grup psikolog kendi misyonunu tanımlarken kişinin deneyimine öncelik vermek, eksikliğe-hastalığa değil potansiyeli tam kullanmaya odaklanmak, kişinin saygınlığına değer vererek insanları temelde iyi kabul etmek gibi temel prensipler kabul etmişlerdir (Atkinson vd., 2010, s.476). Bu yaklaşımın en önemli kurucuları ve öncüleri Carl Rogers ve Abraham Maslow'dur (DeRobertis, 2021).

Rogers (1964)'a göre değerler, bireyin anlık deneyimlerini kendi içsel büyüme potansiyeli doğrultusunda süzgeçten geçirdiği sürekli bir anlamlandırma süreci anlamına gelir. Carl Rogers'a (1959) göre değer, sabit kurallardan ziyade bireyin gelişimini destekleyen ve organizmasını koruyan deneyimlerin anlık olarak değerlendirildiği dinamik bir süreç olarak tanımlanır. Rogers (1959) bu süreci "organizmik değerlendirme süreci" ve "değer koşulları"

kavramları ile açıklamıştır: Bireyler doğuştan getirdikleri *organizmik değerlendirme süreci* aracılığıyla, dış müdahalelerden bağımsız olarak kendi içsel tatminlerini rehber alarak bu değerleri oluştururlar ancak kişinin çevresinden onay ve sevgi görmek amacıyla başkalarının beklentilerini benimsemesiyle ortaya çıkan *değer koşulları*, bu doğal işleyişi sekteye uğratır. Bu durum, bireyin değerlendirme odağının içsel rehberliğinden dışsal yargılara kaymasına ve kendi potansiyelini gerçekleştirmekten uzaklaşmasına neden olabilir. Kişi, organizmik değerleri ile toplumun dayattığı değer koşulları arasında bir uyuşmazlık yaşadığında psikolojik sağlığı bozulur ve kendine yabancılaşma süreci başlar (Proctor vd., 2015).

Maslow ise, meşhur ihtiyaçlar hiyerarşisi modelini hayatının sonlarına doğru güncellemiş ve modelin en üst basamağına "kendini aşma" kavramını ekleyerek bu basamağı hakikat, iyilik, güzellik, adalet ve düzen gibi değerlerle ilişkilendirmiştir. (Koltko-Rivera, 2006). Abraham Maslow'a (1967) göre değerler kendini gerçekleştirmiş ve temel ihtiyaçlarını zaten doyurmuş insanların eylemlerini yönlendiren temel güdüler olan "varlık değerleri" veya "B-değerleri" olarak tanımlanır. Bu değerlerden bazıları şunlardır: Hakikat, iyilik, güzellik, bütünlük, canlılık, biriciklik, mükemmellik, adalet, sadelik, zenginlik, çabasızlık, neşe ve öz yeterlilik (D'Souza ve Gurin, 2016; Maslow, 1967). Maslow (1967), bu değerlerin sadece felsefi idealler olmadığını, bu değerlerin "tıpkı C vitamini ve kalsiyum gibi" biyolojik ihtiyaç olduğunu, insanın bu değerlerden mahrum kalmasının "metapatolojiler" adı verilen anlamsızlık, umutsuzluk ve sinizm gibi psikolojik hastalıklara yol açacağını savunarak, değerlerin insanın ruhsal sağlığı için elzem olduğunu vurgular.

5. SONUÇ

Geleneksel psikolojinin patoloji ve eksiklik odaklı yaklaşımından, insanın gelişim potansiyelini merkeze alan modern yaklaşımlara doğru yaşanan bu paradigma değişimi, değerler kavramının ruh sağlığı alanındaki önemini belirginleştirmiştir. Bu çalışmada incelenen dört temel psikoloji kuramı, değerleri yalnızca soyut ahlaki kurallar veya toplumsal dayatmalar dizisi olarak değil; insanın psikolojik iyi oluşunu, esnekliğini ve varoluşsal bütünlüğünü sağlayan işlevsel mekanizmalar olarak ele almaktadır.

Pozitif psikoloji, zihinsel düzeydeki değerleri günlük yaşamda uygulanabilir karakter güçleri ve eyleme dökülmüş erdemler olarak somutlaştırırken (Peterson & Seligman, 2004); Kabul ve Kararlılık Terapisi (ACT), değerleri bireyin kaçınılmaz psikolojik acılar karşısında pes etmemesini ve kendi seçtiği yolda ilerlemesini sağlayan bitmez tükenmez bir pusula olarak konumlandırmaktadır (Hayes vd., 2006). Diğer yandan varoluşçu ekol, değerleri anlamsız bir evrende insanın kendi iradesiyle inşa ettiği ve varoluşsal boşluğu doldurduğu anlam yaratma araçları olarak görürken (Frankl, 1969); insancıl psikoloji bu kavramı, tıpkı biyolojik gereksinimler gibi insanın potansiyelini gerçekleştirmesi için doyurulması zorunlu olan ve eksikliğinde psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıktığı temel "varlık değerleri" (B-değerleri) olarak tanımlamaktadır (Maslow, 1967; Rogers, 1959).

Sonuç olarak; kuramsal temelleri, kavramsal tercihleri ve metodolojik yaklaşımları farklılık gösterse de incelenen dört modern psikolojik yaklaşım da değerlerin keşfedilmesi ve aktif

eylemlere dönüştürülmesi, psikolojik sağlamlığın inşası, anlamlı bir yaşamın sürdürülmesi ve insanın en üst potansiyeline ulaşabilmesi için önemli bir koşul olduğu konularında ortak bir paydada buluşmaktadır.

KAYNAKÇA

Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., & Nolen-Hoeksema, S. (2010). *Psikolojiye giriş* (Y. Alogan, Çev.; 6. Baskı). Arkadaş Yayınları. (Orijinal eser 1996 yılında yayımlanmıştır).

Biglan, A., & Hayes, S. C. (1996). Should the behavioral sciences become more pragmatic? The case for functional contextualism in research on human behavior. *Applied and Preventive Psychology, 5*(1), 47-57.

Butler, J., & Kern, M. L. (2016). The PERMA-Profiler: A brief multidimensional measure of flourishing. *International Journal of Wellbeing, 6*(3), 1–48. https://doi.org/10.5502/ijw.v6i3.526

Carr, A. (2016). *Pozitif psikoloji: Mutluluğun ve insanın güçlü yönlerinin bilimi* (Ü. Şendilek, Çev.). Kaknüs Yayınları.

DeRobertis, E. M. (2021). The humanistic revolution in psychology: Its origins and its trajectory. *Journal of Humanistic Psychology, 61*(1), 54-77. https://doi.org/10.1177/0022167820921099

Dilmaç, B. (2007). Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 7*(3), 1221-1261.

Dilmaç, B. (2014). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Dilmaç, B., Arıcak, O. T., & Cesur, S. (2014). A validity and reliability study on the development of the values scale in Turkey. *Educational Sciences: Theory & Practice, 14*(5), 1661-1671. https://doi.org/10.12738/estp.2014.5.2124

D'Souza, J., & Gurin, M. (2016). The universal significance of Maslow's concept of self-actualization. *The Humanistic Psychologist, 44*(2), 210-214. https://doi.org/10.1037/hum0000036

Frankl, V. E. (1962). Psychiatry and man's quest for meaning. *Journal of Religion and Health, 1*(2), 93-103.

Frankl, V. E. (1966). Logotherapy and existential analysis—a review. *American Journal of Psychotherapy, 20*(2), 252-260.

Frankl, V. E. (1969). *The will to meaning: Foundations and applications of logotherapy*. New American Library.

Gable, S. L., & Haidt, J. (2005). What (and why) is positive psychology? *Review of General Psychology, 9*(2), 103-110.

Gerrig, R. J., & Zimbardo, P. G. (2014). *Psikoloji ve yaşam: Psikolojiye giriş* (G. Sart, Çev.; A. A. Özdoğru, Çev. Ed.; 19. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.

Harris, R. (2008). *The happiness trap: How to stop struggling and start living*. Trumpeter Books.

Harris, R. (2009). *ACT made simple: An easy-to-read primer on acceptance and commitment therapy*. New Harbinger Publications.

Hayes, S. C., Barnes-Holmes, D., & Roche, B. (Eds.). (2001). *Relational frame theory: A post-Skinnerian account of human language and cognition*. Springer Science & Business Media.

Hayes, S. C., Luoma, J. B., Bond, F. W., Masuda, A., & Lillis, J. (2006). Acceptance and commitment therapy: Model, processes and outcomes. *Behaviour Research and Therapy, 44*(1), 1-25.

Hayes, S. C., Strosahl, K. D., & Wilson, K. G. (1999). *Acceptance and commitment therapy: An experiential approach to behavior change*. Guilford Press.

Hayes, S. C., Strosahl, K. D., & Wilson, K. G. (2011). *Acceptance and commitment therapy: The process and practice of mindful change* (2. Baskı). Guilford Press.

İlgar, M. Z., & Coşgun İlgar, S. (2019). Varoluşçu psikolojik danışma ve psikoterapi: Teori ve pratiği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 23*(1), 193-220. https://izlik.org/JA98FS27EZ

Koltko-Rivera, M. E. (2006). Rediscovering the later version of Maslow's hierarchy of needs: Self-transcendence and opportunities for theory, research, and unification. *Review of General Psychology, 10*(4), 302-317. https://doi.org/10.1037/1089-2680.10.4.302

Lewis, M. H. (2011). *Defiant power: An overview of Viktor Frankl's logotherapy and existential analysis*. Defiant Power Solutions.

Linley, P. A., Maltby, J., Wood, A. M., Joseph, S., Harrington, S., Peterson, C., Park, N., & Seligman, M. E. P. (2007). Character strengths in the United Kingdom: The VIA Inventory of Strengths. *Personality and Individual Differences, 43*(2), 341–351. https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.12.004

Linley, P. A., & Joseph, S. (Ed.). (2004). *Positive psychology in practice*. John Wiley & Sons.

Maslow, A. H. (1967). A theory of metamotivation: The biological rooting of the value-life. *Journal of Humanistic Psychology, 7*(2), 93-127.

Niemiec, R. M. (2018). *Character strengths interventions: A field guide for practitioners*. Hogrefe Publishing.

Park, N., Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). Strengths of character and well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology, 23*(5), 603–619. https://doi.org/10.1521/jscp.23.5.603.50748

Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford University Press & American Psychological Association.

Plumb, J. C., Stewart, I., Dahl, J., & Lundgren, T. (2009). In search of meaning: Values in modern clinical behavior analysis. *The Behavior Analyst, 32*(1), 85–103. https://doi.org/10.1007/BF03392177

Proctor, C., Tweed, R., & Morris, D. (2015). The Rogerian fully functioning person: A positive psychology perspective. *Journal of Humanistic Psychology, 55*(4), 503-529. https://doi.org/10.1177/0022167814545283

Robbins, B. D. (2008). What is the good life? Positive psychology and the renaissance of humanistic psychology. *The Humanistic Psychologist, 36*(2), 96-112. https://doi.org/10.1080/08873260802111098

Rogers, C. R. (1959). A theory of therapy, personality, and interpersonal relationships as developed in the client-centered framework. In S. Koch (Ed.), *Psychology: A study of a science: Vol. 3. Formulations of the person and the social context* (pp. 184–256). McGraw-Hill.

Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy*. Houghton Mifflin.

Rogers, C. R. (1964). Toward a modern approach to values: The valuing process in the mature person. *The Journal of Abnormal and Social Psychology, 68*(2), 160–167. https://doi.org/10.1037/h0046419

Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free Press.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology, 25*, 1-65.

Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. Free Press.

Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Free Press.

Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist, 55*(1), 5-14.

Seligman, M. E. P., Rashid, T., & Parks, A. C. (2006). Positive psychotherapy. *American Psychologist, 61*(8), 774-788.

Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N., & Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: Empirical validation of interventions. *American Psychologist, 60*(5), 410-421.

Shimai, S., Otake, K., Park, N., Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2006). Convergence of character strengths in American and Japanese young adults. *Journal of Happiness Studies, 7*(3), 311–322. https://doi.org/10.1007/s10902-005-3647-7

Smout, M., Davies, M., Burns, N., & Christie, A. (2014). Development of the Valuing Questionnaire (VQ). *Journal of Contextual Behavioral Science, 3*(3), 164–172. https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2014.06.001

Tudor, K. (2010). Rogers' therapeutic conditions: Evolution, theory and practice. *Person-Centered & Experiential Psychotherapies, 9*(3), 261-270. https://doi.org/10.1080/14779757.2010.522005

Waterman, A. S. (2013). The humanistic psychology–positive psychology divide: Contrasts in philosophical foundations. *American Psychologist, 68*(3), 124-133. https://doi.org/10.1037/a0032168

Wilson, K. G., & Sandoz, E. K. (2008). Mindfulness, values, and therapeutic relationship in acceptance and commitment therapy. S. F. Hick & T. Bien (Ed.), *Mindfulness and the therapeutic relationship* içinde (s. 89-106). Guilford Press.

Wilson, K. G., Sandoz, E. K., Kitchens, J., & Roberts, M. (2010). The Valued Living Questionnaire: Defining and measuring valued action within a behavioral framework. *The Psychological Record, 60*(2), 249–272. https://doi.org/10.1007/BF03395706

DEĞERLER, KİMLİK VE BENLİK KURGUSU

Abdullah UYSAL

Necmettin Erbakan Üniversitesi

uysal.abdullah55@gmail.com - 0000-0002-4285-021X

Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ

Necmettin Erbakan Üniversitesi

bulentdilmac@erbakan.edu.tr- 0000-0001-5753-9355

Doç. Dr. Tolga SEKİ

tseki@erbakan.edu.tr- 0000-0001-5594-0786

ÖZET

Bu çalışma, kimlik, benlik kurgusu ve değerler arasındaki karmaşık ve birbirini besleyen dinamik ilişkiyi incelemektedir. İnsanın duygu, düşünce ve davranış dünyasını şekillendiren bu üç unsur, bireyin hem iç dünyasında nasıl bir bütünlük sağladığını hem de dış dünyayla nasıl ilişki kurduğunu belirleyen temel yapı taşlarıdır.

Kimlik, insanın "Ben kimim?" sorusuna verdiği yanıt olup, geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurulan kesintisiz bir öyküdür. Bireyin sadece kişisel özelliklerini değil, aynı zamanda ait olduğu sosyal grupları da kapsar. Benlik kurgusu ise bireyin kendini çevresinden bağımsız, özerk bir varlık olarak mı, yoksa sosyal bir bütünün parçası olarak mı algıladığını gösterir. Değerler ise bireyin hayatında neyi önemli ve doğru bulduğuna dair inançlarıdır.

Bu üç unsur birbirinden ayrı düşünülemez. Değerler, kimliğin temel çekirdeğini oluştururken, benlik kurgusu bu değerlerin davranışlara nasıl yansıyacağını düzenler. Örneğin, kendini özerk ve bağımsız olarak tanımlayan bireyler başarı, yenilik arayışı ve kendi kendini yönlendirme gibi değerleri benimserken; sosyal ilişkilerini ve uyumu merkeze alan bireyler güvenlik, gelenek ve toplumsal kurallara uyma gibi değerlere yönelirler.

Sonuç olarak bireyin psikolojik sağlığı, bu üç unsurun birbiriyle uyum içinde çalışmasına bağlıdır. Kişinin gerçekte kim olduğunu bulabilmesi ve toplumla sağlıklı bir bağ kurabilmesi; değerlerinin, benlik kurgusunun ve kimliğinin birbirini sürekli desteklediği bu dinamik yapı sayesinde mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Kimlik, Benlik Kurgusu

1. DEĞER KAVRAMI

Psikoloji biliminde değer kavramının önemi, insan davranışlarına rehberlik eden, onları yönlendiren ve anlamlandıran temel bir kılavuz olmasından ileri gelmektedir (Hitlin ve Piliavin, 2004). Değer, bir inanç sistemi olarak ele alınmakta ve bireyin bilişsel süreçlerinin merkezinde yer almaktadır (Rokeach, 1973; Maio, 2010). Türk psikoloji literatüründe değerler konusunda öncü çalışmalar yürüten Güngör (1993), değerleri insan zihninin ve düşünce muhtevasının en temel unsurları olarak tanımlamaktadır. Güngör'e (1998) göre insan zihni kendi içindeki uyumsuzlukları reddedeceği için, bireyin benimsediği değerler birbirinden bağımsız parçalar olamazlar; aksine aralarında yüksek bir ahengin kurulması ve bilişsel çelişkilerin giderilmesi zorunluluktur. Kavramsal olarak değer ve ahlâk çoğu zaman birbirinin yerine kullanılsa da Güngör (1993), insanın değerler sisteminde ahlâki değerlerin soyutlanmış ayrı bir bölge oluşturmadığını, bütün değer alanlarının ahlâk ile sıkı bir bağ içinde olduğunu vurgular. İnsanın iyi ve kötü bağlamında kategorize etmediği düşünce ve eylem yok denecek kadar azdır; dolayısıyla kişinin benimsediği ahlâki değerler, erdemli davranışların ve karakter gelişiminin ana omurgasını oluşturur (Güngör, 1998; Verplanken ve Holland, 2002). Benzer şekilde, din psikolojisi alanında temel eserler veren Hökelekli (2011) de birçok ruhsal ve psikolojik sorunun kökeninde ahlâki problemlerin yattığını, bu nedenle psikoloji biliminin değerlerden bağımsız düşünülemeyeceğini ileri sürmektedir. Hökelekli'ye (2013) göre değerler, bireye ne olması ve nasıl davranması gerektiğini dikte eden, olgun bir insan ve üretken bir vatandaş olma yolunda rehberlik eden normatif standartlardır. Dilmaç ise (2022, s.270), değerlerin insanların duygu, düşünce ve davranışlarını motive eden yönüne vurgu yaparak değerleri "*tavırları şekillendiren, davranışlara kılavuzluk eden ve kişinin uğrunda mücadele etmesi için ona iç veya dış motivasyon sağlayarak duyguları yönlendiren unsurlar*" olarak tanımlamıştır.

Değerlerin psikolojik doğasına ilişkin uluslararası literatürde en kabul gören tanımlardan birini yapan Schwartz (1992), değerleri belirli durumları aşan, olayların değerlendirilmesini ve davranışların seçimini yönlendiren, önem derecesine göre hiyerarşik bir düzene sahip inançlar ve arzu edilen hedefler olarak nitelendirir. Schwartz (1994) değerleri nesnelere içkin fiziksel özellikler olarak değil, bireylerin kendi eylemlerini seçmek, diğer insanları yargılamak ve dünyayı anlamlandırmak için kullandıkları içsel ölçütler olarak görür. Bir diğer önemli teorisyen Rokeach (1973) ise değeri, belirli bir davranış tarzının ya da varoluşsal bir nihai durumun, buna zıt olan alternatiflere göre kişisel ve sosyal bağlamda daha çok tercih edildiğine dair kalıcı bir inanç şeklinde kavramsallaştırmaktadır (Rohan, 2000).

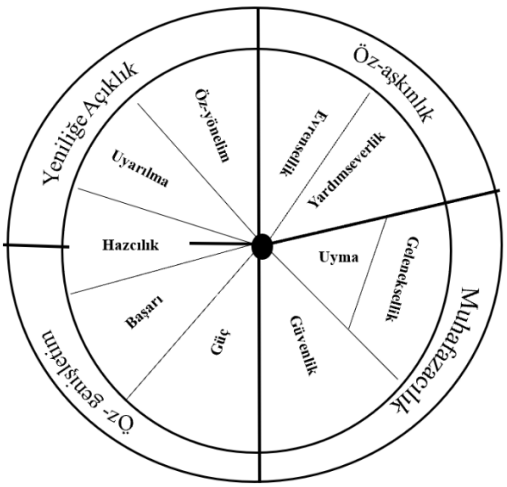
1.1. Schwartz'ın Değer Kuramı

Psikoloji literatüründe değer kavramı kuramsallaştırılırken birçok araştırmacı bunu teorilerini ampirik olarak test ederek gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda meşhur değer kuramcısı Schwartz (1992), insanlardaki 10 farklı değer tipini ampirik olarak tespit etmiştir: Güç, Başarı, Hazcılık, Uyarılma, Öz-yönelim, Evrenselcilik, Yardımseverlik, Geleneksellik, Uyum ve Güvenlik. Schwartz'ın (1992) modeline göre öz-yönelim, bireyin kendi düşünce ve eylemlerini bağımsızca seçme ve yaratıcılık hedefini yansıtırken; uyarılma, hayatta yenilik, heyecan ve

meydan okuma arayışını temsil eder. Hazcılık, bireyin kendisi için zevk ve duyusal tatmin elde etme güdüsüne odaklanır. Başarı, sosyal standartlar çerçevesinde kişisel yetkinlik göstererek başarı sağlama amacı taşırken; güç, sosyal statü, prestij ve diğer insanlar ile kaynaklar üzerinde kontrol kurma hedefini içerir. Güvenlik değeri, toplumun, sosyal ilişkilerin ve bireyin kendi benliğinin istikrarını ve uyumunu merkeze alır. Uyma, başkalarını rahatsız edebilecek veya sosyal normları ihlal edebilecek eylem ve dürtülerin kısıtlanmasıdır. Geleneksellik, kültürel veya dini adetlerin dayattığı fikirlere saygı gösterme ve bağlılığı ifade eder. Yardımseverlik, bireyin yakın çevresindeki kişilerin refahını koruma ve artırma amacı güderken; evrensellik, doğanın ve tüm insanların refahı ile eşitliği için anlayış, takdir ve koruma motivasyonunu barındırır.

Bu modele göre değerler dairesel bir süreklilik içinde organize edilmiştir (Schwartz, 2012). Dairesel yapı, değerler arasındaki motivasyonel uyum ve çatışma dinamiklerini göstermektedir. Daire üzerinde birbirine bitişik veya yakın konumlanan değerler, temel motivasyonları açısından uyumludur ve birey tarafından eşzamanlı olarak benimsenebilir. Örneğin, güç ve başarı değerleri, kişisel çıkar ve sosyal üstünlük arayışında ortaklaşırken; uyma ve geleneksellik değerleri, dışsal beklentilere boyun eğme noktasında bütünleşir. Buna karşılık, dairenin zıt kutuplarında yer alan değerler birbirleriyle yapısal bir çatışma halindedir; bir değerin güdülmesi, karşıt kutuptaki değerin ihlalini gerektirir. Bu zıtlık, modelin dış çemberindeki dört üst boyut üzerinden daha net gözlemlenir. Yeniliğe açıklık (öz-yönelim ve uyarılma), değişimi ve bağımsızlığı teşvik ederken; tam karşısındaki muhafazacılık (güvenlik, uyma ve geleneksellik) statükoyu korumayı, düzene uymayı ve değişime direnmeyi hedefler. Benzer şekilde, başkalarının çıkarlarını ve eşitliği merkeze alan öz-aşkınlık (evrensellik ve yardımseverlik) boyutu, bireysel hakimiyet ve kişisel kazancı maksimize etmeye odaklanan öz-genişletim (güç ve başarı) boyutu ile zıt bir eksen oluşturur. Hazcılık ise hem kişisel tatmin (öz-genişletim) hem de yenilik arayışı (yeniliğe açıklık) unsurları taşıdığı için bu iki üst boyutun kesişiminde yer almaktadır.

Görsel 1. Schwartz'ın Motivasyonel Değer Tipleri Arasındaki İlişkileri Konumlandırdığı Dairesel Değer Modeli

Kaynak: Öden, 2023

2. KİMLİK KAVRAMI

Literatürde en bilindik tanımı ile bireyin "Ben kimim?" sorusuna verdiği cevaptır. Psikoloji alanında kimlik denince akla ilk gelen kişilerden birisi olan Erikson (1968, s.50) kimliği bireyin içsel dünyasındaki tutarlılık ile toplumun ondan beklentileri arasındaki uyumun bir sentezi olarak tanımlar. Ona göre kimlik, bireyin geçmişi, bugünü ve geleceği arasında kurduğu kesintisiz, dinamik bir "özdeşlik ve süreklilik" halidir. Marcia (1966) da Erikson'un kuramına dayanarak, kimliği geç ergenlik döneminde ortaya çıkan psikososyal krizin bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Kimliği sosyal açıdan tanımlayan Tajfel'e (1981) göre kimlik; insanın kendini sadece kişisel özellikleriyle değil, üyesi olduğu gruplarla birlikte tanımlanmasıdır. Tüm bu içsel, sosyal ve bilişsel süreçlerin sonucunda kimlik, bireyin yaşamına amaç ve bütünlük kazandırmak için sürekli olarak inşa ettiği ve yeniden kurguladığı bir yaşam öyküsü olarak karşımıza çıkar (McAdams, 1985). Literatürde kimlik, genel olarak kişisel kimlik ve sosyal kimlik olmak üzere iki temel boyutta ele alınmaktadır:

Kişisel Kimlik: Bireyin diğerlerinden ayırt edilmesini sağlayan, ona özgü deneyimlerin, mizaç özelliklerinin bir bütünüdür (Hitlin, 2011). Kişisel kimlik; yüzeysel tercihlerin ötesinde bireyin benlik algısını inşa eden, değiştiğinde kişinin özünü de değiştiren, bireyin "gerçekte kim olduğunun" hissidir (Hitlin, 2011). Erikson'a göre kişisel kimlik; bireyin iç dünyası ile çevresel koşullarının etkileşimi sonucunda şekillenen, onun değerlerini, hedeflerini ve davranış kalıplarını belirleyerek onu diğer insanlardan farklı kılan özgün bir bütündür (Schwartz, 2001). Kişisel kimlik büyük ölçüde bireyin içselleştirdiği üzerine inşa edilir ve bireye kendi hayatında bir "bütünlük" hissi verir (Hitlin, 2003).

Sosyal Kimlik: Bireyin kendisini belirli bir sosyal grubun, kategorinin veya kültürün üyesi olarak tanımlaması ve bu sebeple ortaya çıkan aidiyet hissidir (Tajfel ve Turner, 1986). Tajfel ve Turner'ın (1979) Sosyal Kimlik Kuramı'na göre bu kimlik türü sosyal kategorizasyon, sosyal tanımlama ve sosyal karşılaştırma şeklinde tanımlanan üç aşamadan oluşur. Sosyal kategorizasyon insanları gruplara ayırma anlamına gelmektedir. Daha sonraki aşama olan sosyal tanımlama ise bireyin kendini bir gruba ait hissetmesidir. Son aşama olan sosyal karşılaştırma ise kendi grubunu diğer gruplarla kıyaslaması anlamına gelmektedir.

2.1. Kimlik Türleri

Kimlik sadece tek bir türde değil, bireyin hedeflere, inançlara ve değerlere nasıl bağlandığına göre farklı stiller halinde görülür. Kimlik gelişimi denildiğinde en çok kabul gören sınıflandırmalardan biri James Marcia'nın ortaya koymuş olduğu modeldir. Marcia (1966), bireylerin meslek seçimi, din ve siyasi ideoloji gibi alanlarda bir kriz yaşayıp yaşamadıklarına ve bu alanlarda yaptıkları seçimlere ne ölçüde bir bağlanma gerçekleştirdiklerine bakarak dört farklı kimlik statüsünden birinde yer aldıkları tespit etmiştir:

Başarılı Kimlik: Bireyin farklı alternatifleri değerlendirerek bir kriz dönemi geçirdiği ve kendi özgür iradesiyle ideolojik, dini veya mesleki seçimler yaptığı ve kendini bu seçimlere adadığı, en sağlıklı durumdur. Bu bireyler kendi kapasite ve sınırlarının farkındadırlar, daha dengeli düşünürler ve stres altında dahi daha gerçekçi hedefler belirlerler.

Kimlik Arayışı: Bireyin aktif bir arayış ve kriz içinde olduğu, farklı seçenekleri değerlendirdiği ancak henüz kesin bir adanmışlık göstermediği bu evre, açık fikirliliğin ve eleştirel düşünmenin yüksek olduğu, toplumun beklentileri ile bireyin kendi yetenekleri arasında bir uzlaşma arandığı geçiş sürecidir.

Bağımlı/İpotekli Kimlik: Herhangi bir kriz veya arayış yaşamadan, genellikle ebeveynlerin veya otorite figürlerinin beklentilerinin doğrudan içselleştirildiği bu kimlik türündeki bireyler katı ve otoriter bir tutuma yatkın olabilirler, değişim gerektiren durumlara uyum sağlamakta zorlanırlar.

Kimlik Kargaşası: Bireyin aktif bir arayış içinde belirli hedeflere adanmışlığının olmadığı durumdur. Bu kimlik türü, geleceğe yönelik kararsızlık, ilgisizlik, yön eksikliği ve uzun vadeli bir amaç duygusunun yokluğu ile karakterizedir.

Michael D. Berzonsky ise (1989), James Marcia'nın klasik kimlik statülerini temel alarak bireylerin kişisel sorunları çözme ve karar verme süreçlerinde kullandığı üç farklı kimlik stili belirlemiştir:

Bilgi Yönelimi: Karar vermeden önce konuyla ilgili bilgileri aktif olarak arama, detaylandırma, işleme ve değerlendirme sürecini içerir. Genellikle kimlik arayışı içinde olan (moratoryum) veya bir kimlik kazanmış kişiler bu stili kullanır. Bu stile sahip bireyler sorunlara karşı etkili başa çıkma yöntemleri geliştirirler ve genellikle içsel bir kontrol odağına sahiptirler.

Normatif Yönelim: İçselleştirilmiş geleneklere, standartlara ve beklentilere odaklanmayı ifade eder. Özellikle "erken bağlanmış"bireyler bu stili tercih eder. Bu kişiler, kişisel kararlar alırken ebeveynleri gibi hayatlarındaki önemli referans figürlerinin belirlediği normatif standartlara ve kurallara uyum sağlama eğilimindedirler.

Dağınık Yönelim: Problemlerle ve kararlarla yüzleşmekten kaçınma durumudur. Bu stile sahip bireyler, içinde bulundukları durumun sonuçları veya dışsal ödüller belirli bir davranışı dikte edene kadar karar vermeyi erteler veya geciktirirler. Herhangi bir kimliğe bağlanmamış "dağınık" bireylerin özelliklerini yansıtır ve genellikle dışsal kontrol odağı ve otoriterlik ile ilişkilidir.

3. BENLİK KURGUSU KAVRAMI

Benlik araştırmalarının kökenleri, William James'in (1890) çalışmalarına dayanmaktadır. James, benliği dünyayı aktif bir biçimde tecrübe eden ve algılayan "bilen ben" ile çevresi tarafından gözlemlenebilir özellikler bütünü olan "bilinen ben" olarak iki temel boyutta kavramsallaştırmıştır. İlerleyen yıllarda, hümanistik psikoloji ekolünün öncülerinden Carl Rogers (1959), benlik kavramını bireyin öznel deneyimine dayanan bir yaklaşımla ele alarak, bireyin gerçek benliği ile ulaşmayı arzuladığı ideal benlik arasındaki uyumun, psikolojik denge ve ruh sağlığı açısından belirleyici olduğunu öne sürmüştür.

Benlik kurgusu ise, bireyin kendisini başkalarından ayrı, bağımsız-özerk bir varlık olarak mı yoksa sosyal çevresiyle bağlantılı, ilişkisel bir bütünün parçası olarak mı tanımladığını ifade eden çok boyutlu bir yapıdır (Markus & Kitayama, 1991). Benlik kurgusu; bireyin benimsediği temel değerler ve inşa ettiği sosyal kimlik ile güçlü bir etkileşim içinde çalışarak onun duygu, düşünce ve motivasyonlarını yönlendiren temel bir referans noktasıdır (Brewer & Gardner, 1996).

Markus ve Kitayama (1991) bağımsız benlik kurgusu ve karşılıklı bağımlı benlik kurgusu olmak üzere iki ana benlik kurgusu türünden bahsetmiştir. Bağımsız benlik kurgusu, özellikle Amerika ve birçok Batı Avrupa kültüründe yaygındır. Bu kurguya göre birey; kendine yeten, özerk, sınırları belli ve eşsiz bir varlıktır. Kişi, kendi davranışlarını başkalarının düşünce ve görüşlerinden ziyade, kendi içsel düşünceleri, duyguları ve davranışları üzerinden organize eder. Karşılıklı bağımlı benlik kurgusu ise daha çok Asya, Afrika, Latin Amerika ve bazı Güney Avrupa kültürlerinde belirgin olan kurgudur. Bu kurguda birey, sosyal çevreden ve diğer insanlardan ayrı bir varlık olarak değil, onları kapsayan daha büyük bir sosyal bütünün parçası

ve onlarla bağlantılı bir varlık olarak görülür. Bu kurguda odak noktası kişinin kendi farklılığını ortaya koyması değil; başkalarına dikkat etmek, onlara uyum sağlamak, ilişkilerde üzerine düşen uygun rolü üstlenmek ve onlarla uyumlu bir karşılıklı bağımlılık sürdürmektir.

Triandis (1989) ise benlik kurgusunu özel benlik, kamusal benlik ve kolektif benlik olmak üzere üç boyuta ayırmıştır. Özel benlik, bireyin kendi yetenekleri, kişilik özellikleri ve içsel durumlarına dair bağımsız kişisel değerlendirmelerini merkeze alırken; kamusal benlik, bireyin başkalarının kendisini nasıl algıladığına ve toplum içindeki imajına dair inançlarını içermektedir. Kolektif benlik ise bireyin kimliğini ailesi, etnik kökeni veya inanç grubu gibi ait olduğu gruplarının normları, hedefleri ve rolleri üzerinden inşa etmesini ifade eder.

Türkiye ve dünyada kültürlerarası psikoloji alanında yaptığı çalışmalarla tanınan sosyal psikolog Kağıtçıbaşı (1996), benlik kurgusunu sadece Batı kültürlerine özgü özerk/bağımsız veya Doğu kültürlerine özgü ilişkisel/karşılıklı bağımlı olmak üzere birbirini dışlayan iki kutupta değerlendirmenin eksik bir yaklaşım olduğunu belirterek, insan gelişimini özerklik ve ilişkisellik eksenlerinde üç temel türde kavramsallaştırmaktadır. Bunlardan ilki olan özerk-ayrık benlik, bireyin kendi kararlarını alabildiği ancak sosyal çevresinden duygusal olarak da sınırlandığı ve koptuğu yapıyı ifade ederken; ilişkisel-bağımlı benlik, bireyin sosyal grubuna sıkı sıkıya bağlı olduğu ve kendi iradesinden ziyade otoriteye ve grubun kararlarına boyun eğdiği geleneksel yapıyı tanımlar. Yazarın literatüre sunduğu asıl yeni sentez olan özerk-ilişkisel benlik ise, sosyoekonomik olarak gelişen toplumlarda bireyin kendi hayatı üzerinde irade sahibi, bağımsız bir birey olabilmesi ile ailesi ve yakın çevresiyle derin, sıcak duygusal bağlar sürdürebilmesinin birbiriyle çelişmeden, uyum içinde bir arada var olduğu gelişim modelini temsil etmektedir.

4. DEĞERLER, KİMLİK VE BENLİK KURGUSU ARASINDAKİ İLİŞKİ

4.1. Değer Kimlik İlişkisi

Kimlik ve değerler, birbirini besleyen ve birbirinden ayrı düşünülemeyen organik bir bütündür. Değerler, bizim dünyayı, insanları ve ilişkilerimizi değerlendirirken başvurduğumuz bilişsel ve duygusal ufukları oluşturur (Hitlin, 2011). Dilmaç (2007), uygun şartlarda verilecek değer eğitiminin, kimlik oluşum süreçlerine katkı sağlayacağını belirtmektedir. Gatersleben ve arkadaşları (2012) kimlik ile değer arasındaki ilişkiyi hiyerarşik açıdan ele almışlardır. Onlara göre kimlik, birçok kişisel-sosyal özellikle birlikte değerleri de içine alan şemsiye bir terimdir. Ayrıca kimliğin değerler ile davranışlar arasındaki aracı rolüne vurgu yapan Gatersleben ve

arkadaşları (2012) değerlerin bireyin eylemlerini doğrudan düzenlemekten ziyade, önce kimliği şekillendirdiği ve ardından kimlik üzerinden davranışa dönüştüğü hipotezini öne sürmüş ve bu hipotezlerini ampirik olarak test etmişlerdir.

Berkman, Livingston ve Kahn'a (2017) göre ise değer ve kimlik arasındaki ilişki tamamen çift yönlü ve birbirini besleyen, dinamik bir yapıya sahiptir. Bu yapıyı örnekler üzerinde açıklamak daha akılda kalıcı olacaktır. Örneğin, bir çocuğa "tertipli" veya bir yetişkine "yardımsever" demek, o kişiyi bu değere uygun davranmaya sevk eder ve bu durum zamanla "kendini gerçekleştiren kehanet" yoluyla gerçek bir kimlik inşasına dönüşür. Bu durum, değerlerin kimlik oluşumuna etkisine örnek teşkil etmektedir. Ancak bazı durumlarda kimliğin de değer oluşumuna ve değerlerin güçlenmesine etkileri vardır. Örneğin, bireye anket yaparken "oy vermek" eylemi üzerinden değil de onu "bir seçmen olma" kimliği üzerinden tanımlamak, kişinin oy verme davranışına atfettiği değeri ve sandığa gitme niyetini ciddi ölçüde artırır. Sonuç olarak, değerler ve kimlik birbirinden bağımsız çalışmaz; aralarında birbirini sürekli güçlendiren bir "yukarı yönlü sarmal" bulunur (Berkman ve diğ., 2017). Belirli bir kimliğin güdülediği değerler doğrultusunda başarılı adımlar atmak, en başta bu süreci başlatan o kimliği ve içerdiği temel değerleri daha da sağlamlaştırır.

Hitlin (2003, 2011) de, değerler ve kimlik arasındaki ilişkinin tek yönlü değil; karşılıklı etkileşime dayalı ve zaman içinde birbirini sürekli şekillendiren dinamik bir yapıda olduğunu söylemiştir. Ona göre değerler, bireyin sahip olduğu öğrencilik, ebeveynlik, meslek gibi çeşitli ve bazen kopuk sosyal kimlikleri bir arada tutan ve onlara tutarlılık kazandıran birleştirici bir güç, yani kişisel kimliğin çekirdeği olarak işlev görür.

Pfeifer ve Berkman (2018) değer ve kimlik arasındaki ilişkiyi sadece soyut bir psikolojik teori olarak bırakmamakta; beynin anatomisi, nöral ağları ve bu bölgelerdeki fiziksel aktivasyon çakışmaları üzerinden, nörobiyolojik kanıtlara dayandırarak açıklamışlardır. Yazarlara göre değer ve kimlik etkileşiminin en güçlü fiziksel kanıtı, beynin çalışma haritasında yatmaktadır. Ergenlikte kendini değerlendirme ve ilişkisel kimlik süreçleri sırasında Ventromedial Prefrontal Korteks'te gözlemlenen artan beyin aktivitesi, beyindeki "değer" temsili ile uzamsal olarak örtüşmektedir. Pfeifer ve Berkman (2018), nörogörüntüleme çalışmalarında "değer" için aktifleşen bölgeler ile "kendini değerlendirme" için aktifleşen bölgelerin mediyal prefrontal kortekste nasıl üst üste bindiğini çalışmalarında görsel olarak ortaya koymaktadır.

Literatürde değerler ile kimlik arasındaki ilişkiyi açıklayan birçok araştırma vardır. Bu araştırmaların başlıcalarından birinde Berzonsky'nin kimlik stilleri (1989) ile Schwartz'ın değer

yönelimleri (1992) arasında sistematik ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Berzonsky ve diğ., 2010). Bu araştırmaya göre "bilgi yönelimli" kimlik stili, evrenselcilik ve iyilikseverlik değerleriyle pozitif; güç ve hedonizm değerleriyle ise negatif bir ilişki içindedir. "Normatif" kimlik stiline sahip bireyler, gelenek, uyma, düzen ve güvenlik değerleriyle güçlü bir pozitif ilişki gösterirken; özyönelim, hedonizm ve uyarılım gibi değerlerle negatif bir ilişki sergilerler. "Dağınık-Kaçınan" kimlik stiline sahip bireyler ise hedonizm (hazcılık) ve güç değerleriyle pozitif; özyönelim, evrenselcilik ve iyilikseverlik gibi başkalarını düşünmeyi gerektiren değerlerle ise negatif bir ilişki içindedirler.

Kimlik- değer ilişkisi bağlamındaki bir başka araştırma, Joseph Andrews (1973), tarafından yapılmıştır. Marcia'nın (1966) kimlik statüleri ile Rokeach'ın (1968) değerlerinin birbirileri arasındaki ilişkilerini inceleyen bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre, kimlik statüsü yüksek olan öğrenciler bağımsızlık, mantıklılık ve geniş görüşlülük gibi değerleri öne çıkararak hayata karşı daha bilişsel ve başarı odaklı bir yaklaşım sergilemişlerdir. Buna karşın, kimlik karmaşası yaşayan öğrenciler ise mutluluk, sevgi doluluk, affedicilik ve itaatkarlık gibi değerleri tercih ederek daha duygusal, kişilerarası ilişkilere dayalı ve hümanistik bir yönelim göstermişlerdir.

4.2. Değer Benlik Kurgusu İlişkisi

Benlik kurgusu ve değerler arasındaki ilişkiyi kim olduğumuz ile neyi önemsediğimiz arasındaki bağ olarak özetleyebiliriz. Benlik kurgusu ile değerler arasında tek boyutlu veya birbirine zıt olmayan, tamamlayıcı bir ilişki bulunmaktadır. Öze dönük ve bireyci değerlere sahip bireyler daha çok özerk benlik kurgusuna sahipken, başkalarına dönük ve toplulukçu değerlere sahip bireyler ise ilişkisel benlik kurgusuna sahiplerdir (İmamaoğlu ve Karakitapoğlu, 2004, Wasti ve Erdil, 2007, Zhang ve Hawk, 2019).

Verplanken ve arkadaşları (2009) tarafından yapılan bir araştırmada, kişisel benlik kurgusunun daha çok başarı, zeka, merak, özsaygı ve hırs gibi değerlerle; kollektif benlik kurgusunun ise sadakat, arkadaşlık, sevgi, başkalarına yardım etme, güvenilirlik ve şefkat gibi değerlerle eşleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Gardner ve arkadaşları (1999) tarafından yapılan araştırma ise, benlik kurgusunun aracı rolüne odaklanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre çevresel faktörlerin kişilerin değer yargılarını doğrudan değil, benlik kurgusunu değiştirerek dolaylı yoldan etkilediğini, yani benlik kurgusunun bu süreçte temel "psikolojik aracı" mekanizma olduğunu göstermiştir.

Benlik kurgusunun yapısı, bireylerin güdüleyici ilkelerini ve hayattaki temel yönelimlerini temsil eden değerler sistemiyle ayrılmaz bir bütünlük içindedir. Evrensel değerler literatüründe temel bir referans noktası olan Schwartz'ın (1992) İnsani Değerler Kuramı bağlamında incelendiğinde, bireylerin kendilerini kurgulama biçimlerinin önceliklendirdikleri değerlerle sistemli bir şekilde örtüştüğü görülmektedir. Birey, benliğini nasıl kurguluyorsa, o kurguyu destekleyecek değerlerini de içselleştirmesi beklenir. Örneğin; bağımsız bir benlik kurgusuna sahip olan, yani kendini "özerk ve biricik" bir aktör olarak tanımlayan kişiler, kişisel çıkarlarını, ve bağımsızlıklarını vurgulayan değerlere yönelmeleri beklenir. Bağımsız benlik, kendi kararlarını alma ve özgür olma ihtiyacındadır. Bu nedenle, bağımsız düşünceyi ve eylemi ifade eden "özyönelim" ile yenilik arayışını ifade eden "uyarılım" değerlerinin bu kimlik kurgusuyla ilişkili olduğu söylenebilir. Yine toplumsal statü arayışı olan “güç” ve kişisel yetkinliklerin sergilenmesi anlamına gelen “başarı” değerlerinin de, bağımsız benliğin kendini ifade etme şekli olduğunu söyleyebiliriz.

Bağımsız benlik kurgusuna sahip bireyler ile bazı değer türleri nasıl uyum gösteriyorsa, bağımsız benlik kurgusuna sahip bireyler için de benzer bir durum söz konusudur. Bağımsız benlik kurgusuna sahip olan bireylerin grubun devamlılığını ve toplumsal uyumu sağlayan değerleri merkeze alması daha olasıdır. Çünkü bağımlı benlik, sosyal uyumu bozmaktan kaçınır. Bu sebeple bireysel dürtülerin kısıtlanması ve başkalarının beklentilerine uyulması anlamına gelen “uyum”, kültürel pratiklere bağlılık gerektiren “gelenek” ve toplumsal düzenin korunmasını içeren “güvenlik” değerleri bu benlik kurgusu ile daha uyumlu olan değer türleridir.

5. SONUÇ

Kimlik, benlik kurgusu ve değerler, bireyin iç ve dış dünyasını şekillendiren temel unsurlardır. Kimlik, bireyin kim olduğuna algısını ifade ederken; benlik kurgusu, bireyin kendisini nasıl algıladığı, tanımladığı ve sosyal bağlam içinde konumlandırdığına ilişkin unsurları temsil eder. Değerler ise bireyin neyin önemli, doğru ve arzu edilir olduğuna dair inançlarını belirleyerek hem kimliğin içeriğini şekillendirir hem de benlik kurgusuna yön verir. Bu bağlamda değerler, bireyin benlik algısında hangi özellikleri ön plana çıkaracağını belirlerken; benlik kurgusu da bu değerlerin nasıl içselleştirileceğini ve davranışa nasıl yansıtılacağını düzenler. Kimlik ise bu etkileşimlerin zaman içinde bütünleşmesiyle oluşan daha üst düzey bir yapı olarak, bireyin hem kendisiyle hem de toplumsal çevresiyle kurduğu anlamlı ve tutarlı ilişkinin bir ürünü olarak ortaya çıkar.

Bu üçlü yapının birbiriyle nasıl organik bir bağ kurduğu ve pratiğe nasıl yansıdığı, Holland ve Verplanken'in (2002) "benlik aktivasyonu" (self-activation) kavramıyla net bir şekilde açıklanabilir. Bu yaklaşıma göre değerler, yalnızca soyut ahlaki inançlar değil; bilişsel olarak aktif hale geldiklerinde bireyin benlik algısını merkeze alan ve doğrudan davranışlarına yön veren dinamik yönlendiricilerdir. Birey, ancak benliği ile bütünleşmiş bu değerleri eyleme döktüğünde "gerçekte kim olduğu" sorusuna tutarlı bir yanıt verebilir. Bir başka deyişle, değerlerin eyleme dönüşebilmesi için benliğin aktifleşmesi, eyleme dönüşen değerlerin de en nihayetinde kişinin kimlik duygusunu pekiştirmesi gerekir.

Bu teorik çerçeve örneklendirildiğinde ortaya oldukça tutarlı psikolojik örüntüler çıkar. Bağımsız benlik kurgusuna sahip bir bireyin başarı, uyarılım ve özyönelim gibi değerleri önceliklendirerek kişisel kimliğini pekiştirmesi beklenen bir durumdur. Buna karşılık, ilişkisel veya karşılıklı bağımlı benlik kurgusuna sahip bir birey ise güvenlik, gelenek ve uyum gibi değerler üzerinden sosyal kimliğine sıkı sıkıya bağlanır. Değerler, birbirinden farklı kimlik rollerini bir arada tutan bir çekirdek görevi görürken; benlik kurgusu, bu değerlerin sosyal ilişkilere yansıdığı bir ayna işlevi görmektedir.

Neticede bireyin psikolojik bütünlüğü, bu üç unsurun birbirinden yalıtılmış bir şekilde gelişmesiyle değil, aralarındaki dinamik uyumla mümkündür. Sağlıklı bir kimlik inşası ve sosyal çevreyle kurulan uyumlu bir ilişki; bireyin yönelimlerini belirleyen değerlerin, sosyal konumunu tanımlayan benlik kurgusunun ve aidiyetlerini şekillendiren kimliğinin birbirini sürekli beslediği bu yapıya bağlıdır.

KAYNAKÇA

Andrews, J. (1973). The relationship of values to identity achievement status. *Journal of Youth and Adolescence, 2*(2), 133–138. https://doi.org/10.1007/BF02214090

Bardi, A., & Schwartz, S. H. (2003). Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin, 29*(10), 1207–1220.

Berkman, E., Livingston, J., & Kahn, L. (2017). The identity-value model of self-regulation: Integration, extension, and open questions. *Psychological Inquiry, 28*(2-3), 157–164. https://doi.org/10.1080/1047840X.2017.1343069

Berzonsky, M. D. (1989). Identity style: Conceptualization and measurement. *Journal of Adolescent Research, 4*(3), 268–281. https://doi.org/10.1177/074355488943002

Berzonsky, M. D., Cieciuch, J., Duriez, B., & Soenens, B. (2010). The how and what of identity formation: Associations between identity processing styles and value orientations. *Personality and Individual Differences, 50*(2), 295–299. https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.10.007

Brewer, M. B., & Gardner, W. (1996). Who is this "We"? Levels of unit-representation and self representations. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*(1), 83–93.

Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Dilmaç, B. (2022). Değerler eğitimi. M. A. Y. Saraç (Başed.), *Sosyal bilimler ansiklopedisi* içinde. TÜBİTAK Yayınları. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/dergi/degerler_egitimi

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton & Company.

Gardner, W. L., Gabriel, S., & Lee, A. Y. (1999). “I” value freedom, but “we” value relationships: Self-construal priming mirrors cultural differences in judgment. *Psychological Science, 10*(1), 81–85.

Gatersleben, B., Murtagh, N., & Abrahamse, W. (2012). Values, identity and pro-environmental behaviour. *Contemporary Social Science, 9*(4), 374–392. https://doi.org/10.1080/21582041.2012.682086

Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar*. Ötüken Neşriyat.

Güngör, E. (1998). *Ahlâk psikolojisi ve sosyal değerler*. Ötüken Neşriyat.

Hitlin, P., & Piliavin, J. A. (2004). Values: Reviving a dormant concept. *Annual Review of Sociology, 30*, 359–393.

Hitlin, S. (2003). Values as the core of personal identity: Drawing links between two theories of self. *Social Psychology Quarterly, 66*(2), 118–137.

Hitlin, S. (2011). *Values, personal identity, and the moral self*. Springer Science & Business Media.

Hökelekli, H. (2011). *Din psikolojisi*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Hökelekli, H. (2013). *Psikoloji, din ve ahlâk*. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

İmamoğlu, E. O., & Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2004). Self-construals and values of Turkish university students: 1970s to 1990s. *The Journal of Social Psychology, 144*(1), 47–69.

James, W. (1890). *The principles of psychology*. Henry Holt and Company.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *Family and human development across cultures: A view from the other side*. Lawrence Erlbaum Associates.

Maio, G. R. (2010). Mental representations of social values. *Advances in Experimental Social Psychology, 42*, 1–43.

Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology, 3*(5), 551–558.

Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review, 98*(2), 224–253.

McAdams, D. P. (1985). *Power, intimacy, and the life story: Personological inquiries into identity*. Guilford Press.

Öden, U. M. (2023). Çuvaş kahramanlık anlatılarının Schwartz'ın değer sınıflandırmasına göre değer aktarımı bakımından incelenmesi. *İdil Ural Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 205–231. https://doi.org/10.47089/iuad.1390074

Pfeifer, J. H., & Berkman, E. T. (2018). The development of self and identity in adolescence: Neural evidence and network models. *Frontiers in Human Neuroscience, 12*, Makale 322. https://doi.org/10.3389/fnhum.2018.00322

Rogers, C. R. (1959). A theory of therapy, personality, and interpersonal relationships as developed in the client-centered framework. S. Koch (Ed.), *Psychology: A study of a science* (Cilt 3, ss. 184–256) içinde. McGraw-Hill.

Rokeach, M. (1968). *Beliefs, attitudes, and values: A theory of organization and change*. Jossey-Bass.

Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free Press.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology, 25*, 1–65.

Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture, 2*(1). https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116

Schwartz, S. J. (2001). The evolution of Eriksonian identity theory: A review of theoretical contributions and empirical findings. *Identity: An International Journal of Theory and Research, 1*(1), 7–31.

Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge University Press.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. G. Austin & S. Worchel (Ed.), *The social psychology of intergroup relations* (ss. 33–47) içinde. Brooks/Cole.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. S. Worchel & W. G. Austin (Ed.), *Psychology of intergroup relations* (ss. 7–24) içinde. Nelson-Hall.

Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review, 96*(3), 506–520.

Verplanken, B., & Holland, R. (2002). Motivated decision making: Effects of activation and self-centrality of values on choices and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology, 82*(3), 434–447. https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.3.434

Verplanken, B., Trafimow, D., Khusid, I., Holland, R., & Steentjes, G. (2009). Different selves, different values: Effects of self-construals on value activation and use. *European Journal of Social Psychology, 39*(6), 909–919. https://doi.org/10.1002/ejsp.587

Wasti, S. A., & Erdil, S. E. (2007). Bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin ölçülmesi: Benlik kurgusu ve değerler hiyerarşisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 22*(59), 39–60.

Zhang, S., & Hawk, S. T. (2019). The link between value-identity links and identity outcomes. *Journal of Adolescence, 75*, 1–11.

REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN EKOLOJİK YAS VE ÇEVREYE YÖNELİK TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Cevat EKER

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi/ Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı,

cevateker@beun.edu.tr - 0000-0003-4215-1854

Fatma Gül ÖZMEN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi/Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı,

fatmagulozmenn@gmail.com - 0009-0001-9674-2070

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, psikolojik danışman adaylarının ekolojik yas düzeyleri ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Ayrıca ekolojik yas ve sürdürülebilir çevre tutumlarının çeşitli demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli doğrultusunda yürütülmüştür. Çalışma grubunu, 2025–2026 eğitim-öğretim yılında Bartın Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programında öğrenim gören ve elverişli örnekleme yöntemiyle belirlenen 160 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veriler; Kişisel Bilgi Formu, Ekolojik Yas Ölçeği-Genç (EKOYASGENÇ) ve Sürdürülebilir Çevre Tutum Ölçeği (SÇTÖ) aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, Mann-Whitney U testi, Kruskal-Wallis H testi, Spearman Korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda psikolojik danışman adaylarının ekolojik yas düzeylerinin yüksek, sürdürülebilir çevreye yönelik tutumlarının ise orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ekolojik yas ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutum arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Regresyon analizi sonucunda ekolojik yasın sürdürülebilir çevreye yönelik tutumun anlamlı bir yordayıcısı olduğu ve toplam varyansın %35,7'sini açıkladığı görülmüştür. Katılımcıların puanlarının çoğu demografik değişkene göre anlamlı farklılık göstermediği, ancak bazı alt boyutlarda sınıf düzeyi ve mezun olunan lise türüne göre anlamlı farklılık bulunduğu belirlenmiştir. Ayrıca çevre sorunlarına yönelik duyarlılık ve çevresel felaket haberlerinden etkilenme düzeyinin hem ekolojik yas hem de sürdürülebilir çevre tutumu ile anlamlı ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik yas, sürdürülebilir çevre tutumu, psikolojik danışman adayı, çevre bilinci, ekopsikoloji.

OLUMSUZ ÇOCUKLUK DENEYİMLERİ İLE PSİKOLOJİK SAĞLIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE SOSYAL İLİŞKİ MEMNUNİYETİNİN ARACI ROLÜ

Psikolog Esra EFE

Bağımsız Araştırmacı

esraefe121@gmail.com – 0009-0009-0839-6955

ÖZET

Bu araştırmada olumsuz çocukluk deneyimleri (Adverse Childhood Events) ile psikolojik sağlık arasındaki ilişkide sosyal ilişki memnuniyetinin aracı rolünün araştırılması amaçlanmaktadır.

Araştırmada kullanılan veriler, ikincil veri analizi yöntemi kullanılarak 2024 yılı Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması'ndan (TGSS) seçilmiştir. Bu kapsamda değişkenlerin alan yazında temsil edildiği göstergeler dikkate alınarak "Olumsuz Çocukluk Deneyimleri" için 6 soru, "Psikolojik Sağlık" için 10 soru, "Sosyal İlişki Memnuniyeti" için 5 soru araştırmaya dahil edilmiştir (Nişancı ve Kılavuz, 2025). Çalışma 18-60 yaş arasındaki 269 kadın (%49), 280 erkek (%51) toplam 549 katılımcıdan elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Analizler için SPSS Statistic 27 programı kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişkiler Pearson korelasyon analizi, aracılık analizi PROCESS Macro (Model 4) ile gerçekleştirilmiştir (Hayes, 2022).

Korelasyon analizi sonuçlarına göre olumsuz çocukluk deneyimleri, psikolojik sağlık (r (549) = -.25, p <.001) ve sosyal ilişki memnuniyetiyle (r (549) = -.20, p <.001) anlamlı ilişkilidir. Aracı değişken analizi sonuçlarına göre, olumsuz çocukluk deneyimlerinin sosyal ilişki memnuniyeti üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir (B = -0.666, p <.001). Sosyal ilişki memnuniyeti ise psikolojik sağlık puanını anlamlı şekilde yordamakta olup (B = 0.663, p <.001), olumsuz çocukluk deneyimlerinin psikolojik sağlık üzerindeki toplam etkisinin bir kısmı sosyal ilişki memnuniyeti aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Olumsuz çocukluk deneyim puanlarının artması psikolojik sağlık ve sosyal ilişki memnuniyeti ile olumsuz ilişkidir. Bu bulguya göre; bireylerin çocukluk döneminde olumsuzluklara maruz kalmaları yetişkinlik döneminde kurdukları sosyal ilişki memnuniyetinin düşük olmasıyla ilişkilidir ve psikolojik sağlığı azaltmaktadır. Bu bulgular çocukluk döneminde maruz kalınan olumsuzlukların yetişkin ruh sağlığındaki olumsuzluklarla ilişkili olduğunu gösteren önceki çalışmalarla uyumludur (Eruyar ve ark., 2023; Rabbani, 2023; Templeton ve ark., 2025). Bunun yanında olumsuz çocukluk deneyimleri ile psikolojik sağlık arasındaki ilişkide sosyal ilişki memnuniyetinin aracı rol oynadığı bulunmuştur. Bu sonuç çocukluk döneminde olumsuz deneyimler yaşamış olmanın yetişkinlikte ilişki memnuniyetini olumsuz etkileyebileceğini ve dolaylı olarak psikolojik sağlık üzerinde olumsuz etkilere yol açabileceğini göstermektedir. Bu araştırma sosyal ilişkilerin yalnızca bireyin mevcut durumu ile ilgili olmadığını, aynı zamanda geçmiş yaşantıların etkileriyle de psikolojik sağlığı şekillendirdiği göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Olumsuz Çocukluk Deneyimleri, Psikolojik Sağlık, Sosyal İlişki Memnuniyeti.

ALGILANAN EBEVEYNLİK TUTUMLARININ ROMANTİK İLİŞKİ DOYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE CİNSİYETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Zeynep Sezen ELMAS[1]
İstanbul Gedik Üniversitesi
sezenelmas21@gmail.com
0009-0007-2945-3790
Prof.Dr. Fatma Yeşim CAN[2]
İstanbul Gedik Üniversitesi
yesim.can@gedik.edu.tr
0000-0001-9120-2246

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, bireylerin çocukluk döneminde algıladıkları ebeveynlik tutumlarının yetişkinlik dönemindeki romantik ilişki doyumları üzerindeki etkisini incelemek ve bu ilişkide cinsiyetin düzenleyici bir rol oynayıp oynamadığını belirlemektir. Algılanan ebeveynlik tutumları; bireylerin çocukluk döneminde ebeveynlerinden deneyimledikleri duygusal sıcaklık, aşırı koruyuculuk ve reddedicilik gibi tutumlara ilişkin öznel değerlendirmelerini kapsamaktadır. Literatürde erken dönem ebeveyn-çocuk ilişkilerinin, bireyin bağlanma örüntüleri, duygu düzenleme becerileri, ilişki beklentileri ve yetişkinlikte kurduğu romantik ilişkilerin niteliği üzerinde belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, ebeveynlerden algılanan destekleyici ve kabul edici tutumların romantik ilişki doyumunu artırabileceği; aşırı kontrolcü ya da reddedici tutumların ise ilişki doyumunu olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Araştırmada parametrik yöntemlerden Pearson korelasyon analizi, basit doğrusal regresyon, çoklu doğrusal regresyon ve son olarak Moderatör analizi yapılmıştır. Test istatistikleri IBM SPSS 26.0 programları aracılığıyla hesaplanmış, cinsiyetin değişkeninin düzenleyici rolünün etkisinin hesaplandığı Moderatör analizi SPSS-PROCESS Hayes program uzantısı ile yapılmıştır.

[1] İstanbul Gedik Üniversitesi, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Öğrencisi
[2] İstanbul Gedik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü Profesör Doktor Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler: *Algılanan ebeveynlik tutumları, romantik ilişki doyumu, cinsiyet, düzenleyici rol, bağlanma.*

THE MODERATING ROLE OF GENDER IN THE EFFECT OF PERCEIVED PARENTING ATTITUDES ON ROMANTIC RELATIONSHIP SATISFACTION

Zeynep Sezen ELMAS[3]
İstanbul Gedik University
sezenelmas21@gmail.com
0009-0007-2945-3790

Prof.Dr. Fatma Yeşim CAN[4]
İstanbul Gedik University
yesim.can@gedik.edu.tr
0000-0001-9120-2246

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the effect of individuals' perceived parenting attitudes during childhood on their romantic relationship satisfaction in adulthood and to determine whether gender plays a moderating role in this relationship. Perceived parenting attitudes refer to individuals' subjective evaluations of the parenting behaviors they experienced during childhood, including emotional warmth, overprotection, and rejection. The literature emphasizes that early parent–child relationships are influential in shaping individuals' attachment patterns, emotion regulation skills, relationship expectations, and the quality of romantic relationships established in adulthood. In this context, supportive and accepting parental attitudes are considered likely to enhance romantic relationship satisfaction, whereas overly controlling or rejecting parental attitudes may negatively affect relationship satisfaction. In the study, Pearson correlation analysis, simple linear regression, multiple linear regression, and finally moderation analysis, which are among parametric methods, were conducted. Test statistics were calculated using IBM SPSS 26.0, and the moderation analysis examining the

[3] İstanbul Gedik Üniversitesi, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Öğrencisi
[4] İstanbul Gedik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü Profesör Doktor Öğretim Üyesi

effect of gender as a moderating variable was performed using the SPSS PROCESS macro developed by Hayes.

Keywords: *Perceived parenting attitudes, romantic relationship satisfaction, gender, moderating role, attachment.*

1. GİRİŞ

İnsan, yaşam gelişimi süresince doğası gereği çevresiyle devamlı olarak etkileşimde olan ve bu etkileşimler sayesinde kişiliğini şekillendiren sosyal bir varlıktır. İnsanın doğumundan sonra adım attığı ilk sosyal birim ailedir. Aile ortamı; bireyin fiziksel, sosyal, psikolojik ve duygusal ihtiyaçlarının karşılandığı bir ortamdır. Ayrıca, bu ortamda bireyin kendine dair algısı oluşmakta, duygu düzenleme becerileri gelişmekte ve gelecek dönemlerde kurulacak ilişkilerin niteliğinin temelleri atılmaktadır (Nastasa ve Sala, 2012).

Çocuğun gelişiminin sorumluluğunu üstlenen temel figürler anne ve babalar olmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarıyla sözel ya da sözel olmayan yollarla kurdukları iletişim biçimi ve yarattıkları duygusal iklim, ebeveyn tutumları olarak tanımlanmaktadır (Darling ve Steinberg, 1993). Yaşamın ilk yıllarında deneyimlenen bu tutumlar, yetişkinlik dönemindeki sosyal çevreye tanışarak yakın ilişkileri etkilediği için oldukça önem arz etmektedir. Bireyin ebeveynlerinden algıladığı duygusal sıcaklık, kendisini değerli ve önemli hissetmesini sağlarken; reddedici ebeveyn tutumları bireyin benlik saygısı, kişilerarası ilişkiler kurma ve güven duygusu üzerinde olumsuz etkilere neden olmakta (Rohner, Khaleque ve Cournoyer, 2005; Dirik, Yorulmaz ve Karancı, 2015), aşırı koruyucu ebeveyn tutumu ise bireylerin kendilerini yetersiz ve eksik hissetmelerine yol açabilmektedir (Hullmann vd., 2010). Bu doğrultuda, erken dönem ebeveyn deneyimlerinin, bireyin yetişkinlik döneminde kuracağı yakın ilişkiler için önemli bir temel oluşturduğu düşünülmektedir.

İnsan, güçlü bir ait olma ihtiyacı taşımakta ve bu ihtiyaç doğrultusunda çeşitli yakın ilişkiler geliştirmektedir. Romantik ilişkiler, bireylerin karşılıklı olarak duygusal bir bağ kurdukları ve yakınlık ihtiyaçlarını karşıladıkları önemli kişilerarası ilişki türlerinden biridir. Romantik bir ilişkide, partnerler arasındaki temel unsurlar duygusal yakınlık, bağlılık ve tutku olmaktadır (Sternberg, 1986). Romantik ilişki doyumu ise; bireyin mevcut ilişkisine yönelik geliştirdiği genel memnuniyet ve mutluluk seviyesi ve buna bağlı olarak ilişkiyi olumlu değerlendirme düzeyidir (Hendrick, 1988). Romantik ilişkideki doyum seviyesi arttıkça bireylerin mutluluk seviyesi artmakta ve ilişkinin ömrü uzamakta; buna karşın doyum seviyesi azaldıkça çatışmalar ve eleştiriler yoğunlaşmakta, öfke seviyesi artmaktadır (Gottman ve

Levenson, 1988; Sümer ve Arıcak, 2018). Bununla birlikte, yetişkinlik döneminde romantik ilişki doyumunu etkileyen bağlanma örüntüleri, kişilerarası etkileşim biçimleri, ilişkiye dair beklentiler, duygu düzenleme becerileri gibi unsurların önemli bir kısmının çocukluk döneminde ebeveynlerle kurulan ilişkiler aracılığıyla şekillendiği belirtilmektedir (Hazan ve Shaver, 1987). Bu bağlamda, romantik ilişki doyumunu belirleyen erken dönem faktörlerinin ele alınması, hem bireylerin psikolojik iyi oluşu hem de yakın ilişki dinamiklerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Literatürde, bireyin yaşamın erken dönemlerinde algıladığı ebeveyn tutumlarının yetişkinlik döneminde yaşadığı romantik ilişkiler ile ilişkili olduğunu gösteren pek çok araştırma bulunmaktadır. Ebeveynlerinden duygusal sıcaklık algılayan bireylerin güvenli bağlanma örüntüleri geliştirerek daha sağlıklı ilişki dinamiklerine sahip olduğu vurgulanırken; reddedici ve aşırı koruyucu ebeveynlik tutumları sonucunda ilişki problemleri, düşük benlik saygısı, güvensiz bağlanma stili ve düşük ilişki doyumu gibi olumsuz süreçler yaşandığı bildirilmektedir (Karavasilis, Doyle ve Markiewicz, 2003; Eryavuz, 2006; Tanış, 2023). Buna ek olarak, kültürel dinamiklerin ebeveyn tutumlarını algılama süreçlerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Özellikle Türkiye gibi toplulukçu yapıya sahip olan kültürlerde, aşırı koruyucu ebeveyn tutumu her zaman müdahaleci bir yaklaşım olarak görülmemekte; aksine yakınlık, ilgi ve sevgi göstergesi olarak algılanabilmektedir (Sümer, Gündoğdu Aktürk ve Helvacı, 2010). Bu durum, erken dönem ebeveynlik deneyimlerinin romantik ilişki doyumu üzerindeki etkisinde kültürel bağlamın göz ardı edilmemesini ve bu bağlam içerisinde ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

Diğer yandan, kadın ve erkeklerin geçmişteki ebeveynlik deneyimlerini değerlendirme biçimleri, duygusal süreçleri tecrübe etme şekilleri, romantik ilişkilerindeki beklentileri ve buna bağlı olarak ilişkideki doyum düzeyleri değişkenlik gösterebilmektedir (Saraç, Hamamcı ve Güçray, 2015). Toplumsal cinsiyet rolleri ve kültürel normlar doğrultusunda kız ve erkek çocuklarına gösterilen tutumlar farklılaşabilmekte (Yörükoğlu, 2019), bu durumun romantik ilişki süreçlerine yansıyabileceği tahmin edilmektedir. Bu kapsamda cinsiyetin, algılanan ebeveynlik tutumlarının romantik ilişki doyumuna olan etkisinde düzenleyici bir role sahip olabileceği düşünülmektedir. Mevcut literatürde, bu durumun ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, algılanan ebeveyn tutumları ile romantik ilişki doyumunun cinsiyet perspektifinden ele alınması bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırmada, bireylerin erken dönemde algıladıkları ebeveyn tutumlarının romantik ilişki doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi ve cinsiyetin bu ilişkideki düzenleyici rolünün değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın, erken dönem ebeveynlik deneyimlerinin yetişkinlikteki romantik ilişki dinamiklerine yansımalarının anlaşılmasına katkı sunacağı ve ilişki problemleriyle ilgilenen ruh sağlığı uzmanlarına koruyucu ve önleyici çalışmalar geliştirmeleri açısından işlevsel bilgiler sunacağı öngörülmektedir.

2.KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Ebeveynlik Tutumu Kavramının Tanımı ve Önemi

Aile; çoğunlukla aynı evde yaşayan ve aralarında evlilik ve akrabalık bağı bulunan bireylerden oluşan; üyelerinin psikolojik, ekonomik, sosyal ve cinsel ihtiyaçlarını karşılayan, toplumun en temel sosyal birimi olan bir yapıdır (Nazlı, 2012). Bireyin yaşamındaki ilk ve en temel sosyal çevreyi oluşturan ailede; ebeveynler çocuğun gelişiminde belirleyici rol üstlenen temel figürlerdir. Ebeveyn; bireyin hem biyolojik hem de duygusal, sosyal ve eğitimsel gelişiminde etkisi olan, bireyin gelişiminde sorumluluk üstlenen ve katkıda bulunan anne, baba ya da aile büyüğünü ifade etmektedir (Kabakçı Yurdakul, Dönmez, Yaman ve Odabaşı, 2013).

Tutum kelimesi, bir nesneye karşı olumlu veya olumsuz duygu ve düşüncelerin gelişmesini sağlayan bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Tutumlar her ne kadar doğrudan gözlemlenemese de, gözlemlenebilir davranışları etkilemektedir (Kağıtçıbaşı, 2007). Ebeveynlik tutumları ise, anne ve babanın duygusal bir iklim içerisinde sözel ya da sözel olmayan yollarla çocuklarıyla kurdukları iletişim biçimi çerçevesinde tanımlanmaktadır (Darling ve Steinberg, 1993).

Ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumları, bireyin temel gereksinimlerinin karşılanma biçimini belirlemenin yanı sıra; benlik saygısı, kimlik kazanımı, kişilik gelişimi ve uyum becerileri üzerinde de etkili olmaktadır. Bu bağlamda aile ortamı, bireyin ilk kişilerarası etkileşim deneyimlerinin niteliğini şekillendirmekte ve yoğun etkileşimlerin yaşandığı bir gelişim alanı sunmaktadır. Bu etkileşimler, bireyin ilerleyen yaşamında kuracağı ilişki biçimlerini, duygusal ve bilişsel süreçleri algılama ve yorumlama kapasitesini önemli ölçüde etkilemektedir (Nastasa ve Sala, 2012).

Bebeğin bakım verenlerine karşı hissettiği sevgi, çok derin romantik bir bağ kadar güçlü etkiye sahiptir. Bu erken deneyim, bireyin ileriki yaşamında sağlıklı ve yakın ilişkiler kurabilmesinin temelini oluşturmaktadır. Yaşamın ilk dönemlerinden itibaren bebekler;

sallanmayı, dokunulmayı, kucağa alınmayı haz verici ve yatıştırıcı deneyimler olarak algılarlar. Açlık ya da korku gibi durumlarda yaşadıkları stres sırasında bakım verenleri sevgiyle ve tutarlı biçimde yanlarında olduğunda bebek bu rahatlama ve doyum duygularını insan temasıyla eşleştirir. Bu dönemde tutarlı olan sıcak ve duyarlı ebeveyn tutumları, bireyin ilerleyen yaşamında kişilerarası etkileşimlerden haz alma ve yakın bağlar kurma kapasitesini geliştirir (Perry ve Szalavitz, 2017).

Çocukluk döneminde temeli atılan ve şekillenmeye başlayan kişilik, ebeveynlerin tutum ve yaklaşımlarıyla birlikte temel özelliklerini kazanmaktadır (Kuzgun, 2009). Çocuklar ebeveynleri tarafından duygusal olarak yeterince desteklenirse, yetişkinlik döneminde kişilerarası ilişkilerde daha başarılı ve özgüvenli bireyler olabilmektedirler. Ebeveynlerin sergiledikleri davranışlar, problemlerle baş etme biçimleri ve kişilerarası ilişkilerindeki iletişim tarzları çocuk için model oluşturmaktadır (Yavuzer, 2019).

2.2 Romantik İlişki Kavramı

İnsan, yalnız yaşayamayacak kadar güçlü bir aidiyet ihtiyacına sahip olan ve yaşamı boyunca çevresiyle sürekli bir etkileşim halinde olan sosyal bir canlıdır. Bu ihtiyaç doğrultusunda, tüm yaşamı boyunca duygu ve düşüncelerini paylaşmak ve aidiyet ihtiyacını karşılamak amacıyla birey; aile, akraba, arkadaşlık ve romantik partnerler gibi çeşitli yakın ilişkiler geliştirmektedir (Sternberg, 1986; Rotenberg, Shewcuk ve Kimberley 2001). Bu bağlar arasında özel bir yere sahip olan romantik ilişkiler; partnerler arasında duygusal yakınlık, bağlılık ve tutku unsurlarının bir araya gelmesiyle şekillenen bir ilişki türü olarak tanımlanmaktadır (Sternberg, 1986). Romantik ilişkiler; uzun süreli birlikteliklerden evliliğe, flört ilişkilerinden birlikte yaşamaya kadar uzanan ve kişiler arası etkileşimleri kapsayan çok boyutlu bir alandır (Hendrick ve Hendrick, 2006).

Romantik yaşantıların niteliği zaman içinde değişime uğramakta, ergenlikten yetişkinliğe geçiş sürecinde ilişki kurma ve sürdürme eğilimleri artarak daha istikrarlı ilişkilerin kurulmasını sağlamaktadır (Connolly ve McIsaac, 2011). Bu bağlamda romantik ilişkiler, bireyin psikososyal gelişimiyle paralel olarak dönüşen ve yeniden inşa edilebilen dinamik süreçler olarak değerlendirilmektedir.

Erikson'un (1968) psikososyal gelişim kuramına göre, romantik ilişkiler ergenlik döneminde bireyin cinselliğe yönelik merak ve ilgisinin arttığı "kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası" evresinde ortaya çıkmaktadır. Genç yetişkinlik dönemine denk gelen "yakınlığa karşı yalıtılmışlık" evresi ise bireyin diğer kişilerle derin ve anlamlı ilişkiler kurmaya başladığı

bir dönemdir. Bu evrede birey, kimliğini kaybetme korkusu olmadan karşılıklı bağlar geliştirebilmektedir. Derin ve anlamlı ilişkiler kuramayan bireyler ise yalıtılmış ve duygusal içe kapanma yaşayarak sağlıklı ilişkiler kurmakta zorlanabilmektedir (Erikson, 1968).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, algılanan ebeveynlik tutumları ile romantik ilişki doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi ve cinsiyetin bu ilişkideki düzenleyici rolünün test edilmesi amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılarak yürütülen nicel bir çalışmadır. Nicel araştırmalar, değişkenler arasındaki ilişkilerin sayısal veriler aracılığıyla incelendiği, ölçme ve istatistiksel çözümlemelere dayalı araştırma yaklaşımlarıdır (Creswell & Creswell, 2018).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcıları araştırma ile ilgili olarak bilgilendirmek adına Bilgilendirilmiş Onam Formu, katılımcıların demografik bilgilerini öğrenmek amacıyla Demografik Bilgi Formu, katılımcıların mevcut romantik ilişkilerindeki doyum düzeylerini ölçmek amacıyla İlişki Doyumu Ölçeği (İDÖ) ve çocukluk çağında algılanan anne baba tutumlarını ölçmek amacıyla Kısaltılmış Algılanan Ebeveyn Tutumları Ölçeği- Çocuk Formu (KAET-Ç) uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler analiz edilmeden önce uç değer ve kayıp değer hesaplamalarıyla veri seti temizlenmiştir. Ardından; İlişki Doyum Ölçeği toplam puanı ile Algılanan Ebeveynlik Tutumu Ölçeği anne ve baba formları ve bu formlara ait alt boyutların (duygusal sıcaklık, aşırı koruyuculuk ve reddedicilik) güvenirlik hesaplamalarına yönelik Cronbach Alpha testi yapılmıştır.

Veri analizi öncesinde örneklem grubunun dağılımının hesaplanması amacıyla normallik testi yapılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği saptanarak parametrik testler uygulanmıştır. Bu doğrultuda araştırmada Pearson korelasyon analizi, çoklu doğrusal regresyon ve son olarak moderatör analizi yapılmıştır.

BULGULAR

4.1 Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler

Araştırma grubunun demografik özelliklerine ilişkin betimsel istatistikler Çizelge 4.1' de verilmiştir.

Çizelge 4.1: Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Cinsiyet	**Katılımcı**	**Yüzdelik**
Erkek	108	%42.0
Kadın	149	%58.0
İlişki Durumu		
Flört	22	%8.6
Sevgili	87	%33.9
Sözlü/Nişanlı	12	%4.7
Evli	136	%52.9
Eğitim Durumu		
Ortaöğretim	51	%18,7
Lisans	167	%65.0
Yüksek Lisans	38	%14,8
Doktora	1	%0.4
Yaş		
18-24	28	%10.9
25-32	90	%35.0
33-40	33	%12.8

40+	106	%41.2
İlişki Süresi		
1 yıldan az	40	%15.6
1-2	45	%17.5
3-4	16	%6.2
5+	156	%60.7
Toplam	**257**	**100.0**

Bilimsel araştırmada demografik değişkenlerden yaş, cinsiyet, eğitim durumu, ilişki süresi ve ilişki tanımı olarak beş farklı değişkene yer verilmiştir. Değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler Tablo.1'de gösterilmektedir. Katılımcıların cinsiyet dağılımları incelendiğinde, %58'inin (n=149) kadın, %42'sinin (n=108) ise erkek olduğu görülmektedir. Örneklemin yaş gruplarına göre dağılımı ele alındığında; en yoğun katılımın %35 oranla 25-32 yaş aralığında (n=90) ve %41.2 oranla 40 yaş ve üzeri grupta (n=106) toplanmakta, diğer katılımcılar ise %10.9 oranında 18-24 yaş (n=28) ve %12.8 oranında 33-40 yaş (n=33) aralığında yer almaktadır.

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, büyük bir çoğunluğun %65 oranla lisans mezunu (n=167) olduğu saptanmıştır. Ardından %14.8 ile yüksek lisans (n=38), %18,7 ile ortaöğretim (n=51) ve %0.4 ile doktora (n=1) mezunları gelmektedir.

Katılımcıların ilişki türlerine ait veriler incelendiğinde; katılımcıların ilişki durumlarının %52.9'unun evli (n=136), %33.9'unun sevgili (n=87), %8.6'sının flört (n=22) ve %4.7'sinin sözlü ya da nişanlı (n=12) olduğu görülmektedir. Katılımcıların mevcut ilişki süreleri incelendiğinde ise %60.7 gibi büyük bir oranının 5 yıl ve üzerinde (n=156) bir ilişki süresine sahip olduğu görülmektedir. Diğer katılımcıların ilişki süreleri ise %17.5 ile 1-2 yıl (n=45), %15.6 ile 1 yıldan az (n=40) ve %6.2 ile 3-4 yıl (n=16) arasında değişiklik göstermektedir.

4.2 Ölçeklerin Güvenirlik Analizlerine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının güvenirlik düzeylerini belirlemek amacıyla Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmıştır. Ölçek ve alt boyutlara ait güvenirlik analiz sonuçları Çizelge 4.2' de verilmiştir.

Çizelge 4.2: Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Hesaplamaları

Ölçek	Cronbach Alpha
Algılanan Ebeveyn Tutumları Ölçeği- Anne Formu	.72
Algılanan Ebeveyn Tutumları Ölçeği- Baba Formu	.69
Duygusal Sıcaklık- Anne Formu	.85

Çizelge 4.2: (Devamı) Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Hesaplamaları

Duygusal Sıcaklık- Baba Formu	.84
Aşırı Koruyuculuk- Anne Formu	.74
Aşırı Koruyuculuk- Baba Formu	.74
Reddedicilik- Anne Formu	. 84
Reddedicilik- Baba Formu	.84
İlişki Doyum Ölçeği	.80

Araştırmada kullanılan ölçek ve alt boyutların iç tutarlık düzeylerini belirlemek için hesaplanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayıları Çizelge 4.2'de sunulmuştur. Psikometrik ölçümler için kabul edilebilir güvenirlik alt sınırı .70 olarak kabul edilmekle birlikte, .60 ve üzeri değerlerin de tarama araştırmaları için yeterli iç tutarlılığa işaret ettiği belirtilmektedir. Güvenirlik analizi sonuçları incelendiğinde; Algılanan Ebeveyn Tutumları Ölçeği Anne Formunun (α=.72) ve Baba Formunun (α=.69) genel puanlarının yanı sıra, ölçeklerin alt boyutları olan Duygusal Sıcaklık (Anne Formu α=.85, Baba Formu α=.84), Aşırı Koruyuculuk (Anne Formu α=.74, Baba Formu α=.74) ve Reddedicilik (Anne Formu α=.84, Baba Formu α=.84) boyutlarının yüksek ve kabul edilebilir düzeyde güvenirlik katsayılarına sahip olduğu saptanmıştır. İlişki Doyum Ölçeğinin de iç tutarlık katsayısının oldukça yüksek olduğu (α=.80) belirlenmiştir. Elde edilen bu test istatistikleri, çalışmada kullanılan tüm ölçme

araçlarının ve alt boyutlarının yapısal olarak güvenilir olduğunu ve parametrik analizlerin yapılması için uygun nitelik taşıdığını göstermektedir.

4.3 Verilerin Normallik Analizine İlişkin Bulgular

Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Normallik analizine ilişkin bulgular Çizelge 4.3' te sunulmuştur.

Çizelge 4.3: Araştırma Normallik Test İstatistikleri

Ölçek	N	Ort.	SS	Min.	Maks.	Çarpıklık	Basıklık
Algılanan Ebeveyn Ölçeği-AF	257	49,11	8,25	28,00	74,00	0,595	0,725
Algılanan Ebeveyn Ölçeği-BF	257	51,53	7,79	34,00	70,00	0,411	-0,289
Duygusal Sıcaklık-Anne F.	257	1,88	0,41	1,00	3,29	0,679	0,429
Duygusal Sıcaklık-Baba F.	257	1,97	0,41	1,00	3,29	0,378	0,007
Aşırı Koruyuculuk- Anne F.	257	2,02	0,42	1,00	3,22	0,427	0,332
Aşırı Koruyuculuk- Baba F.	257	2,16	0,39	1,22	3,33	0,415	-0,004
Reddedicilik- Anne Formu	257	2,23	0,38	1,00	3,86	0,424	1,804
Reddedicilik- Baba Formu	257	2,32	0,37	1,14	3,71	0,518	0,804
İlişki Doyum Ölçeği	257	38,91	9,09	8,00	49,00	-1,084	0,666

Normallik varsayımını değerlendirmek amacıyla Kolmogorov-Smirnov/Shapiro-Wilk testleri ile çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Normallik test istatistikleri sonuçlarında anlamlılık değerlerinin ,05'in altında olduğu görülmekle birlikte, örneklem büyüklüğünün fazla olması nedeniyle bu testlerin küçük sapmalara duyarlı olabileceği dikkate alınmıştır. Değişkenlere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içinde yer aldığı belirlendiğinden, verilerin normal dağılımdan ciddi bir sapma göstermediği değerlendirilmiş ve sonraki analizlerde parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçek ve alt boyut puanlarına ilişkin betimsel istatistikler ile normallik göstergeleri incelenmiştir. Bulgulara göre anne formunda toplam puan ortalaması 49,11 SS = 8,25, baba formunda ise toplam puan ortalaması 51,53 SS = 7,79 olarak hesaplanmıştır. Alt boyut puanları incelendiğinde, anne formunda en yüksek ortalamanın Ret Anne alt boyutunda Ort. = 2,23, SS = 0,38; baba formunda ise en yüksek ortalamanın Ret Baba alt boyutunda Ort. = 2,32, SS = 0,37 olduğu görülmektedir. Doyum Toplam puan ortalaması ise 38,91 SS = 9,09 olarak belirlenmiştir. Değişkenlere ilişkin çarpıklık değerlerinin -1,084 ile 0,679 arasında, basıklık değerlerinin ise -0,289 ile 1,804 arasında değiştiği görülmüştür. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının genel olarak kabul edilebilir sınırlar içerisinde yer alması nedeniyle değişkenlerin normal dağılımdan ciddi bir sapma göstermediği değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda sonraki analizlerde parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

4.4 Değişkenler Arasındaki İlişkilere Yönelik Korelasyon Analizi Bulguları

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik bulgular Çizelge 4.4'te sunulmuştur.

Çizelge 4.4: Algılanan Ebeveyn Tutumları ile Romantik İlişki Doyumu Arasındaki İlişkilere Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

Ölçek		İlişki Doyum	Duygusal Sıcaklık-Anne F.	Duygusal Sıcaklık-Baba F..	Aşırı Koruyuculuk-Anne F.	Koruyuculuk - Baba F.	Reddedicilik-Anne Formu.	Reddedicilik-Baba Formu	Ebeveynlik Anne-Baba Toplam
İlişki Doyum	r.	1	,178*	,191*	-,113*	-,104*	-,210*	-,257*	-,080
Duygusal Sıcaklık-Anne F.		,178*	1	,749*	-,205*	-,251*	-,458*	-,356*	,230*
Duygusal Sıcaklık-Baba F.		,191*	,749*	1	-,198*	-,210*	-,427*	-,547*	,197*
Aşırı Koruyuculuk- Anne F.		-,113	-,205*	-,198*	1	,692*	,627*	,456*	,767*
Koruyuculuk- Baba F.		-,104	-,251*	-,210*	,692*	1	,455*	,593*	,736*
Reddedicilik - Anne Formu		-,210*	-,458*	-,427*	,627*	,455*	1	,694*	,556*
Reddedicilik - Baba Formu		-,257*	-,356*	-,547*	,456*	,593*	,694*	1	,537*

*p<.05

Araştırmanın bağımsız değişkenleri olan algılanan ebeveynlik tutumları alt boyutları (anne ve baba formları ayrı ayrı olmak üzere; duygusal sıcaklık, aşırı koruyuculuk ve reddedicilik) ile bağımlı değişken olan romantik ilişki doyumu arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon Analizi sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde; romantik ilişki doyumunun, anne duygusal sıcaklığı ($r=.178$, $p<.01$) ve baba duygusal sıcaklığı ($r=.191$, $p<.01$) alt boyutları ile pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği saptanmıştır. Buna karşın romantik ilişki doyumunun, anne aşırı koruyuculuğu ($r=-.113$, $p<.05$) ve baba aşırı koruyuculuğu ($r=-.104$,$p<.05$) alt boyutları ile negatif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu hesaplanmıştır. Son olarak romantik ilişki doyumunun, ebeveyn tutumlarının reddedicilik alt boyutu kapsamında hem anne reddediciliği ($r=-.210$, $p<.01$) hem de baba reddediciliği ($r=-.257$,$p<.01$) ile negatif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmüştür.

TARTIŞMA

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye'de yaşayan ve aktif bir romantik ilişkisi bulunan 149 kadın (%58) ve 108 erkek (%42) olmak üzere toplam 257 yetişkin bireyden oluşan örneklem grubu üzerinden; çocukluk döneminde algılanan ebeveynlik tutumlarının (duygusal sıcaklık, aşırı koruyuculuk ve reddedicilik) güncel romantik ilişki doyumları üzerindeki etkisini incelemek ve bu ilişkide cinsiyet değişkeninin düzenleyici role sahip olup olmadığını saptamaktır. Bu amaç doğrultusunda, veri analizinden elde edilen bulgular; erken dönem ebeveyn deneyimlerinin yetişkinlik dönemindeki romantik ilişki dinamiklerine yansımaları çerçevesinde ele alınarak, ilgili literatür ve temel psikoloji kuramları temelinde tartışılmıştır. Korelasyon analizinde ilişkilerin yönü ve kuvveti incelendiğinde, aşırı koruyuculuk tutumu ile romantik ilişki doyumu arasında negatif yönlü ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Aşırı koruyuculuk arttıkça bireylerde romantik ilişki doyumunun azaldığını gösteren bu bulgu, aşırı koruyucu tutumun romantik ilişkiye olan olumsuz etkisine işaret etmektedir. Diğer bir yandan, reddedicilik ile romantik ilişki doyumu arasında da negatif yönlü ve zayıf ancak aşırı koruyuculuğa kıyasla daha güçlü bir korelasyon saptanmıştır. Bu sonuç, ebeveyn reddediciliğinin romantik ilişki doyum düzeyini azaltmakta aşırı koruyuculuğa göre daha belirgin bir faktör olduğunu düşündürmektedir.

Duygusal sıcaklık tutumu ile romantik ilişki doyumu arasında ise pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu bulgu incelendiğinde, ebeveyn tutumlarından

duygusal sıcaklık alt boyutunun artmasıyla romantik ilişki doyumunun da yükseldiği görülmektedir. Ebeveynlerden algılanan sıcaklık, psikolojik uyumu desteklemekte, güvenlik duygusunu arttırmaktadır. Bireyin refah duygusu ile psikolojik ve duygusal durumları, ebeveynleri ile olan ilişkisinin kalitesine bağlıdır (Rohner, 2012). Buna göre; duygusal olarak sıcak tutum gösteren ebeveynler, çocuklarının sağlıklı bir benlik geliştirerek kendini ifade etme becerilerine katkı sağladıklarından (Baumrind, 1991) ebeveynlerini duygusal olarak sıcak algılayan bireylerin, daha uyumlu ve güven temelli ilişkiler kurma olasılıklarının yüksek olduğu düşünülmektedir. Nitekim Tuğcu (2025) araştırmasında algılanan duygusal sıcaklık tutumlarının ilişki doyumunu arttırdığını bulmuştur.

SONUÇ

Bu araştırmada, algılanan ebeveynlik tutumlarının romantik ilişki doyumu üzerindeki etkileri ile bu ilişkide cinsiyetin düzenleyici rolü incelenmiştir. Araştırma bulguları; algılanan ebeveyn tutumlarının romantik ilişki doyumunu anlamlı düzeyde yordadığını, ancak bu etki alt boyutlar açısından değerlendirildiğinde yalnızca ebeveyn reddediciliğinin anlamlı bir yordayıcı olduğunu göstermektedir. Hem anne hem baba tutumlarına ilişkin regresyon modelleri anlamlı bulunmuş, ancak açıklanan varyans oranları düşük düzeyde kalmıştır. Bu sonuç, ebeveyn tutumlarının romantik ilişki doyumu açısından anlamlı fakat tek başına yeterli olmayan açıklayıcı değişkenler olduğunu göstermektedir.

Korelasyon analizi sonuçları; algılanan anne ve baba duygusal sıcaklık tutumlarının romantik ilişki doyumu ile pozitif yönlü; aşırı koruyuculuk ve reddedicilik tutumlarının ise negatif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda; ebeveyn duygusal sıcaklığının ilişki doyumunu yükselten, aşırı koruyucu ve reddedici tutumların ise düşüren birer faktör olduğu görülmüştür. Ancak tüm bu tutumlar bir arada değerlendirilip çoklu regresyon modellerine dahil edildiğinde, doğrusal düzeyde anlamlı olan duygusal sıcaklık ve aşırı koruyuculuk boyutları yordayıcı güçlerini yitirmiştir.

Anne tutumları alt boyutlar açısından değerlendirildiğinde, sadece anne reddediciliğinin romantik ilişki doyumunu negatif yönde anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Bu bulgu, anne reddediciliği arttıkça bireylerin romantik ilişki doyumunun azaldığını açıklamaktadır. Buna karşın, anne duygusal sıcaklığı ve anne aşırı koruyuculuğunun romantik ilişki doyumunu anlamlı düzeyde yordamadığı gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, araştırma bulgularında ebeveyn tutumları içinde özellikle reddedicilik boyutu romantik ilişki doyumu açısından belirleyici bir risk faktörü olarak öne çıkmaktadır. Hem anne hem de baba reddediciliğinin romantik ilişki doyumunu azaltmakta etkili olduğu, buna karşılık duygusal sıcaklık ve aşırı koruyuculuk tutumlarının romantik ilişki doyumunu açıklamada sınırlı bir role sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında; cinsiyetin düzenleyici rolünün yalnızca baba reddediciliğinde ortaya çıkması, erkek bireylerin yetişkinlik dönemindeki romantik ilişkileri üzerindeki etkisinin daha belirgin olabileceğini açıklamaktadır.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında, çocukluk döneminde algılanan reddedici ebeveyn tutumlarının bireylerin gelecekteki yakın ilişkileri üzerinde belirleyici bir faktör olarak yetişkinlik dönemindeki romantik ilişki doyumunu olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır. Klinik psikoloji uygulamalarında bireylerin romantik ilişki sorunlarıyla başvurması; yalnızca güncel ilişki problemleri üzerinden değil, çocukluk dönemindeki ebeveyn ilişkileri çerçevesinden de değerlendirilmelidir. Araştırma bulgularında romantik ilişki doyumunun en güçlü yordayıcısı olarak ortaya çıkan anne ve baba reddedici tutumu, psikoterapi süreçlerinde danışanın romantik ilişki örüntüleri değerlendirilirken temel bir bileşen olarak ele alınmalıdır. Anne ve babadan algılanan reddedicilik; bireyin yetişkinlik dönemindeki yakın ilişkilerinde güven, kabul görme, sevilme ve değerli hissetme alanlarında zorluk yaşamasına neden olabilmektedir. Alanda çalışan uzmanlar özellikle romantik doyumu düşük bireylerle çalışıyorsa; danışanın ilişkilerde güven kurma biçimini, çocukluk döneminde ebeveynlerinden algıladığı reddedici tutumları, sürekli olarak eleştirilme, değersiz görülme ve terk edilme duygularını ele almalıdır.

KAYNAKÇA

Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. Journal of Early Adolescence, 11(1), 56–95. https://doi.org/10.1177/0272431691111004

Connolly, J., & McIsaac, C. (2011). Romantic relationships in adolescence. In M. K. **,**Social development: Relationships in infancy, childhood, and adolescence (pp. 180–206). Guilford Press.

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (5th ed.). SAGE Publications.

Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. Psychological Bulletin, 113(3), 487–496. https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.3.487

Dirik, G., Yorulmaz, O., & Karancı, A. N. (2015). Çocukluk dönemi ebeveyn tutumlarının değerlendirilmesi: Kısaltılmış Algılanan Ebeveyn Tutumları-Çocuk Formu. Türk Psikiyatri Dergisi, 26(2), 123–130.

Elmas, Z. S. (2026). *Algılanan ebeveynlik tutumlarının romantik ilişki doyumu üzerindeki etkisinde cinsiyetin düzenleyici rolü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Gedik Üniversitesi.

Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and crisis. W. W. Norton.

Eryavuz, A. (2006). Çocuklukta algılanan ebeveyn kabul veya reddinin yetişkinlik dönemi yakın ilişkileri üzerindeki etkileri [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.

Gottman, J. M., & Levenson, R. W. (1988). The social psychophysiology of marriage. In P. **Noller & M. A. Fitzpatrick (Eds.),** Perspectives on marital interaction (pp. 182–200). Multilingual Matters.

Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. Journal of Personality and Social Psychology, 52(3), 511–524. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511

Hendrick, S. S. (1988). A generic measure of relationship satisfaction. Journal of Marriage and the Family, 50(1), 93–98. https://doi.org/10.2307/352430

Hendrick, S. S., & Hendrick, C. (2006). Measuring respect in close relationships. Journal of Social and Personal Relationships, 23(6), 881–899. https://doi.org/10.1177/0265407506070471

Hullmann, S. E., Wolfe-Christensen, C., Ryan, J. L., Fedele, D. A., Rambo, P. L., Chaney, J. M., & Mullins, L. L. (2010). The relationship between parental overprotection and health-related quality of life in pediatric cancer: The mediating role of perceived child vulnerability. **Quality of Life Research, 19(9), 1373–1380.** https://doi.org/10.1007/s11136-010-9696-3

Kabakçı Yurdakul, I., Dönmez, O., Yaman, F., & Odabaşı, H. F. (2013). Dijital ebeveynlik ve değişen roller. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 12(4), 883–896.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). Yeni insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş (10. bs.). Evrim Yayınevi.

Karavasilis, L., Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (2003). Associations between parenting style and attachment to mother in middle childhood and adolescence. International Journal of Behavioral Development, 27(2), 153–164. https://doi.org/10.1080/0165025024400015

Kuzgun, Y. (2009). Ana-baba tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi. In Y. Kuzgun & D. Deryakulu (Eds.), Eğitimde bireysel farklılıklar (2. bs.). Nobel Yayın Dağıtım.

Năstasă, L. E., & Sala, K. (2012). Adolescents' emotional intelligence and parental styles. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 33, 478–482. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.01.166

Nazlı, S. (2012). Aile danışmanlığı (8. bs.). Anı Yayıncılık.

Perry, B. D., & Szalavitz, M. (2017). Köpek gibi büyütülmüş çocuk: Travma yaşamış çocukların hikâyeleri ve iyileşme yolları (E. Söğüt, Çev.). Koridor Yayıncılık. (Orijinal çalışma 2006 yılında yayımlanmıştır)

Rohner, R. P. (2012). Introduction to interpersonal acceptance-rejection theory (IPARTheory), methods, evidence, and implications. University of Connecticut, Ronald and Nancy Rohner Center for the Study of Interpersonal Acceptance and Rejection.

Rohner, R. P., Khaleque, A., & Cournoyer, D. E. (2005). Parental acceptance-rejection: Theory, methods, cross-cultural evidence, and implications. Ethos, 33(3), 299–334. https://doi.org/10.1525/eth.2005.33.3.299

Rotenberg, K. J., Shewchuk, V.-A., & Kimberley, T. (2001). Loneliness, sex, romantic jealousy, and powerlessness. Journal of Social and Personal Relationships, 18(1), 55–79. https://doi.org/10.1177/0265407501181003

Saraç, A., Hamamcı, Z., & Güçray, S. (2015). Üniversite öğrencilerinin romantik ilişki doyumunu yordaması. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5(43), 69–81.

Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. Psychological Review, 93(2), 119–135. https://doi.org/10.1037/0033-295X.93.2.119

Sümer, N., Gündoğdu-Aktürk, E., & Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye'de yapılan çalışmalara toplu bakış. Türk Psikoloji Yazıları, 13(25), 42–59.

Sümer, S., & Arıcak, O. T. (2018). Romantik ilişkilerde bağlanma stilleri, romantik kıskançlık ve ilişki doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. Psikoloji Araştırmaları, 3(6), 6–13.

Yavuzer, H. (2019). Ana-baba ve çocuk (27. bs.). Remzi Kitabevi.

Yörükoğlu, A. (2019). Çocuk ruh sağlığı: Çocuğun kişilik gelişimi, eğitimi ve ruhsal sorunları (44. bs.). Özgür Yayınları.

ANKARA İLİ BEYPAZARI İLÇESİ KARAŞAR MAHALLESİ CEM ERKÂNLARINDA İCRA EDİLEN DÜVAZ İMAM VE MİRACLAMANIN MÜZİKAL ANALİZİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Osman Zahid ERTÜRK
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi - ROR ID: https://ror.org/05ryemn72
osmanzahderturk@gmail.com - ORCID ID: 0009-0003-6403-6459

Doç. Dr. Serbülend ARPA
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi - ROR ID: https://ror.org/05ryemn72
sarpa@aybu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-6370-4414

ÖZET

Alevi-Bektaşi geleneği, yüzyıllar boyunca sözlü ve müzikal kültür aktarımını cem erkânları aracılığıyla sürdürmüştür. Cem erkânlarında icra edilen *düvaz imam* ve *miraclama,* Türk din musikisi alanında özgün yapıları ve işlevleriyle ayrı bir öneme sahiptir. Düvaz imam; On İki İmamları ve Alevi-Bektaşi geleneğinin kurucu şahsiyetlerini anlatan bir form olarak tanımlanırken, miraclama; Hz. Muhammed'in Miraç yolculuğunu konu edinen bir icra geleneği olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada, Ankara iline bağlı Beypazarı ilçesinin Karaşar Mahallesi'ndeki cem erkânlarında icra edilen birer *düvaz imam* ve *miraclama* örneğinin müzikal açıdan incelenmesi amaçlanmıştır. Karaşar Mahallesi, Alevi-Bektaşi geleneğini yaşayan köklü bir yerleşim yeri olması bakımından araştırma sahası olarak belirlenmiştir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Veriler, saha çalışması aracılığıyla birincil kaynaklardan elde edilmiştir. Saha çalışması sürecinde eserler, yerel geleneği temsil eden kaynak kişiden derlenerek ses kaydına alınmıştır. Derlenen kayıtlar notaya aktarılmış; makamsal yapı, usûl özellikleri ve ezgisel seyir bakımından ayrıntılı biçimde çözümlenmiştir. Bu süreçte Türk müziği nazariyatının temel kavramlarından yararlanılmıştır.

Gerçekleştirilen analizler sonucunda incelenen *düvaz imam* örneğinin nim sofyan usûlünde olduğu tespit edilmiştir. Makamsal açıdan değerlendirildiğinde eserin Neva ve Uşşak

makamlarına benzerlik taşıdığı görülmüştür. Miraclama örneğinin ise bazı bölümlerinde darp farklılıkları olmasıyla birlikte devr-i hindî usûl yapısıyla icra edildiği, makamsal açıdan Kürdî makamına benzerlik taşıdığı belirlenmiştir.

Her iki eserin müzikal özellikleri bir arada değerlendirildiğinde makamsal hem de usûl yapıları bakımından klasik Türk musikisi nazariyatından farklı olarak kendine özgü bir karakter sergilediği anlaşılmaktadır. Bu durum, aynı geleneğin farklı coğrafyalardaki temsillerinin yerel değişkenler barındırabileceğine işaret etmekte ve bölgesel çalışmaların literatüre katkısını ön plana çıkarmaktadır. Çalışmanın, bu alanda yapılacak karşılaştırmalı araştırmalara zemin hazırlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Din Musikisi, Alevi-Bektaşi Müziği**,** Cem Erkânı, Düvaz İmam, Miraclama.

1. GİRİŞ

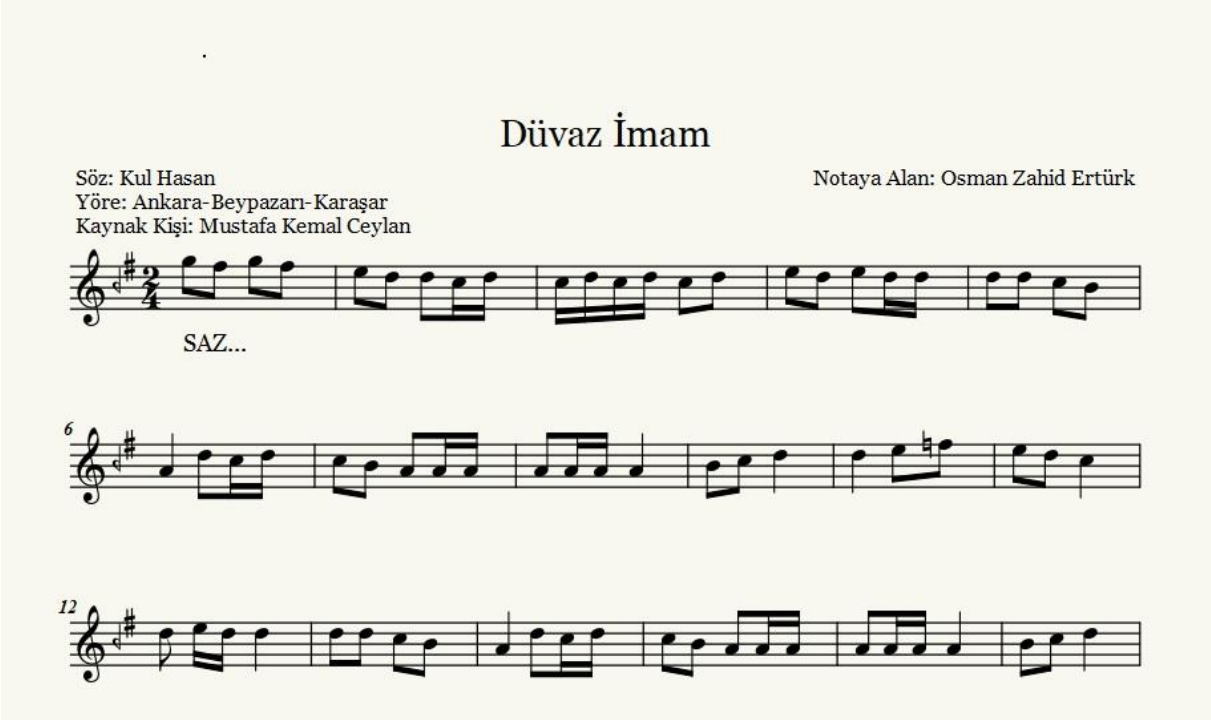
Alevi-Bektaşi kültüründe Düvaz İmam ve Miraçlama cem erkanları içerisinde hem müzikal hem de sözel olarak önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda Türk din musikisi için de önemli yere sahip olan bu iki form, icra edilen bölgeye göre ezgisel ve ritmik farklılıklar göstermektedir. Yerel uygulamaların tespit edilerek notaya alınması, Türk din mûsikîsi kapsamında Alevi-Bektaşi müzik geleneğinin belgelenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle Ankara'nın Beypazarı ilçesine bağlı Karaşar Mahallesi'nde cem erkanlarında icra edilen Düvaz İmam ve Miraçlama notaya alınarak kayıt altına alınmıştır. Eserler saha çalışması yoluyla derlenip, notaya alınmıştır. Notaya alınan iki eser müzikal açıdan analiz edilmiştir. Böylelikle Karaşar Mahallesi cem erkanlarında icra edilen Düvaz İmam ve Miraçlama eserlerinin kayıt altına alınması ve ilgili literatüre katkı sunulması amaçlanmıştır.

2. BULGULAR

Yapılan araştırmada yapılan müzikal analizler şekillerde belirtildiği gibidir.

2.1. Düvaz İmam

Düvaz İmam, kelime anlamı itibarıyla "On İki İmam" anlamına gelmekte olup Farsçadan Türkçeye geçmiştir (Çakır, 2025). Alevi-Bektaşi geleneğinde On İki İmamları övmek, anmak ve onlara duyulan sevgi ile bağlılığı ifade etmek amacıyla yazılan şiirlere düvaz, düvazdeh veya düvazimam adı verilmektedir (Şahin, 2024). Alevi-Bektaşi cem erkânlarında icra edilen Türk din mûsikîsi formlarından biri olan Düvaz İmam, On İki İmam'ı konu alan ve onların faziletlerini dile getiren müzikal eserlerden oluşmaktadır. Düvaz İmamlarda anılan On İki İmam; Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, İmam Zeynelâbidîn, İmam Muhammed Bâkır, İmam Cafer-i Sâdık, İmam Mûsâ Kâzım, İmam Ali Rızâ, İmam Muhammed Takî, İmam Ali Nakî, İmam Hasan Askerî ve İmam Muhammed Mehdî'dir.

Görsel 1. Düvaz İmam Notaya Aktarılmış Hali

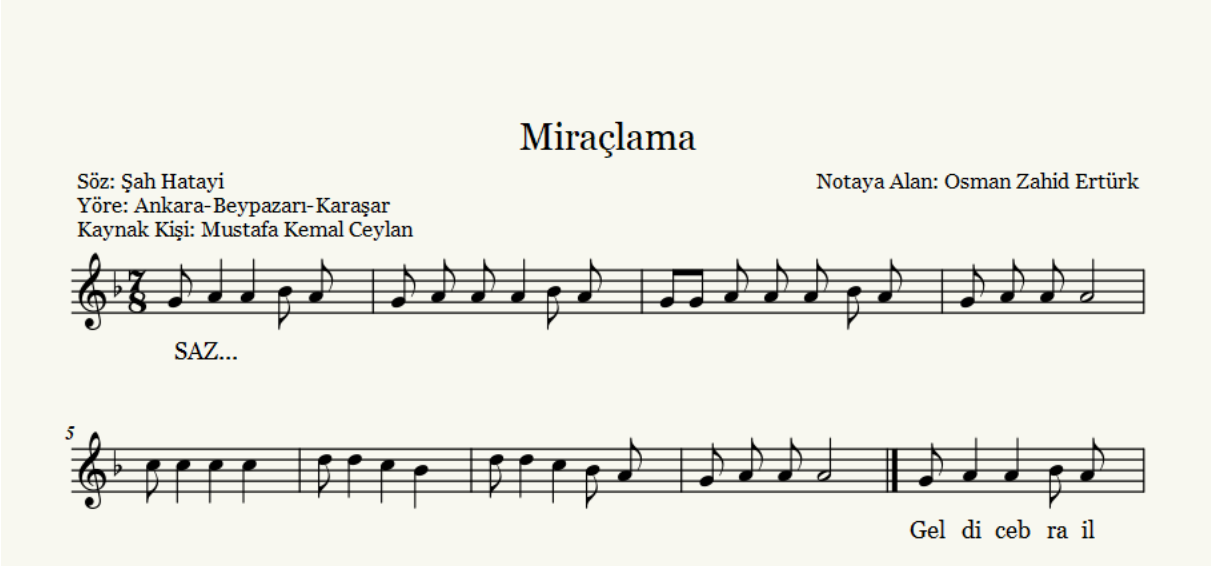
Düvaz İmamın Müzikal Analizi

Çizelge 1. Düvaz İmamın Müzikal Analizi

ESER ADI	Düvaz İmam
SÖZ	Kul Hasan
USÛL	2 zamanlı Nim Sofyan (2/4) usûlü kullanılmıştır
	MAKAMSAL YAPI
KULLANILAN PERDELER	Dügâh, segâh, çargâh, nevâ, hüseynî, acem, eviç, gerdâniye
SEYİR YÖNÜ	İnici
SEYİR	1. ve 5. ölçüler arasında eviç ve gerdâniye perdesinden başlanmış olup devamında eserin güçlü perdesi olan nevâ perdesi, hüseynî ve çargâh perdelerine uğrayarak sık şekilde gösterilmiştir. 6. ve 8. ölçü arasında güçlü perdeden karar perdesine inilmiştir. 9. ve 10. ölçüler arasında nevâ ve acem perdelerinde buselik çeşnisi kullanılıp, 11. ölçüden 16. ölçüye kadar inici bir şekilde karar perdesi gösterilmiştir. Eserin devamı da aynı şekilde ilerlemektedir.
KARAR PERDESİ	Dügâh
MAKAM	Nevâ ve Uşşak makamı özellikleri taşımaktadır.

2.2. Miraçlama

Hz. Muhammed'in Miraç yolculuğunu konu edinen bir icra geleneği olarak öne çıkmaktadır. Alevi-Bektaşi inancına göre Hz. Muhammed, Miraç dönüşünde Kırklar Meclisi'ne uğramış ve burada Kırklar ile birlikte cem gerçekleştirmiştir. İnanca göre bu cem, ruhlar âleminde gerçekleşmiş olup Alevi-Bektaşi cem erkânlarının manevi temelini oluşturmaktadır (Öcal, 2023).

Görsel 2. Miraçlamanın Notaya Aktarılmış Hali

Miraçlamanın Müzikal Analizi

Çizelge 2. Miraçlamanın Müzikal Analizi

ESER ADI	Miraçlama
SÖZ	Şah Hatayi
USÛL	7 zamanlı devr-i hindi (7/8) usûlü kullanılmıştır.
	MAKAMSAL YAPI
KULLANILAN PERDELER	Rast, dügâh, kürdî, çargâh, nevâ
SEYİR YÖNÜ	Çıkıcı-İnici
SEYİR	1. ve 4. ölçüler arasında rast, dügâh, kürdî perdeleri sıkça gösterilerek seyre başlanmıştır. 5. ölçüde çargâh perdesinde asma kalış yapılmıştır. 6. ve 7. ölçülerde nevâ, çargâh, kürdî perdelerinde gezindikten sonra 8. ölçüde yeden perdesini gösterip karara gelinmiştir. Eserin devamı da aynı şekilde ilerlemektedir.
KARAR PERDESİ	Dügâh
MAKAM	Kürdî makamına benzerlik göstermektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Notaya alınan ve incelenen eserlerde geleneksel icra biçiminin korunduğu, müzikal ve ezgisel yapının ise bölgesel müzik kültürünü yansıttığı tespit edilmiştir. Düvaz imam ve miraçlamalar, yalnızca dini içerikli eserler olmayıp aynı zamanda toplumsal hafızanın ve kültürel kimliğin aktarılmasına katkı sağlayan önemli müzikal formlardır. Elde edilen bulgular, Karaşar Mahallesi'nde sürdürülen cem erkânlarının geleneksel yapısını koruduğunu ve müzikal açıdan özgün özellikler taşıdığını göstermektedir. Bu tür eserlerin kayıt altına alınması, notaya alınması ve bilimsel yöntemlerle incelenmesi, Türk din musikisi ve Alevi-Bektaşi müzik kültürünün gelecek nesillere aktarılması açısından önem arz etmektedir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda incelenen *düvaz imam* örneğinin nim sofyan usûlünde olduğu tespit edilmiştir. Makamsal açıdan değerlendirildiğinde eserin Neva ve Uşşak makamlarına benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Miraclama örneğinin ise bazı bölümlerinde darp farklılıkları olmasıyla birlikte devr-i hindî usûl yapısıyla icra edildiği, makamsal açıdan Kürdî makamına benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Her iki eserin müzikal özellikleri bir arada değerlendirildiğinde makamsal hem de usûl yapıları bakımından klasik Türk musikisi nazariyatından farklı olarak kendine özgü bir karakter sergilediği anlaşılmaktadır. Bu durum, aynı geleneğin farklı coğrafyalardaki temsillerinin yerel değişkenler barındırabileceğine işaret etmekte ve bölgesel çalışmaların literatüre katkısını ön plana çıkarmaktadır. Çalışmanın, bu alanda yapılacak karşılaştırmalı araştırmalara zemin hazırlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Çakır, M. (2025). Türk İslam Edebiyatinda Bir Tür Olarak Düvâz-deh ve Sirâcî'nin Düvâz-dehleri. Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9(2), 1-15. https://izlik.org/JA95DX67TR

ŞAHİN, F. (2024). Merzifon ve Gümüşhacıköy (Amasya) zakirlik geleneği (Tez No. 874842) [Yüksek lisans tezi, BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ]. Ulusal Tez Merkezi.

ÖCAL, M. (2023). Alevi-Bektaşi kültüründe cem ritüelleri ve müzik pratikleri: Samsun Canlar Derneği örneği (Tez No. 835522) [Yüksek lisans tezi, ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ]. Ulusal Tez Merkezi.

Karaşar Mahallesi'nde görev yapan bir zâkir (kişisel görüşme, 15.03.2026)

LEBDEĞMEZ ATIŞMA GELENEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: MURAT ÇOBANOĞLU VE ŞEREF TAŞLIOVA ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Aytunç AYDIN
Ordu Üniversitesi/Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi
aytuncaydin@gmail.com - 0000-0002-7413-1754

ÖZET
Bu çalışmada, Murat Çobanoğlu ve Şeref Taşlıova tarafından icra edilen lebdeğmez atışması, söz ve müzik boyutlarıyla bütüncül bir yaklaşımla incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı, söz konusu atışmanın melodik ve ritmik özelliklerini ortaya koymak, aynı zamanda sözlerin semantik yapısını çözümleyerek türün estetik ve dilsel özelliklerini değerlendirmektir. Çalışmada veri toplama sürecinde belgesel kaynak taraması yöntemi kullanılmış, elde edilen veriler doküman analizi yoluyla incelenmiştir. Bulgular, atışmada uşşak makamı merkezli bir makamsal sürekliliğin bulunduğunu, icraların serbest ritme yakın bir anlayışla gerçekleştirildiğini ve saz ile söz bölümleri arasında motifsel benzerlikler yoluyla bütünlüklü bir yapı kurulduğunu göstermektedir. Her iki âşığın irtical icra sürecinde ürettikleri ezgisel farklılaşmaların, geleneğin estetik normlarına bağlı kalarak bireysel üslup unsurlarını görünür kıldığı tespit edilmiştir. Sözlü yapı açısından ise dörtlüklerin hikemî, didaktik ve tasavvufî anlam katmanları içerdiği; tekrar eden ifadeler aracılığıyla sözlü kültüre özgü formel bir yapı oluşturduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak lebdeğmez atışmasının, söz ve müziğin eş zamanlı üretimine dayanan, doğaçlama temelli ve yüksek ustalık gerektiren özgün bir icra pratiği olduğu ortaya konulmuştur.
Anahtar Kelimeler: Lebdeğmez, Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova

1. GİRİŞ
"Âşıklık geleneğinin hafızası, taşıyıcısı ve öznesi olan âşık "çeşitli Türk boylarında "aşig" (Azerbaycan Türkleri), "ğaşig/buluvsı" (Başkurtlar), "ğaşık/âşık/akın/çırav" (Kazaklar), "âşık/bahşi/baksı/akın" (Kırgızlar), "âşık/huştar" (Özbekler), "bağşı/âşık" (Türkmenler), "âşık" (Uygurlar), "kam" (Altay Türkleri), "oyun" (Yakutlar), "şaman" (Tonguzlar), "ozan" (Oğuz Türkleri) gibi isimlerle anılırlar" (Sakaoğlu 2014, aktaran: Sevindik, 2019: s. 47). Türk dünyasının farklı bölgelerinde farklı isimlerle temsil edilen âşıklık geleneği, Türkiye'de daha çok karşılıklı icra ve söz düellosu niteliği taşıyan belirli türler çerçevesinde somutlaşmaktadır.

"Türkiye'de âşıklık geleneğinde belli yörelerde "karşılama", "deyişme","atışma" veya "karşıberi" gibi adlar altında toplanan sistemli deyişmeler, en az iki aşığın dinleyici huzurunda veya herhangi bir yerde karşı karşıyagelerek birbirlerini sazda ve sözde belli prensipler içinde denemeleri esasına dayanmaktadır" (Günay 1993: aktaran: Artun, 2016: s. 17).

Söz konusu sistemli deyişmeler, âşıklık geleneğinin estetik ve dilsel yönlerinin eş zamanlı olarak işlediği bir yapı sergilemektedir. Bu bağlamda âşıklık geleneği, sözlü icranın estetik ve

performatif boyutuyla edebiyatın kurmaca ve dilsel imkânlarını bir araya getirerek, her iki alanı da karşılıklı olarak besleyen dinamik bir kültürel üretim zemini oluşturur. "Ağıt, destan, başayak, divan, lebdeğmez, duvak kapma, geraylı, güzelleme, hiciv, herbe zora, hurufat, kalenderî, kıta, koçaklama, muamma, muhammes, satranç, selis, semaî, tekerleme, taşlama, tecnis, üstadnâme, varsağı, vezn-i âher, vûcutnâme, yanıltma, yıldız gibi isimler altında anılan tür ve biçimlerin âşıklar tarafından sıklıkla seslendirilmesi edebiyat ve âşıklık geleneğinin iç içe olduğunu açıkça göstermektedir" (Özarslan, 2001, aktaran: Aras, 2020: s. 298). Bu tür ve biçimler içinde lebdeğmez, âşıklık geleneğinde hüner ve ustalık göstergesi olarak öne çıkan önemli bir edebî formlardan biridir.

Lebdeğmez, "harf oyunlarına dayalı bir edebî sanat olup içerisinde hurûf-ı şefeviyyeyi yani dudak ve dış-dudak ünsüzlerini (b, p, m, v, f) bulundurmayan kelimelerle yazılan şiirlere verilen addır. Edebiyatımızda en fazla halk şairleri tarafından rağbet görmüş bu sanatın âşık edebiyatında önemli bir fonksiyonu vardır. Leb-değmez, şair atışmalarında bir hüner göstergesi olmuş ve irticalen söylenmesi ile daha fazla değer kazanmıştır" (Kayaokay, 2017: s. 95).

"Lebdeğmez atışma sırasında yapılacağı gibi, âşık tek başına da yapabilmektedir. Âşığın iki dudağı arasına iğne konularak dudak harflerini kullanmadan söz düzmesi beklenmektedir. Dudak harflerini kullanan âşığın dudağına iğne batıp kan çıkması sonucunda o âşık mağlup sayılmaktadır" (Aras, 2020: s. 302).
Çalışmanın temel amacı, youtube platformunda bulunan Murat Çobanoğlu ve Şeref Taşlıova tarafından icra edilen lebdeğmez atışması örneğinin melodik ve ritmik özelliklerini notaya aktararak incelemek ve sözlerini anlam bilimsel bir yaklaşımla çözümleyerek türün estetik ve dilsel boyutlarını açıklamaktır. Çalışmada "Murat Çobanoğlu ve Şeref Taşlıova tarafından icra edilen ilgili lebdeğmez atışmasının melodik ve ritmik yapısı nasıldır"?, "Söz konusu lebdeğmez atışmasının sözleri, semantik açıdan nasıl bir anlam örgüsü oluşturmaktadır"? sorularına yanıt aranacaktır.

2. YÖNTEM

Çalışmada verilerin toplanmasında belgesel kaynak taraması yöntemi kullanılmıştır. Belgesel kaynak taraması, "konuyla ilgili her türlü kayıt ve belgeleri (yayınlar ve basılı eserler, yayınlanmamış dosyalar, arşivdeki evraklar, yazışmalar, harita, kroki, resim, sesli ve görüntülü bant kayıtları, araç - gereç, bina, heykel, rapor, istatistikler, tutanak, anı, mektup vb.) bulmak, incelemek, okumak, açıklamak, kaydetmek, yorumlamak ve değerlendirmek suretiyle yapılan veri toplamaya" denilmektedir (Arıkan ve Karasar'dan aktaran: Daşdemir, 2021: s. 101). Elde edilen verilerin analizinde ise doküman analizi yönteminden istifade edilmiştir. "Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir" (Corbin ve Strauss'tab aktaran Kıral, 2020: s. 173).
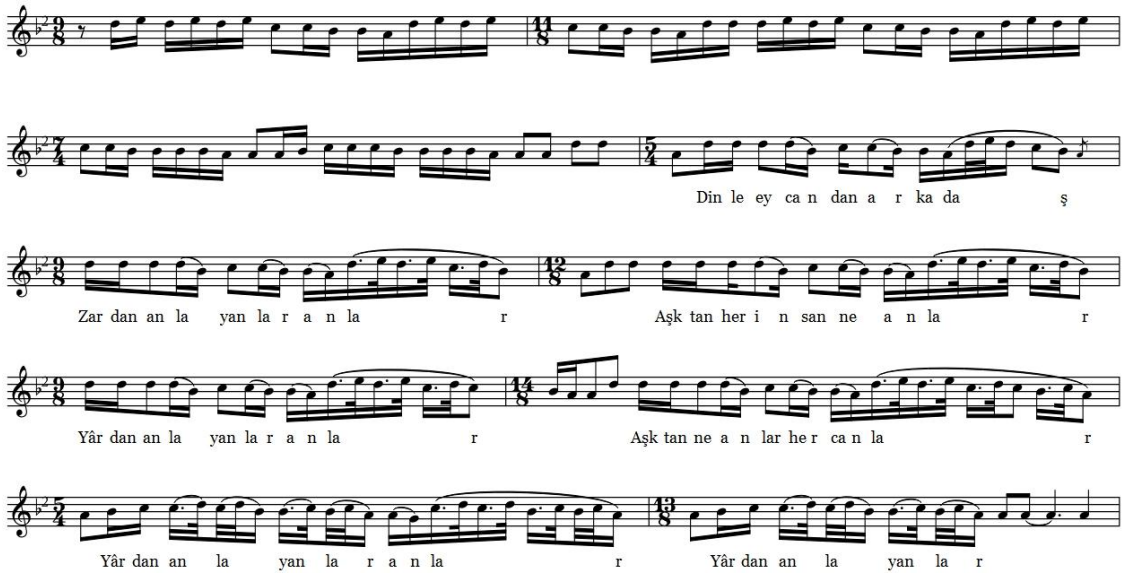
3. BULGULAR VE YORUMLAR

Murat Çobanoğlu ile Şeref Taşlıova arasında icra edilen lebdeğmez atışmasının söz ve müzik boyutlarına ilişkin bulgular aşağıda sunulmaktadır. Söz konusu atışma, Murat Çobanoğlu tarafından başlatılmıştır.

Çobanoğlu:

Dinle Ey Candan Arkadaş
Zardan Anlayanlar Anlar
Aşktan Her İnsan Ne Anlar
Yârdan Anlayanlar Anlar
(Aşktan Ne Anlar Her Canlar
Yârdan Anlayanlar Anlar)

Dörtlük, âşıklık geleneği içinde değerlendirildiğinde sade dili, dörtlük yapısı ve doğrudan hitap içeren söyleyişiyle âşık tarzı halk şiirine yakın bir yapı göstermektedir. Metin, olay anlatmaktan ziyade genel bir hakikati dile getirdiği için hikemî bir üslup taşımakta ve "anlayanlar anlar" ifadesinin tekrarıyla bu düşünceyi vurgulamaktadır. Aşk, yâr ve zar gibi kavramların çok katmanlı kullanımı, dörtlüğün tasavvufî bir anlam alanına da açık olduğunu göstermektedir. Ayrıca tekrar eden kalıp ifadeler, sözlü kültürde hem hafızayı kolaylaştıran hem de icra sırasında ritmik vurgu sağlayan formel bir yapı oluşturmaktadır. Sonuç olarak bu dörtlük, âşıklık geleneğinde tecrübeye dayalı bilgi anlayışını yansıtan, irfan sahibi olanın anlayabileceği hakikati dile getiren hikemî bir söyleyiş örneği olarak değerlendirilebilir.

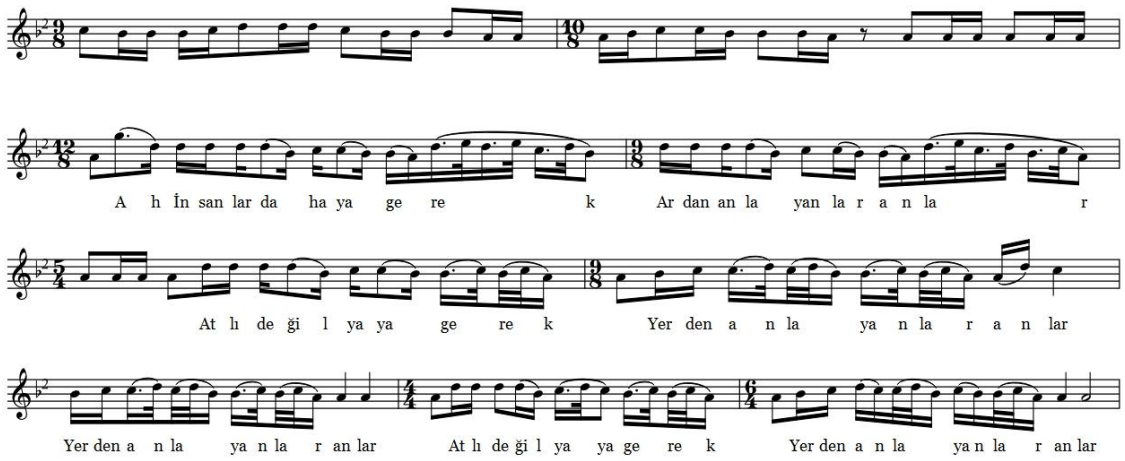

Murat Çobanoğlu, sözlerini serbest ritme yakın bir icra anlayışıyla sunmuştur. İcrada usûl bakımından değişkenlikler tespit edilmiştir. Söze girişte neva perdesi belirginleştirilmiş olup, ilk hecenin de bu perdeye denk geldiği görülmektedir. Saz bölümünde hüseynî makamı etkisi hissedilirken, söz bölümünde neva perdesi ön plana çıkarılmıştır. Ezgi, söz bölümünün sonunda dügâh perdesinde karar etmiştir. Söz bölümünde uşşak makamı etkisi belirgin biçimde hissedilmiştir.

Taşlıova:

İnsanlarda Haya Gerek
Ardan Anlayanlar Anlar
Atlı Değil Yaya Gerek
Yerden Anlayanlar Anlar

Bu dörtlük, âşıklık geleneği içinde hikemî ve didaktik bir söyleyiş örneği olarak insanın ahlaki olgunluğa ulaşabilmesi için “haya” ve “ar” gibi değerleri taşımasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Metinde, bu değerlerin herkes tarafından kavranamayacağı, ancak idrak ve tecrübe sahibi kişilerce anlaşılabileceği ifade edilmektedir. “Atlı değil yaya gerek” sözüyle gösterişten, üstünlük iddiasından ve dünyevî güç simgelerinden uzak, daha mütevazı ve sade bir yaşam anlayışı öne çıkarılırken; “yerden anlayanlar anlar” ifadesiyle hakikatin yüzeyde değil, derinlikte ve tevazu içinde kavranabileceği dile getirilmektedir. Bu yönüyle dörtlük, dış görünüşten ziyade içsel olgunluğu esas alan, öğüt verici ve irfanî bir anlam dünyası sunmaktadır.
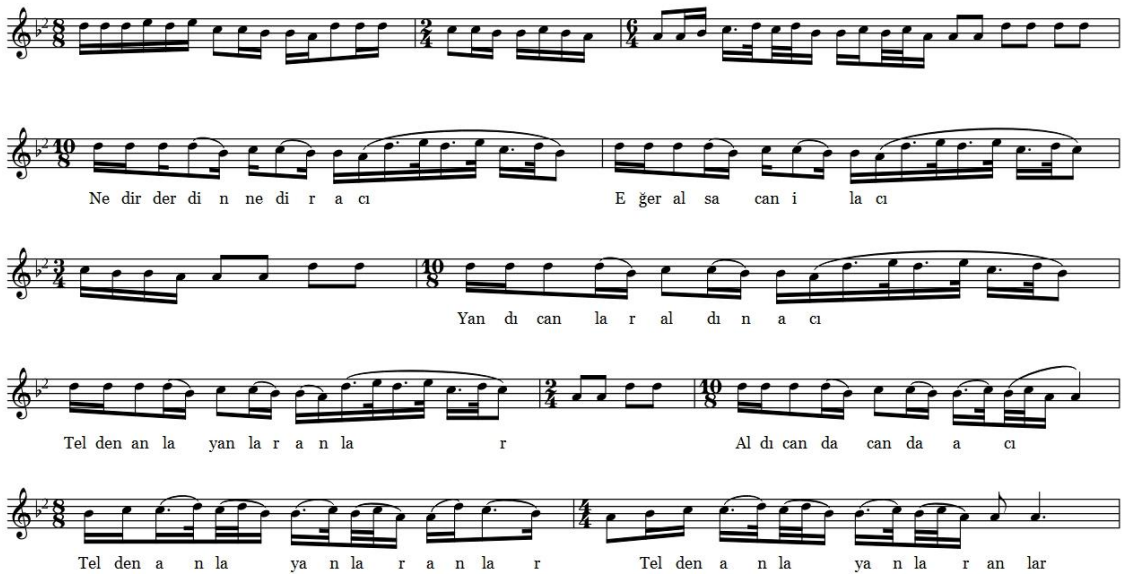

Şeref Taşlıova’nın, kendi sözlerine başlamadan önce iki ölçülük kısa giriş ezgisini farklı usûl anlayışlarıyla icra ettiği anlaşılmaktadır. Bu giriş bölümü, neva ve çargâh perdeleri merkezinde şekillenen motiflerden oluşmakta olup genel seyir içerisinde uşşak makamı etkisi hissedilmektedir. Söz bölümüne katma söz niteliğindeki “ah” ünlemiyle başlanmış; bu hece, gerdâniye perdesinden neva perdesine doğru glissandolu bir geçişle icra edilmiştir. Söz bölümünü oluşturan motiflerin tamamında uşşak makamı karakteri belirgin biçimde hissedilmekte; ayrıca icra sırasında çargâh perdesinde kısa süreli bir kalışın da gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir.

Çobanoğlu:

Nedir Derdin Nedir Acı
Eğer Alsa Can İlacı
Yandı Canlar Aldı Acı
Telden Anlayanlar Anlar
(Aldı Canda Canda Acı
Telden Anlayanlar Anlar)

Bu dörtlük, âşıklık geleneği içinde duygusal yoğunluğu yüksek, lirizmle beslenen bir söyleyiş örneği olarak insanın içsel acısını ve derdini merkeze almaktadır. Metinde "dert" ve "acı" kavramları üzerinden bireyin yaşadığı ruhsal sıkıntı dile getirilirken, "can ilacı" ifadesiyle bu acıyı dindirecek bir çarenin arandığı ancak bunun kolayca bulunamayacağı ima edilmektedir. "Yandı canlar aldı acı" dizesi, acının yalnızca bireysel değil, paylaşılan ve çoğalan bir duygu olduğunu gösterirken; "telden anlayanlar anlar" ifadesiyle bu duyguların özellikle müzik ve saz icrası aracılığıyla derin bir biçimde ifade edildiği ve ancak bu dili bilen, hisseden kişiler tarafından kavranabileceği vurgulanmaktadır. Bu yönüyle dörtlük, söz ile müzik arasındaki ilişkiyi ön plana çıkaran, acının estetik bir ifade biçimine dönüşmesini sağlayan ve tecrübeye dayalı bir anlayışı yansıtan yapıyı ortaya koymaktadır.

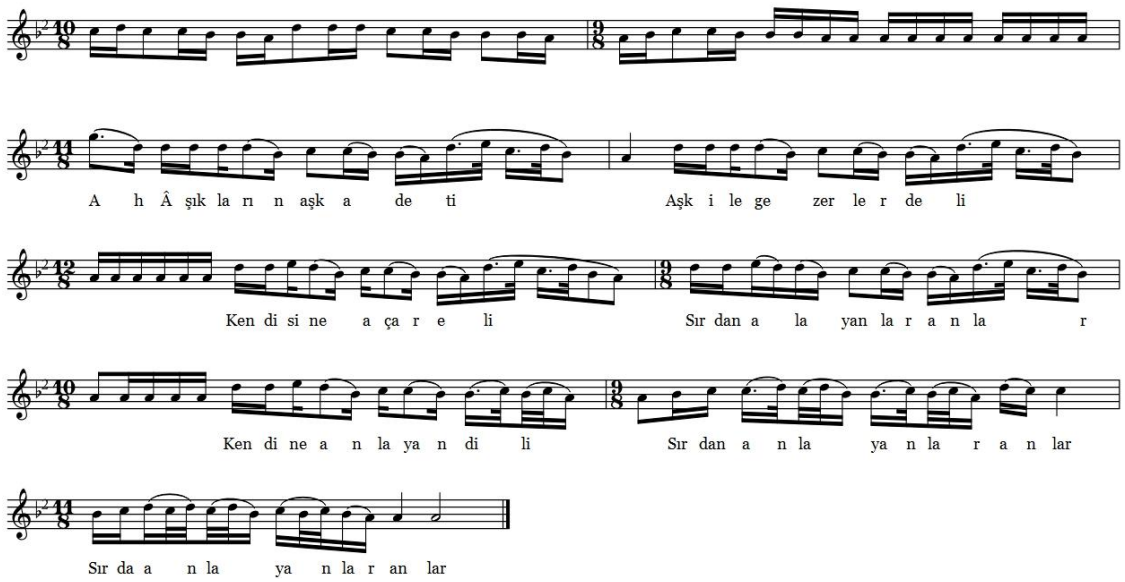
Murat Çobanoğlu, ilk kıtadaki saz ve söz bölümleriyle uyumlu bir icra anlayışını bu bölümde de sürdürmüştür. Saz bölümünde yer alan bazı motiflerin, söz bölümünde icra edilen karşılıklarıyla benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Âşık, ilk kıtada olduğu gibi söze başlamadan önce neva perdesinde kısa bir kalış gerçekleştirmiş ve söz girişini de aynı perde üzerinden yapmıştır. Saz ve söz motiflerini oluşturan ezgisel yapı uşşak makamı etkisi taşımaktadır.

Taşlıova:

Aşıkların Aşk Adeti
Aşk İle Gezerler Deli
Kendisine Açar Eli
Sırdan Anlayanlar Anlar
(Kendini Anlayan Dili
Sırdan Anlayanlar Anlar)

Bu dörtlükte, tasavvuf düşüncesinin temel kavramlarından biri olan ilahî aşkın bireyin davranış ve algı dünyası üzerindeki dönüştürücü etkisi işlenmektedir. Metinde, aşk ehlinin toplum tarafından alışılmışın dışında ve hatta "deli" olarak algılanabilecek bir yaşam biçimine sahip olduğu ifade edilmekte; ancak bu hâlin, manevî bir tecrübenin ve hakikate yönelişin sonucu olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca şiirde, kişinin kendini tanıması ve içsel farkındalık

geliştirmesi ile hakikatin sırlarına nüfuz etmesi arasında bir ilişki kurulmakta; bu derin anlamların yalnızca belirli bir manevî olgunluğa erişmiş kişiler tarafından kavranabileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla dörtlük, tasavvufî geleneğin özünü oluşturan aşk, nefs muhasebesi, kendini bilme ve bâtınî bilgiye ulaşma temalarını yansıtmaktadır.

Şeref Taşlıova'nın bu icrasında da bir önceki bölümde sergilediği icra anlayışını sürdürdüğü görülmektedir. Söz girişinde, gerdâniye ile neva perdeleri arasında glissandolu geçişin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca söz bölümünü oluşturan motifler arasında belirgin benzerliklerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Her iki âşığın kullandığı ezgisel motifler birebir örtüşmemekle birlikte, makamsal süreklilik ve icra estetiği bakımından bütünlüklü ve tutarlı bir yapı sergilemektedir. Atışmanın genelinde uşşak makamının belirgin etkisi korunmuş; bu durum, icranın ortak bir makamsal zemin üzerinde ilerlediğini göstermiştir. Ayrıca âşıkların serbest ritme yakın bir icra anlayışı benimsemeleri, karşılıklı etkileşimi güçlendiren ve doğaçlama unsurları ön plana çıkaran bir performans pratiğine işaret etmektedir

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında, Murat Çobanoğlu ve Şeref Taşlıova tarafından icra edilen lebdeğmez atışması söz ve müzik boyutlarıyla bütüncül bir yaklaşımla incelenmiştir. Elde edilen bulgular, atışmanın sözlü ifade ile müzikal yapı arasında güçlü bir etkileşim barındırdığını; özellikle uşşak makamı merkezli makamsal süreklilik, serbest ritme yakın icra anlayışı ve motifsel benzerlikler aracılığıyla icra bütünlüğünün sağlandığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, her iki âşığın irtical yetenekleri doğrultusunda geliştirdikleri ezgisel varyasyonların, geleneğin estetik sınırları içerisinde kalarak bireysel üslubu yansıttığı anlaşılmıştır. Bu yönüyle lebdeğmez atışması, yalnızca dilsel bir hüner göstergesi değil, aynı zamanda söz ve müziğin eş zamanlı olarak üretildiği, doğaçlama temelli ve yüksek düzeyde ustalık gerektiren bütünlüklü bir performans pratiği olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışma doğrultusunda, lebdeğmez atışmalarına yönelik yapılacak gelecek araştırmalarda farklı âşıkların icralarını kapsayan karşılaştırmalı analizlere yer verilmesi, türün makamsal, ritmik ve söylem özelliklerinin daha geniş bir perspektifte değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca söz–müzik ilişkisini daha

derinlemesine ortaya koyabilmek adına performans temelli analiz yöntemleri ile birlikte alan araştırmalarına dayalı veri toplama tekniklerinin kullanılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, lebdeğmez geleneğinin günümüzdeki icra pratiklerinin kayıt altına alınarak arşivlenmesi ve eğitim süreçlerine dâhil edilmesi, bu özgün icra biçiminin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Aras, İ. (2020). *Kars Yöresi Âşıklık Geleneği ve İcra Özellikleri*. Uluslararası Genç Bilim Ve Sanat İnsanları Sempozyumu, 296-306, Ankara, 2020.

Artun, E. (2026). *Çukurova Âşıklık Geleneğinde Mizahi Yalanlamalar, Taşlamalar-Takılmalar, Atışmalar*. Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumu, 15-47, Rize, 2016.

Daşdemir, İ., *Bilimsel araştırma yöntemleri* (3. bs.). Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.

Kayaokay İ. Divan Edebiyatında Leb-Değmez Sanatıyla Yazılan Gazeller. Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, 1(2), 2017.

Kıral, B. Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 2020.

Sevindik, A. (2019). Âşiklik Geleneğinin Güncel Durumu Ve Âşiklar Üzerine Bazi Tespitler. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (47), 2019.

https://www.youtube.com/watch?v=wDWiCzyKSz4 (Erişim tarihi: 02.02.2026)

TÜRK MÜZİĞİ SES EĞİTİMİ ALANINDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba SAHİL
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
tdagli@mehmetakif.edu.tr - 0000-0002-9940-3162

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin belirli değişkenler açısından incelenerek alanın mevcut akademik görünümünün ortaya konulmasıdır. Araştırmada, Türk müziği ses eğitimi alanında gerçekleştirilen tezlerin yıllara göre dağılımı, lisansüstü düzeyleri, hazırlandıkları üniversiteler, ele aldıkları konu alanları, kullanılan araştırma yöntemleri ve veri toplama araçları bakımından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada betimsel tarama modeli benimsenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan ve belirlenen ölçütler doğrultusunda erişilebilen Türk müziği ses eğitimi alanındaki 24 lisansüstü tez oluşturmaktadır. Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen inceleme formu aracılığıyla toplanmış ve betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir.

Araştırma sonucunda, incelenen tezlerin 1998-2025 yılları arasında dağılım gösterdiği ve en fazla tezin 2019 yılında gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Lisansüstü düzey açısından tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans düzeyinde olduğu, doktora ve uzmanlık tezlerinin ise daha sınırlı sayıda kaldığı tespit edilmiştir. Üniversitelere göre dağılım incelendiğinde, tezlerin farklı yükseköğretim kurumlarında hazırlandığı, ancak bazı üniversitelerin tez üretiminde daha fazla öne çıktığı görülmüştür. Konu bakımından çalışmaların ağırlıklı olarak ses eğitimi yöntemleri, teknikleri ve uygulamaları üzerine yoğunlaştığı; model önerileri, eğitim programları ve pedagojik yaklaşımlar, ses eğitimi sürecinde karşılaşılan sorunlar ile icra ve performans incelemelerinin de ele alınan diğer konu alanları arasında yer aldığı belirlenmiştir. Araştırma yöntemleri açısından nitel yöntemlerin daha fazla tercih edildiği, veri toplama araçları arasında ise görüşme formunun ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, Türk müziği ses eğitimi alanındaki lisansüstü tezlerin alanın gelişimine katkı sağlayan önemli bir bilgi birikimi oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, doktora düzeyindeki araştırmaların artırılması, farklı araştırma yöntemlerinin kullanımının teşvik edilmesi ve az çalışılan konu alanlarına yönelik çalışmaların desteklenmesinin alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Müziği, Ses Eğitimi, Doküman İncelemesi, Lisansüstü Tezler, Müzik Eğitimi.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine postgraduate theses conducted in the field of Turkish music voice training in terms of specific variables and to reveal the current academic profile of the field. The theses were analyzed according to their distribution by years, postgraduate levels, universities where they were conducted, subject areas, research methods, and data collection tools.

The study was conducted using the document analysis technique within the scope of qualitative research methods, and a descriptive survey model was adopted. The study group consisted of 24 postgraduate theses in the field of Turkish music voice training that were accessible through the database of the National Thesis Center of the Council of Higher Education (CoHE) and met the predetermined criteria. The data were collected through a review form developed by the researchers and analyzed using descriptive analysis.

The findings revealed that the theses were distributed between 1998 and 2025, with the highest number of studies conducted in 2019. It was determined that the majority of the theses were master's theses, while doctoral and proficiency in arts theses remained limited in number. In terms of universities, the studies were carried out at various higher education institutions, although some universities appeared to be more prominent in thesis production. Regarding subject areas, the theses mainly focused on voice training methods, techniques, and practices. Model proposals, educational programs and pedagogical approaches, problems encountered in the voice training process, and performance-related studies were identified as other research topics. Qualitative research methods were found to be more frequently employed, and interview forms emerged as the most commonly used data collection tool.

Based on these findings, it was concluded that postgraduate theses in the field of Turkish music voice training constitute a significant body of knowledge contributing to the development of the field. Furthermore, increasing the number of doctoral studies, encouraging the use of diverse research methods, and supporting studies on underexplored topics may contribute to the advancement of the literature.

Keywords: Turkish Music, Voice Training, Postgraduate Theses, Document Analysis, Music Education

1. GİRİŞ

Türk müziği, tarih boyunca zengin bir birikim ve kültürel çeşitlilikle gelişmiş, hem kuramsal hem de uygulamalı boyutlarıyla önemli bir sanat alanı hâline gelmiştir (Erdoğan, 2019). Bu müzik geleneğinin nesiller boyunca aktarımı ve sürdürülebilirliği, büyük ölçüde sistemli bir ses eğitimi sürecine bağlıdır. Geleneksel olarak Türk müziğinde ses eğitimi, meşk sistemi çerçevesinde yürütülmüş, öğretim süreci sözlü ve icracı-mentor ilişkisine dayalı olarak şekillenmiştir (Aydın, 2021). Meşk, öğrenci ve üstat arasındaki doğrudan uygulamalı eğitim sürecini ifade etmekte, ezgilerin doğru icrasının yanı sıra üslup ve teknik becerilerin kazanılmasını sağlamaktadır (Çelik, 2019).

19. yüzyıldan itibaren Batı müziği etkisinin artmasıyla birlikte, Türk müziği ses eğitimi de çeşitli modernizasyon süreçlerinden geçmiştir. Puan sistemine dayalı yazılı notasyonun geliştirilmesi, ses eğitimi açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir

(Yılmaz, 2018). Bu sistem, öğrencilerin ses eğitimi sürecinde teknik doğruluğu ve ölçülebilir ilerlemeyi sağlamış, aynı zamanda repertuvarın sistematik şekilde öğretilmesine olanak tanımıştır (Demir, 2020). Günümüzde ise Türk müziği ses eğitimi, klasik ve halk müziği repertuvarlarının pedagojik yaklaşımlarla birleştirildiği modern bir çerçevede yürütülmektedir. Ses eğitimi, bireyin sesini doğru, etkili ve sağlıklı kullanabilmesini sağlayan çok disiplinli bir alan olarak tanımlanmakta, müzikoloji, foniatri ve pedagojik metodolojilerle desteklenmektedir (Kara, 2017).

Türk müziği ses eğitimi alanında yükseköğretim kurumları, hem icracı yetiştirme hem de kültürel mirasın korunması açısından kritik bir rol üstlenmektedir (Polat, 2020). Özellikle devlet konservatuvarları ve müzik bölümlerinde uygulanan lisansüstü programlar, ses eğitiminin akademik bir çerçeveye oturtulmasına katkı sağlamaktadır. Bu programlarda öğrenciler, teknik becerilerini geliştirmekle kalmayıp aynı zamanda müzik teorisi, repertuvar çalışmaları ve pedagojik yöntemler üzerine de kapsamlı bir eğitim almaktadır (Güneş, 2021).

Son yıllarda Türk müziği ses eğitimi üzerine yapılmış lisansüstü çalışmaların sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu tezler, alanın mevcut eğilimlerini, metodolojik tercihlerini ve araştırma boşluklarını ortaya koymakta, gelecekteki akademik çalışmalara yol göstermektedir (Koç, 2022). Örneğin, bazı çalışmalar halk müziği icrasının şan tekniği açısından değerlendirilmesini konu alırken (Arslan, 2015), diğerleri klasik Türk müziği ses eğitimi derslerinin pedagojik modellerini analiz etmektedir (Öztürk, 2023). Bu tezler, hem pratik hem de kuramsal açıdan Türk müziği ses eğitimine ilişkin önemli veriler sunmakta ve alanın sistematik olarak incelenmesini mümkün kılmaktadır (Yıldız, 2022).

Bu bağlamda, Türk müziği ses eğitimi alanında hazırlanmış lisansüstü tezlerin incelenmesi, alanın gelişim dinamiklerini ortaya koymak ve gelecekte yapılacak çalışmalara yön vermek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu tezler aracılığıyla, hangi konuların ön plana çıktığı, hangi yöntemlerin tercih edildiği ve alanın hangi yönlerde eksik kaldığı belirlenebilmektedir. Dolayısıyla, Türk müziği ses eğitimi alanında yapılan akademik çalışmaların sistematik bir biçimde değerlendirilmesi, hem mevcut bilgi birikimini bütüncül bir perspektifle ele almak hem de akademik literatüre anlamlı katkılar sunmak açısından gereklidir (Büyüköztürk, 2019). Bu bağlamda araştırmanın temel problemi "Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin belirli değişkenler açısından dağılımı nasıldır?" cümlesidir. Alt problemler ise aşağıdaki gibidir;

1. Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?

2. Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin lisansüstü düzeylerine (yüksek lisans, doktora vb.) göre dağılımı nasıldır?

3.Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?

4. Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımı nasıldır?

5. Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?

6. Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlandığından, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi, yazılı materyallerin sistematik bir biçimde analiz edilmesini içeren bir veri toplama yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırma, mevcut durumu ortaya koymayı amaçladığı için betimsel tarama modeline dayalı olarak gerçekleştirilmiştir (Karasar, 2018).

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de Türk müziği ses eğitimi alanında hazırlanmış lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan ve belirlenen ölçütlere uygun olarak erişilebilen tezler oluşturmaktadır (YÖK, 2026). Araştırmada örneklem seçimi, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ölçüt örnekleme, belirli kriterleri karşılayan durumların çalışmaya dâhil edilmesini esas almaktadır (Patton, 2014).

Verilerin toplanması sürecinde, ilgili tezler YÖK Ulusal Tez Merkezi üzerinden taranmış ve belirlenen anahtar kelimeler doğrultusunda elde edilmiştir. Elde edilen tezler; yayın yılı, lisansüstü düzeyi, konu alanı, hazırlandığı üniversite ve kullanılan araştırma yöntemi gibi değişkenler açısından incelenmiştir. Bu tür sınıflandırmalar, araştırma eğilimlerinin ortaya konulmasında önemli bir rol oynamaktadır (Creswell, 2017).

Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen verilerin önceden belirlenen temalara göre düzenlenmesi ve yorumlanmasını içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu doğrultuda veriler sınıflandırılarak frekans ve yüzde değerleri hesaplanmış ve bulgular çizelgeler hâlinde sunulmuştur (Büyüköztürk, 2019). Elde edilen bulgular yorumlanarak alan yazına katkı sağlayacak çıkarımlarda bulunulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

Çizelge 1. Türk Müziği Ses Eğitimi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	f
1998	1
2010	1
2011	1
2013	1
2014	1
2017	1
2018	1
2019	5
2020	2

2021	3
2023	2
2024	2
2025	3
Toplam	**24**

Çizelge 1 incelendiğinde, Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin 1998-2025 yılları arasında dağılım gösterdiği görülmektedir. Alanla ilgili tespit edilen ilk lisansüstü tezin 1998 yılında hazırlandığı belirlenmiştir. 2010, 2011, 2013, 2014, 2017 ve 2018 yıllarında birer tez çalışması gerçekleştirilirken, en fazla tezin 2019 yılında (f=5) tamamlandığı tespit edilmiştir. 2020 ve 2023 yıllarında ikişer (f=2), 2021 ve 2025 yıllarında ise üçer (f=3) tez çalışmasının yapıldığı görülmektedir. Elde edilen bulgular, Türk müziği ses eğitimi alanında gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin belirli dönemlerde yoğunlaştığını ve özellikle 2019 yılı sonrasında daha düzenli bir dağılım sergilediğini ortaya koymaktadır.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin lisansüstü düzeylerine göre dağılımı nasıldır?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

Çizelge 2. Türk Müziği Ses Eğitimi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Lisans Düzeylerine Göre Dağılımı

Lisansüstü Düzey	**f**
Yüksek Lisans	19
Doktora	4
Uzmanlık	1
Toplam	**24**

Çizelge 2 incelendiğinde, Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans düzeyinde gerçekleştirildiği görülmektedir. İncelenen 24 tezin 19'unun yüksek lisans, 4'ünün doktora ve 1'inin uzmanlık tezi olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, Türk müziği ses eğitimi alanındaki akademik çalışmaların ağırlıklı olarak yüksek lisans düzeyinde yoğunlaştığı, doktora ve uzmanlık düzeyindeki tezlerin ise daha sınırlı sayıda olduğu söylenebilir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular aşağıdaki çizelgede sunulmuştur.

Çizelge 3. Türk Müziği Ses Eğitimi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	**f**
Necmettin Erbakan Üniversitesi	3
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	3
İstanbul Teknik Üniversitesi	2
Afyon Kocatepe Üniversitesi	2
Selçuk Üniversitesi	1
Sakarya Üniversitesi	1
Celal Bayar Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	1
Adıyaman Üniversitesi	1

Atatürk Üniversitesi	1
Ordu Üniversitesi	1
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi	1
On Dokuz Mayıs Üniversitesi	1
Hacettepe Üniversitesi	1
Yıldız Teknik Üniversitesi	1
İstanbul Okan Üniversitesi	1
Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi	1
Kocaeli Üniversitesi	1
Toplam	**24**

Çizelge 3 incelendiğinde, Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin farklı üniversitelerde gerçekleştirildiği görülmektedir. En fazla tezin Necmettin Erbakan Üniversitesi (f=3) ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde (f=3) hazırlandığı tespit edilmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi (f=2) ve Afyon Kocatepe Üniversitesi (f=2) bu üniversiteleri takip etmektedir. Bununla birlikte, Selçuk Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Celal Bayar Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Ordu Üniversitesi, Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul Okan Üniversitesi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi ve Kocaeli Üniversitesi'nde birer tez çalışmasının (f=1) gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, Türk müziği ses eğitimi alanındaki lisansüstü tezlerin farklı yükseköğretim kurumlarına dağıldığını, ancak bazı üniversitelerin tez üretiminde daha fazla öne çıktığını göstermektedir.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımı nasıldır?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

Çizelge 4. Türk Müziği Ses Eğitimi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Ana tema	Ayrıntı	f	Toplam
Model önerisi	*Birinci sınıflara yönelik model önerisi*	*2*	6
	Ses alıştırmalarına yönelik model önerisi	*3*	
	Temel becerilere yönelik eylem araştırması	*1*	
Ses eğitimi yöntem, teknik ve uygulamaları	*Ses eğitimi yöntemleri*	*2*	9
	Ses alıştırmaları	*1*	
	Türkü formunun kullanımı	*1*	
	Vokal teknik incelemeleri	*2*	
	Süsleme teknikleri	*1*	
	Belt–twang tekniği analizi	*1*	
	Piyano eşlikli eserler	*1*	
İcra ve performans incelemeleri	*Ekol seslerin İcra özelliklerinin değerlendirilmesi*	*1*	3
	Ekol seslerin görüşleri	*1*	
	THM örneklemine yönelik tespitler	*1*	
Eğitim programları ve pedagojik yaklaşımlar	*Öğretim programı incelemeleri, ses eğitimi anlayışının incelenmesi*	*3*	4
		1	

Ses eğitimi sürecinde karşılaşılan sorunlar	*Ses alanı*	*1*	6
	Ses kalitesi	*1*	
	Yöresel ağız özelliklerine dayalı problemler	*1*	
	Ses eğitiminde karşılaşılan genel problemler,	*1*	
	Foniatri	*1*	
	Ses eğitiminin gerekliliği	*1*	
	Ses sağlığı		

Çizelge 4 incelendiğinde, Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin farklı konu başlıkları altında yoğunlaştığı görülmektedir. En fazla çalışmanın ses eğitimi yöntem, teknik ve uygulamaları ana teması altında gerçekleştirildiği (f=9) belirlenmiştir. Bu tema kapsamında ses eğitimi yöntemleri, ses alıştırmaları, türkü formunun kullanımı, vokal teknik incelemeleri, süsleme teknikleri, belt–twang tekniği analizi ve piyano eşlikli eserlerin incelenmesine yönelik çalışmalar yer almaktadır.

Bunu, model önerisi teması altında değerlendirilen tezler (f=6) takip etmektedir. Bu kapsamda birinci sınıf öğrencilerine yönelik model önerileri, ses alıştırmalarına yönelik model önerileri ve temel becerilerin kazandırılmasına yönelik eylem araştırmalarının ele alındığı görülmüştür.

Ses eğitimi sürecinde karşılaşılan sorunlar temasında da altı tez çalışmasının (f=6) bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmaların; ses alanı, ses kalitesi, yöresel ağız özelliklerine dayalı problemler, ses eğitiminde karşılaşılan genel problemler, foniatri, ses eğitiminin gerekliliği ve ses sağlığı gibi konular üzerine yoğunlaştığı belirlenmiştir.

Diğer taraftan, eğitim programları ve pedagojik yaklaşımlar teması altında dört tez (f=4) yer almakta olup bu çalışmalar öğretim programlarının incelenmesi ve ses eğitimi anlayışının değerlendirilmesine odaklanmaktadır. İcra ve performans incelemeleri ana teması altında ise üç tez (f=3) tespit edilmiş; bu çalışmaların ekol seslerin icra özelliklerinin değerlendirilmesi, ekol seslerin görüşlerinin belirlenmesi ve Türk halk müziği örneklemine yönelik tespitlerden oluştuğu görülmüştür.

Elde edilen bulgular, Türk müziği ses eğitimi alanındaki lisansüstü tezlerin ağırlıklı olarak ses eğitimi yöntemleri, teknikleri ve uygulamalarına odaklandığını; buna karşın icra ve performans incelemelerine yönelik çalışmaların daha sınırlı sayıda olduğunu göstermektedir.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

Çizelge 5. Türk Müziği Ses Eğitimi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımı

Ana tema	**Ayrıntı**	**f**	**Toplam**
Nitel	Betimsel çalışma	8	15
	Literatür taraması	7	
Nicel	Deneysel çalışma	4	11
	Tarama modeli	7	
Karma	Karma yöntem	2	2

Çizelge 5 incelendiğinde, Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerde farklı araştırma yöntemlerinin tercih edildiği görülmektedir. Nitel araştırma yöntemleri kapsamında 15 tez çalışması tespit edilmiş olup, bu çalışmaların 8'inin betimsel çalışma, 7'sinin ise literatür taraması niteliğinde olduğu belirlenmiştir. Nicel araştırma yöntemleri kapsamında toplam 11 tez yer almakta olup, bunların 4'ünün deneysel desenle, 7'sinin ise tarama modeli kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, 2 tez çalışmasında karma araştırma yönteminin tercih edildiği tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgular, Türk müziği ses eğitimi alanındaki lisansüstü tezlerde nitel araştırma yöntemlerinin daha yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, nicel yöntemlerin de önemli bir yer tuttuğu, karma yöntem yaklaşımının ise daha sınırlı düzeyde tercih edildiği görülmektedir.

3.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

Çizelge 6. Türk Müziği Ses Eğitimi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri toplama araçları	f
Anket	3
Doküman Analizi	5
Gözlem formu	5
Görüşme Formu	7
Uygulamalı Test	4
Toplam	24

Çizelge 6 incelendiğinde, Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerde farklı veri toplama araçlarının kullanıldığı görülmektedir. İncelenen tezlerde en sık tercih edilen veri toplama aracının görüşme formu (f=7) olduğu belirlenmiştir. Bunu doküman analizi (f=5) ve gözlem formu (f=5) izlemektedir. Uygulamalı testlerin dört tezde (f=4), anketlerin ise üç tezde (f=3) kullanıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, Türk müziği ses eğitimi alanındaki lisansüstü tezlerde katılımcı görüşlerini ortaya koymaya yönelik veri toplama araçlarının daha yaygın olarak tercih edildiğini, bununla birlikte doküman incelemesi ve gözleme dayalı veri toplama süreçlerinin de önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Türk müziği ses eğitimi alanında yapılmış ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında erişilebilen 24 lisansüstü tez; yıllara göre dağılım, lisansüstü düzey, üniversite, konu, araştırma yöntemi ve veri toplama araçları açısından incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Türk müziği ses eğitimi alanındaki akademik çalışmaların belirli bir zaman dilimi içerisinde süreklilik gösterdiğini ortaya koymuştur. İncelenen tezlerin 1998-2025 yılları arasında dağılım gösterdiği, özellikle 2019 yılında tez sayısının diğer yıllara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Lisansüstü düzey açısından değerlendirildiğinde, tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans düzeyinde gerçekleştirildiği, doktora ve uzmanlık düzeyindeki çalışmaların ise daha sınırlı

sayıda kaldığı tespit edilmiştir. Bu durum, alanın lisansüstü düzeyde ele alındığını göstermekle birlikte, ileri düzey akademik çalışmaların niceliğine ilişkin önemli veriler sunmaktadır.
Üniversitelere göre dağılım incelendiğinde, Türk müziği ses eğitimi alanında gerçekleştirilen tezlerin farklı yükseköğretim kurumlarında üretildiği görülmüştür. Bununla birlikte, bazı üniversitelerin bu alandaki tez üretiminde daha belirgin bir konuma sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, Türk müziği ses eğitimi alanındaki akademik ilginin ülke genelinde farklı kurumlara yayıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.
Tez konularına ilişkin bulgular, çalışmaların ağırlıklı olarak ses eğitimi yöntemleri, teknikleri ve uygulamalarına odaklandığını ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra model önerileri, eğitim programları ve pedagojik yaklaşımlar ile ses eğitimi sürecinde karşılaşılan sorunlara yönelik çalışmaların da alanda yer bulduğu görülmüştür. İcra ve performans incelemelerine yönelik araştırmaların ise diğer konu alanlarına göre daha sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir.
Araştırma yöntemleri bakımından değerlendirildiğinde, nitel yöntemlerin nicel ve karma yöntemlere kıyasla daha fazla tercih edildiği belirlenmiştir. Veri toplama araçları açısından ise görüşme formlarının en sık kullanılan araç olduğu, bunu doküman analizi ve gözlem formlarının izlediği görülmüştür. Bu durum, Türk müziği ses eğitimi alanında gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin daha çok betimleyici ve katılımcı görüşlerine dayalı bir araştırma yaklaşımı benimsediğini göstermektedir.
Sonuç olarak, Türk müziği ses eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin, alanın farklı boyutlarını ele alan önemli bir bilgi birikimi oluşturduğu söylenebilir. Bununla birlikte, elde edilen bulgular, konu çeşitliliği, araştırma yöntemleri ve lisansüstü düzey bakımından alanın gelişimine yönelik değerlendirmeler yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle araştırmanın, Türk müziği ses eğitimi alanındaki mevcut akademik görünümün ortaya konulmasına katkı sunduğu düşünülmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:
1. Türk müziği ses eğitimi alanında doktora düzeyindeki çalışmaların sayısı artırılmalıdır.
2. Deneysel ve karma yöntemlerin kullanıldığı araştırmalar teşvik edilmelidir.
3. Ses eğitimi sürecine yönelik disiplinler arası çalışmalar (foniyatri, akustik, dilbilim vb.) desteklenmelidir.
4. Türk müziğine özgü ses eğitimi yöntem ve modellerinin geliştirilmesine yönelik uygulamalı araştırmalar yapılmalıdır.
5. Farklı üniversitelerde yürütülen lisansüstü programların sayısı ve niteliği artırılmalıdır.
6. Alan yazınında sistematik derleme ve meta-analiz çalışmalarına daha fazla yer verilmelidir.
7. Güncel teknolojilerin ses eğitimi süreçlerine entegrasyonu üzerine çalışmalar yapılmalıdır.

Sonuç olarak, Türk müziği ses eğitimi alanının gelişmekte olan bir araştırma sahası olduğu, ancak metodolojik çeşitlilik ve kuramsal derinlik açısından daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Bu doğrultuda yapılacak nitelikli araştırmaların, alanın bilimsel gelişimine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan, B. (2015). Türk halk müziği icrasının şan tekniği açısından değerlendirilmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Aydın, M. (2021). Türk müziğinde meşk geleneği ve modern uygulamalar. Ankara: Müzik Akademi Yayınları.

Büyüköztürk, Ş. (2019). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem Akademi.

Creswell, J. W. (2017). Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları (S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.

Çelik, A. (2019). Türk müziğinde üslup ve ses eğitimi. Bursa: Ekin Yayınevi.

Demir, F. (2020). Devlet konservatuvarlarında Türk müziği eğitimi. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, R. (2019). Türk müziği tarihsel süreç ve pedagojik yaklaşımlar. İstanbul: Müzikoloji Yayınları.

Güneş, H. (2021). Türk müziği ses eğitimi programlarının analizi (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Karasar, N. (2018). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kara, S. (2017). Ses eğitimi ve pedagojik yöntemler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Koç, D. (2022). Türk müziği ses eğitimi alanında yüksek lisans tezlerinin incelenmesi. Ankara: YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Öztürk, V. (2023). Türk müziği yüksek lisans tezlerinde pedagojik yaklaşımlar. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.

Patton, M. Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Polat, E. (2020). Konservatuvarlarda Türk müziği eğitimi ve ses teknikleri. Müzik Eğitim Dergisi, 12(1), 45–67.

Yıldız, T. (2022). Türk müziği ses eğitimi araştırmalarının değerlendirilmesi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, K. (2018). Puan sistemi ve Türk müziği eğitimi. Müzikoloji Araştırmaları Dergisi, 5(2), 23–38.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2026). Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/

CHORD TONE TEMELLİ DOĞAÇLAMA YAKLAŞIMI VE PERFORMANSI

Öğrenci Batuhan ŞALLIEL
Yıldız Teknik Üniversitesi
batuhansalliel@gmail.com – 0009-0000-4934-5550

Dr. Öğr. Üyesi Şebnem UŞEN
Yıldız Teknik Üniversitesi
usen@yildiz.edu.tr – 0000-0003-1802-7503

ÖZET

Caz müziğinin temel yapı taşlarından biri olan doğaçlama, tarihsel süreç içerisinde genellikle kulaktan öğrenme ve hissiyata dayalı olarak geliştirilmektedir. Günümüzde caz eğitimi veren kurumların doğaçlama pratiğini sistematik ve pedagojik bir yapıyla yeterince ele almaması, bu alanda oluşan bir ihtiyacı meydana çıkarmaktadır. Bu çalışma, chord-tone improvisation (akor sesleriyle doğaçlama) pratiğini sistematik, pedagojik bir yöntem çerçevesinde incelemeyi ve öğretim sürecine yönelik bir model sunarak amaçlamaktadır.

Yapılan çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup; swing dönemine ait tonal eserlerin akor yürüyüşleri üzerine, akor sesleriyle doğaçlama pratiğinde kullanılan melodik yaklaşım, nota tercihleri, ritmik motifler betimsel analiz yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışma sonucunda, akor sesleriyle doğaçlama pratiğinde 1, 3, 5, 7 derecelerinin temel yapı oluşturduğunu; 9, 11, 13 derelerinin ise tansiyon sesleri olarak doğaçlamayı zenginleştirdiği kanısına varılmıştır. Ayrıca, klasik batı müziğinde kullanılan geçiş notaları, antisipasyon, yaklaşım notaları gibi kavramlar ritmik motifler ve permütasyon sistemiyle birlikte yürütülmektedir. Bu sebeple hızlı ve sistematik şekilde doğaçlama pratiğinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Caz, akor sesleri, doğaçlama, ritim, transkripsiyon

CHORD TONE TEMELLİ DOĞAÇLAMA YAKLAŞIMI VE PERFORMANSI

1. GİRİŞ

Caz eğitimi, klasik batı müziği temelleri ve performans pratiğinin birlikte yürütüldüğü disiplinler arası bir öğrenme alanı olarak kabul görmektedir. Eğitim sürecinin temelinde yer alan doğaçlama, caz müziğinin temel yapı taşlarından biri olup öğrencilerin müzikal yaratıcılık, teknik yeterlilik ve armonik farkındalık becerilerini geliştirmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeple doğaçlama öğretimi, caz eğitiminin merkezinde yer almaktadır.

Gam çalışmaları, akor dizileri, akor sesleri ve transkripsiyon gibi çeşitli pedagojik yaklaşımlar caz doğaçlamasının öğretiminde kullanılmaktadır. Özellikle akor sesleriyle doğaçlama çalışmaları, öğrencilerin armonik yapıyı daha iyi kavramalarına, hızlı ve sistematik bir şekilde doğaçlamaya uyarlayarak geliştirmelerine olanak sağlamaktadır. Bu yaklaşım, doğaçlamanın usta-çırak ilişkisi veya kulaktan öğrenme gibi prensiplerin önüne geçerek sistematik bir çalışma olarak ele alınmasına katkı sunmaktadır.

Bununla birlikte caz doğaçlama eğitiminin tarihsel gelişimi incelendiğinde, literatürde yer alan kitapların genellikle akor dizileri ve mod kullanımı ekseninde şekillendiği görülmektedir. Bu durum, doğaçlama öğretimine ilişkin sistematik ve pedagojik modellerin sınırlı kalmasına neden olmuş, özellikle başlangıç ve orta düzey öğrenciler için yapılandırılmış pedagojik yaklaşımlarına olan ihtiyacı artırmıştır.

Bu çalışmada, caz eğitiminde kullanılan akor sesleriyle doğaçlama çalışmaları incelenerek söz konusu yaklaşımın öğretim sürecindeki işlevi değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında literatürde bulunan eğitim materyalleri belge incelemesi yöntemiyle analiz edilmiş, elde edilen veriler betimsel analiz çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın, caz doğaçlama eğitiminde pedagojik uygulamaların anlaşılmasına ve bu alandaki literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Caz Eğitiminin Kurumsallaşma Süreci

Caz müziği eğitimi büyük ölçüde kulaktan öğrenme ve usta-çırak ilişkisiyle nesilden nesile aktarılmıştır. Bu geleneksel aktarım modeli, 20. Yüzyılın ortalarından itibaren yerini giderek daha kurumsal ve sistematik bir eğitim anlayışına bırakmıştır. Bu sürecin önemli dönüm noktalarından biri, günümüzde Berklee College of Music adıyla bilinen kurumun, Lawrence Berk tarafından 1945 yılında Schillinger House of Music adıyla faaliyetlerine başlamış olmasıdır. Bu kurum, pedagojik caz eğitimi veren öncü yapılardan biri olmuştur. Bu doğrultuda, caz müziğinin akademik alanda sistematik bir eğitim anlayışıyla ele alınmasına katkılar sağlamıştır (The American Turkish Society, 2007; Arif Mardin Fellowship Scholars, 2025).

Berklee School of Music'in öncülüğünde gelişen kurumsal eğitim, ilerleyen yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki diğer yükseköğretim kurumları tarafından da benimsenmiş ve caz eğitiminin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. İlgili dönemde özgün bir caz müfredatın söz konusu olmaması nedeniyle, eğitim modeli büyük ölçüde klasik Batı müziği geleneğinden şekillenmiş ve caz pedagojisinin temelleri bu çerçevede oluşturulmuştur.

1970 yılında yayımlanan Berklee School of Music kataloğunda yer alan açıklamalarda, Amerikan müziğinin teknik açıdan gelişim gösterdiği ve sanatçılar arasındaki rekabetin giderek arttığı vurgulanmaktadır. Bu sebeple, yalnızca yeteneğin yeterli olmadığı, akademisyenler ve profesyonel icracılar tarafından yürütülen kapsamlı bir pedagojik eğitimin zaruri olduğu ifade edilmektedir (Berklee, 1970-71).

Caz eğitiminin kurumsallaşmasıyla birlikte doğaçlama, armoni, form bilgisi, kontpuan, kulak eğitimi ve toplu icra gibi dersler sistematik bir müfredat içerisinde yapılandırılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de caz eğitimi veren kurumları karşılaştırıldığında, benzer ders içeriklerine rastlanmaktadır. Enstrüman eğitimi, armoni, form bilgisi, kontrpuan, kulak eğitimi, toplu icra (ensemble) gibi dersler, klasik Batı müziği müfredatında bulunan derslerle önemli ölçüde benzerlik göstermektedir (T.C. İstanbul Devlet Konservatuarı, 2024; Müfredat Ders Listesi, 2025).

2.2. Caz Doğaçlamasında Pedagojik Yaklaşımlar

Doğaçlama, caz müziğinin temel yapı taşlarından birini oluşturmakta ve bu doğrultuda caz eğitim modeli kuramsal ve uygulamalı boyutlarıyla paralel bir şekilde ilerlemektedir. Akor dizileri, gamlar, akor sesleri, transpozisyon gibi pratikler, doğaçlama becerisinin gelişmesinde temel araçlar olarak kullanılmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde doğaçlama yaklaşımlarının çeşitlendiği ve bu yaklaşımların kurumsal caz eğitimi içerisinde de sistematik bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda taklit, transkripsiyon ve cümle çalışmaları gibi uygulamaların, caz dilinin güçlenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir.

Çocukların ana dillerini, kendilerinden daha yetkin konuşmacıları taklit ederek öğrenmeleri, genç sanatçıların da caz dilini deneyimli doğaçlama icracılarını taklit ederek öğrenmeleri mümkündür. Bu durum, caz solosunu, melodisini oluştururken başvurdukları geleneksel kalıp ifadeleri müzikal dağarcığının edinilmesini içermektedir (Berliner, 1994).

Pedagojik caz eğitiminin önemli bir parçası olan transkripsiyon, caz doğaçlama pratiğinde temel bir öğrenme aracı olarak kullanılmaktadır. Bu süreçte öğrenciler, kayıtlı performansları dinleyerek doğaçlamaları analiz eder ve ezberleyerek içselleştirirler. Ardından, söz konusu doğaçlamalar şarkı söyleme veya heceleme pratiği ile desteklenerek icra pratiğine aktarılır ve daha sonra notasyona aktarılarak yapısal olarak analiz edilir. Bu pratiğin devamında, doğaçlamada elde edilen cümleler farklı tonalitelere transpoze ederek teknik ve işitsel becerilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Caz müzisyenleri doğaçlamaları kulaktan öğrenmektedir veya doğaçlamaları transkrip ederek Batı müziği notasyonu ile mümkün olduğu kadar doğru biçimde yazıya geçirmeyi faydalı bulmaktadır. Bu süreçte, sanatçılar kendi enstrümanlarını araç olarak kullanıp, kayıtta yer alan doğaçlamayı öğrendikten sonra müzikal ifadenin parmak pozisyonlarını nota isimlerine dönüştürerek porte üzerine aktarırlar (Berliner, 1994).

2.3. Chord-scale Sistemi ve Teorik Temelleri
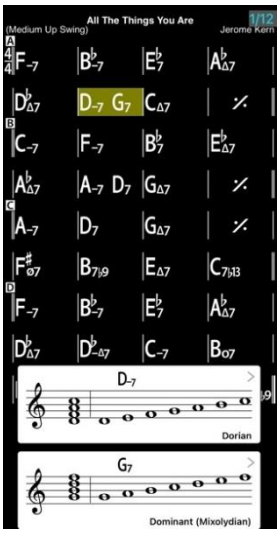
Chord-scale (akor dizi) sistemi, caz teorisi ve doğaçlama pratiğinde akorlarla ilişkilendirilen gamların kullanımı üzerine kurulu bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu sistem, özellikle 1950'li yıllardan itibaren caz eğitiminin kurumsallaşmasıyla birlikte yaygınlaşmış ve doğaçlama öğretiminde önemli bir teorik çerçeve haline gelmiştir. Her akorun belirli bir gam ile ilişkilendirilmesini esas alan sistem, doğaçlama sürecini yapılandırılmış bir zemine taşımaktadır.

George Russell, David Baker, Jamey Aebersold gibi müzisyen, teorisyen ve akademisyenlerin çalışmalarıyla birlikte caz doğaçlama pedagojisine yeni bir yaklaşım oluşmuştur. Bu yönelim, temel fonksiyonel armoni üzerine II, V, I akor dizilerini yerleştirerek doğaçlamaya sistematik bir bakış açısı kazandırmıştır. Ayrıca, Ionian, Dorian, Phyrigian, Lydian gibi modlar da bu çerçevede doğaçlama eğitimine entegre edilmiştir.

Bu bağlamda piyanist, besteci ve akademisyen Barry Harris, caz müziğini okullarda öğretmeye başladıklarında öğretecek bir şey bulmaları gerektiğini ve bu sebeple seçtikleri yöntemlerden biri akor dizilerinin olduğunu belirtmektedir. Harris ayrıca kişisel olarak herhangi bir mod bilgisi olmadan caz icrasını sürdürdüğünü belirtmektedir (Harris, 2010).

Akor dizi seslerinin ezberlenmesi ve farklı tonalitelere transpoze edilerek kullanılması, çok sayıda farklı dizinin oluşturulmasına sebep olmaktadır. Bu diziler genellikle kaynak kitaplarda inici ve çıkıcı şekilde yazılmış olup, herhangi bir ritim, motif, artikülasyon, dinamik gibi müziğin temel yapıtaşlarını içermemektedir. Bu durum, doğaçlama pratiğinin teknik bir etüt çalışmasına yakın bir yapıya dönüşmesine sebep olmaktadır.

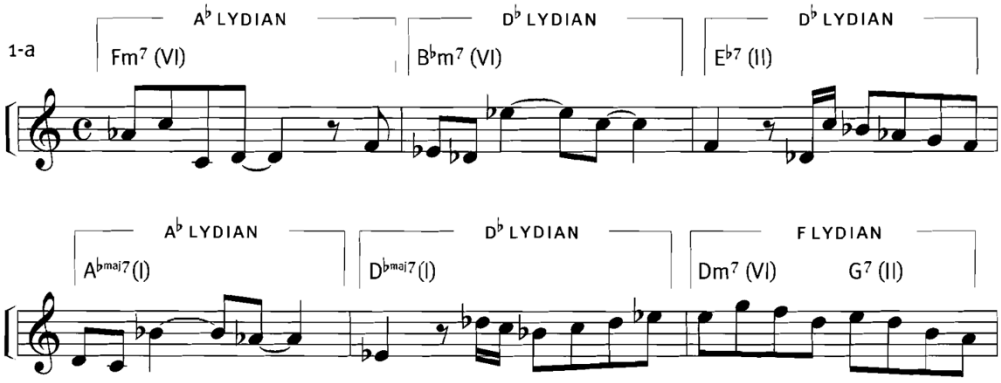
Benzer bir şekilde Berklee College of Music akademisyenlerinden Hal Crook, akor dizi sesleriyle doğaçlama yaklaşımının kompleks bir yapıya sahip olduğunu ve bu yaklaşımın öğrencilerin doğaçlama kurgusunu olumsuz bir şekilde etkilediğini belirtmektedir (Crook, 2000).

Görsel 1: IrealB Chord-scale Çalışması

Görsel 1'de yer alan IrealB uygulaması, günümüzde birçok kişi tarafından kullanılan bir araç haline gelmiştir. Akor yürüyüşü üzerine, doğaçlama pratiğinde kullanılmak üzere akor dizileri çıkıcı olarak gösterilmektedir.

George Russell tarafından yayımlanan Lydian Chromatic Concept of Tonal Organization, caz teorisi tarihinde doğaçlama ve armoni anlayışına farklı bir bakış açısı sunan en önemli çalışmalardan biri olarak kabul edilmektedir. İlk kez 1953 yılında yayımlanan bu sistem, geleneksel tonal organizasyonu Lydian modu üzerinden yeniden tanımlanması önermektedir.

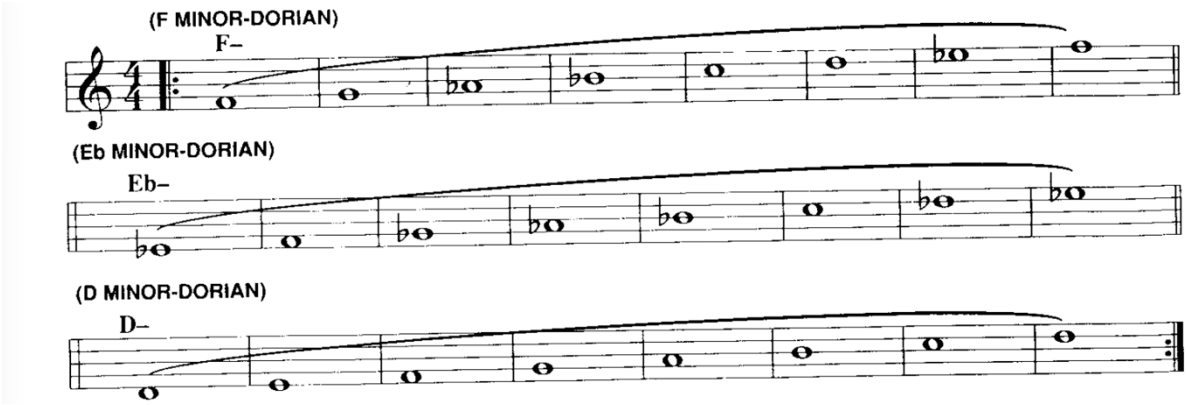

Görsel 2: George Russell Lydian Chromatic Concept Yaklaşımı

Görsel 2'de bulunan çalışmada, Fm7 akoru üzerine Ab Lydian, Bbm7 ve Eb7 akorları üzerine Db Lydian dizisi kullanıldığı görülmektedir. Dördüncü ölçüde yer alan Abmaj7 akoru üzerine tekrar Ab Lydian dizisi tercih edilmiş olup, Dbmaj7 akoru için Db Lydian kullanılmaktadır. Son olarak Dm7 ve G7 akorları üzerine F Lydian tercih edildiği belirtilmektedir (Russell, 2001).

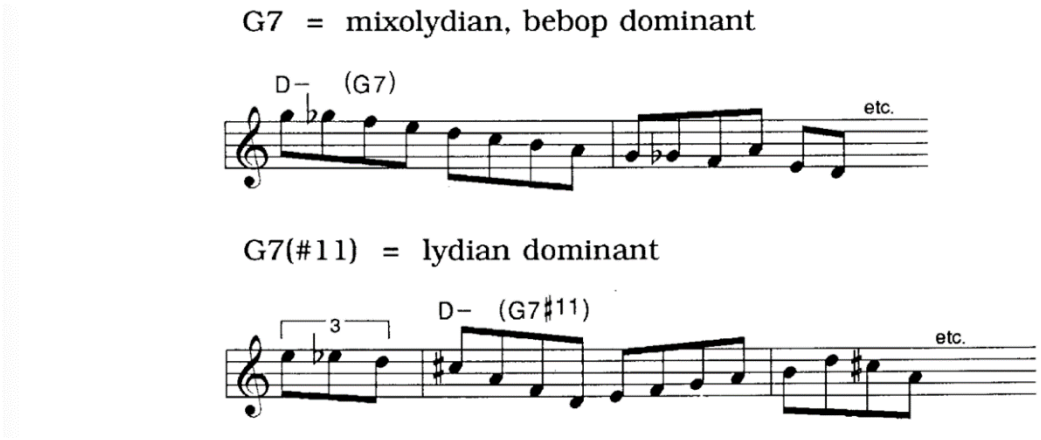
Yukarıda incelenen Russell'a ait çalışmada, doğaçlama yaklaşımının Lydian dizileri üzerinden oluştuğu gözlemlenmektedir. Ancak, notasyona geçirilen doğaçlama pratiği yakından incelediğinde, akor seslerinin 1, 3, 5, 7. dereceleri içerdiğini ve 9, 11, 13. derecelerin de kullanıldığı tespit edilmektedir.

Jamey Aebersold'a ait How To Play and Improvise adlı kitapta yer alan bilgiler akor dizileri üzerine kurulmuş olup doğaçlama pratiği yapacak kişilere bilgiler vermektedir. F- akoru üzerine F minör Dorian modunu çıkıcı şekilde pratik ederek başlamaktadır. Ardından Eb minör Dorian ve D Dorian dizileri kitapta yer almaktadır (Aebersold, 1992).

Görsel 3: Jamey Aebersold Akor Dizi Çalışması

Görsel 3'te bulunan akor dizisi çalışmasında, minör akorlar üzerinde kullanılabilecek Dorian modu çıkıcı şekilde gösterilmektedir. Söz konusu çalışma, öğrencilerin minör akorlar üzerinde mod temelli doğaçlama geliştirmelerine ve melodik cümlelerini akor yapısıyla ilişkilendirerek oluşturmalarına katkı sağlamaktadır.

Görsel 4: David Baker Bebop Scales Gösterimi
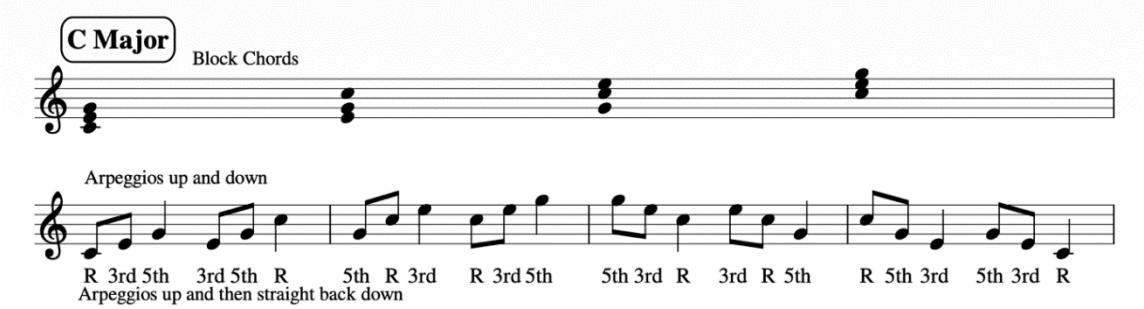
Benzer bir şekilde Görsel 4'te David N. Baker A Creative Approach To Practicing kitabında yer alan akor dizileri ve modlar, ilgili akor yapılarıyla eşleştirilerek verilmektedir. İnceleme sonucunda eksiltilmiş diziler, pentatonik, bebop dizisi, melodik minör gamların belirli akorlarla ilişkilendirilerek sistematik bir düzen oluşturduğu gözlemlenmektedir (Baker, 1994)

Kitaplarda yer alan bu bilgiler doğrultusunda, akor dizilerinin doğaçlama pratiğinde kapsamlı bir kullanım alanına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak akorlar için çok sayıda dizi ve modun önerilmesi, öğrencilerin geniş bir teorik çerçeveyi eş zamanlı olarak öğrenmeleri ve farklı tonaliteleri transpoze edilmesi gerekmektedir. Bunun yerine, akor sesleriyle doğaçlama pratiğinin tercih edilmesi önerilmektedir. Akor yapısını oluşturan temel seslerin kullanımı sayesinde melodik bütünlüğün sağlanabildiği ve akor dizi yaklaşımında bulunan birçok notanın işlevsel karşılıklarının elde edilebileceği öngörülmektedir.

2.4. Chord-tone Temelli Doğaçlama Pratiği
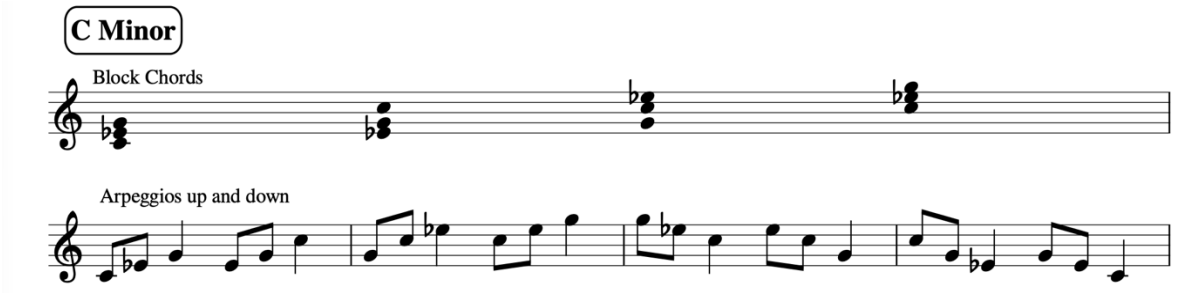
1950'li yıllara kadar kulaktan ilerleyen caz doğaçlama sistemi, akor sesleriyle doğaçlama pratiğine çok yakın olup, klasik caz eserlerinde yer alan akor yürüyüşünün üzerine kurgulanarak temelde 1, 3, 5 ve 7 derecelerini alarak 9, 11, 13 seslerinin tansiyon sesler olarak ifade edilmesidir. Çalışma pratiğinde yer alan akor sesleri kurgulanarak, doğaçlama pratiğini icra edecek sanatçılar hızlı ve melodik kurgusu yüksek bir doğaçlama icra edilebilmektedir (Pease, 2003).

Akor sesleriyle doğaçlama pratiğinde yer alan temel çalışmalardan biri, akor sesleri ve çevrimlerinin sistematik olarak çalışılmasıdır. Majör, minör, dominant eksiltilmiş ve artırılmış akorların içerdiği seslerin icra edilmesi, bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Bu çalışma, doğaçlamada armonik farkındalığın ve akor yürüyüşlerinin müzikal olarak daha bilinçli kullanılmasına katkı sağlamaktadır. (Graham, 2018)

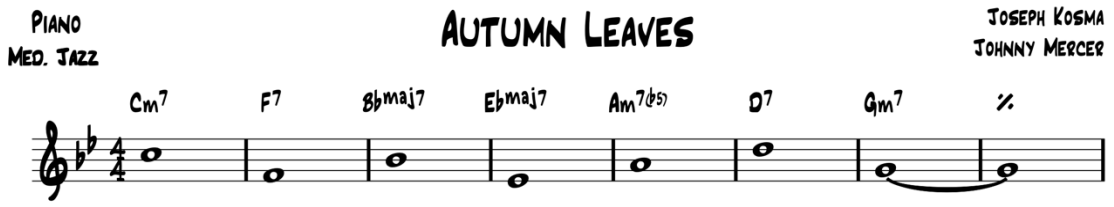
Görsel 5: Bil Graham Akor Sesleri Çalışması Major

Görsel 5'te yer alan çalışmada, C Major akorunun birinci, üçüncü ve beşinci derecelerinin çıkıcı ve inici arpej çalışması bulunmaktadır. Bu çalışma, minör, dominant, eksiltilmiş akorlar üzerinde de uygulanarak akor sesleriyle doğaçlama pratiği üzerinde son derece faydalı olmaktadır.
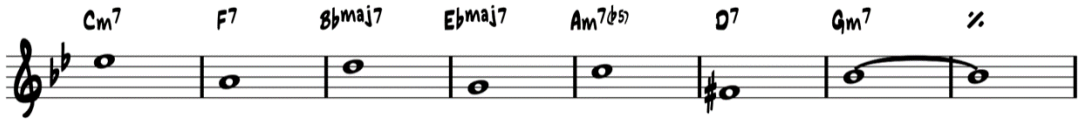

Görsel 6: Bill Graham Chord-tone Çalışması Minor

Görsel 6'te bulunan çalışmada, C Minor akorunun kök, birinci, ikinci ve üçüncü çevrimi yer almaktadır. Akor sesleri ardışık olarak seslendirilerek doğaçlama pratiğine entegre edilebilmektedir. Ayrıca, bu pratik beşli çemberi kullanılarak farklı tonalitelerde enstrüman hakimiyeti ve armonik duyarlılık için önemli bir yer teşkil etmektedir. Örnek olarak, do majör, sol majör, re majör ve la majör akorlarının birinci, üçüncü ve beşinci dereceleri Bill Graham metodu kullanılarak transpoze edilebilmektedir.
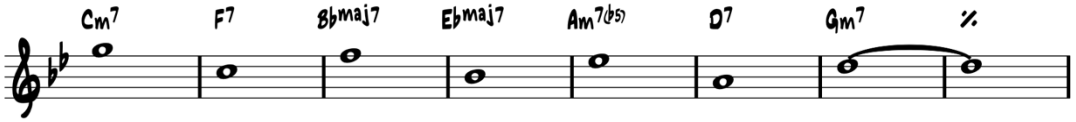

Görsel 7: Autumn Leaves Kök Ses Çalışması

Görsel 7'de yer alan Autumn Leaves eserinin akor yürüyüşü üzerinden kök ses çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında, akor sesleriyle doğaçlama pratiğinin temelini oluşturan birinci, üçüncü ve beşinci derecelerin eser üzerindeki kullanımı uygulamalı olarak gösterilmektedir. Eserin ilk sekiz ölçüsünde bulunan akorların sadece kök sesleri icra edilmektedir. Bu sebeple, tonal merkez ve armonik hareketliliğin içselleştirilmesi hedeflenmektedir.
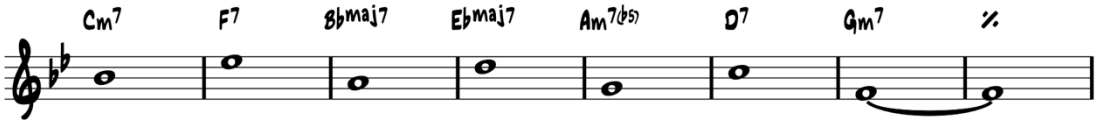

Görsel 8: Autumn Leaves Üçüncü Derece

Görsel 8'da bulunan çalışmada, akor seslerinin üçüncü dereceleri yer almaktadır. Bu çalışma, akor sesleriyle doğaçlama pratiğinin ikinci evresi olup, bir sonraki çalışmada diğer akor sesleri eklenmektedir.

Görsel 9: Autumn Leaves Beşinci Derece

Görsel 9'da yer alan pratikte, akor seslerinin beşinci derecesi yer almaktadır. Akor sesleriyle doğaçlama pratiğinde fonksiyonel armonide kullandığından dolayı akor kimliğinin desteklenmesinde tamamlayıcı bir unsur olarak bulunmaktadır.
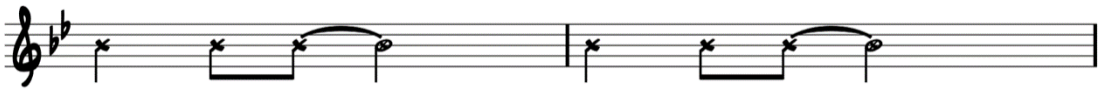

Görsel 10: Autumn Leaves Yedinci Derece

Son olarak, Görsel 10'da bulunan akor seslerinin yedinci derecesi gerilim ve sansibl etkisinden dolayı akor kurulumunda son derece önemli bir yere sahip olmaktadır.

Caz doğaçlamasının en önemli yapı taşlarından bir diğeri ise ritim unsuru olarak literatürde bulunmaktadır. Yukarıda gösterilen çalışmalar bağlamında, caz ritim unsurları eklenerek akor sesleriyle doğaçlama pratiği geliştirilebilmektedir. Literatürde bulunan caz ritim kitapları veya popüler caz eserlerinin ritimlerinden esinlenerek kurgulanan doğaçlama pratiği, öğrenciye stilistik olarak otantik bir doğaçlama dili kazandırmayı hedefleyen pedagojik bir model oluşturmaktadır.

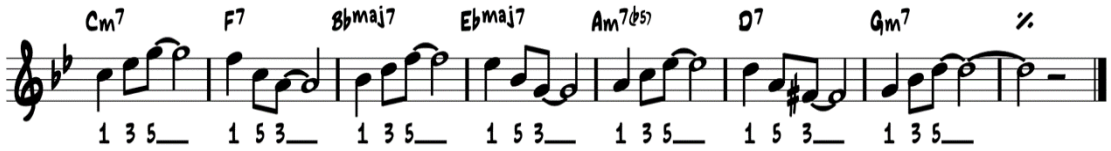
2.4.1 Caz Ritim Motifleri ve Akor Sesleriyle Doğaçlama Pratiği

Görsel 11: Caz Ritim Örneği

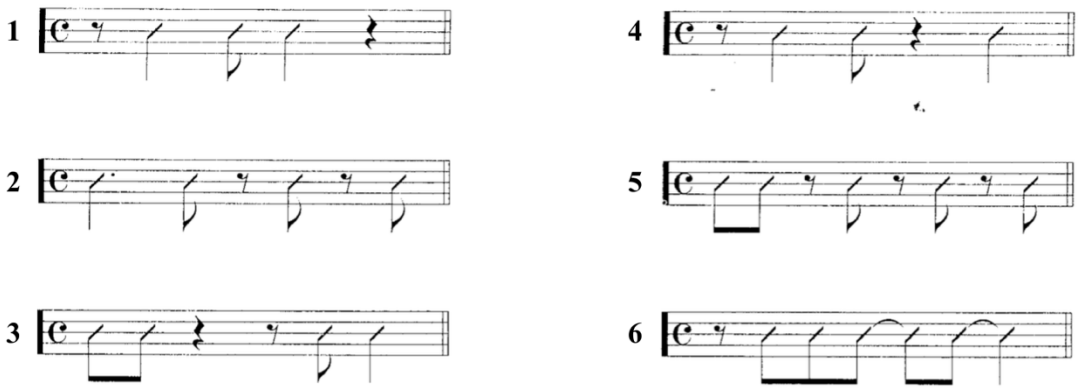
Görsel 11'de bulunan ritim örneği, 4/4 üzerine kurgulanmış olup, bir dörtlük, iki sekizlik ve ikilik değer içermektedir.

Autumn Leaves çalışması ile Görsel 11'de gösterilen ritim örneği birleştirilerek birinci, üçüncü ve beşinci dereceler ile doğaçlama pratiği oluşturulmuştur.

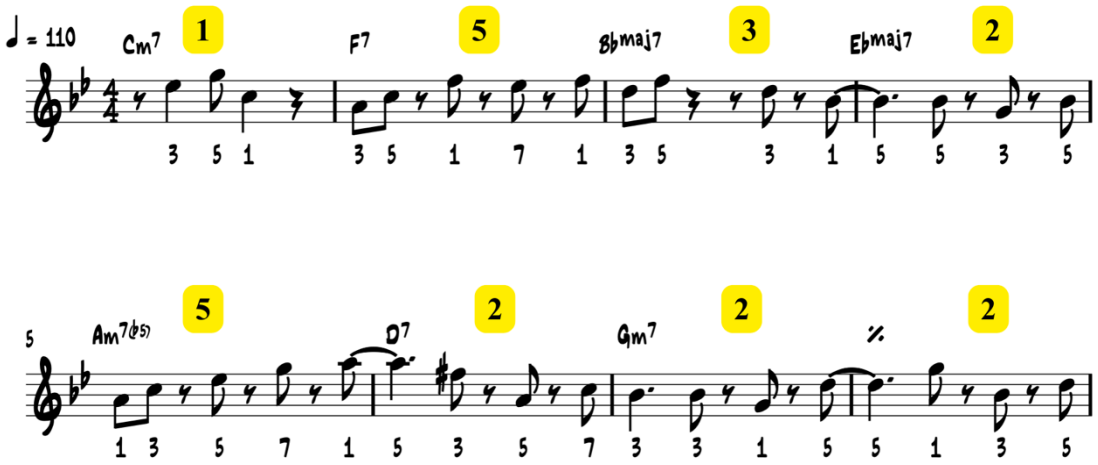
Görsel 12: Autumn Leaves Doğaçlama Örneği

Görsel 12'de bulunan doğaçlama pratiğinde, Autumn Leaves eserinin ilk sekiz ölçüsü kullanılmış olup, ilk ölçüde birinci, üçüncü ve beşinci dereceler çıkıcı olarak icra edilmektedir. İkinci ölçüde bulunan inici arpejde, birinci, beşinci ve üçüncü dereceler kullanılmış olup, doğaçlama örneği gösterilmektedir.

Görsel 13: Jerry Bergonzi Melodic Rhythm

Görsel 13'te gösterilen ritim örnekleri Jerry Bergonzi'ye ait Inside Improvisation Melodic Rhythm Vol 4 kitabında yer alan ritim motifleri olarak gözlemlenmektedir. (Bergonzi, 1994) Bu ritim kalıpları akor sesleriyle doğaçlama pratiğine entegre edilebilmektedir. Çalışmada bulunan ritim örnekleri, birinci, üçüncü, beşinci ve yedinci derece akor sesleriyle birleştirilerek caz doğaçlamasında bulunan ritmik ve melodik kurgu açısından güçlü bir doğaçlama örneği üretilmesine olanak sağlamaktadır.

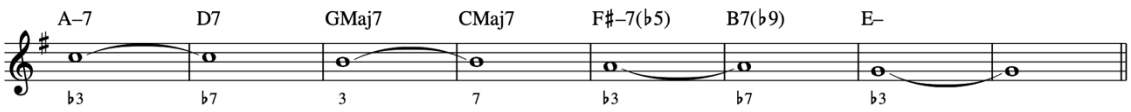
Görsel 14: Doğaçlama Örneği

Görsel 14’te gösterilen doğaçlama çalışmasında akor sesleri kullanılmış olup, Görsel 13’te yer alan numaralandırılmış ritmik ögeler kullanılmaktadır.

2.4.2. Kılavuz Nota (Guide Tones) Çalışması

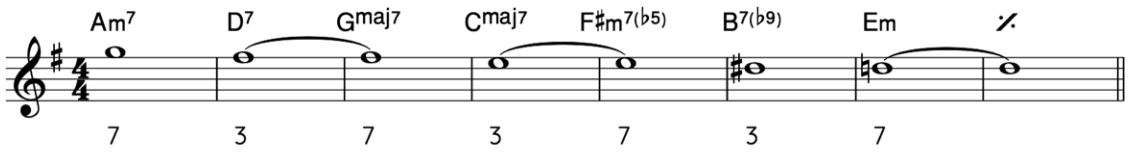
Kılavuz notalar, akor seslerinin üçüncü ve yedinci derecelerinin kullanımı ile gerçekleşmektedir ve bu dereceler akor kalitesini belirlemede son derece önemli bir rol oynamaktadır.

Kılavuz notalar, akor geçişlerinde ortak veya adım hareketi (stepwise motion) ile bağlanmaktadır. (Pease, 2003)

Görsel 15: Kılavuz Nota 3-7 (Guide Tones)

Görsel 15’te yer alan kılavuz ses çalışmasında, A-7, D7, Gmaj7, Cmaj7, F#-7b5, E7b9, E- akorları üzerinde C, B, A, G notaları öne çıkmaktadır. Bu sesler, akor derecelerinde seçilen üçücü veya yedinci dereceye bağlı olarak kurgulanabilmektedir.

Şekil 16: Kılavuz Nota Yaklaşımı 7. ve 3. Derece

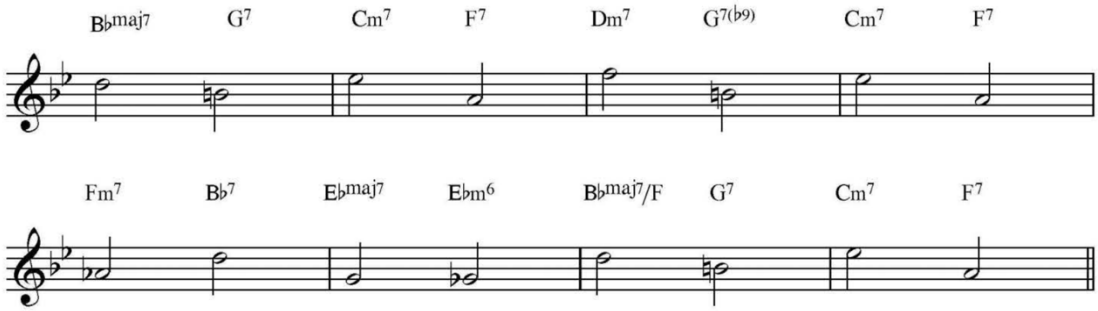
Görsel 14’te bulunan çalışmada, A-7, D7, Gmaj7, Cmaj7, F#-7b5, E7b9, E- akorları üzerinde G, F#, E, D#, D notaları görülmektedir. Kılavuz ses çalışması yedinci dereceden başlayarak üçüncü dereceye geçiş yapmaktadır.

Kılavuz sesler, akor sesleriyle doğaçlama pratiğinde uygulanabilen bir çalışma olarak değerlendirilebilmektedir. Akor değişimlerinde sırasında kurulan ortak bağlantı notaları, üçüncü, yedinci veya yedinci, üçüncü dereceler olarak kullanılabilmektedir.

2.4.3. Hedef Nota (Target Notes) Çalışması
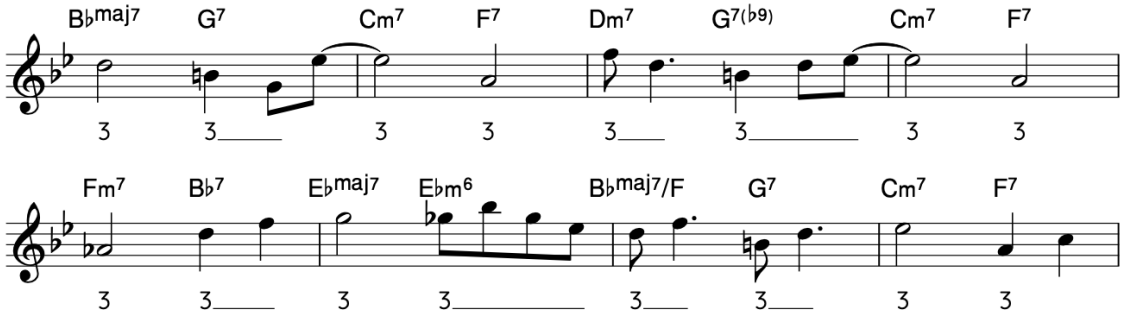
Akor sesleriyle doğaçlama çalışmasında yer alan bir diğer önemli yaklaşım, hedef nota çalışmalarıdır. Bu uygulamada, akor yürüyüşü boyunca gerçekleşen armonik değişimler sırasında akor seslerinin belirli dereceleri hedeflenerek melodik çizgi bu hedefler doğrultusunda oluşturulmaktadır.

Caz icrasında karşılaşılan zorluklardan biri, tek sesli melodik çizgiler aracılığıyla armonik yapıyı etkili bir şekilde yansıtabilmektir. Bunu gerçekleştirebilmek için hedef notaların kullanımı faydalı olmaktadır. Akorun üçüncü derecesi, majör, minör vb. niteliğini belirlemesi nedeniyle en güçlü akor seslerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşımda farklı akor sesleri de tercih edilebilir fakat üçüncü dereceler genellikle en işlevsel sonucu vermektedir. (Gabric, 2020)

Görsel 17: Hedef Nota (Target Notes) Örneği

Görsel 17'de yer alan hedef nota çalışmasında, akor seslerinin üçüncü derecesi hedef nota olarak gösterilmiştir. Bu çalışmalar akor sesleriyle doğaçlama pratiğine entegre edilerek, armonik yürüyüşün doğaçlamadaki melodik çizgiyi desteklenmesi beklenmektedir.

Görsel 18: Hedef Nota (Target Note) Doğaçlama Örneği

Görsel 18'de incelenen notasyonda, akor seslerinin özellikle üçüncü derecesine hedef nota kullanımına dayalı bir doğaçlama pratiği olduğu gözlemlenmektedir. Birinci ve üçüncü vuruşlarda gerçekleşen akor değişimlerinde, akorun niteliğini belirlemek amacıyla üçüncü derece tercih edilmiştir fakat farklı dereceler de kullanılarak, doğaçlama pratiğine uygulanması mümkün olmaktadır.

Yapılan çalışmalar ve incelemeler doğrultusunda, caz doğaçlama pratiğinde akor dizileri, modlar ve akor seslerine dayalı yaklaşımların farklı pedagojik yönelimler sunduğu gözlemlenmektedir. Bu yönelimler sonucunda, chord-tone improvisation (akor sesleriyle doğaçlama) pratiğinin sosyal medya ve çeşitli internet platformlarında giderek daha yaygın hale geldiği ve bu süreçte pedagojik çalışmalara da konu olduğu yapılan literatür incelemeleriyle ortaya konulmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, caz doğaçlama pratiğinde ve eğitiminde yer alan akor sesleriyle doğaçla yaklaşımını teorik ve uygulamaya yönleriyle incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz ve teorik analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada yer alan yaklaşımlar caz armonisi, doğaçlama pedagojisi ve akor sesleriyle doğaçlama yaklaşımına ilişkin literatür taramasıyla oluşturulmuştur. Bu kapsamda caz eğitimi üzerine yazılmış eğitim kitapları ve internet kaynakları incelenmiş olup çalışma doğrultusunda kullanılmıştır.

Araştırmada, akor sesleriyle doğaçlama yaklaşımının performans üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla, klasikleşmiş caz eserlerinin akor yürüyüşleri üzerinden çalışmalar gerçekleşmiştir. Doğaçlama pratiği yaklaşımında, akor dizileri, akor sesleri, modlar, kılavuz sesler, hedef nota kullanımı gibi yardımcı melodik unsurlar klasik batı müziği temelleri ile değerlendirilmiş olup, ritmik motifler ile çerçevelendirilmiştir.

Çalışmada elde edilen veriler, melodik süreklilik, tonal merkez algısı, armonik netlik açısından değerlendirilmiş olup; akor sesleriyle doğaçlamanın özellikle başlangıç ve orta düzey caz doğaçlama literatürünün somutlaştırıldığı sonucuna ulaşılmaya çalışılmıştır. Ek olarak, akor dizi sesleri pratiğinin sebep olacağı karmaşık yapıya karşı akor sesleriyle doğaçlama yaklaşımının performans pratiğinde sağladığı avantajlar tartışılmıştır.

Araştırma sürecinde kullanılan kitap ve internet kaynakları, caz icrasında yaygın kabul gören geleneksel standart repertuvar çerçevesinde değerlendirilmiş; analizlerde klasik batı müziği temelleri işlevleri esas alınmıştır.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında incelenen literatür taraması doğrultusunda, caz doğaçlama pedagojisine akor dizi temelli doğaçlama yaklaşımının daha yaygın bir öğretim modeli olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, akor seslerine dayalı doğaçlama yaklaşımının daha anlaşılır bir yapı sunmasına rağmen, akademik çalışmaların yetersizliği dikkat çekmektedir.

İncelenen kaynaklarda, caz eserlerinde yer alan tonal organizasyon, majör ve minör tonaliteye bağlı olarak fonksiyonel armoni çerçevesinde yer aldığı gözlemlenmektedir. Doğaçlama üzerine yapılan çalışmalarda, genellikle tonal merkezli bir yapının esas alındığı ve araştırmacıların çoğunlukla bu tonal çerçeve içerisindeki eserler üzerinde çalışmalar yaptığı tespit edilmiştir.

Akor dizi sesleriyle yapılan çalışmalarda, akorlar ile ilişkilendirilen dizilerin görece fazla ve bu dizilerin farklı tonalitelere transpoze edilme gerekliliği çeşitli sonuçlar yaratmaktadır. Bu durum, doğaçlama pratiği yapacak öğrenciler açısından bilişsel yükün artmasına ve doğaçlama sırasında anlık müzikal karar verme sürecinin zorlaşmasına neden olabilmektedir. Ayrıca bu yaklaşım, melodik bir ifade geliştirmek yerine, çıkıcı veya inici dizilerin ilgili akorlarla uyumunun düşünülmesini gerektirmektedir.

Akor sesleriyle doğaçlama pratiğinde, temelde akor derecelerinin kök, üç, beş ve yedinci dereceleri icra edilmektedir. Ayrıca, akorların çevrimleri arpej olarak çalışılarak armonik bilginin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu yaklaşımın, özellikle öğrenciler ve orta seviye icracılar için son derece gerekli olduğu gözlemlenmektedir. Bu sayede, ritmik motifler ve akor sesleri bir araya getirilerek melodik ve sürekliliği olan caz doğaçlamaları yaratılması hedeflenmektedir.

5. SONUÇ

Caz eğitiminde doğaçlama öğretiminin uzun yıllar boyunca büyük ölçüde kulaktan öğrenme ve usta-çırak ilişkisi temelinde geliştiği ve sistematik ve pedagojik çalışmaların sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bu problem alanı doğrultusunda, doğaçlama pedagojisinin daha organize ve öğretilebilir bir model üzerinden ele alınması gerekliliği düşünülmektedir.

Bu bağlamda, chord-tone (akor sesi) temelli doğaçlama yaklaşımı, tansiyon seslerinin kullanımı, ritmik motif pratikleri üzerinden incelenmiştir. Yapılan incelemelerde, doğaçlama sürecinin yalnızca sezgisel değil, aynı zamanda belirli yapısal bileşenler üzerinden geliştirilebilir bir alan gözlemlenmektedir.

İncelemeler sonucunda, 1950'li yıllara kadar uzanan tarihsel süreçte caz eğitiminin gelişimi detaylandırılmış; bu çerçevede doğaçlamanın çoğunlukla akor dizilerine dayalı bir yapı üzerinden şekillendiği belirlenmiştir. Fakat günümüzde giderek yaygınlaşan internet kullanımı, akor sesleriyle doğaçlama pratiğini tekrardan popüler hale getirdiği söylenebilmektedir. Bu doğaçlama pratiğinde özellikle kök, üçüncü, beşinci ve yedinci derecelerin temel armonik iskeleti oluşturduğu, bu seslerin arpej ve çevrim çalışmalarıyla genişletilerek kullanıldığı ortaya konulmuştur. Tansiyon seslerinin (9, 11, 13) ise çoğunlukla geçiş ve yönlendirme işlevi gördüğü tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, akor seslerine dayalı doğaçlama yaklaşımının özellikle başlangıç düzeyindeki öğrenciler açısından daha anlaşılır ve erişilebilir bir yapı sunduğu düşünülmektedir. Bu yaklaşımın, öğrencilerin armonik yapıyı doğrudan kavramalarına imkân tanıdığı ve karmaşık akor-dizi sistemlerinin oluşturduğu bilişsel yükü azalttığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık, akor dizilerine dayalı sistemin teorik açıdan geniş bir çerçeve sunmasına rağmen, pratik uygulamada zaman zaman soyut ve mekanik bir doğaya dönüşebildiği, bu sebeple akor seslerine dayalı yaklaşımın pedagojik açıdan daha doğrudan ve işlevsel bir alternatif oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

.

KAYNAKÇA

1. Berliner, P. F. (1994). Thinking in jazz: *The infinite art of improvisation.* The University of Chicago Press.
2. https://americanturkishsociety.org/arif-mardin-fellowship-berklee-college-music/ (Erişim tarihi: 09.06.2026)
3. Bergonzi, J. (1994) *Inside Improvisation Series: Vol 4 Melodic Rhythms.* Advance Music.
4. https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=caz_638911243008860165.pdf (Erişim tarihi: 09.06.2026)
5. Berklee School of Music. (1969). *An international college for the study of modern American music.* Berklee School of Music, INC.
6. Harris, B. D. (2010). *NEA Jazz Master.* Art Works.
7. Crook, H. (2000). *Berklee Today: Chord-tone vs. Chord-scale Soloing.* Berklee Press.
8. Gabric, L. (2020). *Navigating Changes: Strategies for simplifying chord progressions in jazz.* Published by Lukas Gabric.
9. Russell, G. (2001). *Lydian Chromatic Concept of Tonal Organization volume one: The Art and Science of Tonal Gravity*. Concept Publishing Company.
10. Aebersold, J. (1992). *How To Play Jazz and Improvise.* Published by Jamey Aebersold.
11. Graham, B. (2018). *Chord Tone Improvisation: A practical method for playing on jazz standards volume 1: Approaching Major and Minor Triads*. Bill Graham.
12. Baker, D. N. (1994). *A Creative Approach to Practicing Jazz.* Published by Jamey Aebersold.
13. Pease, T. (2003). *Jazz composition theory and practice.* Berklee Press.

KLÂSİK TÜRK MÛSİKÎSİNDE "TAMAMLAMA" GELENEĞİ: EVLEVÎ ÂYÎNİ VE KLÂSİK TAKIM ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ELİTAŞ
Afyon Kocatepe Üniversitesi
ozlemelitas1983@gmail.com 0000-0001-5262-6396

ÖZET

Bu çalışmada, klâsik Türk mûsikîsine ilişkin kültürel hafızanın kesintiye uğramadan aktarılması ve icra sürekliliğinin sağlanması amacıyla uygulanan "tamamlama" geleneği ele alınmıştır. Araştırma, mûsikî geleneğimizdeki eserlerin aidiyetinden ziyâde repertuardaki yapısal bütünlüğünün korunmasının önemini ortaya koymayı ve bu yaklaşımın Mevlevî âyinlerindeki ve klâsik takımlardaki somut yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması ve tarihsel analiz yöntemlerinden faydalanılmıştır. Gelenekteki tamamlama faaliyeti, Mevlevî âyinlerindeki peşrev, son peşrev ve son yürüksemâî gibi bölümler ile klâsik takımlardaki eksik formdaki eserlerin bestelenmesi süreçleri, belirli örnekler üzerinden analiz edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, pek çok bestekârın âyinlerdeki ilgili bölümleri bizzat bestelemek yerine dönemin diğer yetkin bestekârlarından rica ederek veya mevcut eserlerini kullanarak form bütünlüğünü sağladığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda meşk yoluyla aktarım esnasında unutulan veya kaybolan klâsik takım unsurlarının sonraki dönem bestekârları tarafından orijinal üslûba sâdık kalınarak yeniden bestelendiği görülmüştür. Sonuç olarak "tamamlama" eyleminin salt teknik bir müdahale olmadığı, aksine az kullanılan makâmların unutulmasını önleyen, eksik takımları icra edilebilir kılan ve mûsikîde kültürel sürekliliği dinamik tutan geleneksel bir teâmül olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mevlevî âyinleri, klâsik takım, kültürel süreklilik, tamamlama geleneği.

THE TRADITION OF "COMPLETION" IN CLASSICAL TURKISH MUSIC: THE CASE OF MEVLEVI AYINS AND CLASSICAL TAKIM

ABSTRACT

This study examines the "completion" tradition applied to ensure the uninterrupted transmission of cultural memory and the continuity of performance in classical Turkish music. The research aims to highlight the importance of preserving the structural integrity of the repertoire rather than the ownership of works in our musical tradition, and to investigate the concrete reflections of this approach in *Mevlevi ayins* and *classical takıms (fasıls)*. The study utilizes qualitative research methods, specifically literature review and historical analysis. The process of completing traditional pieces, such as the peşrev, son peşrev, and son yürüksemâî sections in Mevlevi ayins, as well as the composition of incomplete works in classical takıms, has been analyzed through specific examples. The analysis reveals that many composers, instead of composing the relevant sections themselves, ensured form integrity either by utilizing existing works or by requesting compositions from other competent composers of the era. It has also been observed that classical *takım* elements forgotten or lost during the transmission process through the *meşk* system were later recomposed by composers who remained strictly faithful to the original style. Consequently, it has been shown that the act of "completion" is not merely a technical intervention, but rather an established tradition that prevents the forgetting of rarely used *makams,* makes incomplete *takıms* performable, and keeps cultural continuity in music dynamic.

Keywords: Mevlevi ayins, classical takım (fasıl), cultural continuity, completion tradition.

GİRİŞ

Kültürel mirasın en hassas ve dinamik unsurlarından biri olan müzik, toplumların tarihsel hafızasını, estetik algılarını ve dünya görüşlerini kuşaktan kuşağa taşıyan somut olmayan bir alandır. Bir medeniyetin sanat birikiminin kesintiye uğramadan geleceğe aktarılması, o geleneğin kendi iç dinamiklerinde barındırdığı koruma ve onarım mekanizmalarının gücüyle doğrudan ilişkilidir. Klâsik Türk mûsikîsi, yüzyıllar boyunca öğretim ve aktarım esasına dayalı olan *meşk* sistemiyle varlığını sürdürmüş (Behar, 1992: 11), bu süreçte yapısal bütünlüğünü ve estetik değerlerini korumak adına özgün teâmüller geliştirmiştir. Bu teâmüllerin dikkate değer olanlarından biri, repertuardaki yapısal eksiklikleri gidermeyi ve icra sürekliliğini sağlamayı amaçlayan “tamamlama” geleneğidir.

Geleneksel mûsikî anlayışımızda, müziğe ilişkin kültürel hafızanın kesintiye uğramadan aktarılması ve icrânın sürdürülebilmesi, her türlü bireysel mülkiyet ve sanatsal aidiyet kaygısının önünde yer almıştır. Bu felsefede esas olan, eserin tam olarak kimin tarafından bestelendiğinden ziyâde, mûsikî sisteminin ana omurgasını oluşturan makâm ve form yapılarının repertuarda eksiksiz bir şekilde temsil edilmesidir. Özellikle mûsikîşinaslar, ilgili makamlardan eksik eser bırakmamak ve o makâmın teorik ve pratik sınırlarını canlı tutmak adına, az kullanılan makamlardan yeni besteler üretmişlerdir.

Klâsik Türk mûsikîsi geleneğinde bu bütünlükçü ve kolektif üretim tarzına en belirgin ve rafine şekilde iki ana mecrada rastlanmaktadır. Bunlardan ilki dînî mûsikinin en önemli formu olan Mevlevî âyinleri, ikincisi ise klâsik mûsikînin temel icrâ yapısını oluşturan klâsik takımlardır.

Bu çalışmada, klâsik Türk mûsikîsindeki “tamamlama” geleneğinin kavramsal temelleri, tarihsel arka planı ve mûsikî felsefesiyle olan ilişkisi ele alınacaktır. Söz konusu teâmülün somut yansımaları, Mevlevî âyînlerindeki saz bölümleri (peşrev, son peşrev, son yürüksemâî) ile eksik klasik takımların tamamlanma süreçleri üzerinden tahlil edilecektir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, klâsik Türk mûsikîsinde kültürel hafızanın ve icra sürekliliğinin korunmasında önemli rol oynayan “tamamlama” geleneğini yapısal ve tarihsel boyutlarıyla incelemektir. Çalışma, mûsikî geleneğimizdeki eserlerin bireysel aidiyetinden ziyâde, form ve makâm bütünlüğünün korunmasına verilen felsefî önemi ve bu yaklaşımın Mevlevî âyinleri ve klâsik takımlardaki somut yansımalarını incelemeyi hedeflemektedir.

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması ve tarihsel analiz yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Gelenekteki tamamlama faaliyeti, Mevlevî âyinlerindeki peşrev, son peşrev ve son yürüksemâî gibi bölümler ile klâsik takımlardaki eksik formdaki eserlerin bestelenmesi süreçleri üzerinden, belirli örnekler üzerinden analiz edilmiştir.

Mevlevî Âyînlerinde Tamamlama Geleneği

Mevlevî âyînleri, Mevlevîhânelerde semâ mukâbelesi esnasında semâya eşlik etmek amacıyla bestelenen ve klâsik Türk mûsikîsinin hacim ve sanat değeri bakımından en büyük ve önemli

eserleridir (Çevikoğlu, 2010: 2). Başka bir ifadeye göre; âyînler, Türk mûsikîsinin en kapsamlı ve yapısal açıdan en gelişmiş formları arasında yer alır. Makâm, usûl, melodik seyir ve geçki tekniklerinin yanı sıra manevi duyguların mûsikî vasıtasıyla aktarılması noktasında bu eserler özgün bir niteliğe sahiptir (Özalp, 2000: 119). Âyînlerin güftesi Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin şiirlerinden seçilmiştir ve Farsçadır (Öztuna, 1990: 130). Pek çok âyin bestekârı, yeni besteleyeceği bir âyin için -şayet makâm, usûl ve güfte uygunluğu söz konusu ise- kendisinden önce bestelenmiş başka bir âyinden bazı bölümleri kendi eserine uyarlamakta sakınca görmemişlerdir. Mevlevî bestekârlar için mukabele esnasında icrâ edilen müziğin tam olarak kimin tarafından bestelenmiş olduğundan ziyâde, semâ ritüeli ile aktarılacak olan hikmetli mesajların ve manevi coşkunun, lâyık olduğu mutlak güzellikte, yapısal bütünlük içinde sergilenmesi esastır. Benlik duygusunun ötelendiği bu tutum, Mevlevîlerin hayat ve inanç anlayışlarıyla tam bir uyum göstererek, merkezinde çoğulculuğun, kolektif hafızanın ve ortak mirasın yer aldığı bir dünya görüşünü mûsikî üzerinden somutlaştırmaktadır.

Mevlevî âyînleri, 4 sayısının çeşitli sembolik anlamlarına bağlı olarak, her birine "selâm" adı verilen 4 bölümden oluşmaktadır. Örneğin, 16. yüzyıldan kaldığı bilinen beste-i kadîm adıyla anılan ve bestekârı bilinmeyen üç âyînden biri olan Pençgâh Âyîni 4 selâmlıdır. Buna mukabil diğer iki beste-i kadîmden Dügâh Âyîni, 4. selâmı Pençgâh Âyîninin 4. Selâmıyla tamamlanmak üzere 3; üçüncü beste-i kadîm Hüseynî Âyîni ise 2, 3 ve 4. Selâmları diğer iki âyînin mütekabil bölümleriyle tamamlanmak üzere, sadece 1. Selâm olarak bestelenmiştir. Bu durumda bestekârları gibi beste tarihleri de bilinmemekle beraber, üç beste-i kadîmden önce Pençgâh'ın, sonra Dügâh'ın, en sonra da Hüseynî'nin (hatta muhtemelen aynı kişi tarafından) bestelenmiş olduğu kanaatine varılabilir (Tanrıkorur, 2016: 117-118).

Pek çok büyük Mevlevî bestekârının, âyinlerin merkezini oluşturan sözlü bölümleri bizzat besteledikleri halde; eserin başında ve sonunda yer alan peşrev, son peşrev ve son yürüksemâî gibi saz bölümlerini kendileri bestelemeyi tercih etmedikleri görülmektedir. Bestekârlar, bu kritik saz bölümleri için ya kendilerinden önce yaşamış olan bestekârların o makâmın karakterini en iyi yansıtan mevcut ve olgunlaşmış saz eserlerini kullanmışlar ya da dönemin yaşayan yetkin bir bestekârına bu bölümleri bestelemesi için adeta bir sipariş vererek esere dahil etmişlerdir.

Bu teâmülün mûsikî tarihindeki somut yansımaları şu önemli örnekler üzerinden açıkça izlenebilmektedir:

Pençgâh Mevlevî Âyîni (Beste-i Kadîm)[1]: Mûsikîmizin en eski kabul edilen bu kadîm yapısının form bütünlüğünü sağlamak için, âyînin girişindeki Peşrev'i Salih Dede, âyînin Son Peşrev'ini ise Neyzen Yusuf Paşa bestelemiştir.

Dügâh Mevlevî Âyini (Beste-i Kadîm): Yine en eski ve bestekârı bilinmeyen bu âyînin başındaki Peşrev, Uşşâk makâmında yine Salih Dede tarafından bestelenmiştir.

Bayâtî Mevlevî Âyîni (Kûçek Mustafa Dede Efendi)[2]: Bayâtî Âyîni'nin Peşrev'ini dönemin bir diğer bestekârı Neyzen Emin Efendi, Son Peşrevini ise Hicâz makâmında Salim Bey bestelemiştir.

Sûzidîl Mevlevî Âyîni (Dede Mehmed Zekâî Efendi): Zekâî Dede'nin bestelediği Sûzidîl Âyîni'nin Son Peşrevi yakın dönem mûsikî bilgini Raûf Yektâ Bey tarafından bestelenmiştir.

Dügâh Mevlevî Âyîni (**Celâleddin Dede):** Celâleddin Dede'nin Dügâh makâmındaki âyininin başındaki Peşrev Hüseyin Fahreddîn Dede tarafından bestelenmiştir.

Mevlevî âyînlerindeki bu tamamlama ve ortaklaşa üretim geleneği, 20. yüzyılın ortalarından itibaren uygulama açısından değişime uğramıştır. Tanrıkorur (2016)'un da verileriyle ortaya koyduğu üzere, klâsik âyin bestekârlarının büyük çoğunluğu (yaklaşık %90), eserlerinin başındaki ve sonundaki saz parçalarını bizzat kendileri bestelemek yerine, farklı bestekârlara ait mevcut eserleri adapte etmeyi tercih etmiştir. Buna karşın, doğum tarihleri 1925 sonrasına tekabül eden "yeni kuşak" bestekârların neredeyse tamamı, bu köklü gelenekten tamamen ayrılarak âyinlerinin baş ve sondaki saz parçalarını da mutlak suretle kendileri bestelemeyi tercih etmiştir.

Yeni kuşak bestekârlarının saz bölümlerini de bizzat bestelemesinin temel gerekçesi; farklı dönemlere, farklı yüzyılların estetik algılarına veya farklı kişisel üslûblara ait mûsikî parçalarının yan yana gelmesiyle oluşabilecek muhtemel estetik, üslûb ve makâm uyumsuzluklarını tamamen engellemek ve eseri homojen bir yapıya kavuşturmaktır.

Ancak eski ve yeni kuşak bestekârlar arasındaki bu birbirine taban tabana zıt yaklaşımların asıl kaynağına dair tarihsel serüven tam olarak aydınlatılmış değildir. Klâsik dönem bestecilerinin

[1] 16. yüzyıldan kalan 3 Âyîn'in (Pençgâh, Dügâh, Hüseynî) bestekârları bilinmemektedir (Öztuna, 2000: 26).
[2] Beste-i Kadîm olan ilk üç âyinden sonra bestekârı bilinen ilk âyin budur (Gölpınarlı, 1983: 456).

saz icracısı olmamalarından mı yoksa bu bölümleri ikinci planda görmelerinden mi kaynaklandığına dair tarihi kaynaklarda net ve yazılı bir bilgi bulunmamaktadır (Tanrıkorur, 2016: 131).

Mevlevî mûsikî felsefesinde tevazu anlayışının tamamlama geleneğiyle birleştiği tezahürlerden biri de üretilen eserlerin bir başka bestekâra doğrudan "hediye edilmesi"dir. Bunun mûsikî tarihimizdeki örneği, Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Ali Nutki Dede ile onun talebesi Hammâmîzâde İsmâîl Dede Efendi arasında yaşanmıştır.

Ali Nutki Dede, mûsikî tarihimizdeki en rafine ve önemli şaheseri olan Şevkutarâb Âyîni'ni tamamladığında, bu eseri kendi adına tescillemek yerine, geleceğin mûsikî dâhisi olarak gördüğü talebesi Hammâmîzâde İsmâîl Dede Efendi'ye hediye etmiş ve eserin altına bestekâr olarak bizzat talebesinin ismini yazdırmıştır. Bu davranış karşısında derin bir mahcubiyet ve şükran duyan Dede Efendi, şeyhine olan bu övgü ve teşekkürlerini, âyînlerin sözlerini bizzat kendi eliyle kaydettiği özel defterinde açıkça belirtmiştir (Yektâ, 2000: 150).

Klâsik Takımda (Fasıl) Tamamlama Geleneği

Benzer bir yaklaşımla "tamamlanan" klâsik takımlar da bulunmaktadır. Genellikle aynı bestekârın aynı makâmda iki Beste ve iki Semâî'den (Birinci Beste, İkinci Beste, Ağırsemâî ve Yürüksemâî) meydana gelen klâsik eserler bütününe takım veya fasıl denmektedir (Öztuna, 2000: 119; Özkan, 2006: 112).

Tarihsel süreçte bazı bestekârlar aynı takım içinde beste formunda iki, üç hatta dört eser bestelerken; bazen de aynı faslın besteleri ve semâîlerini iki farklı bestekârın ortaklaşa meydana getirdikleri görülmüştür (Tanrıkorur, 2016: 174).

Hafızaya ve usta-çırak ilişkisine dayanan meşk sistemiyle sözlü aktarımın yapılması, doğası gereği büyük riskleri de beraberinde getirmiştir. Tarih boyunca yaşanan savaşlar, göçler ve en önemlisi mûsikîyi hafızasında taşıyan mûsikîşinasların vefatları nedeniyle, meşk yoluyla aktarım esnasında unutulduğu için pek çok klâsik takım eksik kalmıştır. Bir bestecinin klâsik faslındaki bazı kayıp eserler veya unutulmuş eserler, bir başka besteci tarafından -orijinal hâline benzer bir üslûpla- bestelenerek ilgili faslın yeniden icrâ edilmesi sağlanmıştır.

Bu anlayışla tarih boyunca pek çok eksik faslın tamamlandığı görülmektedir. Bunun mûsikî tarihindeki önemli örneklerinden biri, Şevkefza Klâsik Takımı'dır. Bu takımın Birinci Beste ve

Yürüksemâî'si mûsikî dâhimiz Hammâmîzâde İsmâîl Dede Efendi'ye aitken; İkinci Beste ve Ağırsemâî'si, dönemin bir diğer bestekârı Kömürcüzâde Mehmet Efendi tarafından bestelenmiş ve böylece Şevkefza takımın bütüncül olarak icrâ edilmesi ve günümüze ulaşması sağlanmıştır.[3]

Muallim İsmâîl Hakkı Bey Örneği

Muallim İsmâîl Hakkı Bey, mûsikî repertuarında nâdiren yer verilen, az kullanılan ve unutulan makâmlardaki takımları tamamlamaya önem vermiştir. Bu alandaki çalışması şöyle özetlenebilir:

1- Başka bir besteciye ait olan bir klâsik faslın, zaman içinde meşk zincirinde kırılmaya uğrayarak eksik kalan eserlerini bestelemek suretiyle takımın tamamlanmasını ve yeniden icrâ edilebilir hale gelmesini sağlamak.

2- Hâli hazırda geçmişten sadece tek bir eseri (örneğin sadece bir yürüksemâî) günümüze ulaşabilmiş nâdir bir makâm üzerine, diğer eksik formlardaki eserleri de bizzat ekleyerek tamamen yeni bir takım oluşmasını sağlamak.

Muallim İsmâîl Hakkı Bey'in bu geleneği hem bir ihya yöntemi hem de bir pedagojik araç olarak kullandığını gösteren iki somut örnek mevcuttur:

Tebrîz Makâmı Örneği

Muallim İsmâîl Hakkı Bey'in öğrencilerinden biri olan Haham Nesim Sevilya'ya ait Tebrîz makâmında yazılmış bir yürüksemâî eseri bulunmaktadır. Muallim İsmâîl Hakkı Bey, bu yürüksemâîyi temel alarak eksik formları tamamlamak amacıyla murabba ve ağırsemâî formunda eserler bestelemiş, böylece Tebrîz makâmındaki takımı bütüncül bir yapıya kavuşturarak tamamlamıştır.

Mûsikî tarihi açısından bu sürece dair iki temel olasılık üzerinde durulabilir: İlk olarak Muallim İsmâîl Hakkı Bey'in, öğrencisinin mevcut eseri üzerinden takımı bizzat tamamladığı tahmin edilmektedir. İkinci tahminimiz ise Muallim İsmâîl Hakkı Bey'in yürüksemâî formundaki eseri

[3] Bkz. Atlı, N. (t.y.) Müziğimizde Fasıl. https://www.nevzatatlig.com/muzigimizde-fasil

kendisi bestelemeyip, öğrencisi Haham Nesim Sevilya'ya bu eseri bestelemesi yönünde teşvik etmiş olduğudur.

Isfahânek Makâmı Örneği

Benzer bir tamamlama faaliyeti de Isfahânek makâmındaki klâsik takımda görülür. Muallim İsmâîl Hakkı Bey, unutulmaya yüz tutmuş bu makâmı canlandırmak adına Isfahânek makâmında beste, ağırsemâî ve yürüksemâî bestelemiştir. Takımın yapısal olarak tamamlanabilmesi için "ikinci beste" formundaki eseri ise yine öğrencisi Nesim Sevilya bestelemiştir. Muallim İsmâîl Hakkı Bey'in kurduğu klasik takımı tamamlamak ve icrâ sürekliliğini sağlamak üzere bilinçli bir geleneksel teâmül neticesinde bestelendiği anlaşılmaktadır.

Özalp (1986: 35)'in vurguladığı üzere; Muallim İsmâîl Hakkı Bey'in bilinmeyen makâmlardaki fasılları tanıtmak amacıyla o makâmdaki saz ve söz eserlerinden eksik olanları besteleyerek tamamladığı bilgisi, tahminlerimizi doğrular niteliktedir.

Klâsik Türk mûsikîsinde bir eserin doğuşundan, meşk zincirindeki kırılmaya ve ardından tamamlama geleneğiyle yeniden doğuşuna kadar geçen döngüsel süreç şu şekilde özetlenebilir:

Çizelge-1 Aktarım ve Tamamlama Süreci

Meşk Sistemi	Unutulmuş/Kayıp Eserler	Yeniden Besteleme	İcrâ Sürekliliğinin Sağlanması

SONUÇ

Bu çalışmada, klâsik Türk mûsikîsine ilişkin kültürel hafızanın kesintiye uğramadan aktarılması ve icra sürekliliğinin sağlanması amacıyla uygulanan "tamamlama" geleneği, Mevlevî Âyînleri ve klâsik takımlar üzerinden derinlemesine incelenmiştir. Yapılan incelemeler ve tarihsel analizler sonucunda elde edilen temel bulgular şu şekildedir:

- Pek çok bestekârın âyinlerdeki ilgili bölümleri bizzat bestelemek yerine, dönemin diğer yetkin bestekârlarından rica ederek veya mevcut eserlerini kullanarak form bütünlüğünü sağladığı görülmektedir.

- Meşk yoluyla aktarım esnasında unutulan veya kaybolan klâsik takım unsurlarının, sonraki dönem bestekârları tarafından orijinal üslûba sâdık kalınarak yeniden bestelendiği görülmüştür.

Sonuç olarak "tamamlama" eyleminin salt teknik bir müdahale olmadığı, aksine az kullanılan makâmların unutulmasını önleyen, eksik takımları yeniden bütünüyle icrâ edilebilir kılan ve mûsikîde kültürel sürekliliği zamana karşı dinamik tutan köklü, geleneksel bir teâmül olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Atlı, N. (t.y.) *Müziğimizde Fasıl.* Nevzat Atlığ Resmî Web Sitesi.

https://www.nevzatatlig.com/muzigimizde-fasil Erişim Tarihi: 22.03.2026

Behar, C. (1992). *Zaman, Mekân, Müzik, Klâsik Türk Mûsikîsinde Eğitim (Meşk), İcra ve Aktarım.* Alfa Yayınları, İstanbul.

Çevikoğlu, T. (2010). *Mevlevîhânelerin Faaliyette Olduğu Dönemde Bestelenmiş Mevlevî Âyinlerinin Usûl-Arûz Vezni İlişkisi Yönünden İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Gölpınarlı, A. (1983). *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İnkılap ve Ata Kitabevleri, İstanbul.

Özalp, M. N. (1986). *Türk Mûsikîsi Tarihi.* TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Özalp, M. N. (2000). *Türk Mûsikîsi Tarihi.*, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Özkan, İ. H. (2006). *Türk Mûsıkîsi Nazariyatı ve Usûlleri* (On Sekizinci Baskı). Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.

Öztuna, Y. (1990). *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi.* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Öztuna, Y. (2000). *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi.* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Tanrıkorur, C. (2016). *Osmanlı dönemi Türk mûsikîsi*. Dergâh Yayınları, İstanbul.

Yektâ, R. (2000). *Esâtîz-i Elhân.* (Ed. Akbayar, N.) Pan Yayınları, İstanbul.

SES EĞİTİMİNDE KULLANILAN KLASİK GİTAR EŞLİKLİ TÜRKÜ DÜZENLEMESİ KİTAPLARININ MAKÂMSAL YÖNDEN İNCELENMESİ

Akın MUTLU
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı
E-posta: akinmutluofficial@gmail.com - ORCID ID: 0009-0007-0561-8415

Dr. Öğr. Üyesi Ezgi ERTEK BABAÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
E-posta: ezgi.ertekbabac@comu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-4136-9026

Not: Bu bildiri, birinci yazarın, Dr. Öğr. Üyesi Ezgi Ertek Babaç danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ÖZET

Bu araştırmada, ses eğitimi alanında kullanılabilecek klasik gitar eşlikli türkü düzenlemesi kitaplarında yer alan eserler, makâmsal yapı özellikleri açısından ele alınmıştır. Çalışmada, söz konusu düzenlemelerde makâm, karar sesi, dizi, donanım ve tampere sisteme aktarım durumlarının belirlenmesi; elde edilen bulgular doğrultusunda bu eserlerin ses eğitimi repertuvarında kullanılabilirliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yaklaşımı temelinde yürütülen çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın materyalini, Yöndem ve Kaptan tarafından hazırlanan Gitar Eşlikli Halk Türküleri ve Okul Şarkıları ile Zeteroğlu'nun Gitar İçin Şan Eşlikli Türkü Düzenlemeleri adlı kitaplarında bulunan gitar eşlikli türkü düzenlemeleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda 32 türkü başlığına ait toplam 37 düzenleme/aktarım örneği, TRT repertuvarında yer alan kaynak nota örnekleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda, düzenlemelerde makâmsal niteliğin çoğunlukla ezgisel yönelim, karar duygusu ve dizi yapısı üzerinden sürdürüldüğü belirlenmiştir. Bununla birlikte, standart klasik gitarın tampere perde sistemi nedeniyle komalı seslerin özgün ayrıntılarıyla yansıtılmasında sınırlılıklar bulunduğu görülmüştür. Sonuç olarak klasik gitarın, kaynak nota incelemesi ve makâm bilgisiyle desteklenmesi durumunda, ses eğitiminde türkü repertuvarına eşlik amacıyla kullanılabilecek işlevsel bir çalgı olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ses Eğitimi, Klasik Gitar, Türkü Düzenlemesi, Makâm, Eşlik

1. GİRİŞ

Ses eğitimi, bireyin sesini anatomik, fizyolojik ve müzikal özellikleriyle uyumlu biçimde kullanabilmesine yönelik özel bir eğitim alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte doğru ses üretimi, nefes kontrolü, rezonans, artikülasyon ve entonasyon çalışmaları temel bir yer tutmakla birlikte, öğrencinin söyleme becerisini destekleyen eşlik araçları da eğitimin niteliğini doğrudan etkileyen unsurlar arasındadır (Say, 2010; Baş, 2017). Ses eğitimi uygulamalarında piyano yaygın olarak kullanılan eşlik çalgılarından biridir. Ancak piyanonun her eğitim ortamında bulunmaması ya da taşınabilirlik açısından sınırlı olması, farklı eşlik çalgılarının kullanımını gündeme getirmektedir. Bu bağlamda klasik gitar; taşınabilir yapısı, insan sesini baskılamayan tınısı ve aynı anda melodi, bas hattı ile eşlik dokusu oluşturabilme özelliği nedeniyle ses eğitimi sürecinde işlevsel bir eşlik çalgısı olarak ele alınabilir (Kaptan, 2001; Say, 2010).

Türk halk müziği repertuvarı, ses eğitiminde kültürel aktarımı desteklemesi, makâmsal işitme becerisini geliştirmesi, usul bilinci kazandırması ve yöresel söyleyiş özelliklerini öğrenciye tanıtması bakımından önemli bir kaynak alanı sunmaktadır (Duygulu, 2018). Bununla birlikte türkülerin klasik gitar eşliğiyle düzenlenmesi, yalnızca eşlik yazısının nasıl kurulduğu üzerinden değerlendirilemez. Bu düzenlemelerde, eserlerin makâmsal özelliklerinin tampere sistem içinde nasıl temsil edildiği de dikkate alınmalıdır. Makâm kavramı yalnızca belirli seslerden oluşan bir diziyle sınırlı değildir; karar sesi, seyir, güçlü, duraklama noktaları ve ezgisel yönelim gibi unsurların bir araya gelmesiyle oluşan daha geniş bir yapıyı ifade eder (Tura, 2019). Standart klasik gitarın sabit perdeli ve tampere yapısı, Türk müziğinde kullanılan komalı seslerin özgün biçimiyle aktarılmasını sınırlandırmaktadır. Buna rağmen karar sesi, ezgisel yönelim, dizi ilişkileri ve eşlik dokusu gibi müzikal unsurlar aracılığıyla türkülerin makâmsal karakterinin belirli ölçüde sürdürülebileceği söylenebilir.

Bu bildiri, yüksek lisans tezinden üretilmiş olup tezin çokseslilikle ilgili kapsamını sınırlı tutarak özellikle makâmsal inceleme boyutuna odaklanmaktadır. Çalışmanın konusu, ses eğitiminde kullanılabilecek klasik gitar eşlikli türkü düzenlemesi kitaplarında yer alan eserlerin makâmsal yönden incelenmesidir. Bu amaçla iki temel kaynakta bulunan türkü düzenlemeleri, TRT repertuvarındaki kaynak nota örnekleriyle karşılaştırılmış; eserler makâm, karar sesi, donanım, ölçü/usul ve tampere sisteme aktarım özellikleri açısından değerlendirilmiştir (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu [TRT], t.y.; Yöndem ve Kaptan, 2005; Zeteroğlu, 2019).

2. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı temel alınarak yürütülmüş ve durum çalışması deseni çerçevesinde yapılandırılmıştır. Nitel araştırmalarda dokümanlar, araştırılan konuya ilişkin yazılı ya da görsel veri sunan temel kaynaklar arasında değerlendirilebilir. Doküman analizi ise bu kaynaklarda yer alan verilerin belirli ölçütler doğrultusunda sistematik biçimde incelenmesine dayanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada ele alınan durum, ses eğitimi sürecinde kullanılabilecek klasik gitar eşlikli türkü düzenlemesi kitaplarında bulunan eserlerin makâmsal aktarım özellikleridir.

Çalışmanın materyali, Sadık Yöndem ve Zekeriya Kaptan tarafından hazırlanan *Gitar Eşlikli Halk Türküleri ve Okul Şarkıları* ile Erhan Zeteroğlu'nun *Gitar İçin Şan Eşlikli Türkü Düzenlemeleri* adlı kitaplarından oluşmaktadır (Yöndem ve Kaptan, 2005; Zeteroğlu, 2019). Yöndem ve Kaptan'ın kitabında bulunan okul şarkıları araştırma kapsamına alınmamış, yalnızca türkü düzenlemeleri değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda birinci kaynakta yer alan 13 türkü başlığına ait 18 düzenleme/aktarım örneği ile ikinci kaynakta yer alan 19 türkü düzenlemesi incelenmiştir.

Araştırma verileri doküman analizi yoluyla toplanmıştır. İnceleme aşamasında düzenleme kitaplarında bulunan eserler, TRT repertuvarında yer alan kaynak nota örnekleriyle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır (TRT, t.y.). Bu karşılaştırmada eser adı, repertuvar bilgisi, makâm ya da makâmsal dizi, karar sesi, usul/ölçü, donanım ve gitar düzenlemesinde tercih edilen aktarım biçimi dikkate alınmıştır. Bulgular, bildirinin kapsamı gözetilerek tek tek nota kesitleri üzerinden değil; çizelgeler ve genel değerlendirmeler aracılığıyla sunulmuştur.

Çizelge 1. Çalışma materyali ve kapsamı

Kaynak	Yazar/Düzenleyen	Yıl	Kapsam	Açıklama
Gitar Eşlikli Halk Türküleri ve Okul Şarkıları	Sadık Yöndem ve Zekeriya Kaptan	2005	13 türkü başlığı; 18 düzenleme/aktarım örneği	Okul şarkıları kapsam dışı bırakılmıştır. Aynı türkü için iki ayrı düzenlemenin bulunduğu örnekler ayrıca gösterilmiştir.
Gitar İçin Şan Eşlikli Türkü Düzenlemeleri	Erhan Zeteroğlu	2019	19 türkü düzenlemesi	Şan ve klasik gitar için hazırlanmış düzenlemeler değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, incelenen iki kaynak kitap temel alınarak ayrı başlıklar altında sunulmuştur. Bu bölümde yalnızca seçilmiş örneklere değil, çalışma kapsamına dâhil edilen tüm türkü başlıklarına ve aynı eser adı altında yer alan farklı düzenleme/aktarım örneklerine de yer verilmiştir. Böylece bulguların, araştırmanın kapsamını daha bütünlüklü biçimde yansıtması amaçlanmıştır.

3.1. Gitar Eşlikli Halk Türküleri ve Okul Şarkıları Kitabına İlişkin Bulgular

Yöndem ve Kaptan'ın *Gitar Eşlikli Halk Türküleri ve Okul Şarkıları* adlı kitabında yer alan türkü düzenlemeleri, makâmsal yapı ve tampere sisteme aktarım özellikleri bakımından incelenmiştir. Bu kaynakta Uşşak ve Hüseyni karakterli eserlerin öne çıktığı görülmektedir. Bazı düzenlemelerde kaynak notadaki karar sesi ve ölçü yapısı büyük ölçüde korunurken, bazı örneklerde karar, donanım ve ölçü özelliklerinin gitarın teknik olanakları ya da düzenleme tercihi doğrultusunda değiştirildiği belirlenmiştir (TRT, t.y.; Yöndem ve Kaptan, 2005).

Çizelge 2. Yöndem ve Kaptan kitabında incelenen eserlerin makâmsal bulguları (TRT, t.y.; Yöndem ve Kaptan, 2005)

No	Eser / düzenleme	Kaynak notaya ilişkin makâmsal durum	Düzenlemede makâmsal aktarım
1	Dama Attım Değnekleri – Kaptan uyarlaması	Uşşak makâmı; 5/8 ölçü; kaynak notada 2 komalık si♭.	5/8 ölçü korunmuş; la karar çevresinde tampere sisteme aktarılmış ve komalı ses sadeleşmiştir.
2	Dama Attım Değnekleri – Yöndem düzenlemesi	Uşşak makâmı; 5/8 ölçü; kaynak notada 2 komalık si♭.	5/8 ölçü korunmuş; değiştirici işaret kullanılmadan la karar çevresinde tampere aktarım yapılmıştır.
3	Tren Gelir – Yöndem düzenlemesi	Uşşak makâmı; 4/4 ölçü; la karar; donanımda değiştirici yoktur.	Kaynak yapı büyük ölçüde korunmuş; la karar ve donanımsız aktarım öne çıkmıştır.
4	Tren Gelir – Kaptan uyarlaması	Uşşak makâmı; 4/4 ölçü; la karar; donanımda değiştirici yoktur.	Donanım korunmuş; ancak düzenlemede ölçünün 2/4 olarak ele alınması kaynak notadan ayrışmaktadır.
5	Çarşıya Vardım – Kaptan uyarlaması	Hüseyni makâmı; 4/4 ölçü; kaynak notada 2 komalık si♭.	Düzenlemede ölçü 2/4 olarak ele alınmış; si♭ kullanımıyla Hüseyni makâmı tampere sistemde sürdürülmüştür.
6	Çarşıya Vardım – Yöndem düzenlemesi	Hüseyni makâmı; 4/4 ölçü; kaynak notada 2 komalık si♭.	2/4 ölçüyle düzenlenmiş; komalı perde tampere si♭ olarak sadeleştirilmiştir.
7	Yenice Yolları – Yöndem düzenlemesi	Hüseyni makâmı; la karar; 10/8 ölçü; kaynak notada 2 komalık si♭.	Mi karar çevresinde fa♯ kullanımıyla tampere aktarım yapılmış; ölçü 5/8 olarak düzenlenmiştir.
8	Yenice Yolları – Kaptan uyarlaması	Hüseyni makâmı; la karar; 10/8 ölçü; kaynak notada 2 komalık si♭.	Mi karar ve fa♯ kullanımıyla aktarılmış; kaynak notadaki 10/8 ölçü 5/8 olarak değiştirilmiştir.
9	Ekinler – Kaptan uyarlaması	Uşşak makâmı; 12/8 ölçü; kaynak notada 2 komalık si♭.	6/8 ölçüde, değiştirici işaret kullanılmadan tampere sisteme sadeleştirilmiştir.
10	Sarı Mendil – Kaptan uyarlaması	TRT kaynak notasına ulaşılamamıştır; kitap içindeki bilgi Hüseyni makâmı ve 2/4 ölçü çevresinde okunmaktadır.	2/4 ölçü korunmuş; gitar girişinde dörtlü uyumlara dayalı eşlik yapısı öne çıkmıştır.
11	Sarı Mendil – Yöndem düzenlemesi	Hüseyni makâmı; 2/4 ölçü bilgisi öne çıkmaktadır.	Fa♯ kullanımı ve mi karar hissi nedeniyle tampere sistemde tonal/makâmsal bir aktarım görülmektedir.

No	Eser / düzenleme	Kaynak notaya ilişkin makâmsal durum	Düzenlemede makâmsal aktarım
12	İlimon Ektim	Hüseyni makâmı; 4/4 ölçü; kaynak notada 2 komalık si♭.	Donanımda si♭ ve mi♭ yer almakla birlikte mi natürel kullanımı, sol karar çevresinde Hüseyni duyumu desteklemektedir.
13	Keklik	Hüseyni makâmı; 2/4 ölçü; kaynak notada 2 komalık si♭.	Mi karar hissi, fa♯ ve do♯ kullanımıyla tampere sistemde yeniden kurulmuştur.
14	Saray Yolu	Hüseyni makâmı; 2/4 ölçü; kaynak notada 2 komalık si♭.	Fa♯ kullanımı ve mi karar duyumu nedeniyle düzenlemenin tampere sistemde mi minör çevresine yaklaşan bir aktarım gösterdiği belirlenmiştir.
15	Bebek	Hüseyni makâmı; la karar; 2/4 ölçü; kaynak notada 2 komalık si♭.	Düzenlemede 4/4 ölçü ve fa♯ kullanımı görülmüş; eser mi karar/mi minör çerçevesine aktarılmıştır.
16	Turnam	Hüseyni makâmı; 4/4 ölçü; la karar; kaynak notada 2 komalık si♭.	Düzenlemede 2/4 ölçü, natürel sesler ve yer yer fa♯ kullanımıyla Hüseyni duyum desteklenmiştir.
17	Nazlı Osman	Nikriz makâmı; 4/4 ölçü; si bakiye ♭, fa♯ ve do♯ kullanımı.	Düzenlemede re karar hissi öne çıkmış; değiştirici işaretlerin sınırlanması makâmsal aktarımda sadeleşmeye yol açmıştır.
18	Yârim Gitti	Hicazkâr makâmı; 4/4 ölçü; sol karar; si♭ ve mi♭ donanımı.	Düzenlemede karar hissi mi çevresinde oluşmuş; 2/4 ölçü ve altere sesler kaynak yapıdan ayrışan aktarımı göstermiştir.

3.2. Gitar İçin Şan Eşlikli Türkü Düzenlemeleri Kitabına İlişkin Bulgular

Zeteroğlu'nun Gitar İçin Şan Eşlikli Türkü Düzenlemeleri adlı kitabında yer alan 19 türkü düzenlemesi, şan partisi ile klasik gitar eşliği arasındaki ilişki ve makâmsal aktarım özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Bu kaynakta gitar partisi, çoğunlukla ses partisini destekleyen işlevsel bir eşlik katmanı olarak kullanılmaktadır. Makâmsal aktarımda ise karar sesi, donanım, ölçü yapısı ve tampere sistemle kurulan ilişki belirleyici unsurlar olarak öne çıkmaktadır (TRT, t.y.; Zeteroğlu, 2019).

Çizelge 3. Zeteroğlu kitabında incelenen eserlerin makâmsal bulguları (TRT, t.y.; Zeteroğlu, 2019)

No	Eser	Kaynak notaya ilişkin makâmsal durum	Düzenlemede makâmsal aktarım
1	Altun Hızmav Mülayim	Çargâh makâmı; 10/8 ölçü; do karar; donanımda değiştirici yoktur.	10/8 ölçü korunmuş; sol karar ve fa♯ donanımıyla sol majör/Çargâh çevresinde tampere aktarım yapılmıştır.
2	Aman Aman Bağdatlı	Mahur makâmı; 4/4 ölçü; sol karar; donanımda fa♯.	4/4 ölçü korunmuş; do karar olarak tampere sisteme aktarılmıştır.
3	Beyaz Giyme Toz Olur	Segâh makâmı; 9/8 ölçü; si karar; donanımda fa♯.	9/8 ölçü korunmuş; re karar çevresinde si♭ ve mi♭ donanımıyla aktarılmıştır.
4	Bilmem Şu Feleğin	TRT kaynak notasına ulaşılamamıştır; kitap künyesinde makâmsal dizi Çargâh, usul 4/4 olarak verilmiştir.	Düzenlemede sol karar ve fa♯ donanımı görülmektedir; değerlendirme düzenleme üzerinden yapılmıştır.
5	Bülbülüm Altın Kafeste	Kürdi makâmı; 9/8 ölçü; la karar; donanımda si♭.	9/8 ölçü korunmuş; re karar çevresinde si♭ ve mi♭ donanımıyla Kürdi makâmına aktarım yapılmıştır.
6	Çamdan Sakız Akıyor	Hicaz makâmı; 4/4 ölçü; la karar; donanımda si♭ ve do♯.	4/4 ölçü korunmuş; re karar, si♭ ve mi♭ donanımı ve fa♯ kullanımıyla Hicaz makâmı tampere sistemde kurulmuştur.

No	Eser	Kaynak notaya ilişkin makâmsal durum	Düzenlemede makâmsal aktarım
7	Çanakkale İçinde	Gülizar makâmı; 4/4 ölçü; la karar; donanımda 2 komalık si♭.	Düzenlemede mi karar ve fa♯ donanımı kullanılmış; kaynak yapıdan farklı bir merkezde aktarım yapılmıştır.
8	Çemberimde Gül Oya	Segâh makâmı; 9/8 ölçü; si karar; donanımda fa♯.	9/8 ölçü korunmuş; fa karar çevresinde fa♯ ve do♯ kullanımıyla farklı bir aktarım oluşmuştur.
9	Divane Âşık Gibi	Hicaz makâmı; 5/8 ölçü; la karar; donanımda si♭.	5/8 ölçü korunmuş; mi karar ve donanımsız yazım kullanılmış, sol♯ ile Hicaz karakteri desteklenmiştir.
10	Edremit'in Gelini	Kürdi makâmı; 9/8 ölçü; la karar; donanımda si♭.	9/8 ölçü korunmuş; re karar, si♭ ve mi♭ kullanımıyla re kararlı Kürdi aktarım yapılmıştır.
11	Eklemedir Koca Konak	Kürdi makâmı; 4/4 ölçü; la karar; donanımda si♭.	4/4 ölçü korunmuş; re karar çevresinde si♭ ve mi♭ kullanımıyla tampere sisteme aktarılmıştır.
12	Hekimoğlu	Çargâh makâmı; 4/4 ölçü; do karar; donanımsız yazım.	4/4 ölçü korunmuş; sol karar ve fa♯ donanımıyla kaynak yapıdan farklı bir tampere aktarım görülmüştür.
13	Hış Hışı Hançer	Hicaz makâmı; 10/8 ölçü; la karar; donanımda si♭.	10/8 ölçü korunmuş; re karar çevresinde si♭ ve mi♭ kullanılarak Hicaz karakteri aktarılmıştır.
14	İzmir'in Kavakları	Segâh makâmı; 9/8 ölçü; si karar; donanımsız yazım.	9/8 ölçü korunmuş; mi karar çevresinde donanımsız aktarım yapılmış, karar sesi farklılaşmıştır.
15	Kara Basma İz Olur	Segâh makâmı; 2/4 ölçü; si karar; donanımsız yazım.	2/4 ölçü korunmuş; fa♯ kullanımı tonal merkezin farklı algılanmasına yol açmıştır.
16	Kırmızı Buğday	Kürdi makâmı; 9/8 ölçü; la karar; donanımda si♭.	9/8 ölçü korunmuş; si♭ ve mi♭ kullanımıyla sol minör çevresinde, re merkezli bir aktarım oluşmuştur.
17	Osman Paşa	Kürdi makâmı; 3/4 ölçü; la karar; donanımda si♭.	3/4 ölçü korunmuş; si♭ ve mi♭ donanımıyla sol minör/si♭ majör çevresi kurulmuş, cümle sonları re merkezini güçlendirmiştir.
18	Oy Benum Sevduceğum	Hicaz makâmı; 5/8 ölçü; la karar; donanımda si♭.	5/8 ölçü korunmuş; re karar hissi ve si♭ kullanımı öne çıkmış, fa♯ kullanımı Hicaz karakterini desteklemiştir.
19	Zeytin Yağlı Yiyemem	Kürdi makâmı; 4/4 ölçü; si karar; donanımda fa♯.	4/4 ölçü korunmuş; re karar hissi, si♭ ve mi♭ kullanımıyla kaynak yapıdan farklı bir tampere aktarım oluşmuştur.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde, incelenen iki kaynakta yer alan düzenlemelerde makâmsal karakterin her eserde aynı düzeyde korunmadığı anlaşılmaktadır. Bazı düzenlemelerde kaynak notadaki karar sesi ve ölçü yapısı büyük ölçüde sürdürülürken, bazı örneklerde karar sesi, donanım ya da ölçü özelliklerinin gitarın teknik olanakları ve düzenleyici tercihleri doğrultusunda değiştirildiği görülmüştür. Bu durum, söz konusu düzenlemelerin kaynak notaların doğrudan aktarımı olmadığını; ses eğitimi ve gitar eşliği amacıyla yeniden biçimlendirilmiş pedagojik materyaller olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir (Yöndem ve Kaptan, 2005; Zeteroğlu, 2019).

Yöndem ve Kaptan'ın kitabında yer alan düzenlemelerde, özellikle Uşşak ve Hüseyni karakterli eserlerde komalı seslerin tampere sistem içinde sadeleştirilerek aktarıldığı belirlenmiştir. Dama Attım Değnekleri, Tren Gelir, Çarşıya Vardım, Yenice Yolları ve Sarı Mendil gibi bazı eserlerde aynı türkü başlığı altında birden fazla düzenleme ya da uyarlama örneğinin bulunması, kitabın yalnızca türkü başlığı sayısı üzerinden değerlendirilmesini yetersiz kılmaktadır. Bu nedenle makâmsal aktarım çeşitliliğini ortaya koyabilmek için farklı düzenleme örneklerinin ayrıca dikkate alınması gerekmektedir. Yenice Yolları, Bebek, Saray Yolu ve Yârim Gitti gibi eserlerde karar sesi ya da ölçü yapısındaki değişiklikler, makâmsal duyumun kaynak notadan farklı bir merkez çevresinde kurulmasına yol açmıştır (TRT, t.y.; Yöndem ve Kaptan, 2005).

Zeteroğlu'nun şan ve klasik gitar için hazırladığı düzenlemelerde ise gitar partisi çoğunlukla ses partisini destekleyen işlevsel bir eşlik katmanı olarak kullanılmaktadır. Bu kaynakta yer alan Çargâh, Mahur, Segâh, Kürdi, Hicaz ve Gülizar karakterli eserlerde karar sesi, donanım ve tampere sisteme aktarım tercihleri belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Özellikle Beyaz Giyme Toz Olur, Çamdan Sakız Akıyor, Çanakkale İçinde, Çemberimde Gül Oya, Divane Âşık Gibi, İzmir'in Kavakları, Kara Basma İz Olur ve Zeytin Yağlı Yiyemem gibi eserlerde kaynak nota ile düzenleme arasında karar sesi ya da donanım bakımından dikkat çekici farklılıklar bulunmaktadır (TRT, t.y.; Zeteroğlu, 2019).

Elde edilen sonuçlar, klasik gitarın ses eğitiminde türkü repertuvarını destekleyebilecek işlevsel bir eşlik çalgısı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte makâmsal eğitimin yalnızca gitar eşliği üzerinden yürütülmesi yeterli görülmemelidir. Öğretmenin, öğrencinin eseri seslendirmesinden önce kaynak makâmı, karar sesini, varsa komalı sesleri ve düzenlemede yapılan aktarım değişikliklerini açıklaması önem taşımaktadır. Aksi durumda öğrenci, düzenlemede yer alan tampere aktarımı makâmın özgün perde yapısı olarak algılayabilir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada, ses eğitiminde kullanılabilecek klasik gitar eşlikli türkü düzenlemesi kitaplarında yer alan 32 türkü başlığına ait toplam 37 düzenleme/aktarım örneği makâmsal özellikleri bakımından incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, klasik gitarın Türk halk müziği repertuvarının ses eğitimi sürecine taşınmasında kullanılabilecek pratik, taşınabilir ve tınısal açıdan uygun bir eşlik çalgısı olduğunu göstermektedir. Ancak standart klasik gitarın sabit perdeli ve tampere yapısı, Türk müziğinde yer alan komalı seslerin özgün perde özellikleriyle aktarılmasını sınırlandırmaktadır.

İncelenen düzenlemelerde makâmsal karakterin çoğunlukla karar hissi, ezgisel yönelim, dizi ilişkileri ve eşlik dokusu aracılığıyla sürdürüldüğü görülmüştür. Bununla birlikte bazı eserlerde karar sesi, donanım ve ölçü yapısının kaynak nota örneklerinden farklılaştığı belirlenmiştir. Bu durum, gitar eşlikli türkü düzenlemelerinin ses eğitiminde kullanılabilir materyaller olduğunu; ancak bu materyallerin kaynak nota incelemesi, makâm bilgisi ve dinleme örnekleriyle desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen sonuçlar, klasik gitarın müzik eğitimi ve eşlik uygulamalarındaki işlevine dikkat çeken önceki çalışmalarla genel olarak örtüşmektedir. Kaptan'ın (2001) klasik gitarın Türk Halk Müziği kaynaklı okul şarkılarında kullanımına ilişkin çalışmalarında gitarın eğitim ortamlarında kullanılabilecek işlevsel bir eşlik çalgısı olduğu vurgulanmıştır. Bu araştırmada ulaşılan sonuçlar da klasik gitarın ses eğitiminde türkü repertuvarına eşlik amacıyla kullanılabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, önceki araştırmalarda ortaya konulan gitarın eğitsel işlevini, ses eğitimi ve makamsal türkü repertuvarı bağlamında desteklemektedir.

Baş'ın (2017) piyano eşlikli Türk müziği eserleri üzerine yaptığı çalışmada, Türk müziği repertuvarının ses eğitimi materyalleri içinde farklı düzeylere uygun eşliklerle desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu araştırmada ise benzer gerekliliğin gitar eşlikli türkü düzenlemeleri açısından da geçerli olduğu görülmüştür. Ancak piyano eşliğinden farklı olarak klasik gitar, ses gürlüğü ve ses alanı bakımından daha sınırlı olmakla birlikte, taşınabilirlik, tınısal uyum ve sınıf içi kullanım kolaylığı bakımından önemli avantajlar sunmaktadır. Bu nedenle klasik gitarın, piyanonun yerine geçen bir çalgıdan çok, ses eğitiminde kullanılabilecek alternatif ve tamamlayıcı bir eşlik çalgısı olarak değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir.

Yöndem ve Kaptan'ın (2005) kitabı, piyano merkezli eşlik anlayışından gitara aktarılan düzenlemeler ile özgün gitar eşliklerini birlikte sunması bakımından dikkat çekmektedir. Zeteroğlu'nun (2019) kitabı ise doğrudan şan ve klasik gitar ilişkisi üzerine hazırlanmış düzenlemeler içermesiyle ses eğitimi repertuvarı açısından ayrı bir kaynak niteliği taşımaktadır. Her iki çalışma da klasik gitarın ses eğitiminde eşlik çalgısı olarak kullanılmasına yönelik önemli örnekler sunmaktadır. Bununla birlikte ileride hazırlanacak benzer materyallerde her eser için makâm, karar sesi, kaynak nota bilgisi, ses aralığı, öğrenci düzeyi ve gitar eşliğinde yapılan aktarım tercihleri açık biçimde belirtilmelidir. Bu tür açıklamalar, klasik gitar eşlikli türkü düzenlemelerinin yalnızca repertuvar örneği olarak değil, aynı zamanda öğrencinin makâmsal duyumunu ve eşlikle söyleme becerisini geliştiren pedagojik materyaller olarak kullanılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Baş, E., *Ses Eğitimi İçin Yazılmış Piyano Eşlikli Türk Müziği Eserlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Duygulu, M., *Türk Halk Müziği Sözlüğü*, Pan Yayıncılık, 2018.

Kaptan, Z., *Klasik Gitarın Türk Halk Müziği Kaynaklı Okul Şarkılarında Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001.

Say, A., *Müzik Sözlüğü*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 2010.

Tura, Y., *Türk Mûsıkîsinin Mes'eleleri II: Türk Mûsıkîsi ve Armoni*, İz Yayıncılık, 2019.

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, *TRT Nota Kütüphanesi*, t.y., https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi (Erişim tarihi: 04.03.2026).

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Altun hızmav mülayim (TRT repertuvar no: 14) [Nota]*. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026, https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Aman aman Bağdatlı (TRT repertuvar no: 915) [Nota]*. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026, https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Bebek (TRT repertuvar no: 2988) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Beyaz giyme toz olur (TRT repertuvar no: 1422) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Bilmem şu feleğin (TRT repertuvar no: –) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Bülbülüm altın kafeste (TRT repertuvar no: 226) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Çamdan sakız akıyor (TRT repertuvar no: 321) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Çanakkale içinde (TRT repertuvar no: 461) [Nota]*. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Çarşıya vardım (TRT repertuvar no: 528) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Çemberimde gül oya (TRT repertuvar no: 1268) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Dama attım değnekleri (TRT repertuvar no: 588) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Divane âşık gibi dolaşırım yollarda (TRT repertuvar no: 2598) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Edremit'in gelini (TRT repertuvar no: 4853) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Ekinler (TRT repertuvar no: 1020) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Eklemedir koca konak (TRT repertuvar no: 1009) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Hekimoğlu derler benim aslıma (TRT repertuvar no: 110) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Hış hışı hançer boynuma (TRT repertuvar no: 1106) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *İlimon ektim (TRT repertuvar no: 4253) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *İzmir'in kavakları (TRT repertuvar no: 337) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Kara basma izolur (TRT repertuvar no: 2306) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Keklik (TRT repertuvar no: 224) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Kırmızı buğday ayrılmıyor Sezindan (TRT repertuvar no: 441) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Nazlı Osman (TRT repertuvar no: 841) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Oy benum sevduceğum (TRT repertuvar no: 2328) [Nota].* TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026, https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Saray yolu (TRT repertuvar no: 814) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Sarı mendil (TRT repertuvar no: –) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Tren gelir (TRT repertuvar no: 2348) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Tuna nehri akmam diyor (TRT repertuvar no: 452) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Turnam (TRT repertuvar no: 4966) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Yârim gitti (TRT repertuvar no: 2352) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Yenice yolları (TRT repertuvar no: 2971) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (t.y.). *Zeytinyağlı yiyemem (TRT repertuvar no: 1133) [Nota]. TRT Nota Kütüphanesi. Erişim tarihi: 4 Mart 2026,* https://nota.trt.net.tr/Nota-Kutuphanesi

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, 2018.

Yöndem, S. ve Kaptan, Z., *Gitar Eşlikli Halk Türküleri ve Okul Şarkıları*, Nota Yayıncılık, 2005.

Zeteroğlu, E., *Gitar İçin Şan Eşlikli Türkü Düzenlemeleri*, Eğitim Yayınevi, 2019.

ETİK LİDERLİK ALGISININ ÇALIŞAN MOTİVASYONU VE KURUMSAL KÜLTÜR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AVM ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA[1]

Yüksek Lisans Öğrencisi Esra CAMGÖZ
Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı
esra.camgoz1234@gmail.com - 0000-0003-4547-2522

Prof. Dr. Ahmet Sait ÖZKUL
Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
saitozkul@sdu.edu.tr - 0000-0001-8858-4685

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, etik liderlik algısının çalışan motivasyonu ve kurumsal kültür üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Etik liderlik, çalışanların işe yönelik tutumlarını, motivasyon düzeylerini ve örgüte ilişkin algılarını etkileyen yönetim yaklaşımıdır. Özellikle müşteri ilişkilerinin yoğun olduğu perakende ve hizmet sektörü işletmelerinde, yöneticilerin etik ilkelere dayalı davranışları, çalışan motivasyonunun artırılması ve kurumsal kültürün şekillenmesi açısından önemli bir rol üstlendiği ifade edilebilir. Bu doğrultuda araştırma, Isparta ilinde faaliyet gösteren alışveriş merkezlerinde görev yapan 550 çalışan üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nicel araştırma yöntemi benimsenmiş, veriler anket tekniğiyle toplanmış ve IBM SPSS Statistics 30.0 programı ile analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analiziyle, etik liderlik algısının çalışan motivasyonu ve olumlu kurumsal kültür algısı üzerindeki etkisi ise basit doğrusal regresyon analiziyle incelenmiştir. Ayrıca demografik özelliklere göre anlamlı farklılıkların incelenmesi amacıyla bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, etik liderlik algısı ile çalışan motivasyonu arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir ($r=0,677$; $p<0,001$). Benzer şekilde, etik liderlik algısı ile olumlu kurumsal kültür arasında da pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0,526$; $p<0,001$). Regresyon analizi sonuçları ise etik liderlik algısının çalışan motivasyonundaki değişimin %45,9'unu; olumlu kurumsal kültür algısındaki değişimin ise %27,7'sini açıklamaktadır. Bu doğrultuda etik liderlik algısının, AVM çalışanlarının motivasyonunu artıran ve kurumsal kültüre yönelik olumlu algılarını güçlendiren örgütsel bir unsur olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Etik Liderlik, Çalışan Motivasyonu, Kurumsal Kültür, Örgütsel Davranış

[1] Bu çalışma, Prof. Dr. Ahmet Sait ÖZKUL danışmanlığında Esra CAMGÖZ tarafından hazırlanmakta olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Günümüz örgütlerinde rekabet, hizmet kalitesi beklentileri ve değişim dinamikleriyle birlikte insan kaynağının örgütsel başarı açısından daha önemli hâle geldiği söylenebilir. Bu kapsamda liderlik, çalışanların işe ilişkin tutumlarını, motivasyon düzeylerini, örgütle kurdukları bağı ve davranışsal yönelimlerini etkileyen önemli bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Özellikle kurumsal skandallar, çalışan hakları, şeffaflık beklentisi ve paydaş duyarlılığı gibi gelişmeler, liderliğin etik boyutunu daha görünür hâle getirmiştir (Brown ve Treviño, 2006; Northouse, 2021). Nitekim liderlik, çalışanları belirli amaçlar doğrultusunda etkileyen, yönlendiren ve örgütsel hedeflerle bireysel beklentiler arasında bağ kuran dinamik bir süreç olarak ele alınmaktadır (Koçel, 2011). Etik liderlik ise liderin kişisel ve kişilerarası davranışlarında etik ilkelere bağlı kalması ve bu ilkeleri iletişim, karar alma, rol model olma ve tutarlı uygulamalar aracılığıyla örgüt içinde görünür kılmasıdır (Brown vd., 2005). Bu yönüyle etik lider, örgüt içinde etik standartları açıklayan, hesap verebilirliği destekleyen, çalışanlara güven veren ve etik dışı davranışlara karşı tutarlı tutum sergileyen bir yönetici profili ortaya koymaktadır. Etik liderlik davranışları, çalışanların yöneticilerine duyduğu güveni, örgüt içindeki adalet algısını, işe yükledikleri anlamı ve kurumsal değerlere ilişkin değerlendirmelerini etkileyebilmektedir (Mayer vd., 2012; Piccolo vd., 2010).

Alışveriş merkezleri, farklı mağaza türlerini, farklı çalışan profillerini, yoğun müşteri temasını, vardiyalı çalışma düzenini ve performans odaklı hedefleri aynı çalışma ortamında barındıran dinamik yapılar olarak nitelendirilebilir. AVM çalışanlarının çoğu zaman satış hedefleri, müşteri beklentileri, zaman baskısı ve duygusal emek gerektiren iletişim süreçleriyle karşı karşıya kaldığı söylenebilir (Grandey, 2000; Hochschild, 1983). Bu nedenle çalışan motivasyonunun ücret, prim ve dışsal ödüllerin yanında yönetsel tutumlar ve çalışma ortamının niteliğiyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Yöneticinin adil, tutarlı, saygılı ve etik ilkelere uygun davranması, çalışanların işe yönelik istek, bağlılık ve çaba düzeylerini destekleyen önemli bir örgütsel kaynak olarak değerlendirilebilir. İş Talepleri-Kaynakları Modeli'ne göre ise yoğun iş yükü, zaman baskısı ve duygusal emek gibi iş talepleri çalışanlar üzerinde zorlayıcı etkiler oluşturabilir. Buna karşılık destekleyici yönetim, adil uygulamalar ve güven ortamı gibi örgütsel kaynaklar bu etkilerin dengelenmesine katkı sağlayabilir (Bakker ve Demerouti, 2007). Bu açıdan etik liderlik, AVM çalışanları için iş taleplerinin olumsuz etkilerini azaltabilecek ve çalışanların örgüte yönelik algılarını güçlendirebilecek bir yönetim yaklaşımı olarak değerlendirilebilir.

Kurumsal kültür, örgütte paylaşılan değerler, normlar, semboller ve davranış kalıpları aracılığıyla işlerin nasıl yürüdüğünü belirleyen temel yapılardan biridir. Liderler, hangi davranışların kabul edilebilir olduğunu, hangi değerlerin desteklendiğini ve çalışanlar arası ilişkilerin hangi normlar üzerinden biçimlendiğini belirlemede önemli bir role sahiptir (Schein, 2010). Bu nedenle etik liderlik, çalışan motivasyonunun yanında kurumsal kültür algısını da etkileyebilecek bir değişken olarak ele alınabilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Isparta ilinde faaliyet gösteren alışveriş merkezlerinde çalışanların yöneticilerine ilişkin etik liderlik algılarının çalışan motivasyonu ve kurumsal kültür algısı üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma, etik liderliği ölçülebilir çalışan çıktıları ve kültürel göstergelerle ilişkili ampirik bir değişken olarak değerlendirmektedir. Bu yönüyle araştırmanın, etik liderlik, motivasyon ve

kurumsal kültür ilişkisini AVM çalışanları bağlamında ele alarak ilgili literatüre ve uygulamaya katkı sağlaması beklenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Etik Liderlik

Liderlik, örgütsel amaçların gerçekleştirilmesinde çalışanları etkileme, yönlendirme ve ortak hedefler etrafında harekete geçirme süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte liderin teknik ve yönetsel becerilerinin yanında çalışanlarla kurduğu ilişkinin niteliği, güven oluşturma kapasitesi ve değer temelli davranışları da belirleyici olmaktadır (Yukl, 2013). Etik liderlik, liderin dürüstlük, adalet, sorumluluk, saygı ve tutarlılık gibi değerleri davranışlarında görünür kılması ve örgüt içinde etik standartları açık iletişim ile tutarlı uygulamalar aracılığıyla desteklemesi anlamına gelmektedir. Brown vd. (2005), etik liderliği sosyal öğrenme yaklaşımı temelinde açıklamış ve liderin hem ahlaki kişi hem de ahlaki yönetici niteliği taşıması gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda etik liderlik; bireysel dürüstlük, adalet, güç paylaşımı, rol açıklığı, insan odaklılık ve etik rehberlik gibi boyutları içeren çok yönlü bir liderlik yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir (Kalshoven vd., 2011). Çalışanlar açısından liderin davranışları, örgütte kabul gören değer ve standartların anlaşılmasında önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Sosyal öğrenme kuramına göre bireyler, etkili gördükleri aktörlerin davranışlarını gözlemleyerek hangi davranışların onaylandığını öğrenmektedir (Bandura, 1986). Bu nedenle etik liderlik; çalışan motivasyonu, örgütsel güven, adalet algısı ve kurumsal kültürle ilişkili önemli bir liderlik biçimi olarak değerlendirilebilir.

2.2. Çalışan Motivasyonu

Örgütsel davranış açısından motivasyon, bireyin belirli bir amaca yönelik davranışının yönünü, yoğunluğunu ve sürekliliğini açıklayan temel kavramlardan biridir (Robbins ve Judge, 2019). Bu nedenle çalışan motivasyonu, yalnızca bireysel istek düzeyiyle değil, aynı zamanda örgütsel koşullar, liderlik biçimi ve çalışma ortamıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Çalışan motivasyonu, bireyin işiyle ilgili çaba gösterme, hedeflere yönelme, devamlılık sağlama ve performans üretme isteğiyle ilişkilidir. Klasik yaklaşımlar motivasyonu çoğunlukla ihtiyaçlar, ödüller ve performans çıktıları üzerinden açıklarken, Öz-Belirleme Kuramı motivasyonun niteliğine odaklanmaktadır. Bu kurama göre motivasyon, dışsal ödüllerin yanı sıra özerklik, yeterlik ve ilişki kurma ihtiyaçlarının desteklenmesiyle güçlenmektedir (Deci ve Ryan, 2000; Gagné ve Deci, 2005). Motivasyonun açıklanmasında adalet ve eşitlik algısı da önemli bir yere sahiptir. Adams'ın eşitlik kuramına göre çalışanlar, örgüte sundukları emek, zaman ve performans ile elde ettikleri ücret, takdir ve ödülleri karşılaştırmakta; algılanan adaletsizlik motivasyon düzeyini olumsuz etkileyebilmektedir (Adams, 1965). Bu bağlamda etik liderlik, adil karar alma ve tutarlı uygulamalar yoluyla çalışanların motivasyonunu destekleyen önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir.

2.3. Kurumsal Kültür

Kurumsal kültür, örgüt üyeleri tarafından paylaşılan değerler, normlar, beklentiler ve davranış kalıpları aracılığıyla örgütün kimliğini, çalışma atmosferini ve karar verme süreçlerini şekillendiren bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle kurumsal kültür, çalışanların örgütü algılama biçimini, örgüt içindeki davranışlarını ve aidiyet düzeylerini etkileyen önemli bir unsurdur. Liderler ise kültürün oluşumunda, sürdürülmesinde ve gerektiğinde dönüştürülmesinde belirleyici aktörler arasında yer almaktadır (Schein, 2010). Cameron ve Quinn (2011) tarafından geliştirilen Rekabetçi Değerler Modeli, kurumsal kültürü klan, adhokrasi, pazar ve hiyerarşi olmak üzere dört kültür tipi üzerinden açıklamaktadır. Klan kültürü destekleyici ilişkiler, ekip ruhu ve katılımı; adhokrasi kültürü yenilikçilik, gelişim ve esnekliği; pazar kültürü hedef, rekabet ve sonuç odaklılığı; hiyerarşi kültürü ise düzen, kural ve prosedürleri ön plana çıkarmaktadır. Bu çalışmada kurumsal kültür, OCAI aracılığıyla mevcut ve tercih edilen kültür profilleri üzerinden değerlendirilmiştir. Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar da kurumsal kültürün farklı boyutlar üzerinden incelenebileceğini ve kültür tiplerinin çalışan algılarını değerlendirmede kullanılabileceğini göstermektedir (Köse ve Korkmaz, 2020).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırma nicel araştırma yaklaşımı temelinde tasarlanmış ve ilişkisel tarama modeli çerçevesinde yürütülmüştür. Modelde etik liderlik algısı bağımsız değişken; çalışan motivasyonu ve olumlu kurumsal kültür göstergesi bağımlı değişkenler olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada olumlu kurumsal kültür göstergesi, OCAI mevcut kültür profilindeki klan ve adhokrasi kültürü puanlarının ortalaması alınarak oluşturulmuştur. Bu tercih, destekleyici, katılımcı ve gelişim odaklı kültürel özelliklerin birlikte değerlendirilmesini sağlamaktadır. Araştırmanın temel varsayımı, çalışanların yöneticilerini etik, adil, güvenilir ve tutarlı algıladıkları ölçüde motivasyon düzeylerinin ve olumlu kurumsal kültür algılarının güçleneceğidir. Bu doğrultuda araştırma hipotezleri şu şekilde yapılandırılmıştır:

H_1: Etik liderlik algısı çalışan motivasyonu üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir.

H_2: Etik liderlik algısı olumlu kurumsal kültür göstergesi üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir.

H_3: Etik liderlik algısı arttıkça amotivasyon azalmakta; destekleyici ve gelişim odaklı kültür algıları güçlenmektedir.

3.2. Evren, Örneklem ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın evrenini 2026 yılında Isparta ilinde faaliyet gösteren alışveriş merkezlerinde görev yapan çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi, veri toplama sürecinde ulaşılabilen ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden çalışanlardan meydana gelmiştir. Analizlerde 550 katılımcıdan elde edilen veriler kullanılmıştır. Araştırmada kolayda örnekleme yaklaşımı benimsenmiş; bununla birlikte örneklemin AVM içindeki farklı mağaza türlerini, çalışma biçimlerini ve pozisyonları kapsamasına dikkat edilmiştir.

Katılımcıların 302'si kadın (%54,9), 248'i erkektir (%45,1). Medeni durum açısından 321 katılımcı bekâr (%58,4), 229 katılımcı evlidir (%41,6). Yaş dağılımında en geniş grup 26-33 yaş aralığında yer almakta; bunu 34-41 ve 18-25 yaş grupları izlemektedir. Eğitim durumu bakımından lise ve ön lisans mezunlarının ağırlıkta olması, araştırma bağlamının AVM ve perakende hizmet sektörüyle uyumlu olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte pozisyon dağılımında satış danışmanı grubu örneklem içinde en geniş kitleyi oluşturmaktadır. Bunu kasa, müşteri hizmetleri, depo/lojistik ve yönetici yardımcılığı gibi pozisyonlar izlemektedir. Mağaza türleri bakımından giyim-ayakkabı, teknoloji, yeme-içme, kozmetik, ev-yaşam, süpermarket ve eğlence/hizmet alanlarından katılımcıların yer alması, AVM çalışma ortamının çok boyutlu yapısını yansıtması açısından önemlidir. Veri toplama sürecinde gönüllülük, bilgilendirme ve gizlilik ilkeleri gözetilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan anket formu dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik ve mesleki özelliklerine ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümde Etik Liderlik Ölçeği (ELS), üçüncü bölümde Çalışan Motivasyonu Ölçeği (WEIMS) ve dördüncü bölümde Kurumsal Kültür Değerlendirme Aracı (OCAI) kullanılmıştır. ELS ve WEIMS 5'li Likert tipi puanlama ile uygulanmış, OCAI bölümünde ise katılımcılardan her boyutta kültür tiplerine toplamı 100 olacak şekilde puan dağıtmaları istenmiştir.

Etik liderlik algısı, Brown vd. (2005) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Tuna vd. (2012) tarafından yapılan Etik Liderlik Ölçeği ile ölçülmüştür. Ölçek 10 maddeden oluşmakta ve yöneticinin dürüst, adil, şeffaf, tutarlı ve etik davranışı teşvik eden yönlerini değerlendirmektedir. Çalışan motivasyonu ise Tremblay vd. (2009) tarafından geliştirilen ve Türkçe geçerlik-güvenirlik çalışması Çetin ve Çelebi (2021) tarafından yapılan WEIMS ile ölçülmüştür. Kurumsal kültür ise Cameron ve Quinn'in Rekabetçi Değerler Modeli'ne dayanan OCAI aracılığıyla mevcut ve tercih edilen kültür profilleri üzerinden değerlendirilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Veriler IBM SPSS Statistics V30.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikle ölçeklerin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla Cronbach alfa katsayıları hesaplanmıştır. Tanımlayıcı istatistikler kapsamında frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri raporlanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analiziyle; etik liderliğin çalışan motivasyonu ve olumlu kurumsal kültür göstergesi üzerindeki etkileri ise basit doğrusal regresyon analiziyle test edilmiştir.

Demografik değişkenlere göre farklılıkların incelenmesinde iki gruplu değişkenler için bağımsız örneklem t-testi, ikiden fazla gruptan oluşan değişkenler için tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Varyans homojenliği varsayımının sağlanmadığı durumlarda Welch testi dikkate alınmıştır. Anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. Bulgular %95 güven aralığında ve ,05 anlamlılık düzeyinde yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Güvenirlik Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlılık düzeyleri Cronbach alfa katsayısı ile değerlendirilmiştir. Etik Liderlik Ölçeği için hesaplanan alfa katsayısı ,920'dir. Bu değer, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. WEIMS alt boyutlarında alfa katsayıları ,683 ile ,755 arasında değişmektedir.

4.2. Betimleyici İstatistikler

Etik liderlik ve çalışan motivasyonu değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler, katılımcıların temel değişkenlere yönelik genel algı düzeylerini ortaya koymaktadır. Beşli Likert ölçeğinde orta noktanın 3 olduğu dikkate alındığında, etik liderlik ortalamasının 3,674, genel çalışan motivasyonu ortalamasının 3,648 olması, her iki değişkenin de orta düzeyin üzerinde seyrettiğini göstermektedir. WEIMS alt boyutlarında dışsal düzenleme ortalamasının 3,909 ile en yüksek değerlerden birine sahip olması, AVM çalışanlarında ücret, prim, ödül ve terfi gibi dışsal kazanımların motivasyon üzerinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Özdeşleşmiş düzenleme ortalamasının 3,775 olması ise çalışanların yaptıkları işi belirli ölçüde anlamlı ve önemli gördüklerine işaret etmektedir. Amotivasyon ortalamasının 2,172 düzeyinde kalması, katılımcıların genel olarak işe yönelik tamamen amaçsız ya da kopuk bir tutum taşımadıklarını göstermektedir.

4.3. Kurumsal Kültür Profili

OCAI sonuçları, çalışanların mevcut ve tercih edilen kurumsal kültür algıları arasında belirgin farklar olduğunu göstermektedir. Mevcut kültür puanlarında pazar kültürü 3,295 ortalama ile en yüksek değere sahiptir. Bu durum, AVM ve perakende bağlamında satış hedefleri, performans takibi, müşteri odaklı sonuçlar ve rekabetçi çıktıların kurum kültüründe belirleyici olduğunu göstermektedir. Tercih edilen kültür puanları incelendiğinde klan kültürünün 36,013 ortalama ile belirgin biçimde öne çıktığı görülmektedir. Klan kültüründeki 8,728 puanlık artış ve adhokrasi kültüründeki 7,138 puanlık artış, çalışanların ekip ruhu, güven, katılım, yenilik ve gelişim vurgusu olan bir çalışma ortamını daha fazla tercih ettiklerini göstermektedir.

4.4. Korelasyon Analizi Bulguları

Etik liderlik ile temel değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Bulgular, etik liderlik ile çalışan motivasyonu arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (r=,677; p<,001). Bu sonuç, çalışanların yöneticilerini daha etik algıladıkları durumlarda motivasyon düzeylerinin de yükseldiğini göstermektedir. Etik liderlik ile olumlu kurumsal kültür göstergesi arasında da pozitif ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir (r=,526; p<,001). Ayrıca etik liderlik ile klan kültürü arasında pozitif (r=,510), adhokrasi kültürü ile düşük fakat anlamlı pozitif (r=,217) ilişki bulunmuştur. Buna karşılık etik liderlik ile pazar kültürü (r=-,314), hiyerarşi kültürü (r=-,511) ve amotivasyon (r=-,367) arasında negatif yönlü ilişkiler saptanmıştır.

Çizelge 1. Değişkenlerarası İlişkiler

Değişken	Çalışan Motivasyonu	Olumlu Kültür Göstergesi	Klan Kültürü	Adhokrasi Kültürü	Pazar Kültürü	Hiyerarşi Kültürü	Amotivasyon
Etik Liderlik	,677**	,526**	,510**	,217**	-,314**	-,511**	-,367**

**p < ,001

4.5. Regresyon Analizi Bulguları

Etik liderlik algısının çalışan motivasyonu ve olumlu kurumsal kültür göstergesi üzerindeki açıklayıcı etkisini belirlemek amacıyla iki ayrı basit doğrusal regresyon modeli kurulmuştur. Birinci modelde çalışan motivasyonu, ikinci modelde olumlu kurumsal kültür göstergesi bağımlı değişken olarak alınmıştır. Model özeti sonuçları, her iki modelin de istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Birinci modelde etik liderlik algısı çalışan motivasyonunu anlamlı biçimde açıklamaktadır (F=464,552; p<,001). Modelin açıklayıcılık düzeyi R^2=,459 olarak hesaplanmıştır. Buna göre çalışan motivasyonundaki değişimin yaklaşık %45,9'u etik liderlik algısı ile açıklanmaktadır. İkinci modelde etik liderlik olumlu kurumsal kültür göstergesini de anlamlı biçimde açıklamaktadır (F=209,910; p<,001; R^2=,277). Buna göre olumlu kültür göstergesindeki değişimin yaklaşık %27,7'si etik liderlik algısıyla açıklanmaktadır.

Çizelge 2. Regresyon Analizi Model Özeti

Model	Bağımlı Değişken	r	R^2	Düz. R^2	Tahmin SH	F	p
Model 1	Çalışan Motivasyonu	,677	,459	,458	,230	464,552	<,001
Model 2	Olumlu Kültür Göstergesi	,526	,277	,276	1,884	209,910	<,001

Çizelge 3. Regresyon Analizi Katsayıları

Model	Bağımlı Değişken	Etkileyici	B	SH	β	t	p
Model 1	Çalışan Motivasyonu	Sabit	2,395	,059	-	4,636	<,001
Model 1	Çalışan Motivasyonu	Etik Liderlik	,341	,016	,677	21,553	<,001
Model 2	Olumlu Kültür Göstergesi	Sabit	15,673	,482	-	32,500	<,001
Model 2	Olumlu Kültür Göstergesi	Etik Liderlik	1,875	,129	,526	14,488	<,001

Regresyon katsayıları incelendiğinde etik liderliğin çalışan motivasyonu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (B=,341; β=,677; t=21,553; p<,001). Benzer biçimde etik liderlik, olumlu kültür göstergesini pozitif yönde ve anlamlı biçimde etkilemektedir (B=1,875; β=,526; t=14,488; p<,001). Standartlaştırılmış beta değerleri, etik liderliğin motivasyon üzerindeki etkisinin olumlu kültür göstergesi üzerindeki etkisine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum, motivasyonun yöneticinin davranışlarına daha doğrudan duyarlı bireysel bir çıktı olmasıyla açıklanabilir.

4.6. Fark Analizleri

Etik liderlik, çalışan motivasyonu ve kurumsal kültür algılarının demografik ve iş özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA

analizleri uygulanmıştır. Cinsiyet ve medeni durum değişkenleri açısından etik liderlik, çalışan motivasyonu ve kurumsal kültür ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır. Bu durumun, temel algıların cinsiyet veya medeni durumdan çok yönetsel uygulamalar ve çalışma ortamının niteliğiyle ilişkili olabileceği söylenebilir. Bunun yanı sıra, eğitim durumu açısından etik liderlik ve çalışan motivasyonu algılarında anlamlı farklılık bulunmazken, kurumsal kültür algısında anlamlı farklılık bulunduğu görülmüştür (t=-2,292; p=,02). Ön lisans ve üzeri eğitim düzeyindeki katılımcıların kurumsal kültür ortalamasının daha yüksek olması, eğitim düzeyi arttıkça çalışanların kurumsal süreçleri, değerleri ve kültürel göstergeleri daha belirgin biçimde algılayabildiklerini düşündürmektedir.

Çizelge 4. Eğitim Durumuna Göre Fark Analizi

Değişken	Grup 1 Ort.	Grup 2 Ort.	t	p	Sonuç
Etik Liderlik	3,681	3,668	,246	,806	Anlamlı Değil
Çalışan Motivasyonu	3,624	3,671	-1,753	,080	Anlamlı Değil
Kurumsal Kültür	22,341	22,773	-2,292	,022	Anlamlı

Mağaza türü değişkeni açısından etik liderlik ve çalışan motivasyonu ortalamalarında anlamlı farklılık görülmemiştir. Buna karşılık kurumsal kültür puanları mağaza türlerine göre anlamlı biçimde farklılaşmıştır (F=35,731; p<,001; η^2=,316). Bu noktada, AVM içinde faaliyet gösteren mağaza türlerinin çalışma düzeni, müşteri profili, iş yoğunluğu ve performans baskısı bakımından farklılaşmasının çalışanların kültür algılarına yansıdığını ifade edilebilir. Tukey HSD sonuçları ise anlamlı farklılığın özellikle kozmetik, teknoloji, giyim/ayakkabı ve eğlence/hizmet grupları ile süpermarket ve yeme-içme grupları arasındaki farklılıklardan kaynaklandığını göstermektedir.

Çizelge 5. Mağaza Türüne Göre Kurumsal Kültür Farklılıkları

Mağaza Türü	N	Ortalama	SS	Mağaza Türü	N	Ortalama	SS
Giyim/Ayakkabı	174	23,020	1,770	Ev/Yaşam	48	22,680	1,927
Teknoloji	57	23,939	1,825	Süpermarket	65	2,700	1,984
Yeme-İçme	94	2,812	1,894	Eğlence/Hizmet	31	23,446	1,633
Kozmetik	67	24,110	1,830	Diğer	14	21,881	1,982

Yaş grupları ve mesleki kıdem değişkenleri bakımından yapılan ANOVA ve Welch analizlerinde etik liderlik, çalışan motivasyonu ve kurumsal kültür değişkenleri açısından ,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yaş gruplarında kurumsal kültür ortalaması 42-50 yaş grubunda görece daha yüksek olsa da bu fark istatistiksel anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır (p=,087). Mesleki kıdem açısından kurumsal kültür değişkeninde p=,051 değeri sınırda olmakla birlikte ,05 düzeyi esas alındığında anlamlı kabul edilmemiştir. Bu sonuçlar, araştırmanın temel açıklayıcı gücünün demografik değişkenlerden ziyade etik liderlik algısında toplandığını göstermektedir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma, etik liderlik algısının AVM çalışanlarının motivasyonu ve kurumsal kültür algısı üzerindeki etkisini incelemiştir. Elde edilen bulgular, etik liderlik algısının çalışan motivasyonu üzerinde güçlü, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Regresyon sonuçlarına göre etik liderlik, çalışan motivasyonundaki değişimin yaklaşık %45,9'unu açıklamaktadır. Bu sonuç, AVM çalışanlarının işe yönelik istek, çaba ve anlam algılarında yöneticilerin etik, adil, şeffaf ve tutarlı davranışlarının önemli bir belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Etik liderlik ile amotivasyon arasında negatif yönlü ilişki bulunması da çalışanların yöneticilerini etik algıladıklarında işe yönelik kopukluk ve isteksizlik düzeylerinin azaldığını göstermektedir.

Kurumsal kültürle ilgili bulgular, etik liderliğin çalışanların örgüte ve çalışma ortamına yönelik algılarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Etik liderlik algısı, olumlu kurumsal kültür göstergesindeki değişimin %27,7'sini açıklamaktadır. Ayrıca etik liderlik ile klan ve adhokrasi kültürleri arasında pozitif; pazar ve hiyerarşi kültürleri arasında ise negatif yönlü ilişkiler bulunmuştur. Bu bulgular doğrultusunda etik liderlik algısının destekleyici, katılımcı, güvene dayalı ve gelişime açık kültür algılarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Mevcut kültür profilinde pazar kültürünün öne çıkması, AVM ve perakende sektörünün satış, hedef ve performans odaklı yapısıyla uyumlu değerlendirilebilir. Buna karşılık çalışanların tercih edilen kültür profilinde daha fazla klan ve adhokrasi kültürü beklentisi taşıması, ekip ruhu, güven, katılım ve gelişim odaklı bir çalışma ortamına yönelik beklentilerin bulunduğu şeklinde ifade edilebilir.

Kurumsal kültür açısından elde edilen sonuçlar, etik liderliğin örgütsel yapı içinde dikkate alınabilecek bir unsur olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Etik liderlik algısı, olumlu kurumsal kültür göstergesindeki değişimin %27,7'sini açıklamaktadır. Bunun yanında etik liderlik ile klan ve adhokrasi kültürleri arasında pozitif; pazar ve hiyerarşi kültürleri arasında ise negatif yönlü ilişkiler bulunmuştur. Bu bulgular doğrultusunda etik liderlik algısının destekleyici, katılımcı, güvene dayalı ve gelişime açık kültür algılarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Mevcut kültür profilinde pazar kültürünün öne çıkması, AVM ve perakende sektörünün satış, hedef ve performans odaklı yapısıyla uyumlu değerlendirilebilir. Buna karşılık tercih edilen kültür profilinde klan ve adhokrasi kültürünün daha fazla öne çıkması, çalışanların ekip ruhu, güven, katılım ve gelişim odaklı bir çalışma ortamına yönelik beklentilerinin bulunduğu şeklinde ifade edilebilir.

Bu bulgular, AVM ve perakende işletmelerinde yöneticilerin etik liderlik davranışlarının çalışan tutumlarıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle mağaza yöneticilerine adil karar verme, şeffaf iletişim kurma, çalışanlara saygılı geri bildirim verme, etik ikilemleri yönetme ve hesap verebilirlik konularında düzenli eğitimler verilmesi faydalı olabilir. Bunun yanında etik liderlik davranışlarının yalnızca bireysel yönetici tutumlarına bağlı kalmaması, kurumsal sistemler tarafından desteklenmesi önemli olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla etik kodların açık biçimde belirlenmesi, çalışanların etik kaygılarını güvenle iletebileceği kanalların oluşturulması ve performans ile ödüllendirme süreçlerinde adalet algısının korunması, etik liderlik anlayışının kurum genelinde daha kalıcı hâle gelmesine katkı sağlayabilir.

Çalışan motivasyonunun artırılmasında ücret, prim ve terfi gibi dışsal araçların önemli olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulguları, motivasyonun yalnızca dışsal ödüllerle sınırlı biçimde açıklanamayacağını dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda çalışanların kendilerini değerli hissetmelerini sağlayan katılım, takdir, destek, gelişim ve güven temelli uygulamaların güçlendirilmesi motivasyon açısından önemli olduğu belirtilebilir. Aynı zamanda satış ve performans hedefleri ile ekip ruhu, çalışan gelişimi ve katılımcı yönetim arasında daha dengeli bir kültürel yapının oluşturulması, olumlu kurumsal kültür algısının gelişmesine katkı sağlayabilir.

Bunlarla birlikte araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma Isparta ilindeki AVM çalışanlarıyla sınırlıdır ve veriler öz-bildirim yoluyla elde edilmiştir. Araştırmanın kesitsel tasarıma sahip olması, değişkenler arasındaki ilişkilerin zaman içindeki değişimini açıklamada sınırlılık oluşturmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı iller ve sektörler karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Ayrıca nitel görüşmelerle çalışanların etik liderlik deneyimleri daha ayrıntılı biçimde değerlendirilebilir. Etik iklim, örgütsel güven, iş tatmini, tükenmişlik ve çalışan devir niyeti gibi değişkenlerin modele dâhil edilmesi, etik liderliğin örgütsel sonuçlar üzerindeki etkisinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Adams, J. S. (1965). Inequity in social exchange. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 2, ss. 267-299) içinde. Academic Press.

Bakker, A. B. ve Demerouti, E. (2007). The job demands-resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology*, *22*(3), 309-328.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice Hall.

Brown, M. E. ve Treviño, L. K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. *The Leadership Quarterly*, *17*(6), 595-616.

Brown, M. E., Treviño, L. K. ve Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 97*(2), 117-134.

Cameron, K. S. ve Quinn, R. E. (2011). *Diagnosing and changing organizational culture: Based on the competing values framework* (3. bs.). Jossey-Bass.

Çetin, F. ve Çelebi, M. A. (2021). İçsel ve dışsal güdülenme ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *İş ve İnsan Dergisi*, *8*(2), 153-167. https://doi.org/10.18394/iid.954387

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227-268.

Gagné, M. ve Deci, E. L. (2005). Self-determination theory and work motivation. *Journal of Organizational Behavior*, *26*(4), 331-362.

Grandey, A. A. (2000). Emotion regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor. Jou*rnal of Occupational Health Psychology, 5*(1), 95-110.

Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. University of California Press.

Kalshoven, K., Den Hartog, D. N. ve De Hoogh, A. H. B. (2011). Ethical leadership at work questionnaire (ELW): Development and validation of a multidimensional measure. *The Leadership Quarterly, 22*(1), 51-69.

Koçel, T. (2011). *İşletme yöneticiliği*. Beta Basım Yayım.

Köse, M. F. ve Korkmaz, M. (2020). Örgüt Kültürü Değerlendirme Ölçeği Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. Y*ükseköğretim ve Bilim Dergisi*, *10*(1), 126-133. https://doi.org/10.5961/jhes.2020.374

Mayer, D. M., Aquino, K., Greenbaum, R. L. ve Kuenzi, M. (2012). Who displays ethical leadership, and why does it matter? An examination of antecedents and consequences of ethical leadership. *Academy of Management Journal*, *55*(1), 151-171.

Northouse, P. G. (2021). *Leadership: Theory and practice* (9. bs.). SAGE.

Piccolo, R. F., Greenbaum, R., Den Hartog, D. N. ve Folger, R. (2010). The relationship between ethical leadership and core job characteristics. J*ournal of Organizational Behavior*, *31*(2-3), 259-278.

Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2019). *Organizational behavior* (18. bs.). Pearson.

Schein, E. H. (2010). *Organizational culture and leadership* (4. bs.). Jossey-Bass.

Tremblay, M. A., Blanchard, C. M., Taylor, S., Pelletier, L. G. ve Villeneuve, M. (2009). Work Extrinsic and Intrinsic Motivation Scale: Its value for organizational psychology research. *Canadian Journal of Behavioural Science*, *41*(4), 213-226.

Tuna, M., Bircan, H. ve Yeşiltaş, M. (2012). Etik liderlik ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Antalya örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *26*(2), 143-155.

Yukl, G. (2013). *Leadership in organizations* (8. bs.). Pearson.

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ÇALIŞANLARIN İŞE YABANCILAŞMA DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ ODAKLI BİR İNCELEME

MSc Duygu Bahar YILMAZ

Kocaeli Üniversitesi

Duygubahary@gmail.com

Doç.Dr. İbrahim YIKILMAZ

Kocaeli Üniversitesi

ibrahimyklmz@gmail.com- 0000-0002-1051-0886

ÖZET

Bu çalışma, günümüzde önemli ölçüde hızı artan dijital dönüşüm süreçlerinin çalışanlar üzerindeki etkisini, işe yabancılaşma perspektifinde ele almaktadır. Bu doğrultuda çalışma, Teknolojik gelişmeler ile otomatikleşen ve dijitalleşen süreçlerinin çalışanların süreçteki rollerini yeniden sorguladığı bir dönemde, bu durumun işe yabancılaşma üzerindeki etkilerini doğrudan veya dolaylı bir şekilde sistematik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Web of Science veri tabanında "Digital Transformation" ve "Work Alienation" anahtar kelimeleriyle gerçekleştirilen literatür taraması sonucu ulaşılan 41 çalışmadan, dahil edilme kriterlerini taşıyan 8 ampirik makale detaylı olarak incelenmiştir. Sistematik literatür taraması yöntemi ile yürütülen bu analizde, seçilen çalışmalar araştırma yöntemi, yayın yılı, incelenen değişkenler ve örneklem türü bakımından sınıflandırılıp dört ana tema altında toplanmıştır: Dijital dönüşümün bireylerde yabancılaşma ve kopuş deneyimlerini tetiklemesi, dijital dönüşümün psikolojik ve sosyal sonuçları, yabancılaşmayı azaltan örgütsel ve sosyal kaynaklar, dijital dönüşüm ve yabancılaşma paradoksu. Dijital dönüşüm bireylerde yabancılaşma ve kopuş deneyimlerini tetiklemesi işe yabancılaşmayı arttırırken, yabancılaşmayı azaltan örgütsel ve sosyal kaynaklar işe yabancılaşma eğiliminin azalmasına katkı sağlamaktadır. Dijital dönüşümün psikolojik ve sosyal sorunları ile dijital dönüşüm ve yabancılaşma paradoksu ise işe yabancılaşmayı hem arttırabilen hem de azaltabilen çift yönlü etkilere sahip olduğu görülmektedir. Bu etkiler sektöre göre veya liderlerin işyeri refahını destekleme düzeyine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmekle birlikte literatürdeki genel eğilim, dijital dönüşümün işe yabancılaşma üzerindeki etkilerinin bireysel ve teknolojik değişkenlere bağlı olarak farklılaşabileceğini ve bu etkilerin hem azaltıcı hem de arttırıcı yönde ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, İşe yabancılaşma, İş performansı, İşe bağlılık

THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON EMPLOYEES' LEVEL OF WORK ALIENATION: A REVIEW FOCUSED ON THE RESEARCH LITERATURE

MSc Duygu Bahar YILMAZ

Kocaeli University

Duygubahary@gmail.com

Assoc.Prof. Dr. İbrahim YIKILMAZ

Kocaeli University

ibrahimyklmz@gmail.com- 0000-0002-1051-0886

ABSTRACT

This study examines the impact of accelerating digital transformation on employees from the perspective of work alienation. In this context, the study aims to systematically investigate, both directly and indirectly, the effects of digital transformation on work alienation during a period when technological advancements, automation, and digitalization are reshaping employees' roles within organizational processes. A literature search in the Web of Science database using the keywords "Digital Transformation" and "Work Alienation" identified 41 studies, of which 8 empirical articles meeting the inclusion criteria were examined in detail. Using the systematic literature review method, the selected studies were classified by research method, publication year, variables examined, and sample type, and grouped under four main themes: digital transformation as a trigger of alienation and disconnection experiences among individuals; the psychological and social consequences of digital transformation; organizational and social resources that reduce alienation; and the paradox of digital transformation and alienation. While digital transformation's role in triggering alienation and disconnection experiences was found to increase work alienation, organizational and social resources that reduce alienation contributed to a decrease in employees' tendency toward work alienation. The psychological and social consequences of digital transformation, as well as the paradox of digital transformation and alienation, were found to have dual effects, both increasing and decreasing work alienation. Although these effects may vary depending on the sector or the extent to which leaders support workplace well-being, the general trend in the literature suggests that the effects of digital transformation on work alienation differ according to individual and technological factors and may emerge in both positive and negative directions.

Keywords: Digital transformation, Work alienation, Job performance, Work engagement.

INTRODUCTION

Digital innovations and the broader economic and technological developments that have shaped our lives since the Industrial Revolution have become a vital resource for the global market. As companies seek to strengthen their position in the global economy, they have identified technologies that deliver higher returns through suitable digital business models (Sezen and Şenaras, 2022:50). These rapidly evolving technologies also create a need for continuous self-updating among human resources. Today, the rise of unmanned machines reduces the need for human labor. According to Marxist theory, this situation will lead to people becoming alienated from their sector and their work.

Especially during the COVID-19 pandemic, most sectors were forced to digitize. These rapid technological changes in working life make it difficult for people to adapt to developments they have never experienced before (Semerci and Canbuldu, 2025:279). With the development of artificial intelligence tools, mechanization has accelerated even further. This situation causes employees who feel excluded because machines are performing their tasks to lose trust in the institutions they work for.

This alienation of employees from their work environment or organization poses a significant problem for the productivity of the business. Routine work, feelings of inefficiency and inadequacy, and the perception of not receiving adequate compensation for their labor can lead to unhappiness. In such a situation, the behavior of managers toward their employees becomes very important (Canbuldu and Semerci, 2025:279). Managers who contribute to the development of their employees can reduce the negative effects of labor exploitation brought about by the capitalist system (Vural and Toplu, 2025;178). Indeed, employee alienation from work triggers many negative workplace experiences at the individual level, including decreased performance, counterproductive work behavior, low job satisfaction, and burnout (Chiaburu et al., 2014; Shantz et al., 2015). This aspect of the issue is of great importance and deserves careful consideration. This study aims to understand how and to what extent current research and digital transformation applications affect work alienation and to examine what should be done to reduce this negative workplace experience, based on empirical findings. Accordingly, research-oriented studies in the literature have been examined in detail, and the findings of these studies have been classified and presented thematically. This study expands the literature by comprehensively addressing the relationships between the concepts of work alienation and digital transformation and presenting these results within a systematic framework, while offering important insights to decision-makers for implementing an effective and human-centered digital transformation.

1. CONCEPTUAL FRAMEWORK

1.1. History and Definition of Digital Transformation

Universal transformation processes are based on four industrial revolutions: Industry 1.0, Industry 2.0, Industry 3.0, and Industry 4.0. The first industrial revolution laid the foundation for digital transformations. The invention of the steam engine in England sparked innovations

that spread first within England and then across the European continent. Factories replaced traditional agricultural and livestock farming. During the second industrial revolution, the living standards of the middle class and workers increased significantly. In contrast, during the third industrial revolution, the rise of computer technologies introduced digital tools and equipment to the market. The fourth industrial revolution includes the Internet of Things, which connects technologies and tools (Soylu, 2018:45).

Digitalization is the first step toward digital transformation. At this stage, data is transferred to digital environments. It is a process in which information is used together with digital technologies (Çoban and Yılmaz, 2025: 96). One of the most comprehensive definitions of digital transformation was provided by the IBM Institute for Business Value in 2011. According to the report's definitions, digital transformation results from the internet and globalization. It is combined with models such as social media, online commerce, and big data (IBM, 2011). According to Hess et al. (2016), digital transformation is the change in an organization's structure resulting from the transformation of its products, business, and processes through digital technologies and tools.

Digital transformation has significantly shortened the time required to obtain, process, and analyze information for use, resulting in reduced costs. This transformation enables businesses to make faster, more rational decisions while maintaining continuity and preventing workflow disruptions, thereby playing a significant role in cost savings. Furthermore, the interconnectedness of electronic systems and real-time monitoring technology enable the early detection of potential malfunctions, minimizing potential losses. In conclusion, digital transformation is a crucial process for businesses, increasing productivity, effectively utilizing resources, and providing a sustainable competitive advantage (Akpınar and Er, 2014: 4-5).

The impact of digital transformation on businesses has significantly increased productivity, particularly with the widespread adoption of digitalization. The development of cloud technologies has made it easier to store and share data. This has led to increased mobile-focused work, remote work, and flexible working opportunities. Additionally, smart technologies (artificial intelligence, big data, etc.) accompanying digital transformation encourage employees to improve their performance and skills, fostering self-development. In this context, digital transformation offers long-term positive effects to businesses, such as improved customer experiences, facilitated access to information, improved decision-making mechanisms, and increased innovation (Özen and Güngör, 2025: 2152-2153).

1.2. The Concept of Work Alienation, and Historical Developments

Alienation derives from the Latin word for "other," and its English equivalent is "alienatio." The concept of alienation was first used by Karl Marx after the Industrial Revolution to describe the alienation of labor (Orhan, 2014: 137). According to Marx, alienation is a process that distances an individual from themselves or their work. It has sociological and psychological effects. Marx argues that alienation from work occurs in four dimensions: alienation from the product they produce, alienation from their work activity, alienation from themselves, and alienation in their relationships with other people. The alienation of workers from their professions is directly and indirectly related to the pace of digital advancement. Changes in the

pace of work and frequent shifts in workplace hierarchies create a foundation for professional alienation. Issues of authority, such as the worker's inability to control their labor, lead to feelings of inadequacy and the emergence of health problems (Tutar, 2010: 183). In a capitalist system with private property, human alienation is inevitable. The worker sells the product of their labor for a wage and has no control over the labor they expend. This production system creates a situation where the work, not the worker, dominates the worker (Serçeoğlu and Kaya, 2013: 319-320). The worker's detachment from their work, whether psychological, physical, or both, indicates the existence of alienation (Tuna and Yeşiltaş, 2014: 108). After Marx, Seeman is another researcher of this concept. Seeman explains the modern sociological dimensions of alienation by dividing them into five: powerlessness, meaninglessness, lawlessness, isolation, and self-alienation (Seeman, 1959: 786).

1.3. Dimensions of Work Alienation

1.3.1 Meaninglessness

The person cannot understand the reason for their actions. The work has become routine. The person feels as if their actions belong to someone else. They cannot control the consequences of their actions. They think that others are controlling their behavior (Tutar, 2010: 179).

1.3.2. Powerlessness

At this stage, individuals begin to realize they have no control or decision-making power over the products or services they produce through their own labor. The employee's inability to maintain control over both work processes and their personal life gradually leads to burnout and fatigue. In this situation, employees who cannot take initiative in the workplace and who, under pressure from managers, feel they cannot do anything about it and withdraw, will become alienated from their work (Kocadaş, 2020: 87).

1.3.3. Normlessness- Anomie

An increase in the hierarchical distance between employees and employers will increase discrimination. In the system's unregulated environment, the employee will begin to disregard the social or institutional values they have adopted and exhibit unethical behavior to achieve success (Pars, 1982: 98).

1.3.4. Isolation

Individuals experiencing social isolation or alienation will feel excluded by socially accepted rules. This prevents them from establishing meaningful communication with others. As a result, an alienated individual will see themselves as a "lonely island" and will struggle to answer the question, "Who am I?" (Şimşek et al., 2006: 574).

1.3.5. Self- Estrangement

Work alienation occurs when a person's work lacks motivation and conflicts with their values. They struggle to make decisions based on their own desires (Demirez and Tosunoğlu, 2017:72).

Among environmental factors that contribute to job alienation, economic crises, inflation, rising unemployment, and high exchange and interest rates play a decisive role in creating anxiety

about the future for employees. In this situation, employees who are anxious and uncertain experience significant difficulties in realizing their true potential at work. When these social reasons interact with personal reasons, they create a breeding ground for psychological disorders such as burnout, depression, or work stress in employees (Oruç, 2020: 328).

In empirical studies investigating job alienation, the correlation analysis conducted by Tosunoğlu and Demirez (2017) showed that job alienation decreased when the organizational climate was positive. In other words, employees feel less alienated from their work in a work environment where they feel valued. Conversely, personnel will become significantly alienated from their work.

Kanungo (1992), in her empirical study, found that reorganizing roles and tasks in the workplace and organizing management and work according to objectives reduces job alienation (Tosunoğlu and Demirez, 2017: 81). Similarly, Usul and Atan (2014), in their empirical study in the healthcare sector, concluded that the level of job alienation among employees in service-intensive sectors is higher than among newcomers to the sector, due to psychological strain such as excessive working conditions and patient loss. Empirical studies show that job alienation leads to structural problems such as monotony, decreased motivation, and reduced productivity experienced individually by employees as a result of negative experiences within the organizational dimension. Measures to address these problems include rewarding employees based on their performance, increasing merit-based promotion systems, and ensuring that employees feel trusted; these are among the measures that will prevent job alienation (Tosunoğlu and Demirez, 2017: 81).

1.4. The Relationship Between Digital Transformation and Work Alienation

Job alienation is a concept related to an individual's behavior and desires in their work environment, social circle, or with colleagues. Therefore, there will not be a single cause of job alienation. According to Marx's view, with the spread of capitalism, workers became alienated from the work they produced. Later, the increase in specialization in work led to separation from the whole work and its transformation into a routine cycle. With the development of technology and the increase in mechanization, workers have been put at a disadvantage, leaving them feeling out of control of their work. The worker's inability to feel satisfied with their work leads to a loss of creativity and desire for self-improvement, resulting in job alienation (Kocadaş, 2020:89).

With digital transformation, the transfer of data and processes to digital environments has become possible, providing a significant competitive advantage in speed and efficiency. Thanks to digital transformation, existing business models have transformed, and new employment areas and opportunities have emerged. In this respect, both positive and negative effects come to the forefront if not managed effectively. Among the positive effects, the shorter time required to complete the work and the increase in productivity reduce the employee's workload. On the negative side, employees who witness digitalization and the takeover of their roles in the workplace are forced to update and improve their professional skills continually. This constant pressure to improve can increase stress and burnout among employees, leading them to become disengaged from their jobs (Çoban and Yılmaz, 2025: 96).

From an organizational perspective, organizations that fail to keep pace with technology face a vital threat. Organizations that want to adapt to digital transformation must first ensure this transformation is adopted by their employees. However, employees who cannot keep pace with digital transformation and resist innovation will feel helpless. The decrease in the need for workers in routine tasks due to mechanization is one of the most fundamental reasons for unhappiness and alienation from work. As digital transformation activities increase and an appropriate transformation strategy is not adopted, employee alienation from work also increases (Canbuldu and Semerci, 2025: 285).

In today's era, artificial intelligence, cloud technologies, cybersecurity, virtual reality, and the widespread use of remote work are also thanks to digital technologies enabled by digital transformation (Çoban and Yılmaz, 2025: 104). Although integrating these technological innovations into business processes offers advantages in speed and efficiency for employees, these new work dynamics and environments create a breeding ground for work-related alienation.

2. METHODOLOGY

In this study, research was identified through a systematic review. In the systematic review process, relevant research was selected by following specific topic-related steps, and the findings were presented systematically. In the first stage, a search was conducted in the Web of Science database using the keywords “Digital Transformation” and “Work Alienation”. A total of 41 studies were identified and filtered according to specific inclusion and exclusion criteria. Inclusion criteria were determined using four main elements:

• Empirical studies that address the issues of digital transformation and work alienation,

• Conducted using quantitative and qualitative methods,

• Full text of which is available,

• Containing data.

Finally, 41 studies were evaluated, and 8 empirical articles that met the inclusion criteria were included. The 8 selected articles were tabulated by "author," "publication year," "research method," "sample," and "variables examined."

3. FINDINGS

This research analyzes 8 academic articles published in the Web of Science database that examine the impact of work alienation and digital transformation, and categorizes them by publication year. It was observed that research on digital transformation and work alienation increased, particularly in 2025.

Table 1 presents a detailed analysis of the 8 empirical academic studies examining the relationship between alienation and digital transformation, identified through a systematic review. The studies cover various sectors (e.g., finance, education, healthcare, services) and firms of different sizes.

Table 1. Descriptive Information of the Analyzed Empirical Studies.

Title	Authors	Methodology	Year	Sample	Key Variables
On the Verge of Industry 5.0: A Socio-Technical Perspective on Non-Knowledge Workers and Workplace Well-Being	Cimino et al.	Quantitative Study	2023	217 blue-collar employees working in the manufacturing sector	Workplace well-being, job performance, technology acceptance, human–machine interaction
Hospitality Employees and Digital Transformation: The Mediating Roles of Alienation and Motivation	Ye & Chen	Quantitative Study	2024	425 hospitality employees in Taiwan	Stress, motivation, work engagement
How Does the Alienation of Project Digital Responsibility Form? Perspectives from Fraud Risk Factor Theory and Information Asymmetry Theory	Gu & Guo	Quantitative Study	2023	276 professionals working on construction projects in China	Opportunity, motivation, information asymmetry, exposure rate, punishment severity, ethics, alienation of digital responsibility
Alienation in a Digitalized World	Haga	Quantitative Study	2022	Employees from a specific occupational group	Digital information accessibility, autonomy, responsibility
Gold or Gild: Does Blockchain Attention Improve the Efficiency of Supply Chain?	Zhu et al.	Quantitative Study	2025	Publicly listed Chinese companies (2013–2021)	Supply chain efficiency, digital transformation speed, institutional pressure
Digital Transformation Priorities of India's Discrete Manufacturing SMEs: A Conceptual Study in Perspective of Industry 4.0	Dutta et al.	Quantitative Study	2020	Employees from 250 manufacturing firms in India	Product design, product planning, manufacturing engineering, manufacturing implementation, services

Title	Authors	Methodology	Year	Sample	Key Variables
Beyond Linguistic Proficiency: Emotional, Cognitive, and Cultural Pathways of Generative AI in EFL Well-Being	Yang & Yao	Qualitative Study	2026	Participants enrolled in non-English-major programs in China	Generative AI use, digital alienation
Sociotechnical Imaginaries of Digital Transformation in Education and Their Effects on Teaching Work	Mateluna-Estay	Qualitative Study	2025	Teachers experiencing digital transformation in education in Chile	Digital transformation policies in education, loss of pedagogical control, work alienation

The articles examined in this study empirically demonstrate the impact of digital transformation on work alienation in many fields such as finance, education, and manufacturing. To systematically understand the effects of the digital transformation process on employees' job alienation, themes were identified from the reviewed studies. These themes are as follows:

1. How Digital Transformation Triggers Alienation and Disconnection Experiences in Individuals

2. Psychological and Social Consequences of Digital Transformation

3. Organizational and Social Resources that Reduce Alienation

4. The Paradox of Digital Transformation and Alienation

3.1. How Digital Transformation Triggers Experiences of Alienation and Disconnection in Individuals

• A study examining the relationship between digital responsibility and alienation in construction projects indicated that uncertainties in digital responsibility processes can deepen feelings of alienation among employees. The results of the research suggest that information asymmetry and the confusion of digital responsibility can negatively affect employees' commitment to the organization (Gu & Guo, 2023).

• A study in the education sector showed that increased use of digital transformation platforms reduces the professional responsibility and initiative of teachers (Mateluna-Estay, 2025).

• A study examining the effects of incorporating productive artificial intelligence tools into work processes on employees revealed, through interviews, that while digitalization increased productivity, it also triggered feelings of inadequacy, loneliness, and alienation from work among employees (Yang & Yao, 2026).

This theme shows that digital transformation affects not only organizational processes but also individuals' social lives, undermining their connections to the environment and leading to feelings of alienation.

3.2. Psychological and Social Consequences of Digital Transformation

• This research, conducted in the hospitality sector, observed that digital transformation processes can increase the level of job alienation among employees, negatively affecting their motivation. The study also suggested that job alienation mediates the relationship between digital transformation and employee motivation (Ye & Chen, 2024).

• In the study conducted within the framework of Industry 4.0, the impact of digital transformation on advanced automation systems in production processes is examined. It is evident that the pace of technological development causes employees to struggle to adapt to changes in their work, and, as a result of their efforts to adapt to these rapid changes, they become alienated from their work (Dutta, Kumar, Sindhwani, & Singh, 2020).

Studies on this theme reveal that digital transformation is shaped not by direct impacts on individuals but by psychological processes such as social isolation, loss of motivation, and loneliness.

3.3. Organizational and Social Resources That Reduce Alienation

• The findings of the study show that interventions such as training programs, open managerial support mechanisms, or psychological empowerment provided to personnel as a result of digitalization used in organizations significantly reduce the feeling of alienation by facilitating the adaptation process of employees to technology. (Ye & Chen, 2024)

• In this research conducted within the scope of Industry 5.0, the impact of the presence of technology in intensive work environments on the workplace well-being of blue-collar workers, especially in the manufacturing sector, was evaluated. It was revealed that improvements in technology experience and system quality support corporate well-being. (Cimino et al., 2025)

Studies on this theme emphasize that technological adaptation and social support mechanisms offered by the organization are of primary importance in reducing the feeling of alienation brought about by digital transformation.

3.4. Digital Transformation and the Paradox of Alienation

• Studies examined in this theme reveal a paradox between digital transformation and work alienation. Intensive digitalization can have negative effects on employees, including meaninglessness, social disconnection, and loss of control (Gu & Guo, 2023).

• Conversely, studies also emphasize that digitalization improves work processes, increases employee well-being, provides new professional skills, and creates positive effects by protecting the workforce from social and economic exclusion (Cimino et al., 2025; Dutta et al., 2020).

• Ye & Chen (2024) explain these opposing approaches using the work demand-resource (JD-R) theory. Digitalization is shaped by the balance between the resources offered by the organization and the work demands.

• This research, which addresses blockchain and digital supply chain processes, states that digitized systems strengthen coordination and efficiency; however, it has been determined that work alienation can occur if employees are not sufficiently involved in the processes (Zhu et al., 2026).

• Haga (2022) explains the paradoxical effect between digital transformation and work alienation as follows: Although increased digitalization and faster access to information are expected to empower employees, external factors such as product complexity and excessive quality expectations can diminish employees' ability to take initiative, thereby leading to alienation from their work.

This theme explains that digital transformation alone cannot be seen as a direct result of increasing or decreasing work alienation. Under appropriate organizational culture or individual conditions, it can support employees' professional competencies, while under negative conditions, it can lead to an increase in feelings of work alienation.

CONCLUSION

The main objective of this study is to examine research showing that the success of digital transformation and technological advancement is directly linked to the extent to which employees integrate and adopt these technologies into their work processes. When the topic is addressed within a thematic framework, it is primarily observed that the approach adopted in digital transformation processes is a significant factor affecting employee motivation, participation, and psychology. The quality of this process directly impacts success. Furthermore, it is observed that when the digital transformation process is not managed correctly, employees experience role confusion, are overwhelmed by intense pressure for change, suffer burnout, and face negative outcomes ranging from poor social interaction and communication to alienation from work. The solution lies in giving employees a certain degree of control and say in the technology acceptance process and in adopting a human-centered digital transformation that reduces work alienation.

It is crucial for businesses to implement steps that prevent employees from feeling inadequate and alienated from their work:

• Inclusive leadership should be adopted in businesses and extended to lower management levels. Leaders who value their employees should provide training and career development opportunities, increasing employee commitment and enabling career advancement in the workplace. This will reduce workplace stress and minimize uncertainty in work processes. This can significantly reduce the likelihood that employees become alienated from their roles.

• Digital transformation strategies should be determined specifically for each business and sector, recognizing that the digital transformation process may have different outcomes and processes in different sectoral contexts.

• An effective internal communication mechanism should be developed for human-centered transformation, both at the beginning and in the later stages of the digital transformation process.

• Instead of punitive policies for potential errors in organizational processes, a more constructive and understanding management style will reduce employees' anxiety about making mistakes and encourage and develop their creativity.

• A fair reward system for increased employee performance will increase employee trust in the organization and significantly reduce the tendency for employees to become alienated from their work.

Overall, while digital transformation positively impacts productivity, speed, and innovation across sectors, if not carefully implemented, it can lead to alienation among employees and cause profound social and psychological problems. Therefore, adopting a holistic, employee-centric digital transformation strategy is considered critical for businesses in terms of sustainable competitiveness and effective management.

REFERENCES

Bozkurt, E. (2023). Örgütsel politika algısı ile örgütsel yabancılaşma ve mesleki yabancılaşma ilişkisi: Kişi-meslek uyumu etkisi (*Doctoral dissertation*, Balikesir University)

Canbuldu, N. K., & Semerci, A. B. (2025). Dijital Dönüşüm Faaliyetleri İle İşe Yabancılaşma Davranışı Arasındaki İlişkide Dijital Liderliğin Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *27*(1), 277-302.

Cimino, A., Zangara, G., Cosma, A. M. I., Mazzitelli, D., & Filice, L. (2025). On the verge of Industry 5.0: a socio-technical perspective on non-knowledge workers and workplace well-being. *European Journal of Innovation Management*, *28*(11), 301-320.

Chiaburu, D. S., Thundiyil, T., & Wang, J. (2014). Alienation and its correlates: A meta-analysis. European Management Journal, 32(1), 24-36.

Çoban, M.S. ve Yılmaz, A. B. (2025). Dijital Liderliğe Yönelik Algılamanın İş Performansı İle İşe Yabancılaşma Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 67, 104.

Demirez, F., & Tosunoğlu, N. (2017). Örgüt ikliminin işe yabancılaşma üzerine etkisi: Gazi Üniversitesi Rektörlüğünde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *9*(2), 69-88.

Dutta, G., Kumar, R., Sindhwani, R., & Singh, R. K. (2020). Digital transformation priorities of India's discrete manufacturing SMEs – a conceptual study in perspective of Industry 4.0. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, *30*(3), 289-314.

Er, A., & Akpınar, A. (2024). Dijital dönüşümün işgören performansı üzerindeki etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(47), 1-22.

Farivar, F., Klarin, A., & Kanani-Moghadam, V. (2026). Industry 5.0: A Socio-Technical System Perspective on Human Agency and İnstitutional Legitimacy. *Journal of Management & Organization*, 1–22.

Gu, J., & Guo, F. (2023). How Does the Alienation of Project Digital Responsibility Form? Perspectives from Fraud Risk Factor Theory and İnformation Symmetry Theory. *Buildings*, *13*(11), 2690.

Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesböck, F. (2016). *Options for formulating a digital transformation strategy. Mis quarterly executive*, *15*(2).

Haga, T. (2022). Alienation in a digitalized world. *Ai & Society*, *37*(2), 801-814.

IBM (2011). *İş Değerleri Enstitüsü Raporu*. https://www.ibm.com/docs/tr/cognos-analytics/11.1.0?topic=started-reports, (Erişim Tarihi: 20.05.2024).

Kaya, U., & Serçeoğlu, N. (2013). Duygu İşçilerinde İşe Yabancılaşma: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*, *1*(36), 311-346.

Kocadaş, A. (2020). Teknolojik yeniliklerin işe yabancilaşma üzerine etkileri. *Sosyolojik Düşün*, *5*(2), 80-92.

Mateluna Estay, H. (2025). *Sociotechnical imaginaries of digital transformation in education and their effects on teaching work| Imaginarios sociotécnicos de la transformación digital en educación y sus efectos en el trabajo docente* (Doctoral dissertation, SEEC-UNED).

Sârbu, E. A., Nadolu, B., Runcan, R., Tomiță, M., & Lazăr, F. (2022). Social predictors of the transition from anomie to deviance in adolescence. *PLoS ONE*, *17*(6), e0269236.

Sezen, H. K., & Eren Şenaras, A. (2022). Dijitizasyon, Dijitalizasyon, Dijital Dönüşüm Kavramlarına İlişkin Bir Değerlendirme. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51).

Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American sociological review*, 783-791.

Shim, T., & Go, E. (2025). The impact of school burnout on life satisfaction among university students: The mediating effects of loneliness and fear of alienation. *Behavioral Sciences*, *15*(8), 1083.

Şimşek, M. Ş., Çelik, A., Akgemci, T., & Fettahlıoğlu, T. (2006). Örgütlerde yabancilaşmanin yönetimi araştirmasi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 569-587.

Soylu, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Girişimcilikte Yeni Yaklaşımlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 43-57.

Tutar, H. (2010). Işgören Yabancılaşmasi ve örgütsel Sağlik İlişkisi: Bankacilik Sektöründe Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *65*(01), 175-204.

Türkel, S., & Yeşilkuş, F. (2020). Dijital Dönüşüm Paradigması: Endüstri 4.0. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *7*(5), 332-346.

Orhan, A. T., (2022), İşe Yabancılaşmanın Akademisyenler Bağlamında İncelenmesi: Bir Literatür Çalışması, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14 (2): 135-154.

Oruç, E. (2020). Türkiye'de işe yabancılaşma (work alienation) literatürüne ilişkin betimsel bir inceleme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *18*(04), 327-351.

ÖZEN, S., & GÜNGÖR, A. (2025). Şirketlerin Dijital Dönüşümünde Akıllı Teknolojinin Rolü ve Örgüt Performansına Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *17*(3), 2150–2164.

Pars, E., (1982) İşbölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika: Kuramsal Bir Yaklaşım, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, *Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi*, Ankara.

Shantz, A., Alfes, K., Bailey, C., & Soane, E. (2015). Drivers and outcomes of work alienation: Reviving a concept. Journal of Management Inquiry, 24(4), 382-393.

Tuna, M., & Yeşiltaş, M. (2014). Etik İklim, İşe Yabancılaşma ve Örgütsel Özdeşleşmenin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *25*(1), 105-117.

Usul, H., & Atan, A. (2014). Sağlık sektöründe yabancılaşma düzeyi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2014*(1), 1-10.

Vural, A. E., & Toplu, M. (2025). Dijitalleşen dünyada yapay zekâ ve yabancılaşma: Her (2013) ve Ex Machina (2014) filmlerinin değerlendirilmesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (69), 177-193.

Yang, Y., & Yao, S. (2026). Beyond Linguistic Proficiency: Emotional, Cognitive, and Cultural Pathways of Generative AI in EFL Well-Being—A Technology-Humanities-Culture Synthesis. *International journal of applied linguistics*, *36*(2), 1056-1067.

Ye, Y., & Chen, K. H. (2024). Hospitality employees and digital transformation: The mediating roles of alienation and motivation. *International Journal of Hospitality Management*, *119*, 103731.

Zhu, J., Sun, S., Li, P., Wang, Y., & Mao, D. (2026). Gold or gild: Does blockchain attention improve the efficiency of supply chain? *International Journal of Production Economics*, *293*, 109895.

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ ODAKLI BİR İNCELEME

MSc Şeyma AYDEMİR

Koceli Üniversitesi

seyma.aydemiirr@gmail.com

Doç.Dr. İbrahim YIKILMAZ

Kocaeli Üniversitesi

ibrahimyklmz@gmail.com- 0000-0002-1051-0886

ÖZET

Günümüz iş dünyasında giderek artan rekabet ortamında, işletmelerin sürdürülebilir başarı elde edebilmesi için dijitalleşen çevreye hızla uyum sağlaması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu doğrultuda, dijital dönüşüm süreci yalnızca teknolojik adaptasyon olarak değil, organizasyonel yapıyı şekillendiren, çalışan davranışlarını dönüştüren ve işletme kültüründe köklü değişiklikler ortaya çıkaran çok boyutlu bir süreç olarak öne plana çıkmakta ve çalışanın sürece olan sahiplenme duygusu ve katkısı başarı üzerinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu kapsamda çalışma, dijital dönüşüm ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi sistematik bir perspektifle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Web of Science veritabanında "Digital Transformation" ve "Organizational commitment" anahtar kelimeleriyle gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda ulaşılan 39 çalışmadan, dahil edilme kriterlerini karşılayan 17 ampirik makale detaylı olarak incelenmiştir. Sistematik literatür taraması yöntemi esas alınarak yürütülen bu analizde, seçilen çalışmalar yayın yılı, araştırma yöntemi, örneklem türü ve incelenen değişkenler bakımından sınıflandırılmış; içerik analizi ile üç ana tema altında toplanmıştır: dönüşümün öncülü olarak bağlılık, bağlılığı artıran liderlik ve yönetim, dönüşümün çıktısı olarak bağlılık. Dönüşümün öncülü olarak bağlılık işleyişi başlatırken; bağlılığı artıran liderlik ve yönetim çevik yapıyı beslemekte ve tüm bunların sonucunda dönüşümün çıktısı olarak bağlılık, motivasyon ile kurumsal performansa pozitif etki sağlamaktadır. Bu etkiler sektör, olgunluk düzeyi ve liderlik tarzına göre değişse de, genel eğilim dijitalleşmenin bağlılığı pozitif yönde etkilediği yönündedir. Çalışmanın sonuçlarının dijital dönüşüm süreçlerinde insan kaynağı perspektifi açısından karar vericilerin içgörülerini artıracağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, örgütsel bağlılık, teknolojik gelişmeler

THE EFFECT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT LEVELS: A REVIEW FOCUSED ON THE RESEARCH LITERATURE

MSc Şeyma AYDEMİR
Kocaeli University

seyma.aydemiirr@gmail.com

Assoc.Prof. Dr. İbrahim YIKILMAZ
Kocaeli University

ibrahimyklmz@gmail.com- 0000-0002-1051-0886

ABSTRACT

In today's increasingly competitive business environment, it has become imperative for businesses to rapidly adapt to the digitalized environment in order to achieve sustainable success. Accordingly, the digital transformation process stands out not only as a technological adaptation but also as a multi-dimensional process that shapes the organizational structure, transforms employee behavior, and brings about fundamental changes in the business culture. The employee's sense of ownership and contribution to this process plays a decisive role in success. In this context, this study aims to analyze the relationship between digital transformation and organizational commitment from a systematic perspective. Of the 39 studies identified through a literature search in the Web of Science database using the keywords "Digital Transformation" and "Organizational commitment," 17 empirical articles that met the inclusion criteria were examined in detail. In this analysis, conducted using a systematic literature review method, the selected studies were classified according to publication year, research method, sample type, and the variables examined, and grouped under three main themes through content analysis: commitment as a precursor to transformation, leadership and management that increases commitment, and commitment as an outcome of transformation. Commitment, as a precursor to transformation, initiates the process; leadership and management that enhance commitment foster an agile structure, and, as a result, commitment, motivation, and corporate performance are positively impacted as outcomes of transformation. While these effects vary depending on the sector, maturity level, and leadership style, the general trend is that digitalization positively influences commitment. It is assessed that the study's findings will enhance decision-makers' insights from a human resources perspective in digital transformation processes.

Keywords: Digital Transformation, Organizational commitment, technological developments

1. INTRODUCTION

Technology, rapidly advancing across every aspect of modern life, is fundamentally transforming our daily lives and the way we do business. In the world of work, digitalization and the widespread adoption of new technologies are driving significant changes in how

organizations operate (Li et al., 2024, p. 2). Today, almost all businesses use digital tools to make processes more efficient and increase workforce engagement (Cijan et al., 2019, p. 4). Digital transformation is the use of information, computing, and digital communication technologies to create significant changes within the organizational structure, with the aim of improving the organization (Rêgo et al., 2021).

The term digitalization generally refers to new technological developments based on computer-processable information and the transformation of work. It is a broad concept encompassing a wide range of applications that shape work at very different levels and are rapidly evolving, from digital communication and information tools to artificial intelligence and robotics (Reimann et al., 2020: 7).

Digital transformation first became visible with the adoption of software systems, and with the rise of digital technologies, primarily the internet, it evolved into a process that encompasses all business processes, ways of doing business, and organizational structures of institutions. Digital technologies have reshaped business methods and, as a result, changed products, organizational structures, and processes (Klein, 2020: 1019). The technologies underlying digital transformation include the Internet of Things, 5G networks, cloud computing, big data, artificial intelligence, blockchain technology, and programming power (OECD, 2019: 18).

To succeed in digital transformation, factors such as an organizational culture that supports development, effectively managed transformation activities, the use of internal and external information resources, the involvement of managers and employees in the transformation process, the development of information system capabilities, the development of dynamic capabilities, the development of a digital business strategy, and the harmonization of business and information systems are necessary (Osmundsen, Iden, Bygstad, 2018).

At this point, employees' commitment to the organization and digital transformation processes plays a critical role in organizational success. This study aims to provide a comprehensive overview by examining empirical articles in the accumulated literature that investigate the impact of the digital transformation process on organizational commitment. The identified studies were systematically reviewed, and their results are presented. It is assessed that the results of this study will increase awareness of organizational commitment in achieving success in digital transformation strategies within businesses.

1.1. Digital Transformation

Digital transformation is often conceptualized as a three-stage process: digitalization, digital transformation, and digital conversion; these represent increasing levels of organizational integration and innovation (Wernicke et al., 2023). Digitalization refers to the conversion of analog processes into digital formats to improve task efficiency (Gobble, 2018). Digitalization extends this by integrating digital tools into workflows to enhance coordination and performance (Nikmehr et al., 2021). The final stage, digital transformation, involves restructuring organizational structures, roles, and strategies to fully integrate digital capabilities (Bosch-Sijtsema and Gluch, 2021; O et al., 2017). Therefore, digital transformation is a strategic and cultural change process requiring organizational adaptation, not limited solely to

technological advancement. Digital transformation is a broad process in which companies adopt and integrate digital technologies to improve performance, create new sources of value, and adapt to changing market structures (Ziyadin et al., 2020). However, digital transformation is not limited to simple technological adoption. According to Kleinert (2021), digital transformation entails a fundamental change in business models and organizational processes, as well as a major cultural shift. This requires a systematic approach that brings together technological innovation, organizational transformation, and stakeholder engagement (Adama and Okeke, 2024).

Digital transformation refers to the strategic application of advanced digital technologies to shape core business growth. In the digital age, technologies such as social media, big data, Internet of Services, cloud computing, digital twins, artificial intelligence (AI), and Internet of Things (IoT) have profoundly transformed the industrial economy. Both emerging and traditional industries aim to gain sustainable competitive advantages through digital transformation (Yao et al., 2023).

1.1.1. Digitalization in Business Processes

With the rapid growth of the digital economy, businesses are increasingly adopting digital technologies, critical digital resources, and digital competencies to drive fundamental improvements and innovation (Gong & Ribiere, 2021). Digital transformation goes far beyond simply incorporating digital technologies into business processes; it fundamentally reshapes organizational behavior, profoundly affecting business execution and creating opportunities to create and capture new value. This transformative process encompasses strategic adjustments, structural improvements, and significant changes and innovations in business characteristics (Meske and Junglas, 2021, Verhoef et al., 2021, Weber et al., 2022).

Digital transformation is an organization-wide effort aimed at improving processes through the adoption of digital technologies for all stakeholders. Within the framework of the Fourth Industrial Revolution, it is no longer just a trend but a necessity (Butt, 2020). The doubling of related publications in the last decade indicates growing interest and urgency in digital transformation, highlighting its rise as a top priority in business strategies (Müller et al., 2024). Digital transformation has become a necessity for businesses to remain competitive in a global environment shaped by the increasing impact of digital technologies (Park et al., 2022). It continues to accelerate the transformation of the industrial ecosystem, driven by innovative digital technologies (Hess et al., 2020). Developments such as the emergence of global platforms and the evolution of artificial intelligence applications and business models across industry are reinterpreting business practices.

However, this process has also brought various challenges, as change inevitably occurs at both the company and individual levels. Indeed, according to Bughin et al. (2019), more than 70% of digital transformation initiatives fail, often due to poor management of human and organizational factors. In this context, failure generally refers to initiatives that fail to achieve their strategic, operational, or financial goals (Ramesh, 2019). Failure can manifest in various forms, such as low employee acceptance rates, incompatibility between new technologies and existing processes, or an inability to achieve measurable improvements in productivity or

customer satisfaction (Butt, 2020). Furthermore, organizations are seeking more technology-driven management systems because they ensure sustainable organizational performance. For companies, digital technologies can increase operational efficiency, facilitate business model innovations such as digital service delivery, and support different stages of digital transformation across maturity levels. Each level requires resources, structure, and specific growth strategies, especially for firms still in their early stages (Pascucci et al., 2023). In this context, having comprehensive information technology capabilities is a prerequisite for digitally sustainable management in organizations (Mollah et al., 2023).

1.2. Organizational Commitment

Organizational commitment is an individual's adoption of the organization's goals and values , and their willingness to maintain their membership by striving to achieve these goals. Accordingly, organizational commitment is considered within the following dimensions: wholeheartedly believing in and adopting the organization's goals and values; being willing to work for the organization's benefit; and, finally, demonstrating a strong determination to remain a member of the organization (Swailes, 2002: 159).

When evaluated at the institutional and employee levels, organizational commitment yields significant benefits. Achieving a high level of organizational commitment within the employee group is among the fundamental managerial goals of organizations (Tan/Akhtar, 1998: 310). While numerous factors bind employees to the organization, financial gains such as wages and bonuses, organizational culture and leadership practices, work-life balance, individual qualities, general management strategies, and in-house training and development opportunities play an important role in this regard (Stum, 1999: 6). Organizational commitment is a crucial concept in organizational psychology and management, and its importance has been the subject of extensive research for many years (Meyer and Allen, 1997). They divided organizational commitment into three dimensions and proposed a generally accepted model: affective, continuance, and normative commitment. Recent studies continue to examine these dimensions in detail, exploring their importance in today's dynamic work environment.

1.2.1. Affective Commitment

Emotional commitment refers to employees' voluntary attachment to an organization, resulting from the integration of individual and organizational values. In this type of commitment, employees derive satisfaction from being part of the organization and willingly support the organization's goals (Wiener, 1982: 423-424). In other words, individuals perform certain behaviors not out of obligation but because they want to. It demonstrates the employee's integration with the organization, their contribution, and their emotional attachment to the organization as a result of shared values (Meyer et al., 2002).

1.2.2. Continuance Commitment

This type of commitment, known as continuance commitment, refers to the extent to which an employee's desire to remain in the organization is largely based on their individual investments. Expertise gained during time in the organization, social relationships formed with colleagues, seniority, work history, and retirement benefits can be considered the individual's personal

investments (Obeng and Ugboro, 2003: 84). In other words, this type of commitment is related to the costs of leaving the organization for the individual. Continuance commitment can be defined as the state of remaining in the organization due to the perception that leaving would be costly. Furthermore, continuance commitment develops in situations where alternative job opportunities are not available, due to the increased cost of leaving the organization (Meyer and Herscovitch, 2001).

1.2.3. Normative Commitment

Normative commitment constitutes the responsibility and moral dimension of organizational commitment, reflecting employees' sense of duty and their considerations about remaining in the organization. Individuals' commitment to the organization depends on their sense of responsibility and their perception of membership as a duty. It differs from other forms of commitment because it arises from the individual's assessment that remaining in the organization is the right thing to do (Kılıç, 2007). Normative commitment refers to individuals' tendency to be committed and loyal to an organization as a result of their socialization within a culture that supports dedication and loyalty. This type of commitment also encompasses beliefs adopted by the individual that do not contradict the organization's mission, purpose, management principles, and working methods. In this respect, the balance between the individual and organizational values reveals the process of perceiving organizational belonging (Wiener, 1982: 423–424).

1.4. Digital Transformation and Organizational Commitment

Organizational commitment refers to the extent to which employees feel secure, align with the organization's goals, and are willing to remain with the organization. It goes beyond mere loyalty, expressing a commitment to contributing to the achievement of organizational goals. It also involves dedicating oneself to achieving organizational objectives and is often perceived as a form of loyalty between the individual and the organization (Muthmainnah and Usman, 2022). Organizational commitment can be considered not only as emotional attachment, personal identification, and interaction with the organization, but also as the willingness to maintain membership. Commitment affects not only employee turnover but also the extent to which employees are willing to make sacrifices for the organization (Irawan and Marbawi, 2023). Organizational commitment is not just a concept; it is a fundamental driving force behind an organization's success. By reinforcing the organization's core values, organizational commitment expresses employees' loyalty to the organization and its impact on the sustainable achievement of goals. Without employee commitment to improving the organization, even the best goals, strategies, and support may be insufficient (Rahmatullah et al., 2022). In the development of modern businesses, digital transformation emerges as both a significant driver of growth and sustainable development and a critical factor in fostering employee commitment to the organization. This has been a constant focus for researchers examining the relationship between organizational performance and employee commitment (Alojail and Khan, 2023). Digital transformation has become a major focus in academic and practitioner circles due to its critical impact on industries. However, the current literature does not adequately address the complex relationships between digital transformation and organizational change. This

necessitates broader comparisons with innovation studies (Hanelt et al., 2021). Higher levels of employee commitment lead to increased performance and stronger organizational commitment, where employees express a desire to be part of the organization by aligning with its goals (Shafiq et al., 2022). In digital transformation, benefiting from digital technologies requires the conscious integration of physical, technical, and social systems; Organizational culture plays a significant role in fostering overall commitment and integrating technological advancements into strategic frameworks (Saarikko et al., 2020).

2. METHODOLOGY

This research employs a systematic review method to examine the impact of digital transformation on organizational commitment. In the first stage, a search was conducted in the Web of Science database using the keywords “Digital Transportation” and “organizational commitment.” A total of 39 empirical studies were reviewed, 17 of which were included in the detailed analysis process (Littell, Corcoran & Pillai, 2008).

In the data collection process, quantitative research across sectors was considered; studies conducted in areas such as manufacturing, services, finance, information technology, and the public sector were analyzed. The majority of the studies used the survey method, and the sample groups comprised employees, managers, and senior executives (e.g., CEOs). The following four elements were considered in terms of inclusion criteria:

• Empirical studies that address the issues of digital transformation and organizational commitment,

• conducted using qualitative or quantitative methods,

• with full text available,

Ultimately, 39 studies were evaluated, of which 17 were empirical articles. These 17 selected articles were further classified by "author," "publication year," "research method," "sample," and "variables examined," and presented in a table.

3. FINDINGS

In this research, 17 academic articles published in the Web of Science database that examine the relationship between digital transformation and organizational commitment and that meet the inclusion criteria were analyzed by publication year. It was observed that the number of publications meeting the inclusion criteria has increased significantly, especially in recent years. This increase reveals that the critical importance of digital transformation for organizational commitment is increasingly recognized in academic studies.

The 17 empirical academic studies examining the effects of digital transformation on organizational commitment, identified through a systematic review, were classified and presented in a table. The findings show that the empirical studies examined are predominantly concentrated in the technology and high-technology, industrial/manufacturing, service, and automotive sectors; however, the research covers samples consisting of product, service, and technology-oriented firms, as well as organizations across different sectors, ranging from small businesses to large and global companies. The variables examined in the studies are: Digital

transformation encompasses a wide range of areas, including digital culture, organizational commitment, digital leadership, agility, business model innovation, data management, employee behavior, and organizational performance. These findings reveal that digital transformation profoundly affects not only technological but also organizational, strategic, and cultural dimensions.

Table 1. Descriptive Information of the Empirical Studies Included in the Analysis

Title	Authors	Year	Methodology	Sample	Key Variables
The Strategic Role of Digital Transformation: Leveraging Digital Leadership to Enhance Employee Performance and Organizational Commitment in the Digital Era	Qiao, Guanming; Li, Yannan; Hong, Ahreum	2024	Quantitative Study	579 employees from various industries	Digital leadership, employee performance, organizational commitment, digital transformation
Transforming Commitment into Performance: A Study of Digital Transformation in the Cambodian Public Sector Amidst a Pandemic	Ly, Bora	2024	Quantitative Study	250 employees working in public-sector organizations in Cambodia	Organizational commitment dimensions, normative commitment, continuance commitment, individual performance, digital transformation
Leveraging Synergy to Drive Digital Transformation: A Systems-Theoretic Perspective	Nguyen, Dinh Khoi; Broekhuizen, Thijs; Dong, John Qi; Verhoef, Peter C.	2023	Quantitative Study	206 firms operating in the Netherlands	Digital proactiveness, commitment to change, organizational resilience, digital transformation
Influence of Organizational Democracy on Organizational Citizenship Behaviors in Digital Transformation: Mediating Effects of Job Satisfaction and Organizational Commitment for Smart Services	Haskasap, Enver; Saner, Tulen; Eyupoglu, Serife; Gunsel Haskasap, Cemre S.	2023	Quantitative Study	144 full-time employees of the largest bank in Northern Cyprus	Organizational democracy, organizational citizenship behavior, job satisfaction, organizational commitment

Title	Authors	Year	Methodology	Sample	Key Variables
Critical Success Factors in Agile-Based Digital Transformation Projects	Chen, M.Y.; Sun, X.Y.; Liu, M.X.	2025	Qualitative Study	Evidence base derived from 17 empirical and conceptual studies and an expert panel	Critical success factors of agile transformation (management commitment, team competence, organizational environment, process factors)
How Mercedes-Benz Addresses Digital Transformation Using Holacracy	Ackermann, Malte; Schell, Sabrina; Kopp, Susanne	2021	Qualitative Study	Experts and managers working at Mercedes-Benz.io	Holacratic management structure, digital work and transformation challenges, employee accountability, flexibility, career paths
Digital Culture, Knowledge, and Commitment to Digital Transformation and Its Impact on the Competitiveness of Portuguese Organizations	Cardoso, Antonio; Pereira, Manuel Sousa; Sa, Jose Carlos; Powell, Daryl John; Faria, Silvia; Magalhaes, Miguel	2024	Quantitative Study	291 valid responses collected from organizations in Portugal	Digital culture, commitment to digital transformation, digital transformation knowledge, digital technology adoption, knowledge management, productivity, organizational competitiveness
When Employees Meet Digital-Intelligence Transformation: Unveiling the Role of Employee Intentions	Wu, Tung-Ju; Zhang, Ruo-Xi; Li, Jia-Min	2025	Quantitative Study	Employees working in organizations undergoing digital-intelligence transformation (two-wave survey design)	Supportive behavior toward digital transformation, intention to support transformation, attitudes toward transformation, subjective norms, role clarity under transformation, perceived behavioral control
How Does Platform Leadership Promote Employee Commitment to Digital Transformation? A Moderated Serial Mediation Model	Zhou, Qiwei; Shi, Xueting	2025	Quantitative Study	Two-wave data collection; 222 employees in Study 1 and 225 employees in Study 2	Platform leadership, commitment to digital transformation, workplace status, participation in learning activities

Title	Authors	Year	Methodology	Sample	Key Variables
from the Stress Perspective					
Does HPWS Amplify Employees' Change Readiness for Digital Transformation? A Study Through the Work-From-Anywhere Prism	Narbariya, Sonali; Nayeem, Mohammad Abdul; Gupta, Ritu	2022	Quantitative Study	Information technology employees in India	High-performance work systems, employees' readiness for digital transformation, positive employee outcomes
Digital Transformation and Industry 4.0 Employees: Empirical Evidence from Top Digital Nations	Nadeem, Kashif; Wong, Sut I.; Za, Stefano; Venditti, Michelina	2024	Quantitative Study	320 employees working within Industry 4.0 environments	Digital transformation, employee attitudes (job satisfaction and affective commitment), work-related factors (work engagement and job autonomy)
Understanding Digital Transformation Through the Lens of Change Management: A Case Study in the Art and Cultural Sector	Francoeur, V.; Morissette, J.; Beaudry, C.	2026	Qualitative Study	7 interviews, 8 field observations, 18 informal conversations, and 70 survey responses from Culture Saguenay–Lac-Saint-Jean	Individual readiness, organizational readiness, technology readiness, contributions of technological change to the arts and cultural sector
Employee Involvement and Participation in Digital Transformation: A Combined Analysis of Literature and Practitioners' Expertise	Ullrich, A.; Reissig, M.; Niehoff, S.; Beier, G.	2023	Qualitative Study	Practitioners with expertise in digital transformation	Employee involvement and participation formats, objectives of employee participation, success factors, barriers, and acceptance of change
ICT Training, Digital Transformation and Company Performance: An Empirical Study	Nicolas-Agustin, Alvaro; Jimenez-Jimenez, Daniel; Maeso Fernandez, Francisco; Di Prima, Christian	2025	Quantitative Study	CEOs of 184 companies in Spain	ICT training, firm performance, digital transformation, human capital, organizational commitment (mediator)

Title	Authors	Year	Methodology	Sample	Key Variables
From Leadership to Digital Maturity in Public Healthcare: Evidence from Pakistan's Digital Transformation Journey	Li, Yaqin; Khan, Ali Nawaz; Zhang, Yuanyuan; Khan, Naseer Abbas	2025	Quantitative Study	258 employees from the public healthcare sector	Digital transformational leadership, employee commitment to digital transformation (ECDT), AI readiness, organizational digital maturity
Managing Paradoxical Tensions Between Corporate Social Responsibility and Automation: How Organizations Reach Sustainability and Digital Transformation	Seelent, Joao Felipe Capioto; Lermen, Fernando Henrique; Franco, Cintia Wilke; Benitez, Guilherme Brittes	2025	Quantitative Study	402 organizations operating in Brazil	Corporate social responsibility, automation, financial, environmental and social performance, adoption of digital transformation
Technology Innovation and Social and Behavioral Commitment: A Case Study of Digital Transformation in the Moroccan Insurance Industry	Abdallah-Ou-Moussa, Soukaina; Wynn, Martin; Kharbouch, Omar; El Aoufi, Sara; Rouaine, Zakaria	2025	Quantitative Study	100 employees working in insurance companies in Morocco	Planned behavioral factors, technological innovation characteristics, attitudes toward transformation, individual and social acceptance

A significant portion of the research examined in this study employed quantitative methods, and the findings reveal the effects of digital transformation on employee behavior and organizational dynamics using empirical data. The studies examined were classified into specific themes to explain the effects of digital transformation on organizational commitment, leadership, culture, and performance. Accordingly, three main themes were identified based on the variables included in the articles. The classification based on themes is as follows:

1. Commitment as a Precursor to Transformation

2. Leadership and Management that Enhances Commitment

3. Commitment as an Outcome of Transformation

3.1. Commitment as a Precursor to Transformation

• Nguyen, Broekhuizen, Dong, and Verhoef (2023): The authors examined the digital transformation performance of firms using a systems theory approach. According to the research findings, the positive impact of organizational flexibility on digital transformation

culminates in high levels of change commitment and proactivity within the business. Here, commitment is considered both a determinant and facilitator of transformation.

• Nicolás-Agustín, Jiménez-Jiménez, Maeso-Fernández, and Di Prima (2025): In an empirical study conducted on 184 Spanish companies, the authors examined the importance of organizational commitment in digital transformation processes. According to the research findings, high levels of employee organizational commitment are the most fundamental tool facilitating the transfer of information and communication technology (ICT) training to digital transformation. The authors present empirical evidence that high employee commitment is a necessary condition for the success of digital transformation.

• Chen, MY; Sun, XY; Liu, MX (2025): This study, which examines the effects of Agile-based digital transformation projects, focuses on the human aspect of the transformation rather than its technical side. Both top management's commitment and the high level of commitment shown by project teams to agile working methods at the start of the process were identified as the most decisive factors in reducing the risk of project failure.

• Abdallah-Ou-Moussa, Wynn, Kharbouch, El Aoufi, and Rouaine (2025): This case study, which addresses digital transformation in the Moroccan insurance sector, states that technological innovation alone is not sufficient; the social and behavioral commitment within the companies' internal organizations is a necessary condition for the successful implementation of the transformation.

Studies on this theme argue that the existing level of employee or organizational commitment is the main factor in the success of digital transformation strategies. In other words, transformation truly begins and progresses when there is a genuine commitment.

3.2. Leadership and Management That Increases Commitment

• Qiao, Li, and Hong (2024): Research aimed at maintaining employee performance in the digital age has shown that the perceived level of digital leadership directly and positively affects organizational commitment. Leaders' digital vision strengthens employees' commitment to the organization while enabling them to adapt to the transformation.

• Haskasap, Saner, Eyupoglu, and Haskasap (2023): This study, focusing on the banking sector, demonstrates the importance of the participatory management model in the digitalized business world. The findings demonstrate that a democratic work environment is the most powerful managerial tool, directly increasing employee commitment and job satisfaction. Moreover, this high level of commitment directly influences employees to take on extra responsibilities for the benefit of the company.

• Zhou and Shi (2025): Examining how to maintain employee commitment under the stress created by digital work demands, the authors introduce the concept of platform leadership. This leadership style transforms stress from a threat into a challenge, thus building employee commitment to digital transformation.

• Cardoso, Pereira, Sá, Powell, Faria, and Magalhaes (2024): This study, based on information management and productivity, directly increased employee commitment to digital

transformation projects by creating a corporate digital culture, providing the company with a competitive advantage.

• Ackermann, Schell, and Kopp (2021): This case study, conducted using the Mercedes-Benz.io example, examined the contribution of a self-managing Holacracy structure, which eliminates hierarchy, to digital transformation through expert interviews. The research demonstrated that this new-generation management model, in which decision-making authority and responsibility are transferred to employees, revitalized employees' organizational commitment to their work during the transformation process.

• Narbariya, Nayeem, and Gupta (2022): This study, which examines the strategic human resources dimension, empirically addresses how High-Performance Work Systems (HPWS) strengthen employees' readiness for change through positive outcomes and support their commitment to the digital transformation process.

• Ullrich, Reissig, Niehoff, and Beier (2023): This study, which brings together participation models and expert opinions from the literature, shows how increasing the degree of employee participation in digital transformation processes strengthens their operational commitment and motivation to participate in transformation projects managerially.

• Li, Khan, Zhang, and Khan (2025): Examining the digital transformation process in the public health sector, the authors explain how employee motivation and strategic transformation commitment are managed in achieving organizational maturity in Digital Transformation Leadership.

This theme brings together research addressing the uncertainties and challenges brought about by digital transformation. It reveals how management strategies, leadership approaches, and organizational culture play a unifying role in maintaining employee commitment in this challenging process.

3.3. Commitment as an Outcome of Transformation

• Ly (2024): This empirical study conducted in the public sector considered digital transformation as a direct independent/mediating variable and evaluated commitment as an outcome. The results show that a successful digital transformation increases employees' emotional and normative commitment levels and strengthens individual performance as a result.

• Wu, Zhang, and Li (2025): This study, which considers digital and artificial intelligence transformation as a process outcome, states that a correct transformation strategy creates a sense of support for this change in employees and a lasting behavioral commitment as an outcome.

• Nadeem, Kashif; Wong, Sut I.; Za, Stefano; Venditti, Michelina (2024): Collected empirical data from Industry 4.0 employees in digitally advanced countries around the world. As a result, they examined the impact of digital transformation on employee profiles. The standardization of digital work environments and the successful integration of technological innovations into business processes increase employee job satisfaction and create strong organizational commitment as a result of the transformation process.

• Francoeur, Morissette, and Beaudry (2026): This qualitative case and action research, focusing on an institution operating in the arts and culture sector, utilizes interviews, observations, and survey data. Analyses conducted within the framework of Lewin's Change Management Model demonstrate that a successful technological transformation results in employees' renewed commitment to the corporate vision.

• Seelent, Franco, and Benitez (2025): This study, which investigates organizations by managing the paradoxical tensions between automation processes and Corporate Social Responsibility, shows that when a sustainable digital transformation is achieved, it results in increased employee commitment to corporate sustainability and the new system.

The final section of the study focuses on the effects of digital transformation, adaptation to artificial intelligence, and technological infrastructure innovations on employee psychology and corporate attitudes.

6. CONCLUSION

This research examines 17 empirical academic studies addressing the relationship between digital transformation and organizational commitment, and analyzes how digital transformation affects organizational commitment using a holistic approach. The thematic analysis identifies the effects of digital transformation on organizational commitment in three main themes. Empirical studies examining the relationship between digital transformation and organizational commitment show that technological applications are being implemented in many sectors, including the public sector, finance, SMEs, and arts and culture. For example, in Cambodia, e-government and digital service infrastructures are being established in the public sector; while in finance, such as banking in Northern Cyprus and insurance in Morocco, AI-supported smart services, digital platforms, and insurance software are being implemented. In Germany and the Netherlands, data management, AI integration in network operations, and digital resilience systems have gained priority in SMEs and technology-focused firms. In contrast, in Brazil and Portugal, technologies such as information and communication technology (ICT) training and factory automation systems have come to the forefront in the manufacturing industry. In the automotive software sector, flexible management models such as Holacracy, which reduce hierarchical structures and transfer decision-making authority to employees, have been implemented. The studies examined show that digital transformation affects organizational commitment not only directly but also indirectly through various channels. In terms of direct effects, successful technological infrastructure facilitates employees' work, enabling them to perform their tasks more efficiently. This strengthens the sense of belonging to the organization. In indirect effects, organizational commitment is a mediating variable that connects the translation of technological innovations into corporate performance. For example, the conversion of digital training for employees into performance improvements largely depends on employees' high commitment to the organization and their readiness for change. Similarly, High-Performance Work Systems (HPWS) and the perception of internal fairness indirectly reveal organizational commitment by enabling employees to psychologically embrace digital transformation. However, it has been observed that studies that initially appear to focus more on technical, financial, or structural aspects (such as success factors, agile projects, system

synergy) also inherently carry a strong link to organizational commitment. These studies did not directly measure commitment, but they demonstrate that human factors and cultural fit are the most important factors in reducing the risk of failure in technical transformation projects, and that synergy between systems is only possible through employees' organizational commitment to shared strategic goals. In other words, technical success is largely a result of human and organizational commitment.

Research findings show that for digital transformation to succeed, it is crucial that both managers and employees believe in this change from the outset. A second important point is the increased stress and workload brought about by technology. Instead of authoritarian management, democratic leadership that values employees' opinions increases both employee affection for the company and organizational commitment during the digitalization process.

The first step for companies is to gain the trust and support of employees before investing in technology. If employees don't want innovation, large investments will fail and the desired result will not be achieved. Before implementing a new system, management should explain in clear and simple language how the technology they want to switch to will make employees' daily tasks easier. Information meetings should be held to alleviate employees' fears, make them feel safe, and lighten their workload while they adapt to the new system. In this regard, businesses can analyze employees' readiness for digital change using scientific scales before large-scale technology integrations and adapt their transformation strategies accordingly. Leadership styles need to be re-evaluated to cope with the uncertainties and increased work stress brought about by digitalization. Technological changes can lead to anxiety and burnout among employees. In this process, managers are expected not just to give orders but to transform into digital or platform leaders who guide employees and turn this threat into an opportunity. Furthermore, to cope with the technostress created by the 24/7 accessibility pressure and data intensity brought about by digitalization, modern HR policies such as the right to disconnect can be implemented at the corporate level to ensure work-life balance for employees.

Including employees in the selection and adaptation of new technologies to business processes should create a participatory and democratic work environment. Employees whose participation in decision-making processes is ensured and whose opinions are considered will experience increased job satisfaction; this will strengthen their commitment to the organization and contribute to them taking on more responsibility for the benefit of the organization. The digital workforce needed with technological transformation should be managed in accordance with Corporate Social Responsibility principles, not with a repressive approach that reduces employment. Instead of laying off existing personnel whose roles have changed due to automation, it is becoming increasingly important for businesses to establish retraining or upgrade programs that will equip them with new digital roles. Employees who develop and succeed in this process will strengthen both their sense of corporate belonging and normative commitment.

Research conducted in areas significantly affected by crises, such as the arts and culture sector, indicates that a successful technological transformation process carried out with planned change

management enables employees to reconnect with the corporate vision together. As a result, this study reveals that digital transformation has a decisive impact on organizational commitment and shows that it is critical for sustainable success for businesses to address this process not only in its technological but also in its human and cultural dimensions.

REFERENCES

Abdallah-Ou-Moussa, S., Wynn, M., Kharbouch, O., El Aoufi, S., & Rouaine, Z. (2025). Technology innovation and social and behavioral commitment: A case study of digital transformation in the Moroccan insurance industry. Big Data and Cognitive Computing, 9(2), 31.

Ackermann, M., Schell, S., & Kopp, S. (2021). How Mercedes-Benz addresses digital transformation using Holacracy. Journal of Organizational Change Management, 34(7), 1285-1299.

Adama, H. E., & Okeke, C. D. (2024). Digital transformation as a catalyst for business model innovation: A critical review of impact and implementation strategies. Magna Scientia Advanced Research and Reviews, 10(02), 256-264.

Alojail, M., & Khan, S. B. (2023). Impact of digital transformation toward sustainable development. Sustainability, 15(20), 14697.

Bosch-Sijtsema, P., & Gluch, P. (2021). Challenging construction project management institutions: the role and agency of BIM actors. International journal of construction management, 21(11), 1077-1087.

Bughin, J., Deakin, J., & O'beirne, B. (2019). Digital transformation: Improving the odds of success. McKinsey Quarterly, 22, 1-5.

Butt, J. (2020). A conceptual framework to support digital transformation in manufacturing using an integrated business process management approach. Designs, 4(3), 17.

Cardoso, A., Pereira, M. S., Sá, J. C., Powell, D. J., Faria, S., & Magalhães, M. (2023). Digital culture, knowledge, and commitment to digital transformation and its impact on the competitiveness of Portuguese organizations. Administrative Sciences, 14(1), 8.

Chen, M., Sun, X., & Liu, M. (2025). Critical success factors in agile-based digital transformation projects. Systems, 13(8), 694.

Cijan, A., Jenič, L., Lamovšek, A., & Stemberger, J. (2019). How digitalization changes the workplace. Dynamic relationships management journal, 8(1), 3-12.

Francoeur, V., Morissette, J., & Beaudry, C. (2025). Understanding digital transformation through the lens of change management: a case study in the art and cultural sector. European Journal of Cultural Management and Policy, 15, 15467.

Gobble, MM (2018). Dijital strateji ve dijital dönüşüm. Araştırma-Teknoloji Yönetimi, 61 (5), 66-71.

Gong, C., & Ribiere, V. (2021). Developing a unified definition of digital transformation. Technovation, 102, 102217.

Hanelt, A., Bohnsack, R., Marz, D., & Antunes Marante, C. (2021). A systematic review of the literature on digital transformation: Insights and implications for strategy and organizational change. Journal of management studies, 58(5), 1159-1197.

Haskasap, E., Saner, T., Eyupoglu, S., & Gunsel Haskasap, C. S. (2022). Influence of organizational democracy on organizational citizenship behaviors in digital transformation: Mediating effects of job satisfaction and organizational commitment for smart services. Sustainability, 15(1), 452.

Kılıç, A. G. S. (2007). Örgütsel bağlılığın sağlanmasında personel güçlendirmenin yeri ve önemi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (29).

Kleinert, J. (2021). Digital transformation. Empirica, 48(1), 1-3.

Li, Y., Khan, A. N., Zhang, Y., & Khan, N. A. (2025). From leadership to digital maturity in public healthcare: evidence from Pakistan's digital transformation journey. Journal of Health Organization and Management, 1-13.

Ly, B. (2024). Transforming commitment into performance: a study of digital transformation in the Cambodian public sector amidst a pandemic. *Cogent Business & Management*, *11*(1), 2333609.

Meske, C., & Junglas, I. (2021). Investigating the elicitation of employees' support towards digital workplace transformation. Behaviour & Information Technology, 40(11), 1120-1136.

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1997). Commitment in the workplace: Theory, research, and application. Sage.

Meyer, J. P., & Herscovitch, L. (2001). Commitment in the workplace: Toward a general model. Human resource management review, 11(3), 299-326.

Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., & Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. Journal of vocational behavior, 61(1), 20-52.

Müller, S. D., Konzag, H., Nielsen, J. A., & Sandholt, H. B. (2024). Digital transformation leadership competencies: A contingency approach. International Journal of Information Management, 75, 102734.

Muthmainnah, M., & Usman, E. (2023). The Role of Leadership, Self-Efficacy, Organizational Commitment on Employee performance of SMEs During Digital Era. European Alliance for Innovation.

Nadeem, K., Wong, S. I., Za, S., & Venditti, M. (2024). Digital transformation and industry 4.0 employees: Empirical evidence from top digital nations. Technology in Society, 76, 102434.

Narbariya, S., Nayeem, M. A., & Gupta, R. (2022). Does HPWS amplify employees' change readiness for digital transformation? A study through the "work-from-anywhere" prism. Personnel Review, 51(8), 1948-1966.

Nguyen, D. K., Broekhuizen, T., Dong, J. Q., & Verhoef, P. C. (2023). Leveraging synergy to drive digital transformation: A systems-theoretic perspective. Information & Management, 60(7), 103836.

Nicolás-Agustín, Á., Jiménez-Jiménez, D., Maeso Fernandez, F., & Di Prima, C. (2025). ICT training, digital transformation and company performance: an empirical study. European Journal of Innovation Management, 28(4), 1687-1708.

Nikmehr, B., Hosseini, M. R., Martek, I., Zavadskas, E. K., & Antucheviciene, J. (2021). Digitalization as a strategic means of achieving sustainable efficiencies in construction management: A critical review. Sustainability, 13(9), 5040.

Obeng, K., & Ugboro, I. (2003). Organizational commitment among public transit employees: An assessment study. In Journal of the Transportation Research Forum (Vol. 57, No. 2).

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). Going digital: Shaping policies, improving lives.

Osmundsen, K., Iden, J., & Bygstad, B. (2018). Digital transformation: Drivers, success factors, and implications.

Park, I., Kim, D., Moon, J., Kim, S., Kang, Y., & Bae, S. (2022). Searching for new technology acceptance model under social context: Analyzing the determinants of acceptance of intelligent information technology in digital transformation and implications for the requisites of digital sustainability. Sustainability, 14(1), 579.

Pascucci, F., Savelli, E., & Gistri, G. (2023). How digital technologies reshape marketing: evidence from a qualitative investigation. Italian Journal of Marketing, 2023(1), 27-58.

Qiao, G., Li, Y., & Hong, A. (2024). The strategic role of digital transformation: Leveraging digital leadership to enhance employee performance and organizational commitment in the digital era. Systems, 12(11), 457.

Rahmatullah, A., Ramdansyah, A. D., Kambara, R., & Haryadi, D. (2022). Improving organizational performance with organizational culture and transformational leadership through intervening organizational commitment variables. Dinasti International Journal of Digital Business Management, 3(2), 180-194.

Ramesh, N. (2019). Digital transformation: How to beat the high failure rate?. Oklahoma State University.

Rêgo, B. S., Jayantilal, S., Ferreira, J. J., & Carayannis, E. G. (2022). Digital transformation and strategic management: A systematic review of the literature. Journal of the Knowledge Economy, 13(4), 3195-3222.

Reimann, M., Abendroth, A., & Diewald, M. (2020). How digitalized is work in large German workplaces, and how is digitalized work perceived by workers? A new employer-employee survey instrument.

Saarikko, T., Westergren, U. H., & Blomquist, T. (2020). Digital transformation: Five recommendations for the digitally conscious firm. Business horizons, 63(6), 825-839.

Seelent, J. F. C., Lermen, F. H., Franco, C. W., & Benitez, G. B. (2025). Managing paradoxical tensions between corporate social responsibility and automation: how organizations reach sustainability and digital transformation. International Journal of Production Economics, 288, 109706.

Shafiq, M. A., Hayat, A., Ali, H., & Mehmood, S. (2022). An examination of CSR's role in fostering organizational commitment and employee performance. Journal of Business and Environmental Management, 1(1), 63-78.

Stum, D. L. (1999). Workforce commitment: Strategies for the new work order. Strategy & Leadership, 27(1), 4-7.

Swailes, S. (2002). Organizational commitment: a critique of the construct and measures. International journal of management reviews, 4(2), 155-178.

Tan, D. S., & Akhtar, S. (1998). Organizational commitment and experienced burnout: An exploratory study from a Chinese cultural perspective. The International Journal of Organizational Analysis, 6(4), 310-333.

Ullrich, A., Reißig, M., Niehoff, S., & Beier, G. (2023). Employee involvement and participation in digital transformation: a combined analysis of literature and practitioners' expertise. Journal of Organizational Change Management, 36(8), 29-48.

Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J. Q., Fabian, N., & Haenlein, M. (2021). Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. Journal of business research, 122, 889-901.

Weber, E., Büttgen, M., & Bartsch, S. (2022). How to take employees on the digital transformation journey: An experimental study on complementary leadership behaviors in managing organizational change. Journal of Business Research, 143, 225-238.

Wernicke, B., Stehn, L., Sezer, A. A., & Thunberg, M. (2023). Introduction of a digital maturity assessment framework for construction site operations. International Journal of Construction Management, 23(5), 898-908.

Wiener, Y. (1982). Commitment in organizations: A normative view. Academy of management review, 7(3), 418-428.

Wu, T. J., Zhang, R. X., & Li, J. M. (2025). When employees meet digital-intelligence transformation: Unveiling the role of employee intentions. International Journal of Information Management, 84, 102912.

Yao, Q., Tang, H., Boadu, F., & Xie, Y. (2023). Digital transformation and firm sustainable growth: The moderating effects of cross-border search capability and managerial digital concern. Journal of the Knowledge Economy, 14(4), 4929-4953.

Zhou, Q., & Shi, X. (2025). How does platform leadership promote employee commitment to digital transformation?—A moderated serial mediation model from the stress perspective. International Journal of Information Management, 83, 102900.

Ziyadin, S., Suieubayeva, S., & Utegenova, A. (2019, April). Digital transformation in business. In International scientific conference “Digital transformation of the economy: Challenges, trends, new opportunities” (pp. 408-415). Cham: Springer International Publishing.

VİCDANİ LİDERLİĞİN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KAMU BANKASI ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA[1]

Doktora Öğrencisi, Sena DEMİR

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı

E-posta Adresi: deu.sdmr@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-2819-9499

ÖZET

Vicdani liderlik, liderin örgütsel süreçlerde etik ilkeleri, vicdani muhakemeyi ve sorumluluk anlayışını merkeze alarak çalışanlara yönelik karar ve uygulamalar geliştirdiği değer odaklı bir liderlik yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda liderin yalnızca örgütsel hedeflere yönelmesi değil, aynı zamanda çalışanların gelişimini destekleyen ve güvene dayalı ilişkiler kuran bir yönetim anlayışı sergilemesi önem taşımaktadır. Çalışanların psikolojik durumları üzerinde liderlik davranışlarının etkili olduğu düşünüldüğünde, vicdani liderlik yaklaşımının psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı, vicdani liderliğin çalışanların psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma nicel araştırma yöntemi kapsamında ilişkisel tarama modeline dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini İzmir ilinde faaliyet gösteren kamu bankalarında görev yapan çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırma verileri elektronik ortamda uygulanan anket tekniği aracılığıyla elde edilmiş ve toplam 319 katılımcının verisi analize dahil edilmiştir. Veriler SmartPLS 4 programı kullanılarak kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesi (PLS-SEM) ile analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, vicdani liderliğin çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerini anlamlı biçimde etkilediğini göstermektedir. Bulgular, çalışanların yöneticilerini vicdani liderlik davranışları bakımından olumlu algılamalarının psikolojik iyi oluşlarını desteklediğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak araştırma, vicdani liderlik yaklaşımının çalışanların psikolojik iyi oluşlarının geliştirilmesinde önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Vicdani Liderlik, Psikolojik İyi Oluş, Kamu Bankaları, PLS-SEM

[1] Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında yürütülmekte olan doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

HUMAN-IN-THE-LOOP OR HUMAN-IN-THE-ILLUSION: ORGANISATIONAL SCALE, ETHICS, AND THE LIMITS OF AI GOVERNANCE IN RECRUITMENT

Asst. Prof. Dr. Merve Vural Allaham
Istanbul Gelisim University,
Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences,
Management Information Systems,
mvural@gelisim.edu.tr - 0000-0002-3735-3008
Esma Nur Özer
Istanbul Gelisim University,
Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences,
Management Information Systems,
esmanurozer2@gmail.com - 0009-0007-2930-105X

ABSTRACT

This study critically examines the assumption that human-in-the-loop arrangements inherently ensure ethical and human-centred AI governance in recruitment. Drawing on qualitative interviews with five HR professionals across organisations of different scale and sector, the study explores how AI-supported recruitment is enacted and ethically framed in practice. The findings show that AI is primarily used to enhance operational efficiency through CV screening and standardised assessments, while human oversight is often positioned as a normative safeguard rather than a substantively enacted ethical mechanism. Importantly, organisational scale and sector shape whether human-in-the-loop functions as meaningful ethical judgement or as a symbolic layer that legitimises automation. In large, highly standardised organisations, human oversight tends to become procedural and efficiency-driven, obscuring ethical responsibility. In smaller and more relational contexts, ethical concerns are more pronounced, yet structural constraints limit the practical enactment of human-centred governance. The study argues that human-in-the-loop should be understood not as a universal ethical solution, but as a context-dependent organisational design choice, highlighting the conditions under which it risks becoming a human-in-the-illusion.

Keywords: Artificial Intelligence in Recruitment, AI-Assisted Hiring, Artificial Intelligence in HRM, Recruitment and Selection with AI, AI-Supported HR Practices

1. INTRODUCTION

The rapid integration of artificial intelligence (AI) into human resource management (HRM) has transformed traditional recruitment processes from intuition-based practices into data-driven systems (Budhwar, 2023). Today, organisations increasingly rely on algorithms to screen, assess, and even interview candidates, aiming to enhance efficiency, accuracy, and objectivity. However, this transformation also raises new questions regarding the role of human empathy, ethical judgement, and fairness in recruitment decisions. While AI offers speed and scalability, it may simultaneously weaken the relational and interpretive dimensions that have

traditionally characterised HR practices (Kelan, 2024; Mirowska & Mesnet, 2022). Consequently, recent research highlights a paradigm shift from viewing AI as a substitute for human decision-making towards a model in which AI and humans jointly participate in decision processes (Jarrahi, 2018; Zirar et al., 2023). While HR analytics is increasingly recognised as an emerging subfield within HRM, research has highlighted significant ethical challenges and definitional ambiguities that persist. Edwards et al. (2024) note that organisations engaging in analytics projects must navigate political sensitivities, data privacy, fairness, and other ethical concerns as the field evolves.

Despite the growing body of research on AI in recruitment, existing studies largely focus on either technological efficiency or ethical risks in isolation (Kelan, 2024; Langer & Konig, 2023; Mirowska & Mesnet, 2022). Less attention has been paid to how organisational context particularly scale and sector shapes the configuration of human-AI decision-making in recruitment practices (Jarrahi et al., 2021; Raisch & Krakowski, 2021; Van den Broek et al., 2020). Moreover, while the concept of human-in-the-loop is frequently invoked, it is often treated as a technical safeguard rather than as an organisational design choice embedded in social and ethical contexts (Amersi et al., 2019; Holzinger et al., 2022). However, the widespread reliance on the concept of human-in-the-loop as an ethical safeguard in AI-assisted recruitment remains largely under-theorised. Existing research often assumes that the mere presence of human oversight is sufficient to ensure ethical, fair, and human-centred decision-making. This assumption overlooks the possibility that human involvement may become procedural, symbolic, or even illusory under conditions of organisational scale, standardisation, and efficiency pressures (Benjamin, 2023; Binns, 2018; Kellogg et al., 2020). In this respect, the study introduces the concept of human-in-the-illusion to describe situations in which human oversight exists formally, yet fails to function as a substantive ethical or interpretive mechanism. In such configurations, human presence legitimises algorithmic decision-making without meaningfully challenging, contextualising, or ethically interrogating it (Christin, 2017). Addressing this gap, the present study explores how HR professionals across organisations of varying scale and sector perceive and enact human-AI integration in recruitment. By adopting a qualitative, multi-case approach, the study advances a context-sensitive and human-centred understanding of AI-assisted recruitment (Ghosh et al., 2024), and proposes a proposition-based framework that reconceptualises human-in-the-loop governance as a contextually contingent hybrid decision-making model. Accordingly, the study asks not whether humans are present in AI-assisted recruitment, but under which organisational conditions human involvement remains ethically meaningful rather than merely symbolic. This study is grounded in a sociotechnical and human-centred perspective on AI adoption, which conceptualises recruitment as an interaction between technological systems and social, ethical, and organisational structures. Rather than treating AI as an autonomous decision-maker or human oversight as a mere technical control, the study positions human-AI collaboration as a context-dependent organisational configuration shaped by ethical perceptions, organisational scale, and sectoral characteristics.

2. HUMAN-AI COLLABORATION IN HRM: CONCEPTUAL AND SOCIOTECHNICAL FOUNDATIONS

2.1. Conceptualising Human-AI Collaboration in Recruitment

Human-AI collaboration refers to a shared cognitive and decision-making process in which humans and AI systems complement each other's strengths (Dellermann et al., 2019; Raisch & Krakowski, 2021). In recruitment contexts, AI performs analytical and repetitive tasks such as screening large volumes of CVs or analysing facial expressions, while HR professionals contribute contextual understanding, emotional evaluation, and ethical judgement (Langer & König, 2023). Kelan's (2024) concept of *algorithmic inclusion* argues that ethical integrity in AI-based recruitment cannot be achieved through fully automated systems that replace human judgement. Instead, ethical recruitment requires embedding human values directly into algorithm design. This perspective challenges the assumption that algorithmic neutrality alone ensures fairness, emphasising that genuinely inclusive and just recruitment systems must be grounded in human-centred design principles. According to Kelan (2024), algorithms must integrate ethical, cultural, and social sensitivities into their learning processes, rather than relying solely on technical optimisation. In this sense, algorithmic inclusion represents a hybrid decision-making structure in which human intuition, empathy, and conceptions of justice operate alongside algorithmic logic (Kellogg et al., 2020). Consequently, the future of AI-supported recruitment should be built on an ethical architecture that strengthens rather than replaces human judgement (Shneiderman, 2020).

2.2. AI Adoption as a Human-Centred and Developmental Transformation

AI adoption is increasingly recognised as a socio-technical transformation that extends beyond the deployment of technology to encompass human needs, ethical considerations, and workforce development. Ghosh et al. (2024) argue that effective AI adoption for workplace success requires HRD professionals to prioritise humans throughout the design, implementation, and ongoing governance of AI systems, ensuring that employee learning, well-being, and human agency remain central. Similarly, Khandelwal et al. (2024) emphasise that integrating AI into HRD functions enhances the adaptability of learning and development activities and strengthens data-driven decision-making mechanisms, thereby transforming organisational talent management. Khandelwal et al. (2024) further conceptualise AI not merely as a technical tool, but as a strategic partner that deeply supports HRD functions ranging from learning and development to performance management. This synergistic perspective highlights the role of HRD professionals in facilitating sustainable AI adoption within organisations, particularly by ensuring that human factors remain prioritised in areas such as training, career development, and performance evaluation.

2.3. Efficiency and the Promises of Algorithmic Recruitment

One of the strongest justifications for AI adoption in human resource management lies in its capacity to enhance operational efficiency (Bauwens, 2023; Mikalef & Gupta, 2021). AI-supported systems reduce cognitive load by automating repetitive pre-screening tasks, minimising administrative bias (Mikalef & Gupta, 2021), and enabling predictive analyses related to person-job fit (Venugopal, 2024). However, cross-national data and organisational reports suggest that efficiency gains are often constrained by organisational readiness, AI competence, and the maturity of digital infrastructure. As a result, small and medium-sized

enterprises tend to benefit less from AI adoption compared to large or global organisations. This pattern aligns with OECD reports on AI adoption by firm size, as well as with information systems literature explaining how AI capabilities condition performance outcomes (OECD, 2025). This efficiency-oriented framing often aligns with a form of techno-optimism, in which AI is primarily perceived as a neutral and inherently beneficial tool for improving decision quality and organisational performance. Such perspectives tend to downplay ethical uncertainty, social complexity, and the situated nature of human judgement, framing potential risks as either manageable or premature. As a result, ethical considerations may be subordinated to performance metrics such as speed, cost reduction, and turnover minimisation.

2.4. Ethics, Empathy, and the Human Dimension in AI-Supported Recruitment

Despite promises of efficiency and objectivity, AI-based recruitment systems have been criticised for their inability to fully reflect the empathy, ethical reasoning, and social sensitivity that lie at the core of human resource management (Rigotti, 2024). Interview findings mirror this concern, with participants repeatedly emphasising that "the essence of HR is human," and that empathy, intuition, and social understanding are irreplaceable. The literature identifies three primary risks associated with the weakening of the human element in recruitment. First, empathy loss: AI systems struggle to fully capture nuances in tone, intention, and emotional subtleties, limiting holistic candidate evaluation (Mirowska & Mesnet, 2022). Second, algorithmic bias: AI systems may reproduce structural biases embedded in historical data, thereby reinforcing social inequalities (Kelan, 2024; Magham, 2024). Third, transparency and accountability deficits: the "black-box" nature of algorithmic models complicates the justification and auditing of decisions (Kalff & Simbeck, 2025; Yuan et al., 2025). To mitigate these risks, scholars advocate the adoption of explainable AI (XAI) approaches and human-in-the-loop mechanisms (Schellingerhout et al., 2025; Zhang et al., 2025). These frameworks aim to embed ethical oversight, transparency, and human judgement into algorithmic decision processes, positioning AI as a tool that complements and enhances human judgement rather than replacing it. Li and Yeo (2024) conceptualise AI integration as a socio-technical process in which AI assumes routine, data-intensive tasks while humans retain responsibility for contextual judgement, meaning-making, and learning. Within recruitment, practices such as CV screening, pre-selection, and transitions from longlists to shortlists can thus be understood as AI-supported processes that restructure work without eliminating human decision-making. Supporting this view, Ardichvili et al. (2024) provide empirical evidence that generative AI assists HRD practitioners in idea generation and initial planning stages, yet lacks contextual depth. This underscores the necessity of human interpretation and oversight for AI outputs to be effective in workplace learning and development. The present study similarly finds that participants often perceive AI particularly in interactions with tools such as ChatGPT almost as a human consultant, reflecting AI's growing tendency to interact in ways that resemble human behaviour.

2.5. Sociotechnical and Behavioural Perspectives on Human-AI Integration

From a sociotechnical systems (STS) perspective, recruitment can be viewed as an interaction between technological subsystems (e.g., AI algorithms) and social subsystems (human

judgement, organisational culture, ethical values). Balancing efficiency and empathy therefore requires an equilibrium between technical optimisation and social sense-making processes. The Technology Acceptance Model (TAM) further explains variations in AI adoption: perceived usefulness increases acceptance, whereas perceived loss of control reduces it (Venkatesh & Davis, 2000). Participants' views reflect this duality, as they acknowledge AI's benefits while remaining cautious about full automation due to emotional and ethical concerns. Within this framework, AI-human integration is not merely an automation strategy, but a transformative process through which human-technology interaction reshapes learning and work processes. Li and Yeo's (2024) AI-Human Integration Model conceptualises this interaction as one of reciprocal learning and adaptation, highlighting how AI reconfigures work processes and workplace learning without displacing human agency.

3. METHODOLOGY

3.1. Research Design

This study adopts a qualitative, exploratory research design to examine how human resource (HR) professionals perceive and use AI in recruitment and selection processes. Given the emergent, context-dependent, and ethically sensitive nature of AI adoption in HRM, a qualitative approach is particularly suitable for capturing nuanced perceptions, meanings, and interpretations that cannot be fully accessed through quantitative methods. The study is grounded in an interpretivist paradigm, aiming to understand participants' subjective experiences and sense-making processes regarding AI-supported recruitment. A multiple-case study logic was employed to enable cross-case comparison across organisations operating in different sectors and at varying organisational scales. This design allows for both within-case depth and cross-case analytical insight, strengthening the explanatory power of the findings. Table 1 presents the semi-structured interview questions designed to explore HR professionals' perceptions, experiences, and concerns regarding the use of AI in recruitment processes.

Table 1. Interview Questions

Question No	Question	Source
Q1	Could you briefly describe your professional background and outline your current role and responsibilities within the HR function?	Nişancı (2024)
Q2	How do you perceive the use of AI in recruitment and selection processes?	Robinson (2019)
Q3	From your perspective, what potential does AI have to enhance the efficiency and effectiveness of HR processes?	Kumandang et al. (2022)
Q4	What limitations or disadvantages do you associate with the use of AI in HR practices?	Malin et al. (2023)

Q5	To what extent do you have concerns about the adoption of AI and its implications for the human-centred dimensions of HR practices? Please elaborate.	Kumandang et al. (2022)
Q6	Are any AI-based technologies currently utilised in your role? If so, how do these technologies support your day-to-day HR activities?	Nişancı (2024)
Q7	Are there any specific AI-based tools or digital technologies you would like to see adopted within your department in the future?	Nişancı (2024)
Q8	When considering the use of AI in recruitment and selection, which technology-specific factors do you regard as particularly important? Please explain without disclosing confidential information.	Robinson (2019)
Q9	In what ways do you use AI-generated outputs to support sourcing, screening, or evaluation activities within the recruitment process?	Li et al. (2021)
Q10	How do you envision the future use of AI or robotics in job interviews? In such scenarios, how would you assess or measure their impact on recruitment outcomes?	Bodde (2024)

3.2. Sample and Context

The sample consists of five HR professionals working in organisations from distinct sectors: port operations, automation manufacturing, hydropower energy, information technology, and security services. These organisations vary significantly in size, ranging from small and medium-sized enterprises to large global corporations. Participants were selected using purposive sampling, ensuring that all interviewees were directly involved in recruitment and HR decision-making processes and had practical exposure to AI-supported tools. The diversity in organisational scale and sectoral context was intentionally sought in order to explore how structural and contextual factors shape AI adoption, ethical concerns, and human-centred considerations in recruitment practices. Given the exploratory and theory-building aim of this study, the sample size was guided by analytical depth and theoretical saturation rather than statistical representativeness. The inclusion of organisations operating in distinct sectors and at different organisational scales enabled cross-case comparison and facilitated the identification of recurring patterns related to human-AI integration, ethical perceptions, and human-centred decision-making. This approach aligns with qualitative research traditions that prioritise conceptual richness and explanatory insight over sample size.

3.3. Data Collection

Data were collected between September and October 2025 through semi-structured, in-depth interviews, which allowed for a balance between consistency across cases and flexibility to

probe context-specific issues. The interview protocol consisted of ten open-ended questions, developed based on established studies in the AI-HRM and HR analytics literature. The questions addressed participants' roles, current AI usage, perceived benefits and risks, ethical concerns, human-centred dimensions, and future scenarios such as robot-led interviews. Interviews were conducted individually, recorded with participants' consent, and subsequently transcribed verbatim. This approach enabled rich data generation while preserving participants' original expressions and meanings.

3.4. Data Analysis

The interview data were analysed using thematic analysis, following an iterative and inductive-deductive coding process. Initial open coding was conducted to identify recurring patterns, concepts, and salient issues within each interview. These codes were then clustered into higher-order themes informed by existing theoretical frameworks, including human-AI collaboration, human-in-the-loop governance, sociotechnical systems theory, and ethical AI in HRM. To enhance transparency in the analytical process, Table 2 illustrates the thematic development from raw interview data to higher-order themes and aggregate dimensions. Following an inductive-deductive coding strategy, first-order codes were derived from participants' own expressions. These codes were subsequently clustered into second-order themes reflecting shared meanings across cases. At the aggregate level, two contrasting patterns emerged: symbolic configurations of human involvement characterised by procedural oversight and techno-optimistic framing, and substantive configurations emphasising ethical deliberation and contextual judgement. The concept of human-in-the-illusion was developed to capture the former configuration, in which human presence functions primarily as a legitimising layer rather than as a meaningful ethical mechanism. This approach is consistent with established qualitative analysis practices that emphasise transparency in theory building through data structure visualisation (Gioia et al., 2013).

Table 2. Thematic Development from Raw Data to the "Human-in-the-Illusion" Concept

Raw Data Excerpts (Illustrative)	**First-Order Codes**	**Second-Order Themes**	**Aggregate Dimensions**
"AI saves us from reading hundreds of CVs all day." (Case E)	Time saving	Efficiency orientation	Operational rationality
"Wrong hires cost us time and money." (Case E)	Cost avoidance	Performance justification	Operational rationality
"AI suggests candidates, but we approve the final list." (Case B, Case C ve Case E)	Formal human approval	Procedural human oversight	Symbolic human presence
"The final decision is always with humans." (All cases)	Human-in-the-loop rhetoric	Normative safeguarding	Symbolic human presence

"AI is like a computer; it just makes work easier." (Case E)	Instrumental view of AI	Techno-optimistic framing	Algorithmic legitimacy
"Ethical risks are not clear yet." (Case E)	Deferred ethical concern	Ethics as future issue	Algorithmic legitimacy
"AI cannot understand motivation and emotion." (Case A)	Emotional blind spots	Ethical unease	Substantive human judgement
"Cultural fit can only be assessed by humans." (Case C)	Contextual evaluation	Human-centred judgement	Substantive human judgement
"If AI filters too strictly, we lose potential talent." (Case B)	Exclusion risk	Algorithmic bias awareness	Substantive human judgement

To enhance analytical rigour, coding proceeded through iterative stages of open coding, theme clustering, and theoretically informed refinement. Emerging themes were continuously compared across cases and revisited in light of existing literature on human-AI collaboration, ethical AI, and sociotechnical systems. Analytical saturation was achieved when no substantially new themes emerged across cases, particularly in relation to efficiency rationales, ethical perceptions, and configurations of human oversight. Cross-case analysis was subsequently performed to compare similarities and differences across organisations, allowing the identification of convergent and divergent patterns related to AI attitudes, usage intensity, ethical perceptions, and human-centred concerns. To enhance analytical rigour, themes were continuously refined through comparison with prior literature and revisited across cases. Table 3 provides an overview of the organisational case profiles and presents a descriptive comparison across cases.

Table 3. Case Profiles and Cross-Case Descriptive Comparison

Dimension / Theme	**Case A - Port Operations**	**Case B - Automation**	**Case C - Hydropower**	**Case D - IT**	**Case E - Security Services**
Position / Experience	Senior Recruitment & Organisational Development Specialist - 12 years	HR Specialist - 10 years	HR & Administrative Affairs Manager - 20 years	HR Specialist - 6 years	HR Specialist - 10 years
Sector / Scale	Port operations - 700 employees	Automation machinery manufacturin	Hydropower - (large global firm / 30,000	IT services - 85	Security services - 22,000 in

		g - 80 employees	global), 128 employees in Turkey	employees	Turkey, 232,000 globally
Level of AI Use	"In some cases, yes" - limited	Partial - used in selected processes	Partial - text generation, translation, CV transfer	Partial - screening & question generation	Yes - personality inventories + career platform filtering
Overall Attitude toward AI	Cautiously positive; strong emphasis on time savings	Cautious; prioritises intuition and empathy; belief that AI may be harmful at start-up scale	High technological optimism; views AI as "inevitable and beneficial"	Balanced; professional stance highlighting both opportunities and ethical risks	Unconditionally positive; techno-optimistic profile that struggles to identify disadvantages
Human-Centredness / Intuition	"The essence of HR is human"; opposed to removing humans from the process	Strong emphasis on intuition and empathy; views humans as superior to robots	Trusts human communication but believes AI will not threaten it	Concerned about the mechanisation of human relations and neglect of emotional intelligence	No human-centredness concern; views AI as a "tool that simplifies work, like a computer"
Algorithmic Fairness / Bias	Emphasises measurability and fairness; concerned about lack of emotional depth	Highly sensitive to social exclusion risks (e.g. university-based	Expects AI to be neutral and to reduce human bias	Explicit demand for transparency, data security, and	Views AI disadvantages as "not yet known"; does not problematise bias or ethics

		filtering examples)		bias-free algorithms	
Areas of Use	CV screening, interview planning, time management; mostly at a theoretical level	Screening, procedure writing, limited documentation support	Text writing, translation, emails, CV transfer; broad usage	CV screening, ranking, interview question generation, potential engagement measurement	DISC-based personality inventories + career site filtering; psychometric focus
Perceived AI Advantages	Time savings, reduced workload, narrowing the candidate pool	Useful for large data screening; may create more risk than benefit in start-ups	Potential across all HR functions: efficiency, training, performance, payroll	Potential to offload routine work and enable HR to become more strategic and human-focused	Correct hiring, low turnover, time and cost savings; increased efficiency
Perceived AI Disadvantages	Loss of emotional dimension; exclusion of the human factor	Loss of intuitive judgement; erosion of storytelling and language practices	Possible workforce reduction; optimism about emergence of new professions	Inability to understand emotional and social context; adaptation difficulties; opaque	Does not perceive disadvantages; views all innovations as inherently “for humans”

				decision-making	
Perception of Robot Interviews	Suitable for pre-screening; human involvement required afterward	Envisions advanced roles such as voice analysis and manipulation detection	Believes robot interviews could be neutral; acknowledges cultural fit risks	Robots conduct technical & language interviews; HR handles strategic and relational interviews	Question unanswered (robot interviews not yet within the respondent's horizon)

4. FINDINGS

4.1. Overview

The five qualitative interviews reveal a nuanced and context-dependent picture of how HR professionals perceive and use AI in recruitment and broader HR processes across different sectors and organisational scales. While all organisations report at least limited AI adoption, the nature of use, perceived benefits, and ethical concerns vary considerably between large global corporations and smaller, more relationally oriented firms.

4.2. AI as an Operational Efficiency and Screening Tool

Across all cases, AI is primarily framed as a time-saving and workload-reducing technology, especially in relation to CV screening and first-stage filtering. The Case A HR specialist emphasises AI's potential to support CV scanning and interview planning in high-volume port operations, mainly to "create time" for the HR team.

- *"Artificial intelligence can be used in specific areas. It can save us time in tasks such as CV screening and interview planning." (Case A)*

Similarly, the Case D practitioner reports using AI-supported tools for candidate search and CV ranking, describing them as mechanisms that speed up pre-screening and free time for more strategic tasks.

- *"Yes, we use AI-supported tools for candidate screening and CV ranking. They save time and accelerate the pre-screening process." (Case D)*

In larger and more standardised contexts, this screening function becomes even more central. At Case E, AI is explicitly integrated into DISC-based personality inventories and online job platforms' filtering systems, which are considered indispensable to manage thousands of applicants and to identify "the right profiles" more systematically.

- *When we post a job vacancy on Kariyer.net, we enter certain filters, and artificial intelligence starts suggesting candidate profiles that may be suitable… Sitting and reading CVs all day constitutes a significant workload." (Case E)*

4.3. Human-AI Hybrid Decision-Making

All five cases converge on a hybrid model of decision-making, where AI is seen as a support tool rather than a fully autonomous decision-maker. AI-produced outputs are used for pre-selection or documentation, while human HR professionals retain responsibility for the final hiring decisions and cultural fit judgements.

For example, the Case D HR specialist underlines that AI suggestions are only used as "a pre-screening tool," and that final decisions remain with humans.

- *"I use AI recommendations as a pre-screening tool, but I finalise the decision through human evaluation." (Case D)*

The Case B respondent similarly acknowledges that AI may help large firms screen CVs but insists that, in a small start-up, AI-heavy filtering could exclude high-potential candidates and damage relational dynamics.

- *"In the CV screening stage, it can indeed be useful and significantly facilitate processes in very large organisations with a high volume of applicants. However, when considering a startup-scale context, I do not currently believe it has strong potential; in fact, I think it may even be harmful." (Case B)*

This emphasis indicates that the human–AI hybrid decision-making model is constructed not merely as an operational choice, but also as a normative boundary. The statement of the Case A participant reveals that humans are not positioned simply as actors who provide a "final approval" within the decision chain; rather, they are framed as the core element that ensures the legitimacy and sound functioning of the process. The assertion that "HR is fundamentally human in nature" reinforces a shared perception that, even if the effectiveness of AI-supported tools is acknowledged, a recruitment process based entirely on automation would remain ethically and contextually insufficient. From this perspective, human involvement extends beyond a technical control mechanism and assumes an indispensable role in interpreting decisions and assessing cultural fit.

- *"HR is human by nature. If the process is carried out solely through AI, healthy outcomes cannot be achieved. Humans must necessarily be present at the final stage of the unit and the process." (Case A)*

Similarly, the Case C participant acknowledges AI as an effective tool for managing large volumes of applicants, while emphasising that human judgement remains indispensable in the more complex, contextual, and relational stages of the decision-making process. In particular, shortlisting and assessing candidate–organisation fit are positioned as inherently human-centred evaluative domains, as they rely not only on measurable criteria but also on organisational culture, expectations, and mutual interaction. This distinction suggests that AI is bounded as a pre-processing tool that enhances efficiency in recruitment, whereas final and meaning-laden decisions are produced by human actors.

- *"Artificial intelligence is a good tool for narrowing down large lists, but creating shortlists and understanding whether candidates are a good fit for the company are, at this stage, human responsibilities." (Case C)*

4.4. Divergent Ethical Concerns and Perceptions of Fairness

Those who view AI as a fairness-enhancing tool:

Ethical concerns and perceptions of fairness differ sharply across cases. In some organisations, AI is perceived as a potential fairness-enhancing tool. The Case C HR & Administrative Manager suggests that AI-based interviews and evaluations might be more objective than human-led ones, which are inevitably influenced by personal expectations and biases.

1. *"I believe that an interview conducted by artificial intelligence may be more impartial, because no matter how much we try to eliminate them, we inevitably bring our own biases into the process." (Case C)*

Likewise, the Case D respondent explicitly links AI to increased fairness and reduced bias, on the condition that algorithms are transparent, secure and "bias-free.".

- *"When used correctly, it can enhance fairness, reduce biases, and make processes much faster." (Case D)*

Those adopting a critical and cautious stance:

By contrast, Case A and Case B express strong reservations. Case B provides a concrete example of a hypothetical AI configuration where only graduates from a single elite university are allowed to pass the CV filter, arguing that such settings would systematically exclude talented candidates and exacerbate existing inequalities.

- *"If I tell artificial intelligence, 'I only want to see candidates who are ODTÜ-METU graduates,' it would make it harder for me to recognise people's potential… it could do more harm than good." (Case B)*

Case A stresses the risk that an AI-only evaluation based on text or video may overlook motivation, excitement, and perseverance qualities that are better captured through human observation.

- *"Evaluating candidates through AI based solely on text and video may overlook aspects that we observe, such as motivation, enthusiasm, and perseverance." (Case A)*

Techno-Optimistic Framing:

Case E, in turn, represents a techno-optimistic stance: AI is framed almost exclusively as a beneficial tool which helps avoid "wrong hires" and reduce turnover costs; ethical downsides are deemed either negligible or "too early to judge.".

- *"This is definitely something that should be in place… Artificial intelligence provides us with an indication of whether the person we are dealing with is characteristically suitable for the job. When an incorrect hiring decision is made, it has negative consequences both for the individual and for the company, as retraining new personnel involves time and cost losses. Through artificial intelligence, we achieve more accurate hiring decisions." (Case E)*

This techno-optimistic framing exemplifies what can be described as a human-in-the-illusion configuration. While human actors formally remain part of the recruitment process, their role is primarily framed as operational validation rather than ethical deliberation. Human presence thus functions less as a source of critical judgement and more as a legitimising layer that renders algorithmic decisions organisationally acceptable.

4.5. Human-Centredness, Emotion and Narrative

A recurring theme especially in the Case B and Case D interviews is the concern that AI adoption may erode emotional intelligence, narrative richness and human storytelling in organisational life. Case B emphasises how empathy, intuition and personal communication were key in their own hiring journey, and warns that AI-mediated processes could strip work relationships of their human warmth and spontaneity.

- *"We are human… and in jobs that involve direct interaction with people, emotion is truly very important." (Case B)*
- *"Storytelling is a very important part of being human… artificial intelligence reduces this practice of mental construction." (Case B)*

Similarly, Case D highlights that AI cannot yet fully understand human emotions or social context and fears that interactions may become overly mechanical if AI is overused in people-facing processes.

- *"Artificial intelligence cannot perceive human emotions and social context in the way a human can. I am concerned about interactions becoming mechanised." (Case D)*

Case E, by contrast, does not express such concerns; AI is likened to computers or any other technological innovation that simply "makes our work easier," with the assumption that human communication needs will remain intact.

- *"Today, artificial intelligence—or any technology—is there for humans… like a computer." (Case E)*

4.6. Robot Interviews and Future Scenarios

When prompted about robot-led interviews, most participants imagine AI as a specialised tool for standardised or technical interviews for instance, foreign language or technical skills assessments while reserving relational, culture-fit and career-framing conversations for human HR professionals. Case D explicitly describes a scenario where robots conduct standardised English or technical interviews and HR focuses on strategic, one-to-one interactions.

- *"Robots can conduct standard technical interviews… allowing HR specialists to focus on more strategic and one-to-one interviews." (Case D)*

Case C goes further, suggesting that sufficiently advanced AI might even outperform humans in objectivity during selection, while still recognising that long-term cultural fit and interpersonal compatibility may remain human domains.

- *"Artificial intelligence may be more impartial than humans when it comes to identifying the most suitable person, rather than the best person." (Case C)*

Case E does not concretely articulate a robot-interview scenario, which may indicate that such advanced AI applications are not yet salient in daily practice.

- *"At this stage, I cannot clearly articulate a concrete scenario regarding how robots would be implemented in job interviews. Currently, we mainly use artificial intelligence in areas such as filtering through Kariyer.net, personality inventories, and candidate recommendations." (Case E)*

Within the Case A context, AI is positioned as a supportive and bounded component of the recruitment process. While robots are considered suitable for narrowing down candidate pools and conducting preliminary assessments, it is explicitly emphasised that the final and context-sensitive stages of decision-making should remain under human judgement.

- *"Robots can be used during pre-screening and candidate filtering… analyses can be conducted to determine whether the right candidates have been selected." (Case A)*

5. A PROPOSITION-BASED CONCEPTUAL MODEL OF HUMAN-AI INTEGRATION IN RECRUITMENT

Building on the qualitative findings and the sociotechnical view of AI adoption in human resource management, this study advances a proposition-based conceptual model that explains how AI is integrated into recruitment processes. Rather than treating AI adoption as a uniform or purely technological phenomenon, the model conceptualises recruitment as a context-dependent, ethically mediated, and human-centred hybrid system. The model is intended as an explanatory and sensitising framework rather than a deterministic prescription, highlighting how different organisational contexts give rise to distinct configurations of human-AI integration. Unlike existing human-in-the-loop frameworks that predominantly conceptualise human involvement as a technical oversight mechanism, the proposed model advances a context-sensitive perspective in which human participation is shaped by organisational scale, sectoral demands, and ethical risk perceptions. The model thus reframes human-AI integration in recruitment as an organisational design choice, rather than a universal or purely technical solution. Figure 1 illustrates a proposition-based framework that conceptualises human–AI integration in recruitment by linking organisational context, perceived benefits and risks, and forms of human involvement.

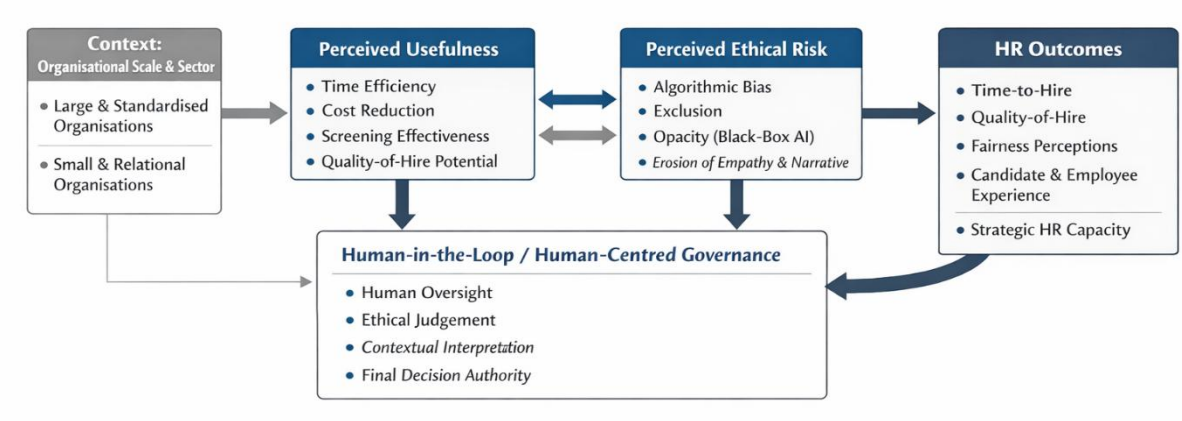

Figure 1. A Proposition Based Human AI Integration Framework in Recruitment

5.1. Organisational Scale and Sector Moderate AI Usage Intensity in Recruitment

Organisational scale and sectoral characteristics shape both the necessity and the intensity of AI use in recruitment. Large and highly standardised organisations typically face high applicant volumes and operational complexity, increasing their reliance on AI-supported screening and assessment tools. In contrast, smaller and more relationally oriented organisations tend to adopt AI more selectively, prioritising human judgement and cultural fit.

Proposition 1 (P1): *Organisational scale and sectoral context moderate the intensity and scope of AI usage in recruitment processes.*

5.2. Perceived Usefulness Positively Influences AI Adoption

AI adoption in recruitment is strongly influenced by perceived usefulness, particularly in terms of efficiency gains. When AI is perceived as reducing time-to-hire, administrative workload, and recruitment costs while improving candidate matching organisations are more inclined to integrate it into early-stage recruitment activities.

Proposition 2 (P2): *Perceived usefulness of AI positively influences the adoption of AI tools in recruitment.*

5.3. Ethical Risk Perceptions Strengthen the Need for Human-in-the-Loop Governance

Alongside perceived benefits, ethical risk perceptions play a central role in shaping how AI is deployed. Concerns related to algorithmic bias, exclusion, opacity of decision-making, and the erosion of emotional and contextual understanding increase resistance to fully automated recruitment systems. These concerns reinforce the necessity of maintaining human oversight and interpretive authority within AI-assisted processes.

Proposition 3 (P3): *Higher perceived ethical risks associated with AI strengthen the need for human-in-the-loop governance in recruitment.*

5.4. Human-in-the-Loop Moderates the Relationship Between AI Usage and HR Outcomes

AI usage alone does not guarantee improved recruitment outcomes. Instead, the effectiveness of AI depends on how it is embedded within human-centred decision-making structures. When AI handles routine and data-intensive tasks while humans retain responsibility for contextual judgement, ethical evaluation, and final decisions, recruitment outcomes are more likely to improve in terms of quality, fairness, and experience.

Proposition 4 (P4): *Human-in-the-loop mechanisms positively moderate the relationship between AI usage intensity and HR outcomes.*

5.5. Balanced Human-AI Integration Enhances Recruitment Performance and Experience

The model posits that optimal recruitment outcomes emerge from a balanced integration of AI efficiency and human judgement. Excessive automation risks ethical and relational erosion, while minimal AI use limits efficiency gains. A hybrid configuration where AI augments rather

than replaces human decision-making supports both performance-oriented and human-centred outcomes.

Proposition 5 (P5): *Balanced human-AI integration enhances recruitment performance, fairness, and candidate and employee experience.*

5.6. Conceptual Contribution

By integrating organisational context, ethical perceptions, and human agency into a single model, the framework advances existing discussions on AI in recruitment beyond binary automation narratives. It conceptualises AI adoption as a context-dependent, ethically mediated, and human-anchored process, highlighting that effective recruitment outcomes depend not on the extent of automation alone, but on how AI and human judgement are combined. The findings are presented descriptively to reflect participants' perspectives and experiences. Interpretative and theoretical implications are addressed in the Discussion section.

6. DISCUSSION

Synthesising the cross-case findings, this study demonstrates that organisational scale, sectoral context, and technological maturity fundamentally shape how AI is framed, adopted, and problematised in recruitment processes. Across all cases, AI is predominantly positioned as an operational support tool that enhances efficiency in early-stage recruitment activities such as CV screening, candidate ranking, question generation, and psychometric assessment. This positioning is especially salient in large, standardised organisations operating in risk-sensitive sectors, where high applicant volumes normalise AI as a performance-enhancing and cost-reducing infrastructure. This pattern reinforces prior arguments that organisational scale and sectoral risk profiles shape whether AI functions as an augmentative support or as an infrastructural control mechanism within HR systems (Raisch & Krakowski, 2021; Van den Broek et al., 2020). Despite these contextual differences, the findings reveal a strong convergence towards a hybrid human-AI decision-making model. Consistent with the notion of augmented HR, AI is employed to manage repetitive and data-intensive tasks, while HR professionals retain responsibility for contextual interpretation, ethical judgement, and final hiring decisions. The persistent emphasis across cases that "the final decision remains with humans" signals a clear normative boundary that practitioners are not yet willing to cross, even in technologically advanced organisational settings. This insistence on human final authority mirrors broader debates in human-in-the-loop and human-centred AI scholarship, which caution that meaningful human oversight requires more than nominal decision rights and must involve interpretive and ethical agency (Amershi et al., 2019; Shneiderman, 2020). In this respect, the findings resonate with the HRDI editorial by Ghosh et al. (2024), which foregrounds the critical role of human resource development in anchoring AI implementations in human needs. Interview evidence from Case B and Case D, in particular, underscores practitioners' concerns about preserving empathy and emotional intelligence in AI-mediated HR processes, reinforcing calls for human-centred AI adoption pathways alongside technical systems. At the same time, the study uncovers two competing narratives of fairness in AI-assisted recruitment. In larger organisations, AI is frequently framed as a mechanism for reducing human bias and increasing objectivity through standardised procedures. This techno-

optimistic fairness narrative is particularly evident in cases such as Case C and Case E. In contrast, smaller and more relationally oriented organisations articulate a critical fairness narrative, highlighting the risk that AI systems may reproduce or intensify existing inequalities, especially when rigid filtering criteria based on educational background or predefined attributes are embedded into algorithmic decision-making. This tension directly reflects long-standing critiques of algorithmic neutrality, which demonstrate that standardisation and apparent objectivity do not necessarily eliminate bias but may instead obscure structurally embedded inequalities (Benjamin, 2019; Binns, 2018). This tension between perceived algorithmic neutrality and the risk of embedded bias constitutes a central conceptual contribution of the study and aligns with broader debates in the HR analytics literature, which Edwards et al. (2024) characterise as an emerging field grappling with persistent ethical challenges.

The findings further demonstrate that human-centredness and emotional labour are not uniformly valued across organisational contexts. Participants from start-up and IT environments express concern that AI adoption may erode empathy, narrative richness, and meaningful interpersonal engagement in recruitment processes. Conversely, respondents from highly standardised, high-volume organisations tend to prioritise accuracy, fit, tenure, and cost-efficiency, framing AI-based assessments as a scientific and reliable complement to human judgement. In such settings, human involvement risks becoming procedural or symbolic, serving to legitimise algorithmic outputs rather than to actively shape or contest them a dynamic widely observed in studies of algorithmic control and symbolic compliance (Christin, 2017; Kellogg et al., 2020). This divergence suggests that perceptions of ethical risk and human-centredness are closely intertwined with organisational scale and context, a pattern that extends existing conceptual work on AI and HRD. While Khandelwal et al. (2024) emphasise the synergistic potential between AI and HRD functions, the present findings indicate that this synergy is not perceived uniformly: large global organisations tend to emphasise AI's developmental and efficiency-enhancing benefits, whereas smaller organisations simultaneously articulate both opportunity and risk. From a sociotechnical perspective, the findings also align with the conceptual framework proposed by Li and Yeo (2024), which conceptualises AI integration as a reciprocal learning and work design process between humans and AI systems. Interview data suggest that while AI tools support drafting, documentation, and routine pre-screening activities, they often lack the nuanced understanding of emotional, motivational, and contextual factors required for holistic evaluation. This observation mirrors empirical insights from Ardichvili et al. (2024), who demonstrate that generative AI can enhance ideation and operational efficiency in HRD contexts, yet remains dependent on human interpretation and oversight to generate meaningful outcomes.

Finally, the analysis suggests that AI adoption in recruitment is best understood not as a binary shift but as a developmental trajectory. Organisations appear to move from basic screening and text-support tools towards more advanced applications such as psychometric profiling and, potentially, robot-led interviews. Nevertheless, even the most technologically optimistic participants envisage AI primarily in specialised and standardised roles, while reserving holistic candidate evaluation, cultural fit assessment, and long-term relational work for human HR professionals. Importantly, not all HR professionals share the same degree of ethical concern.

While scholars such as Ghosh et al. (2024) emphasise the primacy of human-centred AI adoption, some interviewees particularly from Case C and Case E report minimal ethical anxiety and strong confidence in AI's utility. This divergence points to a context-specific variation in how human-centric adoption is interpreted and enacted at scale. Overall, the findings position the human-in-the-loop approach not only as an empirical pattern, but as a normative anchor for balancing efficiency, ethics, and human dignity in AI-assisted recruitment. The findings should be interpreted in light of certain boundary conditions. First, the study is situated within a specific cultural and institutional context, which may shape perceptions of AI, ethics, and human-centredness in recruitment. Second, the qualitative design prioritises depth over breadth, limiting generalisability while strengthening theoretical insight. Future research could test the proposed propositions quantitatively across different national contexts, organisational cultures, and levels of technological maturity, thereby extending the applicability of the human-AI hybrid decision-making framework. The findings should also be interpreted within their cultural and institutional context. Norms related to hierarchy, authority, and trust in formal systems may shape how HR professionals perceive algorithmic objectivity, ethical responsibility, and the legitimacy of automation. Future cross-cultural research could examine whether human-in-the-illusion configurations manifest differently in contexts characterised by lower power distance or stronger traditions of employee participation.

6.1. Practical Implications for HR Managers

The findings of this study offer several practical insights for HR managers seeking to integrate AI into recruitment processes in a responsible and effective manner. First, HR managers should conceptualise AI not as a replacement for human judgement, but as a supportive infrastructure designed to offload repetitive and data-intensive tasks such as CV screening, candidate ranking, and initial assessments. This approach enables HR professionals to reallocate time and cognitive resources toward higher-value activities, including relational interviewing, cultural fit assessment, and candidate experience management. Second, the results highlight the importance of maintaining human-in-the-loop governance throughout AI-assisted recruitment processes. HR managers should ensure that final hiring decisions remain under human control, particularly in stages requiring contextual interpretation, ethical reasoning, and emotional intelligence. Establishing clear decision boundaries where AI recommendations inform but do not determine outcomes can help preserve accountability and trust. Third, organisational scale and sector should inform AI adoption strategies. In large and highly standardised organisations, AI can be effectively leveraged to manage high applicant volumes and improve procedural consistency. In smaller or more relationally oriented organisations, however, HR managers should adopt AI selectively and cautiously to avoid excluding high-potential candidates whose profiles may not align with rigid algorithmic criteria. Finally, HR managers should prioritise AI literacy and ethical awareness within HR teams. Training initiatives that enhance understanding of algorithmic bias, transparency limitations, and explainability can strengthen informed decision-making and reduce over-reliance on automated outputs. Such capability-building efforts are essential for ensuring that AI serves as an enabler of human-centred recruitment rather than a source of ethical risk.

6.2. Practical Implications for Policymakers

From a policy perspective, the findings underscore the need for regulatory and institutional frameworks that support human-centred and context-sensitive AI adoption in recruitment. First, policymakers should move beyond purely technical compliance requirements and explicitly recognise human-in-the-loop mechanisms as a core principle of ethical AI governance in employment contexts. Regulatory guidelines should emphasise that AI-assisted recruitment systems must retain meaningful human oversight, particularly in decisions with significant consequences for individuals' careers and livelihoods. Second, policy frameworks should account for organisational heterogeneity. Uniform AI regulations may disproportionately burden small and medium-sized enterprises or lead to superficial compliance. Flexible, proportionate policies that consider organisational scale, sectoral risk, and technological maturity can promote responsible AI adoption without discouraging innovation. Third, policymakers should support the development and dissemination of standards for transparency, explainability, and accountability in AI-based recruitment tools. Encouraging or mandating the use of XAI approaches can enhance trust among employers, HR professionals, and job applicants, while facilitating auditing and oversight. Finally, public policy should invest in capacity-building initiatives, including AI literacy programs for HR professionals and organisational leaders. By strengthening competencies related to ethical reasoning, bias awareness, and human-AI collaboration, policymakers can help ensure that AI-driven recruitment practices align with broader societal values such as fairness, inclusion, and human dignity.

7. CONCLUSION

This study examined how AI is integrated into recruitment processes through human-AI hybrid configurations, with particular attention to the ethical and organisational implications of human-in-the-loop arrangements. Drawing on qualitative evidence from HR professionals across organisations of varying scale and sector, the findings demonstrate that human oversight in AI-assisted recruitment does not uniformly function as a meaningful ethical safeguard. Instead, its role is shaped by organisational context, and in highly standardised settings, human involvement may become procedural or symbolic rather than substantively deliberative. By introducing the concept of human-in-the-illusion, this study contributes to the literature by challenging the assumption that the mere presence of humans in AI-driven decision processes ensures ethical and human-centred outcomes. The proposed proposition-based framework reframes human-AI integration in recruitment as a context-dependent organisational design choice, highlighting the conditions under which efficiency-driven AI adoption risks obscuring ethical responsibility. While the qualitative and context-specific nature of the study limits generalisability, the findings offer a foundation for future research to empirically test and extend the proposed framework across different institutional and cultural contexts. Overall, the study underscores the importance of moving beyond formalistic notions of human-in-the-loop governance toward a more critical and context-sensitive understanding of human agency in AI-assisted recruitment.

REFERENCES

Amershi, S., Weld, D., Vorvoreanu, M., Fourney, A., Nushi, B., Collisson, P., … Horvitz, E. (2019). Guidelines for human–AI interaction. *Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, (pp. 1-13). Association for Computing Machinery.

Ardichvili, A., Dirani, K., Jabarkhail, S., El Mansour, W., & Aboulhosn, S. (2024). Using generative AI in human resource development: An applied research study. *Human Resource Development International, 27*(3), 388-409.

Bauwens, R., & Batistič, S. (2025). The present and future of artificial intelligence in people management research: A bibliometric approach. *BRQ Business Research Quarterly*. *28*(4) 768-787.

Benjamin, R. (2023). Race after technology. C. Rojek & B. Turner (Eds.), *Social theory re-wired*. (pp. 405–415). Routledge.

Binns, R. (2018). Fairness in machine learning: Lessons from political philosophy. *Proceedings of the Conference on Fairness, Accountability and Transparency*. (pp. 149-159). PMLR.

Bodde, M. (2024). *What are the benefits of using robotic assistance in job interviews as reported by HR professionals* [Bachelor's thesis]. University of Twente.

Christin, A. (2017). Algorithms in practice: Comparing web journalism and criminal justice. *Big Data & Society, 4*(2), 1-14.

Edwards, M. R., Charlwood, A., Guenole, N., & Marler, J. (2024). HR analytics: An emerging field finding its place in the world alongside simmering ethical challenges. *Human Resource Management Journal, 34*(2), 326-336.

Ghosh, R., Nachmias, S., Murdoch, D., & McGuire, D. (2024). Prioritizing humans: HRD's vital role in AI adoption for workplace success. *Human Resource Development International, 27*(3), 319-323.

Gioia, D. A., Corley, K. G., & Hamilton, A. L. (2013). Seeking qualitative rigor in inductive research: Notes on the Gioia methodology. *Organizational Research Methods, 16*(1), 15-31.

Holzinger, A., Saranti, A., Molnar, C., Biecek, P., & Samek, W. (2020). Explainable AI methods-a brief overview. Proceedings of the *International Workshop on Extending Explainable AI Beyond Deep Models and Classifiers*. (pp. 13-38). Springer.

Jarrahi, M. H. (2018). Artificial intelligence and the future of work: Human-AI symbiosis in organizational decision making. *Business Horizons, 61*(4), 577-586.

Jarrahi, M. H., Newlands, G., Lee, M. K., Wolf, C. T., Kinder, E., & Sutherland, W. (2021). Algorithmic management in a work context. *Big Data & Society, 8*(2), 1-14.

Kalff, Y., & Simbeck, K. (2025). Explained, yet misunderstood: How AI literacy shapes HR managers' interpretation of user interfaces in recruiting recommender systems. *RecSys-in-HR 2025: Proceedings of the 5th Workshop on Recommender Systems for Human Resources, 4046*(1), (pp. 1–10). CEUR-WS.org.

Kelan, E. K. (2024). Algorithmic inclusion: Shaping the predictive algorithms of artificial intelligence in hiring. *Human Resource Management Journal, 34*(3), 694-707.

Kellogg, K. C., Valentine, M. A., & Christin, A. (2020). Algorithms at work: The new contested terrain of control. *Academy of Management Annals, 14*(1), 366-410.

Khandelwal, K., Upadhyay, A. K., & Rukadikar, A. (2024). The synergy of human resource development (HRD) and artificial intelligence (AI) in today's workplace. *Human Resource Development International*, *27*(4), 622-639.

Kumandang, C., Ruslaini, R., Santoso, S., & Rizal, M. (2022). Optimizing organizational performance: Exploring the integration of AI and HR practices. *The International Conference on Education, Social Sciences and Technology (ICESST), 1*(2), 269-277.

Langer, M., & König, C. J. (2023). Introducing a multi-stakeholder perspective on opacity, transparency and strategies to reduce opacity in algorithm-based human resource management. *Human Resource Management Review*, *33*(1), 100881.

Li, L., Lassiter, T., Oh, J., & Lee, M. K. (2021). Algorithmic hiring in practice: Recruiter and HR Professional's perspectives on AI use in hiring. *Proceedings of the 2021 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society,* 166-176.

Li, J., & Yeo, R. K. (2024). Artificial intelligence and human integration: a conceptual exploration of its influence on work processes and workplace learning. *Human Resource Development International*, *27*(3), 367-387.

Magham, R. K. (2024). Mitigating bias in AI-driven recruitment: The role of Explainable Machine Learning (XAI). *International Journal of Scientific Research in Computer Science Engineering and Information Technology, 10*(5), 461-469.

Malin, C., Kupfer, C., Fleiß, J., Kubicek, B., & Thalmann, S. (2023). In the AI of the beholder-a qualitative study of HR professionals' beliefs about AI-based Chatbots and decision support in candidate pre-selection. *Administrative Sciences*, *13*(11), 231.

Mikalef, P., & Gupta, M. (2021). Artificial intelligence capability: Conceptualization, measurement calibration, and empirical study on its impact on organizational creativity and firm performance. *Information & management*, *58*(3), 103434.

Mirowska, A., & Mesnet, L. (2022). Preferring the devil you know: Potential applicant reactions to artificial intelligence evaluation of interviews. *Human Resource Management Journal*, *32*(2), 364-383.

Nişancı, İ. (2024). *The impact of artificial intelligence solutions in human resources management on employee experience from a self-determination theory perspective* [Master's thesis]. Istanbul Bilgi University.

OECD. (2025). *Generative AI and the SME workforce.* OECD Publishing.

Raisch, S., & Krakowski, S. (2021). Artificial intelligence and management: The automation-augmentation paradox. *Academy of Management Review*, *46*(1), 192-210.

Rigotti, C., & Fosch-Villaronga, E. (2024). Fairness, AI & recruitment. *Computer Law & Security Review*, *53(1),* 105966.

Robinson, M. F. (2019). *Artificial intelligence in hiring: Understanding attitudes and perspectives of HR practitioners* [Doctoral dissertation]. Wilmington University.

Schellingerhout, R., Barile, F., & Tintarev, N. (2025). OKRA: An explainable, heterogeneous, multi-stakeholder job recommender system. *Proceedings of the European Conference on Information Retrieval,* 343-359. Springer.

Shneiderman, B. (2020). Human-centered artificial intelligence: Reliable, safe & trustworthy. *International Journal of Human-Computer Interaction*, *36*(6), 495-504.

Van den Broek, E., Sergeeva, A., & Huysman, M. (2020). Hiring algorithms: An ethnography of fairness in practice. *Proceedings of the 40th International Conference on Information Systems (ICIS 2019)*, 1-9. Association for Information Systems.

Venkatesh, V., & Davis, F. D. (2000). A theoretical extension of the technology acceptance model: Four longitudinal field studies. *Management Science*, *46*(2), 186-204.

Venugopal, M., Madhavan, V., Prasad, R., & Raman, R. (2024). Transformative AI in human resource management: enhancing workforce planning with topic modeling. *Cogent Business & Management*, *11*(1), 2432550.

Yoon, S. W., Chae, C. I., & Feng, Y. (2025). Research topics and intellectual structure in Human Resource Development International 1998-2022: A bibliometric and topic modelling review. *Human Resource Development International*, *28*(3), 323-345.

Yuan, S., Xing, L., & Zhao, D. (2025). A multi-stage HR-in-the-loop approach to enhance fairness perceptions of AI selection systems. *The International Journal of Human Resource Management*, *36*(14), 2623-2658.

Zhang, Y., An, J., Wang, B., Zhang, Y., & Liu, J. (2025). Human-centered explainability in interactive information systems: A survey. *arXiv preprint arXiv:2507.02300*.

Zirar, A., Ali, S. I., & Islam, N. (2023). Worker and workplace Artificial Intelligence (AI) coexistence: Emerging themes and research agenda. *Technovation*, *124*(1), 102747.

TÜRKİYE'DEKİ ÜNİVERSİTELERİNİN TIMES HIGHER EDUCATION (THE) ETKİ SIRALAMASINDAKİ PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Merve Nur ATALAR

Avrasya Üniversitesi,

mervenur.atalar@avrasya.edu.tr - 0000-0001-5711-340X

ÖZET

Modern dünyanın her alanında karşımıza çıkan ve insan yaşamının vazgeçilmez bir parçası haline gelen sürdürülebilirlik kavramı; çevre koruma, ekonomik kalkınma ve sosyal gelişim boyutlarını bir arada ele alarak, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama becerilerini tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir bir geleceğin inşasına en fazla katkı sağlayan kurumlardan biri olan yükseköğretim kurumlarına önemli sorumluluklar düşmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 2015 yılında kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) doğrultusunda sürdürülebilirlik çalışmaları yürüten, izleyen, ölçen ve raporlayan yükseköğretim kurumlarının performansları uluslararası düzeyde de çeşitli karşılaştırma ve sıralamalara konu olmaktadır. Bu sıralamalardan biri olan Times Higher Education (THE) Etki Sıralaması, 2019 yılından bu yana yükseköğretim kurumlarının Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına yönelik performanslarını değerlendirerek onları puanlamakta ve elde edilen sonuçlara göre üniversiteleri sıralamaktadır. Bu çalışma kapsamında, THE Etki Sıralamasında yer alan Türk üniversitelerinin puan ve sıralamaları incelenmiş, hangi üniversitelerin üst sıralarda yer alabildiği, yıllar içerisindeki performans değişimleri, hangi sürdürülebilir kalkınma amaçlarında daha yüksek başarı gösterdikleri ve yüksek puan elde edilen kategorilerde performanslarının nasıl bir seyir izlediği analiz edilmiştir. Böylece Türk üniversitelerinin sürdürülebilirlik alanındaki başarılarının ortaya konulması, sürdürülebilir kalkınmaya sağladıkları katkıların görünür hale getirilmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde elde ettikleri başarıların değerlendirilmesi ve gelişime açık alanların belirlenerek sürdürülebilirlik performanslarının iyileştirilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Sıralamaları, Üniversite Sürdürülebilirlik Sıralamaları, Yükseköğretimde Sürdürülebilirlik, Times Higher Education Etki Sıralaması.

1. GİRİŞ

Sürdürülebilirlik, günümüzde uluslararası ölçekte karşı karşıya olunan en önemli sorunlardan biri olarak yaygın biçimde kabul edilmekte olup, araştırmacılar yükseköğretimin araştırma, öğretim ve toplumsal katkı faaliyetleri aracılığıyla sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesinde kritik bir rol üstlenebileceğini ileri sürmektedir. Birçok üniversite, sürdürülebilir kalkınma ilkelerini kurumsal misyonlarına, operasyonel süreçlerine ve eğitim müfredatlarına entegre etmektedir. Kurumların daha sürdürülebilir organizasyonlar hâline gelme çabaları, elde ettikleri başarıları paydaşlarına aktarma ve sürdürülebilirliğe yönelik taahhütleri doğrultusunda kurumsal kimliklerini güçlendirme hedefleri kapsamında, sürdürülebilirlik değerlendirmeleri ve sıralamaları giderek yaygınlaşmaktadır. Bu sıralamalar diğer küresel üniversite sıralamalarında olduğu gibi bir taraftan standartlaştırma ve karşılaştırılabilirlik anlayışına dayanmakta, diğer taraftan ise yerel koşulların ve bağlamsal farklılıkların yeterince dikkate alınmaması nedeniyle eleştirilere de maruz kalmaktadır. Ancak büyük oranda araştırma üretkenliği ölçütlerine odaklanan geleneksel uluslararası üniversite sıralamalarından farklı olarak, üniversitelerin faaliyetlerinin toplumsal faydaya, özellikle de çevresel sürdürülebilirliğe, sürdürülebilir kalkınmaya ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına (SKA) olan katkısını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Dünya genelinde giderek artan sayıda üniversitenin katılım sağlamakta olduğu söz konusu sistemler uluslararası tanınırlık ve kurumsal prestij elde edilmesinde önemli ve stratejik bir araç olarak değerlendirilmekte ve üniversitelere statü elde edebilecekleri yeni bir rekabet alanı sunmaktadır. Sıralamalar, üniversiteler arasında hiyerarşik bir yapı oluşturarak bazı kurumları sürdürülebilirlik performansı açısından diğerlerinden daha üstün konumlandırmaktadır.

Buckner vd. (2025), 2030 yılına yaklaşılırken mevcut Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın (SKA) sınırlılıklarını ele alan editoryal forum çalışmasında, yükseköğretim kurumlarının uluslararası sürdürülebilir kalkınma gündeminin geleceğinde üstlenmesi gereken rolü eleştirel bir perspektifle değerlendirmektedir. Çalışmada, SKA'ların dayandığı sürekli ekonomik büyüme anlayışı ve Neo-Klasik ekonomi temelli varsayımlar sorgulanmakta, bu yaklaşımın sürdürülebilirlik sorunlarına kalıcı çözümler üretmede yetersiz kalabileceği ileri sürülmektedir. Araştırmacılar, üniversitelerin mevcut hedefleri pasif biçimde uygulayan kurumlar olmanın ötesine geçerek, yerel bağlamları dikkate alan ve yeni yaklaşımlarını destekleyen dönüşüm aktörleri hâline gelmeleri gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca, Batı merkezli bilgi üretim anlayışının egemenliğinin sorgulanması ve farklı coğrafyaların bilgi birikimlerine daha fazla yer verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda özellikle Afrika'nın yerel bilgi sistemlerini ve alternatif kalkınma anlayışlarını merkeze alan yaklaşımların yükseköğretim müfredatına dâhil edilmesi, sürdürülebilir kalkınma gündeminin daha kapsayıcı ve dönüştürücü bir yapıya kavuşması açısından önemli bir öneri olarak sunulmaktadır.

Buckner ve Zhang (2025), Avrupa ve Kuzey Amerika dışındaki üniversitelerin sürdürülebilirlik değerlendirmeleri ve sıralamalarına katılım gerekçeleri ile bu süreçte karşılaştıkları güçlükleri incelemiştir. Bulgular, üniversitelerin bu sıralamaları kurumsal sürdürülebilirlik taahhütlerini destekleyen öz değerlendirme ve sürekli iyileştirme araçları olarak gördüklerini, aynı zamanda uluslararası görünürlük, tanınırlık ve kurumsal markalaşma açısından önemli fırsatlar sunduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, kurumlar operasyonel ve

yapısal çeşitli zorluklarla karşılaşmakta; özellikle kullanılan göstergelerin yeterince bağlamsallaştırılmaması ve bazı ölçütlerin örtük varsayımları nedeniyle Kuzey Amerika'daki üniversitelere avantaj sağlaması eleştirilmektedir. Bu durum, sürdürülebilirlik sıralamalarının farklı coğrafi ve kurumsal bağlamları yeterince yansıtmadığı yönündeki değerlendirmeleri güçlendirmektedir. Araştırma ayrıca, sürdürülebilirlik sıralamalarının üniversiteler için kurumsal itibar yönetiminin yeni bir rekabet alanını oluşturduğunu göstermektedir. Bu sıralamalar, kurumlara uluslararası ölçekte statü ve liderlik kazanma fırsatı sunarken, faaliyetlerinin yeni ölçütler üzerinden izlenmesi ve karşılaştırılmasına da zemin hazırlamaktadır. Buna karşılık, düşük performans gösteren üniversiteler açısından toplumsal sorunlara duyarlılık ve gelecek vizyonu konusundaki itibarın zedelenmesine ilişkin kaygılar ortaya çıkmaktadır. Geleneksel araştırma odaklı sıralamalardan farklı olarak sürdürülebilirlik sıralamaları, üniversitelerin yalnızca iç işleyişlerini değil, toplum üzerindeki etkilerini ve yükseköğretim sınırlarını aşan sosyal katkılarını da değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Son olarak, sürdürülebilirlik değerlendirme ve sıralamalarına katılımın tüm üniversiteler için zorunlu olmadığı belirtilmekle birlikte, bu süreçlere katılan kurumlarda kurumsal ve ulusal performans ölçüm kapasitesinin güçlendirilmesi ile sürdürülebilirlik eğitimi ve uzman insan kaynağına yapılan yatırımların daha adil rekabet koşullarının oluşmasına ve sürdürülebilirlik uygulamalarının geliştirilmesine önemli katkılar sağlayabileceği vurgulanmaktadır.

Burmann vd. (2021), çok kriterli üniversite sıralamalarında kullanılan ağırlıklandırma yöntemlerinin karar vericilerin öznel tercihlerinden etkilenebileceğini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirerek daha nesnel bir sıralama yaklaşımı geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda araştırmada, 718 üniversitenin UI GreenMetric sürdürülebilirlik verileri ile Times Higher Education World University Rankings (THE WUR) öğretim ve araştırma performans göstergeleri kullanılarak Hedef Programlama (Extended Goal Programming-EGP) temelli şeffaf bir model oluşturulmuş ve farklı ağırlıklandırma senaryoları altında üniversitelerin sıralamaları simüle edilmiştir. Araştırma sonuçları, geleneksel araştırma ve öğretim performansı ile sürdürülebilirlik göstergeleri arasında önemli bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. Modelde kullanılan ağırlık katsayısındaki değişikliklerin üniversitelerin sıralamadaki konumlarını önemli ölçüde etkilediği, bazı kurumların araştırma odaklı değerlendirmelerde üst sıralarda yer alırken sürdürülebilirliğe daha fazla ağırlık verildiğinde geri planda kaldığı, buna karşılık sürdürülebilirlik performansı yüksek olan bazı üniversitelerin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Bununla birlikte Wageningen Üniversitesi gibi bazı kurumların kullanılan ağırlıklandırma yöntemi ne olursa olsun üst sıralardaki konumlarını koruyabildiği görülmüştür. Çalışmada, üniversite sıralama sistemlerinin güvenilirliğini ve meşruiyetini artırabilmesi için metodolojilerinde şeffaf, nesnel ve manipülasyona açık olmayan matematiksel ağırlıklandırma modellerinin benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Chankseliani ve McCowan (2021), özel sayı editoryal çalışmasında yükseköğretimin SKA'lara sağlayabileceği katkıları ele alırken, bu küresel hedeflerin özellikle Gana, İran, Filipinler ve Meksika gibi düşük ve orta gelirli ülkelerin yerel koşullarını ne ölçüde yansıttığını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Çalışmada, SKA'ların üniversitelere toplumsal dönüşümü destekleyen önemli bir misyon yüklediği ve özellikle SKA 5-Toplumsal Cinsiyet Eşitliği kapsamında kadın akademisyenlerin güçlendirilmesi gibi alanlarda yükseköğretim

kurumlarının etkili roller üstlenebileceği belirtilmektedir. Bununla birlikte, yapısal patriyarkal düzen, akademik özgürlüğü sınırlayan uygulamalar ve kurumların finansal ve yönetsel kapasite eksiklikleri sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin uygulanmasında önemli engeller olarak öne çıkmaktadır. Yazarlar, üniversitelerin yalnızca küresel ekonomiye insan sermayesi yetiştiren kurumlar olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, yerel toplulukların ihtiyaçlarına duyarlı, özgürlükleri, kültürel kimlikleri ve toplumsal dönüşümü merkeze alan alternatif kalkınma modellerinin oluşturulmasında aktif rol üstlenmeleri gerektiğini savunmaktadır.

Chen ve Weicht (2026), THE Etki Sıralaması gibi dışsal değerlendirme sistemlerinin yükseköğretim kurumlarını gerçek ve köklü sürdürülebilirlik dönüşümlerinden ziyade sembolik uyum süreçlerine yönlendirdiğini ileri sürmektedir. Çalışmada, bir SKA Merkezi yöneticisinin otoetnografik deneyimleri ile Sistem Düşüncesi Metodolojisi (Soft Systems Methodology-SSM) birlikte kullanılarak mevcut Kurumsal Sosyal Sorumluluk Olgunluk Modeli (CSR Maturity Framework) üniversiteler bağlamında yeniden ele alınmış ve geliştirilmiştir. Araştırma sonucunda geleneksel olgunluk modeline "Gerileyen Uyum (Regressive Compliance)" ve "Atalet (Idleness)" olmak üzere iki yeni aşama eklenmiş, böylece sürdürülebilirlik uygulamalarının yalnızca görünürde yerine getirilmesini açıklayan yeni bir kavramsal çerçeve önerilmiştir. Çalışma ayrıca, sıralama sistemlerinin yarattığı yoğun performans baskısı ile yapay zekâ ve büyük dil modeli tabanlı kanıt doğrulama mekanizmalarının üniversitelerde "zombi uyum" olarak tanımlanan, gerçek etki üretmek yerine yalnızca veri ve belge üretimine odaklanan bir denetim kültürü oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle yazarlar, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin raporlama faaliyetlerinin akademik personel üzerinde karşılıksız bir bürokratik yük olmaktan çıkarılması, daha esnek bütçe ve yönetişim yapılarının oluşturulması ve kurumların sembolik itibar kazanımlarına odaklanmak yerine organizasyonel öğrenme ve gerektiğinde "organizasyonel unutma" süreçleriyle gerçek dönüşümü önceleyen sürdürülebilirlik politikalarını benimsemeleri gerektiğini savunmaktadır.

Dickson (2026), üniversitelerin THE Etki Sıralaması kapsamında daha yüksek puan elde etmek amacıyla sistemi stratejik biçimde manipüle edip etmediklerini 2019–2024 dönemine ait boylamsal veriler üzerinden incelemiştir. Araştırmada, üniversitelerin geçmiş yıllarda yüksek puan aldıkları "kolay" SKA'ları seçme eğiliminde olup olmadıkları ile kurum büyüklüğü, ülke zenginliği (GSYİH) ve genel sıralama performansı gibi değişkenlerin raporlanan SKA sayısı üzerindeki etkileri altı farklı hipotez çerçevesinde değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, üniversitelerin yalnızca geçmişte başarılı oldukları hedeflere yönelmek yerine zaman içinde raporladıkları SKA sayısını düzenli olarak artırdıklarını ve 2020–2024 döneminde ortalama 2,24 ek SKA'yı raporlamaya dâhil ettiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca ülke zenginliğinin raporlanan hedef sayısı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı, buna karşılık öğrenci sayısı fazla olan ve genel sıralama performansı yüksek üniversitelerin daha fazla SKA'yı raporlamaya eğilimli olduğu belirlenmiştir. Çalışma sonuçları, üniversitelerin sistemi bilinçli olarak manipüle ettiğine dair güçlü kanıtlar sunmamakta; aksine mevcut değerlendirme sisteminde yer alan asgari dört hedef raporlama zorunluluğunun puanların şişirilmesine yol açarak kurumların gerçek sürdürülebilirlik performansının doğru biçimde algılanmasını zorlaştırabileceğini göstermektedir.

Filho vd. (2025), yükseköğretim SKA'ların uygulanmasında yönetişim mekanizmalarının rolünü incelemek amacıyla 423 yayını kapsayan bibliyometrik bir analiz ile KTH, Freie Universität ve Aalto Üniversitesi gibi öncü yükseköğretim kurumlarına ilişkin vaka çalışmalarını bir araya getirmiştir. Araştırmada gerçekleştirilen literatür ağ analizi sonucunda yönetişim kavramının inovasyon ve dönüşüm, politika ve performans göstergeleri, kampüs yönetimi ile eğitsel entegrasyon olmak üzere dört temel tema etrafında şekillendiği belirlenmiştir. Bulgular, SKA'ların üniversite faaliyetlerine etkin biçimde entegre edilebilmesi için kurumsal eylem planlarıyla desteklenen ve sürdürülebilirlik çalışmalarını koordine eden özerk "Yeşil Ofisler" veya "Sürdürülebilirlik Merkezleri" gibi yönetişim yapılarının kritik öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, sürdürülebilirlik yönetiminin yalnızca üst yönetim tarafından belirlenen politikalarla sınırlı kalmaması, öğrencilerin ve akademik-idari personelin katılımını esas alan aşağıdan yukarıya yaklaşımlarla desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çalışma ayrıca, açık ve şeffaf yönetişim anlayışının uzun vadeli bütçe planlamasıyla bütünleştirilmesinin, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin üniversite düzeyinde kalıcı ve etkili biçimde hayata geçirilmesi açısından temel bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır.

Gonzalez vd. (2026), THE Etki Sıralamasında ilk 200 içerisinde yer alan veya uzun yıllar boyunca istikrarlı şekilde sıralamaya giren Hindistan yükseköğretim kurumlarının sürdürülebilirlik girişimlerini hangi SKA ile uyumlu hâle getirdiklerini incelemek amacıyla nitel içerik analizi ve 2020–2025 dönemini kapsayan boylamsal bir eğilim analizi gerçekleştirmiştir. Araştırma bulguları, Hindistan'daki üniversitelerin özellikle Sağlık (SKA 3), Nitelikli Eğitim (SKA 4), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (SKA 5), Temiz Su ve Sanitasyon (SKA 6) ile Erişilebilir ve Temiz Enerji (SKA 7) gibi toplumsal etkisi yüksek ve kurumsal yetkinlikleriyle uyumlu alanlara yoğunlaşarak uluslararası sıralamalarda önemli ilerleme kaydettiklerini göstermektedir. Bununla birlikte, sürdürülebilirlik kapsamında yürütülen birçok girişimin stratejik ve uzun vadeli bir dönüşümden ziyade tepkisel ve yüzeysel nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, üniversitelerin sıralamalarda elde ettikleri itibarı somut çevresel ve toplumsal etkiye dönüştürebilmeleri için hangi sürdürülebilir kalkınma hedeflerine odaklanacaklarını bilinçli ve stratejik biçimde belirlemeleri, ayrıca araştırma ve eğitim faaliyetlerini kurumsal dönüşüm süreçleriyle bütünleştiren kapasite geliştirme politikalarını hayata geçirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır.

Mccowan ve Buckner (2025), SKA'ların Binyıl Kalkınma Hedefleri'nden farklı olarak yükseköğretimi küresel kalkınma sürecinin merkezine yerleştirdiğini vurgulamakla birlikte, bu yaklaşımın dayandığı sürekli ekonomik büyüme ve teknolojik ilerleme odaklı modernist anlayışı eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Çalışmada, SKA'ların oluşturulma sürecinde ırkçılık, dil, kültür ve yerel bilgi sistemleri gibi unsurların yeterince dikkate alınmadığı, bunun da Batı merkezli bilgi paradigmalarının üniversiteler üzerindeki hâkimiyetini pekiştirdiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda yazarlar, yükseköğretim kurumlarının yalnızca piyasa odaklı baskılar doğrultusunda hareket eden ve SKA'ları yüzeysel biçimde uygulayan yapılar olmaktan uzaklaşması gerektiğini savunmaktadır. Bunun yerine, Latin Amerika'da ve Afrika'da geliştirilen yerel ve alternatif sürdürülebilirlik yaklaşımlarına akademik alanda daha fazla yer verilmesi önerilmektedir. Ayrıca üniversitelerin ekolojik adaleti, post-karbon gelecek

vizyonlarını ve yerel bilgi sistemlerini merkeze alan eleştirel bir dönüşüm sürecine öncülük ederek mevcut kalkınma anlayışını sorgulayan ve yeniden şekillendiren kurumlar hâline gelmeleri gerektiği ifade edilmektedir.

Mejía-Manzano vd. (2023), UI GreenMetric ve THE Etki Sıralaması gibi küresel sürdürülebilirlik endekslerinde üst sıralarda yer alan ilk 10 üniversitenin uygulamalarını inceleyerek yüksek sürdürülebilirlik performansına ulaşmada etkili olan temel unsurları ortaya koymayı amaçlayan keşfedici ve fenomenolojik bir araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışmada ayrıca Meksika'daki Tecnológico de Monterrey'in (TEC MTY) "2025 Sürdürülebilirlik ve İklim Değişikliği Planı" örnek olay olarak analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, sürdürülebilirlik alanında başarılı üniversitelerde en fazla öne çıkan kavramların "eğitim" ve "altyapı" olduğunu, sürdürülebilirlik performansının yalnızca enerji ve su tasarrufu gibi operasyonel uygulamalarla sınırlı kalmayıp beceri geliştirme ve eğitim faaliyetleriyle de desteklendiğini göstermektedir. Çalışmada üniversiteler için sürdürülebilirlik dönüşümünü yönlendirecek dört aşamalı bir gelişim modeli önerilmiş ve kurumların en üst düzey olan üçüncü aşamaya ulaşabilmeleri için sürdürülebilirliği kampüsün fiziksel olarak yeşillendirilmesinin ötesine taşıyarak kurumsal kültür, eğitim-öğretim süreçleri, inovasyon faaliyetleri ve dış paydaşlarla kurulan iş birliklerine entegre etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda TEC MTY'nin enerji şirketleriyle geliştirdiği ortaklıklar, sürdürülebilirliğin kurumun tüm işleyişine yayılmasına yönelik başarılı bir uygulama örneği olarak değerlendirilmektedir.

Munaro ve John (2025), yükseköğretim kurumlarında sürdürülebilirlik uygulamalarının mevcut durumunu ortaya koymak amacıyla 2012–2024 yılları arasında yayımlanmış 670 araştırma makalesini sistematik olarak incelemiştir. Çalışmada sürdürülebilirlik uygulamaları operasyonel (%36), idari (%27), performans değerlendirmesi (%19) ve akademik (%18) olmak üzere dört temel boyutta sınıflandırılarak küresel eğilimler kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, enerji, su ve atık yönetimi gibi en fazla önem verilen operasyonel alanlarda dahi bütüncül ve sistematik iyileştirme planlarının yeterince geliştirilemediğini ortaya koymaktadır. Akademik boyutta ise disiplinler arası sürdürülebilirlik eğitiminin yeterince yaygınlaşmadığı ve öğretim elemanlarının sürdürülebilirlik pedagojisi konusunda bilgi ve beceri eksikliği yaşadığı belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca, yükseköğretim kurumlarının yalnızca görünürde çevreci uygulamalar sergileyen "yeşil aklama" (greenwashing) yaklaşımlarından uzaklaşmaları gerektiği vurgulanmakta; bunun için sürdürülebilirliğin denetim odaklı bürokratik bir anlayış yerine organizasyonel öğrenme süreçleriyle desteklenerek idari yapıdan müfredata, araştırmadan kurumsal kültüre kadar tüm faaliyet alanlarına entegre edilmesi önerilmektedir.

Serafini vd. (2022), Birleşmiş Milletler 2030 Gündemi kapsamında Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın yükseköğretim kurumlarında nasıl kurumsallaştırıldığını ortaya koymak amacıyla sistematik bir literatür taraması gerçekleştirmiştir. Çalışmada Scopus, Web of Science ve ICSD veri tabanlarından seçilen 45 ampirik araştırma incelenerek üniversitelerin öğretim, araştırma, toplumsal katkı ve yönetişim alanlarındaki sürdürülebilirlik uygulamaları değerlendirilmiştir. Araştırmanın temel amacı, SKA'ların üniversitelerin stratejik planlama süreçlerine nasıl entegre edilebileceğini ortaya koymak ve bu süreci engelleyen kurumsal

faktörleri belirlemektir. Elde edilen bulgular, SKA'ların etkili biçimde uygulanabilmesi için stratejik planlamanın kurumun tüm hiyerarşik düzeyleriyle uyumlu olması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca insan kaynakları, finansman, yönetişim, organizasyonel yapı, toplumsal faktörler ve iletişim olmak üzere altı temel bariyerin sürdürülebilirlik hedeflerinin hayata geçirilmesini zorlaştırdığı tespit edilmiştir. Özellikle öğrenci ve personel devir hızının yüksek olması ile üst yönetimin yeterli desteği sağlamaması en önemli engeller arasında öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda araştırmacılar, üniversitelerde "Yeşil Ofis" benzeri kurumsal yapıların oluşturulmasını, sürdürülebilirlik odaklı bir kurum kültürünün geliştirilmesini ve SKA'ların yalnızca çevresel boyutla sınırlı kalmayıp eğitim, araştırma ve yönetim dâhil tüm kurumsal faaliyetlere entegre edildiği kapsamlı bir değerlendirme çerçevesinin benimsenmesini önermektedir.

Taşçı vd. (2026), çevresel sürdürülebilirlik performansının üniversitelerin akademik başarısı üzerindeki etkisini incelemek amacıyla UI GreenMetric ile Times Higher Education World University Rankings (THE WUR) verilerini karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Çalışmada, kampüs büyüklüğü ve öğrenci sayısı gibi yapısal değişkenler kontrol edilerek 25 OECD Avrupa ülkesindeki 152 üniversitenin verileri çoklu doğrusal regresyon yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, sürdürülebilirlik performansındaki her %1'lik artışın üniversitelerin THE akademik başarı puanında yaklaşık %0,57 oranında doğrudan bir yükseliş sağladığını ortaya koymaktadır. Alt boyutlar incelendiğinde, akademik performansı en fazla destekleyen sürdürülebilirlik göstergelerinin "Enerji ve İklim Değişikliği" ile "Eğitim" kategorileri olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kurum büyüklüğünün de önemli bir değişken olduğu, orta ölçekli kampüslerin yönetilebilirlik ve sürdürülebilirlik verimliliği sayesinde akademik başarıya %19 ile %24 arasında olumlu katkı sağladığı, buna karşılık büyük ölçekli kampüslerin yüksek bakım ve işletme maliyetleri nedeniyle akademik performansı olumsuz etkileyebildiği tespit edilmiştir. Çalışma sonuçları, sürdürülebilirliğin yalnızca etik veya çevresel bir sorumluluk olarak değil, aynı zamanda üniversitelerin rekabet gücünü ve akademik itibarını artıran stratejik bir unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Urbano vd. (2025), THE Etki Sıralaması sisteminin metodolojik tutarlılığını ve üniversitelerin bu sıralamaya katılım davranışlarını inceleyerek sürdürülebilirlik değerlendirme süreçlerinin işleyişini analiz etmiştir. Araştırmada, 2022 yılında 1410 ve 2023 yılında 1625 yükseköğretim kurumunun verileri değerlendirilmiş, genel sıralamaya dâhil olabilmek için zorunlu olan Sürdürülebilir Kalkınma Amacı 17'ye ek olarak kurumların istedikleri en az üç hedefi seçmelerine olanak tanıyan esnek yapısının olası manipülasyonlara yol açıp açmadığı sorgulanmıştır. Ayrıca bazı üniversitelerin 17 hedefin tamamını raporlamayı tercih ederken bazılarının yalnızca asgari dört hedefi sunmasının nedenleri araştırılmıştır. Elde edilen bulgular, sıralamanın genel olarak metodolojik açıdan tutarlı bir değerlendirme sistemi sunduğunu ve kullanılan ağırlıklandırma yöntemlerinin belirgin bir sapmaya neden olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, raporlama davranışlarında kurumların ya minimum çabayla dört hedef üzerinden ya da tüm 17 hedefi kapsayacak şekilde tam katılımla başvuruda bulundukları belirlenmiştir. Tüm hedefleri raporlayan üniversitelerin genel sürdürülebilirlik puanlarının istatistiksel olarak daha yüksek olduğu tespit edilirken, özellikle Sürdürülebilir Kalkınma Amacı 4-Nitelikli Eğitim kapsamında düşük performans sergileyen kurumların bu

hedefi stratejik olarak raporlamaktan kaçındıkları görülmüştür. Ayrıca üniversitelerin tam katılım göstermesinde genel performans düzeyleri ve coğrafi konumlarının etkili olduğu, özellikle Avrupa'daki bazı üniversitelerin tam katılım konusunda daha çekimser kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Wilhelm vd. (2026), 2010–2025 dönemini kapsayan boylamsal analizlerinde UI GreenMetric sıralamalarındaki çevresel sürdürülebilirlik performansı ile geleneksel akademik prestij göstergeleri olan QS World University Rankings (QS WUR) ve Times Higher Education World University Rankings (THE WUR) arasındaki yapısal ilişkiyi Küresel Kuzey ve Küresel Güney bağlamında incelemiştir. UI GreenMetric'te ilk 100'de yer alan üniversiteler ile QS ve THE'nin akademik prestij sıralamalarındaki ilk 100 üniversite arasındaki örtüşmenin son derece düşük olduğu ve 2025 yılı itibarıyla yalnızca üç üniversitenin her iki listede de yer aldığı belirlenmiştir. Bu bulgu, sürdürülebilirlik alanındaki liderliğin geleneksel akademik itibarla büyük ölçüde örtüşmediğini ve mevcut küresel sıralama sistemlerinin sürdürülebilirlik performansını kurumsal prestijin temel bir göstergesi olarak yeterince ödüllendirmediğini ortaya koymaktadır. Çalışma, yükseköğretimde sürdürülebilirlik başarılarının akademik saygınlıktan bağımsız bir şekilde değerlendirildiğini ve bu iki alan arasındaki yapısal kopukluğun giderilmesi için sıralama sistemlerinin ölçütlerini yeniden gözden geçirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Sürdürülebilirlik alanında öne çıkan değerlendirme ve sıralama sistemleri arasında THE Etki Sıralaması, QS Sustainability Rankings ve UI GreenMetric yer almaktadır. Çalışmanın kapsamı THE Etki Sıralaması ile sınırlandırılmaktadır. Bu sıralama her yıl uluslararası üniversite sıralamalarını da yayımlayan Times Higher Education tarafından geliştirilmektedir. Bu sıralama sistemi, üniversitelerin faaliyetlerini Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA'lar) çerçevesinde araştırma, yönetişim, toplumsal katkı ve öğretim olmak üzere dört temel alana göre değerlendirmekte ve kurumları 0 ile 100 arasında değişen bir puanlama sistemi üzerinden puanlandırmaktadır. Genel başarı puanı, SKA 17 (Amaçlar İçin Ortaklıklar) için elde edilen puanın %22'si ile kurumun kanıt sunduğu en yüksek performansa sahip üç SKA'nın her birinin %26 oranında ağırlıklandırılmasıyla hesaplanmaktadır. Sıralamaya katılım gönüllülük esasına dayanmakta ve başvurular Times Higher Education'ın onayına tabi tutulmaktadır. 2025 yılı itibarıyla bu sıralamaya dünya çapında toplam 2318 üniversite katılım göstermektedir. Araştırma kapsamında, THE Etki Sıralaması sistemine katılan üniversitelerin kamuya açık katılımcı listeleri incelenerek sadece Türk üniversiteleri araştırmaya dahil edilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki üniversitelerin 2019–2025 yılları arasındaki THE Etki Sıralamasındaki performanslarını inceleyerek SKA'lar kapsamındaki güçlü ve gelişime açık yönlerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, Türk üniversitelerinin yıllar içerisindeki sıralamadaki konumları, en yüksek performans gösterdikleri sürdürülebilir kalkınma amaçları, sürekli katılım gösteren üniversitelerin performans eğilimleri ve ilk 100 içerisinde yer alma durumları değerlendirilmiştir. Böylece Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarının

sürdürülebilirlik alanındaki uluslararası görünürlüğünün ve gelişim sürecinin uluslararası oldukça prestijli bir sıralama verileri üzerinden ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın temel veri kaynağını, THE tarafından 2019–2025 yılları arasında yayımlanan sonuçları oluşturmaktadır. İlgili yıllara ait sıralama verileri incelenerek Türk üniversitelerinin genel sıralamadaki yerleri, performans gösterdikleri sürdürülebilir kalkınma amaçları ve yıllar içerisindeki değişimleri analiz edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yaklaşımıyla değerlendirilmiş, frekans ve oranlardan yararlanılarak tablolar oluşturulmuş ve bulgular yorumlanmıştır.

Araştırmanın kapsamı, 2019–2025 yılları arasında THE Etki Sıralamasında yer alan Türk üniversiteleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada öncelikle her yıl sıralamaya katılan üniversite sayıları ve bu üniversitelerin en başarılı oldukları sürdürülebilir kalkınma amaçları incelenmiş, ardından 2019–2025 döneminde sıralamaya kesintisiz olarak katılan üniversitelerin performans değişimleri değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türk üniversitelerinin dünya genelinde ilk 100 içerisinde temsil edilme durumları da analiz edilerek zaman içerisindeki gelişim eğilimleri ortaya konulmuştur. Bu kapsamda çalışma, Türk üniversitelerinin sürdürülebilirlik kalkınma amaçlarına yönelik performansına ilişkin genel bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir.

3. BULGULAR

THE Etki sıralamasının ilk kez yayımlandığı 2019 yılında sıralamaya dünya genelinde toplam 467 üniversite katılırken bunların 19'unu Türk üniversiteleri oluşturmaktadır. Bu yıl sıralamada yer alan Türk üniversiteleri; Özyeğin Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Koç Üniversitesi, Abdullah Gül Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kadir Has Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi, Beykent Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, İstinye Üniversitesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesidir. Söz konusu üniversitelerin, tüm katılımcılar için zorunlu olan SKA 17-Amaçlar için Ortaklıklar dışında tercih ettikleri Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) arasından en yüksek performans gösterdikleri ilk üç amaç incelendiğinde (Çizelge 1), özellikle SKA 3-Sağlık ve Kaliteli Yaşam, SKA 4-Nitelikli Eğitim, SKA 5-Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, SKA 11-Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar ve SKA 16-Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar ön plana çıkmaktadır.

Çizelge 1. 2019 THE Etki Sıralaması Türk Üniversiteleri En Başarılı 3 SKA

SKA	Adet	Oran (%)
SKA 3 – Sağlık ve Kaliteli Yaşam	9	%18,8
SKA 4 – Nitelikli Eğitim	9	%18,8
SKA 5 – Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	9	%18,8
SKA 11 – Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	7	%14,6

SKA 16 – Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	6	%12,5
SKA 9 – Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	4	%8,3
SKA 10 – Eşitsizliklerin Azaltılması	4	%8,3
SKA 12 – Sorumlu Üretim ve Tüketim	4	%8,3
SKA 13 – İklim Eylemi	3	%6,3
SKA 8 – İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	2	%4,2
SKA 1 – Yoksulluğa Son	0	%0,0
SKA 2 – Açlığa Son	0	%0,0
SKA 6 – Temiz Su ve Sanitasyon	0	%0,0
SKA 7 – Erişilebilir ve Temiz Enerji	0	%0,0
SKA 14 – Sudaki Yaşam	0	%0,0
SKA 15 – Karasal Yaşam	0	%0,0

2020 yılında sıralamaya katılan 768 üniversiteden ise 36'sını Türk üniversiteleri oluşturmaktadır. 2019 yılında öne çıkan SKA 3-Sağlık ve Kaliteli Yaşam, SKA 4-Nitelikli Eğitim, SKA 5-Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, SKA 11-Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar ve SKA 16-Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar amaçlarına ek olarak 2020 yılında SKA 8-İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme ile SKA 9-Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı amaçlarının da daha fazla tercih edildiği görülmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2. 2020 THE Etki Sıralaması Türk Üniversiteleri En Başarılı 3 SKA

SKA	Adet	Oran (%)
SKA 3 – Sağlık ve Kaliteli Yaşam	17	15,7
SKA 5 – Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	15	13,9
SKA 4 – Nitelikli Eğitim	12	11,1
SKA 8 – İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	12	11,1
SKA 9 – Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	12	11,1
SKA 16 – Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	10	9,3

SKA 7 – Erişilebilir ve Temiz Enerji	6	5,6
SKA 1 – Yoksulluğa Son	5	4,6
SKA 2 – Açlığa Son	5	4,6
SKA 10 – Eşitsizliklerin Azaltılması	5	4,6
SKA 6 – Temiz Su ve Sanitasyon	3	2,8
SKA 11 – Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	3	2,8
SKA 12 – Sorumlu Üretim ve Tüketim	2	1,9
SKA 13 – İklim Eylemi	1	0,9
SKA 14 – Sudaki Yaşam	0	0,0
SKA 15 – Karasal Yaşam	0	0,0

2021 yılında sıralamada yer alan 1117 üniversite arasında 49 Türk üniversitesi bulunmaktadır. Bir önceki yıllara kıyasla, Türk üniversitelerinin en başarılı ilk üç SKA'sı arasında SKA 7-Erişilebilir ve Temiz Enerji'nin belirgin biçimde daha fazla yer aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra SKA 1-Yoksulluğa Son ve SKA 2-Açlığa Son amaçları da ilk kez daha fazla sayıda üniversitenin en başarılı üç SKA'sı içerisinde bulunmaktadır. SKA 3-Sağlık ve Kaliteli Yaşam ile SKA 4-Nitelikli Eğitim en yüksek orana sahip amaçlar olmaya devam ederken, SKA 7'nin önceki yıllara göre gösterdiği artış dikkat çekmektedir. Ayrıca SKA 1 ve SKA 2'nin de önceki yıllara kıyasla daha fazla üniversitenin ilk üçü arasında yer alması, 2021 yılı sıralamasının öne çıkan özelliklerinden biri olarak görülmektedir (Çizelge 3).

Çizelge 3. 2021 THE Etki Sıralaması Türk Üniversiteleri En Başarılı 3 SKA

SKA	Adet	Oran (%)
SKA 3 – Sağlık ve Kaliteli Yaşam	19	12,9
SKA 4 – Nitelikli Eğitim	19	12,9
SKA 7 – Erişilebilir ve Temiz Enerji	17	11,6
SKA 5 – Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	13	8,8
SKA 9 – Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	12	8,2
SKA 16 – Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	12	8,2

SKA 8 – İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	11	7,5
SKA 1 – Yoksulluğa Son	10	6,8
SKA 2 – Açlığa Son	9	6,1
SKA 10 – Eşitsizliklerin Azaltılması	7	4,8
SKA 12 – Sorumlu Üretim ve Tüketim	7	4,8
SKA 11 – Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	4	2,7
SKA 13 – İklim Eylemi	4	2,7
SKA 15 – Karasal Yaşam	2	1,4
SKA 6 – Temiz Su ve Sanitasyon	1	0,7
SKA 14 – Sudaki Yaşam	0	0,0

2022 yılı sıralamasında 1410 üniversite arasında 58 Türk üniversitesi bulunmaktadır. Böylece hem toplam katılımcı üniversite sayısı hem de sıralamaya dâhil olan Türk üniversitesi sayısı önceki yıllara göre artış göstermeye devam etmektedir. SKA 3-Sağlık ve Kaliteli Yaşam ile SKA 4-Nitelikli Eğitim amaçlarının önceki yıllarda olduğu gibi Türk üniversitelerinin en başarılı oldukları alanlar olarak öne çıkmaya devam ettiği görülmektedir. Bunun yanında, SKA 12-Sorumlu Üretim ve Tüketim amacının önceki yıllara kıyasla daha fazla üniversitenin ilk üçünde yer alması dikkat çekmektedir. Ayrıca SKA 9-Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı amacının da önceki yıllardaki performansını koruyarak istikrarlı bir şekilde öne çıkan SKA'lar arasında yer almaya devam ettiği görülmektedir. Bu kapsamda, 2022 yılı verileri (Çizelge 4) SKA 3 ve SKA 4'ün lider konumunu sürdürdüğünü, buna ek olarak SKA 12'nin daha görünür hâle geldiğini ve SKA 9'un istikrarlı temsilini devam ettirdiğini göstermektedir.

Çizelge 4. 2022 THE Etki Sıralaması Türk Üniversiteleri En Başarılı 3 SKA

SKA	Adet	Oran (%)
SKA 3 – Sağlık ve Kaliteli Yaşam	29	17,3
SKA 4 – Nitelikli Eğitim	26	15,5
SKA 9 – Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	18	10,7
SKA 1 – Yoksulluğa Son	13	7,7

SKA 5 – Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	13	7,7
SKA 7 – Erişilebilir ve Temiz Enerji	13	7,7
SKA 8 – İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	12	7,1
SKA 16 – Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	11	6,5
SKA 11 – Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	9	5,4
SKA 12 – Sorumlu Üretim ve Tüketim	9	5,4
SKA 2 – Açlığa Son	6	3,6
SKA 13 – İklim Eylemi	4	2,4
SKA 6 – Temiz Su ve Sanitasyon	3	1,8
SKA 15 – Karasal Yaşam	2	1,2
SKA 10 – Eşitsizliklerin Azaltılması	0	0,0
SKA 14 – Sudaki Yaşam	0	0,0

Toplam 1591 üniversitenin sıralamaya katıldığı 2023 yılında ise 79 Türk üniversitesinin sıralamaya katıldığı görülmektedir. Önceki yıllara göre hem toplam katılımcı üniversite sayısında hem de sıralamaya dâhil olan Türk üniversitesi sayısında artış sürmektedir. Çizelge 5'te yer alan veriler incelendiğinde, SKA 3-Sağlık ve Kaliteli Yaşam, SKA 4-Nitelikli Eğitim, SKA 5-Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, SKA 7-Erişilebilir ve Temiz Enerji, SKA 8-İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, SKA 9-Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı, SKA 12-Sorumlu Üretim ve Tüketim ve SKA 16-Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar amaçlarının Türk üniversitelerinin başarılı performanslarını devam ettirdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, 2023 yılı itibarıyla SKA 10-Eşitsizliklerin Azaltılması amacının daha fazla üniversitenin ilk üçü içerisinde yer almaya başladığı ve önceki yıllara kıyasla daha yüksek düzeyde tercih edildiği dikkat çekmektedir. 2023 yılı dağılımını gösteren Çizelge 5 incelendiğinde, SKA 10- Eşitsizliklerin Azaltılması amacının Türk üniversitelerinin tercih ettiği amaçlar arasına dâhil olmaya başladığını gösterirken, önceki yıllarda yüksek oranlara sahip amaçların da konumlarını koruduğunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 5. 2023 THE Etki Sıralaması Türk Üniversiteleri En Başarılı 3 SKA

SKA	Adet	Oran (%)
SKA 3 – Sağlık ve Kaliteli Yaşam	37	15,4
SKA 4 – Nitelikli Eğitim	32	13,3

SKA 7 – Erişilebilir ve Temiz Enerji	28	11,7
SKA 9 – Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	24	10,0
SKA 5 – Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	21	8,8
SKA 8 – İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	17	7,1
SKA 16 – Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	17	7,1
SKA 12 – Sorumlu Üretim ve Tüketim	13	5,4
SKA 10 – Eşitsizliklerin Azaltılması	12	5,0
SKA 1 – Yoksulluğa Son	10	4,2
SKA 11 – Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	9	3,8
SKA 2 – Açlığa Son	8	3,3
SKA 6 – Temiz Su ve Sanitasyon	4	1,7
SKA 13 – İklim Eylemi	3	1,3
SKA 15 – Karasal Yaşam	2	0,8
SKA 14 – Sudaki Yaşam	0	0,0

2024 yılında etki sıralamasına dünya genelinde 1964 üniversite katılırken bunların 90'ını Türk üniversiteleri oluşturmaktadır. Türkiye her yıl olduğu gibi bu yılda da sıralamada temsil edilen üniversite sayısını önceki yıllara göre artırmaya devam etmektedir. Önceki yıllarda öne çıkan SKA 3-Sağlık ve Kaliteli Yaşam, SKA 4-Nitelikli Eğitim, SKA 5-Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, SKA 7-Erişilebilir ve Temiz Enerji ve SKA 9-Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı amaçlarının Türk üniversitelerinin en başarılı ilk üç amacı içerisinde yer almaya devam ettiği görülmektedir. Bununla birlikte, SKA 10-Eşitsizliklerin Azaltılması amacının 2024 yılında daha fazla üniversitenin ilk üç başarılı amacı arasında yer aldığı dikkat çekmektedir. 2024 sıralama verileri (Çizelge 6) incelendiğinde, SKA 10-Eşitsizliklerin Azaltılması amacının önceki yıla kıyasla yaklaşık iki kat daha fazla ilk üç içerisinde yer edindiği görülmektedir.

Çizelge 6. 2024 THE Etki Sıralaması Türk Üniversiteleri En Başarılı 3 SKA

SKA	**Adet**	**Oran (%)**
SKA 3 – Sağlık ve Kaliteli Yaşam	39	14,4

SKA 4 – Nitelikli Eğitim	39	14,4
SKA 7 – Erişilebilir ve Temiz Enerji	30	11,1
SKA 5 – Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	29	10,7
SKA 9 – Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	26	9,6
SKA 10 – Eşitsizliklerin Azaltılması	26	9,6
SKA 12 – Sorumlu Üretim ve Tüketim	17	6,3
SKA 16 – Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	13	4,8
SKA 2 – Açlığa Son	9	3,3
SKA 11 – Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	9	3,3
SKA 1 – Yoksulluğa Son	8	3,0
SKA 8 – İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	8	3,0
SKA 13 – İklim Eylemi	7	2,6
SKA 15 – Karasal Yaşam	5	1,9
SKA 6 – Temiz Su ve Sanitasyon	4	1,5
SKA 14 – Sudaki Yaşam	1	0,4

Yayınlanmış son THE Etki Sıralaması olan 2025 yılında 2318 üniversite içerisinde 108 Türk Üniversitesi yer almaktadır. 3- Sağlık ve Kaliteli Yaşam, 4-Nitelikli Eğitim, 5-Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, 7-Erişilebilir ve Temiz Enerji, 9-Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı, 10-Eşitsizliklerin Azaltılması amaçları Türk Üniversitelerinin en başarılı olduğu 3 SKA arasında en çok yer edinenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çizelge 7).

Çizelge 7. 2025 THE Etki Sıralaması Türk Üniversiteleri En Başarılı 3 SKA

SKA	Adet	Oran (%)
SKA 3 – Sağlık ve Kaliteli Yaşam	42	15,6
SKA 4 – Nitelikli Eğitim	40	14,8
SKA 7 – Erişilebilir ve Temiz Enerji	31	11,5

SKA 5 – Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	30	11,1
SKA 10 – Eşitsizliklerin Azaltılması	28	10,4
SKA 9 – Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	27	10,0
SKA 12 – Sorumlu Üretim ve Tüketim	16	5,9
SKA 16 – Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	14	5,2
SKA 1 – Yoksulluğa Son	11	4,1
SKA 11 – Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	10	3,7
SKA 8 – İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	9	3,3
SKA 2 – Açlığa Son	7	2,6
SKA 13 – İklim Eylemi	6	2,2
SKA 6 – Temiz Su ve Sanitasyon	5	1,9
SKA 15 – Karasal Yaşam	4	1,5
SKA 14 – Sudaki Yaşam	1	0,4

2019-2025 yılları arası THE Etki sıralamalarında en çok en başarılı ilk 3 amaç içerisinde yer alan ve üniversitelerin en fazla puan elde ederek başarı gösterdiği SKA'lar Çizelge 8'de özetlenmektedir.

Çizelge 8. 2019-2025 THE Etki Sıralaması Türk Üniversiteleri En Başarılı 3 SKA

SKA	**Adet**
SKA 3 – Sağlık ve Kaliteli Yaşam	192
SKA 4 – Nitelikli Eğitim	177
SKA 5 – Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	131
SKA 7 – Erişilebilir ve Temiz Enerji	125
SKA 9 – Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	125
SKA 10 – Eşitsizliklerin Azaltılması	96

SKA 16 – Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	88
SKA 8 – İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	85
SKA 12 – Sorumlu Üretim ve Tüketim	83
SKA 1 – Yoksulluğa Son	54
SKA 11 – Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	46
SKA 2 – Açlığa Son	45
SKA 13 – İklim Eylemi	26
SKA 6 – Temiz Su ve Sanitasyon	25
SKA 15 – Karasal Yaşam	17
SKA 14 – Sudaki Yaşam	2

Türk üniversitelerinin THE Etki Sıralaması kapsamında hangi SKA'larda yoğunlaştıklarının belirlenmesinin ardından, bu amaçlardaki başarının hangi üniversiteler tarafından ortaya konulduğunun incelenmesi de önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, 2019–2025 yılları arasında sıralamaya katılan üniversiteler değerlendirilerek öne çıkan SKA'ları tercih eden yükseköğretim kurumları, yıllar içerisindeki performans süreklilikleri ve üniversite bazında meydana gelen dikkat çekici değişimler analiz edilerek yorum yapılmaktadır. Böylece, yalnızca Türk üniversitelerinin hangi SKA'larda başarılı olduğu değil, bu başarıların hangi kurumlar tarafından sürdürüldüğü, zaman içinde hangi üniversitelerin öne çıktığı ve sürdürülebilirlik odaklarının nasıl değiştiğinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda öncelikle 2019–2025 yılları arasında sıralamaya kesintisiz olarak katılan üniversiteler incelenerek toplam 15 Türk üniversitesinin her yıl sıralamada yer aldığı tespit edilmiştir. Bu üniversitelerin 8'i devlet üniversitesi iken 7'si ise vakıf üniversitesidir.

2019-2025 Yılları THE Etki Sıralamasına Katılan Devlet Üniversiteleri:

- Abdullah Gül Üniversitesi
- Ankara Üniversitesi
- Boğaziçi Üniversitesi
- Çukurova Üniversitesi
- Erciyes Üniversitesi
- Hacettepe Üniversitesi
- İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü

- Ondokuz Mayıs Üniversitesi

2019-2025 Yılları THE Etki Sıralamasına Katılan Devlet Vakıf Üniversiteleri:

- Bahçeşehir Üniversitesi
- Beykent Üniversitesi
- İstinye Üniversitesi
- İzmir Ekonomi Üniversitesi
- Kadir Has Üniversitesi
- Özyeğin Üniversitesi
- Yeditepe Üniversitesi

Söz konusu üniversitelerin yedi yıllık dönem boyunca kesintisiz şekilde yer alması, bu kurumların sürdürülebilirlik performanslarını düzenli olarak uluslararası ölçekte raporladıklarını ve değerlendirmeye sunduklarını göstermektedir. İncelenen dönemde sürekli katılım sağlayan 15 üniversitenin %53,3'ünü devlet üniversiteleri, %46,7'sini ise vakıf üniversiteleri oluşturmaktadır. Bu bulgu, Türkiye'de hem devlet hem de vakıf üniversitelerinin sıralamanın ilk yılında eşit derecede katılım gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'deki Üniversitelerinin THE Etki Sıralamasındaki performanslarının değerlendirilmesi kapsamında ele alınan bir diğer husus, 2019–2025 yılları arasında sıralamaya her yıl katılım gösteren üniversitelerin performanslarının incelenmesidir. Bu analizde yalnızca tüm değerlendirme döneminde sıralamaya dahil olan üniversitelere odaklanılmasının temel gerekçesi, yedi yıllık süreç boyunca performanslarının karşılaştırılabilmesine olanak sağlamasıdır. Böylece, üniversitelerin sürdürülebilirlik performanslarında zaman içerisinde meydana gelen değişimlerin, gelişim eğilimlerinin ve performans sürekliliğinin bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi mümkün hale gelmektedir. Bu doğrultuda, sürekli katılım gösteren üniversitelerin yıllara göre performans seyri analiz edilerek elde edilen bulgular sunulmaktadır.

Her yıl sıralamaya dahil olan üniversitelerden olan Abdullah Gül Üniversitesi'nin 2019–2025 performansı istikrarlı bir seyir izlemektedir. Yıllara göre; 101–200 bandında (2019, 2020, 2021, 2023, 2024), 201–300 bandında (2022), 2025 yılında ise 37. sıraya yükselerek dünya ilk 50'sine girdiği bilgisine ulaşılmaktadır.

Hacettepe Üniversitesi 2019–2025 performansı da genel olarak istikrarlı bir seyir izlemektedir. Hacettepe 101–200 bandında (2019) ve 201–300 bandında yer alarak (2020, 2021, 2022, 2023, 2024 ve 2025) performansını aynı seviyelerde korumaktadır.

Boğaziçi Üniversitesi ise 2019 yılında güçlü bir başlangıç yapmakta ancak sonraki yıllarda performansında dalgalanmalar yaşamaktadır. 2024 yılında en düşük performansını sergiledikten sonra 2025 yılında yeniden 201–300 bandına yükselmiştir. 101–200 bandında (2019), 201–300 bandında (2022 ve 2025), 301–400 bandında (2020 ve 2021), 401–600 bandında (2023), 601–800 bandında yer almaktadır (2024).

Sıralamaya her yıl katılım gösteren bir diğer üniversite olan Erciyes Üniversitesi 201–300 bandında (2019), 301–400 bandında (2020, 2021, 2022, 2023, 2024 ve 2025) kendine yer

bulmaktadır. Önemli bir yükseliş veya düşüş yaşamayan üniversite için performansını belirli bir seviyede koruduğu yorumu yapılabilmektedir.

Bahçeşehir Üniversitesi 2020 yılında 401–600 bandında, 2021 yılında 301–400 bandında, 2022 yılında 201–300 bandında, 2023 ve 2024 yıllarında 101–200 bandında yer almakta ve 2025 yılında 59. sıraya yükselerek dünya ilk 100'üne girmeyi başarmıştır.

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nün 2019–2025 performansı yıllar içerisinde bir düşüş eğilimi göstermektedir. Üniversite 2019 yılında 201–300 bandında yer alırken, sonraki yıllarda sırasıyla 301–400, 801–1000 ve 1001+ bantlarına kadar gerilemektedir. 2025 yılında 801–1000 bandına yükselerek kısmi bir toparlanma gösterse de başlangıç seviyesinin oldukça gerisinde kalmıştır.

Çukurova Üniversitesi'nin 2019–2025 performansı ise nispeten istikrarlı ancak hafif gerileyen bir seyir izlemektedir. Üniversite 2019 yılında 101–200 bandında yer almış, 2020–2023 yıllarında 201–300 bandında performansını sürdürmüş, 2024 ve 2025 yıllarında ise 301–400 bandına gerilemiştir. Buna rağmen dönem boyunca sıralamadaki varlığını kesintisiz olarak devam ettirmektedir.

Ankara Üniversitesi 2019–2025 performansının genel olarak kademeli bir gerileme eğilimi gösterdiği görülmektedir. Üniversite 2019–2021 yılları arasında 201–300 bandında yer alırken, 2022–2024 döneminde 301–400 bandına gerilemiş, 2025 yılında ise 601–800 bandına düşmüştür.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi 2019–2025 performansı nispeten istikrarlı ancak hafif gerileyen bir seyir izlemektedir. Üniversite 2019–2023 yılları arasında kesintisiz olarak 201–300 bandında yer almış, 2024 ve 2025 yıllarında ise 301–400 bandına gerilemiştir.

Her yıl sıralamaya katılmamış 2020 ya da 2021 yıllarında sıralamaya dahil olan İstanbul Teknik Üniversitesi'nin 2019–2025 performansı güçlü bir yükseliş eğilimi göstermektedir. Üniversite sıralamaya girdiği ilk yıl olan 2020 yılında 601+ bandında yer alırken, 2021 ve 2022 yıllarında 101–200 bandına yükselmiş, 2023 yılında 58., 2024 yılında 34. ve 2025 yılında 48. sırada yer alarak oldukça başarılı bir performans sergilemektedir.

İstanbul Üniversitesi 2021 yılında 601–800 bandında listeye girdikten sonra 2022 yılında 401–600, 2023 yılında 301–400, 2024 yılında 201–300 ve 2025 yılında 101–200 bandına yükselen bir tablo çizmektedir.

Selçuk Üniversitesi; Üniversite 2021 yılında 401–600 bandında yer almış, 2022 ve 2023 yıllarında 201–300 bandına yükselmiş, ardından 2024 ve 2025 yıllarında 101–200 bandına ulaşmıştır.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi 2020 ve 2021 yıllarında 201–300 bandında, 2022 ve 2023 yıllarında 101–200 bandında yer almış, 2024 yılında 88., 2025 yılında ise 96. sıraya yükselerek iki yıl üst üste dünya ilk 100'üne girmeyi başararak başarılı performans göstermektedir.

Değerlendirmeye dahil edilen bir diğer konu olan Türk üniversitelerinin ilk 100 içerisindeki varlığı yıllar içerisinde farklılıklar göstermektedir. 2019 yılında üç üniversite ilk 100'e girme başarısı gösterirken, Özyeğin Üniversitesi 72. sırada, Hacettepe Üniversitesi 87. sırada ve Koç

Üniversitesi ise 92. sırada yer almaktadır. Ancak 2020, 2021 ve 2022 yıllarında ilk 100 içerisinde herhangi bir Türk üniversitesinin yer alamadığı görülmektedir. Üç yılın ardından 2023 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi 58. sırada yer alarak ilk 100'e girmeyi başaran tek Türk üniversitesi olurken 2024 yılında ise Türk üniversiteleri sıralamalarda yeniden bir yükseliş göstermiş ve İstanbul Teknik Üniversitesi 34. sırada, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ise 88. sırada yer alarak ilk 100'de kendilerine yer bulmuştur. 2025 yılı ise Türk üniversiteleri açısından en başarılı dönem olarak öne çıkmış ve toplam dört üniversite ilk 100'e girmeyi başarmıştır. İlk 100'de içerisinde Abdullah Gül Üniversitesi 37. sırada, İstanbul Teknik Üniversitesi 48. sırada, Bahçeşehir Üniversitesi 59. sırada ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi 96. sırada yer almıştır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, 2019–2025 yılları arasında THE Etki Sıralamasında yer alan Türk üniversitelerinin sürdürülebilirlik kalkınma amaçları üzerinden yapılan bu sıralamadaki performansları incelenmiş ve üniversitelerin yıllar içerisindeki gelişimleri farklı açılardan değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, sıralamaya katılan Türk üniversitesi sayısının sürdürülebilirlik alanındaki görünürlüğü düzenli olarak artırdığını göstermektedir. 2019 yılında 19 üniversite ile temsil edilen Türkiye'nin, 2025 yılında 108 üniversite ile sıralamada yer alması yükseköğretim kurumlarının sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik çalışmalarını daha sistematik biçimde yürütmeye başladığı düşüncesini akla getirmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen veriler, Türk üniversitelerinin en güçlü performansı ağırlıklı olarak SKA 3-Sağlık ve Kaliteli Yaşam ve SKA 4-Nitelikli Eğitim alanlarında sergilediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra SKA 5-Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, SKA 7-Erişilebilir ve Temiz Enerji, SKA 9-Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı ve son yıllarda giderek öne çıkan SKA 10-Eşitsizliklerin Azaltılması amaçlarının da üniversitelerin güçlü yönleri arasında yer aldığı görülmektedir. Buna karşın SKA 14-Sudaki Yaşam, SKA 15-Karasal Yaşam ve SKA 6-Temiz Su ve Sanitasyon gibi çevresel boyutu ağır basan amaçlarda başarı gösteren üniversite sayısının oldukça sınırlı kalması, bu alanlarda gelişime ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Her yıl kesintisiz olarak sıralamaya katılan üniversitelerin incelenmesi, uzun dönemli performans eğilimlerinin değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Analiz sonuçları bazı üniversitelerin yıllar boyunca istikrarlı bir performans sergilediğini, bazılarının ise önemli yükseliş veya gerilemeler yaşadığını göstermektedir. Özellikle Abdullah Gül Üniversitesi ve Bahçeşehir Üniversitesi gibi kurumların son yıllarda dünya sıralamasında önemli yükselişler kaydetmesi dikkat çekerken, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin kısa sürede üst sıralara yükselerek ilk 100 içerisinde yer alması sürdürülebilirlik alanında yapılan çalışmaların somut çıktılar üretebildiğini göstermektedir.

Çalışmada elde edilen bir diğer önemli bulgu ise Türk üniversitelerinin ilk 100'de temsil edilme durumundaki değişim olmuştur. 2020–2022 döneminde ilk 100'de herhangi bir Türk üniversitesi bulunmazken, 2023 yılından itibaren yeniden yükseliş eğilimi başlamış ve 2025 yılında dört üniversitenin ilk 100 içerisinde yer alması Türkiye'nin uluslararası sürdürülebilirlik amaçlarına yönelik çaba ve performansında önemli bir ilerleme kaydettiğini göstermiştir.

Sonuç olarak, Türk üniversitelerinin THE Etki Sıralamasındaki performansı yıllar içerisinde niceliksel ve niteliksel açıdan gelişim göstermektedir. Ancak başarıların belirli sürdürülebilir kalkınma amaçlarında yoğunlaşması, tüm SKA'lar arasında dengeli bir performansın henüz sağlanamadığını ortaya koymaktadır. Özellikle çevresel sürdürülebilirlik odaklı amaçlarda politika geliştirilmesi, araştırma faaliyetlerinin artırılması ve kurumsal uygulamaların yaygınlaştırılmasının Türk üniversitelerinin uluslararası rekabet gücünü daha da yükselteceği düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda üniversitelerin yalnızca sıralamadaki konumlarının değil, bu performansların arkasındaki mekanizmalarının da incelenmesi, sürdürülebilirlik başarısının daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Buckner, E., & Zhang, Y. (2025). Sustainability rankings in higher education:'The right thing to do'or the pursuit of global recognition? Higher Education, 91. https://doi.org/10.1007/s10734-025-01495-z/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026)
2. Buckner, E., McCowan, T., Faul, M. V., Welply, O., Jiménez, J., & Denton, F. (2025). Charting the path after 2030: what should higher education's role be in the future of the sustainable development agenda?. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*. https://doi.org/10.1080/03057925.2025.2571462/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026)
3. Burmann, C., García, F., Guijarro, F., & Oliver, J. (2021). Ranking the performance of universities: the role of sustainability. Sustainability, 13(23). https://doi.org/10.3390/su132313286/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026)
4. Chankseliani, M., & McCowan, T. (2021). Higher education and the sustainable development goals. Higher education, 81(1). https://doi.org/10.1007/978-3-030-14857-7/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026)
5. Chen, I. T., & Weicht, K. K. (2026). The illusion of impact: symbolic sustainability and the managerialization of sustainable development goals in higher education. *Studies in Higher Education*. https://doi.org/10.1080/03075079.2026.2650621/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026)
6. Dickson, B. A. (2026). Meaningful Measurement of Sustainable Development or Gaming the System? Patterns in Submission to Times Higher Education's Impact Ranking. Sustainable Development, 34(2). https://doi.org/10.1002/sd.70419/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026)
7. Filho, W. L., Abubakar, I. R., Mifsud, M. C., Eustachio, J. H. P. P., Albrecht, C. F., Dinis, M. A. P., ... & Dibbern, T. A. (2025). Governance in the implementation of the UN sustainable development goals in higher education: global trends: WL Filho et al. Environment, Development and Sustainability, 27(9). https://doi.org/10.1007/s10668-023-03278-x/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026)
8. Gonzalez, E. D. R. S., Grover, P., Dasgupta, S., & Chaudhuri, P. (2026). Assessing the alignment of Indian HEIs towards sustainable development goals through Times

Higher Education Impact Rankings. *Discover Sustainability*, 7. https://doi.org/10.1007/s43621-025-02522-w/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026).

9. Mccowan, T., & Buckner, E. (2025). Critical Perspectives on Universities and the Sustainable Development Goals. *Comparative Education Review*, *69*(4). https://doi.org/10.1086/738299/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026)

10. Mejía-Manzano, L. A., Vázquez-Villegas, P., Smith, A., Soeiro, A., Kálmán, A., Atabarut, T., ... & Caratozzolo, P. (2023). An exploratory study examining the key aspects and actions for universities to achieve high sustainability rankings. *Sustainability*, 15(5). https://doi.org/10.3390/su15054165/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026)

11. Munaro, M. R., & John, V. M. (2025). Towards more sustainable universities: A critical review and reflections on sustainable practices at universities worldwide. Sustainable Production and Consumption, 56. https://doi.org/10.1016/j.spc.2025.03.022 / (Erişim Tarihi: 15.06.2026)

12. Serafini, P. G., De Moura, J. M., De Almeida, M. R., & De Rezende, J. F. D. (2022). Sustainable development goals in higher education institutions: a systematic literature review. *Journal of Cleaner Production*, 370. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.133473/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026)

13. Taşçı, G., Özkan, A., & Sevim, U. (2026). The role of sustainability in shaping university academic performance: insights from UI GreenMetric and THE world university rankings. International Journal of Sustainability in Higher Education. https://doi.org/10.1108/IJSHE-06-2025-0505/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026)

14. Urbano, V. M., Arena, M., Azzone, G., & Mayeres, M. (2025). Sustainable development in higher education: An in-depth analysis of Times Higher Education Impact Rankings. *Journal of Cleaner Production*, 501. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2025.145302/ (Erişim Tarihi: 15.06.2026)

15. Wilhelm, E. M. D. S., Ferreira, C. L., Cantorani, J. R. H., & Pilatti, L. A. (2026). Sustainability Without Prestige? The Rise of UI GreenMetric and the Persistent Decoupling from Global University Rankings (2010–2025). https://doi.org/10.3390/su18073555/ *Sustainability*, *18*(7). (Erişim Tarihi: 15.06.2026)

BILINGUAL COHERENCE AS A META-SIGNAL IN SUSTAINABILITY COMMUNICATION ON TURKISH TEXTILE EXPORTERS' CORPORATE WEBSITES[1]

Mevlüde Betül YILMAZ
Master's Student, İstanbul Nişantaşı University, Graduate School of Education
mevludebetul.saritas@nisantasi.edu.tr - ORCID ID: 0009-0004-6184-5880

Asst. Prof. Fulya ÖZDEMİR
İstanbul Nişantaşı University, School of Applied Sciences, Department of International Trade and Business Administration
fulya.ozdemir@nisantasi.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-9130-6571

ABSTRACT

For exporters serving European Union (EU) markets, sustainability has shifted from a peripheral concern to a condition of market access. This raises the question of how, and how credibly, Turkish textile manufacturers construct sustainability messages for buyers they rarely meet in person. Focusing on corporate websites as the main channel for these messages, the study compares the Turkish and English content of textile firms listed in the ISO 500 (NACE 13 and 14). The analysis rests on a directed content-analytic design that combines Signaling Theory with Framing Theory. A corpus of 116 web pages from sixteen firms was coded in MAXQDA along seven dimensions, producing 14,514 coded segments over 2,020 signal units. The resulting patterns suggest that firms tend to present sustainability as a matter of organizational value and competitive standing rather than regulatory burden, a reading reinforced by the absence of any barrier framing across all 2,020 units. The findings further show a predominance of the ethical frame, a higher share of weak than strong signals, a near-even split between environmental and social content, and broad parallelism between the two languages. The findings of the study revealed a consistency between languages in firms' sustainability communication, and this consistency was evaluated as a meta-signal.

[1] This study is derived from the first author's master's thesis, "Signaling Sustainability: A Bilingual Content Analysis of Turkish Textile Exporters' Corporate Website Communication," completed at İstanbul Nişantaşı University under the supervision of Asst. Prof. Fulya Özdemir.

Additionally, the study contributes to Framing Theory by adapting the barrier/catalyst/neutral approach and the five-frame typology to the field of corporate sustainability communication.

Keywords: Strategic sustainability communication, organizational signaling, framing theory, bilingual corporate communication.

1999 MARMARA DEPREMLERİNDEN GÜNÜMÜZE OLASI İSTANBUL DEPREMİNE İLİŞKİN EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN İRDELENMESİ[1]

Cihat Utku BİLGİÇ
Yıldız Teknik Üniversitesi,
utkubil@hotmail.com- ORCID ID: 0009-0006-6592-5452

Prof. Dr. Mustafa SAĞDIÇ
Yıldız Teknik Üniversitesi,
msagdic@yildiz.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-9386-5908

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, 1999 Marmara Depremlerinden günümüze olası İstanbul Depremine ilişkin eğitim alanında yapılan çalışmaların incelenmesidir. Bu çalışmada deprem deneyiminin eğitim kurumları üzerindeki etkisi, afet ve acil durum planları, afet eğitimleri ve okul yerleşkelerinin mekânsal riskleri bağlamında ele alınmıştır. Bu amaçla, 1999 Marmara Depremleri sonrasında eğitim alanındaki deneyimlerin ve mevcut hazırlık süreçlerinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, 1999 Marmara Depremleri sırasında İstanbul ili Avcılar ilçesinde görev yapan öğretmen ve okul idarecilerinden oluşmaktadır. Bu amaçla, 4'ü öğretmen, 7'si okul idarecisi olmak üzere 11 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak "yarı yapılandırılmış görüşme soruları" kullanılmıştır. Katılımcı görüşmelerinden elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Verilerin analizi sonucunda 3 tema ortaya çıkmıştır. Araştırma bulguları 1999 Marmara Depremlerinden sonra afet farkındalığının arttığını ancak planların uygulanabilirliği, eğitimlerin sürekliliği ve okul binalarına duyulan güven ve tahliye süreçleri konularında sınırlılıkların devam ettiğini göstermektedir. Bu yönüyle araştırma olası İstanbul depremine yönelik eğitim kurumlarının hazırlık değerlendirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma devam eden nitel yöntemli yüksek lisans tez araştırmasının bir parçasıdır.

Anahtar Kelimeler: 1999 Marmara Depremleri, olası İstanbul depremi, afet eğitimi, afet ve acil durum planı

[1] Bu çalışma "1999 Marmara Depremlerinden Günümüze Olası İstanbul Depremine İlişkin Eğitim Alanında Yapılan Çalışmaların İrdelenmesi" başlıklı Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

KAYIP VERİ BAĞLAMINDA BAYESYEN RASCH VE ÖRTÜK UZAY MADDE TEPKİ MODELLERİNE DAYALI YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ BİR ANALİZ ARAYÜZÜ PROTOTİPİ GELİŞTİRME ÖRNEĞİ[1]

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Gül UZUNER
Kafkas Üniversitesi/Dede Korkut Eğitim Fakültesi,
E-posta Adresi: fgu61@hotmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8483-6021

Prof. Dr. Tuncay ÖĞRETMEN
Ege Üniversitesi/Eğitim Fakültesi,
E-posta Adresi: tuncay.ogretmen@ege.edu.tr
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7783-1409

ÖZET

Bilimsel araştırmalar çerçevesinde, kayıp veriler üzerinde durulması gereken önemli bir unsur olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda Madde Tepki Kuramı (MTK) kapsamında da kayıp verilerin önemli bir çalışma alanı olduğu belirtilebilir. Burada Bayesyen Rasch ve örtük uzay madde tepki modellerine yönelik kayıp veri incelemelerine olanak sağlayan araştırmalara gereksinim olduğu da ifade edilebilir. Bu gereksinimden hareketle açık erişime dayalı araçların (kod, arayüz veya uygulama) ilgili bilimsel araştırmaların yürütülmesi sürecine katkı sağlama potansiyeline sahip olduğu ileri sürülebilir. Gerekli araçların geliştirilmesi sürecinde üretken yapay zekâ desteğine başvurabileceği de belirtilmektedir. Dolayısıyla üretken yapay zekâ desteğinden yararlanılarak ilgili araçların geliştirilmesine dayalı araştırmaların literatüre teorik ve uygulamalı bir şekilde katkı sağlayabileceği ifade edilebilir.

Bu araştırmada doktora tezi kapsamında üzerinde çalışılan bir analiz arayüzü prototipi geliştirme örneğine yer verilmiştir. Bu süreçte R programlama dili kullanılmıştır. İlgili prototip genel olarak kayıp veri, Bayesyen Rasch ve örtük uzay madde tepki modellerine dayalı uygulamaları içermektedir. Yapılan araştırmada prototipin geliştirilme aşamalarına yer verilmiştir. İlk aşamada araştırma amacına uygun olabilecek paketler ve kodlar üzerinde parça

[1] Bu çalışma, birinci yazar Fatma Gül UZUNER'in Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Bilim Dalında, Prof. Dr. Tuncay ÖĞRETMEN danışmanlığında yürüttüğü doktora tezinden üretilmiştir.

parça çalışılmıştır. İkinci aşamada, kodlar üzerinde gerekli teyit işlemleri yapıldıktan sonra üretken yapay zekâ araçları ile (ChatGPT, Gemini ve Claude) kodlar üzerinde güncelleme ve geliştirme çalışmaları yapılmıştır. Üçüncü aşamada bilimsel kaynaklardan yararlanılarak ilgili yapay zekâ modülleri yapılandırılmıştır. Son aşamada ise yapılandırılan yapay zekâ modülleri üzerinden kodlar birleştirilerek bir analiz arayüzü prototipi geliştirilmiştir. Bu kapsamda yapılan araştırmanın ilgili araştırmacılara kendi analiz arayüzlerini geliştirmeleri noktasında örnek sunabilmesi hedeflenmiştir. İlgili prototipin güncelleme çalışmaları devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rasch Model, Örtük Uzay Madde Tepki Modeli, Kayıp Veri, Yapay Zekâ, R Programlama ve Kod Geliştirme

GİRİŞ

Bireylerin örtük özelliklere sahip oluş derecelerine ilişkin araştırmalara literatürde rastlanmaktadır (Baker, 2001). Bu bağlamda, testler modern yaşamın birçok alanında (sağlık, okul, devlet) bilişsel (yeteneğin ölçülmesi olarak) ve duyusal alanlarda (ilgi, tutum, başka bilişsel olmayan özellikler) farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Testlerin yapılandırılması, analizi ve yorumlanmasına yönelik olarak ortaya çıkan problemler Madde Tepki Kuramı'nın (MTK) gelişimine katkı sağlamıştır (Fox, 2010). MTK, madde ve bireylerin yeteneği arasındaki ilişkiyi esas almaktadır (DeMars, 2010). Esas alınan bu ilişki kapsamında, MTK'nin çeşitli varsayımlara sahip olduğu (boyutluluk, yerel bağımsızlık, madde karakteristik eğrisi ve hızlılık) belirtilmektedir (Hambleton & Swaminathan, 1985). Bu bağlamda, Rasch Model (RM) MTK kapsamında öne çıkan modellerden biri olarak ifade edilebilir (Baker, 2001; Jeon vd., 2021).

Rasch, deterministik süreçlerin her zaman işe yaramayacağını belirterek olasılıksal süreçlere dayanan bir ölçme modeli geliştirmiştir (Rasch, 1980). Bu ölçme modeli temel olarak madde güçlüğü ve yetenek parametrelerini kapsamaktadır (Rasch, 1980). Geleneksel RM ile bellirtilen parametreler tahminlenebilir. Ancak RM bireye yönelik özel destek verme ve öğrenmenin bireyselleştirilmesi kapsamında yeterli olmayabilir (Ho & Jeon, 2023). Ayrıca RM kapsamındaki yerel bağımsızlık varsayımının da ihlale açık olduğu belirtilmektedir (Kim vd., 2024). Belirtilen bu eleştirilerin bir sonucu olarak Jeon vd. (2021) tarafından Örtük Uzay Madde Tepki Modeli (ÖUMTM-Latent Space Item Response Model) geliştirilmiştir.

ÖUMTM, ağ tabanlı MTK yaklaşımından esinlenilerek geliştirilmiştir (Jeon vd., 2021). Bu modelde maddeler ve bireyler örtük bir uzaya gömülü olarak düşünülmektedir. Örtük uzayda madde ve yanıtlayıcı arasındaki mesafe, koşullu bağlılık olarak ifade edilmektedir. İlgili mesafenin madde-kişi etkileşimini temsil ettiği varsayılmaktadır (Kim et al., 2024). Bu

çerçevede ÖUMTM'nin klasik MTK modellemesine göre bazı teknik üstünlüklere sahip olduğu belirtilebilir. Bu bağlamda ÖUMTM'nin Rasch modelin genelleştirilmiş bir hali olarak ele alınabileceği belirtilebilir (Jeon vd., 2021). Ancak hem RM hem de ÖUMTM için bazı durumların her zaman problem oluşturma potansiyeli olduğu vurgulanabilir. Bu kapsamda kayıp veriler öne çıkan durumlardan biri olarak ele alınabilir.

Kayıp veri, araştırmacıların sıklıkla karşılaştığı bir problem olarak belirtilmektedir (Allison, 2002). Bununla birlikte kayıp verilerin tamamen rastgele kayıp veri (TRK), rastgele kayıp veri (RK) ve rastgele olmayan kayıp veri (ROK) şeklinde farklı mekanizmalara sahip olabileceği ifade edilmektedir (Little & Rubin, 2002). Kayıp veri probleminin çözümü noktasında farklı yöntemlerin olduğu belirtilebilir (Allison, 2002). Tekil atama, çoklu atama (Little & Rubin, 2002) ve sıfır atama (McKnight, 2007) bu yöntemler kapsamında kullanılabilir. Bu bağlamda RM ve ÖUMTM'ye yönelik kayıp verilerin varlığında ilgili yöntemlerin kullanılabileceği belirtilebilir. Buradan hareketle, kayıp veriler bağlamında Bayesyen RM ve ÖUMTM'nin madde ve yetenek parametrelerinin karşılaştırılmasına dayalı bir araştırmanın yararlı olabileceği düşünülebilir.

Kayıp veriler bağlamında Bayesyen RM ve ÖUMTM'nin karşılaştırılmasına dayalı tekrarlanabilir bir araştırmanın literatüre daha güçlü bir katkı sağlayabileceği vurgulanabilir. Bu kapsamda, bütün araştırmacıların ücretsiz bir şekilde ulaşabileceği bir veri analiz aracı olması nedeniyle R programlama dilinden yararlanılabilir (Field et al., 2012).

R bir istatistik programından daha fazlası olup gelişmiş bir bilgisayar dili ve ortamıdır (Gardener, 2012). Bununla birlikte R veri analizi, istatistiksel modelleme, grafik çizme gibi birçok amaç için istatistik başta olmak üzere farklı alanlarda da (mühendislik, ekonomi, sosyal bilimler) kullanılabilen bir programdır (Aydın et al., 2018; Gardener, 2012). R çok çeşitli analizleri aynı programda yapma imkânı sağlayan, kullanıcıların kendi paketlerini R sunucusuna göndererek herkesin kullanımına açan ve birçok işletim sisteminde çalışılabilen açık kaynaklı bir programlama dilidir (Beaujean, 2013). Aynı zamanda R, entegre bir yazılım paketi olup veri işler, depolama yapar, çeşitli hesaplamalar için operatör görevi üstlenir, grafiksel olanaklar sunar ve etkileşimli veri analizi yöntemleri için bir araç olarak kullanılabilir (Venables et al., 2021). Sonuç olarak R, veri analizi yapan birçok araştırmacıya çok iyi düzeyde esnek bir programlama süreci yaratır (Davies, 2016). Buradan hareketle esnek programlama sürecinin yapay zekâ araçları ile desteklenebileceği ileri sürülebilir. Bu çerçevede tekrarlanabilir bir araştırmanın geliştirilmesi noktasında R programlama dili aracılığıyla

arayüzlerin geliştirilebileceği belirtilmektedir (Righelli & Angelini, 2021). Ayrıca prototip geliştirme sürecinde büyük dil modellerinin kullanılabileceği belirtilmektedir (Ma vd., 2024). Winberg vd. (2026) kod yazımında yapay zekâ desteğinin kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu fikri destekleyecek nitelikte, Huang vd. (2024) verilerin analiz sürecinde ChatGPT'nin kullanılabileceğini ifade etmiştir.

Tüm bunlardan hareketle, istatistiksel süreçlerin yoğun olduğu araştırmalarda yapay zekâ ve R programlama dili etkileşimine dayalı kullanıcı dostu arayüzlerin teori ve uygulama noktasında literatüre katkı sağlayacağı düşünülebilir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, doktora tezi kapsamındaki analiz süreçlerini desteklemek amacıyla geliştirilen yapay zekâ destekli bir R analiz arayüzü prototipine odaklanmaktadır. İlgili odak kapsamında, kayıp veri bağlamında Bayesyen RM ve ÖUMTM'nin karşılaştırılmasını içeren doktora tezi araştırması için yapay zekâ destekli bir R analiz arayüzü prototipi geliştirme örneğine yer verilmiştir. Yapılan araştırmanın temel amacı ilgili prototipin tasarım ve geliştirme sürecini ilgili paydaşlara tanıtabilmektir. İlgili amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

1. Yapay zekâ destekli bir R analiz arayüzü prototipinin geliştirilme aşamaları nelerdir?
2. Yapay zekâ destekli bir R analiz arayüzü prototipinin temel özellikleri nelerdir?

Araştırmanın amacı çerçevesinde yalnızca teknik ve teknolojik bulgulara yer verilmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma bir tasarım ve geliştirme araştırmasıdır (Richey & Klein, 2013). Tasarım ve geliştirme araştırması kapsamında bir prototip geliştirilmiştir. Prototipin geliştirilmesi sürecinde Richey ve Klein (2013) tarafından ifade edilen kontrol listesine dikkat edilmiştir.

Prototipin Geliştirilmesi Sürecindeki Temel İşlemler

1. Kayıp veri bağlamında Bayesyen Rach ve ÖUMTM'nin karşılaştırılması için gerekli olan tüm R paketleri çalıştırılmış ve gerekli kontroller yapılmıştır. İlgili kodlar analize hazır hale getirilmiştir. Ancak bu süreçlerin yoğun ve uzun sürmesinden dolayı daha sistematik bir sürece ihtiyaç duyulmuştur.
2. İlgili ihtiyaç kapsamında yapay zekâ desteğine başvurulmuştur. Bu kapsamda ilgili

kodlar yapay zekâ aracılığı ile düzenlenerek daha bütünsel hale getirilmiştir. Bütünsel hale getirilen kodlar modülleri içeren bir arayüz biçiminde yapılandırılmıştır.

3. Yapılandırılan kodlar pilot uygulamalarla güncellenmiştir. Bu süreçte ChatGPT (OpenAI, 2026), Gemini (Google, 2026) ve Claude (Anthropic, 2026) etkileşimli bir şekilde kullanılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda ilgili arayüz sürekli güncelleme çalışmalarına tabi tutulmuştur.

4. Bu süreçte kullanılan tüm yapay zekâ araçları bağlamsal ve tutarlı bir şekilde yönlendirilmiştir. Arayüz kapsamındaki tüm matematiksel modeller, ilgili modellere ait kodlar ve ilgili bilimsel kaynaklar yapay zekâ araçlarına kontrollü bir şekilde tanıtılmıştır. Bu kapsamda yapay zekâ araçları ve R programlama arasındaki süreçler birbiriyle tutarlı bir şekilde yürütülmeye çalışılmıştır.

5. Yapılan bu çalışmaların sonucunda doktora araştırması kapsamında hedeflenen farklı analizleri yapabilen ve aynı zamanda çıktılarını sunabilen bir R analiz arayüzü prototipi geliştirilmiştir. Geliştirilen prototip ilgili doktora araştırması kapsamındaki spesifik psikometrik amaçlara hizmet edebilecek bir yapıda geliştirilmiştir.

6. Geliştirilen prototip istendik amaçlar çerçevesinde uygun şekilde çalışmaktadır. Ancak prototipin bazı modüllerine ilişkin güncelleme ve optimizasyon çalışmaları devam etmektedir.

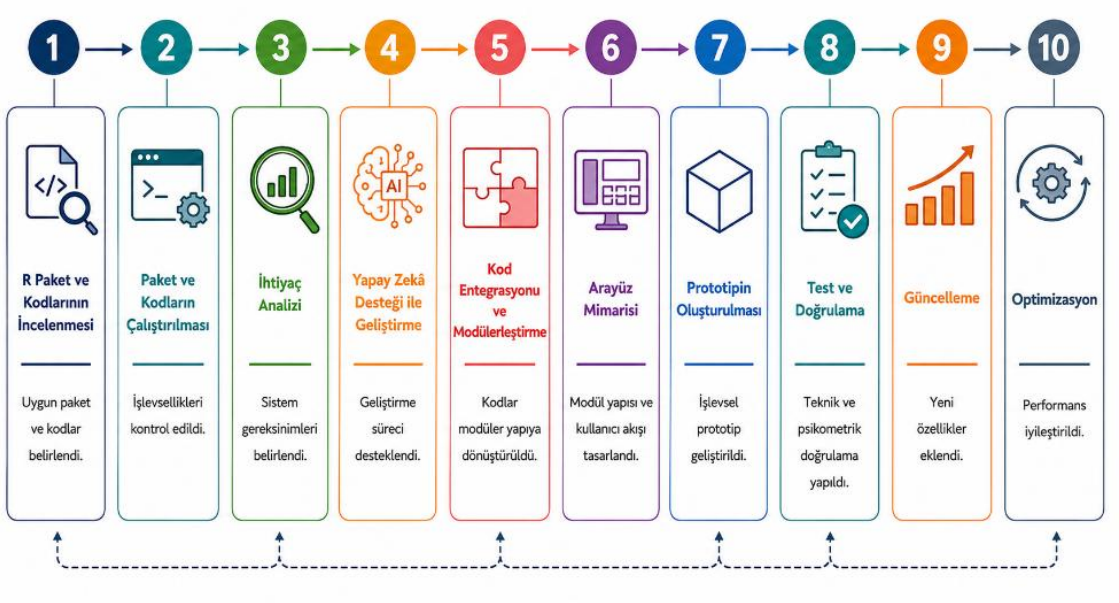
BULGULAR

Bu araştırmada elde edilen bulgular, araştırma problemleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Yapay Zekâ Destekli Bir R Analiz Arayüzü Prototipinin Geliştirilme Aşamaları

Bu araştırma kapsamında yapay zekâ destekli bir R analiz arayüzü prototipi on temel aşamada geliştirilmiştir. Bu temel aşamalar Şekil 1'de verilmiştir. Şekil 1 ChatGPT (OpenAI, 2026) desteğiyle hazırlanmıştır.

Şekil 1
Yapay zekâ destekli bir R analiz arayüzü prototipinin geliştirilme aşamaları

Şekil 1'e bakıldığında ilgili prototipinin geliştirilme aşamaları görülmektedir. Bu aşamalar şu şekilde açıklanabilir:

1. Araştırma amacına uygun R paket ve kodlarının incelenmesi: Doktora araştırmasının psikometrik ve teknik amaçları doğrultusunda geliştirilen tüm R paketleri ve kodları incelenmiştir. Örneğin bu kapsamda kullanılan en önemli paketlerden biri de *lsirm12pl* (Go vd., 2022) paketidir. Bu paketle Bayesyen RM ve ÖUMTM'nin madde ve yetenek kestirimleri yapılmıştır. Bu paket ve özellikleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu süreç araştırma amacı doğrultusundaki tüm paket ve kodlar için yürütülmüştür.

2. İlgili paket ve kodların incelenmesi: Araştırmanın (doktora tezi) psikometrik ve teknik amaçları doğrultusunda incelenen tüm paket ve kodlar parça parça çalıştırılmıştır. Bu bağlamda gerekli olan teknik ve psikometrik doğrulamalar yapılmıştır.

3. İhtiyaç analizi: Doktora araştırmasının psikometrik ve teknik amaçları doğrultusunda yapılacak olan işlemlerin karmaşık ve zaman alıcı olmasından dolayı çalıştırılan parçalı kodların bütünsel bir şekilde ele alınmasının daha yararlı olacağı düşünülmüştür. Böylece ilgili analizlerin daha erişilebilir ve tekrarlanabilir bir yapıda olması hedeflenmiştir. Bu nedenle bir arayüz prototipine geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

4. Yapay zeka desteği ile geliştirme: İhtiyaç analizi sonucunda yapay zeka desteği ile kodları geliştirmeye yönelik pilot uygulamalar yapılmıştır. Yapılan pilot uygylamalar sonucunda başarılı ve tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Bu süreçte ChatGPT (OpenAI, 2026), Gemini (Google, 2026) ve Claude (Anthropic, 2026) etkleşimli ve verimliliği artırabilecek şekilde kullanılmıştır.

5. Kodların bütünleştirilmesi ve modülerleştirilmesi: Bu aşamada parçalı yapıdaki kodlar yapay zeka desteğinden yararlanılarak bütünleştirilmiş ve modüler bir sistem kurulmuştur.

6. Arayüz tasarımı: Kullanıcı dostu bir arayüz mimarisi oluşturulmuştur. Bu mimari kapsamında modül yapısı ve kullanıcı akışı tasarlanmıştır. Modül yapısının tasarlanmasında özellikle psikometrik ve teknik amaçlar dikkate alınmıştır.

7. Prototipin oluşturulması: Yapılan bütün işlemler sonucunda işlevsel bir şekilde çalışabilen prototip geliştirilmiştir.

8. Test ve doğrulama: Geliştirilen prototip farklı örneklem büyüklüğüne sahip gerçek verilerle denenmiştir. Yapılan denemeler sonucunda prototipin psikometrik ve teknik anlamda doğru çıktılar ürettiği belirlenmiştir.

9. Güncelleme: Prorotipin daha iyi versiyonlarına ulaşmak amacıyla modüler sisteme eklemeler yapılmıştır.

10. Optimizasyon: İlgili prototipin optimizasyon çalışmaları devam etmektedir.

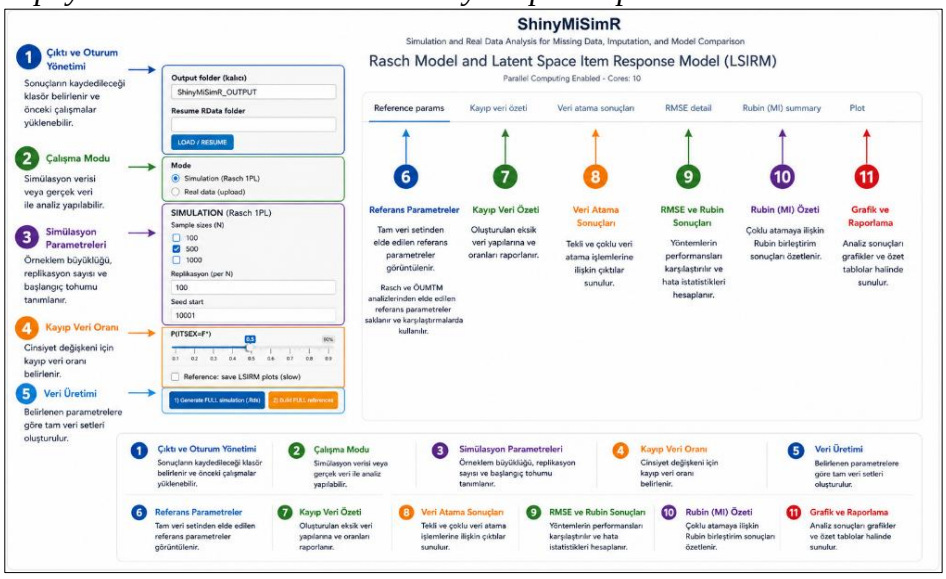
Yapılan araştırma kapsamında yapay zekâ destekli bir R analiz arayüzü prototipinin geliştirilme aşamaları bu şekilde verilmeye çalışılmıştır. İlgili prototipin optimizasyonuna yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Yapay Zekâ Destekli Bir R Analiz Arayüzü Prototipinin Temel Özellikleri

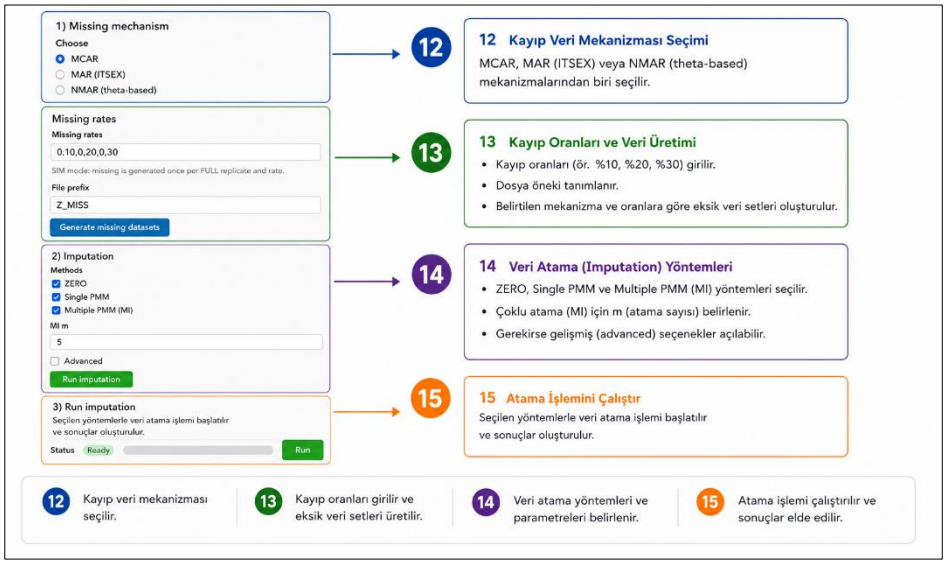
Bu araştırma kapsamında hazırlanan prototipin özellikleri ilgili şekiller yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. İlgili şekiller ChatGPT (OpenAI, 2026) desteğiyle üretilmiştir.

Şekil 2

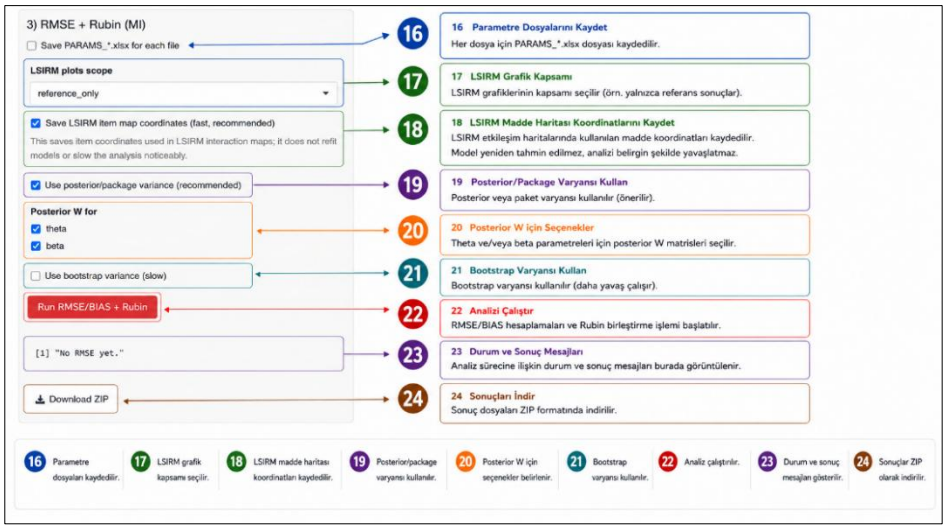
Yapay zekâ destekli bir R analiz arayüzü prototipinin tanıtılması-1

Şekil 3
Yapay zekâ destekli bir R analiz arayüzü prototipinin tanıtılması-2

Şekil 4
Yapay zekâ destekli bir R analiz arayüzü prototipinin tanıtılması-3

İlgili şekiller incelendiğinde prototipin ilgili doktora araştırmasının psikometrik ve teknik amaçları doğrultusunda yapılandırıldığı görülmektedir. Yapılandırmaya paralel bir şekilde sistemin mimarisi geliştirilmiştir. Mimari kapsamında ayrıca bir dosyalama sistemi de oluşturulmuştur. Bu şekilde çıktıların doğruluğunun başka biçimlerde de test edilebilmesi hedeflenmiştir.

SONUÇLAR

Bu araştırma, doktora tezi kapsamındaki analiz süreçlerini desteklemek amacıyla geliştirilen yapay zekâ destekli bir R analiz arayüzü prototipine odaklanmaktadır. İlgili doktora tezi devam etmekte olup kayıp veri bağlamında Bayesyen RM ve ÖUMTM'nin karşılaştırılmasını içermektedir. Geliştirilen prototip ilgili doktora tezinde hedeflenen piskometrik ve teknik özelliklere sahiptir ve prototip bu özelliklere göre yapılandırılmıştır. Yapılandırma R paket ve kodlarının incelenmesinden optimizasyona kadar olan bütün aşamaları içermektedir. Buradaki amaç ilgili araştırmacılara kendi araştırmalarına özgü olabilecek bir prototip geliştirme örneği sunabilmektedir. Bu örnekle, tekrarlanabilirlik noktasında yapay zekâ araçları ile R programlama dilinin etkileşimli bir şekilde nasıl kullanılabileceğinin basit bir şekilde gösterilmesi hedeflenmiştir.

Teknik ve psikometrik yönü ağır basan teorik araştırmalarda süreç yoğun ve uzun olabilmektedir. Bu sürecin daha kontrol edilebilir, şeffaf ve tekrarlanabilir nitelikte olması yapılan araştırmanın çıktılarını olumlu bir şekilde etkileyebilir. Olumlu çıktılar teorik ve uygulamalı bir şekilde ilgili literatüre de katkı sağlayabilir. Bu bağlamda R gibi açık erişime sahip platformlarda (Beaujean, 2013) kod geliştirme ve geliştirilen kodu paylaşabilme imkânı mevcuttur. Bununla birlikte, kod geliştirme sürecinde yapay zekâ araçlarının kullanılabileceği belirtilmektedir (Huang vd., 2024; Winberg vd., 2026). Dolayısıyla araştırmacılar kendi araştırmalarına özgü kullanıcı dostu arayüzlerini tasarlayabilir, geliştirebilir ve başka araştırmacıların kullanımına sunabilir. Bu şekilde açık bilimin desteklenebileceği de ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

1. Allison, P. D. (2002). *Missing data*. Sage University Papers Series on Quantitative Applications in the Social Sciences. 07-136. Sage.

2. Anthropic. (2026). *Claude* [Large language model]. https://claude.ai

3. Aydın, B., Algina, J., Leite, W., & Atılgan, H. (2018). *Sosyal bilgiler R platformu*. Anı Yayıncılık.

4. Baker, F. B. (2001). *The basics of item response theory*. Office of Educational Research and Improvement. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED458219.pdf.

5. Beaujean, A. A. (2013). Factor analysis using R. *Practical Assessment, Research, and Evaluation, 18*(4), 1–11.

6. Davies, T. M. (2016). *The book of R: A first course in programming and statistics.* No Starch.

7. DeMars, C. (2010). *Item response theory*. Oxford University Press, Inc.

8. Field, A., Miles, J., & Field, Z. (2012). *Discovering statistics using R*. Sage Publications.

9. Fox, J. (2010). *Bayesian item response modeling*. Springer. http://www.springer.com/series/3463.

10. Gardener, M. (2012). *Beginning R: The statistical programming language.* John Wiley & Sons.

11. Go, D., Park, J., Park, J., Jeon, M., & Jin, I. H. (2022). *lsirm12pl: An R package for latent space item response modeling*. http://arxiv.org/abs/2205.06989.

12. Google. (2026). *Gemini* [Large language model]. https://gemini.google.com

13. Hambleton, R. K., & Swaminathan, H. (1985). *Item response theory: Principles and applications*. Springer.

14. Ho, E., & Jeon, M. (2023). Interaction map: A visualization tool for personalized learning based on assessment data. *Psych*, *5*(4), 1140–1155. https://doi.org/10.3390/psych5040076.

15. Huang, Y., Wu, R., He, J., & Xiang, Y. (2024). Evaluating ChatGPT-4.0's data analytic proficiency in epidemiological studies: A comparative analysis with SAS, SPSS, and R. *Journal of Global Health, 14*, 04070. https://doi.org/10.7189/jogh.14.04070.

16. Jeon, M., Jin, I. H., Schweinberger, M., & Baugh, S. (2021). Mapping unobserved item–respondent interactions: A latent space item response model with interaction map. *Psychometrika*, *86*(2), 378–403. https://doi.org/10.1007/s11336-021-09762-5.

17. Kim, N., Jeon, M., & Partchev, I. (2024). Conditional dependence across slow and fast item responses: With a latent space item response modeling approach. *Journal of Intelligence*, *12*(2), 1–23. https://doi.org/10.3390/jintelligence12020023.

18. Little, R. J. A., & Rubin, D. B. (2002). *Statistical analysis with missing data* (2nd ed.). John Wiley & Sons, Inc.

19. Ma, J., Sreedhar, K., Liu, V., Wang, S., Perez, P. A., & Chilton, L. B. (2024). DIDUP: Dynamic iterative development for UI prototyping. https://doi.org/10.48550/arXiv.2407.08474.

20. McKnight, P. E. (2007). *Missing data: A gentle introduction*. Guilford Press.

21. OpenAI. (2026). *ChatGPT* (June 2026 version) [Large language model]. https://chatgpt.com.

22. Rasch, G. (1980). *Probabilistic models for some intelligence and attainment tests*. University of Chicago Press (Originally published as 1960).

23. Richey, R. C., & Klein, J. D. (2013). *Design and development research: Methods, strategies, and issues.* Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

24. Righelli, D., & Angelini, C. (2021). Easyreporting simplifies the implementation of reproducible research layers in R software. *PloS one, 16* (5), e0244122. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0244122.

25. Venables, W. N., Smith, D. M., & R Core Team. (2021). *An introduction to R.* R Foundation for Statistical Computing. https://cran.r-project.org/doc/manuals/r-release/R-intro.pdf.

26. Winberg, D., Tsai, E., Tang, T., Xuan, D., Marchi, N., & Shi, L. (2026). Can AI write your code? A case study of chatgpt's statistical coding capabilities for quantitative research. *Health Economics Review*, *16*(1), 17. https://doi.org/10.1186/s13561-025-00714-8.

ÇOCUK DERGİLERİNDE FİNANSAL OKURYAZARLIK BECERİSİNİN İNCELENMESİ: AİLE ÇOCUK DERGİSİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Sevtap Şahin
Erciyes Üniversitesi,
sahinsevtapsb@gmail.com - ORCID: 0009-0009-5913-1260

Doç. Dr. Gökhan Eşel
Erciyes Üniversitesi,
gesel@erciyes.edu.tr - ORCID: 0000-0001-7050-7884

ÖZET

Günümüzde bireylerin bilinçli finansal kararlar alabilmeleri için finansal okuryazarlık önemli bir yaşam becerisi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda finansal okuryazarlık; bireyin harcama, tasarruf ve kaynak yönetimine ilişkin farkındalık geliştirmesini amaçlayan temel yaşam becerilerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Sosyal Bilgiler dersi, disiplinler arası yapısı ile öğrencilerin ekonomik bilgi ve beceri kazanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu araştırmanın amacı, Aile Çocuk Dergisi'ni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan finansal okuryazarlık becerisi kapsamında incelemektir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yürütülmüştür. Çalışma kapsamında 2021-2025 yılları arasında yayımlanan Aile Çocuk Dergisi'nin 13 sayısı incelenmiştir. Veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş ve finansal okuryazarlıkla ilişkili içerikler tasarruf, harcama, kazanma, bilinçli tüketim ve paylaşma kategorileri altında değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda finansal okuryazarlıkla ilişkili toplam 37 ifadeye ulaşılmıştır. Bu ifadelerin 22'si tasarruf, 6'sı kazanma, 5'i bilinçli tüketim, 3'ü harcama ve 1'i paylaşma kategorisinde yer almaktadır. Finansal okuryazarlık içeriklerinin yaklaşık %60'ının tasarruf kategorisinde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Bulgular, dergide finansal okuryazarlık içeriklerinin ağırlıklı olarak tasarruf kategorisinde yoğunlaştığını göstermektedir. Sonuç olarak Aile Çocuk Dergisi'nin çocukların finansal okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilecek içerikler sunduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal okuryazarlık, Sosyal bilgiler, Aile Çocuk Dergisi

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÜRETKEN YAPAY ZEKÂNIN ETİK KULLANIMINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ İLE DEĞER ÖZ FARKINDALIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Serap GÜÇLÜER DİNDAR
Gazi Üniversitesi
serap.dindar@tedu.edu.tr

Prof. Dr. Oktay AKBAŞ
Gazi Üniversitesi
oktayakbas@gazi.edu.tr

ÖZET

Üretken yapay zekânın (ÜYZ) eğitimde hızlı yaygınlaşması, öğretmen adaylarının bu teknolojileri etik ilkeler çerçevesinde kullanabilme yeterliliklerini ön plana çıkarmaktadır. Bireyin kendi değerlerine ilişkin öz farkındalığı, yapay zekâ kullanımında sergileyeceği etik tutumları doğrudan biçimlendiren temel bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırma, öğretmen adaylarının üretken yapay zekânın etik kullanımına yönelik görüşleri ile değerlere yönelik öz farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nicel araştırma yöntemine dayalı olarak tasarlanan çalışmada ilişkisel ve betimsel tarama deseni birlikte benimsenmiştir. Çalışma grubu, 2025-2026 akademik yılı güz döneminde Ankara'da bulunan bir devlet ve bir vakıf üniversitesinin eğitim fakültelerinde öğrenim gören 245 öğretmen adayından oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak Üniversite Öğrencileri için Yapay Zekâ Etik Yansıma Ölçeği (AIERS; Wang vd., 2025) ve Kısa Schwartz Değerler Ölçeği (SSVS; Lindeman ve Verkasalo, 2005) kullanılmıştır. Bulgular, değerlere yönelik öz farkındalık ile yapay zekâ etik yansıması toplam puanları arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, öğretmen adaylarının yapay zekâya ilişkin etik farkındalık, eleştirel farkındalık ve yapay zekânın toplum yararına kullanımına yönelik görüşleri cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmamaktadır. Cinsiyetten bağımsız olarak öğretmen adaylarının YZ etik farkındalık ve YZ eleştirel farkındalık düzeyleri yüksek, YZ'nin toplum yararına kullanılmasına ilişkin görüşleri ise orta-yüksek düzeydedir; tüm boyutlarda ortalamalar 3.47 ile 4.42 arasında değişmektedir. Elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının değer yönelimlerinin yapay zekâ etiğine ilişkin görüşlerinden bağımsız olmadığını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, öğretmen yetiştirme programlarında yapay zekâ okuryazarlığı, etik farkındalık ve değerler eğitiminin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: üretken yapay zekâ, yapay zekâ etiği, değer öz farkındalığı, Schwartz değerler kuramı, öğretmen adayları

1. GİRİŞ

30 Kasım 2022 tarihinde kamuya açılan ChatGPT ile birlikte üretken yapay zekâ (ÜYZ) araçları, kısa süre içerisinde eğitim alanının birçok boyutunu etkileyen bir dönüşüm sürecini

başlatmıştır. Metin, görsel ve kod üretimi gibi insan benzeri çıktılar oluşturabilen bu sistemler, öğretim süreçlerine önemli fırsatlar sunmakla birlikte akademik dürüstlük, eleştirel düşünmenin zayıflaması ve veri gizliliği gibi yeni etik tartışmaları da gündeme getirmiştir (Kasneci vd., 2023). Bower vd. (2024) de ÜYZ'nin hızla güçlenen yetenekleri karşısında öğretim ve değerlendirme uygulamalarının yeniden ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

ÜYZ araçlarının eğitim ortamında etik ilkelere uygun biçimde kullanılabilmesi, bireylerin yalnızca teknik bilgi ve becerilerini değil; aynı zamanda etik duyarlılıklarını ve değer odaklı karar verme yetkinliklerini de kapsayan bütüncül bir yeterliliği gerektirmektedir. Rest'in (1986) Dört Bileşen Modeli, ahlaki davranışın ahlaki duyarlılık, ahlaki muhakeme, ahlaki motivasyon ve ahlaki karakter olmak üzere birbirini izleyen dört bileşenden oluştuğunu öne sürmekte; bireyin bir durumun etik boyutlarını fark edebilme kapasitesinin büyük ölçüde sahip olduğu değerlerle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Schwartz'ın (1992, 2012) evrensel değerler kuramı çerçevesinde de değerler, bireyin günlük kararlarına bilinçli ya da bilinç dışı biçimde yön veren temel ilkeler olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda, öğretmen adaylarının kendi değerlerine ilişkin öz farkındalık düzeylerinin, ÜYZ'yi hangi etik sınırlar içinde kullanacaklarına yönelik tutumlarını şekillendiren önemli bir unsur olabileceği değerlendirilmektedir.

Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda geliştirilen Üniversite Öğrencileri için Yapay Zekâ Etik Yansıma Ölçeği (AIERS), yapay zekâ etik yansımasını yapay zekâ etik farkındalığı, yapay zekâyı eleştirel değerlendirme ve toplumsal yarar için yapay zekâ olmak üzere üç boyutlu bir yapı olarak ele almaktadır (Wang vd., 2025). Bu üç boyut; bireyin yapay zekâ uygulamalarının etik sonuçlarını fark etme, yapay zekâ tarafından üretilen içerikleri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme ve yapay zekâyı toplumsal faydayı artıracak biçimde kullanma eğilimlerini bir araya getirerek etik yansımanın çok boyutlu doğasını yansıtmaktadır.

Öğretmen adayları, gelecekte yetiştirecekleri öğrencilerin yapay zekâ okuryazarlığını ve etik farkındalığını biçimlendirecek konumda olmaları nedeniyle bu alanda özel bir öneme sahiptir. Akbaş (2025), currere perspektifinden hareketle, ChatGPT döneminde öğretmen yetiştirme programlarının yeniden ele alınması gerektiğini; bu sürecin yalnızca teknik uyumu değil, aynı zamanda etik ve değerler temelli bir yeniden yapılanmayı da içermesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Var olan literatür incelendiğinde, öğretmen adaylarının ÜYZ'nin etik kullanımına yönelik görüşleri ile değer öz farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu ilişkinin cinsiyet değişkenine göre nasıl farklılaştığına dair bulgular da literatürde tutarlılık göstermemektedir; Wang vd.'nin (2025) Çin ve Hong Kong'daki üniversite öğrencileriyle yürüttüğü çalışmada kadın öğrencilerin etik farkındalık düzeyi erkek öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek bulunurken, İçöz ve İçöz'ün (2024) Türk öğretmen adaylarıyla yürüttüğü araştırmada yapay zekâ farkındalığı bakımından cinsiyete göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu doğrultuda mevcut araştırma, öğretmen adaylarının ÜYZ'nin etik kullanımına yönelik görüşleri ile değerlere yönelik öz farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi ve bu görüşlerin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemine dayalı olarak tasarlanmış; ilişkisel ve betimsel tarama deseni birlikte benimsenmiştir (Creswell, 2014). Öğretmen adaylarının kişisel değer yönelimlerini belirlemek amacıyla Kısa Schwartz Değerler Ölçeği, üretken yapay zekânın etik kullanımına yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla ise Yapay Zekâ Etik Yansıma Ölçeği uygulanmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2025-2026 akademik yılı güz döneminde Ankara'da bulunan bir devlet ve bir vakıf üniversitesinin eğitim fakültelerinde öğrenim gören 245 öğretmen adayından oluşmaktadır. Katılımcılar kolay örnekleme yoluyla belirlenmiş; İngiliz Dili Eğitimi, Matematik Eğitimi, Almanca Öğretmenliği, Sınıf Eğitimi, Okul Öncesi Eğitimi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ile diğer öğretmenlik programlarından gönüllü katılımcılara ulaşılmıştır. Örneklemin cinsiyet ve üniversite türüne göre dağılımı *Çizelge 1*'de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Katılımcıların Cinsiyet ve Üniversite Türüne Göre Dağılımı

Değişken	Kategori	*n*	%
Cinsiyet	Kadın	193	78.8
	Erkek	52	21.2
Üniversite Türü	Devlet	163	66.5
	Vakıf	82	33.5
Toplam		245	100

Not. $N = 245$.

2.3. Veri Toplama Araçları

Öğretmen adaylarının üretken yapay zekânın etik kullanımına yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla Üniversite Öğrencileri için Yapay Zekâ Etik Yansıma Ölçeği (AIERS; Wang vd., 2025) kullanılmıştır. Ölçek; etik farkındalık, eleştirel değerlendirme ve toplumsal yarar olmak üzere üç alt boyuttan oluşmakta ve iç tutarlılık katsayıları (Cronbach alfa) .73 ile .81 arasında değişmektedir. Öğretmen adaylarının değerlere yönelik öz farkındalık düzeylerini belirlemek amacıyla ise Kısa Schwartz Değerler Ölçeği (SSVS; Lindeman ve Verkasalo, 2005) kullanılmıştır. Ölçek, Schwartz'ın (1992) 57 maddelik orijinal Değerler Ölçeği'nin kısaltılmış bir versiyonu olup güç, başarı, haz, heyecan, bireysel özerklik, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyum ve güvenlik olmak üzere on temel değeri, her biri için tek bir madde aracılığıyla 0 (ilkelerime aykırı) ile 8 (son derece önemli) arasında değişen bir derecelendirme ölçeği üzerinde değerlendirmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin normal dağılıma uygunluğu Shapiro-Wilk testi ile sınanmış; her iki ölçekten elde edilen puanların normal dağılım varsayımını karşılamadığı belirlenmiştir (KSDÖ: $W = .956$, $p < .001$; YZEYÖ: $W = .928$, $p < .001$). Bu nedenle değişkenler arasındaki ilişkinin

incelenmesinde Spearman sıra korelasyon analizi kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının YZEYÖ alt boyut puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla ise bağımsız örneklem Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. Değer Öz Farkındalığı ile Yapay Zekâ Etik Yansıması Arasındaki İlişki

Öğretmen adaylarının değerlere yönelik öz farkındalık düzeyleri ile üretken yapay zekânın etik kullanımına yönelik görüşleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla hesaplanan Spearman korelasyon katsayıları *Çizelge 2*'de sunulmaktadır.

Çizelge 2. KSDÖ Toplam Puanı ile YZEYÖ Toplam ve Alt Boyut Puanları Arasındaki Spearman Korelasyon Katsayıları

Değişken	Değer_total	YZ_etik_total	B1	B2	B3
Değer_total	1.000	.416**	.387**	.362**	.248**
YZ_etik_total	.416**	1.000	.777**	.828**	.734**

Not. N = 245. B1: Etik Farkındalık; B2: Eleştirel Değerlendirme; B3: Toplumsal Yarar. *$p < .01$ (çift yönlü).

Çizelge 2 incelendiğinde, KSDÖ toplam puanı ile YZEYÖ toplam puanı arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir ($rs = .416$, $p < .001$). Bu bulgu, değerlere yönelik öz farkındalık düzeyi yüksek olan öğretmen adaylarının üretken yapay zekânın etik kullanımına ilişkin görüşlerinin de görece daha olumlu olduğuna işaret etmektedir. Alt boyutlar düzeyinde incelendiğinde, değer toplam puanının etik farkındalık ($rs = .387$, $p < .001$) ve eleştirel değerlendirme ($rs = .362$, $p < .001$) boyutlarıyla orta düzeyde, toplumsal yarar boyutuyla ise ($rs = .248$, $p < .001$) küçük düzeyde anlamlı ilişkiler sergilediği görülmektedir.

3.2. Cinsiyete Göre Bulgular

Öğretmen adaylarının YZEYÖ alt boyut puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla uygulanan bağımsız örneklem Mann-Whitney U testi sonuçları *Çizelge 3*'te sunulmaktadır.

Çizelge 3. YZEYÖ Alt Boyut Puanlarının Cinsiyete Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyut	Cinsiyet	*n*	Sıra Ort.	*U*	*z*	*p*
B1 Etik Farkındalık	Erkek	52	111.13	5635.000	1.392	.164
	Kadın	193	126.20			
B2 Eleştirel Değerlendirme	Erkek	52	123.77	4978.000	-.089	.929
	Kadın	193	122.79			
B3 Toplumsal Yarar	Erkek	52	110.07	5690.500	1.496	.135
	Kadın	193	126.48			

Not. N = 245 (Erkek = 52, Kadın = 193). U = Mann-Whitney U istatistiği; z = standartlaştırılmış test istatistiği.

Çizelge 3 incelendiğinde, YZEYÖ'nün hiçbir alt boyutunda cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık saptanmadığı görülmektedir. Etik farkındalık (U = 5635.000, z = 1.392, p = .164), eleştirel değerlendirme (U = 4978.000, z = -.089, p = .929) ve toplumsal yarar (U = 5690.500, z = 1.496, p = .135) boyutlarının tümünde kadın ve erkek öğretmen adaylarının sıra ortalamaları arasındaki farklar anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Bu bulgu, üretken yapay zekânın etik kullanımına yönelik görüşlerin cinsiyet değişkeninden bağımsız olduğuna işaret etmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırmada elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının değer yönelimlerinin üretken yapay zekânın etik kullanımına yönelik görüşlerinden bağımsız olmadığını; tam tersine bu iki yapının anlamlı biçimde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Rest'in (1986) Dört Bileşen Modeli çerçevesinde kuramsal olarak anlamlıdır; modele göre ahlaki duyarlılık büyük ölçüde bireyin diğerlerinin refahına yönelik değerleri ne ölçüde içselleştirdiğiyle ilişkilidir. Benzer biçimde Khasawneh (2024), akademik dürüstlük düzeyi yüksek olan öğretmen adaylarının yapay zekâya yönelik etik dışı kullanım eğilimlerinin daha düşük olduğunu saptamış; bu bulgu, bireyin içselleştirdiği değerlerin etik davranış üzerindeki yönlendirici işlevini vurgulayan mevcut araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Kong ve Zhu (2026) da yapay zekâyı problem çözme süreçlerinde etkin biçimde kullanan öğrencilerin etik farkındalıklarının daha yüksek olduğunu; bu ilişkide bireyin özerk ve eleştirel yaklaşımının aracı bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular, öğretmen adaylarının üretken yapay zekânın etik kullanımına yönelik görüşlerinin hiçbir alt boyutta cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu İçöz ve İçöz'ün (2024) Türk öğretmen adaylarıyla yürüttüğü araştırmayla örtüşse de, Wang vd.'nin (2025) Çin ve Hong Kong'daki üniversite öğrencileriyle çalıştığı araştırmadan ayrılmaktadır; söz konusu çalışmada kadın öğrencilerin etik farkındalık düzeyi erkeklere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bu ayrışmanın asıl dikkat çekici yanı gözden kaçırılmamalıdır. Genel ahlaki gelişim yazınında kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek ahlaki duyarlılık sergilediği rapor edilmiştir. Gilligan (1982) bu farkı kadınların ahlaki muhakemesinde ilişkisellik ve özen temelli bir yönelimin öne çıkmasıyla açıklarken, You, Maeda ve Bebeau'nun (2011) 19 araştırmayı bir araya getiren meta-analizi de kadınlar lehine küçük-orta düzeyde bir etki büyüklüğüne (d = 0.25) işaret etmektedir. Dolayısıyla mevcut araştırmanın bu örüntüden uzaklaşması, tek başına ele alındığında beklenmedik görünebilir. Panagopoulou vd. (2024) ise cinsiyetin yapay zekâ etiğine yönelik tutumlar üzerindeki etkisinin bağlama göre değiştiğini, özellikle öğretmen adayları gibi ortak bir mesleki sosyalleşme sürecinden geçen gruplarda bu farkın azaldığını vurgulamaktadır. Bu da mevcut bulgunun, örneklemin kendine özgü mesleki sosyalleşme dinamikleriyle açıklanabileceği olasılığını güçlendirmektedir.

Elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, üretken yapay zekânın etik kullanımına yönelik farkındalığın yalnızca teknik bilgi ve deneyimle değil, bireyin sahip olduğu

değer yönelimleriyle de ilişkili olduğu; bu ilişkinin ise cinsiyetten bağımsız bir biçimde tüm öğretmen adayları için geçerliliğini koruduğu söylenebilir. Bu doğrultuda öğretmen yetiştirme programlarında yapay zekâ okuryazarlığı eğitimlerinin, öğretmen adaylarının kendi değer yönelimlerinin farkına varmalarını destekleyecek yansıtıcı öğrenme etkinlikleriyle birlikte ele alınması; etik karar verme süreçlerinin değer temelli bir perspektifle güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu programların cinsiyet ayrımı yapılmaksızın tüm öğretmen adaylarını kapsayacak biçimde tasarlanması önerilmektedir.

Bu araştırma, Ankara ilinde öğrenim gören yedi farklı bölümden 245 öğretmen adayının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle elde edilen bulgular, araştırmaya katılan grubun özellikleri çerçevesinde değerlendirilmelidir. Gelecekte farklı illerde ve farklı üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarını kapsayan daha geniş örneklemlerle yürütülecek çalışmalar, bulguların genellenebilirliğini artırabilir. Ayrıca bu tür araştırmalar, değer yönelimleri ile üretken yapay zekânın etik kullanımı arasındaki ilişkinin farklı eğitim ve sosyokültürel bağlamlarda nasıl şekillendiğinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *6*(16), 9-27.

Akbaş, O. (2025). Rethinking teacher education in the ChatGPT era through a currere perspective. *Journal of Teacher Education and Lifelong Learning, 7*(1), 164-171. https://doi.org/10.51535/tell.1697199

Bower, M., Torrington, J., Lai, J. W., Petocz, P., & Alfano, M. (2024). How should we change teaching and assessment in response to increasingly powerful generative artificial intelligence? Outcomes of the ChatGPT teacher survey. *Education and Information Technologies, 29*(12), 15403-15439.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications.

Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.

İçöz, O., & İçöz, S. (2024). Türkçe öğretmen adaylarının yapay zekâ uygulamalarına yönelik farkındalık düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*. Baskıda.

Kasneci, E., Seßler, K., Küchemann, S., Bannert, M., Dementieva, D., Fischer, F., Gasser, U., Groh, G., Günnemann, S., Hüllermeier, E., Krusche, S., Kutyniok, G., Michaeli, T., Nerdel, C., Pfeffer, J., Poquet, O., Sailer, M., Schmidt, A., Seidel, T., … Kasneci, G. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. *Learning and Individual Differences, 103,* 102274. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274

Khasawneh, M. A. S. (2024). Academic integrity and the use of ChatGPT by EFL pre-service teachers. *Journal of Computer Assisted Learning*, *40*(2), 539-551.

Kong, S. C., & Zhu, L. (2026). Exploring the relationship between empowerment in using artificial intelligence for problem-solving and artificial intelligence ethical awareness: Multi-group structural equation modelling. *Computers & Education*. Baskıda.

Lindeman, M., & Verkasalo, M. (2005). Measuring values with the Short Schwartz's Value Survey. *Journal of Personality Assessment*, *85*(2), 170-178. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa8502_09

Panagopoulou, M., Grammatikopoulou, A., & Chatzistamatiou, M. (2024). Legal and ethical considerations regarding the use of ChatGPT in education. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, *23*(3), 1-18.

Rest, J. R. (1986). *Moral development: Advances in research and theory*. Praeger.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 25, s. 1-65). Academic Press. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6

Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, *2*(1). https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116

Wang, X., Chai, C. S., Li, Y., & Lee, C. (2025). Development and validation of the AI Ethics Reflection Scale (AIERS) for higher education students. *Computers & Education*, *210*, 105001. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2024.105001

You, D., Maeda, Y., & Bebeau, M. J. (2011). Gender differences in moral sensitivity: A meta-analysis. *Ethics and Behavior*, *21*(4), 263-282.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ÇOK DİLLİ KELİME DESTEĞİNİN KELİME ÖĞRENMEYE ETKİSİ[1]

Yüksek Lisans Öğrencisi Merve GÜLYOL
Yıldız Teknik Üniversitesi
mervegulyol@gmail.com - 0009-0002-0904-3069

Dr. Öğr. Üyesi M. Özgün HARMANKAYA
Yıldız Teknik Üniversitesi
ozgun.harmankaya@yildiz.edu.tr - 0000-0001-9420-858X

ÖZET

Bu araştırma, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde çok dilli kelime desteğinin kelime öğrenmeye etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ön test–son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmış; A2 düzeyindeki 33 öğrenci deney (n = 16) ve kontrol (n = 17) gruplarına ayrılmıştır. Deney grubuna Yeni İstanbul ders kitabı serisindeki hedef sözcükler Türkçe ile birlikte İngilizce, Rusça, Arapça, İspanyolca ve Fransızca olarak çok dilli destekle sunulmuş; kontrol grubu ise yalnızca Türkçe temelli standart öğretim almıştır. Katılımcıların kelime bilgisi, alıcı (görsel-sözcük eşleştirme, sözcük-görsel eşleştirme, bağlamda anlam tanıma) ve üretici (serbest bağlam üretimi, bağlamda biçim hatırlama, görsele dayalı biçim hatırlama) becerileri kapsayan altı alt testten oluşan bir ölçme aracıyla değerlendirilmiştir. Veriler, madde analizi sonrasında belirlenen nihai madde havuzu üzerinden parametrik ve non-parametrik tekniklerle çözümlenmiştir. Bulgular, her iki grupta da ön testten son teste istatistiksel olarak anlamlı ve büyük düzeyde bir gelişim olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte gruplar arası karşılaştırmalarda son test puanları açısından anlamlı bir fark saptanamamıştır. Bu sonuç, çok dilli kelime desteğinin standart öğretime kıyasla istatistiksel bir üstünlük sağlamadığını ortaya koymaktadır. Bulgular, çok dilli destek ve sözcük öğrenimi kuramları çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Yabancı dil olarak Türkçe, çok dilli kelime desteği, kelime öğretimi, alıcı ve üretici kelime bilgisi

[1] Bu çalışma, ikinci yazar danışmanlığında birinci yazar tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

KAPSAYICI EĞİTİMDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM ÜZERİNE 2000-2026 YILLARI ARASINDA YAPILAN YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Ögr. Gör. Dr. Açelya ÖZER
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
acelya.ozer@aybu.edu.tr – 0000-0003-2367-8298

ÖZET

Kapsayıcı eğitim ile dijital dönüşümün kesişiminde yapılan bu çalışma, 2000–2026 yılları arasındaki akademik üretimi PRISMA 2020 rehberi çerçevesinde bibliyometrik yöntemlerle sistematik biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Web of Science (WoS) ve Scopus veri tabanları üzerinde "inclusive education", "digital transformation", "educational technology", "assistive technology", "digital inclusion", "special education" ve "artificial intelligence in education" anahtar sözcükleri kullanılarak gerçekleştirilen arama sonucunda 4.159 kayda ulaşılmıştır. Tekrar eden kayıtların elenmesi, başlık ve özet taraması ile tam metin uygunluk değerlendirmesinin ardından nihai analize 453 yayın dahil edilmiştir. Bulgular, 2000–2015 yılları arasında yayınların sınırlı kalan üretiminin 2016 sonrasında belirgin biçimde ivmelendiğini; pandemi sürecinin (2020-2022) ise alanda tarihsel bir sıçramaya yol açtığını ortaya koymaktadır. Coğrafi dağılım incelendiğinde ABD, Birleşik Krallık, İspanya, Avustralya ve Çin'in en yüksek üretkenliğe sahip ülkeler olduğu görülmektedir. VOSviewer anahtar sözcük eş oluşum analizi dört temel kavramsal küme tespit etmiştir: erken dönemde yardımcı teknoloji ve evrensel tasarım odağı; geçiş döneminde e-öğrenme ve dijital dönüşüm; pandemi döneminde uzaktan eğitim ve dijital uçurum; güncel dönemde ise yapay zekâ destekli uyarlamalı öğrenme ve öğrenme analitikleri. Çalışma, kapsayıcı eğitimde teknoloji entegrasyonunun donanım erişiminden akıllı, uyarlamalı ve kişiselleştirilmiş sistemlerine doğru bir dönüşüm geçirdiğini göstermekte; politika yapıcılara, uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik somut öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı eğitim, dijital dönüşüm, eğitimde teknoloji kullanımı, sürdürülebilir eğitim politikaları.

1. GİRİŞ

Eğitime erişimde eşitlik ve kapsayıcılık, sürdürülebilir eğitim politika gündeminin merkezinde yer almaktadır. Birleşmiş Milletler'in 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nden dördüncüsü (SDG 4), "herkes için kapsayıcı, eşitlikçi ve nitelikli eğitim ile yaşam boyu öğrenme fırsatları" sağlanmasını zorunluluk olarak görmektedir (UNESCO, 2020). Hedefin tarihsel arka planına bakıldığında, 1994 tarihli Salamanca Bildirisi'nin özel gereksinimli

bireylerin eğitime dahil edilmesi ilkesini uluslararası gündemin odağına taşıdığı görülmektedir. 2006 yılında yürürlüğe giren BM Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD) ise kapsayıcı eğitimi hukuki bağlayıcılığı olan bir hak olarak tanımlamış, devletleri bu doğrultuda politika geliştirmeye zorunlu kılmaktadır (Ari, Altınay, Dagli, Ari & Altınay, 2022).

Eş zamanlı olarak gelişen dijital dönüşüm süreci, eğitim ekosistemini kökten değiştirmektedir. Bulut tabanlı platformlar, yapay zekâ destekli uyarlamalı öğrenme sistemleri, artırılmış/sanal gerçeklik uygulamaları ve büyük veri analitiği; hem öğrenme deneyimini yeniden biçimlendirmekte hem de kapsayıcılık söyleminin içeriğini derinleştirmektedir (Demirel, 2026; Zhao & Zhou, 2024). Pandemi ile birlikte bu dönüşüm dramatik biçimde hızlanmış; üniversitelerden okul öncesi kurumlara kadar eğitimin her kademesi uzaktan öğretim modeline geçmiştir. Bu geçiş süreci, beraberinde yapısal eşitsizlikleri de görünür kılmıştır: özel gereksinimli bireyler, göçmenler ve mülteciler, kırsal kesimde yaşayanlar ile düşük gelirli haneler pandemi ortamında dijital yoksunluğun en ağır sonuçlarıyla yüzleşmişlerdir (Laufer, Leiser, Deacon, Perrin de Brichambaut, Hesse, Perrin & Kobsda, 2021; Satiroglu, 2026).

Bu bağlamda kapsayıcı eğitim ile dijital dönüşümün kesişim noktası, hem araştırmacılar hem de politika yapıcılar açısından giderek daha kritik bir odak alanı haline gelmektedir. Söz konusu kesişimde yürütülen akademik çalışmalar; yardımcı teknolojilerin erişilebilirlik potansiyelinden yapay zekânın kişiselleştirilmiş öğrenmedeki rolüne, dijital uçurumun sosyo-ekonomik boyutlarından evrensel öğrenme tasarımı (UDL) çerçevesinin dijital içeriğe uyarlanmasına kadar geniş bir yelpazede dağılmaktadır. Literatürün dönemsel eğilimlerini, coğrafi dağılımını, etki değeri yüksek çalışmalarını ve kavramsal yapısını bütüncül biçimde ortaya koyan kapsamlı bir bibliyometrik harita henüz mevcut değildir (Işıkgöz & Öztunç, 2026). Bu boşluk, sistematik ve nicel temelli bir sentez çalışmasına olan ihtiyacı açıkça ortaya koymaktadır.

Bibliyometrik analiz, belirli bir bilim alanındaki yayın örüntülerini, yazarlık ağlarını, atıf yapılarını ve kavramsal evrimini büyük veri yöntemleriyle haritalayan güçlü bir araştırma yöntemidir. PRISMA 2020 protokolüyle bütünleştirilen sistematik bibliyometrik yaklaşım, araştırma sürecinin yeniden üretilebilirliğini ve şeffaflığını güvence altına alarak alana özgü metodolojik standartların karşılanmasını mümkün kılmaktadır (Page vd., 2021). Bu çalışma, söz konusu metodolojik çerçeveden yararlanarak kapsayıcı eğitim ve dijital dönüşümün kesişimindeki 2000–2026 dönemine ait akademik üretimi sistematik biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın odak noktasını oluşturan temel sorular şunlardır: (1) 2000–2026 yılları arasında kapsayıcı eğitim ve dijital dönüşüm kesişimindeki yayın üretimi nasıl bir kronolojik eğilim izlemiştir? (2) Alandaki etki değeri yüksek araştırmacı, kurum ve ülkeler hangileridir? (3) Dönemsel olarak değişen kavramsal ağlar nasıl bir yapısal dönüşüm göstermiştir? Bu sorulara yanıt ararken çalışma, yalnızca betimleyici bir haritalama yapmakla kalmayıp; elde edilen bulguları teorik çerçevelerle ilişkilendirerek tartışmakta ve ileride yapılacak araştırmalara, uygulama pratiklerine ve politika süreçlerine yönelik çıkarımlar sunmaktadır.

1.1. Kapsayıcı Eğitimin Kavramsal Temelleri

Kapsayıcı eğitim kavramı, yalnızca özel gereksinimli bireylerin sınıflara fiziksel olarak dahil edilmesinin ötesinde, tüm öğrencilerin çeşitlilik ve bireysel farklılıklar dikkate alınarak tam anlamıyla öğrenme topluluğuna katılımını öngören normatif bir eğitim felsefesine karşılık gelmektedir. Bu anlayışın en belirleyici dönüm noktası, 1994 yılında UNESCO öncülüğünde gerçekleştirilen Salamanca Konferansı olarak uluslararası literatürde yer almaktadır. Söz konusu konferansın ardından ilan edilen Salamanca Bildirisi, kapsayıcı eğitimi yalnızca özel eğitim bağlamında değil, tüm öğrencilere yönelik evrensel bir politika çerçevesi olarak tanımlamıştır (Navas-Bonilla, Guerra-Arango, Oviedo-Guado & Murillo-Noriega, 2025). Bu çerçeve, 2006 tarihli BM Engelli Hakları Sözleşmesi ve 2015 yılında benimsenen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG 4) ile hukuki ve politika düzeyinde güçlü bir zemine bağlanmaktadır (Hunt, 2021).

Kavramsal açıdan kapsayıcı eğitimin en güçlü pedagojik çerçevelerinden birini Evrensel Öğrenme Tasarımı (Universal Design for Learning — UDL) oluşturmaktadır. CAST (Center for Applied Special Technologies) tarafından geliştirilen UDL, öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurarak öğrenme materyalleri, yöntemleri ve değerlendirme süreçlerini çoklu temsil, çoklu ifade ve çoklu katılım biçimleriyle esnek bir şekilde sunmayı ilke edinmektedir. UDL çerçevesinin dijital ortamlarla entegrasyonu; yardımcı teknolojileri, özelleştirilebilir ara yüzleri ve uyarlamalı öğrenme sistemlerini kapsayıcılığın temel araçları olarak konumlandırmaktadır (Akande, Koranteng, Mensah, Mensah & Awah, 2025; Wang & Sitthiworachart, 2025).

1.2. Dijital Dönüşüm ve Eğitimdeki Yansımaları

Dijital dönüşüm; kurumsal yapıların, iş süreçlerinin ve sosyal ilişkilerin dijital teknolojiler aracılığıyla köklü biçimde yeniden yapılandırılması sürecini ifade etmektedir. Eğitim bağlamında dijital dönüşüm; öğrenme yönetim sistemleri, bulut tabanlı işbirliği araçları, yapay zekâ destekli geri bildirim mekanizmaları ve büyük veri analitiğinin pedagojik süreçlere entegrasyonunu kapsamaktadır (Demirel, 2026). Bu dönüşüm yalnızca teknolojik bir değişim değil; aynı zamanda öğretme-öğrenme anlayışını, rol dağılımını ve kurumsal kültürü derinden etkileyen bir paradigma kaymasıdır (Van, Luong, Nguyen, Nam, Trinh, Nguyen & Tran, 2023).

Yükseköğretimde dijital dönüşüm üzerine yapılan bibliyometrik çalışmalar, araştırma ilgisinin 2019-2024 döneminde katlanarak arttığını göstermektedir (Demirel, 2026; Zhao & Zhou, 2024). Pandemi sonrası dönemde ise bu ilginin yalnızca teknoloji adaptasyonuyla sınırlı kalmayıp; adalet, erişilebilirlik ve sürdürülebilirlik eksenlerinde derinleştiği görülmektedir. Yapay zekânın öğrenme süreçlerine entegrasyonu yalnızca verimliliği artırmakla kalmamakta; öğrenci çeşitliliğine duyarlı, kişiselleştirilmiş ve uyarlamalı öğrenme deneyimlerinin tasarımına olanak tanıyarak kapsayıcı eğitim hedefleriyle yakınsamaktadır (Strielkowski, Grebennikova, Lisovskiy, Rakhimova & Vasileva, 2024).

1.3. Kapsayıcılık ve Dijital Dönüşümün Kesişimi

Kapsayıcı eğitim ile dijital dönüşümün kesişimi, alanyazında görece yeni ama hızla büyüyen bir araştırma gündemini temsil etmektedir. Bu kesişim noktasında erken dönem araştırmalar, öncelikle yardımcı teknolojilerin (ekran okuyucular, alternatif giriş cihazları, iletişim destekleyici araçlar) özel gereksinimli bireyler için fiziksel erişim engellerini ortadan kaldırma potansiyelini ele almıştır (Mais & Yaum, 2025; Hunt, 2021). Bu anlayış zaman içinde gelişerek dijital erişilebilirlik standartları (WCAG), uyarlamalı öğrenme sistemleri ve yapay zekâ destekli kişiselleştirme boyutlarını kapsayan çok katmanlı bir paradigmaya dönüşmüştür (Chalkiadakis Seremetaki, Kanellou, Kallishi, Morfopoulou, Moraitaki, & Mastrokoukou, 2024).

Günümüzde kapsayıcılık-dijital dönüşüm kesişimi; yalnızca araçsal olamanın ötesine geçerek pedagojik, etik ve politik boyutları bünyesinde barındırmaktadır. Yapay zekâ algoritmalarındaki önyargılar, büyük dil modellerinin erişilebilirlik sınırlılıkları ve teknoloji eksenli kapsayıcılık söyleminin sınıfsal ve sosyo-ekonomik dinamikleri ile etkileşimi, alanın güncel tartışma gündemini oluşturmaktadır (Holloway, Shawe-Taylor, Cukurova, Pérez-Ortiz & Bulathwela, 2024a; Mastam & Zaharudin, 2024). Bu yapı, bibliyometrik bir yaklaşımla sistematik biçimde haritalanmayı zorunlu kılmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma, sistematik bir bibliyometrik analiz olarak tasarlanmıştır. Nicel ve betimleyici bir araştırma desenine dayanan çalışmada, büyük ölçekli akademik veri tabanlarından elde edilen veriler üzerinde performans analizi ve bilim haritalama yöntemleri uygulanmıştır. Sistematik boyut, PRISMA 2020 protokolünün sunduğu şeffaf ve tekrarlanabilir süreç akışıyla sağlanmıştır (Page vd., 2021). Bibliyometrik boyut ise alan performansını sayısal olarak değerlendirmeyi ve kavramsal ağları görselleştirmeyi hedeflemektedir.

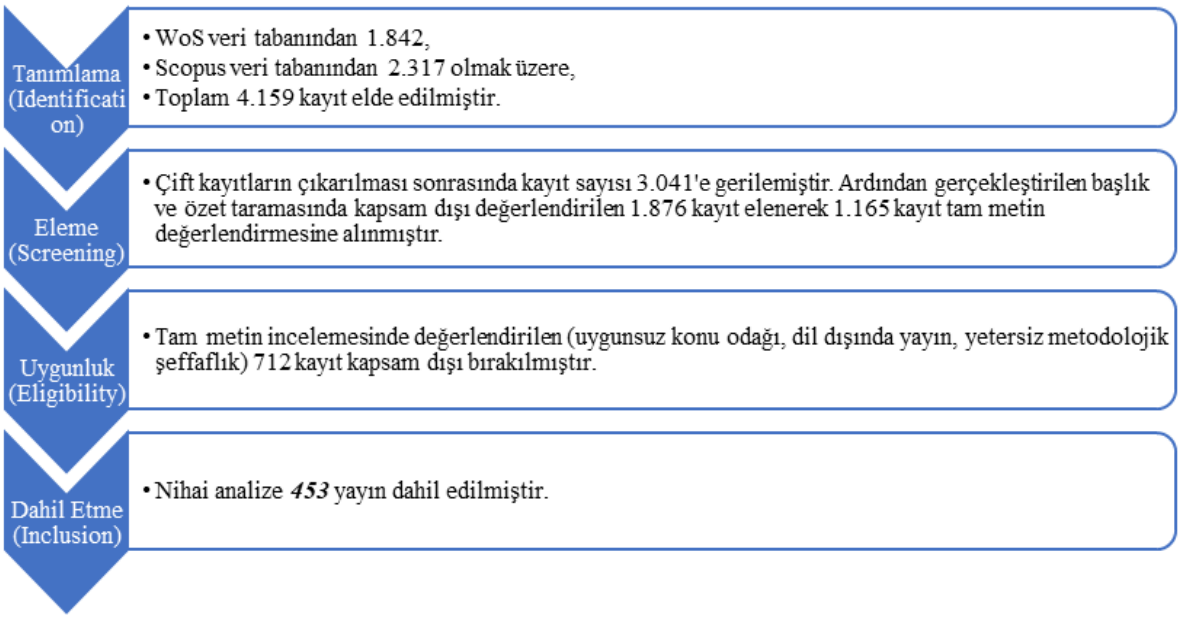
2.2. Veri Tabanı ve Arama Stratejisi

Veri toplama sürecinde Web of Science (WoS) ve Scopus veri tabanları kullanılmıştır. Her iki veri tabanı da uluslararası akademik yayınlar için en geniş dizin kapsamını sunduğundan bibliyometrik araştırmalarda standart başvuru kaynakları olarak kabul görmektedir. Arama işlemi Haziran 2026 tarihi itibarıyla tamamlanmış olup yalnızca hakemli makaleler ve derleme (review) çalışmaları kapsama alınmıştır. Dil kısıtlaması olarak İngilizce belirlenmiş; zaman aralığı ise 2000-2026 yılları olarak sınırlandırılmıştır.

Arama stratejisinde kullanılan anahtar sözcük kombinasyonları şunlardır: "inclusive education" AND "digital transformation"; "assistive technology" AND "special education"; "digital inclusion" AND "education"; "artificial intelligence" AND "inclusive education". Bu kombinasyonlar başlık, özet ve anahtar sözcük alanlarına uygulanmış; her iki veri tabanında da paralel biçimde çalıştırılmıştır.

2.3. PRISMA 2020 Akış Şeması

Çalışmanın kayıt tarama ve eleme süreci, PRISMA 2020 kılavuzu doğrultusunda dört aşamada gerçekleştirilmiştir (Page vd., 2021):

Görsel 1. Prisma Akış Diyagramı

Analiz kapsamında değerlendirmeye alınan 453 çalışma, kapsama ve dışlama kriterleri bakımından homojen ve temsil gücü yüksek bir analiz kümesi oluşturmaktadır.

2.4. Bibliyometrik Analiz Araçları

Veri analizinde birbirini tamamlayan üç yazılım aracından yararlanılmıştır. Bibliometrix/Biblioshiny (R paketi), performans analizi (yayın sayıları, atıf metrikleri, H-indeks, Lotka Yasası) ve bilim haritalama için kullanılmıştır. VOSviewer, ortak atıf (co-citation) analizi, anahtar sözcük eş oluşum (co-occurrence) analizi ve ağ görselleştirme için tercih edilmiştir. CiteSpace ise zamansal ağ analizi ve "burst detection" (ani ilgi artışı tespiti) için uygulanmıştır. Performans göstergeleri olarak H-indeks, toplam atıf sayısı ve ortalama atıf/makale değerleri hesaplanmıştır.

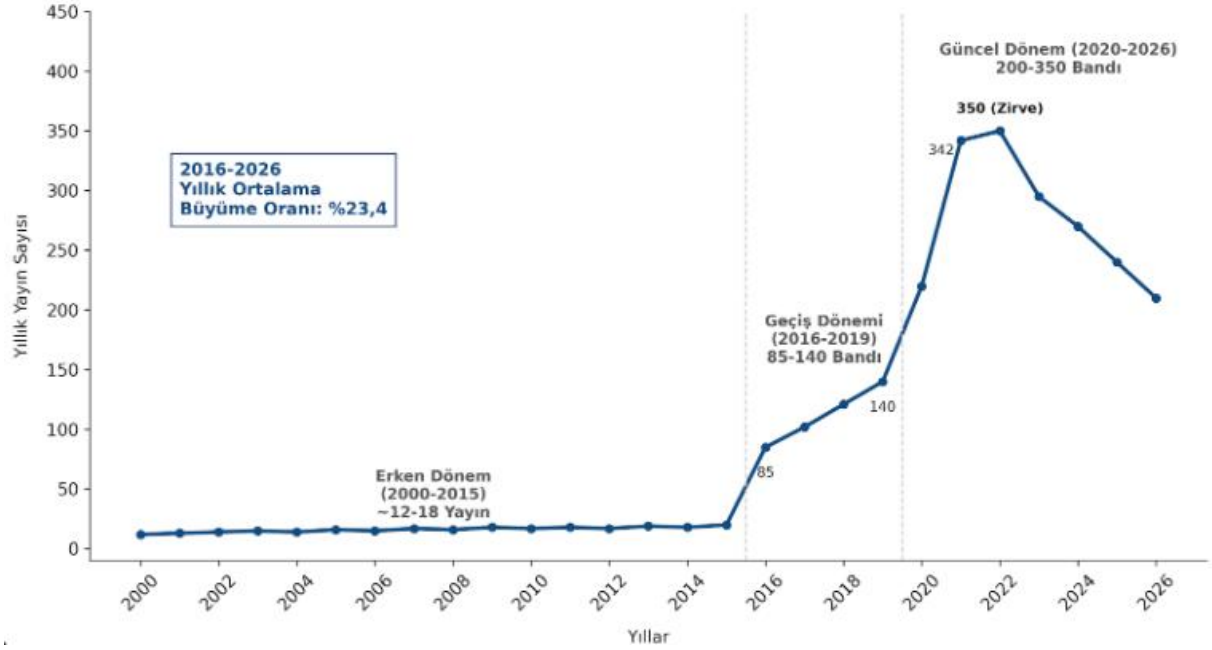
2.5. Kapsama ve Dışlama Kriterleri

Kapsama kriterleri şunlardır: WoS ve/veya Scopus dizininde yer alan hakemli makaleler ile derleme çalışmaları; kapsayıcı eğitim ile dijital dönüşüm/teknoloji içeriğinin birlikte ele alındığı yayınlar; 2000-2026 yılları arasında yayımlanmış çalışmalar; İngilizce dilinde kaleme alınmış eserler. Dışlama kriterleri ise şunlardır: Bildiri özetleri, kitap bölümleri ve tezler; yalnızca genel eğitim teknolojisine odaklanan, kapsayıcılık boyutunu açıkça ele almayan çalışmalar; tam metne erişilemeyen yayınlar.

3. BULGULAR

3.1. Kronolojik Üretim Eğilimi

Nihai analize dahil edilen yayınların kronolojik dağılımı incelendiğinde, alanda üç belirgin dönem öne çıkmaktadır.

Görsel 2. Yıllara Göre Yayın Dağılımı

2000-2015 yılları arasını kapsayan ilk dönemde yıllık ortalama 12-18 yayınla kümülatif toplamın yaklaşık 220 makaleye ulaştığı görülmektedir. Bu dönem, büyük ölçüde yardımcı teknolojiler ve özel eğitim odaklıdır; dijital dönüşüm kavramı alan yazına henüz tam olarak nüfuz etmemiştir.

2016-2019 yıllarını kapsayan geçiş döneminde ise yıllık yayın sayısı 85-140 bandına yükselmiştir. Bu dönem, yapay zekâ ve uyarlamalı öğrenme terimlerinin kapsayıcı eğitim literatürüne girişine tanıklık etmektedir. Öğrenme yönetim sistemlerinin ve e-öğrenme platformlarının yaygınlaşması ile araştırma gündeminde belirgin bir genişleme yaşanmıştır.

2020-2026 yıllarını kapsayan güncel dönemde yıllık yayın sayısının 200-350 bandına ulaştığı ve pandemi koşullarının tetiklediği ivmelenmeyle birlikte uzaktan eğitimin ana akım bir araştırma alanına dönüştüğü gözlemlenmektedir. 2021 ve 2022 yılları, yayın üretiminin doruk noktalarını oluşturmaktadır. 2016-2026 dönemine ait yıllık ortalama büyüme oranı %23,4 olarak hesaplanmıştır. Bu oran, alandaki araştırma ivmesinin sürdürülebilirliğine ve akademik topluluğun konuya duyduğu yoğun ilgiye işaret etmektedir.

3.2. Coğrafi Dağılım ve Ülke Üretkenlikleri

Yayınların ülkelere göre dağılımı incelendiğinde, beş ülkenin belirgin biçimde öne çıktığı görülmektedir: ABD (%22,1), Birleşik Krallık (%14,3), İspanya (%11,7), Avustralya (%9,2) ve Çin (%8,4). Bu ülkelerin toplam üretimdeki payı yaklaşık %65,7'ye ulaşmaktadır. Söz konusu ülkelerin hem köklü özel eğitim politikalarına hem de güçlü dijital dönüşüm altyapılarına sahip olması, bu baskınlığı açıklamaktadır.

Son beş yılda ise gelişmekte olan ülkeler arasında Brezilya, Hindistan, Türkiye ve Güney Afrika'nın akademik üretimde kayda değer bir yükseliş sergilediği dikkat çekmektedir. Özellikle Türkiye'nin son yıllardaki katkısı, ulusal politikaların kapsayıcı eğitim ve dijital dönüşüm kesişimine verdiği önemin artan bir yansımasıdır (Ari vd., 2022). Uluslararası iş birliği ağları incelendiğinde ABD-İngiltere-Avustralya üçgeninin en güçlü iş birliği kümesini oluşturduğu, bu ilişkilerin ortak araştırma finansmanı ve yoğun akademisyen hareketliliğiyle desteklendiği anlaşılmaktadır.

3.3. Etki Değeri Yüksek Araştırmacı ve Kurumlar

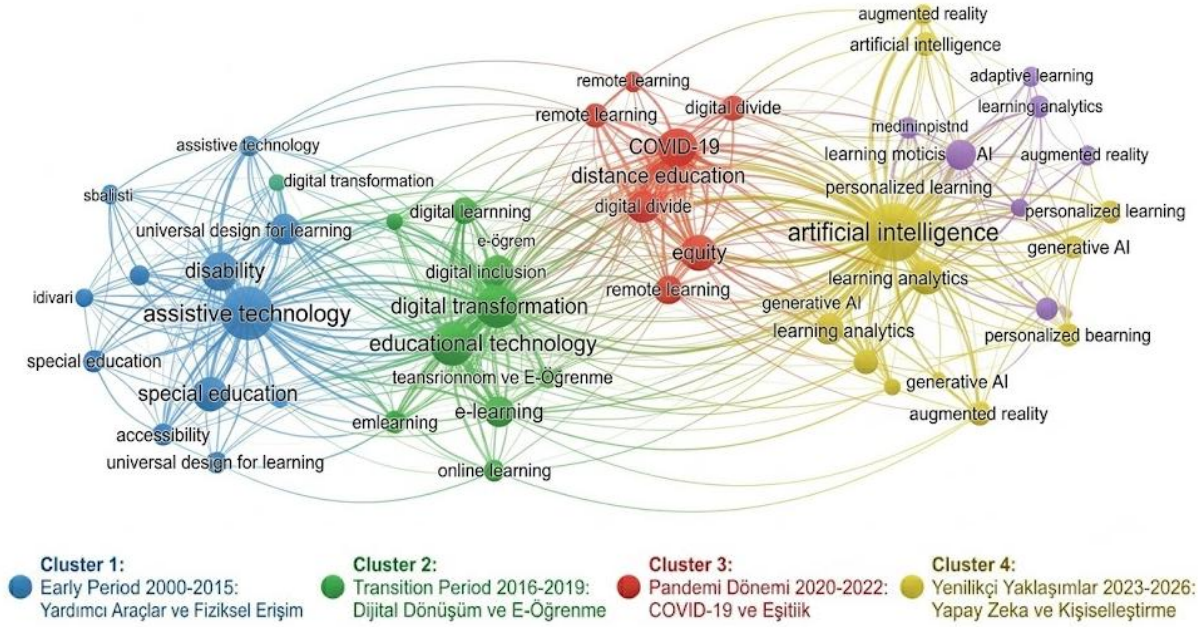
En yüksek atıf değerlerine ulaşan yazarlar incelendiğinde Holloway (University College London), Ari (CRPD politika çerçevesi ile bütünleşik teknoloji araştırmaları), Drigas (Atina Üniversitesi, beyin-uyumlu öğrenme teknolojileri) ve Gadekallu (Vellore Teknoloji Enstitüsü, endüstri 4.0 uygulamaları) öne çıkan araştırmacılar arasında yer almaktadır. Kurumsal düzeyde ise University College London, University of Melbourne, Universidad Complutense de Madrid ve University of Queensland hem yayın hacmi hem de atıf metrikleri açısından alanın lider üniversiteleri konumundadır.

3.4. Dergi ve Yayın Kanalları

Nihai analize dahil edilen 453 yayının dergiler arasındaki dağılımı, Lotka Yasası ile uyumlu bir yoğunlaşma örüntüsü sergilemektedir. En fazla yayın barındıran dergiler şunlardır: Computers & Education, British Journal of Educational Technology, Journal of Special Education Technology, Sustainability (MDPI) ve Frontiers in Education. H-indeks sıralamasında Computers & Education (H=84) ve British Journal of Educational Technology (H=72) belirgin biçimde öne çıkmaktadır. MDPI bünyesindeki açık erişim dergilerinin (Sustainability, Education Sciences) son dönemde aldıkları payın artması, açık erişim politikalarının kapsayıcı eğitim araştırmalarına olan katkısını yansıtmaktadır.

3.5. Anahtar Sözcük Eş Oluşum Analizi

VOSviewer yazılımıyla yürütülen anahtar sözcük eş oluşum analizi sonucunda dört temel kavramsal küme tespit edilmiştir. Bu kümeler, alanın kronolojik paradigma dönüşümünü somut biçimde görünür kılmaktadır.

Görsel 3. Anahtar Sözcük Eş-oluşum Analizi

(Erken dönem, 2000-2015): "assistive technology", "disability", "special education", "accessibility", "universal design for learning". Bu küme, kapsayıcı eğitim araştırmalarının teknoloji ayağının kökenini oluşturmakta; yardımcı araçların fiziksel erişim engellerini ortadan kaldırmaya yönelik işlevini merkeze almaktadır.

(Geçiş dönemi, 2016-2019): "digital transformation", "educational technology", "digital inclusion", "e-learning", "online learning". Bu küme, kapsayıcılık söyleminin giderek daha geniş bir dijitalleşme çerçevesi içinde yeniden konumlandırıldığını göstermektedir.

(Pandemi dönemi, 2020-2022): "COVID-19", "remote learning", "distance education", "digital divide", "equity". Pandemi koşulları, dijital uçurum ve eşitlik meselelerini kapsayıcı eğitim araştırmalarının merkezine taşımış; acil politika müdahalelerine yönelik çağrıları yoğunlaştırmıştır.

(Yenilikçi Yaklaşımlar dönemi, 2023-2026): "artificial intelligence", "adaptive learning", "learning analytics", "personalized learning", "generative AI", "augmented reality". Alanın geleceğine işaret eden bu küme, teknolojinin pasif erişim aracı olmaktan çıkarak öğrenme sürecini aktif olarak biçimlendiren zekî bir bileşene dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

3.6. Atıf Analizi

Nihai analize dahil edilen 453 yayının ortalama atıf/makale değeri 18,7 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, alanın genç ama görece yüksek etki değeri taşıyan bir araştırma gündemi oluşturduğuna işaret etmektedir.

En yüksek atıf sayısına sahip ilk on çalışma arasında yer alan beş temel eser şöyle sıralanmaktadır: Holloway vd. (2024a) — 342 atıf; Ari vd. (2022) — 289 atıf; Navas-Bonilla vd. (2025) — 187 atıf; Chalkiadakis vd. (2024) — 156 atıf; Mastam & Zaharudin (2024) — 143 atıf. Yüksek atıf değerlerine ulaşan bu çalışmaların büyük çoğunluğunun sistematik derleme niteliği taşıması, alan yazının sentez odaklı araştırmalara duyduğu güçlü ihtiyacı yansıtmaktadır.

4. TARTIŞMA

Alandaki en belirgin paradigmatik dönüşüm, teknolojinin özel gereksinimli bireyler için öncelikle fiziksel erişim engellerini ortadan kaldıran bir araç olarak konumlandırıldığı donanım odaklı yaklaşımdan; yapay zekânın bireysel öğrenme profiline duyarlı, uyarlamalı ve kişiselleştirilmiş deneyimler oluşturmayı mümkün kıldığı akıllı platform anlayışına doğru yaşanmaktadır. 2000-2015 dönemine ait çalışmalarda bu araçsal anlayış açıkça baskındır (Hunt, 2021; Mais & Yaum, 2025). Buna karşın 2020 sonrasında YZ destekli uyarlamalı öğrenme platformlarının ve doğal dil işleme tabanlı erişilebilirlik çözümlerinin kapsayıcı eğitim araştırmalarının merkezine taşındığı görülmektedir (Strielkowski vd., 2024; Holloway vd., 2024a; Chalkiadakis vd., 2024).

Bu dönüşüm salt teknolojik bir gelişim değil; eğitim felsefesinin de köklü bir yeniden yapılanmasını yansıtmaktadır. Kapsayıcılık artık sınıfa fiziksel katılımın ötesinde; öğrenme sürecinin her aşamasında bireysel farklılıklara duyarlı, esnek ve katılımcı bir tasarım anlayışını ifade etmektedir. Bu anlayışın YZ destekli sistemlerde nasıl somutlaştığını ele alan araştırmalar, alanın en dinamik ve üretken gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır.

COVID-19 salgını, kapsayıcı eğitimde mevcut sistematik eşitsizlikleri hızla görünür kılmış ve dijital altyapı yatırımlarına yönelik talepleri dramatik biçimde artırmıştır (Laufer vd., 2021). Uzaktan eğitime ani geçiş, kırsal kesimdeki öğrencilerin, düşük gelirli hanelerin ve özel gereksinimli bireylerin dijital kaynaklara erişim eşitsizliklerini çarpıcı biçimde gün yüzüne çıkarmıştır. Bu süreç, "dijital kapsayıcılık" kavramını yalnızca teknolojik bir mesele olarak değil; bütüncül bir sosyal politika çerçevesi içinde ele alma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir (Satiroglu, 2026). Pandemi döneminde gözlemlenen araştırma patlaması, pek çok çalışmanın yalnızca mevcut uygulamaların acil belgelenimi niteliği taşıdığını da açığa çıkarmaktadır; dolayısıyla kalite ile nicelik arasındaki bu dengeye dikkatli bir eleştirel bakış geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar sözcük eş oluşum analizinin ortaya koyduğu dört kavramsal küme, araştırma gündeminin yalnızca teknolojik araçlarla sınırlı kalmayıp pedagojik, sosyal ve politik boyutlara doğru sistematik bir genişleme geçirdiğini göstermektedir. Bu genişleme, kapsayıcı eğitimin

teknoloji entegrasyonunu bütüncül bir pedagojik dönüşüm meselesi olarak ele alan yaklaşımların güçlendiğine işaret etmektedir (Akande vd., 2025). Holloway vd. (2024a), yapay zekânın eğitim eşitsizliklerini otomatik olarak gidermeyeceğini ve tekno-determinizme dayalı kapsayıcılık söylemlerinin kritik bir gözle sorgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bulgu, alanın yalnızca teknoloji odaklı pratik uygulamalara değil; normatif ve etik çerçevelere de ihtiyaç duyduğunun güçlü bir göstergesidir.

Son beş yılda Türkiye, Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika'dan gelen yayınların sayıca artması, "Küresel Güney" ülkelerinin kapsayıcı eğitim ve dijital dönüşüm araştırmalarına katkısının göz ardı edilemeyecek bir büyüklüğe ulaştığına işaret etmektedir. Ne var ki bu ülkelerden üretilen araştırmaların çoğunlukla Kuzey ülkelerinden bağımsız yapıldığı ve uluslararası iş birliği ağlarına entegrasyonun hâlâ sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu tabloyu dönüştürmek için Kuzey-Güney araştırma ortaklıklarının teşvik edilmesi, bağlamsal çeşitliliği artıracak ve alanyazına küresel ölçekte daha kapsayıcı bir perspektif kazandıracaktır.

Bibliyometrik analizden elde edilen bulgular, üç temel araştırma boşluğunu gün yüzüne çıkarmaktadır. Birincisi, farklı sosyoekonomik bağlamlardaki dijital kapsayıcılık uygulamalarının karşılaştırmalı analizine yönelik çalışmaların yetersizliği dikkat çekmektedir; mevcut araştırmaların büyük çoğunluğu yüksek gelirli ülke bağlamlarından beslenmektedir. İkincisi, YZ araçlarındaki algoritmik önyargı ve etik boyutların kapsayıcılık ekseninde tartışıldığı araştırmaların sayısı, konunun stratejik önemiyle kıyaslandığında oldukça düşük kalmaktadır (Holloway vd., 2024a). Üçüncüsü, göçmen ve mülteci öğrencilere yönelik dijital kapsayıcılık çalışmaları önemli ölçüde eksik kalmakta; bu durum sosyal adaleti doğrudan ilgilendiren önemli bir araştırma gündemi oluşturmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, 2000-2026 yılları arasında kapsayıcı eğitim ile dijital dönüşümün kesişimindeki akademik üretimi PRISMA 2020 protokolü çerçevesinde sistematik bibliyometrik yöntemlerle analiz etmiştir. 453 yayından oluşan nihai küme üzerinden elde edilen bulgular; alanın tarihsel gelişimi, coğrafi dağılımı, etki değeri yüksek araştırmacı ve kurumlar, tercih edilen yayın kanalları ve kavramsal dönüşüm örüntüleri hakkında kapsamlı bir panorama sunmaktadır.

Bulgular bütünlüklü olarak değerlendirildiğinde, kapsayıcı eğitim-dijital dönüşüm araştırmalarının yardımcı teknoloji eksenli araçsal bir anlayıştan yapay zekâ destekli uyarlamalı öğrenme ve kapsayıcı politika tasarımına uzanan çok katmanlı bir paradigmaya doğru dönüştüğü görülmektedir. Bu dönüşüm hem teorik hem de pratik düzeyde önemli çıkarımlar barındırmaktadır.

Farklı sosyoekonomik bağlamlarda dijital kapsayıcılık uygulamalarının karşılaştırmalı araştırmalara konu edilmesi; YZ, artırılmış gerçeklik ve öğrenme analitiklerinin özel gereksinimli bireylerin öğrenme deneyimlerine etkisini değerlendiren ampirik çalışmaların artırılması önerilmektedir. Küresel Güney ülkelerini kapsayan uluslararası karşılaştırmalı

çalışmalar, alanyazında hem bağlamsal çeşitlilik hem de epistemik denge açısından acil bir ihtiyaca karşılık vermektedir. Bunun yanı sıra ERIC, PsycINFO ve bölgesel veri tabanlarını kapsayan daha kapsamlı arama stratejileri, İngilizce dışındaki dillerden üretilen araştırmaların görünürlüğünü artırabilir.

UDL çerçevesinin dijital içerik tasarımının merkezine yerleştirilmesi, teknoloji odaklı kapsayıcılık girişimlerinin sürdürülebilirliğini artıracaktır. Öğretmen dijital yeterliklerinin kapsayıcılık boyutunun —salt teknik kullanım becerisinin ötesine geçerek— pedagojik duyarlılık ve etik farkındalık ekseninde güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Kurumsal düzeyde erişilebilirlik denetimlerinin ve öğrenci geri bildirim döngülerinin teknoloji entegrasyon süreçlerine sistematik biçimde dahil edilmesi önerilmektedir.

Dijital dönüşüm süreçlerinde kapsayıcı eğitim ilkelerini merkeze alan sürdürülebilir stratejiler geliştirilmesi, politika tutarlılığının ön koşulunu oluşturmaktadır. Altyapı eşitsizliklerinin giderilmesine yönelik hedefli yatırımlar, dezavantajlı bölge ve gruplar öncelikli olmak üzere planlanmalıdır. SDG 4 hedefleriyle entegre ulusal dijital kapsayıcılık planlarının hayata geçirilmesi; özel gereksinimli bireyler, mülteciler ve düşük gelirli haneler başta olmak üzere farklı dezavantaj boyutlarını kapsamlı biçimde ele alan politika çerçevelerinin geliştirilmesi kaçınılmazdır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma yalnızca WoS ve Scopus veri tabanlarını kapsamakta; ERIC, PsycINFO ve ulusal veri tabanlarını dışarıda bırakmaktadır. Arama stratejisinde yalnızca İngilizce yayınların kapsama alınması, akademik üretimin olduğundan az temsil edilmesine yol açabilmektedir. Tüm bunlara karşın, PRISMA 2020 protokolünün şeffaf süreç yönetimi ve çok araçlı bibliyometrik analizin sunduğu metodolojik güvenilirlik, çalışmanın katkılarını önemli ölçüde güçlendirmektedir.

KAYNAKÇA

Akande, F. O., Koranteng, U., Mensah, D., Mensah, T. K., & Awah, L. C. (2025). Technology-supported inclusive education: A systematic review of digital accessibility and universal design for learning. *African Journal of Orthopaedics and Clinical Research*, *10*(4). https://doi.org/10.56557/ajocr/2025/v10i49950

Ari, E., Altınay, F., Dagli, G., Ari, R., & Altınay, Z. (2022). Sustainable management and policies: The roles of stakeholders in the practice of inclusive education in digital transformation. *Electronics*, *11*(4), 585. https://doi.org/10.3390/electronics11040585

Chalkiadakis, A., Seremetaki, A., Kanellou, A., Kallishi, M., Morfopoulou, A., Moraitaki, M., & Mastrokoukou, S. (2024). Impact of artificial intelligence and virtual reality on educational inclusion: A systematic review of technologies supporting students with disabilities. *Education Sciences*, *14*(11), 1223. https://doi.org/10.3390/educsci14111223

Demirel, T. (2026). Digital transformation in higher education: A bibliometric analysis of research trends from 2019 to 2024. *HAYEF: Journal of Education*, *23*, 0094. https://doi.org/10.5152/hayef.2026.25094

Holloway, C., Shawe-Taylor, J., Cukurova, M., Pérez-Ortiz, M., & Bulathwela, S. (2024a). Artificial intelligence alone will not democratise education: On educational inequality, techno-solutionism and inclusive tools. *Sustainability*, *16*(2), 781. https://doi.org/10.3390/su16020781

Holloway, C., Ranzato, E., & Bandukda, M. (2024b). Use of educational technology in inclusive primary education: Protocol for a systematic review. *JMIR Research Protocols*, *13*, e65045. https://doi.org/10.2196/65045

Hunt, P. (2021). Inclusive education: The case for early identification and early intervention in assistive technology. *Assistive Technology*, *33*(6), 304–310. https://doi.org/10.1080/10400435.2021.1974122

Işıkgöz, M. E., & Öztunç, M. (2026). From inclusion to sustainability: A systematic review of research trends in sustainable inclusive education (2015–2025). *Sustainable Development*, 71001. https://doi.org/10.1002/sd.71001

Laufer, M., Leiser, A., Deacon, B., Perrin de Brichambaut, P., Hesse, F., Perrin, P., & Kobsda, C. (2021). Digital higher education: A divider or bridge builder? Leadership perspectives on edtech in a COVID-19 reality. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, *18*, 51. https://doi.org/10.1186/s41239-021-00287-6

Mais, A., & Yaum, L. A. (2025). Inclusive education in the digital age: A systematic literature review on assistive technology development. *Multidisciplinary Reviews*, *9*(2), e2026223. https://doi.org/10.31893/multirev.2026223

Mastam, N. M., & Zaharudin, R. (2024). Impact of digitalization for students with disabilities. *LUMAT: International Journal on Math, Science and Technology Education*, *12*(4). https://doi.org/10.31129/lumat.12.4.2280

Navas-Bonilla, C. del R., Guerra-Arango, J. A., Oviedo-Guado, D. A., & Murillo-Noriega, D. E. (2025). Inclusive education through technology: A systematic review of types, tools and characteristics. *Frontiers in Education*, *10*, 1527851. https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1527851

Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., … Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, *372*, n71. https://doi.org/10.1136/bmj.n71

Satiroglu, F. (2026). The right to education for students with disabilities during and after the COVID-19 pandemic: A bibliometric analysis (2020–2025). *Veredas do Direito*, *23*(3), 4663. https://doi.org/10.18623/rvd.v23.n3.4663

Strielkowski, W., Grebennikova, V., Lisovskiy, A., Rakhimova, G., & Vasileva, T. (2024). AI-driven adaptive learning for sustainable educational transformation. *Sustainable Development*, *32*, 6123–6138. https://doi.org/10.1002/sd.3221

Thakur, A. K., Gehlot, A., Twala, B., Ahmad, I., Gupta, L. R., Priyadarshi, N., Singh, R., & Sharma, S. (2024). Inclusive learning using industry 4.0 technologies: Addressing student diversity in modern education. *Cogent Education*, *11*(1), 2330235. https://doi.org/10.1080/2331186X.2024.2330235

UNESCO. (2020). *Inclusion and education: All means all* (Global Education Monitoring Report). UNESCO Publishing. https://en.unesco.org/gem-report/2020

Van, D. N., Luong, H. D., Nguyen, L. V. A., Nam, N. D., Trinh, T. T. P., Nguyen, T.-T., & Tran, T. (2023). Digital transformation in education: A bibliometric analysis using Scopus. *Eco-Thinking*, *6*, e107138. https://doi.org/10.3897/ese.2023.e107138

Wang, S., & Sitthiworachart, J. (2025). Enhancing preservice teacher education: Integrating assistive technology and UDL within the TPACK framework: A systematic literature review. *European Journal of Educational Research*, *9*(4), 6642. https://doi.org/10.55214/25768484.v9i4.6642

Zhao, B., & Zhou, J. (2024). Research hotspots and trends in digitalization in higher education: A bibliometric analysis. *Heliyon*, *10*(22), e39806. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e39806

YAPAY ZEKA VE ADALET İLİŞKİSİNİN ZEMİNİ ÜZERİNE

Doç.Dr. Tacettin ERTUĞRUL
İstanbul Esenyurt Üniversitesi, SSBF, Sosyoloji Bölümü
tacettinertugrul@esenyurt.edu.tr - ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3407-2451

İnsan yaşamının hemen hemen tüm alanlarında dünyayla ve birbirimizle kurduğumuz ilişki radikal bir başkalaşıma sahne olmaktadır. Bu başkalaşımın merkezinde yapay zeka adı verilen teknolojilerin yapısökücü karakteri baskın olarak yer almaktadır. Her teknoloji gibi yapay zeka da ilaç ve zehir etkileriyle yüklüdür ve bu yüklerin ortasında uygun dozaj hakkında düşünmeye çağrılıyız. Yapay zekanın çifte etkileri meselesi adalet sorusuyla da ilişkilenmektedir. Bu ilişkinin zeminini kavramak için teknolojilerin doğrudan birlikte varoluşa dair olduklarını gözden kaçırmamak gerekir. Genel olarak teknolojileri, özel olarak yapay zeka teknolojilerini basitçe insanın kullandığı araç ve düzenekler olarak değerlendiremeyiz. Genelde yeni teknolojiler ile, özelde yeni yapay zeka teknolojileri ile sadece insanın kullandığı araç-gereçler dönüşmekte değildir, ama bizzat insanın yaşam dünyası dönüşmektedir. Bu kavrayış Jacques Ellul, Günther Anders, Martin Heidegger, Jacques Derrida ve hepsinden önce Karl Marx gibi teknoloji üzerine düşünmüş bir çok düşünürde yakalanabilir. Dolayısıyla tarih boyunca aynı insanın farklı araçlar kullandığını sanmamalıyız; ancak başkalaşan insanı ve o insanın başkalaşan dünyasını kavrama ödevi karşısındayız. İnsanın dünyası ise nihayetinde başkalarıyla birlikteliği içine örülüdür. İnsan önce tek başına iken sonra çoğul ile temasa geçen bir varlık değil, ancak daima çoğulun içinde kurulan bir tekil-çoğul varlıktır. Burada bilhassa Jean-Luc Nancy'i gündeme getirmiş oluyoruz. Bu başkalarıyla birlikte oluş, bu co-ontologie, bu "ile varlık", bu birliktelik bizim yazgımızdır. Teknolojilerle örülen ve dönüşen yaşamlarımızı nasıl adil bir şekilde bir arada yaşayacağımız sorusu da bu ontolojik birliktelikten doğmaktadır. Adalet meselesi "birlikte varlığın" vazgeçilmez ve indirgenemez ufku olarak aramızda belirmekte ve karşımızda durmaktadır. Bizi sorumluluk ve adalet meselesine taşıyan şey bu kaçınılmaz birlikte varoluşun hakkını vermeye yönelik bir arzu ve taleptir. Öyleyse bir teknolojinin nasıl kullanılacağı meselesinin aslında nasıl birlikte yaşamak istediğimiz sorusu olduğunu fark etmek gerekir.

Anahtar Kelimeler : Teknoloji, Yapay Zeka, Varoluş, Adalet

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA DÜŞÜNMENİN VE EĞİTİMİN KRİZİ

Doç.Dr. Tacettin ERTUĞRUL
İstanbul Esenyurt Üniversitesi, SSBF, Sosyoloji Bölümü
tacettinertugrul@esenyurt.edu.tr - ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3407-2451

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca yeni teknolojilerin radikal dönüşümlerin etkenleri olduğunu görürüz. Teknolojik gelişmeler yerleşik toplumsal, ekonomik, politik vd. düzenleri yerinden ederken muhtelif krizlere de yol açar. Bugünün dünyasında biz de büyük bir dönemeçte olduğumuzu fark ediyoruz. Günümüz krizleri bir fark edişe hem neden olmakta hem de fark edişin konusu olmaktadır. Yapay Zeka teknolojilerinin domine ettiği dijital uygarlığımızın sahne olduğu dönüşümler arasında düşünme ve eğitimdeki sarsıntılar dikkati özel olarak hak etmektedir. Kuşkusuz kriz geleceğe dair yeni olanakların da barındığı yerdir; ancak bir alandaki dönüşümün ana niteliğinin olumluluğu peşinen garanti değildir; içinde olduğumuz dönüşümde ise tehditler daha baskın görünmektedir. Fırsat ve riskleri saptamaya çalışmak ise düşüncenin ödevidir. Bu çalışmadaki hedefimiz Yapay Zeka çağında düşünmenin ve eğitimin karşı karşıya olduğu tehditleri ele almak; uygarlığımıza çoktandır hakim olan operasyonel, enstrümantal bir akıl kullanımının nasıl bir mutlaklaşma tehdidiyle karşımıza dikildiğini değerlendirmektir. Günümüzde aklın tutulmakta olduğu krizin anlamı bize göre şu eksende tartışılabilir: Doğal denilen programın ötesine yönelme vasfıyla anılan insanın yapay bir programa gömülmesi tehlikesi. Kuşkusuz bu tehlike yeni değildir ve aslında felsefenin daimi meselesi olagelmiştir. Ancak tehlike bugün yeni boyutlar almaktadır. Gerçekten de insanın hikayesinden söz açıldığında, onun doğal, bedensel, genetik programın ötesine yönelme yetisine yapılan vurgu belirleyicidir. Şöyle denilecektir: İnsan akıl sahibidir; özgür etken olarak davranabilmektedir; içgüdüsel programın dışında kendisine amaçlar koyabilmektedir. Yapay Zeka etrafında alevlenen tartışmalar da işte bu noktada insanın yeniden, ancak bu sefer yapay, insan ürünü bir programa gömülmesi riski üzerinden anlaşılabilir. Düşünmenin yıkımı bugün eğitimin farklı derecelerde ve biçimlerde kendisini ortaya koymakta olan kriziyle de iç içe geçmektedir.

Anahtar Kelimeler : Yapay Zeka, Kriz, Düşünme, Eğitim

BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNDE MÜZİK EĞİTİMİNE YÖNELİK ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ: SİSTEMATİK DERLEME (2007-2026)

Özgür KESER
Yüksek Lisans Öğrencisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
keserozgur2000@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Seda EDEN ÜNLÜ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
sedaeden@gmail.com - ORCID ID 0000-0002-3947-7442

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de Bilim ve Sanat Merkezlerinde (BİLSEM) müzik eğitimi alanında gerçekleştirilen akademik çalışmaları sistematik derleme yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Google Scholar, DergiPark, TR Dizin ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanları taranarak elde edilen tez, makale ve bildiriler; konu, yöntem ve bulgular açısından içerik analizine tabi tutulmuş, ortak temalar belirlenmiştir.

Araştırma bulgularına göre incelenen çalışmalar ağırlıklı olarak çalgı eğitimi, öğrenci algıları, öğretmen görüşleri, teknoloji kullanımı ve tanılama süreçleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Müzik eğitiminin öğrencilerin bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerine katkı sağladığı; özgüven, iletişim becerileri ve müziğe yönelik olumlu tutum geliştirme açısından belirgin kazanımlar sunduğu görülmüştür. Diğer taraftan fiziksel altyapı eksiklikleri, standart öğretim programının bulunmaması, öğretmen ihtiyacı ve tanılama süreçlerindeki aksaklıklar literatürde öne çıkan sorunlar olarak belirlenmiştir. Son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarda teknoloji destekli müzik eğitimi uygulamalarının giderek daha fazla yer aldığı, ancak teknik altyapı ve hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının devam ettiği dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak BİLSEM'lerdeki müzik eğitiminin üstün yetenekli öğrencilerin çok yönlü gelişimine önemli katkılar sağladığı; ancak standart program, güçlü altyapı ve nitelikli öğretmen desteği açısından kapsamlı iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : BİLSEM, Müzik eğitimi, Üstün yetenekli öğrenciler, Sistematik derleme, Müzik öğretimi

AN EXAMINATION OF STUDIES ON MUSIC EDUCATION IN SCIENCE AND ART CENTERS (BİLSEM): A SYSTEMATIC REVIEW (2007–2026)

Özgür KESER
Master's Student, Bolu Abant İzzet Baysal University, Graduate Education Institute,
keserozgur2000@gmail.com

Asst. Prof. Dr. Seda EDEN ÜNLÜ
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Education,
sedaeden@gmail.com - ORCID ID 0000-0002-3947-7442

ABSTRACT

This study aims to examine academic works in music education conducted at Science and Art Centers (BİLSEM) in Turkey using a systematic review methodology. Theses, articles, and conference papers obtained by scanning Google Scholar, DergiPark, TR Index, and the YÖK National Thesis Center databases were subjected to content analysis in terms of subject, method, and findings, and common themes were identified.

According to the research findings, the reviewed studies predominantly focus on instrument training, student perceptions, teacher views, technology use, and identification processes. Music education was found to contribute to students' cognitive, social, and emotional development, with notable gains in self-confidence, communication skills, and the development of positive attitudes toward music. On the other hand, inadequate physical infrastructure, the absence of a standardized curriculum, insufficient teaching staff, and shortcomings in identification processes emerged as prominent problem areas in the literature. In studies conducted in recent years, technology-supported music education practices have been increasingly addressed; however, deficiencies in technical infrastructure and in-service training needs continue to persist.

In conclusion, music education at BİLSEM was found to make significant contributions to the well-rounded development of gifted students; yet comprehensive improvements are needed in terms of standardized curricula, adequate infrastructure, and qualified teacher support.

Keywords: BILSEM, Music education, Gifted students, Systematic review, Music teaching

1. GİRİŞ

Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM), özel yetenekli öğrencilerin bireysel potansiyellerini geliştirmek amacıyla kurulmuş özel eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlarda yürütülen müzik eğitimi çalışmaları yalnızca öğrencilerin sanatsal gelişimlerini değil; bilişsel, sosyal, duygusal ve yaratıcı gelişimlerini de desteklemektedir. Özellikle üstün yetenekli öğrencilerin erken yaşta keşfedilmesi, uygun eğitim ortamlarına yönlendirilmesi ve yeteneklerinin sistemli biçimde geliştirilmesi çağdaş eğitim anlayışı açısından önemli görülmektedir.

Her birey farklı özellikler ve yeteneklerle dünyaya geliyor. Bazı bireyler zihinsel üstün zekasıyla bazıları da üstün yetenekleriyle dünyaya gelmektedir. Tarihsel süreçlere bakıldığında özel yetenekli bireylerin insanlık tarihinde toplumsal gelişime yön veren önemli aktörler olduğu görülmektedir. Bu bireyler, toplumların sosyal, kültürel ve özellikle bilimsel ve teknolojik ilerlemelerine önemli katkılar sunmuşlardır. Bir ülkenin kalkınma düzeyi ile özel yetenekli bireylerin eğitimine verilen önem arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle özel yetenekli bireylerin erken yaşlardan itibaren fark edilmesi, desteklenmesi ve nitelikli bir eğitim sürecinden geçirilmesi büyük önem taşımaktadır (ÖERHGM, 2019).

Bazı ülkeler bu bireylerin erken yaşlarda farkına vararak onları özel eğitim programlarıyla desteklerken, bazı ülkelerde ise bu potansiyel yeterince fark edilememektedir. Özellikle çocukluk döneminin kritik bir dönem olması, özel yetenekli bireylerin bu süreçte tanılanmasını ve uygun eğitim ortamlarına yönlendirilmesini hayati hâle getirmektedir. Bu süreci etkili biçimde yöneten ülkelerin bilim, teknoloji ve toplumsal gelişim açısından öne çıktıkları görülmektedir (Keskinoğlu, 2011).

Özel yetenekli bireylerin erken yaşta tanılanması ve uygun eğitim olanakları sağlanması büyük önem taşımaktadır. Özel yetenekli öğrencilerin erken yaşta tanılanmaması ve uygun eğitim olanakları sağlanmaması durumunda, özel yetenekli bireylerde duygusal ve akademik sorunlar ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Bu durum, özel yetenekli öğrencilerin yeteneklerini ortaya koyabilecekleri özel öğrenme ortamlarına, eğitim uygulamalarına ve bu süreci yönlendirecek nitelikli öğretmenlere olan ihtiyacı açık biçimde ortaya koymaktadır. (Ataman, 2003)

Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM), Türkiye'de üstün zekâlı ve özel yetenekli öğrencilerin eğitimine destek sağlamak amacıyla kurulmuş özel eğitim kurumlarıdır. Bu merkezlerde öğrenciler; genel zihinsel yetenek, görsel sanatlar ve müzik alanlarında sahip oldukları ilgi ve beceriler doğrultusunda, örgün eğitimlerinin yanında ek eğitim alma fırsatı bulmaktadır. BİLSEM'ler, öğrencilerin potansiyellerini keşfetmelerine, geliştirmelerine ve mevcut kapasitelerini en verimli şekilde kullanmalarına katkı sağlayarak onların bireysel yeteneklerini üst düzeye çıkarmayı hedeflemektedir. (Baykoç Dönmez, 2011; MEB, 2019).

Türkiye'de bu kurumsallaşmanın günümüzdeki en önemli örneklerinden biri olan BİLSEM'ler, Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü

çatısı altında Özel Yeteneklerin Geliştirilmesi Dairesine bağlı olarak eğitim öğretim hizmetlerini yürütmektedirler. BİLSEM'ler 1993 yılında bir proje kapsamında ortaya çıkmış ve Ankara, Bayburt, Denizli, İstanbul ve İzmir'de pilot uygulamaları yapılmıştır. İlk açılan BİLSEM, 1995 yılında açılan Ankara Yasemin Karakaya BİLSEM'dir. Daha sonra il merkezleri başta olmak üzere birçok ilçede de açılarak yaygınlık kazanmıştır. (Baykoç İzzeddin CEYLAN Cemal AKÜZÜM 71 Dönmez, 2011; Bulut ve Taylı, 2006). Bugün ise Türkiye'de BİLSEM sayısının 362'ye ulaştığı görülmektedir. (MEB, 2026).

Son yıllarda BİLSEM' lerde yürütülen müzik eğitimi uygulamalarına yönelik akademik çalışmaların sayısında dikkat çekici bir artış yaşanmıştır. Yapılan araştırmalarda; müzik eğitiminin mevcut durumu, öğrencilerin müziğe yönelik algıları, çalgı eğitimi süreçleri, öğretmen görüşleri, aile desteği, teknoloji kullanımı ve sınav süreçleri gibi farklı boyutlar ele alınmıştır. Ancak alan yazında yer alan çalışmaların büyük bölümünün birbirinden bağımsız biçimde yürütüldüğü görülmektedir. Bu durum, mevcut çalışmaların bütüncül biçimde değerlendirilmesini gerekli hale getirmektedir. Bu araştırmanın temel araştırma sorusu şu şekildedir: "Türkiye'de BİLSEM'lerde müzik eğitimi alanında gerçekleştirilen çalışmaların eğilimleri, odak noktaları ve ulaşılan sonuçları nelerdir?"

Alt Araştırma Soruları

1.Çalışmalar en çok hangi temalar üzerinde yoğunlaşmaktadır?
2.Araştırmalarda hangi sorun alanları öne çıkmaktadır?
3.BİLSEM'lerde verilen müzik eğitiminin öğrencilere sağladığı katkılar nelerdir?
4.Teknoloji kullanımı ve çalgı eğitimine ilişkin bulgular nelerdir?
5.BİLSEM Müzik Eğitimi Çalışmalarının Yıllara Göre Dağılımı ve Eğilimlerine İlişkin Bulgular nelerdir?

Bu araştırmanın amacı, BİLSEM' lerde müzik eğitimi alanında yapılmış çalışmaları sistematik biçimde incelemek, ortak bulguları ortaya koymak ve alan yazındaki genel eğilimleri değerlendirmektir.

Üstün yetenekli bireylerin eğitimi, ülkelerin bilimsel, kültürel ve sanatsal gelişimleri açısından önemli bir yere sahiptir. Bu bireylerin erken yaşta tanılanması, uygun eğitim ortamlarında desteklenmesi ve potansiyellerinin geliştirilmesi, hem bireysel gelişim hem de toplumsal kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır. Bu araştırma, Türkiye'de BİLSEM' lerde müzik eğitimi alanında gerçekleştirilen çalışmaları sistematik derleme yöntemiyle inceleyerek alan yazındaki genel eğilimleri, odak noktalarını ve ulaşılan sonuçları ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Araştırmanın; alanda öne çıkan konu başlıklarını belirlemesi, ortak sorun alanlarını ortaya koyması ve mevcut çalışmaların genel yapısını değerlendirmesi açısından alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırmadan elde edilen bulguların, BİLSEM' lerde yürütülen müzik eğitimi uygulamalarının geliştirilmesine katkı sağlayacağı; öğretmenler, araştırmacılar, eğitim yöneticileri ve politika yapıcılar açısından yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bunun yanında çalışma, gelecekte yapılacak araştırmalar için kaynak oluşturması ve alan yazındaki eksikliklerin belirlenmesine katkı sunması açısından da önem taşımaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden sistematik derleme desenine göre yürütülmüştür. Sistematik derleme çalışmaları, belirli bir konuya ilişkin gerçekleştirilmiş araştırmaların belirli ölçütler doğrultusunda incelenmesini, sınıflandırılmasını ve değerlendirilmesini amaçlayan araştırma yöntemlerinden biridir. Bu yöntem sayesinde mevcut çalışmaların genel eğilimleri, odak noktaları ve ulaşılan sonuçları bütüncül biçimde ortaya konulabilmektedir. Bu araştırmada da Türkiye'de BİLSEM'lerde müzik eğitimi alanında gerçekleştirilen çalışmalar sistematik biçimde incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

2.2.Veri Kaynakları

Araştırma kapsamında ilgili çalışmalara ulaşabilmek amacıyla Google Scholar, DergiPark, TR Dizin ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanları taranmıştır. Tarama sürecinde alan yazında yer alan tezler, makaleler ve bildiriler incelenmiştir.

2.3.Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen taramalarda "BİLSEM müzik eğitimi", "Bilim ve Sanat Merkezi müzik", "üstün yetenekli öğrenciler ve müzik", "BİLSEM çalgı eğitimi", "BİLSEM müzik öğretmenleri" ve "üstün yetenekli öğrencilerde müzik eğitimi" anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen çalışmalar belirli ölçütler doğrultusunda değerlendirilmiş ve araştırma kapsamına uygun olan çalışmalar incelemeye dahil edilmiştir.

2.4.Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen çalışmalar içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmalar; konu, yöntem, araştırma amacı ve ulaşılan sonuçlar doğrultusunda değerlendirilmiş ve ortak özelliklerine göre tematik başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda çalışmaların eğilimleri, odak noktaları ve ulaşılan sonuçları yorumlanmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, araştırma kapsamında incelenen çalışmalar araştırma soruları doğrultusunda değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular tematik başlıklar altında sunulmuştur. İncelenen araştırmalar; çalgı eğitimi, öğrenci ve öğretmen görüşleri, müziksel algılar, teknoloji kullanımı, tanılama süreçleri ve fiziksel imkânlar gibi çeşitli boyutlarda yoğunlaşmaktadır.

3.1.Çalışmaların Yoğunlaştığı Temalara İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar değerlendirildiğinde, BİLSEM'lerde müzik eğitimi alanında gerçekleştirilen araştırmaların ağırlıklı olarak çalgı eğitimi, öğrenci algıları, öğretmen görüşleri, teknoloji kullanımı, tanılama süreçleri ve eğitim uygulamalarında karşılaşılan sorunlar üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bununla birlikte son yıllarda öğrencilerin müziğe yönelik duyuşsal özelliklerini, yaratıcı düşünme becerilerini ve eğitim süreçlerine ilişkin deneyimlerini ele alan çalışmaların da artış gösterdiği dikkat çekmektedir.

İncelenen araştırmalarda özellikle öğrencilerin müzik kavramına ilişkin algıları önemli bir tema olarak öne çıkmaktadır. Akça, Şen ve Kurtaslan'ın (2019) gerçekleştirdiği metafor analizinde öğrencilerin müziği "hayat", "su", "güneş", "çiçek" ve "duygu" gibi kavramlarla ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Araştırmada öğrencilerin müziği yalnızca sanatsal bir alan olarak değil; yaşamı anlamlandıran, rahatlatan ve duyguları ifade etmeyi sağlayan güçlü bir unsur olarak gördükleri ortaya konmuştur. Benzer şekilde Pirim, Pektaş ve Göktaş'ın (2023) çalışmasında öğrencilerin müziği huzur veren, eğlenceli ve rahatlatıcı bir yapı olarak algıladıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin "oyun", "ışık", "güneş" ve "su" gibi metaforlar üretmeleri, müziğin onların psikolojik iyi oluşlarını destekleyen önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Araştırmalarda dikkat çeken bir diğer tema ise çalgı eğitimi süreçleri olmuştur. Karagün'ün (2022) çalışmasında, BİLSEM'lerde yürütülen çalgı eğitiminin çoğu zaman öğretmenlerin bireysel çabalarıyla sürdürüldüğü belirtilmiştir. Çalgı eğitimine yönelik standart bir programın bulunmaması, öğretmenlerin farklı yöntemler kullanmasına neden olmakta ve kurumlar arasında uygulama farklılıkları oluşturmaktadır. Benzer şekilde Çolak'ın (2024) araştırmasında keman eğitiminde öğrencilerin duruş, entonasyon, koordinasyon ve teknik beceri alanlarında çeşitli sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Bu durum, BİLSEM'lerde çalgı eğitiminin daha sistematik ve sürdürülebilir bir yapıya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

BİLSEM'lerde yürütülen müzik eğitiminin mevcut yapısını inceleyen çalışmalarda ise fiziksel altyapı, materyal yeterliliği ve öğretmen ihtiyacı gibi konular ön plana çıkmaktadır. Çeşit'in (2021) araştırmasında kurumlar arasında önemli uygulama farklılıklarının bulunduğu, bazı merkezlerde müzik sınıfları ve materyaller açısından yetersizlikler yaşandığı belirtilmiştir. Şerbetçi'nin (2025) çalışmasında da öğretmen sayısının yetersiz olması, çalgı eksiklikleri ve sınıfların kalabalık yapısının eğitim sürecini olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Bu araştırmalar, BİLSEM'lerde müzik eğitiminin niteliğini artırabilmek için fiziksel ve akademik altyapının güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmalarda ayrıca teknoloji kullanımı, Web 2.0 araçları ve dijital müzik uygulamalarının giderek daha fazla ele alınmaya başladığı görülmektedir. Özellikle son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarda teknoloji destekli müzik eğitiminin öğrencilerin derse katılımını artırdığı, yaratıcılığı desteklediği ve öğrenme sürecini daha etkili hale getirdiği belirtilmiştir. Bununla birlikte teknik altyapı eksiklikleri ve öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının devam ettiği de vurgulanmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, BİLSEM'lerde müzik eğitimi alanında gerçekleştirilen çalışmaların yalnızca teknik müzik öğretimine odaklanmadığı; aynı zamanda öğrencilerin sosyal, duygusal, bilişsel ve yaratıcı gelişimlerini destekleyen çok boyutlu bir eğitim anlayışını ele aldığı görülmektedir. Ancak alan yazında deneysel çalışmaların ve uygulamaya dayalı araştırmaların sınırlı olduğu, özellikle uzun süreli eğitim etkilerini inceleyen araştırmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

3.2.Araştırmalarda Öne Çıkan Sorun Alanlarına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar değerlendirildiğinde, BİLSEM'lerde yürütülen müzik eğitimi süreçlerinde çeşitli yapısal, akademik ve uygulamaya yönelik sorunların öne çıktığı görülmüştür. Özellikle fiziksel altyapı eksiklikleri, materyal yetersizlikleri, öğretmen ihtiyacı, standart müfredat eksikliği, çalgı eğitimi süreçlerinde yaşanan problemler ve tanılama süreçlerine ilişkin sorunlar araştırmalarda en sık vurgulanan başlıklar arasında yer almaktadır.

İncelenen araştırmalarda fiziksel imkânların ve eğitim ortamlarının kurumlar arasında farklılık göstermesi dikkat çekici bulgular arasında yer almaktadır. Çeşit'in (2021) araştırmasında, bazı BİLSEM'lerde müzik sınıflarının yeterli donanıma sahip olmadığı, çalgı ve materyal eksikliklerinin eğitim sürecini olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Benzer şekilde Şerbetçi'nin (2025) çalışmasında da sınıf kalabalıkları, çalgı eksiklikleri ve öğretmen sayısındaki yetersizliklerin eğitim sürecinin niteliğini düşürdüğü ifade edilmiştir. Bu durum, BİLSEM'lerde uygulanan müzik eğitiminin kurumdan kuruma değişen koşullar altında yürütüldüğünü ve standart bir eğitim ortamının tam anlamıyla sağlanamadığını göstermektedir.

Araştırmalarda dikkat çeken bir diğer sorun alanı ise öğretmen yeterlikleri ve öğretim süreçlerinde yaşanan farklılıklardır. Karagün'ün (2022) çalışmasında, çalgı eğitimine yönelik standart bir öğretim programının bulunmaması nedeniyle öğretmenlerin çoğunlukla bireysel deneyim ve çabalar doğrultusunda eğitim verdikleri belirtilmiştir. Öğretmenlerin farklı yöntemler kullanmaları, kurumlar arasında uygulama farklılıklarının oluşmasına neden olmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının devam ettiği ve özellikle teknoloji destekli müzik eğitimi konusunda daha fazla mesleki desteğe ihtiyaç duydukları görülmektedir. Yüceland'ın (2022) araştırmasında da müzik öğretmenlerinin teknoloji kullanımı, müzik yazılımları ve çağdaş öğretim yöntemlerine yönelik eğitim ihtiyaçlarının yoğun olduğu ifade edilmiştir.

Çalgı eğitimi süreçlerine ilişkin çalışmalarda ise öğrencilerin teknik beceriler konusunda çeşitli güçlükler yaşadıkları belirlenmiştir. Çolak'ın (2024) keman eğitimi üzerine gerçekleştirdiği araştırmada öğrencilerin doğru duruş, el-kol koordinasyonu, entonasyon ve işitsel yeterlilik gibi alanlarda sorun yaşadıkları ortaya konmuştur. Ayrıca çalgı eğitimine yeterli zaman ayrılamaması ve bireysel çalışma alışkanlıklarının yeterince gelişmemesi de süreci olumsuz etkileyen unsurlar arasında değerlendirilmiştir. Canbakan ve Tanınmış'ın (2022) çalışmasında ise yanlış beden kullanımı ve fiziksel farkındalık eksikliğinin performans sürecini olumsuz etkilediği vurgulanmıştır.

Öğrencilerin eğitim sürecinde yaşadığı psikolojik ve akademik sorunlar da araştırmalarda önemli bir yer tutmaktadır. Çiloğlu ve Kılıç'ın (2022) araştırmasında öğrencilerin yoğun ders programları, öğretmen değişiklikleri ve yorgunluk nedeniyle motivasyon kaybı yaşadıkları belirlenmiştir. Bunun yanında öğrencilerin bazı durumlarda akademik okul süreçleri ile BİLSEM programlarını birlikte yürütmekte zorlandıkları ifade edilmiştir. Bu durum, üstün yetenekli öğrencilerin çok yönlü gelişim süreçlerinin dikkatli biçimde planlanması gerektiğini göstermektedir.

Tanılama ve sınav süreçlerine ilişkin araştırmalarda ise özellikle sınav kaygısı, süreç hakkında bilgi eksikliği ve ölçme araçlarının yeterliliği öne çıkan problem alanları arasında yer almaktadır. Urhan'ın (2022) araştırmasında gerçekleştirilen farkındalık seminerlerinin öğrencilerin sınav kaygılarını azalttığı, öğrencilerin kendilerini daha rahat ifade etmelerine katkı sağladığı belirlenmiştir. Benzer biçimde Laçin'in (2023) çalışmasında öğrencilerin sınav içeriği hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları ve daha fazla rehberliğe ihtiyaç duydukları görülmüştür. Gökdemir'in (2017) araştırmasında ise velilerin tanılama sürecinde yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve uzman desteğine ihtiyaç duydukları ifade edilmiştir.

Evin'in (2007) araştırmasında üstün müzik yetenekli öğrencilerin tanılanmasında kullanılan ölçme araçlarının yeterli olmadığı, kurumlar arasında uygulama farklılıklarının bulunduğu ve geçerli-güvenilir değerlendirme araçlarına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde Yağlı'nın (2011) çalışmasında da yetenek sınavlarının daha sistemli, objektif ve bilimsel ölçütlere dayalı biçimde planlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, BİLSEM'lerde yürütülen müzik eğitimi süreçlerinde fiziksel altyapı, öğretmen yeterliği, müfredat eksikliği, çalgı eğitimi uygulamaları ve tanılama süreçlerine ilişkin çeşitli sorunların devam ettiği görülmektedir. Bununla birlikte araştırmalarda bu sorunların çözümüne yönelik olarak standart program geliştirilmesi, hizmet içi eğitimlerin artırılması, fiziksel imkânların güçlendirilmesi ve öğrenci-veli rehberlik süreçlerinin geliştirilmesi gerektiği ortak biçimde vurgulanmaktadır.

3.3.BİLSEM'lerde Verilen Müzik Eğitiminin Öğrencilere Sağladığı Katkılara İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar değerlendirildiğinde, BİLSEM'lerde yürütülen müzik eğitiminin öğrencilerin yalnızca müziksel gelişimlerine değil; aynı zamanda bilişsel, sosyal, duygusal ve yaratıcı gelişimlerine de önemli katkılar sağladığı görülmüştür. Araştırmalarda özellikle öğrencilerin özgüven kazandıkları, kendilerini daha rahat ifade edebildikleri, sosyal iletişim becerilerinin geliştiği ve sanatsal farkındalıklarının arttığı sıklıkla vurgulanmıştır. Bunun yanında müzik eğitiminin öğrencilerin psikolojik iyi oluşlarını desteklediği, motivasyonlarını artırdığı ve yaratıcı düşünme becerilerine katkı sağladığı dikkat çekmektedir.

Yıldırımer ve Aksoy'un (2025) araştırmasında, öğrencilerin BİLSEM'de aldıkları müzik eğitimi sayesinde nota okuma, ritim becerisi, çalgı çalma ve vokal performans alanlarında gelişim gösterdikleri belirlenmiştir. Araştırmada öğrencilerin sahne deneyimi

kazandıkları, topluluk önünde kendilerini daha rahat ifade etmeye başladıkları ve müziğe yönelik motivasyonlarının arttığı ifade edilmiştir. Ayrıca velilerin görüşleri doğrultusunda, müzik eğitiminin öğrencilerin disiplinli çalışma alışkanlığı kazanmalarına ve sosyal ilişkilerinin güçlenmesine katkı sağladığı vurgulanmıştır.

Benzer şekilde Ebeperi'nin araştırmasında, BİLSEM mezunlarının aldıkları müzik eğitiminin uzun vadede bireysel gelişimlerine olumlu etkiler bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada mezunların farklı meslek alanlarında çalışsalar bile BİLSEM'de edindikleri müziksel deneyimlerin; yaratıcılık, özgüven, iletişim becerisi, estetik bakış açısı ve proje üretme becerileri üzerinde kalıcı etkiler oluşturduğu belirtilmiştir. Bu durum, BİLSEM'lerde verilen müzik eğitiminin yalnızca mesleki bir kazanım değil; yaşam boyu devam eden kişisel gelişim sürecine katkı sağlayan önemli bir eğitim alanı olduğunu göstermektedir.

Araştırmalarda öğrencilerin müziğe yönelik geliştirdikleri olumlu algılar da dikkat çekmektedir. Akça, Şen ve Kurtaslan'ın (2019) metafor analizinde öğrencilerin müziği "hayat", "su", "güneş", "mutluluk" ve "huzur" gibi kavramlarla ilişkilendirdikleri görülmüştür. Benzer biçimde Pirim, Pektaş ve Göktaş'ın (2023) çalışmasında öğrencilerin müziği rahatlatıcı, eğlenceli ve duyguları ifade etmeyi sağlayan bir unsur olarak gördükleri belirlenmiştir. Öğrencilerin müziği psikolojik rahatlama, mutluluk ve sosyal bağ kurma aracı olarak değerlendirmeleri, müzik eğitiminin duyuşsal gelişim üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Bozkurt ve Ebeperi'nin (2021) Orff-Schulwerk yaklaşımına dayalı proje çalışmasında ise öğrencilerin ritim, doğaçlama, beden perküsyonu ve grup etkinlikleri yoluyla yaratıcılık, iş birliği, problem çözme ve sosyal uyum becerilerinin geliştiği belirlenmiştir. Araştırmada öğrencilerin aktif katılım gösterdikleri uygulamalı etkinliklerin öğrenme sürecini daha etkili hale getirdiği ve öğrencilerin müzik derslerine yönelik ilgilerini artırdığı ifade edilmiştir. Ayrıca proje kapsamında kullanılan Web 2.0 araçlarının öğrencilerin dijital üretim becerilerini geliştirdiği ve öğrenme sürecini daha eğlenceli hale getirdiği belirtilmiştir.

Yapalı ve Özal Göncü'nün (2025) araştırmasında ise aile desteğinin öğrencilerin müziksel gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur. Özellikle erken yaşta müzikle tanışan, ailelerinden destek gören ve ev ortamında müzikle etkileşim kurabilen öğrencilerin müziğe daha güçlü bağ geliştirdikleri belirlenmiştir. Araştırmada ayrıca müzik eğitiminin öğrencilerin akademik başarılarını, sosyal becerilerini ve özgüvenlerini olumlu yönde etkilediği vurgulanmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, BİLSEM'lerde verilen müzik eğitiminin öğrencilerin yalnızca teknik müzik becerilerini geliştirmediği; aynı zamanda onların sosyal ilişkilerini güçlendiren, yaratıcılıklarını destekleyen, özgüvenlerini artıran ve psikolojik iyi oluşlarını olumlu yönde etkileyen çok yönlü bir eğitim süreci olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte araştırmalar, öğrencilerin potansiyellerini daha etkili biçimde geliştirebilmeleri için uygulamalı etkinliklerin artırılması, fiziksel imkânların güçlendirilmesi ve öğrenci merkezli öğretim yaklaşımlarının yaygınlaştırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.4. Teknoloji Kullanımı ve Çalgı Eğitimine İlişkin Bulgular

Araştırmalarda teknoloji kullanımının BİLSEM'lerde yürütülen müzik eğitimi açısından önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Web 2.0 araçları, nota yazım programları, ses kayıt teknolojileri ve dijital müzik uygulamalarının eğitim sürecine katkı sağladığı belirtilmiştir.

Kıroğlu ve Güven'in (2024) araştırmasında öğretmenlerin Canva, Padlet ve Google Forms gibi Web 2.0 araçlarını aktif biçimde kullandıkları belirlenmiştir. Öğretmenler bu araçların öğrencilerin derse katılımını artırdığını ve öğrenme sürecini daha etkili hale getirdiğini ifade etmiştir. Ancak internet bağlantısı, cihaz eksikliği ve bazı uygulamaların ücretli olması gibi sorunların teknoloji kullanımını olumsuz etkilediği belirtilmiştir.

Çetin ve Durak'ın (2022) araştırmasında ise BİLSEM'lerde ses kayıt teknolojileri altyapısının yeterli olmadığı, öğretmenlerin teknik donanım ve hizmet içi eğitim ihtiyacı duydukları belirlenmiştir. Benzer biçimde Yüceland ve Çiftci'nin (2026) araştırmasında müzik öğretmenlerinin özellikle müzik yazılımları, kayıt teknolojileri ve interaktif müzik uygulamalarına yönelik hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Çalgı eğitimine yönelik araştırmalarda ise öğrencilerin teknik beceri, duruş, koordinasyon ve işitsel yeterlilik gibi alanlarda çeşitli güçlükler yaşadıkları görülmüştür. Çolak'ın (2024) çalışmasında özellikle keman eğitiminde entonasyon, el-kol koordinasyonu ve doğru duruş problemlerinin öne çıktığı belirtilmiştir. Bunun yanında Canbakan ve Tanınmış'ın (2022) çalışmasında bedensel farkındalık çalışmalarının performans kaygısını azaltarak çalgı eğitimine olumlu katkılar sunduğu ifade edilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, teknoloji destekli uygulamaların ve çağdaş öğretim yöntemlerinin BİLSEM'lerde yürütülen müzik eğitimini daha etkili hale getirdiği; ancak bu süreçte teknik altyapı, materyal desteği ve öğretmen eğitimine yönelik eksikliklerin devam ettiği görülmektedir.

3.5. BİLSEM Müzik Eğitimi Çalışmalarının Yıllara Göre Dağılımı ve Eğilimlerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar değerlendirildiğinde, BİLSEM'lerde müzik eğitimi alanında gerçekleştirilen akademik çalışmaların yıllar içerisinde önemli ölçüde artış gösterdiği görülmüştür. Özellikle son yıllarda üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi konusuna verilen önemin artmasıyla birlikte, BİLSEM'lerde yürütülen müzik eğitimi uygulamalarına yönelik araştırmaların da çeşitlenmeye başladığı dikkat çekmektedir. İlk dönem çalışmalarda daha çok tanılama süreçleri, kurum yapısı ve genel işleyiş ele alınırken; sonraki yıllarda öğrenci deneyimleri, çalgı eğitimi, teknoloji kullanımı, öğretmen görüşleri ve yaratıcı uygulamalar gibi daha farklı konuların ön plana çıktığı görülmektedir. Alan yazındaki ilk çalışmalarda özellikle üstün yetenekli öğrencilerin belirlenmesi ve BİLSEM'lerin yapısal özellikleri üzerinde durulduğu görülmektedir.

2018 yılı sonrasında ise araştırma konularının belirgin biçimde çeşitlendiği görülmektedir. Akça, Şen ve Kurtaslan'ın (2019) metafor çalışmasında öğrencilerin müzik kavramına ilişkin algıları incelenmiş ve öğrencilerin müziği yaşamla ilişkilendiren olumlu metaforlar geliştirdikleri belirlenmiştir. Bu süreçten sonra araştırmalarda öğrencilerin duyuşsal özellikleri, müzik algıları ve eğitim deneyimleri daha fazla ele alınmaya başlanmıştır. Aynı zamanda müzik eğitiminin öğrencilerin özgüven, yaratıcılık ve sosyal gelişimlerine katkı sağlayan yönleri de araştırmaların önemli konuları arasında yer almıştır.

2021 ve sonrasında gerçekleştirilen çalışmalarda ise uygulamaya dönük araştırmaların arttığı dikkat çekmektedir. Çeşit'in (2021) çalışmasında BİLSEM'lerdeki müzik uygulamalarının mevcut durumu değerlendirilirken; Karagün'ün (2022) araştırmasında çalgı eğitimi süreçleri ve öğretmen görüşleri ele alınmıştır. Çetin ve Durak'ın (2022) araştırmasında ses kayıt teknolojileri altyapısı incelenmiş; Urhan'ın (2022) çalışmasında ise sınav süreçlerine yönelik farkındalık çalışmaları değerlendirilmiştir. Çiloğlu ve Kılıç'ın (2022) araştırmasında öğrencilerin yaşadığı sorunlar ele alınırken, Yüceland'ın (2022) araştırmasında müzik öğretmenlerinin hizmet içi eğitim ihtiyaçları üzerinde durulmuştur. Bu durum, alan yazının yalnızca teorik değil; uygulama, teknoloji ve öğrenci deneyimi merkezli bir yapıya doğru gelişmeye başladığını göstermektedir.

Son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalarda teknoloji destekli müzik eğitimi uygulamalarının daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle Web 2.0 araçları, dijital müzik uygulamaları, ses kayıt teknolojileri ve teknoloji destekli öğretim yöntemlerine yönelik çalışmaların arttığı dikkat çekmektedir. Bu durum, BİLSEM'lerde yürütülen müzik eğitiminin geleneksel öğretim anlayışından uzaklaşarak daha öğrenci merkezli, yaratıcı ve teknoloji destekli bir yapıya yöneldiğini göstermektedir.

Kaya'nın (2026) bibliyometrik analiz çalışmasında da BİLSEM alanındaki lisansüstü tezlerin özellikle 2018 yılından sonra artış gösterdiği ve en yoğun çalışma döneminin 2022 yılı olduğu belirtilmiştir. Araştırmada çalışmaların büyük bölümünün yüksek lisans düzeyinde olduğu ve çoğunlukla nitel araştırma yöntemlerinin tercih edildiği ifade edilmiştir. Bu sonuçlar, BİLSEM alanında akademik ilginin giderek arttığını göstermektedir.

Bununla birlikte alan yazında deneysel çalışmaların, uzun süreli uygulamalı araştırmaların ve karşılaştırmalı çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle müzik eğitiminin öğrencilerin akademik başarı, yaratıcılık ve psikolojik gelişimleri üzerindeki uzun vadeli etkilerini inceleyen araştırmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalarda daha kapsamlı, uygulama temelli ve farklı değişkenleri birlikte değerlendiren çalışmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Türkiye'de Bilim ve Sanat Merkezlerinde (BİLSEM) müzik eğitimi alanında gerçekleştirilen çalışmalar sistematik derleme yöntemiyle incelenmiş ve alan yazındaki genel eğilimler, odak noktaları ve ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir. Araştırma

kapsamında incelenen çalışmaların özellikle çalgı eğitimi, öğrenci algıları, öğretmen görüşleri, teknoloji kullanımı, tanılama süreçleri ve eğitim uygulamalarında karşılaşılan sorunlar üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür.

Araştırma sonuçları, BİLSEM'lerde yürütülen müzik eğitiminin öğrencilerin yalnızca müziksel gelişimlerine değil; aynı zamanda sosyal, duygusal, bilişsel ve yaratıcı gelişimlerine de önemli katkılar sağladığını göstermektedir. İncelenen çalışmalarda öğrencilerin özgüven kazandıkları, kendilerini daha rahat ifade ettikleri, sosyal iletişim becerilerinin geliştiği ve müziğe yönelik olumlu tutum geliştirdikleri belirlenmiştir. Ayrıca müzik eğitiminin öğrencilerin yaratıcılıklarını desteklediği, problem çözme becerilerine katkı sağladığı ve psikolojik iyi oluşlarını olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Araştırma sonuçları, teknoloji kullanımının BİLSEM'lerde müzik eğitimi açısından giderek daha önemli hale geldiğini de ortaya koymaktadır. Son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarda Web 2.0 araçları, dijital müzik uygulamaları, ses kayıt teknolojileri ve teknoloji destekli öğretim yöntemlerinin öğrencilerin derse katılımını artırdığı ve öğrenme sürecini daha etkili hale getirdiği belirtilmiştir. Ancak teknik altyapı eksiklikleri ve öğretmenlerin teknoloji kullanımına yönelik eğitim ihtiyaçlarının devam ettiği görülmektedir.

Tanılama ve sınav süreçlerine ilişkin bulgular incelendiğinde ise öğrencilerin ve velilerin sınav kaygısı yaşadıkları, süreç hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve rehberlik desteğine ihtiyaç duydukları belirlenmiştir. Ayrıca üstün müzik yetenekli öğrencilerin belirlenmesinde kullanılan ölçme araçlarının kurumlar arasında farklılık gösterdiği ve daha standart değerlendirme süreçlerine ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların büyük bölümünün nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirildiği görülmüştür. Özellikle görüşme, metafor analizi ve doküman incelemesi gibi yöntemlerin yoğun biçimde kullanıldığı belirlenmiştir. Bununla birlikte deneysel çalışmaların, uygulamalı araştırmaların ve uzun süreli incelemelerin sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, alan yazında daha kapsamlı ve farklı yöntemlerin birlikte kullanıldığı araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- BİLSEM'lerde müzik eğitimi uygulamalarına yönelik standart ve sürdürülebilir öğretim programlar hazırlanmalıdır.
- Müzik sınıflarının fiziksel altyapısı güçlendirilmeli ve çalgı-materyal eksiklikleri giderilmelidir.
- Müzik öğretmenlerine yönelik hizmet içi eğitim programları artırılmalı; özellikle teknoloji destekli müzik eğitimi konusunda öğretmenler desteklenmelidir.
- Web 2.0 araçları, dijital müzik uygulamaları ve çağdaş öğretim yöntemlerinin kullanımına yönelik uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır.
- Tanılama ve sınav süreçlerinde öğrenciler ve veliler için rehberlik ve bilgilendirme çalışmaları artırılmalıdır.

- Üstün müzik yetenekli öğrencilerin belirlenmesinde kullanılan ölçme araçlarının geçerlik ve güvenirlik çalışmaları geliştirilmelidir.
- Gelecekte yapılacak araştırmalarda deneysel desenler, uygulamalı çalışmalar ve uzun süreli araştırmalara daha fazla yer verilmelidir.
- Öğrencilerin sosyal, duygusal ve yaratıcı gelişimlerini destekleyen disiplinler arası müzik eğitimi uygulamalarının geliştirilmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak, BİLSEM'lerde yürütülen müzik eğitimi uygulamalarının üstün yetenekli öğrencilerin çok yönlü gelişimlerine önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Ancak bu sürecin daha etkili ve sürdürülebilir hale getirilebilmesi için fiziksel altyapı, öğretim programı, öğretmen eğitimi ve teknoloji kullanımı gibi alanlarda çeşitli geliştirmelere ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Akça, O. (2019). Bilim ve Sanat Merkezleri Müzik Alanı Öğrencilerinin Müzik Kavramına Yönelik Algılarının Belirlenmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi, 5*(10), 123–145.

Ataman, A. (2003). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş.* Gündüz Yayıncılık.

Baykoç Dönmez, N. (2011). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim.* Eğiten Kitap Yayınları.

Bozkurt, S. S., & Ebeperi, Ö. (2021). *Bilsem de bilmesem de Orff Schulwerk Bilsemde.* Uluslararası Projeden Uygulamaya Eğitim Sempozyumu, Konya, Türkiye

Bulut, S. & Taylı, A. (2006). Cumhuriyet Dönemi Üstün Yetenekliler Eğitim Politikası. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(12), 145-154.

Canbakan, C., & Tanınmış, G. A. (2022). Çalgı Eğitiminde Bedensel Farkındalık ve Güneşe Selam Uygulaması. *Eğitim Bilimlerinde Teori ve Araştırmalar.*

Çeşit, C. (2021). *Bilim ve sanat merkezlerindeki müzik alanı uygulamalarının mevcut durumu* Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanatın Ritmi III. Uluslararası Sanat Sempozyumu, Kocaeli.

Çetin, G., & Durak, Y. (2022). Bilim ve Sanat Merkezlerinde Ses Kayıt Teknolojileri Altyapı Durumu Ve Müzik Öğretmenlerinin Görüşleri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 14*(1), 430–452.

Çiloğlu, S., & Kılıç, D. B. Ç. (2022). Bilim ve Sanat Merkezleri'nde Öğrenim Görmekte Olan Müzik Birimi Öğrencilerinin Yaşadıkları Sorunların İncelenmesi. *Eğitimde Güncel Araştırmalar.*

Çolak, A. (2024). *Bilim ve Sanat Merkezlerinde Keman Eğitimi Veren Müzik Öğretmenlerinin Karşılaştığı Problemler* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi], Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Demir, A., & Laçin, G. (2023). Müzik Alanında Özel Yetenekli Öğrencilerin BİLSEM Eğitim Süreci. *Balkan Müzik ve Sanat Dergisi, 5*(2), 173–189.

Doğan, G. A., & Tamul, Ö. F. (2024). Türkiye'de Üstün Yetenekli Öğrencilerin Tanılanması ve Eğitimi. *Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(1), 12–34.

Dönmez, E. C. (2022). Şelpe Tekniğine Yönelik Yapılan Çalışmaların İncelenmesi: Sistematik Derleme. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (41), 341–372.

Ebeperi, D. Ö. (2019). Salihli Bilim ve Sanat Merkezi Müzik Alanı Mezunlarının Aldıkları Eğitimin Meslek Durumlarına Etkisi. *Eurasian Journal of Music and Dance,* (15), 78–90.

Erol, B., & Kıroğlu, K. (2025). Bilsem Öğrencilerinin Bilsem'e İlişkin Metaforik Algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (74), 76-95.

Evin, A. Z. (2007). *Bilim ve Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Müzik Öğretmenlerinin Üstün Müzik Yetenekli Öğrencilerin Tanılamasında Karşılaştıkları Sorunların İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi], Marmara Üniversitesi.

Gökdemir, S. (2017). *Ülkemizde Özel Yetenekli Öğrencilerin Tanılama Sürecinin Öğretmen, Veli Ve Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Karagün, Ç. (2022). *BİLSEM'de Görev Yapan Müzik Öğretmenlerinin Üstün Yetenekli Çocukların Çalgı Eğitimine Yönelik Görüşleri* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi], Pamukkale Üniversitesi.

Kaya, O. (2026). Türkiye'de Bilim ve Sanat Merkezi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (2015–2025). *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5*, 1–17.

Keskinoğlu, M.Ş. (2011). *Bana IQ'nu Söyle Çocukta Zekâ Gelişimi.* TÜRDAV Yayın Grubu

Kıroglu, E. S., & Güven, U. (2024). Bilsem öğretmenlerinin web 2.0 araçlarıyla ilgili görüşlerinin incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(41), 1803-1826.

Kunt, K., & Tortop, H. S. (2013). The metaphoric perceptions of gifted students about science and art centers in Turkey. *Journal of Gifted Education Research, 1*(2), 117–127.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2026). T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Bilim ve Sanat Merkezi Yönetim Bilgi Sistemi. https://bilsem.meb.gov.tr/login.aspx

Özpolat, K., & Haşıloğlu, M. F. (2019). "Görsel Kimlik" ve "Marka Tasarımı" Kavramlarına İlişkin Grafik Tasarım Bölümü Öğrencilerinin Metaforik Algıları. *Firat University Journal of Social Sciences, 29*(2), 191-201. https://doi.org/10.18069/firatsbed.561267

Pirim, B., Pektaş, S., & Göktaş, G. (2022). *"Müzik… Gibidir": Bilim ve Sanat Merkezi Öğrencilerinin Metaforik Algıları.* Karadeniz 11th Internatıonal Conference On Socıal Scıences *Proceeding Book,* 64.

Şerbetçi, E. (2025). *BİLSEM'lerde Özel Yetenek Geliştirme Programlarında Müzik Eğitimi Alanında Farklı Uygulamaların ve Sorunların Değerlendirilmesi.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Bursa Uludağ Üniversitesi.

Urhan, G. (2022). BİLSEM Müzik Sınavında Öğrencilerin ve Velilerin Sınava İlişkin Farkındalıklarını Arttırmaya Yönelik Bir Çalışma (Aksaray İli Örneği). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* (63), 422–443.

Yağlı, Ş. (2011). *Yönetici ve Öğretmen Görüşleri Çerçevesinde Bilim ve Sanat Merkezlerinin Yapısı Ve Yeniden Yapılanması: İstanbul BİLSEM Örneği.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Yeditepe Üniversitesi.

Yapalı, Y., & Göncü, İ. Ö. (2025). Bilim Sanat Merkezlerindeki Özel Yetenekli Öğrencilerin Müzik Alanını Seçmelerinde Ailelerinin Etkisi. *Online Journal of Music Sciences, 10* (1), 42–57.

Yaşar, F. Ö. (2024). BİLSEM Türkçe Etkinlik Kitabının Alternatif Ölçme ve Değerlendirme Tekniklerinin Kullanımı Açısından İncelenmesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 369–390.

Yıldırımer, E., & Aksoy, Y. (2025). BİLSEM'deki Öğrenci ve Velilerin Müzik Eğitimi Deneyimlerine İlişkin Görüşleri. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi, 39*(2).

Yılmaz, H. (2023). A Systematic Review of Theses on Musical Talent and Creativity in Turkey. *Journal of Gifted Education and Creativity, 10*(1), 55–71.

Yüceland, E. (2022). *Türkiye'de Müzik Öğretmenlerine Verilen Hizmet İçi Eğitimin Çeşitli Değişkenler Açısından Analizi ve İhtiyaçlarının Belirlenmesi* [Yayımlanmamış Doktora tezi], İnönü Üniversitesi.

Yüceland, E., & Çiftci, E. (2026). Türkiye'de Müzik Öğretmenlerinin Müzik Eğitiminde Teknoloji ve Müzik Yazılımları Kullanımına İlişkin Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçları. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, 15*, 1–14.

THE USE OF *GRECO SCRITTO* MARBLE IN THE METROPOLIS (IONIA) AND ITS SIGNIFICANCE FOR URBAN CHRONOLOGY

Res. Asst. Dr. Burak ARSLAN

Ege University,

burak.arslan@ege.edu.tr - 0000-0001-5493-6232

ABSTRACT

Metropolis is an ancient city located in the Torbalı district of İzmir, between the Yeniköy and Özbey villages. Founded in the Hellenistic period, the city remained continuously inhabited until the Beyliks and Ottoman periods. The *greco scritto* type of marble encountered in the ancient city can be readily distinguished from other marble varieties by its characteristic patterns. *Greco scritto* is a medium- to coarse-grained marble, ranging in color from white to grey. Named in the 19th century by the Italian marble collector Francesco Belli, this marble is characterized by numerous fine, sinuous, dark-colored veins. This type of marble, found in various locations across the Mediterranean, is also widespread in the quarries located in the Hasançavuşlar of Tire (İzmir). From the Roman Imperial period onward, *greco scritto* marble identified in settlements throughout the region has been defined by scholars as "Ephesian marble," due to the proximity of these quarries to Ephesus and its extensive use there. However, *greco scritto* is also encountered at Metropolis, both in architectural contexts and in individual artifacts. Moreover, archaeometric analyses have demonstrated that *greco scritto* marbles originating from Tire were distributed as far as Rome and Pompeii. Although the use of *greco scritto* in Metropolis is not as extensive as in Ephesus, it is nevertheless attested in significant structures within the city, particularly in pavement slabs. These structures include public buildings and domestic architecture, such as the bouleuterion, the theatre, and the peristyle house. The use of *greco scritto* marble in Metropolis is especially important for identifying construction activities during the Roman Imperial period and for establishing *termini post quem* for these phases. Furthermore, the presence of *greco scritto* in structures originally built in earlier periods provides crucial evidence for subsequent modifications and chronological developments within these buildings. Comparative analysis of the use of these marbles in other centers "above all in Ephesus" with the examples from Metropolis contributes both to refining the architectural chronology of the city and to understanding diversity of construction activity over time, based on their spatial distribution within the urban fabric.

Keywords : Metropolis, *Greco scritto*, Hasançavuşlar, Marble, Roman Imperial Period.

METROPOLİS ANTİK KENTİ'NDE *GRECO SCRİTTO* CİNSİ MERMERLERİN KULLANIM ALANLARI VE KENT KRONOLOJİSİNDEKİ ÖNEMİ

Arş. Gör. Dr. Burak ARSLAN
Ege Üniversitesi,
burak.arslan@ege.edu.tr - 0000-0001-5493-6232

ÖZET

Metropolis, İzmir'in Torbalı ilçesinde, Yeniköy ve Özbey mahalleleri arasında yer alan bir antik kenttir. Helenistik Dönem'de kurulan kent Beylikler ve Osmanlı Dönemi'ne kadar kesintisiz şekilde yerleşim görmüştür. Antik kentte karşılaşılan *greco scritto* cinsi mermerler karakteristik paternleriyle diğer mermer cinslerinden kolayca ayırt edilebilmektedir. *Greco scritto*, orta ila iri taneli, beyaz ila gri renkli bir mermerdir. 19. yüzyılda İtalyan mermer koleksiyoncusu Francesco Belli'nin isimlendirdiği bu mermerin üzerinde çok sayıda ince, kıvrımlı, koyu renkli damar bulunur. Akdeniz Havzasında farklı lokasyonlarda bulunan bu mermer cinsi, İzmir Tire'deki Hasançavuşlar mahallesinde yer alan ocaklarda da yaygındır. Roma İmparatorluk Dönemi itibariyle bölgedeki yerleşimlerde karşılaşılan *greco scritto*, taş ocaklarının Ephesos'a olan yakınlığı ve buradaki yaygın kullanımı nedeniyle uzmanlar tarafından "Ephesos mermeri" olarak tanımlanmıştır. Ancak Metropolis'te de hem binalarda hem de tekil üretimlerde *greco scritto* ile karşılaşılmaktadır. Ayrıca yapılan arkeometri analizleri Tire kökenli *greco scritto* mermerlerinin Roma ve Pompeii'ye kadar gönderildiğini ortaya koymuştur. Metropolis'teki *greco scritto* kullanımı Ephesos kadar yoğun olmasa da kentte önemli yapılarda özellikle zemin kaplama levhalarında karşılaşılmaktadır. Bu yapılar arasında bouleuterion, tiyatro, peristilli ev gibi kamu binaları ve sivil konutlar yer almaktadır. Metropolis'te *greco scritto* kullanımı özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde gerçekleştirilen inşa faaliyetlerinin tanımlanmasında ve bunlar için birer *terminus post quem* oluşturması açısından oldukça önemlidir. Özellikle daha erken yıllarda inşa edilen yapılarda karşılaşılan *greco scritto* mermerleri yapılardaki dönemsel değişikliklerin ortaya konması bakımında da birer kanıt özelliği taşımaktadırlar. Bu mermerlerin başta Ephesos olmak üzere diğer merkezlerdeki kullanımının Metropolis örnekleriyle karşılaştırılması hem kentteki yapı kronolojisinin detaylandırılmasında hem de kent içindeki dağılımlarından yola çıkarak dönemsel yapı aktivitelerinin anlaşılmasında etkili olmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Metropolis, *Greco scritto*, Hasançavuşlar, Mermer, Roma İmparatorluk Dönemi.

ROMA VE HELLENİSTİK KENTLERDE SU YÖNETİMİ: İDARİ YAPI VE EKONOMİK ORGANİZASYON

Öğretim Görevlisi Dr. Fatih ALTINIŞIK

Süleyman Demirel Üniversitesi,

fatihaltinisik@sdu.edu.tr- ORCID: 0009-0009-9311-8860

ÖZET

Antik Çağ kentlerinde su temini ve dağıtımı, uzun süre boyunca ağırlıklı olarak mühendislik başarıları ve fiziksel altyapı sistemleri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu yaklaşım, su yolları, kemerler ve depolama sistemleri gibi teknik unsurları ayrıntılı biçimde açıklasa da su yönetiminin idari ve ekonomik boyutlarını çoğu zaman ikincil planda bırakmaktadır. Bu çalışma, Roma ve Hellenistik dönem kentlerinde su yönetimini bütüncül bir perspektifle ele alarak söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Araştırma, suyla ilgili memuriyetleri, görev dağılımını ve bu görevlerin ekonomik karşılıklarını inceleyerek kentlerdeki su yönetiminin kurumsal yapısını yeniden değerlendirmektedir. Özellikle su yönetiminde görev alan memurların hiyerarşik organizasyonu, yetki alanları ve sorumlulukları analiz edilmekte; bu görevlilerin maaş ve ücretlerinin kent bütçesinden nasıl karşılandığı ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda su yönetimi, yalnızca teknik bir faaliyet değil, aynı zamanda planlı ve sürdürülebilir bir kamu hizmeti modeli olarak değerlendirilmektedir.

Çalışma, epigrafik veriler ile antik yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Bu kaynaklar aracılığıyla, su yönetiminin idari organizasyonu, iş gücü yapısı ve mali düzenlemeleri hakkında somut bulgular elde edilmektedir. Elde edilen veriler, antik kentlerde su yönetiminin gelişmiş bir bürokratik yapı ve ekonomik planlama gerektirdiğini göstermektedir. Sonuç olarak, Roma ve Hellenistik kentlerde su yönetiminin yalnızca mühendislik becerilerine değil, aynı zamanda örgütlü idari denetime ve ekonomik kaynakların etkin kullanımına dayanan kurumsallaşmış bir sistem olduğu ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Antik Dönem, Su yönetimi, Kamu idaresi, Ekonomi, Epigrafi.

ABSTRACT

Water supply in ancient cities has long been examined primarily through the lens of engineering achievements and physical infrastructure systems. Although this perspective provides detailed insights into aqueducts, channels, and storage facilities, it often neglects the administrative and economic dimensions of water management. This study seeks to address this gap by offering a comprehensive analysis of water management in Roman and Hellenistic cities.

The research focuses on offices related to water administration, the distribution of duties, and the economic compensation associated with these roles, thereby reassessing the institutional framework of urban water governance. Particular emphasis is placed on the hierarchical organization of officials responsible for water management, their spheres of authority, and their

responsibilities. In addition, the study examines how their salaries and wages were financed through municipal budgets. Within this framework, water management is conceptualized not merely as a technical activity but as a structured and sustainable model of public service provision.

The analysis is based on epigraphic evidence and ancient written sources, which provide concrete data on administrative organization, labor structures, and financial arrangements. These findings demonstrate that water management in ancient cities required a sophisticated bureaucratic system and careful economic planning. Ultimately, the study argues that in Roman and Hellenistic urban contexts, water management constituted an institutionalized system sustained not only by engineering expertise but also by coordinated administrative oversight and effective allocation of economic resources.

Keywords: Ancient Period, Water Management, Public Administration, Economy, Epigraphy.

1. GİRİŞ

Antik Çağ kentlerinde suyun temini ve dağıtımı, uzun yıllar boyunca mühendislik ve mimarlık tarihi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Su kemerleri, kanalizasyon sistemleri ve hamam yapıları bu bağlamda ön plana çıkan başlıca unsurlar arasında yer almaktadır.[1]

Ancak bu yaklaşım, su yönetiminin arkasındaki idari organizasyon ve ekonomik mekanizmaların yeterince incelenmemesine neden olmuştur. Oysa Roma ve Hellenistik dönem kentlerine ait epigrafik ve yazılı veriler, suyun yalnızca fiziksel bir kaynak değil, aynı zamanda belirli bir bürokrasi tarafından yönetilen kamusal bir hizmet olduğunu açıkça göstermektedir.[2]

Bu hizmetin sürdürülebilirliği yalnızca teknik altyapıya değil, aynı zamanda idari organizasyona ve ekonomik kaynakların düzenli kullanımına bağlıdır. Bu çalışma, antik kentlerde su yönetimini idari kadrolar, teknik personel ve ekonomik düzenlemeler çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla ele alarak söz konusu sistemin erken bir kamu hizmeti modeli olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmektedir.

2. Su Yönetiminde İdari Yapı

Roma kentinde su yönetimi, belirli bir hiyerarşik yapı içerisinde örgütlenmiştir. Bu yapının en üstünde *Curator Aquarum* (Su İşleri Yöneticisi) yer almakta olup bu görev, Augustus döneminden itibaren yüksek statülü devlet görevlileri tarafından yürütülmüştür.[3]

1Antik çağ su yönetimi çalışmalarının mühendislik odaklı yaklaşımı için bkz. A. Trevor Hodge, Roman Aqueducts and Water Supply (London: Duckworth, 1992), s. 1-15; H. Fahlbusch, Wasserversorgung im antiken Rom (München: Oldenbourg, 1982), s. 10-28.

2Epigrafik kaynakların su yönetimi bağlamında değerlendirilmesi için bkz. Ramsay MacMullen, Roman Imperial Building in the Provinces, Harvard Studies in Classical Philology 64 (1959), s. 207-235; Robert O. Fink, Roman Military Records on Papyrus (Cleveland: Case Western Reserve University, 1971).

3Sextus Julius Frontinus, De Aquaeductu Urbis Romae (Aq.), II.96-98. Frontinus, curator aquarum görevinin Augustus döneminde düzenlendiğini belirtmektedir. Bkz. R. H. Rodgers (ed. ve çev.), Frontinus: De Aquaeductu Urbis Romae (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

Frontinus'un *De Aquaeductu Urbis Romae* adlı eseri, bu unvanın salt protokol değil, fiilî yetki içeren bir makam olduğunu ortaya koymaktadır.[4]

Bu yöneticinin altında yer alan *praetor* ve *aedilis* gibi görevliler, hem su teminiyle ilgili hukuki süreçleri yürütmekte hem de altyapının denetlenmesinden sorumlu tutulmaktaydı.[5] Bu durum, su yönetiminin yalnızca teknik değil, aynı zamanda hukuki ve idari bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir.

Daha alt kademelerde ise *castellarii* (su depoları denetçileri), *circuitores* (denetleyiciler) ve *villici* gibi görevliler yer almaktaydı; bu kişiler hem teknik hem de idari görevleri bir arada yürütmekteydi.[6] Söz konusu çok katmanlı yapı, su yönetiminin rastlantısal değil, kurumsal ve sistematik bir organizasyon niteliği taşıdığını göstermektedir.

Roma İmparatorluğu'na bağlı kentlerde de yerel yönetimler su yönetiminde etkin rol üstlenmekteydi. Eyalet valileri, kent meclisleri ve yerel memurların bu sürece dahil olması, sistemin hem merkezi hem de yerel düzeyde işleyen çok katmanlı bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir.[7] Hellenistik kentlere ait epigrafik belgeler de benzer bir idari tabakalaşmanın varlığına işaret etmekte ve su yönetiminin Roma'ya özgü bir fenomen olmadığını kanıtlamaktadır.[8]

2.1. Teknik ve Operasyonel Kadro

Su yönetimi yalnızca idari görevlilerden oluşmamaktaydı; sistemin işlerliliğini sağlayan geniş bir teknik kadro da bu yapının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktaydı. Frontinus, Roma'daki su şebekesinin bakımında görev alan devlet köleleri ve serbest işçilerin oluşturduğu iki ayrı *familia*'dan söz etmektedir.[9]

Bu kadro arasında yer alan *silicarii*, su şebekesinde meydana gelen arızalara müdahale ederek boru onarımını gerçekleştirmekteydi; *tectores* ise su kemerlerinin yapı ve bakım

4Curator aquarum kurumunun tarihsel gelişimi için bkz. Christer Bruun, The Water Supply of Ancient Rome: A Study of Roman Imperial Administration (Helsinki: Finnish Society of Sciences and Letters, 1991), s. 58-112; Werner Eck, Die staatliche Organisation Italiens in der hohen Kaiserzeit (München: Beck, 1979), s. 34-56.

5Frontinus, Aq. I.17; praetor ve aedilis'in su ile ilgili hukuki sorumlulukları için bkz. Andrew Lintott, Imperium Romanum: Politics and Administration (London: Routledge, 1993), s. 127-145.

6Castellarii ve circuitores gibi alt kademe görevliler için bkz. Frontinus, Aq. II.117; Harry B. Evans, Water Distribution in Ancient Rome: The Evidence of Frontinus (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994), s. 76-93.

7Eyalet düzeyinde su yönetimi için bkz. Fergus Millar, The Emperor in the Roman World: 31 BC-AD 337 (London: Duckworth, 1977), s. 395-410; Arjan Zuiderhoek, The Politics of Munificence in the Roman Empire (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), s. 44-68.

8Hellenistik kentlere ait epigrafik belgeler için bkz. Philippe Gauthier, Les cités grecques et leurs bienfaiteurs (Athènes: École française d'Athènes, 1985), s. 60-85; G. E. Bean - T. B. Mitford, Journeys in Rough Cilicia 1964-1968 (Wien: Böhlau, 1970).

9Frontinus, Aq. II.96: familiae publicae ifadesi devlet mülkiyetindeki köle işçileri tanımlar. Silicarii ve tectores için bkz. Evans, Water Distribution, s. 93-107.

işlerinden sorumluydu.[10] Borularla ilgilenen *villici* gibi görevliler de sistemin günlük işleyişinde kritik bir yer tutmaktaydı.

Bu görev dağılımı, işlerin belirli uzmanlık alanlarına ayrıldığını ve teknik bilgiye dayalı bir iş bölümünün varlığını göstermektedir.[11] Antik kentlerde altyapı hizmetlerinin profesyonelleşmiş bir yapıya sahip olduğu ve teknik uzmanlığın kurumsal yapı içerisinde önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

2.2. Ekonomik Yapı ve Maaş Sistemi

Su yönetiminin sürdürülebilirliği, yalnızca idari ve teknik organizasyona değil, aynı zamanda güçlü bir ekonomik yapıya da bağlıdır. Hellenistik ve Roma dönemine ait belgeler, kent bütçelerinin çeşitli kamu hizmetleri için düzensiz değil, planlı biçimde ayrıldığını göstermektedir.[12]

Kent kasasından yapılan harcamalar yalnızca altyapı yatırımlarını değil, görev alan memurların ve işçilerin maaşlarını da kapsamaktaydı. Özellikle *duumvir*'e bağlı olarak çalışan yazmanlar, yardımcılar, ulaklar ve diğer görevliler için belirli ücretlerin tespit edildiği ve bu ödemelerin düzenli olarak yapıldığı epigrafik kaynaklardan anlaşılmaktadır.[13]

10Onarım ekiplerinin uzmanlık alanları için bkz. Hodge, Roman Aqueducts, s. 287-310; Andrew Wilson, Hydraulic Engineering and Water Supply, in John P. Oleson (ed.), The Oxford Handbook of Engineering and Technology in the Classical World (Oxford: OUP, 2008), s. 285-318.

11Teknik uzmanlaşma ve kurumsal yapı içindeki iş bölümü için bkz. N. de Haan, Bathing in Rome, in Oleson (ed.), Oxford Handbook of Engineering and Technology, s. 624-651.

12Kent bütçeleri ve kamu hizmetleri finansmanı için bkz. Richard Duncan-Jones, The Economy of the Roman Empire: Quantitative Studies (Cambridge: Cambridge University Press, 1982), s. 63-82; Peter Garnsey - Richard Saller, The Roman Empire: Economy, Society and Culture (London: Duckworth, 1987), s. 83-103.

13Duumvir yönetimi altındaki personelin ücret düzeni için bkz. CIL X 5054 (Ager Pompeianus); Jane F. Gardner, Being a Roman Citizen (London: Routledge, 1993), s. 215-228.

Çizelge 1. Roma Kenti'nde Suya İlişkin Memuriyetler Tablosu

<table>
<tr><td colspan="5">Su İşleri Yöneticisi
(Curator Aquarum) – Consül</td></tr>
<tr><td colspan="5">Su İşleri Yöneticisi Yardımcısı ve Vekili
Consül veya Praetor</td></tr>
<tr><td colspan="5">Su ve Su Temini ile Davalara Bakan Hâkim
(Praetor)</td></tr>
<tr><td colspan="5">Mimarlar</td></tr>
<tr><td colspan="5">Aedilisler veya Quaestorler
Gerekli hâllerde su işlerinin ve çalışanlarının denetiminden sorumlu olarak çalışan görevlilerdir.</td></tr>
<tr><td>Villici</td><td>Castellarii</td><td>Circitores</td><td>Silicarii</td><td>Tectores</td></tr>
<tr><td>Görevi borularla ve musluklarla ilgilenmek olan görevlilerdir.</td><td>Şehrin hem içindeki hem de dışındaki tüm dağıtım depolarını (castella) denetlemekle görevli memurlardır.</td><td>Sektörler arası görevleri kontrol etmek, işlerin durumunu incelemek ve ayrıca kendilerine istihdam edilen işçilere göz kulak olmak olan görevlilerdir.</td><td>Şebekede bir sorun yaşandığında borulara zarar vermeden kaldırımları söküp, boruları yenileyen ve su iletimi sağlayan görevlilerdir.</td><td>Su kemerlerinin duvar işçiliğinden sorumlu olan görevlilerdir.</td></tr>
</table>

Çizelge 2. Roma İmparatorluğu'na Bağlı Kentlerde Suya İlişkin Memuriyetler Tablosu

<table>
<tr><td colspan="3">Eyalet Valisi
(Proconsül)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Kent Meclisi
(Ordo Decurio)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Duumvir
Consül denkliğinde olup kentteki idari ve mali işler onun sorumluluğundadır.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Aedilis
Kamuya ait binaların denetlenmesi, aquaductler ve onların işler halde tutulması, suyun kamuya kanal rezervlerinden şehre verilmesi, kanalizasyonları denetlemek ve gerekli hâllerde kanalizasyonların üzerindeki köprülerin yapılması ve hamamları denetlemenin yanında hamamlardaki suların ısıtılması için gereken odunun sağlanması onun sorumluluğundadır.</td></tr>
<tr><td>Gymnasiarkhoi</td><td>Agoranomoi</td><td>Yerel Kült Rahipleri</td></tr>
<tr><td>Gymnasion yapısının veya onun donanımının bakımını ve gerekli olduğu durumda onarımını yaptırmak gymnasiarkhos'un en önemli görevi olup, sorumluluk sahasındaki banyoların su tedariki onun görevleri arasındadır.</td><td>Agorada bulunan sarnıç ve suya dair işlerin yapımının sorumluluğunu üstlenir.</td><td>Kutsal alan içindeki imar faaliyetlerinin yanında Hamam/Gymnasion yapıları ve Kutsal alanlara su getirme işini üstlenirlerdi.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Özgür Köleler
Kentin su temininde, boruların imalatında (plumbarii), hamamlarda ve arazi ve binaların ölçümünde ücretli olarak çalışır.</td></tr>
</table>

Bu tablolar, su yönetimi ve kamu hizmetlerinde görev alan personelin standartlaştırılmış bir ücret sistemine tabi olduğunu ortaya koymaktadır.[14] Söz konusu yapı, düzensiz iş gücüne değil, kurumsal ve ekonomik olarak planlanmış bir sisteme dayanmaktaydı. Öte yandan kent bütçesinden öğretmenler ve doktorlar gibi diğer kamu görevlileri için de maaş ödenmesi, kamu

14Standartlaştırılmış ücret uygulaması için bkz. Léopold Migeotte, L'emprunt public dans les cités grecques (Paris: Société d'édition Les belles lettres, 1984); G. Herman, Ritualised Friendship and the Greek City (Cambridge: CUP, 1987).

hizmetlerinin geniş bir ekonomik organizasyon çerçevesinde yürütüldüğünü göstermektedir.[15] Bu bağlamda su yönetimi, daha geniş bir kamu hizmetleri sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıdır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Elde edilen veriler, Roma ve Hellenistik kentlerde su yönetiminin çok boyutlu bir sistem olduğunu ortaya koymaktadır. İdari yapı incelendiğinde, görevlerin belirli bir hiyerarşi içerisinde dağıtıldığı ve farklı kademelerde uzmanlaşmış memurların yer aldığı görülür. Teknik kadro ise bu yapının uygulayıcı unsuru olarak işlev görmekte ve altyapının süreklilik kazanmasını sağlamaktaydı.

Ekonomik veriler, bu sistemin rastlantısal olmadığını ve aksine düzenli maaş ödemeleri ile kent bütçesiyle desteklenen sürdürülebilir bir organizasyon niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır.[16] Bu durum, su yönetiminin erken bir kamu kurumu mantığıyla işlediğini açıkça göstermektedir.

Dolayısıyla Roma ve Hellenistik kentlerde su yönetimi, idari, teknik ve ekonomik unsurların bütünleştiği kapsamlı bir kamu hizmeti modeli olarak değerlendirilmelidir. Bu yapı, modern belediye hizmetlerinin tarihsel öncülü olarak yorumlanabilir.

Roma ve Hellenistik kentlerde su yönetimi, yalnızca teknik bir altyapı hizmeti olarak değil; hiyerarşik olarak örgütlenmiş idari yapı, uzmanlaşmış iş gücü ve düzenli ekonomik kaynaklarla desteklenen bütüncül bir kamu hizmeti olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelenen veriler, suyun temini ve dağıtımının rastlantısal ya da geçici çözümlerle değil, belirli görev tanımlarına sahip memurlar ve teknik personel aracılığıyla sistematik biçimde yürütüldüğünü göstermektedir.

Su yönetimi sisteminde yer alan farklı kademelerdeki görevliler arasındaki iş bölümü ve hiyerarşi, kurumsallaşmanın temel göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Üst düzey yöneticilerden teknik işçilere kadar uzanan bu yapı, yalnızca idari bir organizasyonu değil, aynı zamanda işlevsel bir koordinasyon mekanizmasını da ortaya koymaktadır.

Kent bütçesinden karşılanan maaşlar ve düzenli ödemeler, bu sistemin ekonomik olarak planlandığını ve sürdürülebilirliğinin biliçli biçimde kurgulandığını göstermektedir. Bu durum, su yönetiminin yalnızca fiziksel bir altyapı faaliyeti değil, aynı zamanda mali kaynakların organize edildiği bir kamu hizmeti alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, antik kentlerde kamu hizmetlerinin beklenenden çok daha gelişmiş ve organize bir yapıya sahip olduğunu ortaya koyarak su yönetiminin tarihsel önemini yeniden

15Öğretmen ve doktorlara belediye bütçesinden maaş ödenmesi için bkz. Robert J. Forbes, Studies in Ancient Technology, vol. 2 (Leiden: Brill, 1955), s. 150-175; Elio Lo Cascio, The Early Roman Empire: The State and the Economy, in Walter Scheidel et al. (ed.), The Cambridge Economic History of the Greco-Roman World (Cambridge: CUP, 2007), s. 619-647.

16Kamu hizmetlerinin kurumsalışması ve tarihsel karşılaştırmalı değerlendirme için bkz. Fikret Yegül, Baths and Bathing in Classical Antiquity (Cambridge, MA: MIT Press, 1992), s. 1-29; Neville Morley, Metropolis and Hinterland (Cambridge: CUP, 1996), s. 134-165.

değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, Roma ve Hellenistik dünyada kamu hizmetlerinin belirli bir uzmanlaşma, görev dağılımı ve mali planlama çerçevesinde yürütüldüğünü ve bu yönleriyle modern belediye hizmetlerinin erken bir örneğini oluşturduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Frontinus, Sextus Julius. *De Aquaeductu Urbis Roma*e. Ed. R. H. Rodgers. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Modern Kaynaklar

Bean, G. E. ve Mitford. T. B. Journeys in Rough Cilicia 1964-1968. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1970.

Bruun, C. *The Water Supply of Ancient Rome: A Study of Roman Imperial Administration.* Helsinki: Finnish Society of Sciences and Letters, 1991.

Duncan-Jones, R. *The Economy of the Roman Empire: Quantitative Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

Eck, W. *Die staatliche Organisation Italiens in der hohen Kaiserzeit*. München: Beck, 1979.

Evans, Harry B. *Water Distribution in Ancient Rome: The Evidence of Frontinus*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994.

Fahlbusch, H. *Wasserversorgung im antiken Rom.* München: Oldenbourg, 1982.

Fink, Robert O. *Roman Military Records on Papyrus*. Cleveland: Case Western Reserve University, 1971.

Forbes, Robert J. Studies in Ancient Technology, vol. 2. Leiden: Brill, 1965.

Gardner, Jane F. *Being a Roman Citizen*. London: Routledge, 1993.

Garnsey, P. ve Richard S. *The Roman Empire: Economy, Society and Culture*. London: Duckworth, 1987.

Gauthier, P. *Les cités grecques et leurs bienfaiteurs. Athènes:* École française d'Athènes, 1985.

Herman, G. *Ritualised Friendship and the Greek City*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Hodge, A. T. *Roman Aqueducts and Water Supply*. London: Duckworth, 1992.

Lintott, A. *Imperium Romanum: Politics and Administration*. London: Routledge, 1993.

Cascio, E. "The Early Roman Empire: The State and the Economy." The Cambridge Economic History of the Greco-Roman World içinde, ed. Walter Scheidel, Ian Morris ve Richard Saller. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 619-647.

MacMullen, R. "Roman Imperial Building in the Provinces." Harvard Studies in Classical Philology 64 (1959), s. 207-235.

Migeotte, L. L'emprunt public dans les cités grecques. Paris: Société d'édition Les belles lettres, 1984.

Millar, F. *The Emperor in the Roman World: 31 BC-AD 337*. London: Duckworth, 1977.

Morley, N. *Metropolis and Hinterland: The City of Rome and the Italian Economy 200 BC-AD 200*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Wilson, A. "Hydraulic Engineering and Water Supply." The Oxford Handbook of Engineering and Technology in the Classical World içinde, ed. John P. Oleson. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 285-318.

Yegül, F. *Baths and Bathing in Classical Antiquity*. Cambridge, MA: MIT Press, 1992.

Zuiderhoek, A. *The Politics of Munificence in the Roman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

18. YÜZYIL BURSA'SINDA KÜRK KULLANIMININ TOPLUMSAL CİNSİYET VE STATÜ BAĞLAMINDA ANALİZİ(1750-1775 TEREKE KAYITLARINA GÖRE)

Yüksek Lisans Öğrencisi, Leyla CUMA

Bursa Uludağ Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü,

0009-0002-5535-427

leylacuma24@gmail.com

ÖZET

Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihinin kaynakları arasında yer alan tereke kayıtları, vefat eden kişilerin maddi dünyasına ve dönemin tüketim alışkanlıklarına dair önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışma, 1750-1775 yılları arasındaki Bursa Şer'iyyeSsicillerine ait 5 farklı defterden seçilen, farklı sosyal sınıflara mensup 80 kadın, 80 erkek terekesi üzerinden karşılaştırmalı bir analiz sunmaktadır.

Araştırmanın sonucunda, kürk kullanımının toplumsal cinsiyet bağlamında farklar gösterdiği tespit edilmiştir. Erkek terekelerinde özellikle nimten kürk kullanımı, hayvan türü olarak zerdeva öne çıkarken; kadınlarda ise estetik değerin arttığı telli, işleme örneklerine rastlanmıştır. Kürkün cinsi ve fiyatı, kişinin toplumdaki yerini doğrudan açıklamaktadır. Samur ve karsak gibi yüksek değerli kürkler üst statü grupları tarafından kullanılırken; kuzu ve kedi kürklerinin daha erişebilir olduğu görülmüştür. Ayrıca sincap, paça, nafe gibi kürklerin, kullanıldığı sosyal sınıfa göre geniş bir fiyat aralığında şekillendiği tespit edilmiştir. Bu veriler, 18. Yüzyıl Bursa'sında kürkün sadece soğuktan korunma aracı olmadığını; aynı zamanda sosyal statüyü ifade ettiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bursa, tereke, 18. Yüzyıl, kürk.

1. GİRİŞ

Kürk, hem işlenmiş hem işlenmemiş tüylü hayvan derilerini ifade eden, kökeni eski Türkçeye dayanan bir terimdir. Tarih öncesi devirlerden beri sooğuktan korunma amacıyla kullanılan kürk, medeniyet ilerledikçe lüks giyim malzemesi haline gelerek zenginlik ve zarafet simgesi olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk zamanlar bir ihtiyaç iken zamanla lükse dönüşen kürk tüketimi, özellikle II. Mahmud dönemine kadar devam etmiştir. Osmanlı piyasasında vaşak, kakum[1], tilki, sansar[2], sincap, zerdeva[3], samur[4], tavşan, kuzu ve kedi gibi çeşitli cins ve kalitede kürkler bulunmaktaydı. En kıymetlileri siyah tilki, Sibirya gri sincabı ve samur iken, farklı mali düzeylere uygun çeşitler de mevcuttu. Kürkler yerli piyasadan temin edildiği gibi özellikle Rusya'dan da ithal edilirdi. Halk arasında kürk giyimi yaygın olup evlilik geleneklerinde de yer alırdı. Sarayda ve devlet ricali arasında ise kürk, resmi kıyafetlerin önemli bir parçasıydı; padişaha mahsus kapanıça, seraser gibi özel kürk modelleri bulunurdu.[5]

Bu çalışmanın temel veri kaynağını ise muhallefat (tereke) kayıtları oluşturmaktadır. Muhallefat, Osmanlı hukuk sisteminde ölen kişilerin geride bıraktığı eşya ve malların tespit ve taksimini konu alan kayıtlardır. Şer'iyye sicilleri içerisinde en sık rastlanan belge tütü olan bu kayıtlar, ölen kişinin kimliği, aile durumu, mesleği, unvanı, menkul-gayrimenkul malları, nakit para, ziynet eşyası, kitaplar, borç ve alacak ilişkileri, köle-cariyeler, mehir ve nafaka gibi oldukça ayrıntılı bilgiler sunar. Özellikle askeri zümre mensupları için zorunlu tutulan bu kayıtlar, tereke, kassam, metrukat ve muhallefat defterleri gibi farklı isimlerle anılmış; farklı mahkeme ve arşivlerde 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıl başlarına kadar uzanan geniş bir zaman dilimini kapsayan binlerce defter halinde günümüze ulaşmıştır.[6]

Konuyla ilgili yapılmış bazı çalışmalar bulunmaktadır. Açıkel ve Alkoç, 1771-1830 yılları arasında Tokat Şer'iyye Sicilleri'ndeki miras kayıtları çerçevesinde erkeklerin kullandığı kürk

[1] Kakum: kuzey memleketlerinde bulunur sansar ve gelinciğe benzer boz ve siyah kuyruklu hayvan. Bkz. Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* (İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969), s. 140.
[2] Sansar: ormanlarda ağaç kovuklarında barınan, kürkü makbul, yabani, yırtıcı, küçük etçil hayvan. Bkz. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lugatı,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2023, "Sansar" maddedi, (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2026, Lugatim.com).
[3] Zerdeva: İskandinavya ve Rusya'nın buzlu bölgelerinde yaşayan, sansar cinsi, küçük, etçil memeli hayvan. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı, "Zerdeva"* maddesi.
[4] Samur: Avrupa'nın kuzeyinden Kamçatka'ya kadar yaygın bir alanda yaşayan, yumuşak ve inci tüylü, kısa kuyruklu, küçük memeli hayvan. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı, "Samur"* maddesi.
[5] Filiz Karaca, "Kürk", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/563-566.
[6] Mehmet İpşirli, "Muhallefat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 31/13. Ayrıca terekeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659), *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi* 3/5-6 (1966).

çeşitleri ve kürklerin kaplandığı kumaş türlerini incelemiştir.[7] Güllüdağ ise 18. Yüzyıl İstanbul Kadı Sicilleri'nden hareketle dönemin İstanbul'undan kullanılan türk çeşitlerini tespit etmiştir.[8] Ancak mevcut literatürde 18. Yüzyıl Bursa'sında kürk kullanımını toplumsal cinsiyet ve statü bağlamında ele alan müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın veri kaynağını, 1750-1775 yıllarına ait Bursa Şer'iyye Sicilleri'nden B172, B173, B174, B178 ve B198 numaralı beş tereke defteri oluşturmaktadır. Söz konusu defterler taranarak içerdikleri tereke kayıtlarından kürkle ilgili veriler çıkarılmıştır. Çalışmanın örneklemi, farklı sosyal sınıf ve meslek gruplarını temsil edecek şekilde, her cinsiyetten 80 kişi olmak üzere toplam 160 tereke kaydından meydana gelmektedir. Seçilen terekelerde yer alan kürkler, türlerine göre sınıflandırılmış; her bir kürk türü için en düşük ve en yüksek fiyatlı örnekler tespit edilerek fiyat aralıkları belirlenmiştir. Ardından bu fiyat aralıkları, ölen kişinin cinsiyeti, mesleği/unvanı ve sosyo-ekonomik statüsü ile ilişkilendirilerek karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir.

2. TEREKE KAYITLARINA GÖRE BURSA'DA KADIN GİYİMİNDE KÜRK KULLANIMI

İncelenen tereke kayıtlarında hem maddi değerleri hem de süsleme özellikleri bakımından çeşitlilik gösteren pek çok kürk türüne rastlanmıştır. Dönemin kürk kullanımını yansıtan bu örnekler arasında özellikle; kakum, sansar, sincap, zerdeva, samur ve karsak[9] gibi değerli kürklerin varlığı dikkat çekmektedir. Örneğin, Veled-i Yaniç mahallesinde ikamet eden Yusuf Bey kızı Rahime hanım'ın[10] terekesinde kaydedilen 32400 kuruş değerindeki samur kürkü lüks tüketimin örnekleri arasında yer almaktadır.[11] Samur kürklerin değerleri, diğer kürk nevilerine kıyasla maddi açıdan oldukça yüksek olup, genellikle 3820 kuruş ile 32400 kuruş arasında

[7] Ali Açıkel ve Şule Sema Alkoç, "Osmanlı'da Erkek Giyiminde Kürk Kullanımı ve Kürk Çeşitleri: Tokat Örneği (1771-1830)", *History Studies* 16/3 (2024), 337-353.
[8] Nesrin Güllüdağ, "18. Yüzyıl İstanbul'unda Kürk ile İlgili Sözvarlığı", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/2 (2024), 518-529.
[9] Karsak: kısa kulaklı, açık kahverenkli, karnı beyaz, küçük tilki. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı, "*Karsak" maddesi.
[10] Hanım: kadınlardan içtimai mevkileri nispeten yüksek olanlar için kullanılan bir tabirdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* 2. baskı, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), C. I., s. 730.
[11] BŞS, B173 61a.

değişmektedir. Incelenen kayıtlarda samur kürklerin daha çok hanım veya şerife[12] gibi belirli unvana ve sosyo-ekonomik statüsüne sahip kişiler tarafından tercih edildiği görülmektedir.

Samur kürklerin yanı sıra maddi değeriyle öne çıkan bir diğer kürk türü ise, kakum kürkler olmuştur. Nitekim Üç Kuzular mahallesinde ikamet eden Ali Ağa[13] kızı Şerife Rukiye'nin terekesinde yer alan 6500 kuruş değerindeki kakum kürkü dikkat çekmektedir.[14] Kakum kürklerin de tıpkı samur kürkleri gibi şerife unvanlı hanımlar tarafından tercih edildiği görülmüştür. Nitekim Veled-i Enbiya mahallesinde ikamet eden İbrahim Efendi'nin[15] kızı Şerife Rukiye'nin yüksek maddi değere sahip 3 adet kakum kürkü bu durum için önemli bir örnek teşkil etmektedir.[16] Ayrıca dönemin modasını yansıtan işleme kakum örneğine Hoşkadem mahallesinde ikamet eden Es-Seyyid[17] Mehmed kızı Şerife Saliha'nın terekesinde 4200 kuruş değerinde kaydedilmiştir.[18]

Incelenen terekelerde kullanımına rastlanan bir diğer kürk çeşidi ise, zerdevadır. Nitekim Veled-i Enbiya mahallesinde ikamet eden Es-Seyyid İbrahim Efendi'nin kızı Şerife Rukiye'nin terekesinde 6000 kuruş değerinde bir adet zerdeva kürk kaydedilmiştir.[19] Ayrıca bir adet telli zerdeva örneği de Veli Şemseddin mahallesinde ikamet eden Es-Seyyid El-Hac Mustafa Efendi'nin kızı Şerife Zeyne'nin terekesinde yer almaktadır.[20] Öte yandan sansar kürkler de tercih edilenler arasında yer almaktadır. Nitekim Hacı Sevinç mahallesinde ikamet eden Es-Seyyid Mehmed Çelebi[21] kızı Şerife Amine'nin terekesinde 3100 kuruş değerinde bir adet sansar kürk kaydedildiği görülmüştür.[22] Bunun yanı sıra, Veled-i Habib mahallesinde ikamet eden El-Hac Mehmed kızı Fatma'nın terekesinde 3560 kuruş değerinde bir adet şali[23] kaplı

[12] Şerife: Peygamber'in torunu Hazret-i Hasan'ın neslinden gelenler hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. III,* s. 342.
[13] Ağa: eskiden yüksek mevki sahipleri hakkında kullanılır bir tabirdi. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I,* s. 21.
[14] BŞS, B174 97b.
[15] Efendi: okuyup yazması olanlara unvan olarak verilen bir tabirdir. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. I, s. 505.
[16] BŞS, B173 19b.
[17] Seyid: Hazreti Muhammed'in torunu (Hüseyin)in neslinden gelenler hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. III,* s. 200.
[18] BŞS, B174 47b.
[19] BŞS, B173 19b.
[20] BŞS, B178 84b.
[21] Çelebi: muhtelif sanat ve meslek sahiplerine alem olmuş bir tabirdir. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. I, s. 342.
[22] BŞS, B174 36b.
[23] Şali: tiftikten dokunan ince kumaş adıdır. Bkz. Pakalın: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. III, s. 307.

sansar kürk tespit edilmiştir.[24] Çalışmaya dahil edilen terekelerde sansar kürklerin 1200 kuruş ile 4600 kuruş arası seyrettiği görülmüştür ancak Sultan Orhan Gazi mahallesinde ikamet eden Mehmed Selim Efendi'nin kızı molla[25] kadın Lubabe Hanım'ın terekesinde bu ortalamanın oldukça altında, 440 kuruş değerinde bir adet sansar kürk kaydı tespit edilmiştir.[26]

Çalışmaya dahil edilen terekeler içerisinde karsak kürk kullanımına da rastlanmaktadır. Nitekim Eşerefiler mahallesinde ikamet eden Umdetü'l Müderrisin Mehmed Efendi'nin kızı Hanife'nin terekesinde 4000 kuruş değerinde bir adet karsak kürk yer almaktadır.[27] Bunun yanı sıra sincap kürkler de tercih edilenler arasında olmuştur. Nitekim Manastır mahallesinde ikamet eden Mustafa kızı Hacı Ayşe'nin terekesinde bir adet sincap kürk tespit edilmiştir.[28] Ayrıca sincap kürklerin değeri 249 kuruş ile 3600 kuruş değiştiği görülmektedir.

Kürkler içerisinde paça örnekleri de dikkat çekmektedir. Nitekim İsa Bey mahallesinde ikamet eden Abdullah Ağa'nın kızı Fatma'nın paça kürkü 2000 kuruş değerinde kaydedilmiştir.[29] Bir diğer paça örneği ise Ebu Şehme mahallesinde ikamet eden El-Hac Eyüp Ağa'nın kızı Emetullah'ın terekesindeki 1200 kuruş değerinde kaydedilen samur paçası kürkü olmuştur.[30] Paça kürklerin fiyatları 800 kuruş ile 2000 kuruş arası değiştiği görülmüştür.

Süsleme özelliği açısından telli, çiçekli ve işleme örnekleri dikkat çekmektedir. Nitekim Tuz pazarı mahallesinde ikamet eden İbrahim kızı Şivane'nin terekesinde 1500 kuruş değerinde bir adet çiçekli sansar kürkü bulunurken, Veled-i Habib mahallesinde ikamet eden Abdullah kızı Ayşe'nin terekesinde 2450 kuruş değerinde bir adet telli kürk yer almaktadır.[31]

Bunların yanı sıra şali örneklere de rastlanmıştır. Nitekim Veled-i Habib mahallesinde ikamet eden El-Hac Mehmed kızı Fatma'nın terekesinde 3560 kuruş değerinde bir adet şali sansar kürk bulunurken, Reyhan Paşa mahallesinde ikamet eden Abdullatif kızı Saliha'nın terekesinde 3480 kuruş değerinde bir adet şali kakum kürk yer almaktadır.[32]

Maddi açıdan yüksek seyreden ve toplumun belirli sınıfı tarafından tercih edilen kürklerin yanı sıra, daha uygun maliyetli ve herkes tarafından ulaşılabilen örneklere de rastlanmaktadır.

[24] BŞS, B174 6b.
[25] Molla: mevleviyet payesini ihraz eden ulema hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimeleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. II, s. 549.
[26] BŞS, B174 96b.
[27] BŞS, B198 26a.
[28] BŞS, B172 51b.
[29] BŞS, B172 78a.
[30] BŞS, B173 35a.
[31] BŞS, B174 60b.; BŞS, B198 11b.
[32] BŞS, B174 6b.; B173 44a.

Örneğin, Veled-i Mizan mahallesinde ikamet eden İbrahim kızı Hüsniye'nin terekesinde 221 kuruş değerinde bir adet kuzu kürkü kaydedilmiştir.[33] Çalışmaya dahil edilen terekelerde kuzu kürklerinin fiyatları 30 kuruş ile 221 kuruş arası değiştiği görülmektedir. Kuzu kürklerinin yanı sıra, Filiboz mahallesinde ikamet eden Hüseyin kızı Lubabe'nin terekesinde 300 kuruş değerinde kedi kürkü kaydedilmiştir.[34] Ayrıca kedi kürklerinin değeri 330 kuruş ile 281 kuruş arası değiştiği görülmüştür.

Son olarak nafe[35] kürk örnekleri de tespit edilmiştir. Nitekim Arap Mehmed mahallesinde ikamet eden Hatice'nin terekesinde 1101 kuruş değerinde bir adet nafe kürk yer almaktadır.[36]

3. TEREKE KAYITLARINA GÖRE BURSA'DA ERKEK GİYİMİNDE KÜRK KULLANIMI

Incelenen erkek terekelerinde, hem maddi hem de çeşitlilik bakımından üst statü grubunun lüks tüketim alışkanlıklarını ve dönemin erkek modasını yansıtan pek çok kürk kaydına rastlanmıştır. Incelemeye dahil edilen terekeler arasında en yüksek maddi değere sahip kürk kaydı, İsa Bey mahallesinde ikamet eden Mehmed Ağa oğlu Yörük Ağası Es-Seyyid Ali ağa'nın terekesinde 26000 kuruş değerinde samur biniş[37] kürk yer almaktadır. Ali Ağa'nın, 3620 kuruş değerinde bir adet çılkava[38] kürk, 6000 kuruş değerinde bir adet karsak biniş kürk, 12000 kuruş değerinde bir adet beyaz karsak kürk, 10200 kuruş değerinde şali kaplı kakum kürk, 880 kuruş değerinde nimten[39] kedi kürk, 23000 kuruş değerinde biniş kürk, 1200 kuruş değerinde karsak biniş kürk, 3000 kuruş değerinde kakum nimten kürk olmak üzere toplam 9 adet kürkü bulunmaktadır.[40] Bu kürklerin tamamının yüksek maliyetli olması, şahsın sosyo-ekonomik gücünü net bir şekilde ortaya koymaktadır.

[33] BŞS, B172 37a.
[34] BŞS, B178 6a.
[35] Nafe: derisinden kürk yapılan hayvan postlarının karın altına gelen tarafı ve postun bu kısmından yapılmış kürk. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı,* "Nafe" maddesi.
[36] BŞS, B178 82b.
[37] Biniş: yüksek tabakadan ve bilhassa ulema efendilerin giydiği bir nevi cübbenin adı; avamın giydiği cübbeden farkı bedenin daha geniş, kollarının da daha bol ve uzun olması idi. Bkz. Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* (İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969), s. 39.
[38] Çılkava: kurdun ense kımından yapılan kürk. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı,* "Çılkava" maddesi.
[39] Nimten: iç gömleği üstüne giyilir, etekleri kalçaları örtecek kadar uzun, uzun kollu, düz yakalı, önü yarım yırtmaçlı, esnaf harcı erkek dış gömleği. Bkz. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* s. 174.
[40] BŞS, B198 42b.

Terekesinde tespit edilen kürklerin çokluğu ve yüksek değerleriyle dikkat çeken bir diğer isim ise Orhan Gazi mahallesinde ikamet eden El-Hac İbrahim Efendi oğlu Ahmet Efendi olmuştur. Ahmet Efendi'nin terekesinde en yüksek maliyetli kürk, 8600 kuruş değerindeki kebir karsak kürkü olmuştur. Bunun yanı sıra, 1210 kuruş değerinde bir adet sincap kürk, 3200 kuruş değerinde kebir nafe kürk, 381 kuruş değerinde sincap kürk, 3900 kuruş değerinde kebir sincap kürk, 700 kuruş değerinde paça kürk, 3500 değerinde kebir zerdeva kürk, 2400 değerinde nafe biniş kürk, 2610 değerinde karsak biniş kürk, 5700 kuruş değerinde samur paçası biniş kürk olmak üzere toplam 11 adet kürkü bulunmaktadır.[41]

Erkek terekelerinde kürk çeşitliliği açısından dikkat çeken bir diğer önemli şahıs ise ilmiye sınıfına mensup, Şeyh Paşa mahallesinde ikamet eden El-Hac Eyüp oğlu Müderrisin-i Kiramdan Es-Seyyid Yakup olmuştur. Nitekim kendisinin terekesinde 9000 kuruş değerinde bir adet şali kaplı kakum kürk, 2020 değerinde bir adet nafe biniş kürk, 3010 değerinde bir adet kakum nimten kürk, 2400 değerinde sincap biniş kürk, 4050 değerinde nafe kürk, 4400 değerinde zerdeva kürk, 3650 değerinde sincap kürk, 2350 kuruş değerinde zerdeva boğası[42] nimten kürk, 4800 kuruş değerinde kakum nimten kürk, 18390 kuruş değerinde samur paçası kürk, 5300 kuruş değerinde nafe biniş kürk, 3400 kuruş değerinde zerdeva biniş kürk olmak üzere toplam 12 adet kürk tespit edilmiştir.[43] Zengin kürk varlığıyla öne çıkan bir diğer kayıt ise, Veli Şemseddin mahallesinde ikamet eden Es-Seyyid Mehmed oğlu Müderrisin Erad-ı Şivanı Zade Es-Seyyid İbrahim Efendi'ye aittir. Terekesinde 600 kuruş değerinde kırmızı çuha[44] kaplı nimten kürk, 3000 kuruş değerinde mai çuha kaplı nafe kürk, 7740 kuruş değerinde al sof[45] kaplı kakum kürk, 6000 kuruş değerinde şali kaplı sincap kürk, 360 kuruş değerinde köhne sansar paçası nimten kürk kayıtları yer almaktadır.[46]

Bunların yanı sıra, erkek kürklerinde kaplama malzemesi olarak çuha kullanımı dikkat çekmektedir. Nitekim İbrahim Paşa mahallesinde ikamet eden Eş-Şeyh[47] Es-Seyyid Mehmed Efendi oğlu hafız Es-Seyyid Mustafa Efendi'nin terekesinde 1000 kuruş değerinde bir adet çuha

[41] BŞS, B198 5b.
[42] Boğası: Amerikan bezine benzeyen ve kaput benzini de andıran bir nevi bez; pamuk ipliğinden dokunurdu. Astarlık seyrek bezdir. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* s. 237.
[43] BŞS, B174 19b.
[44] Çuha: Çözgü ve atkı iplikleri yün yapağından iğrilmiş iplikten, düz renkte, zarif ve tok bir kumaştır. Bkz. Melek Sevüktekin Apak, Filiz Onat Gündüz ve Fatma Öztürk Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri,* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. baskı, 1997, s. 24.
[45] Sof: tiftik yapağından ince bükülmüş iplikle dokunan düz kumaş. Bkz. Apak vd., *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri,* s. 31.
[46] BŞS, B173 14a.
[47] Şeyh: terikatın piri için kullanılan bir tabirdir. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. III., s. 346

kürk tespit edilirken, Kiremitçi mahallesinde ikamet eden Ömer oğlu Es-Seyyid Ahmet'in terekesinde 1201 kuruş bir adet çuha biniş kürk yer almaktadır.[48] Kumaş kullanımına dair bir diğer örnek ise şali kumaşlardır, örneğin, Süzen kefen mahallesinde ikamet eden El-Hac Mustafa oğlu Saadallah Ağa'nın terekesinde 6050 kuruş değerinde bir adet şali taraflı zerdeva biniş kürk ve 3000 kuruş değerinde bir adet şali taraflı kakum kürk kaydı bulunmaktadır.[49]

Incelenen kayıtlarda çılkava kürk kullanımına da rastlanmıştır. Nitekim Köseler mahallesinde ikamet eden İbrahim oğlu Mutaf[50] El-Hac Mehmed'in terekesinde 1110 kuruş değerinde bir adet çılkava kürk yer alırken, Veled-i Harir mahallesinde ikamet eden Mehmed oğlu Eş-Şeyh Abdülkadir Efendi'nin terekesinde 1800 kuruş değerinde bir adet çılkava kürk yer almaktadır.[51] Kullanımıyla öne çıkan bir diğer tür ise paça kürkler olmuştur. Nitekim Camii Kala mahallesinde ikamet eden İshak oğlu kuşçu El-Hac Ahmed Ağa terekesinde 3400 kuruş değerinde bir adet sansar paçası kürk yer alırken, Abdal Mehmed mahallesinde ikamet eden Ali oğlu boyacı Hüseyin Paşa'nın terekesinde 4500 kuruş değerinde bir adet paça kürk kaydına rastlanmıştır.[52] Bunların yanı sıra, Umurbey mahallesinde ikamet eden Es-Seyyid şerif Mehmed Efendi oğlu Müderrisin-i Kiramdan Abdülfettah Efendi'nin terekesinde 3110 kuruş değerinde bir adet köhne vaşak paçası kürk kaydı yer almaktadır.[53] Ayrıca Manastır mahallesinde ikamet eden hacı Süleyman oğlu Kethüda[54] Mehmed Ağa'nın terekesinde 2900 kuruş değerinde bir adet paça kürk kaydedilmiştir.[55]

Dönemin erkekleri tarafından tercih edilen bir diğer tür ise zerdeva kürkler olmuştur. Nitekim Arap Mehmed mahallesinde ikamet eden El-Hac Ahmet Ağa oğlu Altuntaşlı Zade El-Hac İbrahim Ağa'nın terekesinde 3050 kuruş değerinde bir adet zerdeva boğası biniş kürk kaydı yer almaktadır.[56] Kayıtlarda rastlanan bir kürk türü ise tilki kürkleridir. Nitekim El-Hac Yakup mahallesinde Mustafa Ağa oğlu Müderrisin-i Kiramdan Es-Seyyid Mehmed Efendi'nin terekesinde 3000 kuruş değerinde bir adet beyaz tilki kürkü yer almaktadır. Es-Seyyid Mehmed

[48] BŞS, B172 1b.; B174 40a.
[49] BŞS, B173 65a.
[50] Mutaf: kıldan çul dokuyan veya satan kimse. Bkz. Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki,* (Dersaadet: İkdam Matbaası, 1988), s. 1427.
[51] BŞS, B198 10a.; B173 7a.
[52] BŞS, B174 76a.; B173 17b.
[53] BŞS, B172 28a.
[54] Kethüda: büyük devlet adamlarıyla zenginlerin işlerini gören adam hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II,* s. 251
[55] BŞS, B172 88b.
[56] BŞS, B173 23a.

Efendi'nin terekesinde dikkat çeken bir diğer kürk kaydı ise 2000 kuruş değerindeki mai karsak nimten kürk olmuştur.[57]

Sincap kürk türü de kayıtlarda rastlanan ve tercih edilenler arasındadır. Nitekim Kavaklı mahallesinde ikamet eden Abdullah oğlu El-Hac Mustafa'nın terekesinde 1420 kuruş değerinde bir adet sincap kürk yer alırken, Emirhan mahallesinde ikamet eden Abdullah oğlu Mehmed Ağa'nın terekesinde 621 kuruş değerinde bir adet sincap nimten kürk kaydına rastlanmıştır.[58] Bunun yanı sıra, dönemin erkek modasında nimten kürk kullanımı dikkat çekmektedir. Nitekim Çardak mahallesinde ikamet eden Hüseyin oğlu Mehmed Ağa'nın terekesinde 800 kuruş değerinde bir adet nimten kürk yer alırken, Hayrüddin mahallesinde ikamet eden El-Hac Hasan oğlu Molla Ömer'in terekesinde 1320 kuruş değerinde nimten kürk kaydı tespit edilmiştir.[59]

Incelenen kayıtlarda kullanımına rastlanan bir diğer kürk türü ise nafe kürkler olmuştur. Erkek terekelerinde nafe kürklerin maddi değerleri arasında görülen belirgin farklar dikkat çekmektedir. Nitekim Şehabeddin mahallesinde ikamet eden Hasan Çelebi oğlu El-Hac Nuh Paşa'nın terekesinde 2000 kuruş gibi yüksek bir değerde bir adet nafe kürk kaydı yer alırken, Arap Bey mahallesinde ikamet eden Mustafa Ağa oğlu Salih Ağa'nın terekesinde bu ortalamanın oldukça altında, 240 kuruş değerinde bir adet nafe kürk tespit edilmiştir.[60]

Yüksek maliyetli ve lüks tüketimi yansıtan bu örneklerin yanı sıra, terekelerde daha uygun maliyetli kürk kullanımlarına da rastlanmıştır. Örneğin, Kara Şeyh mahallesinde ikamet eden Recep oğlu El-Hac Ahmet Paşa'nın terekesinde, 300 kuruş değerinde bir adet kedi kürkü yer alırken, Hacılar mahallesinde ikamet eden El-Hac Ahmet oğlu Mustafa'nın terekesinde 450 kuruş değerinde bir adet kuzu kürkü kaydedilmiştir.[61]

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1750-1775 yılları arasındaki Bursa tereke kayıtlarının incelenmesi, kürkün Osmanlı toplumunda yalnızca iklim koşullarına karşı koruyucu bir unsur değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyet, statü ve ekonomik gücün göstergesi olduğunu ortaya koymuştur. Kadın terekelerinde

[57] BŞS, B174 56a.
[58] BŞS, B172 17a.; B173 64b.
[59] BŞS, B173 77b.; B172 65a.
[60] BŞS, B172 59b.; B173 23b.
[61] BŞS, B173 21a.; BŞS, B172 12b.

süsleme ve estetik yönü öne çıkan telli, çiçekli ve işleme kürkler dikkat çekerken; erkek terekelerinde ise daha yoğun ve çeşitlilik bakımından zengin bir kürk kullanımı görülmüştür.

Özellikle erkek terekelerinde zerdeva ve nafe kürklerin tercih edilmesi, dönemin erkek modasında bu türlerin öne çıktığını göstermektedir. Ayrıca erkelerde beyaz tilki kürkü ve vaşak paçası kürkü gibi nadir ve yüksek değerli örneklerin tespit edilmesi, kürkün erkekler için statü ve güç sembolü olarak işlev gördüğünü kanıtlamaktadır. Kadınlarda ise samur ve kakum gibi pahalı kürkler daha çok hanım ve şerife unvanlı kişilerde görülmüş, bu da toplumsal tabakalaşmanın tüketim alışkanlıklarına doğrudan yansıdığını göstermektedir.

Erkek terekelerinde kürk kullanımının yoğunluğu dikkat çekmektedir. Özellikle ilmiye sınıfına mensup kişilerin terekelerinde 9 ile 12 arasında değişen kürk kaydı bulunması, bu grubun hem ekonomik gücünü hem de sosyal konumunu yansıtmaktadır.

Kürklerin fiyat aralıkları, toplumun farklı tabakaları arasındaki ekonomik ayrışmayı somut biçimde göstermektedir. Samur ve kakum gibi yüksek maliyetli kürkler üst sınıflara aitken; kuzu ve kedi kürkleri daha erişilebilir tüketim örnekleri olarak alt tabakada görülmüştür. Bununla birlikte, aynı kürk türünün farklı sosyal sınıflarda farklı fiyatlarla kaydedilmesi (örneğin sincap ve nafe kürkler), tüketim kültürünün esnekliğini ve dönemin ekonomik çeşitliliğini göstermektedir.

Sonuç olarak, 18. Yüzyıl Bursa'sında kürk kullanımı toplumsal cinsiyet ve statü bağlamında belirgin farklılıklar göstermiştir. Kadınlar için kürk daha çok estetik ve zarafet unsuru iken, erkekler için güç mevki ve ekonomik gücün göstergesi olmuştur. Bu bulgular, Osmanlı sosyal ve kültürel tarihinin maddi kültür boyutunu anlamada tereke kayıtlarının ne denli önemli bir kaynak olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Çizelge 1: 1750-1770 Bursa Terekelerinde Cinsiyete Göre Kürk Fiyat Aralıkları

Kürk Türü	Kadın (fiyat aralığı)	Erkek (fiyat aralığı)	Kullananlar (unvan/sınıf)
Samur	3820- 32400	2400- 26000	Hanım, Şerife, Ağa, Efendi
Kakum	1000-6500	600- 10200	Hanım, Şerife, Ağa, Seyyid, El-hac
Sansar	1200- 4600	1200- 3400	Şerife, Ağa, El-hac
Zerdeva	5000- 6000	2350- 8000	Şerife, El-hac, Efendi, Müderrisin-i Kiram
Kuzu	30- 221	250- 450	Alt Tabaka
Kedi	281- 681	300- 900	Alt ve orta tabaka

Sincap	249- 3600	480- 6000	Geniş yelpaze
Nafe	270- 1101	240- 4050	Geniş yelpaze

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

B172, B173. 174, B178, B198 Numaralı Bursa Şer'iyye Sicilleri

2. Diğer Kaynaklar

Açıkel, Ali ve Şule Alkoç, " Osmanlı'da Erkek Giyiminde Kürk Kullanımı ve Kürk Çeşitleri: Tokat Örneği (1771-1830)", *History Studies,* Cilt 16, Sayı 3 (2024), s. 337-353.

Apak, Melek Sevüktekin, Filiz Onat Gündüz ve Fatma Öztürk Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri,* 1. baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Neşriyat,* 2023. (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2026, Lugatim.com).

Barkan, Ömer Lütfi. "Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi,* Cilt 3, Sayı 5-6 (1966).

Güldağ, Nesrin. "18. Yüzyıl İstanbul'unda Kürk ile İlgili Sözvarlığı", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 21, Sayı 2 (2024), s. 518-529.

İpşirli, Mehmet. "Muhallefat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Cilt 31, Ankara: TDV Yayınları, 2005, s. 31.

Karaca, Filiz. "Kürk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Cilt 26, Ankara: TDV Yayınları, 2002, s. 563-566.

Koçu, Reşat Ekrem. *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Cilt I, II, III, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

Şemseddin Sami. *Kamus-i Türki,* Dersaadet: İkdam Matbaası, 1988.

AYDIN'DAN İZMİR'E: OSMANLI VİLAYET REFORMU VE ÇEVRE TARİHİ PERSPEKTİFİNDEN VİLAYET MERKEZİNİN TAŞINMASI (1850–1867)[1]

FROM AYDIN TO İZMİR: RELOCATION OF THE PROVINCIAL CENTER FROM THE PERSPECTIVE OF THE OTTOMAN PROVINCIAL REFORM AND ENVİRONMENTAL HISTORY (1850–1867)

Doktora Öğrencisi İbrahim BERCİ

Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Tarih Anabilim Dalı

iberci13@gmail.com – ORCID ID 0000-0003-0161-6758

Özet

Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı yönetimi, merkezîleşme ve modernleşme hedefleri doğrultusunda vilayet düzenlemelerini hayata geçirmiştir. Bu süreçte İzmir, hem liman kenti olarak uluslararası ticaretin odak noktası hâline gelmiş hem de çevresindeki ekolojik ve ekonomik ağları yeniden şekillendirmiştir. Demiryolu hatları, tarımsal ihracatın artışı ve liman altyapısının gelişimiyle İzmir giderek daha güçlü bir merkez hâline gelirken, Aydın'ın hinterlandındaki doğal kaynaklar bu yeni düzenin hammaddesi olmuştur. Çalışma, Osmanlı vilayet reformlarının yalnızca siyasi-idari bir düzenleme olmadığını, aynı zamanda çevresel süreçlerle iç içe geçmiş bir dönüşüm olduğunu vurgulamaktadır. William Cronon'un "birinci doğa" (doğal unsurlar) ve "ikinci doğa" (insan eliyle şekillenen yapılar) ayrımı üzerinden Aydın'ın doğal üstünlüğü ve İzmir'in modernleşme ve ticaret ağlarıyla öne çıkışı açıklanmaktadır. Ayrıca çalışma, Osmanlı vilayet reformlarının yalnızca merkezîleşme değil aynı zamanda ekolojik dönüşüm ve toplumsal süreçlerle iç içe geçmiş çok boyutlu bir modernleşme olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Tarihi, Tanzimat Dönemi, Vilayet Reformları, İzmir, Aydın.

Abstract

With the Tanzimat period, the Ottoman administration implemented provincial regulations in line with its goals of centralization and modernization. During this process, Izmir not only became a focal point of international trade as a port city but also reshaped the surrounding ecological and economic networks. As Izmir grew into an increasingly powerful center through railway lines, the expansion of agricultural exports, and the development of port infrastructure, the natural resources in Aydın's hinterland served as the raw material for this new order. This study emphasizes that the Ottoman provincial reforms were not merely political-administrative

[1] Bu Araştırma, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda yürütülen ve Prof. Dr. Sezen Karabulut Danışmanlığında hazırlanmakta olan "Çevre Tarihi Perspektifinden Temizlik Algısı Gelişimi ve Beledi Hizmetlere Yansıması (19. Yüzyıldan Erken Cumhuriyet'e)" ismini taşıyan doktora tezinden üretilmiştir.

arrangements but also a transformation intertwined with environmental processes. Through William Cronon's distinction between "first nature" (natural elements) and "second nature" (human-shaped structures), Aydın's natural superiority and Izmir's prominence via modernization and trade networks are explained. Furthermore, the study reveals that the Ottoman provincial reforms represented a multi-dimensional modernization interwoven not only with centralization but also with ecological transformation and social processes.

Keywords: Environmental History, Tanzimat Period, Provincial Reforms, Izmir, Aydın.

1. Giriş

19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti, Tanzimat reformlarının ivmesiyle taşra idaresinde köklü bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca idarî yapının merkezîleşmesinden ibaret değildir. Aynı zamanda taşra bölgelerinin ekonomik ve doğal dinamiklerinin yeniden tanımlanmasını da beraberinde getirmiştir. Çalışmanın temel araştırma sorusu, doğa unsurlarının bir aktör olarak Osmanlı vilayet reformlarını nasıl etkilediğini incelemektir. Bu bağlamda 1850–1867 yılları arasında Aydın'dan İzmir'e vilayet merkezinin taşınması çevre tarihi perspektifiyle ele alınmaktadır. İzmir'in merkez konumuna yükselmesi yalnızca idari bir karar olmayıp ticaret yollarının liman üzerinden yeniden örgütlenmesi, demiryolu bağlantılarının kurulması ve doğal kaynakların farklı biçimlerde kullanılmasının iç içe geçtiği çok yönlü bir süreçtir (Davison, 1963: 45-52).
Bu çalışmanın amacı, Osmanlı vilayet reformlarını çevre tarihi perspektifinden ele alarak İzmir'in öne çıkışını ve Aydın'ın geri planda kalışını doğa ile devlet politikalarının kesişiminde değerlendirmektir. Böylece ekolojik ve toplumsal dönüşümle birlikte bütüncül bir çerçevede Osmanlı Devleti'nin taşra modernleşmesi incelenmektedir. Bu yaklaşımla Tanzimat reformlarının salt bir idarî merkezileşme girişimi olmadığı vurgulanmaktadır. Dahası doğal kaynaklar yeniden düzenlenirken ekolojik süreçlerinde devlet politikalarıyla kesiştiği ortaya konulmaktadır (Findley, 1980: 92–97).

Metodolojik olarak çalışma, ikincil literatürün karşılaştırmalı analizine dayanmaktadır. Çünkü 1845 ve 1922 yıllarında İzmir'de gerçekleşen büyük yangınlarda şehir ve çevresine ilişkin bilgi kaynaklarının çoğu yok olmuştur. Hatta yerel halk tarafından günlük, mektup gibi kaynaklar bırakılmamıştır. Ayrıca diğer kaynakların büyük bölümü de ikincil literatürde kullanılmıştır (İnal, 2015: 20).

Literatür açısından Musa Çadırcı'nın "*Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*" isimli kitabı Osmanlı taşrasındaki sosyal ve ekonomik dönüşümü ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır (Çadırcı, 2013: 45-47). Roderic H. Davison'un "*Reform in the Ottoman Empire, 1856–1876"* çalışması ise Tanzimat reformlarının siyasi ve idarî boyutlarını kapsamlı biçimde incelemektedir (Davison, 1963). Carter V. Findley'nin "*Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789–1922"* eseri de Osmanlı bürokrasisinin dönüşümünü ve vilayet sisteminin merkezîleşme hedeflerini açıklamaktadır (Findley, 1980). Onur İnal'ın *"The Making of an Eastern Mediterranean Gateway City: Izmir in the Nineteenth Century"* çalışması ise İzmir'in modern Osmanlı kenti olarak yükselişini mekânsal ve toplumsal boyutlarıyla ele almıştır (İnal, 2019). Dahası Onur İnal'ın *"A Port And Its*

Hinterland: An Environmental History Of Izmir In The Late Ottoman Period" adlı doktora çalışması da çevre tarihi perspektifiyle İzmir ve çevresini incelemiştir (İnal, 2015). Ayrıca William Cronon'un "*Nature's Metropolis*" isimli çalışması merkez taşınmasını açıklamak için çok önemlidir ve çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Yazar çalışmasında doğa kavramını ikiye ayırmıştır. Buna göre birinci doğa, insan eli değmemiş olan doğadır. Birinci doğa; nehir yatakları, iklim, dağ yapısı, ormanlar ve madenleri kapsamaktadır. İkincisi ise insan tarafından şekillendirilmiş doğadır. İkinci doğa ise demiryolları, fabrikalar, ambarlar ve pazarları kapsamaktadır. Bu bağlamda birinci doğada Aydın kenti üstün konumdadır. Ancak 19. yüzyıldan itibaren liman kenti özelliğinin güçlenmesi ve demiryolu ağının kurulmasıyla İzmir kenti ikinci doğada baskın bir konuma gelmiştir (Cronon, 1991). Bu bildiride Büyük Menderes havzasındaki pamuk üretimi, su kaynaklarının yönetimi ve göç hareketleri üzerinden vilayet merkezinin İzmir'e taşınması çevre tarihi perspektifiyle analiz edilmektedir.

Çevre tarihi vurgusu, çalışmanın özgün katkısını oluşturmaktadır. İzmir'in liman altyapısı ve demiryolu bağlantıları hinterlandın tarımsal üretimini küresel pazarlara açmıştır. Aydın Vilayetinin doğal kaynakları bu yeni düzenin hammaddesi haline gelmiştir. Bu süreç doğal kaynakların kullanımında değişime neden olmuştur. Kırsal göçleri hızlandırmış ve İzmir'de kentleşme baskısını artırmıştır. Bu çalışmada Osmanlı taşra modernleşmesinin idarî bir düzenlemeden ibaret olmadığı ileri sürülmektedir. Aydın'dan İzmir'e vilayet merkezi taşınmasında hem çevresel hem de toplumsal değişimlerin önemli aktörler olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, Osmanlı vilayet reformları çevre tarihi perspektifinden ele alınarak literatüre yeni bir katkı sunulması amaçlanmaktadır. Hatta İzmir'in öne çıkışı ve Aydın'ın görece geri plana itilmesi doğa ile devlet politikalarının kesiştiği noktada gerçekleşen bir merkez değişimi olarak yorumlanmaktadır. Böylece Osmanlı taşrasının modernleşme süreci ekolojik ve toplumsal dönüşümle birlikte bütüncül bir çerçevede incelenmektedir.

2. Osmanlı'da Vilayet Merkezi Belirleme Kriterleri ile Tanzimat ve Vilayet Reformları

Osmanlı Devleti'nde vilayet merkezlerinin belirlenmesi idari bir tercihten ibaret değildir. Bu süreçte coğrafi, askeri, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin tümü dikkate alınmıştır. Bu belirleme sürecinde ön plana çıkan başlıca kriterler beş gruba ayrılmıştır. Birinci kriter coğrafi konum ve ulaşımdır. Ulaşım, Anadolu kentlerinin şekillenmesinde belirleyici unsurdur (Çadırcı, 2013: 45-47). İlber Ortaylı'da bu görüşü desteklemektedir ve şehirlerdeki idari önemin demiryolu hatlarıyla güçlendiğini vurgulamaktadır (Ortaylı, 2000: 110-115). Ayrıca Stanford Shaw farklı bir açıdan bakarak merkeziyetçi reformların ulaşımla doğrudan bağlantısı olduğunu ifade etmektedir (Shaw, 1977: 64-66). İkinci belirleyici kriter nüfus yoğunluğudur. Halil İnalcık'a göre yoğun nüfuslu şehirler idari merkez olma eğilimine sahiptir. Bu bağlamda İstanbul kenti yoğun nüfusu ve idari merkez oluşuyla örnek olarak verilebilir (İnalcık ve Arı, 2005: 40-41). Üçüncü kriter ise idari ve askeri güvenliktir. III. Selim döneminde şehirlerin idari statüsü askeri garnizonlara göre belirlenmiştir. Anadolu kentlerinden asayişin sağlanabildiği yerler idari merkez statüsüne getirilmiştir. Özellikle Anadolu'daki vilayet merkezlerinden Erzurum kenti bu kritere örnek verilebilir (Pamuk, 2005: 633-635). Dördüncü kriter ise tarihi ve kültürel önemdir. Kültürel kimlik şehirlerin statüsünü etkilemektedir. Bu bağlamda Konya kenti hem Selçuklu döneminde başkent olması hem de dini/kültürel öneminin bulunması nedeniyle vilayet merkezi olarak belirlenmiştir (Akandere, 2003: 17-18). Son kriter ise sosyo-

politik istikrardır. Özellikle Bursa kenti halk bağlılığı ve istikrarı nedeniyle Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olmuştur ve sonrasında vilayet merkezi statüsünü devlet yıkılana kadar korumuştur (İnalcık ve Arı, 2005: 38-39).

Osmanlı'da 19. yüzyıl ortalarına kadar uygulanan eyalet sisteminde yerel ayanların gücü nedeniyle merkezi otoritenin taşra üzerindeki denetimi zayıftır. 1850'lerde Mithat Paşa Niş'te görevlendirilmiştir. Mithat Paşa burada taşra yönetimini sıkı hiyerarşiye bağlamaya çalışmıştır. Niş'teki uygulamaları başarılı olduktan sonra 1860'lı yıllarda Fuat ve Ali Paşaların öncülüğünde 1864 yılında Vilayet Nizamnamesi yayımlanarak Tuna Vilayetine atanan Mithat Paşa, çalışmalarını bu vilayette yürütmüştür. Tuna denemesi başarılı olunca da 1867 yılında tüm Osmanlı genelinde uygulanmak üzere Vilayet Nizamnamesi yürürlüğe konulmuştur (Kaya Kılıç, 2005: 100-104). Bu köklü değişimlerin başlangıcı 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'dır. Bu fermandan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda hukuk, maliye ve idare alanında köklü düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerin ana hedefi, Avrupa karşısında gücünü kaybeden Osmanlı Devleti'nin yeniden güçlenmesini sağlamak ve taşra yönetimi üzerindeki merkezi otoritesinin etkisini arttırmaktır (Çolak, 2024: 420–423). Bu dönemde yeni kurumlar oluşturulmuştur. Taşra yönetiminde valilerin yetkileri yeniden tanımlanmış ve merkeze bağlılıkları güçlendirilmiştir. 1839–1864 yılları arasında valilerin görev süreleri kısaltılmıştır. Yetkileri yeniden düzenlenmiş ve güvenlik ile altyapı gibi alanlarda sorumlulukları artırılmıştır. Böylece valilerin tarımsal üretimde ve ticaretin yönlendirilmesindeki rolleri daha belirgin olmuş ve yaşanan değişim taşrada doğal kaynakların kullanımını doğrudan şekillendirmiştir (Acar, 2015: 23-26).

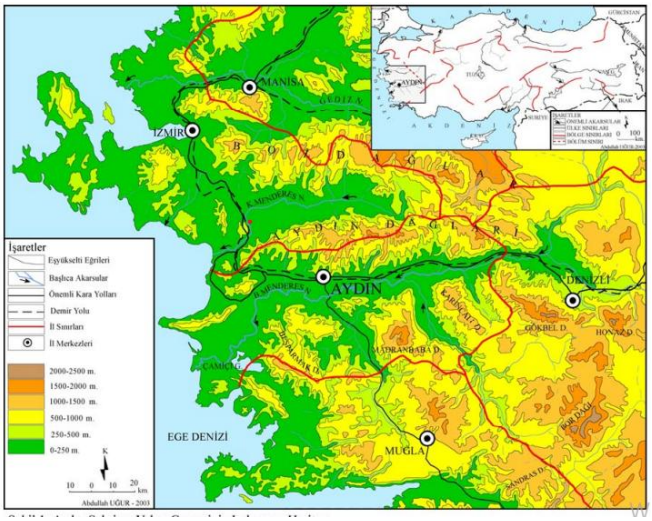
1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi, Osmanlı taşra idaresinde köklü bir dönüşüm yaratmıştır. Eyalet sistemi kaldırılarak vilayet sistemi getirilmiştir. Vilayetler sancak, kaza ve köylerden oluşan hiyerarşik bir yapıya geçmiştir. Bu düzenlemeyle idarî merkezlerin çevresel kaynakları daha etkin kontrol etmesi sağlanmıştır. Ayrıca valiler vilayet meclisleri aracılığıyla tarım, ticaret ve altyapı projelerinde doğrudan rol oynamaya başlamıştır (Akyıldız, 2011: 3-5). Bu bağlamda İzmir merkezli Aydın Vilayeti, bu yeni sistemin en önemli örneklerinden biridir.

Vilayet düzenlemeleri sadece idarî bir düzenleme değildir. Aynı zamanda doğal kaynakların yeniden paylaşımını içeren bir süreçtir. Demiryolu hatlarının kurulması ve limanların geliştirilmesi Aydın vilayetinin ürünlerini İzmir'e yönlendirmiştir. Bu durum tarımsal ürünlerin üretiminde değişime yol açmış ve pamuk gibi ürünlerin üretimini arttırmıştır. (Uzuntepe, 2000: 112-115; Cobb, 2023: 14-16). Örneğin 1861-62 yıllarında İzmir çevresinde pamuk ekim alanı dört katına çıkmıştır. 1863'te 29.000 akre olan pamuk üretim alanı sonraki yıl 83.780 akreye ulaşmıştır. Üretim miktarı da 43.000 balyadan 100.000 balyanın üzerine çıkmıştır (Demir Görür, 2023: 505). Hatta endüstriyel tarıma ağırlık verilmesi vilayette ekolojik baskıların yoğun yaşanmasına neden olmuştur. Yine de vilayet nizamnamesiyle su kaynaklarının yönetimi sağlanmış ve tarımsal üretim planlaması yapılarak kırsal nüfusun hareketliliği doğrudan devlet kontrolü altına alınmıştır (Yenigün, Balcı ve Uyanık, 2024: 7–9). Ayrıca, vilayet idare meclisleri aracılığıyla Müslüman ve gayrimüslim grupların temsili sağlanarak toplumsal çeşitlilik idari yapıya dahil edilmiştir. Aynı zamanda tarım, ticaret ve altyapı faaliyetlerinde doğrudan rol oynayan valiler, çevresel kaynakların kullanımını devlet politikalarıyla uyumlu hale getirmiştir.

Tanzimat ve vilayet reformları, Osmanlı modernleşmesinin idarî boyutunu çevresel dönüşümlerle birleştirmiştir (Acar, 2015: 26-29).

3. Aydın'ın Coğrafi Konumu ve Eyalet Merkezi Statüsüne Yükselişi

Aydın, konum olarak Büyük Menderes nehrinin orta kısımlarında yer almaktadır. Güneyinde Muğla, kuzeyinde Manisa ve İzmir, batısında deniz ve doğusunda Denizli kentleri bulunmaktadır. Büyük Menderes ovasıyla Aydın Dağları'nın birleştiği noktada kurulan kent, doğu-batı şeklinde uzanan dağların etkisiyle gelişim göstermiştir. Aydın kenti, dağların uzanım şekillerinden kaynaklı olarak iç bölgelerdeki ürünlerin deniz kıyısına taşınması sürecinde doğal olarak transit geçiş alanı haline gelmiştir. Bu bölgede rakımı 100 metrenin altında olan ovaların bulunması ve dağların 2000 metreyi bulan yüksekliklere ulaşması bölgenin ulaşım, yerleşim ve iklimini derinden etkilemiştir (Uğur, 2003: 5-11). Akdeniz ikliminin etkisinde bulunan bölge yaz aylarında sıcak ve kuraktır. Kış aylarında ise serin ve nemli bir havaya sahiptir. Ancak yükseltinin değişmesiyle ve iç kısımlara gidildikçe karasal iklim özellikleri görülmeye başlanmaktadır. Aydın kentinde ortalama güneşlenme süresi 7 saat 39 dakikadır. Bu bölgede yerleşimler dağların güney eteklerinde bulunurlarsa güneşlenme süresi artarken kuzey eteklerinde bulunan yerleşimlerde ortalama ciddi şekilde düşmektedir. Aydın'ın sıcaklık ortalaması 17,6 derecedir. Kışın 8,1 dereceye düşerken yazın 28,2 derece yükselmektedir (Uğur, 2003: 24-26). Yıllık yağış miktarı ise ortalama olarak 652 mm civarındadır. Kış aylarında 100 mm üzerine çıkan yağış miktarı yaz aylarında 3 mm'e kadar düşmektedir (Uğur, 2003: 37-38). Aydın, verimli tarım topraklarının yakınına kurulduğundan çevresindeki diğer il merkezlerine kıyasla tarımın etkisi altındadır. Bitki türü bakımından Akdeniz iklimi etkisinden dolayı maki ve kızılçam ağırlıklıdır. Ancak tarım arazileri açılmasından dolayı ovada bitki örtüsüne sık rastlanmaz (Uğur, 2003: 50-54).

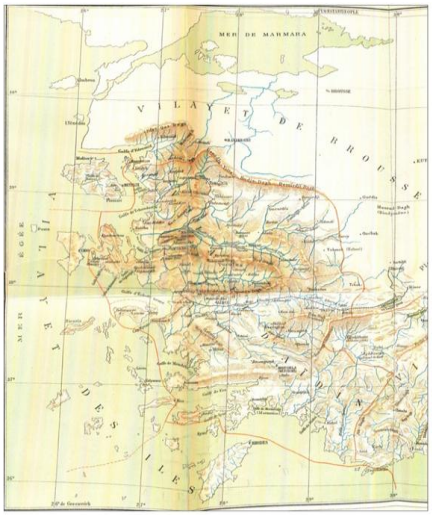
Görsel 1: Aydın Şehri ve Çevresi, (Uğur, 2003b: 43)

Tarih boyunca Aydın, Büyük Menderes Havzası'nın ekolojik lütuflarından en çok yararlanan ve "birinci doğa"nın en cömert olduğu bölgelerden biridir. Antik çağdan günümüze Büyük Menderes havzası sulama imkânları ve verimli topraklarıyla tarımsal üretim ve ticaret açısından stratejik bir alandır (Uğur, 2003b: 45-46.) Aydın kenti 1426 yılında Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiştir. Bu dönemde Tire'ye bağlı olan kent, İstanbul'un ticaret merkezi olarak

önemini koruması nedeniyle gelişememiştir. 1451 tarihli tahrirlerde tümü Müslüman 970 kişilik nüfusu bulunan kentin 1529'da nüfusu 500'lere düşmüştür (Uğur, 2003b: 48). Bu dönemde 6 mahallesi bulunan Aydın'ın 1650'lerde nüfusu hızla artmaya başlamış ve 20 mahallesi bulunan bir kent haline gelmiştir. Faroqhi'nin deyimiyle bu artış hızı doğal değildir ve köylerden gelen göç dalgasının bir sonucudur (Faroqhi, 2000: 327). 1811 yılına kadar Tire'ye bağlı olan Aydın kenti, bu tarihte Aydın Eyaleti'nin merkezi konumuna yükselmiştir. 1831 Nüfus sayımına göre Aydın kenti, 11.252'si Müslüman olmak üzere 12.730 kişilik nüfusa ulaşmıştır. Ancak bu sayı sadece erkek nüfusu içermektedir (Adıtatar, 2022: 9). Yine de sağlıklı veri olması açısından 1844 temettü sayımında da şehir nüfusunun 17-18 bin aralığında olduğu görülmektedir (Uğur, 2003: 96). 19. yüzyılda İzmir, Akdeniz ticaretinde merkezi bir rol üstlenmiştir ve hızla gelişmiştir. Aydın ve çevresi bu limanın tarımsal üretim alanı olarak öne çıkmıştır. İncir, üzüm, pamuk ve tütün gibi ürünler İzmir limanı üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmeye başlamıştır. Bu durum bölgenin ekonomik kimliğini belirlemiştir. Bu dönemde Aydın sancağı, İzmir ve çevresindeki kazaları kapsayan idarî bir yapı sergilemiştir. Ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren İzmir'in ticari öneminin artması sonucu idarî yönelimler giderek İzmir merkezli hale gelmiştir. (Uğur, 2003b: 49-50).

4. İzmir'in Yükselişi ve Merkez Taşınması

İzmir, coğrafi konumu ve Aydın Eyaleti'nin tek limanı olma özelliğiyle ön plana çıkan bir kenttir (Çadırcı, 1993: 74). 17. yüzyıla kadar bir liman kasabası özelliğindedir. Bu yüzyıldan sonra Doğu Akdeniz ve adaların merkezinde bulunduğu ticaretin İzmir'e yön değiştirmesi kentin gelişmesini hızlandıran en önemli faktördür. Bu dönemde yüksek vergiler ve savaşlar doğudaki limanların rağbetini azaltmıştır. Özellikle Halep kentindeki tüccar sınıfının İzmir'e taşınması bunda etkili olmuştur. Avrupa devletlerinin konsolosluklarının burada yoğunlaşması, şehri Akdeniz ticaret ağlarının merkezine dönüştürmüştür. Ayrıca İngiliz, Fransız ve Hollandalı tüccarlar İzmir'i Osmanlı'nın ihracat kapısı olarak kullanmıştır. 1860 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin limanlarında rıhtımlar yoktur. Dolayısıyla faaliyetler iskeleler aracılığıyla yürütülmüştür (Özbek, 2021: 9-10). İncir, üzüm, pamuk ve tütün gibi ürünlerin İzmir limanı üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasıyla İzmir sadece bir ticaret merkezi değil, aynı zamanda Osmanlı taşrasının ekonomik yeniden yapılanmasının merkezi olmuştur (Faroqhi, 2006: 215–218). 18. ve 19. yüzyıllarda tarımsal üretimde işgücü açığının kapatılması için çevreden göçler gerçekleşmiştir. Bu göçler İzmir ve çevresindeki Rum nüfusunu arttırmıştır (Adıtatar, 2022: 3-4). 19. yüzyıl başlarında Aydın'a bağlı sancak konumunda bulunan İzmir 1831 nüfus sayımında Aydın kentini geride bırakmıştır. Bu sayıma göre İzmir'in 21.837 ve Aydın'ın 12.730 erkek nüfusu bulunmaktadır. Aydın kentinin yaklaşık %90'ı Müslüman iken İzmir kentinde bu oran %45 civarındadır. İzmir'in ikinci yoğun nüfusu Rumlardır. Rum nüfusu da %30 civarındadır. Bu dönemde Aydın Eyaleti'nin merkezi Aydın kentidir ve sancaklar Aydın, Saruhan, Menteşe ve Suğla'dır. İzmir kenti ilk defa 1841-43 yılları arasında eyalet merkezi olmuştur (Adıtatar, 2022: 9-11).

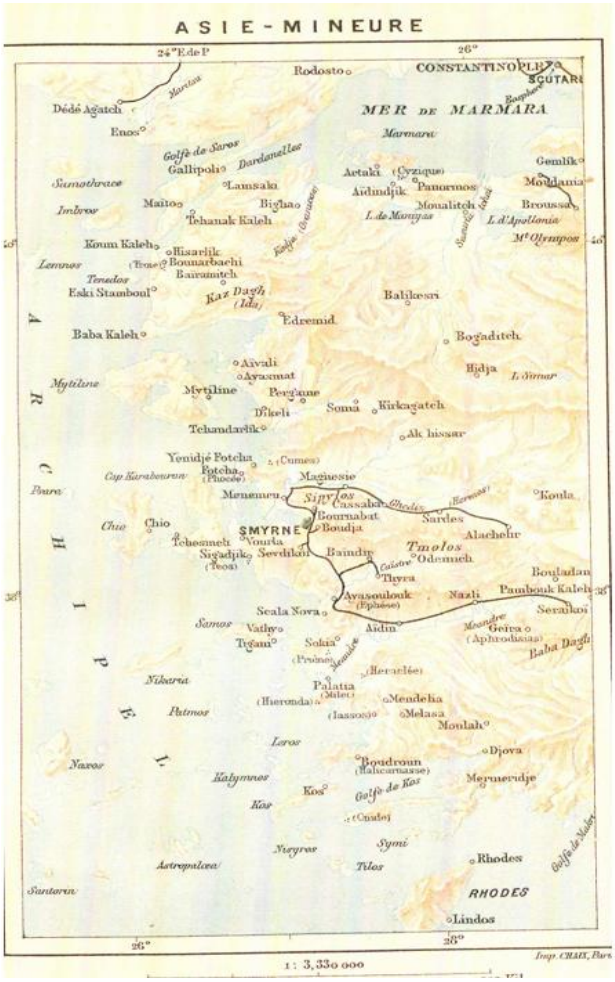
Görsel 2: 19. Yüzyılda Osmanlı İzmir'i ve Çevresi, (Rougon, 1892; İnal, 2015: 48)

YEAR HARVESTED	PRODUCTION (tons) (Eisen)	PRODUCTION (tons) (Kasaba)
1844	6,000 to 8,000	
1845		7,433
1846		2,843
1847		3,565
1848		2,357
1849		2,630
1850		2,117
1851		4,312
1852		8,058
1853		15,049
1854		13,984
1855		7,899
1856		4,607
1857		5,614
1858		4,821
1859		11,828
1860		6,510
1861		11,249
1862		6,870
1863		9,491
1864		7,455
1865		8,181
1866		4,825
1867		4,888
1868	19,000	13,150
1869		9,804
1870		27,534
1871	48,000	27,860
1872	31,000	39,981
1873		38,812
1874		31,497
1875		40,438
1876	27,000	45,925
1877		
1878		

Görsel 3: İzmir'den Üzüm İhracatı Tablosu, (İnal, 2015: 182)

İzmir'in gelişmesinde dönüm noktası 1838 Serbest Ticaret Anlaşması olmuştur. Bu anlaşmayla İngiltere tüccarlarına ayrıcalıklar verilmiş ve vergileri düşürülmüştür. İngiltere bu ayrıcalıklardan yararlanarak Osmanlı Devleti'nden tarım ürünleri ve işlenmemiş madenlerin tedarikini arttırmıştır (Eşiyok, 2010: 79-82). Büyük Menderes Havzası gibi zengin su kaynaklarına ve verimli tarım arazilerine sahip olan bölgeyi dünyaya bağlayan kapı konumundaki İzmir'de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Bu dönemde Aydın Eyaleti'nin merkezi Aydın kentidir. 1830'lardan sonra üretim merkezinin ve ulaşım yolları İzmir'de ağırlık kazanmıştır. Bu nedenle 1840'lı yıllardan itibaren Aydın valileri eyalet merkezini İzmir'e taşımaya çalışmışlardır. İlk olarak Vali Sait Mehmet Paşa, 1841 yılında bu istekte bulunmuştur. 1842 yılında İzmir'e taşınan vali ataması 1843 yılında tekrar Aydın kentine yapılınca Aydın Eyalet merkezi statüsünü devam ettirmiştir. Ancak bu süreçte uzun ömürlü olmamış ve 1850 yılında İzmir tekrar eyalet merkezi olmuştur (Sarıbey Haykıran ve Güren, 2023: 105).

1856'da imtiyazı alınan ve 1866'da tamamlanan İzmir–Aydın demiryolu hattı, bölgenin iç kesimlerini İzmir limanına bağlamada belirleyici bir işlev görmüştür. Demiryolunun devreye girmesiyle pamuk ihracatı %40 oranında yükselmiş, tarımsal ürünler daha kısa sürede ve daha etkin biçimde limana ulaşmıştır. Böylece İzmir, yalnızca idarî bir merkez değil, aynı zamanda modern Osmanlı kentinin prototipi haline gelmiştir. Demiryolu hattı, üretim desenlerini liman merkezli ekonomiye uyarlamış ve kırsal bölgelerdeki ekolojik dengeleri dönüştürmüştür (Pamuk, 2008: 215–217). Özellikle demiryolu tamamlandıktan sonra üzüm üretimindeki artış 4.825 tondan 10 yıl içinde 45.925 tona ulaşmıştır (Görsel 3). Aydın'dan sonra da devam eden demiryolu yapımı 1870'te Buca'ya, 1876'da Seydiköy'e, 1891'de Denizli'ye ve son olarak 1912'de Eğirdir'e ulaşmıştır. Bunlar dışında Söke, Nazilli gibi yerleşimlere de demiryolu bağlantıları kurulmuştur (Görsel 4; Görsel 5). Bu demiryolu ağı İzmir'in ikinci doğada üstün konuma geçmesini sağlamıştır. Böylece birinci doğada üstün konumda bulunan Aydın, ikinci doğada üstün konuma geçen İzmir karşısında gerilemiştir.

Görsel 4: 1880 Yılında Batı Anadolu Demiryolu Ağı, (İnal, 2015: 138)

Görsel 5: İzmir-Aydın Demiryolu Hattı ve Genişlemesi, (Atilla, 2002: 89)

İzmir'in merkezleşme sürecinde çevresel koşullar önemli bir rol oynamıştır. Şehrin hinterlandında bulunan Büyük Menderes havzası, sulama ve tarımsal üretim açısından büyük bir avantaj sağlamıştır. Tarımsal genişleme, su kaynaklarının yoğun kullanımı ve kırsal alanların yeniden düzenlenmesi İzmir'in merkezileşme sürecini desteklemiştir (White, 2011: 88–90).

Toplumsal ve kültürel açıdan İzmir, Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi topluluklarının bir arada yaşadığı kozmopolit bir merkez haline gelmiştir. Göç hareketleri ve kentleşme süreci, şehrin demografik yapısını çeşitlendirmiştir. Gayrimüslim tüccarlar ve zanaatkârlar İzmir'in ticari hayatını şekillendirirken, Müslüman köylüler tarımsal üretimden elde ettikleri gelirle kente yönelmiştir. Bu çok kültürlü yapı İzmir'in modernleşmesi sürecinde önemli bir rol oynamıştır (Keyder, 1987: 45-47). 1850–1867 tarihleri arasındaki Aydın'dan İzmir'e merkez taşınması, Osmanlı modernleşmesinin hem idarî hem de çevresel boyutlarıyla ilişkilendirilmektedir. Liman ekonomisi, demiryolu hattı, çevresel avantajlar ve toplumsal

dönüşümlerin bir araya gelerek İzmir'i merkez konumuna yükseltmesi şehri modern Osmanlı kentinin prototipi haline getirmiştir (Faroqhi, 2006: 215-218).

5. Çevre Tarihi Perspektifiyle Değerlendirme

İzmir yalnızca ekonomik değil aynı zamanda toplumsal ve mekânsal bir dönüşüm sürecinden geçmiştir. İnal'a göre İzmir, 19. yüzyılda Osmanlı modernleşmesinin *"laboratuvarı"* haline gelmiştir. Liman ekonomisi, demiryolu hattı ve kozmopolit toplumsal yapısı şehrin taşra modernleşmesindeki rolünü belirlemiştir (İnal, 2015: 118-120). Bu bağlamda Aydın'ın tarihsel rolü, İzmir'in yükselişini mümkün kılan ekolojik ve ekonomik altyapının bir unsuru olarak değerlendirilmelidir. İzmir limanı aracılığıyla Aydın kenti ve Büyük Menderes havzasının ekolojik kaynakları doğrudan dünya pazarına bağlanmaktadır. Bu durum, başlarda Aydın'ın eyalet merkezi olmasını sağlamıştır. Ancak sonrasında Aydın vilayetinde vilayet merkezinin taşınmasını gerekli kılmıştır.

Büyük Menderes havzası, Aydın kentine Osmanlı döneminde tarımsal üretim için elverişli bir ekolojik ortam sunmuştur. Havzanın sulama imkânları ve verimli toprakları pamuk, tahıl ve üzüm gibi ürünlerin yoğun üretimini mümkün kılmıştır. Bu durum Aydın kentini birinci doğada üstün konuma taşımıştır (Cronon, 1991). Ancak yoğun üretim baskısı su kaynaklarının aşırı tüketilmesine ve ormanların zarar görmesine yol aşmış ve doğanın dengesini bozmuştur. Avrupa'nın talepleri nedeniyle 18. yüzyıldan sonra tarımsal üretim değişime uğramıştır. İncir ve üzüm gibi ürünlerin üretimi artmıştır. Aydın Vilayeti için Osmanlı taşrasındaki idarî kararlar ekolojik faktörlerle doğrudan kesişmektedir. Aydın sancağında tarımsal üretimin yoğunlaşmasıyla vilayet içindeki vergi düzenlemeleri ve mülkiyet ilişkileri etkilenmiştir. İzmir'in liman ekonomisinin büyümesi hinterlandın üretim kapasitesini artırırken çevresel baskıları da yoğunlaştırmıştır. Tanzimat reformlarıyla birlikte 19. yüzyılda vilayet teşkilatının yeniden düzenlenmesi, doğal kaynakların kullanımını daha sistematik hale getirmiştir. Özellikle 1866'da açılan İzmir–Aydın demiryolu hattı, idarî düzenlemelerin ekolojik değişimle nasıl birleştiğini gösteren en belirgin örneklerden biridir. Demiryolu sayesinde pamuk ve tahıl üretimi dünya pazarlarına daha hızlı aktarılmıştır. Bu süreçte İzmir ikinci doğanın merkezi haline gelmiştir (Atilla, 2002).

6. Toplumsal ve Kültürel Etkiler

Aydın'dan İzmir'e merkez taşınması, bölgedeki toplulukların ekonomik ve sosyal hayatını köklü biçimde dönüştürmüştür. İzmir'in vilayet merkezi haline gelmesiyle çevredeki üretici köylüler ve tüccarlar İzmir limanına yoğunlaşmıştır. Bu dönemde kırsal toplulukların ekonomik faaliyetleri İzmir merkezli ticaret ağlarına bağlanmıştır. Bu süreç, toplumsal rollerin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Rum, Ermeni ve Yahudi topluluklar ticaret ve zanaat faaliyetlerinde öne çıkarken, Müslüman halkın ağırlığı tarımsal üretimde kalmıştır (İnal, 2018: 901-907). İnal'a göre 1850'den sonra Rum nüfusu Müslüman nüfusu geçmiştir (Görsel 6). Nedim Atilla'da çeşitli gezginlerin notlarını toplayarak bir tablo sunmuştur. Buna göre İzmir'in nüfusu 1800-1860 yılları arasında 100-150.000 civarında seyretmiştir (Görsel 7). Ancak Funda Adıtatar'a göre bu rakamlar abartılıdır. Çünkü gezginler Rum nüfusunu yüksek göstermeye çalışmıştır. Gerçekte 1831 sayımında erkek nüfus 21.837'dir ve kentin toplam nüfusu da 40-45.000 civarındadır (Adıtatar, 2022: 5-11).

Milliyetler	Nüfus
Rumlar (Ortodoks)	57.000
Müslümanlar	42.000
Yunanlılar	22.000
Yahudiler	17.000
Yabancılar	10.000
Ermeniler	7.800
Latinler	300
Toplam:	155.500

Görsel 6: 1854 Tarihinde İzmir'de Nüfus Dağılımı, (İnal, 2006: 31)

19. Yüzyılda İzmir'in Nüfus Yapısı ve Toplumlar

İzmir'de 19. Yüzyıl Başından 1860'lara Kadar Nüfus Dağılımı

Yıl	Yazar Adı	Türk	Rum	Ermeni	Musevi	Levanten	Toplam Nüfus
1800	Kiepert	62.66000	24000	6.7000	10.12000	4.5000	110000(1)
1803	Leon	-	-	-	-	-	100000(2)
1811	Kiepert	60000	25000	10000	5000	5000	105000(1)
1810	Hobhouse	-	-	-	-	-	150000(4)
1812	De Beaufour	-	30000	-	-	-	106000 (3)
1812	Tancoigne	60000	25000	10000	5000	6000	106000 (3)
1817	Icomomos	-	6000	-	-	-	150000 (3)
1816	Turner	50-60000	30000	8000	8000	2-3000	98-10900 (4)
1819	Jowett	60000	40000	7000	10000	3000	120000 (4)
1826	Hartley	45000	15000	8000	8000	1000	77000 (4)
1826	De Laborde	-	-	-	-	-	80000 (2)
1827	Frankland	-	-	-	-	-	150000 (2)
1828	Montemont	60000	40000	10000	5000	5000	120000 (3)
1837	Texier	70000	30000	7000	12000	11000	130000 (4)
1837	Journal de Smyrne	78-96000	30-40000	3-4000	8-10000	-	120-150000 (4)
1838	Ellioft	-	30000	8000	10000	5600	120-150000 (4)
1839	Eyries	-	-	-	-	-	13000 (2)
1840	Illst. London News	80000	40000	10000	15000	5000	150000 (4)
1844	Quétin	80000	40000	10000	15000	5000	150000 (4)
1845	Barber	-	-	-	-	-	132000 (4)
1850	Illust. London News	85000	60000	10000	20000	5000	180000 (4)
1851	BBrewer	50000	-	-	10-15000	-	120-150000 (4)
1853	Storari	40000	90000	-	20000	-	150000 (4)
1854	Guinaumont	80000	-	-	-	12000	15000 (4)
1854	Shepherd	42000	46500	7000	14000	14287	123787 (3)
1856	Rolleston	45000	50000	10000	17000	10000	132000 (4)
1857	Petermann	45000	55000	5000	13000	12000	130000 (3)
1860	Impartial	58000	48000	6000	8000	10000	130000 (3)
1860	Blunt	41000	75000	6000	12000	22700	156700 (4)
1861	Bargigli	60000	40000	1000	5000	5000	120000 (3)

(1) Membir uber die Construction der Karte von Kleindsien und Turkisch Ameninen, H. Kiepert, Berlin, 1854, s. 119-145.
(2) Tarih İçinde İzmir, Çınar Atay, Tifset Basım ve Yayın Sanayii A.Ş. İzmir, 1978, s. 114
(3) 18. ve 19. Yüzyıl'da İzmir Raif Beyru, İzmir, 1973, Mimio, s. 27.
(4) Diğer kaynaklar (isimleri belirtilen yazarlar)

Görsel 7: Çeşitli Kaynaklarda İzmir Nüfusu 1800-1861, (Atilla, 2002: 35).

Vilayet meclisleri aracılığıyla Müslüman ve gayrimüslim temsilcilerin karar süreçlerine dahil edilmesi, toplumsal çeşitliliğin idarî yapıya yansımasını sağlamıştır. Bu durum, Osmanlı taşrasında toplumsal katılımın yeni bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Kentleşme süreci yeni mahallelerin oluşmasına, eğitim kurumlarının çeşitlenmesine ve kültürel hayatın zenginleşmesine neden olmuştur. Gayrimüslimlerin kurduğu okullar ve kültürel kurumlar İzmir'in entelektüel yaşamını çeşitlendirirken, Müslüman nüfus daha çok medrese ve cami çevresinde örgütlenmiştir (Başaran ve Sarıbey Haykıran, 2017). Bu farklılık, toplumsal yapının kültürel çeşitliliğini artırmıştır. İzmir'in Avrupa ile kurduğu ticari ilişkiler toplumsal yapıyı doğrudan etkilemiştir. Konsoloslukların varlığı, yabancı tüccarların yerleşmesi ve kültürel etkileşimler İzmir'i Osmanlı'nın en "Avrupai" şehirlerinden biri haline getirmiştir (Çadırcı, 1993: 75-77).

7. Sonuç

1850–1867 arasında gerçekleşen merkez taşınması, Osmanlı taşrasında yalnızca idarî bir düzenleme değil, aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve çevresel dönüşümün kesişiminde okunması gereken çok boyutlu bir süreçtir. İzmir'in vilayet merkezi olması liman ekonomisinin gelişimi, demiryolu yatırımları ve doğal kaynakların yeniden paylaşımıyla birleşerek Osmanlı taşrasındaki modernleşmenin en belirgin örneklerinden birini oluşturmuştur. Bu dönemde İzmir hem idarî hem de ekonomik açıdan merkezileşirken, çevresel ve toplumsal dönüşümler de sürecin ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Pamuk ve tahıl üretimindeki artış, Büyük Menderes havzasının tarımsal potansiyeli, su kaynaklarının yoğun kullanımı ve kırsal göçler İzmir'in yükselişini besleyen çevresel unsurlar olarak dikkat çekmiştir. Buna karşılık Aydın, üretim merkezi rolünü sürdürse de ekolojik sınırlılıklarla karşılaşmış ve İzmir'in yükselen liman ekonomisi karşısında geri planda kalmıştır.

Merkezin İzmir'e taşınması 1842'de başlasa da remi taşınma 1850 tarihinde olmuştur. Bu taşınma süreci toplumsal açıdan ekonomik rollerin yeniden şekillenmesine yol açmış; gayrimüslimler ticarette öne çıkarken, Müslüman nüfus tarımsal üretimde yoğunlaşmıştır. Göç hareketleri ve şehirleşme İzmir'in çok kültürlü kimliğini güçlendirmiştir. Kültürel açıdan ise İzmir, Avrupa ile kurduğu ticari ilişkiler, konsoloslukların varlığı ve gayrimüslim toplulukların açtığı eğitim kurumları aracılığıyla Osmanlı'nın en gelişmiş şehirlerinden biri haline gelmiştir. Aydın Vilayeti, Osmanlı modernleşmesinin çevre tarihi açısından en kritik bölgelerinden biri olarak öne çıkmıştır. İzmir, coğrafi konumu ve liman altyapısıyla çevresel avantajlara sahiptir. Liman kenti olarak şehrin Akdeniz ticaretine açılması hinterlandın tarımsal üretimini küresel pazarlara bağlamıştır. İzmir'in iklimi ve ulaşım ağları tarımsal ürünlerin depolanması ve ihracatı için uygun koşullar sunmuştur (İnal, 2015: 130-140). Buna karşılık Aydın hinterlandın üretim merkezi olmasına rağmen sınırlılıklarla karşılaşmıştır. Büyük Menderes havzasının sulama sistemleri sürdürülebilirlik sorunlarıyla karşı karşıya kaldığından pamuk ve tütün üretiminin artışı su kaynaklarının aşırı kullanımına neden olmuştur. Ayrıca kırsal alanların yeniden düzenlenmesi, ormanların tahribi ve ekolojik çeşitliliğin azalması gibi sorunlar Aydın kentinin çevresel sınırlılıklarını belirlemiştir. Çevre tarihi perspektifiyle bakıldığında Aydın'dan İzmir'e merkez taşınması, Osmanlı taşrasının modernleşme sürecinde doğa ile devlet politikalarının kesişiminde ortaya çıkan bir dönüşüm olarak değerlendirilebilir. İzmir'in öne

çıkışı, çevresel avantajların idari düzenlemelerle birleştiği bir örnek olarak görülürken Aydın'ın kısıtlılıkları, ekolojik baskıların modernleşme sürecindeki etkisini net biçimde göstermektedir.

Onur İnal'ın çalışmaları İzmir'i merkeze alarak önemli bir katkı sunmuştur. Ancak vilayet merkezinin taşınması sürecinin yalnızca İzmir ekseninde incelenmesi çevresel ve idari dinamiklerin bütününü yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Tire, Aydın ve İzmir kentlerini karşılaştırmalı biçimde ele alan bir araştırma sürecin çok boyutlu doğasını ortaya koyacaktır. Bu çalışma söz konusu yaklaşımın öncül bir denemesi olarak görülmelidir. İleride 1700'lere kadar uzanan uzun dönemli bir perspektifle ve üç kent eksenli karşılaştırmalı bir çerçeveyle doktora tezi veya kitap çalışmasına dönüştürülebilecek bir araştırma gündemi sunmaktadır. İzmir'deki kaynakların yangında zarar görmesi sorun teşkil etmemektedir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri'ndeki İstanbul ile yapılan yazışmalar, yabancı konsoloslukların raporları veya ziyaretçilerin notları bu süreci incelemekte kullanılabilir. Ayrıca yerel basından da destek sağlanabilir. Üstelik bu süreç 1867 ile noktalanmayıp 20. yüzyıla kadar da genişletilebilir.

Kaynakça

Acar, K. (2015). "Osmanlı'da Taşra Meclislerinin Mülkî ve Hukuki Görevlerinin Ayrılması", *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 2(2), 23–42.

Adıtatar, F. (2022). "On Dokuzuncu Yüzyılda Aydın Vilayetinin Mülki Teşkilatı ve Nüfusu", *OTAM Dergisi*, 51, 1–47.

Akandere, O. (2003). "Konya Vilayeti Salnamelerine Göre XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Konya Sancağının İdari ve Mülki Yapısı", *Osmanlı Döneminde Konya,* Ed. Y. Küçükdağ, Konya, 15-44.

Akyıldız, A. (2011). Tanzimat. *TDV İslam Ansiklopedisi,* Cilt: 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 1-10.

Atilla, A. N. (2002). *İzmir Demiryolları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.

Başaran, M., & Sarıbey Haykıran, A. (2017). "19. Yüzyılda İzmir'de Kültürel Faaliyetler", *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 6, 1–30.

Cobb, E. (2023). "Osmanlı'nın İlk Demiryolu Tecrübesi: İzmir-Aydın Hattının Zorlu Yılları", *Toplumsal Tarih Akademi*, 2, 8–24.

Çadırcı, M. (1993). "Tanzimat Dönemi'nde İzmir", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 73–87.

Çadırcı, M. (2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları,* (3. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Çolak, Z. (2024). "Pathways To Modernity: Ottoman Reforms Before And During The Tanzimat". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 24(2), 417–437.

Davison, R. H. (1963). *Reform İn The Ottoman Empire, 1856–1876*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Demir Görür, E. (2023). "Zirai Teşvik: Osmanlı Devleti'nde Pamuk Üretimini Arttırma Teşebbüsleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 38(2), 497–522.

Eşiyok, B. A. (2010). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması", *Mülkiye*, 34(266), 67–108.

Faroqhi, S. (2000). *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Faroqhi, S. (2006). *The Ottoman Empire And The World Around İt*. New York: I.B. Tauris.

Findley, C. V. (1980). *Bureaucratic Reform İn The Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789–1922*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

İnal, O. (2006). *Levantine Heritage İn Izmir,* Koç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

İnal, O. (2019). The Making Of An Eastern Mediterranean Gateway City: Izmir İn The Nineteenth Century. *Journal Of Urban History*, 45, 891–907.

İnal, O. (2015). *A Port And İts Hinterland: An Environmental History Of Izmir İn The Late Ottoman Period* The University Of Arizona, Doktora Tezi.

İnalcık, H. (1997). *An Economic And Social History Of The Ottoman Empire*. Cambridge University Press, Cambridge.

İnalcık, H., & Arı, B. (2005). "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6), 27–56.

Kasaba, R. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu Ve Dünya Ekonomisi,* (Çev. K. Emiroğlu), Belge Yayınları, İstanbul.

Keyder, Ç. (1987). *State And Class İn Turkey: A Study İn Capitalist Development*, Verso, London.

Kılıç, S. K. (2015). 1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması Ve Mithat Paşa. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 99–111.

Mcneill, J. R. (2003). *Something New Under The Sun: An Environmental History Of The Twentieth-Century World*, W.W. Norton, New York.

Ortaylı, İ. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi Ankara.

Özbek, E. İ. (2021). "Tarihsel Süreçte Liman ve Kent Etkileşimi: İzmir Örneği", *Meltem*, 10, 5–23.

Pamuk, B. (2005). "Erzurum Şehir Tarihinin Kaynakları ve Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6, 633–688.

Pamuk, Ş. (2008). *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820–1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Rougon, F. (1892). *Smyrne: Situation Commerciale Et Économique*, Berger Levrault, Paris.

Sarıbey Haykıran, A., & Güren, F. Ö. (2023). "19. Yüzyıl Sonlarında Aydın Sancağı'nda Ormancılık ve Orman İdaresi", *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 103–109.

Uğur, A. (2003). *Aydın Şehir Coğrafyası,* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Uğur, A. (2003b). "Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişme Evreleri". *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2, 41–62.

Uzuntepe, G. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Demiryolu: İzmir-Aydın-Kasaba (1856–1897),* Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

White, S. (2011). *The Climate Of Rebellion İn The Early Modern Ottoman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yenigün, İ., Balcı, V., & Uyanık, S. (2024). "Water Management Approaches in the Ottoman Empire". *ETÜT Dergisi*, 9, 1–13.

Rus İmparatorluğu Sınır Politikaları Çerçevesinde Kazak Toplumunun Gelişimi (1735–1860)

Doktora Öğrencisi : Havva Gizem ACER
Rusya Kazan Federal Üniversitesi
acergizem31@gmail.com, ORCİD İD: 0000-0002-6538-6528

Özet

1735–1860 yılları arasında Rus Kazakları, Rus İmparatorluğu'nun sınır güvenliği, askerî organizasyonu ve ekonomik gelişim süreçlerinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde Kazak toplulukları, devletin sınır bölgelerinde uyguladığı savunma ve kolonizasyon politikalarının temel unsurlarından biri hâline gelmiştir. Kazakların askerî yapısı, sınır hatlarının korunması, askerî seferlere katılım ve yerel güvenliğin sağlanması gibi görevler etrafında şekillenmiştir. Atlı birliklerden oluşan askerî teşkilatları sayesinde yüksek hareket kabiliyetine sahip olan Kazaklar, imparatorluğun güney ve doğu sınırlarındaki askerî varlığının sürdürülmesinde etkili olmuştur.

Rus İmparatorluğu, Kazakları askerî hizmet karşılığında çeşitli ayrıcalıklarla desteklemiştir. Toprak tahsisi, vergi muafiyetleri ve belirli ölçüde özyönetim hakkı bu ayrıcalıkların başlıcalarıdır. Ancak 18. yüzyılın sonlarından itibaren merkezîleşme politikalarının güçlenmesiyle birlikte devletin Kazak toplulukları üzerindeki denetimi artmıştır. İdari reformlar, yeni vergi düzenlemeleri ve askerî yükümlülükler, Kazakların geleneksel özerk yapılarının giderek zayıflamasına neden olmuştur.

19.yüzyılda yaşanan sosyo-ekonomik dönüşüm sürecinde Kazak toplumu, geleneksel sınır toplumu özelliklerinden uzaklaşarak Rus İmparatorluğu'nun ekonomik ve idarî sistemine daha fazla entegre olmuştur. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri gelişmiş, ticari ilişkiler genişlemiş ve pazar ekonomisinin etkisi artmıştır. Bununla birlikte, ekonomik ilişkilerin ticarileşmesi ve devlet müdahalesinin yoğunlaşması, Kazak toplumunda sosyal ve ekonomik farklılaşmaları da beraberinde getirmiştir.

Sonuç olarak, 1735–1860 yılları arasında Rus Kazakları askerî görevler, devlet politikaları ve ekonomik değişimlerin etkisi altında önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Bu süreç, Kazakların yarı-özerk askerî topluluklardan Rus İmparatorluğu'nun idarî ve ekonomik yapısına daha sıkı bağlı bir toplumsal yapıya evrilmesiyle sonuçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rus Kazakları, Askerî Organizasyon, Merkezîleşme, Sosyo-Ekonomik Dönüşüm, Rus İmparatorluğu.

The Development of Cossack Society within the Framework of the Border Policy of the Russian Empire (1735–1860)

Doctoral Student: Havva Gizem ACER

Kazan Federal University, Russia,

acergizem31@gmail.com ORCID İD: 0000-0002-6538-6528

Abstract

Russian Cossacks played a significant role in the border security, military organization, and economic development processes of the Russian Empire between 1735 and 1860. During this period, Cossack communities became one of the principal elements of the defense and colonization policies implemented by the state in frontier regions. The military structure of the Cossacks was shaped around duties such as protecting border lines, participating in military campaigns, and ensuring local security. Thanks to their military organizations composed of cavalry units, the Cossacks possessed a high degree of mobility and played an effective role in maintaining the Russian military presence along the southern and eastern frontiers of the empire. The Russian Empire supported the Cossacks with various privileges in return for military service. Land grants, tax exemptions, and a certain degree of self-government were among the most important of these privileges. However, beginning in the late eighteenth century, the strengthening of centralization policies led to increased state control over Cossack communities. Administrative reforms, new taxation regulations, and military obligations gradually weakened the traditional autonomous structures of the Cossacks.

During the nineteenth century, the process of socio-economic transformation led Cossack society away from its traditional frontier characteristics and integrated it more deeply into the economic and administrative system of the Russian Empire. Agricultural and livestock activities expanded, commercial relations developed, and the influence of the market economy increased. At the same time, the commercialization of economic relations and the intensification of state intervention contributed to growing social and economic differentiation within Cossack society. In conclusion, between 1735 and 1860, Russian Cossacks underwent a significant transformation under the influence of military duties, state policies, and economic change. This process resulted in the evolution of the Cossacks from semi-autonomous military communities into a social structure more closely connected to the administrative and economic framework of the Russian Empire.

Keywords: Russian Cossacks, Military Organization, Centralization, Socio-Economic Transformation, Russian Empire.

19. YÜZYIL ALEVÎ-BEKTAŞÎ GELENEĞİNDE BİR FİGÜR ANALİZİ: MEHMED ALİ PERÎŞAN BABA

Yl Öğrenci Şükrü YILDIRIM

SDU, Sosyal Bilimler Enstitüsü

sukru101090@gmail.com - ORCID ID 0009-0002-8916-1144

ÖZET

XIX. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında Alevî-Bektaşî geleneği, hem merkezi otoritenin etkisi hem de kendi iç kurumsal yapısındaki dönüşümler açısından hareketli bir dönem yaşamıştır. Bu geleneğin dikkat çekici figürlerinden, Kazlıçeşme/Eryek (Erikli) Baba Dergâhı postnişinliğinde ve ardından dedebabalık makamında bulunan ve *"Suhb-u şâm ey gönül çekelim gülbank / Hayırlar feth ola şerler def' ola"* nefesiyle sözlü ve yazılı kültüre damga vurmuş olan Mehmed Ali Perîşan Baba'dır. Perîşan Baba, 1826 öncesindeki Bektaşîliğin özgün yapısını savunan ve tarikatın mezhebi otorite tarafından yönlendirilmesine karşı mesafeli duran çizgisiyle öne çıkmaktadır. Onun bu tutumu, dönemin bir diğer güçlü figürü olan ve saray desteğini alan Mehmed Ali Hilmi Baba ile kurumsal bir yol ayrımına girmesine neden olmuştur. İkisi arasındaki gerilim, tarikat içerisinde kurumsal düzeyde kopuşa neden olmuş; Perîşan Baba çevresinin "Harâbâtî", Hilmi Baba çevresinin ise "Müteşerri" şeklinde nitelendirilmelerine düşünsel anlamda da "Vahdet-i mevcud" ile "Vahdet-i vücud" ekseninde şekillenen iki farklı tasavvufî eğilimin doğmasına zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, 19. yüzyıl Bektaşîliğinin kurumsal ve entelektüel tarihini Perîşan Baba'nın hayatı, mücadelesi ve edebi mirası üzerinden yeniden okumaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel-biyografik analiz ve metin analizi yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, literatürde sıkça karşılaşılan metodolojik bir hataya da odaklanılmış; dedebabalık makamındaki Mehmed Ali Perîşan Baba ile kaynaklarda örtük bir kabulle aynı kişi olduğu düşünülen "Perîşan Baba Tâhir'in hakikatte farklı şahsiyetler olduğu, tarihî silsile ve bilimsel veriler ışığında ortaya konulmuştur. Sonuç olarak çalışma, Perîşan Baba'nın hem sözlü ve yazılı kültürdeki yerini hem de silsile adlandırmalarından kaynaklanan biyografik karmaşayı çözerek Alevi-Bektaşi literatürüne mütevazi bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl Bektaşîliği, Mehmed Ali Perîşan Baba, Harâbâtî, Vahdet-i mevcûd.

*Bu çalışma, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Kamile ÜNLÜSOY danışmanlığında hazırlamakta olduğumuz "19. Yüzyıl Alevi- Bektaşi Şiirlerinin İslam Mezhepler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

HWARANGDO(화랑도) VE YENİÇERİ OCAĞININ(예니체리 군단) ASKERÎ YAPI VE EĞİTİM SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ[1]

Öğr. Gör. Ayten SEVMİŞ
Milli Savunma Üniversitesi,
aytensvms@gmail.com - 0009-0009-0224-6606
Dr. Öğr. Üyesi Jung Hye LEE
Erciyes Üniversitesi,
junghyelee@erciyes.edu.tr - 0000-0002-8507-461X

ÖZET

Askerî teşkilatlar, tarih boyunca yalnızca savaş gücü sağlayan kurumlar değil, aynı zamanda devletlerin siyasi ve toplumsal yapılanmalarını şekillendiren temel unsurlar olmuştur. Bununla birlikte, Doğu Asya ve Osmanlı dünyasında ortaya çıkan askerî kurumların askerî yapı ve eğitim anlayışı bakımından karşılaştırmalı incelenmesine yönelik çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, Kore'nin 6.–7. yüzyıllarda etkin olan Şilla Krallığı döneminde ortaya çıkan Hwarangdo teşkilatı ile Osmanlı Devleti'nin 14. yüzyıl ortalarından 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar varlığını sürdüren merkezî askerî sisteminin temel unsurlarından biri olan Yeniçeri Ocağı'nı karşılaştırmalı tarih analizi yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Farklı coğrafyalarda ve farklı kültürel gelenekler içerisinde gelişen bu iki kurumun, devletlerin askerî kapasitesinin artırılması ve siyasi otoritenin güçlendirilmesindeki rolleri analiz edilmektedir.

Şilla aristokrasisine mensup gençlerden oluşan Hwaranglar, askerî eğitimin yanı sıra ahlaki gelişim, liderlik, sanat ve düşünce eğitimi alarak devlet yönetiminde etkin rol oynayan seçkin bir sınıf hâline gelmiştir. Bu teşkilat, Şilla Krallığı'nın Kore Yarımadası'ndaki siyasi birliği sağlamasında önemli katkılar sunmuştur. Buna karşılık Yeniçeri Ocağı, devşirme sistemiyle oluşturulan, disiplinli ve profesyonel bir askerî yapı olarak Osmanlı Devleti'nin fetih politikalarının uygulanmasında ve merkezî idarenin güçlenmesinde belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Çalışmada kadroya katılım ve seçilme süreçleri, eğitim anlayışı, örgütsel yapı ve devletleşme süreçlerine etkileri bakımından iki kurum karşılaştırılarak askerî teşkilatlanmanın siyasi mekanizmaları üzerindeki etkisi değerlendirilecektir. Böylece farklı medeniyetlerde ortaya çıkan askerî kurumların devlet inşasındaki rollerine ilişkin karşılaştırmalı bir perspektif sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler : Hwarangdo, Yeniçeri Ocağı, Askerî Eğitim, Şilla Krallığı, Osmanlı Devleti

[1] Bu çalışma Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam etmekte olan "Şilla Krallığında Hwarangdo(화랑도) ve Osmanlı İmparatorluğunda Yeniçeri Ocağının(예니체리 군단) Karşılaştırmalı Analizi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

IĞDIR'DAKİ KUL YUSUF KÜMBETİ'NDE TÜRK-İSLAM KİMLİĞİNİN GÖRSEL VE MEKÂNSAL TEMSİLİ

THE VISUAL AND SPATIAL REPRESENTATION OF TURKISH-ISLAMIC IDENTITY AT THE KUL YUSUF TOMB IN IĞDIR

Dr. Serhan KARANFİL
Bağımsız Araştırmacı
serhankaranfil@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-5756-0770

ÖZET

Türk-İslam sanatı içerisinde türbe ve kümbet yapıları yalnızca mezar mimarisinin örnekleri olarak değil, aynı zamanda kimlik, aidiyet, toplumsal hafıza ve siyasal temsilin mekânsal araçları olarak değerlendirilmektedir. Bu yapılar, inşa edildikleri coğrafyanın kültürel kodlarını yansıtmakla birlikte, ait oldukları siyasi ve toplumsal çevrenin ideolojik ve sembolik dünyasını da görünür kılan mimari üretimlerdir. Bu bağlamda çalışma, Iğdır'daki Kul Yusuf Kümbeti'ni Türk-İslam kimliğinin mimari biçimlenişi, görsel dili ve mekânsal temsil pratikleri bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır.

Anadolu, İran ve Kafkasya arasında önemli bir geçiş bölgesinde konumlanan Iğdır, tarih boyunca farklı kültürel çevrelerin etkileşim alanı olmuş; bu durum bölgedeki mimari üretimlerin çok katmanlı bir karakter kazanmasına neden olmuştur. Sınır coğrafyasında yer alan mimari eserler yalnızca estetik ve işlevsel özellikleriyle değil, aynı zamanda kültürel aktarım, kimlik inşası ve bölgesel aidiyet süreçleri bakımından da önem taşımaktadır. Bu nedenle Kul Yusuf Kümbeti, yalnızca tekil bir mezar yapısı olarak değil, Türk-İslam kültürel mirasının bölgesel ölçekte nasıl temsil edildiğini gösteren bir örnek olarak ele alınmaktadır.

Araştırmada yapının plan şeması, mimari kuruluşu, mekânsal organizasyonu, malzeme kullanımı, yapım tekniği, bezeme programı ve anıtsallık anlayışı biçimsel analiz yöntemiyle incelenmektedir. Bunun yanında ikonografik çözümleme yöntemi kullanılarak yapının sembolik dili değerlendirilmektedir. Yapının bulunduğu coğrafi konum, çevresel ilişkileri ve mekânsal yerleşimi ise mekânsal temsil kuramları doğrultusunda okunmaktadır. Böylece kümbetin yalnızca defin işlevi taşıyan bir yapı olmadığı; aksine toplumsal hafızanın, kültürel sürekliliğin ve Türk-İslam kimliğinin görünür kılındığı sembolik bir temsil alanı olduğu ileri sürülmektedir.

Çalışmada ayrıca bölgesel mimari gelenekler ile Türk-İslam sanatının ortak estetik dili arasındaki ilişkiler değerlendirilmekte; özellikle sınır coğrafyalarında gelişen mimari pratiklerin kimlik üretimindeki rolü tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam sanatı, kümbet mimarisi, kimlik, mekânsal temsil, Iğdır, türbe mimarisi.

KOCAYAKA KÖYÜ ETNOARKEOLOJİK VERİLERİ IŞIGINDA BEYCESULTAN GEÇ TUNÇ ÇAĞI KONUTLARINDA ÇATI AKSAMI

Dr. Muhip ÇARKI*

mcarki13@ku.edu.tr

https://orcid.org/0000-0002-6466-1911

Özet

Barınma ihtiyacı insanlığı geçmişten beri meşkul eden önemli bir problem olmuştur. Zaman zaman değişen iklim şartları ve buna ek olarak gelişen ihtiyaçlar barınma konusunu hayati bir noktaya taşımıştır. Yerleşik düzene geçen ilk topluluklarda barınma ihtiyacı, basit düzenekli evler vasıtasıyla karşılanırken, karmaşıklaşan topluluklarda evler daha kompleks bir yapıya bürünmüştür. Toplumsal gelişime paralel olarak değişen ekonomik ve sosyal yapının yanı sıra var olan çevresel koşullar konutların inşasında belirleyici rol oynadığı söylenebilir. Özellikle konut planları ve konut yapımında kullanılan materyal toplumsal gelişime koşut olarak zamanla prestij unsuru olarak da görülebilmiştir. Konutlara ait çatı konstrüksiyonu bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Geçmişi doğru okuyabilmek ve yorumlayabilmenin temel yöntemlerinden biri olan etno-arkeolojik araştırmalar bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda Beycesultan höyüğüne yakın bir lokasyonda yer alan Kocayaka köyünde ki konutların çatı aksamları incelenmiştir. Konutların yanı sıra hayvan barınakları ve avluları örten çatılar incelenmiş olup Beycesultan höyük Geç Tunç Çağ tabakalarına ait konutların olası çatı aksamları yorumlanmıştır. Özellikle kazılarda ortaya çıkan ve önemli bir mimari unsur olarak karşımıza çıkan çatı kalıntılarından elde edilen verilerden, bu dönemde konutların büyük oranda düz dam şeklinde inşa edildiğini ortaya koymuştur. Bu açıdan Beycesultan konutlarına ait çatı kalıntıları Kocayaka köyünde ki eski yapılarda kullanılan çatı malzemesiyle ile benzerlik gösterdiği görülmüştür. Genellikle ahşap iskelet üzerine konan saz veya saman gibi materyallerin çamur ile örtülerek yapıldığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Etno-arkeoloji, Geç Tunç Çağ, Beycesultan Höyük, Kocayaka Köyü, Çivril Mimari, Ev Çatı Aksamları.

Giriş

Geçmiş dönemlere ait yapıların işlevlerinin ve kullanım biçimlerinin anlaşılmasında etnoarkeolojik çalışmalar önemli bir araştırma yöntemi sunmaktadır. Modern köy yerleşimlerinde gözlemlenen yapı teknikleri, mekânsal düzenlemeler ve kullanım pratikleri,

* Dr., Denizli Müze Müdürlüğü, Denizli/TÜRKİYE, https://ror.org/00jzwgz36 mcarki13@ku.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-6466-1911

arkeolojik kayıtlarda tespit edilen mimari kalıntıların yorumlanmasına katkı sağlamaktadır. Bu yaklaşımın öncülerinden Binford modern yerleşim üzerine yaptığı etno-arkeolojik çalışmalar ile mekânlarda yaşayan insanların yaşama biçimlerinden ve mekânların kullanımındaki benzerliklerden yola çıkarak geçmiş toplulukları ve aktivitelerini açıklamaya çalışmıştır[1]. Daha sonra C. Kramer[2], S. Kent[3] ve K. V. Flannery[4] gibi araştırmacılar farklı coğrafyalarda yürüttükleri çalışmalarla etnoarkeolojik araştırmaların ve evsel arkeolojinin gelişimine önemli katkılar sağlamışlardır.

Yerleşimlerin ve konutların planlanmasında, topluluğun ekonomik, sosyal ve çevresel koşulları belirleyici rol oynamaktadır. Özellikle ev halkının geçim faaliyetleri, mekânsal organizasyonun şekillenmesinde etkili olmaktadır. Örneğin tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomiye sahip hanelerde depolama alanları, avlular ve hayvancılıkla ilişkili mekânlar daha fazla önem kazanabilmektedir. Benzer şekilde aile yapısı da konutların büyüklüğü ve mekânsal düzenini etkileyebilmektedir. Geniş aileler tarafından kullanılan evler daha karmaşık bir plana sahipken, çekirdek ailelere ait konutlar genellikle daha sınırlı bir mekânsal organizasyon göstermektedir. Bununla birlikte çevresel ve iklimsel koşullar da mimariyi doğrudan etkilemektedir. Soğuk iklim bölgelerinde duvarlar, kapılar, pencereler ve çatı sistemleri daha korunaklı biçimde inşa edilirken, ılıman iklimlerde daha açık planlı çözümler tercih edilebilmektedir. Çatı eğimi ve kullanılan malzemeler de iklim koşullarına bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle aile yapısı, ekonomik faaliyetler ve çevresel koşulların tümü konut mimarisini etkilese de iklim, özellikle çatı sistemlerinin biçimlenmesinde önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Beycesultan Höyüğü ile Kocayaka Köyü'nün birbirine yakın konumda bulunmaları ve benzer çevresel ile iklimsel koşulları paylaşmaları, iki yerleşim arasında etnoarkeolojik karşılaştırma yapılmasına uygun bir zemin sunmaktadır. Ayrıca her iki yerleşimin aynı tarımsal peyzaj içerisinde yer alması ve benzer doğal kaynaklara erişebilmesi, mimari uygulamaların değerlendirilmesinde önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Bu çalışmanın odağını çatı konstrüksiyonları oluşturmaktadır. Konut planlamasına ilişkin değerlendirmeler yalnızca çatı sistemlerinin anlaşılmasına katkı sağladığı ölçüde ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle Kocayaka Köyü'nde belgelenen çatı yapım teknikleri incelenecek, ardından Beycesultan Geç Tunç Çağı yapılarına ait olası çatı sistemleri arkeolojik veriler ışığında değerlendirilecektir.

Beycesultan Höyük ve Kocayaka Köyü Yapılarında Çatı Aksamı

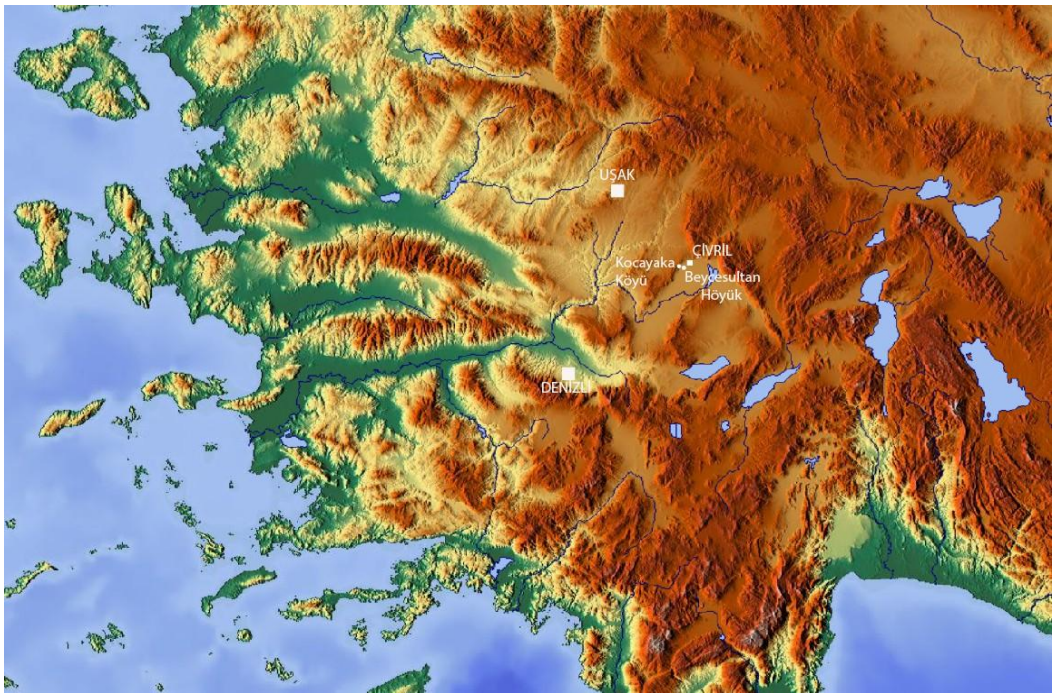
[1] Binford, 1968

[2] Kramer, 1979: 1982

[3] Kent, 1983; 1984

[4] Flanner-Winter 1976

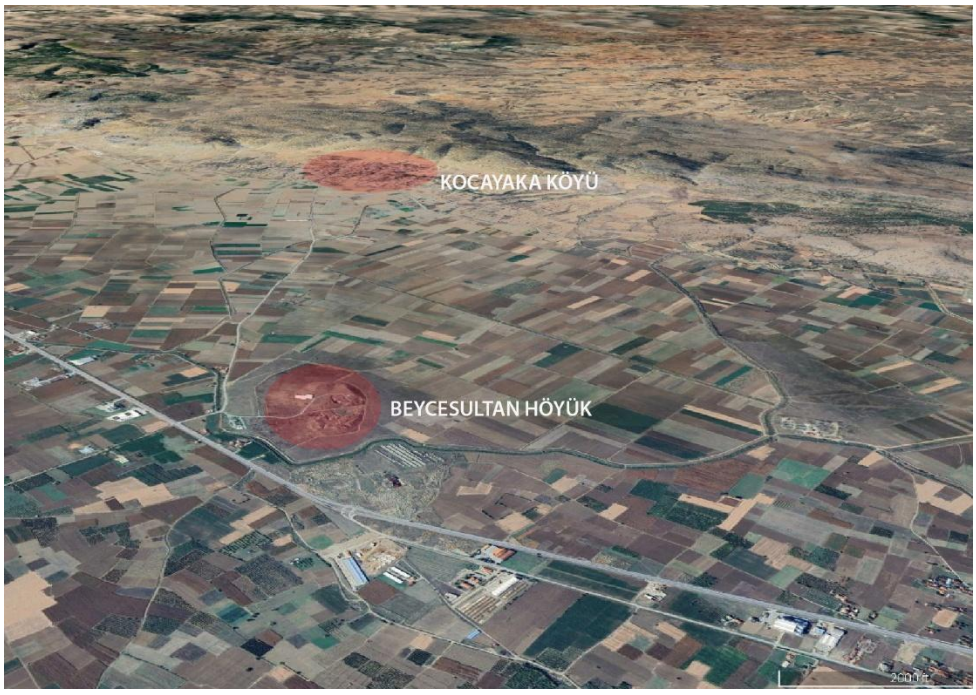
Beycesultan höyük Denizli ili Çivril ilçe merkezinin 5 km güney batısında yer almaktadır (Görsel. 1.) Höyük adını üzerinde bulunan türbeden almaktadır. Verimli Çivril ovasında bulunan Beycesultan höyüğü doğu ve batı olmak üzere iki koniden oluşmaktadır. Ovadan yaklaşık 25 metre yükseklikteki höyüğün konisi 36 hektar yayılım alanı ise 73 hektardır[5]. Kocayaka köyü sınırları içinde yer alan höyüğün doğu ve güney kesimi Büyük Menderesin en önemli kolu olan Küfü çayı ile çevrelenmektedir[6]. Kuzey kesimi ise Yaka dağları olarak bilinen dağ silsilesi ile çevrelenmektedir. Verimli tarım arazileri ile çevrelenen höyük Çivril-Baklan ve Çal ilçeleri sınırları içinde yer alan ovadaki en büyük yerleşimi temsil etmektedir. Yayvan bir özelliğe sahip höyük günümüz ayrıca Uşak- Denizli asfaltının kuzey bitişiğinde bulunmakla birlikte konumu itibariyle stratejik bir noktaya sahip olduğu söylenebilir[7]. Höyük ilk olarak 1954-59 yılları arasında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına James Mellaart ve Seton Lloyd tarafından kazılmıştır[8]. Ikinci dönem kazılar 2007 yılında Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim dalından Prof. Dr. Eşref Abay başkanlığında yapılmıştır[9]. Höyük ilk olarak Geç kalkolitik dönemde iskan edilmiş olup Geç Tunç Çağına değin kesintisiz yerleşilmiştir[10].

Görsel. 1. Beycesultan ve Kocayaka Köyü Haritası

[5] Abay, 2012: 40.
[6] Dedeoğlu- Abay, 2014: 2.
[7] Abay, 2012.
[8] Lloyd- Mellaart, 1957; Lloyd-Mellaart-Stronach, 1959.
[9] Abay- Dedeoğlu, 2009.
[10] Lloyd, 1972.

Beycesultan Höyüğü'nün yaklaşık 5 km batısında yer alan Kocayaka Köyü, Çivril ilçesinin yaklaşık 10 km batısında Burgaz–Çal Dağları'nın[11] eteklerinde konumlanmaktadır.[12] Köyün konumu ve çevresel özellikleri, Beycesultan ile karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılmasına uygun bir zemin sunmaktadır (Görsel 2).

Görsel 2. Beycesultan Höyük ve Kocayaka Köyü Doğudan Görünüm *(Google Earth)*

Önemli tarımsal alanları köyün doğu ve güneydoğusunda yer almaktadır. Denizden 902 m yüksekliğe sahip köy 4283 hektar tarımsal alana sahiptir ve söz konusu tarımsal alanlar Bozdağların batı kesiminde geçen Büyük Menderes vadisi (Değirmen Kırı) kadar uzanmaktadır[13].

Selçuklular döneminde bölgeye gelen yörük aşiret ve obaları (Akıncılı Yörük Obaları) Çivril ve çevresine 13 yy'dan itibaren yerleşmişlerdir. Bu yörük obaları Kocayaka köyü sınırları içinde yer alan Martlı (Muratlı), Dereyüzü ve Paşacık mevkiilerine yerleşmişlerdir[14]. Yörüklerin bölgeye yerleşmelerinden sonra bazı güvenlik problemleri nedeniyle yerleştikleri mevkiilerden bugünkü köyün yerine *(Yaka)* taşınarak bir araya gelmişlerdir[15]. İlk başlarda köy yerine yerleşen yörük obaları bir birleriyle pek anlaşamadıklarından köyün adı *"Nefsiyaka"* olarak anılmıştır, ancak cumhuriyet döneminde köye gelen gerek devlet görevlileri gerekse misafirlere gösterilen misafirperverlik vesilesiyle köyün adı "*Kocayaka"* olarak

[11] Bu dağlar, bölge halkı tarafından '*Yaka Dağları'* olarak adlandırılmaktadır.

[12] Duzcu, 2010: 7

[13] Duzcu, 2010: 7

[14] Duzcu, 2010: 17

[15] Duzcu, 2010: 17

isimlendirilmiştir[16]. Bölgede görülen ve Selçuklular dönemine tarihlenen Beycesultan ve Şeyh Şibili (Tekke Türbesi)[17] türbeleri bölgeye gelen ilk Türk yerleşimcilere ait önemli yapıları oluşturmaktadır[18]. Köyün ilk yerleşenleri yörük olması nedeniyle köyü Çal-Burgaz dağları kıyısında kurmuşlardır. Köy hem ovada bulunan tarımsal alanlara hemde dağlarda bulunan yaylalara yakın olması ekonomisini tarım ve hayvancılığa dayandığını ayrıca göstermektedir (Görsel 3).

Görsel 3. Kocayaka Köyü Kuzeyden Görünüm

Kocayaka Köyü, Akdeniz ile karasal İç Anadolu iklimleri arasında geçiş özelliği gösteren bir iklimin etkisi altındadır[19]. Bu nedenle yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve kar yağışlıdır. Özellikle Nisan ayında bahar yağışları görülmektedir. Kış aylarında Poyraz, Lodos ve zaman zaman Karayel rüzgârlarının etkisiyle hava koşulları değişkenlik göstermekte ve yağışlar artabilmektedir[20]. Işıklı Gölü ise özellikle kış aylarında bölgedeki sert soğukların etkisini kısmen yumuşatmaktadır.

[16] Duzcu, 2010: 18

[17] Şeyh Şibili'ye ait Tekke Türbesi kocayaka köyünün *"Paşıcık"* Mevkiinde bulunmaktadır

[18] Duzcu, 2010: 16

[19] Duzcu, 2010: 22

[20] Duzcu, 2010: 22

Beycesultan Höyüğü ve Kocayaka Köyü'nde geleneksel konutlar genellikle taş temelli ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir. Kocayaka köyünde yapılar çoğunlukla yerel ustalar tarafından, malzemenin kolay ulaşılabilir olması ve inşa alanına yakınlığı dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Modern tarım öncesi dönemde tarımsal üretimden elde edilen saman, hayvancılıkta yem olarak yoğun biçimde kullanılmış; artan ve kullanılmayan saman ise kerpiç yapımında değerlendirilmiştir.

Hane halkı sayısı ve ekonomik yapı dikkate alınarak evin planlaması yapılabilmektedir. Bu doğrultuda, köy evlerinde oda sayısı dışında genellikle ev planları işlevsel açıdan olarak benzer özellikler göstermektedir. Taş temelli ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilen yapılarda, pencere seviyesine kadar yükselen kerpiç duvarlar ahşap hatıllarla desteklenmektedir. Hatıl uygulaması, özellikle pencere hizasında ve duvarların üst bölümünde tekrarlanarak yapının deprem ve dış etkilere karşı dayanıklılığını artırmaktadır. İç ve dış duvarların tamamlanmasının ardından yerleştirilen son hatıllar, çatı iskeletinin oturacağı sağlam bir zemin oluşturmaktadır (Görsel 4).

Görsel 4. Hatıl Örneği[21]

Yapının iç ve dış duvarları birbirinden farklı olabilmektedir. Bu bağlamda 90 cm kalınlığa sahip dış duvarların aksine atom duvar olarak adlandırılan iç duvarlar 45 cm kalınlığa sahiptir. Dış duvarlarda 2 ana (2x30 cm) ve 2 kuzu (2x15 cm) olarak adlandırılan kerpiçler kullanılırken iç duvarlardın yapımında 1 ana (1x30 cm) ve 1 kuzu (1x15 cm) kullanılmaktadır.

İç ve dış duvarları örülen eski evlerin çatıları düz toprak dam olarak inşa edilmekte ve bu amaçla daha önce temin edilen ağaçlar (Kavak veya Çal- Burgaz dağlarında yetişen ardıç ağaçları) kullanılarak örülmektedir. Eve ait mekânların uzun duvarları üzerine birbirine belli

[21] https://twitter.com/sdmim/status/831753367840051200/photo/3

aralıklar ile paralel olarak dizilen ağaçların üzerine daha ince dallardan bir örgü yapılmaktadır (Görsel 5). Diğer taraftan, ev halkının ekonomik yapısıyla ilişkili olarak bazen sazdan yapılan hasır örgü ile kapatılabilmektedir. Sık dokulu hasır çatıyı içerden hem daha estetik görünmesini sağlar hem de olası toprak döküntülerini engellemektedir.

Hasır örgü üzerine yerleştirilen ince dal örgüler, ayrıca sazlarla kaplanmaktadır. Köyün güney ve güneybatı kesimlerinde, Büyük Menderes ve kolları boyunca uzanan sulak alanlarda yetişen sazlar, belirli dönemlerde hasat edilerek bu amaçla kullanılmaktadır. Benzer şekilde, Beycesultan'ın doğu ve güney sınırlarından geçen Küfü Çayı boyunca günümüzde de saz yetiştiği bilinmektedir. Bu durum, söz konusu su yolu çevresinde yetişen sazların Beycesultan mimarisinde yapı malzemesi olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Görsel 5. Çatı Yapımı[22]

Sazla kaplanan çatılar, yörede "*geren*" olarak adlandırılan ve yüksek kil oranına sahip bir topraktan elde edilen çamurla sıvanmaktadır. Bu uygulama, çatının su geçirmezliğini artırarak yağışlı dönemlerde suyun mekân içine sızmasını engellemekte ve çatı örtüsünün dayanıklılığını uzatmaktadır. Saz kullanılmayan çatılarda ise "piren" adı verilen sert bir topraktan elde edilen çamur tercih edilmektedir. Bu malzeme de benzer şekilde etkili bir yalıtım sağlamaktadır.

Toprakla örtülü çatılarda yağmur suyunun birikmesini önlemek amacıyla, saçağın belirli bir noktasına ahşap bir akıtacak yerleştirilmekte ve çatı yüzeyine hafif bir eğim verilerek suyun bu noktaya yönlendirilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca kerpiç duvarları korumak için saçakların bulunduğu bölümlerde toprak dolgu daha yüksek tutulmakta, böylece yağmur suyunun duvarlardan uzaklaştırılması amaçlanmaktadır. Saçakların oluşturulmasında ise genellikle yaklaşık 10 cm kalınlığındaki ağaç dalları kullanılmaktadır.

Köyde gerçekleştirilen araştırmalar sırasında bazı evlerde farklı bir çatı tekniğinin uygulandığı tespit edilmiştir. Özellikle 1970'li yıllardan sonra Almanya'dan köye gelen Mehmet Ayhan[23] isimli bir usta tarafından saçaklara bindirme tekniği ile kırma çatı şeklinde oluşturulan çatı tekniği yaklaşık 100 m²'den daha geniş alanların destek direklerine ihtiyaç

[22] https://twitter.com/sdmim/status/831753367840051200?lang=eu

[23] Mehmet Ayhan 1950'lerde Türkiye ve Almanya arasında yapılan işçi programı ile Almanya'ya gitmiş ve orada inşa faalşyetlerinde görev alarak çatı yapım işinde çalışmıştır. Yaptığı iş gereği saçaklara bindirme tekniği ile çatı aksamları işinde yetkinleşmiştir.

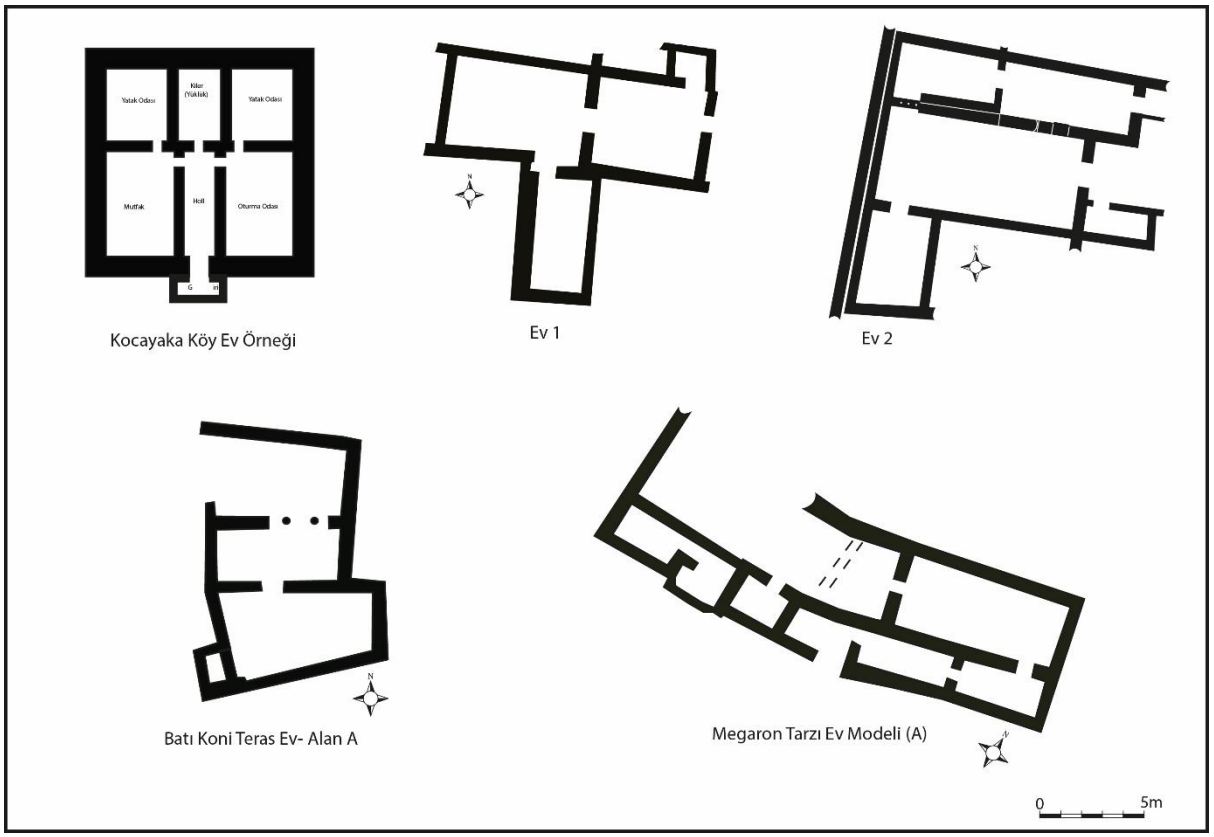
duyulmadan örtülmesine olanak sağlamaktadır. Bu sistemde, öncelikle yapının üzerine çapraz doğrultuda uzanan iki uzun kalas yerleştirilmekte, ardından mekânın dört köşesini örtecek biçimde orta uzunlukta kalaslar ve bunlara bağlı daha kısa ahşap elemanlar eklenmektedir. Son aşamada ise merkezde kalan açıklığı daraltmak amacıyla ilave kalaslar yerleştirilerek çatı konstrüksiyonu tamamlanmaktadır (Görsel 6). Köyde incelenen bir başka yapıda da aynı tekniğin kullanıldığı ve yaklaşık 8 × 15 m (120 m²) büyüklüğündeki bir alanın herhangi bir iç destek olmaksızın örtülebildiği gözlenmiştir. Bu örnekler, yerel yapı ustalarının geniş açıklıkları örtmeye yönelik etkili yapısal çözümler geliştirdiğini göstermektedir.

Görsel 6. Kocayaka'da Dış Duvarlara Bindirme Tekniğine ait Çatı Aksamı

Beycesultan Höyüğü'nde MÖ II. binyılın ilk yarısındaki siyasi, ekonomik ve toplumsal koşullar altında şekillenen mimariyi, modern Kocayaka köy mimarisiyle birebir karşılaştırmak tümüyle mümkün değildir. Bununla birlikte, her iki yerleşimde de hane halklarının temel ihtiyaçları ve gündelik yaşam pratikleri dikkate alındığında, Kocayaka'dan elde edilen etnografik veriler Beycesultan'ın GTÇ yerleşim düzeninin yorumlanmasına katkı sağlamaktadır.

Kocayaka'da bazı konutlar bağımsız olarak inşa edilmiş olsa da, bir kısmının Beycesultan'daki örneklere benzer şekilde kümelenmiş yapı grupları oluşturduğu görülmektedir. Öte yandan, Beycesultan kazılarında ortaya çıkarılan yapıların planları önemli ölçüde çeşitlilik göstermekte ve standart bir konut tipinden söz etmeyi güçleştirmektedir (Görsel 7). Bu mimari çeşitlilik, yapıların üst örtü sistemleri ve çatı konstrüksiyonlarında da farklı uygulamaların bulunmuş olabileceğine işaret etmektedir.

Görsel 7. Kocayaka ve Beycesultan Höyüğüne ait Ev Modelleri

Höyük kazılarında megaron ve verandalı evlerin yanı sıra farklı plan tiplerine sahip yapılar da tespit edilmiş, bu durum Beycesultan'daki yerleşim dokusunun kompleks bir mimari karakter taşıdığını göstermiştir.

Kocayaka ve Beycesultan yerleşimlerinin ortak özelliklerinden biri, hayvancılıkla ilişkili mekânların varlığıdır. Kocayaka köyünde ağıllar geçmişte çoğunlukla konutlara bitişik olarak inşa edilirken, günümüzde işlevini yitiren örneklerin yanı sıra konutlardan bağımsız olarak inşa edilmiş ağıllar da bulunmaktadır. Beycesultan'da ise erken dönem kazılarında, Doğu Koni'de iki cadde arasında yer alan ve "Unit C" olarak adlandırılan alanın çevresindeki bazı mekânların hayvan barınağı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Görsel 8) [24] .

[24] Lloyd, 1972: 13-17

Görsel 8. Beycesultan Höyük Avlu ve Hayvan Barınakları[25]

Kompleks bir yapıya sahip bu mekanlar büyük avlulara açıldığı anlaşılmaktadır[26]. Kocayaka köyünde hayvan barınaklarının önünde, çalı ve çırpılarla çevrili, özellikle yaz aylarında hayvanların barındırıldığı avlular bulunmaktadır. Benzer şekilde, Beycesultan'da tespit edilen hayvan barınaklarının da geniş avlulara açılması, bu alanların benzer işlevlere sahip olabileceğini düşündürmektedir.

Her iki yerleşimde de avluların kısmen örtülü olması, hayvanları mevsimsel iklim koşullarının olumsuz etkilerinden koruyan bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bu tür yapılar yaz aylarında gölgelik sağlayarak hayvanları güneşten korurken, kışın yağış ve diğer olumsuz hava koşullarına karşı da barınma imkânı sunmaktadır. Kocayaka köyünde ahşap direkler üzerine inşa edilen örtü sistemleri bu işlevi yerine getirmektedir **(Görsel** 9). Ayrıca bu alanlar yalnızca hayvancılık faaliyetleri için değil, avluda gerçekleştirilen çeşitli gündelik işler için de kullanılmaktadır. Kocayaka'daki etnografik verilerden hareketle, Beycesultan Höyüğü'nde yer alan avluların da en azından kısmen örtülü olduğu ileri sürülebilir

[25] Lloyd, 1972: 13-17; Fig.3

[26] Lloyd, 1972: 13-17

Görsel 9. Kocayaka Köyünde Avluya Ait Çatı Örneği

İnşa süreci temelde iki aşamadan oluşmaktadır: yapı için gerekli malzemelerin temin edilmesi ile bu malzemelerin inşa faaliyetlerinde kullanılması olarak sıralanabilir. Yapımda başlıca olarak taş, kerpiç, ahşap ve sazdan yararlanılmaktadır.

Bu malzemeler arasında ahşap, hem yapıların taşıyıcı sisteminde hem de çatıların inşasında merkezi bir role sahiptir. Kocayaka köyünde, özellikle köyün kuzeyindeki Burgaz–Çal Dağları'nda yetişen ardıç ağaçlarının dayanıklılıkları nedeniyle çatı ve taşıyıcı direk yapımında tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, köyde yetiştirilen kavak ağaçları da çeşitli inşa faaliyetlerinde kullanılmaktadır. Beycesultan'da ortaya çıkarılan mekânlarda tespit edilen yoğun ahşap kalıntıları, ahşabın çatı ve taşıyıcı sistemlerde yaygın biçimde kullanıldığını göstermektedir (Görsel 10 a, b).

a b

Görsel 10. Beycesultan 63 nolu Mekan Çatı Kalıntısı (a) ve Kocayaka'da Tavan Örneği (b)

Kullanılan ahşabın miktarı ve özellikleri göz önüne alındığında, Beycesultan'daki inşa faaliyetlerinde kullanılan kerestenin, Kocayaka köyü örneğinde olduğu gibi Burgaz–Çal Dağları'ndan temin edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bunun yanı sıra saz, yapıların inşasında önemli bir malzeme olarak öne çıkmaktadır (Görsel 11 a, b). Çoğunlukla çatı sistemlerinde ahşap taşıyıcıların üzerine sazlardan oluşturulan hasır ya da sazların küçük

demetler hâlinde yerleştirilerek çamur örtü ile ahşap aksam arasında bir yalıtım tabakası oluşturmaktadır.

Görsel 11. Kocayaka Köyü Çatı Aksamında Saz ve Çalı Çırpı Kullanımı

Bu uygulama, aynı zamanda çatıda kullanılan çamur veya toprağın mekân içine sızmasını önlemektedir. Kocayaka köyündeki eski evlerin çatı sistemlerinde bu yöntemin yaygın olarak kullanıldığı gözlenmiştir. Beycesultan'da mekân içlerinde ele geçen çatı elemanlarıyla birlikte yanmış saz kalıntılarının tespit edilmesi, çatı yapım tekniğinin Kocayaka örneğiyle benzerlik gösterdiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, Geç Tunç Çağı erken evresine tarihlendirilen 2 No'lu Ev'de çatı kalıntıları üzerinde saman izlerine rastlanmıştır. Bu bulgu, höyükteki yapıların çatılarında sazın yanı sıra zaman zaman samanın da kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir (Görsel 12 a, b).

a b

Görsel 12. 2 nolu Eve Ait Saz (a) ve 1 nolu Eve Ait Saman (b) Katkılı Çatı Kalıntıları

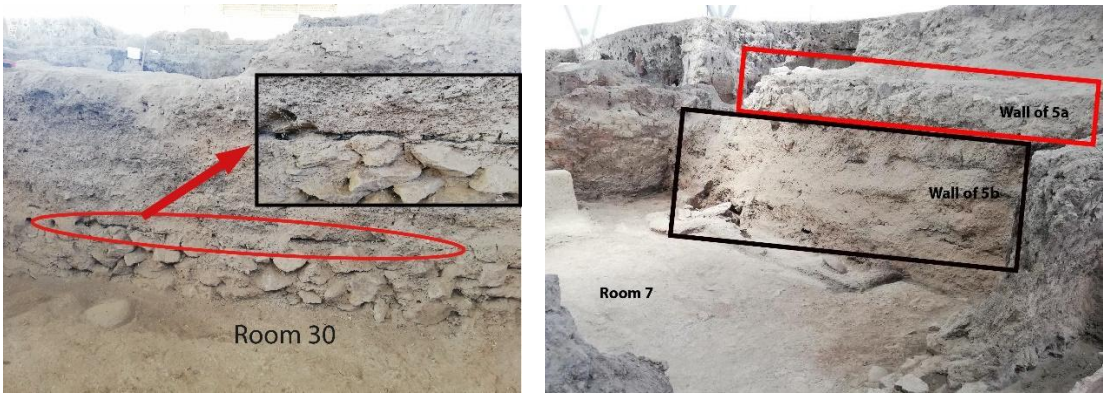
Kocayaka'daki kerpiç evler ile Beycesultan'da ortaya çıkarılan yapıların inşa teknikleri arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Kocayaka'da ev yapımına, öncelikle temel hendeklerinin açılması ve taş temellerin örülmesiyle başlanmaktadır. Taş temeller, yapının dayanıklılığını artırmanın yanı sıra kerpiç duvarları toprakta oluşabilecek rutubete karşı koruma işlevi de görmektedir. Temel inşasının ardından, hem yapısal bütünlüğü güçlendirmek hem de kerpiç duvarlar için düzgün bir zemin oluşturmak amacıyla temel duvarlarının üzerine hatıl

yerleştirilmektedir. Bununla birlikte, bazı örneklerde hatıl yerine taş temel üzerine küçük ya da yassı taşlar dizilerek kerpiç duvarlar için bir taban oluşturulduğu görülmektedir (Görsel 13). Temellerde kullanılan taşların ise genellikle kısmen işlenmiş masif bloklardan seçildiği anlaşılmaktadır

Görsel 13. Kocayaka Konutlarında Taş Temel Örnekleri

Beycesultan örneğinde de ev temelleri için benzer bir uygulama görülmektedir. Ev inşasından önce zemin tesviye edilerek düzleştirilmiş, ardından belirlenen plan doğrultusunda temel inşa edilmiştir. Bu tesviye işlemi, alanda daha önce bulunan yapı kalıntılarının düzeltilmesini de içermektedir. Bazı GTÇ tabakalarında ise yeni temellerin, önceki yapılara ait sağlam duvarlar üzerine oturtulduğu gözlenmiştir **(Görsel 14 a, b)**. Taş temellerin üzerine, Kocayaka örneklerinde olduğu gibi hatıl yerleştirilmiştir.

a b

Görsel 14 a, b. Beycesultan Hatıl (a) ve Duvar Örneği (b)

Kocayaka'da daha önce hazırlanarak inşaat alanına taşınan kerpiçler, temel üzerine örülmektedir. Kapı ve pencere seviyelerine ulaşıldığında duvarın sağlamlığını artırmak amacıyla hatıl uygulanmaktadır. Duvar örümü tamamlandıktan sonra üst seviyede yeniden hatıl yerleştirilerek çatı sisteminin bu taşıyıcı hatıllar üzerine oturması sağlanmakta ve yapının stabilitesi artırılmaktadır (Görsel 15 a).

Beycesultan'da ise taş temel üzerine yerleştirilen hatıllar sonrası kerpiç duvarların inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kocayaka örneğiyle benzer şekilde duvar örgüsü içinde hatıl izleri

tespit edilmiş, özellikle 2 nolu yapıda bu uygulamaya dair bulgular belgelenmiştir (Görsel 15 b).

a b

Görsel 15. Kocayaka'da Hatıl Detay (a), Beycesultan'da Hatıl Detay (b)

Kocayaka örneklerinde gözlendiği üzere, kerpiç duvarların tamamlanmasının ardından çatı sisteminin yerleştirileceği üst seviyede hatıl kullanılmaktadır. Benzer bir uygulamanın Beycesultan yapılarında da tercih edilmiş olması muhtemeldir. Ancak şimdiye kadar açığa çıkarılan yapıların çoğunun yalnızca belirli bölümlerinin kazılmış olması, bu konuda kesin bir genelleme yapılmasını kısmen güçleştirmektedir.

Kocayaka'daki evlerde üst örtüyü taşıyan kalaslar, mekânların uzun duvarları üzerine yerleştirilmektedir. Yaklaşık 30–50 cm aralıklarla dizilen bu kalasların üzerine önce hasır serilmekte, ardından saz demetleri yerleştirilmektedir. Son aşamada ise çatı çamurla kaplanarak tamamlanmaktadır (Görsel 16).

Görsel 16. Kocayaka Evleri Tavan ve Tavanda Hasır Kullanımı

Beycesultan örneğinde, yapı içlerinde ortaya çıkarılan çatı kalıntıları, kalasların mekânların uzun duvarları üzerine yerleştirildiğini göstermektedir. Bu veriler, en az iki farklı

çatı uygulamasının varlığına işaret etmektedir. Bunlardan ilki, 2 nolu evde belgelenmiştir. Söz konusu yapıda yaklaşık 18 × 18 cm ölçülerinde değişen kalaslar kullanılmış, bu kalaslarla birlikte yanmış saz kalıntıları da ele geçirilmiştir. Bulgular, belirli aralıklarla yerleştirilen kalasların sazla örtüldüğünü ve bu katmanın muhtemelen çamurla kaplanarak çatının tamamlandığını düşündürmektedir (Görsel 17).

Görsel 17. Beycesultan 2 nolu Evde Saz Kullanımına ait Kalıntılar

1 nolu evin ana mekânında ortaya çıkarılan çatı kalıntıları, uzun duvarlar üzerine dikine yerleştirilen kalasların üzerinin tahta döşemelerle kaplandığını göstermektedir. Bu tahtaların üzerinde saman kalıntılarına rastlanması, çatı örtüsünde saman kullanıldığını ortaya koymaktadır. Oluşturulan bu aksamın, ahşap ile çamur arasında yalıtım özelliğine gösterdiği anlaşılmaktadır (Görsel 18).

Görsel 18**.** Beycesultan Höyük 1 nolu Eve Ait Tavan Kalıntıları

Tüm bu veriler ışığında hem Kocayaka köyünde hem de Beycesultan konutlarında ortak materyalerin kullanıldığını ve çatı aksamlarında düz toprak dam olarak tabir edilen yöntem oluşturulduğu düşünülmektedir..

Sonuç

Anadolu'nun kırsal mimari tarzına uygun özellikler gösteren Kocayaka köy evlerindeki inşa süreci ve bazı uygulamaların pek çok açıdan Beycesultan höyük Geç Tunç Çağ yapılarının oluşturulmasındaki süreç ile büyük oranda benzerlik gösterdiği söylenebilir. Köyde yapılan incelemelerde konutlar için kullanılan yapı unsurlarının kolay erişilebilir olması hem maliyet hem de inşa sürecinin hızlı bir şekilde tamamlanmasına olanak sağladığı görülmüştür. Beycesultan höyükte ortaya çıkarılan konutlarda, elde edilen verilerden yapı malzemelerinin çevrede kolayca bulunması, yapı inşaası için bu malzemelerin (killi toprak, ahşap, saz ve saman vb.) tercih edilmelerine gerekçe gösterilebilir. Çatı yapımı hem çevresel etkilere hem de olumsuz iklim şartlarına karşı konuta koruma sğlamaktadır. Ancak, çatıların düz dam şeklinde olmaları ve topraktan inşa edilmeleri, bu yapıların sürekli bakıma gereksinim duymalarına sebebiyet vermektedir[27]. Dolayısıyla günümüzde pek tercih edilmemekle birlikte var olan konutların asıl işlevi dışında, ağıl veya samanlık olarak kullanıldığı Kocayaka köyünde yapılan gözlemlerden anlaşılmaktadır. Herhangi bir amaçla kullanılmayan kerpiç yapıların ise bakımsızlık sebebiyle yıkılma ile karşı karşıya oldukları görülmüştür.

Köyde yapılan incelemelerde bazı konut tavanlarının iç kesimlerinde süslü hasır örnekleri görülmüştür. Özellikle hasır kullanımı evi sahibinin ekonomik yapısıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Statü unsuru olabilecek pek çok eşyanın yanı sıra Kocayaka köyü konut mimarisinde kullanılan bazı özel tavan dekorasyonları ve ahşap işçilik örnekleri prestij unsuru olabilecek niteliktedir. Beycesultan höyük Geç Tunç Çağ konutlarında statü unsuru olarak kullanılan süs veya özel tarzda çanak çömleklerin dışında bazı büyük yapıların kompleks bir mimariye sahip olması bir prestij unsuru olarak görülebilir.

Son olarak gerek Kocayaka köyünde gerekse Beycesultan höyükte inşa edilen konutların geçmişten günümüze gelen kırsal konut mimarisinin birer parçası olduğu görülmüştür. Farklı dönemlerde olmalarına rağmen her iki yerleşimdeki konut ve konutlara ait çatı aksamlarının benzer özellikler göstermesi, düz toprak damlı konut geleneğinin bu topraklarda binlerce yıllık tarihine ve kullanımına ışık tutmaktadır.

[27] Bulut Karaca, 2021.

Biblografya

Abay, E. and Dedeoğlu, F. (2009). Beycesultan 2007-2008 Yılları Kazı Çalışmaları Ön Raporu. *Arkeoloji Dergisi* XIII/ 2009/1, 53-80.

Abay, E. (2012). Beycesultan. *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları* (Ed. A. Çilingiroğlu, Z. Mercangöz, G. Polat) İzmir, 40-62.

Binford, L.R. (1968). Post-Pleistocene adaptations, in S.R. Binford & L.R. Binford (ed.) *New perspectives in archaeology*: 313-41. Chicago (IL): Aldine.

Bulut Karaca, Ü. (2021). "Anadolu Geleneksel Kırsal Mimarisinde Düz Toprak Damların İyileştirilmesine Yönelik Öneriler". Mimarlık ve Yaşam 6 (2): 447-58. https://doi.org/10.26835/my.879840.

Dedeoğlu, F. and Abay, E. (2014). Beycesultan Höyük Excavation Project: New Archaeological Evidence from Late Bronze Age Layers. *Ege Arkeoloji Dergisi Volume XIX*, M. N. Aytaçlar et al. (Eds). İzmir. 1-39

Flannery, K. V. and Winter, M. C. (1976). Analyzing Household Activities. K.V. Flannery (ed.), *The Early Mesoamerican Village* (34-47). Academic Press, New York. Flannery, K. V. and Winter, M. C. (2002). The Origins of the Village Revisited: From Nuclear to Extended Households. *American Antiquity*, *Vol. 67/3*, 417-433.

Duzcu, N. (2010). *Beyce'den Kocayaka'ya*. Tuna offset Matbaacılık. Aydın
Kent, S. (1983). The Differentiation of Navajoulture, Behavior and Material Culture: A Comparative Study in Culture Change. *Ethnology 22 (1)*. 81-91

Kramer: C. (1979). An Archaeological View of a Contemporary Kurdish Village. Domestic Architecture, In: C. Kramer (Ed.) H*ousehold Size and Wealth", Ethnoarchaeology: Implications of ethnography for archaeology*, 131-163

Lloyd, S. and Mellaart, J. (1957). An Early Bronze Age Shrine at Beycesultan. *Anatolian Studies, Vol.7,* Published British institute Ankara

Lloyd, S., Mellaart, J. and Stronach, D. (1959). Excavations at Beycesultan, 1958. *Anatolian Studies* 9, 35-50. Ankara.

Lloyd, S. (1972). *Beycesultan Vol III, part 1, Late Bronze Age Architecture.* The British Institute of Archaeology at Ankara, London

Web Siteleri:

https://twitter.com/sdmim/status/831753367840051200/photo/3
https://twitter.com/sdmim/status/831753367840051200?lang=eu

DOĞU AKDENİZDE GAZA ŞARABININ ÜRETİMİ VE DAĞILIMI

Derya DOĞAN
Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi
drydurak@gmail.com - 0009-0003-5600-8159
Prof. Dr. Gonca CANKARDEŞ ŞENOL
Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü
goncasenol@yahoo.fr- 0000-0001-8540-6648

ÖZET

Bu çalışma, MS 4.-7. yüzyıllar arasında Doğu Akdeniz'de Gaza şarabının üretimi ve dağıtımını incelemektedir. Geç Roma ve Erken Bizans dönemlerinde Filistin'in güneyinde yer alan Gaza ve çevresi, Akdeniz dünyasının en önemli şarap üretim merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Bölgenin uygun iklim koşulları, gelişmiş tarımsal altyapısı ve deniz ticaret yollarına erişimi, şarap üretiminin artmasına ve ürünün geniş bir coğrafyaya yayılmasına olanak sağlamıştır.

Araştırmada Gaza şarabının üretim süreçleri, ticari dolaşımı ve ekonomik önemi arkeolojik buluntular ile yazılı kaynaklar ışığında değerlendirilmektedir. Özellikle Gaza amphoraları, şarabın üretim merkezlerinden tüketim bölgelerine taşınmasında kullanılan temel kaplar olarak dikkat çekmektedir. Doğu Akdeniz, Kuzey Afrika, Ege Adaları ve Akdeniz'in farklı limanlarında ele geçen amphora buluntuları, Gaza şarabının uluslararası ticaret ağları içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu buluntular aynı zamanda Gaza limanının bölgesel ve imparatorluk ölçeğindeki ticaret faaliyetlerinde stratejik bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Çalışmada şarap üretiminin bölgesel ekonomi üzerindeki etkileri de ele alınmaktadır. Gaza şarabı yalnızca yerel tüketim için üretilen bir ürün olmayıp, Bizans ekonomisine katkı sağlayan önemli bir ihraç malı niteliğindedir. Üzüm yetiştiriciliği, şarap üretimi ve ticareti bölgenin ekonomik canlılığını destekleyen temel faaliyetler arasında yer almıştır. Araştırma ayrıca şarabın kültürel ve dini önemine de değinmektedir. Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte şarap, dini ayinlerde kullanılan temel unsurlardan biri hâline gelmiş ve bu durum üretim ile ticaretin sürekliliğini desteklemiştir. Ancak 7. yüzyılda bölgede yaşanan siyasi dönüşümler ve İslam hâkimiyetinin başlamasıyla birlikte Gaza şarabının üretim ve ticaretinde belirgin bir gerileme görülmüştür. Sonuç olarak çalışma, Gaza şarabının Geç Roma ve Erken Bizans dönemlerinde Doğu Akdeniz ticaret sisteminin önemli unsurlarından biri olduğunu ortaya koymakta; üretim merkezleri, amphora buluntuları ve ticaret ağları üzerinden bölgenin ekonomik tarihine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gaza şarabı, Gaza amphoraları, Doğu Akdeniz, Geç Roma Dönemi, Bizans Dönemi, şarap ticareti.

THE PRODUCTION AND DISTRIBUTION OF GAZA WINE IN THE EASTERN MEDITERRANEAN

This study examines the production and distribution of Gaza wine in the Eastern Mediterranean between the fourth and seventh centuries CE. During the Late Roman and Early Byzantine periods, Gaza and its surrounding region in southern Palestine emerged as one of the most important wine-producing centers of the Mediterranean world. Favorable climatic conditions, advanced agricultural infrastructure, and access to maritime trade routes enabled the expansion of wine production and facilitated the distribution of Gaza wine across a wide geographical area.

The research evaluates the production processes, commercial circulation, and economic significance of Gaza wine through archaeological evidence and written sources. In particular, Gaza amphorae, which served as the primary containers for transporting wine from production centers to consumer markets, provide valuable insights into trade networks. Amphorae discovered throughout the Eastern Mediterranean, North Africa, the Aegean Islands, and various Mediterranean ports demonstrate that Gaza wine occupied a prominent place within international trade. These findings also highlight the strategic role of the port of Gaza in regional and imperial commercial activities. The study further investigates the economic impact of wine production on the region. Gaza wine was not merely a product for local consumption but also a major export commodity that contributed significantly to the Byzantine economy. Viticulture, wine production, and trade constituted key elements of the region's economic vitality.

The research also addresses the cultural and religious significance of wine. With the spread of Christianity, wine became an essential component of religious rituals, supporting the continuity of its production and trade. However, the political transformations of the seventh century and the establishment of Islamic rule led to a noticeable decline in the production and commercial distribution of Gaza wine.

In conclusion, this study demonstrates that Gaza wine was a significant component of the Eastern Mediterranean trade system during the Late Roman and Early Byzantine periods. By analyzing production centers, amphora evidence, and trade networks, the research aims to contribute to a better understanding of the economic history of the region.

Keywords: Gaza wine, Gaza amphorae, Eastern Mediterranean, Late Roman Period, Byzantine Period, wine trade.

TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARI TMS 41 KAPSAMINDAKİ AKADEMİK EĞİLİMLERİN İÇERİK ANALİZİ

Dr. Öğretim Üyesi Berin DİKGÖZ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
berindikgoz@mu.edu.tr - 0000-0002-0603-9737

ÖZET

Tarımsal faaliyetlerin etkin yönetimi ve doğru raporlanması noktasında kritik bir role sahip olan TMS 41 "Tarımsal Faaliyetler" standardı, canlı varlıkların biyolojik dönüşüm süreçlerini finansal tablolara yansıtmak amacıyla makul değer esaslı bir yaklaşım sunmaktadır. Bu çalışma, söz konusu standart üzerine Türkiye'de üretilen akademik birikimi içerik analizi yöntemiyle sistematik bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma süreci, Google Akademik üzerinden "Tarımsal Muhasebe", "TMS 41" ve "Tarım Muhasebesi" anahtar kelimeleriyle ulaşılan ve 2025 yılına kadar olan süreci kapsayan 75 akademik makale üzerinden yürütülmüştür. Belirlenen örneklem grubu; sayısal, konuya ilişkin ve yöntemsel boyutlar üzerinden analiz edilerek kodlanmış ve kategorilere ayrılmıştır.

Sayısal bulgular incelendiğinde, çalışmaların %95'inin standardın aktif uygulama sürecine paralel olarak 2010 yılı sonrasına ait olduğu görülmektedir. Literatürde iki yazarlı çalışmaların baskın olduğu (%52) ve en çok yayının "Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi'nde yer aldığı tespit edilmiştir. Konu ve amaç bakımından yapılan değerlendirmede, çalışmaların %40'ının tarımsal faaliyetlere, %32'sinin ise hayvancılığa odaklandığı saptanmıştır. Hayvancılık odaklı çalışmaların yarısı ise Türkiye'nin tarım ekonomisindeki ağırlığını yansıtacak şekilde büyükbaş hayvancılık üzerine yoğunlaşmıştır.

Yöntemsel bulgular, akademik eğilimin teorik açıklamalardan ziyade uygulama odaklı geliştiğini kanıtlamaktadır. İncelenen makalelerin %77'sinin doğrudan "Uygulama" tekniğini kullanması ve %71'inin ampirik nitelikte olması, araştırmacıların standarttaki değerleme esaslarının muhasebe kayıtlarına yansıtılması pratiğine yoğunlaştığını göstermektedir. Ayrıca, incelenen tüm çalışmaların "bağlama yerleşik" olduğu ve %93'ünün doğrudan Türkiye'ye yönelik çözüm önerileri sunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İçerik Analizi, Tarımsal Muhasebe, TMS 41

Content Analysis of Academic Trends within the Scope of Turkish Accounting Standards: IAS 41

ABSTRACT

IAS 41 "Agriculture", which plays a critical role in the effective management and accurate reporting of agricultural activities, offers a fair value-based approach to reflecting the biological transformation processes of living assets in financial statements. This study aims to systematically examine the academic knowledge produced in Turkey regarding the

aforementioned standard through the content analysis method. The research process was conducted on 75 academic articles accessed via Google Scholar using the keywords "Agricultural Accounting," "IAS 41," and "Agriculture Accounting," covering the period up to 2025. The identified sample group was analyzed, coded, and categorized across numerical, thematic, and methodological dimensions.
Numerical findings indicate that 96% of the studies were published after 2010, aligning with the active implementation process of the standard. It was found that two-author studies are predominant in the literature (52%) and the highest number of publications appeared in the journal "World of Accounting Science" (Muhasebe Bilim Dünyası). In terms of subject and purpose, it was determined that 40% of the studies focused on general agricultural activities, while 32% focused specifically on livestock. Half of the livestock-oriented studies concentrated on cattle ranching, reflecting its significance in Turkey's agricultural economy.
Methodological findings prove that the academic trend has shifted toward application-oriented research rather than purely theoretical explanations. The fact that 77% of the examined articles directly utilized the "Application" technique and 71% were empirical in nature indicates that researchers have focused on the practical integration of the standard's valuation principles into accounting records. Furthermore, all examined studies were found to be "context-embedded," with 93% offering solution proposals specifically tailored to Turkey.

Keywords: Content Analysis, Agricultural Accounting, IAS 41

1. GİRİŞ

Tarımsal faaliyetler, dünya genelinde milyarlarca insanın geçim kaynağı olmasının yanı sıra, küresel ve yerel ekonomiler üzerinde yadsınamaz bir etkiye sahiptir. Bu sektörün dinamik yapısı, özellikle canlı varlıkların biyolojik dönüşüm süreçleri (büyüme, dejenerasyon, üretim ve çoğalma), geleneksel maliyet esaslı muhasebe yaklaşımlarının yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, tarımsal üretimin etkin yönetimi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve finansal tablolar aracılığıyla doğru bir şekilde raporlanması, sürdürülebilir bir ekonomi için kritik bir rol üstlenmektedir.

Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) çerçevesinde uluslararası standartlarla uyumlu olarak geliştirilen TMS 41 "Tarımsal Faaliyetler" standardı, tarımsal varlıkların muhasebeleştirilmesine yönelik temel kurallar ve yöntemler sunarak işletmelere bu karmaşık süreçte rehberlik etmektedir (KGK, 2024). TMS 41; özellikle canlı varlıklar ve hasat edilen tarımsal ürünlerin muhasebe uygulamalarını sistematik bir yapıya kavuşturarak, finansal raporlamada şeffaflık, doğruluk ve güvenilirlik sağlamayı hedeflemektedir.

Standardın temel felsefesi, tarımsal varlıkların gerçeğe uygun değer üzerinden ölçülmesine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, işletmelerin biyolojik değişimlerini finansal tablolara anlık olarak yansıtmasına imkan tanıyarak, yatırımcılar ve kredi verenler başta olmak üzere tüm paydaşların daha sağlıklı kararlar almasına zemin hazırlamaktadır (Elad, 2004). Bu çalışma, TMS 41 standardının tarımsal muhasebe pratiğindeki gelişimini, akademik yazındaki yerini ve önemini araştırmak amacıyla mevcut literatürü incelemeyi amaçlamaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı'nın temel felsefesi olan "gerçeğe uygun değer" üzerinden ölçümleme esası, Türk akademik yazınında hem bitkisel hem de hayvansal üretim yapan işletmeler nezdinde geniş bir inceleme alanı bulmuştur. Literatürdeki çalışmalar genel olarak standardın getirdiği değerleme yenilikleri, Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ile Vergi Usul Kanunu (VUK) arasındaki uygulama farklılıkları ve bu süreçlerin finansal tabloların şeffaflığı üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır.

Tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesinde biyolojik dönüşümün (doğum, büyüme, verim artışı vb.) izlenmesi, hayvancılık işletmeleri için temel bir tartışma konusudur. Akdoğan ve Akülkü (2007), süt sığırcılığı işletmelerinde canlı varlıkların ilk muhasebeleştirilmesi ve sonraki dönemlerdeki değer değişimlerinin raporlanmasını inceleyerek, gerçeğe uygun değer yaklaşımının işletmenin özkaynak yapısını daha gerçekçi yansıttığını savunmuştur. Benzer bir yaklaşımla Özulucan (2013), hayvancılık faaliyetlerinde biyolojik varlıkların maliyet bedeli yerine gerçeğe uygun değerle izlenmesinin, işletme yönetiminin performans ölçümü açısından daha rasyonel sonuçlar doğurduğunu ifade etmektedir. Yılmaz (2014) ise büyükbaş hayvancılık işletmelerinde TMS 41 uygulamasının finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini artırdığını saptarken, özellikle damızlık varlıklar gibi spesifik kalemlerde aktif bir piyasanın bulunmamasının uygulamadaki temel kısıtlardan biri olduğuna dikkat çekmektedir.

Bitkisel üretim alanındaki literatürde ise 2016 yılında yapılan düzenleme ile "taşıyıcı bitkilerin" TMS 16 Maddi Duran Varlıklar kapsamına alınması süreci önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Ertaş, Korkmaz ve Banar (2017), meyve bahçeleri ve bağlar gibi taşıyıcı bitkilerin muhasebeleştirilmesinde TMS 16 ve TMS 41 arasındaki sınırları analiz ederek, bu ayrımın amortisman ayırma süreçleri üzerindeki kritik etkisini ortaya koymuşlardır. Bitkisel ürünlerin hasat anındaki değerlemesine yönelik olarak Yıldız (2011), buğday ve mısır gibi ürünlerin gerçeğe uygun değer ölçümünün, tarım işletmelerinin dönem karını dönemler arasında daha dengeli ve ihtiyaca uygun bir şekilde dağıttığını vurgulamıştır. Güncel çalışmalardan Tursun ve Tursun (2024) ise bitkisel üretimde devlet teşviklerinin TMS 41 çerçevesinde muhasebeleştirilmesini ele alarak, teşviklerin hasat zamanı ve değerleme farkları ile olan ilişkisini kuramsal ve uygulamalı olarak analiz etmişlerdir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, incelenen akademik birikimin TMS 41'in getirdiği değerleme esaslarının yatırımcılara daha "ihtiyaca uygun" bilgi sunduğu noktasında birleştiği görülmektedir. Ancak Taştan ve Reşitoğlu (2015) gibi araştırmacıların Borsa İstanbul (BIST) bünyesindeki tarım işletmelerinin dipnotlarını inceledikleri çalışmalarda görüldüğü üzere, standartta öngörülen açıklama düzeylerinin (disclosure level) henüz tam olarak yakalanamadığı ve uygulamada bir heterojenlik bulunduğu saptanmıştır. Bu durum, literatürdeki teorik beklentiler ile piyasa uygulamaları arasındaki boşluğun hala doldurulmaya muhtaç olduğunu göstermektedir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, TMS 41 standardının akademik alandaki gelişimini ve etkilerini değerlendirmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tercih edilmiştir.

3.1. İçerik Analizinin Teorik Çerçevesi

İçerik analizi, belirli bir konuyla ilgili mevcut literatürdeki bilgi birikimlerini sistematik, nesnel ve sayısal bir şekilde inceleyerek anlamlandırmayı amaçlayan bilimsel bir araştırma tekniğidir (Creswell, 2009). Bu yöntemin seçilmesindeki temel gerekçe, TMS 41 ile ilgili literatürdeki detaylı verileri, temaları ve akademik eğilimleri yapılandırılmış bir biçimde ortaya koymaktır. Yöntem, metin içerisindeki mesajların kodlanarak kategorilere ayrılmasını ve bu sayede ham veriden anlamlı çıkarımlar yapılmasını sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

3.2. Araştırma Süreci ve Veri Toplama

Araştırmanın yürütülmesinde şu sistematik aşamalar takip edilmiştir:

- **Veri Kaynağı ve Tarama:** Çalışma, Google Akademik üzerinden gerçekleştirilen kapsamlı bir tarama ile başlatılmıştır. Tarama sırasında "Tarımsal Muhasebe", "TMS 41" ve "Muhasebe Standartları" anahtar kelimeleri kullanılmıştır.
- **Örneklem Belirleme:** Yapılan tarama sonucunda elde edilen veriler titizlikle analiz edilmiş ve tarımsal muhasebe ile ilgili içerik taşıyan 75 akademik çalışma (makale) analiz birimi olarak seçilmiştir. Örneklem, standardın gelişimini tam yansıtmak adına 2025 yılına kadar olan süreci kapsamaktadır.
- **Analiz Boyutları:** Elde edilen veriler; sayısal (yıl, yazar, dergi), konuya ilişkin amaçsal ve yöntemsel (yöntem, kullanılan teknik) olmak üzere üç ana boyut üzerinden incelenmiştir.

Çalışmanın temel amacı, TMS 41 ile ilgili literatürdeki bilgileri inceleyerek; inceleme sonuçlarını bilimsel bir perspektifle ortaya koymaktır.

3.BULGULAR

Çalışmada bulgular üç kısımda incelenmiştir. İlk kısmında sayısal bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler makale sayısı, yayınlanan makalelerin yazar sayısı ve yıllara göre dergi bazında makale sayılarıdır. İkinci kısımda ise çalışmalar konu ve amaç açısından incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise yöntemsel olarak incelenmiş olup üç bölüme ayrılmıştır. Bunların; Araştırma yönteminin boyutu, araştırmalarda kullanılan yöntem ve araştırmada kullanılan tekniktir.

3.1.Sayısal Bulgular

TMS 41 ile ilgili incelenen toplam makale sayısı 75 olup bu makalelerden 4 tanesi 2010 ve öncesine 71 tanesi 2010 sonrasına ilişkin çalışmalardan oluşmaktadır. Standardın 2010 yılı itibariyle aktif bir şekilde uygulanmaya başlanması sebebiyle 2010 yılı itibariyle makale sayılarında belirgin bir artış olmuştur. Bu durum TMS 41 alanında yapılan akademik çalışmaların zaman içinde arttığını göstermektedir. 2016 yılı ise 9 makale ile en fazla yayın yapılan yıllardan biri olmuştur.

Yayınların kaç yazarlarla yazıldığına dair incelemelerde %52'si iki yazarlı,%41'i tek yazarlı, %7 'si çok yazarlı yayın olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 1. Yazar sayısına göre yayınlar

Tek Yazarlı	İki Yazarlı	Üç Yazarlı
31 (%41)	39 (%52)	5 (%7)

Yıllara göre yayınlanan sürdürülebilirlik çalışmaları dergilere göre aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Sonuçlara göre Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi en çok yayının yayınlandığı dergidir. 5 adet yayın ve 4 adet yayın ile Muhasebe ve vergi Uygulamaları, Muhasebe Denetime Bakış dergileri takip etmektedir.

Çizelge 2. Makalelerin Yayınlandığı Dergilere Göre Dağılımı

Dergi	2010 Ö.	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Top
D1		1		1				1		1			2			1	7
D2						1	1		1					1			4
D3				1			1										2
D4	1	1	1	1	1												5
D5											1		1			1	3
D6	1									1							2
D7										1		1					2
D8													2				2
D9	1			1												2	4
D10									2								2
D11					1	1	1										3
D12						1				1							2
D13	1	2	2	2	2	3	6	1	4	2	4	3	1	1	3	-	37
Top.	4	4	3	6	4	6	9	2	7	6	5	4	6	2	3	4	75

Çizelge 3. Kısaltmalar Listesi

DERGİ ADI	KISALTMA
Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi	D1
İşletme Araştırmaları Dergisi	D2
Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	D3
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	D4
Mali Çözüm	D5
Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi	D6
Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	D7
Muhasebe ve Denetime Bakış	D8
Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Der.	D9

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	D10
Journal of International Social Research	D11
Diğer	D12

3.2.Konu ve Amaçlarına Göre Bulgular

Bulgularda ikinci kısımda TMS 41 ile ilgili çalışmaları konu ve amaçlarına göre incelenmiştir. Konularına göre çalışmalar yıllar bazında aşağıdaki tabloda paylaşılmıştır.

Çizelge 4. Makalelerin Konularına Göre Dağılımı

Yıl	Hayvancılık Faaliyeti	Tarımsal Faaliyet	Canlı Varlıklar	Devlet Teşvikleri ve Vergilendirme	Diğer
2010 ve Öncesi	2	1	1	-	-
2011	1	1	2	-	-
2012	1	1	-	1	-
2013	1	3	2	-	-
2014	2	-	-	1	1
2015	-	2	3	-	1
2016	4	3	-	-	2
2017	1	1	-	-	-
2018	2	3	-	2	-
2019	2	3	1	-	-
2020	2	2	-	1	-
2021	2	1	-	-	1
2022	1	4	-	1	-
2023	1	1	-	-	-
2024	1	2	-	-	-
2025	1	2	-	-	1
TOPLAM	24 (%32)	30 (%40)	9 (%12)	6 (%8)	6(%8)

Çalışmalar konu açısından değerlendirildiğinde %32'si hayvancılıkla ilgili %40'ı ise tarımsal faaliyetlerle ilgilidir. Hayvancılık çalışmalarının %50'sini büyükbaş hayvancılık oluşturmaktadır. %12 'si ise canlı varlıklarla ilgili genel değerlendirmeleri içermektedir. Çalışmaların % 8'ni ise standartta yer alan canlı varlıklara ilişkin devlet teşvikleri oluşturmaktadır. Diğer kategorisinde ise taşıyıcı bitki, süs bitkisi gibi ürünlerin ele alındığı çalışmalar bulunmaktadır. Alt kategori bazında incelendiğinde Hayvancılıkla ilgili çalışmaların %50'sini Büyükbaş hayvanlar oluşturmaktadır.

3.3.Yönteme Göre Bulgular

Yönteme göre bulgular üç kategoride ele alınmıştır. Bunlar; Yöntemin boyutu, Araştırma Yöntemi ve Araştırmada Tekniği'dir.

Çizelge 5. Makalelerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Araştırma Yöntemine Göre	Adet
Nicel	58 (%77)
Nitel	17 (%23)
Toplam	**75 (%100)**

Araştırma yöntemi açısından incelendiğinde çalışmaların %77'sini nicel, %23'nü nitel çalışmalar oluşturmaktadır. Teknik açıdan ise makalelerin %77'si doğrudan "Uygulama" odaklıdır.

Yöntemin boyutu açısından incelendiğinde çalışmaların %71'i görgül %29'u ise kavramsal çalışmalardır.

Çizelge 6. Makalelerin Araştırma Yöntemin Boyutuna Göre Dağılımı

	Yöntemin Boyutu		
	Kavramsal	**Görgül**	**Toplam**
Adet	22 (%29)	53 (%71)	75 (%100)

Araştırmada kullanılan teknikler açısından incelendiğinde çalışmaların %77 'sini uygulama çalışmaları oluşturmaktadır. %1'u ise açıklama ve tanımlama çalışmalarından oluşmaktadır.

Çizelge 7. Makalelerin Araştırma Tekniklerine Göre Dağılımı

Araştırmada Kullanılan Teknik	Adet
Açıklama	14(%19)
Karşılaştırma	3(%4)
Uygulama	58(%77)
Toplam	**75(%100)**

Çalışmaların büyük bir kısmını canlı varlık ve tarımsal ürünlerin muhasebe uygulamaları oluşturmaktadır. Bu durum, araştırmacıların standardı teorik olarak açıklamaktan ziyade, ürün bazlı muhasebe kayıtları ve değerleme pratiklerine yoğunlaştığını kanıtlamaktadır.

3.4. Bağlama Yönelik Bulgular

Bağlamla ilgili bulgular, bağlama yerleşik (context-embedded/bound), bağlama özgü (context-specific) ve bağlamdan bağımsız (context-free) (Li,2012,851) şeklinde çalışma kategorileri kullanılmıştır (Yalçınkaya ve Türker 2015:48). Bu araştırmada 75 çalışmanın tamamının bağlama yerleşik olduğu tespit edilmiştir. Bağlama yerleşik çalışmaların 70 tanesinin "Türkiye' ye yönelik önerilerde bulunmak" 5 tanesininse "Yabancı Kaynaklı Kuramları Türkiye'de Sınama veya Sınanmasını Önermek" kategorisinde olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaların tamamı bağlama yerleşiktir Ancak bu çalışmaların bir kısmı standardı açıklamayı hedeflemiş büyük bir kısımda ürün bazlı muhasebe uygulamalarını içermektedir. Ayrıca bağlama özgü çalışmada bulunmamaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, tarımsal faaliyetlerin finansal raporlamasında dünya genelinde kabul görmüş bir çerçeve sunan TMS 41 "Tarımsal Faaliyetler" standardı üzerine Türkiye'de üretilen akademik birikimi sistematik bir şekilde ortaya koymuştur. Google Akademik üzerinden seçilen 75 makale üzerinde yapılan içerik analizi sonucunda elde edilen temel çıkarımlar şunlardır:

- Akademik İlginin Artışı: Standart üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun (%95) 2010 yılı sonrasına ait olması, standardın aktif olarak uygulanmaya başlanmasıyla birlikte akademik ilginin paralel bir ivme kazandığını göstermektedir.
- İş Birliği ve Yayın Kanalları: Literatürde iki yazarlı çalışmaların (%52) baskın olduğu görülmekte; "Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi" ise bu alandaki yayın sayısıyla en temel mecra olarak öne çıkmaktadır.
- Sektörel Odak: Çalışmaların %72'lik büyük bir kısmı tarımsal faaliyetler ve hayvancılık üzerine yoğunlaşmıştır. Hayvancılık özelindeki çalışmaların yarısının büyükbaş hayvancılığa odaklanması, Türkiye'nin tarım ekonomisindeki önceliklerini yansıtmaktadır.
- Uygulama Odaklılık: Akademik eğilimin teorik açıklamalardan ziyade uygulama bazlı geliştiği tespit edilmiştir. Makalelerin %77'sinin doğrudan "Uygulama" tekniğini kullanması ve %71'inin görgül (ampirik) nitelikte olması, araştırmacıların standarttaki değerleme esaslarının (makul değer vb.) muhasebe kayıtlarına yansımasına odaklandığını kanıtlamaktadır.
- Bağlamsal Çerçeve: İncelenen çalışmaların tamamının "bağlama yerleşik" olduğu ve %93'ünün doğrudan "Türkiye'ye yönelik öneriler" sunduğu görülmüştür. Bu durum, akademik yazının yerel sorunlara çözüm üretme ve uluslararası standartları yerel pratiklerle sentezleme çabasında olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak; TMS 41 standardı, canlı varlıkların biyolojik dönüşüm süreçlerini finansal tablolara yansıtmada şeffaflık sağlama hedefine ulaşmış görünmekle birlikte, literatürdeki uygulama yoğunluğu bu alandaki muhasebe pratiklerinin hala geliştirilmeye ve sektörel bazda çeşitlendirilmeye (süs bitkiciliği, su ürünleri vb.) ihtiyaç duyduğunu işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Creswell, J. W., *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, Sage Publications London, 2009.

Yıldırım, A., Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık Ankara, 2013.

https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Set leri/2023/Mavi Kitap/TMS/TMS%2041.pdf. (Erişim tarihi: 02.04.2026)

Akdoğan, N., Akülkü, A., TMS-41 Tarımsal Faaliyetler Standardı ve Hayvancılık İşletmelerinde Uygulanması, Mali Çözüm Dergisi, 84, 2007.

Elad, C., The Fair Value Accounting Debate: Resistance to Transformation of Financial Reporting in the Agricultural Sector, Critical Perspectives on Accounting, 15(3), 2004.

Ertaş, F. C., Korkmaz, T., Banar, K., Taşıyıcı Bitkilerin Muhasebeleştirilmesi: TMS 16 ve TMS 41 Kapsamında Bir İnceleme". Muhasebe ve Finansman Dergisi, 74, 2017.

Özulucan, A., Tarımsal Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesinde Gerçeğe Uygun Değer Esası: TMS 41 Çerçevesinde Bir Uygulama". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18, 1, 2013.

Taştan, H., Reşitoğlu, E., Borsa İstanbul'da İşlem Gören Tarım ve Gıda Şirketlerinin TMS 41 Kapsamındaki Açıklama Düzeylerinin İncelenmesi, Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19,1, 2015.

Tursun, M., Tursun, K., Bitkisel Üretim Yapan İşletmelerde Devlet Teşviklerinin TMS 41 ve TMS 20 Kapsamında Muhasebeleştirilmesi, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 15,1, 2024.

Yıldız, F., Tarımsal Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesi ve TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardının Uygulanabilirliği, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3,1, 2011.

Yılmaz, B., Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinde Biyolojik Varlıkların TMS 41 Çerçevesinde Değerlemesi". Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 7,2, 2014.

Ek: İçerik Analizine Dâhil Edilen Yayınlar

Aksoylu, S., Tarımsal Faaliyetlerin Türkiye Muhasebe Standardı 41 TMS-41'e Göre Muhasebeleştirilmesi: Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesi, Muhasebe ve Denetime Bakış, 65-78, 2013.

Alagöz, A., Antepli, A., Canlı Varlıklarda Değer Tespiti ve Muhasebeleştirilmesi, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 6, 3, 2013.

Alkan, D., Yükseköğrenim Kurumlarına Bağlı Döner Sermayeli İşletmelerde Küçük ve Büyükbaş Canlı Varlıkların Muhasebe Uygulamalarının TMS-41 Standardı Kapsamında Değerlendirilmesi, Muhasebe ve Denetime Bakış, 74, 2025.

Altınkaynak, F., Tarım Sektöründe "Dalında Satış Yöntemi" İle İmzalanan Forward Sözleşmelerin VUK ve TFRS Kapsamında Muhasebeleştirilmesi, Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4, 3, 2016.

Antepli, A., Canlı Varlıklarda Maliyetlerin 7/B Seçeneği İle İzlenmesi ve Uygulama Örneği, Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi, 2, 1, 2015.

Antepli, A., Tarımsal Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesi; BOBİ FRS ve TMS41 Çerçevesinde Teorik İnceleme, Journal of Social and Humanities Sciences Research, 30, 2018.

Antepli, A., Alagöz, A., Hasadı Yapılan Tarımsal Ürünlerin Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Vergi Mevzuatına Göre Muhasebeleştirilmesi: Örnek Uygulama, Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, 19, 2020.

Arslan, S., Alabalık Üretim İşletmesinde Maliyetlerin Türk Vergi Mevzuatı İle Tarımsal Faaliyetler Standardı Çerçevesinde Hesaplanması, Vergi Dünyası Dergisi, 460, 39, 2019.

Atay, M.S., Kartal, C., Tarımsal Ürün Pazarlaması ve Tarımsal İşlemlerin Muhasebeleştirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, .25, 2, 2020.

Badem, A. C., Savcı, M., Kılınç, Y., Türkiye'de Çay Yaprağı Üretimi ve TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı Uygulaması, MÖDAV,3, 2013.

Buyruk Akbaba, A. N., Canlı Varlıkların Değerlemesi, Muhasebeleştirilmesi ve Raporlanması: Borsa İstanbul'da (Bist) Kayıtlı Tarım, Orman ve Balıkçılık Alanında Faaliyet Gösteren İşletmelerde Analiz. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4, 2, 2015.

Büyükipekçi, S., Kağıtçı, A., Tarımsal Faaliyetlerin TMS 41'e Göre Muhasebeleştirilmesi, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 12, 1, 2015.

Çevik, Z., Kırlıoğlu, H., Türkiye Muhasebe Standardı TMS 41 Tarımsal Faaliyetlerin Kanatlı Hayvan Yetiştiriciliği İşletmelerinde Uygulanması, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı, 2016.

Çukacı, C.Y., Canpolat, İ., Tarımsal Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesinde TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı ile Vergi Usul Kanununun Karşılaştırılması: Bir Kayısı Üretim İşletmesinde Uygulama, Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11, 43, 2024.

Demirci, Ş. D., İsker, Ö., Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Zeytin Yetiştiriciliği İşletmelerinde Muhasebe Uygulamaları. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 21, 2, 2019.

Demirkol, Ö. F., Finansal Tablo Düzenleme Sıklığına ve Kullanılan Hesap Dönemine Göre Canli Varlıklarda Değerleme, Ankara SMMMO Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, 1, 2011.

Demirkol,.Ö. F., TMS 41 Kapsamında Seracılık Faaliyetlerinde Muhasebe Kayıt Sürecine İlişkin Genel Bir Değerlendirme, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 1, 2008.

Demirkol, Ö. F., Canlı Varlıkların Gerçeğe Uygun Değerini Belirleme Hiyerarşisi, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Eyül, 1, 2, 2008.

Dikmen, B. B., Köksal A.G., Tarımsal Ürünlerin Tekdüzen Muhasebe Sistemi, Tms 41 ve VUK'A Göre Muhasebeleştirilmesi: Şeker Pancarı Üretim İşletmesinde Bir Uygulama, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12, 68, 2025.

Dikmen, B. B., Köksal, A. G., Taşıyıcı bitkilerin TMS 16 Maddi Duran Varlıklar Standardı Çerçevesinde Değerlendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi: Ceviz üretim Muhasebe Mevzuatı ve Standartlarında Tarımsal Faaliyetler: Muhasebeleştirme ve Ölçüm İşletmesinde Bir Uygulama. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11, 3, 2018

Doğan, Z., Tarımsal Faaliyetler Standardı: TMS-41 Çerçevesinde Su Ürünlerinin Muhasebeleştirilmesi, 10, 4, 2018.

Doğan, S., Tarımsal Faaliyetlere Yönelik Devlet Teşviklerinin Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebeleştirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 72, 2022.

Duman, H., Özpeynirci, R., Içerli, M., Agricultural activities – TAS 41: Turkey Example, International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences, 2,3, 2012.

Erduru, İ., Etlik Piliç Yetiştiren İşletmelerde Üretim Faaliyetlerinin Tms 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı Kapsamında Raporlanma Esasları, Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 1,1, 2020.

Ertaş, C.F., Çidem, İ., Çiğdem, R., Tarımsal Teşviklerin TMS 20 ve TMS 41 Kapsamında İncelenmesi, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19,3, 2017.

Gökgöz, A., Temelli, F., Taşıyıcı Bitkilerin Türkiye Muhasebe Standartları Çerçevesinde Muhasebeleştirilmesi Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 2, 4, 2016.

Gökgöz, A., Tarımsal Devlet Teşviklerinin Türkiye Muhasebe Standartları Çerçevesinde Muhasebeleştirilmesi, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 2, 2012.

Gökgöz, A., Yılmaz, E., Doğadan Toplanan Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 7, 4, 2015.

Göktürk, İ. E., Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planına Geçiş Sürecinde Büyükbaş Hayvan Ticaret İşletmeleri İçin Muhasebe Kayıt Önerileri. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 25, 2021.

Gültekin, N., Yumurta Üretim Faaliyetinde Bulunan İşletmelerin Tarımsal Faaliyetler (TMS 41) Standardına Göre Muhasebeleştirilmesi, Ekonomi İşletme Maliye Araştırmaları Dergisi, 1,3, 2019.

Güneş, D., Şimşek, K., Şeker Pancarı Üretim Maliyetlerinin Tekdüzen Hesap Planı ve Türkiye Muhasebe Standartları Tms 41 Kapsamında Muhasebeleştirilmesi: Bir İşletme Örneği. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 27,1, 2025.

Güney, C., Aydın, H., Su Ürünleri Yetiştiriciliği Yapan İşletmelerde Çevresel Maliyetlerin Muhasebeleştirilmesi. Journal of International Social Research, 9, 44, 2016.

Hacıhasanoğlu, T., Ünlü, A., Canlı Varlıkların TMS 41 ve Tekdüzen Muhasebe Sistemine Göre Muhasebeleştirilmesi: Süt Üretim İşletmesi Uygulaması, International Journal of Academic Value Studies, 3, 9, 2020.

Hatunoğlu, Z., Kıllı, M., Tarım İşletmelerinde Bitkisel Üretim Maliyetlerinin TMS 41 Çerçevesinde Muhasebeleştirilmesi, KSÜ Sosyal Bilimler 13,1, 2016.

İçöz, A., Tms 41 Çerçevesinde Tarımsal Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesinde Karşılaşılan Sorunlara Öneriler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8, 41, 2015.

Karasioğlu, F., Göktürk, E.İ., Çetintaş, E.M., TMS 41 Çerçevesinde Yumurta Tavukçuluğu Yapan İşletmelerde Muhasebeleştirme İşlemleri, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20,78, 2021.

Kaygusuzoğlu, M., Emer, M. A., TMS 16 kapsamında taşıyıcı bitkiler ve muhasebeleştirme uygulamaları: Antep fıstığı örneği. İşletme Araştırmaları Dergisi, 15, 2, 2023.

Keleş, D., Türkiye'deki Finansal Raporlama Çerçevesi Kapsamında Tarımsal Faaliyetlere Yönelik Düzenlemeler: TMS/TFRS, BOBİ FRS, KÜMİ FRS ve VUK Çerçevesinde Bir Karşılaştırma. Muhasebe Bili Dünyası Dergisi, 24, 3, 2022.

Kıllı, M., Hatunoğlu, Z., Dünya'da ve Türkiye'de Tarım Muhasebesi Yazınına Tarihsel Bir Bakış, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3,1, 2016.

Kırlıoğlu., H, Gökgöz, A., TMS 41 Çerçevesinde Tarımsal Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesi: Su Ürünleri Sektörü Uygulaması, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26, 2, 2012.

Kıymetli Şen, İ., Karagül, A. A., Yeni Bir Maddi Duran Varlık Sınıfı Olarak Taşıyıcı Bitkiler: Muhasebeleştirme ve Ölçme. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 3, 2014

Korga, S., Tarımsal Faaliyetlerin Kümi Frs ve Vuk Kapsamında Muhasebeleştirilmesi: Bir Tarım İşletmesine İlişkin Örnek Uygulamalar, Mali Çözüm Dergisi, 35, 188, 2025.

Merdane, Ş., Özulucan, A., TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı ve Vergi Usul Kanunu Çerçevesinde Büyükbaş Canlı Varlıkların Muhasebeleştirilme İşlemlerinin İncelenmesi ve Örnek Uygulamalar, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17, 2, 2024.

Mortaş, M., Çalışkan, A., Süt Üretimi Yapan Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvancılık İşletme Faaliyetlerinin Muhasebeleştirme Sürecinin VUK-TMS 41 ve BOBİ FRS Bölüm 7 Açısından Karşılaştırılması, Journal of Academic Social Science Studies, 15,91, 2022.

Mortaş, M., Denk, O., Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarına Göre Antepfıstığı Üretim Bahçesinin Tesis Edilmesi ve Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesi Üzerine Bir Uygulama, Pearson Journal, 7, 22, 2022.

Okumuş, E., Kural, U. K., Bir Tarım İşletmesinde Canlı Varlıkların Muhasebeleştirilmesi, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15, 69, 2015.

Öztürk, A., Ünkaya, G,. Canlı Varlıkların TMS-41 Kapsamında Tek Düzen Hesap Planında Muhasebeleştirilmesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 11,1, 2019.

Öztürk, M. T., Bal Üreten İşletmelerde Maliyet Analizi, İşletme Araştırmaları Dergisi Arıcılık Araştırma Dergisi, 8, 2 2016.

Özulucan, A., Merdane, Ş., Büyükbaş Hayvanlarda Amortisman İşlemlerinin VUK ve TMS Kapsamında Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi ve taslak Hesap Planına Göre Muhasebe Uygulamaları. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26, 50, 2023.

Özulucan, A., Deran, A., 41 Nolu Türkiye Muhasebe Standardı (Tms 41), Vergi Usul Kanunu ve Tekdüzen Hesap Planı Açısından Küçük ve Büyükbaş Canlı Varlıkların Muhasebeleştirilmesi ve Değerleme İşleminde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25, 2, 2008.

Özulucan, A., Keleş, D., 41 No.lu Türkiye Muhasebe Standardı'na Göre Küçük ve Büyükbaş Hayvanlarda Dönemiçi ve Dönem sonu Muhasebe Uygulamaları (Kayıtlama, Değerleme, Amortisman ve Teşvikler). Mali Çözüm Dergisi, 30, 161, 2020.

Paksoy, Ö. B., TMS 16: Maddi Duran Varlıklar Standardı Kapsamında Taşıyıcı Bitkilerin Muhasebeleştirilmesi ve Bir Badem Bahçesinde Uygulama. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi 56, 3, 2021.

Parlakkaya, R., Tunçez, H. A., Tms 41 Tarımsal Faaliyet Kapsamında Hayvancılık İşletmelerinde Muhasebe Uygulaması, World of Accounting Science, 13,4, 2011.

Süklüm, N., Akdoğan, H., Tms 41 Çerçevesinde Büyükbaş Canlı Varlıkların Muhasebeleştirilmesi, XVIII ,2, 2016.

Şentürk, K. C., Yardımcıoğlu, M., Türkiye'de Tarımsal Faaliyetlerin Vergi ve Muhasebe Uygulamalarındaki Durumu. Social Sciences Studies Journal, 4,13, 2018.

Tandoğan, M., Tms 41 (Tarımsal Faaliyetler) Standardı Kapsamında Bir Yıldan Fazla Süreli Yetiştirilen Meyveli ve Meyvesiz (Orman Ağaçları ve Süs Bitkileri) Ağaçların Muhasebeleştirilmesi 75, 2025.

Taştan, H., Doğan, S., Bobi Frs Kapsamında Tarımsal Faaliyetlerin İncelenmesi ve Tms-41 Tarımsal Faaliyetler Standardı İle Karşılaştırılması, Mali Çözüm, 32, 170, 2022.

Taştan, H., Ceviz Bahçelerinde Türkiye Muhasebe Standartları – 41 ve Vergi Usul Kanunu Uyarınca Amortisman Ayrılması ve Değerlemesinin Karşılaştırmalı İncelenmesi", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 60, 2013.

Taştan, H., Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Vergi Usul Kanununa (VUK) Göre Büyükbaş Canlı Varlıklar İçin Amortisman Ayrılmasının Karşılaştırmalı İncelenmesi, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (1). 2014.

Taştan, H., Azaltın, M., Mert, H,. Büyükbaş Canlı Varlık İşletmelerinde TMS-41 Tarımsal Faaliyetler Standardının Uygulanmasına Eğitsel Bakış, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 15, 2, 2013.

Tazegül, A., Kahraman, A., Tekdüzen Muhasebe Sistemi ve TMS-41 Kapsamında Büyükbaş Hayvanların Muhasebe Kayıtlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi, 9, 17, 2018.

Temelli, F., Tarımsal Faaliyetlere Yönelik Devlet Teşviklerinin Türkiye Muhasebe Standartları Çerçevesinde Muhasebeleştirilmesi, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10,19, 2019.

Tuğay, O., Türkiye Muhasebe Standardı 41'e Göre Canlı Varlıkların Gerçeğe Uygun Değerinin Tespiti ve Muhasebeleştirilmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5, 8, 2013.

Tunçez, H. A., *Tarımsal Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesinin Türkiye Muhasebe Standardı-41 Çerçevesinde İncelenmesi: Bir Tarım İşletmesinde Örnek Uygulama*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011.

Tursun, M., Tursun, A., Badem Üretimine İlişkin Faaliyetlerin Türkiye Muhasebe Standartları (TMS-16, TMS-20 VE TMS-41) Çerçevesinde Değerlemesi ve Muhasebeleştirilmesi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 62, 2024.

Usul, H., Top, T., Tms 41'e Göre Büyükbaş Hayvancılık Faaliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Değerlemesi, 31, 2010.

Yalçın, E., Şendurur U., Tarım İşletmelerinde Bahçe Bitkileri Üretim Faaliyetlerinin TMS 41'e Göre Muhasebeleştirilmesi, İşletme Akademisi Dergisi. 2, 2, 2021.
Yalçın, S., Muhasebe Mevzuatı ve Standartlarında Tarımsal Faaliyetler: Muhasebeleştirme ve ölçüm. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 71, 2022.

Yalçın, Z., IAS 41 Accounting For Agricultural Activities: Case of Turkey. İzmir İktisat Dergisi, 35, 4, 2020.

Yavuzarslan, T., Özerhan, Y., TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı Kapsamında Canlı Varlıkların Ölçümü ve Finansal Tablolarda Raporlanması Borsa İstanbul Örneği, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 54(3), 2019.

Yazan, Ö., Kaya, U., Canlı Varlıkların Türkiye Muhasebe Standardı 41'e Göre Muhasebeleştirilmesi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1, 2011.

Yazarkan, H., Üretim işletmelerine ait fındık bahçelerine ilişkin mali işlemlerin Türkiye muhasebe standartları (TMS) çerçevesinde muhasebeleştirilmesi: Durak fındık AŞ örneği. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 23, 2, 2016.

Yazici, N., Tarımsal Faaliyetlerin Uluslararası Kamu Muhasebe Standardı Ipsas-27'ye Göre Değerlendirilmesi, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9, 18, 2018.

Yılmaz, E., TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı Kapsamında Büyükbaş Canlı Varlıkların Değerlemesi ve Muhasebeleştirilmesi, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 22, 2014.

Yılmaz, E., Türkiye Muhasebe Standartları Kapsamında Tarımsal Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi, MÖDAV, 16, 2, 2014.

MUHASEBE EĞİTİMİNDE KAVRAMSAL YANILGILARIN BOYUTSAL YAPISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Ersan KULA

Afyon Kocatepe Üniversitesi/Bolvadin Meslek Yüksekokulu,

E-posta: ekula@aku.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-8686-857X

Prof. Dr. Alper ERSERİM

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/İktisadi İdari Bilimler Fakültesi,

E-posta: alperserim@mu.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-4352-2426

ÖZET

Muhasebe eğitimi, işletme ve finans alanlarında karar verme süreçlerinin temel bilgi altyapısını oluşturan önemli bir disiplin olmasına rağmen, öğrencilerin muhasebe kavramlarını algılama biçimleri çeşitli kavramsal yanılgılar içerebilmektedir. Öğrencilerin muhasebeyi yalnızca kayıt tutma, vergi hesaplama, matematiksel işlem yapma veya ezbere dayalı bir alan olarak değerlendirmeleri, muhasebe eğitiminin kavramsal yapısının yeterince içselleştirilemediğini düşündürmektedir. Bu çalışma, muhasebe eğitimi alan öğrencilerde gözlemlenen kavramsal yanılgıların boyutsal yapısını incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırma, kesitsel ve metodolojik bir çalışma olarak Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde öğrenim gören 348 ön lisans ve lisans öğrencisi ile gerçekleştirildi. Veri toplama aracı olarak 29 maddeden oluşan Muhasebe Eğitimi Yanılgı Algısı (MEYA) Ölçeği kullanıldı. Ölçeğin faktör yapısını incelemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulandı. Faktör analizleri minimum residual çıkarım yöntemi ve oblimin rotasyonu kullanılarak gerçekleştirildi. Model uyumu CFI, TLI ve RMSEA indeksleri ile değerlendirildi.

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin altı faktörlü bir yapı gösterdiği belirlendi. Faktör yükleri ve model uyumu incelendiğinde çapraz yüklenme gösteren 8., 16., 19. ve 21. maddeler ile herhangi bir faktörde yeterli yük oluşturmayan 17. madde ölçekten çıkarıldı. Son durumda ölçek; "Muhasebe ve Vergi İlişkisi", "Ezber Algısı ve Gerekliliği", "Muhasebe Eğitiminin Kimlere Verilmesi Gerektiği", "Genel Muhasebe Algısı", "Muhasebe–Matematik İlişkisi" ve "Muhasebenin Kayıt Süreci Olarak Algılanması" olmak üzere altı alt boyuttan ve 17 maddeden oluştu. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum indeksleri CFI=0.890, TLI=0.856 ve RMSEA=0.062 (90% CI=0.052–0.072) olarak bulundu. Elde edilen bulgular ölçeğin kabul edilebilir düzeyde yapı geçerliliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma, muhasebe eğitiminde öğrencilerin sahip olduğu kavramsal yanılgıların çok boyutlu bir yapıda olduğunu ortaya koymakta ve muhasebe eğitimine yönelik algıların değerlendirilmesinde kullanılabilecek geçerli bir ölçüm modeli sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Eğitimi, Kavramsal Yanılgılar, Faktör Analizi

A STUDY ON THE DIMENSIONAL STRUCTURE OF CONCEPTUAL MISCONCEPTIONS IN ACCOUNTING EDUCATION

Lecturer Ersan KULA
Afyon Kocatepe University / Bolvadin Vocational School
E-mail: ekula@aku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-8686-857X

Prof. Dr. Alper ERSERİM
Muğla Sıtkı Koçman University / Faculty of Economics and Administrative Sciences
E-mail: alperserim@mu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4352-2426

ABSTRACT

Although accounting education is an important discipline that constitutes the fundamental knowledge infrastructure for decision-making processes in business and finance, students' perceptions of accounting concepts may involve various conceptual misconceptions. Students' tendency to regard accounting merely as record keeping, tax calculation, mathematical operations, or a field based on memorization suggests that the conceptual structure of accounting education may not be sufficiently internalized. This study aims to examine the dimensional structure of conceptual misconceptions observed among students receiving accounting education.

The research was conducted as a cross-sectional and methodological study with 348 associate and undergraduate students enrolled at Afyon Kocatepe University and Muğla Sıtkı Koçman University. The Accounting Education Misconception Perception Scale, consisting of 29 items, was used as the data collection instrument. Exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis were performed to examine the factor structure of the scale. Factor analyses were conducted using the minimum residual extraction method and oblimin rotation. Model fit was evaluated through the CFI, TLI, and RMSEA indices.

As a result of the exploratory factor analysis, the scale was found to exhibit a six-factor structure. Based on the examination of factor loadings and model fit, items 8, 16, 19, and 21, which showed cross-loadings, and item 17, which did not produce a sufficient loading on any factor, were removed from the scale. In its final form, the scale consisted of six sub-dimensions and 17 items: "The Relationship Between Accounting and Taxation," "Perception and Necessity of Memorization," "Who Should Receive Accounting Education," "General Perception of Accounting," "The Relationship Between Accounting and Mathematics," and "Perception of Accounting as a Recording Process." As a result of the confirmatory factor analysis, the model fit indices were found to be CFI = 0.890, TLI = 0.856, and RMSEA = 0.062 (90% CI = 0.052–0.072). The findings indicate that the scale has an acceptable level of construct validity.

This study reveals that students' conceptual misconceptions in accounting education have a multidimensional structure and presents a valid measurement model that can be used to evaluate perceptions regarding accounting education.

Keywords: Accounting Education, Conceptual Misconceptions, Factor Analysis

1. GİRİŞ

Muhasebe eğitimi, işletmelerde finansal bilgi üretimi ve karar alma süreçlerinin temelini oluşturan önemli bir eğitim alanıdır. İşletmelerin ekonomik faaliyetlerine ilişkin verilerin kaydedilmesi, sınıflandırılması, raporlanması ve analiz edilmesi süreçlerinde muhasebe bilgisi kritik bir işleve sahiptir. Bu nedenle muhasebe eğitimi yalnızca muhasebe meslek mensuplarının yetiştirilmesine hizmet eden teknik bir eğitim alanı değil; aynı zamanda işletme yönetimi, finans, denetim ve stratejik karar alma süreçlerine katkı sağlayacak bireylerin yetiştirilmesinde önemli rol üstlenen disiplinlerden biridir (Ay, 2011: 1570). Muhasebe eğitiminin temel amacı; finansal bilgileri üretebilen, yorumlayabilen, analiz edebilen ve bu bilgileri karar alma süreçlerinde kullanabilen bireyler yetiştirmektir (Çürük ve Doğan, 2001: 31). Günümüzde bilgiye dayalı yönetim anlayışının yaygınlaşması ve işletmelerin giderek karmaşıklaşan yapıları, muhasebe eğitimine yönelik beklentilerin artmasına neden olmaktadır.

Muhasebe mesleğinin tarihsel geçmişinin oldukça eski dönemlere dayandığı bilinmektedir. Ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması ihtiyacına bağlı olarak muhasebenin M.Ö. 3400–3000 yıllarından itibaren varlığını sürdürdüğü ifade edilmektedir (Harari, 2012: 130). Tarihsel süreç boyunca önemini koruyan muhasebe alanı, günümüzde de yükseköğretim programlarının temel bileşenlerinden biri olmayı sürdürmektedir. Özellikle işletme ve yönetim alanında eğitim veren fakülte ve yüksekokullarda muhasebe derslerinin yoğun biçimde yer alması, işletmelerin muhasebe bilgi sistemlerine duyduğu ihtiyaç ile ilişkilendirilmektedir. Nitekim Türkiye'de büyük ölçekli işletmeler üzerinde yapılan araştırmalar, işletme mezunlarının önemli bir bölümünün muhasebe ve finans alanlarında istihdam edildiğini göstermektedir (Düzakın ve Yılmaz, 2009).

Bununla birlikte muhasebe dersleri öğrenciler tarafından çoğu zaman karmaşık, yoğun bilişsel süreç gerektiren ve öğrenilmesi güç dersler olarak değerlendirilmektedir (Martinis ve Tidd, 2011: 432). Muhasebe kavramının öğrencilerin zihninde çoğu zaman mekanik işlemlerden oluşan, katı kurallara dayalı ve soyut bir yapı olarak yer edinmesi, muhasebe eğitimine yönelik olumsuz algıların oluşmasına neden olabilmektedir. Öğrencilerin muhasebeyi yalnızca vergi hesaplamalarına yönelik bir süreç, matematiksel işlem ağırlıklı bir ders, ezbere dayalı bir alan veya sadece kayıt tutma faaliyetinden ibaret bir sistem olarak değerlendirmeleri, muhasebe eğitiminin kavramsal boyutunun yeterince anlaşılmadığını göstermektedir (Yılmaz, 2022: 47-52). Bu tür yanlış yapılandırılmış algılar öğrencilerin muhasebe derslerine yönelik tutumlarını olumsuz etkileyebilmekte ve öğrenme süreçlerinde çeşitli kavramsal yanılgıların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Öğrencilerin muhasebe derslerine önyargılı yaklaşmalarının akademik başarı düzeylerini olumsuz etkileyebildiği de literatürde ifade edilmektedir (Kızıl vd., 2015: 157).

Eğitim sürecinde öğrenmenin etkili biçimde gerçekleşebilmesi, bireylerin kavramları doğru şekilde anlamlandırabilmelerine bağlıdır. Kavramsal öğrenmenin yetersiz kaldığı durumlarda bireylerde yanlış veya eksik bilişsel yapılar oluşabilmekte, bu durum ise yeni bilgilerin doğru biçimde yapılandırılmasını güçleştirebilmektedir. Bu nedenle kavram yanılgıları, etkili öğrenmenin önündeki temel engellerden biri olarak değerlendirilmektedir (Anggrayni ve Ermawati, 2019: 1). Kavram yanılgıları; bireylerin bilimsel olarak kabul edilen kavramlardan

farklı biçimde oluşturduğu bilişsel yapılar olarak tanımlanmaktadır. Yanlış öğrenilmiş veya eksik yapılandırılmış bilgiler zaman içerisinde kalıcı hâle gelerek bireylerin yeni kavramları anlamasını zorlaştırabilmekte ve öğrenme sürecinde dirençli bilişsel engeller oluşturabilmektedir (Taşlıdere, 2016: 165). Öğrenmenin önceki bilgi birikimleri üzerine inşa edilen kümülatif bir süreç olduğu dikkate alındığında, erken dönemde oluşan kavram yanılgılarının sonraki öğrenmeleri de olumsuz etkileyebilmektedir.

Kavramların zihinsel olarak yapılandırılması; genelleme, ayırma, gruplama ve tanımlama gibi bilişsel süreçler aracılığıyla gerçekleşmektedir (Malatyalı ve Yılmaz, 2010: 323). Bu süreçlerde meydana gelen yanlış yapılandırmalar, bireylerin kavramlar arasında hatalı ilişkiler kurmasına neden olabilmektedir. Özellikle muhasebe gibi birbirleriyle bağlantılı kavramsal yapıların yoğun olduğu disiplinlerde, önceki öğrenmelerde oluşan yanlış algılar sonraki konuların öğrenilmesini de güçleştirebilmektedir. Muhasebe, temel olarak Finansal Muhasebe, Yönetim Muhasebesi ve Maliyet Muhasebesi olmak üzere üç ana alandan oluşmaktadır (Sevilengül, 2011: 14). Öğrencilerin sahip olduğu kavram yanılgılarıda sonraki öğrenme süreçlerini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu nedenle muhasebe eğitiminde öğrencilerin sahip olduğu yanlış algıların belirlenmesi, etkili öğrenmenin sağlanması ve öğretim süreçlerinin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Literatürde muhasebe eğitimine ilişkin öğrenci tutumları, başarı düzeyleri ve öğrenme süreçlerini inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmasına rağmen, muhasebe eğitiminde ortaya çıkan kavramsal yanılgıların boyutsal yapısını inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle öğrencilerin muhasebeye yönelik yanlış algılarının altında yatan faktör yapısının ampirik olarak değerlendirilmesine yönelik araştırmaların yeterince gelişmediği dikkat çekmektedir. Bu çalışma, muhasebe eğitimi alan öğrencilerde gözlemlenen kavramsal yanılgıların boyutsal yapısını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Muhasebe Eğitimi Yanılgı Algısı (MEYA) Ölçeği kullanılarak öğrencilerin muhasebe eğitimine ilişkin yanlış algıları değerlendirilmiş; ölçeğin yapı geçerliliğini incelemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Elde edilen bulguların muhasebe eğitiminde öğrencilerin sahip olduğu kavramsal yanılgıların anlaşılmasına katkı sağlaması ve öğretim süreçlerinin geliştirilmesine yönelik çıkarımlar sunması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Katılımcılar ve Etik İzin

Bu çalışma, muhasebe eğitiminde kavramsal yanılgıların boyutsal yapısını incelemek amacıyla gerçekleştirilen kesitsel ve metodolojik bir araştırmadır. Araştırmanın örneklemini Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde öğrenim gören ön lisans ve lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğrenciler dahil edilmiştir. Araştırma öncesinde tüm katılımcılara çalışma hakkında yazılı ve sözlü bilgilendirme yapılmış, gönüllü onamları alınmıştır. Çalışma için Afyon Kocatepe Üniversitesi etik kuruldan gerekli izin alınmıştır.

2.2. Değerlendirme Araçları

Araştırmada katılımcıların sosyodemografik ve akademik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan bir bilgi formu kullanılmıştır. Bu form kapsamında katılımcıların cinsiyeti, öğrenim gördüğü üniversite, program türü, sınıf düzeyi ve genel not ortalaması sorgulanmıştır. Ayrıca katılımcılardan muhasebe derslerindeki genel başarı durumlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Bu değerlendirme, 5'li Likert tipi bir yapı üzerinden "çok düşük", "düşük", "orta", "yüksek" ve "çok yüksek" seçenekleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak Muhasebe Eğitimi Yanılgı Algısı (MEYA) Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, öğrencilerin muhasebe eğitimine ilişkin yanlış inanışlarını ve algılarını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş olup 5'li Likert tipinde düzenlenmiştir. Katılımcılardan her bir maddeye "Kesinlikle Katılmıyorum" ile "Kesinlikle Katılıyorum" arasında değişen seçeneklerden birini işaretlemeleri istenmiştir.

Mevcut araştırmada ölçeğin araştırma amacı ve örneklem özellikleriyle uyumunu değerlendirmek amacıyla ön inceleme yapılmıştır. Bu süreçte ölçek maddeleri kapsam geçerliliği, kavramsal uygunluk, ifade açıklığı ve madde tekrarları açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirme sürecinde alan uzmanlarının görüşlerinden yararlanılmış; benzer içerik taşıyan, araştırmanın örneklem yapısıyla doğrudan örtüşmeyen veya ölçülmek istenen kavramsal yapıyı yeterince ayırt edici biçimde temsil etmediği değerlendirilen maddeler ölçek kapsamından çıkarılmıştır. Ayrıca katılımcıların tek yönlü cevaplama eğilimini azaltmak ve yanıtlayıcı dikkatini desteklemek amacıyla ölçeğe ters kodlanan maddeler eklenmiştir.

Yapılan düzenlemeler sonucunda ölçeğin daha sade, anlaşılır ve dengeli bir ölçüm yapısına kavuşturulması amaçlanmıştır. Ölçeğin nihai formu, faktör yapısının incelenmesi amacıyla açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Bu analizler aracılığıyla ölçeğin yapı geçerliliği değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular doğrultusunda ölçüm modelinin uygunluğu incelenmiştir.

2.3. İstatistiksel Analiz

İstatistiksel analizler Jamovi programı kullanılarak gerçekleştirildi. Ölçeğin faktör analizine uygunluğunu değerlendirmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik testi ve Bartlett's Test of Sphericity (BTS) uygulandı. KMO değerinin 0.60'ın üzerinde olması ve Bartlett küresellik testinin istatistiksel olarak anlamlı bulunması, verilerin faktör analizine uygun olduğunu gösterdi. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi (AFA) gerçekleştirildi. Faktör sayısının belirlenmesinde özdeğer (eigenvalue) >1 kriteri ve yamaç-birikinti grafiği (scree plot) dikkate alındı. Faktör yükleri incelenerek maddelerin alt boyutlara dağılımı değerlendirildi. Elde edilen faktör yapısının doğrulanması amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapıldı. Model uyumu; Comparative Fit Index (CFI), Tucker-Lewis Index (TLI) ve Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) uyum indeksleri kullanılarak değerlendirildi.

3. BULGULAR

Araştırmaya toplam 348 öğrenci katıldı. Katılımcıların %67.0'ı kadın (n=233), %33.0'ı erkekti (n=115). Öğrencilerin %50.3'ü Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde (n=175), %49.7'si ise Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde (n=173) öğrenim görmekteydi. Katılımcıların %45.7'si ön lisans (n=159), %54.3'ü lisans programında (n=189) eğitim almaktaydı. Sınıf düzeylerine göre dağılım incelendiğinde öğrencilerin %28.2'sinin birinci sınıf (n=98), %38.8'inin ikinci sınıf (n=135), %18.1'inin üçüncü sınıf (n=63) ve %14.9'unun dördüncü sınıf öğrencisi (n=52) olduğu görüldü.

Genel not ortalaması açısından öğrencilerin %10.3'ünün 1.00–1.99 (n=36), %36.5'inin 2.00–2.49 (n=127), %36.5'inin 2.50–2.99 (n=127) ve %16.7'sinin 3.00 ve üzeri not ortalamasına sahip olduğu belirlendi (n=58). Muhasebe derslerindeki genel başarı durumlarını değerlendirmeleri istendiğinde öğrencilerin %3.4'ü başarı düzeyini "çok düşük" (n=12), %11.2'si "düşük" (n=39), %56.9'u "orta" (n=198), %21.6'sı "yüksek" (n=75) ve %6.9'u "çok yüksek" (n=24) olarak değerlendirdi.

Tablo 1. Katılımcıların özellikleri

Değişken	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	233	67.0
	Erkek	115	33.0
Üniversite	Afyon Kocatepe Üniversitesi	175	50.3
	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	173	49.7
Öğrenim Durumu	Ön lisans	159	45.7
	Lisans	189	54.3
Sınıf	1. Sınıf	98	28.2
	2. Sınıf	135	38.8
	3. Sınıf	63	18.1
	4. Sınıf	52	14.9
Genel Not Ortalaması (GNO)	1.00–1.99	36	10.3
	2.00–2.49	127	36.5
	2.50–2.99	127	36.5

	3.00 ve üzeri	58	16.7
Muhasebe derslerindeki genel başarı durumu	Çok düşük	12	3.4
	Düşük	39	11.2
	Orta	198	56.9
	Yüksek	75	21.6
	Çok yüksek	24	6.9

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin altı faktörlü bir yapı gösterdiği belirlendi. Faktör yükleri incelendiğinde 17. maddenin ("Muhasebenin temel işlevi işlemleri kaydetmekten ibarettir.") herhangi bir faktörde 0.30'un üzerinde yük değerine sahip olmadığı ve yüksek uniqueness değeri gösterdiği belirlendi. Bu nedenle söz konusu madde ölçek yapısından çıkarılarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) 21 madde üzerinden gerçekleştirildi.

Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre modelin ki-kare uyum testi istatistiksel olarak anlamlı bulundu (χ^2=477, sd=174, p<0.001). Model uyum indeksleri incelendiğinde Comparative Fit Index (CFI)=0.807, Tucker-Lewis Index (TLI)=0.767 ve Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)=0.071 (90% CI=0.063–0.078) olarak bulundu. RMSEA değerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu görülürken, CFI ve TLI değerleri model uyumunun sınırlı düzeyde olduğunu göstermiştir.

Tablo 2. Açımlayıcı faktör analizi

Factor Loadings

	Factor						
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**Uniqueness**
18. Muhasebenin temel amacı devlet için ödenecek vergiyi hesaplamaktır.	0.856						0.250
15. Muhasebenin önceliği, vergi hesaplamalarının yapılmasıdır.	0.689						0.481
3. Muhasebe, ilk önce devlete ödenecek vergi için bilgi üretir.	0.681						0.534
17. Muhasebenin temel işlevi işlemleri kaydetmekten ibarettir.							0.811

10. Muhasebe derslerinden başarılı olmak için iyi bir ezbere sahip olunmalıdır.	0.767			0.378
5. Muhasebe dersleri çoğunlukla ezbere dayalıdır.	0.712			0.460
13. (Hukuk bölümünde okuyan öğrencilere muhasebe dersi verildiği varsayılsın.) Hukuk bölümünde okuyan bir öğrenci, ezberi çok iyiyse muhasebe derslerinden zorlanmaz, sınavdan birkaç hafta önce örnekleri ezberler ve sınavda iyi bir puan alır.	0.425			0.715
21. Muhasebe derslerinde anlamak ezberden daha önemlidir.	-0.389		0.362	0.715
20. Muhasebe alanında meslek sahibi olmak istemeyen öğrencilere muhasebe eğitimi verilmesi anlamsızdır.		0.721		0.484
4. Muhasebe dersleri, muhasebe alanında meslek seçecek öğrencilere verilmelidir.		0.639		0.544
14. Muhasebe derslerinden bir şeyler öğrenmek, sadece muhasebe alanında meslek sahibi olacak öğrenciler için gereklidir.		0.620		0.471
19. Muhasebe derslerinde öğrenilen teorik bilgiler, iş hayatındaki muhasebe uygulamaları için kullanışsız olacaktır.	0.313	0.360		0.616
8. Muhasebe derslerinde öğrenilen teorik bilgiler ile iş hayatındaki muhasebe uygulamaları birbirinden farklıdır.		0.313		0.845
11. “Genel Muhasebe” dersi muhasebeye giriş niteliğinde bir derstir.			0.773	0.405

6. “Genel Muhasebe” dersi, Finansal Muhasebe ve Maliyet Muhasebesi derslerinden önce genel bir giriş dersidir.	0.572			0.625
2. Ders programımda Genel Muhasebe adını görürsem, muhasebeye ilişkin temel bilgilerin verileceğini, genel hatlarıyla muhasebeye giriş yapılacağını düşünürüm.	0.390			0.767
22. Muhasebe problemlerini çözmek büyük ölçüde matematiksel işlem yapmayı gerektirir.		0.813		0.336
12. Muhasebe derslerinde başarılı olmak için matematik bilgisi gereklidir.		0.508		0.679
9. Muhasebe dersine çalışmak matematik dersine çalışmak gibidir.		0.366		0.749
16. Muhasebe uygulamaları teorik bilgilerle uyumludur.		0.323		0.806
1. Muhasebe kısaca "kayıt tutma süreci" olarak da tanımlanabilir.			0.724	0.461
7. Muhasebe sadece kayıt tutma sürecinden ibaret değildir.			-0.611	0.606

Note. 'Minimum residual' extraction method was used in combination with a 'oblimin' rotation

Açımlayıcı faktör analizi sonrasında model uyumunu olumsuz etkileyen ve birden fazla faktör altında yüklenen maddeler incelendi. Bu doğrultuda 16., 21. ve 8. maddelerin çapraz yüklenme gösterdiği, 17. maddenin ise herhangi bir faktörde yeterli düzeyde faktör yükü oluşturmadığı belirlendi. Faktör yapısının daha güçlü ve yorumlanabilir hale getirilmesi amacıyla söz konusu maddeler ölçekten çıkarıldı ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kalan maddeler üzerinden yeniden gerçekleştirildi.

Yapılan DFA sonucunda modelin ki-kare uyum testi istatistiksel olarak anlamlı bulundu (χ^2=243, sd=104, p<0.001). Model uyum indeksleri incelendiğinde Comparative Fit Index (CFI)=0.890, Tucker-Lewis Index (TLI)=0.856 ve Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)=0.062 (90% CI=0.052–0.072) olarak bulundu. RMSEA değerinin kabul edilebilir

uyum sınırları içerisinde olduğu, CFI ve TLI değerlerinin ise sınırda kabul edilebilir düzeyde model uyumuna işaret ettiği görüldü. Elde edilen bulgular doğrultusunda ölçeğin altı faktörlü yapısının genel olarak desteklendiği değerlendirildi.

Tablo 3. Madde çıkarıldıktan sonra (16., 21., 8, 19 ve 17. madde) Doğrulayıcı faktör analizi

			RMSEA 90% CI	
CFI	**TLI**	**RMSEA**	**Lower**	**Upper**
0.890	0.856	0.0620	0.0519	0.0722

Son durumda 17 maddelik ölçek; “Muhasebe ve Vergi İlişkisi” (MVI; maddeler 3, 15 ve 18), “Ezber Algısı ve Gerekliliği” (EAG; maddeler 5, 10 ve 13), “Muhasebe Eğitiminin Kimlere Verilmesi Gerektiği” (MEK; maddeler 4, 14 ve 20), “Genel Muhasebe Algısı” (GMA; maddeler 2, 6 ve 11), “Muhasebe–Matematik İlişkisi” (MDI; maddeler 9, 12 ve 22) ve “Muhasebenin Kayıt Süreci Olarak Algılanması” (MKS; maddeler 1 ve 7) olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır.

4. Genel Değerlendirme ve Sonuçlar

Bu araştırmada muhasebe eğitimi alan öğrencilerde gözlemlenen kavramsal yanılgıların boyutsal yapısı incelenmiş ve Muhasebe Eğitimi Yanılgı Algısı (MEYA) Ölçeğinin yapı geçerliliği değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, muhasebe eğitimine yönelik kavramsal yanılgıların tek boyutlu bir yapıdan ziyade çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda ölçeğin altı faktörlü yapısı genel olarak desteklenmiş ve ölçeğin muhasebe eğitimine ilişkin yanlış algıları değerlendirmede kullanılabilecek kabul edilebilir düzeyde bir ölçüm aracı olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan ilk boyut olan “Muhasebe ve Vergi İlişkisi”, öğrencilerin muhasebeyi yalnızca vergi hesaplama ve vergiye yönelik bilgi üretme süreci olarak algılayabildiklerini göstermektedir. Oysa muhasebe; işletme içi ve dışı karar vericilere yönelik finansal bilgi üretme, raporlama ve analiz etme işlevlerini de içeren geniş kapsamlı bir bilgi sistemidir. Buna rağmen öğrencilerin muhasebeyi çoğunlukla vergi ile özdeşleştirmeleri, muhasebe mesleğinin ve muhasebe bilgi sistemlerinin çok yönlü yapısının yeterince anlaşılmadığını düşündürmektedir. Bu durum, özellikle muhasebe eğitimine yeni başlayan öğrencilerin muhasebe kavramını günlük yaşamda karşılaştıkları vergi uygulamaları üzerinden anlamlandırmalarından kaynaklanabilir.

Araştırmada belirlenen ikinci boyut olan "Ezber Algısı ve Gerekliliği", öğrencilerin muhasebe derslerinde başarının büyük ölçüde ezbere bağlı olduğu yönündeki yanlış algılarını ortaya koymaktadır. Muhasebe eğitimi her ne kadar belirli kuralların öğrenilmesini gerektirse de muhasebe süreçlerinin temelinde analiz, yorumlama, problem çözme ve karar verme becerileri bulunmaktadır. Öğrencilerin muhasebeyi ezber temelli bir alan olarak değerlendirmeleri, kavramsal öğrenmenin yeterince gerçekleşmediğini ve muhasebe öğretiminde uygulamalı öğrenme yaklaşımlarının daha fazla ön plana çıkarılması gerektiğini göstermektedir. Benzer şekilde muhasebe eğitiminde aktif öğrenme yöntemlerinin kullanımının öğrencilerin muhasebeyi daha anlamlı bir şekilde öğrenmelerine katkı sağladığı çeşitli çalışmalarda da vurgulanmaktadır.

"Muhasebe Eğitiminin Kimlere Verilmesi Gerektiği" boyutu, öğrencilerin muhasebe derslerinin yalnızca muhasebe alanında kariyer yapmak isteyen bireyler için gerekli olduğu yönündeki algılarını yansıtmaktadır. Oysa günümüz işletmecilik anlayışında muhasebe bilgisi yalnızca muhasebeciler için değil; yöneticiler, girişimciler, finans uzmanları ve farklı disiplinlerde çalışan profesyoneller için de önemli bir bilgi alanıdır. Bu nedenle öğrencilerin muhasebe eğitimini belirli bir meslek grubuna özgü bir alan olarak değerlendirmeleri, muhasebenin işletme yönetimindeki stratejik rolünün yeterince kavranamadığını göstermektedir.

Araştırmada ortaya çıkan "Genel Muhasebe Algısı" boyutu ise öğrencilerin Genel Muhasebe dersinin muhasebe eğitimindeki konumunu ve işlevini doğru biçimde algılayabildiklerini göstermektedir. Bu faktörde yer alan maddelerin yüksek faktör yükleri oluşturması, öğrencilerin Genel Muhasebe dersini muhasebeye giriş niteliğinde temel bir ders olarak değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, muhasebe eğitiminin temel ders yapısının öğrenciler tarafından büyük ölçüde doğru anlaşıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Bir diğer boyut olan "Muhasebe–Matematik İlişkisi", öğrencilerin muhasebeyi yoğun matematik bilgisi gerektiren bir alan olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Literatürde muhasebe derslerine yönelik öğrenci kaygılarının önemli bir bölümünün matematik korkusu ve sayısal yeterlilik algısı ile ilişkili olduğu belirtilmektedir. Ancak muhasebe eğitiminde kullanılan matematiksel işlemler çoğunlukla temel düzeyde olup, asıl önemli olan finansal olayların mantığını kavrayabilmek ve muhasebe süreçlerini yorumlayabilmektir. Dolayısıyla öğrencilerin muhasebeyi matematik ağırlıklı bir disiplin olarak görmeleri, muhasebe kavramlarının özüne ilişkin yanlış anlamlandırmalara işaret etmektedir.

Son faktör olan "Muhasebenin Kayıt Süreci Olarak Algılanması", öğrencilerin muhasebeyi yalnızca kayıt tutma faaliyeti şeklinde değerlendirme eğilimlerini ortaya koymaktadır. Muhasebenin tarihsel gelişiminde kayıt tutma önemli bir işlev olmakla birlikte günümüzde muhasebe; raporlama, analiz, denetim ve karar destek süreçlerini de kapsayan kapsamlı bir bilgi sistemidir. Bu nedenle öğrencilerin muhasebeyi yalnızca kayıt sürecine indirgemeleri, muhasebenin çağdaş işlevlerinin yeterince bilinmediğini göstermektedir.

Ölçeğin geliştirilme sürecinde bazı maddelerin faktör yapısını zayıflattığı ve çapraz yüklenmeler oluşturduğu belirlenmiştir. Özellikle 8., 16., 19. ve 21. maddelerin birden fazla faktör altında yüklenmesi, bu maddelerin öğrenciler tarafından farklı biçimlerde

yorumlandığını düşündürmektedir. Ayrıca 17. maddenin yeterli faktör yüküne ulaşamaması, söz konusu ifadenin öğrencilerin kavramsal yanılgılarını açıklamada sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu maddelerin ölçekten çıkarılması sonrasında model uyum indekslerinde gözlenen iyileşme, ölçeğin daha tutarlı ve yorumlanabilir bir yapıya kavuştuğunu ortaya koymuştur.

Araştırmanın doğrulayıcı faktör analizi sonuçları incelendiğinde RMSEA değerinin kabul edilebilir uyum sınırları içerisinde olduğu, CFI ve TLI değerlerinin ise sınırda kabul edilebilir düzeyde bulunduğu görülmektedir. Bu durum, ölçeğin altı faktörlü yapısının genel olarak desteklendiğini ancak farklı örneklemlerde yeniden test edilmesinin yararlı olacağını göstermektedir. Özellikle farklı üniversitelerden, farklı disiplinlerden ve daha geniş örneklem gruplarından elde edilecek verilerle gerçekleştirilecek çalışmalar ölçeğin psikometrik özelliklerinin daha güçlü biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma, muhasebe eğitiminde öğrencilerin sahip olduğu kavramsal yanılgıların çok boyutlu bir yapı sergilediğini ortaya koymuştur. Öğrencilerin muhasebeyi vergi, ezber, matematik veya yalnızca kayıt tutma faaliyetleriyle özdeşleştirmeleri, muhasebe eğitiminin kavramsal boyutlarının yeterince içselleştirilemediğini göstermektedir. Bu nedenle muhasebe öğretiminde kavramsal öğrenmeyi destekleyen uygulamalara daha fazla yer verilmesi, gerçek yaşam örneklerinin kullanılması ve öğrencilerin yanlış algılarını erken dönemde belirlemeye yönelik öğretim stratejilerinin geliştirilmesi önerilmektedir. Bu yaklaşımın öğrencilerin muhasebe derslerine yönelik tutumlarını iyileştireceği ve öğrenme süreçlerinin daha etkili hale gelmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Ay, M. (2011). Conceptual frameworks of university students regarding accounting. *African Journal of Business Management, 5*(5), 1570–1577. https://doi.org/10.5897/AJBM10.009

Anggrayni, S., & Ermawati, FU (2019, Şubat). Dört Aşamalı Yanlış Anlama Tanılama Testinin İş ve Enerji Kavramları İçin Geçerliliği. *Fizik Dergisi: Konferans Serisi* (Cilt 1171, Sayı 1, s. 012037). IOP Yayıncılık.

Çürük, T., & Doğan, Z. (2001). Muhasebe eğitiminin işletmelerin taleplerini karşılama düzeyi: Türkiye örneği.

Düzakın, E., & Yılmaz, Ö. (2009). İşletme mezunlarının iş hayatındaki yeri ve işletme eğitimi: 1000 büyük sanayi kuruluşunun işletme mezunlarından beklentileri üzerine araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(1), 149–164.

Harari, Y. N. (2012). *Hayvanlardan tanrılara sapiens: İnsan türünün kısa bir tarihi*. Kolektif Kitap.

angKızıl, C., Çelik, İ. E., Akman, V., & Danışman, D. (2015). Muhasebe dersini ilk kez alan öğrencilerin başarısına etki eden faktörlerin tespiti: Yalova Üniversitesi'nde bir uygulama. *İşletme Bilimi Dergisi, 3*(2), 127–165.

Malatyalı, E., & Yılmaz, K. (2010). Yapılandırmacı öğrenme sürecinde kavramlar ve önemi: Kavramların pedagojik açıdan incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(14), 320–332.

Martinis, K., & Tidd, R. (2011). Does performing additional work improve a student's accounting principles grade? First analysis. In *ASBBS Annual Conference* (ss. 432–434). Las Vegas.

Sevilengül, O. (2011). *Genel muhasebe* (16. Baskı). Gazi Kitabevi.

Taşlıdere, E. (2016) Development and use of a three-tier diagnostic test to assess high school students' misconceptions about the photoelectric effect. Research in Science & Technological Education, 34/2, 164-186.doi: 10.1080/02635143.2015.1124409

Yılmaz, H. (2022). *Muhasebe eğitiminde yanılgıların analizi: Ölçek geliştirme çalışması* (Doktora tezi). T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

VERGİ KAYIP KAÇAKLARININ ÖNLENMESİNDE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ROLÜ ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARIN LİTERATÜR TARAMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Tuğçe ÖZKAN

Kayseri Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

tugceeeozkann@gmail.com - 0009-0006-0570-2046

Dr. Öğr. Üyesi Emre Hayri BARAZ

Kayseri Üniversitesi / Uygulamalı Bilimler Fakültesi

emrebaraz@kayseri.edu.tr - 0000-0001-8719-7595

Özet

Vergi kayıp ve kaçakları, kamu gelirlerinin azalmasına yol açan ve vergi sisteminin etkinliğini olumsuz etkileyen önemli mali sorunlardan biridir. Bu sorunun önlenmesinde muhasebe meslek mensupları, mükellefler ile vergi idaresi arasında köprü görevi üstlenerek vergi uyumunun sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde muhasebe meslek mensuplarının rolünü inceleyen ve veri toplama yöntemi olarak anket tekniğini kullanan akademik araştırmaların sistematik biçimde değerlendirilmesidir.

Bu kapsamda yerli ve yabancı literatürde yer alan çalışmalar taranmış; amaçları, örneklem özellikleri, kullanılan yöntemler ve ulaşılan sonuçlar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yerli lüteratürde amprik bulgulara dayanan pek fazla çalışmaya ulaşılamamıştır. Literatür taraması sonucunda araştırmaların büyük bölümünün muhasebe meslek mensuplarının vergi bilincinin artırılması, doğru ve zamanında beyanname düzenlenmesi, kayıt dışı faaliyetlerin azaltılması ve vergiye gönüllü uyumun geliştirilmesi üzerindeki etkilerine odaklandığı görülmüştür. Ayrıca mesleki etik, mesleki yeterlilik, sürekli eğitim faaliyetleri ve dijital muhasebe uygulamalarının vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesindeki rolünün sıklıkla araştırılan konular arasında yer aldığı belirlenmiştir.

İncelenen çalışmaların genel olarak muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılmasına önemli katkılar sağladığını ortaya koyduğu, ancak mevzuatın karmaşıklığı, ekonomik baskılar ve etik sorunlar gibi faktörlerin bu süreci olumsuz

etkileyebildiği tespit edilmiştir. Çalışma, konuya ilişkin anket temelli araştırmaları bir araya getirerek mevcut literatürün genel görünümünü ortaya koymakta ve gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalar için yol gösterici bir kaynak sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi kayıp ve kaçağı, muhasebe meslek mensupları, literatür taraması.

Giriş

Kamu maliyesinin temel dayanaklarından biri olan vergi gelirleri, devletin ekonomik ve sosyal görevlerini yerine getirebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Vergi gelirlerinin etkin bir şekilde toplanması, sadece devletin mali sürdürülebilirliği açısından değil, aynı zamanda toplumsal adaletin sağlanması bakımından da hayati bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Ancak vergi sisteminin etkinliğini tehdit eden en önemli unsurlardan biri vergi kaçakçılığıdır. Vergi kaçakçılığı, kamu gelirlerinde azalmaya yol açmakta; aynı zamanda kayıt dışı ekonomiyi besleyerek rekabet eşitliğini bozmakta ve toplumsal güveni zedelemektedir.

Bu bağlamda, vergi kaçakçılığıyla mücadelede yalnızca vergi idaresinin değil, çeşitli aktörlerin de sorumluluğu bulunmaktadır. Bu aktörlerden biri olan muhasebe meslek mensupları, mükellef ile devlet arasında köprü görevi üstlenerek vergiye gönüllü uyumun sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle mali müşavirler ve yeminli mali müşavirler, mükelleflerin yasalara uygun bir şekilde defter tutmaları, beyanname düzenlemeleri ve vergi planlaması yapmaları süreçlerinde danışmanlık ve rehberlik görevlerini yerine getirmektedirler. Bu yönüyle muhasebe meslek mensuplarının, vergi kaçakçılığının önlenmesinde hem etik hem de mesleki sorumlulukları bulunmaktadır.

1. Muhasebe Kavramı

Muhasebe çeşitli şekillerde bir bilim, bir sanat, bir disiplin, iş dünyasının vazgeçilmez bir aracı ve bir meslek olarak kabul edilir. Muhasebe sistemleştirilmiş bir bilgi olunması manasında bir ilim olmaktadır. Fizik ve matematik bilimlerinden farklı olarak katı bir bilim özelliği taşımaz. "Sanat" kelimesi, yararlı ve faydalı neticelere ulaşmak için araçların ustaca uygulanması olarak alınması durumundaysa, muhasebe bir sanattır. Muhasebe bir cümleyle, hatta bir paragrafla yeterince tanımlanamaz. Böyle bir tanımı zorlarken şu şekilde ifadeler yerinde olacaktır (Cemalcılar, 1972).

Muhasebe, mali işlem ve olayların kayıt altına alınması, sınıflandırılması, bu işlem ve hadislerin anlamlarının özetlenmesi, analiz edilmesi ve yorumlanması bilimi; sonuçları, karar veya hüküm vermesi gerekenlere sonuçları duyurma sanatı olmaktadır.

Bu eşdeğerliği sağlamak için yapılan hesaplamalar bile az miktarda hesaplama gerektirir. Üstelik büyük işletmelerin gelir, gider ve alım-satım işlemlerinin ölçeği tek bir aileyle karşılaştırılamaz. Aileler kendi muhasebelerini yönetebilirler fakat işletmelerin profesyonel yardıma gereksinimi vardır. Muhasebecilerin devreye girip insanlara hizmet sunduğu yer burasıdır. Varlıklar, şirketin sahip olduğu bütün değerleri ifade eder ve kaynaklar, şirketin bu varlıkları elde etmek için katlandığı yükümlülükleri ifade eder.

2. Muhasebenin İşlevleri

İnsanlar muhasebeyi ticari işlemlerin kaydedilmesi şeklinde düşünüyor. Daha sonraki gelişmelerle birlikte muhasebe kavramı da değişmiş ve parasal terimlerle ifade edilebilen işlem ve olayların kaydedilmesini, sınıflandırılmasını, raporlanmasını ve yorumlanmasını içeren bir teknik olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bu tanım sayesinde muhasebeye farklı görevler verildiği görülmektedir. Son yıllarda yaşanan ekonomik ve ticari gelişmelerle birlikte işletme yöneticisinin karar alma ve uygulama sorumluluğu, denetim faaliyetlerine yardımcı olacak bilgilerin oluşturulması benzer sorumluluklara bu sorumluluklara yenileri eklenmiştir. Bir başka deyişle muhasebecilerin üstlendiği bu görevler muhasebecilerin görevleridir (Demir, 2021).

3. Muhasebe Bilgi Kullanıcıları

Bilgi kullanıcılarının kendilerine sunulan raporları kullanarak doğru ve etkili kararlar alabilmeleri, raporların içerdiği bilgilerin kalitesine ve kullanışlılığına bağlı olmaktadır. Bilginin bütünleşik muhasebe sistemleri ve muhasebe standartlarına uygun çoğaltılması, işletme bünyesinde etkin iç denetim ve kontrol yapılarının kurulması ve uygulanılması, kontrol komiteleri ve bağımsız dış denetimlerin etkinliği, muhasebe meslek mensuplarının devamlı eğitimi ile güçlü bir kurumsal altyapının sağlanması. Mesleki organizasyon, sağlanan bilgilerin kalitesini artıran Uygulamalardır (Demir, 2021).

Kullanıcılar (Arık, 2008);

- Yöneticiler: Görev ve sorumluluğunu yerine getirmek için şirketin faaliyetleri hakkında finansal bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Şu nedenle ne yapacaklarını ne zaman yapacaklarını, nasıl yapacaklarını, neden yapacaklarını ve kiminle yapacaklarını bilmek zorundalar.

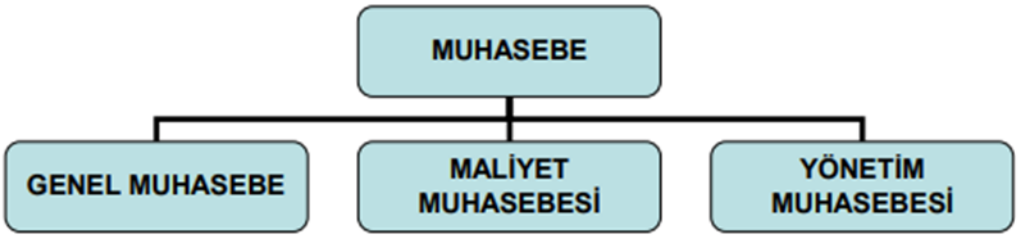
- İşletme Sahibi: Ekonomik gelişme ile işletmenin büyümesi süreci kişisel eksiklikleri ortaya çıkarmaktadır. Bunun için firmalara ihtiyaç vardır.
- Borç Veren: borç verecek şirketlerin borç ödeme gücü, karlılık, haliyle yatırım potansiyelini bilmeleri gerekmektedir. Bu bilgilerse muhasebeden alınmaktadır.
- Personel: Şirket çalışanları da şirketin halini yakından izlemektedirler. Çalışan maaşının yükseltilmesi taleplerini açıklarken şirket çalışma neticelerini görmek istemektedirler.

4. Muhasebenin Türleri

Şirket türleri, amaçları ve faaliyetleri arasındaki farklılıklar muhasebenin farklı dallarının oluşmasına yol açmaktadır. Mesela; mal alıp satan bir işletmenin muhasebeleştirilmesi, gömlek üreten bir şirketin muhasebeleştirilmesinden farklıdır. Gömlek imalat işinin yanı sıra alım satım işlemlerinin kayıtları ve gömleklerin maliyetinin belirlenmesini içerir.

Muhasebe; genel muhasebe, maliyet muhasebesi ve yönetim muhasebesi olmakla birlikte 3 ana kısma ayrılmaktadır. İhtisas muhasebesi, inşaat muhasebesi, konaklama muhasebesi vb. muhasebe işlemlerine profesyonel muhasebe denir. Uygulamalar da muhasebenin bu 3 bölümünden faydalanır (Noya, 2023).

Şekil 1. *Muhasebenin Türleri*

Kaynak: Nova, 2023

Genel muhasebe; alım satım, para girişi ve çıkışı ile ilgili tüm işlemlerde ve her türlü işletmede dönem faaliyetlerinin kaydedilmesi ve dönem sonu kar ve zararın belirlenmesi amacıyla kullanılır.

Maliyet muhasebesi; üretim yapan sanayi şirketlerinde bir ürünün ne kadara mal olduğu tespit edilmesi düşüncesiyle geliştirilen yöntemler ile maliyet hesaplama ile kaydetme işlevi olmaktadır.

Yönetim muhasebesi hem genel muhasebe hem maliyet muhasebesinden faydalanarak şirket yönetiminde faydalı bir araç kullanılmaktadır.

6. Muhasebe Meslek Ahlakı

Muhasebe etiği, lisanslı bir profesyonelin yetkinliğinin, güvenilirliğinin, tarafsızlığının, bağımsız karar vermesinin, öz kontrolünün ve dürüstlüğünün sembolüdür. Başka bir deyişle muhasebe etiği, meşru işlemlerin yanı sıra toplumun mevcut değer yargıları da dikkate alınarak güvenilir bilgi sağlamak amacıyla uyulması gereken kurallar bütünü olarak ifade edilebilir. Muhasebe mesleği yalnızca teknik uzmanlık gerektiren bir meslek olmadığından mesleğin etik kurallar çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir. Muhasebe mesleği, mükellefler ile vergi otoriteleri arasında bir köprü görevi görmekte olup, mesleki bilgi ve tecrübesi, kamusal sorumluluklarını tam olarak yerine getirme konusunda yetersizdir. Muhasebe mesleğinin sunduğu hizmetlerin kalitesi; bilgi birikimine, tecrübeye ve meslek etiği kurallarına uygunluğuna bağlı olmaktadır (Bilen, 2014).

Muhasebe mesleğinin amaçları, en yüksek mesleki standartlarda hizmet sunmak, en üst düzey performansa ulaşmak ve genel olarak kamu yararını korumak olmalıdır. Vergi danışmanlığı hizmeti sunan profesyoneller, müşterilerinin ya da işverenlerinin, doğruluk ve adaletten ödün vermeden ve yasalara uygun olarak profesyonel anlayışla hizmet sunma konusunda en iyi konumda olmalarını sağlamalıdır. Tartışmalı hallerde eğer konu yeterli desteğe sahipse alıcı ya da işveren lehine bir çözüm aranmalıdır. Vergi beyannamesini hazırlarken profesyonel, müşteri veya işveren tarafından sağlanan bilgilere göre hareket etmektedir. Fakat gerektiğinde, mevcut bilgileri destekleyecek belge ve veriler talep üzerine sağlanmalıdır. Profesyoneller müşterilerden ya da işverenlerden gelen talimatları dikkatli ve doğru bir şekilde yerine getirmeli, ancak dürüst, tarafsız olmalı ve kamu hizmetinde bulunuyorlarsa bağımsız kalmalıdırlar (Kaya N. , 2011).

7. Muhasebe Hilelerinin Nedenleri

Bazı denetim kaynaklarında ve uluslararası denetim standartlarında muhasebe hilelerinin sebepleri şu şekildedir: “iç yolsuzluğu gizlemek, kötü iş şartlarını göstererek birkaç ortağa daha az kar dağıtmak, borsada firma hisselerinde spekülasyon yapmak, borsada şirket hisselerinde spekülasyon yapmak, daha çok kar sağlamak” o kamu yardımı, daha iyi koşullarda krediye erişim işletmeden sağlanılacak gelirin bir bölümünü veya hepsini alacak olanların vergi kaçırma biçiminde belirtmekte. Türkçe sözlükte, hile “menfaat edinmek düşüncesiyle bir mala kıymetsiz bir şey eklemek” biçiminde açıklanmaktadır. Süte su katmaya benzer, buna dair hile, karşı tarafı kandırmak sureti ile manevi ya da maddi bir fayda edinmek için yapılan her türlü kasti eylem şeklidir. Hile yanlıştan ayrıdır. Hilede bir şeyi olması gerekenden ya da olunması gereken şeyden ayrı gösterilme arzusu olduğu durumda, yanlış bilmeyerek yapılmaktadır.

8. Şirket Sahiplerinin Hileye Başvurma Sebepleri

Şirket personelleri aracılığıyla uygulanan hileler, "Bir şirkette olan kaynağın ve varlığın bilerek yanlış uygulanmasıyla işte bunu bir personelin kendi yararına çevirmesidir. Bir şirket personelinin hile yapılması için 3 öğe gerekli olmaktadır. Bunlar, vesile, baskıyla haklı göstermeyle sıralanabilmektedir. Hile üçgeni ismi de verilen bu 3 ögenin toplanmasıyla, bir birey aşağıda açıklandığına benzer hileye başvurabilmektedir (Bekçioğlu, 2013):

- Baskı Unsuru: Şirkette çalışan bu birey, kumar hevesi sebebiyle, büyük meblağda bir borç altına girmektedir. Gelir seviyesinin yeterli olmaması sebebiyle, borcu ödeyememekte ve ölün ile korkutulmaktadır.
- Olanak Unsuru: şirkette sağlıklı bir iç kontrol yapısıyla kontrol düzeneği olmadığı için, personel enselenmeyeceğin planlamakta ve tahsil edilen parayı çalmaktadır.
- Haklı Gösterme Unsuru: Personel, parayı sonradan yerine koyacağını ve bu sebeple, kötü bir şey yapılmadığını düşünerek, kendini haklı gösterilme gayreti içerisine girmekte.

Vergi Kaçırma

Muhasebe hilelerinin önemli nedenlerinden biri de "vergi kaçakçılığıdır". Günümüzde yüksek vergi yükünden, işletme sahipleri vergileri düşürmenin yollarını bulmaktadır. Mesela; kayıt dışı işlemler, sahte hesaplar, belge sahtekarlığına benzer vergi kaçakçılığının kanun hükümlerine uymamak kaydı ile vergi oranı olmayan veya hiç olmayan veya kanuna göre vergilendirilebilir gerçek veya tüzel kişiler ile neticelenmesi gerekir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere vergi kaçakçılığı kanunların getirdiği yükümlülüklerin yerine getirilmesi yolu ile gerçekleşen aşamadır (Aksoy, 2018).

Vergi kaçırmanın sebepleri şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Vergi kanunsuzluğu
- Vergi kaçırmanın moda olması
- Hızlı bir şekilde zengin olma öfkesi
- Vergi kaçırarak zengin ol anlayışı ile yaygınlaşması
- Para değerine oluşan hayali çoğalmaların "gerçek kazanca benzer vergilenmesine tepki
- Vergi kaçakçılığıyla kaçınmayan iş arasındaki yasa dışı çekişme sebebiyle, şirketler çekişme kuvvetlerini kendi başına muhafaza etmek için vergi kaçırmaya zorlanmalıdır.

Yolsuzlukları Gidermek

Şirket sahipleri diğer ortaklardan kendi çıkarlarını elde etmek ve hırsızlık ve dolandırıcılık biçiminde yolsuzluklarını ortadan kaldırmak için kayıtlarında, hesaplarında ve dokümanlarında bazı usulsüzlükler yapabilirler. Bu cins muhasebe dolandırıcılığı, küçük ölçekli şirketlerde ve iç kontrol sistemleri sağlam olmayan şirketlerde daha yaygındır.

Şirket sahibi, belli bir personelle sözleşerek, satış ile gelirleri şirket hesabına geçirmeyerek, alınan paranın şahsi hesabına geçilmesini sağlar. Şirket personeli, satış sonrası azalan stok sayılarını yenilemek için hile yöntemine başvurarak, azalan stoğu eksik olarak hesaba alarak şirket defterine kaydeder (Göklergil, 2019).

Satış Hileleri

Büyük satıcılar savunma ve diğer kamu ihalelerinde çok yüksek teklif verdiğinden, satış dolandırıcılıkları senelerdir haberlerde yer almakta. ABD'de epeyce yaygın bulunan satış hileleri, belli başlı iki cins olmakta (Jafarova, 2009).

- Tek başına hareket eden satıcılar aracılığıyla uygulanan hileler
- Alıcılarla satıcılar arasında uygulanan gizli sözleşmeler yolu ile uygulanan hileler

Satış hilesi, çoğunlukla, satın alınan mala yüksek fiyat verilmesi, ikinci kalite ürünlerin sevk edilmesiyle veya ödeme yapılmasına rağmen gönderilmemesi biçiminde olmaktadır.

Satıcılar ile Personel İşbirliğiyle Uygulanan Hileler: Şirket personellerine ya da hediyeler teklif ederek, iş ortaklarının ya da yönetimin bilgisi olmadan bir çalışanın satıcı seçimini etkilemek olasıdır. Rüşvet satıcı dolandırıcılığının en yaygın biçimidir. Diğer rakip şirketlerden aynı ya da nakdi rüşvet teklif eden bir satıcı seçmek yasal olmamaktadır (Yurt, 2019).

Bireysel Satıcı Dolandırıcılığı: Bu tür dolandırıcılığın şirket fark etmeden çalınma olasılığı yüksektir ve çoğunlukla eksik teslimatta fazla faturalandırmada, ürünlerin aşırı fiyatlandırılmasında, yüksek fiyat ile mal satışı, sipariş edilmemiş ya da gönderilmemiş ürünler için fatura kesilmesinde ve kötü teslim edilen ürünlerde yaygındır.

9. Verginin Kavramı

Vergiler, devlet veya devletin yetkili kurum ve kuruluşları tarafından herhangi bir karşılık ödenmeksizin kamu giderlerini karşılamak amacıyla toplanan tutarlardır. Ülkemizde vergiler kanunlara uygun olarak toplanmakta olup, vergilendirme yetkisi yasama organına ait

olmaktadır. Bu yetki devredilemez olunduğundan, Yasama Meclisi vergilendirme yetkisini doğrudan kullanmalıdır. Diğer taraftan ülkemizde vergi kanunu uygulama ve vergi toplama yetkisi Maliye Bakanlığına verilmektedir. Bu nedenle Maliye Bakanlığının vergilendirme yetkisi yoktur ve yalnızca yerleşik vergi kanunlarının uygulanması ve vergilerin toplanmasıyla ilgili görevleri yerine getirir (Erdem, 2012).

Vergilendirmenin temel amacı kamu harcamalarının karşılanması olup, devletin kamu gelirleri içerisinde en büyük pay vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla vergilemenin mali amacı ön plana çıkmakta. Fakat her ülkenin yerine getirilmesi gerekilen görevi olmakta ve bu görevin yerine getirmesinde verginin oranı payı büyük olunduğu için mali etkisinin yanın da ekonomikle sosyal etkisi de olmaktadır (Ekici, 2009).

10. Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri

Vergi kaçakçılığı ve kaybının nedenleri vergi hukuku, mali ve ekonomik nedenler, sosyal, idari ve psikolojik nedenler olmak üzere beş açıdan incelenmektedir (Şenyüz, 1992).

11. Vergi Yasalarından Kaynaklanan Nedenler

Vergi kaybına yol açan etkenlerin bir kısmı vergi kanunlarından kaynaklanmaktadır. Vergi kanunları sık sık değişmekte, vergi afları sıklıkla çıkarılmakta ancak amacından sapmakta, vergi kaybına neden olan mükelleflere yönelik yaptırımların etkinliği azalmakta ve mükelleflerin vergi öderken baz aldıkları vergi oranları çok yüksek olmaktadır; Vergi mükellefleri vergi kaçırmaya veya daha az vergi ödemeye teşvik etmektedir (Köprübaşı, 2000).

12. Mali ve Ekonomik Nedenler

Vergiler karşılıksız yapılan bir ödeme olduğundan, mükelleflerin devlete vergi kaybına neden olmasının temel nedeni ekonomiktir. Enflasyon, vergi mükelleflerinin vergi kaçırmasının başlıca ekonomik nedenlerinden biridir. Enflasyonun kontrol altına alınmasının zor olduğu ülkelerde, vergi mükellefleri gerçek kârlarını belirlemede zorluk çekmekte, bu da gerçek dışı kârlar elde edilmesine ve bu kârlar üzerinden vergi ödemek zorunda olan vergi mükelleflerinin öz sermayesinin azalmasına neden olmaktadır. Bu durumdan olumsuz etkilenen mükellefler, vergi kaybına yol açan işlemlere girmek zorunda kalmaktadır (Kara, 2016).

Sosyal Nedenler

Vergi kanunlarında sık sık değişiklik yapılması, yüksek vergi oranlarının korunarak daha fazla vergi toplanma isteği, istisna ve muafiyetler nedeniyle devletin elde edeceği kamu

gelirlerinin kaybedilmesi, sık sık vergi kanunları çıkarılması nedeniyle mükelleflerde oluşan belirsizlik vergi kayıplarına neden olmaktadır (Köprübaşı, 2000).

İdari Nedenler

Vergi idaresinin vergi toplama ve vergi kaçakçılığı ile vergi kaybını önlemedeki rolü açıktır. Vergi daireleri mükellefleri ne kadar sıkı bir şekilde denetlerse, vergi kaçırma olasılığı da o kadar az olabilmektedir. Vergi idaresinin vergi vermek ile yükümlü bireyleri vergilendirme sonrası olduğu kadar vergilendirme öncesi de izlemelidir (Özeroğlu, 2014).

Psikolojik Nedenler

Kamu harcamalarının etkin bir şekilde kullanılması ve kamu hizmetlerinin sunulmasında mükelleflerin tercihlerinin dikkate alınması, vergiye yaklaşımlarını da olumlu yönde etkileyecektir. Tam tersine, vergi mükellefleri ödedikleri vergilerin boşa gittiğine inansalar bile vergi ödemekten memnuniyetsizlik duyabilirler. Dolayısıyla ödenen vergilerin kamu hizmeti olarak geri verilmesi çok önemlidir çünkü bu sayede mükellefler, ödedikleri vergilerin akılcı kullanıldığını hissedecektir. Psikolojik nedenler iki açıdan incelenebilir: Vergi bilincinin eksikliği ve mükelleflerin devlete olan güvensizliği (Ömürbek, 2007).

LİTERATÜR

Bilginer & Yardımcıoğlu (2022), Araştırma kapsamında vergi kaybı ve vergi kaçakçılığına ilişkin kavramsal çerçeve açıklanmış, söz konusu sorunların nedenleri ile bunların önlenmesinde muhasebe meslek mensuplarının rolü ve önemi değerlendirilmiştir. Ayrıca vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılmasına yönelik uygulanabilecek tedbirler incelenmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının bu süreçteki katkılarını ortaya koymayı hedefleyen çalışmada, ilgili literatürden elde edilen bilgiler ile Türkiye genelinde muhasebe meslek mensupları üzerinde gerçekleştirilen anket araştırmasının sonuçları birlikte analiz edilmiştir.

Gedik & Arslan (2025), Bu araştırma, Sakarya il merkezinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının vergi kaçakçılığının önlenmesindeki rolünü ve vergi kayıp ile kaçaklarının azaltılmasına yönelik görüşlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın örneklemini, Sakarya il merkezinde görev yapan 238 muhasebe meslek mensubu oluşturmaktadır. Veriler, katılımcılardan anket tekniği kullanılarak elde edilmiş ve elde edilen verilerin analizinde SPSS 24 for Windows istatistik paket programından yararlanılmıştır. Araştırma bulguları, muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının temel nedenleri arasında mükelleflerde yeterli vergi bilincinin bulunmamasını öne çıkardıklarını göstermektedir. Ayrıca katılımcılar, devletin vergi affı uygulamalarına daha fazla başvurduğu yönünde görüş bildirmiştir. Bununla birlikte, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenebilmesi için vergi yükünün adil şekilde dağıtılması, etkin ve verimli bir kamu yönetiminin oluşturulması,

teknolojik gelişmelerle uyumlu denetim mekanizmalarının geliştirilmesi ve vergi oranlarının makul seviyelere çekilmesi gerektiği meslek mensupları tarafından vurgulanmıştır.

Uzun (2019), Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi sürecinde hem kamu otoritelerine hem de bireylere önemli görevler düşmektedir. Bu kapsamda, vatandaşların vergi bilincine sahip olmaları ve vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeleri büyük önem taşırken, devletin de vergi politikalarını mükelleflerin gelir düzeylerini dikkate alarak adil bir şekilde uygulaması gerekmektedir. Bu çalışmada, vergi kayıp ve kaçaklarının ortaya çıkış nedenleri, mükellefleri bu tür uygulamalara yönelten etkenler ve söz konusu sorunların önlenmesinde muhasebe meslek mensuplarının üstlenmesi gereken sorumluluklar ele alınmaktadır.

Daştan (2011), Bu çalışmanın temel amacı, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde muhasebe mesleğinin üstlendiği rolü, meslek mensuplarının muhasebe eğitimine ilişkin beklentileri çerçevesinde incelemektir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın bulguları, nitelikli muhasebe eğitimi ve hizmetlerinin yanı sıra güncel ve doğru muhasebe bilgisinin işletme kararlarının etkinliğini artırdığını göstermektedir. Ayrıca, güvenilir verilere dayanan adil ve doğru bir vergilendirme sisteminin oluşturulmasının, vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılmasında önemli bir katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Özsoy (2013), Muhasebe meslek mensupları, işletmelerin mali işlemlerini mevzuata uygun şekilde kayıt altına almak, elde edilen verileri analiz ederek işletmeyle ilgili kişi ve kurumlara tarafsız ve güvenilir bilgiler sunmakla sorumludur. Bu çerçevede, mükelleflerin vergiye ilişkin beyanlarının doğru muhasebe kayıtlarına dayanmasını sağlayan meslek mensupları, vergi mükellefleri ile vergi idaresi arasında önemli bir iletişim ve koordinasyon görevi üstlenmektedir. Bu nedenle, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde kritik bir role sahiptirler. Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarıyla mücadeledeki katkılarını ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada, konuya ilişkin teorik bilgilere yer verilmiş ve Karabük ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarıyla gerçekleştirilen anket çalışmasının bulguları değerlendirilmiştir.

Yoruldu (2019), Bu araştırmada, Türkiye'de vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi sürecinde muhasebe meslek mensupları ile bağımsız denetçilerin ne ölçüde etkili oldukları incelenmiştir. Araştırma kapsamında, üçlü ölçek kullanılarak hazırlanan anket formları İzmir ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları ve bağımsız denetçilere uygulanmış, elde edilen veriler SPSS 21.0 istatistik paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde frekans analizi, faktör analizi ve Ki-Kare testi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Analiz sonuçları doğrultusunda elde edilen bulgular yorumlanmış ve hem muhasebe meslek mensuplarının hem de bağımsız denetçilerin vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde önemli ve etkin bir role sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Yoruldu & Yoruldu (2016), Vergi idaresi, denetim faaliyetlerini büyük ölçüde kendi personeli aracılığıyla yürütmekte; ancak denetim elemanlarının sayısal yetersizliği nedeniyle hedeflenen etkinlik düzeyine her zaman ulaşılamamaktadır. Mevcut vergi mevzuatı ile 3568 sayılı Kanun kapsamında muhasebe meslek mensuplarına vergi denetimiyle ilgili çeşitli görev

ve sorumluluklar verilmiş olmasına rağmen, bu potansiyelden yeterince yararlanılamadığı görülmektedir. Vergi denetim sürecinin daha etkin, işlevsel ve bütüncül bir yapıya kavuşturulabilmesi için muhasebe meslek mensuplarının bilgi ve deneyimlerinden daha fazla faydalanılması önem taşımaktadır. Bu doğrultuda yapılacak hukuki ve kurumsal düzenlemelerle meslek mensuplarının yetki ve sorumluluklarının güçlendirilmesi, ayrıca sistem içerisinde güvenilir ve etkin bir unsur olarak konumlandırılmaları, vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılmasına önemli ölçüde katkı sağlayabilecektir.

Özer (2018), Bu çalışmada, vergi kaybı ve vergi kaçakçılığına ilişkin temel kavramlar ele alınmış; söz konusu sorunların ortaya çıkmasına neden olan faktörler, bunların önlenmesinde muhasebe meslek mensuplarının üstlendiği rol ve taşıdığı önem ile uygulanabilecek çözüm önerileri incelenmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılmasındaki katkılarını ortaya koymayı amaçlayan araştırmada, konuya ilişkin teorik bilgilere yer verilmiş ve Türkiye genelinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarıyla gerçekleştirilen anket çalışmasından elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Yılmaz (2019),Vergi kayıp ve kaçaklarıyla mücadele, devletlerin ortaya çıkışından günümüze kadar önemini koruyan ve vergi sisteminin varlığını sürdürdüğü sürece devam etmesi beklenen bir süreçtir. Bu mücadelenin başarıya ulaşabilmesi, etkili bir vergi mevzuatı ile desteklenen güçlü bir vergi denetim sisteminin oluşturulmasına bağlıdır. Vergi reformları aracılığıyla adil vergilendirmenin sağlanması, vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılması, vergi yükünün dengeli bir şekilde dağıtılması ve vergilendirmenin ekonomik büyümeyi teşvik edecek bir yapıya kavuşturulması mümkündür. Ancak bu hedeflere ulaşılabilmesi için hem vergi mevzuatının hem de vergi denetim mekanizmalarının etkinlik ve işlerlik açısından güçlendirilmesi gerekmektedir.

Rusell ve Gillian Brock (2015), İddiamızı desteklemek için, düzeltici sorumluluklar için kriter görevi gören üç bağlantısal zemin sunuyoruz: nedensel katkı, fayda ve yardım etme kapasitesi. Bu kriterler bazen farklı yönlere çekse de, üçü de birleştiğinde, ilgili aktörlere sorumluluk atamak için özellikle güçlü gerekçeler ortaya çıkar. Bu yakınsama yaklaşımını uygulayarak, vergi uzmanlarının vergi kaçırmanın kötüye kullanılmasına büyük ölçüde katkıda bulunduğunu, bunun devam etmesinden büyük ölçüde fayda sağladığını ve kapsamını azaltma konusunda önemli kapasitelere sahip olduğunu gösteriyoruz. Bu analizin bir sonucu olarak, vergi uzmanlarının -özellikle büyük muhasebe, hukuk ve menkul kıymet firmalarının- mevcut mevzuata uymaktan çok daha fazlasını vergi kaçırmayla mücadele etmek için yapması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bu sorumlulukların yaygın olarak kabul edilen mesleki dürüstlük standartlarıyla tutarlı olduğunu, hatta bu standartlar tarafından gerekli kılındığını savunuyoruz.

Fülop vd., (2022), Bu amaca ulaşmak için, Yeminli Mali Müşavirler Birliği'ne (CECCAR) kayıtlı 247 muhasebe uzmanının yanıtladığı bir anket geliştirildi. Anketten elde edilen veriler, vergi kaçakçılığı olgusunu önlemek ve mücadele etmek için tasarlanmış bazı sonuçlar ve öneriler formüle etmek amacıyla analiz edildi. Araştırma, muhasebe mesleğinin vergi kaçakçılığını önlemede oynayabileceği aktif rol hakkındaki bilgi birikimine katkıda bulunmaktadır.

Brock ve Russell (2015), Vergi kaçırma amaçlı kötü niyetli uygulamaların (yasaların ruhuna veya amacına aykırı açık vergi indirimleri) profesyonelce kolaylaştırılması, mali kurumsal yolsuzluğun özellikle belirgin bir yönüdür. Wyly offshore ağı ve KPMG vergi sığınağı skandalı da dahil olmak üzere çeşitli vaka çalışmaları aracılığıyla, profesyonellerin kötü niyetli vergi kaçırma stratejilerini tasarlama, teşvik etme ve uygulama rollerini gösteriyoruz. Ayrıca, vergi uzmanlarının kötü niyetli vergi kaçırma ile ilişkili kurumsal yolsuzluğu gidermeye yardımcı olmak için belirli sorumlulukları olduğunu iddia ediyoruz. Bu tezi savunmak için, belirli aktörlere düzeltici sorumluluklar atamak için genel ilkeler sunuyoruz. Daha sonra bu ilkeleri, üç ana vergi uzmanı grubunun (muhasebeciler, avukatlar ve finans uzmanları) kötü niyetli vergi kaçırma konusunda

Sikka ve Hampton (2005), Bu tür hizmetlerin satışı, vergi yükünü daha az hareketli sermayeye ve daha az varlıklı vatandaşlara kaydırır. Ayrıca vergi tabanını aşındırır ve firmaları devletle doğrudan çatışmaya sokar. Bu makale, muhasebe firmalarının müşterilerinin kurumlar vergisi, satış vergisi ve bordro vergilerinden kaçınmalarını sağlayan planları satmak için kullandıkları strateji ve taktiklere dair bazı kanıtlar sunmaktadır. Bu stratejiler, muhasebe firmalarının gelişimindeki olası yörüngeler ve ticaretlerinin sosyal sonuçları üzerine düşünmeyi teşvik etmektedir.

Nwaorgu vd., (2021), Bulgular adli muhasebenin rolünün Nijerya'da vergi dolandırıcılığının tespitini ve önlenmesini iyileştirmediğini ve bunun da Nijerya'da vergi gelirlerinin elde edilmesini olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Bu bulgular doğrultusunda, çalışma hükümetin tüm vergi mükellefleri için elektronik ortamda güçlü bir veri tabanı oluşturmasını önermektedir. Ayrıca, denizaşırı hesap işletmeyi, sahte bordro dosyalamayı, çalışanlara nakit ödeme yapmayı ve stopaj vergisinin ödenmemesini kolaylaştırmak için ekonominin tüm sektörlerinde veri uyumlaştırması yapılmalıdır. Böylece vergi mükellefleri kolayca takip edilebilir ve herhangi bir vergi dolandırıcılığı olayı adli muhasebe uzmanları tarafından kolayca tespit edilebilir. Adli delillerle desteklenen vergi dolandırıcılarının özel ve hızlı bir şekilde yargılanması için kanunla özel bir mahkeme kurulmalıdır. Bu, Nijerya'da vergi yönetiminin etkinliğini artıracaktır.

Mohamad vd., (2016), Küçük ve orta ölçekli işletmeler arasında vergi bilincini artırmak, vergi sistemini basitleştirerek, hedefli eğitimler sunarak, şeffaflığı teşvik ederek ve sektöre özgü rehberlik sağlayarak vergi kaçakçılığını azaltır. Bu eylemler, uyumluluğu teşvik eder ve KOBİ'lerin resmi vergi sistemine tam olarak katılmasını sağlayarak daha geniş ekonomik istikrara katkıda bulunur.

Ykhlef (2023), Analitik yaklaşıma güvendik ve Yargı Konseyi tarafından adli deneyime sunulan bir vakayı inceledik. Muhasebe ve vergi dosyasını araştırmak için. Bu çalışmanın en önemli bulgularından biri, adli muhasebenin bir yargı merciinin emriyle dolandırıcılığı tespit etmek için soruşturma yapmakla görevli olduğudur. Adli muhasebe uygulayan kişi sadece sıradan bir muhasebeci veya denetçi değildir; aksine, alanında geniş bilgiye, büyük deneyime sahip ve kanun ve yönetmeliklerin ve güncellemelerinin tamamen ve yeterince farkında olan, böylece adli bir karar verebilecek biridir.

Sonuç

Vergi kayıp ve kaçakları, kamu gelirlerinin azalmasına, vergi adaletinin zedelenmesine ve kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olan önemli mali sorunlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi, sürdürülebilir kamu finansmanı ve ekonomik istikrar açısından büyük önem taşımaktadır. Yapılan literatür incelemesi, muhasebe meslek mensuplarının bu süreçte kritik bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

İncelenen çalışmaların büyük çoğunluğu, muhasebe meslek mensuplarının işletmeler ile vergi idaresi arasında köprü görevi üstlendiğini ve vergi mevzuatına uyumun sağlanmasında önemli sorumluluklar taşıdığını göstermektedir. Muhasebe kayıtlarının doğru, eksiksiz ve şeffaf bir şekilde tutulması, beyanların gerçeğe uygun hazırlanması ve mükelleflerin vergi bilincinin artırılması gibi faaliyetler, vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılmasına doğrudan katkı sağlamaktadır. Ayrıca araştırmalar, meslek mensuplarının etik değerlere bağlı hareket etmelerinin ve mesleki bağımsızlıklarını korumalarının vergi uyumunu güçlendiren temel unsurlar arasında yer aldığını ortaya koymaktadır.

Literatür taramanızdaki çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde muhasebe meslek mensuplarının yalnızca teknik muhasebe hizmeti sunan aktörler olmadığı, aynı zamanda vergi uyumunun sağlanması, vergi bilincinin geliştirilmesi ve kayıt dışı ekonominin azaltılması süreçlerinde stratejik bir role sahip oldukları görülmektedir. Bilginer ve Yardımcıoğlu (2022), Özsoy (2013), Özer (2018) ve Uzun (2019) tarafından yapılan çalışmalar, muhasebe meslek mensuplarının mükellefler ile vergi idaresi arasında önemli bir köprü görevi üstlendiğini ve doğru beyan sisteminin oluşturulmasında belirleyici bir konumda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde meslek mensuplarının etkinliğinin artırılmasının vergi sisteminin başarısı açısından kritik olduğunu göstermektedir.

Araştırmaların önemli bir kısmı, vergi kayıp ve kaçaklarının temel nedenleri arasında düşük vergi bilinci, adaletsiz vergi yükü, sık çıkarılan vergi afları, karmaşık vergi mevzuatı ve yetersiz denetim mekanizmalarının bulunduğunu vurgulamaktadır. Özellikle Gedik ve Arslan'ın (2025) çalışmasında muhasebe meslek mensuplarının vergi bilinci eksikliğini en önemli nedenlerden biri olarak değerlendirmeleri, vergiye gönüllü uyumun artırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Mohamad vd. (2016) de vergi sisteminin sadeleştirilmesi ve mükelleflere yönelik eğitim faaliyetlerinin vergi kaçakçılığını azaltabileceğini ifade etmektedir.

Kaynakça

Aksoy, H. (2018). Muhasebede Hilenin Önlenmesi, Hileyi Tespit Etmek İçin Kullanılan Metodlar ve Hilenin Önlenmesine Yönelik Düzenlemeler. İstanbul: Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilmi Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Bekçioğlu, S. (2013). İşletmelerde Hile ve Yolsuzlukların Önlenmesinde Farklı Bir Yaklaşım: Adli Muhasebe. Muhasebe ve Finansman Dergisi (59), 1-6.

Bilginer, H. M., & Yardımcıoğlu, M. (2022). Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri ve Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü . Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi 5 (2), 133-149.

Brock, G., & Russell, H. (2015). Abusive tax avoidance and institutional corruption: the responsibilities of tax professionals. Edmond J. Safra Working Paper, (56).

Daştan, A. (2011). Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesindeki Rolü: Doğu Karadeniz Bölgesine Yönelik Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 25 (2), 181-206.

Ekici. (2009). Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik ve Sosyal Faktörler. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 8 (30), 200-223.

Erdem. (2012). Kamu Maliyesi. Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Fülöp, M., Gabriel, R., & Breaz, T. (2022). The role of management and accounting in combating tax evasion in an emergent country. Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research, 56(4), 273-289.

Gedik, İ., & Arslan, Ö. (2025). Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kaçakçılığının Önlenmesine İlişkin Rolü Üzerine Sakarya İlinde Bir Araştırma. Bulletin of Economic Theory and Analysis 10 (2), 753-786.

Göklergil, R. (2019). Denetim Hata ve Hile. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Dönem Projesi.

Mohamad, A., Zakaria, M. H., & Hamid, Z. (2016). Cash economy: tax evasion amongst SMEs in Malaysia. Journal of Financial Crime, 23(4), 974-986.

Nwaorgu, I. A., Iormbagah, J. A., & Abiahu, M. F. C. (2021). The role of forensic accountants in tax fraud prevention in Nigeria. In Nwaorgu, IA, Iormbagah, JA & Abiahu, MC (2021, January). The role of forensic accountants in tax fraud prevention in Nigeria. In Taxation,

Social Contract and Economic Development. Proceedings of 4th Annual International Academic Conference of the Chartered Institute of Taxation of Nigeria.

Jafarova, S. (2009). İşletmelerde Hile Yapmanın NEdenleri ve Sosyal Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Kara, E. (2016). Vergi Kayıp Ve Kaçağının Önlenmesine Yönelik Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaklaşımları Gaziosmanpaşa İlçesinde Bir Araştırma. PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(1), 25-36.

Köprübaşı. (2000). Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakçılığının Önlenmesinde Muhasebe Denetimi ve Vergi Uygulamalarının Etkinliği. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Ömürbek. (2007). Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları. Maliye Dergisi, 153.

Özeroğlu. (2014). Finansal Aldatmaca ve İşletme Hileleri. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 2 (2), 180-196.

Özer, A. (2018). Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü, Önemi ve Değerlendirilmesi. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Özsoy, Ş. (2013). Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçağı Ile Mücadeledeki Rolü: Karabük Ilinde Bir Araştırma. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Russell, H., & Brock, G. (2016). Abusive tax avoidance and responsibilities of tax professionals. Journal of Human Development and Capabilities, 17(2), 278-294.

Sikka, P., & Hampton, M. P. (2005). The role of accountancy firms in tax avoidance: Some evidence and issues. Accounting Forum, 29(3), 325–343.

Şenyüz. (1992). Vergilemede İstikrar İlkesi ve Türk Vergi Mevzuatı . Maliye Araştırma Konferansları.

Uzun, E. (2019). Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Türkiye'de Görev Yapan Muhasebe Meslek Mensuplarının Görev ve Sorumlulukları. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi 6 (43), 2934-2942.

Yılmaz, M. (2019). Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Azaltilmasında Vergi Denetiminin Etkinliği, Sorunlar ve Çözüm Önerileri . Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Yoruldu, M. (2019). Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Meslek Mensupları ve Bağımsız Denetçilerin Etkinliği: İzmir İli Örneği. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Yoruldu, M., & Yoruldu, N. Z. (2016). Türkiye'de Vergi Kayıp ve kaçaklarının Önlenmesinde Vergi Denetimi ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü Üzerine Bir Değerlendirme. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi 1 (1), 51-70.

Yurt, O. (2019). Muhasebe Hilelerinin Uygulanma Biçimleri ve Vergilendirme Üzerindeki Etkileri. Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe Denetim Yüksek Lisans Tezi.

Arık, H. İ. (2008). Genel Muhasebe. Anadolu Üniversitesi.

Bilen, A. (2014). Muhasebe Mesleğinde Etik ve Etikle İlgili Çalışmalar. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2 (6), 57-72.

Cemalcılar, Ö. (1972). Muhasebenin Temel Kavramları. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi 8 (1), 126-134.

Demir, M. (2021). Muhasebe Bilgisinin Çevresi ve Muhasebe Bilgi Kalitesini Artıran ve Azaltan Faktörler. Journal of Academic Value Studies 7 (3), 210-230.

Kaya, K. (2016). Kamu Kurumlarında İç Denetim ve Bir Anket Uygulaması. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Noya. (2023, 10 25). Muhasebe. https://noyabilgisayar.net/ders_notlari/Muhasebe2-ve-Maliyet-Muhasebesi.pdf adresinden alındı

DAVRANIŞSAL MUHASEBE PERSPEKTİFİNDEN MUHASEBE ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK ALGILARININ İNCELENMESİ

Dr. Sevim AĞAÇ
Süleyman Demirel Üniversitesi,
sevimagac07@gmail.com - 0000-0002-8144-4927

ÖZET

Muhasebe mesleği, işletmelerin finansal bilgi ihtiyaçlarının karşılanmasında ve ekonomik karar alma süreçlerinin desteklenmesinde önemli bir role üstlenmektedir. Bunun yanı sıra muhasebe mesleğine yönelik algılar, bireylerin meslek seçimlerini, kariyer planlarını ve hatta mesleki tutumlarını etkileyen en temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu araştırmanın amacı, muhasebe öğrencilerinin muhasebe mesleğine yönelik algılarını davranışsal muhasebe açısından inceleyerek bu algıları şekillendiren en temel faktörleri ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmektedir. Araştırmada elde edilen veriler ise, muhasebe eğitimi alan 15 lisans öğrencisiyle gerçekleştirilerek veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Nitel araştırma yöntemi çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler MAXQDA programı aracılığıyla sistematik biçimde kodlanmış, tematik analiz sonucunda bulgular sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgulara bakıldığında, öğrencilerin muhasebe mesleğini ağırlıklı olarak düzen, güven, sorumluluk ve finansal bilgi üretimi kavramlarıyla ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Ayrıca, öğrenciler muhasebeyi yalnızca kayıt tutma faaliyetlerinden ibaret olmadığına, aynı zamanda işletmelerin karar alma süreçlerine katkı sağlayan önemli bir bilgi sistemi olarak değerlendirmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Meslek seçiminde iş bulma olanakları, kariyer fırsatları ve çevresel faktörlerin etkili olduğu belirlenirken, üniversite eğitiminin öğrencilerin mesleğe ilişkin algılarında olumlu değişimler yarattığı tespit edilmiştir. Ayrıca; güvenilirlik, dürüstlük ve etik değerlere bağlılığın mesleğin temel unsurları arasında görüldüğü belirlenmiştir. Araştırma sonuçları, öğrencilerin muhasebe mesleğinin geleceğine ilişkin genel olarak olumlu beklentilere sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, yapay zekâ ve dijital teknolojilerin muhasebe mesleği üzerinde önemli etkiler yaratacağı düşünülmekte ve bu durum öğrenciler tarafından hem fırsat hem de kaygı unsuru olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, muhasebe öğrencilerinin meslek algılarının etik değerler, kariyer beklentileri, toplumsal algılar ve teknolojik gelişmeler gibi davranışsal faktörlerden etkilendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Muhasebe, Muhasebe Öğrencileri, Meslek Algısı, Nitel Araştırma.

1. GİRİŞ

Muhasebe, işletmelerin ekonomik faaliyetlerini kayıt altına alan, raporlayan ve karar alma süreçlerine bilgi sağlayan en temel bir bilgi sistemidir. Günümüzde ise muhasebe sadece finansal kayıt tutma işleviyle sınırlı görülmemektedir. Ayrıca; stratejik karar verme, kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik uygulamalarının önemli bir bileşeni olarak da

değerlendirilmektedir. Bu nedenle muhasebe mesleğine yönelik algılar, öğrencilerin kariyer tercihleri ve mesleki tutumlarının anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Davranışsal muhasebe yaklaşımı, bireylerin muhasebe ile ilgili kararlarının yalnızca teknik ve ekonomik unsurlarla değildir. Bunun yanı sıra psikolojik, sosyal ve çevresel faktörlerle de şekillendiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşımın temelleri ise Simon (1957), Tversky ve Kahneman (1974) gibi davranışsal karar verme çalışmalarına dayanmaktadır. Muhasebe alanında ise bireylerin algıları, tutumları, etik değerlendirmeleri ve beklentileri davranışsal muhasebe kapsamında incelenmektedir. Davranışsal muhasebe alanında gerçekleştirilen çalışmalar ise, muhasebe süreçlerinde bireylerin tutum, algı ve davranışlarının önemli bir belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Birnberg ve Shields (1989), davranışsal muhasebe araştırmalarının muhasebe bilgi kullanıcılarının karar alma süreçlerini anlamada önemli katkılar sunduklarını belirtmektedir. Bu kapsamda bireylerin mesleğe yönelik algıları, kariyer tercihleri ve etik değerlendirmeleri muhasebe alanındaki davranışsal çalışmaların en temel araştırma konuları arasında yer almaktadır. Muhasebe öğrencilerinin meslek algılarının incelenmesi ise geleceğin muhasebe meslek mensuplarının beklentilerinin, motivasyonlarının ve mesleki yönelimlerinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Günümüzde özellikle de teknolojik dönüşümün hız kazandığı öğrencilerin muhasebe mesleğine ilişkin değerlendirmeleri, muhasebe eğitiminin geliştirilmesi ve mesleğin geleceğinin şekillendirilmesi açısından önem taşımaktadır (Albrecht ve Sack, 2000; Birnberg ve Shields, 1989).

Muhasebe öğrencilerinin meslek algıları; iş bulma olanakları, kariyer beklentileri, etik değerler, toplumsal saygınlık ve teknolojik dönüşüm gibi çok boyutlu unsurlardan etkilenmektedir. Özellikle dijitalleşme, yapay zekâ ve otomasyon teknolojilerinin yaygınlaşması muhasebe mesleğinin geleceğine ilişkin beklentileri yeniden şekillendirmektedir. Literatürde ise öğrencilerin muhasebe mesleğini çoğunlukla güvenilirlik, disiplin ve finansal uzmanlık ile ilişkilendirdiği belirtilmektedir (Byrne ve Flood, 2005; Jackling & Calero, 2006). Muhasebe mesleğinin toplumdaki algısı da öğrencilerin kariyer tercihleri üzerinde etkili olmaktadır. Bazı araştırmalar toplumun muhasebeyi yalnızca vergi ve kayıt işlemleriyle ilişkilendirdiğini; buna karşın öğrencilerin eğitim süreci ilerledikçe muhasebenin analiz, danışmanlık ve karar destekleme boyutlarını daha iyi kavradığını göstermektedir.

Bu araştırmanın amacı, muhasebe öğrencilerinin muhasebe mesleğine ilişkin algılarını davranışsal muhasebe perspektifinden incelemek ve bu algıları etkileyen faktörleri ortaya koymaktır. Ayrıca literatürde muhasebe öğrencilerinin meslek tercihleri, kariyer beklentileri ve muhasebe eğitimine yönelik tutumlarını inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmasına rağmen, muhasebe öğrencilerinin meslek algılarını davranışsal muhasebe perspektifi çerçevesinde nitel araştırma yöntemiyle ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışma, öğrencilerin muhasebe mesleğine ilişkin algılarını derinlemesine inceleyerek davranışsal muhasebe literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, muhasebe öğrencilerinin muhasebe mesleğine yönelik algılarını davranışsal muhasebe açısından inceleyerek bu algıları şekillendiren en temel faktörleri ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer alan sorulara cevap aranmaktadır.

1. Muhasebe mesleğini nasıl tanımlarsınız? Muhasebe mesleği denilince aklınıza neler gelir?
2. Muhasebe bölümünü tercih etme sürecinizde etkili olan faktörler nelerdir?
3. Üniversite eğitiminiz sürecinizde muhasebe mesleğine bakış açınız değişti mi? Değişiklik olduysa bu değişikliklerde neler etkili oldu?
4. Sizce toplumumuzda muhasebe mesleği nasıl bir algı yaratmaktadır? Bu algı hakkında neler düşünüyorsunuz?
5. Bir muhasebe meslek mensubunda sizce bulunması gereken en önemli özellikler nelerdir? Neden bu özellikleri önemli görüyorsunuz?
6. Muhasebe mesleğinin etik yönü hakkında neler düşünüyorsunuz? Etik davranışların mesleki başarı üzerindeki etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?
7. Muhasebe mesleğinin geleceği hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Sizce muhasebe mesleği gelecekte nasıl bir dönüşüm yaşayacaktır?
8. Yapay zekânın muhasebe mesleğine etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu gelişmeler sizde hangi duygu ve düşünceleri uyandırıyor?
9. Mezun olduktan sonra muhasebe alanında çalışmayı düşünüyor musunuz? Bu kararınızı etkileyen en temel nedenler nelerdir?
10. Muhasebe mesleğine ilişkin sizi en çok motive eden ve en çok kaygılandıran unsurlar nelerdir? Bu unsurlar mesleğe bakış açınızı nasıl etkiliyor?

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada çalışmanın bulguları nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yüz yüze görüşme tekniği ve nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılarak oluşturulmuştur. Nitel yöntemler metin ve imgesel verilere dayanmaktadır. Ayrıca veri analizinde özgün adımlara ve farklı desenlere sahiptir (Creswell 2013: 184). Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler yaklaşık olarak 30 dakika ile 35 dakika arasında sürmüş, kayıtların tutulmasında ses kaydedici cihaz kullanımı için katılımcılardan izin alınmıştır. Daha sonra elde edilen kayıtlar metine dönüştürülerek analize hazır hale getirilmiştir. Elde edilen veriler programında analiz edilerek ana ve alt temalar yorumlanarak araştırma tamamlanmıştır.

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırmacının incelediği, ilgilendiği, hakkında fikir sahibi olmak istediği ve aktif olarak araştırdığı evrenden aldığı ve o evreni temsil ettiğini düşündüğü gruba örneklem adı verilmektedir (Shenton, 2004; Neuman, 2014). Örneklem yöntemlerinden biri olan amaçlı örnekleme, sınırlı kaynakların en etkili şekilde kullanılması için bilgi açısından zengin vakaların tanımlanması ve seçilmesi amacıyla nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir tekniktir (Patton, 2002). Araştırmanın evrenini muhasebe bölümünde eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında 15 katılımcı ile görüşülerek çalışma tamamlanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada katılımcıların konu ile ilgili olarak beyan ettikleri görüşleri nitel analiz yapılarak test edilmiştir. İçerik analizi ile veriler incelenerek kodlamalar yapılmış, ana ve alt temalar oluşturularak yorumlamaları yapılmıştır. Çalışma verileri nitel veri analizi programından biri olan MAXQDA 2020 programı ile gerçekleştirilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Sınıf
K1	20	Erkek	2
K2	21	Erkek	3
K3	19	Erkek	1
K4	23	Erkek	4
K5	27	Bayan	4
K6	21	Erkek	3
K7	20	Bayan	2
K8	22	Erkek	3
K9	21	Bayan	3
K10	21	Erkek	3
K11	20	Erkek	2
K12	19	Bayan	1
K13	24	Erkek	4
K14	19	Bayan	1
K14	24	Bayan	4
K15	22	Bayan	4

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların genel olarak çoğunluğunun erkek katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Ayrıca, katılımcıların çoğunluğunun 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Verdikleri Cevaplardan Elde Edilen Tema, Kod ve Yorumlar

Tema	Kodlar	Yorum
Muhasebe Mesleğinin Anlamı ve Algılanışı	• Düzen ve kayıt sistemi • Finansal bilgi üretimi • İşletmenin dili • Güven ve doğruluk • Finansal hafıza • Karar alma desteği	Katılımcılar muhasebe mesleğini çoğunlukla düzen, kayıt, güven ve finansal bilgi üretimi kavramlarıyla ilişkilendirmiştir. Katılımcılar, öğrencilerin muhasebeyi yalnızca kayıt tutma işleviyle değil, işletmelerin karar alma süreçlerine katkı

	• Sorumluluk ve disiplin	sağlayan stratejik bir bilgi sistemi olarak algıladıklarını göstermektedir.
Meslek Seçim Motivasyonları	• İş bulma imkânı-Kariyer fırsatları • Aile yönlendirmesi • Öğretmen tavsiyesi • Sayısal derslere ilgi • Mesleğin geleceği • Kişisel merak	Katılımcılar muhasebe bölümünü tercih etmelerinde en çok iş olanakları ve kariyer beklentilerinin etkili olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında aile, öğretmen ve çevre yönlendirmelerinin de tercih sürecinde önemli rol oynadığı görülmektedir.
Meslek Algısındaki Değişim	• Mesleği daha kapsamlı görme • Analiz ve yorumlama boyutunu fark etme • Sıkıcı • Mesleğe yönelik ilginin artması • Gerçekçi beklentiler geliştirme	Katılımcıların büyük çoğunluğu üniversite eğitimi süresince muhasebe mesleğine yönelik düşüncelerinin olumlu yönde değiştiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra muhasebe mesleğini bir robota benzeterek sıkıcı bir gibi gören bakış açılarının olduğu da tespit edilmiştir.
Toplumsal Meslek Algısı	• Evrak işi algısı • Sıkıcı meslek algısı • Saygın meslek algısı • Mesleğin kapsamının tam olarak bilinmemesi •	Katılımcılar toplumun muhasebe mesleğini çoğunlukla vergi ve evrak işlemleriyle özdeşleştirdiğini belirtmiştir. Ayrıca, katılımcılar bu algının mesleğin danışmanlık, analiz ve karar destekleme boyutlarını yeterince yansıtmadığını düşünmektedir.
Mesleki Değerler ve Yetkinlikler	• Dürüstlük • Güvenilirlik • Dikkat ve titizlik • Sorumluluk sahibi olma • Disiplin • Sabır	Katılımcılar muhasebe mesleğinde etik ve kişisel özelliklerin teknik bilgi kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Özellikle dürüstlük ve güvenilirlik mesleğin temel değerleri olarak öne çıkmaktadır.
Etik ve Mesleki Güven	• Dürüstlük • Mesleki güvenilirlik • Toplumsal güven • Etik sorumluluk	Katılımcılar etik davranışları muhasebe mesleğinin temel unsuru olarak değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra katılımcılar etik ilkelere bağlılığın hem müşteri güvenini artırdığı hem de uzun vadeli mesleki başarıyı desteklediği ifade edilmiştir.
Mesleğin Geleceğine	• Dijital dönüşüm • Danışmanlık rolünün artması	Katılımcılar muhasebe mesleğinin gelecekte tamamen ortadan

Yönelik Beklentiler	• Teknoloji entegrasyonu • Sürekli öğrenme gerekliliği • Mesleğin devamlılığı	kalkmayacağını ancak teknolojik gelişmeler doğrultusunda önemli dönüşümler yaşayacağını düşünmektedir. Özellikle danışmanlık ve analiz odaklı rollerin ön plana çıkacağı belirtilmiştir.
Teknoloji ve Yapay Zekâ Algısı	• İş süreçlerinin otomasyonu • Verimlilik artışı • İş kaybı kaygısı • Yeni fırsatlar • Uyum sağlama gerekliliği • Teknolojiye olumlu yaklaşım	Katılımcılar yapay zekâ ve dijital teknolojileri mesleğin geleceğini şekillendiren önemli unsurlar olarak görmektedir. Katılımcıların görüşleri hem fırsat hem de kaygı boyutunu içermekte; özellikle rutin işlerin azalacağı ancak yeni becerilere ihtiyaç duyulacağı vurgulanmaktadır.
Kariyer Planları ve Mesleki Yönelim	• Muhasebe alanında çalışma isteği • Kariyer fırsatları • İş güvencesi • Mesleki ilgi • Kararsızlık • Kendini geliştirme isteği	Katılımcıların çoğunluğu mezuniyet sonrasında muhasebe alanında çalışmayı planlamaktadır. Bu tercihin temel nedenleri arasında kariyer fırsatları, iş güvencesi ve mesleğe duyulan ilgi yer almaktadır.
Mesleki Motivasyon ve Kaygılar	• Kariyer fırsatları • İş güvencesi • Sürekli ihtiyaç duyulan meslek • Teknolojik dönüşüm kaygısı • Hata yapma korkusu- Yoğun iş yükü • Rekabet ortamı	Katılımcılar muhasebe mesleğinin sunduğu kariyer olanaklarını ve istihdam avantajlarını önemli motivasyon kaynakları olarak görmektedir. Buna karşılık teknolojik değişim, yoğun sorumluluk ve hata yapma riski temel kaygı alanları olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcılar muhasebe mesleğini düzen, güven, sorumluluk ve finansal bilgi üretimi kavramlarıyla ilişkilendirmiştir. Bu durumun öğrencilerin muhasebeyi yalnızca kayıt tutma işleviyle değil, aynı zamanda işletmelerin karar alma süreçlerine katkı sağlayan stratejik bir bilgi sistemi olarak algıladıklarını göstermektedir. Ayrıca, öğrencilerin muhasebe bölümünü tercih etmelerinde iş olanakları, kariyer fırsatları ve geleceğe yönelik beklentilerin etkili olduğunu ortaya çıkmıştır. Ayrıca aile, öğretmen ve çevresel faktörlerin de meslek seçiminde önemli rol oynadığı belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunluğu ise üniversite eğitimi sürecinde muhasebe mesleğine ilişkin algılarının olumlu yönde değiştiğini belirtmiştir. Öğrenciler, muhasebe mesleğinin toplumda çoğunlukla vergi ve evrak işlemleriyle ilişkilendirildiğini ifade etmiştir. Ancak bu algının, mesleğin analiz, danışmanlık ve karar destekleme gibi stratejik boyutlarını yeterince yansıtmadığı düşünülmektedir. . Katılımcılar,

etik değerlerin teknik bilgi kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Katılımcılar etik davranışları muhasebe mesleğinin temel unsurlarından biri olarak değerlendirmiştir. Etik ilkelere bağlılığın mesleki güveni artırdığı ve uzun vadeli başarıyı desteklediği ifade edilmiştir. Öğrenciler, muhasebe mesleğinin gelecekte varlığını sürdüreceğini ancak dijitalleşme ve uzmanlaşma doğrultusunda dönüşüm geçireceğini düşünmektedir. Özellikle danışmanlık odaklı rollerin önem kazanacağı öngörülmektedir. Yapay zekâ ve dijital teknolojiler, öğrenciler tarafından hem fırsat hem de risk unsuru olarak görülmektedir. Verimlilik artışı olumlu değerlendirilirken, mesleki dönüşüm ve iş kaybı kaygıları da dile getirilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu mezuniyet sonrasında muhasebe alanında çalışmayı planlamaktadır. Bu tercihte kariyer fırsatları, iş güvencesi ve mesleki ilgi belirleyici olmuştur. Kariyer olanakları ve iş güvencesi öğrencilerin temel motivasyon kaynaklarıdır. Buna karşılık teknolojik dönüşüm, hata yapma riski ve yoğun iş yükü önemli kaygı unsurları olarak öne çıkmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmada, muhasebe öğrencilerinin muhasebe mesleğine yönelik algıları davranışsal muhasebe açısından incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, öğrencilerin muhasebe mesleğini düzen, güven, sorumluluk ve finansal bilgi üretimi kavramları açısından değerlendirdiklerini göstermektedir. Ayrıca; öğrencilerin meslek seçimlerinde kariyer fırsatları, iş güvencesi ve mesleğin geleceğine ilişkin beklentilerin etkili olduğu belirlenmiştir. Üniversite eğitiminin öğrencilerin mesleğe yönelik algılarını olumlu yönde etkilediği, etik değerlerin ise mesleğin temel unsurları arasında görüldüğü tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra öğrenciler, muhasebe mesleğinin dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamaları doğrultusunda önemli bir dönüşüm geçireceğini düşünmektedir. Teknolojik gelişmeler bir yandan verimlilik ve yeni kariyer fırsatları sunarken, diğer yandan mesleki dönüşüm ve iş kaybı kaygılarını da beraberinde getirmektedir. Araştırma sonuçlarına genel olarak bakıldığında ise, muhasebe öğrencilerinin mesleğe yönelik olumlu tutumlara sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, muhasebe öğrencilerinin meslek algılarını davranışsal muhasebe çerçevesinde nitel araştırma yöntemiyle ele alarak literatüre katkı sağlamaktadır. Elde edilen bulguların, muhasebe eğitiminin geliştirilmesi, mesleki farkındalığın artırılması ve öğrencilerin kariyer planlamalarına yönelik çalışmalar için yol gösterici nitelikte olduğu değerlendirilmektedir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda muhasebe eğitiminde uygulamalı derslerin ve staj olanaklarının artırılması, dijital muhasebe ve yapay zekâ uygulamalarına yönelik içeriklerin müfredata dâhil edilmesi önerilmektedir. Ayrıca, öğrencilerin etik farkındalıklarının geliştirilmesine yönelik eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmesi ve muhasebe mesleğinin danışmanlık ve stratejik karar destekleme yönlerinin daha etkin biçimde tanıtılması ise öğrencilere daha çok fayda sağlayacaktır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda ise, farklı üniversitelerden daha geniş örneklemler kullanılarak konuya ilişkin karşılaştırmalı araştırmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Albrecht, W. S., & Sack, R. J. (2000). Accounting education: Charting the course through a perilous future. American Accounting Association.

Birnberg, J. G., & Shields, M. D. (1989). Three decades of behavioral accounting research: A search for order. Behavioral Research in Accounting, 1, 23–74.

Byrne, M., & Flood, B. (2005). A study of accounting students' motives, expectations and preparedness for higher education. Journal of Further and Higher Education, 29(2), 111–124.

Creswell, J. W., (2013). Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları, (Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir), Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.

International Ethics Standards Board for Accountants (IESBA). (2023). International code of ethics for professional accountants (including international independence standards). International Federation of Accountants.

Jackling, B., & Calero, C. (2006). Influences on undergraduate students' intentions to become qualified accountants: Evidence from Australia. Accounting Education, 15(4), 419–438.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. Science, 185(4157), 1124–1131.

Neuman, W. L. & Robson, K. (2014). Basics Of Social Research. Toronto: Pearson Canada.

Patton, M. Q. (2002). Qualitative Research & Evaluation Methods. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Shenton, A. K. (2004). Strategies For Ensuring Trustworthiness in Qualitative Research Projects. Education for Information, 22(2), 63-75.

Simon, H. A. (1957). Models of Man: Social and Rational.

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN 2015-2025 DÖNEMİ AKTİF PASİF YAPISININ İNCELENMESİ[1]

Ahmet HOŞCAN
Marmara Üniversitesi/Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü/Bankacılık Ana Bilim Dalı/Doktora Öğrencisi
ahmethoscansbf@hotmail.com / 0009-0003-4389-9394

Prof. Dr. Başak TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ
Marmara Üniversitesi/Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü/Bankacılık Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi
basakyuce@marmara.edu.tr/ 0000-0003-0880-0056

ÖZET

Bu çalışma; 2015-2025 döneminde Türk bankacılık sektörünün aktif-pasif yapısındaki dönüşümü bankacılık sektör genelinde ve kamu mevduat bankaları özelinde karşılaştırmalı olarak, seçili makroekonomik ve finansal göstergeler çerçevesinde incelemektedir. 2008 Küresel Finans Krizi sonrası dönemde küresel finansal piyasalarda düşük faiz politikaları yaygınlaşmıştır. Özellikle COVID-19 Pandemisi ile birlikte arz şokları ve artan enerji fiyatları daha yüksek enflasyon dönemini başlatmıştır. Bu dönemde hem makroekonomik çerçevede yaşanan gelişmeler hem de şoklara karşı uygulanan politikalar bankaların bilanço yapısını etkilemiştir. Çalışmada, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) verileri kullanılarak ilgili dönemde aktif tarafta; krediler, likit varlıklar, menkul kıymetler, zorunlu karşılıklar ve merkez bankasından alacaklar kalemleri, pasif tarafta ise; mevduat, sermaye benzeri borçlanma araçları, özkaynaklar ve mevduat dışı kaynaklar kalemlerinin gelişimi karşılaştırmalı dönem analizi ile incelenmiştir. Aynı zamanda; Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE), sepet kur, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ağırlıklı ortalama fonlama maliyeti (AOFM), Hazine ve Maliye Bakanlığı iç borç çevirme rasyosu, kredi-mevduat rasyosu ve TCMB zorunlu karşılık oranları ile bankacılık sektörü aktif ve pasif kalemleri arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Elde edilen bulgular araştırma döneminde; Türk bankacılık sektörünün bilanço kompozisyonunun önemli ölçüde değiştiğini göstermektedir. Aktif tarafta; kredilerin aktif içindeki payı azalırken, menkul kıymetler ve likit aktiflerin payı artmıştır. Pasif tarafta ise; mevduat ve sermaye benzeri borçların payı artarken özkaynakların ve mevduat dışı kaynakların payı azalmıştır. Kamu mevduat bankalarının bilanço kompozisyonu ise sektöre paralel değişim göstermiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre ise makroekonomik göstergeler ile banka bilanço kalemleri arasında önemli derecede ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın Türk

[1] Bu çalışma Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı'nda Doktora Öğrencisi Ahmet HOŞCAN tarafından yazılan Prof. Dr. Başak TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ danışmanlığında yürütülen "Bankalarda Aktif-Pasif Yönetimi: Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Yapısının Belirleyicileri Üzerine Bir Uygulama" konulu, yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

bankacılık sektörü bilanço yapısının şok dönemlerinde nasıl etkileneceğini ortaya koyması açısından literatüre katkı yapması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Bankacılık Sektörü, Aktif-Pasif Yapısı, Kamu Mevduat Bankaları
JEL Sınıflandırması: G21, E44, E52

AN EXAMINATION OF THE ASSET-LIABILITY STRUCTURE OF THE TURKISH BANKING SECTOR DURING THE PERIOD 2015-2025[2]

Ahmet HOŞCAN
Marmara University/Institute of Banking and Insurance/Department of Banking/PhD Candidate
ahmethoscansbf@hotmail.com / 0009-0003-4389-9394

Prof. Dr. Başak TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ
Marmara University/Institute of Banking and Insurance/Department of Banking
basakyuce@marmara.edu.tr/ 0000-0003-0880-0056

ABSTRACT

This study examines the transformation of the Turkish banking sector's asset-liability structure during the period 2015-2025 within the framework of selected macroeconomic and financial indicators, through a comparative analysis of the banking sector as a whole and state-owned deposit banks in particular. In the post-2008 global financial crisis period, low interest rate policies became widespread in global financial markets. Especially with the COVID-19 Pandemic, supply shocks and rising energy prices initiated a high inflation era. In this era, banks' balance sheet structures were influenced both by developments in the macroeconomic environment and by policy measures implemented in response to these shocks. In this study, by using data of Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA), on the asset side: evolution of loans, liquid assets, securities, reserve requirements and receivables from the central bank, on the liability side: evolution of deposits, subordinated debt instruments, equity and non-deposit sources of funds over the relevant period were examined using comparative period analysis. Furthermore, the relationships between the banking sector's asset and liability items and Consumer Price Index (CPI), currency basket, the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) Weighted Average Funding Cost (WAFC), the domestic debt rollover ratio of the Ministry of Treasury and Finance, loan-to-deposit ratio and CBRT reserve requirements ratios were examined through correlation analysis.

Findings demonstrate a substantial transformation in the Turkish banking sector's balance sheet composition over the period under review. On the asset side, while the share of loans in total assets has diminished, the shares of securities and liquid assets in total assets have risen. On the

[2] This study is derived from the unpublished doctoral dissertation entitled "Asset-Liability Management in Banks: An Application on the Determinants of the Financial Structure of the Turkish Banking Sector" prepared by Ahmet HOŞCAN, PhD Candidate at the Department of Banking, Institute of Banking and Insurance, Marmara University, under the supervision of Prof. Dr. Başak TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ.

liability side, the shares of deposits and subordinated debt have increased whereas the shares of equity and non-deposit source of funding declined. State-owned deposit banks' balance sheet composition also exhibited changes in line with the banking sector. According to the correlation analysis results, a significant relationship has been determined between macroeconomic indicators and balance sheet items of banks. This study aims to contribute to literature by providing evidence on how the balance sheet structure of the Turkish banking sector is affected during periods of economic shocks.

Keywords: Turkish Banking Sector, Asset-Liability Structure, State-Owned Deposit Banks

JEL Classification: G21, E44, E52

1. GİRİŞ

Bankacılık sektörü, fon fazlasının krediye dönüşmesine aracılık ederek ekonomiler için kritik rol üstlenmektedir. Bankaların bilanço yapısı; para politikası duruşu, makroekonomik göstergeler, makroihtiyati tedbirler ve ekonomilerde görülen dönemsel şoklardan etkilenmektedir. Özellikle, 2008 küresel finansal krizinin ardından oluşan düşük faiz ortamının, 2020 COVID-19 pandemisi sonrasında yüksek enflasyon ve yüksek faiz ortamına evrilmesi ve değişen politika çerçevesi sonrasında bankacılık sektörünün bilanço yapısında belirgin değişimler gözlenmiştir. Bu kapsamda Türk bankacılık sektörü için 2015-2025 dönemi aktif-pasif yapısı kompozisyonunun yeniden şekillendiği bir dönem olmuştur. Bu çalışmada, Türk bankacılık sektörü ile kamu mevduat bankalarının 2015-2025 döneminde aktif-pasif yapılarında meydana gelen dönüşüm karşılaştırmalı olarak incelenmekte; bilanço kalemleri ile seçili makroekonomik ve finansal göstergeler arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın, Türk bankacılık sektörü bilanço yapısında meydana gelen değişimlerin, makroekonomik ve finansal göstergelerdeki gelişmelerle birlikte değerlendirilmesine katkı sağlaması ve ilgili dönemde meydana gelen dönüşümün dinamiklerine ilişkin bilgi sunması amaçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Sarıkale ve Kayahan (2019) tarafından yapılan çalışmada Türk Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren mevduat, kalkınma ve yatırım bankalarının aktifinde yer alan kalemlerin 2002 ile 2016 yılları arasındaki değişimleri ve değişimlerin nedenleri araştırılmıştır. Değişimin nedenleri olarak Kamu Net Borç Stoku/GSYİH oranındaki değişimi, özel sektörde yer alan şirketlerin banka kredileri/yabancı kaynak oranının değişimi ile banka bilançolarında yer alan kredi/aktif oranı ile finansal varlık / aktif oranındaki değişimler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi çerçevesinde incelenmiş ve değişkenler arasında güçlü bir korelasyon bulunduğu tespit edilmiştir.[1]

Aydın'ın (2019) yapmış olduğu araştırmasında 2006 yılının ilk çeyreği ile 2016 yılının üçüncü çeyreği arasında açıklanan 22 mevduat bankasının mali tablolarından elde edilen veriler kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda banka büyüklüğü, aktif getiri oranı, likidite riski ve mevduat düzeyi gibi içsel faktörlerin bankaların sermaye yeterlilik oranı üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bankaların sermaye yeterlilik oranı üzerinde aktif karlılık oranı ile takipteki kredilerin pozitif yönlü bir ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Banka büyüklüğü, likidite riski ve mevduat düzeyi ile sermaye yeterlilik oranı üzerinde negatif bir ilişki bulunmuştur.[2]

Yılmaz (2018) tarafından yapılan çalışmada 2001 krizinden sonra Türk bankacılık sektörünün ciddi bir yapılanma içine girdiğini vurgulanmaktadır. Bu yapılanma sonucunda Türk bankalarının devlet tahvillerine yönelmeyi bıraktığı ve aracılık faaliyetlerinin üzerine yoğunlaştığı ifade edilmiştir. Bu noktada reel sektörün finanse edildiği ve verilen krediler ile alınan mevduatlar arasında bir denkliğin oluşmadığı ve kredilerin mevduatlara oranla daha fazla

[1] Sarıkale, H. ve Kayahan, C., "Türk Bankacılık Sektörünün Aktif Yapısındaki Değişim ve Gelişimler", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(1), 2019, ss.209-222.
[2] Aydın,Y., "Türk Mevduat Bankalarının Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörler", Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 21(1), 2019, ss.155-170.

arttığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun dışında Türk bankacılık sektörünün pasif yapısının dolarize olmasının nedenleri arasında çapraz kur swaplarının etkisi de araştırılmıştır.[3]

Küçükbay (2017) tarafından yapılan çalışmada, Türk bankalarının aktif karlılığını etkileyen faktörlerin; sermaye oranı ve banka büyüklüğünü etkilediği, bağımsız değişkenlerden ise net faiz marjının sermaye oranı ile kredi oranını etkilediği tespit edilmiştir. Avrupa Birliği'nde bulunan bankaların ise aktif karlılığını etkileyen değişkenlerin sermaye oranı, banka büyüklüğü, kredi oranı ve mevduat oranı olduğu tespit edilmiştir. Net faiz marjını ise sermaye oranı, banka büyüklüğü, kredi oranı ve kredi kayıp karşılığı oranının etkilediği analizler sonucunda bulunmuştur.[4]

Okuyan (2017) tarafından yapılan çalışmada 2002 dördüncü çeyrek ile 2013 dördüncü çeyrek döneminde karlılığı etkileyen faktörler panel veri analiz yöntemiyle incelenmiştir. Analizin sonucunda özkaynak yeterliliği, mevduatın büyüklüğü, personel giderlerinin fazlalığı, ana faaliyet gelirlerinin yüksekliği, aktif büyüklük, TÜFE ve gayri safi yurt içi hasılanın (GSYH) banka karlılığını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Likit varlıkların fazlalığı, takipteki kredilerdeki artışların ise karlılığı negatif yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca kredilerin aktiflere oranı ve ihracatın ithalatı karşılama oranının kârlılık üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.[5]

Öztürk'ün (2016) yapmış olduğu çalışmada, sektörün aktif karlılığı, sermaye karlılığı ve net faiz marjı ele alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda GSYH büyüme oranı ile aktif karlılığı ve sermaye karlılığı arasındaki ilişki pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Enflasyon oranında ise sermaye ve aktif karlılık arasında anlamlı, pozitif bir ilişki bulunamamıştır. Mevduat oranı ile enflasyon oranının net faiz marjı oranıyla arasında pozitif anlamlı bir ilişkiye rastlanırken, GSYH büyüme oranı ile net faiz marjı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır.[6]

Dilmaç vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada 22 ticari bankanın 1998 – 2015 yılları arasında çeyrek dönemlik mali tablolarından yararlanılarak elde edilen; aktif karlılığı, özkaynak karlılığı ve net faiz marjı değerleri bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler olarak; mevduat oranı, mevduat dışı kaynaklar, özkaynak oranı, diğer pasifler, aktif büyüklüğü, Z skoru ve finansal krizler kullanılmış ve araştırmanın sonucunda; özkaynakların banka karlılığını diğer bileşenlere göre daha fazla negatif anlamda etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.[7]

Tekin (2013) tarafından yapılan çalışmada bankalara özgü değişkenlerden; özkaynakların aktiflere oranı, mevduatın toplam aktiflere oranı ile faiz dışı gelirlerin toplam aktiflere oranı değişkenlerinin, banka performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

[3] Yılmaz, E., "Türk Bankacılık Sektöründe Krediler ile Mevduatlar Arasındaki Açığın Kaynağı Nedir?", Vergi Dünyası Dergisi, Eylül, 38(445), 2018, ss.23-30.
[4] Küçükbay, F., "Banka Kârlılığını Etkileyen Faktörler: Avrupa Birliği Bankaları ve Türk Bankaları Arasında Bir Karşılaştırma", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 24(1), 2017, ss.137-149.
[5] Okuyan, A. ve Karataş, Y., "Türk Bankacılık Sektörünün Kârlılık Analizi", Ege Akademik Bakış Dergisi, 17(3), 2017, ss.395-406.
[6] Öztürk, H., "Türk Bankacılık Sektörünü Etkileyen Makro Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, 53(620), 2016, ss.11-29.
[7] Dilmaç, M., Tural Dikmen, A., Keleş, Ş., "Bankaların Finansal Yapılarının Karlılıkları Üzerine Etkileri: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama (1988-2015)", The International New Issues In Social Sciences, 1. 2015, ss.143-165.

Makroekonomik değişkenlerden ise faiz oranı ile enflasyon oranının bankaların performansı üzerindeki etkisi tespit edilmiştir.[8]

İskenderoğlu vd. (2012) tarafından yapılan araştırmada, BİST'e kote olan 13 bankanın 2004 ile 2009 yılları arasında açıklanan mali tabloları incelenmiş ve veri seti oluşturulmuştur. Banka karlılığının kalıcı şekilde olduğu tespit edilerek, sermaye yapısı kararlarına ilişkin olarak oranların bankaların karlılığı üzerinde negatif etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Fakat büyüklük ve büyümenin karlılık üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu tespit edilmiş ve kurumlar vergisi oranının karlılık üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.[9]

Alp vd. (2009) tarafından yapılan çalışmada, 2002-2009 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'de faaliyet gösteren bankalarda kârlılığın içsel belirleyicileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda bankanın sermaye yeterliliğinin ve büyüklüğünün artmasının kârlılığı olumlu yönde etkilediği ancak buna karşın, likiditesinin ve faaliyet giderlerinin artmasının ise kârlılığı olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.[10]

3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN 2025 YIL SONU BİLANÇOSU VE GENEL GÖRÜNÜMÜ

BDDK tarafından her üç ayda bir yayınlanan "Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri"[11] raporu Aralık 2025 verilerine göre, Türk bankacılık sektöründe 67 adet banka faaliyet göstermekte olup bunların fonksiyon grubuna göre 37 adedi mevduat bankası ve sahiplik grubuna göre ise 12 adedi kamu bankasıdır. Sektörün aktif büyüklüğü 46,9 Trilyon TL olarak gerçekleşirken, fonksiyon grubuna göre mevduat bankaları %85 ve sahiplik grubuna göre kamu bankaları %48 pay ile sektöre liderlik etmektedir. Bilanço yapısına bakıldığında ise; krediler %49 pay ile en büyük plasman kalemi ve mevduat ise %58 pay ile en önemli fon kaynağı olarak ön plana çıkmaktadır.

3.1. Banka Türleri, Adedi, Personel Sayısı

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na göre (Madde 3) Türk Bankacılık sektöründe (fonksiyon grubuna göre); mevduat bankaları, katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları faaliyet göstermektedir. Sahiplik grubuna göre bakıldığında ise bankaların; kamu, yerli özel ve yabancı sermayeli bankalar olarak sınıflandırıldığı görülmektedir.

[8] Tekin, İ., "Türkiye'deki Kamu Bankaları ve Özel Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler: Panel Veri Analizi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
[9] İskenderoğlu, Ö., Karadeniz, E., Atioğlu, E., "Türk Bankacılık Sektöründe Büyüme, Büyüklük ve Sermaye Yapısı Kararlarının Karlılığa Etkisinin Analizi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(1), 2012, ss.291-311.
[10] Alp, A., Ban, Ü., Demirgüneş, K., Kılıç, S., "Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın İçsel Belirleyicileri İMKB Dergisi" 12(46), 2009, ss.1-13.
[11] BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, Aralık 2025.

Çizelge 3. 2025 Sonu İtibari ile Türk Bankacılık Sektörü Banka, Şube ve Personel Sayısı

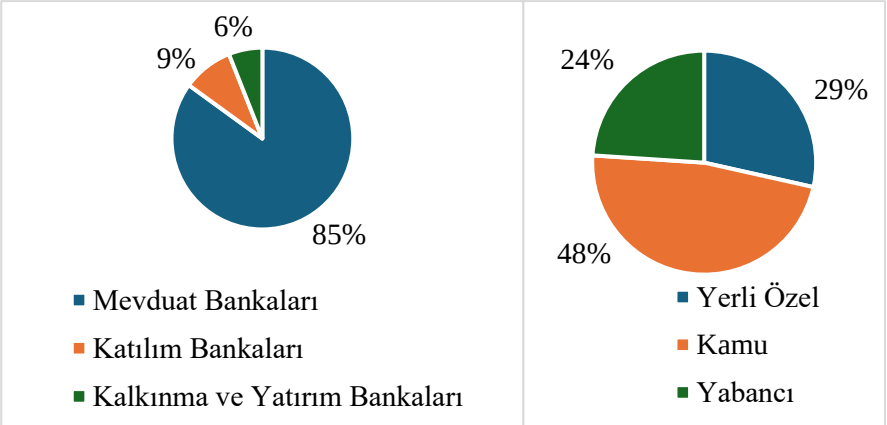
Banka Mevcudu	Mevduat Bankaları	Katılım Bankaları	Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Toplam
Banka Sayısı	37	9	21	67
Kamu	5	3	4	12
Yerli Özel	11	3	14	28
Yabancı	21	3	3	27
Personel Sayısı	182.518	22.545	6.732	211.795
Şube Sayısı	9.073	1.498	79	10.650

Kaynak: BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, Aralık 2025.

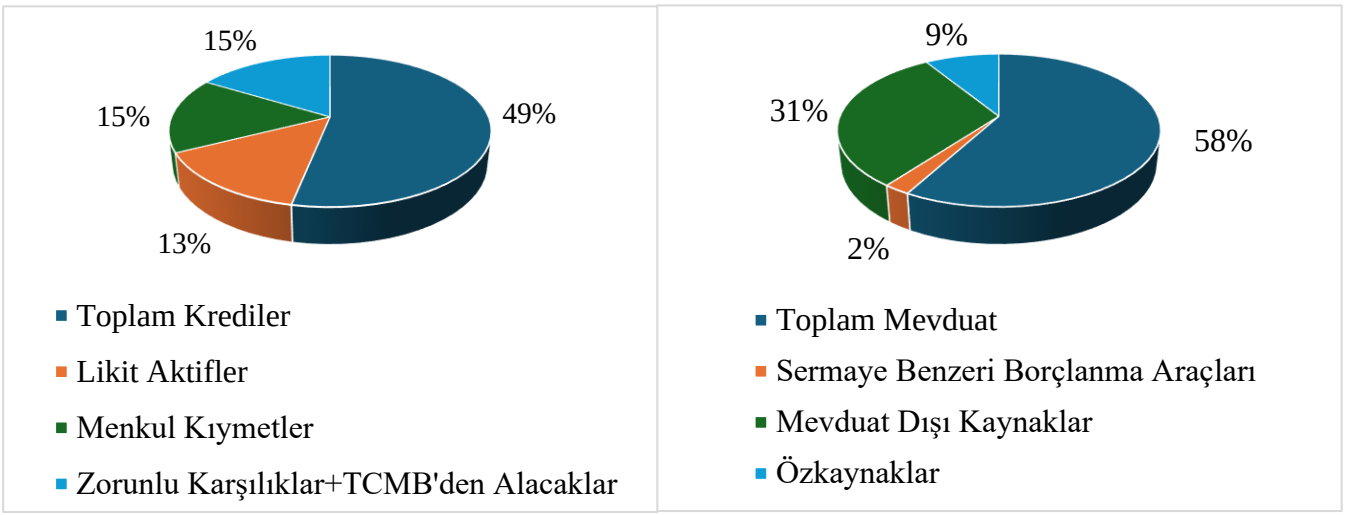
Fonksiyon grubuna göre bakıldığında, 37 adet banka ile mevduat bankaları birinci sırada yer alırken, mevduat bankalarını 21 banka ile kalkınma ve yatırım bankaları takip etmektedir. Sahiplik grubuna göre ise, 28 adet banka ile yerli özel sermayeli bankalar birinci sırada yer alırken, onu 27 adet banka ile yabancı sermayeli bankalar takip etmektedir. Mevduat bankaları arasında yabancı sermayeli bankaların, kalkınma ve yatırım bankalarında ise yerli özel bankaların sayı olarak öne çıktığı görülürken katılım bankalarında eşit bir dağılım oluşmuştur. Personel sayılarına bakıldığında ise mevduat bankaları 182.518 personel ile sektörü domine ederken, mevduat bankalarını 22.545 personel ile katılım bankaları takip etmektedir. Şube sayıları açısından da yine mevduat bankaları birinci sırada yer alırken, mevduat bankalarını katılım bankaları izlemektedir (Bkz. Çizelge 1).

3.2. Bilanço Görünümü

Türk bankacılık sektörü 2025 yılında 46,9 Trilyon TL aktif büyüklüğe ulaşmıştır. Sektörün aktif büyüklüğü içerisinde; mevduat bankalarının payı %85, katılım bankalarının payı %9, kalkınma ve yatırım bankalarının payı ise %6 olarak gerçekleşmiştir. Bu açıdan bakıldığında fonksiyon grubuna göre sektörün mevduat bankaları ağırlıklı bir yapısı olduğu görülmektedir. Diğer taraftan sahiplik durumuna göre bakıldığında ise %48 aktif büyüklüğü payı ile kamu bankalarının sektörün hemen hemen yarısını oluşturduğu görülmektedir. Kamu bankalarını %28 ile yerli özel bankalar ve %24 ile yabancı bankalar takip etmektedir (Bkz. Görsel 1).

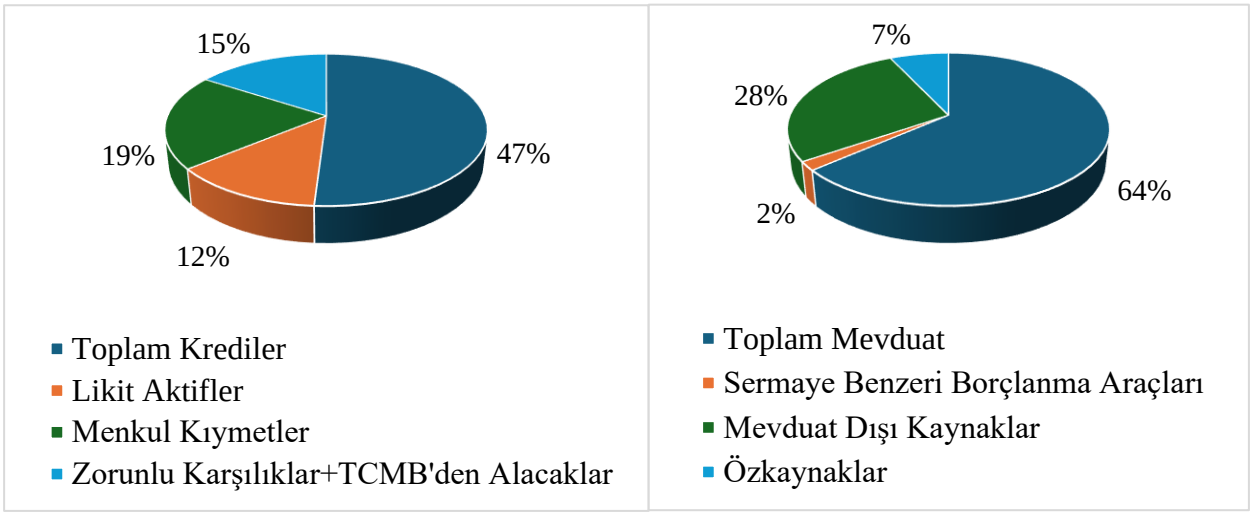

Görsel 3. 2025 Yılı Fonksiyon ve Sahiplik Durumuna Göre Bankaların Sektör Payları (%)

Görsel 4. Türk Bankacılık Sektörünün 2025 Yılı Aktif-Pasif Kırılımı (%)

Türk bankacılık sektörünün 2025 yıl sonu bilanço yapısına bakıldığında; aktif tarafta krediler %49 pay ile en büyük kalemi oluştururken diğer önemli plasman kalemi olan menkul kıymetlerin payı ise %15 seviyesinde gerçekleşmiştir. Pasif tarafa bakıldığında ise en yüksek payı %58 ile mevduat kalemi almakta olup mevduat ve özkaynak harici kaynakların payı ise %31 seviyesinde yer almaktadır. Buna göre bankalar ağırlıklı olarak mevduat yolu ile kaynak toplamakta ve bu kaynakların önemli bir kısmını krediye dönüştürmektedir (Bkz. Görsel 2). Ancak ilerleyen bölümlerde de inceleyeceğimiz üzere kredilerin aktif içerisindeki payının ve mevduatın krediye dönüşme oranının son yıllarda azaldığı görülmektedir. Örneğin; kredilerin aktif içindeki payı 2015 yılında %62 iken bu oran 2025 yılında %49'a gerilemiştir

Görsel 5. Kamu Mevduat Bankalarının 2025 Yılı Aktif - Pasif Kırılımı (%)

Türk bankacılık sektöründe yer alan kamu mevduat bankalarının,2025 yıl sonu bilanço yapısına bakıldığında, aktif-pasif yapısı genel olarak sektöre göre benzerlik gösterse de bazı kalemlerde bir miktar farklılaştığı görülmektedir. Aktif tarafta kredilerin payı %47 ile sektöre göre daha düşük, menkul kıymetlerin payı ise %19 ile sektöre göre daha yüksektir. Pasif tarafta ise mevduat kaleminin payı %64 ile sektörün üzerinde yer almıştır. Kamu mevduat bankalarının

kaynak yapısının sektöre göre daha fazla mevduat ağırlıklı olduğu görülmektedir (Bkz. Görsel 3).

4. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN 2015-2025 DÖNEMİ AKTİF-PASİF YAPISININ GELİŞİMİNİN ANALİZİ

Türk bankacılık sektörü, 2015 yılından 2025 yılına kadar aktif büyüklüğü açısından oldukça büyük bir gelişim göstermiştir. Yine, inceleme döneminde sektör ve kamu mevduat bankalarının başlıca aktif-pasif kalemlerinin bilanço içerisindeki paylarında değişimler meydana gelmiştir. Kamu mevduat bankalarının aktif büyüklüğü olarak sektörde önemli bir paya sahip olması nedeniyle (BDDK 2025 yıl sonu verilerine göre, kamu mevduat bankalarının toplam aktif büyüklüğünün bankacılık sektörünün içindeki payı %38,71, toplam kamu bankalarının içindeki payı ise %81,44'tür) inceleme döneminde sektör ile karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

4.1.Aktif Yapısının Gelişiminin Analizi

Türk bankacılık sektörünün aktif yapısının 2015-2025 döneminde önemli ölçüde değiştiği görülmektedir (Bkz. Çizelge 2). Sektörün toplam aktif büyüklüğü bu dönemde, özellikle 2020 pandemi şoku sonrası nispi olarak daha yüksek enflasyonist ortamın da etkisi ile, nominal olarak yaklaşık 20 kat artarak 2.4 Trilyon TL seviyesinden 46,9 Trilyon TL seviyesine ulaşmıştır.

Çizelge 4. Türk Bankacılık Sektörünün 2015-2025 Dönemi Aktif Gelişimi (Milyon TL)

Yıllar	TL Krediler	YP Krediler	Toplam Krediler	Likit Aktifler	Menkul Kıymetler	Zorunlu Karşılıklar +TCMB Alacaklar	Aktif Toplamı
2025	14.560.447	8.567.524	23.127.970	6.238.636	7.012.351	7.099.331	46.946.798
2024	10.145.417	5.906.768	16.052.185	4.446.411	5.225.056	5.061.039	32.667.682
2023	7.894.075	3.783.038	11.677.113	3.336.575	3.968.854	3.508.488	23.552.568
2022	5.109.510	2.471.158	7.580.668	1.661.269	2.369.919	1.832.579	14.347.390
2021	2.832.302	2.068.577	4.900.878	1.229.467	1.475.849	1.299.609	9.215.463
2020	2.352.638	1.223.736	3.576.375	575.585	1.021.894	606.967	6.106.442
2019	1.641.872	1.014.074	2.655.946	450.475	660.171	379.932	4.490.818
2018	1.438.534	955.891	2.394.425	412.089	477.066	355.147	3.867.426
2017	1.414.393	683.853	2.098.246	261.556	400.848	333.153	3.257.842
2016	1.131.395	602.948	1.734.342	222.456	350.712	282.602	2.731.037
2015	1.013.411	471.549	1.484.960	150.685	328.840	247.527	2.357.432

Kaynak: BDDK

Bu dönemdeki genişlemenin temel sürükleyicisi olan toplam krediler 1.5 Trilyon TL seviyelerinden yaklaşık 15 kat artarak 23.1 Trilyon TL seviyesine gelmiştir. TL krediler yaklaşık 14 kat artarken, yabancı para(YP) krediler yaklaşık 18 kat artmıştır. Toplam kredilerdeki artışın toplam aktif büyüklüğündeki artışa göre daha az gerçekleşmesi, krediler aktiflerin ana unsuru olmaya devam etse de, makroekonomik gelişmeler ve uygulanan politikaların sonucu olarak banka bilançolarının dengelendiğini göstermektedir. Özellikle

makroihtiyati tedbirlerin de etkisi ile likit varlıklar ve zorunlu karşılık dahil TCMB'de tutulan bakiyelerin önemli derecede artarak bilançolarda ihtiyatlı bir görünüm oluşturduğu görülmektedir. 2015 yılında; 3 aya kadar vadeli TL mevduatlar için %11.50 ve yabancı para(YP) mevduatlar için %13 olarak uygulanan zorunlu karşılık oranları 2025 yılında sırasıyla %17 ve %28 olarak uygulanmaktadır. Zorunlu karşılıklardaki sıkılaştırıcı yöndeki bu politika değişikliği bankaların TCMB bünyesinde tuttuğu varlıkların artmasına neden olurken , krediler ve menkul kıymet yatırımlarına yönlendirebilecekleri kaynakları azaltmıştır. Diğer taraftan zorunlu olarak TCMB nezdinde tutulan bakiyeler bankaların likidite yapısını güçlendirirken bilançolarda daha ihtiyatlı bir yapı oluşmasını sağlamıştır. Aynı dönemde bankaların toplam menkul kıymet portföyü, aktif büyüklüğü artışına göre daha yüksek bir oranda, yaklaşık 21 kat artarak 7 Trilyon TL seviyesine gelmiştir. Bu dönemde bankaların menkul kıymet tutma eğiliminde Hazine ve Maliye Bakanlığı iç borç çevirme rasyosunun %84 seviyesinden %132 seviyesine gelmesi ile birlikte, pandemi döneminde geçici olarak uygulanan aktif rasyosu, 2022-2024 döneminde uygulanan menkul kıymet olarak zorunlu karşılık tesisi gibi makroihtiyati düzenlemelerin de etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Çizelge 5. Türk Bankacılık Sektörünün 2015-2025 Dönemi Aktif Payı Gelişimi (%)

Yıllar	TL Krediler / Aktif Toplamı	YP Krediler / Aktif Toplamı	Toplam Krediler/ Aktif Toplamı	Likit Aktifler / Aktif Toplamı	Menkul Kıymetler / Aktif Toplamı	Zorunlu Karşılıklar + TCMB Alacaklar / Aktif Toplamı
2025	31,01	18,25	49,26	13,29	14,94	15,12
2024	31,06	18,08	49,14	13,61	15,99	15,49
2023	33,52	16,06	49,58	14,17	16,85	14,90
2022	35,61	17,22	52,84	11,58	16,52	12,77
2021	30,73	22,45	53,18	13,34	16,01	14,10
2020	38,53	20,04	58,57	9,43	16,73	9,94
2019	36,56	22,58	59,14	10,03	14,70	8,46
2018	37,20	24,72	61,91	10,66	12,34	9,18
2017	43,42	20,99	64,41	8,03	12,30	10,23
2016	41,43	22,08	63,50	8,15	12,84	10,35
2015	42,99	20,00	62,99	6,39	13,95	10,50

Kaynak: BDDK

Toplam krediler, likit aktifler, menkul kıymetler, zorunlu karşılıklar ve TCMB'den alacaklar gibi önemli kalemlerin toplam aktifler içindeki paylarının gelişimine bakıldığında inceleme döneminde Türk bankacılık sektörünün aktif yapısının kompozisyonunun değişimi açıkça görülmektedir. İlgili kalemlerin toplam aktif içindeki payı 2015 yılında sırasıyla; %62.99-%6,39-%13,95-%10,50 iken 2025 yılında sırasıyla %49,26-%13,29-%14,94-%15,12 olarak gerçekleşmiştir. TL kredilerin aktif içindeki payı %42,99 seviyesinden %31,01 seviyesine düşerken, YP kredilerin aktif içindeki payı %20 seviyesinden %18,25 seviyesine daha sınırlı bir düşüş göstermiştir. Toplam kredilerin aktif içindeki payı dönem içinde 2017 yılında %64,41 seviyesine ulaşarak zirveyi görmüş ve sonrasında (özellikle de 2020 sonrasında) düşüş eğilimine girmiştir. Diğer kalemlerin de aktif içindeki payının, pandemi şoku ve sonrası önlem

olarak uygulanan politikaların etkisi ile, özellikle 2020 yılından itibaren önemli ölçüde değişim gösterdiği görülmektedir (Bkz. Çizelge 3).

Kamu mevduat bankaları verileri ile sektör verileri birlikte ele alındığında, 2015-2025 döneminde, değişim yönü açısından, benzer yönlü bir bilanço dönüşümü yaşandığı görülmektedir. Ancak kamu mevduat bankalarındaki değişim, özellikle aktif büyüklüğü, krediler ve menkul kıymet portföyünde, daha belirgin ortaya çıkmıştır.

Çizelge 6. Kamu Mevduat Bankalarının 2015-2025 Dönemi Aktif Gelişimi (Milyon TL)

Yıllar	TL Krediler	YP Krediler	Toplam Krediler	Likit Aktifler	Menkul Kıymetler	Zorunlu Karşılıklar +TCMB Alacaklar	Aktif Toplamı
2025	5.464.089	3.090.708	8.554.797	2.171.997	3.395.357	2.652.192	18.172.596
2024	3.893.114	2.060.093	5.953.207	1.594.472	2.353.793	2.043.223	12.432.266
2023	3.290.034	1.250.238	4.540.272	953.852	1.765.768	1.137.949	8.802.307
2022	2.143.485	793.802	2.937.286	527.686	1.063.221	763.949	5.416.689
2021	1.226.348	588.881	1.815.229	290.323	703.228	451.941	3.284.516
2020	1.066.639	343.539	1.410.178	153.703	485.412	229.520	2.326.951
2019	694.228	285.461	979.689	87.184	278.539	109.528	1.530.848
2018	545.557	279.278	824.835	74.584	194.604	96.046	1.250.785
2017	481.411	189.689	671.100	65.216	141.204	100.946	1.013.944
2016	363.373	163.749	527.122	46.591	120.730	87.244	805.836
2015	308.830	119.324	428.154	28.734	110.943	75.992	676.858

Kaynak: BDDK.

2015-2025 döneminde kamu mevduat bankalarının aktif toplamı, 677 Milyar TL seviyesinden 18,2 Trilyon TL seviyesine ulaşarak, yaklaşık 27 kat büyürken, toplam krediler 428 Milyar TL seviyesinden 8,6 trilyon TL seviyesine yükselerek yaklaşık 20 kat büyümüştür (TL krediler yaklaşık 17 kat, YP krediler yaklaşık 26 kat artmıştır). Menkul kıymet portföyü ise 111 Milyar TL seviyesinden 3,4 trilyon TL seviyesine yükselerek yaklaşık 31 kat artış göstermiştir. Bu görünüm, kamu mevduat bankalarının incelenen dönemde kredi aracılığı fonksiyonunu güçlü şekilde sürdürmekle birlikte, özellikle pandemi şokunun yaşandığı 2020 sonrası dönemde, menkul kıymet portföyünün aktif içindeki ağırlığını arttırdığını göstermektedir (Bkz. Çizelge 4).

Çizelge 7. Kamu Mevduat Bankalarının 2015-2025 Dönemi Aktif Payı Gelişimi (%)

Yıllar	TL Krediler/ Aktif Toplamı	YP Krediler / Aktif Toplamı	Toplam Krediler / Aktif Toplamı	Likit Aktifler / Aktif Toplamı	Menkul Kıymetler / Aktif Toplamı	Zorunlu Karşılıklar + TCMB Alacaklar / Aktif Toplamı
2025	30,07	17,01	47,08	11,95	18,68	14,59
2024	31,31	16,57	47,89	12,83	18,93	16,43
2023	37,38	14,20	51,58	10,84	20,06	12,93
2022	39,57	14,65	54,23	9,74	19,63	14,10
2021	37,34	17,93	55,27	8,84	21,41	13,76
2020	45,84	14,76	60,60	6,61	20,86	9,86

2019	45,35	18,65	64,00	5,70	18,20	7,15
2018	43,62	22,33	65,95	5,96	15,56	7,68
2017	47,48	18,71	66,19	6,43	13,93	9,96
2016	45,09	20,32	65,41	5,78	14,98	10,83
2015	45,63	17,63	63,26	4,25	16,39	11,23

Kaynak: BDDK

Kamu mevduat bankalarının; toplam krediler, menkul kıymetler, likit aktifler, zorunlu karşılıklar ve TCMB'den alacaklar gibi önemli kalemlerinin toplam aktifler içindeki paylarının gelişimine bakıldığında inceleme döneminde sektör ile ayrıştığı noktalar açıkça görülmektedir. Sektör genelinde toplam kredilerin aktif içindeki payı %62,99 seviyesinden %49,26 seviyesine gerilerken, kamu mevduat bankalarında 63,26 seviyesinden %47,08 seviyesine daha belirgin düşmüştür. TL krediler ise %45,63 seviyesinden %30,07 seviyesine gerilerken YP krediler %17,63 seviyesinden %17,01 seviyesine sınırlı gerilemiştir. En belirgin farklılaşma menkul kıymet portföyünde görülmektedir. Sektörde menkul kıymetlerin aktif içindeki inceleme döneminde yaklaşık %15-17 seviyelerinde seyrederken kamu mevduat bankalarında bu oran, özellikle 2020 sonrası %20-21 seviyelerine ulaşmış olup , 2025 yılını %18,68 seviyesinde kapatmıştır. Likit varlıklar ile zorunlu karşılıklar ve TCMB'den alacaklar kalemlerinde kamu mevduat bankaları ile sektör genelinde benzer değişimler yaşanmış olup kamu bankalarının nispeten daha az likit varlık tuttuğu görülmüştür (Bkz. Çizelge 5).

Sonuç olarak; 2015-2025 döneminde, özellikle pandemi şoku sonrası yüksek enflasyon, yüksek faiz ve uygulanan makroihtiyati tedbirlerin etkisiyle Türk bankacılık sektörünün nominal aktif büyüklüğü ve kompozisyonu önemli ölçüde değişmiştir. Bu değişim kamu mevduat bankalarında daha belirgin yaşanmıştır. Her ne kadar aktif içindeki payı azalsa da krediler aktif tarafın ana unsuru olmaya devam etmiş olup bankalar, biraz zayıflasa da, aracılık rolünü sürdürmüştür. İlgili dönemde kredi ağırlıklı bilanço yapısına göre daha dengeli ve ihtiyatlı bir bilanço yapısı oluşmuş, menkul kıymetler ve likit varlıkların aktif içindeki payı artmıştır. Özellikle 2020 sonrası dönemde değişimin hız kazanması; yüksek enflasyon, değişen para politikası çerçevesi, regülasyon yoğunlaşması ve fonlama koşullarındaki dönüşümün Türk bankacılık sektörü bilançosunun daha ihtiyatlı, likiditesi yüksek ve kredi dışı aktiflerin nispi olarak daha güçlü olduğu bir aktif yapısına dönüşmesine neden olmuştur. İnceleme döneminde kamu mevduat bankalarının aktif büyüklüğünün sektöre göre daha hızlı büyümesi ve menkul kıymet portföyünün daha belirgin artması, şok dönemlerinde (özellikle 2020 pandemi şoku) kamu bankalarının ekonomik aktiviteyi ve kamu politikalarını destekleyici rolünü artırarak ekonomiye dengeleme yönünde katkı sağladığı şeklinde yorumlanabilir.

4.2. Pasif Yapısının Gelişiminin Analizi

Türk bankacılık sektörünün pasif yapısının 2015-2025 döneminde önemli ölçüde değiştiği görülmektedir. 2015-2025 döneminde Türk bankacılık sektörünün toplam mevduat büyüklüğü yaklaşık 22 kat artarak (sektör bilanço büyümesi yaklaşık 20 kat gerçeklemiştir) 1,2 Trilyon TL seviyesinden 27,2 Trilyon seviyesine gelmiş ve sektörün bilanço büyümesinin üzerinde bir performans göstererek bankacılık sektörünün temel fon kaynağı olma özelliğini artırarak sürdürmüştür. TL mevduat yaklaşık 23 kat artarken, YP mevduat yaklaşık 20 kat artmıştır. Buna

karşılık mevduat dışı kaynaklar 813 Milyar TL seviyesinden 14,5 Trilyon TL seviyesine gelerek yaklaşık 18 kat büyüyerek toplam bilanço büyümesinin biraz altında kalmıştır.

Çizelge 8. Türk Bankacılık Sektörünün 2015-2025 Dönemi Pasif Gelişimi (Milyon TL)

Yıllar	TL Mevduat	YP Mevduat	Toplam Mevduat	Mevduat Dışı Kaynaklar	Sermaye Benzeri Borçlanma Aracı	Özkaynaklar	Pasif Toplamı
2025	16.587.292	10.639.001	27.226.292	14.503.026	1.061.860	4.155.620	46.946.798
2024	12.307.052	6.596.298	18.903.349	10.213.295	643.325	2.907.712	32.667.682
2023	8.896.772	5.955.198	14.851.970	6.132.185	415.225	2.153.187	23.552.568
2022	4.778.808	4.083.050	8.861.858	3.782.606	297.197	1.405.728	14.347.390
2021	1.880.342	3.423.006	5.303.348	2.937.317	260.851	713.946	9.215.463
2020	1.546.188	1.909.126	3.455.314	1.892.171	159.365	599.590	6.106.442
2019	1.258.988	1.307.911	2.566.900	1.301.525	130.218	492.175	4.490.818
2018	1.041.793	994.171	2.035.965	1.318.361	91.073	422.027	3.867.426
2017	954.502	756.417	1.710.919	1.131.747	56.501	358.676	3.257.842
2016	845.090	608.542	1.453.632	933.140	43.979	300.285	2.731.037
2015	715.443	529.985	1.245.428	813.258	36.487	262.259	2.357.432

Kaynak: BDDK

Bu dönemde sermaye benzeri borçlanma araçları önemli bir fon kaynağı ve sermaye yapısının güçlendirilmesi noktasında bir alternatif olarak ön plana çıkmıştır. Sermaye benzeri borçlanma araçları yaklaşık 29 kat artarak 36,5 Milyar TL seviyesinden 1,1 Trilyon TL seviyesine yükselmiştir. Sermaye benzeri borçlanma araçlarının büyük çoğunluğunun yurtdışında yabancı para cinsinden ihraç edildiği dikkate alınırsa bu dönemde, dış finansman katkısının yanı sıra, kur dalgalanmalarına karşı bankaların sermaye yapısını koruyan bir işlev üstlendiği de söylenebilir. Özkaynaklar ise yaklaşık 16 kat büyüyerek toplam bilanço büyümesinin altında kalmıştır (Bkz. Çizelge 6).

Toplam mevduat, sermaye benzeri borçlanma araçları, özkaynaklar ve mevduat dışı kaynakların toplam pasif içindeki paylarının gelişimine bakıldığında inceleme döneminde bankacılık sektörünün pasif yapısındaki değişim daha net anlaşılmaktadır.

Çizelge 9. Türk Bankacılık Sektörünün 2015-2025 Dönemi Pasif Payı Gelişimi (%)

Yıllar	TL Mevduat / Pasif Toplamı	YP Mevduat / Pasif Toplamı	Toplam Mevduat / Pasif Toplamı	Mevduat Dışı Kaynaklar / Pasif Toplamı	Sermaye Benzeri Borçlanma Aracı / Pasif Toplamı	Özkaynaklar / Pasif Toplamı
2025	35,33	22,66	57,99	30,89	2,26	8,85
2024	37,67	20,19	57,87	31,26	1,97	8,90
2023	37,77	25,28	63,06	26,04	1,76	9,14
2022	33,31	28,46	61,77	26,36	2,07	9,80
2021	20,40	37,14	57,55	31,87	2,83	7,75
2020	25,32	31,26	56,58	30,99	2,61	9,82
2019	28,03	29,12	57,16	28,98	2,90	10,96

2018	26,94	25,71	52,64	34,09	2,35	10,91
2017	29,30	23,22	52,52	34,74	1,73	11,01
2016	30,94	22,28	53,23	34,17	1,61	11,00
2015	30,35	22,48	52,83	34,50	1,55	11,12

Kaynak: BDDK

Toplam mevduatın toplam pasifler içindeki payı 2015 yılında %52,83 iken 2025 yılında %57,99 seviyesine yükselmiş olup bankacılık sektörünün fon kaynağı yapısının bu dönemde daha belirgin şekilde mevduat odaklı hale geldiğini göstermektedir. Mevduatın alt kırılımı olarak yabancı para mevduatların gelişimine bakıldığında yabancı para mevduatın toplam pasif içindeki payı, 2015'te %22,48 seviyesinden 2021 yılında %37,14 seviyesine kadar yükseldikten sonra 2025 yılında %22,66'ya gerileyerek mevduat yapısında TL lehine dengelenme oluşmuştur. Yabancı para mevduatların 2021 yılında tasarruf sahiplerinin dolarizasyon eğiliminin artması sonucu toplam pasif içindeki payı artarken daha sonra alınan makroihtiyati tedbirler sonucu tekrardan 2015 yılındaki seviyelerine döndüğü görülmektedir. Sermaye benzeri borçlanma araçlarının toplam pasifler içindeki payı, 2015'te %1,55 iken 2025 yılında %2,26 seviyesine yükselmiş olup, bu durum alternatif ve düzenleyici sermaye niteliğindeki fonlama araçlarının öneminin arttığını göstermektedir. Özkaynakların pasifler içindeki payı, 2015 yılında %11,12 seviyesinden 2025 yılında %8,85 seviyesine gerileyerek, bilanço büyümesinin özkaynak artış hızının üzerinde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu durum enflasyonist dönemlerde bankaların özkaynaklarının olumsuz etkilendiği şeklinde yorumlanabilir. Mevduat dışı kaynakların toplam pasifler içindeki payı ise 2015 yılında %34,50 iken 2025 yılında %30,89 seviyesine gerilemiş olup mevduatın fonlama kaynakları içindeki ağırlığının artışının başka bir göstergesi olmuştur (Bkz. Çizelge 7).

2015-2025 döneminde kamu mevduat bankalarının pasif yapısı incelendiğinde ise; kamu mevduat bankalarının sektörün üzerinde gerçekleşen bilanço büyümesini ağırlık olarak mevduat kanalı ile fonladığı, yine büyüyen bilançosunu desteklemek için sermaye benzeri borçlanma araçlarına ağırlık verdiği görülmektedir (Bkz. Çizelge 8).

Çizelge 10. Kamu Mevduat Bankalarının 2015-2025 Dönemi Pasif Gelişimi (Milyon TL)

Yıllar	TL Mevduat	YP Mevduat	Toplam Mevduat	Mevduat Dışı Kaynaklar	Sermaye Benzeri Borçlanma Aracı	Özkaynaklar	Pasif Toplamı
2025	7.501.575	4.052.060	11.553.634	5.006.405	337.196	1.275.361	18.172.596
2024	5.503.812	2.563.178	8.066.990	3.315.872	205.156	844.249	12.432.266
2023	3.901.681	2.400.720	6.302.401	1.749.325	118.787	631.794	8.802.307
2022	2.031.492	1.583.270	3.614.762	1.322.121	79.603	400.203	5.416.689
2021	820.479	1.186.802	2.007.281	1.011.793	72.229	193.213	3.284.516
2020	732.669	672.268	1.404.937	690.660	47.997	183.358	2.326.951
2019	513.444	409.094	922.538	430.335	41.921	136.054	1.530.848
2018	397.454	292.826	690.280	424.418	20.534	115.553	1.250.785
2017	368.417	199.173	567.590	341.617	8.401	96.336	1.013.944
2016	308.644	147.124	455.768	263.959	6.458	79.651	805.836
2015	263.733	123.783	387.516	215.471	5.487	68.384	676.858

Kaynak: BDDK

Toplam mevduatlar kamu mevduat bankalarında yaklaşık 30 kat artarken, sektör genelinde bu artış yaklaşık 22 kat seviyesinde kalmış ve kamu bankalarının fon kaynağı yapısında mevduatın nispi ağırlığı daha belirgin hale gelmiştir. Buna karşılık sermaye benzeri borçlanma araçları kamu mevduat bankalarında yaklaşık 61 kat artarak (sektörde yaklaşık 29 kat artış) bu alanda kamu mevduat bankaları sektörün sürükleyicisi olmuştur. Özkaynak gelişimi ise kamu mevduat bankalarında 19 kat artarak sektörün (sektörde yaklaşık 16 kat artış) üzerinde gerçekleşmesine rağmen hem sektörde hem de kamu mevduat bankalarında özkaynak artışı bilanço büyüme hızının gerisinde kalmıştır. Mevduat dışı kaynaklar ise kamu mevduat bankalarında yaklaşık 23 kat artarak sektörün üzerinde(sektörde yaklaşık 18 kat artış) bir gelişim izlemiştir (Bkz. Çizelge 6 ve 8).

Toplam mevduat, sermaye benzeri borçlanma araçları, özkaynaklar ve mevduat dışı kaynakların toplam pasif içindeki paylarının gelişimine baktığımızda inceleme döneminde kamu mevduat bankalarının pasif yapısındaki değişim daha net anlaşılmaktadır.

Çizelge 11. Kamu Mevduat Bankalarının 2015-2025 Dönemi Pasif Payı Gelişimi (%)

Yıllar	TL Mevduat / Pasif Toplamı	YP Mevduat / Pasif Toplamı	Toplam Mevduat / Pasif Toplamı	Mevduat Dışı Kaynaklar / Pasif Toplamı	Sermaye Benzeri Borçlanma Aracı / Pasif Toplamı	Özkaynaklar / Pasif Toplamı
2025	41,28	22,30	63,58	27,55	1,86	7,02
2024	44,27	20,62	64,89	26,67	1,65	6,79
2023	44,33	27,27	71,60	19,87	1,35	7,18
2022	37,50	29,23	66,73	24,41	1,47	7,39
2021	24,98	36,13	61,11	30,80	2,20	5,88
2020	31,49	28,89	60,38	29,68	2,06	7,88
2019	33,54	26,72	60,26	28,11	2,74	8,89
2018	31,78	23,41	55,19	33,93	1,64	9,24
2017	36,34	19,64	55,98	33,69	0,83	9,50
2016	38,30	18,26	56,56	32,76	0,80	9,88
2015	38,96	18,29	57,25	31,83	0,81	10,10

Kaynak: BDDK

Toplam mevduatın toplam pasif içindeki payı, 2015 yılında %57,25 iken 2025 yılında %63,58 seviyesine yükselmiş olup kamu mevduat bankalarının fon kaynağı yapısının inceleme dönemi boyunca daha belirgin şekilde mevduat ağırlıklı hale geldiğini göstermektedir. TL mevduatın toplam pasifler içindeki payı %38,96 seviyesinden %41,28 seviyesine, YP mevduatın toplam pasifler içindeki payı ise %18,29 seviyesinden %22,30 seviyesine yükselmiştir. Özkaynakların toplam pasifler içindeki payı, 2015 yılında %10,10 iken 2025 yılında %7,02 seviyesine gerileyerek, bilanço büyümesinin sermaye gelişiminin üzerinde gerçekleştiğini göstermektedir. Mevduat dışı kaynakların pasif içindeki payı ise %31,83 seviyesinden 2025 yılında %27,55 seviyesine gerilemiştir. Sermaye benzeri borçlanma araçlarının toplam pasif içindeki payı 2015 yılında %0,81 seviyesinden %1,86 seviyesine yükselerek sektöre göre daha hızlı gelişim göstermiştir (Bkz. Çizelge 9).

Sonuç olarak 2015-2025 döneminde Türk bankacılık sektörünün pasif yapısı da aktif yapısı gibi önemli kompozisyon değişimine uğramış ve pasif yapısı mevduat lehine şekillenmiştir. Kamu mevduat bankalarında ise bu değişim özellikle mevduat ağırlığı ve sermaye benzeri borçlanma kaleminde daha yüksek oranda gerçekleşmiştir. Mevduatın temel fon kaynağı olma özelliği daha da güçlenerek pasif içindeki ağırlığı artarken mevduat dışı kaynaklar ve özkaynakların ağırlığı azalmıştır. Özellikle bankacılık sektörünün aktif yapısındaki etkilerine benzer şekilde 2020 pandemi şoku sonrası oluşan yüksek enflasyon ve faiz ortamının ve alınan makroihtiyati tedbirlerin bankacılık sektörünün pasif yapısında da önemli değişimleri beraberinde getirdiği görülmektedir. Yüksek enflasyon ortamında özkaynaklar olumsuz etkilenirken bankaların kur dalgalanmalarına karşı sermaye yapısını sermaye benzeri borçlanma araçları ile güçlendirme yoluna gittiği görülmektedir.

5. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN 2015-2025 DÖNEMİ AKTİF-PASİF YAPISININ GELİŞİMİ İLE SEÇİLİ MAKROEKONOMİK VE FİNANSAL GÖSTERGELER ARASINDAKİ KORELASYON ANALİZİ

Türk bankacılık sektörü ile kamu mevduat bankalarının 2015-2025 dönemi bilanço yapısının, özellikle 2020 yılında yaşanan pandemi şoku sonrasında ortaya çıkan yüksek enflasyon ve yüksek faiz ortamının etkisiyle önemli ölçüde kompozisyonel değişime uğradığı daha önceki bölümlerde, bankacılık sektörü ve kamu mevduat bankaları bazında, aktif- pasif kalemlerin gelişimleri analiz edilerek gösterilmiştir. Burada ise, seçili makroekonomik ve finansal göstergeler ile bankacılık sektörü ve kamu mevduat bankalarının aktif- pasif kalemlerindeki değişimler arasındaki ilişki korelasyon analizi yöntemi ile incelenecektir. Bu kapsamda; Tüketici Fiyat Endeksi(TÜFE), sepet kur artış oranı, TCMB ağırlıklı ortalama fonlama maliyeti(TCMB AOFM), Hazine ve Maliye Bakanlığı iç borç çevirme rasyosu, zorunlu karşılık oranı ve kredi/mevduat rasyosu ile aktif tarafta; TL krediler, YP krediler, toplam krediler, likit varlıklar, menkul kıymetler, zorunlu karşılıklar ve TCMB'den alacaklar kalemleri , pasif tarafta ise; TL mevduat, YP mevduat, toplam mevduat, mevduat dışı kaynaklar, sermaye benzeri borçlanma araçlar ile özkaynakların bilanço paylarındaki gelişim arasındaki ilişki ortaya koyulacaktır. Zorunlu karşılık oranı olarak, dolarizasyon eğilimine karşı dönem içinde daha etkin kullanılması ve bu sebeple daha fazla dalgalanması nedeniyle, 3 aya kadar vadeli yabancı para mevduatlara uygulanan zorunlu karşılık oranları kullanılmıştır. Dönem içinde, piyasa gelişmelerine bağlı olarak zaman zaman, TCMB politika faizi (1 hafta vadeli repo faizi) dışında, geç likidite penceresi faiz oranı ve TCMB gecelik borç verme faiz oranının efektif fonlama faizi olarak kullanılmasından dolayı para politikası duruşunu daha doğru yansıttığı düşünülerek faiz değişkeni olarak TCMB ağırlıklı fonlama maliyeti (AOFM) tercih edilmiştir.

Korelasyon analizi, iki değişkenin birlikte hareket etme yönünü ve gücünü gösteren istatistiksel bir yöntem olup iki değişken arasındaki sadece ilişkiyi göstermekte nedensellik göstermemektedir. Korelasyon katsayı değerleri -1 ile +1 arasında yer almaktadır. Korelasyon katsayıları derecelerine ve önündeki işaretlerine göre farklı anlamlara gelmektedir. Korelasyon katsayısının önünde negatif (-) işaret var ise iki değişken arasında ters yönlü bir ilişkinin bulunduğunu, pozitif (+) işret var ise doğrusal yönlü bir ilişkinin bulunduğu anlaşılmaktadır. İşaretlerin önünde yer alan rakamlar ise ilişkinin gücünü göstermektedir. İki değişken arasındaki korelasyon kat sayısı +1'e yaklaştıkça aynı yönde güçlü bir ilişkiye sahip olduklarını,

–1'e yaklaştıklarında ise birbirleri arasında güçlü bir ters ilişkinin olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Korelasyon katsayısının değeri önündeki işaret fark etmeksizin eğer ki 0.50 ve 1 arasında ise iki değişken arasındaki korelasyon ilişkisi güçlü kabul edilir. 0.30 ile 0.50 arasındaki korelasyon katsayısı orta derece ilişki olarak anlamlandırılırken, ilişki derecesi 0 ile 0.29 arasında ise zayıf ilişki olarak değerlendirilmektedir.[12]

Korelasyon analizi sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; seçili makroekonomik ve finansal göstergelerin Türk bankacılık sektörü aktif-pasif yapısının kompozisyonu ile yüksek seviyede ilişki içinde olduğu, kamu mevduat bankalarının bazı kalemlerinde bu ilişkinin daha yüksek olduğu, genel olarak aktif yapısı ile ilişki seviyesinin pasif yapısına göre biraz daha yüksek seviyede gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle; TCMB AOFM ve zorunlu karşılık oranının aktif yapısı ile ilişki seviyesinin pasif yapısı ile olan ilişki seviyesine göre belirgin şekilde daha güçlü olması para politikası duruşu ve makroihtiyati tedbirlerin bankacılık sektörünün aktif tarafı üzerinde daha belirleyici olduğu şeklinde yorumlanabilir.

5.1. Aktif Yapısının Gelişimine İlişkin Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi sonuçlarına göre, Türk bankacılık sektörünün 2015-2025 döneminde aktif yapısının gelişimi ile seçili makroekonomik ve finansal göstergelerdeki değişim arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

[12] Gujarati, D. N., Basic Econometrics New York, United States Military Academy, West Point, 2003

Çizelge 12. Türk Bankacılık Sektörü 2015-2025 Dönemi Aktif Kalemleri ile Seçili Makroekonomik ve Finansal Göstergeler Arasındaki Korelasyon Matrisi

Değişkenler	TL Krediler/ Aktif Toplamı	YP Krediler / Aktif Toplamı	Toplam Krediler / Aktif Toplamı	Likit Aktifler / Aktif Toplamı	Menkul Kıymetler / Aktif Toplamı	Zorunlu Karşılıklar + TCMB Alacaklar / Aktif Toplamı	Kredi / Mevduat	Yıllık İç Borç Çevirme Rasyosu	TÜFE	Sepet Kur Artış Oranı	TCMB Zorunlu Karşılık Oranı	TCMB AOFM
TL Krediler / Aktif Toplamı	1,00	0,33	0,91	-0,95	-0,63	-0,77	0,86	-0,32	-0,66	-0,41	-0,86	-0,74
YP Krediler / Aktif Toplamı	0,33	1,00	0,68	-0,43	-0,67	-0,70	0,737	-0,59	-0,71	-0,53	-0,68	-0,40
Toplam Krediler / Aktif Toplamı	0,91	0,68	1,00	-0,92	-0,78	-0,89	0,98	-0,50	-0,82	-0,55	-0,96	-0,74
Likit Aktifler / Aktif Toplamı	-0,95	-0,43	-0,92	1,00	0,62	0,80	-0,89	0,412	0,79	0,53	0,84	0,73
Menkul Kıymetler / Aktif Toplamı	-0,63	-0,67	-0,78	0,62	1,00	0,58	-0,84	0,55	0,69	0,52	0,87	0,29
Zorunlu Karşılıklar + TCMB Alacaklar / Aktif Toplamı	-0,77	-0,70	-0,89	0,80	0,58	1,00	-0,85	0,24	0,75	0,43	0,80	0,70
Kredi / Mevduat	0,86	0,74	0,98	-0,89	-0,84	-0,85	1,00	-0,55	-0,87	-0,63	-0,96	-0,63
Yıllık İç Borç Çevirme Rasyosu	-0,32	-0,59	-0,50	0,41	0,55	0,24	-0,55	1,00	0,41	0,39	0,60	0,41
TÜFE	-0,66	-0,71	-0,82	0,79	0,69	0,75	-0,87	0,41	1,00	0,87	0,73	0,41
Sepet Kur Artış Oranı	-0,41	-0,53	-0,55	0,53	0,52	0,43	-0,63	0,39	0,87	1,00	0,51	0,16
TCMB Zorunlu Karşılık Oranı	-0,86	-0,68	-0,96	0,84	0,87	0,80	-0,96	0,60	0,73	0,51	1,00	0,62
TCMB AOFM	-0,74	-0,40	-0,74	0,73	0,29	0,70	-0,63	0,41	0,41	0,16	0,62	1,00

Kredi mevduat rasyosu ile; TL krediler, YP krediler ve toplam kredilerin aktif payı gelişimi arasında pozitif yönlü güçlü ilişki tespit edilirken, likit aktifler, menkul kıymetler, zorunlu karşılıklar ve TCMB'den alacakların aktif payı gelişimi arasında negatif yönlü güçlü ilişki tespit edilmiştir. İç borç çevirme rasyosu ile; YP krediler ve toplam kredilerin aktif payı gelişimi arasında negatif yönlü güçlü ilişki tespit edilirken, menkul kıymetlerin aktif payı gelişimi arasında pozitif yönlü güçlü ilişki tespit edilmiştir. TÜFE ile; TL krediler, YP krediler ve toplam kredilerin aktif payı gelişimi arasında negatif yönlü güçlü ilişki tespit edilirken, likit aktifler, menkul kıymetler, zorunlu karşılıklar ve TCMB'den alacakların aktif payı gelişimi arasında pozitif yönlü güçlü ilişki tespit edilmiştir. Sepet kur artışı ile; YP krediler ve toplam kredilerin aktif payı gelişimi arasında negatif yönlü güçlü ilişki tespit edilirken, likit aktifler ve menkul kıymetlerin aktif payı gelişimi arasında pozitif yönlü güçlü ilişki tespit edilmiştir. Zorunlu karşılık oranları ile; TL krediler, YP krediler ve toplam kredilerin aktif payı gelişimi arasında negatif yönlü güçlü ilişki tespit edilirken, likit aktifler, menkul kıymetler, zorunlu karşılıklar ve TCMB'den alacakların aktif payı gelişimi arasında pozitif yönlü güçlü ilişki tespit edilmiştir. TCMB AOFM ile; TL krediler ve toplam kredilerin aktif payı gelişimi arasında negatif yönlü

güçlü ilişki tespit edilirken, likit aktifler ile zorunlu karşılıklar ve TCMB'den alacakların aktif payı gelişimi arasında pozitif yönlü güçlü ilişki tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 10).

Çizelge 13.Kamu Mevduat Bankalarının 2015-2025 Dönemi Aktif Kalemleri ile Seçili Makroekonomik ve Finansal Göstergeler Arasındaki Korelasyon Matrisi

Değişkenler	TL Krediler / Aktif Toplamı	YP Krediler / Aktif Toplamı	Krediler / Aktif Toplamı	Likit Aktifler / Aktif Toplamı	Menkul Kıymetler / Aktif Toplamı	Zorunlu Karşılıklar +TCMB Alacaklar / Aktif Toplamı	Kredi / Mevduat	Yıllık İç Borç Çevirme Rasyosu	TÜFE	Sepet Kur Artışı Oranı	TCMB Zorunlu Karşılık Oranı	TCMB AOFM
TL Krediler / Aktif Toplamı	1,00	0,35	0,95	-0,93	-0,50	-0,83	0,87	-0,27	-0,64	-0,36	-0,82	-0,86
YP Krediler / Aktif Toplamı	0,35	1,00	0,63	-0,52	-0,71	-0,55	0,74	-0,66	-0,63	-0,51	-0,74	-0,18
Toplam Krediler / Aktif Toplamı	0,95	0,63	1,00	-0,95	-0,66	-0,88	0,97	-0,45	-0,75	-0,47	-0,93	-0,78
Likit Aktifler / Aktif Toplamı	-0,93	-0,52	-0,95	1,00	0,53	0,84	-0,93	0,51	0,78	0,54	0,86	0,83
Menkul Kıymetler / Aktif Toplamı	-0,50	-0,71	-0,66	0,53	1,00	0,46	-0,72	0,41	0,59	0,42	0,85	0,27
Zorunlu Karşılıklar + TCMB Alacaklar / Aktif Toplamı	-0,83	-0,55	-0,88	0,84	0,46	1,00	-0,83	0,16	0,67	0,44	0,72	0,58
Kredi / Mevduat	0,87	0,74	0,97	-0,93	-0,72	-0,83	1,00	-0,53	-0,83	-0,57	-0,95	-0,69
Yıllık İç Borç Çevirme Rasyosu	-0,27	-0,66	-0,45	0,51	0,41	0,16	-0,53	1,00	0,41	0,39	0,60	0,41
TÜFE	-0,64	-0,63	-0,75	0,78	0,59	0,67	-0,83	0,41	1,00	0,87	0,73	0,41
Sepet Kur Artışı Oranı	-0,36	-0,51	-0,47	0,54	0,42	0,44	-0,57	0,39	0,87	1,00	0,51	0,16
TCMB Zorunlu Karşılık Oranı	-0,82	-0,74	-0,93	0,86	0,85	0,72	-0,95	0,60	0,73	0,51	1,00	0,62
TCMB AOFM	-0,86	-0,18	-0,78	0,83	0,27	0,58	-0,69	0,41	0,41	0,16	0,62	1,00

Kamu mevduat bankalarının aktif kalemlerinin gelişimi ve seçili makroekonomik ve finansal göstergeler arasındaki korelasyon analizi sonuçları genel olarak bankacılık sektörü ile benzer yönlü bir ilişki ortaya koymaktadır. Ancak, başta menkul kıymetler olmak üzere, belirli kalemlerin makroekonomik ve finansal göstergelere, sektör genelinde kamu mevduat bankalarına göre daha yüksek oranda duyarlılık gösterdiği görülmektedir. Özellikle, TÜFE ve sepet kur ile sektörün aktif kalemleri arasında kamu mevduat bankalarına göre daha güçlü bir ilişki gözlemlenmiştir. Yine sektörde menkul kıymetlerin payı ise özellikle; kredi/mevduat rasyosu, iç borç çevirme rasyosu, TÜFE ve sepet kur ile daha güçlü ilişki seviyesine sahiptir. Kamu mevduat bankalarının aktif yapısının ise özellikle TCMB AOFM ile daha yüksek düzeyde ilişki seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Kısaca; sektörün aktif yapısının genel olarak, kamu mevduat bankalarının aktif yapısının ise özellikle parasal duruşa daha duyarlı olduğu söylenebilir (Bkz. Çizelge 10 ve Çizelge 11).

5.2. Pasif Yapısının Gelişimine İlişkin Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi sonuçlarına göre, Türk bankacılık sektörünün 2015-2025 döneminde pasif yapısının gelişimi ile seçili makroekonomik ve finansal göstergelerdeki değişim arasında yüksek düzeyde ilişki olduğu görülmüştür.

Çizelge 14.Türk Bankacılık Sektörü 2015-2025 Dönemi Pasif Kalemleri ile Seçili Makroekonomik ve Finansal Göstergeler Arasındaki Korelasyon Matrisi

Değişkenler	TL Mevduat / Pasif Toplamı	YP Mevduat / Pasif Toplamı	Toplam Mevduat / Pasif Toplamı	Mevduat Dışı Kaynaklar / Pasif Toplamı	Sermaye Benzeri Borçlanma Aracı / Pasif Toplamı	Özkaynaklar / Pasif Toplamı	Kredi / Mevduat	Yıllık İç Borç Çevirme Rasyosu	TÜFE	Sepet Kur Artış Oranı	TCMB Zorunlu Karşılık Oranı	TCMB AOFM
TL Mevduat / Pasif Toplamı	1,00	-0,76	0,44	-0,40	-0,60	-0,05	-0,49	0,44	0,50	0,33	0,36	0,59
YP Mevduat / Pasif Toplamı	-0,76	1,00	0,26	-0,27	0,77	-0,41	-0,154	-0,03	0,11	0,15	0,24	-0,37
Toplam Mevduat / Pasif Toplamı	0,44	0,26	1,00	-0,96	0,18	-0,63	-0,93	0,61	0,89	0,70	0,86	0,36
Mevduat Dışı Kaynaklar / Pasif Toplamı	-0,40	-0,27	-0,96	1,00	-0,23	0,42	0,81	-0,657	-0,79	-0,69	-0,74	-0,23
Sermaye Benzeri Borçlanma Aracı / Pasif Toplamı	-0,60	0,77	0,18	-0,23	1,00	-0,35	-0,19	0,20	-0,05	-0,01	0,33	0,05
Özkaynaklar / Pasif Toplamı	-0,05	-0,41	-0,63	0,42	-0,35	1,00	0,81	-0,22	-0,63	-0,36	-0,85	-0,54
Kredi / Mevduat	-0,49	-0,15	-0,93	0,81	-0,19	0,81	1,00	-0,55	-0,87	-0,63	-0,96	-0,63
Yıllık İç Borç Çevirme Rasyosu	0,44	-0,03	0,61	-0,66	0,20	-0,22	-0,55	1,00	0,41	0,39	0,60	0,41
TÜFE	0,50	0,11	0,89	-0,79	-0,05	-0,63	-0,87	0,41	1,00	0,87	0,73	0,41
Sepet Kur Artış Oranı	0,33	0,15	0,70	-0,69	-0,01	-0,36	-0,63	0,39	0,87	1,00	0,51	0,16
TCMB Zorunlu Karşılık Oranı	0,36	0,24	0,86	-0,74	0,33	-0,85	-0,96	0,60	0,73	0,51	1,00	0,62
TCMB AOFM	0,59	-0,37	0,36	-0,23	0,05	-0,54	-0,63	0,41	0,41	0,16	0,62	1,00

Kredi/mevduat rasyosu ile; toplam mevduatın pasif içindeki payı arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilirken, mevduat dışı kaynakların pasif içindeki payı ve özkaynakların pasif içindeki payı arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yıllık iç borç çevirme oranı ile; toplam mevduatın pasif içindeki payı arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilirken, mevduat dışı kaynakların pasif içindeki payı arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. TÜFE ile; toplam mevduatın pasif içindeki payı ve TL mevduatın pasif içindeki payı arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilirken, özkaynakların pasif içindeki payı ve mevduat dışı kaynakların pasif içindeki payı arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Sepet kur artışı ile; toplam mevduatın pasif içindeki payı arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilirken, mevduat dışı kaynakların pasif içindeki payı arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Zorunlu karşılık oranları ile; toplam mevduatın pasif içindeki

payı arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilirken, mevduat dışı kaynakların pasif içindeki payı ve özkaynakların pasif içindeki payı arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. TCMB AOFM ile; TL mevduatın pasif içindeki payı arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilirken, özkaynakların pasif içindeki payı arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 12).

Çizelge 15. Kamu Mevduat Bankalarının 2015-2025 Dönemi Pasif Kalemleri ile Seçili Makroekonomik ve Finansal Göstergeler Arasındaki Korelasyon Matrisi

Değişkenler	TL Mevduat / Pasif Toplamı	YP Mevduat / Pasif Toplamı	Toplam Mevduat / Pasif Toplamı	Mevduat Dışı Kaynaklar / Pasif Toplamı	Sermaye Benzeri Borçlanma Aracı / Pasif Toplamı	Özkaynaklar / Pasif Toplamı	Kredi / Mevduat	Yıllık İç Borç Çevirme Rasyosu	TÜFE	Sepet Kur Artışı Oranı	TCMB Zorunlu Karşılık Oranı	TCMB AOFM
TL Mevduat / Pasif Toplamı	1,00	-0,60	0,49	-0,53	-0,45	0,04	-0,48	0,35	0,36	0,17	0,24	0,52
YP Mevduat / Pasif Toplamı	-0,60	1,00	0,40	-0,34	0,66	-0,69	-0,34	0,18	0,45	0,42	0,53	-0,11
Toplam Mevduat / Pasif Toplamı	0,49	0,40	1,00	-0,98	0,21	-0,71	-0,92	0,60	0,90	0,65	0,85	0,48
Mevduat Dışı Kaynaklar / Pasif Toplamı	-0,53	-0,34	-0,98	1,00	-0,22	0,59	0,85	-0,64	-0,84	-0,61	-0,78	-0,42
Sermaye Benzeri Borçlanma Aracı / Pasif Toplamı	-0,45	0,66	0,21	-0,22	1,00	-0,52	-0,24	0,36	0,08	0,04	0,50	0,26
Özkaynaklar / Pasif Toplamı	0,04	-0,69	-0,71	0,59	-0,52	1,00	0,83	-0,39	-0,72	-0,51	-0,91	-0,56
Kredi / Mevduat	-0,48	-0,34	-0,92	0,85	-0,24	0,83	1,00	-0,53	-0,83	-0,57	-0,95	-0,69
Yıllık İç Borç Çevirme Rasyosu	0,35	0,18	0,60	-0,64	0,36	-0,39	-0,53	1,00	0,41	0,39	0,60	0,41
TÜFE	0,36	0,45	0,90	-0,84	0,08	-0,72	-0,83	0,41	1,00	0,87	0,73	0,41
Sepet Kur Artışı Oranı	0,17	0,42	0,65	-0,61	0,04	-0,51	-0,57	0,39	0,87	1,00	0,51	0,16
TCMB Zorunlu Karşılık Oranı	0,24	0,53	0,85	-0,78	0,50	-0,91	-0,95	0,60	0,73	0,51	1,00	0,62
TCMB AOFM	0,52	-0,11	0,48	-0,42	0,26	-0,56	-0,69	0,41	0,41	0,16	0,62	1,00

Kamu mevduat bankalarının pasif kalemleri ve seçili göstergeler arasındaki korelasyon analizi sonuçları genel olarak bankacılık sektörü ile benzer yönlü bir ilişki ortaya koymaktadır. Ancak belirli kalemlerde kamu mevduat bankalarında daha yüksek düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. TÜFE ile TL mevduatın pasif toplamı içindeki payı arasında kamu mevduat bankalarına göre sektörde daha güçlü bir ilişki söz konusu iken , özkaynakların pasif içindeki payı ile TÜFE ve sepet kur , TCMB zorunlu karşılık oranı ile YP mevduat ve sermaye benzeri borçlanma araçlarının pasif içindeki payı arasında kamu mevduat bankalarında sektöre göre daha güçlü bir ilişki söz konudur. Kamu mevduat bankalarının pasif yapısının makro göstergelere ve TCMB düzenlemelerine sektöre göre daha duyarlı olduğu yorumu yapılabilir (Bkz. Çizelge 12 ve Çizelge 13).

6.SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

2015-2025 dönemi bankaların aktif-pasif yapısının gelişimi incelendiğinde, özellikle 2020 sonrası makroekonomik ve finansal gelişmelerle birlikte, Türk bankacılık sektörünün bilanço yapısında belirgin bir dönüşüm gözlemlenmektedir. Kamu mevduat bankalarının bilanço yapısı ise sektöre paralel yönde ancak görece daha yüksek düzeyde dönüşüm göstermiştir. Hem sektör hem de kamu mevduat bankalarında aktif tarafta; kredilerin aktif içindeki payı azalırken, menkul kıymetler ve likit aktiflerin payı artmıştır. Yine pasif tarafta ise; mevduat ve sermaye benzeri borçların payı artarken, özkaynakların ve mevduat dışı kaynakların payı azalmıştır. Bu dönemde; kredi ağırlıklı aktif yapısının biraz zayıfladığı, pasif tarafta ise mevduatın ağırlığının arttığı, sermaye benzeri borçlanma araçlarının ise hem fonlama hem de sermaye tabanının yönetimi açısından kullanımının arttığı görülmektedir.

Korelasyon analizi sonuçlarına göre 2015-2025 döneminde; Türk bankacılık sektörü ve kamu mevduat bankalarının aktif-pasif yapısının gelişimi ile seçili makroekonomik ve finansal göstergeler arasında yüksek düzeyde birlikte hareket etme eğilimi olduğu, bu eğilimin aktif yapısı değişimlerinde bankacılık sektörü genelinde, pasif yapısı değişimlerinde ise kamu mevduat bankalarında daha güçlü olduğu görülmektedir. İlişki düzeyinin hem bankacılık sektöründe hem de kamu mevduat bankalarında aktif yapısı gelişiminde, pasif yapısı gelişimine göre daha yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Aktif tarafta özellikle; TÜFE, kredi/ mevduat rasyosu ve zorunlu karşılık oranları başta olmak üzere seçili bütün göstergelerle daha yüksek ilişki düzeyi gözlenirken, pasif tarafta ise özellikle mevduat ve özkaynak kalemlerinin seçili göstergelerle daha yüksek ilişki düzeyi sergilediği görülmektedir. Bu bulgular, bankacılık sektöründeki bilanço dönüşümünün, seçili makroekonomik ve finansal göstergelerle birlikte değerlendirilmesinin önemini ortaya koysa da elde edilen sonuçların korelasyon olduğu ve nedensellik göstermediği gözden kaçmamalıdır.

KAYNAKÇA

Alp,A., Ban, Ü., Demirgüneş, K., Kılıç, S., “Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın İçsel Belirleyicileri” **İMKB Dergisi** 12 (46), 2009, ss.1-13.

Aydın,Y., “Türk Mevduat Bankalarının Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörler”, **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 21 (1), 2019, ss.155-170.

BDDK, **Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri**, Aralık 2025

Dilmaç, M., Tural Dikmen, A., Keleş, Ş., "Bankaların Finansal Yapılarının Karlılıkları Üzerine Etkileri: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama (1988-2015)", **The International New Issues In Social Sciences**, 1, 2015. ss.143-165.

Gujarati, D. N., **Basic Econometrics**, Newyork, United States Military Academy, West Point, 2003.

İskenderoğlu, Ö., Karadeniz, E., Atioğlu, E., "Türk Bankacılık Sektöründe Büyüme, Büyüklük ve Sermaye Yapısı Kararlarının Karlılığa Etkisinin Analizi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,** 7(1), 2012, ss.291-311.

Küçükbay, F., "Banka Kârlılığını Etkileyen Faktörler: Avrupa Birliği Bankaları ve Türk Bankaları Arasında Bir Karşılaştırma", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 24(1) ,2017, ss.137-149.

Okuyan, A. ve Karataş, Y., "Türk Bankacılık Sektörünün Kârlılık Analizi", **Ege Akademik Bakış Dergisi**, 17(3). 2017, ss. 395-406.

Öztürk, H., "Türk Bankacılık Sektörünü Etkileyen Makro Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi", **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 53(620), 2016, ss.11-29.

Sarıkale, H. ve Kayahan, C., "Türk Bankacılık Sektörünün Aktif Yapısındaki Değişim ve Gelişimler", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 21(1), 2019, ss.209-222.

Tekin, İ., "Türkiye'deki Kamu Bankaları ve Özel Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler: Panel Veri Analizi", Anadolu Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** 2013.

Yılmaz, E., "Türk Bankacılık Sektöründe Krediler ile Mevduatlar Arasındaki Açığın Kaynağı Nedir?", **Vergi Dünyası Dergisi, Eylül**, 38(445), 2018, ss.23-30.

REKLAM HARCAMALARININ MARKA DEĞERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BORSA İSTANBUL ŞİRKETLERİ ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZİ

Merve SAYGILI

Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme

Merveesaygilii17@gmail.com – 0009-0006-1965-7629

Danışman: **Doç.Dr. Kadir TUTKAVUL**

Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme

kadir.tutkavul@btu.edu.tr – 0000-0002-7167-8631

ÖZET

Günümüzde işletmeler açısından markalar yalnızca pazarlama unsuru değil, aynı zamanda firma değerini ve rekabet gücünü etkileyen stratejik bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda firmalar marka bilinirliğini artırmak ve tüketici algısını güçlendirmek amacıyla önemli düzeyde reklam harcaması gerçekleştirmektedir. Ancak reklam harcamalarının marka değeri üzerindeki etkisinin yönü ve büyüklüğü literatürde tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, reklam harcamalarının marka değeri üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle incelemektir. Araştırma kapsamında Borsa İstanbul'da işlem gören ve marka değeri verilerine ulaşılabilen 31 firmanın 2015-2024 dönemine ait yıllık verileri kullanılmıştır. Çalışmada marka değeri bağımlı değişken olarak ele alınırken reklam harcamaları temel bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. Ayrıca aktif kârlılık oranı (ROA), satış büyümesi, piyasa değeri/defter değeri oranı (MB) ve aktif büyüklük değişkenleri kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Analiz sürecinde yatay kesit bağımlılığı, heteroskedasite ve otokorelasyon problemleri tespit edildiğinden nihai tahminlerde Driscoll–Kraay dirençli standart hatalar kullanan sabit etkiler modeli tercih edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre reklam harcamalarının marka değeri üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca reklam harcamalarının etkisinin zaman boyutu ve firma ölçeğine göre farklılaşabildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Reklam Harcamaları, Marka Değeri, Panel Veri Analizi, Driscoll–Kraay, Borsa İstanbul

YÜKSEK ENFLASYON ORTAMINDA MUHASEBE BİLGİSİNİN GERÇEĞİ YANSITMA DÜZEYİ: TMS 29 ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi, İpek KILDIR

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ipek_kldr@hotmail.com - 0009-0004-4004-5278

Doç. Dr. , Seval ELDEN ÜRGÜP

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, sevalelden@hotmail.com - 0000-0002-7464-3485

ÖZET

Yüksek enflasyon ortamları, finansal tabloların tarihi maliyet esasına göre hazırlanması nedeniyle ekonomik gerçekliği yansıtma kapasitesini önemli ölçüde zayıflatmaktadır. Bu bağlamda, TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı, finansal bilgilerin satın alma gücündeki değişimleri dikkate alarak yeniden düzenlenmesini öngörmektedir. Ancak söz konusu standardın, muhasebe bilgisinin gerçeğe uygun sunumunu ne ölçüde sağladığı literatürde tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, TMS 29'un yüksek enflasyon ortamında finansal bilgilerin ekonomik gerçekliği yansıtma düzeyini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektir. Çalışmada kavramsal ve yorumlayıcı bir yöntem benimsenmiş olup, uluslararası literatürde yer alan çalışmalar ışığında standardın güçlü ve zayıf yönleri analiz edilmiştir. Özellikle enflasyon muhasebesinin finansal tablolar üzerindeki etkileri, bilgi kalitesi, güvenilirlik ve karşılaştırılabilirlik boyutları çerçevesinde incelenmiştir.

Literatürde, enflasyon düzeltmelerinin finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini artırdığı, ancak ölçüm sürecinde kullanılan genel fiyat endekslerinin işletmeye özgü ekonomik gerçekliği tam olarak yansıtmakta yetersiz kalabileceği ifade edilmektedir (Barth, Mary E., 2008; Nobes, Christopher & Parker, Robert, 2016). Ayrıca, yüksek enflasyon ortamlarında uygulanan muhasebe düzenlemelerinin, finansal bilginin güvenilirliğini artırmakla birlikte, bazı durumlarda karmaşıklığı artırarak kullanıcılar açısından anlaşılabilirliği azaltabileceği vurgulanmaktadır (Ball, Ray, 2006).

Çalışma sonucunda, TMS 29'un finansal tabloların nominal değerlerden arındırılarak daha anlamlı hale getirilmesine katkı sağladığı; ancak ekonomik gerçekliğin tam ve eksiksiz bir biçimde yansıtılması konusunda sınırlılıklar içerdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, standardın özellikle işletmeye özgü fiyat değişimlerini yeterince dikkate almaması ve yorum farklılıklarına açık yapısı, muhasebe bilgisinin gerçeğe uygun sunumu açısından eleştirel bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: TMS29, Enflasyon Muhasebesi, Gerçeğe Uygun Değer

ABSTRACT

High inflation environments significantly weaken the ability of financial statements prepared on a historical cost basis to reflect economic reality. In this context, TMS 29 High Inflation Economies Financial Reporting Standard requires the restatement of financial information by taking into account changes in purchasing power. However, the extent to which this standard ensures the fair presentation of accounting information remains a debated issue in the literature.

The aim of this study is to critically evaluate the extent to which TMS 29 reflects economic reality in financial reporting under high inflation conditions. A conceptual and interpretative methodology is adopted, and the strengths and weaknesses of the standard are analyzed in light of the international literature. In particular, the effects of inflation accounting on financial statements are examined within the framework of information quality, reliability, and comparability.

The literature suggests that inflation adjustments improve the comparability of financial statements; however, general price indices used in the measurement process may be insufficient to fully reflect firm-specific economic realities (Barth, 2008; Nobes & Parker, 2016). Moreover, although accounting regulations applied in high inflation environments enhance the reliability of financial information, they may also increase complexity and reduce understandability for users in certain cases (Ball, 2006).

The findings indicate that TMS 29 contributes to making financial statements more meaningful by eliminating nominal distortions. Nevertheless, it has certain limitations in fully and accurately reflecting economic reality. In this regard, the standard's inability to adequately incorporate firm-specific price changes and its openness to interpretational differences necessitate a critical evaluation in terms of the fair presentation of accounting information.

Keywords: TMS 29 High Inflation Economies Financial Reporting Standard, Inflation Accounting, Fair Value Accounting

GİRİŞ

Enflasyon, paranın satın alma gücündeki azalma olarak tanımlanmakta olup her türlü hizmet ve emtia fiyatlarının hızla yükseldiği süreçlerdir. Yüksek enflasyonun yaşandığı ekonomilerde, paranın satın alma gücündeki zayıflama, işletmelerin satın alma ve satış tutarları başta olmak üzere birçok hesap kalemi üzerinde önemli etkilere sahiptir. (Doğan, 2023, s. 190) Yüksek enflasyon dönemlerinde sağlıklı ve gerçeğe yakın sonuçlara ulaşabilmek için finansal tabloların enflasyonun bozucu etkilerinden arındırılması gerekmektedir. Bu kapsamda, finansal tablolar üzerindeki enflasyon etkisini azaltmaya yönelik çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. (Keleş, 2015) Bu sorunun çözümüne yönelik olarak geliştirilen TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı, finansal tabloların genel fiyat endeksleri kullanılarak düzeltilmesini öngörmektedir. Böylece finansal bilgilerin raporlama dönemi

sonundaki satın alma gücünü yansıtması amaçlanmaktadır. (Agbede, Siyanbola, Ajibol, Ajobiewe & Ajani, 2025)

1. Enflasyon Kavramı

Enflasyon, en genel çerçevede, bir ekonomide mal ve hizmetlerin genel fiyat düzeyinde zaman içinde ortaya çıkan sürekli ve yaygın artış olarak tanımlanır. Başka bir ifadeyle enflasyon, yalnızca belirli ürünlerin fiyatlarının artması değil, ekonominin genelinde hissedilen fiyat yükselişlerini ifade eder. Bu süreçte, bireylerin nominal gelirlerinde eş zamanlı bir artış gerçekleşmediği takdirde, paranın satın alma gücü azalmakta ve ekonomik aktörlerin refah düzeyi olumsuz etkilenmektedir.

Enflasyonun temel ayırt edici özelliği süreklilik ve genelliktir. Bu bağlamda, fiyatlarda geçici dalgalanmalar ya da belirli bir mal veya hizmet grubuna özgü artışlar enflasyon olarak değerlendirilmez. Enflasyondan söz edilebilmesi için, fiyat artışlarının belirli bir dönem boyunca devam etmesi ve ekonomideki mal ve hizmetlerin büyük bir kısmını kapsaması gerekir. Bu durum genellikle, farklı mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirli ağırlıklarla bir araya getirilmesi sonucu oluşturulan fiyat endeksleri aracılığıyla ölçülmektedir. Dolayısıyla enflasyon, yalnızca fiyat artışı olgusunu değil, aynı zamanda bu artışların sürekliliğini, yaygınlığını ve ekonomik birimler üzerindeki satın alma gücü etkisini içeren çok boyutlu bir kavramdır. (Noyan, 2023)

1.1. Enflasyon Türleri

Enflasyon, ortaya çıkış nedenleri, oluşum biçimi ve ekonomik etkileri bakımından farklı türlere ayrılmaktadır. Bu sınıflandırma, enflasyonun kaynaklarını daha iyi analiz edebilmek ve uygun ekonomi politikaları geliştirebilmek açısından önem taşımaktadır. Genel olarak enflasyon türleri talep yönlü, maliyet yönlü ve yapısal faktörlere dayalı olarak incelenmektedir.

Talep enflasyonu, ekonomide toplam talebin mevcut üretim kapasitesinin üzerine çıkmasıyla ortaya çıkan fiyat artışlarını ifade etmektedir. Tüketim harcamaları, yatırımlar veya kamu harcamalarındaki yükseliş, mal ve hizmetlere olan talebi artırmakta; üretim miktarı bu talebe yeterince cevap veremediğinde ise fiyatlar genel seviyesinde yükseliş yaşanmaktadır (Noyan, 2023). Bu durum özellikle ekonomiyi canlandırmaya yönelik genişletici politikaların uygulandığı dönemlerde daha belirgin hale gelmektedir.

Maliyet enflasyonu, üretim sürecinde kullanılan girdilerin maliyetindeki artışların ürün fiyatlarına yansıtılması sonucunda oluşmaktadır. Enerji giderleri, ücret artışları, hammadde fiyatları veya döviz kurundaki yükselişler işletmelerin maliyetlerini artırmakta; firmalar da bu yükü satış fiyatlarına aktararak genel fiyat seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır (Seyidoğlu, 2017). Bu nedenle maliyet enflasyonu çoğunlukla arz kaynaklı baskılarla ilişkilendirilmektedir.

Yapısal enflasyon ise ekonominin temel yapısal problemlerinden kaynaklanan ve uzun süre devam eden fiyat artışlarını ifade etmektedir. Üretim kapasitesindeki yetersizlikler, dış

kaynaklara bağımlılık, gelir dağılımındaki dengesizlikler ve piyasa yapısındaki sorunlar bu enflasyon türünün başlıca nedenleri arasında gösterilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde yapısal sorunların yoğun olması, fiyat artışlarının kalıcı hale gelmesine yol açabilmektedir (Parasız, 2020).

2. Enflasyon Muhasebesi

Enflasyon muhasebesi, işletmelerin finansal yönetiminde ve karar alma mekanizmalarında kritik bir işlev üstlenmektedir. Enflasyon etkisinin dikkate alınmadığı durumlarda finansal tablolar gerçeği tam olarak yansıtmayabilir ve bu da işletmelerin hatalı kararlar almasına yol açabilir. Enflasyon muhasebesi sayesinde fiyat düzeyindeki değişimlerin finansal tablolara etkisi hesaplanarak, işletmelerin gerçek ekonomik durumları daha sağlıklı biçimde ortaya konur. Bu durum, yöneticilerin daha isabetli finansal kararlar almasına katkı sağlar. Ayrıca enflasyon muhasebesi, işletmelerin satın alma gücünü korumalarına yardımcı olurken, enflasyon kaynaklı değer kayıplarını dikkate alarak mal ve hizmet tedarik süreçlerinin daha etkin planlanmasını mümkün kılar. Bunun yanında yatırımcılar ve alacaklılar açısından işletmenin mali yapısının daha şeffaf ve anlaşılır hale gelmesini sağlayarak yatırım kararlarını olumlu yönde etkiler. Stratejik planlama, fiyatlandırma ve bütçeleme gibi alanlarda da önemli avantajlar sunan enflasyon muhasebesi, işletmelerin enflasyonun etkilerini göz önünde bulundurarak geleceğe yönelik daha sağlam adımlar atmasına olanak tanır. Özellikle finansal belirsizliklerin arttığı dönemlerde doğru muhasebe uygulamaları, işletmelerin sürdürülebilirliğini destekleyen temel unsurlardan biri haline gelmektedir (Çetin & Bozdoğan, 2023: 81).

3. TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı

TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı teorik olarak genel satın alma gücü yaklaşımına dayanmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde, yüksek enflasyonun finansal tablolar üzerinde oluşturduğu yanıltıcı etkilerin giderilmesi ve finansal bilgilerin gerçeğe daha uygun şekilde sunulması amaçlanmaktadır. Standardın uygulanmasıyla birlikte finansal tablolarda yer alan varlık, yükümlülük, gelir ve gider kalemleri, genel fiyat endeksleri dikkate alınarak raporlama dönemi sonundaki satın alma gücüne göre yeniden düzenlenmektedir. Böylece farklı dönemlere ait finansal bilgilerin karşılaştırılabilirliğinin artırılması ve nominal tutarlardan kaynaklanan bilgi kayıplarının azaltılması hedeflenmektedir.

TMS 29'un temel amacı, yüksek enflasyon ortamlarında tarihi maliyet esasına göre hazırlanan finansal tabloların ekonomik gerçekliği yansıtma kapasitesini güçlendirmektir. Çünkü enflasyonun yoğun olarak hissedildiği ekonomilerde parasal olmayan kalemlerin tarihi değerleri, işletmenin gerçek finansal durumunu tam olarak ortaya koyamamaktadır. Bu nedenle standardın uygulanması, finansal tablo kullanıcılarının daha doğru, anlamlı ve güvenilir bilgiye ulaşmasına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, kullanılan genel fiyat endekslerinin işletmeye özgü fiyat değişimlerini tam anlamıyla yansıtamaması ve uygulama sürecindeki yorum farklılıkları, standardın eleştirilen yönleri arasında yer almaktadır (KGK, 2026).

3.1. Kapsamı

TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı, yüksek enflasyonun geçerli olduğu ekonomilerde finansal tabloların enflasyon etkilerinden arındırılarak yeniden düzenlenmesini zorunlu kılan bir düzenlemedir. Standart, yüksek enflasyonun varlığına ilişkin kesin bir oran belirtmemekte; bunun yerine ekonomik koşullara ilişkin bazı göstergelerin dikkate alınmasını öngörmektedir (Keleş, 2015). Bu durum, standardın katı sayısal bir eşik yerine ekonomik gerçeklik temelli esnek bir değerlendirme yaklaşımı benimsediğini göstermektedir.

Bu göstergeler arasında; bireylerin tasarruflarını ulusal para yerine yabancı para ya da reel varlıklarda tutması, fiyatların yabancı para birimleri üzerinden belirlenmesi, kredi ve fiyatlamalarda enflasyon beklentisinin dikkate alınması, ücret ve faiz oranlarının endekslere bağlı hale gelmesi ve kümülatif enflasyonun belirli bir eşik seviyeye ulaşması yer almaktadır (Yenisu, 2022). Söz konusu göstergeler, yüksek enflasyonun yalnızca fiyat artışlarıyla değil, ekonomik davranışlar ve para ikamesi üzerinden de değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Yüksek enflasyon koşullarında paranın satın alma gücündeki sürekli düşüş, tarihi maliyet esasına göre hazırlanan finansal tabloların işletmenin gerçek ekonomik durumunu yansıtmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, finansal tablo kullanıcılarının yanlış veya eksik değerlendirme yapma riskini artırmakta ve karar alma sürecini olumsuz etkileyebilmektedir (Özulucan, 2002). Bu nedenle enflasyonun finansal raporlama üzerindeki etkisi, yalnızca muhasebesel bir sorun değil, aynı zamanda karar alma kalitesini doğrudan etkileyen önemli bir bilgi sorunudur.

Bu bağlamda TMS 29, finansal tabloların genel fiyat endeksleri kullanılarak cari satın alma gücüne göre düzeltilmesini öngörerek, finansal bilgilerin daha anlamlı, karşılaştırılabilir ve gerçeğe uygun sunulmasını amaçlamaktadır. Ancak uygulamada kullanılan genel fiyat endekslerinin işletmeye özgü fiyat değişimlerini tam olarak yansıtamaması ve bazı kalemlerde yorum farklılıklarına yol açabilmesi, standardın eleştirilen yönleri arasında yer almaktadır (Keleş, 2015). Bu açıdan TMS 29, finansal raporlamayı iyileştiren bir araç olmakla birlikte, mikro düzeyde ekonomik gerçekliği tam olarak yansıtamaması nedeniyle sınırlı bir kesinlik sunmaktadır.

3.2.Finansal Tablolar Üzerinde Etkileri

Enflasyon, bir ekonomide mal ve hizmetlerin genel fiyat seviyesinde meydana gelen sürekli artışı ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle enflasyon, paranın satın alma gücünün zaman içerisinde azalmasına neden olan makroekonomik bir süreçtir. Enflasyonun ölçülmesinde genellikle Consumer Price Index (CPI – TÜFE), Producer Price Index (ÜFE) ve Gross Domestic Product Deflator (GSYH Deflatörü) gibi göstergeler kullanılmaktadır. Bu endeksler, belirli mal ve hizmet gruplarındaki fiyat değişimlerinin ağırlıklandırılmasıyla oluşturulmakta ve ekonomideki genel fiyat hareketlerini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle enflasyon, yalnızca belirli ürünlerdeki fiyat artışlarını değil, ekonomik sistemin genelindeki fiyat değişimlerini yansıtan makro düzeyde bir göstergedir.

Türkiye ekonomisi, tarihsel süreç içerisinde dönemsel ekonomik dalgalanmalar ve fiyat istikrarsızlıklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle yüksek enflasyon, gelişmekte olan ve ekonomik kırılganlıkları bulunan ülkelerde sıkça görülen temel makroekonomik sorunlardan

biri olarak değerlendirilmektedir. Dış finansmana bağımlılık, cari işlemler açığı, bütçe dengesizlikleri, döviz kuru oynaklıkları ve üretim yapısındaki verimlilik sorunları gibi faktörler, Türkiye'de enflasyonist baskıların artmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle Türkiye ekonomisi, özellikle bazı dönemlerde yüksek enflasyonla mücadele etmek durumunda kalmıştır (Yenisu, 2022)

TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı, yüksek enflasyon ortamlarında hazırlanan finansal tabloların ekonomik gerçekliği daha doğru yansıtabilmesi amacıyla geliştirilmiş önemli muhasebe düzenlemelerinden biridir. Tarihi maliyet esasına göre hazırlanan finansal tablolar, yüksek enflasyon dönemlerinde paranın satın alma gücünde meydana gelen değişimleri dikkate alamadığı için işletmelerin gerçek finansal durumunu tam olarak ortaya koyamamaktadır. Bu nedenle standart, finansal tabloların genel fiyat endeksleri yardımıyla yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır (KGK, 2026).

Standartta yüksek enflasyonun varlığına ilişkin kesin bir oran belirlenmemesi, ekonomik koşulların ülkeden ülkeye farklılık göstermesi açısından esnek bir yaklaşım sağlamaktadır. Ancak bu durum uygulamada yorum farklılıklarına yol açabilmekte ve işletmeler arasında uygulama birliğinin sağlanmasını zorlaştırabilmektedir. Özellikle enflasyonun hangi aşamada "yüksek enflasyon" olarak değerlendirileceği konusu, muhasebe uygulamalarında tartışmalı alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır. TMS 29 kapsamında finansal tablo kalemlerinin parasal ve parasal olmayan kalemler şeklinde ayrılması, enflasyonun işletmeler üzerindeki etkilerinin daha doğru analiz edilmesine katkı sağlamaktadır. Parasal kalemlerin nominal değerleri değişmese de satın alma güçleri azalırken, parasal olmayan kalemler enflasyondan farklı düzeylerde etkilenmektedir. Bu ayrım, özellikle finansal durum tablosunda yer alan varlık ve kaynakların gerçek değerlerinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır (Saraç, 2024).

Bununla birlikte standardın uygulanması, finansal bilgilerin karşılaştırılabilirliğini artırmasına rağmen bazı sınırlılıkları da beraberinde getirmektedir. Kullanılan genel fiyat endeksleri işletmeye özgü fiyat değişimlerini tam olarak yansıtmayabilmekte, ayrıca uygulama sürecinin karmaşık yapısı finansal tablo kullanıcılarının bilgileri yorumlamasını zorlaştırabilmektedir. Buna rağmen TMS 29'un uygulanması, yüksek enflasyon ortamlarında finansal raporlamanın güvenilirliğini artırması bakımından önemli bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

3.3.İşletmeler Üzerindeki Etkileri

İşletmeler tarafından gerçekleştirilen finansal işlemler ve faaliyet sonuçları, başta finansal tablolar olmak üzere çeşitli muhasebe raporları aracılığıyla bilgi kullanıcılarına sunulmaktadır. Türkiye'de finansal raporlamaya ilişkin muhasebe uygulamalarının belirli bir standart çerçevesine oturtulması amacıyla 26.12.1992 tarihinde önemli bir düzenleme yapılmıştır. 21447 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak 1994 yılında yürürlüğe giren bu düzenleme ile Muhasebenin Temel Kavramları, mali tabloların hazırlanma ve sunulma esasları, muhasebe politikalarının açıklanması ile Tekdüzen Hesap Planı ve hesapların işleyişine ilişkin kurallar belirlenmiştir (Resmî Gazete, 26.12.1992: 21447). Bu düzenleme, Türkiye'de muhasebe uygulamalarında standartlaşmanın sağlanması açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.

Yapılan düzenleme ile işletmelerin mali işlemlerinin daha düzenli, güvenilir ve standart bir yapıda kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Aynı zamanda finansal tablolarda yer alan bilgilerin

karşılaştırılabilir, anlaşılabilir ve gerçeğe uygun biçimde sunulması hedeflenerek, karar alıcıların daha sağlıklı değerlendirmeler yapabilmesine imkân sağlanmıştır. Bu düzenleme yalnızca muhasebe uygulamalarında birlik oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda denetim faaliyetlerinin etkinliğini artırmış ve finansal raporlama süreçlerinde şeffaflığın güçlenmesine katkıda bulunmuştur (İSMMMO). Bu yönüyle düzenleme, finansal bilgi kullanıcılarının işletmeler hakkında daha doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmasını destekleyen temel uygulamalardan biri olmuştur.

Bu çerçevede hazırlanan finansal tablolar, bilgi kullanıcıları tarafından analiz edilmekte veya analiz edilmiş veriler üzerinden değerlendirilerek işletmenin finansal durumu hakkında yorum yapılmasına imkân tanımaktadır. Böylece yatırımcılar, yöneticiler ve diğer paydaşlar daha rasyonel ve bilinçli kararlar verebilmektedir.

İşletmelerin finansal durumlarının yeterli olup olmadığını ve gelecekte olası risklerin değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini analiz edebilmek amacıyla finansal analiz tekniklerinden yararlanılmaktadır. Bu kapsamda yapılan analizler işletmelere; hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığının tespiti, yönetim etkinliğinin ve performansının ölçülmesi, üretim ve fiyatlama politikalarının değerlendirilmesi, faaliyetlerin kontrol edilmesi, işletme sürekliliğinin sağlanması ve geleceğe yönelik planlamaların yapılması gibi önemli katkılar sunmaktadır (Aras, 2013:45).

Bununla birlikte, söz konusu faydaların sağlıklı bir şekilde elde edilebilmesi için kullanılan finansal verilerin güncel, tutarlı ve güvenilir olması gerekmektedir. Özellikle oran analizleri gibi nicel yöntemlerle yapılan değerlendirmelerin niteliği, yüksek enflasyon dönemlerinde tartışmalı hale gelebilmektedir. Çünkü enflasyon, finansal tabloların içerdiği parasal bilgilerin gerçek ekonomik durumu yansıtma gücünü zayıflatabilmektedir.

Diğer taraftan yüksek enflasyon ortamlarında işletmelerin yatırım davranışlarında da belirgin değişiklikler gözlenmektedir. İşletmeler uzun vadeli ve sabit yatırımlardan uzaklaşarak daha çok kısa vadeli yatırımlara yönelme eğilimi göstermektedir. Bu durum, belirsizlik ortamı ile birlikte değerlendirildiğinde, özellikle sermaye yoğun sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler için önemli bir maliyet unsuru oluşturmaktadır. Ayrıca bazı işletmeler, esas faaliyet alanları dışında daha yüksek getiri sağlayabileceğini düşündükleri alternatif yatırım araçlarına yönelerek portföy çeşitlendirmesi yoluna gidebilmektedir. Bu durum, işletmenin gelir yapısında da değişikliğe yol açmakta; gelir tablosunda esas faaliyetlerden elde edilen gelir ve kârların payı azalırken, faaliyet dışı gelir ve kârların ağırlığı artabilmektedir.

Benzer şekilde, yüksek enflasyon bilançoların yapısını da önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle aktif kalemler içinde yer alan dönen varlıklar ile duran varlıklar arasındaki denge bozulabilmektedir. Normal ekonomik koşullarda belirli bir oransal denge içerisinde değerlendirilen bu yapı, enflasyon dönemlerinde işletmelerin kısa vadeli varlıklara yönelmesi ve duran varlıkların tarihi maliyetlerle kaydedilmesi nedeniyle gerçek ekonomik değerden uzaklaşmaktadır. Bu durum, finansal tabloların gerçeğe uygunluk özelliğini zayıflatmaktadır.

Öte yandan yüksek enflasyon dönemlerinde borçlanma maliyetlerinin artması da işletmelerin finansal yapısını önemli ölçüde etkilemektedir. Finansman ihtiyacını karşılamakta zorlanan işletmeler, genellikle yüksek faiz oranları üzerinden borçlanma yoluna gitmekte ve bu durum bilançonun pasif tarafında artışa neden olmaktadır. Sonuç olarak bu gelişmeler, işletmelerin

finansal yapı oranlarını ve genel finansal istikrarını doğrudan etkileyerek analiz sonuçlarının yorumlanmasını daha karmaşık hale getirmektedir (Hiçyorulmaz & Akdoğan, 2023).

4. Yüksek Enflasyon Ortamında Gerçeği Yansıtma Düzeyi

Yüksek enflasyon, yalnızca makroekonomik dengeleri değil, aynı zamanda finansal raporlama sisteminin güvenilirliğini de önemli ölçüde etkileyen bir unsurdur. Fiyatlar genel seviyesinin hızlı bir şekilde arttığı ekonomik ortamlarda, işletmeler tarafından "tarihi maliyet esasına" göre hazırlanan finansal tablolar zamanla gerçeği yansıtma özelliğini kaybetmekte ve işletmenin finansal durumunu doğru şekilde ortaya koyamamaktadır. Bu noktada TMS 29 (Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı), finansal tabloların satın alma gücü esasına göre düzeltilmesini sağlayarak daha gerçekçi bir raporlama yapılmasına imkân tanımaktadır (TMS 29, KGK, 2026).

4.1. Finansal Gerçekliğin Ortaya Çıkarılması

Enflasyonist ortamlarda TMS 29 uygulanmaksızın hazırlanan finansal tablolar, hem yönetim hem de yatırımcılar açısından yanıltıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Tarihi maliyet esasına göre kaydedilen duran varlıklar, zaman içerisinde ekonomik değerini yitirmesine rağmen bilançoda eski değerleriyle yer almaya devam etmektedir. Bu durum, varlıkların gerçeğe kıyasla olduğundan farklı görünmesine ve finansal durumun hatalı algılanmasına neden olmaktadır.

Benzer şekilde, enflasyon etkisinin dikkate alınmadığı durumlarda satış gelirleri nominal olarak artarken, maliyetlerin gerçeğe uygun şekilde yansıtılamaması nedeniyle "dönem kârı" olduğundan yüksek görünebilmektedir. Bu durum, işletmelerin gerçekte elde etmediği kârları raporlamasına ve buna bağlı olarak hatalı temettü dağıtımı veya vergi yükü oluşmasına yol açabilmektedir. TMS 29, finansal tabloları genel satın alma gücü düzeyine göre yeniden düzenleyerek bu yanılsamayı ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (TMS 29, KGK, 2026).

4.2. Karar Verme Sürecinde Önemi

Yatırımcılar ve işletme yöneticileri açısından en önemli unsur doğru ve karşılaştırılabilir bilgidir. Enflasyon düzeltmesi yapılmış finansal tablolar, işletmenin gerçek performansının değerlendirilmesine olanak sağlar. Örneğin, nominal olarak yüksek görünen bir satış artışı, enflasyon oranı dikkate alındığında gerçekte reel bir büyümeye işaret etmeyebilir. Bu yönüyle TMS 29, finansal performansın daha doğru analiz edilmesini mümkün kılar.

Ayrıca standart, işletmenin parasal pozisyonuna ilişkin kazanç ve kayıpları da görünür hale getirerek sermayenin enflasyon karşısındaki korunma düzeyinin değerlendirilmesine katkı sağlar.

4.3. Denetim Sürecinin Rolü

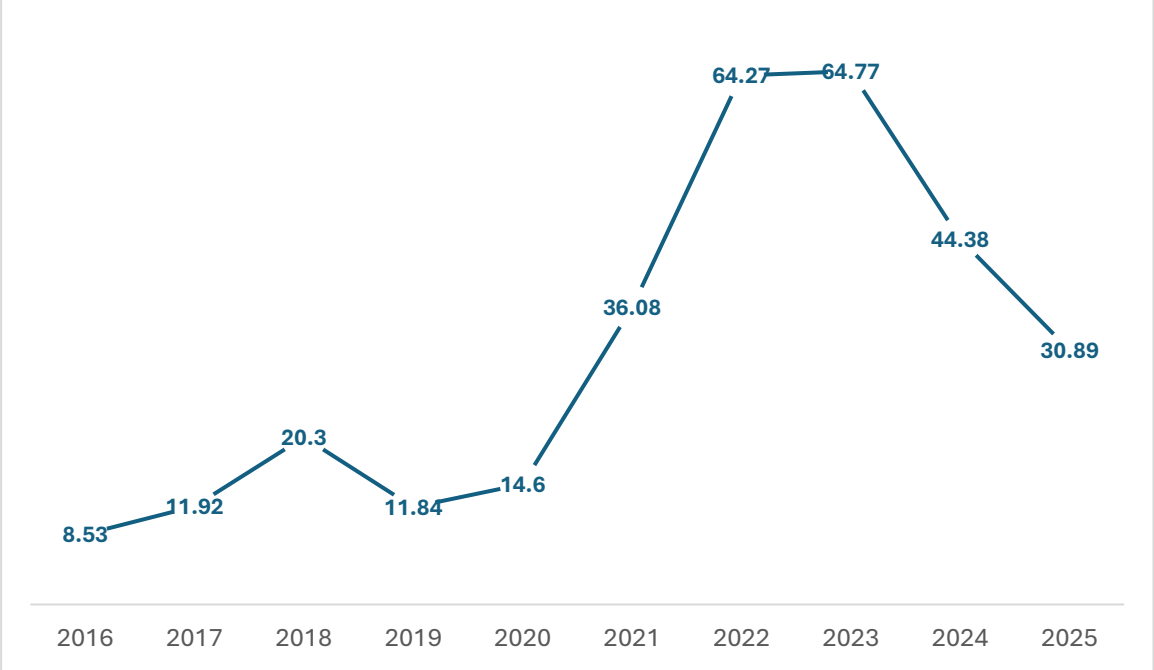
Enflasyon muhasebesi uygulaması, yalnızca matematiksel bir düzeltme işlemi olmayıp aynı zamanda kapsamlı bir sınıflandırma ve değerleme sürecidir. Parasal ve parasal olmayan kalemlerin doğru şekilde ayrıştırılması, uygun endekslerin seçilmesi ve özkaynak kalemlerinin geçmişe dönük takibi teknik uzmanlık gerektirmektedir.

Bu süreçte bağımsız denetçiler, uygulanan endekslerin doğruluğunu, yapılan düzeltmelerin standarda uygunluğunu ve finansal tabloların TMS 29'a uygun şekilde hazırlanıp hazırlanmadığını kontrol ederek finansal raporlamaya güvence sağlamaktadır.

TMS 29, yalnızca teknik bir muhasebe uygulaması değil, aynı zamanda finansal raporlamada şeffaflığı artıran önemli bir araçtır. Yüksek enflasyon dönemlerinde işletmelerin finansal durumunun doğru şekilde analiz edilebilmesi için, tarihi maliyet esasından ziyade güncel satın alma gücünü esas alan bir raporlama yaklaşımı gereklidir. Bu sayede finansal tablolar, kullanıcılar için daha güvenilir ve karşılaştırılabilir bir bilgi kaynağı haline gelmektedir (İstanbul Bağımsız Denetim A.Ş., 2026).

5. Türkiye'de Enflasyon ve Etkileri

Türkiye ekonomisinde 1980'li yıllardan itibaren hız kazanan finansal serbestleşme süreci, döviz kurlarındaki oynaklık ve uzun süre devam eden enflasyonist yapı, hanehalkı ve yatırımcıların tasarruf eğilimleri üzerinde belirleyici olmuştur. 2001 ekonomik krizinin ardından uygulamaya konulan istikrar politikaları belirli ölçüde fiyat istikrarının sağlanmasına katkıda bulunmuş; ancak son dönemde yeniden yükselen enflasyon oranları ve reel faiz getirilerindeki gerileme, tasarrufların azalmasına neden olmuştur (World Bank, 2025). Bu çerçevede, enflasyon ile faiz oranlarının tasarruf davranışları üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerinin birlikte değerlendirilmesi, Türkiye ekonomisinin mevcut yapısının analiz edilmesi açısından önem arz etmektedir. (Kayantaş, Güneş, & Gücüm, 2026)

Grafik 1: Türkiye'de 2016-2025 (10) Yıllık Enflasyon

(TCMB, 2026)

6. Enflasyonun Etkilerini Gidermeye Yönelik Yaptırımlar

TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı kapsamında faaliyet gösteren işletmeler, yüksek enflasyon dönemlerinde finansal etkileri azaltmak ve ekonomik sürdürülebilirliği korumak amacıyla çeşitli finansal ve operasyonel stratejiler geliştirmektedir. Bu doğrultuda işletmeler, borçlanma maliyetleri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi dikkate alarak kaldıraç kullanımını artırabilmekte, uzun vadeli projeler yerine daha kısa sürede nakde dönüşebilecek yatırımlara yönelmektedir. Bunun yanında, nakit akışını hızlandırmak amacıyla peşin satışların tercih edilmesi, stok seviyelerinin minimum düzeyde tutulması ve tahsilat sürelerinin kısaltılması gibi uygulamalar da yaygın olarak görülmektedir (Yenisu, 2022).

Ancak bu tür işletme içi önlemler, enflasyonun finansal tablolar üzerindeki etkilerini tamamen ortadan kaldırmak için yeterli değildir. Bu nedenle finansal raporlamada ek düzeltmeler yapılması zorunlu hale gelmektedir. Enflasyon düzeltmesinin temel amacı; varlıkların ve özkaynak kalemlerinin gerçek ekonomik değerini ortaya koymak, dönem kârlarını nominal etkilerden arındırarak gerçek kârlılığı belirlemek ve finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini sağlamaktır (Keleş, 2015). Ayrıca amortisman tutarlarının enflasyon etkisi dikkate alınarak yeniden hesaplanması, işletmenin üretim kapasitesini sürdürebilmesi için gerekli kaynakların daha doğru planlanmasına katkı sağlamaktadır.

Enflasyon muhasebesinde kullanılan yaklaşımlar genel olarak kısmi ve genel düzeltme yöntemleri şeklinde sınıflandırılmaktadır. Kısmi düzeltme yöntemleri, finansal tablolardaki yalnızca belirli kalemlere müdahale edilmesini içerir ve genellikle stok değerleme yöntemlerinin değiştirilmesi, hızlandırılmış amortisman uygulamaları veya yenileme fonlarının oluşturulması gibi teknikleri kapsar. Ancak bu yaklaşım enflasyonun tüm etkilerini ortadan kaldırmakta yetersiz kalmakta ve daha çok düşük enflasyon dönemlerinde tercih edilmektedir.

Buna karşılık genel düzeltme yöntemleri, finansal tabloların bütüncül olarak yeniden düzenlenmesini esas almaktadır. Bu yöntemlerde ya genel fiyat endeksleri kullanılarak tarihi maliyetler güncellenmekte ya da cari maliyet yaklaşımı benimsenerek varlık ve sonuç hesapları güncel değerler üzerinden raporlanmaktadır. Böylece finansal tabloların ekonomik gerçekliği daha doğru yansıtması ve bilgi kullanıcılarının daha sağlıklı kararlar alması amaçlanmaktadır (Özulucan, 2002).

SONUÇ

TMS 29, yüksek enflasyonlu ekonomilerde finansal raporlamanın sunumuna yönelik bir standart olup, temel yaklaşımını finansal bilgilerin genel satın alma gücü çerçevesinde yeniden ifade edilmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda standart, finansal tabloların gerçeğe uygun ve karşılaştırılabilir bilgi sunabilmesi için tutarlı bir fiyat endeksinin kullanımını zorunlu kılmaktadır. Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), genel satın alma gücünü temsil etmesi nedeniyle TMS 29 uygulamalarında yaygın olarak kullanılan temel göstergelerden biridir.

Literatürde de belirtildiği üzere, enflasyon düzeltmesi süreci hem işletmeler hem de denetim mekanizmaları açısından teknik ve operasyonel açıdan karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu durum, enflasyon muhasebesinin yalnızca teknik bir uygulama olmadığını, aynı zamanda finansal

raporlama kalitesini doğrudan etkileyen bütüncül bir süreç olduğunu göstermektedir. (Umut, 2024).

TMS 29'un uygulanmasında önemli bir diğer husus, standardın tüm işletmeler için eş zamanlı ve tutarlı biçimde uygulanması gerekliliğidir. Aksi durumda finansal tablolar arasındaki karşılaştırılabilirlik zayıflamakta ve finansal raporlama bütünlüğü bozulmaktadır. 2026 yılı itibarıyla yapılan değerlendirmeler, bazı işletmelerin zorunluluk kapsamı dışında dahi enflasyon düzeltmesine tabi finansal tablolar sunduğunu göstermekte; bu durum, uygulamada standartlaşmanın tam anlamıyla sağlanamadığını ve TFRS uyumunun kısmen farklılaştığını ortaya koymaktadır.

TMS 29 kapsamında özkaynak kalemlerine ilişkin açık ve ayrıntılı bir düzenleme bulunmamakla birlikte, uygulamada özkaynak kalemlerinin niteliğine göre farklı yaklaşımlar benimsendiği görülmektedir. İşletmede kalmaya devam eden özkaynak kalemlerinin düzeltmeye tabi tutulması, buna karşılık işletmeden çıkması muhtemel kalemlerin kapsam dışında bırakılması uygulama kolaylığı açısından tercih edilen bir yöntem olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, 2004 yılındaki son enflasyon muhasebesi uygulaması ile 2026 yılı arasındaki dönem, finansal tablo kalemlerinde önemli ölçüde değer farklılıklarının oluştuğu uzun bir süreçtir. Bu durum, enflasyonun birikimli etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu nedenle bazı çalışmalarda endeksleme sürecinin başlangıç yılı olarak 2004'ün referans alınabileceği ifade edilmektedir.

Sonuç olarak, yüksek enflasyon ortamında faaliyet gösteren işletmeler açısından TMS 29 uygulamaları, finansal raporlamanın gerçeği yansıtma düzeyini artırmakla birlikte önemli teknik ve kurumsal hazırlık gerektirmektedir. Özellikle 2026 yılı itibarıyla işletmelerin veri altyapısı, insan kaynağı ve sistemsel uyum düzeylerinin standardın etkin uygulanması açısından belirleyici olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, enflasyon muhasebesinin etkinliği yalnızca standart metnine değil, aynı zamanda uygulama kapasitesine de doğrudan bağlıdır.

KAYNAKÇA

Agbede, J. O., Siyanbola, T. T., Ajibol, H. O., Ajobiewe, E. C., & Ajani, S. O. (2025). Impact of hyperinflation on IAS 29 financial reporting in Nigeria: A comparative analysis. Umaru Musa Yar'adua University Journal of Business Administration and Management, 1(1–2).

Aras, G. (2013). Finansal Analiz (Ünite 3), Finansal Yönetim, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2610, Eskişehir.

Çetin, Ö. O., & Bozdoğan, T. (2023). Enflasyon muhasebesine geri dönüş: Enflasyon muhasebesi konulu makalelerin bibliyometrik analizi. DergiPark. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3485130

Doğan, Ö. (2023). Enflasyon muhasebesi ile ilgili yasal düzenlemelerin finansal raporlama çerçeveleri kapsamında karşılaştırmalı değerlendirilmesi. Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4(2), 190–209.

Hicyorulmaz, E., Akdoğan, H., (2023). Enflasyonun İşletme Finansal Tabloları Üzerindeki Etkileri. Journal of Management Theory and Practices Research, 4(2), 114 – 128

İSMMMO, 08.05.2023 tarihinde https://www.ismmmo.org.tr/Mevzuat/1-Seri-No-lu-MuhasebeSistemi-Uygulama-Genel-Tebligi-26-12-1992 adresinden alındı.

İstanbul Bağımsız Denetim A.Ş. (2026, 9 Ocak). Enflasyon muhasebesi (TMS 29) ve denetim: Gerçek rakamlara dönüş. https://www.istanbulbagimsizdenetim.com.tr/2026/01/09/enflasyon-muhasebesi-tms-29-ve-denetim-gercek-rakamlara-donus/

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu KGK. (2026). TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı.

Kayantaş, B., Muhammet Kerem Güneş Güneş, M. K., & Serdar Gücüm Gücüm, S. (2026). Türkiye'de enflasyon faiz ve büyümenin yurt içi tasarruflar üzerindeki etkisi: Genişletilmiş ARDL ve Toda-Yamamoto analizi. Journal of Public Economy and Public Financial Management, 6(1), 18–42. https://doi.org/10.71284/jpepfm.2026612

Keleş, D. (2015). TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı Çerçevesinde Finansal Tabloların Düzeltilmesi ve Finansal Analiz Sonuçları Üzerine Etkileri. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(3), 31–52. https://doi.org/10.12780/uusbd.38638

Mahfi Eğilmez Parasız, İ. (2020). Makro ekonomi. Ezgi Kitabevi.

Noyan, E. (2023). Enflasyon, deflasyon ve döngüsel politikalar. Kafka Kitap Kafe Yayınları.

Özulucan, A. (2002). Enflasyon muhasebesi uygulamaları.

Resmi Gazete, 26.12.1992 tarih ve 21447 Sayı.

Saraç, E. (2024). TMS 29 yüksek enflasyonlu ekonomilerde finansal raporlama standardının uygulanması ve sağlık işletmesi üzerine analizi. Ostim Teknik Üniversitesi Akademik Araştırmalar Dergisi, 16(3), 1920–1934.

Seyidoğlu, H. (2017). Ekonomi biliminin temelleri. Güzem Can Yayınları.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2026). Tüketici fiyatları (TÜFE) verileri. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatlari

Umut, E. (2024). IAS 29 Financial Reporting Standard in High Inflation Economies: A Hypothetical Study. Journal of Economics and Business Issues. https://jebi-academic.org/index.php/jebi/article/view/99

Yenisu, E. (2022). Enflasyonun finansal tablolara etkisi ve enflasyon muhasebesi. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 14(27), 717–741.

World Bank. (2025). World Development Indicators.

BAĞIMSIZ DENETİMDE YAPAY ZEKÂ VE FİNANSAL RAPORLAMA GÜVENİLİRLİĞİ

Dr. Gülnur UÇAR
Bağımsız Araştırmacı,
simsekgulnur@gmail.com - 0000-0002-0692-4728
Dr. Abdallah ALMOUSA
Bağımsız Araştırmacı,
dr.abdullah.musaoglu@gmail.com - 0009-0002-9984-9444

ÖZET

Dijital dönüşüm süreci, muhasebe ve bağımsız denetim uygulamalarında önemli değişimlere yol açmakta; büyük veri analitiği, makine öğrenmesi, doğal dil işleme ve üretken yapay zekâ teknolojilerinin denetim süreçlerine entegrasyonu giderek hızlanmaktadır. Yapay zekâ destekli uygulamalar, yüksek hacimli finansal verilerin kısa sürede analiz edilmesine, olağandışı işlemlerin tespit edilmesine ve denetim süreçlerinin etkinliğinin artırılmasına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte algoritmik önyargı, veri güvenliği, açıklanabilirlik eksikliği ve etik riskler gibi unsurlar, yapay zekâ kullanımının denetim güvenilirliği üzerindeki etkilerinin bütüncül biçimde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, yapay zekâ teknolojilerinin bağımsız denetim ve finansal raporlama güvenilirliği üzerindeki etkilerini incelemek ve literatürde sınırlı düzeyde ele alınan yapay zekâ–denetim güvenilirliği ilişkisini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendiren kavramsal bir Yapay Zekâ Destekli Denetim Güvenilirlik Modeli önermektir. Araştırma kapsamında ulusal ve uluslararası literatür kavramsal bir çerçeve içinde değerlendirilmiş; yapay zekânın denetim kalitesi, finansal raporlama güvenilirliği ve paydaş güveni üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Bulgular, yapay zekânın denetim süreçlerinde önemli fırsatlar sunduğunu; ancak güvenilirliğin yalnızca teknolojik kapasiteyle değil veri kalitesi, algoritma doğruluğu, denetçi uzmanlığı, etik yönetişim ve düzenleyici uyum unsurlarının birlikte değerlendirilmesiyle sağlanabileceğini göstermektedir. Çalışmada önerilen Yapay Zekâ Destekli Denetim Güvenilirlik Modelinin, gelecekte gerçekleştirilecek ampirik araştırmalar için teorik bir çerçeve sunarak ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, bağımsız denetim, denetim kalitesi, finansal raporlama güvenilirliği, dijital denetim

1. GİRİŞ

Küresel ölçekte hızlanan dijital dönüşüm, işletmelerin finansal bilgi üretme, raporlama ve denetim süreçlerinde önemli değişimlere yol açmaktadır. Özellikle büyük veri analitiği, makine öğrenmesi ve yapay zekâ teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, finansal verilerin işlenme ve değerlendirilme biçimini yeniden şekillendirmektedir**.** Geleneksel denetim uygulamalarında örnekleme yöntemleri yaygın olarak kullanılırken, yapay zekâ destekli sistemler işlem popülasyonunun tamamının analiz edilmesine olanak sağlayarak denetim kapsamını genişletmektedir.

Bağımsız denetimin temel amacı, finansal tabloların gerçeğe uygun ve güvenilir bilgi sunup sunmadığı konusunda paydaşlara makul güvence sağlamaktır. Denetim güvenilirliği, yalnızca denetim sonucunda verilen görüşle değil; denetim sürecinde kullanılan yöntemlerin etkinliği, elde edilen kanıtların yeterliliği ve denetim sürecinin şeffaflığı ile de ilişkilidir.

Literatürde yapay zekâ destekli denetim süreçleri çoğunlukla verimlilik, hata tespiti ve operasyonel faydalar çerçevesinde ele alınmaktadır. Buna karşılık denetim güvenilirliğinin veri kalitesi, denetçi muhakemesi ve yönetişim uygulamalarıyla birlikte nasıl şekillendiği daha sınırlı biçimde tartışılmıştır.

2. LİTERATÜR VE KAVRAMSAL ARKA PLAN

2.1. Yapay Zekânın Denetim Süreçlerindeki Kullanımı

Yapay zekâ teknolojilerinin muhasebe ve denetim süreçlerine entegrasyonu, son yıllarda finansal bilgi sistemlerinde yaşanan dijital dönüşümün en önemli unsurlarından biri hâline gelmiştir. Büyük veri analitiği, makine öğrenmesi, doğal dil işleme ve robotik süreç otomasyonu gibi teknolojiler, denetim faaliyetlerinin daha geniş veri setleri üzerinde yürütülmesine ve denetim süreçlerinin etkinliğinin artırılmasına olanak sağlamaktadır (Issa, Sun ve Vasarhelyi, 2016; Appelbaum, Kogan ve Vasarhelyi, 2017).

Geleneksel denetim uygulamalarında denetçiler çoğunlukla örnekleme yöntemlerinden yararlanırken, yapay zekâ destekli sistemler işlem popülasyonunun tamamının analiz edilmesine imkân tanımaktadır. Bu durum, finansal tablo yanlışlıklarının, olağan dışı işlemlerin ve potansiyel hile göstergelerinin daha etkin biçimde belirlenmesini sağlamaktadır. Appelbaum vd. (2017), veri analitiği ve yapay zekâ uygulamalarının denetim kanıtlarının kapsamını genişleştirdiğini ve risk odaklı denetim yaklaşımını güçlendirdiğini vurgulamaktadır.

Denetim sürecinin planlama aşamasında yapay zekâ sistemleri; geçmiş dönem finansal verilerini, işlem örüntülerini ve risk göstergelerini analiz ederek yüksek risk taşıyan alanların belirlenmesine katkı sağlamaktadır. Makine öğrenmesi algoritmaları, geçmiş dönemlerde ortaya çıkan hata ve usulsüzlüklerden öğrenerek benzer risklerin gelecekteki işlemlerde ortaya çıkma olasılığını tahmin edebilmektedir (Issa vd., 2016). Böylece denetim kaynaklarının daha etkin kullanılması ve denetçilerin kritik risk alanlarına odaklanması mümkün olmaktadır.

Kanıt toplama ve test süreçlerinde veri madenciliği, örüntü tanıma ve anomali tespit algoritmaları yaygın biçimde kullanılmaktadır. Yapay zekâ uygulamaları milyonlarca işlem kaydını kısa sürede analiz ederek olağan dışı işlem kalıplarını belirleyebilmekte ve geleneksel

yöntemlerle tespit edilmesi güç olan riskli işlemleri ortaya çıkarabilmektedir. Özellikle gelir manipülasyonu, sahte belge kullanımı, mükerrer ödeme işlemleri ve olağan dışı muhasebe kayıtlarının belirlenmesinde yapay zekâ uygulamalarının önemli avantajlar sunduğu belirtilmektedir (Kokina ve Davenport, 2017).

Bununla birlikte yapay zekâ uygulamalarının denetim süreçlerinde kullanımı bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Algoritmaların karar alma süreçlerinin yeterince açıklanamaması, veri gizliliği ve veri güvenliği sorunları, siber güvenlik tehditleri ile algoritmik önyargılar bu risklerin başında gelmektedir (Munoko, Brown-Liburd ve Vasarhelyi, 2020; Mpofu, 2023). Yapay zekâ uygulamalarının denetim süreçlerine entegrasyonunda yalnızca teknolojik yeterlilik değil; etik ilkeler, yönetişim mekanizmaları, insan denetçinin mesleki muhakemesi ve düzenleyici uyum gereklilikleri de dikkate alınmalıdır.

2.2. Denetim Kalitesi ve Güvenilirlik Boyutları

Denetim faaliyetlerinin temel amacı, finansal tabloların önemli yanlışlıklar içerip içermediğine ilişkin makul güvence sağlayarak finansal bilgi kullanıcılarının karar alma süreçlerini desteklemektir. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi, denetim faaliyetlerinin belirli kalite standartları çerçevesinde yürütülmesine ve paydaşlar tarafından güvenilir olarak algılanmasına bağlıdır. Denetim kalitesi ve denetim güvenilirliği kavramları, bağımsız denetim literatürünün temel araştırma alanları arasında yer almaktadır.

Denetim kalitesi kavramına ilişkin en yaygın kabul gören tanımlardan biri DeAngelo (1981) tarafından yapılmıştır. Buna göre denetim kalitesi, denetçinin finansal tablolardaki önemli yanlışlıkları tespit etme ve bu yanlışlıkları raporlama olasılığının birleşimi olarak ifade edilmektedir. Bu yaklaşım, denetim kalitesinin yalnızca teknik yeterlilikle değil, aynı zamanda bağımsızlık ve mesleki dürüstlük ilkeleriyle de ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonraki yıllarda yapılan çalışmalar, denetim kalitesinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Francis (2011) ve Knechel vd. (2013), denetim kalitesinin denetçi özellikleri, denetim süreci, kullanılan yöntemler, kurumsal yapı ve düzenleyici çevre gibi birçok faktörden etkilendiğini belirtmektedir. Bu kapsamda denetim kalitesi yalnızca denetim sonucunda verilen görüşle değil, denetim sürecinin bütününde ortaya çıkan performans ile değerlendirilmektedir.

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB, 2014) tarafından yayımlanan Denetim Kalitesi Çerçevesi, denetim kalitesini girdi, süreç, çıktı ve çevresel faktörler olmak üzere dört temel boyutta ele almaktadır. Girdi faktörleri; denetçinin bilgi düzeyi, deneyimi, etik değerlere bağlılığı ve bağımsızlığını kapsamaktadır. Süreç faktörleri ise risk değerlendirmesi, kanıt toplama, mesleki muhakeme ve kalite kontrol uygulamalarını içermektedir. Çıktılar denetim raporları ve paydaş güveni ile ilişkilendirilirken, çevresel faktörler düzenleyici yapı, kurumsal yönetim ve piyasa koşullarını kapsamaktadır.

Denetim güvenilirliği kavramı ise denetim sonucunda sunulan görüşün doğruluğu ve paydaşlar tarafından güvenilir kabul edilmesiyle ilişkilidir. Güvenilir bir denetim süreci, yeterli ve uygun denetim kanıtına dayanmalı, bağımsız şekilde yürütülmeli ve uluslararası standartlara uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Finansal bilgi kullanıcılarının denetim raporlarına duyduğu güven,

sermaye piyasalarının etkin işleyişi açısından kritik öneme sahiptir (Francis, 2011; IAASB, 2014).

Mesleki şüphecilik, denetim güvenilirliğinin temel belirleyicilerinden biridir. Uluslararası Denetim Standartları'na göre denetçiler, elde edilen bilgileri eleştirel bakış açısıyla değerlendirmeli ve yönetim tarafından sunulan açıklamaları sorgulayıcı bir yaklaşımla incelemelidir. Özellikle karmaşık finansal işlemler ve yüksek hile riskinin bulunduğu alanlarda mesleki şüphecilik, denetim kalitesinin artırılmasında önemli rol oynamaktadır (Hurtt, 2010).

Denetim kanıtının kalitesi de güvenilirliğin önemli unsurlarından biridir. Denetim görüşünün doğruluğu, kullanılan kanıtların yeterliliği ve uygunluğu ile doğrudan ilişkilidir. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle birlikte veri kaynaklarının çeşitlenmesi ve işlem hacimlerinin artması, denetim kanıtı kavramının kapsamını da genişletmiştir. Günümüzde veri analitiği ve yapay zekâ uygulamaları sayesinde çok daha büyük veri setleri üzerinde inceleme yapılabilmekte ve daha kapsamlı kanıt elde edilebilmektedir.

Dijital dönüşüm süreci, denetim kalitesi ve güvenilirliği kavramlarına yeni boyutlar kazandırmıştır. Geleneksel denetim yaklaşımında denetçi uzmanlığı ve bağımsızlığı ön planda iken, günümüzde veri kalitesi, algoritma doğruluğu, siber güvenlik ve teknolojik altyapı gibi unsurlar da denetim güvenilirliğini etkileyen faktörler arasında değerlendirilmektedir. Özellikle yapay zekâ destekli denetim uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte güvenilirlik kavramı yalnızca insan faktörüne değil, aynı zamanda kullanılan teknolojik sistemlerin doğruluğuna ve açıklanabilirliğine de bağlı hâle gelmiştir.

Uluslararası uygulamalar incelendiğinde, büyük denetim şirketlerinin yapay zekâ ve veri analitiği yatırımlarını önemli ölçüde artırdığı görülmektedir. Deloitte tarafından geliştirilen Omnia, PwC tarafından kullanılan Halo, EY Helix ve KPMG Clara platformları; yüksek hacimli finansal verilerin analiz edilmesi, risk değerlendirmesi yapılması ve sürekli denetim faaliyetlerinin desteklenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu sistemler sayesinde denetçiler yalnızca örneklem üzerinden değil, işlem popülasyonunun tamamı üzerinden değerlendirme yapabilmektedir (Kokina ve Davenport, 2017).

Ülke uygulamaları açısından değerlendirildiğinde, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde yapay zekâ destekli denetim uygulamalarının daha yaygın olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde düzenleyici kurumlar ve meslek örgütleri veri analitiği, otomasyon ve yapay zekâ kullanımına ilişkin rehberler yayımlayarak denetim mesleğinin dijital dönüşümünü desteklemektedir. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde teknolojik altyapı eksiklikleri, veri kalitesi sorunları ve uzman insan kaynağı yetersizlikleri nedeniyle yapay zekâ uygulamalarının denetim süreçlerine entegrasyonu daha sınırlı düzeyde gerçekleşmektedir (Mpofu, 2023; Noordin vd., 2022).

Ampirik çalışmalar da yapay zekânın denetim kalitesine olumlu katkılar sağlayabileceğini göstermektedir. Fedyk (2022), büyük denetim firmalarının yapay zekâ yatırımlarının finansal tablo yeniden düzenleme olasılığını azalttığını, denetim maliyetlerini düşürdüğünü ve denetim süreçlerinin etkinliğini artırdığını ortaya koymuştur. Ayrıca güncel araştırmalar, hem müşteri işletmelerin hem de denetim firmalarının yapay zekâ teknolojilerini kullanmasının denetim raporu gecikmesini azalttığını ve finansal raporlama kalitesini artırdığını göstermektedir. Bu

bulgular, yapay zekânın yalnızca operasyonel verimlilik sağlamadığını, aynı zamanda denetim kalitesi ve güvenilirliğinin artırılmasına da katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

3. LİTERATÜRÜN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

3.1. Yapay Zekâ, Bağımsız Denetim ve Finansal Raporlama Güvenilirliği

Bu çalışmada yararlanılan ulusal ve uluslararası literatür, yapay zekâ, bağımsız denetim, denetim kalitesi ve finansal raporlama güvenilirliği arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalardan seçilmiştir. Literatür değerlendirmesinde özellikle son yıllarda yayımlanan ampirik ve kavramsal çalışmalara ağırlık verilmiş, ayrıca konunun düzenleyici boyutunu ortaya koymak amacıyla meslek kuruluşları ve düzenleyici kurumların güncel rehberlerinden yararlanılmıştır.

Son yıllarda yapay zekâ teknolojilerinin muhasebe ve bağımsız denetim süreçlerinde kullanımına yönelik çalışmaların sayısında önemli bir artış görülmektedir. Mevcut araştırmalar ağırlıklı olarak yapay zekânın denetim kalitesi, finansal raporlama güvenilirliği ve denetçi karar süreçleri üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır.

Yapay zekâ destekli uygulamaların denetçi muhakemesi üzerindeki etkileri literatürde öne çıkan araştırma alanlarından biridir. Brown-Liburd, Issa ve Lombardi (2015), büyük veri ve yapay zekâ uygulamalarının denetçi karar süreçlerini dönüştürdüğünü, ancak teknolojik çıktılara aşırı güvenin mesleki muhakeme açısından bazı riskler oluşturabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle yapay zekâ sistemlerinin, denetçi uzmanlığının yerine geçen değil, denetçinin değerlendirme sürecini destekleyen araçlar olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Literatürde ayrıca yapay zekâ uygulamalarının etik ve yönetişim boyutlarına da dikkat çekilmektedir. Algoritmik önyargılar, veri güvenliği sorunları, açıklanabilirlik eksikliği ve teknolojiye aşırı bağımlılık gibi unsurların denetim güvenilirliğini olumsuz etkileyebileceği ifade edilmektedir. Bu nedenle güncel çalışmalar, yapay zekâ uygulamalarının yalnızca teknolojik faydalar açısından değil, etik ilkeler ve yönetişim mekanizmaları çerçevesinde de değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Genel olarak literatür, yapay zekânın denetim süreçlerinin etkinliğini artırma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte güvenilir denetim sonuçlarının oluşmasında teknolojik kapasitenin tek başına yeterli olmadığı; denetçi muhakemesi, mesleki uzmanlık ve yönetişim uygulamalarının da belirleyici rol oynadığı görülmektedir.

3.2. Literatürün Karşılaştırmalı Analizi

Uluslararası literatürde yapay zekânın bağımsız denetim ve finansal raporlama süreçlerine etkilerini inceleyen çalışmaların son yıllarda önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bununla birlikte mevcut araştırmaların odak noktaları, yöntemleri ve ulaştıkları sonuçlar bakımından farklılık göstermektedir. Çalışmalar genel olarak denetim kalitesi, hile tespiti, finansal raporlama güvenilirliği ve yönetişim riskleri olmak üzere dört temel eksende yoğunlaşmaktadır.

Denetim kalitesi üzerine odaklanan çalışmalar, yapay zekâ uygulamalarının denetim süreçlerinde verimlilik ve doğruluk artışı sağladığını ortaya koymaktadır. Özellikle Fedyk

(2022), büyük denetim firmalarının yapay zekâ yatırımlarının finansal tablo yeniden düzenleme olasılığını azaltabildiğini ve denetim süreçlerinin etkinliğini artırdığını belirtmektedir. Benzer şekilde Rahman (2024), denetim firmaları ile müşterilerin yapay zekâ teknolojilerini birlikte kullanmalarının denetim rapor gecikmelerini azalttığını ve denetim kalitesini olumlu etkilediğini göstermektedir. Bu çalışmaların ortak noktası, yapay zekânın denetim kalitesini artıran bir unsur olarak değerlendirilmesidir.

Hile tespiti ve finansal raporlama güvenilirliği alanındaki araştırmalar ise yapay zekânın özellikle anomali tespiti ve finansal tablo manipülasyonlarının belirlenmesinde önemli avantajlar sağladığını ortaya koymaktadır. Ashtiani ve Raahemi (2022), makine öğrenmesi ve veri madenciliği tekniklerinin geleneksel yöntemlere kıyasla daha yüksek tespit kapasitesine sahip olduğunu belirtirken, Jan (2021) derin öğrenme modellerinin finansal tablo hilelerinin belirlenmesinde yüksek doğruluk oranlarına ulaşabildiğini göstermektedir. Benzer şekilde araştırmalar, yapay zekâ tabanlı sistemlerin karmaşık hile örüntülerini belirlemede başarılı olduğunu; ancak sonuçların veri kalitesi ve model tasarımına bağlı olarak değişebildiğini vurgulamaktadır.

Diğer taraftan yönetişim ve etik boyutu inceleyen araştırmalar, yapay zekânın sağladığı avantajların yanında önemli riskler de içerdiğini ortaya koymaktadır. Mpofu (2023) ve Munoko vd. (2020), algoritmik önyargı, açıklanabilirlik eksikliği, veri gizliliği ve denetçinin teknolojiye aşırı bağımlı hâle gelmesi gibi risklerin denetim güvenilirliği üzerinde olumsuz etkiler oluşturabileceğini belirtmektedir. Hu vd. (2023) ise yapay zekâ uygulamalarının başarısında yalnızca teknolojik kapasitenin değil, kurumsal yönetişim ve yönetici farkındalığının da belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde literatürde üç önemli ortak sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Birincisi, yapay zekâ teknolojileri denetim süreçlerinin etkinliğini ve doğruluğunu artırmaktadır. İkincisi, yapay zekâ destekli sistemler hata ve hile tespitinde finansal raporlama güvenilirliğini güçlendirmektedir. Üçüncüsü ise bu faydaların sürdürülebilir biçimde elde edilebilmesi için güçlü veri yönetişimi, açıklanabilirlik ve etik denetim mekanizmalarına ihtiyaç bulunmaktadır.

Mevcut çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, denetim kalitesi, yapay zekâ uygulamaları ve finansal raporlama güvenilirliği arasındaki ilişki çoğunlukla parçalı biçimde ele alınmaktadır. Bu çalışma, finansal raporlama güvenilirliğinin oluşumunda teknolojik altyapının, denetçi uzmanlığının ve yönetişim uygulamalarının oynadığı rolü bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmektedir.

Çizelge 1. Yapay Zekâ ve Denetim Literatürünün Karşılaştırmalı Analizi

Çalışma	Odak Noktası	Temel Bulgular	Finansal Raporlama Güvenilirliğine Etkisi	Literatürde Kalan Boşluk
Fedyk vd. (2022)	Denetim kalitesi	Yapay zekâ yatırımlarının denetim sonuçlarını	Finansal tabloların doğruluğu ve güvenilirliği güçlenmektedir.	Denetçi muhakemesi ve yönetişim mekanizmaları

		iyileştirdiği ve yeniden düzenleme olasılığını azaltabildiği belirtilmiştir.		model düzeyinde ele alınmamıştır.
Rahman vd. (2024)	Denetim verimliliği ve kalitesi	Denetim firmaları ve müşteriler tarafından yapay zekâ kullanımının denetim raporu gecikmesini azaltabildiği ve kaliteyi desteklediği gösterilmiştir.	Finansal bilgilerin zamanlılığı ve güvenilirliği desteklenmektedir.	İnsan muhakemesi ve yönetişim boyutları bütünleşik bir model içinde açıklanmamıştır.
Noordin vd. (2022)	Denetçi algıları	Dış denetçilerin yapay zekâyı denetim kalitesini ve doğruluğu artıran bir araç olarak algıladığı belirlenmiştir.	Denetim kalitesindeki artış güvenilir raporlamayı desteklemektedir.	Finansal raporlama güvenilirliği sonuç değişkeni olarak doğrudan modellenmemiştir.
Ashtiani ve Raahemi (2022)	Hile tespiti	Makine öğrenmesi ve veri madenciliği yöntemlerinin finansal tablo hilelerini tespit etmede yüksek potansiyel taşıdığı ortaya konulmuştur.	Finansal tablo manipülasyonlarının azaltılmasına katkı sağlayabilir.	Denetim sürecinin insan, yönetişim ve raporlama boyutları birlikte incelenmemiştir.
Jan (2021)	Derin öğrenme	Derin öğrenme modellerinin finansal tablo hilelerinin belirlenmesinde yüksek doğruluk oranlarına ulaşabildiği gösterilmiştir.	Finansal bilgi kalitesi ve doğrulanabilirlik güçlenmektedir.	Model ağırlıklı olarak teknik tespit başarısına odaklanmış; denetçi faktörü sınırlı kalmıştır.
Mpofu (2023)	Etik ve yönetişim	Yapay zekâ kullanımında açıklanabilirlik, etik riskler, veri gizliliği ve	Güvenilirliğin sürdürülebilirliği yönetişim mekanizmalarına bağlıdır.	Teknoloji, denetçi muhakemesi ve finansal raporlama güvenilirliği

		teknolojiye aşırı bağımlılık sorunları vurgulanmıştır.		arasındaki ilişki bütünleşik olarak modellenmemiştir.
Hu vd. (2023)	Yapay zekâ yönetişimi	İş denetiminde yapay zekâ uygulamalarının başarısında kurumsal yönetişim, yönetici farkındalığı ve karar destek mekanizmalarının belirleyici olduğu ortaya konulmuştur.	Finansal raporlama güvenilirliği kurumsal destek ve yönetişimle güçlenmektedir.	Denetim güvenilirliğini teknoloji-denetçi-yönetişim etkileşimi üzerinden açıklayan bütünleşik model sunulmamıştır.
Apalı vd. (2022)	Denetçilerin yapay zekâ algısı	Denetimde yapay zekâ kullanımı ve kullanım kolaylığının denetim kalitesini artırdığı belirlenmiştir.	Denetim kalitesindeki artış finansal raporlama güvenilirliğini desteklemektedir.	Çalışma algı düzeyinde kalmış; finansal raporlama güvenilirliğiyle kuramsal ilişki sınırlı açıklanmıştır.
Özçetin (2022)	Muhasebe denetiminde yapay zekâ	Yapay zekânın muhasebe ve denetim süreçlerinde fırsatlar ve riskler oluşturduğu belirtilmiştir.	Güvenilir finansal raporlama açısından yapay zekânın hem avantaj hem de sınırlılıklar içerdiğini göstermektedir.	Ampirik test veya model temelli bütünleşik açıklama bulunmamaktadır.
Kaya (2024)	Bibliyometrik analiz	Yapay zekâ ve denetim alanındaki yayınların eğilimleri ortaya konulmuş; alanın gelişen bir araştırma sahası olduğu belirlenmiştir.	Türkiye'de finansal raporlama güvenilirliği bağlamında yeni çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.	Nedensel ilişki, denetçi muhakemesi ve yönetişim mekanizmaları açıklanmamıştır.
Işık (2024)	Uluslararası çalışmaların bibliyometrik analizi	Yapay zekâ ve denetim alanındaki uluslararası çalışmaların son yıllarda arttığı görülmüştür.	Finansal raporlama güvenilirliği çalışmalarının önem kazandığını göstermektedir.	Bibliyometrik düzeyde kalmış; sınanabilir teorik model geliştirilmemiştir.

Leocádio vd. (2024)	Yapay zekâ-denetim kavramsal çerçevesi	Yapay zekânın denetim uygulamalarını dönüştürdüğü ve denetim pratikleri için kavramsal bir çerçeveye ihtiyaç bulunduğu belirtilmiştir.	Denetim sürecinin sistematik, izlenebilir ve teknolojiyle uyumlu yürütülmesini desteklemektedir.	Finansal raporlama güvenilirliği nihai sonuç değişkeni olarak doğrudan ele alınmamıştır.
FRC (2025)	Yapay zekâ kullanımında denetim dokümantasyonu	Yapay zekâ araçlarının denetimde kullanımında insan gözetimi, dokümantasyon ve denetim kanıtının izlenebilirliği vurgulanmıştır.	Denetim kanıtının hesap verebilirliği ve izlenebilirliği güçlenmektedir.	Rehber niteliğindedir; akademik ve test edilebilir kavramsal model sunmamaktadır.
FRC (2026)	Üretken ve ajan tabanlı yapay zekâ denetimi	GenAI ve agentic AI araçlarının denetim kalitesi açısından fayda ve riskler içerdiği; mesleki muhakeme ve risk azaltıcı faaliyetlerin korunması gerektiği belirtilmiştir.	İnsan gözetimi ve kalite kontrol sağlandığında finansal raporlama güvenilirliğini destekleyebilir.	Teknoloji-denetçi-yönetişim etkileşimini finansal raporlama güvenilirliğiyle ilişkilendiren akademik model içermemektedir.

Kaynak: Yazar tarafından ilgili literatür ve düzenleyici rehberlerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Çizelge 1'de yer alan çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, araştırmaların büyük ölçüde yapay zekânın denetim verimliliği, hata tespiti, hile analizi ve operasyonel performans üzerindeki etkilerine odaklandığı görülmektedir. Buna karşılık veri kalitesi, algoritmik doğruluk, denetçi muhakemesi, mesleki şüphecilik ve yönetişim mekanizmalarının birlikte denetim güvenilirliğini nasıl şekillendirdiğini açıklayan bütünleşik modeller oldukça sınırlıdır. Ayrıca mevcut çalışmaların önemli bir bölümü teknoloji veya yönetişim boyutlarından yalnızca birine odaklanırken, bu unsurların etkileşimli etkilerini incelememektedir. Bu araştırma, güvenilir denetim çıktılarının oluşmasında teknolojik altyapı, insan uzmanlığı ve yönetişim uygulamalarının etkileşimli rolünü açıklamaya odaklanmaktadır.

4. ÖNERİLEN MODEL VE KAVRAMSAL DEĞERLENDİRME

Literatürden elde edilen bulgular, yapay zekâ destekli uygulamaların finansal raporlama güvenilirliğine katkısının doğrudan değil, çeşitli mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştiğini göstermektedir. Teknolojik doğruluk, denetçi muhakemesi ve yönetişim uygulamaları bu sürecin temel belirleyicileri olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada, yapay zekâ destekli denetim güvenilirliğini yalnızca teknik kapasiteyle değil, insan ve kurum temelli güvence mekanizmalarıyla açıklayan bütünleşik bir model önerilmektedir.

Önerilen model, denetim güvenilirliğinin teknoloji, denetçi ve kurumsal yönetişim unsurlarının birlikte işlemesi sonucunda ortaya çıktığını kabul etmektedir. Teknolojik doğruluk, yapay zekâ sistemlerinden elde edilen çıktının güvenilirliğini; insan muhakemesi, bu çıktıların mesleki değerlendirmeye dönüştürülmesini; yönetişimsel güvence ise sürecin etik, şeffaf ve düzenlemelere uygun biçimde yürütülmesini açıklamaktadır. Bu doğrultuda model, birbirini tamamlayan üç temel boyut üzerine inşa edilmiştir.

Önerilen model, "Yapay Zekâ Destekli Denetim Güvenilirliği Mekanizma Modeli" olarak adlandırılabilir. Modelde teknolojik boyut bağımsız değişken kümesini; denetim kalitesi ve denetim güvenilirliği aracı mekanizmaları; finansal raporlama güvenilirliği ise nihai sonuç değişkenini oluşturmaktadır. Denetçi uzmanlığı ve mesleki şüphecilik, yapay zekâ destekli denetim süreçlerinde denetim kalitesi ve denetim güvenilirliğini etkileyen düzenleyici değişkenler olarak konumlandırılmaktadır. Yönetişim ve düzenleyici uyum boyutu ise algoritmik risklerin güvenilirlik üzerindeki olumsuz etkisini sınırlayan koruyucu mekanizma işlevi görmektedir.

Önerilen modelde yapay zekâ teknolojilerinin finansal raporlama güvenilirliğine etkisinin doğrudan değil, büyük ölçüde denetim kalitesi ve denetim güvenilirliği aracılığıyla gerçekleştiği varsayılmaktadır. Başka bir ifadeyle yapay zekâ uygulamaları; risk değerlendirme, kanıt toplama, anomali tespiti ve denetim kapsamının genişletilmesi yoluyla denetim süreçlerinin etkinliğini artırmakta, bu kalite artışı ise finansal tabloların doğruluğu, şeffaflığı ve güvenilirliğine yansımaktadır. Bu yaklaşım, finansal raporlama güvenilirliğini yapay zekâ kullanımının doğrudan çıktısı olarak değil, yapay zekâ destekli denetim sürecinin niteliğine bağlı bir sonuç değişkeni olarak konumlandırmaktadır.

Modelin birinci boyutu teknolojik boyuttur. Bu boyut; veri kalitesi, algoritma doğruluğu, sistem entegrasyonu ve siber güvenlik unsurlarını kapsamaktadır. Yapay zekâ sistemlerinin üreteceği sonuçların güvenilirliği, kullanılan verilerin doğruluğuna, model performansına ve sistemin güvenli işleyişine bağlıdır. Teknolojik altyapının güvenilirliği, modelin ilk belirleyici katmanı olarak kabul edilmektedir.

İkinci boyut denetim boyutudur. Bu boyut; denetçi uzmanlığı, mesleki şüphecilik, mesleki muhakeme ve denetim kanıtının niteliği gibi unsurları içermektedir. Yapay zekâ önemli analiz kapasitesi sunmakla birlikte, nihai değerlendirme ve yorumlama süreci insan denetçinin sorumluluğunda kalmaktadır. Denetçinin bilgi düzeyi ve deneyimi, yapay zekâ tarafından üretilen çıktıları doğru yorumlamada kritik öneme sahiptir.

Model kapsamında denetçi uzmanlığı ve mesleki şüphecilik yalnızca denetim boyutunun bileşenleri olarak değil, aynı zamanda yapay zekâ destekli denetim süreçlerinde hem denetim kalitesinin hem de denetim güvenilirliğinin oluşumunu etkileyen düzenleyici (moderatör) değişkenler olarak değerlendirilmektedir. Aynı yapay zekâ çıktısı, farklı uzmanlık düzeylerine sahip denetçiler tarafından farklı biçimlerde yorumlanabileceğinden, teknolojik doğruluğun denetim kalitesi ve denetim güvenilirliğine dönüşmesinde insan muhakemesi kritik rol oynamaktadır.

Üçüncü boyut yönetişim ve düzenleyici uyum boyutudur. Bu boyut; etik ilkeler, iç kontrol mekanizmaları, kurumsal yönetişim uygulamaları ve düzenleyici standartlara uyumu kapsamaktadır. Özellikle algoritmik önyargı, veri gizliliği ve açıklanabilirlik sorunları dikkate alındığında, yapay zekâ uygulamalarının güçlü yönetişim mekanizmalarıyla desteklenmesi denetim güvenilirliğinin korunmasında önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Model, söz konusu boyutların etkileşimi sonucunda önce denetim kalitesinin, ardından finansal raporlamanın güvenilirliğinin güçleneceğini varsaymaktadır. Başka bir ifadeyle teknolojik altyapı, denetçi yetkinliği ve yönetişim düzenekleri birlikte çalıştığında paydaş güveninin artması beklenmektedir. Boyutlardan herhangi birindeki zayıflık ise yapay zekâ uygulamalarının sağlayacağı faydaları sınırlayabilecektir. Bununla birlikte model, yapay zekâ kullanımının her koşulda denetim güvenilirliğini artıracağı varsayımına dayanmamaktadır. Düşük veri kalitesi, algoritmik önyargı, yetersiz denetçi yetkinliği veya zayıf yönetişim mekanizmalarının bulunduğu durumlarda beklenen etkinin sınırlı kalabileceği öngörülmektedir.

Bu nedenle önerilen model yalnızca kavramsal bir özet değil, aynı zamanda gelecekte gerçekleştirilecek ampirik araştırmalar için test edilebilir bir çerçeve niteliği taşımaktadır. Modelin özellikle aracı etkiler, düzenleyici etkiler ve koşullu ilişkiler açısından sınanması, yapay zekâ destekli denetim güvenilirliğinin daha derinlikli biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Görsel 1: Yapay Zekâ Destekli Denetim Güvenilirliği Mekanizma Modeli (Önerilen Kavramsal Model)

Modelde yer alan teknolojik altyapı, denetim süreçleri ve yönetişim mekanizmaları birbirinden bağımsız unsurlar olarak değil, denetim güvenilirliğini birlikte şekillendiren tamamlayıcı bileşenler olarak değerlendirilmektedir. Modelin temel varsayımı, veri kalitesi ve algoritma doğruluğu ile desteklenen teknolojik altyapının, denetçi uzmanlığı ve mesleki muhakeme ile birleşmesi ve uygun yönetişim mekanizmalarıyla desteklenmesi durumunda denetim kalitesi ile finansal raporlama güvenilirliğinin güçleneceğidir.

Görsel 1'de sunulan Yapay Zekâ Destekli Denetim Güvenilirlik Modeli, güvenilirliği üç belirleyici boyut ve iki sonuç düzeyi üzerinden açıklamaktadır. İlk sonuç düzeyi denetim kalitesi ve denetim güvenilirliği; nihai sonuç düzeyi ise finansal raporlama güvenilirliği ve paydaş güvenidir. Bu ayrım, modelin neden doğrudan teknoloji çıktısına değil, denetim sürecinin niteliğine odaklandığını göstermektedir.

4.1. Araştırma Önermeleri

Bu çerçeveden hareketle aşağıdaki önermeler geliştirilebilir:

P1: Veri kalitesi ve algoritma doğruluğu arttıkça yapay zekâ destekli denetim süreçlerinde denetim kalitesi artar.

P2: Denetim kalitesi, yapay zekâ destekli denetim uygulamaları ile finansal raporlama güvenilirliği arasındaki ilişkide aracı rol üstlenir.

P3: Denetçi uzmanlığı, yapay zekâ çıktılarının denetim kalitesine etkisini güçlendiren düzenleyici bir değişkendir.
P4: Mesleki şüphecilik, teknolojiye aşırı bağımlılığın denetim güvenilirliği üzerindeki olumsuz etkisini azaltır.

P5: Yönetişim ve düzenleyici uyum mekanizmaları, algoritmik önyargı ve açıklanabilirlik eksikliğinin denetim güvenilirliği üzerindeki olumsuz etkisini sınırlar.

P6: Denetim güvenilirliği arttıkça finansal raporlama güvenilirliği güçlenir.

5. SONUÇ

İnceleme sonucunda yapay zekânın denetim kapsamını genişlettiği, hata tespit kapasitesini artırdığı ve denetim faaliyetlerinin daha sistematik yürütülmesine katkı sağladığı görülmüştür. Bununla birlikte güvenilirliğin yalnızca teknolojik kapasiteye bağlı olmadığı; insan uzmanlığı ve kurumsal yönetişim unsurlarının da belirleyici rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Çalışmada önerilen Yapay Zekâ Destekli Denetim Güvenilirliği Mekanizma Modeli, denetim güvenilirliğinin teknolojik doğruluk, denetçi tecrübesi ve yönetişimsel güvence mekanizmalarının birlikte işleyişi sonucunda oluştuğunu savunmaktadır. Uygulama açısından, bağımsız denetim firmalarının yapay zekâ araçlarını yalnızca verimlilik sağlayan teknolojiler olarak değil, denetim kanıtı, mesleki muhakeme, açıklanabilirlik ve kalite kontrol süreçleriyle birlikte değerlendirmesi gerekmektedir. Düzenleyici kurumlar açısından ise algoritmik şeffaflık, insan gözetimi, denetim dokümantasyonu ve dijital yetkinlik eğitimleri öncelikli politika alanlarıdır.

Çalışmanın kavramsal nitelikte olması temel sınırlılığıdır. Ayrıca model belirli bir ülke, sektör veya denetim firması örneklemi üzerinde test edilmemiştir. Düşük veri kalitesi, açıklanabilirliği zayıf algoritmalar, yetersiz denetçi eğitimi ve zayıf iç kontrol sistemleri modelin öngördüğü güvenilirlik artışını sınırlayabilir. Gelecek çalışmalarda modelin bağımsız denetçilerden elde edilecek verilerle test edilmesi ve özellikle denetçi uzmanlığı ile yönetişim mekanizmalarının düzenleyici etkisinin ampirik olarak incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Apalı, A., Köse, E., & Aldemir, M. E. (2022). Denetçilerin yapay zekâya yönelik algılarının denetim kalitesine etkisi üzerine bir araştırma. Denetişim, (26-Ek Sayı), 32–44.

Appelbaum, D., Kogan, A., & Vasarhelyi, M. A. (2017). Big data and analytics in the modern audit engagement: Research needs. Auditing: A Journal of Practice & Theory, 36(4), 1–27. https://doi.org/10.2308/ajpt-51684

Ashtiani, M. N., & Raahemi, B. (2022). Financial statement fraud detection using machine learning and data mining: A systematic literature review. IEEE Access, 10, 72504–72525. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3187356

Brown-Liburd, H., Issa, H., & Lombardi, D. (2015). Behavioral implications of big data's impact on audit judgment and decision making and future research directions. Accounting Horizons, 29(2), 451–468. https://doi.org/10.2308/acch-51023

DeAngelo, L. E. (1981). Auditor size and audit quality. Journal of Accounting and Economics, 3(3), 183–199. https://doi.org/10.1016/0165-4101(81)90002-1

Fedyk, A., Hodson, J., Khimich, N., & Fedyk, T. (2022). Is artificial intelligence improving the audit process? Evidence from audit outcomes. Review of Accounting Studies, 27(3), 938–985. https://doi.org/10.1007/s11142-022-09697-x

Financial Reporting Council. (2025). *AI in audit: Illustrative example and documentation guidance*. Financial Reporting Council. Retrieved from https://www.frc.org.uk/library/standards-codes-policy/audit-assurance-and-ethics/guidance/ai-in-audit/

Financial Reporting Council. (2026). *Innovative new guidance supports audit firm adoption of emerging AI technologies*. Financial Reporting Council. Retrieved from https://www.frc.org.uk/news-and-events/news/2026/03/innovative-new-guidance-supports-audit-firm-adoption-of-emerging-ai-technologies/

Francis, J. R. (2011). A framework for understanding and researching audit quality. Auditing: A Journal of Practice & Theory, 30(2), 125–152. https://doi.org/10.2308/ajpt-50006

Hu, K.-H., Chen, F.-H., Hsu, M.-F., & Tzeng, G.-H. (2023). Governance of artificial intelligence applications in a business audit via a fusion fuzzy multiple rule-based decision-making model. Financial Innovation, 9, 117. https://doi.org/10.1186/s40854-022-00436-4

Hurtt, R. K. (2010). Development of a scale to measure professional skepticism. Auditing: A Journal of Practice & Theory, 29(1), 149–171. https://doi.org/10.2308/aud.2010.29.1.149

International Auditing and Assurance Standards Board. (2014). A framework for audit quality: Key elements that create an environment for audit quality. IFAC.

Issa, H., Sun, T., & Vasarhelyi, M. A. (2016). Research ideas for artificial intelligence in auditing: The formalization of audit and workforce supplementation. Journal of Emerging Technologies in Accounting, 13(2), 1–20. https://doi.org/10.2308/jeta-10511

Işık, S. (2024). Yapay zekâ ve denetim ile ilgili yapılan uluslararası çalışmaların bibliyometrik analizi. Quantrade Journal of Complex Systems in Social Sciences, 6(2), 201–216. https://doi.org/10.5281/zenodo.14577904

Jan, C.-L. (2021). Detection of financial statement fraud using deep learning for sustainable development of capital markets under information asymmetry. Sustainability, 13(17), 9879. https://doi.org/10.3390/su13179879

Kaya, Y. (2024). Yapay zekâ ve denetim alanında yayınlanan çalışmaların bibliyometrik analizi. İşletme ve Girişimcilik Araştırmaları Dergisi, (5), 1–17.

Knechel, W. R., Krishnan, G. V., Pevzner, M., Shefchik, L. B., & Velury, U. K. (2013). Audit quality: Insights from the academic literature. Auditing: A Journal of Practice & Theory, 32(Supplement 1), 385–421. https://doi.org/10.2308/ajpt-50350

Kokina, J., & Davenport, T. H. (2017). The emergence of artificial intelligence: How automation is changing auditing. Journal of Emerging Technologies in Accounting, 14(1), 115–122. https://doi.org/10.2308/jeta-51730

Leocádio, D., Malheiro, L., & Reis, J. (2024). Artificial intelligence in auditing: A conceptual framework for auditing practices. Administrative Sciences, 14(10), 238. https://doi.org/10.3390/admsci14100238

Mpofu, F. Y. (2023). The application of artificial intelligence in external auditing and its implications on audit quality: A review of the ongoing debates. International Journal of Research in Business and Social Science, 12(9), 496–512.

Munoko, I., Brown-Liburd, H. L., & Vasarhelyi, M. A. (2020). The ethical implications of using artificial intelligence in auditing. Journal of Business Ethics, 167(2), 209–234. https://doi.org/10.1007/s10551-019-04407-1

Noordin, N. A., Hussainey, K., & Hayek, A. F. (2022). The use of artificial intelligence and audit quality: An analysis from the perspectives of external auditors in the UAE. Journal of Risk and Financial Management, 15(8), 339. https://doi.org/10.3390/jrfm15080339

Özçetin, N. (2022). Muhasebe denetiminde yapay zeka. Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 29–41.

Rahman, M. J., Zhu, H., & Yue, L. (2024). Does the adoption of artificial intelligence by audit firms and their clients affect audit quality and efficiency? Evidence from China. Managerial Auditing Journal, 39(6), 668–699. https://doi.org/10.1108/MAJ-03-2023-3846

EARLY ACCOUNTİNG EDUCATİON ACROSS THE MİDDLE EAST, TÜRKİYE, AND EUROPE: A COMPARATİVE ANALYSİS OF EDUCATİONAL MODELS AND CURRİCULUM FRAMEWORKS

Abdallah ALMOUSA

Independent Researcher, PhD in Accounting,

dr.abdullah.musaoglu@gmail.com- ORCID ID: 0009-0002-9984-9444

Gülnur UÇAR

Independent Researcher, PhD in Accounting and Finance,

simsekgulnur@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-0692-4728

ABSTRACT

This study explores the structural and pedagogical frameworks of early accounting education across the Middle East, Türkiye, and Europe. Existing studies largely concentrate on tertiary accounting education, while secondary-level accounting education has received comparatively limited attention in cross-national research. Utilizing a qualitative and comparative research design, the study analyzes data from national ministries of education and international academic literature to evaluate curricula teaching methodologies and policy frameworks in Syria, Iraq, Saudi Arabia, Bahrain, Türkiye, Finland, England and Switzerland. The findings reveal that while the starting age of specialization consistently converges around 15 to 16 years, significant regional variations exist in delivery models. The Middle Eastern and Turkish systems emphasize a rigorous technical-vocational approach introducing specialized subjects such as cost accounting and auditing at the secondary level. Moving away from the intensive technical focus found in Middle Eastern and Turkish systems European models offer a more varied landscape. Finland and England, for instance, adopt a phased approach that prioritizes financial literacy and foundational competencies within general education before students enter specialized vocational or academic pathways. Conversely, Switzerland's unique dual-track system bridges theory and practice by merging classroom instruction with direct workplace training. These differences illustrate how national educational priorities influence the development of early accounting competencies and future workforce readiness. The study contributes to the literature by providing a cross-regional comparison of secondary-level

accounting education systems, an area that has received limited scholarly attention. The findings may support future curriculum development and policy discussions in accounting education.

Keywords: Accounting Education, Comparative Education, Curriculum Development, Vocational Training, Financial Literacy.

ÖZET

Bu çalışma, Orta Doğu, Türkiye ve Avrupa'daki erken dönem muhasebe eğitiminin yapısal ve pedagojik çerçevelerini incelemektedir. Mevcut çalışmalar büyük ölçüde yükseköğretim düzeyindeki muhasebe eğitimine odaklanırken, ortaöğretim düzeyindeki muhasebe eğitimi ülkeler arası karşılaştırmalı araştırmalarda görece sınırlı ilgi görmüştür. Nitel ve karşılaştırmalı bir araştırma tasarımı benimseyen çalışmada, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Bahreyn, Türkiye, Finlandiya, İngiltere ve İsviçre'ye ait ulusal eğitim bakanlıkları tarafından yayımlanan veriler ile uluslararası akademik literatür incelenerek müfredatlar, öğretim yöntemleri ve politika çerçeveleri değerlendirilmiştir. Bulgular, muhasebe alanında uzmanlaşma yaşının genel olarak 15–16 yaş aralığında yakınsadığını, ancak eğitimin sunuluş biçimlerinde önemli bölgesel farklılıkların bulunduğunu göstermektedir. Orta Doğu ülkeleri ve Türkiye'de uygulanan sistemler, maliyet muhasebesi ve denetim gibi uzmanlık gerektiren dersleri ortaöğretim düzeyinde sunan yoğun teknik ve mesleki bir yaklaşımı benimsemektedir. Buna karşılık Avrupa modelleri daha çeşitlendirilmiş bir yapı sergilemektedir. Finlandiya ve İngiltere, öğrencilerin uzmanlaşmış akademik veya mesleki programlara yönelmesinden önce genel eğitim içerisinde finansal okuryazarlık ve temel yetkinliklerin geliştirilmesine öncelik veren kademeli bir yaklaşım izlemektedir. İsviçre ise sınıf içi öğretimi doğrudan işyeri eğitimiyle bütünleştiren ikili eğitim sistemi sayesinde teori ile uygulama arasında güçlü bir bağ kurmaktadır. Bu farklılıklar, ulusal eğitim önceliklerinin erken dönem muhasebe yeterliliklerinin gelişimini ve gelecekteki iş gücüne hazırlık süreçlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Çalışma, akademik literatürde sınırlı düzeyde ele alınan ortaöğretim düzeyindeki muhasebe eğitim sistemlerini bölgeler arası bir perspektifle karşılaştırarak literatüre katkı sağlamaktadır. Elde edilen bulguların muhasebe eğitimi alanında müfredat geliştirme çalışmalarına ve politika tartışmalarına katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Eğitimi, Karşılaştırmalı Eğitim, Müfredat Geliştirme, Mesleki Eğitim, Finansal Okuryazarlık.

1. INTRODUCTION

One of the longstanding questions in professional education concerns the appropriate age and depth of specialization. In the field of accounting this question carries particular structural weight. Accounting is both a technical discipline and an important component of economic and business life. The stage at which students first encounter accounting therefore reflects broader educational priorities and expectations regarding future professional development.

Around the world, secondary education systems have responded to this question in different ways. Some have embedded accounting and financial concepts into broad mandatory curricula from the earliest compulsory years (Long & Foster, 2016, pp. 4–5). Others defer specialization until the final stages of secondary schooling allowing students to self-select into vocational or academic tracks. Others utilize hybrid models bridging classrooms and workplaces. These intentional variations reflect deep assumptions regarding educational purpose, labor demands, and state-shaped professional identities (Hodge et al., n.d., pp. 9–10).

Despite the significance of these differences comparative scholarship on early accounting education remains surprisingly limited particularly when it comes to regions outside the English-speaking world. Studies such as that of (Kalmi & Rahko, 2022, p. 110,123) have documented the measurable impact of game-based financial education interventions on lower-secondary students in Finland and researchers such as (Margeviča-Grinberga et al., 2023) have advanced competence-based pedagogical frameworks within European vocational contexts. Yet the accounting education systems of the Arab world including Syria, Iraq, Saudi Arabia and Bahrain have received comparatively little scholarly attention and rarely have they been examined alongside European counterparts within a single analytical framework.

This gap matters for both practical and theoretical reasons. As global labor markets become increasingly integrated and as international accounting standards such as IFRS and IPSAS gain wider adoption across emerging economies the alignment or misalignment between early education and professional expectations has real consequences for workforce readiness mobility and institutional trust. At the same time, educators and policymakers in developing economies are under growing pressure to reform their curricula with limited access to relevant comparative benchmarks (United Nations Economic Commission for Africa ve United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 1993). These differences raise important

questions regarding how national education systems determine the timing, depth and objectives of accounting specialization.

2. RESEARCH METHODOLOGY AND DESIGN

2.1. Literature Review

The evolving landscape of accounting education has attracted considerable scholarly attention particularly concerning the alignment between academic training and professional demands. This review synthesizes recent empirical and conceptual studies examining accounting education across diverse geographic and institutional contexts identifying key thematic clusters methodological approaches and persistent research gaps that warrant further investigation. A substantial body of research examines the extent to which accounting education integrates international education standards (IES) established by the international accounting education standards board (IAESB). (Tufuor Kwarteng & Servoh, 2023) benchmarked accounting curricula of selected African universities against global IES standards revealing significant divergence in course content instructional delivery and assessment methods with most programs falling short of prescribed competency frameworks. Similarly (Mah'd & Mardini, 2022) investigated the quality of accounting education across six Middle Eastern and north African countries finding that both academics and practitioners perceived a persistent gap between theoretical instruction and professional practice requirements with limited awareness and application of IES within university programs. These findings resonate with (Özbirecikli & Şen, 2018) who traced the evolution of accounting professional education in Turkey from 1992 to 2018 documenting progressive alignment with IES through regulatory reforms yet noting ongoing challenges in curriculum implementation.

Cross-national comparative studies show how institutional structures and distinct cultural factors significantly shape accounting education outcomes across diverse regional contexts. For instance (Bekci & Gürbüz, 2024) provide a systematic comparison between Türkiye and England identifying divergent approaches to curriculum design faculty qualification requirements and industry-academia collaboration models. Similarly (Gül & Aksu, 2022) examine accounting education at top universities to identify best practices in experiential learning technology and research. ultimately these comparative insights underscore that while globalization encourages curricular convergence, local institutional environments regulatory traditions and market conditions dictate the pace and depth of educational reform(Ay et al., 2015).

In addition to technical competency frameworks emerging scholarship has examined the transformative potential of accounting education. (Gil, 2025) explored barriers and facilitators of emancipatory accounting education through comparative insights from two distinct contexts arguing that conventional pedagogical approaches often reproduce rather than challenge prevailing power structures within the profession. This critical perspective highlights the need for accounting education to cultivate not only technical proficiency but also social consciousness ethical reasoning and capacity for professional judgment in complex organizational environments (Al Mallak et al., 2020).

A substantial body of literature examines accounting education at the vocational and secondary levels where the foundations of professional competence are initially established. (Şendurur, 2020) documented significant challenges in Turkish vocational high schools including student disengagement, misalignment between skill training placements and accounting practice and inadequate instructional resources. (ÇiFtci & Çemrek, 2018) corroborated these findings in their study of Muğla province identifying deficiencies in textbook currency theory-practice integration and equipment adequacy while affirming the pedagogical value of internship experiences for developing professional discipline and work ethics. (Miklos-Marius et al., 2024) situated these national observations within the broader European context analyzing the European vocational education and training (VET) system's movement toward unified dual-education models that combine workplace-based learning with classroom instruction. Their analysis suggests that effective vocational accounting education requires systematic stakeholder collaboration standardized competency frameworks and continuous program evaluation conditions that remain inconsistently realized across jurisdictions (Ay et al., 2015).

While the aforementioned literature provides valuable insights into isolated national frameworks such as technical training in turkey standard-driven university curricula in Africa and the integration of sustainable competencies in Europe a significant research gap remains. Current scholarship is heavily fragmented focusing primarily on higher education or examining individual countries in isolation. there is a critical shortage of comprehensive cross-regional comparative analyses that contrast traditional content-dense secondary education models with flexible competence-based systems across a single unified framework. This study directly addresses this empirical gap by juxtaposing the early accounting education delivery models of Syria, Iraq, Saudi Arabia, Bahrain, Türkiye, Finland, England and Switzerland. The contribution of this study lies in providing a comparative framework that highlights how differences in state priorities, labour market demands and national development strategies shape early accounting education.

2.2. Objectives of the Study

This study aims to provide a comprehensive comparative analysis of early accounting education delivery models across eight countries spanning the middle east, Türkiye, and Europe. Specifically the research examines (a) the age at which students begin formal specialization in accounting or commerce-related tracks (b) the structural organization and content scope of national curricula (c) the pedagogical approaches employed and (d) the extent to which vocational academic and integrated frameworks shape student learning pathways. by juxtaposing these dimensions across Syria, Iraq, Saudi Arabia, Bahrain, Türkiye, Finland, England and Switzerland the study seeks to identify convergent patterns and distinctive national features that characterize early accounting education in each region.

2.3. Research Design and Methodology

This study employs a qualitative comparative design based on systematic document analysis of officially sanctioned national curricula governing pre-tertiary accounting tracks. The eight examined nations were systematically selected to represent three distinct economic paradigms:

Centralized economies (Syria, Iraq) transitioning GCC economies (Saudi Arabia, Bahrain) and established western European models (Türkiye, Finland, England, Switzerland).

The thematic analysis was executed through an inductive three-stage qualitative coding process (open, axial and selective coding) to generate replicable frameworks directly from the textual primaries without arbitrary bias. to facilitate structural juxtaposition the analysis utilizes four evaluation dimensions (starting age, curriculum structure, lesson type, and pedagogical approach) adapted from established international education standards (IES) benchmarks.; This framework provides a structured basis for comparing national accounting education systems.

2.4. Temporal and Geographic Scope

The temporal and geographic scope of this study encompasses the educational frameworks and curricula in effect during the 2024–2026 academic years across eight purposively selected countries spanning three distinct regions: Syria, Iraq, Saudi Arabia and Bahrain in the middle east. Türkiye as a transcontinental nation and Finland, England and Switzerland in Europe. rather than providing a statistically representative global sample this non-random purposive selection was designed to capture a diverse range of institutional and pedagogical approaches to early accounting education. Primary data sources include the most recent official curriculum documents published by the respective national ministries of education and competent federal authorities supplemented by peer-reviewed academic literature published between 2020 and 2026. while this comprehensive scope ensures empirical currency and regional diversity it inherently restricts the study's ability to analyze longitudinal historical trends or generalize its findings to omitted regions such as Africa, Asia, or Latin America where accounting education systems may differ substantially. Furthermore given the dynamic nature of educational policy the findings reflect a specific temporal window acknowledging that subsequent curricular reforms may have been initiated or completed following the data collection period.

2.5. Limitations of the Study

Several methodological limitations inherent in this study must be acknowledged. First the reliance on official curriculum frameworks while ensuring authenticity may not fully capture classroom implementation realities or the operational gap between policy intent and practice (Hannah et al., 2022, pp. 366–367). second, the qualitative comparative design precludes statistical inference limiting the ability to establish causal relationships between specific educational dimensions and professional outcomes. Third language barriers necessitated reliance on official translations or secondary literature for certain primary documents written in Arabic, Finnish, French, German or Turkish. Finally the scope is restricted exclusively to formal secondary education thereby omitting informal learning pathways, private tutoring or independent professional certification programs that may supplement or substitute for institutional curricula across jurisdictions.

3. Comparative Analysis: International Case Studies in Early Accounting Education

Cross-National Comparative Overview

3.1. Syrian Vocational Commercial Education Curriculum (Academic Structure)

The Syrian vocational commercial education system introduces specialized accounting instruction at the first year of secondary education, corresponding to Grade 10 and an average learner age of fifteen to sixteen years. Table 1 outlines the multi-year progression built over a three-year secondary cycle.

Table 1: Syrian Vocational Commercial Education Curriculum

Academic Level	Age	Specialized Subjects (Accounting & Commerce)	Core General Subjects
10th Grade (1st Secondary - Commercial Stream)	**15 - 16**	Fundamentals of Accounting, Financial Mathematics, Statistics, Computer Applications in Business, Principles of Management & Secretarial Studies, Principles of Civil and Commercial Law.	Mathematics, Arabic Language, English Language (Student's Book & Workbooks), Physics & Chemistry, Religious Education.
11th Grade (2nd Secondary - Commercial Stream)	**16 - 17**	Purchasing & Warehouse Management, Fundamentals of Accounting, Financial Mathematics, Statistics, Computer Applications in Business, Principles of Economics.	Mathematics, Arabic Language, English Language (Student's Book & Workbooks), Physics & Chemistry, Religious Education.
12th Grade (Commercial Baccalaureate)	**17 - 18**	Specialized Accounting, Cost Accounting, Accounting for Financial Institutions, Principles of Marketing, Financial Mathematics & Statistics, Computer Applications.	Mathematics, Arabic Language, English Language, Physics & Chemistry, Religious Education.

Source:(Ministry of Education - Syrian Arab Republic, 2024)

3.2. Iraq Vocational Commercial Education Curriculum (Academic Structure)

Iraq's vocational commercial education curriculum similarly commences at Grade 10, with learners aged fifteen to sixteen entering a three-stage structured program of increasing technical sophistication as described in Table 3.

Table 2: Iraq Vocational Commercial Education Curriculum

Academic Level	Age Range	Specialized Subjects (Accounting & Commerce)	Core & Support Subjects
Stage 1 (Grade 10 Vocational)	15 - 16	Principles of Accounting, Principles of Management, Principles of Marketing, Principles of Finance and Banking, Commercial Law, and Principles of Statistics.	Mathematics, Arabic Language, English Language, and Computer Applications.
Stage 2 (Grade 11 Vocational)	16 - 17	Intermediate Accounting, Unified Accounting System, Principles of Cost Accounting, Governmental Accounting, Auditing and Financial Control, Microeconomics, and Financial Mathematics.	Arabic Language, English Language, and Computer Applications.

Stage 3 (Grade 12 Vocational)	17 - 18	Managerial Accounting, Corporate Accounting, Accounting for Financial Institutions, Advanced Cost Accounting, and Macroeconomics.	Arabic Language and English Language.

Source:(Ministry of Education - Republic of Iraq, 2025)**.**

3.3. Saudi Arabian Business Management Track Curriculum (Academic Structure)

Saudi Arabia's approach embeds accounting within a broader Business Management Track at the senior secondary level (Grades 11 and 12) to serve economic diversification under the Vision 2030 reform agenda.

Table 3: Saudi Arabian Business Management Track Curriculum

Academic Level	Age Range	Specialized Subjects (Accounting & Commerce)	Core & Support Subjects
11th & 12th Grade (Business Management Track)	**16 - 18 Years**	Accounting, Management, Marketing, Economics, Entrepreneurship, and Applied Statistics.	Law, Graduation Project, Mathematics, Arabic Language, and English Language.

Source :(Ministry of Education - Kingdom of Saudi Arabia, 2025)**.**

3.4. Bahraini Unified & Vocational Tracks Curriculum (Academic Structure)

Bahrain's model stands out within the regional sample for the deliberate integration of simulation and practical application methods via a dedicated Simulation Office at Level 3.

Table 4: Bahraini Unified & Vocational Tracks Curriculum

Academic Level	Age	Specialized Subjects (Accounting & Commerce)	Core General Subjects
Level 1 (Grade 10)	15 – 16	Economic Education (Introduction to Accounting & Financial Literacy), and Insurance.	Arabic Language, English Language, Mathematics, General Sciences, and Islamic Education.
Level 2 (Grade 11)	16 – 17	Accounting (1), Accounting (2), Principles of Economics, Banking & Financial Operations, Labor Law, Communication Skills, Professional Selling, and Travel & Tourism Agency Operations.	Arabic Language, English Language, Advanced Mathematics, and Chemistry/Physics.
Level 3 (Grade 12)	17 – 18	Accounting (3), Financial Mathematics (2), Commercial Law, Marketing, Simulation Office (Practical Application), Advanced Economics, Small Business & Entrepreneurship, and Travel & Tourism.	Arabic Language, English Language, Citizenship, and Islamic Studies.

Source: (Ministry of Education - Kingdom of Bahrain, 2025)**.**

3.5. Structural Analysis of Accounting Education in Finland

The Finnish educational system handles accounting and financial topics through a phased framework, embedding financial literacy up to age 16 before providing competence-based vocational choices.

Table 5: Accounting Education and Specialization in Finland

Level	Typical placement in system	Accounting and finance content	Teaching context
Primary grades (early basic education)	Within comprehensive/basic education (part of compulsory 7–16 years)	Insufficient evidence for standalone accounting courses at primary level	Finance topics are not documented as distinct primary subjects in the supplied literature
Lower secondary (later basic education)	Still within comprehensive/basic education (compulsory phase)	Personal finance topics are taught within subjects such as social studies and mathematics	Experimental methods such as game-based interventions have been used and improved knowledge outcomes among students
Upper secondary (post-compulsory)	After compulsory schooling, includes general and vocational tracks	More explicit finance and accounting competence appear in vocational curricula and qualifications	Vocational programs use competence-based frameworks and targeted pedagogies for financial literacy

Source: (Kalmi & Rahko, 2022, p. 110) **;** (Margeviča-Grinberga et al., 2023, pp. 64–68)

3.6. Curriculum Structure for the Accounting and Finance Program in Turkish Vocational and Technical Anatolian High Schools (AMP)

Türkiye utilizes an extensively structured national framework curriculum that features an intensive theoretical baseline coupled with a massive, block corporate placement program in Grade 12.

Table 6: Accounting Program in Turkish Vocational High Schools (AMP)

Academic Level	Age Range	Specialized Subjects (Accounting & Commerce)	Core & Support Subjects
Stage 1 (Grade 10 Vocational)	15 - 16	General Accounting, Economics, Basic Law, and Keyboard Techniques.	Turkish Language and Literature, Religious Culture and Moral Knowledge, History, Geography, Mathematics, Physics, Chemistry, Biology, Philosophy, Foreign Language, Physical Education/Arts/Music, Guidance and Counseling.

Stage 2 (Grade 11 Vocational)	16 - 17	Computerized Accounting; Entrepreneurship and Business Management; Tax and Declarations; Corporate Accounting; Cost Accounting; Labor and Social Security Law.	Turkish Language and Literature; Religious Culture and Moral Knowledge; History; Philosophy; Foreign Language; Physical Education/Arts/Music; Health Knowledge and Traffic Culture; Guidance and Counseling.
Stage 3 (Grade 12 Vocational)	17 - 18	1. Vocational Training in Enterprises: (Practical training in companies - 24 hours/week) 2. Elective Vocational Subjects (7 hours/week): Students choose specialized modules such as: Banking; Financial Literacy; Construction Accounting; Real Estate Management.	Turkish Language and Literature; Religious Culture and Moral Knowledge; History of the Turkish Revolution and Kemalism; Foreign Language.

Source: (Millî Eğitim Bakanlığı, 2023, p. 9)**.**

3.7. Accounting Education in England (Pre-18)

Accounting education occupies a flexible and non-statutory status within England, offering multi-tiered tracks post-16 ranging from academic A-levels to technical occupational T-levels.

Table 7: Structural Framework of Accounting Pathways in England

Pathway / Qualification	Starting Age of Specialization	Curriculum Status	Lesson Type	Educational Approach
GCSE Accounting	14 (Year 10)	Optional / Non-statutory	Academic / Classroom	Principles-based: Focuses on the basics of double-entry bookkeeping, financial records, and simple final accounts for sole traders.
A-level Accounting	16 (Year 12)	Optional / Academic	Academic / Classroom	Analytical: Emphasizes interpretation of financial data, management accounting (budgeting, costing), and the ethical responsibilities of accountants.
Vocational (e.g., AAT Level 2/3)	16 (Post-16)	Professional / Vocational	Practical / Competency-based	Applied: Focuses on workplace-ready skills, including manual and computerized bookkeeping, costing, and professional ethics in a business context.

BTEC (Accounting Units)	16 (Year 12)	Applied General	Modular / Project-based	Integrative: Accounting is taught as a component of broader business operations, focusing on how financial information supports business decisions.

Source: (Compare the Market & MyBnk, 2023, p. 15) **;** (Tariq, 2023, p. 3)**.**

Table 8 : Accounting education sits in a complex position within England's framework:

Stage	Subject	Statutory?	Accounting Content
KS3	Maths	Yes	Financial maths (interest, percentages)
KS3	Citizenship	Yes	Basic money management
KS4	Maths	Yes	Compound interest, financial contexts
KS4	Business Studies	No (optional)	Finance, accounts, cash flow
KS4	Citizenship	Yes	Budgeting, debt, savings, pensions
16–18	A-level Accounting	No (optional)	Full financial/management accounting
16–18	T-level Accounting	No (optional)	Technical occupational accounting

Source: (Compare the Market & MyBnk, 2023, p. 15) **;** (Tariq, 2023, p. 3)**.**

3.8. Structural Framework of Commercial and Accounting Education in Switzerland

Switzerland operates a highly unique, federally synchronized commercial training structure delivering standard setting theory paired with direct workplace training contracts under the EFZ framework.

Table 9 : Structural Framework of Swiss Commercial/Accounting Education

Field	Academic Specification
Academic Tier	Upper-Secondary Level (Secondary II). Graduates are awarded the Federal Diploma of Vocational Education and Training (EFZ).
Target Demographic (Age)	15 to 19 years. The curriculum spans a duration of 3 to 4 years post-compulsory education.
Specialized Action Competence Areas	• The curriculum is structured into five integrated competence fields: Finance and Accounting (C5 & C6): Budgetary planning, financial invoicing, cost-accounting, payroll administration, subsidiary ledger management, and participation in the preparation of annual financial statements. • Commerce and Operational Coordination (C1–C4): Resource and logistics planning, administrative process documentation, and strategic marketing and communication. • Customer Relations and Sales (D): Commercial negotiation techniques, client and supplier advisory, and Customer Relationship Management (CRM).

	• Digital Technology and Data Analytics (E): Big data analysis and statistics, cybersecurity and data privacy, and Enterprise Resource Planning (ERP) application. • Project Management and Agile Interaction (A & B): Project scheduling, operation within agile organizational forms, and multilingual professional communication.
Core General Education Subjects	Mandatory components administered at the vocational school: • Linguistic Proficiency: Primary national language (German/French/Italian) and a secondary foreign language or Business English. • Society, Economics, and Law: Fundamental macroeconomics, civil and commercial law, political systems, and sustainable technological development. • Physical Education: Mandatory physical health and wellness training.

Source:(State Secretariat for Education, Research and Innovation (SERI), 2026, p. 5) **;**(Swiss Conference of Commercial Training and Examination Branches (SKKAB), 2023)

3.9. CROSS-NATIONAL SYNTHESIS AND ANALYSIS

The comparison of secondary accounting education frameworks across Syria, Iraq, Saudi Arabia, Bahrain, Türkiye, Finland, England and Switzerland highlights important similarities and differences in early accounting education. One notable finding is the convergence of specialization age around 15–16 years across the examined countries. As documented in Table 1, Syria, Iraq, Bahrain, Switzerland and Türkiye route students into their respective commercial or vocational streams at age 15 (Grade 10/Level 1), while Saudi Arabia, Finland and England defer formal specialized paths to age 16. However this nominal chronological agreement masks a clear differences in educational structures and approaches.

In the traditional Middle Eastern models (Syria and Iraq) the transition at age 15 represents an absolute hard-tracked institutional division. Students entering the Vocational Commerce stream are entirely removed from general academic trajectories, immersing themselves in a mandatory content-heavy technical environment. Conversely Western European systems (Finland and England) treat the pre-16 period as a phase of universal non-specialized cultivation. Financial literacy is not an isolated vocational choice at age 11–15 it is a mandatory integrated facet of mathematics and citizenship education designed to build general life readiness (Compare the Market & MyBnk, 2023).

The English model allows elective academic specialization (GCSE) at age 14 but maintains general education alongside it delaying intensive vocational tracking (T-levels or professional AAT lines) until age 16. Finland pushes this further by completely eliminating early tracking ensuring all students encounter financial concepts through integrated social studies modules up to age 16 before opening flexible vocational or academic doors (Kalmi & Rahko, 2022). Thus while a Syrian student and a Swiss student both begin accounting at age 15 the Syrian student enters an isolated technical track whereas the Swiss student remains linked to a comprehensive business, legal and linguistic development framework under the EFZ model.

The structure of the national curricula reflects different educational priorities and pedagogical approaches across regions. The curricula of Syria (2024) and Iraq (2025) include a broad range

of specialized accounting subjects. As shown in Tables 2 and 3 these models introduce advanced corporate accounting functions to 16- and 17-year-olds that are typically reserved for tertiary-level education in Western contexts. The Iraqi framework mandates highly specialized domains such as the Unified Accounting System, Governmental Accounting, Auditing and Financial Control and Advanced Cost Accounting by Grade 11 and 12. While this approach builds a deep reservoir of declarative technical knowledge it operates under a more content-oriented educational approach. This approach may place greater emphasis on technical knowledge than on broader professional competencies.

In sharp contrast the European models reject content-heavy delivery in favor of output-driven competence-based modularization. The Swiss Commercial Employee EFZ framework does not treat accounting as an isolated textbook discipline. Instead 'Finance and Accounting' is integrated with fields like Digital Technology Data Analytics, and Agile Interaction (Swiss Conference of Commercial Training and Examination Branches (SKKAB), 2023). Students are assessed on their 'Action Competence' their practical ability to perform complex workplace processes like payroll administration and subsidiary ledger reconciliation. Similarly the Finnish vocational model utilizes integrated competency modules that emphasize long-term sustainable financial literacy and economic reasoning over raw double-entry record-keeping mechanics (Margeviča-Grinberga et al., 2023). Türkiye occupies a unique middle ground: it maintains a highly dense technical curriculum in grades 10 and 11 (covering Corporate, Cost and Tax accounting) but structurally transitions into an experiential, modular qualification framework by Grade 12 (Millî Eğitim Bakanlığı, 2023).

Table 10: Comparison of Accounting Education Delivery Models and Specialization Ages

Country	Starting Age of Specialization	Curriculum Status	Lesson Type	Educational Approach
Syria	15 (High School Year 1)	Vocational Commerce	Mandatory	Applied / Practical
Iraq	15 (Stage 1)	Vocational Commerce	Mandatory	Technical and Applied
Saudi Arabia	16 (High School Year 2)	Business Management Track	Track-Specific Mandatory	Career and Skill-Oriented
Bahrain	(Level 1) 15	Unified Tracks & Vocational/Technical Education	Mandatory and Elective	Simulation and Practical Application
Finland	7 (Conceptual) / 16 (Vocational)	National Core Curriculum (Integrated in Basic Ed / Standalone in Vocational)	Mandatory and Flexible Elective	Competence-Based & Work-Based Learning (WBL)
England	Age 11-16 (Basics) / Age 16+ (Specialization)	Mandatory (Basics) / Elective (Specialization)	Citizenship, Maths / A-level & T-level Accounting	Integrated basics (11-16) to specialized academic/technical tracks (16+)

Switzerland	Upper-Secondary) 15 (Level	Federal VET Ordinance (Commercial Employee EFZ)	Track-Specific Mandatory (Includes Finance Option)	Dual-Track System (School-Based & Workplace Training)
Türkiye	15 (Grade 10)	National Framework Curriculum	Field-Specific Mandatory	Vocational-Technical, Competence-Based & Modular

Source: Prepared by the researcher.

Finally, the comparative analysis demonstrates that the structural and content choices of each nation's early accounting education framework are heavily shaped by national economic strategies, labor market demands, and state ideologies. A sharp regional contrast in socio-political alignment is evident across the Middle Eastern and Turkish samples. The Saudi Arabian and Bahraini models are explicitly structured to support national macroeconomic shifts from public sector oil dependence to private sector entrepreneurship. The mandatory inclusion of 'Entrepreneurship' and 'Small Business Management' directly alongside accounting modules in Saudi Arabia (2025) and Bahrain (2025) reflects a clear policy intent to produce proactive economic agents capable of driving small-and-medium enterprises (SMEs) in alignment with Saudi Vision 2030. This modernizing market-driven approach stands in stark contrast to the traditional structurally dense frameworks of Iraq and Syria. The Iraqi curriculum which mandates the Unified Accounting System and Governmental Accounting in Grade 11 reflects a legacy of state-directed economic planning and public sector dominance prioritizing the training of technical personnel for state-owned enterprises and civil service bureaucracies. Similarly the Syrian framework's emphasis on Purchasing and Warehouse Management and Principles of Civil and Commercial Law from Grade 10 demonstrates an educational policy geared toward structural stability institutional management and local mercantile resilience rather than globalized market transformation. Meanwhile, Türkiye bridges these approaches via a highly pragmatic socio-industrial alignment strategy designed to fuel a robust industrial manufacturing and regional corporate sector. By incorporating highly specific modules like 'Tax and Declarations' and 'Labor and Social Security Law' in Grade 11, and dedicating 24 hours per week to 'Vocational Training in Enterprises' in Grade 12, the Turkish national framework directly answers immediate industrial human capital needs. This structural formulation reflects a state policy focused on minimizing youth unemployment and ensuring that secondary vocational graduates possess immediate, billable operational skills for local enterprises. In Europe, the curricular content reflects a post-industrial shift toward digital data competency, universal financial literacy, and ethical global governance. The English A-level and T-level frameworks explicitly emphasize the 'ethical responsibilities of accountants' and the deep analytical interpretation of financial data over simple mechanical bookkeeping (Tariq, 2023, p. 14). This aligns with international standard-setting trends, such as the International Education Standards (IES), which champion professional judgment and ethical execution over rote compliance (Tufuor Kwarteng & Servoh, 2023, p. 3). Similarly, the Swiss integration of 'Big Data Analysis,' 'Cybersecurity,' and 'Data Privacy' directly into the commercial finance track under the EFZ framework demonstrates a rapid curricular response to the digitization of global financial markets. Finland however approaches socio-economic alignment through the

lens of its egalitarian welfare state model. By rejecting early vocational tracking and embedding financial concepts entirely into general basic education (Social Studies and Mathematics) until age 16 Finland ensures equal access to foundational economic literacy for all citizens (Kalmi & Rahko, 2022, p. 110). When specialization finally occurs at the upper-secondary level the curriculum strongly focuses on sustainable financial competence demonstrating an educational philosophy that prioritizes lifelong learning, citizen well-being, and social sustainability over immediate hyper-technical job-matching (Margeviča-Grinberga et al., 2023, p. 62). These expanded findings fully confirm the conceptual model of (Ay et al., 2015), illustrating that while globalization drives the nominal convergence of financial languages, local regulatory traditions, welfare philosophies, and state economic ambitions strictly dictate the delivery and intent of early education.

To elevate the academıc contrıbutıon this study proposes a conceptual three-part classificationfor pre-tertiary accountıng educatıon: (1) the state-dırected immersion paradıgm (Syrıa and Iraq) focusing on rigid complıance bookkeeping for public-sector needs (2) the market-driven realignment paradigm (Saudi Arabia, Bahraın and Türkiye) utilizing internships and entrepreneurial modules for macroeconomic diversification and (3) the post-industrial competency paradigm (Finland, England and Swıtzerland) prioritizing sustainable financial literacy and ethical judgment integrated within general educatıon frameworks. This theoretical model demonstrates how early professional accounting identity is structurally synchronized with national political economies.

4. CONCLUSION AND POLICY IMPLICATIONS

This comparative study systematically mapped the early accounting education delivery models of Syria, Iraq, Saudi Arabia, Bahrain, Türkiye, Finland, England, and Switzerland, revealing key regional patterns. While the global specialization age converges around 15–16 years, the pedagogical execution splits into two distinct paradigms: an intensive technical-vocational immersion model prominent in the Middle East and Türkiye, and a phased, competence-based integration model characteristic of Western Europe.

The traditional Middle Eastern frameworks (Syria and Iraq) provide substantial technical depth at an early age, introducing advanced auditing and public sector financial frameworks. However, their strictly school-bound, didactic structure risks prioritizing rote declarative knowledge over adaptable professional competencies. Conversely, the modernizing GCC frameworks (Saudi Arabia and Bahrain) have successfully integrated project-based components and office simulations to support national economic diversification initiatives like Saudi Vision 2030. In Europe, the Swiss dual-track VET system and the Finnish integrated basic framework show the clear advantages of long-term stakeholder collaboration and competence-based tracking. These models successfully blend theoretical financial literacy with live industrial practice and digital competencies.

Based on these findings several key policy recommendations emerge for international curriculum developers and educational stakeholders.

- De-isolate early vocational tracks: traditional rigid tracking systems should follow the Turkish and GCC examples by embedding macroeconomics, commercial law, and

entrepreneurship modules alongside technical accounting to build broader business literacy.

- Regional proxies for practice: educational ministries relying on traditional classroom models should introduce structured experiential learning proxies such as Bahrain's simulation office or mandatory corporate internships to bridge the theory-practice gap.
- Align curricula with global standards: pre-tertiary accounting frameworks must be updated to align with modern international education standards (IES). This means shifting instructional focus from manual bookkeeping mechanics toward data analytics financial software proficiency and professional ethics.
- Foster structured stakeholder alliances: developing nations should adapt elements of the Swiss dual-track model creating formalized partnerships between education ministries professional accounting bodies, and corporate employers to ensure curriculum currency and smooth employment transitions.

From a theoretical perspective this study contributes to the accounting education literature by introducing a multi-regional pre-tertiary comparative dimension that current scholarship largely lacks. while traditional accounting education research heavily over-indexes on higher education standards such as university curriculum alignment with international education standards (IES) this research successfully shifts the analytical focus to secondary and vocational schooling. By demonstrating how early technical tracking in systems like Syria and Iraq contrasts with the competency-based, post-industrial modularization in Switzerland and Finland this study provides a conceptual framework for understanding how national educational routing is fundamentally continuous with state socio-economic ambitions. it offers accounting education scholars a systematic baseline to theorize how the early professional identity of future accountants is institutionalized long before entering tertiary education or the workplace.

This study contributes by providing a comparative cross-regional synthesis of early accounting education systems. By unveiling how diverging state ideologies, labor market demands, and macroeconomic realities structurally shape early accounting curricula this study serves as an comparative reference framework for international curriculum reform. In an era dictated by rapid financial digitization and globalized market integration this comprehensive overview provides policymakers and curriculum developers worldwide with the empirical insights necessary to systematically align early vocational training with the evolving complex demands of the global financial workforce. The proposed tripartite taxonomy may also provide a comparative analytical framework for future studies examining accounting education systems in other regions.

KAYNAKÇA

Al Mallak, M. A., Tan, L. M., & Laswad, F. (2020). Generic skills in accounting education in Saudi Arabia: Students' perceptions. Asian Review of Accounting, 28(3), 395–421. https://doi.org/10.1108/ARA-02-2019-0044

Ay, S., Keser, H. Y., KAYGUSUZ, Y., & Yilmaz, G. A. (2015). VOCATIONAL EDUCATION IN TURKEY AND COMPARISON WITH COUNTRIES. Annals of'Constantin Brancusi'University of Targu-Jiu. Economy Series/Analele

Universităţii'Constantin Brâncuşi'din Târgu-Jiu Seria Economie, (2). https://www.utgjiu.ro/revista/ec/pdf/2015-02/05_SEMA%20AY%20HYLAL.pdf

Bekci, İ., & Gürbüz, C. (2024). A Comparison In Terms Of Accounting Education At The Higher Education Level: The Case Of Türkiye And England. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 26(47), 1040–1060.

ÇiFtci, Y., & Çemrek, N. (2018). Ticaret Meslek Liselerinde Muhasebe Eğitimi: Muğla İli'ndeki Meslek Liseleri Üzerine Bir Araştırma. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(1), 192–208. https://doi.org/10.25287/ohuiibf.363176

Claeys, L., Everaert, P., & Opdecam, E. (2025). First impressions matter: Teaching approaches to introduce accounting in secondary education. Educational Studies, 51(6), 1189–1210. https://doi.org/10.1080/03055698.2025.2502449

Compare the Market & MyBnk. (2023). Financial education in secondary schools in the UK. https://cdn2.comparethemarket.com/market/cms/cms-images/WhitePaperfinaldesignedfullreport_9d30366d-2af9-49b1-b9d9-8df6d5bcfff2.pdf

Gil, M. (2025). Barriers and facilitators of emancipatory accounting education: Comparative insights from two contexts. Accounting Education, 1–32. https://doi.org/10.1080/09639284.2025.2518999

Gül, M., & Aksu, İ. (2022). Analysis of Accounting Education at the World's Leading Universities and Its Comparison with Turkish Universities. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (94), 207–222. https://doi.org/10.25095/mufad.1018617

Hannah, D., Sinnema, C., & Robinson, V. (2022). Understanding curricula as theories of action. The Curriculum Journal, 33(3), 362–377. https://doi.org/10.1002/curj.138

Hodge, E., Dougherty, S., & Burris, C. (2020). *Tracking and the Future of Career and Technical Education: How Efforts to Connect School and Work Can Avoid the Past Mistakes of Vocational Education*. National Education Policy Center.Kalmi, P., & Rahko, J. (2022). The effects of game-based financial education: New survey evidence from lower-secondary school students in Finland. The Journal of Economic Education, 53(2), 109–125. https://doi.org/10.1080/00220485.2022.2038320

Long, R., & Foster, D. (2016). Financial and enterprise education in schools (Briefing Paper No. 06156). House of Commons Library. https://www.parliament.uk/commons-library

Mah'd, O. A., & Mardini, G. H. (2022). The quality of accounting education and the integration of the international education standards: Evidence from Middle Eastern and North African countries. Accounting Education, 31(2), 113–133. https://doi.org/10.1080/09639284.2020.1790020

Margeviča-Grinberga, I., Lake, S., Pigozne, T., Siirilä, J., & Surikova, S. (2023). Un marco pedagógico para promover la competencia financiera sostenible en la educación y formación profesional secundaria: El caso del proyecto SuFi. Aula Abierta, 52(1), 61–70. https://doi.org/10.17811/rifie.52.1.2023.61-70

Miklos-Marius, V., Cristina, V., & Cristian, A. S. (2024). THE EUROPEAN VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING SYSTEM: TOWARDS A UNIFIED APPROACH. https://amset.umfst.ro/papers/2024-1/AMSET-2024-0005.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı. (2023). Meslekî ve Teknik Anadolu Lisesi Anadolu Meslek ve Anadolu Teknik Programı Muhasebe ve Finansman Alanı Çerçeve Öğretim Programı. https://meslek.meb.gov.tr/upload/cop11/muhasebe_11.pdf

Ministry of Education - Kingdom of Bahrain. (2025). Commercial Studies Curriculum Framework—Secondary Education. Educational Portal (Edunet). https://edunet.bh/manual/plans2-2024-2025/CommercialStudies/Comm-sec.pdf

Ministry of Education - Kingdom of Saudi Arabia. (2025). Secondary Stage Tracks Guide: Business Management Pathway Framework. https://moe.gov.sa/ar/hayyak/Documents/thanawyah-guideline.pdf. https://moe.gov.sa/ar/hayyak/Documents/thanawyah-guideline.pdf

Ministry of Education - Republic of Iraq. (2025). Accounting Specialization Curriculum—General Directorate of Vocational Education. General Directorate of Vocational Education Official Portal. https://vocational.edu.iq/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AD%D8%A7%D8%B3%D8%A8%D8%A9/

Ministry of Education - Syrian Arab Republic. (2024). Syrian Educational Curricula—Developed Books for Vocational Commercial Education. Syrian Educational Platform. http://www.moed.gov.sy/art?pro=92&classes=All

Özbirecikli, M., & Şen, İ. K. (2018). THE EDUCATION-RELATED DEVELOPMENTS IN ACCOUNTING PROFESSION IN TURKEY: A COMPARATIVE REVIEW WITH INTERNATIONAL EDUCATION STANDARDS. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20, 266–293.

Şendurur, U. (2020). Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde Muhasebe Eğitimi, Muhasebe Eğitiminden Beklentiler ve Karşılaşılan Sorunlar: Ağrı ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (86), 97–110. https://doi.org/10.25095/mufad.710240

State Secretariat for Education, Research and Innovation (SERI). (2026). Swiss VPET system—A brief guide. Federal Department of Economic Affairs, Education and Research (EAER). https://www.sbfi.admin.ch/en/publication?id=PkLymKJM-WMt

Swiss Conference of Commercial Training and Examination Branches (SKKAB). (2023). Title: Bildungsplan zur Verordnung des SBFI vom 16. August 2021 über die berufliche Grundbildung für Kauffrau/Kaufmann mit eidgenössischem Fähigkeitszeugnis (EFZ) [Educational plan for the ordinance of the SERI of August 16, 2021 on basic vocational education and training for commercial employees with a Federal Diploma of Vocational Education and Training (EFZ)]. State Secretariat for Education, Research and Innovation (SBFI). https://www.bikas.ch/download/bildungsplan/

Tariq, M. T. (2023). Understanding T-Levels in England [Research report]. Edge Foundation. https://www.edge.co.uk/documents/462/Understanding_T_Levels_Final_Report_-_T_Tariq_Aug_2023.pdf

Tufuor Kwarteng, J., & Servoh, M. W. (2023). Benchmarking accounting curricula of selected universities in Africa with global standards. Cogent Education, 10(2), 2239632. https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2239632

United Nations Economic Commission for Africa ve United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (1993). Joint UNECA/UNESCO Plan of Action for Effective Curricula Reform for Development, Economic Transformation and Self-confidence Building in Africa (ECA/PHSD/93/13/3). https://hdl.handle.net/10855/25530

İPEK YOLLARI BOYUNCA GELENEKSEL SPORLAR ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Furkan LAZ Yüksek Lisans Öğrencisi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
Furkanlaz5@gmail.com 0009-0007-6460-972X

Doç.Dr. Erol DOĞAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
erol.doğan@omu.edu.tr 0000-0001-9986-0366

Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
osmani55@hotmail.com 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışma, İpek Yolları boyunca gelişen geleneksel spor ve oyunların tarihsel, kültürel ve sosyo-antropolojik boyutlarını incelemektedir. İpek Yolu'nun yalnızca ticari bir hat değil, aynı zamanda kültürel etkileşimlerin ve spor pratiklerinin aktarıldığı bir alan olduğu vurgulanmaktadır. Ferdinand von Richthofen tarafından kavramsallaştırılan İpek Yolu yaklaşımı, günümüzde "Bir Kuşak Bir Yol" girişimi ve UNESCO'nun İpek Yolları Etkileşimli Atlası gibi uluslararası projelerle yeniden önem kazanmıştır. Geleneksel spor ve oyunların özellikle ritüeller, geçiş törenleri ve toplumsal kimlik üretimiyle ilişkili olduğu; erkek merkezli ritüel yapılar içinde şekillendiği ifade edilmiştir. Ayrıca atlı sporlar, güreş, dövüş sanatları, zihin oyunları ve mantık oyunlarının İpek Yolu coğrafyasında yaygın kültürel formlar olduğu belirtilmiştir. Küreselleşme süreciyle birlikte bu geleneksel pratiklerin bir kısmının sporlaşma sürecine girdiği, bir kısmının ise Somut Olmayan Kültürel Miras kapsamında korunmaya çalışıldığı tartışılmıştır. UNESCO, etkinlik turizmi ve uluslararası spor organizasyonlarının bu geleneklerin görünürlüğünü artırdığı ancak aynı zamanda otantiklik risklerini de beraberinde getirdiği vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, İpek Yolları boyunca geleneksel spor ve oyunlar hem kültürel sürekliliğin hem de dönüşümün bir parçası olarak değerlendirilmiş; bu mirasın korunması, modern spor sistemleri ve küreselleşme baskısı arasında dengeli bir yaklaşım gerektirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: İpek Yolu, geleneksel sporlar, kültürel miras, UNESCO, oyun kültürü, küreselleşme

Thoughts on Traditional Sports along the Silk Roads

Abstract

This study examines the historical, cultural, and socio-anthropological dimensions of traditional sports and games along the Silk Roads. It emphasizes that the Silk Road was not only a trade route but also a space through which cultural interactions and sporting practices were transmitted. The Silk Road concept, first formulated by Ferdinand von Richthofen, has regained global significance today through international initiatives such as the "Belt and Road Initiative" and UNESCO's Interactive Atlas of the Silk Roads. It is argued that traditional sports and games are closely associated with rituals, rites of passage, and the production of social identity, and that they have been shaped within male-centered ritual structures. In addition, equestrian sports, wrestling, martial arts, mind games, and strategic board games are identified as widespread cultural forms across the Silk Road geography. With globalization, some of these traditional practices have undergone sportification, while others are being preserved under the framework of Intangible Cultural Heritage. It is also emphasized that UNESCO initiatives, event tourism, and international sporting organizations increase the visibility of these traditions, while

simultaneously posing risks to their authenticity. In conclusion, traditional sports and games along the Silk Roads are regarded as part of both cultural continuity and transformation, and their preservation requires a balanced approach between modern sport systems and the pressures of globalization.

Keywords: Silk Road, traditional sports, cultural heritage, UNESCO, game culture, globalization

1.GİRİŞ

İpek Yolları'nın tarihi bölgelerindeki kültürel alanın incelenmesi, Alman coğrafyacı Ferdinand von Richthofen'in Çin'in ticari ağlarını tanımlamak amacıyla "Die Seidenstraße (İpek Yolu)" kavramını ortaya atmasıyla başlamıştır. Bu kavramsallaştırma, daha sonra disiplinler arası bir araştırma alanına dönüşerek İpek Yolları boyunca devletler arasındaki kültürel, ekonomik ve politik etkileşim süreçlerini inceleyen geniş bir akademik literatürün temelini oluşturmuştur. Günümüzde bu tarihsel hat üzerindeki kültürel etkileşimler, özellikle Çin Halk Cumhuriyeti'nin "Bir Kuşak Bir Yol" (Belt and Road Initiative) stratejisi ile yeniden küresel gündeme taşınmıştır (State Council of the PRC, 2015). Bu girişim, antik İpek Yolu kuşak ülkeleri ile modern deniz yolları arasında ekonomik ve kültürel bağlantıları güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Buna paralel olarak UNESCO, İpek Yolları boyunca kültürel etkileşimleri belgelemek ve görünür kılmak amacıyla "İpek Yolları Etkileşimli Atlası" gibi dijital platformlar geliştirmiştir (UNESCO, 2018). Bu platform; görsel sanatlar, gastronomi, moda, müzik, inanç sistemleri ve el sanatları gibi çok çeşitli kültürel alanları kapsamaktadır. Bu alanlar arasında geleneksel sporlar ve oyunlar da önemli bir tema olarak yer almaktadır. UNESCO tarafından 4–5 Aralık 2018 tarihlerinde Türkmenistan'ın Aşkabat kentinde düzenlenen uzman toplantısında, İpek Yolları boyunca geleneksel sporlar ve oyunların kültürel miras içindeki yeri özel olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, atlı spor gösterileri, ritüel oyunlar ve yerel yarışmaların tarihsel sürekliliği vurgulanmıştır. UNESCO İpek Yolları Etkileşimli Atlası, tarihsel olarak bu güzergâhın yalnızca ticaret değil aynı zamanda kültürel aktarım ve etkileşim alanı olduğunu belirtmektedir. İpek dokumacılığı, Nevruz kutlamaları gibi ritüeller ve atlı spor etkinlikleri gibi pratiklerin, yüzyıllar boyunca toplumlar arası etkileşimle geliştiği ifade edilmektedir (UNESCO, 2018). Bu kültürel unsurların kuşaktan kuşağa aktarılması, İpek Yolları'nın yaşayan bir kültürel miras sistemi olduğunu göstermektedir. Ayrıca UNESCO verileri, İpek Yolları boyunca yer alan Dünya Mirası alanları, somut olmayan kültürel miras unsurları, müzeler, diller ve yaratıcı endüstrilerin bu geniş kültürel ağın sürdürülebilirliğini desteklediğini ortaya koymaktadır (UNESCO, 2018). Günümüzde uluslararası seyahat eden bireylerin önemli bir kısmının kültürel deneyim odaklı olması, bu mirasın güncelliğini ve turizmle ilişkisini de güçlendirmektedir ((Kylasov,2019;URL-1).

2.GELİŞME VE SONUÇ:

2.1.Geleneksel spor ve oyunların incelenmesine yaklaşımlar:

Geleneksel spor ve oyunların incelenmesinde araştırmacılar iki ana yaklaşım kullanırlar - teorik ve praxeolojik. Teorik yaklaşım, etnografik materyallere, edebi kaynaklara ve oyun konusuyla ilgili araştırma makalelerine dayanmaktadır. Johan Huizinga, Marcel Mauss, Roger Caillois, Conrad Lorenz, Pierre Bourdieu, Henning Eichberg, Allen Guttman ve Boris Gorbunov teorik yaklaşımın geliştirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Praksiyolojik yaklaşım, esas olarak Spor Bilimi'nin disiplinler arası çalışmalarına dayanan ve ilgili kaynaklarla çalışmayı içeren, modern toplumda geleneksel spor ve oyunların korunması ve geliştirilmesi için etkili önlemler bulmayı amaçlamaktadır - yasalar ve hükümetler arası anlaşmalar, Somut Olmayan Kültürel Miras alanındaki normatif belgeler, eğitim, spor ve turizm. Pierre Parlebas, Wojciech Liponski, Guy Jaouen, Andrey Yarovoy ve Anatoly Tedoradze, oyun mirasının yaşam alanı üzerinde önemli bir etkiye sahip olan praxeolojik çalışmaları yürütmüştür. Günümüzde praksiyolojik yaklaşımda en sık kullanılan kavram, bu makalenin yazarı tarafından 2011 yılında UNESCO-

EOLSS Ansiklopedisi'nde bilimsel dolaşıma sokulan "etnospor" kavramıdır (Kylasov ve Gayrov,2011).

2.2.Geleneksel spor ve oyunların ontogenezi ve filogenileri:

İpek Yolları imgesinin bütünlüğü, geleneksel spor ve oyunların kökenlerinin bugün Somut Olmayan Kültürel Miras olarak ilan edildikleri halklarla sıkı sıkıya bağlantılı olduğu yanılsamasını yaratır. Ancak bu, biriken kültürel uygulamaların filogenetik ilişkileri ağı nedeniyle kültürel belleğin tipik bir tuzağıdır. İpek Yolları boyunca belirli geleneksel spor ve oyunların kökeninden bahsettiğimizde, bunu yalnızca etnokültürel geleneklerinin belirlenmesi bağlamında yapmalıyız. Bu yaklaşım etnoloji yöntemlerine mükemmel bir şekilde uyar ve ayrıca Pierre Parlebas'ın etnomotricité kavramını kullanmanıza da olanak tanır (Parlebas,2003) . Tarihsel kaynaklardan gelen kapsamlı materyale dayanarak incelenen İpek Yolları boyunca geleneksel spor ve oyunlar, çoğunlukla erkek başlatma ritüellerinin bir parçası olarak karşımıza çıkar. Kadın oyunlarının, erkek yarışmalarının sahip olduğu aynı sosyal anlamlara sahip olmadığını ve bu nedenle (kural olarak) kamusal sosyal pratikler bağlamında değerlendirilemeyeceğini belirtmek önemlidir. Kadın oyunları boş zamanın bir parçasıydı, günümüz kültürü tarafından belirlenirken, erkek yarışmaları yalnızca bayramlar çerçevesinde düzenlenirdi ve bu nedenle şenlikli bir kültürün parçasıydı - René Guenon8 tarafından tanımlandığı gibi, ilkel gelenek evrenindeki başlatma ritüelleri. Erkekler oyunlara katılım gerçeğiyle, kendi türlerinin geleneklerini sürdürmeye hazır olduklarını gösterdiler, böylece yarışmaların kazananları prestijli damatlar oldu. Elbette, geleneksel oyunlara katılan bazı kişilerin hikayeleri, destanda bize kadar gelen efsaneler haline geldi. Çok sayıda örnekten biri, Çin tarafından UNESCO ICH Listesi'ne kaydedilen Kırgız destanı Manas'ta yer almaktadır. Yazının bulunmasıyla birlikte İpek Yolu üzerindeki halkların edebiyatında geleneksel spor ve oyun konularına yer verilmeye başlandı. Örneğin İoannis Hrisostomos, Firdausi, Mihail Lermontov, Cengiz Aytmatov vb.'nin eserlerinde bu konuya yer verilmiştir (Kylasov,2019).

Geleneksel oyunların çoğu, oyun etiği ve rekabet düzenlemelerinin geleneklerinin oluşturulduğu miras bayramları ve ritüelleri çerçevesinde düzenlenmiştir. Katılımın birçok klanın etkinlikleri düzeyine genişletilmesi son derece nadiren meydana gelmiştir - fetihler sonucunda toprakların birleşmesi veya halkların kabile yaşam alanlarından ticaret yollarının açılması durumunda. İpek Yolları boyunca çoğu halkın tarihinde geleneksel spor ve oyunların ortak bir tipolojisinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynadığı sonucuna varabiliriz, ancak diğer insanların oyun geleneklerinin kültürel ödünç alınmasının yalnızca düzenlemelere kadar uzandığını, geleneksel oyunların ve yarışmaların matrislerinin biçim ve içerik olarak dokunulmaz ve otantik kaldığını belirtmek önemlidir. Tek istisna, mahallede yaşayan halkların kutlamalara karşılıklı katılımını uyguladığı kültürel yakınlaşma bölgeleriydi. Örneğin, Rusların Volga bölgesindeki Tatar Sabantuy festivallerindeki geleneksel oyunlara ve buna bağlı olarak Tatarların Rus bayramlarındaki orijinal eğlencelere - Shrovetide, Red Hill ve Trinity - katılımına dair yaygın olarak bilinen durumlar vardır. Aktif kültürlerarası iletişime rağmen, İpek Yolları boyunca geleneksel sporlar ve oyunlar iki farklı eğilimi göstermektedir - bir durumda, yaygın oyun gelenekleri zemininde kuralların ve geleneklerin evrenselleşmesine tanık oluyoruz, başka bir durumda, etnik grupların yerel varlığı içindeki geleneklerin kapanması açıkça ortaya çıkıyor. Asya'daki en yaygın geleneksel sporlar ve oyunlar deve ve at yarışları (Umman UNESCO ICH Listesi'ne eklendi), çovgan, kok-boru, polo gibi at oyunları (Azerbaycan, İran, Kazakistan ve diğerleri UNESCO ICH Listesi'ne girdi) ve çeşitli geleneksel güreş stilleriydi (Gürcistan, İran, Kazakistan, Kore ve diğerleri UNESCO ICH Listesi'ne girdi). Yerel ritüellerin kapalı geleneğine örnek olarak, ayrı bir oyun kültürünün kümelerini oluşturan doğu dövüş sanatları verilebilir (Çin ve Kore Cumhuriyeti UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne girmiştir). Geleneksel spor ve oyunların kurallarının ve geleneklerinin evrenselleşmesindeki ana etken, kültürel çevre ve manzaraların benzerliğiydi. Bu bağlamda,

Çin mahallelerinin yaratılmasında bile kendini gösteren Çin geleneğinin tekilliği özellikle ilgi çekicidir, oyun geleneklerinin izole edilmesine yol açan oydu. Ancak, Batı'nın fetihlerinin tarihsel süreçleri ve ardından Asya'nın sömürgeleştirilmesi, geleneksel fiziksel aktivite tarzlarının Doğu uygulamalarının yayılmasında sınırların açılmasına ve Anglo-Sakson spor modelinin etkisi altında oyun geleneklerinin kaçınılmaz dönüşümüne yol açtı. Sonuç olarak, şimdi Hint yogası ve Çin taijiquan'ı, Premodern toplumda meditasyon ve bedensel çilecilik olarak eski işlevlerini yitirmiş ve etnik tarzda jimnastik egzersizlerine dönüşmüştür. Benzer bir durum, savaşta öldürme becerilerinin aktarılması veya düşmanı ortadan kaldırma ana işlevinin kaybedildiği ve kadınlara bile uygun, zararsız dövüş sporlarına dönüştüğü dövüş sanatlarında da yaşandı: Kamboçya'da bokator, Japonya'da karate, Hindistan'da kalaripayat, Tayland'da lehrdrit, Malezya'da silat, vb. (Kylasov,2019). Araştırmacılar özellikle İpek Yolları boyunca geleneksel mantık oyunlarıyla ilgileniyorlar, bu oyunlar günümüzde en yaygın zihin sporları olarak küresel hakimiyete sahip - satranç, go (baduk, weiqi) ve tavla. Çoğu araştırmacı mantık oyunlarına dair en eski referansların, satrancın kökeninin chaturanga oyunundan geldiğiyle ilişkilendirilen Hindistan'da bulunduğu konusunda hemfikir. Bu hipotezde, sadece chaturanga'nın Vedalarda bulunan eserlere ve açıklamalara göre bildiğimiz en eski mantık oyunu olduğu kabul edilmelidir, ancak satrancın chaturanga'dan geldiği ifadesi, yalnızca Hindistan alt kıtası dışındaki diğer uluslar tarafından bu oyunların ödünç alındığına dair bir kanıt olmaması nedeniyle şüphelidir.

Bu arada, daha sonra Pers'te satranca dönüşen oyunun evrimi oldukça açıktır ve aynı Vedalarda adı geçen Perslerin Rigveda'daki masa eğlenceleriyle bağlantılıdır, ancak chaturaga'dan satranca geçişte aşılmaz bir engel haline gelen büyük bir fark vardır: satranç, chaturanga'dan oyun tahtasının arkasında sadece iki oyuncu olması bakımından farklıdır, oysa chaturanga'da üç veya beş oyuncu vardır. Öyle ya da böyle, Hindistan ve Pers arasında mantık oyunlarının ödünç alınmasının gerçekleştiği hala kabul edilmelidir. Şüphesiz, bu gerçekleşti ve Kral Darius I'in (522-486 yılları arasında hüküm sürdü) Hindistan'ın geniş ve yoğun nüfuslu topraklarını fethetmesinden sonra yoğunlaşan Pers kültürel etkisinin bir devamı haline geldi. Satranç ve tavlanın Hindistan'a nüfuz ettiğine dair son gerçek, I. Khosrov Anushirvan (531-579 yılları arasında hüküm sürdü) döneminde kaydedildi. Hint chaturanga'nın doğu yönündeki dönüşümleri, batıdakinden daha az şüpheye neden olmaz. Budizm'in Orta Krallığa nüfuz etmesinin, bizim yaygın olarak bildiğimiz Çin oyunlarının geniş dağılımıyla çakışması, Hint oyun geleneklerinin yayılmasına katkıda bulunanların Budist rahipler olduğunu kategorik olarak iddia etmek için yeterli değildir. Ayrıca, üç Çin oyunu da chaturanga'dan çok farklıdır - Çin satrancı xiangqi, mahjong kart oyunu ve tüm Uzak Doğu'nun en popüler oyunu - Çin geleneğinde weiqi, Kore geleneğinde de bir baduk ve Japon geleneğinde go (oyun).

Ancak Hint chaturanga oyununun dönüşümünden şüphe etmek için ana argüman, Fars oyunlarıyla aynıdır - Çin oyunları eşlidir ve Hint oyunu üç veya beş oyuncu içindir. Ayrıca, envanterdeki farklılıklar çok dramatiktir, göreceli benzerlik yalnızca weiqi oyunundadır. Bununla birlikte, İpek Yolu üzerindeki halkların zihin oyunlarının gelişimine olan katkısı dünya spor hareketinde takdirle karşılanmış ve 2008 yılında Çin weiqi'si, Fars satrancı, Japon go (oyunu), Sümer-Arap daması ve Anglo-Sakson briçi (oyunu) gibi oyunların yer aldığı ilk Dünya Zihin Sporları Oyunları'na ev sahipliği yapmak üzere Pekin seçilmiştir (Kylasov,2019).

2.3.Geleneksel oyunların tipolojisi:

İpek Yolları boyunca geleneksel spor ve oyunların yapıldığı etkinliklerin çoklu spor olmadığını belirtmek önemlidir. Tek istisna, Moğolistan'daki Nadom bayramı sırasında güreşçiler, okçular ve at yarışları düzenledikleri Eryn Gurban Naadan'dır (Üç Erkek Oyunu) (UNESCO ICH Listesi'nde yer almaktadır). Genellikle, turnuvalar geleneksel fiziksel aktivite stillerinden birinde düzenlenirdi ve sınıflandırması etnospor teorisi olarak belirtilmiştir:

1. Geleneksel jimnastik ve danslar.

2. Geleneksel yarışlar (koşu, yüzme, kano, kayak, at, deve, fil, kızak köpeği vb.).
3. Geleneksel dövüşler (geleneksel güreş, yumruk ve sopa dövüşü, silahlı dövüş).
4. Geleneksel oyun yarışmaları (düellolar ve takım oyunları).
5. Güçlü adamların ağırlıkları (taş, kütük, çanta vb.) atma, kaldırma, çekme ve tutma konusunda geleneksel yarışmaları.
6. Geleneksel sıçramalar (uzunluk, yükseklik, engelden geçme, sırık, yay kirişi vb. kullanma).
7. Hedef (İsabet) için geleneksel yarışmalar (bıçak, balta, dart, okçuluk, sapan atışı vb. atma).
8. Geleneksel Mantık ve Tahta Oyunları (Sılva,2011).

2.4.Modern toplumda geleneksel spor ve oyunların habitusu (içselleştirilmiş eğilimler):

Henning Eichberg, geleneksel spor ve oyunların modern habitusu üzerine yaptığı bir çalışmada, bunların varlığının "sağcı (Almanca völkisches Turnen) veya solcu (İtalyanca sport popolare) olsun, belirli bir ideolojiye bağlı olduğunu" belirtmektedir. Portekiz'de, bir yandan romantik, muhafazakar ve pastoral alt tonlara sahip "geleneksel oyunlar" (jogos tradicionais) ile sol kanat çevreler tarafından teşvik edilen, halkın kültürü ve kendi kaderini tayin etme alt tonlarına sahip "popüler oyunlar" (jogos populares) arasında ayrım yapılmıştır.10 Politikacıların geleneksel sporlara ve oyunlara olan ilgisi, küreselleşme bağlamında halkların kendini tanımlama süreçleri ve kültürel farklılıkları ortadan kaldırma tehdidi nedeniyledir ve bu nedenle geleneksel sporları ve oyunları korumak ve geliştirmek için devlet statüsüne yükseltilen bir dizi ülkede programlar uygulanmaktadır. Bu ülkeler arasında Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan, Rusya, Türkiye bulunmaktadır. Özbekistan'da, devlet hibeleriyle düzenli spor etkinlikleri düzenleniyor ve programlarına geleneksel sporlar ve oyunlar dahil ediliyor. Toplumun ilgisi sayesinde, son yıllarda, çeşitli uluslararası ve bölgesel sivil toplum örgütlerinden oluşan geleneksel sporların ve oyunların korunması için (henüz parçalanmış) bir hareket ortaya çıktı. Ancak, bu hareketin sporcuların baskın olması, geleneksel sporların ve oyunların modern sporlara dönüştürülmesi riskini yaratıyor ve bu da özgünlüğün kaybolmasına yol açıyor, çünkü bunlar atalarımız için düşünülemez zaman ölçümleriyle, puanlar ve ağırlık ve yaş kategorilerine bölünmeler veren spor yarışmaları olarak düzenleniyor. Mesele şu ki, sporcu organizatörler, IOC çoklu spor Olimpiyatları'nın olağan ama uygunsuz formülünü kullanıyor ve sözde "geleneksel oyunlar festivali" düzenliyorlar. Sonuç, Olimpiyat sporlarında yüksek başarıları olmayan kaybedenlerin katıldığı bir dizi ilkel yarışmadan oluşan bir programa sahip sözde bir Olimpiyat. Örneğin, serbest stil veya Greko-Romen güreş stillerinden kaybedenler kemer güreşi müsabakalarına katılırlar. Ne yazık ki, giderek daha fazla "geleneksel oyunlar festivali" var: her yıl farklı ülkelerde 50'den fazla ulusal festival ve 2-3 uluslararası festival düzenleniyor. Bu tür "geleneksel oyunlar festivali" düzenleme uygulaması yalnızca oyun geleneğini bozmakla kalmıyor, aynı zamanda oyun mirasını gereksiz bir çöpe dönüştürüyor. Diğer şeylerin yanı sıra, bu tür olaylar Olimpiyat hareketi için zorluklar yaratır, çünkü rekabetin ilkelleşmesi farklı sporları birleştiren Olimpizmin değerinin aşınmasına yol açar. 2000'li yılların ilk on yılına kadar, etnik tarzdaki sporların uluslararası federasyonları IOC'yi tanımaya ve sporlarını Olimpiyat Oyunları programına dahil etmeye çalıştılar, ancak şimdi durum yavaş yavaş değişiyor, Batı toplumunun bir değeri olarak Olimpizmin radikal bir şekilde reddedilmesi ortaya çıkıyor. Her şeyden önce, Türkiye'nin ana rol oynadığı Türk Konseyi himayesinde Orta Asya'daki İslam ülkelerinde meydana geliyor ve Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapma teklifleri ve retleri için bir anti-rekor kırıyor: yedi başvuru için yedi IOC reddi alındı. Belki de Türkiye'nin UNESCO Geleneksel Sporlar ve Oyunlar Ad Hoc Danışma Kurulu himayesinde başlatılan bir Olimpiyat karşıtı hareket yaratmasının nedeni buydu. Bunun öncesinde Türkiye, Asyalı anti-Olimpiyatçıların ana etkinliği haline gelen Kırgızistan'daki Dünya Göçebe Oyunları organizatörlerinin ana giderlerini üstlendi. Burada, Olimpiyatçılığın reddedilmesinin, modern bir spor etkinliğinin tanıtımı için akılda kalıcı, ancak hiç de alakalı olmayan bir neden olduğu belirtilmelidir. Ancak organizatörler, bu etkinliğin, Türk dili konuşan insanların yaşadığı, ulusal

takımlarının dünya spor arenasında etkinliğini sağlamanın zor olduğu ve bu nedenle onlar için niş etkinlik fırsatları yaratmaya çalıştıkları az gelişmiş Orta Asya ülkelerinin hükümetleri tarafından desteklendiğini yeterince kanıtladılar. Ancak, aynı durum Olimpiyatçılığa böyle bir meydan okumayı, Kırgızistan'daki oyunların organizatörleriyle birlikte Türkiye'de de beklenen bir etki olan bir saçmalığa dönüştürüyor (Kylasov,2019). Ayrıca, Dünya Göçebe Oyunları organizatörleri tam anlamıyla kavram karmaşası içindedirler. Etkinliklerini göçebeliğin oyun geleneklerine dayanan Etno-kültürel bir etkinlik olarak sunarlar, ancak bu olgunun hiçbir zaman var olmadığı ülkelerden takımlar davet ederler. Avusturya, Brezilya, Fransa, ABD, vb Programda göçebe gelenekleriyle hiçbir ilgisi olmayan sporların yer almasıyla daha da saçma bir hal alır: İran pehlivan güreşi, Kore ssireum güreşi, halat çekme, Japon sumo güreşi, ayrıca Kırgızların yaptığı "Aliş" güreşi, Sovyetlerin yaptığı sambo güreşi ve Yakutların yaptığı mas güreşi gibi, organizatörlerin büyük yetersizliğini gösteren, tarzı ama kıyafeti yanlış olan sporlar (URL-2).

Dünya Göçebe Oyunları organizatörlerinin geleneklerin korunmasına yönelik eleştirel olmayan tutumlarının ve Olimpiyatlara uygunsuz bir meydan okumanın sonucu, seyircilerin ve televizyon yayınlarının olmamasıydı. Ancak, Kırgızların otantik gelenekleri ihmal etme deneyimi benzersiz değildir, ne yazık ki Somut Olmayan Kültürel Mirasın tüm yelpazesinde bulunabilir. Bu yeniden yapım süreçleri hakkında tartışırken, Andre Desvallées bu tür gülünç etkinliklerin ısrarla "Batı Avrupa'yı bir buçuk asırdır dolduran halk festivalleri" olarak adlandırıldığını belirtiyor (Desvallées,2004).

2.5.Etkinlik turizminde geleneksel oyunlar:

Bu arada, geleneksel oyunların sahtelerinin çamurlu serisinde, en parlak ve en çekici olanlar da dahil olmak üzere gerçek geleneksel oyunlar var olmaya devam ediyor - Moğolistan'daki Nadom festivalinde Üç Erkek Oyunu, Rusya'daki geleneksel yumruk dövüşü oyunları Atmanov'un Kulachki ve Türkiye'deki Kırkpınar festivalinde geleneksel yağlı güreş turnuvası. Bu etkinliklerin, on binlerce ziyaretçinin talep ettiği etkinlik turizminin yönünü oluşturması ve turizm sektörünün bu sektörünün sürdürülebilir gelişimi için yeni bir trend yaratması tesadüf değildir. Etkinlik turizminin geliştirilmesine yönelik artan ilgi, yerlilerin var olduğu yerlerdeki otantik geleneksel oyunlarla temsil edilmektedir. Bir durumda, bunlar yüzyıllardır var olan ve etkinlik turizmi endüstrisinin bir parçası olma iddiasında olmayan yerel etkinliklerdir. Başka bir durumda, bunlar etnik grupların geleneksel kültürünün tanınma endeksini artırmayı amaçlayan yerel bir kültürün tezahürleridir. John Merryman, otantik etkinliklere yönelik etkinlik turizmi ilgisini neyin oluşturduğunu tartışırken, ülkeleri kültürel varlık sahipliği açısından iki kategoriye ayırmayı önerdi: kaynak ülkeler - örneğin, bu tür değerlerin arzının talebi aştığı Almanya ve İskandinav ülkeleri ve pazar ülkeleri - örneğin, talebin arzı aştığı İtalya ve Yunanistan15. Merryman'ın fikirleri, devletin dünya pazarında talep edilen bir değeri varsa, bunun zorlayıcı işbirliği ve korkutucu ceza olması gerektiğini ve böylece önerilen (dayatılan) koşullar altında onlara ticari erişim sağlamayı reddedemeyeceğini savunan Nobel ödüllü Robert Aumann'ın pozisyonuyla uyumludur16. Aumann, küresel turizm endüstrisinin etkinlik kümesinin de bir parçası olduğu ve düzenlenmesinin aynı "kaçınılmaz işbirliği" modeline göre gerçekleştirildiği dünya pazarının geliştirilmesine duyulan ihtiyaç olduğu sonucuna varır (URL-3).

2.6.Geleneksel oyunlar ve modern spor:

Sporlaşma sadece "geleneksel oyun festivalleri"nin düşünülmüş formülüyle değil, aynı zamanda büyük ölçüde spora dönüştürülen geleneksel fiziksel aktivite tarzlarındaki bireysel yarışmalarla da ilgilidir. Son zamanlarda Gorodki sporu, Kazak Koresi, Wushu, Yoga, Zurkhaneh ve diğerleri gibi uluslararası spor federasyonları ortaya çıktı. Tüketiciler etnik tarzdaki sporları takdir ediyor; bu, gösteri pazarında önemli bilişsel avantajlar yaratıyor. Ancak spor federasyonunun oyun geleneklerini değil, etnik bir tada sahip olsa da yine de sporu

geliştirdiğini ve bunun birçok örneğinin olduğunu belirtmek önemlidir: curling, judo, karate, muay thai, skeleton, tekvando ve diğerleri. Portekizli antropolog Luis Silva, köyü kültürel mirasın bir nesnesine ve bunun sonucunda kırsal turizmin bir konusuna dönüştürmekten bahsederken, ortaya çıkan "miras biçimindeki ikinci yaşamın" ilk ve ana yaşamla çakışabileceğini ve kırsal nüfusun yaşam alanını oluşturabileceğini belirtiyor . Benzer şekilde, etnik olarak stilize edilmiş spor federasyonlarının kültürel çatışması da açıklanabilir - tüzüklerinde "milliyet" sütunu ve "oyun mirası" referansı olan bir madde yoktur, çünkü öngörülebilir şekilde kitlesel dağıtım için gereksiz sorunlar yaratırlar. Geleneksel sporlar ve oyunlar arasındaki ilişkinin gerçek uyumu, yalnızca ünlü sporcuların yerel geleneksel oyunların kurallarına ve ekipmanlarına göre yarışmalara katılmaya davet edildiği Dünya Etnospor turnuvaları Ethnosport Challenge'ın yenilikçi formülü sayesinde mümkün olmuştur. Ethnosport Challenge Turnuvaları, 2018'den beri Dünya Serisinin bir parçası olarak düzenleniyor ve halihazırda Rusya, Malezya, Brezilya ve Litvanya'da düzenlendi (Kylasov,2019; URL-3).

2.7.Eğitimde geleneksel oyunlar:

İlk kez, eğitim programları İpek Yolları üzerindeki ülkeler tarafından kullanılmaya başlandı - Çin, Endonezya, Kore, Japonya, vb. Aynı ülkeler, etnopedagojinin dahil edilmesiyle kapsayıcı bir yaklaşımda günümüze kadar lider olmaya devam ediyor. Avrupa Birliği üniversiteleri, Asya deneyimini keşfetmek için Erasmus+ programına katılıyor.

3.SONUÇ:

İpek Yolları boyunca geleneksel sporlar ve oyunlar günümüze kadar varlığını sürdürmüş ve binicilik sporları, güreş, dövüş sanatları, tekne yarışı ve diğer birçok sporun gelişimi için kültürel bir temel oluşturmuştur. Ancak küreselleşme bağlamında, Anglosakson modeline göre yok olma veya spora dönüşme tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır; bu modelde otantik gelenekle sadece bazı dışsal bağlantılar kalmıştır. Somut olmayan kültürel mirasın çeşitli tezahürlerine yönelik kamusal ilgi, sürdürülebilir gelişimi etkinlik turizminin konuları olarak mümkün olan geleneksel oyunların korunması için iyimser ön koşullar yaratmaktadır; bu sektör dünya ekonomisinin en dinamik şekilde gelişen sektörüdür.İpek Yolu coğrafyasındaki geleneksel spor ve oyunlar, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras listelerine daha kapsamlı biçimde dahil edilmeli ve sistematik olarak belgelenmelidir. Geleneksel sporlar ve oyunlar, beden eğitimi ve spor bilimleri müfredatlarına entegre edilerek genç kuşaklara aktarımı sağlanmalıdır. İpek Yolu ülkeleri arasında ortak festivaller, bilimsel projeler ve spor etkinlikleri düzenlenerek kültürel etkileşim desteklenmelidir. Geleneksel sporların modern spor sistemlerine dönüşümünde (sporlaşma süreci), kültürel özgünlüğün kaybolmaması için yerel toplulukların karar süreçlerine aktif katılımı sağlanmalıdır. Geleneksel oyunlar, turizm gelirine dönüştürülürken kültürel metalaşma riskine karşı dengeli bir yönetim modeli uygulanmalıdır. UNESCO İpek Yolları Etkileşimli Atlası benzeri platformlar geliştirilerek geleneksel sporların dijital ortamda kayıt altına alınması ve erişilebilirliği artırılmalıdır.

KAYNAKLAR

Desvallées, A. (2004) La muséologie et les catégories de patrimoine immatériel. Questions de terminologie, à propos de intangible heritage / patrimoine immatériel et patrimoine intangible // Museology and Intangible Heritage. International Symposium, org. by ICOFOM. 20th General Conference of ICOFOM. Complete edition of the papers. Seoul: ICOM – München: MPZ, 2004. Pp. 7–14.

Kylasov, A., Gavrov, S. Sporun etno kültürel çeşitliliği (2011) Yaşam Destek Sistemleri Ansiklopedisi (UNESCO EOLSS). 23 Mart 2019, şuradan alındı: http://www.eolss.net/Sample-Chapters/C05/E6-168-59.pdf

Kylasov, A.V. (2019). *Traditional sports and games along the Silk Roads. International Journal of Ethnosport and Traditional Games, (1), 1–10. DOI: https://www.doi.org/10.34685/HI.2019.1.1.006*

Parlebas, P. (2003) The Destiny of Games Heritage and Lineage // In: Studies in Physical Culture and Tourism. – Poznan, Vol. 10, №1, 2003. – Pp. 15–26.

State Council of the People's Republic of China. (2015). *Vision and actions on jointly building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*. Beijing: State Council.
Silva, L. (2011) Beneath the Surface of the Heritage Enterprise. Governmentality and Cultural Representation of. Rural Architecture in Portugal // Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology. Vol. 41:2. 2011. Pp.
39–53.
UNESCO. (2018). *The Silk Roads Programme and the Interactive Atlas of the Silk Roads*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. https://en.unesco.org/silkroad
URL-1: " The UNESCO Silk Roads Programme"https://en.unesco.org/silkroad/unesco-silk-road-online-platform. (Erişim tarihi, Nisan 2026).
URL-2: "Аккредитация на Всемирные Игры Кочевников — СМИ, участники, гости | Кыргызстан" http://www.worldnomadgames.com (Erişim tarihi, Nisan 2026).
URL-3: "Robert Aumann's and Thomas Schelling's Contributions to Game Theory: Analyses of Conflict and Cooperation" https://www.nobelprize.org/uploads/2018/06/advanced-economicsciences2005.pd(Erişim tarihi, Nisan 2026).

İPEK YOLU COĞRAFYASINDA GELENEKSEL SPORLARIN TARİHSEL VE KÜLTÜREL ANALİZİ

Furkan LAZ Yüksek Lisans Öğrencisi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
Furkanlaz5@gmail.com 0009-0007-6460-972X
Doç.Dr. Erol DOĞAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
erol.doğan@omu.edu.tr 0000-0001-9986-0366
Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
osmani55@hotmail.com 0000-0001-6671-6042

ÖZET
Bu çalışma, İpek Yolu boyunca yer alan ülkelerde geleneksel sporlar ve oyunların tarihsel, kültürel ve sosyo-kültürel boyutlarını incelemektedir. İpek Yolu'nun yalnızca ticari bir hat olmadığı, aynı zamanda farklı medeniyetler arasında spor kültürünün yayılımı ve dönüşümünde önemli bir etkileşim ağı oluşturduğu vurgulanmaktadır. Çin'den Anadolu'ya, Orta Asya'dan Kafkasya ve Güney Asya'ya uzanan geniş coğrafyada güreş, atlı sporlar, okçuluk, dövüş sanatları ve zihin oyunları gibi geleneksel etkinliklerin ortak kültürel mirasın temel unsurları olduğu görülmektedir. Bulgular, göçebe kültürlerde atlı sporlar ve savaşçı geleneklerin, yerleşik toplumlarda ise ritüel, dans ve strateji temelli oyunların daha baskın olduğunu göstermektedir. Küreselleşme ile birlikte bu geleneksel sporların bir kısmı modern spor sistemlerine entegre edilerek sporlaşma sürecine girmiş, bir kısmı ise Somut Olmayan Kültürel Miras kapsamında korunmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte UNESCO destekli girişimler, etnospor etkinlikleri ve kültürel festivaller bu mirasın görünürlüğünü artırmaktadır. Sonuç olarak, İpek Yolu boyunca geleneksel sporlar ve oyunlar, hem kültürel kimliğin taşıyıcısı hem de kültürler arası etkileşimi güçlendiren dinamik bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Bu mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması için uluslararası iş birliği, eğitim entegrasyonu ve kültürel etkinliklerin artırılması gerektiği önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: İpek Yolu, geleneksel sporlar, kültürel miras, kültürel etkileşim, göçebe kültürü, oyun kültürü

Historical and Cultural Analysis of Traditional Sports in the Silk Road Geography

Abstract
This study examines the historical, cultural, and socio-cultural dimensions of traditional sports and games across the countries located along the Silk Road. It emphasizes that the Silk Road was not merely a trade route, but also an important interaction network that facilitated the diffusion and transformation of sport culture among different civilizations. Across a vast geographical area extending from China to Anatolia, and from Central Asia to the Caucasus and South Asia, traditional activities such as wrestling, equestrian sports, archery, martial arts, and mind games are identified as fundamental components of a shared cultural heritage. The findings indicate that equestrian sports and warrior traditions are more dominant in nomadic cultures, whereas ritual-based, dance-oriented, and strategy-based games are more prevalent in sedentary societies. With globalization, some of these traditional sports have been integrated into modern sport systems through a process of sportification, while others have been preserved under the framework of Intangible Cultural Heritage. In addition, UNESCO-supported initiatives, ethnosport events, and cultural festivals have increased the visibility of this heritage. In conclusion, traditional sports and games along the Silk Road are regarded as both carriers of

cultural identity and dynamic structures that strengthen intercultural interaction. It is suggested that international cooperation, integration into education systems, and the expansion of cultural events are necessary to ensure the preservation and transmission of this heritage to future generations.

Keywords: Silk Road, traditional sports, cultural heritage, intercultural interaction, nomadic culture, game culture

1.GİRİŞ

İpek Yolu, Asya ile Avrupa arasında yalnızca ticari malların taşındığı bir hat olmanın ötesinde, tarih boyunca kültürel, bilimsel ve teknolojik etkileşimlerin gelişiminde kritik bir rol oynamıştır. M.Ö. 2. yüzyılda Çin Hanedanlığı döneminde sistematik bir ticaret ağı olarak etkinlik kazanan bu yol, özellikle ipek, baharat ve değerli taşlar gibi ürünlerin Doğu'dan Batı'ya aktarılmasını sağlamıştır (Gülmez, 2019). Bununla birlikte İpek Yolu, farklı uygarlıkların birbirini tanıdığı, bilgi ve düşünce alışverişinde bulunduğu çok katmanlı bir etkileşim alanı olarak da değerlendirilmiştir (Hansen, 2012). İpek Yolu yalnızca ekonomik bir ağ değil, aynı zamanda dinî ve entelektüel akımların yayıldığı önemli bir kültürler arası iletişim kanalıdır. Bu güzergâh üzerinden Budizm, İslam ve Hristiyanlık gibi büyük dinlerin farklı coğrafyalara yayılması mümkün olmuş; bunun yanında astronomi, matematik, tıp ve coğrafya gibi bilimsel alanlarda önemli bilgi transferleri gerçekleşmiştir (Foltz, 2010). Örneğin, Çin'de geliştirilen kâğıt üretim teknolojisinin İpek Yolu aracılığıyla Orta Doğu'ya, oradan da Endülüs üzerinden Avrupa'ya ulaşması, bilgi aktarımının tarihsel önemini açıkça göstermektedir (Akın, 2020). İpek Yolu'nun kara ve deniz rotaları, yalnızca ekonomik ilişkileri değil aynı zamanda medeniyetlerin sosyal ve kültürel yapılarını da şekillendirmiştir. Bu bağlamda, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu toprakları transit ticaret açısından stratejik bir merkez hâline gelmiş, doğu ile batı arasındaki ticaret akışında önemli bir köprü işlevi görmüştür (Şahin, 2022). Bu durum Osmanlı'nın hem ekonomik hem de siyasi gücünü pekiştirmiştir (İnalcık, 2000).

Modern dönemde İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasına yönelik en kapsamlı girişimlerden biri Çin Halk Cumhuriyeti tarafından ortaya konulan "Bir Kuşak, Bir Yol" (Belt and Road Initiative) projesidir. Bu proje, eski ticaret yollarının altyapısını modern ulaştırma ve lojistik ağlarıyla yeniden yapılandırmayı hedeflemektedir (Ferdinand, 2016). Türkiye ise bu süreçte "Orta Koridor" stratejisi ile Avrupa ile Asya arasında kritik bir geçiş noktası olarak konumlanmakta ve küresel ticaret ağlarında önemli bir rol üstlenmektedir (Yılmaz, 2023). k İpek Yolu, tarih boyunca yalnızca ekonomik bir hat değil, aynı zamanda medeniyetler arası etkileşimin, kültürel çeşitliliğin ve bilgi transferinin temel dinamiklerinden biri olmuştur. Günümüzde bu tarihsel güzergâhın modern versiyonları, ülkeler arasında ekonomik iş birliğini güçlendirmenin yanı sıra kültürel diplomasi ve küresel entegrasyon açısından da önemli fırsatlar sunmaktadır (Frankopan, 2015). Bu nedenle İpek Yolu'nun tarihsel mirası, hem geçmişi anlamak hem de geleceğin küresel ilişkilerini şekillendirmek açısından stratejik bir öneme sahiptir.

2.GELİŞME VE SONUÇ

İpek Yolu boyunca yaşayan farklı halkların kültürel kimliklerinin en önemli unsurlarından biri geleneksel sporlar ve oyunlardır. İpek Yolu boyunca binlerce yıldır süregelen etkileşimler ve yeniden karşılaşmalar, geleneksel spor ve oyunların farklı bölgelere yayılmasına ve farklı düzeylerde zenginleşmesine önemli fırsatlar sağlamıştır. Her zaman evrensel mirasın çeşitliliğinin bir parçası olan bu etkinlikler, bireysel veya kolektif olarak uygulanabilir ve bölgesel veya yerel kimlikten kaynaklanır. Çeşitli güreş veya dövüş sanatları biçimleri, polo ve okçuluk gibi atlı yarışmalar, go, satranç ve tavla gibi bilişsel oyunlar ve çocuk oyunları, İpek Yolu boyunca yüzlerce yıldır var olan farklı geleneksel spor ve oyunlara örnek teşkil eder. Dahası, geleneksel spor ve oyunlar, öz denetim veya tevazu gibi etik değerlerin teşvik

edilmesinin temelini oluşturmuştur. Ayrıca karşılıklı saygı, işbirliği ve çatışma önleme yoluyla sosyal uyumu güçlendirmenin etkili araçları olmuştur. Bu nedenle, geleneksel sporlar ve oyunlar, insanları bir araya getirmek, hoşgörüyü güçlendirmek ve İpek Yolları boyunca yaşayan insanlar arasındaki etkileşimlerin değerini teşvik etmek için mükemmel bir fırsat sunmaktadır. Günümüzde, geleneksel sporlar ve oyunlar, İpek Yolları boyunca farklı bölgelerde yaşayan insanların ortak mirasının somut unsurları olmakla kalmayıp, modern çağda sürekli yeniden karşılaşmalar ve etkileşimler için de sağlam bir temel oluşturmaktadır. Gençlerin İpek Yollarına Bakışı Fotoğraf Yarışması katılımcıları, geleneksel spor ve oyunların unsurlarını kendi özgün bakış açıları ve yaratıcılıklarıyla bir araya getirmeye ve İpek Yolları boyunca en az iki veya daha fazla bölge ve kültür arasında paylaşılan geleneksel spor ve oyunları fotoğraflamaya teşvik edilmektedir (URL-1).

Tarihi İpek Yolu, tek bir hat değil; kara ve deniz yollarından oluşan geniş bir ticaret ve kültürel etkileşim ağıdır. Bu nedenle güzergâh üzerinde yer alan ülkeler, farklı dönemlerde değişiklik göstermekle birlikte aşağıdaki bölgeler ve ülkeler tarihi İpek Yolu'nun önemli parçaları olarak kabul edilmektedir:

Doğu Asya'daki ülkeler: Çin ve Moğolistan

Güney Asya'daki ülkeler: Hindistan, Pakistan ve Nepal

Orta Asya'daki ülkeler: Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Afganistan

Batı Asya (Orta Doğu) ülkeler: İran, Irak, Suriye ve Suudi Arabistan (deniz ve hac ticaret yolları bağlantıları)

Kafkasya'daki ülkeler: Azerbaycan ve Gürcistan

Anadolu ve Avrupa Geçiş Bölgesindeki ülkeler: Türkiye, Yunanistan, İtalya ve Balkan ülkeleri (özellikle Karadeniz ve Adriyatik bağlantılı alanlar)

Kuzey Afrika (Deniz İpek Yolu bağlantısı) ülkeler: Mısır

Doğu Asya Deniz Yolları Bağlantısı ülkeler: Güney Kore (dolaylı deniz ticaret ağlarıyla) ve Japonya (dolaylı deniz ticaret bağlantılarıyla).

İpek Yolu, yalnızca kara güzergâhlarından oluşmamış; aynı zamanda **A**kdeniz, Hint Okyanusu ve Güney Çin Denizi üzerinden deniz ticaret ağlarıyla genişlemiş küresel bir sistem haline gelmiştir. Bu nedenle yukarıda listelenen ülkeler, doğrudan veya dolaylı olarak bu ağın ekonomik, kültürel ve politik etkileşim alanı içinde yer almıştır.

2.1.Bazı ülkelerdeki Geleneksel sporlar:

2.1.1.Cindeki sporlar:

1. **Cuju:** Han Hanedanlığı döneminde ortaya çıkan, futbolun en eski bilinen biçimi.
2. **Wushu (Savaş Sanatları):** Öz disiplin ve fiziksel kondisyonu birleştiren dövüş pratiği.
3. **Ejderha Botu Yarışları:** Şair Qu Yuan'ı anma ritüellerine dayanan geleneksel su sporu.
4. **Okçuluk:** Antik dönemde askeri ve avcılık geleneklerinin temel unsuru.
5. **Jianzi:** Ayak becerisine dayalı, tüy topu tekmeleme oyunu.
6. **Xiangqi (Çin Satrancı):** Askeri temellere sahip strateji oyunu.
7. **Tai Chi:** Sağlık ve dövüş amacıyla kullanılan meditasyon temelli hareket sistemi.
8. **Uçurtma Uçurma:** Tarihsel olarak askeri haberleşme için kullanılmış, günümüzde rekreatif ve rekabetçi bir etkinlik.
9. **Aslan Dansı:** Festivallerde icra edilen akrobatik ve ritüel performans.
10. **Ağırlık Taşıma (Taş Kaldırma):** Fiziksel güç ve dayanıklılığı ölçen geleneksel güç gösterisi (Brownell,1995;Lorge,2012).

2.1.2. Moğolistandaki sporlar:

1. **Moğol Güreşi (Bökh):** Naadam festivallerinin en önemli etkinliklerinden biridir.

2. **At Yarışları:** Geniş bozkırlarda hız ve dayanıklılığı ön plana çıkaran yarışlar.
3. **Okçuluk:** Moğol tarihinde yüksek itibara sahip bir beceri.
4. **Kartal Avcılığı:** Altın kartalların avcılık için eğitildiği kadim göçebe gelenek.
5. **Shagai (Aşık Oyunları):** Koyun veya keçi ayak bileği kemikleriyle oynanan geleneksel oyun.
6. **Buzkaşi:** Keçi kapma temelli atlı oyun (Orta Asya'da da görülür).
7. **Deve Yarışları:** Çöl bölgelerinde yaygın geleneksel yarışlar.
8. **Şahinle Avcılık:** Eğitilmiş yırtıcı kuşlarla yapılan av geleneği.
9. **Buz Okçuluğu:** Kış festivallerinde icra edilen okçuluk türü.
10. **Buzda Geleneksel Güreş:** Kış koşullarında yapılan güreş müsabakaları (Humphrey ve Sneat,1999;Sneat,2018).

2.1.3. Kazakistan'daki sporlar:

1. Kokpar: At üzerinde oynanan, keçi kapma temelli geleneksel oyun.
2. Audaryspak: At üzerinde yapılan güreş (binicilik güreşi).
3. Baiga: Uzun mesafe at yarışı.
4. Kazak Güreşi (Kazakh Kuresi): Kemerli geleneksel güreş türü.
5. Aşık Oyunu (Asyk): Koyun aşık kemikleriyle oynanan geleneksel oyun.
6. Salburun: Avcılık, okçuluk ve kartal avcılığını birleştiren geleneksel etkinlik.
7. Togyz Kumalak: Mancala'ya benzeyen strateji tabanlı masa oyunu.
8. Kartal Avcılığı: Göçebe kültürde yaygın avcılık geleneği.
9. Cirit (Jereed): At üzerinde mızrak atma oyunu.
10. Deve Güreşi: Festivallerde yapılan geleneksel güç gösterisi (Assel ve Satpaeva,2017; Eichberg,2010).

2.1.4.İran'daki sporlar

1. Zurkhaneh Sporları: Antik kökenlere sahip ritüel güç ve dayanıklılık antrenmanı sistemi.
2. Çovgan (Chogan): Polo'nun erken formu olarak kabul edilen atlı oyun.
3. Varzesh-e Bastani: **Geleneksel İran güreşi ve fiziksel eğitim sistemi.**
4. Taş Kaldırma: **Güç gösterisine dayalı geleneksel performans.**
5. Pehlivani (Pahlavani): **Güreş ve dövüş sanatlarını birleştiren geleneksel savaş sporu.**
6. Şahinle Avcılık: **Antik Pers avcılık geleneğinde kullanılan yöntem.**
7. Buzkaşi: **Orta Asya etkisiyle İran'da da görülen atlı oyun.**
8. Okçuluk: **Pers askeri tarihinde önemli bir savaş becerisi.**
9. Deve Yarışları: **Çöl bölgelerinde yaygın geleneksel yarışlar.**
10. Atlı Oyunlar: **At i**le çeviklik ve dengeyi esas alan geleneksel yarışmalar Chehabi,2006;Kia,2016).

2.1.5.Türkiye'deki sporlar:

1. **Yağlı Güreş:** Zeytinyağı kullanılarak yapılan geleneksel Türk güreşi.
2. **Cirit:** At üzerinde mızrak (cirit) atma oyunu.
3. **Kuşak Güreşi:** Anadolu'da yaygın kemerle yapılan güreş türü.
4. **Deve Güreşi:** Kış festivallerinde düzenlenen geleneksel güreş gösterisi.
5. **Okçuluk:** Osmanlı askerî geleneğinde önemli bir savaş becerisi.
6. **Sepetçi Oyunu:** Erken dönem takım oyunlarından biri.
7. **Polo Varyantları:** Fars etkisiyle Anadolu'ya girmiş atlı sporlar.
8. **Taş Kaldırma:** Güç ve dayanıklılığı ölçen geleneksel gösteri.
9. **Efe Zeybek Dansları:** Fiziksel beceri ve kültürel ifadeyi birleştiren halk dansları.
10. **At Yarışları:** Anadolu'nun kırsal bölgelerinde yaygın geleneksel yarışlar (Karahüseyinoğlu,2008).

2.1.6.Özbekistan'daki sporlar:

1. **Kurash:** Geleneksel Özbek güreş türü.
2. **Buzkaşi:** Yerel uyarlamaları bulunan keçi kapma temelli atlı oyun.
3. **Okçuluk:** Göçebe ve askerî yaşamın önemli bir unsuru.
4. **Togyz Kumalak:** Orta Asya'da yaygın strateji tabanlı masa oyunu.
5. **At Yarışları:** Hız ve dayanıklılığı ölçen geleneksel yarışlar.
6. **Deve Güreşi:** Çöl bölgelerinde uygulanan geleneksel güç gösterisi.
7. **Kartal Avcılığı (Falconry):** Eğitilmiş yırtıcı kuşlarla yapılan avcılık.
8. **Taş Kaldırma:** Fiziksel gücü test eden geleneksel gösteri.
9. **Halat Çekme:** Festivallerde oynanan takım gücü oyunu.
10. **Geleneksel Dans Yarışmaları:** Ritmik hareket ve atletizmi birleştiren performanslar (Assylbek, ve Karimov,2019.

2.1.7.Kırgızistan'daki sporlar:

1. **Er Enish:** At üzerinde yapılan güreş.
2. **Kok-Boru:** Kırgızistan'ın millî atlı oyunu (keçi kapma oyunu).
3. **Okçuluk:** Göçebe yaşamın önemli bir mirası.
4. **Kartal Avcılığı:** Avcılıkta kullanılan geleneksel yöntem.
5. **Togyz Korgool:** Strateji tabanlı geleneksel masa oyunu.
6. **Baiga:** Uzun mesafe at yarışı.
7. **Deve Güreşi:** Kültürel festivallerde sergilenen geleneksel etkinlik.
8. **Keçi Polosu:** Kok-Boru'ya benzer, bölgesel uyarlamalı atlı oyun.
9. **Buz Oyunları:** Kış aylarında yapılan güreş ve yarış etkinlikleri.
10. **Atlı Okçuluk:** At üzerinde ok atma becerisine dayalı spor (Reeves,2014)

2.2.Diğer Ülkelerden bazı sporlar

2.2.1.Hindistan:

Mallakhamb: Direk veya ip üzerinde akrobatik jimnastik.
Kabaddi: Nefes kontrolüne dayalı takım oyunu.
Geleneksel Güreş (Kushti): Hint güreş kültürü (Alter,2000).

2.2.2.Pakistan:

Tent Pegging: At üzerinde mızrakla hedef vurma.
Uçurtma Dövüşü: Uçurtma kesme temelli rekabetçi oyun (Singleton,2010).

2.2.3.Tacikistan:

Gushtigiri: Geleneksel Tacik güreşi.
Atlı Oyunlar: Göçebe kökenli binicilik sporları (Nozimova,2016).

2.2.4.Afganistan:

Buzkaşi: Keçi kapma temelli atlı oyun.
Geleneksel Güreş: Bölgesel güreş türleri (Dupree,1980).

2.2.5.Ermenistan:

Geleneksel Güreş: Yerel halk güreşleri.
Dağ Oyunları: Kafkasya'ya özgü geleneksel sporlar (Hovannisian,1997).

2.2.6.Gürcistan:

Lelo: Rugby'nin atası sayılan geleneksel takım oyunu.
Güreş: Geleneksel Gürcü güreş kültürü (Jones,2013).

3.SONUÇ VE ÖNERİLER:

İpek Yolu boyunca yer alan ülkelerde geleneksel sporlar ve oyunlar, yalnızca fiziksel etkinlikler değil; aynı zamanda tarihsel, kültürel ve sosyo-kültürel kimliğin önemli taşıyıcıları olarak ortaya çıkmaktadır. Çin'den Anadolu'ya, Orta Asya bozkırlarından Kafkasya ve Güney Asya'ya kadar uzanan geniş coğrafyada güreş, atlı sporlar, okçuluk, zihin oyunları ve ritüel temelli fiziksel aktiviteler ortak bir kültürel mirasın parçaları olarak varlığını sürdürmüştür.

Elde edilen bulgular, İpek Yolu'nun bu geleneksel sporların yalnızca yayılımını değil, aynı zamanda farklı toplumlarda yeniden şekillenmesini ve çeşitlenmesini de sağladığını göstermektedir. Özellikle atlı kültür, göçebe yaşam biçimi ve savaşçı gelenekler; güreş, binicilik sporları ve avcılık temelli etkinliklerin gelişiminde belirleyici olmuştur. Buna karşılık yerleşik toplumlarda zihin oyunları, ritüel danslar ve festival temelli sporlar daha baskın hale gelmiştir. Küreselleşme süreciyle birlikte bu geleneksel sporların bir kısmı modern spor sistemlerine entegre edilerek "sporlaşma" sürecine girmiş, bir kısmı ise UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras çerçevesinde korunmaya çalışılmıştır. Ancak bu süreç, bazı geleneksel unsurların otantik yapısının dönüşmesi veya zayıflaması riskini de beraberinde getirmiştir. Buna rağmen, geleneksel sporların kültürler arası iletişimi güçlendirme, sosyal uyumu artırma ve turizm potansiyelini geliştirme gibi önemli işlevler üstlendiği görülmektedir. Sonuç olarak, İpek Yolu boyunca geleneksel sporlar ve oyunlar, hem geçmişin kültürel belleğini taşıyan hem de günümüz toplumları arasında etkileşimi sürdüren dinamik bir kültürel miras alanı olarak değerlendirilmektedir. İpek Yolu coğrafyasındaki geleneksel sporlar, Somut Olmayan Kültürel Miras listelerine daha fazla dahil edilmeli ve uluslararası düzeyde korunma altına alınmalıdır. Geleneksel sporlar beden eğitimi dersleri ve üniversite spor bilimleri programlarına entegre edilerek genç nesillere aktarılmalıdır. Ortak festivaller, etnospor etkinlikleri ve kültürel spor oyunları düzenlenerek ülkeler arası etkileşim güçlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

Akın, M. (2020). *İpek Yolu'nun Kültürel Mirası ve Günümüz Küresel Ticaretindeki Yeri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Assel, A., & Satpaeva, G. (2017). *Traditional games and sports of Kazakhstan: Cultural heritage and identity*. Al-Farabi Kazakh National University Press.

Assylbek, Z., & Karimov, B. (2019). *Traditional sports and games of Central Asia: Cultural identity and heritage*. Tashkent State University Press.

Brownell, S. (1995). *Training the body for China: Sports in the moral order of the People's Republic*. University of Chicago Press.

Chehabi, H. E. (2006). *Iranian sports and the making of nationhood*. Syracuse University Press.

Dupree, N. H. (1980). *Afghanistan*. Princeton University Press.

Eichberg, H. (2010). *Body cultures: Essays on sport, space and identity*. Routledge.

Ferdinand, P. (2016). *Westward ho—the China dream and "One Belt, One Road": Chinese foreign policy under Xi Jinping*. International Affairs, 92(4), 941–957.

Foltz, R. (2010). *Religions of the Silk Road: Premodern patterns of globalization*. Palgrave Macmillan.

Frankopan, P. (2015). *The Silk Roads: A new history of the world*. Bloomsbury.

Gülmez, S. (2019). *Tarihsel süreçte İpek Yolu ve ekonomik etkileri*. İstanbul: Tarih Akademi Yayınları.

Hansen, V. (2012). *The Silk Road: A new history*. Oxford University Press.

Hovannisian, R. G. (1997). *The Armenian people from ancient to modern times*. St. Martin's Press.

Humphrey, C., & Sneath, D. (1999). *The end of nomadism? Society, state and the environment in Inner Asia*. Duke University Press.

İnalcık, H. (2000). *The Ottoman Empire: The classical age 1300–1600*. Phoenix Press.

Jones, S. F. (2013). *Georgia: A political history since independence*. I.B. Tauris.

Karahüseyinoğlu, M. F. (2008). Geleneksel Türk sporlarındaki modern spor yansımaları. *Sport Sciences*, 3(3), 130–137.

Kia, M. (2016). *Persian sports and physical culture: From antiquity to modern Iran*. Cambridge University Press.

Lorge, P. (2012). *Chinese martial arts: From antiquity to the twenty-first century*. Cambridge University Press.
Nozimova, S. (2016). *Cultural traditions of Tajikistan*. Dushanbe State University Press.
Alter, J. S. (2000). *Gandhi's body: Sex, diet, and the politics of nationalism*. University of Pennsylvania Press.
Reeves, M. (2014). *Border work: Spatial lives of the state in rural Central Asia*. Cornell University Press.
Singleton, M. (2010). *Pakistan: A global studies handbook*. ABC-CLIO.
Sneath, D. (2018). *The headless state: Aristocratic orders, kinship society, and misrepresentations of nomadic Inner Asia*. Columbia University Press.
Şahin, E. (2022). *Osmanlı döneminde ticaret yolları ve stratejik önemi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
Şahin, H. (2022). *Osmanlı Döneminde İpek Yolu'nun Stratejik Önemi*. Ankara Üniversitesi Basımevi.

URL-1. " Traditional Sports and Games" https://unescosilkroadphotocontest.org/en/node/6634
Yılmaz, A. (2023). *Bir Kuşak Bir Yol girişimi ve Türkiye'nin Orta Koridor stratejisi*. Ankara: Strateji Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
Yılmaz, A. (2023). *Bir Kuşak, Bir Yol Projesi ve Türkiye'nin Stratejik Rolü*. Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Dergisi.

KUTSAL RİTÜELDEN KÜRESEL ORGANİZASYONA: OLİMPİYAT OYUNLARININ TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ

Bejnanur ÖZTÜRK
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
24280215@stu.omu.edu.tr- 0009-0009-8523-7181

Doç.Dr.Erol DOĞAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
erol.dogan@omu.edu.tr- *0009-0003-5383-8616*

Prof.Dr.Osman İMAMOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
osmani@omu.edu.tr- 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Olimpiyat Oyunlarının başlangıcını ve dini bayramlardan modern dünyanın spor müsabakalarına geçiş sürecini açıklamaktır. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Güncel bilgilere göre Olimpiyat Oyunlarının, Antik Yunanistan'daki Olympia kentinde Tanrı Zeus onuruna düzenlenen dini törenlerle başladığına inanılmaktadır. Arkeolojik kanıtlar, ilk Olimpiyat oyunlarının Olympia'da MÖ 10. veya 9. yüzyılda ortaya çıkmış olabileceğini göstermektedir. Oyunlar ilk olarak koşu yarışmaları ile başlamıştır. Daha sonra boks ve güreşin birleşimi olan pankration sporu ile araba yarışları ve binicilik gibi binicilik etkinlikleri eklenmiştir. Zamanla güreş ve diğer branşların da dahil edilmesiyle spor dalları çoğalmış ve oyunlar dört yılda bir düzenlenmeye başlanmıştır.MS 393 yılında Bizans İmparatoru I. Theodosius, bu oyunları "pagan" festivaller olarak görerek yasaklamış ve yaklaşık 12 yüzyıldır süregelen antik Olimpiyat geleneğine son vermiştir. Dini bir kökene sahip olan bu oyunların, dinsizliği teşvik ettiği gerekçesiyle sonlandırıldığı kabul edilmektedir. Ancak antik Olimpiyatların yalnızca bu nedenle değil, başka nedenlerle de sona ermiş olabileceği ve bunun ayrıca araştırılması gerektiği söylenebilir.

Sonuç:Antik Yunanistan'da Olympia'da Zeus onuruna düzenlenen dini törenlerden doğan Olimpiyat Oyunları, tarihsel süreç içinde sekülerleşerek Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) çatısı altında küresel bir spor organizasyonuna dönüşmüş, ancak ritüel kökenlerine ait sembolik mirası korumaya devam etmiştir. Olimpiyatların kökeni, sona eriş süreci ve modern dönüşümü; spor tarihi, arkeoloji, mitoloji ve sosyoloji disiplinleri çerçevesinde bütüncül ve karşılaştırmalı olarak ele alınmalıdır.

Anahtar kelimeler: Antik Oyunlar, Din, Olimpiyat, Organizasyon, Spor.

FROM SACRED RİTUAL TO GLOBAL ORGANİZATİON: THE HİSTORİCAL TRANSFORMATİON OF THE OLYMPİC GAMES

Abstract

The aim of this study is to explain the origins of the Olympic Games and their transition from a religious festival to the sporting competitions of the modern world. A literature review method was employed. According to current knowledge, the Olympic Games are believed to have originated in ancient times in the city of Olympia, Greece, as religious ceremonies held in honor of Zeus. Archaeological evidence suggests that the first Olympic Games may have existed in Olympia as early as the 10th or 9th century BCE. The Games initially began with running competitions. Later, pankration—a combination of boxing and wrestling—along with chariot races and equestrian events were added. Over time, wrestling and other athletic branches were included, increasing the diversity of sporting events, and the Games were held every four years. In 393 CE, the Byzantine Christian emperor I. Theodosius is considered to have ended the ancient Olympic tradition, which had continued for approximately twelve centuries, by banning the Games as "pagan" festivals. It may be argued that although the ancient Games began as a religious ceremony, they were terminated on the grounds that they promoted pagan beliefs; however, it is likely that their abolition cannot be explained solely by religious reasons, and other political, social, and cultural factors should also be examined. Conclusion: Originating from religious ceremonies held in honor of Zeus in Olympia in ancient Greece, the Olympic Games gradually became secularized throughout history and transformed into a global sporting organization under the umbrella of the International Olympic Committee (IOC), while still preserving symbolic elements of their ritual heritage. The origins, decline, and modern transformation of the Olympics should be re-evaluated through holistic and comparative approaches within the disciplines of sports history, archaeology, mythology, and sociology.

Keywords: Ancient Games, Olympics, Religion, Sport, Organization

Giriş

Antik dünyada spor, yalnızca fiziksel rekabetin bir göstergesi değil; aynı zamanda dinsel inançların, toplumsal kimliğin ve siyasal birliğin dışavurumuydu. Bu bağlamda Antik Olimpiyat Oyunları, MÖ 776 yılında Peloponnesos bölgesindeki Olympia kutsal alanında başlamış ve başta Zeus olmak üzere Olimpos tanrılarına adanmış dinsel bir festival niteliği taşımıştır (Kyle, 2015; Spivey, 2004).

Olimpiya yeri Antik Yunan'ın eski bir sportif yarışma yeri idi. Olimpiyat Oyunları burada Yunan Tanrısı Zeus'u onurlandırmak için başlatıldı. Olympia'daki Zeus Tapınağı'na gelen Yunanlılar aynı dini inançları paylaşıyor ve aynı arkaik Yunanca dilini konuşuyorlardı. Sporcuların, İber Yarımadası'ndan çok uzaktaki Yunan kolonileri, Anadolu (Türkiye) ve Karadeniz'in kuzey kıyıları (bugünkü Ukrayna) dahil olmak üzere, Yunan dünyasının her köşesinden tüm Yunan şehir devletlerinin erkek vatandaşları olması gerekiyordu. Bulgaristan, Romanya ve Slav bölgeleri). Hint-Avrupa mitolojisine çok benzer şekilde, tüm Yunan tanrılarının ve tanrıçalarının en yüksek Olimpos dağında yaşadığına inanılıyor. Olympus, Yunanistan'da, Yunanistan'ın Tesalya ve Makedonya eyaletleri arasındaki sınırda, Olympus sıradağlarında yer almaktadır. Hint-İran mitolojisi de benzer şekilde Tanrılarının Meru Dağı'nda ikamet ettiğine inanıyordu. Bazıları Meru Dağı'nın ya Himalaya (Kızılderililer) ya da

eski İran'daki (bugünkü Türkmenistan) Merv Dağı olduğuna inanıyor. Asgard Dağı, İskandinav mitolojisinde İskandinav Tanrı ve Tanrıçalarının yaşadığı kutsal dağdır. İlginç bir şekilde, bozkır göçlerinden sonra bu antik kabileler kutsal dağ konumlarına ve coğrafi referanslara ilişkin referansları da değiştirdiler. Bu, göç eden kabilelerin kutsal isimlerini yanlarında taşımaları ve yerleştikleri yerde onları benzer topografyaya yeniden atamaları anlamına geliyordu. Kanada'nın kutup bölgesinde muhtemelen benimsenen bir isim olan bir Asgard Dağı vardır. Her ikisi de Kanada'nın Baffin Adası zincirlerinin Kuzey Kutup Dairesi'nde yer alan, İskandinav Tanrılarının adını taşıyan Thor ve Odin dağı vardır. Bununla birlikte, bunlar muhtemelen eski İskandinav kabilelerinin orijinal anavatanlarında bahsettiği orijinal dağlar değildi ve İskandinavya'dan (Viking toprakları), göç etmiş veya kaynaklanmış olabilecekleri Rusya veya Finlandiya yakınlarındaki arktik bölgeye kadar uzanan herhangi bir dağ sırası olabilir (Shah,2017).
Bu çalışmada, Olimpiyat Oyunlarının kökenindeki dinsel ve mitolojik temeller incelenerek, antik bir kutsal festivalden modern dünyanın en büyük spor organizasyonuna dönüşüm süreci tarihsel, kültürel ve sosyolojik boyutlarıyla ele alınacaktır.

Gelişme ve Sonuç

Oyunlar, dört yılda bir düzenlenen ve “Ekecheiria” olarak bilinen kutsal ateşkes uygulaması sayesinde Yunan dünyasının farklı bölgelerinden gelen sporcuların güvenli biçimde katılımını sağlayan panhelenik bir organizasyondu (Golden, 2003). Bu yönüyle Olimpiyatlar, yalnızca atletik başarıyı değil, aynı zamanda dinsel bağlılığı ve Helen kimliğini pekiştiren bir araç olarak işlev görmüştür. Olympia’daki Zeus Tapınağı ve burada yer alan görkemli Zeus heykeli, oyunların kutsal karakterini sembolize etmekteydi. Yarışmalar öncesinde kurban törenleri düzenlenmekte, kazanan sporcular yalnızca zeytin dalından yapılmış çelenk ile ödüllendirilmekteydi. Maddi ödüllerin olmaması, zaferin dinsel ve onursal boyutunu ön plana çıkarmaktaydı (Finley & Pleket, 1976). Oyunlara yalnızca özgür doğmuş Yunan erkek vatandaşların katılabilmesi, organizasyonun hem etnik hem de kültürel birliğe dayalı yapısını göstermektedir. Antik Yunan inanç sisteminde tanrıların Olimpos Dağı’nda yaşadığına inanılması, kutsal mekân ve coğrafya kavramının sporla iç içe geçtiğini göstermektedir. Benzer biçimde Hint-İran mitolojisinde tanrıların Meru Dağı’nda ikamet ettiğine inanılması ve İskandinav mitolojisinde tanrıların Odin ve Thor ile ilişkilendirilen kutsal mekânlarda yaşadıklarının kabul edilmesi, Hint-Avrupa kültürlerinde kutsal dağ motifinin ortak bir mitolojik unsur olduğunu ortaya koymaktadır (West, 2007). Bu durum, sporun ve ritüelin yalnızca fiziksel bir etkinlik değil; aynı zamanda kozmolojik düzenin bir temsili olduğunu düşündürmektedir.

Antik Olimpiyat Oyunları, Roma döneminde de varlığını sürdürmüş; ancak MS 393 yılında Hristiyanlığın resmî din olarak kabul edilmesi ve pagan ritüellerin yasaklanmasıyla sona ermiştir (Kyle, 2015). Yaklaşık 1500 yıllık bir aradan sonra, 19. yüzyılın sonlarında Fransız pedagog Pierre de Coubertin’in girişimleriyle modern anlamda yeniden canlandırılmıştır. 1896 yılında 1896 Atina Olimpiyatları ile başlayan modern Olimpiyatlar, artık dinsel bir festivalden

ziyade uluslararası barış, dostluk ve evrensel spor ideallerini temsil eden küresel bir organizasyon haline gelmiştir (Young, 1996).

Olympia ve kalıntıları:

Arkeolojik kanıtlar, ilk Olimpiyat Oyunlarının Olympia'da MÖ 10. veya 9. yüzyılda var olabileceğini gösteriyor. Güreş, itişme ve silah eğitimi gibi savaş eğitimi tatbikatı olarak başlanabilirdi. Ancak bazı uzmanlar, bu ilk savaş tatbikatlarının, Tanrı Zeus'un lütfunu kazanmak için insan gücünün dayanıklılığını ve rekabetini sergilemek amacıyla bir spor etkinliğine dönüştürüldüğüne inanıyor. Yunan Tanrısına sadakatle tapınanlar bu güçlerle kutsanmıştı. Spor etkinlikleriyle birlikte düzenli bir dini bayram toplantısına dönüştü. Başlangıçta, Yunan kabileleri ibadet ritüeli için bir gün bir araya geldiler ve daha sonra bunu spor müsabakalarını da içeren beş günlük bir kutlamaya genişlettiler. Edebi referanslar, antik Olimpiyat Oyunlarının bazen MÖ 776 civarında, Elis şehrinden Koroibos adlı bir aşçının stadion adı verilen 600 fit uzunluğunda bir yaya yarışını kazanmasıyla başladığını gösteriyor. Bazı edebi gelenekler, bunun MÖ 724'e kadar Olympia'da düzenlenen ilk 13 Olimpiyat Oyunları'ndaki tek sportif etkinlik olduğunu belirtir. Oyunlar MÖ 776'dan itibaren neredeyse 12 yüzyıl boyunca her dört yılda bir düzenlendi. Bu gelenek bugün dünya Olimpiyat etkinliklerimizde devam etmektedir. Ancak iki bölüm içerir: 1. Yaz Olimpiyatları 2. Kış Olimpiyatları ve dünyanın herhangi bir ülkesi ödüller için katılabilir. Olympia'da, bazıları MÖ 9. yüzyıla ait olabilecek bir dizi bronz tripod bulunmuştur ve bu tripodların aslında Olympia'daki ilk etkinliklerin kazananlarından bazıları için ödül olabileceği öne sürülmüştür. Bugünkü Olimpiyatların altın, gümüş ve bronz madalya olmak üzere üç ödülü vardır. Antik Olimpiyatlar, antik dünyada fiziksel dayanıklılığı ve güçleri geliştirmek için popüler olan çeşitli spor etkinliklerini kapsayacak şekilde kademeli olarak genişletildi. Olimpiyat dini bir bayram olarak başlamış, daha sonra modern dünyanın spor müsabakalarına dönüşmüştür. Meşale alevi, dini öneme sahip son kalıntı olarak kalıyor. Ateşin sürekli varlığı (tüm IE insanları için kutsal kabul edilir) dünya çapındaki tüm şenlikler ve dini ibadetler için kullanılmaktadır. Bu eski insan geleneği, doğum günlerinde mum kullanılması, Hindistan'daki tapınak kandillerinde kandillerin yakılması ve Perslerin ateş evleri gibi günümüzün birçok törenine girmeye devam ediyor. Yakılan mumlar Ortodoks Hıristiyanlık ve diğer dinlerde de kullanılmaktadır. Bu kalıcı ateş ve ışık inancı, Proto-Hint-Avrupa halkının eski inançlarının bağlantısını kurar (Doğan ve İmamoğlu,2023; Shah,2017).

Çeşitli Oyun Etkinliklerinin Gelişimi:

Koşu yarışmaları, Olympia pistini bir uçtan diğer uca kapsayan (200m ayak yarışı), ardından diaulos (iki stad – 400 m ayak yarışı) ve ardından dolichos'u kapsayan, en üstün hız testi olan orijinal stade yarışını içeriyordu (7 ila 24 stad arasında değişir). Antik Olimpiyat Oyunlarındaki dolichos veya dolichus (Yunanca: Δόλιχος, İngilizce çevirisi: "uzun yarış"), MÖ 720'de tanıtılan uzun bir yarıştı (yaklaşık 4800 m). Yarışla ilgili ayrı kayıtlar, dolichos'un gerçek uzunluğuna ilişkin çelişkili kanıtlar sunuyor: ancak yarışın belirtilen ortalama uzunluğu yaklaşık 12,5 tur veya yaklaşık 4,828 km idi. Etkinlik, modern maratonlara benzer şekilde koşuluyordu: Koşucular, etkinliklerine stadyumda başlayıp bitireceklerdi, ancak yarış parkuru Olimpiyat sahaları boyunca ilerleyecekti. Parkur, stadyuma dönmeden önce genellikle kutsal alandaki önemli tapınakların ve heykellerin yanından geçerek Zeus tapınağının yanındaki Nike

heykelinin yanından geçiyordu (Golden,2003;Miller,2004; https://en.wikipedia.org/wiki/Dolichos_(race). Daha sonra "Pankreas" ve araba yarışı, binicilik gibi "Binicilik etkinlikleri" eklendi. Antik Olimpiyatların resimli tasviri, Yunan müzelerindeki boyalı kaplar, çömlekler ve tasvirlerdeki arkeolojik eserlerde hala korunmaktadır. Bugünün Maratonu ve koşu yarışları, Cyrus'un Yunanistan'a saldırısı sırasında Perslere karşı Yunan savaşının eski bir olayının prototipleridir. MÖ 5. yüzyıl Yunan tarihçisi Herodotus, Pheidippides adlı bir çocuğun ertesi gün Sparta'dan Atina'ya 149 mil koşarak Spartalılardan gelen haberleri Atinalılara ulaştırma olayını anlattı. Verilen haber, Perslerin Sparta'ya çıktığı ve Sparta'nın Perslere karşı koymak için Atinalılardan yardım istediğiydi (Shah,2017).

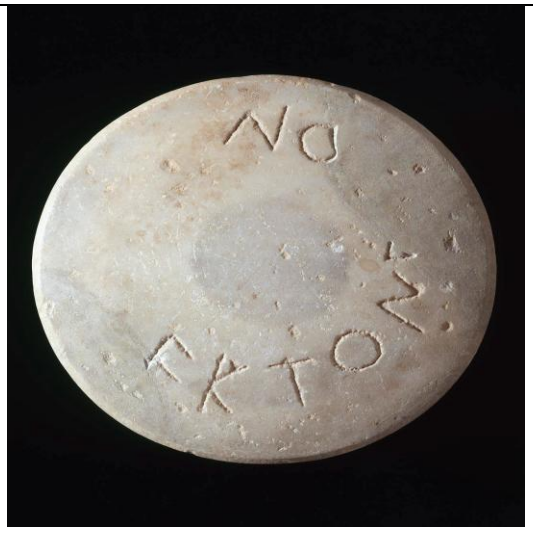
Resim 1. Bronz tripod-Alman arkeolojisi M.Ö. dönemi

Resim 2. Güreşleri tasvir eden vazo (M.Ö. 4. yüzyıl)

Resim 3. Olimpiyatlar sırasında kullanılan M.Ö. 5. yüzyıl dönemini tasvir eden Yunan Vazosu

Resim 4. Olimpiyatlar sırasında kullanılan M.Ö. 5. yüzyıl Yunan diski

Zeus Oyunları festivallerine ne oldu?

Bu dini bayram oyunlarının MÖ 776'dan MS 393'e kadar Yunanistan'ın Olympia kentinde sahnelenmeye devam ettiğine inanılıyor. MÖ 2. yüzyılın ortalarında Roma İmparatorluğu'nun Yunanistan'ı ele geçirmesinden sonra Oyunlar devam etti ancak Roma müdahalesi ve üstünlük kompleksi nedeniyle oyunların standartları ve kalitesi düştü. Roma'nın gladyatör dövüşleri

sportif yarışmalardan daha değerli kabul edildi. Romalılar o zamanlar sporda adil değildi ve imparatorun istekleri doğrultusunda hareket ediyorlardı. MS 67'deki kötü şöhretli bir örnekte, yozlaşmış İmparator Nero, olimpik bir araba yarışına girdi, ancak etkinlik sırasında arabasından düştükten sonra bile kendisini kazanan ilan ederek kendini utandırdı. MS 393 yılında, Bizans Hıristiyan imparatoru İmparator I. Theodosius, bu oyunu "pagan" festivalleri olarak yasaklayarak, yaklaşık 12 yüzyıldır düzenli olarak sahnelenen antik Olimpiyat geleneğine son verdi. Olimpiyatların yeniden canlanması 1503 yıl daha aldı. İlk modern olimpiyatlar Baron Pierre de Coubertin adlı bir Fransız'ın önerisi üzerine, MS 1806'da Yunanistan'ın Atina kentinde düzenlendi ve Baron Pierre de Coubertin bu fikri MS 1894'te bir dünya spor etkinliği olarak sundu. Onun fikri, kendi ülkesindeki oyunların açılışını MS 1900'de Paris'te yapmaktı. Olimpiyat geleneğinin tarihselliği nedeniyle, 34 ülkeden gelen diğer delegeler onun fikrinden o kadar etkilenmişlerdi ki, onu beklemeye değil, Olimpiyat oyunlarını ve geleneğini MS 1896'da Atina'ya taşıyarak Yunanistan'ı onurlandırmaya ikna ettiler. İlk modern Olimpiyatı Atina'da düzenlediler ve bu gelenek, modern Olimpiyat komitesi tarafından seçilen yerde her dört yılda bir dünya çapında tekrarlanıyor. MS 1896'da açılış töreninde, Yunanistan Kralı I. Georgios ve 60.000 kişilik bir kalabalık, atletizm, jimnastik, yüzme, güreş, bisiklet, tenis, halter, atıcılık ve eskrim dahil olmak üzere 43 dalda yarışacak olan 13 ülkeden (tümü erkek) 280 katılımcıyı ağırladı. Sonraki tüm Olimpiyatlar, Oyunlar düzenlenmediğinde bile numaralandırılmıştır (1916'da Birinci Dünya Savaşı sırasında ve 1940'tan 1944'e kadar, İkinci Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi). Modern Oyunların resmi sembolü, Kuzey ve Güney Amerika, Asya, Afrika, Avrupa ve Avustralya kıtalarını temsil eden birbirine kenetlenmiş beş renkli halkadır. Beyaz bir arka plan üzerinde bu sembolün yer aldığı Olimpiyat bayrağı ilk kez MS 1920'de Antwerp Oyunlarında dalgalandı (Okudan ve İmamoğlu,2021; Shah,2017).

Yeni bir keşif, Homeros'un destanını tasvir eden Roma dönemine ait kil tabletin Olympia'daki Zeus tapınağında bulunduğunu gösteriyor. Bu muhtemelen Homeros'un İlyada ve Odysseia destanının popülaritesinden daha fazlasını gösteriyor. İlyada ve Odysseia, kamp ateşlerinin etrafında okundu ve öğrenciler tarafından 3000 yıldır, hatta artık incelendi. Bu kitapların eski nüshalarının her zaman Yunanistan'da çıkarıldığını düşünebilirsiniz. Yazılan eski papirüs temelli kitaplar hiçbir zaman bu kadar uzun süre hayatta kalmadı. Yunanistan'daki arkeologlar, eski topraklarda bulunan şiirin en eski dizelerini temsil eden, MS 3. yüzyıla veya daha öncesine tarihlenen bir kil tablete oyulmuş Odysseia destanından 13 mısra buldular. Önemi belki de Truvalı Helen ve Odysseia'nın hikayesi saf bir efsane değil, gerçek bir 10 antik hikayeyi içerir. Bu oyulmuş tablet, Odysseia'nın Tanrı Zeus tarafından kutsanmış kahraman olduğunu öne sürüyor. Ve Truvalı Helen'in hikayesi tarihsel bir gerçektir. Tarihlemenin erken Roma dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir, ancak çeşitli kirlenme nedenlerinden dolayı tarihleme bozulabileceğinden daha eski olabilir. Fragman örneği Dizeler, destanın on dördüncü kitabından, Odysseus'un Truva savaşı ve düşüşünden eve dönerken gördüğü ilk kişi olan ömür boyu arkadaşı Eumaeus ile konuştuğunu belirtir. Odysseia ve İlyada'nın Hint-Avrupa folklorunda çok yaygın olan sözlü bir hikaye anlatma geleneğinden geldiğine inanılıyor. Hikâyelerin Homeros adında kör bir şair mi yoksa başka biri tarafından mı bestelendiğini kesin olarak bilemeyeceğiz. Bu uzun yıllar tartışılacaktır. Bazı araştırmacılar, Homer'in tarihsel bir figür olmadığına, hikayeleri onlarca yıl veya yüzyıllar boyunca geliştiren efsanevi bir icat olduğuna ve katiplerin onları MÖ 8. yüzyıl civarında yazdığına inanıyor. Harvard

Üniversitesi'nden Greg Nagy, "Bu şiirlerin sözlü geleneği nota ezberleme meselesi değildi. Bunun yerine, ozanlar, ezberden okuma olarak bilinen bir teknik kullanarak, destanları her okuduklarında biraz farklı versiyonlarını anlatırlardı. Anlatılanları yazıya döken yazıcılar, anlatıcıya bağlı olarak farklı versiyonlar duymuş olacaklardı, bu nedenle antik dünyada Homeros destanlarının çeşitli versiyonları ortalıkta dolaşıyor olabilir. Hint geleneğinden, Budist, Jainler ve Hindu versiyonları gibi Ramayana'nın birkaç versiyonunun var olduğunu biliyoruz. Ayrıca, 19. yüzyılın sonlarında Mısır'da çalışan arkeologların, Amrana Papirüsü vb. tarihi olayların öykülerinden satırlar, alıntılar ve hatta tam bölümler içeren papirüs artıkları toplamaya başladıklarını da biliyoruz. Mısır, bazı papirüs belgelerinin yüzyıllar boyunca iyi korunabilir. Mısır bize arkeolojiler aracılığıyla bilgi zenginliği sağladı ve çeşitli Mısırlıları kapsayan Papirüs parçaları hayatta kaldı. Roma dönemi kültürü ve erken Hıristiyanlık ile eski Mısır metinleri. İskenderiye'nin neden Batı'nın en büyük kütüphane geleneği için seçilmiş bir yer haline geldiğine şaşmamalı (Shah,2017; Yazıcı ve İmamoğlu,2023).

Resim 5. Homeros'un destansı öyküsü, Olympia, Yunanistan'daki arkeolog tarafından Zeus Tapınağı'ndaki Olympia'da bulunan kil tablet

Modern dönemde International Olympic Committee (IOC) çatısı altında düzenlenen Olimpiyat Oyunları, milliyetçilik, diplomasi, medya ve küresel ekonomi ile iç içe geçmiş çok boyutlu bir yapıya dönüşmüştür. Böylece Olimpiyatlar, antik dönemdeki kutsal ve ritüel temelli kimliğinden sıyrılarak seküler, evrensel ve profesyonel bir spor organizasyonuna evrilmiştir. Ancak yine de açılış törenleri, olimpiyat meşalesi ve yemin seremonileri gibi sembolik unsurlar, antik ritüel geleneğin modern dünyadaki izlerini taşımaya devam etmektedir.

Sonuç

Mevcut tarihsel ve arkeolojik veriler doğrultusunda Olimpiyat Oyunlarının, Antik Yunanistan'da Olympia kentinde Zeus onuruna düzenlenen dinsel törenler çerçevesinde ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Arkeolojik bulgular, oyunların kökeninin MÖ 10. ya da 9. yüzyıla kadar uzanabileceğini göstermektedir. İlk olarak koşu yarışmaları ile başlayan organizasyon, zamanla güreş, boks ve pankreas gibi mücadele sporları ile araba yarışları ve binicilik etkinliklerini de kapsayacak biçimde genişlemiştir. Böylece Olimpiyatlar, fiziksel güç ve dayanıklılığın sergilendiği bir atletik platform olmanın ötesinde, Helen dünyasının dinsel birliğini ve kültürel kimliğini pekiştiren panhelenik bir kurum hâline gelmiştir. Oyunların MS 393 yılında Bizans İmparatoru I. Theodosius tarafından pagan festivaller kapsamında yasaklanması, genellikle Hristiyanlığın yükselişi ve pagan ritüellerin tasfiyesi ile açıklanmaktadır. Ancak bu yasaklamanın yalnızca dinsel gerekçelere dayanmadığı; Roma siyasal otoritesinin merkezileşme politikaları, ekonomik dönüşümler ve değişen toplumsal değerler gibi çok boyutlu nedenlerle de ilişkili olabileceği düşünülmelidir. Dolayısıyla Antik Olimpiyatların sona erişi, tek bir nedene indirgenemeyecek karmaşık bir tarihsel sürecin sonucudur. Yaklaşık 1500 yıllık bir aradan sonra, Fransız pedagog Pierre de Coubertin'in girişimleriyle modern dönemde yeniden canlandırılan Olimpiyatlar, 1896 yılında Atina'da düzenlenen ilk modern organizasyonla birlikte yeni bir kimlik kazanmıştır. Günümüzde International Olympic Committee (IOC) çatısı altında sürdürülen Olimpiyatlar, artık dinsel bir

festivalden ziyade uluslararası barış, evrensel spor etiği ve küresel rekabeti temsil eden seküler bir mega organizasyona dönüşmüştür. Bununla birlikte olimpiyat meşalesi, açılış törenleri ve yemin seremonileri gibi sembolik unsurlar, antik dönemin ritüel mirasının modern dünyadaki devamlılığını göstermektedir. Sonuç olarak Olimpiyat Oyunları, kutsal bir dini bayramdan küresel ölçekte düzenlenen modern bir spor organizasyonuna evrilmiş; ancak tarihsel kökenlerine ait sembolik ve kültürel izleri tamamen kaybetmemiştir. Bu durum, sporun tarih boyunca yalnızca fiziksel bir etkinlik değil, aynı zamanda inanç, kimlik ve toplumsal yapı ile iç içe gelişen bir kültürel kurum olduğunu ortaya koymaktadır.

Olimpiyatların kökeni ve dönüşümü; spor tarihi, arkeoloji, dinler tarihi, mitoloji ve sosyoloji disiplinlerinin ortak çalışmalarıyla daha kapsamlı biçimde incelenmelidir. Antik Olimpiyatların sona ermesinin yalnızca dini nedenlerle açıklanması yerine, Roma siyasal yapısı, ekonomik dönüşümler ve kültürel değişimler bağlamında yeniden değerlendirilmesi önerilmektedir. Modern Olimpiyatlardaki sembolik unsurların (meşale, yemin, törenler vb.) antik ritüel yapılarla ilişkisi karşılaştırmalı kültürel analiz yöntemleriyle araştırılmalıdır. Kutsal dağ ve ateş kültü gibi ortak mitolojik unsurların spor ritüelleriyle ilişkisi, karşılaştırmalı mitoloji çalışmaları çerçevesinde ele alınabilir. Günümüz Olimpiyatlarının milliyetçilik, diplomasi, medya ve küresel ekonomi ile ilişkisi üzerine eleştirel spor sosyolojisi perspektifinden yeni çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Kaynaklar

Doğan, E., İmamoğlu O. (2023). Sports and Religious Rituals From The Ancient Olympics to The Present, The Journal of Academic Social Science,11(141): 70-83, http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.68880

Finley, M. I., & Pleket, H. W. (1976). The Olympic Games: The First Thousand Years. London: Chatto & Windus.

Golden M.(2003). Sport in the Ancient World from A to Z. Routledge,. ISBN 0-415-24881-7.
https://www.ancient-greece.org/archaeology/olympia.html

http://www.olympia-greece.org/site.html

https://www.olympic.org/ancient-olympic-games

https://www.history.com/topics/ancient-history/ancient-greece

Kyle, D. G. (2015). Sport and Spectacle in the Ancient World (2nd ed.). Malden, MA: Wiley-Blackwell.

Miller S.G.(2004). Ancient Greek Athletics: the events at Olympia, Delphi, Nemea, and Isthmia. Yale University Press, 2004. ISBN 0-300-11529-6.

Okudan, B., İmamoğlu, O. (2021). Antik Yunanda Kadınların Sporla İlgisi, Spor ve Bilim, (Editörler:Şirin Pepe-Hüseyin Tolga Esen), sh.161-180,Gece Kitaplığı, Ankara

Shah B. (2017). Olympia-The ancient site of Olympic Games-Origin and Tradition,1-14, https://www.researchgate.net/publication/340065356_Olympia-The_ancient_site_of_Olympic_Games-Origin_and_Tradition?enrichId=rgreq-8f4c458c9074f472fdcb288f68ac47ec-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzM0MDA2NTM1NjtBUzo4NzEyMjM5OTA5NjQyMjdAMTU4NDcyNzM5NDYwMw%3D%3D&el=1_x_2&_esc=publicationCoverPdf
https://en.wikipedia.org/wiki/Dolichos_(race)

Spivey, N. (2004). The Ancient Olympics. Oxford: Oxford University Press.

West, M. L. (2007). Indo-European Poetry and Myth. Oxford: Oxford University Press.

Yazıcı, Y. & İmamoğlu, O. (2023). "Ancient Greek Wrestling and Its Reflections on Other Nations", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(64):2810-2817, http://dx.doi.org/10.29228/JOSH AS.69548

Young, D. C. (1996). The Modern Olympics: A Struggle for Revival. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE CİMNASTİK EĞİTİMİNİN BİLİŞSEL, MOTOR VE SOSYAL GELİŞİME ETKİSİ

Bejnanur ÖZTÜRK
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
24280215@stu.omu.edu.tr- 0009-0009-8523-7181

Doç.Dr.Erol DOĞAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
erol.dogan@omu.edu.tr- 0009-0003-5383-8616

Prof.Dr.Osman İMAMOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
osmani@omu.edu.tr- 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışma, cimnastik eğitiminin çocukların bilişsel, motor ve sosyal gelişimleri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Cimnastik; denge, koordinasyon, esneklik ve kuvvet gibi temel motor becerilerin gelişimini destekleyen çok yönlü bir spor dalıdır. Zıplama, dönme, dengeleme ve farklı yönlerde hareket etme gibi aktiviteler, çocukların vücut farkındalığını artırırken kas-iskelet sistemi üzerinde olumlu etkiler sağlamaktadır. Bununla birlikte, cimnastik çocukların dikkat, odaklanma ve problem çözme gibi bilişsel süreçlerini desteklemekte; düzenli katılım sayesinde özgüven, disiplin ve özdenetim gelişimine katkıda bulunmaktadır. Grup çalışmaları ve ortak aktiviteler aracılığıyla iletişim, iş birliği ve sosyal uyum becerileri de güçlenmektedir. Literatür bulguları, cimnastik eğitimi alan çocukların motor becerilerinde belirgin gelişim, akademik başarıda artış, saldırganlık düzeyinde azalma ve sosyal ortama uyumda iyileşme olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle cimnastik, çocukların çok boyutlu gelişimini destekleyen etkili bir fiziksel aktivite olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bilişsel Gelişim, Cimnastik, Çocuk, Fiziksel Aktivite, Motor Gelişim, Sosyal Uyum.

The Effects of Gymnastics Training on Cognitive, Motor, and Social Development in Early Childhood

Abstract:
This study aims to examine the effects of gymnastics training on children's cognitive, motor, and social development. Gymnastics is a multifaceted sport that supports the development of fundamental motor skills such as balance, coordination, flexibility, and strength. Activities such as jumping, rotating, balancing, and moving in different directions enhance children's body awareness while also contributing positively to the musculoskeletal system. In addition, gymnastics supports cognitive processes such as attention, focus, and problem-solving; regular participation contributes to the development of self-confidence, discipline, and self-regulation. Through group exercises and shared activities, communication, cooperation, and social

adaptation skills are also strengthened. Findings from the literature indicate that children who participate in gymnastics training show significant improvements in motor skills, increased academic achievement, reduced levels of aggression, and better social adaptation. In this respect, gymnastics stands out as an effective physical activity that supports the multidimensional development of children.

Keywords: Child, Gymnastics, Motor Development, Cognitive Development, Social Adaptation, Physical Activity

Giriş:

Cimnastiğe tarihsel açıdan bakıldığında, kökenlerinin Antik Yunan, Antik Mısır ve İndus Vadisi Uygarlığına kadar uzandığı görülmektedir (Crowther, 2007). İnsanların topluluk hâlinde yaşamaya başladıkları ilk dönemlerden itibaren dini ritüeller, törenler ve tanrılara adak sunma pratikleri içerisinde bedensel hareketlerin önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Bu ritüellerde gerçekleştirilen ritmik ve koordineli hareketler, jimnastiğin ilkel formları olarak değerlendirilmektedir.

Cimnastiğin sistemli bir yapı kazanmaya başlaması ise özellikle Antik Yunan dönemine dayanmaktadır. Sparta ve Atina şehirlerinde fiziksel eğitim, hem askeri hazırlık hem de bireysel gelişim açısından büyük önem taşımıştır (Scanlon, 2002). Antik dönemde cimnastik uygulamaları, Philostratus'un *Gymnastics: The Ethics of an Athletic Aesthetic* adlı eserinde ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. "Cimnastik" terimi, Yunanca *gymnazo* (γυμνάζω) fiilinden türemiştir ve "çıplak egzersiz yapmak" anlamına gelmektedir (Kyle, 2014). Antik Yunan'da fiziksel uygunluk yalnızca erkekler için değil, kadınlar için de önemli bir özellik olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde beden ve zihin eğitimi bir bütün olarak ele alınmış, özellikle Atina'da fiziksel eğitim ile felsefe, müzik, geometri ve astronomi gibi disiplinler arasında ilişki kurulmuştur. Cimnastik faaliyetleri, "palestra" adı verilen eğitim alanlarında yürütülmüş ve hem fiziksel hem de zihinsel gelişim desteklenmiştir (Crowther, 2007). Roma'nın Yunanistan'ı Fethi (MÖ 146) sonrasında cimnastik daha çok askeri amaçlarla kullanılmaya başlanmış ve özellikle askerlerin savaşa hazırlanmasında önemli bir araç hâline gelmiştir. Ancak Orta Çağ boyunca cimnastik, sistemli bir eğitim aracı olma özelliğini büyük ölçüde kaybetmiştir (Riordan, 1977). Modern anlamda jimnastiğin yeniden doğuşu ise 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Friedrich Ludwig Jahn modern jimnastiğin kurucusu olarak kabul edilmekte ve özellikle Almanya'da bu sporun yaygınlaşmasında öncü rol oynamıştır. Jahn, jimnastiği ulusal bilinç, fiziksel güç ve disiplinin geliştirilmesinde önemli bir araç olarak görmüş ve çeşitli aletli cimnastik egzersizlerini sistemleştirerek günümüz jimnastiğinin temellerini atmıştır (URL-4).

Tartışma ve Sonuç

Uluslararası Cimnastik Federasyonu, 1881 yılında Liege'de kuruldu. On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, erkekler cimnastik müsabakaları, 1896'daki ilk modern Olimpiyat Oyunlarına dâhil edilecek kadar popülerdi. 1950'lerde, hem ulusal hem de uluslararası yarışmalar, Uluslararası Cimnastik Federasyonu, 1881 yılında Liege'de kuruldu. On

dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, erkekler cimnastik müsabakaları, 1896'daki ilk modern Olimpiyat Oyunlarına dâhil edilecek kadar popülerdi. 1950'lerde, hem ulusal hem de uluslararası yarışmalar, cimnastik başlığı altında toplanan, örneğin senkronize takım zemin jimnastiği, ip tırmanma, yüksek atlama, koşma ve yatay merdiveni içeren, değişen çeşitli egzersizleri içeriyordu. 1920'lerde kadınlar cimnastik etkinlikleri düzenledi ve bunlara katıldı. İlk kadınlar Olimpiyat müsabakası sınırlıydı, yalnızca senkronize cimnastik ve atletizmi içeriyordu. Bu oyunlar 1928'de Amsterdam'da yapıldı. 1954'e gelindiğinde, hem erkekler hem de kadınlar için Olimpiyat Oyunları aparatları ve etkinlikleri modern formatta standartlaştırıldı ve tek tip derecelendirme yapıları (1'den 15'e kadar bir puan sistemi dâhil) üzerinde anlaşmaya varıldı. 1930'da, cimnastikte kadınların Birleşik Krallık'taki ilk kitlesel hareketi organizasyonu olan Kadınlar Sağlık ve Güzellik Birliği, Mary Bagot Stack tarafından Londra'da kuruldu. O dönemde Sovyet cimnastikçileri son derece disiplinli ve zorlu performanslarıyla dünyayı hayrete düşürerek devam eden bir örnek oluşturdular. Televizyon modern cimnastik çağının tanıtılmasına ve başlatılmasına yardımcı oldu. Hem erkek hem de kadın jimnastiği artık uluslararası düzeyde büyük ilgi görüyor ve her kıtada mükemmel cimnastikçiler bulunabilir. Tik başlığı altında toplanan, örneğin senkronize takım zemin jimnastiği, ip tırmanma, yüksek atlama, koşma ve yatay merdiveni içeren, değişen çeşitli egzersizleri içeriyordu 1920'lerde kadınlar cimnastik etkinlikleri düzenledi ve bunlara katıldı. İlk kadınlar Olimpiyat müsabakası sınırlıydı, yalnızca senkronize cimnastik ve atletizmi içeriyordu. Bu oyunlar 1928'de Amsterdam'da yapıldı. 1954'e gelindiğinde, hem erkekler hem de kadınlar için Olimpiyat Oyunları aparatları ve etkinlikleri modern formatta standartlaştırıldı ve tek tip derecelendirme yapıları (1'den 15'e kadar bir puan sistemi dâhil) üzerinde anlaşmaya varıldı. 1930'da, cimnastikte kadınların Birleşik Krallık'taki ilk kitlesel hareketi organizasyonu olan Kadınlar Sağlık ve Güzellik Birliği, Mary Bagot Stack tarafından Londra'da kuruldu. O dönemde Sovyet cimnastikçileri son derece disiplinli ve zorlu performanslarıyla dünyayı hayrete düşürerek devam eden bir örnek oluşturdular. Televizyon modern cimnastik çağının tanıtılmasına ve başlatılmasına yardımcı oldu. Hem erkek hem de kadın jimnastiği artık uluslararası düzeyde büyük ilgi görüyor ve her kıtada mükemmel cimnastikçiler bulunabilir (URL-4). Vücudu esnetmeye yönelik hareketlerin ön plana çıktığı, ileri seviyelerde bazı malzemelerin de kullanılmasıyla birlikte yapılan bir spordur. Ülkemizde de yaygın olarak ilgilenilen, özellikle çocuklar için bir spor dalı araştırıldığında öne çıkan branşlardan birisidir. Cimnastik sporunun genellikle çocuk yaştan başlanması gereken bir spor olduğu söylenir. Bunun temelinde yatan neden, çocukken vücudumuzun esnemeye daha müsait olmasıdır. Belli bir yaşa geldikten sonra, artık vücudumuz küçükken sahip olduğu esnekliği kaybeder. Cimnastikteki hareketlere bağlı olarak, küçük yaşta jimnastiğe başlamak, daha etkili bir şekilde bu dalda yol almanızı sağlayabilir. Cimnastiğe kaç yaşında başlanmalı sorusuna yanıt vermek gerekirse; bebeklikten 12 yaşına kadar cimnastik sporuna başlanabilir. Yaşa göre çocuğunuzun neyle ilgilenmesi gerektiğine bakmak gerekirse;

*0 – 2 Yaş: Serbest oyun (Bu yaş aralığında çocuğunuzu herhangi bir spor dalına yönlendirmeniz gerekmez. Serbest hareketler yapabilir).

*3 – 5 Yaş: Fırlatma, tutma, yürüme, koşma ve temel hareketler (Bu evrede artık çocuklarınızı jimnastiğe yazdırabilirsiniz.)

*6 – 9 Yaş: C imnastiğin temelini oluşturan en basit hareketler, bu yaş aralığında öğretilebilir.

*10 – 12 Yaş: Giriş düzeyinde cimnastik hareketlerine devam edilebilir (Gallahue ve ark., 2012;Malina, 2014).

Cimnastik, özellikle erken çocukluk döneminde başlandığında çocukların fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimini destekleyen önemli bir spor dalıdır. Erken yaşta cimnastikle tanışan çocuklarda temel motor beceriler (denge, koordinasyon, esneklik ve kuvvet) daha hızlı gelişmekte; bu durum genel fiziksel gelişime olumlu katkı sağlamaktadır. Düzenli fiziksel aktivite, çocukların enerji dengesi ve sağlıklı yaşam alışkanlıklarının oluşmasına yardımcı olurken, obezite riskinin azalmasına da katkı sağlayabilmektedir. Erken yaşta cimnastik eğitimi alan çocukların dikkat, algı ve problem çözme becerilerinde gelişim görüldüğü; hareket temelli öğrenmenin bilişsel süreçleri desteklediği bildirilmektedir. Ayrıca grup içinde yapılan cimnastik etkinlikleri, çocukların sosyal etkileşim becerilerini artırarak özgüven, iletişim ve iş birliği yeteneklerini güçlendirmektedir. Cimnastik, çok sayıda temel hareketi (koşma, zıplama, dönme, dengeleme) içermesi nedeniyle çocuklara çok yönlü motor deneyim sunar ve ilerleyen yaşlarda farklı spor dallarına katılım için güçlü bir temel oluşturur. Bu nedenle cimnastik eğitiminin okul öncesi dönemden itibaren oyun temelli yaklaşımlarla verilmesi, hem fiziksel hem de psikososyal gelişim açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır (WHO, 2020). Çocuğunuzun cimnastik eğitimi alırken yaşına uygun bir sürede antrenman yapması çok önemlidir. Buna göre çocuğunuz 3-4 yaş aralığında ise haftada 1-2 gün 45 dakika cimnastik yapabilir. Ayrıca, 5-8 yaş için haftada 2-3 gün 1 saat ve 8 yaş üzeri için haftada 4-5 gün 2 saat ve daha fazla antrenman programı uygulanabilir (URL-7).

Cimnastiğin Dezavantajları veya Eksileri Var mı?

Her ne kadar tüm zorlu sporlar gibi cimnastik de son derece faydalı olsa da dezavantajları da beraberinde getiriyor. Bu sporun dezavantajlarından bazıları şunlardır:

1. Cimnastikte Yaralanmalar: Cimnastik, içerdiği fiziksel rutinlerin doğası gereği, çocukların oynadığı tüm sporlar arasında en yüksek yaralanma oranına sahiptir.

2. Onları Duygusal Olarak Etkiler: Ebeveynlerden, antrenörlerden veya akran baskısından yüksek beklentiler, çocuklar ihtiyaç duydukları ileri motor becerilere henüz hazır olmadan ulaşamadıklarında duygusal açıdan olumsuz etkilenebilir. Beklentilerini karşılayamadıklarında hayal kırıklığına uğrayabilir ve geride bırakılabilirler.

3. Hedeflerin Değişikliği: Üst düzey spor bir yaşam biçimi haline geldiğinde çocuklar, pek çok unsuru içeren sağlıklı bir çocukluk dönemini kaçırıyor. Çocuk doktorları, üst düzey sporla ilgilenen çocukların çocukluk odaklı hedeflerinin daha az, kişiliklerine müdahale edebilecek yetişkinlere yönelik hedeflerinin ise daha fazla olduğunu söylüyor.

Çocuklara Yönelik Cimnastik Oyunları ve Aktiviteleri

Cimnastik becerileri artan zorluk seviyesine sahip aktivitelerin üzerine inşa edilir. İşte çocukların başlatabileceği bazı harika aktiviteler:

1. Engel Yolu: Bu, cimnastik sınıfındaki çocuklar için mükemmel bir ısınma oyunudur.

2. Yetenek Rutini: Bu, ekip çalışmasını ve yaratıcılığı teşvik eden eğlence dolu bir etkinliktir. Ayrıca esnekliği artırmak için kol, bacak ve göbek kaslarını güçlendirmeye yönelik bir egzersiz rutini olan kondisyona da yardımcı olur.
3. Rol Yapmak Ama Bir Amaç İçin Rutin: Egzersizlerin sıkıcı olması gerekmez. Biraz yaratıcılık katmak onu eğlenceli hale getirir.
4. Denge Mücadelesi: Bu aktivite, cimnastikçiler için temel beceriler olan denge ve stabilizeyi geliştirmeye odaklanır.
Ebeveynler çocuklarının jimnastiğe katılımını nasıl destekleyebilirler?
Ebeveynler, çocuklarının cimnastik yolculuğunu, kaliteli Antrenörlük ve tesislere erişmelerini sağlayarak, antrenman ve rekabete karşı olumlu bir tutumu teşvik ederek, doğru beslenme ve sıvı alımını sağlayarak ve çocuklarının spordaki ilerlemesine ve deneyimlerine aktif olarak katılarak destekleyebilirler. Bunların hepsi çocuk jimnastiğiyle ilgiliydi. 5, 6 ve 7 yaşındakiler ve hatta daha küçükler için cimnastik, onları güçlü bir fiziksel ve zihinsel forma sokmak için harika bir spordur (URL-6). Gücü, esnekliği ve zarafeti bir araya getiren büyüleyici bir spor olan cimnastik, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimleri için sayısız fayda sağlar. Yaşam boyu beceriler ve kişisel gelişim için bir temel sağlayarak atletik mükemmellik arayışının ötesine geçer. Bu makalede, çocukların cimnastik sporuna neden başlamaları gerektiği ve jimnastiğin çocuklar üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır.

C**imnastiğin Fiziksel ve Motor Gelişime Etkisi:** Cimnastik, kassal ve fonksiyonel kondisyonu geliştirir, öğrencinin hareket sergisini geliştirir ve fiziksel benlik kavramlarını geliştirir. Okul eğitiminde vücut pozisyonunda sık değişiklikler ve farklı yönlerde hareketler içeren cimnastik, çocukların motor gelişiminde anahtar hareket türü olarak kabul edilmektedir (Pajek ve ark. 2010). Jimnastiğin çocuklara sağladığı fiziksel faydalar arasında bir yolculuğa çıkın. Jimnastiğin onların gücünü ve dayanıklılığını nasıl geliştirdiğine, kasları ve kemikleri nasıl geliştirdiğine ve kardiyovasküler kondisyonu nasıl geliştirdiğine bilinmektedir. Esneklik ve koordinasyonun gelişimini, hareket aralığını artırın ve vücut farkındalığını ve kontrolünü geliştirir. Jimnastiğin sağlıklı büyümeyi nasıl desteklediğini, kemik gelişimini nasıl teşvik ettiğini ve doğru duruş ve hizalamayı nasıl sağladığı görülmektedir. Cimnastik, çocukların motor beceri gelişimlerini geliştirmeleri için uzun zamandır değerli bir aktivite olarak kabul edilmektedir. Bu dinamik spor, birden fazla kas grubunun koordinasyonunu gerektiren zıplama, dengeleme ve çevirme gibi bir dizi hareketi içerir. Çocuklar cimnastik yaparak güçlerini, esnekliklerini ve vücut farkındalıklarını artırabilirler. Ayrıca, çeşitli cimnastik egzersizlerinin tekrarlayan uygulaması, ince ve kaba motor becerilerini geliştirerek gelişmiş koordinasyon, denge ve uzamsal farkındalığa yol açabilir. Bu makale, jimnastiğin çocuklarda motor beceri gelişimi üzerindeki önemli etkisini araştırıyor ve genel fiziksel gelişimleri için sunduğu sayısız faydayı vurguluyor. Cimnastik, çocuklarda motor becerilerin gelişimi için sayısız fayda sağlayan mükemmel bir aktivitedir. Jimnastiğe düzenli katılım sayesinde çocuklar denge, koordinasyon, esneklik, güç ve ince ve kaba motor becerilerinin gelişimi gibi alanlarda gelişmeler yaşayabilirler. Sporcuların vücutları üzerinde kontrol sağlarken çeşitli hareketler ve manevralar yapmaları gerektiğinden, yüksek düzeyde denge ve koordinasyon gerektirir. Bu spor, çocukları kirişler, çubuklar ve diğer aparatlar üzerinde dengeyi korumaya zorlayan egzersizleri içerir. Çocuklar bu aktiviteleri uygulayarak vücutlarının hareketlerini kontrol etme

yeteneklerini kademeli olarak geliştirebilir ve bu da denge ve koordinasyon becerilerinin gelişmesine yol açabilir. Bu beceriler sadece cimnastik için değil, aynı zamanda yürüme, koşma ve spor yapma gibi günlük aktiviteler için de gereklidir. Esneklik ve güç, çocuklarda motor beceri gelişiminin hayati bileşenleridir. Germe, eğilme ve uzanmayı içeren cimnastik egzersizleri, esnekliğin gelişmesine katkıda bulunur. Jimnastiğe düzenli katılım, bir çocuğun hareket aralığını kademeli olarak artırarak daha özgürce ve daha kolay hareket etmelerini sağlayabilir. Ek olarak, sporcuların vücut ağırlıklarını desteklemeleri ve çeşitli zorlu hareketler yapmaları gerektiğinden, cimnastik önemli miktarda güç gerektirir. Çocuklar tırmanma, sallanma ve yuvarlanma gibi güç geliştirme aktivitelerine katılarak daha güçlü kaslar geliştirebilir ve bu da motor beceri performansının artmasına neden olabilir. Jimnastiğe katılmak, çocuklarda hem ince hem de kaba motor becerilerin gelişimine büyük katkı sağlayabilir. İnce motor becerileri, nesneleri kavramak, kavramak ve manipüle etmek için kullanılanlar gibi küçük kas hareketlerinin koordinasyonunu içerir. Çubuklara tutunmak, amuda kalkmak ve kirişler üzerinde dengede durmak gibi cimnastik aktiviteleri, çocukların ince motor becerilerini geliştirmelerine yardımcı olarak el becerisi ve hassasiyetin artmasına neden olabilir. Öte yandan, kaba motor beceriler, daha büyük kas gruplarının koordinasyonunu ve tüm vücut hareketlerini gerçekleştirme yeteneğini içerir. Zıplama, takla ve takla gibi cimnastik egzersizleri, kaba motor becerilerin gelişimini destekleyen büyük kas gruplarının kullanılmasını gerektirir. Çocuklar bu etkinliklere düzenli olarak katılarak çeviklikleri, hızları ve genel fiziksel koordinasyonları dâhil olmak üzere genel motor becerilerini geliştirebilirler. Sonuç olarak, cimnastik çocuklarda motor becerilerin gelişimi için sayısız fayda sunmaktadır. Denge, koordinasyon, esneklik, güç ve ince ve kaba motor becerilerini geliştiren aktiviteler sayesinde cimnastik, çocuğun genel fiziksel gelişimi ve performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilir. Çocukları jimnastiğe katılmaya teşvik etmek, onlara sadece sporda değil, aynı zamanda hayatlarının çeşitli yönlerinde de fayda sağlayacak değerli beceriler sağlayabilir (URL-2). Egzersiz hareketi ve motor gelişimi üzerine yapılan araştırmalarda cinsiyet ve sınıf veya yaş farklılıkları sıklıkla incelenmektedir (Kevin ve ark, 2013; Shinohara ve ark, 2016). Jimnastiğin okul öncesi çocuklar için faydaları, sağlam bir mekânsal farkındalık oluşturmaya yardımcı olmasıdır. Cimnastikle ilgilenen çocuklar, cimnastik yapmayanların aksine, yaptıkları herhangi bir aktivitede ani bir dengesizlik karşısında o kadar şaşırmazlar. Edinilen bu refleksleri günlük yaşamdaki zor durumlarda da uygulayabilirler.

Cimnastik antrenmanının postüral kontrolün gelişimine etkisi: Bu çalışma, cimnastik eğitiminin görsel bilgi kullanımı olan ve olmayan çocukların postüral kontrolü üzerindeki etkisini araştırmıştır. Cimnastikçilerden ve cimnastikçi olmayanlardan oluşan 5-7 ve 9-11 yaş arası iki yaş grubundan, gözleri açık ve gözleri kapalı bir kuvvet platformu üzerinde 30 saniye boyunca dik ve sessiz bir duruş sürdürmeleri istendi. Stabilogram alanı ve ön-arka ve orta-yanal yönlerdeki basınç merkezinin ortalama hızı hesaplandı ve cimnastik antrenmanının, yaşın ve görsel bilgilerin etkilerini araştırmak için kullanıldı. . Genç cimnastikçiler, genç cimnastikçi olmayanlara kıyasla daha fazla postüral kontrol sunarken, görsel bilgi cimnastikçi olmayan gençlerde postüral kontrolü geliştirmedi. Daha genç cimnastikçiler, gözleri kapalıya kıyasla gözler açık ile daha iyi postüral kontrol sergilediler. Basınç merkezinin ortalama hızı orta yanal yönündeki ortalama hızı şu şekildeydi: genç cimnastikçiler için gözler açık genç cimnastikçi olmayanlara göre daha az. Bu sonuçlar,

cimnastik eğitiminin yalnızca küçük çocukların postüral kontrolünde iyileşmeler sağladığını ve bunun da mümkün olduğunda görsel bilgilerin kullanımından kaynaklandığını göstermektedir (Garcia ve ark.,2011).

C**imnastiğin Boy Ve Kemik Yoğunluğuna Etkisi:** Atletizm alanında, cimnastik kadar hayranlık ve hayranlık uyandıran çok az disiplin vardır. Gücün, esnekliğin ve zarafetin birleştiği, hem katılımcıları hem de seyircileri büyüleyen bir spordur. Ancak göz kamaştırıcı rutinlerin ve yer çekimine meydan okuyan becerilerin ötesinde büyüleyici bir soru yatıyor: Cimnastik sadece atletik yetenekte ustalaşmanın değil aynı zamanda boyu ve kemik yoğunluğunu artırmanın da anahtarı olabilir mi? Bireyler cimnastikle uğraşırken sadece bir sporu benimsemezler; fiziksel eforu potansiyel fizyolojik faydalarla birleştiren bir yolculuğa çıkıyorlar. Cazibesi madalya ve övgü arayışının ötesine geçiyor; bu kadar sıkı bir antrenmanın vücudun büyümesi ve iskelet gelişimi üzerindeki derin etkisini keşfetmekle ilgilidir (URL-1).

Cimnastikçilerle Boy Arasındaki Bağlantı: Yunanistan'daki Patras Üniversitesi Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı bünyesindeki Üreme Endokrinolojisi Anabilim Dalı'nda çığır açıcı bir çalışma başlatıldı. Bu çalışma, cimnastik ile cimnastikçilerin ulaştığı nihai yükseklik arasındaki karmaşık ilişkiyi araştırmayı amaçladı. Cimnastikçilerin sıklıkla hem boyda hem de ergenliğin başlangıcında gecikmeli büyüme yaşadıkları yaygın olarak bilinmektedir. Ancak araştırma ekibi, cimnastik sporunun bir cimnastikçinin son boyunu gerçekten nasıl etkilediğine dair kapsamlı bir anlayış arayarak daha derine inmeye kararlıydı. Araştırma, Avrupa ve Dünya Şampiyonalarına katılan 86 erkek cimnastikçinin boy ve kilolarının titizlikle ölçülmesini içeriyordu. Ayrıca araştırmacılar, gelişimlerini değerlendirmek için cimnastikçilerin cinsel organlarının görsel incelemelerini gerçekleştirdiler; bu yaklaşım, çinko eksikliği de dâhil olmak üzere çeşitli faktörlere ışık tutabilecek bir yaklaşımdır. Çinko genel sağlık için vazgeçilmez bir mineraldir ve eksikliği genital gelişimi önemli ölçüde etkileyebilir. Bu bağlantı ilk olarak araştırmacıların erkeklerde büyüme ve cinsel olgunlaşma ile ilgili sorunları fark ettiği Hindistan'da gözlemlendi. Bilim camiasında, genital gelişimin yapılandırılmış bir değerlendirmesini sağlayan, "Taner'in ergenlik gelişimi aşamaları" olarak bilinen, iyi bilinen bir yöntem mevcuttur. Sonuç olarak, bu çalışmada cinsel organların incelenmesi, genel büyümeyi değerlendirmek için meşru ve ilgili bir yöntemdi. Bu incelemelere ek olarak araştırma ekibi, cimnastikçilerin antrenman rutinleri, yarışmaların sıklığı ve ebeveynlerinin boyu da dâhil olmak üzere çok çeşitli konuları kapsayan anketler aracılığıyla değerli veriler topladı. Araştırmaya katılan erkek cimnastikçilerin kilosu ve boyu ortalamanın altındaydı ve yüzde 50'nin altına düşüyordu. Boyları ebeveynlerininkinden belirgin şekilde daha kısaydı. Ayrıca, daha yoğun egzersiz yapanlar en düşük boy artışını sergiledi, bu da olumsuz bir etkiyi gösteriyor. Buna karşılık Uluslararası Cimnastikçiler Federasyonu, yarışmalar için yaş sınırını bir yıl artırarak akıllıca bir adım attı. Bu değişiklik çocuklara rekabetçi seviyeye katılmadan önce büyümeleri için ek bir yıl daha sağlıyor (Georgopoulos ve ark.2012). Şu anda dünya çapında üç yaşından küçük çocukların katılımına izin veren binlerce cimnastik merkezi bulunmaktadır. Cimnastik ve boy üzerine yapılan bu yeni araştırmaya göre, bu tür erken katılımlara izin verilmemelidir. Doğal olarak bu tür kısıtlamaların uygulanması bu işletmeler için mali sonuçlar doğuracaktır (URL-1).

C**imnastiğin Zihinsel ve Bilişsel Gelişime etkisi:** Cimnastiğin çocukların hayatına getirdiği zihinsel ve bilişsel avantajları ortaya çıkarır. Yeni beceriler elde ederken ve zorlukların üstesinden gelirken, jimnastiğin güven ve özsaygı oluşturmadaki dönüştürücü gücüne sahiptirler. Jimnastiğin disiplini ve odaklanmayı nasıl geliştirdiğini, çocuklara talimatları takip etmeyi, hedefler koymayı ve onlara doğru çalışmayı öğretir. Jimnastiğin stresi yönetme ve duygusal refah, endokrin salgılama, duygusal ifade için bir çıkış sağlama ve rahatlamayı teşvik etme üzerindeki derin etkisini araştırır.

C**imnastiğin Bilişsel Faydaları:** Jimnastiğin çocuklarda geliştirdiği bilişsel ve akademik avantajları derinlemesine inceler. Jimnastiğin bilişsel işlevleri nasıl güçlendirdiğine, hafızayı, dikkati, problem çözmeyi, eleştirel düşünmeyi ve hızlı karar verme becerilerini nasıl geliştirdiğine gösterir. Jimnastiğin öğrenmeye hazır olmayı, mekânsal farkındalığı, motor becerileri ve koordinasyonu geliştirmeyi ve akademik başarı için temel oluşturmayı kolaylaştırır. Fiziksel becerilerde ustalaşmaktan kazanılan başarı duygusu, çocuklarda güven ve özsaygı duygusunun oluşmasında uzun bir yol kat eder. İlerledikçe, daha önemli zorluklarla metodik olarak mücadele etmeyi ve hedeflerine ulaşmayı öğrenirler. Çocuklar ayrıca korkularıyla yüzleşmeyi ve bunun üstesinden gelmenin bir yolunu bulmak için koçla bu konu hakkında açıkça konuşmayı öğrenirler. Atletik yetenek bir gecede geliştirilemez; zihnin ve bedenin ince ayarını yapmak için özel çabalar gerektirir. Bu, hedefler koymayı öğrenmek ve onlara ulaşmak için sürekli çalışmak anlamına gelir. Bu süreçte çocuklar stresi nasıl yöneteceklerini ve baskı altında sakin kalmayı öğrenirler.

C**imnastiğin Sosyal ve Duygusal Gelişim:** Jimnastiğin çocuklarda sağladığı sosyal ve duygusal gelişimi vardır. Grup egzersizlerine katılarak, iletişim kurarak, akranlarıyla işbirliği yaparak ve güven inşa ederek jimnastiğin takım çalışmasını ve işbirliğini nasıl teşvik eder. Jimnastiğin sportmenliği ve dayanıklılığı nasıl geliştirdiğini, çocuklara hem başarıyı hem de başarısızlığı zarafetle kucaklamayı, azmi ve gelişen zihniyeti beslemeyi ve başkalarına karşı empati ve saygıyı geliştirmeyi nasıl öğrettiğini görürüz. Çocuklar takım arkadaşları ve antrenörlerle etkileşime girdikçe, yarışmalara ve etkinliklere katıldıkça ve destekleyici ve kapsayıcı bir cimnastik topluluğu oluşturdukça, jimnastiğin yarattığı yaşam boyu dostlukları ve topluluk duygusunu ortaya çıkarır (URL-5). Cimnastik bireysel bir spor olmasına rağmen grup öğrenme ortamını içerir. Çocuklar akranlarına tezahürat yaptıkça ve sağlıklı rekabeti öğrendikçe, çocuklarda sportmenlik ve olumlu ilişkiler gelişir. Aynı zamanda yetişkinlerle ve farklı yeterlilik seviyelerindeki diğer çocuklarla etkileşim kurarak sosyal becerilerini geliştirmelerine de yardımcı olur. Cimnastikte disiplin her şeydir. Çocuklar belirli becerileri gerçekleştirmek için her hafta veya her gün fiziksel hareketlere ağırlık vermek zorunda kalacaklar. Bu süreçte odaklanmanın, adanmışlığın ve sıkı çalışmanın önemini öğrenirler. Tüm çocuklar doğal olarak sallanmayı, takla atmayı, zıplamayı, takla atmayı ve anlık serbest düşüşü içeren aktiviteleri sever. Pek çok aktivite bu kadar heyecan verici değildir ve çocukların ilgisini çeker. Düzenli dersler ayrıca beyinlerinde endorfin veya mutluluk kimyasalları salgılayarak morallerini yüksek tutar. Otistik bir çocuk için cimnastik, bu çocukları oyun oynamaya ve sosyalleşmeye teşvik etmenin harika bir yoludur.

Okul müfredatında cimnastiğin faydaları: Cimnastik, okul müfredatında yer alması gereken oldukça faydalı bir aktivitedir. Çocukların motor becerilerinin gelişimi ve genel fiziksel sağlığı

için sayısız avantaj sunar. Okullar, jimnastiği beden eğitimi (PE) programlarına dâhil ederek çocuklara çok yönlü bir eğitim sağlayabilir. Cimnastik, çocukların güç, esneklik ve koordinasyon geliştirmelerine yardımcı olur. Çeşitli hareketler ve egzersizler sayesinde çocuklar dengelerini, vücut kontrollerini ve mekânsal farkındalıklarını geliştirirler. Bu beceriler sadece cimnastik rutinlerini gerçekleştirmek için değil, aynı zamanda diğer sporlara ve günlük aktivitelere de aktarılabilir. Ayrıca, cimnastik çocuklarda bilişsel gelişimi destekler. Bilişsel yeteneklerini geliştirmeye yardımcı olan odaklanma, konsantrasyon ve disiplin gerektirir. Çocuklar cimnastik öğrenerek ve uygulayarak problem çözme becerilerini, hafızalarını ve dikkat sürelerini geliştirirler. Beden eğitimi öğretmenleri, uygun ders planları tasarlamak için cimnastik eğitmenleri veya uzmanlarıyla işbirliği yapabilir. Bu planlar, temel hareketlerden başlayarak ve kademeli olarak daha karmaşık becerilere doğru ilerleyen ilerici bir yaklaşım içermelidir. Uygun ekipman kullanımı ve eğitimli personel tarafından gözetim gibi güvenlik önlemleri alınmalıdır. Jimnastiğin çocuklarda motor beceri gelişimi üzerinde önemli bir etkisi vardır. Cimnastikte yapılan çeşitli hareketler ve egzersizler sayesinde çocuklar koordinasyonlarını, dengelerini, güçlerini ve esnekliklerini geliştirebilirler. Bu beceriler sadece cimnastikteki performansları için faydalı olmakla kalmaz, aynı zamanda genel fiziksel gelişimleri üzerinde de olumlu bir etkiye sahiptir. Ayrıca, küçük yaşta jimnastiğe katılmak, çocukların disiplin, azim ve özgüven gibi önemli yaşam becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Bu nedenle, jimnastiği çocukların yaşamlarına dâhil etmek, genel büyümelerine ve refahlarına büyük ölçüde katkıda bulunabilir (URL-3).

Sonuç

Kısa süreli cimnastik antrenmanlarının çocuklarda uzamsal çalışma belleğini hem davranışsal hem de nörofizyolojik düzeyde olumlu etkilediği görülmektedir. Cimnastik, bilişsel ve motor süreçlerin birlikte gelişimini destekleyerek çocukların mekânsal biliş, koordinasyon ve hareket becerilerini artırmaktadır. Erken yaşta cimnastikle tanışan çocukların bilişsel, psikomotor ve duyuşsal gelişimlerinin daha hızlı ilerlediği; esneklik, kuvvet, denge ve koordinasyon gibi temel motor becerilerinin belirgin şekilde geliştiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle cimnastik, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişiminde önemli bir temel spor branşı olarak öne çıkmaktadır. Cimnastik temelli aktiviteler çocuklara erken yaşlarda (3–4 yaş) oyunlaştırılmış şekilde sunulmalıdır. Okul öncesi ve ilkokul programlarına temel cimnastik hareketleri sistemli olarak dahil edilmelidir. Antrenmanlar çocukların bireysel gelişim düzeylerine uygun olarak planlanmalıdır. Çocukların motivasyonunu artırmak için eğlenceli ve güvenli öğrenme ortamları oluşturulmalıdır.

Kaynaklar:

Crowther, N. B. (2007). *Sport in ancient times*. Praeger.

Gallahue, D. L., Ozmun, J. C., & Goodway, J. D. (2012). *Understanding motor development: Infants, children, adolescents, adults* (7th ed.). McGraw-Hill.

Garcia C. Barela J.A., Viana A.R., Barela A.M.F. (2011). Influence of gymnastics training on the development of postural control, Neuroscience Letters, Volume 492, Issue 1, Pages 29-32

Georgopoulos NA, Teodoropoulou A, Roupas ND, Armeni AK, Koukkou E, Leglise M, Markou KB.(2012). Final height in elite male artistic gymnasts. J Pediatr Endocrinol Metab. 25(3-4):267-71. doi: 10,1515/jpem-2011-0486. PMID: 22.768.655.

Kyle, D. G. (2014). *Sport and spectacle in the ancient world*. Wiley-Blackwell.

Malina, R. M. (2014). Top 10 research questions related to growth and maturation of relevance to physical activity, performance, and fitness. *Research Quarterly for Exercise and Sport, 85*(2), 157–173. https://doi.org/10.1080/02701367.2014.897592

Riordan, J. (1977). *Sport in Soviet society*. Cambridge University Press.

Sano, T. & Kokudo, S. (2022). Examination of movement patterns that reflect the proficiency level in straddle vault for elementary school children. *Science of Gymnastics Journal*, *14*(1), 29-44.

Scanlon, T. F. (2002). *Eros and Greek athletics*. Oxford University Press.

World Health Organization. (2020). *Guidelines on physical activity and sedentary behaviour*. https://www.who.int/publications/i/item/9789240015128

İnternet kaynakları:

URL-1: The Effect Of Gymnastics On Height And Bone Density",https://growtallerblog.com/the-effect-of-gymnastics-on-height-and-bone-density/ (Erişim Tarihi:07.05.2024).

URL-2: "The Impact of Gymnastics on Motor Skills Development in Children", https://thesportsreviewer.com/the-impact-of-gymnastics-on-motor-skills-development-in-children/ (Erişim Tarihi:07.05.2024).

URL-3: **"**The Impact of Gymnastics on Motor Skills Development in Children", The Impact of Gymnastics on Motor Skills Development in Children | TheSportsReviewer.com (Erişim tarihi: 21.05.2024)

URL-4: " the birth of gymnastic "Home - Sokol Museum (Erişim Tarihi: 21.05.2024)

URL-5 : " Unleashing the Power of Gymnastics for Holistic Child Development **"**" Unleashing the Power of Gymnastics for Holistic Child Development " (fityouth.org) (Erişim Tarihi: 21.05.2024)

URL-6:"Gymnastics for Kids – Benefits, Risks, and Activities" https://parenting.firstcry.com/articles/gymnastics-for-kids-benefits-risks-and-activities/ (Erişim Tarihi: 21.05.2024)

URL-7: ‘At What Age to Start Gymnastics?’ https://egitim.com/jimnastige-kac-yasinda-baslanir/ (Erişim tarihi: 02.06.2024)

YUNAN MİTOLOJİSİ VE RİTÜELLERİN SPORDA KULLANIMI

Haldun AYDIN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Başkanlığı

haldun_ordu@hotmail.com 0000-0001-9466-1202

Doç.Dr. Erol DOĞAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi

erol.dogan@omu.edu.tr 0000-0001-9986-0366

Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi

osmani55@hotmail.com 0000-0001-6671-6042

Özet

Bu çalışmanın amacı Yunan Mitolojisi ve ritüellerin spordaki kullanımının araştırılmasıdır. Literatür taraması yapılmıştır. Antik Yunan ritüelleri, Olimpiyat Oyunları'nın temelini oluşturur. Meşale yakma ritüeli; Prometheus'un ateşi insanlara vermesinin anısına yapılır ve Zeus'un onuruna kullanılır. Ödül törenleri; antik zeytin çelenklerinden modern madalyalara kadar zamanla evrim geçirmiştir. Oyunlar; tanrıların onuruna yapılan pagan ritüellerle kutlanır. Zeus, Apollon ve Hermes gibi tanrılar, günümüzde spor takımları ve organizasyonlarının isimlerinde ve sembollerinde görülür. Eski kahramanlar ve tanrılar, günümüzdeki spor takımlarının adlarında ve sembollerinde yaşamaya devam eder, bu da sporun mitolojiyle olan köklü bağını gösterir. Araştırmacılar, spor takımlarının isimlerini ve logolarını, ünlü sporcuların isimlerini, ulusal ve uluslararası şampiyonaların isimlerini ve spor ürünlerini tarayarak, tüm eski dinlerin antik tanrı ve tanrıçalarına çok sayıda gönderme olduğunu tespit etmişlerdir. Medya ve sosyal medya, bu eski dinlerin ve sembollerinin yayılmasında, insanların onlarla ilgilenmesini ve etkilenmesini sağlamada büyük rol oynamaktadır. Mezopotamya tanrı ve tanrıçalarından özellikle İştar'a spor dünyasında çokça değinilirken, Hıristiyan ve İslam devletleri takımları, pagan tanrılar olduğunu bilmelerine rağmen hem Aşur'u hem de İştar'ı sıkça kullanmaktadır. Uluslararası düzeyde Nemrut, İsrail spor takımları ve bireyleri tarafından sıklıkla anılmaktadır. Sonuç: Yunan tanrıları, spor dünyasındaki tanrılar arasında en popüler olanlarıdır. Spor üreticilerinin isimleri ve sembolleri, şampiyonluklar ve kupalar onların isimleriyle anılmakta, ünlü sporculara bu tanrıların isimleri verilmektedir. Olimpiyat Oyunları hâlâ bu tanrıları onurlandıracak şekilde yapılmaktadır. Doğu ya da Batı, dünyanın her yerindeki insanlar bu efsanevi tanrı ve tanrıçaların sembolik referanslarına inanır. Süper güçleri, tuhaf kaprisleri, intikam alma arzuları ve fiziksel güçlerinin yanı sıra efsanevi hikayeleri de hayatın birçok alanında, hatta sporda bile ilham kaynağı olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Eski Yunan, Mitoloji, Spor, Ritüel

Giriş ve amaç

Antik Olimpiyat Oyunlarının düzenlendiği bilinen bir gerçektir. Yunanlılar gökyüzünün tanrılar ve tanrıçalarla dolu olduğuna ve her tanrı ve tanrıçanın hayatının bir veya daha fazla alanında uzmanlaştığına inanırlardı. Bu tanrılar birbirleriyle savaşır ve daha güçlü olan dünyayı yönetir. Hüküm süren ilk tanrılara ilkel tanrılar adı verildi ve onları genellikle inanılmaz güce sahip devler olarak tasvir edilen on iki güçlü tanrı olan Titanlar izledi. Olimpos tanrılarıyla on yıl süren savaşın ardından Titanlar yenildi ve Olimpos tanrıları savaşı kazandı ve hüküm sürdü. Onların takipçileri bu zaferi kutlamak için Olimpiyat Oyunlarını düzenlediler. Hıristiyanlık, Roma'nın fethi yoluyla Yunanistan'a ulaştığında, bu efsanevi tanrılardan vazgeçildi ve Olimpiyat Oyunları pagan ritüelleri olarak kabul edildi. Hıristiyan olan İmparator Theodosius; "Tüm pagan kültlerini ve merkezlerini ortadan kaldırmıştır" ve bu yer, zamanla depremler ve su baskını gibi doğal nedenler ile yok olmuştur. Hıristiyanlığın yükselişiyle birlikte tüm pagan tanrı ve tanrıçalar edebiyatta ve sanatta saf efsaneler ve mitler haline geldi (Yaroub ve Zuhair,2020). Bu çalışma; Antik Yunan mitolojisinin ritüellerinin günümüz spor etkinliklerine olan etkilerini inceler. Olimpiyat Oyunları ve diğer spor etkinliklerinin antik Yunan tanrılarına adanmışlığını ve bu etkinliklerin günümüzde nasıl devam ettiğini tartışır. Antik Atina, spor ve festival kültürüyle öne çıkıyordu. Büyük Panathenaia gibi festivaller, atletizmin yanı sıra müzikal etkinlikleri, binicilik yarışmalarını ve hatta güzellik yarışmalarını içeriyordu. Galip gelenlere değerli ödüller verilir, özellikle özel olarak tasarlanmış amforalarda sunulurdu. At yarışları ise büyük prestij taşıyordu ve en önemli etkinliklerden biriydi. Antik oyunlar MS 393'te sona erdi ancak modern Olimpiyatlar, 1896'da Atina'da başlayarak antik dönemin ruhunu küresel ölçekte yeniden canlandırdı (Belis,2021).

Gelişme ve sonuç:

Olimpos tanrılarının Olimpos Dağı'nda yaşadığı söylenir. Tanrıların tanrısı Zeus, karısı ise Hera'dır. Tapınakları hala Olimpos Dağı'nda görülebilmektedir. İlk oyunlar tanrıların sunaklarına kurban sunulmasıyla başlar ve Hera'nın tapınağında ateş yakılır. Beyaz elbiseli kadın rahibeler, parabolik bir aynadan yansıyan güneş ışınlarıyla ateşi yakarlardı. Ateş yakıldıktan birkaç ay sonra oyunlara başlanırdı. Katı kurallar olduğu için herkesin oyunlara katılmasına izin verilmiyordu. Sporcunun özgür doğmuş, erkek ve evli olmayan bir Yunan olması gerekiyordu. Sporcu stadyuma girdiği anda soyunmalı, iyice yıkanmalı, vücuduna zeytinyağı ve kum sürmeli idi. Bu işlemlerden sonra yarışmalara başlanırdı. Kazanan sporcu bir kotinos, zeytin çelengi ve zafer tanrısı Nike tarafından şöhret ile onurlandırılırdı. Olimpiyat oyunları bu tanrıları onurlandırmak için düzenlenen tek oyun değildi. Pan-Helen Oyunları; her biri belirli bir yerdeki belirli bir tanrıyı onurlandırmak için düzenlenen oyunların bir koleksiyonudur. Olympia ve Nemea'da Zeus'u onurlandırmak için düzenlenen Olimpiyat oyunları, ışık ve akıl tanrısı Apollon'u onurlandırmak için Delphi'yi, deniz ve atlar tanrısı Poseidon'un bu coğrafi bölgedeki hakimiyetini ve kutsallığını tanımak için Korint Kıstağı'nı onurlandırmak adına düzenlenmekte idi (Yaroub ve Zuhair,2020). 1896 yılında Fransız Baron Pierre de Coubertin Olimpiyatlarının yeniden başlamasını sağladı. Oyunlar ve bunun için bir

yönetim organı kurdu; Uluslararası Olimpiyat Komitesi ve Olimpiyat Şartını yazdı. Bu yüce yönetime kendi bayrağını, sloganını, logosunu ve milli marşını verdi. Ancak ilk olimpiyat oyunlarından bu yana pagan tanrıların yeniden yaratılma ısrarı tartışmalıdır. Bütün olimpiyat oyunları olimpiyat meşalesinin yakılmasıyla başlar. Bu, Olimpiyatlardan birkaç ay önce Hera tapınağında beyaz giyinmiş kızlar tarafından yapılır.

Meşale Yakma ritüeli: Meşalenin kendisi ritüelin en şüpheli yönüdür. Efsaneye göre Titan tanrılarından biri olan Prometheus, Zeus'la on yıl süren savaştan uzak durmayı başarmıştır. Bu nedenle diğer Titanlar gibi sürgüne gönderilmemiştir. İnsanların yakınında yaşamış ve insanın hayatta kalabilmesi ve gelişebilmesi için ateşe ihtiyaç duyduğunu görmüş ve Zeus'un kutsal ateşini çalarak insanlara vermiştir. Zeus Prometheus'a çok kızdı ve onu bir kayaya bağlayarak yüksek bir dağın tepesine yerleştirdi. Zeus her gün Prometheus'un yüreğini yemesi için kartalını gönderir ancak Prometheus ölümsüz olduğundan bu ceza Herkül'ün Prometheus'u serbest bırakmasına kadar uzun süre devam eder. Yani meşale Zeus'u onurlandırmak için yakılmıştır çünkü bu ateş Zeus'un "ilahi özünün" bir simgesidir. Baron De Coubertin meşalenin yakılmasını çok güzel bir şekilde açıklamış ve meşalenin yanmasının geçmişten günümüze sürekliliğe işaret ettiğini söylemiştir (Yaroub ve Zuhair,2020).

Ödül ritüeli: Antik Olimpiyatlar sırasında zafer tanrıçası Nike tarafından kazanan sporculara zeytinden bir çelenk verilirdi. Modern Olimpiyatlarda da kazanan sporculara Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC)'nin onayından sonra ev sahibi şehirler tarafından tasarlanan madalyalar verilir. Yıllar boyunca pek çok madalya takdim edildi ve bu madalyalar birçok sembol taşıyordu; birçoğu Zeus'u, Hera'yı, Nike'ı, tapınakları, stadyumu görselliyordu, diğerleri ise doğal manzaraları veya ev sahibi ülkenin ulusal sembollerini taşıyordu. IOC, Olimpiyat madalyalarının, özellikle de yaz Olimpiyatları madalyalarının "Nike'ın bir temsilini ve arka planda panathenaic stadyumu göstermesi" gerektiğine dair katı bir kural yayınladı (Yaroub ve Zuhair,2020).

Yunan oyunlarında Pagan ritüelleri: Antik her olimpiyatta spor dünyasında pagan ritüelleri yapılırdı. Zeus ile Hera ve kendi tapınaklarına, tanrı Apollon'u çağırmak için dans ederler, ışık taşıyıcısı Prometheus'un meşalesini yakarlar ve bir meşale taşıyıcısı, dünyanın dört bir yanında meşale yürüyüşüne çıkar. Ateş, IOC bayrağı ve marşının bulunduğu spor kentine götürülür. Antrenörler, oyuncular ve yetkililer sırayla Olimpiyat yemini ediyor. Kazanan, tanrıça Nike'ın madalyasıyla kutsandı. Çok fazla pagan ritüeli var ve sanki Olimpiyat Oyunları eski geleneklerden ziyade eski dinleri koruyormuş gibi görünüyor. Yunandaki adı geçen tüm tanrıların dünyasında spor, ilk tanrılardan başlayarak pek çok çağrışımı ortaya çıkarır (Yaroub ve Zuhair,2020).

Zeus ritüeli ve günümüze yansımaları: Bütün Yunan tanrıları kaslı bir görünüme sahiptir. Tüm Yunan tanrılarının kaslı olması onların insan başarısının zirvesini temsil etmesine bağlanmıştır. Onlar insanın mükemmel örnekleridir ve bu nedenle kaslı olmaları gerekir. Sonuçta onlar kuvvet ve gücün tanrılarıdır. Tanrıların kaslı olmaları kuvvetleri ve güçlerinin bir simgesidir. Bu tanrılar inanılmaz şeyler yapabiliyorlar ve kasları da bunun bir kanıtıdır. Ayrıca kasları aynı zamanda erkeklik ve cinselliklerinin de bir göstergesidir. Bu tanrılar yalnızca başkalarını alt etmekle kalmaz, aynı zamanda onları bedenleriyle de baştan

çıkarabilirler. Son olarak Yunan tanrılarının kaslı yapısı aynı zamanda sağlıklarının ve canlılıklarının da bir göstergesidir. Bu tanrılar aktif yaşamlar sürdürebilir ve iyi bir fiziksel sağlığa sahip olabilirler. Bu, diğer panteonların aşırı kilolu, sağlıksız tanrılarıyla tam bir tezat oluşturuyor. Yunan tanrılarını bu kadar çekici kılan kaslılık onların kuvvetlerinin, güçlerinin, erkekliklerinin ve sağlıklarının bir birleşimi olarak görülür. Günümüzde Zeus sadece olimpiyat madalyalarında değil, hemen hemen her yerde şirket ve yer isimlerinde görülmektedir. Zeus lakaplı birçok ünlü sporcu var. Bunların arasında Zeus lakaplı profesyonel Amerikan futbolu oyuncusu Orlando Claude Brown da vardır (Gym,2024; (Yaroub ve Zuhair,2020).

Apollon ritüeli ve etkileri: Apollon ışık, kehanet, ilham, şiir, müzik ve şifa tanrısı olarak bilinir. Zeus ve Leto'nun oğlu ve Artemis'in ikiz kardeşidir. Adıyla güneş, lir, kuğu, kartal ve fare gibi semboller ilişkilendirilmiştir. Işığın ve aklın vücut bulmuş hali olma rolüne ek olarak, batıl inançlara göre geri dönüp hastalık ve ölüm getiren suçlu insanları ziyaret edebilen ölülerin karanlık dünyasını da temsil ediyor. İlahi mesafe tanrısı haline gelir ve katillerin suçluluklarının farkına varmalarını sağlamak için tehditler gönderir ve onları dini kanun ve anayasadan arındırır. Ancak kehanet tanrısı olarak gücü, geleceğe dair bilgisini Yunanistan'ın çeşitli bölgelerindeki kehanetler veya peygamberler aracılığıyla insanlara iletmesinde ortaya çıkar; Bunlardan en ünlüsü Delphi kahinidir. Şifa tanrısı olarak ününe rağmen adı ani ölümle de ilişkilendirilir. Troyalılarla yaptıkları savaşta Yunan ordularına veba uçlu oklar gönderir. Bu nedenle ok ve yay sembolik olarak avcılık tanrısı Apollon ile ilişkilendirilir. Sporda Apollon adı onurlandırıldı ve benimsendi. Kıbrıs ve Yunanistan'da çeşitli spor kulüpleri; Limasol merkezli bir Kıbrıs spor kulübü olan Apollon Limassol olarak; 1956 yılında kurulmuştur. Takımın amblemi Yunan mitolojisindeki Olimpiya tanrısı Apollon'u temsil etmektedir. Takımın renkleri mavi-beyazdır. Takımın oluşumu Kıbrıs halkının Yunanistan ile birleşme mücadeleleriyle iyi bir şekilde bağlantılı olduğundan, Yunan bayrağının renklerini temsil ediyorlar. Diğer Yunan kulübü, Yunanistan'ın Selanik kentindeki Apollon Kalamarias FC 1926 spor kulübüdür. Apollo ile ilişkilendirilen birçok sporcunun ismi ünlüdür. Günümüzde emekli bir kısa pist sürat pateni yarışmacısı olan ve Kış Olimpiyatları'nda sekiz kez madalya kazanan Apolo Anton Ohno gibi. 'Terminatör' olarak da bilinen Apollo Perelini eski bir Samoa çift kodlu uluslararası ragbi oyuncusudur. Apollo uzay projesinin başlatıldığı gün doğduğu için kendisine 'Apollo 11' adı verilmiştir. 1976 yapımı Oscar ödüllü Rocky filminde, ünlü kurgusal karakter Apollo Creed, namağlup Dünya ağır sıklet boks şampiyonu olarak karşımıza çıkmıştır (Yaroub ve Zuhair,2020).

Ajax veya Aias ritüeli ve etkileri: Salamis Telamonu; her zaman büyük kalkanı ve mızrağıyla tasvir edilmiştir. Zeus'un torunuydu ve ilk karısı Periboea, Akhilleus'un kuzeni ve Teucer'in büyük üvey kardeşiydi. Homeros'un İlyada'sında ve Truva Savaşı'nı konu alan destanlarda önemli rol oynayan önemli bir şahsiyet ve büyük cesarete sahip bir savaşçıdır. Aynı zamanda onu (küçük Ajax) ayıran "Telamoni Ajax" veya "Büyük Ajax" olarak da anılır; Oileus'un oğlu. Etrüsk mitolojisinde Aivas Tlamunus olarak bilinir. Aşil öldüğünde, Paris tarafından öldürüldüğünde, Ajax ve Odysseus, cesedi almak ve arkadaşı Patroclus'la birlikte gömmek için Truva atlarına karşı savaşır. Ajax cesedi kurtarır ve gemilere taşırken, Odysseus Truva atlarıyla savaşır. Cenazeden sonra, her birinin Yunanlılar için gösterdiği kahramanca çabalarının takdiri olarak Aşil'in büyülü zırhının mülkiyeti konusunda kavga ederler. Daha sonra Odysseus ile

Ajax arasında, demirci tanrısı Hephaestus tarafından Olimpos Dağı'nda dövülen bu ilahi zırhı kimin hak edeceğine karar vermek için bir yarışma düzenlenir. Bu iddia Odysseus'un daha etkili olduğunu kanıtlar ve konsey ona zırhı verir. Hayal kırıklığına uğrayan Ajax öfkeye kapılır ve bir koyun sürüsünü katleder ve öfkesini Odysseus ve Agamemnon'un da aralarında bulunduğu Akha liderlerine yansıtır. Bu kanlı olay onun onurunu zedelemiş, utanç içinde yaşamaktansa kendini öldürmeye karar vermiştir. İntiharı onu, Atina'da ve onun adını taşıyan Aiantis kabilesinde tapınılan efsanevi bir kahraman haline getirir. Bu efsanevi kahramanı yeniden canlandıran onun adı, modern çağda dünyadaki bazı spor kulüpleri tarafından, yaptığı onurlu eylemlere atıfla benimsenmiştir. Aias Salaminas F.C. Salamis Adası'nda bulunan bir Yunan futbol kulübüdür. Dernek, adını Salaminan kralı Büyük Ajax'tan alarak 1931 yılında kurulmuştur. Hollanda'da Amsterdamsche Futbol Kulübü Ajax var. Amsterdam merkezli, Yahudi Avustralyalılara ait bir Hollanda profesyonel futbol kulübüdür. Hollanda futbol şampiyonluğu ve 18 kupayla 21. yüzyılın en başarılı yedinci Avrupa kulübüdür; 1900 yılında kuruldu. Yeni kulüp logosunda, bir futbol takımının 11 oyuncusunu simgeleyen, sadece 11 çizgiyle çizilen Yunan kahramanı Ajax'ın başı yer alıyor. Tarihsel olarak Ajax kulübü, adını efsanevi kahraman tanrının oğlu Ajax'tan alıyor; Yahudiler ona Lancer veya Lucky Ajax diyor. Yahudi kökenli olan Ajax, modern Hollanda toplumunda huzursuzluğun sembolü haline geldi. Kendi stadyumunun Amsterdam –Oost'un Yahudi mahallesinin yanında bulunduğu 1931'lerden beri Yahudi imajına sahip oldu. Ajax hayranları, Yahudi olsun ya da olmasın, Ajax'ın Yahudi kimliğini benimsediler: kendilerini "süper Yahudiler" olarak adlandırdılar ve Davut Yıldızı ve İsrail bayrağı gibi Yahudi sembollerini benimsediler (Yaroub ve Zuhair,2020).

Hermes ritüeli ve etkileri: Merkür (Roma) olarak da adlandırılan Hermes, On İki Olimpiyat tanrısından biridir. Çobanların, seyahatin, ticaretin, ağırlık ve ölçülerin, hitabetin, edebiyatın, atletizmin ve hırsızların tanrısıdır ve hilekarlığı ve zekasıyla tanınır. Yunanistan'ın her yerinde ona tapınıldı; özellikle Arcadia'da ve onun onuruna düzenlenen festivallere Hermoea adı verildi. En önemlisi Zeus'un iradesini insanlığa ulaştıran tanrıların elçisidir. Aynı zamanda sınırların ve geçişin tanrısı olarak da tanımlanır; hızlı ve kurnazlıkla dolu. Yaşayan dünyalar ile yeraltı dünyası arasında özgürce hareket edebilir. Ana sembolü, diğer tanrıların oymaları bulunan kanatlı bir asanın etrafına sarılı iki yılan şeklinde görünen Yunan kerykeion veya Latin caduceus'tur. Bu nedenle klasik sanatlarda, birbirine dolanmış yılanlarla haberci asasını tutarken, kanatlı altın sandaletlerini giymiş olarak tasvir edilmiştir. 57 Sembolleri arasında herma, horoz, kaplumbağa, el çantası veya kese, kanatlı sandaletler ve kanatlı şapka. Lay ve James (1993), The Ways of the Worlds'de Hermes'ten, yolların hamisi ve kavşaklardan geçerken işaret olarak yol kenarlarına taş koyan gezginlerin koruyucusu olarak söz eder. Bu taş yığınları veya "herma" Arcadia'nın her yerinde Hermes'in mabetleri haline geldi. Ancak Hermes'in en önemli özelliği atletizm tanrısı olmasıdır. Spora olan ilgisi ve hızıyla tanınır ve ayak yarışı ve boksu icat etme itibarına sahiptir. Olympia stadyumunun girişinde bir heykeli vardır ve Yunanistan genelindeki her spor salonunda çok daha fazlası vardır. Bugün onun adı birçok spor kulübü ve takımla anılmaktadır (Yaroub ve Zuhair,2020). Hermes antik Yunanda hız ve çeviklik tanrısı olarak bilinirdi. Elçi Tanrıdır. Çoğu efsanede, hızı ve çevikliği nedeniyle Hermes'i ilk elçi olarak atayan Zeus'tur. Homeros İlahileri, Orfik İlahiler ve hatta Odysseia dahil olmak üzere antik Yunan'dan birçok önemli metinde haberci olarak onun kapasitesinden bahsedilmektedir. Hermes Antik Roma'da ise sporcu tanrısı olarak bilinirdi. Yunan tanrısı

Hermes, kanatlı sandaletleriyle diyarlar arasında seyahat edebilen, tanrıların büyük elçisi idi. Hermes, ruhları öbür dünyaya yönlendiren psikopat veya "ruh rehberi" rolünü oynuyor. Sınırların, yolların, gezginlerin, hırsızların, sporcuların, çobanların, ticaretin, hızın, kurnazlığın, zekanın, siyasetin, diplomasinin, mesajlaşmanın ve mizahın tanrısı olarak görülürdü. Hermes, Yunan tanrısı, Zeus ve Pleiad Maia'nın oğlu; genellikle Roma Merkür'ü Cabeiri'lerden biri olan Casmilus veya Cadmilus ile özdeşleştirilir Özellikle doğurganlık tanrısı olarak tapınılırdı. Arkaik sanatta yetişkin ve sakallı, uzun bir tunik giymiş, sıklıkla şapka ve kanatlı çizme giyen bir adam olarak tasvir edilmiştir. Bazen omuzlarında bir koyun taşıyan pastoral karakteriyle temsil ediliyordu; diğer zamanlarda ise en sık görülen özelliği olan haberci asası ile tanrıların habercisi olarak ortaya çıktı. MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çıplak ve sakalsız bir genç, genç bir atlet olarak tasvir edilmiştir (URL-1).

Ares ritüeli ve etkileri: Oniki Olimpiyatçıdan biridir ve Yunan savaş tanrısıdır; Zeus ile Hera'nın oğlu. Adı, genellikle oğulları tarafından çekilen savaş arabasından tanınan yok edici veya intikamcı anlamına gelir. Yunan mitolojisinde fiziksel olarak dev gibi, yüksek sesli, şiddetli, entrikacı, zalim, kanlı, savaşta ve muharebelerde düşmanlarını yenmek için gereken öfke ve cesaretle dolu olarak tasvir edilmiştir. Bu acımasız ve savaşçı doğası onun halk tarafından küçümsenmesine neden olur. Diğer tanrılardan babası Zeus bile onu "tanrıların en nefreti" olarak tanımlamıştı. Oğulları Phobos (Korku), Deimos (Terör) ve kız kardeşi Eris (kavga), savaş şeytanlarının yanı sıra ölüm şeytanları olarak da tanımlanır. Keres (ruh yiyen yeraltı dünyası ruhları) gibi diğer savaş iblisleriyle birlikte savaş alanlarında onunla ittifak kurarlar. Dolayısıyla onun savaş tanrısı olmadan önce ölüm ve yeraltı dünyasının tanrısı olduğu fikri ortaya çıkar. Athena'dan farklı olarak Truva Savaşı'nda kaybeden tarafa sempati duymuş ve değerini kaybetmiştir. Roma tanrıları arasında Mars, Ares'in karşılığıdır. Semboller arasında savaş arabası, mızrak, miğfer, yaban domuzu (Yunan), kurt (Roma), diğerleri ise yılan, köpek, akbaba ve kalkandır. Olimpos tanrılarından biri olarak "fiziksel yiğitliği" cesareti ve hızıyla ilgili olarak, o günümüz spor dünyasını da etkilemiştir. Aris F.C. veya Aris Thessaloniki FC (Avrupa müsabakalarında) merkezli bir Yunan futbol kulübü gibi birçok spor kulübü, güçlerini temsil etmek ve rakiplerinin kalplerine korku ve terör salmak için onun adını benimsemiş ve resmini logo olarak yerleştirmiştir (Yaroub ve Zuhair,2020).

Titanlar rütüeli ve etkileri: Titanlar, Yunan mitolojisinde ilkel tanrılardan gelen ve Olimpos tanrılarından hemen önce gelen bir tanrı ırkıdır. En önemlisi, Titanlar Gaia (Toprak Ana) ve Uranüs'ün (Gökyüzü Baba) ilk on iki çocuğunu içerir. Titanlar efsanevi Altın Çağ'da evrene hükmeden, Yunan tanrılarının ilk panteonunu da kapsayan, olağanüstü güçlere sahip, insana benzeyen devlerdir. Bunlar arasında, alınlarının ortasında tek gözü olan dev yaratıklar olan Tepegözler ve diğer canavarlar da yer alır. Efsaneye göre Uranüs, oğlu Kronos tarafından tahttan indirilir ve aynı kaderden kaçınmak için Zeus'un hayatta kalan altıncı çocuğu dışında ilk beş çocuğunu yutar. İronik bir şekilde, Titanlar Kronos'un "Zeus ve onun diğer çocukları tarafından yönetilen çocukları" tarafından devrilir. On yıllık bir savaşta beş erkek ve kız kardeşi (Olimpos tanrıları) Hades, Poseidon, Hestia, Hera ve Demeter'i yuttu. Titanların Savaşı veya Titanomachy, Zeus tarafından yönetilen Olimposlular için yeni bir çağ başlatmak üzere Titanların Tartarus'un (yeraltı dünyasının karanlık yeri) uçurumlarına gönderilmesiyle sona erer. Zeus'un adını taşıyan spor kulüplerinin uzun bir listesini bulmak şaşırtıcı değildir.

Avustralya ragbi ligi takımı Gold Coast Titans gibi Titanlar; Newport, Güney Galler'de oynayan bir ragbi ligi takımı olan Newport Titans; Titans kriket takımı, Centurion ve Benoni merkezli bir Güney Afrika kriket takımı olan Nashua Titans; Tennessee Titans, Ulusal Futbol Ligi'ndeki Amerikan futbol takımı; New York Titans, bir Amerikan futbol takımı olan New York Jets'in eski adı; New York Titans (lakros) , bir takım Ulusal Lakros Ligi'nde; Ulster Titans, Belfast, Kuzey İrlanda merkezli Rugby Union takımı; ve NBL'deki Melbourne'dan eski profesyonel basketbol takımı Victorian Titans. Bu spor takımlarının logoları, Titanların amblemlerini, savaş kalkanlarını, mızraklarını, kılıçlarını ve Titanların mitolojisini çağrıştıran "sihirli devler" şeklindeki ateşi taşıyor. Titanların büyülü gücüne olan inanç, hem meslektaşlarının hem de oyuncuların düşmanlığını ve ırk ayrımcılığını yenmek için tüm güçlerini kullanmaya karar veren bir futbol koçunun gerçek öyküsünü anlatan spor filmi Remember the Titans 'a çevrildi (Yaroub ve Zuhair,2020).

Atalanta Ritüeli ve Yansımaları: Yunan koşu tanrıçası Atalanta'dır. Babası onu doğumda terk etti. Yunan Koşu Tanrıçası Atalanta, bilinmeye değer, daha az bilinen tanrılardan biridir. Atalanta, erkek çocuğu olmadığı için hayal kırıklığına uğrayan babası Iasion (bazı versiyonlarda Schoneneus veya Minyas) tarafından bir dağın tepesindeki bir ormana terk edildi. Tanrıça Artemis onu büyütmek için bir dişi ayı gönderdi. Daha sonra tekrar bağlantı kurduklarında onu evlendirmek istedi. Atalanta bu fikre pek sıcak bakmadı ama kendisini koşuda geçebilecek taliple evleneceğini söyledi. Onu yenmek için hile yapan Hippomenes dışında herkesi geçti (Pulse,2019).

Atalanta Hikayesi: Atalanta özgürlüğüne her şeyin üstünde değer veriyordu. Birlikte avlandığı Meleager adında iyi bir erkek arkadaşı vardı. Onu seviyordu ama o sevgisine aynı şekilde karşılık vermiyordu. Birlikte vahşi Kalydon domuzunu avladılar. Atalanta onu yaraladı ve Meleager onu öldürdü ve canavara karşı yaptığı başarılı ilk saldırının takdiri olarak değerli deriyi ona verdi. Bu, diğer avcılar arasında kıskançlık yarattı ve Meleager'ın ölümüyle sonuçlandı. Bundan sonra Atalanta evlenmemesi gerektiğine inandı. Görünüşe göre Atalanta'dan hala pek memnun olmayan ve onu bir an önce evlendirmek isteyen babasını buldu. Bu yüzden tüm taliplerinin koşu yarışında onu geçmesi gerektiğine karar verdi; kaybedenleri öldürürdü. Daha sonra Melanion olarak da bilinen Hippomenes'e ilk görüşte aşık oldu. Yarışta onu yenemeyeceğinden korkan Hippomenes, yardım için Afrodit'e gitti. Afrodit altın elmaların planını ortaya attı. Önemli bir anda, Hippomenes elmaları düşürdü ve Atalanta her birini toplamak için duraklayarak Hippomenes'in kazanmasını sağladı. Daha sonra evlenebildiler, ancak kutsal bir tapınakta seviştikleri için öfkeli bir tanrı onları birbirleriyle çiftleşemeyeceğine inanılan aslanlara dönüştürdü ve böylece onları sonsuza kadar ayırdı.

İlginç gerçekler: Atalanta'nın kökeni Minos olabilir; İlk kadınların kutsal koşu yarışlarının antik Girit'te yapıldığına inanılıyor. "Altın elmalar", Doğu'dan narenciye ve diğer meyvelerin gelmesinden önce, antik çağda çok önemli bir meyve olan ve Girit'te hala yetişen parlak sarı ayva meyvesi olabilir. Atalanta hikayesi, Girit'teki atletik, güçlü ve özgür kadınların kendi kocalarını ve sevgililerini seçmelerine ilişkin daha eski bir geleneği yansıtıyor olabilir. Olimpiyat Oyunlarının en eski versiyonunun Girit'ten geldiğine inanılıyordu ve antik Minos ana tanrıçası onuruna yarışan tüm kadın sporculardan oluşmuş olabilir (Regula,2019).

Nike ritüeli ve Yansımaları: Nike Sporun tanrıçası olarak bilinirdi. Nike kanatlı zafer tanrıçasıydı. Kazanmak isteyen sporcular ona tapıyordu. Bugün bile sporcular için bir önemi vardır. Yunan mitolojisinde ve antik dininde Nike sanat, müzik, savaş ve spor dahil her alanda zaferi temsil eden Tanrıçadır. Yunan sanatında sıklıkla uçuş hareketindeki kanatlı zafer Athenai başka bir tanrının özelliği olarak tasvir edilir. Yunan edebiyatında Nike, tanrılar Zeus ve Athena'nın hem bir özelliği hem de hizmetçisi olarak tanımlanır (URL-2). Nike'ın açıkça tanımlanabilir bir kişiliği yoktu, mitlerde hiçbir rolü yoktu ve kendine ait bir tapınakta tarikatı yoktu. Hem askeri hem de sporda bir tür sembol, 'zaferin' soyutlanmasıydı. Genellikle başka bir tanrıyla, örneğin Olympia'da Zeus'la veya Atina'da Athena'yla birlikte tapınılırdı. Zaferin sembolü olan Nike, sanatta sıklıkla tasdik edilir. Genellikle uzun elbiseli, hızlı hareket eden, koşan veya uçan kanatlı bir genç kadın olarak tasvir edilir. Tanrıça hem askeri hem de atletik bağlamlarda tasvir edilmiştir. Savaş arabalarını tasvir eden vazo ve madeni paralarda genellikle arabacı olarak görülüyor. Vazo resimlerinde zafer tacını başının üzerinde tutarken, onu kazanan bir sporcunun yanında süzüldüğünü de görebiliriz. Zaman zaman, hala karar verilmeyen bir yarışmanın başlangıcında sporcuların yanında otururken de tasvir ediliyor (URL-3). Nike dünyanın en popüler ve tanınan spor markalarından biridir. Şirketin adının ardındaki hikayesinin ne olduğunu hiç merak ettiniz mi? Bu isim birkaç yıl önce Amerika Birleşik Devletleri'nde birdenbire ortaya çıkmadı. Nike'ın Yunan tanrıçası olarak bilinmesinden bu yana binlerce yıldır ortalıkta dolaşmaktadır. Bugün dünyanın en tanınmış markalarından biri olan Nike, Yunan zafer tanrıçası Nike'tan ilham aldı. 1928'de Amsterdam'da düzenlenen Olimpiyat Oyunlarından bu yana, altın, gümüş ve bronz madalyaların ön yüzünde defne çelenkli Yunan zafer tanrıçası Nike resmi yer alıyor (Rosenstiehl,2024).

Sonuç:

Spor takımlarının isimlerini ve logolarını, ünlü sporcuların isimlerini, ulusal ve uluslararası şampiyonaların isimlerini ve spor ürünlerini tarayan araştırmacılar, tüm eski dinlerin antik tanrı ve tanrıçalarına sanki hâlâ tapınılıyormuşçasına çok sayıda gönderme olduğu sonucuna vardı. Medya ve Sosyal medya, bu eski dinlerin ve sembollerinin yayılmasında, insanların her zaman onlarla ilgilenmesini ve çoğu durumda onlardan etkilenmesini sağlamakta büyük bir rol oynamaktadır. Mezopotamya tanrı ve tanrıçalarından özellikle İştar'a spor dünyasında çokça değinilirken, Hıristiyan takımları, İslam'ın ve Hıristiyanlığın vazgeçtiği pagan tanrılar olduğunun bilincinde olmalarına rağmen hem Aşur'u hem de İştar'ı çok sık kullanıyorlar. Uluslararası düzeyde Nemrut, İsrail spor takımları ve bireyleri tarafından sıklıkla anılıyor. Yunan tanrıları spor dünyasındaki tanrılar arasında en popüler olanıdır. Spor üreticilerinin isimleri ve sembolleri, şampiyonlukları ve kupaları onların isimleriyle anılıyor, ünlü sporculara bu tanrıların isimleri veriliyor. Olimpiyat Oyunları hâlâ bu tanrıların her birini onurlandıracak şekilde yapılıyor. Doğu ya da Batı, dünyanın her yerindeki insanlar bu efsanevi tanrı ve tanrıçaların sembolik referanslarına inanırlar. Süper güçleri, tuhaf kaprisleri, intikam alma arzuları ve fiziksel güçlerinin yanı sıra efsanevi hikayeleri de hayatın birçok alanında, hatta sporda bile ilham kaynağı haline geldi.

Kaynaklar

Belis A. (2021) The Ancient Olympics and Other Athletic Games https://www.metmuseum.org/perspectives/articles/2021/7/ancient-greek-olympic-games

Gym A. (2024) https://www.arnoldgymgear.com/why-all-the-greek-gods-muscular-zeus/)

Lay, M. G. and James E. Vance, (1993).Ways of the World: A History of the World's Roads and of the Vehicles That Used Them. New York : Rutgers University Press.

Pulse D. C. (2019). https://doorcountypulse.com/trivia-who-is-the-greek-goddess-of-running/)

Regula T. (2019). https://www.thoughtco.com/greek-mythology-alanta-1525976)

Rosenstiehl L.(2024). Nike: The Greek Goddess Who Inspired the Most Popular Sports Brand in the World, https://greekreporter.com/2023/06/19/nike-greek-goddess-sports-brand/

Yaroub A., Zuhair M. (2020). Allusions To Mesopotamian and Greek Mythologies in Modern Sports, AAFU_Volume 68_Issue 8_Pages 110-175, Brown, Chandruly. ***Prophetic Justice***. New York: Xlibris LLC, ebook. Doi: 10.21608/AAFU.2020.156365

İnternet kaynakları

URL-1: "Hermes" https://www.britannica.com/topic/Hermes-Greek-mythology, (Erişim Tarihi: 15.05.2024).

URL-2 (https://en.wikipedia.org/wiki/Nike_(mythology)) (Erişim tarihi 26.05.2024)

URL-3 (http://ancientolympics.arts.kuleuven.be/eng/TP021EN.html)

MİTOLOJİDEN MODERN KAYAK KÜLTÜRÜNE: ULLR VE KIŞ SPORLARININ SEMBOLİK KÖKENLERİ

Haldun AYDIN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Başkanlığı

haldun_ordu@hotmail.com 0000-0001-9466-1202

Doç.Dr. Erol DOĞAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi

erol.dogan@omu.edu.tr 0000-0001-9986-0366

Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi

osmani55@hotmail.com 0000-0001-6671-6042

Özet

Bu çalışmanın amacı kayak sporunun yapılmasında mitolojik etki ve günümüze yansımasının araştırılmasıdır. Literatür taraması yapılmıştır**.** İskandinav mitolojisinde bir Kayak Tanrıçası olduğu kabul edilir. Ullr'un kayakla olan derin ilişkisi İskandinav mitolojisinde belirleyici bir özelliktir. Kayağın kökenleri eski ve yaygın olmasına rağmen, Ullr'un bu kış sporuyla bağlantısı eski İskandinav topluluklarının kültürel ve dini uygulamalarına derinden dayanır. İskandinav mitolojisinin bir ürünü olan Ullr'ın, Kar Tanrısı, uzman bir patenci, kayakçı ve avcı olduğu söylenir. Sonuç: Ullr, kayak ve okçuluğun tanrısı olarak saygı görüyor ve yeminler sırasında adı sıklıkla anılıyor. Ullr son derece saygın bir okçu, efsanevi bir avcı ve kayaklarında gerçek bir ustaydı. Ayrıca dağlarla da ilişkilendirilebilir. Bu gizemli, kötü üne sahip tanrı, Kuzey Amerika'daki kayak yapılan kasabalarda ikonik hale gelmiş, onun onuruna kayak ve snowboard üst örtülerine, ekipman adlarına, festivallere, yarışmalara ve ritüellere ilham kaynağı olmuştur. Kayak sporunun toplumlarda önemini artırmak, insanları kayak sporu yapmaya ve eğlendirmeye yöneltmek için Tanrı veya Tanrıca mitolojisinden günümüzde de yararlanıldığı söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Mitoloji, Kayak, spor, Tanrı ve Tanrıca

From Mythology to Modern Ski Culture: Ullr and the Symbolic Origins of Winter Sports

Abstract

The aim of this study is to investigate the mythological effect of skiing and its reflection on the present day. A literature review was conducted. She is considered to be a Ski Goddess in Norse mythology. Ullr's deep relationship with skiing is a defining feature in Norse mythology. Although skiing's origins are ancient and widespread, Ullr's connection to this winter sport is deeply rooted in the cultural and religious practices of ancient Norse communities. A product of Norse mythology, Ullr is said to be the God of Snow, an expert skater, skier, and hunter. Conclusion: Ullr is revered as the god of skiing and archery, and his name is frequently mentioned during oaths. Ullr was a highly respected archer, a legendary hunter, and a true god of his skis. It can also be associated with mountains. This mysterious, infamous god has become iconic in ski towns across North America, inspiring ski and snowboard cover items, equipment names, festivals, competitions, and rituals in his honor. It can be said that God or Goddess mythology is still used today to increase the importance of skiing in societies and to encourage people to do skiing and have fun.

Key words: Mythology, Skiing, sports, God and Goddess

Giriş ve amaç

Mitoloji, sözlük anlamıyla "Bir din veya halkın kültüründe tanrılar, kahramanlar, dünyanın ve insanın yaratılışı ile ilgili tüm sözlü ve yazılı efsane birikimini ele alan çalışmaların bütünüdür" (Mendot ve ark., 2021). Kavramsal olarak "mitolojik olaylar" şeklinde ifade edilen bu çalışmaların temelini efsaneler oluşturur. Efsaneler ilk olarak sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılmış ve daha sonra yazıya geçirilerek günümüze ulaşmıştır. Bu bağlamda mitoloji, mitlerin bilimi veya incelenmesi olarak tanımlanabilir. Belirli bir halk veya kişiyle ilgili mitler topluluğu, her kültürün hayati bir özelliğini temsil eder. Mitler, doğanın ve doğal fenomenlerin kişileştirilmesinden tarihsel olayların doğru veya abartılı anlatımlarına ve mevcut ritüellerin açıklamalarına kadar geniş bir bilgi yelpazesini içerir (Sathyanarayana & Vaidyanatha, 2016; Eliade, 1998). İskandinav mitolojisinde kayak ve kış sporlarıyla ilişkilendirilen belirgin figürler bulunmaktadır. Odin'in hikâyelerinde "kayak tanrıçası" olarak anılan Skaði (skahd-ee olarak telaffuz edilir), kışı ve dağları yönetir ve günümüz kayakçı ve snowboardcularından farklı olarak toplumsal standartlara uymayı reddeder (Dawn, 2020; Simek, 2007). Skaði, sert doğa koşullarında hayatta kalmayı ve bireysel beceriyi temsil eden bir figür olarak, İskandinav halklarının zorlu kış ortamlarıyla olan ilişkilerini sembolize eder.

Ullr ise Kar Tanrısı, kayakçıların koruyucu azizi, Sif'in oğlu ve Gök Gürültüsü Tanrısı Thor'un üvey oğlu olarak bilinir. Soğuğu seven, yay kullanan Ullr, dünyanın dört bir yanında süzülerek toprağı karla kaplayacak bir patenci, kayakçı ve avcı olarak tasvir edilir (AGS, 2020; Oakley, 2020). Halk, tatillerden veya eğlence amaçlı hafta sonlarından önce Ullr'a dua ederek uygun

kar ve koşulların sağlanmasını talep ederdi. Ullr'ın kayak ve okçulukla olan bağlantısı, kış sporlarının sadece bir eğlence aracı değil, aynı zamanda toplumsal ve dini ritüellerle desteklenen kültürel bir etkinlik olduğunu göstermektedir (AleHorn, 2019; Dawn, 2020). Bu mitolojik figürler ve onların kayak ile olan bağlantıları, kayak ve kış sporlarının fiziksel bir faaliyet olmanın ötesinde, toplumsal, kültürel ve sembolik bir değer taşıdığını ortaya koyar. Tanrılar Ullr ve Skaði aracılığıyla doğa güçleri ve insan becerileri arasında bir köprü kurulmuş, kayak ve kış sporları toplumun günlük yaşamında, ritüellerinde ve topluluk etkinliklerinde önemli bir yer edinmiştir (Bradley, 2013; Hall, 2007). Bu bağlamda mitoloji, hem sporun hem de ritüelin toplumsal işlevini anlamak için bir araç olarak kullanılabilir.

Bu çalışmanın amacı, kayak sporunun gelişiminde mitolojik etkilerin rolünü ve bu etkinin günümüz kültür ve spor pratiklerine yansımalarını araştırmaktır. Ullr ve Skaði örnekleri üzerinden, mitolojik figürlerin spor kültürüne nasıl ilham verdiği, ritüel ve sembolik boyutlarıyla kayak sporunun tarihsel ve kültürel öneminin anlaşılması hedeflenmektedir.

Gelişme ve sonuç:

Skaði, "Karların hiç erimediği yerde" yaşayan bir devdi ve babasının ölümünün intikamını almak için Asgard'a saldırdıktan sonra tanrıça oldu. Bir barış teklifi olarak Odin ona evlenmesi için teklif etti, ancak o sadece ayaklarına bakarak sevgilisini seçmek zorunda kaldı. Pratik bir dev, en iyi botlara sahip adamı seçti ve böylece denizi yöneten Njord ile evlendi. Suda olmaktan ve dağlardan uzakta olmaktan nefret ediyordu, bu yüzden sonunda ondan boşandı ve Ullr ile evlenmiş veya evlenmemiş olabileceği karaya geri döndü. Ancak Ullr gibi o da genellikle kayak yaparken veya kar ayakkabısı ile yürüyüş yaparken tasvir edilir ve aynı zamanda yetenekli bir avcıydı. Kar ayakkabısıyla yürüyüş Kanada'da uzun zamandır bir kış seyahat şekli olmuştur. Tarihçiler kar ayakkabılarının ilk ortaya çıktığı yeri kesin olarak belirleyemediler. Belki de ortak ilgi alanları nedeniyle birbirlerine bağlanmışlardı ya da bildiği her şeyi ondan öğrenmişti. Bazıları insanlara kayak yapmayı öğretenin Skaði olduğuna inanıyor. Skaði kültünün Kuzeydeki Hålogaland eyaletinde (İskandinav ve Sami halklarının birbirine yakın yaşadığı bir bölge) konumu ve sahip olduğu özellikler nedeniyle, onun İskandinav ve Sami mitolojileri arasında bir bağlantı olduğunu düşünen bilim adamları vardır. Avrupa'da kayak sporunun icadının Samilere (Yerli halklara) verildiği düşünülürse bu mantıklı olacaktır. Kayak sporunun ilk kanıtları Rusya ve Kuzeybatı Çin'de de bulunmuştur. Kayağın tek bir kökene sahip olup olmadığı veya birçok yerde bağımsız olarak geliştirilip geliştirilmediği konusunda fikir birliğine varılmamıştır. Sami halkları şu anda Finlandiya, İsveç, Norveç ve Rusya'nın bir kısmını kapsayan bir bölgenin yerli halklarıdır. Yeryüzünde yaşayan en eski kültürlerden birine sahipler. Skaði'nin adı zarar veya gölge anlamına geliyor; pek de kötü tarafında olmak isteyebileceğiniz birine benzemiyor. Ancak onu kayak sporunun gerçek tanrısı olarak kabul etmediğimiz için muhtemelen şu anda bu noktadayız. Kuzey Amerika'da neden Skaði yerine Ullr'e "ibadet" başladığını söylemek zor. Kayak, her şeyin burada başladığı dönemde ataerkil bir toplumda erkek egemen bir spordu, dolayısıyla kayakçıların çoğunluğu tarafından bir erkek ikonu tercih edilmiş olabilir (Dawn,2020).

İskandinav Mitolojisinde Spor Tanrısı: Pek çok kişi ondan kar tanrısı veya kayak tanrısı olarak söz eder, ancak İskandinav mitolojisi bilim adamlarının kullandığı tarihi bir metin olan Prose Edda'ya göre, Ullr'e hiçbir zaman hiçbir şey için "Tanrı" unvanı verilmemiştir. Ancak yetenekli bir kayakçı ve avcı olarak tanınır ve sıklıkla kayakların üzerinde yayı ile tasvir edilir. Hatta Kuzey yarımkürede gece gökyüzünde dans eden Aurora borealis'in kayaklarından çıkan serpintiler olduğu bile söyleniyor. Aurora borealis, kutup ışıkları ya da kutup aurorası terimleri Kuzey ve Güney kutup bölgelerinde gökyüzünde görülen, yeryüzünün manyetik alanı ile Güneş'ten gelen yüklü parçacıkların etkileşimi sonucu ortaya çıkan doğal ışımalardır. Kuzey enlemlerde bu etki aurora borealis veya kuzey ışıkları olarak adlandırılır. Dolayısıyla, aslında çok uzun süredir après'te olan bazı kayakçıların onun statüsünü nasıl abartmaya başladıklarını görmek kolaydır. Ancak bu onun önemsiz olduğu anlamına gelmiyor. 2007 yılında İsveç'te Ullr'e ait 65 halkadan oluşan eski bir türbe bulundu ve bu, onun bir yemini gözeten bir tanrı olduğuna dair bir teoriyi daha da kanıtladı. Yeminler yüzük üzerine yemin edilerek yapılırdı. Ullr zafer veya ihtişam anlamına gelir ve savaşta, avcılıkta, balıkçılıkta ve her türlü kış sporu yarışmasında iyi şanslar için çağrılırdı. Bazıları onun karda ve dağlara tırmanırken güvenlik için de çağrılabileceğini söylüyor. Danimarkalı bir tarihçi, tarihi bir şiir aracılığıyla, Odin sürgündeyken Ullr'un bir zamanlar diğer tanrıların sorumluluğuna bırakıldığını ortaya çıkardı. Dolayısıyla, onun belli bir statüye sahip olduğunu rahatlıkla varsayabiliriz, ancak uzmanlar onun hakkında pek çok şey bulmakta zorlanıyor. Eğer o daha öne çıkan bir tanrıysa, çağlardan beri varlığını sürdüren metinler bunu göstermiyor. Ullr, kayaklar ve fiyonkların yanı sıra genellikle "kayak tahtası" olarak adlandırılan bir kalkanla tasvir edilir. Ullr sporun tanrısıdır. Özellikle yay avcılığının ve kayak tanrısıdır. İskandinav panteonunun en eski tanrılarından biri olarak kabul edilir ve bu nedenle onu çevreleyen mitolojinin çoğu çağlar boyunca kaybolmuştur. İskandinav mitolojisinin bir ürünü olan Ullr'ın, Kar Tanrısı, uzman bir patenci, kayakçı ve avcı olduğu söyleniyor (Dawn,2020).

Onun hakkında bilinenler:

*Thor'un karısı Sif'in oğludur. Bu nedenle Thor onun üvey babasıdır. "Sen benim gerçek babam değilsin!" esprileri yapılır.

*Gerçek babası sabah yıldızı Aurvandil'di ve gelmiş geçmiş en büyük okçuydu.

*Vanir onu Aesir'den aldığında bir süre Asgard'ı yönetti.

*Porsuk vadilerinde yaşıyordu. Porsuk ağacı yay yapmak için mükemmel bir ağaç olarak kabul edilir.

*Herhangi bir oyunu veya yarışmayı kazanabilirdi.

*Ullinn adında ikiz bir kız kardeşi olabilir.

*İnsanlar yerlere onun adını vermeyi gerçekten seviyorlardı. İsveç ve Norveç'te adını Ullr'den alan yirmiden fazla yer adı vardır (AleHorn,2019).

Ullr, İskandinav mitolojisinde çok daha önemli bir tanrıydı: Bunun bir örneği, İskandinav Aesir tanrılarının lideri Odin uzaktayken, Ullr'un geçici bir lider olarak kontrolü ele aldığına dair geçici olarak bahsedilmesidir. Bu onun önemli bir oyuncu olduğunu gösteriyor çünkü görünüşe göre her şeyin babası Odin'den sadece bir adım gerideydi. Ayrıca Ullr, yemin edilen ortak bir tanrıydı ve bu onun önemini daha da simgeliyordu. Ullr hakkında başka farklı gerçekler de var; görünüşe göre o bir düellodan önce çağrılacak iyi bir tanrıydı ve bir savaşçının kalkanıyla bir bağlantısı vardı. Ancak bunlar onun hakkındaki diğer fikirlerle bağlantılı görünmüyor ve bence onun ana alanı kış ve kayak, avcılık vb. gibi çeşitli aktivitelerdi.

Dolayısıyla bir dahaki sefere kayak yapmaya veya snowboard yapmaya, buz patenine veya başka bir kış sporuna gitmeye karar verdiğinizde, Ullr'a bir fikir göndermeyi düşünün, eminim o da bu ilgiyi memnuniyetle karşılayacaktır (Oakley,2020).

Vikinglerin Neden Bir Spor Tanrısına İhtiyacı Vardı?

'Ullr' kelimesi Eski İskandinav dilinde iki kelimeden meydana gelir. Bu kelimelerden biri zafer, diğeri hizmetkar anlamına gelir. İskandinavların sporlarını yönetecek bir tanrıya ihtiyacı yoktu; bu, kendilerinde iyi olanlara şan bahşedecek bir tanrıya ihtiyaçları vardı. En görkemli olanlara hizmet edebilecek biridir. Savaşta zafer kazanmak gibi bir şey olsa da, bir spor müsabakası geçmişin Vikingleri için çok anlamlı olurdu. Çünkü her zaman savaşta değildiniz ve eğer arkadaşlarınızla savaşa girmediyseniz, kendinizi nasıl arkadaşlarınızdan daha iyi kanıtlayabilirsiniz? Spor müsabakaları bunun için iyi bir imkan sunuyordu. Aslında Antik İskandinav halkının mezarlarında Ullr'un etkisi görülür. Tahtadan, boynuzdan, kemikten yapılmış oyun tahtaları ve parçaları vardır. Tanrılar bile masa oyunları oynuyordu. Antik eddas Völuspá'da tanrılar en sevdikleri oyunları bir çayırda oynarlardı. Burada, daha yakın zamanlarda bazı girişimci şirketlerin şanslarını değerlendirip "Völuspá" adlı bir masa oyunu yapmaya karar verdiklerini belirtmek ilginçtir (AleHorn,2019).

Kadim Kökleri Olan Bir Tanrı: Ullr'ın varlığı İskandinav mitolojisinde öne çıksa da, adının ve özelliklerinin izleri Viking Çağı'ndan çok önce eski Cermen geleneklerinde bulunabilir. Yukarıda bahsedilen Thorsberg kilisesi, Ullr'un kadim mirasına dair somut kanıtlar sunuyor. Üzerinde yazılı olan owşu-şewaz bileşiği, Ullr'un etimolojisine uygun olarak 'ihtişam' veya 'görünüş' tanrısına duyulan saygıyı veya ilişkiyi ima ediyor. Dahası, Viking öncesi dönemlerden Ullr'un olası kadın muadili olan Ullin ile ilgi çekici bir ilişki var. Ullin, Ullr'ın İskandinav mitolojisindeki bilinen isimlerinden biri olmasa da bu bağlantı, Ullr'un mitosunun zaman içinde evrimleşerek eski geleneklerden öğeler ve hatta muhtemelen cinsiyet dinamikleri ile birleşerek evrimleşmiş olabileceğini gösteriyor. Ullin'le olan bu ilişki, Ullr'un hikayesine başka bir derinlik katmanı ekleyerek, daha aşina olduğumuz İskandinav mitlerinden önce gelen zengin bir inanç ve hikaye dokusuna işaret ediyor (https://vikingr.org/norse-gods).

Ullr ve Kayak Sanatı: Ullr'un kayakla olan derin ilişkisi İskandinav mitolojisinde belirleyici bir özelliktir. Kayağın kökenleri eski ve yaygın olmasına rağmen, Ullr'un bu kış sporuyla bağlantısı eski İskandinav topluluklarının kültürel ve dini uygulamalarına derinden dayanmaktadır. "Porsuk vadileri" anlamına gelen İdalir adı, Ullr ile karmaşık bir şekilde bağlantılıdır. Yay yapımı için gerekli olan porsuk ağacı, Ullr'un okçuluktaki becerisine işaret ediyor. Ullr ve yaylar arasındaki bu bağlantı, kayakla derin bir ilişki olduğunu akla getiriyor; zira kayak eylemi, tıpkı okçuluk gibi, hassasiyet, denge ve çevrenin derinlemesine anlaşılmasını gerektiriyor. Ancak İskandinav mitolojisinde kayakla ilişkilendirilen tek tanrı Ullr değildir. Bir dev ve tanrıça olan Skadi aynı zamanda kayak ve kışla da yakından bağlantılıdır. Skadi'nin dağlara ve kış manzaralarına olan sevgisi İskandinav mitlerinde çok iyi belgelenmiştir. Ullr'unkine benzer şekilde kayakla olan ilişkisi, bu aktivitenin İskandinav halkının günlük yaşamlarında ve kültürel uygulamalarında öneminin altını çiziyor. Bu tanrılara duyulan saygı, toplulukların yaşadıkları sert kış manzaralarına ve bu arazilerde gezinmelerine

yardımcı olan faaliyetlere duydukları saygının bir yansıması olabilir (https://vikingr.org/norse-gods).

Ullr: İskandinav Mitolojisinin Gizemli Okçusu: İskandinav mitolojisindeki birçok tanrı arasında Ullr, biraz esrarengiz bir figür olarak öne çıkıyor. Oller ve Ull olarak da bilinen Ullr'un, 'Zafer' anlamına gelen Wulşuz olarak yeniden yapılandırılan Proto-Germen formundan türetildiğine inanılıyor. Bu etimoloji, MS 3. yüzyıldan kalma Thorsberg kilisesinde bulunan "baykuşşu-şewaz" bileşik kelimesi tarafından da desteklenmektedir. Bu bileşik iki şekilde yorumlanabilir: 'Baykuşuz'un kulu' (bir isim olarak bakıldığında) veya 'şanlı kulları olan' (sıfat olarak bakıldığında). Bu isim, 'zafer' veya 'zenginlik' anlamına gelen tanrısal isim wulşus'un akrabasıdır. Bu terimlerin her ikisinin de kökenleri, 'görmek' anlamına gelen wel- kökünden türetilen, 'görme, bakış veya görünüm' anlamına gelen Proto-Hint-Avrupa ismi wul-tus'a kadar uzanır. Ullr'un adı onun kış ve kayakla olan ilişkisini ima etse de, onu 'zafer' veya 'görünüş' kavramına bağlayan daha derin dilsel kökleri anlamak önemlidir. Bu etimolojik araştırma, eski toplumların onu nasıl algılamış olabileceğine dair daha zengin bir anlayış sağlıyor (https://vikingr.org/norse-gods).

Yay ve Porsuk Ağacı: Ullr'un birincil sembolü, okçuluktaki benzersiz becerilerinin bir kanıtı olan yayı. Yay yapımı için gerekli olan porsuk ağacı, Ullr ile karmaşık bir şekilde bağlantılıdır. Porsuk vadileri anlamına gelen İdalir ismi de bu bağlantıyı daha da vurguluyor. Porsuk ağacının okçulukla olan ilişkisi ve yay yapımında kullanılması, Ullr'un okçuluk ve doğal dünyayla olan derin bağının altını çizerek, iyi belgelenmiştir. Ullr'un kayakla olan ilişkisi de sembolik olarak önemlidir. Kayak tanrısı olarak kışın ruhunu ve karlı arazilerde süzülme özgürlüğünü temsil ediyor. İskandinav halkı için kayaklar sadece bir araç değil aynı zamanda hayatta kalmanın, çevikliğin ve doğayla uyumun simgeleriydi (https://vikingr.org/norse-gods).

Ullr'ın Modern Zaman Kutlamaları: Breckenridge, Colorado her yıl kayak tanrısının lütfunu kazanmak ve bölgeye iyi kar getirmek için tasarlanan Ullr festivali düzenliyor. Birçok kayakçı boynuzlu kask takıyor ve beceri gerektiren gösterilere katılıyor. O hafta da otellerde pek çok masa oyununun oynanacağına bahse girmeye hazırız. Hikayeye göre, 1963'te yerel halk Ullr'un şehirde olduğunu duydu ve yanında getirdiği kar yağışı için ona teşekkür etmek istedi. Bunu bilmelerinin tek yolu ise muhteşem bir parti idi. Parti o zamandan beri tüm hızıyla sürüyor ve hatta Uluslararası Kar Heykel Şampiyonası da dahil olmak üzere bir dizi başka etkinliğin de önünü açtı. Hiç şüphe yok ki kayak tanrısı bu inanç gösterisini takdir ediyor. İsviçredeki Lilla Ullevi 'de Ullr'a ait bir türbe bulundu; muska yüzükleriyle doluydu; aslında altmış yedi tane idi. Bu yüzükler verilen sözleri veya yeminleri temsil ediyordu, daha sonra Ullr'a verilen sözlere dikkat etmesini ve bu sözlere uymasını sağlamasını emrediyordu (AleHorn,2019).

Breckenridge Kayak Merkezi: 1963 yılından itibaren insanların toplandığı, adını söylediği, gürültülü bir geçit törenine katıldığı, eski kayakları canlı şenlik ateşlerinde yaktığı bir kış kutlaması olan Ullr festivali ile bu İskandinav Tanrısına saygı duruşunda bulunuyor. Çoğu kişi için bu, yılın en önemli anlarından biridir. 2018 yılında yapımına başlanan ve bir yılda tamamlanan günümüzde 25 metrelik bir anıt heykel, tüm sezon boyunca festivali ve kayakçıları gözetleyecek şekildedir. Ullr artık dimdik ayakta duruyor ve Breckenridge ziyaretçilerinin

İskandinav Kar Tanrısı'na saygılarını sunabilecekleri ve iyi kayak koşulları için dua edebilecekleri Colorado dağını izliyor. Sıcak daldırma galvanizli başyapıt, Ullr Fest'in kalbinde yer alacak ve önümüzdeki on yıllar boyunca ziyaretçiler, çalışanlar ve medya tarafından yoğun bir şekilde fotoğraflanacaktır (AGS,2020).

Ullr festivalinden bir görüntü (https://www.alehorn.com/blogs/alehorn-viking).

Galvanizli Kar Tanrısı (Heykeltıraş Andy Scott; https://galvanizeit.org/project-gallery/ullr-breck)

Sonuç: Ullr, kayak ve okçuluğun tanrısı olarak saygı görüyor ve yeminler sırasında adı sıklıkla anılıyor. Ullr'ın birincil silahı, okçuluktaki ustalığını simgeleyen porsuk ağacından yayıdır. Ullr kış, kar, kayak, okçuluk ve avcılığın tanrısıydı. Ancak İskandinav tanrıları tam olarak bu unsurların efendileri değildir. Onlar daha ziyade insanlarla ilişkilidirler. Dualar Tanrıların çağrışımlarına göre sunulur. Ullr'ın okçuluk, avcılık ve kayak ile ilişkisi, fiziksel beceri ile doğa arasındaki simbiyotik ilişkiyi simgelerken, Skaði'nin dağlara ve karla kaplı bölgelere olan ilgisi, kış sporlarının Kuzey Avrupa topluluklarındaki ritüel ve hayatta kalma boyutlarını vurgulamaktadır. Ullr son derece saygın bir okçu, efsanevi bir avcı ve kayaklarında gerçek bir tanrıydı. Ayrıca dağlarla da ilişkilendirilebilir. Bu gizemli, kötü üne sahip tanrı, Kuzey Amerika'daki kayak yapılan kasabalarda ikonik hale gelmiş, onun onuruna kayak ve snowboard üst örtülerine, ekipman adlarına, festivallere, yarışmalara ve ritüellere ilham kaynağı olmuştur. Kayak sporunun toplumlarda önemini artırmak, insanları kayak sporu yapmaya ve eğlendirmeye yöneltmek için Tanrı veya Tanrıca mitolojisinden günümüzde de yararlanıldığı söylenebilir. Kayak ve diğer kış sporları üzerine yapılan kültürel ve tarihsel araştırmalarda mitolojik figürlerin rolü daha fazla incelenmeli; mitoloji, spor kültürünün tarihsel kökenlerini anlamak için bir araç olarak kullanılmalıdır.

Kaynaklar

American Galvanizers Association (AGS). (2020). "Ullr Breck- Norse God of Snow" https://galvanizeit.org/project-gallery/ullr-breck

AleHorn. (2019)."Norse Gods and Goddesses: Ullr" https://www.alehorn.com/blogs/alehorn-viking-blog/norse-gods-and-goddesses-ullr

Bradley, J. (2013). *Sports and Religion in Northern Europe*. Routledge.

Dawn N. (2020). "The Insider Investigates: Why Do We Praise Ullr?" , whistler/#:~:text=Ullr%20translates%20to%20glory%20or,snow%20and%20while%20climbing%20mountains.

Eliade, M. (1998). *Mit and Reality*. New York: HarperCollins.

Hall, A. (2007). *Nordic Mythology and Cultural Practices*. University Press.

Mendot İ.E-O., Şener O.A., İmamoğlu O. (2021).Sports and Its Reflections in Greek Mythology, 10 International Turkish Folks Traditional Sports Games Symposium Poceding Book, (Editor: Kayrat BELEK -Mehmet TÜRKMEN- Adem KAYA), 160-166, Bishkek.

Oakley N. (2020). "Ullr: Norse God of Winter Sports". https://liamoakley.medium.com/ullr-norse-god-of-winter-sports-41889db39a19

Sathyanarayana K., Vaidyanatha U. (2016). Sports in mythology International Journal of Applied Research ; 2(9): 51-53

Simek, R. (2007). *Dictionary of Northern Mythology*. Boydell & Brewer.

İnternet kaynakları:

https://vikingr.org/norse-gods-goddesses/ullr

https://galvanizeit.org/project-gallery/ullr-breck#:~:text=A%20product%20of%20Norse%20mythology,cover%20the%20land%20with%20snow.

https://pueblosoriginarios.com/sur/caribe/muisca/chaquen.html

https://es.wikipedia.org/wiki/Chaquen#:~:text=Chaquen%20es%20una%20deidad%20precolombina,fiestas%20y%20de%20los%20corredores.

https://www.whistler.com/blog/post/2020/02/18/ullr-in-

ANTİK SİKKELERDE ATLETİK ÇIPLAKLIĞIN TEMSİLİ: İKONOGRAFİK VE KÜLTÜREL BİR DEĞERLENDİRME

Fzt. Mert BEDİZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
mertbediz558@gmail.com 0009-0009-3418-3275

Doc.Dr. Erol DOĞAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
erol.dogan@omu.edu.tr 0000-0001-9986-0366

Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
osmani55@hotmail.com 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, antik dönem sikkelerinde yer alan çıplak sporcu betimlemelerini ikonografik ve kültürel bağlamda değerlendirmektir. Araştırma, literatür taramasına dayanmaktadır. Antik Yunan dünyasında sporcuların antrenman ve müsabakalara çıplak katılmaları, beden estetiği, güç, disiplin ve kutsallık gibi değerlerle ilişkilendirilmiştir. Bu anlayışın bir yansıması olarak, sporcu figürleri sikkeler üzerinde de sıklıkla çıplak biçimde tasvir edilmiştir. Söz konusu betimlemeler yalnızca atletik faaliyetleri değil, aynı zamanda sporcuların toplumsal statülerini, ideal insan tipini ve dönemin estetik anlayışını da yansıtmaktadır. Antik Yunan'dan Antik Roma ve Bizans İmparatorluğu'na uzanan süreçte, sikkelerdeki atletik ikonografi kültürel etkileşimlerle dönüşerek varlığını sürdürmüştür. Bazı sikkelerde sporcuların çelenk taşıması, zafer ve ödül kavramlarının önemini vurgularken; mücadele öncesi selamlama sahneleri ise ritüel ve törensel boyutlara işaret etmektedir. Çıplaklık ise çoğu zaman yalnızca fiziksel bir durum değil, aynı zamanda idealize edilmiş beden aracılığıyla yarı-ilahi bir statünün ve estetik mükemmelliğin sembolü olarak yorumlanmaktadır. Sonuç olarak, antik dönem sikkelerinde yer alan atletik çıplaklık temsilleri, yalnızca sportif faaliyetlerin değil; aynı zamanda toplumsal değerlerin, estetik anlayışın ve kültürel etkileşimin

önemli göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda sikkeler, dönemin spor kültürünü ve insan idealini yansıtan önemli arkeolojik ve ikonografik belgeler niteliğindedir.

Anahtar kelimeler: Atletik çıplaklık, antik sikkeler, spor kültürü, Antik Yunan ve Roma, beden estetiği, kültürel etkileşim

Representation of Athletic Nudity on Ancient Coins: An Iconographic and Cultural Evaluation

Abstract

The aim of this study is to evaluate the depictions of nude athletes on ancient coins within an iconographic and cultural context. The research is based on a literature review. In the ancient Greek world, athletes' participation in training and competitions in the nude was associated with values such as bodily aesthetics, strength, discipline, and sacredness. As a reflection of this understanding, athlete figures were frequently depicted nude on coins. These representations reflect not only athletic activities but also the social status of athletes, the ideal human type, and the aesthetic perception of the period.

From Ancient Greece to Ancient Rome and the Byzantine Empire, athletic iconography on coins continued to exist, transforming through cultural interactions. On some coins, athletes are depicted holding wreaths, emphasizing the importance of victory and reward, while scenes of salutation before competition point to ritualistic and ceremonial aspects. Nudity, in this context, is interpreted not merely as a physical state but as a symbol of semi-divine status and aesthetic perfection through the idealized body.

In conclusion, representations of athletic nudity on ancient coins can be considered important indicators not only of sporting activities but also of social values, aesthetic understanding, and cultural interaction. In this respect, coins serve as significant archaeological and iconographic documents reflecting the sports culture and the ideal of the human body in antiquity.

Keywords: Athletic nudity, ancient coins, sports culture, Ancient Greece and Rome, body aesthetics, cultural interaction

1. GİRİŞ

Sporcuların idman yaptıkları yer anlamına gelen *gymnasion* sözcüğünün kökeni, "çıplak" anlamına gelen *gymnos* kelimesine dayanmaktadır. Bu kelimenin fiil formu olan *gymnazein* ise "çıplak olarak egzersiz yapmak" anlamını taşımaktadır. Bu etimolojik köken dahi, antik Yunan dünyasında spor ile çıplaklık arasındaki güçlü ilişkinin dilsel bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Eski Yunan kültüründe spor kavramı yalnızca fiziksel faaliyetlerden ibaret olmayıp; *agon* (yarışma), *athlon* (ödül), *arete* (erdem/şeref), *kleos* (şan/ruh) ve *kalokagathia* (beden ve ruh uyumu) gibi çok boyutlu kavramlarla bütünleşmiş bir yapı sergilemektedir (Scanlon, 1983; Kyle, 2007). Bu bağlamda spor, hem bireysel mükemmelliğin hem de toplumsal değerlerin bir ifadesi olarak kabul edilmiştir.

Antik Yunan'da genç erkekler, *gymnasion* (geniş koşu alanları) ve *palaistra* (güreş ve beden eğitimi alanları) gibi mekânlarda çıplak olarak eğitim görmekte ve çeşitli müsabakalara katılmaktaydılar (Erol-Özdizbay, 2011). Bu durum yalnızca pratik bir uygulama değil, aynı zamanda beden estetiğine ve fiziksel mükemmelliğe verilen önemin bir göstergesidir. Nitekim *gymnikos agon* kavramı da adını, yarışmalara katılan sporcuların çıplak olmasından almaktadır. Antik Yunan'da sporcuların tamamen çıplak olarak yarıştıkları ve bu tür müsabakaların *gymnikos agon* olarak adlandırıldığı bilinmektedir (Atak, 2022). Ayrıca, sahnelerde betimlenen çıplak savaşçı ve sporcu figürleri, Homer'un cenaze oyunları olarak tanımladığı törenlerde sıkça yer almakta ve kahramanlık idealiyle ilişkilendirilmektedir (Mouratidis, 1985). Bu tür bedensel yarışmalar, sporcuların çıplak olarak mücadele ettiği, yüksek düzeyde fiziksel beceri ve cesaret gerektiren etkinlikler olarak öne çıkmaktadır (Erol-Özdizbay, 2011).

Yunan atletizm geleneğinde sporcular, hem antrenmanlarını hem de müsabakalarını çıplak olarak gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu durum, Ancient Rome toplumunda başlangıçta farklı bir şekilde karşılanmıştır. Halikarnassos'lu Dionysios'un *Rhomaike Arkhaiologia* adlı eserinde belirttiğine göre, yaklaşık M.Ö. 1. yüzyıla kadar Roma'da atletler yarışmalar sırasında bedenlerinin belirli kısımlarını örtmüşlerdir. Bununla birlikte, Augustus döneminden (M.Ö. 27–M.S. 14) itibaren Roma'da da atletlerin çıplak olarak yarıştıkları ileri sürülmektedir. Öte yandan, Cicero, Pliny the Younger ve Tacitus gibi önemli Romalı yazarlar, Yunan atletizmindeki çıplaklık pratiğini eleştirmiş ve bu durumu ahlaki açıdan sorgulamışlardır (Hallet, 2005; Mann, 2014).

Antik dönemde sporun toplumsal ve kültürel öneminin bir diğer göstergesi ise sikkeler üzerindeki betimlemelerdir. Agonistik sikkeler üzerinde çelenkler, amphoralar, para keseleri, sporcu figürleri, yarışma alanları, organizatörler ve tapınaklar gibi unsurlar yer almaktadır.

Ayrıca günümüz kupalarına benzer şekilde, ödül taçlarının da bu sikkelerde tasvir edildiği görülmektedir (Erol Özdizbay, 2012). Bu ikonografik unsurlar, yalnızca spor müsabakalarını değil, aynı zamanda ödül, onur ve prestij kavramlarını da yansıtmaktadır.

Sikke ise genel anlamıyla; ağırlığı, içeriğindeki maden oranı ve boyutu belirli standartlara göre ayarlanmış, üzerinde onu basan ve dolaşıma sokan otoritenin simgesini taşıyan, gerektiğinde geri almayı taahhüt eden resmi bir ödeme aracı olarak tanımlanmaktadır (Tekin, 2008). Bu yönüyle sikkeler, yalnızca ekonomik bir değişim aracı değil; aynı zamanda dönemin politik, kültürel ve ideolojik unsurlarını yansıtan önemli tarihsel belgeler olarak değerlendirilmektedir. Antik sikkelerde yer alan atletik çıplaklık betimlemeleri de bu bağlamda, sporun toplumsal anlamını, estetik anlayışı ve kültürel etkileşimleri ortaya koyan önemli göstergelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. GELİŞME

Yunan atletizminin ayırt edici özelliklerinden biri de bedensel yarışmaların çıplak olarak yapılmasıdır. Sporcular çıplak vücutlarını güneş yanıklarından korumak, vücudun esnekliğini sağlamak ve tozun-toprağın deri gözeneklerine girmesine engel olmak gibi çeşitli nedenlerle hem hazırlık aşamasında hem de yarışma esnasında tüm vücutlarına zeytinyağı sürerlerdi. İlk kez Spartalılar tarafından başlatılan bu uygulamanın bir diğer amacı da güneşte parıldayarak atletlerin fiziki güzelliklerine dikkat çekme isteğidir. Zira Eski Yunan toplumunda ruhsal ve bedensel olmak üzere iki tip güzellik anlayışı bulunuyordu. Yetenek, güç ve becerinin yanı sıra fiziki güzelliğe de verilen önem nedeniyle Panhellenik festivallere katılan sporcular atletik müsabakalarda çıplak olarak yarışırlardı. Bu nedenle, istisnai haller dışında (evli) kadınlar yarışmalara seyirci olarak dahi katılamıyordu. Zira erkek egemen Eski Yunan toplumu, kadınların atletik mükemmellik dışındaki nitelikler karşısında aşırı coşkuya kapılması endişesi taşıyordu. Kadınların yarışmalara katıldığı tespit edilirse en ağır şekilde -ölümle-cezalandırılıyorlardı (Altın,2022). Soylu Romalılar arasında Yunan atletizm yarışmalarına karşı çıplak yarıştıklarından dolayı düşmanca tutum olduğu belirtilir. Fakat Roma da özel hamamlarda veya bunun için ayrılmış mekânlarda çıplak olarak egzersiz yapmanın zamanla yaygınlaştığı belirtilmektedir. Romalıların halka açık hamamlarda çırılçıplak olarak yıkanmayı zamanla kabul etmiş olmalarına karşın çıplak olarak egzersiz yapıp yapmadıkları tartışmalıdır.

Romalıların çıplak olarak egzersiz yapıp yapmadıklarına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır (Atak,2022;Lee,2014).

2.1. Antik Sikkelerde sporcuların tasvirleri

Görsel 1'de kura vazosunun önünde iki sporcu tasvir edilmiştir. Çıplak sporcular kuralarını çekmiş, sağ ellerinin işaret parmaklarını ağızlarında doğru götürmektedirler. Kuralar çekildikten sonra sonuçları hemen açıklamak yasaktı. Muhtemelen bu sahnede sporcular birbirlerine "sus" işareti yapmaktadırlar. Sahnenin sağ tarafında ise elinde değneğiyle bir hakem vardır. Sağ elinin sporculara doğru uzatmış, kuraları istemektedir. Sporcular gibi çıplak olarak tasvir edildiği için bu hakem figürü bazı yayınlarda üçüncü bir sporcu olarak adlandırılmıştır (Görsel 2). Görsel 1'deki iki sporcu aralarında yerde kura vazosu, sağ ellerini ağızlarına doğru götürüyorlar; sağda elinde kırbaç veya değnek tutan hakem, sağ elini sporculara doğru uzatmıştır. Görsel 2'de Üç çıplak sporcu saçları başlarının arkasında toplanmış; yerde bir kura vazosu vardır. Sol baştaki sola doğru ayakucunda yürüyor, boynunu geriye çevirmiş, sağ eli işaret parmağını kaldırmış; ortadaki ikinci atlet sola dönük ayakta; geriye doğru bakıyor; havaya kaldırdığı sağ elinde kura bilyesi; en sağdaki üçüncü sporcu sağa doğru ilerliyor; kaldırdığı sağ elinde kura bilyesi görülür. Hem görsel 1 ve onun değişik tanımlanan şekli görsel 2'de sporcuların Sikkeler üzerinde sporcuların yer alması sporcuların o dönemlerde toplumda çok önemli bir konuma sahip olduğunu gösterir. Aynı zamanda bu sikkeler kura çekiminin çok öneli olduğunu bize gösterebilir.

Görsel 1. Kura çekimli Çıplak sporcu sikkesi

Görsel 2. Üç çıplak sporcu sikkesi
.

Byzantion'un Caracalla Dönemi'ne ait bir sikkesinde (Görsel 3) cepheden betimlenmiş çıplak bir sporcu sağ eliyle kendini taçlandırmakta, sol elinde de bir palmiye dalı tutmaktadır. Nikaia'nın Commodus (Görsel 4) , Septimius Severus (Görsel 5) ve Caracalla sikkelerinde de aynı bu tipe rastlanmaktadır. Tüm bu resimlerde sporcu ayakta, cepheden, baş sağa; çıplak; sol elinde palmiye dalı tutuyor; sağ eliyle kendini taçlandırıyor. Commodus'un farklı bir serisinde ise atletin sağ elini yukarıya doğru kaldırıp muhtemelen mücadeleye başlamadan önce halkı selamlaması betimlenmiştir. Bizans dönemindeki bazı sporcu sikkelerinde sporcuların mücadeleye başlamadan önce halkı selamlamalar, ellerinde çelenk tutmaları ödülün önemini ve çıplak resim edilmeleri ile onların Tanrı veya tanrılara eşdeğer insan konumunda değerleri olduğunun ifadesi olabilir.

Görsel 3.Byzantion'un Caracalla sikke

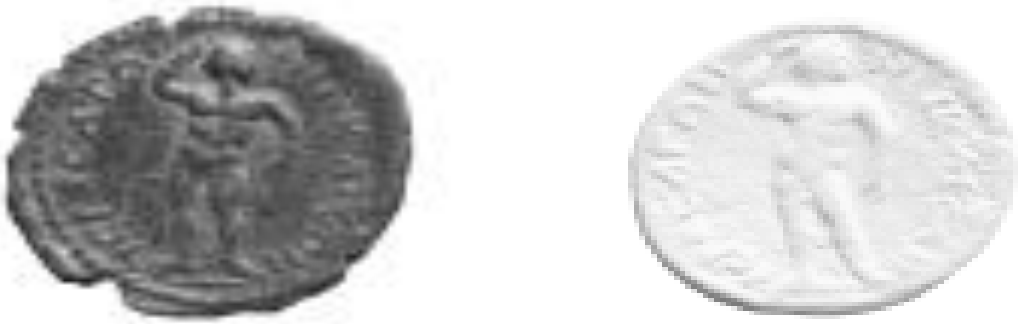

Görsel 4. Nikaia'nın Commodus sikkeler

Görsel 5. Septimius Severus sikkeler

Bazı sikkelerde boksör resmi vardır. Sporcunun ellerinde boksör eldiveni işlevi gören deri şeritler sarılıdır (Görsel 6).

Görsel 6. Sporcu ayakta, cepheden, baş sağa, çıplak; sağ elini yukarı kaldırmış, ellerinde deri şeritler sarılı.

Görsel 7'de binanın içinde veya altında iki figür vardır. Soldaki bir elinde palmiye dalı tutan sur taçlı bir kent tanrıçası olmalıdır. Hemen arkasında bir ağaç veya çalılık görülür. Kadın figürünün karşısında sol elinde palmiye dalı tutan, sağ eliyle kendini taçlandıran çıplak bir sporcu vardır. Sporcunun (Atlet) arkasında da bir ağaç görülmektedir. Bu iki figürün arasında alçak bir kaide üzerinde içinde iki palmiye olan bir kap vardır.

Görsel 7. Sporcunun karşısındaki kadın figürü hakem ve ödülleri veren kent tanrıçası agonothetis veya agonothesia olarak betimlenmiştir.

Aspendos'ta bulunan güreşçi stelleri sporun önemli olması yanında Sümerlerde güreşte kullanılan kuşak kullanma geleneğinin terk edildiği (Görsel 8), belli bir andan itibaren kuşaksız güreşçilerin figürleriyle kanıtlanmaktadır (Tekin,1997). Kültürel etkileşim sonucu Sümerlerdeki giysili müsabakaların Yunan medeniyeti etkileşimi ile çıplak olarak yapılması görülmüştür.

Görsel 8. Aspendos (M.Ö. 400-370) Stater: İki güreşçi boğuşuyor, aralarında yunanca yazı var

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Antik dönemde Antik Yunan spor kültüründe eğitim, antrenman ve müsabakaların çıplak olarak gerçekleştirilmesi, yalnızca fiziksel bir uygulama değil; aynı zamanda estetik, ahlaki ve sembolik anlamlar taşıyan köklü bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çıplaklık anlayışı, bedenin mükemmelliğini, gücü ve ideal insan tipini temsil etmiş; zamanla Antik Roma ve Bizans İmparatorluğu gibi Yunan kültüründen etkilenen medeniyetlere de yansımıştır. Söz konusu kültürel aktarım, yalnızca spor alanıyla sınırlı kalmamış; ekonomik ve sanatsal bir araç olan sikkeler üzerinde de belirgin bir biçimde kendini göstermiştir. Sikkeler üzerinde sporcu figürlerinin yer alması, sporcuların antik toplumlarda sahip oldukları yüksek statünün ve toplumsal saygınlığın önemli bir göstergesidir. Bu betimlemeler, aynı zamanda dönemin değerler sistemini, estetik anlayışını ve idealize edilmiş insan tipini yansıtmaktadır. Çelenk, ödül ve selamlama sahneleri gibi ikonografik unsurlar; zafer, onur ve törensel ritüellerin önemine işaret ederken, çıplak sporcu tasvirleri ise bireyin yarı-ilahi bir konuma yükseltilmesi ve bedenin kutsallaştırılması şeklinde yorumlanabilmektedir. Ayrıca bazı sikkelerde yer alan sahnelerin, yarışma düzeni, kura sistemi veya organizasyonel yapılar hakkında dolaylı bilgiler sunduğu da söylenebilir. Genel olarak değerlendirildiğinde, antik dönem sikkeleri yalnızca ekonomik bir değişim aracı değil; aynı zamanda dönemin sosyo-kültürel yapısını, ideolojik yönelimlerini ve kültürlerarası etkileşimlerini belgeleyen önemli materyallerdir. Nitekim farklı

medeniyetlerin birbirleriyle olan etkileşimi, özellikle ikonografik unsurlar üzerinden sikkelerde açık bir şekilde izlenebilmektedir. Sporcuların bu sikkelerde yer alması, onların toplumdaki merkezi rolünü ve sporun kültürel bir değer olarak önemini ortaya koymaktadır. Gelecek çalışmalarda, farklı coğrafyalara ait sikke örnekleri karşılaştırmalı olarak incelenerek atletik çıplaklık temsillerinin bölgesel farklılıkları ortaya konulabilir. Sikkelerdeki ikonografik unsurlar, arkeolojik buluntular ve yazılı kaynaklarla birlikte değerlendirilerek daha bütüncül yorumlara ulaşılabilir. Antik sikkelerdeki sporcu betimlemeleri, sanat tarihi ve beden sosyolojisi perspektifinden disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınabilir. Özellikle Bizans İmparatorluğu dönemine ait örnekler üzerinde daha ayrıntılı çalışmalar yapılarak, erken dönemlere göre değişen temsil anlayışı analiz edilebilir. Dijital arşivler ve veri tabanları kullanılarak geniş sikke koleksiyonları üzerinden nicel analizler yapılması, ikonografik eğilimlerin daha net ortaya konulmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

1. Altın R. Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya'sında Özel Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar, Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Bursa, 2022.
2. Arinç M. Efes Müzesi'nde Bulunan Hellenistik Ve Roma İmparatorluk Dönemi Mezar Stelleri, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Aydın, 2020.
3. Erol-Özdizbay A. "Perge Sikkelerinde Agonistik Ödül Taçları" ADALYA, Sayı XV, 2012, s.203-221, 2012.
4. Kyle D.G. Sport and Spectacle in the Ancient World, London, Blackwell Publishing, 2007.
5. Mouratidis J. The Origin of Nudity in Greek Athletics. Journal of Sport History, Vol. 12, No. 3, 213 – 232., 1985.
6. Erol-Özdizbay A. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Pontus-Bithynia Eyaleti'nde Agon'lar Ve Agonistik Sikkeler, Doktora Tezi , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2011.
7. Scanlon T. "The Vocabulary of Competition Agon and Aethlos, Greek Terms for Contest" Arete 1, 147-162., 1983.

8. Atak A.S.(2022). Antik Roma'da Atletizm Yarışmalarının Tarihî Gelişimi ve Roma Hukukunda Profesyonel Atletlere İlişkin Bazı Hukukî Meseleler, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 24(2); 887-929

9. Hallett C. H. The Roman Nude, Heroic Portrait Statuary 200 BC-300 AD, Oxford University Press, Oxford, 2005.

10. Mann C. "Greek Sport and Roman Identity" (Greek Sport), in Scanlon, Thomas F. (ed.), Sport in the Greek and Roman Worlds, Vol. 2: Greek athletic Identities and Roman Sports and Spectacle, Oxford University Press, Oxford, s. 151-179., 2014.

11. Lee H. M. "Greek Sports in Rome", in Christesen, Paul/Kyle, Donald G. (ed.), A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity, WILEY Blackwell, Malden, s. 533-542., 2014.

12. Tekin O. Antik Nümismatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

13. Tekin O. (1997). Aspendian Wrestlers' : An Iconographic Approach, In: Mécanismes et innovations monétaires dans l'Anatolie achéménide. Numismatique et Histoire. Actes de la Table Ronde d'Istanbul, 22-23 mai 1997. Istanbul : Institut Français d'Études Anatoliennes-Georges Dumézil, 2000. pp. 159-169. (Varia Anatolica, 12); https://www.persee.fr/doc/anatv_1013-9559_2000_act_12_1_956

DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU'NDA SPORUN TEDAVİ AMAÇLI KULLANIMI

Fzt. Mert BEDİZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
mertbediz558@gmail.com 0009-0009-3418-3275

Doc.Dr. Erol DOĞAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
erol.dogan@omu.edu.tr 0000-0001-9986-0366

Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
osmani55@hotmail.com 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Doğu Roma İmparatorluğu'nda sporun tedavi amaçlı kullanımının araştırılmasıdır. Literatür taraması yapılmıştır. Roma döneminde spora kan bulaştırıldığı, gladyatör dövüşlerinin popülaritesi ve Sirklerdeki önemli yarışlardan bahsedilir. Hatta Yunan dönemindeki spordaki bazı uygulamaların (çıplak yarışma gibi) yasaklandığından bahsedilir. Bunların yanında Antik Yunan döneminden spor ve egzersiz konusunda devam ettirdikleri bazı uygulamalar vardır. Belli döneme kadar (MS. 393) antik olimpiyat oyunlarını devam ettirdiler. Bunların yanında spor ve egzersizi sağlık alanında yapmaya ve geliştirmeye devam ettiler. Masaj uygulamaları yanında jimnastik egzersizleri, yürüyüş, koşu, hamakta sallanma, yüzme, ata binmek, çember, gölge boksu, top oyunları, karın bölgesi egzersizleri, atlama ve silahlı mücadele egzersizlerini sağlık ve toplumun gelişimi için yaptılar.

Sonuç: Roma ve sonrası Bizans'ta Antik Yunan döneminin sporlarından bazıları veya bazı uygulamaları yasaklanarak sporun sağlığı geliştirme amacı olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir. Bizans devletini eski pagan dinlerden kurtarma çabası, beden algısını ve sporun rolünü değiştirerek geleneksel fiziksel aktivite uygulamalarına dayalı bir model yaratmıştır. Bizans devleti egzersizi sadece dinlenme aracı olarak değil aynı zamanda sağlığı geliştirme aracı olarak da sürdürmüştür. Bizanslıların insan bedenine verdiği önem ve amacı nedeniyle

gelenek ve din ile çatışan çelişkiler yoluyla spor ve egzersizi sağlığı geliştirmenin bir yolu olarak uygulamışlardır.

Anahtar kelimeler: Roma, Spor, Sağlık, Egzersizle Tedavi

Therapeutic use of sports in the Eastern Roman Empire

Abstract

The purpose of this study is to investigate therapeutic use of sports in the Eastern Roman Empire. A literature review has been conducted. It is mentioned that sports were spread in the Roman period, the popularity of gladiator fights and important competitions in circuses. It is even mentioned that some practices in sports in the Greek period (such as naked competition) were banned. In addition to these, there are some practices that they continued in sports and exercise from the Ancient Greek period. They continued the ancient Olympic plays until a certain period (AD 393). In addition to these, they continued to do and develop sports and exercise in the field of health. In addition to massage practices, they did gymnastic exercises, walking, and running, swinging in a hammock, swimming, horseback riding, hooping, shadow boxing, ball games, abdominal exercises, jumping and armed combat exercises for health and the development of society.

Conclusion: It has been determined that some or some of the sports or practices of the Ancient Greek period were banned in Rome and later Byzantium and sports were also used for the purpose of developing health. The effort to save the Byzantine state from old pagan religions changed the perception of the body and the role of sports, creating a model based on traditional physical activity practices. The Byzantine state continued exercise not only as a means of rest but also as a means of improving health. Due to the importance and purpose the Byzantines gave to the human body, they implemented sports and exercise as a way of improving health through contradictions that clashed with tradition and religion.

Keywords: Rome, Sports, Health, Exercise Therapy

1. GİRİŞ

Antik dünya insanları, eğlencenin yanı sıra savaşlara hazırlık amacıyla da askerlerin fiziksel yeteneklerini geliştirmek amacıyla jimnastik yapmışlardır. Romalıların jimnastiğe fiziksel bir spor olarak ilgi duymasının nedeni Yunanlıların onları istila etmesidir. Yunanlıların

askerlerinin eğitiminde jimnastik egzersizlerine bel bağladıklarını, bunun da askerlerinin güçlü bir fiziksel yapıya sahip olmasına katkı sağladığını fark ettiler. Roma'nın popüler etkinliği ise suçluları cezalandırma ve ölülere saygı göstermenin aracısı olan gladyatör dövüşleridir. Oyunların kitle üzerindeki etkisini fark eden iktidar sahipleri ise seyirci odaklı sportif etkinleri politik amaçlarla yüzyıllar boyunca etkin biçimde kullanmaya çabalamışlardır (Akkurt ve Şinoforoğlu,2023).

Ünlü tarihçi Tacitus "Romalı gençlerin zamanlarının çoğunu spor yaparak geçirmeleri yerine, bu iş için harcayacakları enerjiyi ülkenin dış düşmanlarıyla giriştiği savaşlarda harcamaları gerektiğini" vurgular. Pragmatist Roma için bedensel aktiviteler sağlıklı bireyler yetiştirmek için gerekli olmakla beraber zorunlu olmamıştır. Roma da spor Yunan'daki gibi bir amaçtan ziyade bir araç olma özelliği taşımıştır. Romalı aydınlar için bile çıplak yapılan sportif etkinlikler bir Romalı için oldukça utanç verici kabul edilmiştir (Dürüşken, 1996).

Ticarileşme ve girişimciliğin yeni tanımlarının uygulanmasıyla, Antik Yunan ve Roma'da sporun önemli düzeyde ticari faaliyetle ilişkilendirildiği ileri sürülmektedir. Buna düzenli olarak düzenlenen etkinlikler, büyük kapasiteli spor stadyumları, antrenörleri ve serbest acenteleri olan profesyonel sporcular, spor turizmi ve spor üzerine bahis oynama dahildir. Spor ve sporla ilişkili ürünler sağlayanlar, spor turistlerine yiyecek, içecek ve konaklama satan küçük iş adamlarından, devletin kitlesel gösteri spor etkinlikleri sağlamasına kadar uzanıyordu (Vamplew,2022).

Antik Çağ'da tıbba olan ilgi güçlü ve sürekliydi. Tıp, insan doğası üzerine bir düşünce ve farklı hastalıkları teşhis etme ve tedavi etme yeteneğinin artmasıyla karakterize edildi. Bu, açıkça önleyici nitelikte olan sağlıkla ilgili konularda yeni bir disiplinin geliştirilmesini içeriyordu." Sosyal ve politik yaşamın insan ruhu ve bedeni üzerindeki sonuçları, etiğin gelişmesini sağlar ve aynı zamanda sağlıkla ilgili konuların dikkate alınmasını gerektirir. Bu, günlük önleyici kuralların formüle edilmesiyle sonuçlanan sağlık diyeti ilişkisini dengeleme yeteneğidir.1" Orta düzeyde ve mutlu bir yaşamın, insan vücudu ve hareketleriyle ilgilenen, vücut ile dış değişkenler arasındaki ilişkiyle ilgilenen ve nihayetinde insan sağlığıyla ilgilenen 'sağlıklı olma sanatının' varlığına bağlı olduğu açıktır. Bu koşullar altında, jimnastik veya beden eğitimi tıp ile ilgili olarak sunuldu ve beden eğitmenleri mutlaka doktorlardan ayırt edilmedi. Fiziksel egzersizi kontrol etme ihtiyacı nedeniyle, beden eğitmenlerinin anatomi ve fizyoloji teorilerini

bilmeleri gerekiyordu. Jimnastikçilerin beden sanatını doğru bir şekilde uygulama arzuları nedeniyle, jimnastik egzersizlerinin ve diğer yardımcı hijyenik uygulamaların sonuçları hakkında bilgi sahibi olmaları gerekiyordu (Pavlogiannis ve ark.,2007).

2. GELİŞME

Spor etkinlikleri Roma yaşamının önemli bir parçası olmuştur. Elbette farklı pozisyonlarda hem imparatorlar hem de köleler, özgür insanlar ve tutsaklar, zenginler ve fakirler bunlara katılırdı. Sporculara adanmış heykeller, yazıtlar ve sanat eserleriyle kanıtlandığı gibi, kültürel etki yadsınamaz. Ekonomik açıdan bakıldığında, spor etkinlikleri antik Roma'da bir gelir kaynağı haline geldi ve ilk profesyonel sporcuların ortaya çıkışını işaret etti. Ancak Oyunların bu şenlikli tarafına ek olarak, olumsuz yönleri de vardı. Yarışmalar genellikle şiddetli kavgalar, kan dökülmesi ve ölümle işaretlendi. Dövüşten önce, sporcular ölümlerine hazırlanırdı ve seyirciler de tartışmaları izlerdi. Yarışlara doğrudan katılımcı olmasalar da, seyirciler de ölümden kurtulamadı. Ölüm bazen aralarında mevcuttu. Bu nedenle, antik Roma'daki spor etkinlikleri sırasında, spor yarışmalarına katılanların ardıllığı sorunu ortaya çıktı. Olası bir ölüm olayına hazırlanma biçimleri zamanla değişti ve mirasçı kategorileri de değişti. On İki Levha Yasası'ndan İmparator Justinianus'un reformlarına kadar, her katılımcı yeryüzünde bırakacakları mirası mümkün olduğunca akıllıca tartmaya ve dağıtmaya çalıştı. Yine de, mirasçıların belirli kategorilerinin mirasa gerçekten hak kazandıkları anı da büyük bir ilgiyle karşılayıp karşılamadıkları sorusu ortaya çıkıyor (Antonescu ve Axente,2023).

2.1. Bizans Döneminde Fiziksel Egzersizin Yeri

Maurice (Bizans imparatoru, 582–602) Strategicon'da vücudun gücünü ve sağlamlığını korumada egzersizin önemini vurguluyor "...sürekli egzersiz yapmak askere büyük fayda sağlar...". Daha da ileri giderek, "...barış zamanında askerler için avlanmanın gerekli olduğunu...", fiziksel kondisyonu ve gücü korumak için savunur. Melet keşişine (8. yüzyıl) göre sağlık, aşağıdakilerin birleşimi olarak tanımlanır: Spor bedenin refahı, güzelliği ve mükemmelliğidir. Askeri eğitim bağlamında spor, ordunun sağlığı ve kuvveti için gerekli bir koşul olarak kabul edilir. Bilge VI. Leo (886–912) Tactika'da egzersizin askerlerin sağlığını iyileştirdiğini belirtirken diğer bir bilim adamı olan Nikephoros Blemmydis (1197–1272), egzersizin faydasını sağlıkla ilişkilendirir. Maximus Planoudis (1255–1305) savunur. Bu egzersiz (binicilik) sağlığı teşvik eder ve vücudun refahını arttırır. Felsefeci Joseph (1280-1330) gibi daha sonraki yazarlar, fiziksel hareketin biyolojik aktivite üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğunu kabul ederler. Rahiplerin ruhsal faaliyetleri kapsamında diz çökmesi, sağlığı ve

uzun ömürlülüğü desteklediği kanıtlanmış bir aerobik egzersizdir (Stavrakakis ve Albanidis, 2015).

2.2. Bizans Hekimlerine Göre Egzersiz Ve Sağlığın Geliştirilmesi

Bizans'ta hastalıkların rehabilitasyonunun pratik şekli korunmuş ve geliştirilmiştir. Antik Yunan'dan alınan bu uygulamalara, jimnastik ve fizik tedavi yöntemleri olarak ikiye ayrılmıştır ve Bizans tıp metinlerinde rastlamak mümkündür. Fizyoterapi yöntemleri arasında ovma, masaj ve sıvazlama uygulamaları yer alırken, jimnastik için de çok çeşitli fiziksel egzersizler kullanılıyordu (Stavrakakis ve Albanidis, 2015).

Fizyoterapi yöntemleri olarak masaj uygulamaları: Masaj uygulamalarından (ovma ve sıvazlama) tüm tıp yazarları tarafından bahsedilmektedir.

Galen'i kopyalayan Orivasius, masajın "...gevşemeye, sıkılaşmaya, vücudun büyümesine veya küçülmesine neden olabileceğini, sert kasılmalara, yumuşak gevşemelere, uzun süreli kilo azalmasına, orta derecede et gelişimine neden olabileceğini" belirtmektedir. Aetios Amidinos bunları aşağıdakilere göre ayırmaktadır: Uygulama kuru olarak, bezle silinerek ve yağ ile ovalanarak, yoğunluğuna göre sert ve yumuşak olarak uygulanır. Aetios, kas spazmı durumunda kas ve sinirlerin hasar görmemesi için yağla yumuşak bir ovmanın gerekli olduğunu ileri sürüyor.

Alexandros Trallianos, Masajın yoğunluğuna göre sert, orta ve yumuşak olarak yapıldığını belirtir.

Masaj veya sıcak su havuzları da benzer bir terapötik müdahaleydi. Ağrılı semptomatolojiyi hafifletmek ve dindirmek için kullanılanlırlardı. Masajda genellikle özel bir maddeyle uygulama (genellikle kullanılan maddeler kadmiyum, kurşun, buhur, sıvı katran, balmumu, bitkisel yağlar, yağ, sirke vb. idi) yapılırdı.

Aretaeus (MS 2. yüzyıl) tetanoz tedavisinde özel bir merhemle masaj yaparken, kolera hastalarına alt ekstremitelere özel bir yağla masaj yapılmasını önerir. Aetius, bel siyatik vakalarında ormangülü veya aloe ile masaj yapılmasını önerir. Pavlos Aiginitis, titremesi (Parkinson hastalığı) olan hastanın sağlığını iyileştirmeye yönelik egzersizden, hastalığın fizik tedavi tedavisi kapsamında söz ederken, aradaki fark, egzersizin masajla birlikte yapılması gerektiğidir.6 Özel diyet Kanser hastalarına besleyici gıdalar ve egzersizlerin yanı sıra masajlar da uygulanıyor. İyi fiziksel kondisyonun hastalık seyrinde olumlu gelişme sağladığı kabul edilir

ve egzersiz "...vücudun sağlığını sağlar...". Uygulama yaygın palyatif fizik tedavi tekniklerinden biridir ve bu tekniklerde Hazırlanan yağ genellikle defneden (defne yağı) öne çıkan bir yer kaplar. Aetius, defne yağının özellikle "... titreme... ve siyatik..." şikayeti olan hastalara uygulanmasını önermektedir. Ayrıca "...baş ağrısını hemen durdurmak..." için başa ve şakaklara nane sürmeyi tavsiye ediyor. Alexandros Trallianos, baş ağrılarının tedavisi için alna ve şakaklara " ile sürerek benzer görüş ve uygulamayı ifade ediyor. ..yaban mersini ve hintyağının sıcak parçaları...".

Jimnastik egzersizleri: Ancak Bizans tıbbı, birliklerin sağlığı ve refahı için egzersiz yapmanın yanı sıra, egzersizi çeşitli hastalıkları iyileştirmenin bir yolu olarak da kabul ediyordu. Bizans doktorlarının önerdiği egzersizin hastalıkların tedavisine ek katkısı vardır. bu egzersizler gymnasium olarak anılır ve aerobik egzersiz niteliği taşır. Galen'in görüşü temel prensip olarak kalır: "...egzersiz her hareket değil, en güçlü harekettir...". Bu görüş, Bizans doktorları. Örneğin Aeginite Paul, fiziksel egzersizin tanımını verirken, Galen'le aynı fikirde olarak şunu ileri sürüyor: "Kuvvet veya nefes alma terimi en büyük değişikliktir. Gymnasium dispatileri de organik molekülleri ve kısaca enerjileri hazırlıyor". Yani nefes alıp vermenin hızlanmasının yoğun egzersizin göstergesi olduğuna ve egzersizlerle organların güçlenip daha verimli çalıştığına inanıyor. Daha sonra egzersizin sindirim ve solunum fizyolojisi üzerinde olumlu etkisi olduğu görüşünü ifade ederek, besinlerin emiliminin güçlendiğini, asimilasyonun kolaylaştığını, üretilen ısı nedeniyle beslenmenin düzeldiğini, ciltteki gözeneklerin temizlendiğini ve cilt dokusunun temizlendiğini belirtti. ürünler, günümüz deyimiyle, akciğerin güçlü hareketleri sayesinde metabolizmadan dışarı atılır: "Gıdanın daha güçlü çekilmesi ve oluşan ısı nedeniyle daha kolay değişim ve beslenme daha iyi çalışır, ayrıca ruhun güçlü hareketi için gözenekleri temizler ve dışkıyı boşaltır." Bizans döneminde sağlığın geliştirilmesi, müdahale edilmesi ve restorasyonu amacıyla önerilen ve uygulanan egzersizler şunlardır: Yürüyüş (yürüyüş), yol (koşma), hamak (salıncak), binicilik, takla atma (çember), nyxis (yüzme), güreş, gölge dövüşü (rakip olmadan yumruk atma), takla atma (yerinde atlama), takla atma (hareket halindeyken atlama) , gülle atma, yuvarlanan koryka (kum torbası), halter (dambıl kaldırma) ve bilek güreşi (tam dövüş ekipmanıyla yapılan egzersiz) (Stavrakakis ve Albanidis, 2015). Platon'a göre eğitim, insanın bütününe, yani beden ve ruhun ayrılmaz birlikteliğine hitap ediyordu ve dolayısıyla tıp ve fiziksel egzersiz gerektiriyordu. Jimnastik/fiziksel egzersiz bilgisi, hekimlerin yazılarından gelir. Fiziksel eğitmenler tarafından yazılmış kitaplar yoktur, bunun yerine Hipokrat veya Galen gibi hekimler jimnastik ve atletik uygulamalar hakkında kanıt sağlar. Ancak zamanla tıp bilimsel olduğunu iddia ederken,

jimnastik/fiziksel egzersiz bir "çocuk eğitimi" sanatı ve bir "jimnastik-hijyen-diyetetik" disiplini olarak gelişti. Bu temelde hekim, jimnastik gibi beden sorunları konusunda bir uzman olarak ortaya çıktı (Pavlogiannis ve ark.,2007).

Yürüyüş: Yürüyüş önemli bir rehabilite edici aktivitedir ve ikiye ayrılır: Vücudun sağlıklı kalmasına yardımcı olan yürüyüş ve iyileşme aracı olarak kullanılan yürüyüş. Ağrılı semptomların hafifletilmesine yardımcı olarak kafa hastalıkları, göz hastalıkları ve idrar retansiyonu durumlarında yürüme önerilir. Hazımsızlık ve apepsi durumlarında hafif yürüyüş önerilir ve Theodore Prodromos anemi tedavisi ve özellikle de göz hastalıklarının tedavisi için egzersiz yapılmasını önerir. kan miktarının geri kazanılmasına yardımcı olan yürüyüş "...yürüme egzersizleri sizi memnun etsin...". Mide-bağırsak rahatsızlıkları, solunum yolu hastalıkları sonrasında tedavi amaçlı ve ağrı kesici olarak kullanılır. Leo VI, Taktikler'de yürüyüşten özel olarak söz eder ve bunun "...askerleri çalıştıran yürüyüşü..." güçlendirmenin başka bir yolu olduğunu düşünür.

Koşu: Koşu fiziksel olarak aktif olmayı geliştirmek ve vücudu ısıtmak için faydalıdır. Sırt ağrısı çeken hastalara ve akrep sokması yaşayan kişilere yardımcı olur. Yatar koşu (koşucunun sırt üstü geriye doğru koştuğu bir yol yarışı) baş koşullarını, görüşü, mide fonksiyonlarını ve siyatik hastalığını iyileştirirken, dairesel koşu (dairesel koşu) solunum koşullarını iyileştirir ve kafa hastalıklarında bundan kaçınılmalıdır. Bu egzersizin ana unsuru vücut ısısının artması, solunum hızının ve terlemenin artmasıdır.

Hamak (salıncak): Askıya alma yöntemiyle uygulanan bir tedavidir. Rehabilitatif egzersizlerin tamamı bağımsız vücut hareketlerinden oluşurken, sallanma egzersizi vücudun sallanma yoluyla hareket etmesinden dolayı karmaşık bir fiziksel egzersizdir. Bu nedenle vücut ağırlığının boşaltılması ve eş zamanlı hareket edilmesi nedeniyle oldukça faydalı bir rehabilitasyon egzersizi olarak değerlendirilmektedir. Hamakta egzersiz yapmanın vücut ısısını yükselttiğine, uyuşukluğu giderdiğine ve zihinsel huzuru sağladığına inanılıyordu. Ateşi baskılayıcı bir yöntem olarak kabul edilmektedir.13 Hamak tedavi yöntemi olarak akciğer, romatolojik, ortopedik, nörolojik, psikiyatrik, dermatolojik ve kadın hastalıklarında uygulanmıştır.

Binicilik/Ata binmek: Binicilik hastaya hiçbir şekilde çok şey katabilecek bir spor sayılmaz"...sakin bir ata binmek rahatlama sağlamaz, sadece yorgunluk hissi verir ve özellikle kasık bölgesinde, yoğun koşuyla yapılırsa tüm vücudu sarsar. Sporun önemli faydası mideyi

uyarması ve artrit-romatizmal hastalıklardan kaynaklanan vücut sıvılarını eritmesidir. Anna Komneni (1083–1149?), binicilik sporunun babası Aleksios Komnenos'un sağlığı ile olan ilişkisinden bahseder. O "...jimnastik, binicilik ve diğer atletik oyunlara ilgi duymaya başladı; bu ona tavsiye edilmişti." Doktorlar: Durmaksızın yapılan binicilik egzersizleriyle vücut sıvılarını eriterek bacaklarının üzerine binen ağırlıktan kurtulmasını sağladılar." Ioannis Humnos tarafından gut tedavisi için yürüyüş ve ata binme de tavsiye ediliyor. Son olarak solunum yolu rahatsızlığı olan kişiler için egzersiz olarak ata binmek kesinlikle önerilmezdi.

Kriket (çember): Antik Yunan dönemine ait bir oyundur. Egzersiz yapmak vücudun esnekliğine ve çevikliğine yardımcı olur, rahatlatır ve sinirliliği giderir, aynı zamanda düşünceyi keskinleştirir ve melankolik ruh halini azaltır. Bu yarışma yemek yemeden veya banyo yapmadan önce yapılması gerektiği belirtilirdi.

Yüzme: Bu spor faaliyeti birkaç yıllık hastalık için tavsiye edilir ve "...sadece yaz aylarında..." yapılmalıydı. Özel diyetin yanı sıra yüzmenin de söz edildiği obezite tedavisinde endikedir. Denizde yüzmek vücudun hastalıklarla baş etmesine yardımcı olan şeydir. Bu nedenle sedef hastalığı ve diğer döküntülü hastalıkların, romatizma ve artritin tedavisinde tavsiye edilir. Tatlı suda yüzmenin iyileşme üzerinde minimum etkiye ve etkinliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Aktivite öncesinde ister denizde ister tatlı suda olsun vücut ovuşturulup ısıtılmalı, suya düşüş dik olmalıdır.

Gölge boksu: Yumruk hareketlerinin rakip olmadan yapıldığı bu spor salonunun yorgunlukla mücadele ettiğine ve gerginliği giderdiğine inanılıyordu. Ayrıca böbrek ve bağırsak hastalıklarına karşı faydasından bahsedilmektedir. Ancak yarışmanın sadece ellerin değil, aynı zamanda tekme şeklindeki bacak hareketleriyle de yapılması tavsiye ediliyor. Gölge dövüşü ile boşalma arasındaki hareketlere jest adı veriliyor ve bu tür fiziksel aktivite, sporculara tavsiye ediliyor. Çocukların, kadınların ve yaşlıların yanı sıra zayıf kişilerin de bu egzersizi yapması önerilmiştir. Özellikle çocukların düzgün ve normal gelişimi için, sağlıklı beslenme düzeninin yanı sıra, Aetius'un belirttiği gibi fiziksel aktivite de önerilmektedir. Çocuklar için konfor ve eğlence ile

Atlama: Afalsis (tek bacakla ve diz hizasında yerinde atlama) genel kaşeksi veya kronik baş ve solunum sistemi hastalıkları olan kişilere tavsiye edilir. Bunun aksine exalmus (tek bacakla yerinde atlama ve diz hizasında atlama) önerilir. Diz hizasında diz çökme ve hareket halinde atlama) solunum yolu hastaları için yasaktır, ancak vücudun çevikliğini ve esnekliğini arttırır.

Koşarak atlama (topukların kalçalara eşzamanlı etkisi ile her iki ayakla atlama) kafa hastalıklarına yardımcı olur, adet görmeye neden olur ve hamile kadınlarda dalgayı atmak için kullanılır. Özellikle hamilelerde çocuğun düşmesine neden olduğu için bu yoğun hareket, zıplama ve ağırlık kaldırmaktan kaçınmak gerekir. Bizans'ta çocuğun fetal yaştan (gebeliğin başlangıcından itibaren)) itibaren yasal olarak korunması nedeniyle kürtajın yasaklandığını belirtmekte fayda vardır.

Top Oyunları: Top ile meşguliyet ve egzersizlerden Homeros döneminden itibaren bahsedilmektedir. Homeros'un destanları, esas olarak yaralanmalar ve bunların tedavisi hakkında bilgi vermelerine rağmen, tıp ve diyetetik konusunda erken bir kaynak oluşturur. Bu yaralanmaların tanımı, anatomi ve yaralar hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirir. Tıp, elle yapılan operasyonlar ve ilaç reçetesiyle tedavileriyle sınırlıydı (Pavlogiannis ve ark.,2007). Antik Yunan döneminde popüler bir spor olarak kalmış, Bizans döneminde ise top Mappa (MÖ. 6.yy'da mendili ilk kullanan Romalıların mendil için kullandığı isim adı) oyununda kullanılmıştır. Topla egzersiz yapmak uygulayıcıları çok daha çevik ve canlı kılar. Bu egzersiz yoğun bir şekilde yapıldığında böbreklere ve kaburgalara faydalı olurken kas kütlesinin artmasını da teşvik ettiği düşünülmektedir. Ayrıca top ile oynamak "...vücudu sağlıklı ve çevik hale getirir, gücü arttırır ve görünümü iyileştirir..." ve ayrıca kolların ve görüşün hareketliliğini sağlar. Genel olarak sporcuya bir koşu yarışının tüm avantajlarını sunan bir etkinlik olarak kabul edilir. Yararlı etkiler doğrudan topun boyutuna bağlıdır.

Karın bölgesi egzersizleri: Vücudun gücünü ve dayanıklılığını korumak için kum torbası üzerinde egzersiz yapılması tavsiye edilir. Omuzlar için özellikle faydalı bir egzersiz olarak kabul edilir ve iç organ hastalıklarının tedavisi için uygundur.

Pompalı tüfek: Baş ve solunum yolu hastalıkları olan hastalar için genellikle yasak olan, mide-bağırsak rahatsızlığı olan hastalar için ise izin verilen ve omuzları iyi çalıştıran bir kol egzersizidir. Halter yöntemi ya dambılları fırlatmak ya da elleriyle hareketsiz bir pozisyonda tutmaktı. Her iki egzersiz şekli de uzuvlara ve sinir sistemine yardımcı olurken, özellikle sırt ve özellikle bel bölgesindeki problemlerde iyileşmeye neden oluyor.

Silahlı Mücadele: Sporcuların tam bağımsız olarak yarıştığı, dövüş niteliğinde bir yarışmadır. Bu egzersiz vücuda çeviklik ve esneklik kazandırabilir, aynı zamanda kas gelişimini iyileştirir ve vücudu tedavi eder. Baş hastalıkları olanlar için yasaklanmış bir egzersiz olarak kabul edilir.

Bizans döneminde değişik amaçlar yanında egzersiz ve spor sağlığı geliştirme ve iyileştirme aracı olarak ele alınmıştır. Tıbbi metinlerde belirli hastalıklara yönelik tedavi ve rehabilitasyon amacıyla önerilen tedavi edici egzersizler yapılmıştır. Halkın sağlığı yanında aynı zamanda devletin korunması ve refahı için temel bir güç olan ordunun sağlığı olan askeri tatbikatlara özel önem verilmiştir. Ordunun hazırlığını ve gücünü artırmak ve askerlerin sağlığını geliştirmek isteyen, barış zamanında da egzersizi tavsiye eden yazarlar ve doktorlar, askeri tatbikatların faydalarını vurgulamışlardır. Hastalıkların önlenmesi ve iyileştirilmesi için bahsedilen egzersizler, Yunan-Romen geleneğinden güçlü bir şekilde etkilenmiştir; zira tıp ve Bizans tedavileri, en azından 10. yüzyıla kadar bu dönemin metinlerine dayandırılmıştır. Bu nedenle egzersizler Philostratus, Hipokrat ve Galen'in emirlerini takip ederek antik Yunan mantığına göre yönetilmiştir. Rehabilitasyona yardımcı olarak katkıda bulunan fizik tedavi yöntemleri ve egzersizler bile bu tür eski yazılara dayanmaktadır. Kaynakların incelenmesinden masaj uygulamalarının yürütülme biçiminin Antik Yunan'daki davranıştan pek farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, sporun sağlığın ve rehabilitasyonun geliştirilmesi için spor salonları olarak kullanılmasını öneren yazarların ana bibliyografik referansları, bibliyografik olarak Hipokrat'ı kucaklayan ve kabul eden Galen'e dayanan Orivasios'un yazılarıdır. Sağlığı geliştiriciler olarak listelenen bu etkinliklerin birçoğu aynı zamanda Philostrato tarafından da listelenmektedir. Antik Yunan'ın devamlılığı düzgündür ve Bizans doktorları tarafından tamamen kabul edilmiştir (Stavrakakis ve Albanidis, 2015).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Roma ve sonrası Bizans'ta Antik Yunan döneminin sporlarından bazıları veya bazı uygulamaları yasaklanarak sporun sağlığı geliştirme amacı olarakta kullanıldığı tespit edilmiştir. Bizans devletini eski pagan dinlerden kurtarma çabası, beden algısını ve sporun rolünü değiştirerek geleneksel fiziksel aktivite uygulamalarına dayalı bir model yaratmıştır. Bizans devleti egzersizi sadece dinlenme aracı olarak değil aynı zamanda sağlığı geliştirme aracı olarak da sürdürmüştür. Bizanslıların insan bedenine verdiği önem ve amacı nedeniyle gelenek ve din ile çatışan çelişkiler yoluyla spor ve egzersizi sağlığı geliştirmenin bir yolu olarak uygulamışlardır.

KAYNAKÇA

1. Akkurt, M., & Şinoforoğlu, T. Spor İçin Seyirci, Seyirci İçin Spor: Roma'da Atlı Araba Yarışları ve Gladyatör Dövüşleri. Gazi Journal of Physical Education and Sport Sciences, 28(2), 92-101. https://doi.org/10.53434/gbesbd.1161694, 2023.
2. Antonescu A.G., Axente A.M. Succession Situations Determined by Sporting Events in The Roman Empire, Conferința Internațională de Drept, Studii Europene ve Relații Internaționale, 7(XII); 554-560, 2023.
3. Dürüşken, Ç. Eskiçağ'da spor. İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 1996.
4. Kaplan, A. & Kara, Ö. "Roma İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Spor Organizasyonları Ve Yönetiminin Siyasal Ve Sosyal Hayata Etkileri", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:7, Issue:42; pp:1174-1182, 2022
5. Pavlogiannis O., Lomi C., Albanidis E., Konitsiotis S and Geroulanos S. (2007). Sport and Medicine During Greek Antiquity And Roman Imperial Times, Journal of the Washington Academy of Sciences , 93(1); 59-75 . https://www.jstor.org/stable/24536252
6. Stavrakakis N., Albanidis E. (2015). The therapeutic use of sport in the Eastern Roman Empire , https://novoscriptorium.com/2019/09/22/the-therapeutic-use-of-sport-in-the-eastern-roman-empire/
7. Şinaforoğlu T., Akkurt M. Sports in Rome From The Kingdom To The Republic, Spormetre The Journal of Physical Education and Sport Sciences, 19(4), 1-19, 2021.
8. Vamplew, W. (2022). Bread and Circuses, Olive Oil and Money: Commercialised Sport in Ancient Greece and Rome. The International Journal of the History of Sport, 39(6), 589–608. https://doi.org/10.1080/09523367.2022.2099383

EVLAT KAYBI YAŞAMIŞ AİLELERDE İLİŞKİ VE YAŞAM DOYUMUNU ARTIRMAYA YÖNELİK BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ TEMELLİ GRUP DANIŞMANLIĞI PROGRAMI

Ayşegül KARAKUŞ
Kırıkkale Üniversitesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümü
E-posta:aysegul.krks46@gmail.com- ORCID ID: 0009-0006-5215-9963

Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
Kırıkkale Üniversitesi
E-posta: svd.aslan@kku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6544-3302

ÖZET

Evlat kaybı, ebeveynler üzerinde derin psikolojik etkiler bırakan ve aile sisteminde önemli değişimlere neden olan en travmatik yaşam deneyimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Çocuklarını kaybeden ebeveynlerde yoğun yas tepkileri, suçluluk duyguları, çaresizlik, öfke, sosyal hayattan çekilme ve yaşamın anlamını sorgulama gibi çeşitli bilişsel ve duygusal süreçlerin ortaya çıkabileceği belirtilmektedir (Çolak ve Hocaoğlu, 2021).

Bunun yanı sıra, evlat kaybının yalnızca bireylerin psikolojik iyi oluşunu değil, aynı zamanda eşler arasındaki ilişki kalitesini ve aile içindeki iletişim dinamiklerini de etkileyebileceği ifade edilmektedir (Büyükcan-Tetik vd., 2021). Yas sürecinin sağlıklı bir şekilde işlenememesi durumunda ise yaşam doyumunun azalması, sosyal izolasyonun artması ve aile içinde çatışmaların yoğunlaşması kaçınılmaz olabilmektedir. Bu çalışma, evlat kaybı yaşamış ailelerde ilişki doyumu ve yaşam doyumunu artırmayı amaçlayan, Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) yaklaşımına dayalı yapılandırılmış bir grup danışmanlığı programı geliştirmeyi hedeflemektedir. Toplam sekiz oturumdan oluşan bu program, haftalık düzenlenecek şekilde tasarlanmıştır. Oturumlarda yas sürecinin anlaşılması, olumsuz otomatik düşüncelerin fark edilmesi ve dönüştürülmesi, duygu düzenleme becerilerinin geliştirilmesi, sağlıklı iletişim becerilerinin güçlendirilmesi, sosyal destek kaynaklarının farkındalığının artırılması ve hayatı yeniden anlamlandırmaya yönelik çalışmalar yer almaktadır.

Programın hazırlanmasında kayıp ve yas danışmanlığı literatüründen edinilen bilişsel davranışçı müdahaleler, grup danışmanlığı yöntemleri ve yaratıcı teknikler esas alınmıştır (Humphrey, 2017). Ayrıca oturum içeriklerinde boş sandalye tekniği, terapötik yazma, paylaşılmış anılar, metafor çalışmaları ve duygu odaklı grup etkinlikleri gibi uygulamalara yer verilmiştir (Humphrey, 2017). Bu programın, evlat kaybı yaşayan ailelerin psikolojik uyum süreçlerini destekleyerek hem ilişki doyumlarını hem de yaşam doyumlarını artırabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evlat kaybı, yas, yaşam doyumu, ilişki doyumu, bilişsel davranışçı terapi

1. GİRİŞ

Yas, bireyin önemli bir kayıp sonrasında ortaya çıkan bilişsel, duygusal, davranışsal ve sosyal tepkilerini içeren doğal bir uyum süreci olarak tanımlanmaktadır (Çolak ve Hocaoğlu, 2021). Ancak bazı kayıplar, birey üzerinde daha derin ve travmatik etkiler bırakabilir. Evlat kaybı, ebeveynler için yaşamın doğal akışına ters düşen ve başa çıkılması son derece güç olan kayıplardan biridir. Bu tür bir kayıp yaşayan bireylerde yoğun özlem, suçluluk, öfke, çaresizlik, anlam kaybı ve geleceğe dair umutsuzluk gibi duygusal durumlar sıklıkla ortaya çıkabilmektedir (Bakır, 2022). Ayrıca böylesi bir kaybın ardından bireylerin benlik algılarında, aile içindeki rollerinde ve sosyal ilişkilerinde önemli değişimler yaşanabilir.

Çocuk kaybının aile dinamikleri üzerindeki etkileri incelendiğinde, ebeveynlerin yalnızca bireysel yas tepkileri göstermekle kalmadığı, aynı zamanda eşler arası ilişkilerden iletişim kalıplarına ve genel aile işlevselliğine kadar pek çok alanın derinden etkilendiği görülmektedir. Büyükcan-Tetik ve arkadaşlarının (2021) araştırmalarına göre, çocuk kaybı yaşayan ebeveynlerin diğer ebeveynlere kıyasla daha yüksek düzeyde kaygı ve depresyon belirtileri gösterdiği, ayrıca ilişkilerinin niteliğinin bu süreçten olumsuz yönde etkilenebildiği belirtilmiştir. Literatürde yas sürecine yönelik uygulanan psikolojik müdahaleler arasında özellikle Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) ve grupla psikolojik danışma yöntemlerinin öne çıktığı görülmektedir (Kızıltan ve Ulusoy, 2022). BDT yaklaşımı, bireylerin kayıp sonrası geliştirdikleri işlevsiz düşünce kalıplarını fark etmelerine ve bu düşünceleri yeniden yapılandırmalarına destek olmaktadır.

Yas sürecinde bireyler sıklıkla “Onu koruyamadım”, “Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” ya da “Hayat anlamsızlaştı” gibi olumsuz ve otomatik düşünceler geliştirebilir. Bu tür düşünceler duygusal uyumu zorlaştırarak bireyin yaşam doyumunu olumsuz etkileyebilir. Humphrey’nin (2017) çalışmasında, yas danışmanlığında bilişsel davranışçı tekniklere ek olarak terapötik yazma, boş sandalye çalışmaları, paylaşılmış anılar, metafor kullanımı, duygu odaklı aktiviteler ve yapılandırılmış grup uygulamalarının etkili yöntemler arasında yer aldığı belirtilmektedir. Bu doğrultuda geliştirilen grup danışmanlığı programlarında hem bilişsel davranışçı müdahaleler hem de yaratıcı ve dramatik tekniklerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, evlat kaybı yaşayan ailelerin hem ilişki doyumlarını hem de yaşam doyumlarını artırmaya yönelik yapılandırılmış bir grup danışmanlığı programı geliştirmektir.

2. UYGULAMA PROGRAMI

Program haftada bir kez uygulanmak üzere toplam 8 oturumdan oluşmaktadır. Her oturum yaklaşık 90 dakika sürmektedir. Programın temel yaklaşımını Bilişsel

Davranışçı Terapi oluşturmakta olup süreç içerisinde duygu odaklı çalışmalar, grup danışmanlığı teknikleri ve yaratıcı drama uygulamalarından yararlanılmıştır.

Oturum	**Amaçlar**	**Kullanılan Teknikler**	**Drama / Yaratıcı Teknik**
1. Oturum: Tanışma, Güven Oluşturma ve Grup Sürecine Uyum	• Grup üyelerinin birbirlerini tanımaları • Güvenli grup ortamının oluşturulması • Grup sürecine ilişkin beklentilerin belirlenmesi • Yas sürecine ilişkin ilk paylaşımların yapılması	• Tanışma etkinliği • Grup sözleşmesi oluşturma • Duygu paylaşımı • Psikoeğitim	**"İsmim ve Taşıdığım Duygu" çalışması:** Katılımcılar isimlerini söyleyerek kayıp sonrası baskın hissettikleri duyguyu beden diliyle ifade ederler.
2. Oturum: Yas Sürecini Anlama ve Normalleştirme	• Yas süreci hakkında farkındalık oluşturmak, • Yas tepkilerini normalleştirmek • Katılımcıların kendi yas süreçlerini anlamlandırmalarını desteklemek	• Psikoeğitim • Grup paylaşımı • Yas tepkileri üzerine bilişsel farkındalık çalışmaları	**"Kayıp Zaman Çizelgesi" etkinliği:** Katılımcılar kayıp sonrası yaşadıkları önemli dönüm noktalarını zaman çizelgesi üzerinde gösterirler.
3. Oturum: Olumsuz Otomatik Düşüncelerin Belirlenmesi	• Otomatik düşünceleri fark etmek , • Düşünce-duygu-davranış ilişkisini anlamak • İşlevsiz bilişleri belirlemek	• Otomatik düşünce kayıt formu • Bilişsel yeniden yapılandırma • Kanıt inceleme çalışmaları	**"İç Sesler Diyaloğu" çalışması:** Katılımcılar suçlayıcı iç seslerini ve destekleyici alternatif düşüncelerini iki farklı sandalye kullanarak canlandırırlar.
4. Oturum: Duyguların Fark Edilmesi ve İfade Edilmesi	• Bastırılmış duyguları fark etmek • Duygusal ifade becerilerini geliştirmek • Empatik paylaşımı artırmak	• Duygu kartları • Empatik dinleme • Duygu odaklı paylaşım çalışmaları	**Boş Sandalye Çalışması:** Katılımcılar kaybettikleri çocuklarına söylemek isteyip söyleyemedikleri duyguları boş sandalye aracılığıyla ifade ederler.
5. Oturum: İletişim Becerileri ve İlişki Doyumu	• Sağlıklı iletişim becerileri geliştirmek • Duygusal paylaşımı artırmak • Çatışma çözme becerilerini desteklemek	• Ben dili çalışmaları • Etkin dinleme • İletişim becerileri eğitimi	**Rol Oynama Çalışması:** Katılımcılar günlük yaşamda yaşadıkları iletişim problemlerini canlandırır ve alternatif iletişim biçimlerini denerler.
6. Oturum: Sosyal Destek ve Baş Etme Kaynakları	• Sosyal destek kaynaklarını belirlemek •Yardım isteme davranışını güçlendirmek	• Sosyal destek haritası • Güçlü yön çalışmaları • Grup paylaşımı	**"Güven Çemberi" etkinliği:** Katılımcılar kendilerini destekleyen kişileri sembolik olarak çember içerisine

Oturum	Amaçlar	Kullanılan Teknikler	Drama / Yaratıcı Teknik
	•Yalnızlık algısını azaltmak		yerleştirir ve bu kişilerle ilişkilerini değerlendirirler.
7. Oturum: Yaşamı Yeniden Anlamlandırma	• Yaşam amaçlarını yeniden değerlendirmek • Umut geliştirmek • Güçlü yönleri fark etmek	• Terapötik yazma • Gelecek hedefleri oluşturma • Metafor çalışmaları	**"Gelecekteki Ben" canlandırması:** Katılımcılar gelecekte kendilerini nasıl görmek istediklerini dramatize ederler.
8. Oturum: Genel Değerlendirme ve Kapanış	• Süreci değerlendirmek • Kazanımları fark etmek • Grup sürecini sağlıklı şekilde sonlandırmak	• Geribildirim çalışmaları • Süreç değerlendirmesi • Veda ritüeli	**"Kendime Mektup" etkinliği:** Katılımcılar süreç boyunca yaşadıkları değişimleri kendilerine yazdıkları mektupla ifade ederler.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında hazırlanan Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) temelli grup danışmanlığı programının, evlat kaybı yaşamış ailelerin yas süreçlerini daha sağlıklı şekilde yönetmelerine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Literatürde çocuk kaybının yalnızca bireysel psikolojik iyi oluşu değil, aynı zamanda eş ilişkilerini, aile içi iletişimi ve ilişki kalitesini de etkileyebildiği belirtilmektedir (Büyükcan-Tetik vd., 2021). Bu doğrultuda hazırlanan programın aile bireylerinin ilişki doyumlarını ve yaşam doyumlarını destekleyebileceği öngörülmektedir.

Program sürecinde kullanılan bilişsel yeniden yapılandırma çalışmalarının, bireylerin suçluluk, çaresizlik ve umutsuzluk gibi olumsuz otomatik düşüncelerini fark etmelerine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Yas sürecinde uygulanan psikolojik müdahaleler incelendiğinde özellikle BDT temelli müdahalelerin ve grupla psikolojik danışma uygulamalarının etkili sonuçlar ortaya koyduğu belirtilmektedir (Kızıltan ve Ulusoy, 2022). Ayrıca travmatik ve karmaşık yas süreçlerinde bilişsel davranışçı müdahalelerin bireylerin duygu düzenleme becerilerini desteklediği ifade edilmektedir (Arslan, 2024).

Program kapsamında kullanılan yaratıcı teknikler ve duygu odaklı uygulamaların ise katılımcıların bastırılmış duygularını ifade etmelerine yardımcı olabileceği değerlendirilmektedir. Humphrey (2017), yas danışmanlığında boş sandalye çalışmaları, terapötik yazma, paylaşılmış hatıralar, metafor çalışmaları ve yas ritüelleri gibi uygulamaların bireylerin kayıp deneyimini anlamlandırmalarına katkı sağlayabileceğini belirtmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan etkinliklerin bireylerin duygu farkındalıklarını artırabileceği ve yas sürecine uyumlarını destekleyebileceği düşünülmektedir.

Bununla birlikte grup ortamında gerçekleştirilen paylaşımların katılımcıların yalnızlık algılarını azaltabileceği ve sosyal destek algılarını güçlendirebileceği

değerlendirilmektedir. Çocuk kaybı yaşayan bireylerin yas süreçlerinde sosyal destek sistemlerinin önemli bir koruyucu faktör olduğu belirtilmektedir (Afyonoğlu vd. 2021). Bu açıdan değerlendirildiğinde programın ailelerin psikolojik uyum süreçlerine destek sağlayabilecek yapılandırılmış bir müdahale modeli sunduğu düşünülmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Evlat kaybı, bireyin yaşamında derin psikolojik etkiler bırakan ve aile sistemi üzerinde önemli değişimlere neden olan travmatik yaşam deneyimlerinden biridir. Bu süreçte ebeveynlerin yoğun yas tepkileri, suçluluk, öfke, çaresizlik ve yaşamın anlamını sorgulama gibi duygusal süreçler yaşayabildiği belirtilmektedir (Çolak ve Hocaoğlu, 2021). Ayrıca evlat kaybının bireylerin benlik algılarında, aile içi rollerinde ve sosyal ilişkilerinde değişimlere yol açabildiği ifade edilmektedir (Bakır, 2022).

Bu çalışma kapsamında geliştirilen BDT temelli grup danışmanlığı programı ile evlat kaybı yaşamış ailelerin ilişki doyumlarını ve yaşam doyumlarını artırmak amaçlanmıştır. Program hazırlanırken yas danışmanlığı alanındaki bilişsel davranışçı müdahaleler, grup temelli uygulamalar ve yaratıcı tekniklerden yararlanılmıştır. Özellikle grup ortamında gerçekleştirilen duygu paylaşımı çalışmalarının bireylerin anlaşılmış hissetmelerine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Literatürde yas sürecinde gerçekleştirilen grup müdahalelerinin bireylerin sosyal destek algılarını güçlendirdiği ve psikolojik uyum süreçlerini desteklediği belirtilmektedir (Kızıltan ve Ulusoy, 2022).

Program içerisinde yer verilen boş sandalye çalışmaları, terapötik yazma uygulamaları, paylaşılmış hatıralar, metafor kullanımı ve duygu odaklı etkinliklerin bireylerin yas sürecini anlamlandırmalarına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Humphrey (2017), yas danışmanlığında kullanılan yaratıcı ve yapılandırılmış müdahalelerin bireylerin kayıp deneyimlerini ifade etmelerini kolaylaştırdığını belirtmektedir. Bununla birlikte yaşamın yeniden anlamlandırılmasına yönelik çalışmaların yas tepkileri üzerinde olumlu etkiler oluşturabileceği ifade edilmektedir (Akdoğan ve Akoğlu, 2024).

Sonuç olarak hazırlanan grup danışmanlığı programının, evlat kaybı yaşamış ailelerin psikolojik uyum süreçlerini destekleyebilecek yapılandırılmış bir müdahale modeli sunduğu düşünülmektedir. Programın ilerleyen çalışmalarda farklı örneklem gruplarıyla uygulanması ve etkililiğinin deneysel araştırmalarla incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Humphrey, K. M. (2017). *Kayıp ve Yas İçin Danışmanlık Becerileri*. (Çev. Ed. F. Tanhan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kızıltan, E. ve Ulusoy, Y. (2022). Yas sürecinde uygulanan psikolojik müdahale yaklaşımlarının incelenmesi. *Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı,* 146-163.

Bakır, T. (2022). *Annelerin Evlat Kaybı Sonrası Yas Süreci Deneyimi: Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz ile İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Bulut, G. (2021). *Life After Child's Death: Three Types of Parental Mourning*. Doktora Tezi, Middle East Technical University, Ankara.

Büyükcan-Tetik, A., Aykutoğlu, B., Bulut, G., Eğeci, İ. S., Özgün, S. ve Deryalar, B. (2021). Çocuk kaybı sonrası ebeveynlerin ilişkileri. *Klinik Psikoloji Dergisi,* 5(3), 323-329.

Afyonoğlu, M. F., Kesen, N. F., Özcan, M. ve Yavuz, M. (2021). Bireylerin çocuk kaybı ve yas sürecinin aile sistem teorisi temelinde sosyal hizmet perspektifiyle değerlendirilmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 17, 59-81.

Çolak, G. V. ve Hocaoğlu, Ç. (2021). Kayıp ve yas: Bir gözden geçirme. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology,* 3(1), 56-62.

Kızıltan, E. ve Ulusoy, Y. (2022). Yas sürecinde uygulanan psikolojik müdahale yaklaşımlarının doküman analizi ile incelenmesi. *Humanistic Perspective,* 4(1), 146-163.

Arslan, A. (2024). Çocuklarda karmaşık ve travmatik yasın tedavisinde bilişsel davranışçı terapinin etkililiği: Sistematik derleme. *Klinik ve Ruh Sağlığı Psikolojik Danışmanlığı Dergisi,* 4(2), 1-21.

Akdoğan, İ. ve Akoğlu, B. (2024). Yas yaşayan bireylerin, duygu düzenleme güçlüğü ile yas tepkileri arasındaki ilişkide yaşam anlamının aracı rolü. *Anasay,* 27, 19-35.

EVLİ ÇİFTLERİN YAŞAM DOYUMLARINA İLİŞKİN PSİKOEĞİTİM PROGRAMI

Yüksek Lisans Öğrencisi Damla ÜNAL

Kırıkkale Üniversitesi,

damlaunal2001@gmail.com - ORCID ID: 0009-0002-6837-9232

Yüksek Lisans Öğrencisi Dilara ŞAŞMAZ

Kırıkkale Üniversitesi,

dilaransas@gmail.com - ORCID ID: 0009-0002-2492-848X

Yüksek Lisans Öğrencisi Hulde ÖZEN

Kırıkkale Üniversitesi,

huldeggg@gmail.com - ORCID ID: 0009-0009-8993-3977

Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR

Kırıkkale Üniversitesi,

svd.aslan@kku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6544-3302

ÖZET

Araştırmanın amacı, evli bireylerde yaşam doyumunu etkileyen faktörleri incelemek ve evlilik ilişkisi ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Yaşam doyumu; bireyin iş ve iş harici serbest zamanını tanımlayarak yaşamına yönelik tepkisi veya duygu, davranış ve düşüncelerini ifade etmektedir. Evlilikte yaşam doyumu kavramı üzerine net ve uzlaşılmış bir tanımın olmadığı görülmüştür. Yapılan çalışmanın amacına ulaşabilmek için evli çiftlerin iletişim becerileri, problem çözme becerisi, gelecek algıları, duygusal yakınlık ve empati kurma becerisi, sınırlar, ilişkiye dair beklenti ve evlilik süresi gibi değişkenlerin yer aldığı psiko-eğitim programı geliştirilmiştir. Grup üyeleri, özellikle ilgili becerileri kazanması hedeflenen evli çiftlerden oluşmaktadır. Evli çiftlerin bireysel ihtiyaçlarına göre içeriklerin kişiselleştirildiği, iletişim becerileri, problem çözme becerisi, gelecek algıları, duygusal yakınlık ve empati kurma becerisi, sınırlar, ilişkiye dair beklenti ve evlilik süresi gibi değişkenlerin ele alındığı ve süreçteki ilerlemelerin takip edildiği bu program bir ön oturum ve yedi oturum olmak üzere toplam sekiz oturumdan oluşmaktadır. Psiko-eğitim programında ön oturuma ayrılan süre 40 dakika ve oturumlar için ayrılan süre 60 dakikadır. Hazırlanan psiko-eğitim programının evli çiftlerin yaşam doyumu açısından avantaj sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evli çiftler, yaşam doyumu, psiko-eğitim programı

PSYCHOEDUCATION PROGRAM ON LIFE SATISFACTION OF MARRIED COUPLES

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the factors affecting life satisfaction in married individuals and to evaluate the relationship between marital relationships and life satisfaction. Life satisfaction refers to an individual's response to their life, encompassing their emotions, behaviors, and thoughts, by considering both work and non-work leisure time. It has been observed that there is no clear and consensus-based definition of life satisfaction in marriage.

In order to achieve the aim of the study, a psychoeducation program was developed including variables such as communication skills, problem-solving skills, future perceptions, emotional intimacy and support, boundaries, attitudes toward the relationship, and duration of marriage. The group members consist of married couples who are specifically targeted to acquire these skills. The program, which personalizes its content according to the individual needs of the couples and monitors their progress throughout the process, addresses communication skills, problem-solving skills, future perceptions, emotional intimacy and support, boundaries, and relationship attitudes. It consists of a total of eight sessions, including one preliminary session and seven main sessions. In the psychoeducation program, 40 minutes are allocated for the preliminary session and 60 minutes for each session.

It is anticipated that the developed psychoeducation program will provide significant benefits for married couples in terms of their life satisfaction.

Keywords: Married couples, life satisfaction, psychoeducation program

1.GİRİŞ

Erik Erikson'un (1968) gelişim evreleri kuramına göre kişiler, adolesan sürecin ardından erişkinlik dönemine adım atmaktadır. Bu evrede kişiler 'genç yetişkin' olarak tanımlanmaktadır. (Jeffrey Arnett, 2000; 2004). Son 50 yıl içinde, erişkinliğe geçiş sürecinde 18–29 yaş aralığında bulunan kişilerin sahip oldukları sorumluluklar açısından kayda değer dönüşümler yaşanmıştır. Eş ile birliktelik kurma, ebeveyn olma, eğitim sürecini bitirme, kendi yaşam alanına sahip olma gibi erişkinliğe geçiş etmenlerinin daha ileri dönemlere aktarılması bu yaş grubundaki bireyler için gelişimsel süreçlerin niteliğini de dönüştürmüştür. Bunun yanı sıra 18–29 yaş aralığında yer alan kişilerin erişkinlik görevlerini içselleştirdiklerine dair kesin bulguların mevcut olmaması ve bu süreçte bireyler arasında belirgin değişiklerin ortaya çıkması dikkat çekmektedir (Jeffrey Arnett, 2000; 2004). Bilhassa son elli yıl içerisinde meydana gelen sosyoekonomik ve toplumsal değişimler kişilerin adolesan evresinden erişkinlik evresine geçiş aşamasını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu değişimlerin etkisi sebebiyle evlilik, ana-baba olma, eğitim sürecini tamamlama ve kendi yaşam alanına sahip olma gibi yaş dönemine özgü görevlerin yirmili yaşların erken döneminden otuzlu yaşların erken dönemine kaydırıldığı görülmektedir. (Arnett, 2004; Settersten ve Ray, 2010).

Genç Yetişkinlik döneminde kimlik arayışının devamı olarak duygusal ilişkiler ve duygusal yakınlık öne çıkmaktadır. Duygusal İlişkiler, duygusal yakınlığın belirleyici unsurlarından biridir. Genç Yetişkin kişiler için duygusal ilişkiler kadar eş seçimi ve evlenme kararı da güçlük içeren bir süreç olup yaşam sürecinde belirleyici bir kırılma noktası özelliği taşımaktadır. (Yılgör, 2020). Bu evrede kişilerin evlilik kurumuna yönelik bakış açılarının biçimlenmesinde, genç yetişkinlik döneminde deneyimledikleri romantik bağlar etkili bir rol üstlenmektedir (Furman, 2002).

Bu çerçevede, duygusal ilişkiler, kişilerin hayatlarında kritik bir rol oynamakta ve zamanla daha uzun süreli ve kurumsal nitelik taşıyan evlilik kurumuna evrilebilmektedir. Evlilik, bireyler arasında psikososyal ve fizyolojik gereksinimlerin karşılandığı; karşılıklı aidiyet, yükümlülük ve ortak yaşam paylaşımı üzerine kurulu olarak yapı kazanan kurumsallaşmış bir ilişki şekli olarak tanımlanmaktadır. Evlilik, kişilerin duygusal yakınlık ve aidiyet gereksinimlerini karşılayarak, psikolojik bütünlüklerini güçlendirmekte; bununla birlikte bedensel ve sosyal gereksinimlerin karşılanmasına nesiller arası sürekliliğin sağlanmasına ve bireylere toplumsal kimlik kazandırılmasına katkı sağlamaktadır.(Canel, 2012, s. 20).

Bu sebeple evlilik, sadece bir beraberlik şeklinde değil, aynı zamanda partnerler arasındaki iletişim, görev paylaşımı ve anlaşmazlık çözme mekanizmaları ile devamlı olarak yeniden şekillenen canlı bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Sağlıklı iletişim becerileri, yaşamın her evresinde olduğu gibi evlilik ilişkisi üzerinde de kritik bir role sahiptir. Bu aşamada eş olma sürecindeki bireyler arasında gelişen dilsel ve bedensel iletişim, kişilerin ilişkilere dair bilişsel değerlendirmeleri, tutumsal yönelimleri ve davranışsal örüntülerinden etkilenmektedir. (McWhirter ve Voltan Acar, 1985). Buna bağlı olarak iletişim şekilleri, evlilik ilişkisinin yapısını belirleyen başlıca bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Evlilik birliği içindeki roller evlilik birliğinin temel bileşenlerinden biri olup, aile içerisinde görevlerin eşler arasında nasıl dağıtıldığına ve nasıl gerçekleştirildiğine ilişkin davranış örüntüleri olarak açıklanmaktadır (Kılıç, 2012). Bu davranış örüntüleri, partnerlerin evlilik ve ana-babalık rollerine ilişkin geleneksel yapıdan beslenen ya da eşitlikçi perspektifleri içselleştirmelerine bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. (Canel, 2007).

Bireylerin hayatlarında mutlu olabilmeleri ve hayatlarının bir anlam ifade edebilmesi için sahip olmaları gereken temel bileşenlerin başında yaşam memnuniyeti gelmektedir. (Diener, 1984:550).Yaşam memnuniyeti, kişinin şahsi hayatına ilişkin genel yargılar ve değerlendirmelerden oluşan bir yapı olarak kavramsallaştırılmaktadır**.** Literatürde bireysel iyi oluş teriminin bir bileşeni olarak incelenen yaşam memnuniyeti; mesleki, evlilik ve sosyal ilişkileri gibi hayatın genel pek çok farklı yaşam alanlarındaki doyum düzeylerine göre şekillenerek özelleşebilmektedir. (Yetim, 2001).

Bu çerçevede yaşam memnuniyeti, sadece genel yaşam algısı ile sınırlandırılmaksızın kişinin hayatın çeşitli sahalarına ilişkin doyum seviyeleri ile de ilişkilidir. Bilhassa evlilik ilişkisi, kişinin hayat memnuniyetini etkileyen en önemli yaşam boyutlarından biri olarak ele alınmaktadır. Evlilik birliğinde deneyimlenen iletişim, görev dağılımı ve duygusal etkileşim benzeri dinamiklerin yapısı, bireylerin evlilik memnuniyetini ve buna bağlı olarak genel yaşam tatminini direkt olarak etkileyebilmektedir.

Bilim insanları uzun süredir evlilik birliklerinin bireylerin öznel iyi oluş düzeyleri üzerindeki etkisini araştırmaktadır (Bélanger, Di Schiavi, Sabourin, Dugal, El Baalbaki ve Lussier, 2014, s. 660). Evlilik durumunun, genellikle kişilerin mutluluk seviyesini yükselttiği ifade edilse de, bu çerçevede evlilik ilişkisinin niteliğinin ayırt edici bir etken olduğu anlaşılmaktadır (Martin Seligman, 2007, s. 62). Buna karşın, evlilik birliğinin işlevsel biçimde sürdürülemediği zamanlarda kişilerin yaşam memnuniyetinin negatif yönde etkilenebileceği ifade edilmektedir.

Bu perspektifte evlilikte mutluluğu belirleyici temel etkenler içerisinde evlilik ilişkisinin kalitesi, evlilik memnuniyeti ve eşler arası koordinasyonun önemli bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Evlilik memnuniyeti, bireyin ilişkisinin niteliğine yönelik yaptığı öznel değerlendirme (doyum) ve yaşadığı duygusal yaşantılar (mutluluk) çerçevesinde açıklanmaktadır (Işıloğlu, 2006). Tezer (1996)'e göre evlilik memnuniyeti, kişilerin evlilik birliğinde ihtiyaçlarının ne düzeyde karşılandığına ilişkin zihinsel yorumlamalarıdır.

Bir başka tanımlamaya göre ise evlilik memnuniyeti, kişinin evliliği içinde partneri ile olan koordinasyonuna ilişkin pozitif ya da negatif zihinsel algılayış biçimleridir. (Ketenci, 2023). Evlilik yaşam memnuniyeti, kişilerin evlilik yaşantıları ile ilgili ilgili İçsel ve dışsal etkenlerden ne düzeyde memnuniyet duydukları ve evlilikten umduklarının, taleplerinin ne ölçüde karşılandığı ile ilgili kişisel algılama biçimleri olarak tanımlanabilir. (Çelenk ve Van de Vijver, 2013; Tezer, 1996; Yıldız ve Çevik, 2016).

Özetle, kişilerin evlilik yaşamlarına dair gerçekleştirdikleri kişisel kanaatleri neticesinde hissetmiş oldukları doyum düzeyleri olarak ifade edilebilir. (Çağ ve Yıldırım, 2013).

Evlilik yaşam memnuniyeti, kişinin evlilikten sağladığı getiriler ve evlilik kapsamında yerine getirmesi gereken yükümlülüklere dair algılama biçimiyle de ilişkilidir. Başka bir ifadeyle, bireyin evlilik bağlamında yerine getirmesi beklenen yükümlülükler arttıkça ya da partnerinden ve evlilikten elde ettiği fayda azaldıkça, evlilikten ve partnerinden sağladığı tatmin düzeyi de düşmektedir. Kişilerin evlilik birliğinden veya partnerinden elde ettiği yararı yüksek değerlendirmesi ise tatmin düzeyini arttırmaktadır. (Ston ve Shackelfor, 2007).

Evlilik yaşam memnuniyeti yüksek olan çiftlerin, serbest zamanlarını birlikte geçirdikleri, birbirine vakit ayırdıkları, karşılıklı düşünceler paylaştıkları, iyi bir arkadaşlık ilişkisi geliştirdikleri, ilişkilerinde yoğun duygusal bağlılığı önemsedikleri, tartışma anlarında daha ılımlı bir yaklaşım ortaya koydukları ve işlevsel iletişim becerileri kullandıkları gözlemlenmektedir (Canel, 2007).

Alan yazın incelendiğinde evlilik yaşam memnuniyetinin; bireyin algıladığı sosyal yardım, partner desteği, eşin iletişim yetkinliği, cinsel yaşamdan alınan tatmin, karakter özellikleri, eğitim seviyeleri, kültürel unsurlar, duygusal bağlılık, ilgi ve paylaşım, birlikte geçirilen zaman, eşler arası bağ, ana-babalık rolleri, aile içi görev dağılımı, karar alma süreçleri, problem çözme yaklaşımları, aile içi şiddet davranışları ve sosyoekonomik koşullar gibi çok sayıda bileşenden etkilendiği gözlemlenmektedir (Akdağ, 2014; Canel, 2007; John M. Gottman, 1979; Kabasakal ve Soylu, 2016; Regan, 2011; Rhyne, 1981).Bu doğrultuda çalışmacılar tarafından oluşturulan psikoeğitim programının, evli çiftlerin iletişim becerilerini, problem çözme becerilerini, duygusal yakınlıklarını ve ilişki doyumlarını artırarak yaşam doyumlarına katkı sağlaması beklenmektedir. Bu yönüyle araştırmanın, hem literatüre katkı sağlaması hem de evli çiftlere yönelik müdahale programlarına temel oluşturması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, evli çiftlere yönelik geliştirilen psikoeğitim programının; evli çiftlerin iletişim becerileri, problem çözme becerisi, gelecek algıları, duygusal yakınlık ve empati kurma becerisi, sınırlar, ilişkiye dair beklenti ve evlilik süresi gibi değişkenlerin etkisini incelemek ve bu değişkenler aracılığıyla yaşam doyumlarına sağladığı katkıyı değerlendirmektir.

1.2.Araştırmanın Önemi

Evlilik, bireylerin yaşam doyumunu etkileyen en önemli yaşam alanlarından biri olup, bu ilişkide yaşanan iletişim, rol paylaşımı ve duygusal etkileşim süreçleri bireylerin genel iyi oluş düzeyleri üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, evlilik ilişkisini güçlendirmeye yönelik bilimsel temelli müdahalelere duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Bu araştırma, evlilik yaşam memnuniyetini artırmaya yönelik geliştirilen bir psikoeğitim programının etkililiğini inceleyerek hem kuramsal hem de uygulamaya dönük önemli katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Elde edilecek bulguların, evli çiftlerle çalışan psikolojik danışmanlar ve aile terapistleri için yol gösterici olması; ayrıca evlilik ilişkisini destekleyici müdahale programlarının geliştirilmesine bilimsel bir temel oluşturması beklenmektedir. Bununla birlikte araştırma, evlilik doyumu ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiye dair literatüre katkı sağlayarak, bireylerin psikososyal iyi oluşlarının desteklenmesine yönelik çalışmalara da ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

2.UYGULAMA

2.1.Evli Çiftlerin Yaşam Doyumlarına İlişkin Psikoeğitim Programı

1. Oturum
"Tanışma ve Programın Tanıtılması"

Süre: 40 Dakika

Amaç: Grup üyelerinin birbirlerini ve grup liderini tanımaları, grup kurallarını oluşturmalarını ve psiko-eğitim programının amacı ile süreci hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak. Çiftlerin yaşam doyumu ve evlilik ilişkisi arasındaki bağlantıyı fark etmelerine yardımcı olmak.

Kazanımlar:

- Grup üyeleri, lideri ve birbirlerini tanır.
- Grup süreci ve grup kuralları hakkında bilgi sahibi olur.
- Psiko-eğitim programının amacı ve işleyişi hakkında bilgi sahibi olur.
- Yaşam doyumu kavramını açıklar.
- Evlilik ilişkisinin yaşam doyumu üzerindeki etkisini fark eder.

Kullanılacak Materyal

- Tenis Topu
- Renkli kartonlar ve kalemler
- A4 kağıtları
- Kutu

Süreç

Süreç grup liderinin üyeleri karşılaması ile başlar. Grup lideri kendini tanıttıktan sonra grup üyeleriyle birlikte grup kuralları belirlenir ve afiş hâline getirilir. Sonrasında çiftlerin birbirlerini tanıtması ve birbirleriyle tanışmaları sağlanır. Tanışma etkinliği kapsamında tanışma çemberi uygulanır. Etkinlik kapsamında arkadan bir müzik açılır ve grup lideri elindeki tenis topunu sağ tarafında ki katılımcıya vererek etkinliği başlatır. Top çemberde elden ele verilirken müzik durduğunda kimde kalırsa kendini tanıtması ve programdan beklentisini söylemesi istenir. Ardından beklentilerini bir kâğıda yazıp uzatılan kutuya atmaları istenir. Grubun amaçları ve süreç hakkında bilgi verildikten sonra yaşam doyumu kavramı hakkında açıklamalarda bulunulur ve bireylerin yaşam doyumları ile ilgili öznel değerlendirmeleri sorulur ve bunun evlilik yaşantıları üzerindeki etkisi adına konuşulur. İlk oturumunun özeti yapılır ve katılımcıların oturum hakkındaki fikirleri alındıktan sonra oturum sonlandırılır.

2. Oturum
"Evlilikte Beklenti ve İhtiyaçların Fark Edilmesi"

Süre: 60 dakika

Amaç

Çiftlerin evlilik ilişkilerindeki olumlu ve olumsuz, beklenti, ihtiyaç ve niyetlerini fark etmelerini sağlamak, karşılanmayan ihtiyaçların evlilik yaşam doyumu üzerindeki etkisini değerlendirmek.

Kazanımlar

- Çiftler evlilik ilişkilerindeki temel beklentilerini, ihtiyaçlarını ve niyetlerini fark eder.
- Duygusal ve bireysel ihtiyaçlarını ifade eder.
- Karşılanmayan ihtiyaçların evlilik yaşam doyumu üzerindeki etkisini açıklar.

Kullanılacak Materyal

- Farkındalık Çemberi Alıştırma-2 Formu
- Kalem

Süreç

Oturum bir önceki haftanın özetlenmesi ile başlar. Grup lideri tarafından evlilikte beklenti, ihtiyaç ve niyetler kavramları hakkında kısa bilgilendirme yapılır. Ardından çiftlere Farkındalık Çemberi Alıştırma Formu-2 dağıtılır ve bireyin kendi yapmak istedikleri ve niyetleri üzerine önce düşünmeleri sağlanır. Sonrasında kendileri ve ilişkileriyle ilgili bugünlük, bu haftalık, bu aylık ve önündeki 3 aylık olumlu ve olumsuz niyetleri ve istekleri yazmaları istenir. Niyet ve istekler yazıldıktan sonra katılımcılardan yazdıklarını gözden geçirmeleri istenir. Kendileri ve ilişkilerine yönelik çelişen istek ve niyetlerinin olup olmadığı kontrol edilir. Çelişen niyetleri varsa bunlar üzerine konuşulur ve nedenleri bulunur, eğer yoksa olumlu ve olumsuz beklenti ve niyetlerin evlilik yaşam doyumları üzerindeki etkileri açıklanır. Oturum sonunda çiftlerin süreç hakkındaki duygu ve düşünceleri alınır ve oturum özetlenerek sonlandırılır.

3. Oturum

"Etkili İletişim Becerileri"

Süre: 60 Dakika

Amaç

Çiftlerin sağlıklı iletişim becerilerini geliştirmek, etkin dinleme ve empatik iletişim becerileri kazanmalarını sağlamak.

Kazanımlar

- Çiftler iletişim engellerini ve fonksiyonelsiz iletişim biçimlerini fark eder.
- Etkin dinleme becerisi kazanır.
- Ben dili kullanımını öğrenir.

Kullanılacak Materyal

- Kalem
- Dinleme engellerini fark etme etkinlik formu

Süreç

Oturum önceki oturumun kısa değerlendirilmesi ile başlar. Grup lideri iletişim engelleri ve sağlıklı iletişim becerileri hakkında bilgi verir. Vırgına Satir'in dört fonksiyonelsiz iletişim biçimlerinden bahsedilir. Ardından Thomas Gordon yaklaşımına dayalı Etkin Dinleme Egzersizi uygulanır. Bu etkinlikte eşlerden biri konuşurken diğer eşin söz kesmeden dinlemesi ve duyduklarını özetleyerek geri yansıtması istenir. Daha sonra Ben Dili – Sen Dili Çalışması uygulanır. Çiftlere günlük yaşamdan iletişim örnekleri verilerek bu ifadeleri ben dili kullanarak yeniden düzenlemeleri beklenir. Sonrasında Rol Oynama Tekniği uygulanır ve çiftlerden günlük yaşamda yaşadıkları bir iletişim problemini canlandırmaları istenir. Ardından dinleme engellerini fark etme egzersiz formu dağıtılarak bireylerin partnerleriyle iletişimlerinin bozulduğu üç durumu yazması istenir. Ardından katılımcılara bu etkinlik kapsamında ev ödevi verilir ve sonraki iki gün boyunca belirtilen (zihin okuma, yanıtını düşünme, filtreleme, tavsiye verme, yargılama, sürekli atışma, sürekli haklı olma) dinleme engellerinden hangilerinin partnerleriyle iletişim sürecinde ortaya çıktığını birlikte gözlemlemeleri ve not almaları istenir. Oturumun sonunda katılımcıların iletişim süreçlerine ilişkin farkındalıkları değerlendirilir ve oturum sonlandırılır.

4. Oturum

"Çatışma Çözme ve Problem Çözme Becerileri"

Süre: 60 Dakika

Amaç

Çiftlerin çatışma çözme becerilerini geliştirmek ve problem çözme yöntemlerini öğrenmelerini ve geliştirmelerini sağlamak.

Kazanımlar

- Çiftler çatışma çözme yollarını fark eder.
- Problem çözme basamaklarını öğrenir.
- Yapıcı çözüm yolları geliştirebilir.
- Öfke kontrolü konusunda farkındalık geliştirir.

Kullanılacak Materyal

- A4 kağıtları
- Kalemler

Süreç

Oturum önceki haftanın özetlenmesi ile başlar ve sonrasında ödevin değerlendirilmesi yapılır. Katılımcılara sürekli kullandıkları dinleme engelleri, hangi konularda dinlemekte daha çok zorlandıkları, bu engelleri diğer insanlara karşı da kullanıyorlar mı, bu engelleri fark etmeleri kullandıkları dinleme tarzını değiştirdi mi soruları yöneltilerek dinleme engellerine yönelik farkındalık arttırılmaya çalışılır. Grup lideri çatışmanın ilişkilerde doğal bir süreç olduğu hakkında kısa açıklamalar yapar. Ardından Problem Çözme Basamakları Çalışması (problemin farkında olma, problemi tanımlama, problemle ilgili veri toplama, olası çözüm yolları önerme, çözüm yollarını test etme, sonuç ve değerlendirme.) uygulanır. Çiftlerden örnek bir problem üzerinden çözüm yolları üretmeleri istenir. Grup lideri tarafından öfkenin doğal bir duygu olduğu ancak ifade ediliş biçiminin ilişki doyumunu etkilediği hakkında kısa bilgilendirme yapılır. Sonrasında Cognitive Behavioral Therapy temelli "Düşünce–Duygu–Davranış İlişkisi Çalışması" uygulanır. Bu etkinlik kapsamında çiftlerden son zamanlarda yaşadıkları bir çatışma durumunu düşünmeleri istenir. Katılımcılar yaşadıkları olay sırasında akıllarından geçen düşünceleri, hissettikleri duyguları ve verdikleri davranışsal tepkileri çalışma kâğıdına yazarlar. Daha sonra grup lideri eşliğinde otomatik düşüncelerin öfke düzeyi üzerindeki etkisi değerlendirilir. Katılımcılara oturumda öğrendiklerini yaşama transfer edebilmeleri için "mola vermek" adlı etkinlik ev ödevi olarak verilir. Bu süreçte bir hafta boyunca kriz anlarında birbiriyle etkileşimi sonlandırmaları, duygu şiddetini azaltmak için ayrı zaman geçirmeleri ve moladan sonra farklı bir biçimde etkileşim kurmaları istenir. Oturum sonunda katılımcıların çatışma çözme becerilerine ilişkin görüşleri alınır ve oturum sonlandırılır.

5. Oturum

"Duygusal Yakınlık ve Empati Geliştirme"

Süre: 60 Dakika

Amaç

Çiftlerin empati kurma becerilerini geliştirmek ve duygusal yakınlıklarını artırmak ve açık şekilde ifade etmelerini sağlamak.

Kazanımlar

- Çiftler empatik iletişim becerisi geliştirir.
- Duygularını daha açık ifade eder.
- Duygusal paylaşımın ilişki doyumuna etkisini açıklar.

Kullanılacak Materyal

- Beş sevgi dili testi formu
- A4 kâğıtları
- Kalemler

Süreç

Oturum önceki haftanın özetlenmesi ve verilen ödevin değerlendirilmesiyle başlar. Öfke ve kriz anlarında mola verme etkinliğini nasıl uyguladıkları ve günlük yaşamlarını ve etkileşimlerini nasıl etkilediği konuşulur. Oturum empati kurma egzersizi ile devam eder. Çiftlerin geçen hafta mola vermelerine neden olan kriz anlarını, rol oynama tekniğiyle birbirlerinin bakış açısından anlatmaları ve olayı canlandırmaları istenir. İlk aşamada eşlerden biri yaklaşık üç dakika boyunca yaşadığı duyguyu anlatır. Bu süreçte yalnızca "Ben…" ifadeleri kullanmasına izin verilir. Örneğin "Sen beni hiç anlamıyorsun" yerine "Kendimi anlaşılmamış hissediyorum" biçiminde konuşması beklenir. Diğer eşin görevi ise savunma yapmadan yalnızca dinlemek ve ardından duyduğu duyguyu yansıtmaktır. Dinleyen eşin "Şu anda kırıldığını hissediyorum" ya da "Yalnız kaldığını düşündüğünü anlıyorum" gibi empatik geri bildirimler vermesi beklenir. Daha sonra roller değiştirilir ve aynı süreç diğer eş için uygulanır. Grup lideri süreç boyunca iletişim örüntülerini gözlemler, gerektiğinde müdahalelerde bulunur ve yargılayıcı ifadeleri yeniden yapılandırır. Buradaki temel amaç haklılık arayışı değil, duygunun anlaşılmasıdır. Ardından duygusal paylaşımın güven, yakınlık ve ilişki doyumu üzerindeki etkisi üzerinde durulur. Duyguların bastırılmasının zamanla iletişim kopukluğu ve ilişki uzaklığı oluşturabileceği; buna karşılık açık ve güvenli paylaşımın çift bağını güçlendirdiği vurgulanır. Sonrasında Beş Sevgi Dili Çalışmasında grup lideri tarafından sevgi dilleri (hediye verme, onay sözleri, kaliteli zaman, hizmet davranışları, fiziksel temas) hakkında kısa bilgilendirme yapılır. Çiftlere beş sevgi dili testi uygulanır kendilerini en çok değerli hissettiren davranışları belirlemeleri istenir. Katılımcılar kendi sevgi dillerini ve eşlerinin sevgi dili olduğunu düşündükleri alanları paylaşırlar. Süreç sonunda çiftlerin birbirlerinin duygusal ihtiyaçlarını

fark etmeleri ve ilişkilerinde bu ihtiyaçlara yönelik davranışlar planlamaları sağlanır. Oturumun bu haftaki değerlendirmesi katılımcılarla birlikte yapılarak sonlandırılır.

6. Oturum

"Evlilikte Sınırlar"

Süre: 60 Dakika

Amaç

Çiftlerin evlilik ilişkisindeki sınır örüntülerini fark etmelerini sağlamak, sağlıklı sınır özellikleri hakkında farkındalık kazandırmak ve işlevsel sınır koyma becerilerini geliştirmek.

Kazanımlar

- Katılımcılar evlilik ilişkisinde sınır kavramını açıklar.
- Sağlıklı ve işlevsel olmayan sınır örüntülerini ayırt eder.
- Eş alt sistemi ve geniş aile sınırlarının önemini fark eder.
- Sınır ihlallerinin evlilik ilişkisi ve yaşam doyumu üzerindeki etkisini değerlendirir.
- İşlevsel iletişim yoluyla sınır ifade etme becerisi geliştirir.

Kullanılacak Materyal

- Örnek olay metinleri
- A4 kâğıtları
- Kalemler

Süreç

Oturum önceki haftanın değerlendirilmesi ile başlar. Katılımcıların geçen hafta uyguladıkları sevgi dili davranışlarının ilişki süreçlerine etkileri üzerinde durulur. Ardından grup lideri tarafından Salvador Minuchin tarafından geliştirilen Yapısal Aile Terapisi Yaklaşımı doğrultusunda evlilik ilişkisinde sınır kavramına ilişkin bilgi verilir. Bu kapsamda aile yapısında yer alan alt sistemler, eş alt sistemi ve geniş aile sınırları açıklanır. Özellikle sağlıklı işleyen aile sistemlerinde eş alt sisteminin korunmasının ve net sınırların ilişki işlevselliği açısından önemli olduğu vurgulanır. Grup lideri tarafından yapısal aile terapisinde tanımlanan katı sınırlar, belirsiz sınırlar ve sağlıklı sınır örüntülerine ilişkin açıklamalar yapılır. Ardından örnek olay inceleme çalışması uygulanır. Katılımcılara geniş aile müdahalesi, bireysel alanın ihlali ve karar alma süreçlerine ilişkin senaryolar verilir. Çiftlerden senaryolardaki sınır ihlallerini belirtmeleri ve çözüm önerileri geliştirmeleri beklenir. Oturumun son bölümünde rol oynama uygulaması gerçekleştirilir. Çiftlerden evlilik ilişkilerinde yaşadıkları bir sınır ihlali durumunu canlandırmaları istenir. İlk canlandırmanın ardından grup lideri tarafından yapısal aile terapisi çerçevesinde geri bildirim verilir ve aynı durumun sağlıklı sınır özellikleri dikkate alınarak yeniden yapılandırılması sağlanır. Oturum sonunda sağlıklı sınırların evlilik ilişkilerinde güven, bireysellik ve duygusal yakınlığı desteklediği ve evlilik yaşam doyumunu güçlendirdiği vurgulanır. Katılımcılardan bir sonraki oturuma kadar ilişkilerinde geliştirmek istedikleri bir sınır davranışını uygulamaları istenir, oturum özetlenir ve sonlandırılır.

7. Oturum

"İlişkiye Yönelik Beklentiler"

Süre: 60 Dakika

Amaç

Çiftlerin evli kalınan süre içerisinde değişen beklentilerini fark etmelerini sağlamak, evlilik süresinin ilişkideki beklentileri üzerindeki etkisini değerlendirmek ve işlevsel beklenti geliştirmelerine yardımcı olmak.

Kazanımlar

- Katılımcılar evli kalınan süre içerisinde değişen beklentilerini fark eder.
- Gerçekçi ve gerçekçi olmayan beklentileri ayırt eder.
- Beklentilerin evlilik doyumu üzerindeki etkisini değerlendirir.

Kullanılacak Materyal

- A4 kâğıtları
- Kalemler

Süreç

Oturum önceki haftanın değerlendirilmesi ve ile başlar. Katılımcıların evlilik ilişkilerinde uygulamaya çalıştıkları sınır davranışlarının ilişkilerine etkileri üzerine paylaşım yapılır. Ardından grup lideri tarafından evli kalınan süre içerisinde ilişkilerde yaşanan değişimlere ilişkin sorular yöneltilir. Bu süreçte zamanla çiftlerin rollerinde, sorumluluklarında ve ilişkiden beklentilerinde yaşanan değişimler üzerinde durulur. Sonrasında Aile Yaşam Döngüsü yaklaşımı doğrultusunda katılımcılardan evlilik süreçlerindeki önemli dönüm noktalarını, krizleri, uyum dönemlerini ve ilişkilerinde yaşadıkları değişimleri ellerindeki kağıtlara çizdikleri düz bir çizgi üzerine yerleştirmeleri istenir. Ardından gönüllülük esasına göre paylaşımlar gerçekleştirilir. Sonrasında Ben Usta Bir Ressamım etkinliği uygulanır. Bu etkinlikte bireylerin ilişkilerine dair sahip oldukları olumsuz inanç ve beklentileri fark etmeleri amaçlanır. Katılımcılardan önce ilişkileriyle ilgili bir düşünce ya da beklentiyi belirlemeleri istenir. Ardından bu düşünceyi zihinsel olarak abartmaları ve ilişkinin bu durumdan nasıl etkilendiğini hayal etmeleri sağlanır. Daha sonra bireylerden bu resmi bir ressam gibi yeniden düzenlemeleri, değiştirmek istedikleri yönleri belirlemeleri ve ilişkiye dair daha işlevsel bir bakış açısı geliştirmeleri beklenir. Etkinlik sonunda katılımcılar ilişkinin ilk ve son hâlini karşılaştırarak duygu ve düşüncelerini paylaşırlar. Etkinlik, katılımcıların ilişkiye dair beklentilerindeki bilişsel çarpıtmalarını fark etmeleri ve bunların işlevsel hale gelmesine yardımcı olur. Grup lideri tarafından gerçekçi olmayan beklentilerin ilişki çatışmalarını artırabileceği; açık ve işlevsel biçimde ifade edilen beklentilerin ise evlilik doyumunu desteklediği vurgulanır. Bir sonraki oturumun programın son oturumu olacağı belirtilerek

katılımcılardan süreç boyunca yaşadıkları değişimlere ve kazandıkları farkındalıklara ilişkin değerlendirme yapmaları istenir. Oturum özetlenip, değerlendirilerek sonlandırılır.

8. Oturum

"Genel Değerlendirme ve Kapanış"

Süre: 60 Dakika

Amaç

Psiko-eğitim programı sürecinin genel değerlendirmesini yapmak, çiftlerin süreç boyunca kazandıkları farkındalıkları gözden geçirmelerini sağlamak ve grup sürecini sağlıklı biçimde sonlandırmak.

Kazanımlar

- Psiko-eğitim programında çiftler amaçlarına ne oranda ulaştıklarını değerlendirir.
- İlişkilerindeki olumlu değişimleri fark eder.
- Psiko-eğitim programından öğrendikleriyle, neler yapacaklarını planlayabilirler.
- İlişkilerine yönelik farkındalık geliştirir.
- Grup sürecini sağlıklı biçimde sonlandırır.

Süreç

Oturum önceki haftanın özetlenmesi ile başlar. Katılımcıların ilişkilerine dair beklentilerini fark etme süreçleri ve bunun evlilik ilişkilerine etkileri üzerine paylaşım yapılır. Ardından grup lideri tarafından program sürecinin genel değerlendirmesine geçilir. İlk olarak programın birinci oturumunda katılımcıların programa ilişkin beklentilerini yazıp attıkları kutu grup ortamına getirilir. Katılımcıların yazdıkları beklentiler gönüllülük esasına göre okunur. Çiftlerden süreç sonunda bu beklentilerinde herhangi bir değişim olup olmadığını, hangi beklentilerinin karşılandığını ve süreç boyunca ilişkilerine dair hangi farkındalıkları kazandıklarını değerlendirmeleri istenir. Bu çalışma ile katılımcıların süreç öncesi ve sonrası düşüncelerini karşılaştırmaları ve ilişkilerine yönelik değişimleri fark etmeleri amaçlanır. Lider katılımcıların paylaşımlarından sonra psiko-eğitim programının sonlandırılmasına dair duygu ve düşüncelerini paylaşmalarını ister. Bu paylaşımlar sonrasında ilk oturumdaki beklentilerine ne oranda ulaşabildiklerini görmek için çözüm odaklı terapide yer alan derecelendirme sorusunu sorar ve beklentilerine 0 ile 10 arasında ne kadar ulaştıklarını ortaklaşa bir şekilde puanlamalarını ister. Verdikleri puan sonucunda o puanı neden verdikleri üzerine değerlendirme yapılır ve 10 puan dışında verdikleri puanlar için puanlarını ne yaparak ya da ne yapsalardı 1 puan arttırabilirlerdi hakkında konuşulur. Ardından grup lideri tarafından program boyunca ele alınan iletişim becerileri, empati, öfke kontrolü, sınırlar ve ilişkiye yönelik beklentiler gibi konular özetlenir. Katılımcıların süreç boyunca kazandıkları farkındalıkların günlük yaşamlarında sürdürülebilmesinin önemi vurgulanır. Oturumun son bölümünde bir

çember oluşturulur ve katılımcılardan grup sürecine ilişkin duygu ve düşüncelerini paylaşmaları istenir. Grup lideri üyelerin grup sürecine katılımlarına ilişkin geri bildirim verir ve program sonlandırılır.

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu psiko-eğitim programının, evli çiftlerin evlilik ilişkilerine yönelik farkındalıklarını artırabilecek, iletişim becerilerini destekleyebilecek ve evlilik yaşam doyumlarına olumlu katkılar sağlayabilecek bir psiko-eğitim programı olduğu düşünülmektedir. Program sürecinde gerçekleştirilen etkinlikler ve aile danışmanlığı kuramları çerçevesinde uygulanan uygulamalar aracılığıyla çiftlerin ilişkilerindeki iletişim örüntülerini, çatışma çözme biçimlerini, beklentilerini ve duygusal ihtiyaçlarını değerlendirebilmelerinin desteklenmesi amaçlanmıştır. İlk oturumda gerçekleştirilen tanışma ve beklenti çalışmaları sayesinde çiftlerin grup sürecine uyum sağlayabilecekleri, programdan beklentilerini ifade edebilecekleri ve yaşam doyumu ile evlilik ilişkisi arasındaki bağlantıya ilişkin farkındalık geliştirebilecekleri düşünülmektedir.

İkinci oturumda gerçekleştirilen beklenti ve ihtiyaç farkındalığı çalışmalarının ise çiftlerin kendi bireysel ve ilişkisel ihtiyaçlarını tanımlamalarına yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Üçüncü oturumda ele alınan iletişim becerileri, etkin dinleme ve ben dili çalışmalarının çiftlerin işlevsel olmayan iletişim örüntülerini fark etmelerine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Özellikle Thomas Gordon yaklaşımına dayalı etkin dinleme çalışmaları ve Virginia Satir'in iletişim örüntülerine ilişkin açıklamalarının, çiftlerin iletişim süreçlerinde empatik anlayışı artırabileceği öngörülmektedir.

Dördüncü oturumda gerçekleştirilen çatışma çözme ve problem çözme çalışmaları aracılığıyla çiftlerin çatışmayı daha işlevsel biçimde yönetebilmelerinin desteklenmesi amaçlanmıştır. Bilişsel Davranışçı Terapi temelli düşünce-duygu-davranış ilişkisi çalışmasının, bireylerin öfke süreçlerinde otomatik düşüncelerini fark etmelerine yardımcı olabileceği değerlendirilmektedir.

Beşinci oturumda uygulanan empati geliştirme çalışmaları ve duygu paylaşımına yönelik etkinliklerin çiftlerin birbirlerinin duygu ve ihtiyaçlarını daha iyi anlayabilmelerine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Beş sevgi dili çalışmasının ise bireylerin eşlerinin duygusal ihtiyaçlarını fark etmelerine ve ilişkilerinde duygusal yakınlığı destekleyen davranışları artırmalarına yardımcı olabileceği öngörülmektedir.

Altıncı oturumda Yapısal Aile Terapisi yaklaşımı doğrultusunda gerçekleştirilen sınır çalışmalarının çiftlerin sağlıklı sınır örüntülerini fark etmelerine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Özellikle geniş aile sınırlarına ilişkin farkındalık geliştirilmesinin, evlilik ilişkilerindeki güven ve bireyselliği destekleyebileceği değerlendirilmektedir.

Yedinci oturumda gerçekleştirilen ilişkiye yönelik beklenti çalışmaları ile çiftlerin evli kalınan süre içerisinde değişen beklentilerini değerlendirebilecekleri düşünülmektedir. "Ben Usta Bir

Ressamım" etkinliğinin bireylerin ilişkilerine yönelik bilişsel çarpıtmalarını ve işlevsel olmayan beklentilerini fark etmelerine yardımcı olabileceği öngörülmektedir.

Sekizinci oturumda gerçekleştirilen değerlendirme çalışmalarının ise katılımcıların program öncesi beklentileri ile süreç sonunda kazandıkları farkındalıkları karşılaştırmalarına olanak sağlayabileceği düşünülmektedir. Çözüm Odaklı Terapi yaklaşımına dayalı derecelendirme sorularının kullanılmasıyla çiftlerin süreçteki gelişimlerini somutlaştırabilecekleri ve ilişkilerini güçlendirmeye yönelik yeni hedefler belirleyebilecekleri değerlendirilmektedir.

4.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Genel olarak değerlendirildiğinde hazırlanan bu psiko-eğitim programının; çiftlerin iletişim becerilerini geliştirmelerine, empatik anlayış kazanmalarına, çatışma çözme becerilerini desteklemelerine, sağlıklı sınırlar oluşturmalarına ve ilişkilerine yönelik beklentilerini daha işlevsel biçimde değerlendirmelerine katkı sağlayabilecek kuramsal temelli bir program olduğu düşünülmektedir.

Program kapsamında kullanılan etkinliklerin ve tekniklerin farklı kuramsal yaklaşımlara dayandırılmış olması, özellikle Bilişsel Davranışçı Terapi, Yapısal Aile Terapisi, Çözüm Odaklı Terapi ve iletişim temelli yaklaşımların birlikte kullanılmasıyla çiftlerin hem bireysel hem ilişkisel farkındalıklarının desteklenmesi hedeflenmiştir.

Programın uygulanması durumunda çiftlerin evlilik ilişkilerinde daha açık iletişim kurabilmeleri, duygu ve ihtiyaçlarını daha işlevsel biçimde ifade edebilmeleri, çatışma durumlarında yapıcı çözüm yolları geliştirebilmeleri ve birbirlerinin duygusal ihtiyaçlarına yönelik farkındalık geliştirebilmeleri beklenmektedir. Bununla birlikte programın evlilik yaşam doyumu üzerinde olumlu etkiler oluşturabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca program sürecinde gerçekleştirilen grup paylaşımlarının çiftlerin yalnız olmadıklarını fark etmelerine, farklı ilişki deneyimlerini gözlemlemelerine ve sosyal destek algılarının güçlenmesine katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak bu psiko-eğitim programının, evli çiftlerin evlilik ilişkilerini güçlendirmelerine ve yaşam doyumlarını desteklemelerine katkı sağlayabilecek önleyici ve geliştirici bir çalışma niteliğinde olduğu düşünülmektedir.

5. KAYNAKÇA

1. Akdağ, F., *Evli bireylerde psikolojik iyi oluşun kök aile ile ilişkiler, benlik saygısı ve evlilik doyumu açısından yordanması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2014

2. Arnett, J. J. Emerging Adulthood: A Theory of Development from the Late Teens Through the Twenties, American Psychologist, 55, 469-480, May, 2000.

3. Arnett, J. J. Learning to Stand Alone: The Contemporary American Transition to Adulthood in Cultural and Historical Context, Human Development, 41, 295-315, 1998.

4. Arnett, J. J. Young People's Conceptions of the Transition to Adulthood, Youth and Society, 29, 1-23, 1997.

5. Arnett, J. J. Conceptions of the Transition to Adulthood Among Emerging Adults in American Ethnic Groups, New Directions in Child and Adolescent Development, 100, 63-75, 2003.

6. Arnett, J. J. Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens Through the Twenties, Oxford University Press, New York, 2004.

7. Bélanger, C., Di Schiavi, M.F., Sabourin, S., Dugal, C., El Baalbaki, G., & Lussier, Y. Self-esteem, Coping Efforts and Marital Adjustment, Europe's Journal of Psychology, 10(4), 660–671, 2014.

8. Canel, A.N., *Ailede Problem Çözme, Evlilik Doyumu ve Örnek Bir Grup Çalışmasının Sınanması,* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.

9. Canel, A.Z., Evlilik ve Aile Hayatı (2. Baskı), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2012.

10. Çağ, P., & Yıldırım, İ. Relational and Personal Predictors of Marital Satisfaction, Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 4(39), 13-23, April,13, 2013.

11. Çelenk, Ö., van de Vijver, F.J.R. What Makes Couples Happy? Marital and Life Satisfaction Among Ethnic Groups in the Netherlands, Journal of Cross-Cultural Psychology, 44(8), 1275–1293, 2013.

12. Diener'in (1984) çalışması APA makale formatına uygun biçimde şu şekilde yazılır:

13. Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542–575.

14. Furman, W. The Emerging Field of Adolescent Romantic Relationships, American Psychological Society, 11, 177-180, October, 2002.

15. Gottman, J.M. Marital Interaction: Experimental Investigations, Academic Press, New York, 1979.

16. Hamamcı, Z., Kalkan, M., Evlilik Öncesi Psikolojik Danışma, Anı Yayıncılık, Ankara, 2021.

17. Hatfield, E. Passionate and Companionate Love. In: Sternberg, R.J., Barnes, M.L. (Eds.), The Psychology of Love, Yale University Press, New Haven and London, p.191-213, 1988.

18. Kabasakal, Z., & Soylu, Y. Evli bireylerin evlilik doyumunun cinsiyet ve eş desteğine göre incelenmesi, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5(4), 208–214, Kasım 2016.

19. Işıloğlu, B., *Anksiyete ve Depresyon Tanısı ile İzlenen Evli Kadınlarda Aile İçi Şiddetin Sosyo-demografik Faktörler, Çift Uyumu ve Hastalıkla İlişkisi*, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, T.C. Sağlık Bakanlığı Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul, 2006.
20. Ketenci, H., *Evlilik doyumunun evlilikte güç algısı ve bağışlayıcılık açısından incelenmesi,* Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2023.
21. Kılıç, M. *Evli Çiftlerde Görülen Ruhsal Belirtiler ile Aile İşlevsellik Düzeyi Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2012.
22. McWhirter, J., & Voltan-Acar, N. Çocukla İletişim, Nüve Yayıncılık, Ankara, 1985.
23. Nazlı, S. Aile Danışmanlığı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2024.
24. Regan, P.C. Close Relationships, Routledge, New York, 2011.
25. Rhyne, D. Bases of Marital Satisfaction Among Men and Women, Journal of Marriage and the Family, 43(4), 941–955, 1981.
26. Seligman, M.E.P., Gerçek Mutluluk (S. Kunt, Çev.), HYB Yayınları, Ankara, 2007.
27. Stone, E., & Shackelford, T.K. Marital Satisfaction, Encyclopedia of Social Psychology (Second Edition), SAGE Publications, Thousand Oaks, CA, 2007.
28. Tezer, E. Evlilik İlişkisinden Sağlanan Doyum: Evlilik Yaşam Ölçeği, Türk Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, 2(7), 1–7, 1996.
29. Yetim, Ü., Toplumdan bireye mutluluk resimleri, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.
30. Yılgör, S. *Üniversite Öğrencilerinin Evlilik Tutumlarının ve Psikolojik Belirtilerinin Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlara Göre İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2020.

ANİ EŞ KAYBI YAŞAYAN BİREYLERE YÖNELİK İLİŞKİ VE YAŞAM DOYUMUNU ARTIRMAYA YÖNELİK GRUP DANIŞMA PROGRAMI

Yüksek Lisans Öğrencisi Berrenur ŞAHİN
Kırıkkale Üniversitesi,
psk.dan.berrenursahin@gmail.com - ORCID ID: 0009-0001-1556-746X

Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra LEVENT
Kırıkkale Üniversitesi,
busralevent2372@gmail.com - ORCID ID: 0009-0002-8367-8978

Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra EKMEKCİOĞLU
Kırıkkale Üniversitesi,
kubraekmekci24@gmail.com - ORCID ID: 0009-0009-1713-3620

Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
Kırıkkale Üniversitesi,
svd.aslan@kku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6544-3302

ÖZET

Ani eş kaybı, bireyin yaşamında derin psikolojik etkiler yaratan travmatik bir deneyim olup, bireyin bilişsel, duygusal ve sosyal uyum süreçlerini önemli ölçüde zorlamaktadır. Bu süreçte bireyler yalnızlık, anlam kaybı, yoğun yas tepkileri ve yaşam doyumunda düşüş yaşayabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, ani ölümle eş kaybı yaşayan bireylerin yas süreçlerini sağlıklı bir şekilde anlamlandırmalarını sağlamak, kayıp sonrası ilişki algılarını yeniden yapılandırmalarında destek olmak ve yaşam doyumlarını artırmaya yönelik yapılandırılmış bir grup danışma programı geliştirmektir. Bu doğrultuda, bütüncül bir yaklaşımla hazırlanan program; Elisabeth Kübler-Ross'un yasın duygusal aşamalarına ilişkin modeli, J. William Worden'ın yas görevleri yaklaşımı, John Bowlby'nin bağlanma kuramı, Bilişsel Davranışçı Terapi ve psikodrama teknikleri temel alınarak oluşturulmuştur. Program, haftada bir oturum olmak üzere toplam sekiz oturumdan oluşmakta olup, her oturum 90 dakika sürmektedir. Grup danışması formatında yürütülen programda katılımcıların duygularını ifade etmeleri, yas sürecine ilişkin farkındalık kazanmaları, kaybettikleri kişiyle olan bağlarını yeniden anlamlandırmaları, işlevsiz düşüncelerini fark ederek yeniden yapılandırmaları ve yeni yaşam rollerine uyum sağlamaları hedeflenmektedir. Ayrıca programın hem grup hem de bireysel danışma süreçlerine uyarlanabilir yapıda olması, alana yönelik uygulamalı bir model sunması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler : Ani eş kaybı; yaşam doyumu; grup danışma programı

A GROUP COUNSELING PROGRAM AIMED AT ENHANCING RELATIONSHIP AND LIFE SATISFACTION FOR INDIVIDUALS WHO HAVE EXPERIENCED SUDDEN SPOUSAL LOSS

Graduate Student Berrenur ŞAHİN
Kırıkkale University
psk.dan.berrenursahin@gmail.com - ORCID ID: 0009-0001-1556-746X

Graduate Student Büşra LEVENT
Kırıkkale University
busralevent2372@gmail.com - ORCID ID: 0009-0002-8367-8978

Graduate Student Kübra EKMEKCİOĞLU
Kırıkkale University
kubraekmekci24@gmail.com - ORCID ID: 0009-0009-1713-3620

Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
Kırıkkale University
svd.aslan@kku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6544-3302

ABSTRACT

Sudden spousal loss is a traumatic life event that creates profound psychological consequences and significantly challenges the individual's cognitive, emotional and social adaptation processes. During this period, bereaved individuals may experience loneliness, loss of meaning, intense grief reactions, and decreased life satisfaction. The aim of this study is to develop a structured group counseling program designed to help individuals who have experienced the sudden death of a spouse to make healthy meaning of their grief process, reconstruct their perceptions of the lost relationship, and enhance their overall life satisfaction. In this context, the program was developed through an integrative framework based on Elisabeth Kübler-Ross's model of the emotional stages of grief, J. William Worden's tasks of mourning approach, John Bowlby's attachment theory, Cognitive Behavioral Therapy (CBT), and psychodrama techniques. The program consists of eight weekly sessions, each lasting 90 minutes. Conducted in a group counseling format, the intervention aims to facilitate emotional expression, increase awareness regarding the grieving process, support participants in reinterpreting their continuing bonds with the deceased spouse, identify and restructure dysfunctional cognitions, and promote adaptation to new life roles following the loss. Furthermore, the program is designed to be adaptable for both group and individual counseling settings, thereby offering a practical and applicable model for the field of grief counseling.

Keywords: Sudden spousal loss; life satisfaction; group counseling program.

1. GİRİŞ

Yaşam boyunca karşılaşılan birçok acı verici kayıp vardır. Eş kaybı ise bireyin yaşamında karşılaşabileceği en zorlayıcı deneyimlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Özel ve eşsiz olan birinin kaybı bireylere yaşamlarının hiçbir zaman eskisi gibi olmayacağını düşündürmekte ve psikolojik dünyalarında değişimler meydana getirmektedir (Bildik, 2013). Özellikle ani ölüm sonucu gerçekleşen eş kayıpları, bireyin yalnızca sevdiği bir kişiyi kaybetmesine değil; aynı zamanda günlük yaşam düzeninin, sosyal rollerinin ve geleceğe ilişkin beklentilerinin de sarsılmasına neden olabilmektedir. Ayrıtten kaybın ani gerçekleşmesi daha travmatik bir etki bırakabilmekte ve süreci daha da zorlaştırabilmektedir. Her kaybın ardından bu değişimlerle yaşamı yeniden düzenlemek, yeni yaşama uyum sağlamak zorlayıcı bir süreçtir (Malkinson, 2009). Özellikle partnerini/eşini kaybetmek hayatta kalanın kısa, orta ve uzun vadede yaşamı üzerinde derin bir etkisi olan travmatik bir deneyim olarak görülmektedir (Bennett, 1997). Bu durum bireyde yoğun yas tepkileri, yalnızlık, anlam kaybı ve yaşam doyumunda azalma gibi çeşitli psikolojik güçlüklerin ortaya çıkmasına yol açabilmektedir (Worden, 2002).

Yaşanılan maddi dünyayı geride bırakmayı ve yok oluşu simgelemesi nedeniyle ölümün kabullenmesi insanlık tarihi boyunca her toplumda zor olduğu bilinmektedir (Aksu & Okçay, 2010; Turhan, 2021). Yas süreci, bireyin kayıp karşısında verdiği doğal ve çok boyutlu bir tepki olarak tanımlanmaktadır. Bireyin eşini kaybetmesinin zorluğuna etki eden faktörler arasında tek faktör yaş değildir; ilişkinin doğası, çevresel faktörler, sosyal yardımın sağlanıp sağlanmaması gibi faktörler de bulunur. Ancak temel olarak eşinin kaybetmek, dul kalmak her yaşta yıkıcı bir deneyimdir (Hardin, 2004)

Ani kayıplar, bireyin kayba hazırlanma fırsatı bulamaması nedeniyle yas sürecini daha karmaşık ve zorlayıcı hale getirebilmektedir. Benzer şekilde ölümün ani ya da beklendik olması (hastalık vb. sebeplerle) (Ball, 1977; Parkes, 1964; Maddison & Viola, 1968) da süreci etkilemektedir. Bu durumda da Parkes (1964), ani yaşanan kaybın sağlık ve uyum sorunlarını artırdığını ortaya koymuştur. Ani ölüm sonrasında bireyler; şok, inkâr, öfke, suçluluk, yoğun özlem ve umutsuzluk gibi duyguları daha yoğun yaşayabilmektedir (Kübler-Ross, 1969). Bunun yanı sıra bireyin günlük işlevselliğinde azalma, sosyal ilişkilerden geri çekilme ve geleceğe yönelik belirsizlik hisleri de görülebilmektedir.

Birincil bir kayıp önemli bir kayıp olayıdır, ölüm gibi (Humphrey, 2017). Eş kaybı yaşayan bireylerde yaşanan bir diğer önemli durum ise bağlanma figürünün kaybıdır. John Bowlby'nin bağlanma kuramına göre bireyler, kendilerini güvende hissettikleri kişilere duygusal bağ geliştirirler (Bowlby, 1980). Eş, yetişkinlik döneminde çoğu birey için temel bağlanma figürlerinden biri olarak görülmektedir. İkincil kayıplar birincil bir kaybın sonucu olan, kişiye ve kaybın meydana geldiği durumlara göre değişen kayıplardır. Eşin ölümü; can yoldaşının, mali güvenliğin, tahmin edilebilir bir geleceğin, cinsel yakınlığın, aile rolünün ve sosyal statünün kaybına neden olabilir (Humphrey, 2017). Bu nedenle eş kaybı yalnızca fiziksel bir ayrılığı değil, aynı zamanda bireyin güven, aidiyet ve destek duygularında da önemli bir kaybı da beraberinde getirmektedir. Kayıp sonrası duygusal deneyimlere bakıldığında, yalnızlık ve

depresyonun, eş kaybı sonrası yas süreciyle birlikte deneyimlenen olumsuz duyguların başında geldiği görülmektedir (Zara, 2011). Umutsuzluk, değersizlik, depresyon, öfke, huzursuzluk, yorgunluk, suçluluk gibi duygular da deneyimlenen diğer duygulardandır (Blanchard, Blanchard & Becker, 1976; Costello & Kendrick, 2000; Hansson & Hayslip, 2000; Ylitalo, Valdimarsdóttir, Onelöv, Dickman & Steineck, 2008; Winter, Lawton, Casten, & Sando, 2000)

Ayrıyeten ani ölümlerin öncesinde herhangi bir uyanı yoktur ve özel bir anlayış ve müdahale gerektirirler. İntihar ölümleri de ani ölüm olarak kabul edilmekle birlikte, kaza, kalp krızi sonucu olan ölümler ve öldürülmeler gibi başka durumların ayrıca tartışılması gerekmektedir (Worden, 2009). Beklenmedik ölümlerin yasını tutmak, ölümün yakın olduğuyla ilgili bir uyarı ya da belirtinin olduğu durumlara göre daha zordur (Parkes, 1995).

Ani ölümlerde çokça görülen bir başka durum ise suçluluk duygusundaki artıştır. Bu duygunun beraberinde bir başkasını suçlama ihtiyacı da gelir. Kaza sonucu ya da öldürülme sonucu gerçekleştiğinde tıbbi ve huhuksal süreçlerle ilgili yaşanan problemler zorlamaktadır. Sürecin normalden daha uzun sürmesi yas sürecine katkı sağlamamaktadır. Bir diğer özellik ise geride kalanların yoğun bir şekilde hissettiği çarezisliktir. Bu durun güç ve düzenemize karşı bir saldırı olarak algılanabilir. Yaşanan bu çaresizlikle birlikte de yoğun öfke ve bunun başkalarından çıkartma isteğiyle de sıklıkla karşılaşılır.

Ani ölümün oluşturduğu sıkıntı bireyde “savaş ya da kaç tepkisine” (fight or fight response) sebep olup ajite depresyonla sonuçlanabilir. Ani ölüm sebebiyle yakınını beklenmedik bir zamanda kaybetmek de bireyde yarım kalmışlık hissi uyandırabilir. Bu da pişmanlık duygusunu beraberinde getirmektedir. Ani ölümle yas danışmanlığı yapan danışmanların müdahelede yarım kalan meseleler üstünde durmması ve bunları tamamlamak için yollar bulması konusunda yardımcı olması gerekebilir.

Ani ölümün son bir özelliği olarak da duruma anlam yükleme/verme ihtiyacıdır. Diğer kayıplarda da “Neden?” sorusu sorulur ama ani ölümlerde bu konuya ilgi daha fazladır. Böyle bir durumda nedenle birlikte bir suçlu da aranır ve bu genellikle Tanrı olur. Ölümün ardından parçaları birleştirmeye çalışan insanların “Tanrı’dan nefret ediyorum” demeleri hiç de nadir değildir (Worden, 2017). Kısaca ani ölüm sonrasında yapılacak müdahale aslında tam bir “krize müdahaledir”.

Kayıp sonrasında yaşanan duygusal deneyimler kültürel olarak farklılık gösterebilir. Toplumun kayıplara, yas sürecine ve ölüm kavramı üzerine gösterdiği tepkiler ve yükledikleri anlam bireyin yas sürecini sağlıklı mı sağlıksız mı geçirdiği konusunda etkilidir. Yas sürecinin sağlıklı şekilde ilerleyebilmesi için bireyin duygularını ifade edebilmesi, kaybı anlamlandırabilmesi ve yaşamına yeniden uyum sağlayabilmesi önem taşımaktadır. Mesela Türkiye’de yapılan çalışmalarda (Arun & Karademir Arun, 2011; Uzunkaya Seçen, 2017) eşini kaybeden kadınların, “dul kadın” etiketi ile yaşadığı zorluklar da ortaya konulmuştur. Bir diğer araştırmada ise eşini kaybeden kadınlar, kadının ev sorumluluğu, çocuk sorumluluğu noktasında erkekten daha avantajlı olduğunu bu nedenle de erkeklerin eşini kaybetmeleri sonrasında daha çok zorluk yaşadıklarını düşündükleri görülmüştür (Uzunkaya Seçen, 2017).

Bu noktada psikolojik danışma süreçleri, bireyin yaşadığı duygusal yükü paylaşabilmesi ve destekleyici bir ortamda yas sürecini deneyimleyebilmesi açısından önemli bir role sahiptir.

Özellikle grup danışması, bireylerin benzer yaşantılara sahip kişilerle bir araya gelerek yalnız olmadıklarını fark etmelerine, duygularını daha rahat ifade etmelerine ve karşılıklı destek geliştirmelerine olanak sağlamaktadır (Yalom & Leszcz, 2005).

Alan yazın incelendiğinde, yas sürecine yönelik çeşitli psikoeğitsel ve terapötik müdahalelerin bulunduğu görülmekle birlikte, ani eş kaybı yaşayan bireylerin ilişki ve yaşam doyumu boyutlarını birlikte ele alan yapılandırılmış grup danışma programlarının sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan bu çalışma kapsamında, ani eş kaybı yaşayan bireylere yönelik ilişki ve yaşam doyumunu artırmayı amaçlayan sekiz oturumluk yapılandırılmış bir grup danışma programı geliştirilmiştir.

Programın hazırlanmasında Elisabeth Kübler-Ross'un yas modeli, J. William Worden'ın yas görevleri yaklaşımı, bağlanma kuramı, Bilişsel Davranışçı Terapi ve psikodrama tekniklerinden yararlanılmıştır. Program ile katılımcıların yas süreçlerini sağlıklı şekilde anlamlandırmaları, duygusal farkındalık geliştirmeleri, kaybettikleri kişiyle olan bağlarını yeniden değerlendirmeleri ve yaşam doyumlarını desteklemeleri hedeflenmektedir.

2. PROGRAMIN YAPISI VE İÇERİĞİ

Bu çalışma kapsamında geliştirilen grup danışma programı, ani eş kaybı yaşayan bireylerin yas süreçlerini sağlıklı şekilde anlamlandırmalarını desteklemek ve yaşam doyumlarını artırmak amacıyla yapılandırılmıştır. Program, grup danışması formatında hazırlanmış olup haftada bir oturum şeklinde planlanmıştır. Toplam sekiz oturumdan oluşan programda her oturum yaklaşık 90 dakika sürmektedir. Grup üyeleri arasındaki etkileşimin ve grup dinamiğinin sağlıklı şekilde oluşabilmesi amacıyla grup büyüklüğünün 6–10 kişi arasında olması önerilmektedir.

Program hazırlanırken yas sürecinin duygusal, bilişsel ve ilişkisel boyutları birlikte ele alınmış ve bu doğrultuda eklektik bir yaklaşım benimsenmiştir. Programın kuramsal temelini Elisabeth Kübler-Ross'un yas modeli, J. William Worden'ın yas görevleri yaklaşımı, John Bowlby'nin bağlanma kuramı, Bilişsel Davranışçı Terapi ve psikodrama teknikleri oluşturmaktadır.

Program sürecinde katılımcıların yas sürecine ilişkin farkındalık geliştirmeleri, duygularını ifade edebilmeleri, kaybettikleri kişiyle olan bağlarını yeniden anlamlandırmaları, işlevsiz düşüncelerini fark ederek yeniden yapılandırmaları ve yeni yaşam rollerine uyum sağlamaları hedeflenmiştir. Bu doğrultuda oturumlarda psikoeğitim, duygu farkındalığı çalışmaları, yapılandırılmış grup paylaşımları, bilişsel yeniden yapılandırma teknikleri ve psikodrama uygulamalarından yararlanılmıştır. Öte yandan Literatürde yeni kayıp yaşayan bireylerle çalışırken grup müdahalelerinin etkili olabileceği belirtilmektedir (Buell & Bevis, 1989; Rognlie, 1989). Grubun kolaylaştırıcılığının güvenli bir bağlanma figürü olarak işlevsel olacağı düşünülmektedir (Hardin, 2004)

2.1 Yas'ın Evreleri

Kübler-Ross (1969); kayıp yaşayan bireylerin yas sürecini, inkâr, öfke, pazarlık, depresyon, kabullenme olarak sıralamaktadır. Ross' a göre, yas sürecinin beş temel aşaması şu şekildedir:

1. İnkâr (Denial): Kişinin kaybı kabul etmediği, sevdiği kişinin ölümünü kabullenememekte ve ölüm olayına inanamamadığı evredir. Bu aşamada kişi, "Hayır, o ölmedi.", "Bu durum gerçek olamaz!" gibi cümleler kullamabilir.

2. Öfke (Anger): Kişi inkâr sürecini daha fazla sürdüremeyeceğini anladığı zaman inkâr durumu yerini öfke, hışım, kıskançlık ve küskünlük duygularına bırakır. Kişi bu evrede 'Neden ben?' sorusuna cevap arar ve başkaları yerine kendisinin bu olayı yaşamasından dolayı derin öfke hisseder. Bu aşamada kişi, "neden bırakıp gitti" ya da "bunu hak etmedim" şeklinde isyanın da eşlik ettiği bir takım cümleleri kurabilir ya da düşünebilir.

3. Pazarlık (Bargaining): Pazarlık aşaması kısa süreliğine de olsa birey için yararlı olabilir. Şayet birey ilk aşamada ölüm gerçeğiyle yüzleşememişse ve ikinci aşamada insanlara ve yaratıcıya karşı öfkelenmişse yaratıcıyla pazarlık aşamasına giderek ölen kişinin yeniden yaşama döneceği inancı geliştirebilir. Bu aşamada kişi, "Allah'ım bana güç ver." "Canımı al ki bu acı geçsin." şeklinde pazarlık içeren cümleler kurabilmektedir. "Keşke…" ile başlayan düşünceler sık görülebilmektedir.

4. Depresyon (Depression): Bu evrede bireyin yaşanan kaybın gerçekliğini tam anlamıyla fark etmeye başladığı ve buna bağlı olarak yoğun duygusal acıyı deneyimlediği süreçtir. Birey sevdiği kişinin kaybına dair yoğun üzüntü duygusu yaşamakta ve depresif tepkiler vermektedir. Bu süreçte bireylerde içine kapanma, yoğun üzüntü ve yalnızlık hissi gibi duygusal tepkiler gözlemlenebilmektedir.

5. Kabullenme (Acceptance): Gerçeğin kabulüyle birlikte, "bundan sonra ne yapabilirim" sorusunun sorulduğu, yeni şartlara uyum sağlanarak hayatın yeniden organize edildiği bir evredir. Bu evre, acının tamamen sona erdiği değil; bireyin kayıpla yaşamayı öğrenmeye başladığı süreci ifade etmektedir. Bu aşamayla beraber kişi, yaşama eskisinden farklı bir bakış açısı geliştirerek devam eder (Gören, 2016).

Bu model, bireylerin yas sürecinde yaşayabilecekleri duygusal tepkilerin anlaşılmasına katkı sağlaması açısından önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

2.2 Yas Sürecine İlişkin Worden'ın Yas Görevleri Yaklaşımı

J. William Worden yas sürecini bireyin pasif biçimde deneyimlediği evrelerden ziyade, aktif olarak tamamlaması gereken görevler üzerinden açıklamaktadır (Worden, 2009). Worden'a göre sağlıklı yas süreci dört temel görevin yerine getirilmesini içermektedir.

1. Kaybın gerçekliğini kabul etmek: İlk görev, bireyin kaybın gerçekliğini bilişsel ve duygusal olarak kabul etmesidir. Kişi başlangıçta inkâr, arama davranışı ya da kaybedilen kişinin geri

döneceğine ilişkin düşünceler yaşayabilmektedir. Özellikle ilk dönemlerde inkâr, arama davranışı ve kaybedilen kişiyi hâlâ yaşıyor gibi hissetme gibi tepkiler görülebilmektedir. Ancak yas sürecinin sağlıklı ilerleyebilmesi için kaybın değiştirelemeyecek bir olgu olduğunu kabullenilmesi gerekmektedir (Worden, 2009).

2. Yasın Acısını Yaşamak ve İşlemek: İkinci görev, yasın oluşturduğu duygusal acının yaşanması ve işlenmesidir. Kayıp sonucunda ortaya çıkan üzüntü, öfke, suçluluk ve yalnızlık gibi duyguların bastırılması ya da yok sayılması yas sürecinin uzamasına neden olabilmektedir. Bu nedenle bireyin kayba ilişkin duygularıyla yüzleşmesi ve bu duyguları ifade edebilmesi önem taşımaktadır (Worden, 2009).

3. Kaybedilene bağları yeniden düzenlemek ve hayata uyum sağlamak: Üçüncü görev, kaybedilen kişinin olmadığı yaşama uyum sağlamaktır. Bu süreçte birey günlük yaşam rollerini yeniden düzenlemekte, yaşamını yeniden yapılandırmaktadır. Aynı zamanda kişinin benlik algısı, yaşam amaçları ve dünyaya ilişkin bakış açısı da bu süreçten etkilenebilmektedir (Worden, 2009).

4. Duygusal enerjiyi yeniden yönlendirmek ve hayata devam etmek: Dördüncü görev ise kaybedilen kişiyi duygusal olarak yeniden konumlandırarak yaşama devam etmektir. Bu görev, kaybedilen kişiyi unutmayı değil; onunla kurulan bağı farklı bir biçimde sürdürürken yaşamla yeniden ilişki kurabilmeyi ifade etmektedir. Birey zamanla yeni ilişkilere, hedeflere ve yaşam deneyimlerine yönelerek hayatını işlevsel biçimde sürdürebilmektedir (Worden, 2009).

2.3 Bağlanma Kuramı

John Bowlby tarafından geliştirilen bağlanma kuramı, bireylerin diğer insanlarla güçlü duygusal bağlar kurma eğiliminde olduklarını ve bu bağların tehdit edilmesi ya da kaybedilmesi durumunda yoğun duygusal tepkiler ortaya çıktığını açıklamaktadır (Bowlby, 1977). Bowlby'e göre bağlanma davranışı yalnızca biyolojik gereksinimlerin karşılanmasına yönelik değildir; aynı zamanda güvenlik ve emniyet ihtiyacına dayanmaktadır. Bu bağlar yaşamın erken dönemlerinde gelişmekte ve bireyin yaşamı boyunca önemini korumaktadır.

Bağlanma kuramı yas sürecinin anlaşılmasında önemli bir kuramsal temel oluşturmaktadır. Bowlby'e göre yas tepkileri, kaybedilen kişiyle yeniden bağ kurma çabasını içeren doğal ve biyolojik temelli tepkilerdir (Bowlby, 1980). Sevilen kişinin kaybı sonrasında görülen arama davranışları, inkâr, öfke, yoğun özlem ve umutsuzluk gibi tepkiler bağlanma ilişkisinin bozulmasına verilen doğal yanıtlar olarak değerlendirilmektedir.

Colin Murray Parkes da Bowlby'nin görüşlerinden etkilenerek yas sürecini bağlanma çerçevesinde açıklamış ve kaybın ardından bireyin kaybedilen kişiyi yeniden kazanma isteğinin evrensel bir tepki olduğunu ifade etmiştir (Parkes, 1972). Bu bağlamda yas, yalnızca duygusal bir tepki değil; aynı zamanda bireyin güvenlik, aidiyet ve bağlanma sisteminin sarsılmasıyla ilişkili bir süreç olarak ele alınmaktadır.

Psikiyatrist George Engel ise yas sürecini psikolojik bir iyileşme süreci olarak değerlendirmiştir. Engel'e göre sevilen bir kişinin kaybı birey üzerinde travmatik bir etki

yaratmakta ve yas süreci, organizmanın yeniden denge kurma çabası olarak görülmektedir (Engel, 1961). Bu doğrultuda yas, normal bir uyum süreci olarak değerlendirilmekte; ancak sürecin sağlıksız ilerlemesi durumunda patolojik bir görünüme dönüşebilmektedir.

2.4 Bilişsel Davranışçı Terapi Yaklaşımı

Aaron T. Beck tarafından geliştirilen Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT), bireylerin yaşadığı duygusal sorunların düşünce, duygu ve davranışlar arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıktığını savunmaktadır (Beck, 1976). Bu yaklaşıma göre bireyin olayları yorumlama biçimi, yaşadığı duygusal tepkileri ve davranışları doğrudan etkilemektedir. Özellikle kayıp sonrasında ortaya çıkan otomatik düşünceler, suçluluk, umutsuzluk ve çaresizlik gibi duygular artış gösterebilmektedir.

Bilişsel Davranışçı Terapi ise bu durumda yas sürecinde görülen işlevsiz düşüncelerin fark edilmesi ve yeniden yapılandırılması konusunda önemli bir rol oynamaktadır. İşlevsiz inançlar kayıp adaptasyonunu bozar (Humphrey, 2017). Kayıp yaşayan bireyler “Onsuz yaşayamam”, “Her şey çok anlamsız”, “Hayatımdaki herkes gidecek”, “Herkesin başına aynı şey gelecek”, “Benim yüzümden böyle oldu”, gibi bilişsel çarpıtmalar geliştirebilmektedir. Ani ölüm durumlarında sık görülen bir başka durum da suçluluk duygusunda artmadır. Suçluluk duygusu aslında her ölümde görülen bir duygudur ancak beklenmedik ölümlerde çok daha fazladır ve "keşke"lerle başlayan cümlelerle ifade edilir. "Keşke tatile yalnız gitmesine izin vermeseydim" ya da "Keşke yanında olsaydım" gibi (Worden, 2017) Bu otomatik düşünceler ise yas sürenin sağlıklı bir şekilde ilerlemesini zorlaştırabilir. Bu düşünceler çoğu zaman bilişsel çarpıtmalar içermekte; felaketleştirme, aşırı genelleme, ya hep ya hiç biçiminde düşünme ve kişiselleştirme gibi işlevsiz bilişsel süreçlerle ilişkilendirilmektedir (Malkinson, 2007). BDT, bireyin bu düşünceleri tanımlamasına, sorgulamasına ve daha işlevsel düşünceler geliştirmesine yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Beck, 2011).

Yas danışmanlığı normal yas sürecinin sağlıklı ve uygun sürede sonlandırılması; ölenle geride kalan arasında tamamlanmamış veya çözümlenmemiş işlerin bitirilmesine ve ölenle vedalaşma konusunda, yardımcı olmaktır. Yas danışmanlığında kullanılan bilişsel davranışçı teknikler arasında yeniden yapılandırma, duygu-düşünce kayıtları, sokratik sorgulama, davranışsal etkinlik planlama, kayıp deneyimi zaman çizelgesi, REI Prosedürü, ilk anılar stratejisi, gevşeme çalışmaları, bağlantı nesneleri ve baş etme becerilerinin geliştirilmesi yer almaktadır.

Yas danışmanlığı, bilişsel-davranışsal bakış açısından hareketle, üç şekilde danışanlara katkı sağlayabilir: (a) Danışanlara yararsız veya işlevsiz inançlarını tanımlayıp, gözden geçirip onları yeniden değ erlendirmelerine yardımcı olmak; (b) kişinin inançları ve kanaatleri ile bunların duygusal ve davranışsal fiziksel sonuçları arasındaki bağ lantıyı ortaya çıkarmak; (c) uyumlayıcı yas tutmayı destekleyen ve yeni alternatifler ortaya koyan inançların gelişimini kolaylaştırmayı içerir (Humphrey, 2017).

Üç tür bilişsel davranışsal stratejinin özellikle yas tutan kişilerin yaşamlarında bir tür öz denetim duygusunu yeniden kazanmalarında faydalı oldukları tespit edilmiştir: Odaklanma, Yeniden Odaklanma ile Düşünce Durdurma ve Tekrarlayıcı Düşünceyle Diyalog (Malkinson,

2007), bu tür stratejileri, kontrol altına alınamayan ve dışsal kaynaklı bir kayıp deneyimini yaşayan kişilerin bir tür içsel kontrolü yeniden kazanmalarını sağlayabilecek en önemli unsurlardan birisi olduklarını vurgulamıştır. Bu teknikler sayesinde bireyin kayıp sonrası yaşamına yeniden uyum sağlaması, günlük işlevselliğini artırması ve duygusal dayanıklılığını güçlendirmesi hedeflenmektedir.

Bireysel Davranışçı Terapi, yas sürecinin tamamen ortadan kaldırılması gereken bir durum olmadığını; bireyin kayba ilişkin düşünce ve duygularını daha sağlıklı biçimde işlemesine yardımcı olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda yaklaşım, bireyin yaşamını yeniden yapılandırmasını ve geleceğe yönelik işlevsel baş etme becerileri geliştirmesini desteklemektedir.

3. GRUP DANIŞMA PROGRAMI OTURUM İÇERİKLERİ

Ani eş kaybı yaşayan bireylere yönelik geliştirilen sekiz oturumluk grup danışma programının ayrıntılı içeriği sunulmaktadır. Oturumlar, yas sürecinin duygusal, bilişsel ve ilişkisel boyutlarını bütüncül biçimde ele alacak şekilde yapılandırılmıştır.

1. Oturum: Tanışma, Grup Kurallarının Oluşturulması ve Psiko-eğitim

İlk oturum, grup üyelerinin birbirleriyle güven ilişkisi geliştirmelerini ve sürece uyum sağlamalarını hedeflemektedir. Oturumda grup lideri tarafından programın amacı, kapsamı ve işleyişi açıklanmakta; gizlilik, gönüllülük ve saygı ilkeleri çerçevesinde grup kuralları birlikte belirlenmektedir. Ardından yas sürecinin normal ve evrensel bir yaşantı olduğu vurgulanarak psiko-eğitim verilir.

Bu oturumda Kübler-Ross'un yas evreleri ve Worden'ın yas görevleri temel alınarak kayıp sonrası yaşantıların normal olduğu çerçevesi sunulmaktadır. Bu oturumda özellikle yas sürecinin "inkâr" evresi ve Worden'ın "kaybın gerçekliğini kabul etme" görevi üzerinde durulmuştur. Ayrıca bağlanma kuramı üzerinden eşin bağlanma figürü olarak önemi açıklanmaktadır. Katılımcıların kendi kayıp deneyimlerine dair ilk paylaşım yapmaları teşvik edilmekte, ancak zorlayıcı duygulara girilmeden güvenli bir başlangıç sağlanmaktadır.

2. Oturum: Kayıp Deneyiminin Yapılandırılması ve Bağlantı Nesneleri

İkinci oturumda bağlanma kuramı ve Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) çerçevesinde ele alınmış olup özellikle Worden'ın "kayıp gerçeğini kabul etme" ve "duygusal süreci yapılandırma" görevlerine odaklanmıştır. Bu oturumda katılımcıların kayıp deneyimlerini daha somut ve yapılandırılmış biçimde ele almaları amaçlanmaktadır. Kayıp Deneyimi Zaman Çizelgesi Tekniği kullanılarak bireylerin kayıp öncesi, kayıp anı ve sonrası süreçleri kronolojik olarak değerlendirmeleri sağlanmaktadır.

Ayrıca bağlantı nesneleri tekniği kullanılarak kaybedilen kişiyle duygusal bağın sembolik olarak sürdürülmesi ele alınmaktadır. Bunun sayesinde kaybedilen kişiyle kurulan bağın sembolik düzeyde sürdürülmesi amaçlanmaktadır. Katılımcılar, kaybedilen kişiyi hatırlatan nesneleri ve bu nesnelerin anlamlarını paylaşmaktadır. Bu süreç, bağlanma kuramı çerçevesinde "bağın kopması değil yeniden düzenlenmesi" olarak ele alınmaktadır.

3. Oturum: Duygusal İfade ve Vedalaşma Süreci

Üçüncü oturumda Worden'ın "yasın acısını yaşama ve işleme" görevi ile Kübler-Ross modelinin "depresyon" evresi temel alınmıştır. Bu oturumun temel odağı bastırılmış duyguların ifade edilmesi ve tamamlanmamış vedalaşmanın çalışılmasıdır. Boş sandalye tekniği kullanılarak katılımcıların kaybettikleri eşlerine doğrudan hitap etmeleri, söylenmemiş duygularını ifade etmeleri ve içsel çatışmalarını dışa vurmaları sağlanmaktadır.

Buna ek olarak mektup yazma tekniği ile katılımcıların kaybedilen kişiye ya da geride kalanlara yönelik duygularını yazılı olarak ifade etmeleri istenmektedir. Bu süreç, Worden'ın "yasın acısını yaşama ve işleme" görevi ile doğrudan ilişkilidir.

4. Oturum: Bilişsel Yeniden Yapılandırma ve İşlevsiz İnançlar

Bu oturumda Bilişsel Davranışçı Terapi yaklaşımı çerçevesinde ele alınmış olup Worden'ın "uyum sağlama" görevine hazırlık niteliği taşımaktadır. Özellikle Bilişsel Davranışçı Terapi yaklaşımı temel alınarak yas sürecinde ortaya çıkan işlevsiz düşünceler ele alınmaktadır. Katılımcıların "Onsuz yaşayamam", "Bu benim suçum" gibi otomatik düşünceleri fark etmeleri sağlanmaktadır. Savunma avukatları tekniği (Humphrey, 2017) kullanılarak suçluluk ve aşırı sorumluluk inançları sorgulanmaktadır. Katılımcılar, kendi düşüncelerine karşı alternatif ve daha işlevsel bakış açıları geliştirmeye yönlendirilmektedir.

5. Oturum: Sosyal Destek ve Davranışsal Aktivasyon

Bu oturumda bağlanma kuramı ve BDT çerçevesinde yapılandırılmış olup Worden'ın "hayata uyum sağlama" görevine odaklanmaktadır. Yas sürecinde sık görülen sosyal geri çekilme ve yalnızlık duygusu ele alınmaktadır. Sosyal desteğin organize edilmesi tekniği ile katılımcıların mevcut sosyal ağlarını fark etmeleri ve yeniden aktive etmeleri sağlanmaktadır.

Ayrıca günlük yaşam aktivitelerinin planlanmasıyla davranışsal aktivasyon çalışmaları yapılmaktadır. Bu süreç, bağlanma kuramı çerçevesinde güvenli ilişkilerin yeniden inşası olarak ele alınmaktadır.

6. Oturum: Suçluluk, Sorumluluk ve İkincil Kazanç

Altıncı oturumda Bilişsel Davranışçı Terapi ve Kübler-Ross'un "öfke" ve "pazarlık" evreleri temel alınmıştır. Yas sürecinde sık görülen suçluluk duyguları ele alınmaktadır. Sorumluluk grafikleri kullanılarak bireylerin yaşanan olaylardaki gerçek sorumluluk düzeylerini değerlendirmeleri sağlanmaktadır.

Ayrıca ikincil kazançla yüzleşme tekniği ile yasın bazı bilinçdışı işlevleri (ilgi görme, korunma ihtiyacı vb.) fark ettirilmektedir. Bu süreç, BDT çerçevesinde bilişsel yeniden değerlendirme ile desteklenmektedir.

7. Oturum: Anlamlandırma ve Terapötik Ritüeller

Bu oturumda kaybın anlamlandırılması hedeflenmektedir. Ve bağlanma kuramı ve Worden'ın "duygusal bağı yeniden düzenleme" görevine odaklanmaktadır. Terapötik ritüeller (anma

etkinlikleri, sembolik davranışlar) kullanılarak kayıpla sağlıklı bir bağ kurulması desteklenmektedir.

Ayrıca mektup tekniklerinin devamı ile duygusal tamamlanma süreci güçlendirilmektedir. Bu oturum Worden'ın "duygusal enerjiyi yeniden yönlendirme" görevi ile ilişkilidir. Bu süreç, yasın patolojik olmayan biçimde yeniden düzenlenmesini destekleyen bir anlamlandırma çalışması olarak ele alınmıştır.

8. Oturum: Kapanış, Gelecek Yönelimi ve Yaşam Doyumu

Son oturumda Worden'ın "hayata yeniden uyum sağlama" görevi ve Bilişsel Davranışçı Terapi yaklaşımı temel alınmıştır. Programın genel değerlendirmesi yapılmakta ve grup süreci sonlandırılmaktadır. Katılımcılardan bilgelik günlükleri aracılığıyla yas sürecinden öğrendiklerini ve yaşamlarına dair farkındalıklarını yazmaları istenmektedir.

Ayrıca geleceğe yönelik beklentiler ele alınarak yaşamın yeniden yapılandırılması desteklenmektedir. Bu oturum, Worden'ın "hayata yeniden uyum sağlama" görevinin tamamlanması niteliğindedir

Program, yas sürecinin yalnızca duygusal bir tepki olarak değil, aynı zamanda bilişsel, davranışsal ve ilişkisel yeniden yapılanmayı içeren çok boyutlu bir süreç olarak ele alınması gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Bu doğrultuda müdahale, bireylerin kayıp gerçeğini kabul etmeleri, duygusal acıyı işlemeleri, kaybedilen kişiyle ilişkilerini yeniden düzenlemeleri ve yaşamlarına işlevsel biçimde uyum sağlamalarını desteklemeyi hedeflemektedir.

Tablo 2. Oturumların Kuramsal Temeli, Kullanılan Teknikler, Amaç ve Kazanımlar

Oturum	Kuramsal Temel	Teknik / Etkinlik	Amaç	Kazanım
1. Oturum: Tanışma ve Psiko-eğitim	Kübler-Ross Yas Modeli, Worden Yas Görevleri, Bağlanma Kuramı	Grup kurallarının belirlenmesi, psiko-eğitim, kayıp ve yasın normalleştirilmesi	Katılımcıların grup sürecine uyum sağlaması ve yas sürecine ilişkin temel farkındalık geliştirmesi	Grup güveninin oluşması, yas sürecinin doğal bir süreç olarak kabul edilmesi
2. Oturum: Kayıp Deneyiminin Yapılandırılması	Bağlanma Kuramı, BDT	Kayıp Deneyimi Zaman Çizelgesi Tekniği, Bağlantı Nesneleri	Kayıp sürecinin bilişsel olarak yapılandırılması ve bağın sembolik olarak sürdürülmesi	Kayıp deneyiminin bütüncül biçimde anlamlandırılması, duygusal

				tetikleyicilerin fark edilmesi
3. Oturum: Duygusal İfade ve Vedalaşma	Worden (Yas Görevleri), Psikodrama	Boş Sandalye Tekniği, Mektup Teknikleri (kaybedilene yazma)	Bastırılmış duyguların ifade edilmesi ve tamamlanmamış vedalaşmanın çalışılması	Duygusal boşalımın sağlanması, kayıpla sembolik vedalaşmanın gerçekleşmesi
4. Oturum: Bilişsel Yeniden Yapılandırma	Bilişsel Davranışçı Terapi (Beck)	Savunma Avukatları Tekniği, bilişsel yeniden yapılandırma, otomatik düşünce analizi	İşlevsiz düşüncelerin fark edilmesi ve alternatif düşünce geliştirilmesi	Bilişsel çarpıtmaların azalması, daha işlevsel düşünce sisteminin geliştirilmesi
5. Oturum: Sosyal Destek ve Davranışsal Aktivasyon	BDT, Bağlanma Kuramı	Sosyal Desteğin Organize Edilmesi, davranışsal aktivasyon çalışmaları	Sosyal izolasyonun azaltılması ve destek sistemlerinin güçlendirilmesi	Sosyal ilişkilerin yeniden aktive edilmesi, yalnızlık hissinin azalması
6. Oturum: Sorumluluk ve İkincil Kazanç Çalışması	BDT, Kübler-Ross (suçluluk ve öfke evresi)	Sorumluluk Grafikleri, İkincil Kazançla Yüzleşme	Suçluluk duygularının yeniden değerlendirilmesi ve işlevsiz kazançların fark edilmesi	Suçluluk algısında azalma, gerçekçi sorumluluk değerlendirmesi
7. Oturum: Anlamlandırma ve Terapötik Ritüeller	Bağlanma Kuramı, Worden	Terapötik Ritüeller, Mektup Tekniklerinin devamı, sembolik vedalaşma etkinlikleri	Kaybın anlamlandırılması ve bağın yeniden yapılandırılması	Kayıpla sağlıklı bağın sürdürülmesi, anlam oluşturma becerisinin gelişmesi

8. Oturum: Kapanış ve Yaşam Yönelimi	Worden (yeniden uyum), BDT	Bilgelik Günlükleri, geleceğe yönelik beklentilerin yazılmas	Yaşam doyumunun artırılması ve geleceğe yönelik hedeflerin yapılandırılması	Psikolojik esnekliğin artması, yaşamın yeniden yapılandırılması

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Ani eş kaybı, bireyin yaşamında yalnızca sevdiği bir kişiyi kaybetmesi anlamına gelmemekte, aynı zamanda alışılmış yaşam düzeninin, günlük rutinlerin, gelecek planlarının ve birçok yaşam rolünün de değişmesine neden olabilmektedir. Özellikle kaybın ani gerçekleşmesi, bireyin bu sürece hazırlıksız yakalanmasına yol açmakta ve yas sürecini daha karmaşık hale getirebilmektedir. Bu süreçte bireylerde yoğun özlem, yalnızlık, çaresizlik, öfke, suçluluk, sosyal geri çekilme ve yaşam doyumunda azalma gibi çeşitli duygu ve tepkiler görülebilmektedir. Bu nedenle ani eş kaybı yaşayan bireylerin duygusal süreçlerini sağlıklı şekilde ifade edebilmeleri ve destekleyici bir ortamda paylaşımda bulunabilmeleri önemli görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında geliştirilen grup danışma programı ile bireylerin yas süreçlerini daha sağlıklı şekilde anlamlandırmaları, kayıp sonrasında yaşadıkları duygu ve düşünceleri fark etmeleri, yaşama yeniden uyum sağlamaya yönelik beceriler geliştirmeleri ve yaşam doyumlarını desteklemeleri amaçlanmıştır. Program oluşturulurken Elisabeth Kübler-Ross'un yas modeli, Worden'ın yas görevleri yaklaşımı, Bowlby'nin bağlanma kuramı, Bilişsel Davranışçı Terapi ve psikodrama tekniklerinden yararlanılmıştır. Program sürecinde bireylerin kayıpla birlikte değişen yaşam rollerini fark etmeleri, kaybettikleri kişiyle olan bağlarını yeniden anlamlandırmaları ve işlevsiz düşüncelerini yeniden değerlendirmeleri hedeflenmiştir.

Oturumlar içerisinde gerçekleştirilen yapılandırılmış grup paylaşımlarının, bireylerin kendilerini daha anlaşılmış hissetmelerine ve yalnız olmadıklarını fark etmelerine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Benzer kayıp yaşantılarına sahip bireylerin bir araya gelmesinin, grup üyelerinde aidiyet duygusunu destekleyebileceği ve sosyal destek algısını güçlendirebileceği öngörülmektedir. Bunun yanında duygu farkındalığı çalışmaları, bilişsel yeniden yapılandırma etkinlikleri ve psikodrama uygulamaları aracılığıyla bireylerin duygularını ifade etme becerilerinin desteklenmesi amaçlanmıştır.

Grup sürecinin değerlendirilmesi, grup liderinin oturum sürecindeki gözlemleri ve grup üyelerinin öz değerlendirmeleri doğrultusunda yapılacaktır. Son oturumda grup üyelerine açık uçlu sorular yöneltilerek süreç boyunca yaşadıkları değişimler, yas sürecine ilişkin farkındalıkları, sosyal ilişkilerindeki değişimler ve yaşamlarına dair düşüncelerindeki farklılaşmalar ele alınacaktır. Ayrıca grup üyelerinin program sürecine ilişkin görüşlerinin ve önerilerinin alınmasının da programın değerlendirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Eş kaybı, bireyin yaşamında derin psikolojik, sosyal ve duygusal etkiler bırakan en zorlayıcı yaşantılardan biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle ani ölüm sonucunda yaşanan eş kayıplarında bireyler, kayba hazırlık fırsatı bulamadıkları için yoğun yas tepkileri yaşayabilmekte ve yaşamlarına yeniden uyum sağlama konusunda çeşitli güçlüklerle karşılaşabilmektedir. Bu süreçte yalnızlık, umutsuzluk, anlam kaybı, sosyal ilişkilerden uzaklaşma ve yaşam doyumunda azalma gibi durumlar görülebilmektedir. Yaşanan bu güçlükler, ani eş kaybı yaşayan bireylere yönelik psikolojik destek çalışmalarının önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma kapsamında geliştirilen yapılandırılmış grup danışma programının, bireylerin yas süreçlerini daha sağlıklı şekilde anlamlandırmalarına, duygularını ifade etmelerine ve kayıp sonrasında değişen yaşam rollerine uyum sağlamalarına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Programın aynı zamanda bireylerin sosyal destek algılarını güçlendirmesine, yaşadıkları duyguların evrensel ve anlaşılabilir olduğunu fark etmelerine ve yaşam doyumlarını desteklemelerine yardımcı olabileceği öngörülmektedir. Grup ortamında gerçekleştirilen paylaşımların bireylerin kendilerini daha güvende ve anlaşılmış hissetmelerini destekleyebileceği düşünülmektedir.

Alanyazın incelendiğinde yas sürecine yönelik farklı psikoeğitim ve grup danışma çalışmalarının bulunduğu görülmekle birlikte, ani eş kaybı yaşayan bireylerin ilişki ve yaşam doyumlarını birlikte ele alan yapılandırılmış grup danışma programlarının sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu nedenle hazırlanan programın uygulama temelli bir model sunması açısından alana katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca programın hem grup danışması hem de bireysel psikolojik danışma süreçlerinde kullanılabilecek şekilde yapılandırılmış olması, farklı uygulama alanlarına uyarlanabilmesine olanak sağlayabilecektir.

Mevcut çalışma, kuramsal temellere dayalı bir program geliştirme çalışması niteliği taşımaktadır. İlerleyen araştırmalarda programın farklı örneklem grupları üzerinde uygulanması, etkililiğinin deneysel çalışmalarla incelenmesi ve uzun vadeli etkilerinin değerlendirilmesi önerilmektedir. Bununla birlikte yas sürecine yönelik geliştirilecek psikolojik danışma programlarında sosyal destek, bağlanma, yaşam doyumu ve duygusal uyum gibi değişkenlerin birlikte ele alınmasının alana katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Aksu, T., & Okçay, H. (2010). Yaşam dönemlerine göre ölüm algısı ve hemşirelik yaklaşımı. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 5*(14), 113–126.
2. Arun, Ö., & Karademir Arun, B. (2011). Türkiye'de yaşlı kadının en büyük sorunu: Dulluk. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 10*(4), 1515–1527.
3. Ball, J. F. (1977). Widow's grief: The impact of age and mode of death. *Omega, 7*(4), 307–333.

4. Beck, A. T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. International Universities Press.
5. Bildik, T. (2013). Ölüm, kayıp, yas ve patolojik yas. *Ege Tıp Dergisi, 52*(4), 223–229.
6. Blanchard, G., Blanchard, E., & Becker, T. (1976). The young widow: Depressive symptomatology throughout the grief process. *Psychiatry, 39,* 394–399.
7. Bowlby, J. (1977). *The making and breaking of affectional bonds*. Tavistock.
8. Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Loss, sadness and depression*. Basic Books.
9. Buell, J. S., & Bevis, J. (1989). Bereavement groups in the hospice program. *The Hospice Journal, 5*(1), 107–118.
10. Corey, G. (t.y.). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları* (8. baskı). Mentis Yayınları.
11. Engel, G. L. (1961). Is grief a disease? A challenge for medical research. *Psychosomatic Medicine, 23,* 18–22.
12. Gören, A. B. (2016). Engelli çocuğa sahip annelerde yas süreci. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 20*(1), 225–244.
13. Hardin, S. B. (2004). *Working with bereavement groups: A handbook for practitioners*. Routledge.
14. Hardin, M. P. (2004). *Narratives of a grief experience: Widows' perspectives on an ongoing grief support group* (Doctoral dissertation, Texas Tech University).
15. Humphrey, K. M. (2017). *Kayıp ve yas için danışmanlık becerileri* (F. Tanhan, Çev. ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
16. Kübler-Ross, E. (1969). *On death and dying*. Macmillan.
17. Kübler-Ross, E., & Kessler, D. (2004). *On grief and grieving: Finding the meaning of grief through the five stages of loss*. Scribner.
18. Malkinson, R. (2007). *Cognitive grief therapy: Constructing a rational meaning to life following loss*. Norton.
19. Malkinson, R. (2009). *Bilişsel yas terapisi: Bir yakınını kaybettikten sonra yaşamın anlamını yeniden yapılandırma* (S. N. Akbaş, Çev.). HYB Yayıncılık.
20. Parkes, C. M. (1964). Effects of bereavement on physical and mental health. *British Medical Journal, 2*(5404), 274–279.
21. Parkes, C. M. (1972). *Bereavement: Studies of grief in adult life*. International Universities Press.
22. Parkes, C. M. (1995). *Bereavement: Studies of grief in adult life* (3rd ed.). Routledge.
23. Pulat, F., Akyüz, G., & Akçakaya, Ü. (2019). Yas bahçesinde beş gün: Levlâ'nın hikâyesi (bir borderline kişilik yapılanmasının yas süreci). *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, 2*(3), 1–13.
24. Uzunkaya Seçen, H. K. (2017). *Türkiye'de boşanma ve eş kaybı bağlamında dul kadın algısı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
25. Worden, J. W. (2009). *Yas danışmanlığı ve yas terapisi* (B. Öncü, Çev.). Springer Publishing Company.

26. Worden, J. W. (2018). *Grief counseling and grief therapy: A handbook for the mental health practitioner* (5th ed.). Springer Publishing Company.
27. Yalom, I. D., & Leszcz, M. (2005). *The theory and practice of group psychotherapy* (5th ed.). Basic Books.
28. Yıldırım, T. B., Mutlu, S., Çağdaş, A., & Kızılkaya, M. (2022). Eş kaybı yaşayan yaşlıların ölüme ilişkin görüşlerinin belirlenmesi: Nitel bir araştırma. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(2), 22–35. https://doi.org/10.30803/adusobed.1134565
29. Zara, A. (2011). *Kayıplar, yas tepkileri ve yas süreci*. http://www.aytenzara.com/wpcontent/uploads/2012/02/Kay%C4%B1plar-Yas-Tepkileri-ve-Yas-S%C3%BCreci.pdf

ORTA YAŞLILIKTA ROL ESNEKLİĞİ VE SOSYAL BAĞLANMAYI GELİŞTİRMEYE YÖNELİK KABUL VE KARARLILIK TERAPİSİ (ACT) TEMELLİ GRUP DANIŞMANLIĞI PROGRAMI

Yüksek Lisans Öğrencisi Berrenur ŞAHİN
Kırıkkale Üniversitesi,
psk.dan.berrenursahin@gmail.com - 0009-0001-1556-746X

Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşegül KARAKUŞ
Kırıkkale Üniversitesi,
aysegul.krks46@gmail.com- 0009-0001-1556-746X

Yüksek Lisans Öğrencisi Emre DEMİRBAŞ
Kırıkkale Üniversitesi,
emredemirbas49@gmail.com - 0009-0008-2064-3069

Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
Kırıkkale Üniversitesi,
svd.aslan@kku.edu.tr - 0000-0001-6544-3302

ÖZET

Orta yaşlılıkta dönemi (45–65 yaş), bireylerin yaşam rollerinde önemli değişimlerin yaşandığı, sosyal ilişkilerin yeniden yapılandığı ve yalnızlık duygusunun artabildiği kritik bir gelişim evresidir. Bu dönemde emeklilik, çocukların evden ayrılması ve sosyal çevrenin daralması gibi faktörler bireylerde rol kaybı, sosyal izolasyon ve durgunluk riskini artırabilmektedir. Bu araştırmanın amacı, orta yaşlı bireylerde rol esnekliğini artırmak ve yalnızlık düzeyini azaltmak amacıyla Acceptance and Commitment Therapy temelli yapılandırılmış bir grup danışmanlığı programı geliştirmektir. Program, haftada bir oturum olmak üzere toplam 8 oturumdan oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Programın kuramsal temelini Kabul ve Kararlılık Terapisi ACT oluşturmakta olup, kabul, psikolojik esneklik, bilişsel ayrışma, değerler, anda olma ve kararlı eylem süreçleri merkeze alınmıştır. Bununla birlikte program, gelişimsel bağlamda rol kazanımı ve üretkenlik süreçlerini açıklamak amacıyla Erik Erikson'un psikososyal gelişim kuramından; işlevsel olmayan düşüncelerin yeniden yapılandırılması ve davranışsal aktivasyon süreçleri için Bilişsel Davranışçı Terapi'den; kişilerarası ilişkiler ve rol geçişlerinin ele alınmasında ise kişilerarası yaklaşımlardan yararlanmaktadır. Ayrıca programda psikodrama ve deneyimsel öğrenmeye dayalı etkinliklere yer verilerek katılımcıların aktif katılımı desteklenmektedir. Geliştirilen bu programın, orta yaşlı bireylerde yalnızlık düzeyini azaltması, rol iyimserliğini arttırması ve psikolojik esnekliği güçlendirmesi beklenmektedir. Programın hem grup hem de bireysel psikolojik danışma süreçlerine uyarlanabilir nitelikte olması, uygulayıcılar açısından işlevsel bir müdahale modeli sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, orta yetişkinlik dönemine yönelik psikoeğitim programlarının geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta yetişkinlik, yalnızlık, rol esnekliği, kabul ve kararlılık terapisi, psikolojik esneklik, sosyal bağlanma, grup danışmanlığı, psikoeğitim programı

ABSTRACT

Middle adulthood (45–65 years) is a critical developmental stage characterized by substantial changes in life roles, the restructuring of social relationships, and an increased risk of loneliness. During this period, factors such as retirement, children leaving home, and the narrowing of social networks may contribute to role loss, social isolation, and stagnation. The aim of this study is to develop a structured group counseling program based on Acceptance and Commitment Therapy (ACT) to enhance role flexibility and reduce loneliness among middle-aged adults. The program is designed as an eight-session intervention conducted on a weekly basis. Its theoretical framework is grounded primarily in ACT, emphasizing the core processes of acceptance, psychological flexibility, cognitive defusion, values clarification, present-moment awareness, and committed action. In addition, the program incorporates Erik Erikson's psychosocial development theory to conceptualize role acquisition and generativity processes in middle adulthood; Cognitive Behavioral Therapy (CBT) techniques for restructuring dysfunctional cognitions and promoting behavioral activation; and interpersonal approaches for addressing relationship patterns and role transitions. Furthermore, psychodrama and experiential learning activities are integrated into the program to encourage active participant engagement. It is anticipated that the proposed intervention will reduce loneliness, strengthen psychological flexibility, and enhance role optimism and adaptive functioning among middle-aged adults. The program is also designed to be adaptable for both group and individual counseling settings, thereby offering a practical intervention model for mental health practitioners. In this respect, the study aims to contribute to the development of psychoeducational programs targeting the middle adulthood period.

Keywords: middle adulthood, loneliness, role flexibility, Acceptance and Commitment Therapy, psychological flexibility, social connectedness, group counseling, psychoeducational program.

1. GİRİŞ

Orta yaşlılık dönemi bireyin yaşamında psikolojik, biyolojik ve sosyal değişimlerin yoğun olarak yaşandığı önemli gelişim dönemlerinden biridir. Acar ve Kılınç'a (2021) göre bu dönem sınırları kesin olmamakla birlikte 40-65 yaş arası olan dönemi kapsamaktadır. Bireyler bu dönemde; ebeveynlik rollerindeki değişimler, çocukların evden ayrılması, kariyer süreçleri, yaşlanan ebeveynlerin bakım sorumluluğu ve emekliliğe hazırlık gibi çeşitli yaşam olaylarıyla karşı karşıya kalabilmektedirler. Yaşadıkları fiziksel, zihinsel, psikososyal, psikolojik, sosyal değişimlerin getirdiği uyum sorunlarıyla da karşılaşabilmektedirler. Yaşamda meydana gelen bu değişimler bireyin mevcut rollerini yeniden değerlendirmesine ve yeni koşullara uyum sağlamasına sebep olmaktadır.

Orta yaşlılık döneminde bireyin bu değişen yaşam koşullarına uyum sağlayabilmesi için de rol esnekliği önemli bir kavram olarak öne çıkar. Bu bakımdan orta yetişkinlik döneminde birey, yaşam yapısında bir yapı kurma veya bir yapıyı değiştirme örüntüsünü sergileyebilmektedir (Levinson 1986, 1996).
Rol esnekliği, bireyin farklı yaşam rollerine uyum sağlayabilme, değişen sorumlulukları yönetebilme ve yeni durumlara psikolojik olarak uyarlanabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Duygusal deneyimler açısından psikolojik esneklik, yaşanan durum ve deneyimle uyumlu eşleşme yeteneği olarak ifade edilebilir (Fujimura ve Okanoya, 2012). Rol esnekliğinin düşük olması bireylerde stres, uyum güçlüğü ve psikolojik iyi oluşta azalma gibi olumsuz sonuçlara sebep olabilir. Psikolojik esneklik düzeyi düşük kişilerin kullandıkları başa çıkma becerileriyle, kendilerine ve başkalarına zarar verme ihtimalleri olduğu; psikolojik esneklik düzeyi yüksek olanlarınsa negatif duygularını düzenlemede daha başarılı oldukları söylenebilir (Uygur, 2018). Bu nedenle bireyin yaşamındaki değişimlere uyum sağlayabilmesi açısından rol esnekliğinin desteklenmesi önem taşımaktadır.

Bununla birlikte sosyal bağlanma da orta yaşlılık döneminde psikolojik iyi oluşu etkileyen önemli değişkenlerden birisidir. Sosyal bağlanma; bireyin aidiyet hissetmesi, kişilerarası ilişkiler kurabilmesi ve sosyal kaynaklarını etkin şekilde kullanabilmesi ile ilişkilidir. Doğduktan sonraki ilk günlerden itibaren sosyal etkileşimlere eğilimliyiz ve hayat boyunca bu sosyal etkileşimleri aramaya devam ediyoruz (Harmon-Jones ve Winkielman, 2007). Bu dönemde de yaşanan rol değişimleri ve yaşam geçişleri bireylerin sosyal ilişkilerini etkileyebilmektedir. Güçlü sosyal bağların ise yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık, duygusal iyi oluş ve rol esnekliği üzerinde olumlu etkileri olduğu belirtilmektedir. Yaşam doyumu ise kişinin yaşamdan bilişsel bir doyum duygusu alması, hayatını ve yaşam koşullarını yargılarına göre değerlendirmesi olarak tanımlanabilir (Diener ve Suh, 1997).

Psikolojik esnekliği temel alan yaklaşımlar, bireylerin yaşam geçişlerine uyum sağlamalarında etkili müdahaleler arasında değerlendirilmektedir. İnsanların yaşananları olduğu şekilde kabul ederek hayatlarına devam etmesine önem veren Kabul ve Adanmışlık Teorisi (Acceptance and Commitment Theory - ACT) Bilişsel Terapilerin 3. dalga yaklaşımı içinde yer alır (Hayes ve diğ., 2006). Bu yaklaşımlardan biri olan Kabul ve Adanmışlık Terapisi (ACT), bireyin zorlayıcı düşünce ve duygularıyla mücadele etmek yerine onları kabul ederek değerleri doğrultusunda anlamlı bir yaşam sürmesini hedeflemektedir. 1986 yılında Steven Hayes tarafından geliştirilen Kabul ve Adanmışlık Terapisi temel sorunlarla baş etmede psikolojik esnekliği arttırmayı hedef alır (Hayes ve Wilson, 1994). ACT yaklaşımı; kabul etme (acceptance), bilişsel ayrışma (defusion-fusion), anda olma (mindfulness), kaynaşma, bağlamsal benlik (self as context), değerlere odaklanan eylemler (commited action) ve kararlı davranış geliştirme gibi süreçler aracılığıyla psikolojik esnekliği artırmayı amaçlamaktadır. Bu unsurlar bir prizmanın yüzlerini oluşturur ve psikolojik esneklik prizmanın kendisini temsil eder (Kırca ve Ekşi, 2020). Bu yönüyle ACT'nin orta yaşlı bireylerin rol değişimlerine uyum sağlamalarında ve sosyal bağlarını güçlendirmelerinde işlevsel bir yaklaşım olabileceği düşünülmektedir.

Bu doğrultuda bu çalışmada, orta yaşlı bireylerde rol esnekliği ve sosyal bağlanmayı geliştirmeye yönelik ACT temelli bir grup danışmanlığı programı geliştirilmesi amaçlanmıştır. Programın bireylerin psikolojik esnekliklerini artırarak yaşam geçişlerine uyum sağlamalarına ve sosyal ilişkilerini güçlendirmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. PROGRAMIN YAPISI VE İÇERİĞİ

Bu çalışma kapsamında orta yaşlı bireylerin rol esnekliği ve sosyal bağlanma düzeylerini desteklemeye yönelik Kabul ve Adanmışlık Terapisi (ACT) temelli bir grup danışmanlığı programı hazırlanmıştır. Programın temel amacı, orta yaşlılık döneminde yaşanan rol değişimlerine uyum sağlamayı desteklemek, bireylerin psikolojik esnekliklerini artırmak ve sosyal ilişkilerini güçlendirmektir.

Hazırlanan programın hedef kitlesini 40-65 yaş aralığında bulunan orta yaşlı bireyler oluşturmaktadır. Programın grup danışmanlığı formatında yürütülmesi planlanmış olup oturumların haftada bir kez gerçekleştirilmesi ve her oturumun yaklaşık 90 dakika sürmesi öngörülmüştür. Grup sürecinin bireylerin yaşantı paylaşımını desteklemesi, sosyal etkileşimi artırması ve aidiyet duygusunu güçlendirmesi hedeflenmiştir.

2.1. Programın Kuramsal Temeli

Hazırlanan grup danışmanlığı programının kuramsal temelini Kabul ve Adanmışlık Terapisi (Acceptance and Commitment Therapy- ACT) yaklaşımı oluşturmaktadır. ACT, bireylerin olumsuz duygu ve düşüncelerini tamamen ortadan kaldırmayı hedeflemek yerine, bu yaşantılarla daha esnek bir ilişki kurmalarını ve yaşamlarını kişisel değerleri doğrultusunda sürdürebilmelerini amaçlayan üçüncü dalga bilişsel davranışçı terapi yaklaşımlarından biridir. ACT yaklaşımının temel amacı psikolojik esnekliğin geliştirilmesidir. Psikolojik esneklik; bireyin içinde bulunduğu anın açık ve farkında olması, yaşadığı zorlayıcı duygu ve düşünceleri kabul edebilmesi ve kendi değerleri doğrultusunda davranışlarını sürdürebilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Orta yaşlılık dönemi bireylerin yaşamlarında önemli rol değişimlerinin yaşandığı bir gelişim dönemidir. Bu dönemde ebeveynlik rollerinin değişmesi, çocukların evden ayrılması, kariyer süreçleri, emekliliğe hazırlık, yaşlanan ebeveynlerin bakım sorumluluğu ve sosyal ilişkilerde meydana gelen dönüşümler bireylerin psikolojik uyum süreçlerini etkileyebilmektedir. Yaşam geçişleri sırasında bireylerin katı düşünce örüntüleri geliştirmeleri, geçmiş yaşantılara takılı kalmaları ya da geleceğe yönelik kaygılar yaşamaları psikolojik esnekliği azaltabilmektedir. Bu durum bireylerin değişen yaşam rollerine uyum sağlamalarını güçleştirebilmekte ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir.

ACT yaklaşımının temel süreçlerinden biri olan kabul, bireyin zorlayıcı duygu ve düşüncelerle mücadele etmek yerine bu yaşantılara açık bir tutum geliştirmesini amaçlamaktadır. Orta yaşlılık döneminde bireylerin yaşadıkları kayıp, değişim ve belirsizliklerle baş etmelerinde kabul sürecinin önemli olduğu düşünülmektedir. Program kapsamında bireylerin olumsuz

yaşantılarından kaçınmak yerine bu yaşantıları fark etmelerine ve kabul etmelerine yönelik etkinliklere yer verilmesi planlanmıştır.

Programın bir diğer temel bileşeni bilişsel ayrışma sürecidir. Bilişsel ayrışma, bireyin düşüncelerini mutlak gerçeklik olarak değerlendirmek yerine onları yalnızca zihinsel yaşantılar olarak fark etmesini ifade etmektedir. Özellikle orta yaşlılık döneminde bireylerin "Artık geç kaldım", "Eski rollerimi kaybediyorum" ya da "Yalnız kalacağım" gibi katı düşüncelere sahip olabilecekleri düşünülmektedir. Program kapsamında bu düşüncelerin fark edilmesine ve bireylerin düşünceleriyle daha esnek bir ilişki kurmalarına yönelik çalışmalar planlanmıştır.

ACT yaklaşımında önemli yer tutan bir diğer süreç ise değerlerin fark edilmesidir. Değerler, bireyin yaşamında anlamlı ve önemli bulduğu yaşam yönelimlerini ifade etmektedir. Orta yaşlılık döneminde bireylerin yaşam amaçlarını yeniden değerlendirme eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu doğrultuda programda katılımcıların aile ilişkileri, sosyal yaşam, kişisel gelişim ve yaşam doyumu gibi alanlardaki değerlerini fark etmelerine yönelik etkinliklere yer verilmiştir.

Programın kuramsal yapısında kararlı davranış geliştirme süreci de önemli bir yer tutmaktadır. Kararlı davranış, bireyin belirlediği değerler doğrultusunda yaşamında somut adımlar atabilmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda program kapsamında bireylerin sosyal ilişkilerini güçlendirmelerine, yaşam geçişlerine uyum sağlamalarına ve psikolojik esnekliklerini artırmalarına yönelik davranışsal çalışmalar planlanmıştır.

Hazırlanan programda ACT yaklaşımının temel süreçleri grup danışmanlığı ilkeleriyle birlikte ele alınmıştır. Grup ortamının bireylerin yaşantı paylaşımında bulunmalarına, sosyal destek algılarını güçlendirmelerine ve aidiyet duygusu geliştirmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan ACT temelli grup danışmanlığı programının orta yaşlı bireylerin rol esnekliği ve sosyal bağlanma düzeylerini desteklemede işlevsel bir müdahale modeli olabileceği öngörülmektedir.

2.2. Oturum İçerikleri

Program toplam sekiz oturumdan oluşacak şekilde yapılandırılmıştır. Her oturum belirli kazanımlar doğrultusunda hazırlanmış olup katılımcıların psikolojik esnekliklerini ve sosyal bağlanma düzeylerini desteklemeye yönelik etkinlikler planlanmıştır.

Program toplam sekiz oturumdan oluşacak şekilde planlanmıştır. İlk oturumda grup üyelerinin tanışması, grup kurallarının belirlenmesi ve program hakkında bilgilendirme yapılması amaçlanmıştır. İkinci oturumda orta yaşlılık döneminde yaşanan rol değişimlerine ilişkin farkındalık geliştirilmesi hedeflenmiştir. Üçüncü oturumda zorlayıcı duygu ve düşüncelerin kabulüne yönelik ACT temelli etkinliklere yer verilmesi planlanmıştır. Dördüncü oturumda bireylerin yaşam değerlerini fark etmelerine yönelik çalışmalar hazırlanmıştır.

Beşinci oturumda sosyal bağlanmayı güçlendirmeye yönelik kişilerarası etkileşim etkinlikleri planlanmıştır. Altıncı oturumda rol esnekliğini geliştirmeye yönelik farkındalık çalışmaları oluşturulmuştur. Yedinci oturumda bireylerin değerleri doğrultusunda kararlı davranış geliştirmelerine yönelik uygulamalara yer verilmesi hedeflenmiştir. Son oturumda ise grup sürecinin genel değerlendirmesinin yapılması ve kazanımların gözden geçirilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 1. ACT Temelli Grup Danışmanlığı Programı Oturum İçerikleri

Oturum	İçerik ve Amaç
1. Oturum: Tanışma ve Grup Sürecine Uyum	İlk oturumda grup üyelerinin birbirlerini tanımaları, güvenli grup ortamının oluşturulması ve grup kurallarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Katılımcılara programın amacı, süreci ve işleyişi hakkında bilgilendirme yapılması planlanmıştır. Ayrıca üyelerin orta yaşlılık dönemine ilişkin duygu, düşünce ve beklentilerini paylaşmalarına yönelik tanışma etkinliklerine yer verilmiştir.
2. Oturum: Orta Yaşlılıkta Rol Değişimleri ve Farkındalık	Bu oturumda orta yaşlılık döneminde bireylerin yaşamlarında meydana gelen rol değişimlerinin fark edilmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların ebeveynlik, çalışma yaşamı, eş ilişkileri ve sosyal yaşam gibi alanlardaki rollerini değerlendirmelerine yönelik etkinlikler hazırlanmıştır. Değişen yaşam koşullarının birey üzerindeki etkileri grup paylaşımı yoluyla ele alınmıştır.
3. Oturum: Duygu ve Düşünceleri Kabul Etme	Bu oturum ACT yaklaşımının kabul sürecine odaklanacak şekilde yapılandırılmıştır. Katılımcıların zorlayıcı duygu ve düşüncelerle mücadele etmek yerine onları fark etmeleri ve kabul etmelerine yönelik çalışmalar planlanmıştır. Duygusal farkındalık etkinlikleri ve metafor çalışmalarına yer verilmesi amaçlanmıştır.
4. Oturum: Değerlerin Fark Edilmesi	Dördüncü oturumda bireylerin yaşamlarında önem verdikleri değerleri fark etmeleri hedeflenmiştir. Katılımcıların aile, sosyal ilişkiler, kişisel gelişim ve yaşam amaçları gibi alanlardaki değerlerini belirlemelerine yönelik etkinlikler hazırlanmıştır. Değerler doğrultusunda yaşam sürmenin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkileri ele alınmıştır.
5. Oturum: Sosyal Bağlanmanın Güçlendirilmesi	Bu oturumda bireylerin sosyal ilişkilerini değerlendirmeleri ve sosyal destek kaynaklarını fark etmeleri amaçlanmıştır. Aidiyet hissi, sosyal destek ve kişilerarası ilişkilerin önemi üzerinde durulmuştur. Katılımcıların iletişim becerilerini desteklemeye ve sosyal etkileşimlerini artırmaya yönelik grup etkinliklerine yer verilmesi planlanmıştır.
6. Oturum: Rol Esnekliğinin Geliştirilmesi	Altıncı oturumda bireylerin yaşamlarındaki değişimlere daha uyumlu yaklaşabilmelerini desteklemek amaçlanmıştır. Katılımcıların katı düşünce kalıplarını fark etmelerine ve alternatif bakış açıları geliştirmelerine yönelik ACT temelli farkındalık çalışmaları hazırlanmıştır. Yaşam geçişlerine uyum sağlama ve psikolojik esnekliği artırma üzerinde durulmuştur.
7. Oturum: Kararlı Davranış Geliştirme	Bu oturumda katılımcıların belirledikleri değerler doğrultusunda yaşamlarında atabilecekleri adımları planlamaları hedeflenmiştir. Bireylerin günlük yaşamlarında sürdürülebilir davranış değişiklikleri geliştirmelerine yönelik

	çalışmalar hazırlanmıştır. Kararlı davranış geliştirme sürecinde karşılaşılabilecek engeller ve baş etme yolları ele alınmıştır.
8. Oturum: Genel Değerlendirme ve Kapanış	Son oturumda grup sürecinin genel değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır. Katılımcıların program sürecine ilişkin duygu ve düşüncelerini paylaşmalarına fırsat verilmesi planlanmıştır. Program boyunca kazanılan farkındalıkların gözden geçirilmesi, geleceğe yönelik kişisel hedeflerin değerlendirilmesi ve grup kapanışının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

Hazırlanan oturum içeriklerinde katılımcıların yaşam deneyimlerini paylaşmalarına, farkındalık geliştirmelerine ve değerleri doğrultusunda davranış geliştirmelerine olanak sağlayacak etkinliklere yer verilmiştir. Programın orta yaşlı bireylerin rol esnekliği ve sosyal bağlanma düzeylerini desteklemede işlevsel bir müdahale modeli olabileceği düşünülmektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Orta yaş döneminin, kişinin hayatında önemli psikolojik, sosyal ve gelişimsel dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olarak görüldüğü belirtilmektedir. Bu aşamada bireyler, aile hayatı, iş rolleri, sosyal ilişkiler ve kişisel sorumluluklar açısından farklı değişimlerle karşılaşabilmektedir. Özellikle çocukların evden çıkması, emekliliğin yaklaşması, sosyal çevrenin değişimi, yaşlanma belirtilerinin ortaya çıkması ve geleceğe dair belirsizlikler, bireylerde yalnızlık, sosyal geri çekilme ve psikolojik zorluklara yol açabilir. Orta yaş grubundaki kişilerin, bulundukları dönemi nasıl algıladıklarının psikolojik iyilik halleri üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir (Ulusoy, 2020). Bu bağlamda, bireylerin değişen yaşam şartlarına uyum sağlaması ve yeni yaşam rollerine esnek bir şekilde adapte olabilmesi oldukça önemlidir.

Bu çalışma çerçevesinde geliştirilen Kabul ve Kararlılık Terapisi (ACT) temelli grup danışmanlığı programı, orta yaşlardaki bireylerin rol esnekliğini artırmayı, yalnızlık seviyelerini düşürmeyi ve psikolojik esnekliklerini desteklemeyi hedeflemektedir. Program oluşturulurken ACT yaklaşımının temel bileşenleri olan kabul, bilişsel ayrışma, anda kalma, değerlerin belirlenmesi ve kararlı davranış geliştirme süreçlerinden yararlanılmıştır. ACT yaklaşımında, bireyin zorlu duygular ve düşüncelerle savaşmak yerine bu deneyimleri fark ederek kabul etmesi ve yaşamını kendi değerlerine göre sürdürmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Kul ve Türk, 2020). Ayrıca, ACT'nın bireylerin psikolojik esnekliklerini artırmayı amaçlayan süreç odaklı bir yaklaşım olduğu ifade edilmektedir (Kırca ve Ekşi, 2020).

Program dahilinde düzenlenen oturumlarda, bireylerin yalnızlık hissine dair duygu ve düşüncelerini fark etmeleri, yaşam rollerini yeniden gözden geçirmeleri, sosyal ilişkilerini değerlendirmeleri ve değer odaklı davranışlar geliştirmeleri amaçlanmıştır. Özellikle grup ortamında gerçekleştirilen yapılandırılmış paylaşımların, bireylerin anlaşılmış hissetmesine, aidiyet duygularının güçlenmesine ve sosyal destek algılarının artmasına yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, grup danışmanlığı sürecinin bireylere yalnızlık deneyimlerini paylaşma fırsatı sunarak sosyal bağları kuvvetlendirebileceği değerlendirilmektedir.

Programda yer alan farkındalık uygulamaları, davranışsal etkinlikler ve değer odaklı projeler aracılığıyla bireylerin psikolojik esneklik düzeylerini desteklemek amaçlanmıştır. ACT temelli müdahale programlarının bireylerin psikolojik esnekliklerini artırdığı, duygu düzenleme becerilerini güçlendirdiği ve çeşitli psikolojik zorluklar alanlarında olumlu etkiler yarattığı belirtilmektedir (Ulu ve Karataş, 2025). Ayrıca, ACT yaklaşımının bireyin olumsuz duygu ve düşüncelerini bastırmak yerine kabul ederek yaşamasını teşvik ettiğine dair ifadeler bulunmaktadır (Kırca ve Ekşi, 2020). Bu durumun, yalnızlık, sosyal geri çekilme ve rol kaybı yaşayan orta yaş grubu bireyleri için önemli olduğu düşünülmektedir.
Program oluşturulurken sadece ACT yaklaşımından değil, aynı zamanda gelişimsel ve bilişsel metotlardan da faydalanılmıştır. Orta yaş dönemindeki verimlilik, topluma katkıda bulunma ve yaşam rollerini sürdürme süreçleri dikkate alınarak, bireylerin yalnızlık ile ilgili olumsuz düşüncelerini fark etmelerini sağlayan yapılandırılmış bilişsel farkındalık çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, kişiler arası ilişkiler ve sosyal bağlanma süreçlerini geliştirmeye yönelik grup etkileşimleri tasarlanmıştır. Bu bağlamda, programın çok yönlü bir yapıda oluşturulduğu söylenebilir.

Literatürde, ACT temelli psikoeğitim ve grup programlarının farklı örnek kitlelerde etkili sonuçlar ortaya çıkardığı gözlemlenmektedir. Yapan, Murat ve Yavuz (2021), ACT temelli eğitim programlarının bireylerin kaygı düzeylerini azalttığını ve kaçınma davranışlarını düşürdüğünü bildirmektedir. Benzer bir şekilde, ACT yaklaşımının bireyin psikolojik dayanıklılığını ve yaşam olayları karşısındaki uyum yeteneklerini desteklediği ifade edilmektedir (Marufoğlu, 2025). Bu doğrultuda, geliştirilen programın orta yaşlı bireylerde yalnızlık seviyesini azaltma, sosyal bağları güçlendirme ve yaşam geçişlerine uyum sağlama konusunda etkili bir müdahale modeli sunabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma çerçevesinde tasarlanan ACT tabanlı grup danışmanlığı programının, orta yaşlı bireylerin psikolojik dayanıklılıklarını artırabileceği, rol esnekliğini destekleyebileceği ve sosyal bağlanma süreçlerini güçlendirebilecek bir yapı sunduğu değerlendirilmektedir. Programın grup danışmanlığı ve psikoeğitim süreçlerinde uygulanabilir olması, ruh sağlığı uzmanları için faydalı bir uygulama modeli ortaya koymaktadır. Ayrıca, mevcut çalışma teorik bir temel üzerine program geliştirme çabası olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, gelecekteki araştırmalarda programın farklı örneklem gruplarında test edilmesi, deneysel çalışmalarla etkinliğinin analiz edilmesi ve uzun vadeli etkilerinin gözden geçirilmesi önerilmektedir. Ek olarak, orta yaş dönemine yönelik oluşturulacak psikolojik danışmanlık programlarında yalnızlık, sosyal destek, psikolojik dayanıklılık ve rol uyumu gibi unsurların birlikte ele alınmasının alana önemli katkılar sunabileceği düşünülmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bireylerin yaşam rollerinde önemli değişikliklerin olduğu, rol değişikliklerinin yaşandığı, sosyal ilişkilerin yeniden düzenlendiği orta yetişkinlik dönemi (45-65 yaş) kritik bir dönemdir. Birey bu dönemde toplumda da yaşlılık denince akla gelen bakıma muhtaç, değişime kapalı, yalnız, mutsuz ve sosyal çevresi azalmış bireyler olarak düşünülen fiziksel ve psikolojik

değişikliklere kendini hazırlamaktadır (Sınav, 2020). Bu evrede bireyler, çocukların evden ayrılmaları, emeklilik süreci, sosyal rollerde oluşan değişimler ve yalnızlık duygusu ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu nedenlerle bu kritik gelişim dönemine ilişkin orta yaşlı bireylerde yapılabilecek her türlü psikolojik destek özellikle kendilerini ifade edebilecekleri grup çalışmalarının etkili olabileceği düşünülmektedir (Ulusoy, 2020).

Bu çalışma kapsamında Kabul ve Kararlılık Terapisi (ACT) temelli 8 oturumluk yapılandırılmış grup danışmanlığı programı tasarlanmıştır. Geliştirilen bu programda orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin psikolojik esnekliklerini artırmayı, yalnızlık düzeylerini azaltmayı ve rol iyimserliklerini olumlu anlamda değiştirmeleri amaçlanmıştır.

Literatür incelendiğinde orta yaşlılık dönemine ilişkin önleyici ruh sağlığı programlarının sınırlılığı dikkat çekmektedir. Rehberlik alanında; yüksek risk grubunda olmalarına karşın, orta yaşlılar önleyici faaliyetler konusunda uzun süre ilgisiz bırakılmış bir grup olarak ön plana çıkmaktadır (Akgül ve Yeşilyaprak, 2018). Bu nedenle Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı doğrultusunda "orta yetişkinlik dönemindeki üretkenlik ve rol kazanımları ele alınmış, Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) ve psikodrama gibi eklektik unsurlarla desteklenen bu program hem bireysel hem de grupla psikolojik danışma süreçlerinde ruh sağlığı uzmanları için uygulanabilir ve uyarlanabilir bir kılavuz niteliği taşımakta aynı zamanda bu alandaki literatüre de katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Öztosun, 2024).

Mevcut çalışma kuramsal bir program geliştirme modeli ve psikososyal destek modeli niteliği taşımaktadır. İlerleyen çalışmalarda, araştırmacıların bu yapılandırılmış programı sahada farklı örneklem grupları üzerinde deney ve kontrol gruplu yarı-deneysel desenlerle uygulaması ve etkililiğini incelemesi önerilmektedir. Programın yalnızlık ve rol iyimserliği üzerindeki etkisini nicel ve nitel verilerle sınanması önerilmektedir. Bu yönüyle çalışma, psikolojik danışmanlık alanında geliştirilecek grup danışmanlığı ve psikoeğitim programlarına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

1. Akgül, H., & Yeşilyaprak, B. (2018). Yalnızlığı Azaltma Psiko-Eğitim Programının Yaşlıların Yalnızlık Düzeyine Etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches, 8*(14), 11-52. https://doi.org/10.26466/opus.401331
2. Aktu, Y. (2016). Levinson'un Kuramında İlk Yetişkinlik Döneminin Yaşam Yapısı (Life Structure of Early Adulthood Period in Levinson's Theory).
3. Diener, E., & Suh, E. (1997). Measuring Quality of Life: Economic, Social and Subjective Indicators. *Social Indicators Research, 40,* 189-216.
4. Fujimura, T., & Okanoya, K. (2012). Heart Rate Variability Predicts Emotional Flexibility in Response to Positive Stimuli. *Psychology, 3*(8), 578-582.
5. Harmon-Jones, E., & Winkielman, P. (2007). Social neuroscience.
6. Hayes, S. C., Luoma, J. B., Bond, F. W., Masuda, A., & Lillis, J. (2006). Acceptance and Commitment Therapy: Model, Processes and Outcomes. *Psychology Faculty Publications*, 101.

7. Kırca, B., & Ekşi, H. (2020). Kabul ve Kararlılık Terapisi (ACT) üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, 3*(5), 15-32.
8. Kırca, B., & Ekşi, H. (2020). A Mixed-Method Study Exploring The Effectiveness of Acceptance and Commitment Therapy Based Group Psychoeducation Program on Psychological Flexibility. *Spiritual Psychology and Counseling, 5*, 355–375.
9. Kul, A., & Türk, F. (2020). Kabul ve Adanmışlık Terapisi (ACT) üzerine bir derleme çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16*(Özel Sayı), 3773-3803.
10. Levinson, D. I. (1986). A Conception of Adult Development. *American Psychologist, 41*(1), 3-13.
11. Marufoğlu, M. (2025). *ACT Temelli Psiko-Eğitim: Özel Gereksinimli Çocukların Ebeveynleri ile Çalışanlar İçin Bir Yol Haritası*. İzmir: Duvar Yayınları.
12. Öztosun, A. (2024). 65-74 Yaş Arası Bireylerin Psikolojik Sağlamlıklarını Arttırmaya Yönelik Hazırlanan Psikoeğitim Programının Etkililiğinin İncelenmesi (Doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa).
13. Savi Çakar, F. (Ed.). (2020). *Yaşam dönemleri ve uyum sorunları*. Pegem Akademi.
14. Sınav, A. (2020). Genç-Yaşlı, Orta-Yaşlı ve İleri-Yaşlı Bireylerin Sosyal Medya Kullanım Davranışlarının Karşılaştırmalı Analizi: Eskişehir İli Örneği. *Etkileşim Dergisi, 5*, 116-145. https://doi.org/10.32739/etkilesim.2020.5.87
15. Ulu, E., & Karataş, M. (2025). Türkiye'de kabul kararlılık terapisi (ACT) uygulamaları üzerine bir sistematik derleme çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 12*(45), 47-73.
16. Ulusoy, Y. Ö. (2020). Orta yaş dönemi bireylerin içinde bulundukları yaş dönemine ilişkin algılarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(74), 587-601.
17. Ulusoy, Y. (2020). Orta Yaş Dönemi Bireylerin İçinde Bulundukları Yaş Dönemlerine İlişkin Algılarının İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(74), 587-601. https://doi.org/10.17755/esosder.544967
18. Uygur, S. S. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Esneklik Düzeylerinin Yordanmasında Duygusal Şemaların Rolü: Buca Eğitim Fakültesi Örneği. *International Journal of Social Science, 70*, 135-151.
19. Yapan, S., Murat, M., & Yavuz, K. F. (2021). Kabul ve Kararlılık Terapisi ve Bilişsel Davranışçı Terapi temelli psikoeğitim programlarının sınav kaygısına etkisi. *Journal of Cognitive Behavioral Psychotherapy and Research, 10*(2), 194-208.
20. Yeşilyaprak, B. (Ed.). (2006). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

GÖÇ EDEN AİLELERİN YAŞAM VE İLİŞKİ DOYUMLARINA İLİŞKİN PSİKOEĞİTİM PROGRAMI

Yüksek Lisans Öğrencisi Özgenur Nilay YAPICI
Kırıkkale Üniversitesi,

ozgenily@gmail.com - ORCID ID: 0009-0004-7860-0863
Yüksek Lisans Öğrencisi Aybüke Göksu BOZKURT
Kırıkkale Üniversitesi,
aybukebozkurtt3@gmail.com – ORCID ID: 0009-0006-9962-9002

Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep DÜŞGÜN SAK
Kırıkkale Üniversitesi,
dusgunzeynep1@gmail.com – ORCID ID: 0009-0003-2297-8018

Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
Kırıkkale Üniversitesi,
svd.aslan@kku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6544-3302

ÖZET

Sürekli değişen dünya düzeninde göç, bireylerin ekonomik imkanlar, jeopolitik değişiklikler, ülkelerin kültürel ve siyasi bağlantıları, var olan kaynaklar ve gelenekler gibi faktörlerle şekil alan birey ve toplumun uyumunu öne çıkaran bir kavramdır. Göç bireylerin sosyal yaşamını derinden etkileyen bir süreçtir. Yaşam doyumu ise; bireylerin hayat beklentisi ile mevcut durumu arasındaki farktır. Araştırmanın amacı, göç eden ailelerin yaşam doyumu ve ilişki doyumunu arttırmaya yönelik psikoeğitim programı geliştirmektir. Yapılan çalışmanın amacına ulaşabilmek için göç eden ailelerin yaşam doyumlarına, ilişki doyumlarına yönelik değişkenlerin yer aldığı psikoeğitim programı geliştirilmiştir. Göç eden ailelerin süreçteki ilerlemelerin takip edildiği bu program bir ön oturum ve yedi oturum olmak üzere toplam sekiz oturumdan oluşmaktadır. Psikoeğitim programında ön oturuma ayrılan süre 40 dakika ve oturumlar için ayrılan süre 60 dakikadır. Hazırlanan psikoeğitim programının göç eden aileler açısından avantaj sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Göç eden aileler; yaşam doyumu; ilişki doyumu; psikoeğitim programı

ABSTRACT

In today's constantly changing world order, migration is a concept shaped by factors such as economic opportunities, geopolitical changes, countries 'cultural and political connections, existing resources, and traditions, and it highlights the adaptation of individuals and societies. Migration is a process that deeply affects the social lives of individuals. Life satisfaction, on the other hand, refers to the difference between individuals 'life expectations and their current situation. The aim of this study is to develop a psychoeducation program aimed at increasing the life satisfaction and relationship satisfaction of migrant families. In order to achieve the purpose of the study, a psychoeducation program including variables related to the life satisfaction and relationship satisfaction of migrant families was developed. This program, in which the progress of migrant families throughout the process is monitored, consists of a total of eight sessions, including one preliminary session and seven main sessions. The time allocated for the preliminary session in the psychoeducation program is 40 minutes, while each session is planned for 60 minutes. It is thought that the prepared psychoeducation program will provide benefits for migrant families.

Keywords: Migrant families; life satisfaction; relationship satisfaction; psychoeducation program

1. GİRİŞ

Göç, bireylerin yaşadıkları yerden başka bir yere kalıcı yada geçici olarak yer değiştirmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Uzun yıllardır varlığını sürdüren bu durum, günümüzde ekonomik problemler, savaşlar, eğitim fırsatları, istihdam problemi ve güvenlik gibi sebeplerle daha fazla ön plana çıkmıştır. Özellikle son yıllarda artan iç ve dış göç hareketleri, yalnızca nüfus yapısını değil; bireylerin sosyal yaşamlarını, kültürel değerlerini ve aile ilişkilerini de etkilemektedir (Ekici ve Tuncel, 2015). Coğrafi olarak bulunduğu yer sebebiyle Türkiye hem transit geçişlerin hem de kalıcı göçün fazlasıyla yaşandığı bir ülkedir ve bu sebeple göç araştırmalarında sıklıkla yer almaktadır. (Gülmez ve Öksüz, 2018)

Göç olgusu bireylerin yaşadıkları durumlara göre farklı türlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur ve bu dinamik yapının gelişimi hâlâ devam etmektedir. Bireylerin politik, sosyal, finansal, kültürel, anevi vb. nedenlere dayanarak kişisel ya da aileleriyle beraber aldıkları göç etme kararına 'bireysel göç'; toplumların veya belli bir bölgede yaşayan insanların farklı nedenlerle bulundukları yerden başka bir yere gitmelerine 'toplu göç' denmektedir. (Akıncı, Nergiz ve Gedik, 2015) Bireyin göç ettikten sonra elinde olmadan dâhil olduğu uyum süreci; göçmenin içinde bulunduğu yeni kültürün getirileri kapsamında hayatını düzenlemesidir. (Saygın ve Hasta, 2018). Göç kişiler için ciddi bir alışma sürecini de beraberinde getirir. Farklı bir ortama uyum, ekonomik zorluklarla mücadele, sosyal ortamdan uzak kalma ve kültürel farklılıklara alışma gibi durumlar kişilerin psikolojik olarak zorlanmasına sebep olabilmektedir (Tuzcu ve Bademli, 2014).

Uyum genel olarak kişisel bağlamda değerlendirilirken, azınlık toplum üyelerinin yani göç etmiş bireylerin kültürel alışma sürecinde yaşadıkları psikolojik veya sosyal deneyimler değerlendirilmektedir. (Saygın ve Hasta, 2018) Göç insanların hayatlarının her evresinde ciddi boyutta önem taşır. Aile ve aile bireylerinin birbirleri ile kurdukları iletişim üzerinde de önemli etkiler bırakmaktadır. (Yılmaz ve Günay, 2022) Aile üyeleri beraber göç ettikleri yerde uyum sürecini farklı şekilde yaşayabilirler. Özellikle ekonomik yetersizlikler ve uyum problemleri aile içi çatışmaların artmasına neden olabilmektedir (Demir ve Günaydın, 2017). Bu durumun yanında aile bireylerinin yeni ortama farklı düzeylerde alışması birbirleri ile olan iletişimlerinde bazı problemler ortaya çıkarabilir. (Aksel ve Erarslan, 2019).

Aile ilişkilerinin sağlıklı sürdürülebilmesinde önemli kavramlardan biri ilişki doyumudur. İlişki doyumu, bireyin evlilik ya da romantik ilişkisinden aldığı memnuniyet düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Evlilik doyumunda çiftlerin birbirlerinden aldıkları sosyal destek seviyeleri de önemli olmaktadır (Çağ ve Yıldırım, 2013). Buna karşılık yoğun stres, ekonomik sorunlar ve sosyal destek eksikliği ilişki doyumunu olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durumun yanında göç eden bireylerin göç ettikleri yerde diğer insanlar tarafından dışlanma problemi ve kültürel uyum problemleri bireylerin psikolojik iyi oluşlarını etkileyerek ilişki doyumunda azalmaya yol açabilmektedir. (Sezgin ve Yolcu, 2016). Bununla birlikte bireylerin hayatlarının genelini göz önünde bulundurarak ne kadar tatmin olduklarını belirten ve öznel iyilik halinin önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilen yaşam doyumu da etkilenebilir. Yaşam doyumunun öznel iyi oluş yapısı, duygusal ve bilişsel olmak üzere iki boyuttan meydana gelmektedir. Bu yapının duygusal boyutunu bireyin yaşadığı olumlu ve olumsuz duygular oluştururken, bilişsel boyutunu yaşam doyumu kapsamaktadır (Ed Diener, 1984, 1994; Pavot ve Ed Diener, 1993; Pavot, Ed Diener, Colvin ve Sandvik, 1991). Bu doğrultuda yaşam doyumu, bireyin yaşam koşullarını kendi beklentileri, hedefleri ve kriterleri doğrultusunda değerlendirmesi sonucunda ulaştığı genel tatmin düzeyini yansıtmaktadır (Ed Diener, 2000; Ed Diener, Scollon ve Lucas, 2003; Ruut Veenhoven, 1996). Aynı şekilde Christopher (1999), yaşam doyumunu bireyin iyi bir yaşam için kendi belirlediği ölçütler çerçevesinde ailesi, eğitimi, sosyal ilişkileri ve iş hayatı gibi alanlarını bütünsel bir şekilde gözden geçirmesi olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında yaşam doyumu, yalnızca mevcut şartlarla değil, bireyin bu şartları nasıl yorumladığı ile de bağlantılıdır. Doyum, genellikle beklentilerin, ihtiyaçların ve isteklerin karşılanması durumunu belirtirken, yaşam doyumu ise bireyin beklentileri ile elindeki imkanları karşılaştırarak yaptığı öznel değerlendirmeyi yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle birey, hayatında ulaşmak istediği hedef ile mevcut durumu arasında bir karşılaştırma yaparak yaşamından ne kadar tatmin olduğuna karar vermektedir (Özer ve Karabulut, 2003). Yaşam doyumu, bireyin kendi yaşamına dair kapsamlı değerlendirmelerini içerirken, aile yaşam doyumu ise kişinin aile bireyleriyle birlikte geçirdiği zaman diliminden elde ettiği memnuniyeti ifade eder. Nazlı'ya (2020) göre aile, toplumsal yapının en temel unsuru olmasının yanı sıra sistematik bir bakış açısıyla en küçük sosyal sistem olarak da incelenmektedir. Bu çerçevede aile üyeleri arasında sürekli bir etkileşimin bulunduğu, iletişim kalıplarının şekillendiği, rollerin paylaşıldığı ve duygusal bağların güçlendiği bir yapı olarak ifade edilebilir. Aile yaşam doyumu, aile fertlerinin birlikte yaşarken edindikleri tecrübelerden, ilişkilerin kalitesinden, aile

ortamındaki duygusal hava ve paylaşılan yaşamdan duydukları memnuniyetle beslenen çok yönlü bir kavram olarak ele alınmaktadır (Çalışkan, Toker ve Özbay, 2017).
Aile içerisinde sevgi, güven, anlayış ve destekleyici ilişkilerin bulunması, aile yaşam memnuniyetini artırırken; çatışmalar, iletişim sorunları, rol belirsizlikleri ve olumsuz duygusal deneyimler bu memnuniyeti azaltabilir. Aile üyelerinin birbirlerine karşı tutumları, geçirdikleri zamanın kalitesi ve sorun çözme yöntemleri, aile yaşam memnuniyeti üzerinde etkili bir rol oynamaktadır. Araştırmalar, hem çocuklar hem de yetişkinler üzerinde yapılan çalışmalar, aile yaşam memnuniyetinin bireyin genel yaşam memnuniyetini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Ayrıca algılanan sosyal destek düzeyi de bireylerin yaşam memnuniyetini önemli ölçüde etkilemektedir. Yapılan bir araştırma, aileden, arkadaşlardan ve özel bir kişiden alınan desteklerin, bireylerin yaşam tatmini ve özgüvenini pozitif bir şekilde etkilediğini göstermiştir. Bu durum, bireylerin sosyal destek algılarının artmasıyla birlikte yaşam tatminlerinin ve özgüvenlerinin de yükseldiğini göstermektedir. Bu bulgular, bireyin yaşamdan aldığı memnuniyetin yalnızca kişisel özelliklerden değil, sosyal ve ailevi çevresinden de önemli ölçüde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Yaşam memnuniyeti, göç süreci bağlamında da önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Göçmen topluluklar arasında yaşam memnuniyeti üzerine yapılan az sayıda araştırma, göçten sonra mutluluk seviyelerindeki artışların çoğunlukla daha iyi ekonomik ve sosyal yaşam koşullarının karşılanmasıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Ancak, göçmenlerle ilgili bazı incelemeler, bu bireylerin çoğunluk grubuna oranla daha düşük yaşam memnuniyeti seviyelerine sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum, göç sürecinin bireylere yeni fırsatlar sunmasının yanında uyum sorunları, sosyal destek kaybı, ayrımcılık ve ekonomik belirsizlik gibi zorlukları da beraberinde getirebileceğini düşündürmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, Türkiye'de bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen en önemli unsur aile yapısıdır. Bu bağlamda, aile yaşam memnuniyetinin bireyin mutluluğu, psikolojik uyumu ve genel iyi oluşu üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu söylenebilir. Ailenin bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen en önemli alanlardan biri olduğu düşünüldüğünde, aile içindeki iletişim, etkileşim, ilişkisel uyum, sorun çözme becerileri ve duygusal atmosfer gibi unsurların incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle aile yaşam memnuniyetini artırmaya yönelik önleyici, destekleyici ve geliştirici çalışmaların hem bireyler hem de toplum için faydalı olacağı değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda araştırmanın esas amacı, göç eden ailelerin yaşam tatmini ve ilişkilerinden aldıkları doyumu artıracak şekilde tasarlanmış bir psikolojik eğitim programı oluşturmaktır. Geliştirilecek olan psikoeğitim programı, aile içindeki iletişim becerilerini güçlendirmeyi, aile bireyleri arasındaki anlayış ve destek seviyesini yükseltmeyi, stresle başa çıkma yeteneklerini geliştirmeyi ve aile üyelerinin yeni yaşam şartlarına uyum süreçlerini desteklemeyi hedeflemektedir. Bu psikoeğitim programının, göç etmiş ailelerin hem yaşam doyumlarını artırması hem de aile dinamiklerini geliştirmesi yoluyla, ilişki doyumlarını arttırmaya yardımcı olacağı öngörülmektedir.

2. 8 Oturumluk Psikoeğitim Programı

1.OTURUM: Tanışma

Kazanım: Tanışma ve göç hikayesini alma

Giriş: Danışman kendini tanıtır. Aile üyelerinin kendini tanıtmasını ister. Danışman görüşme programı hakkında genel bir bilgilendirme yapar. Göç hikayesi hakkında ön sohbet gerçekleştirilir ve aile üyelerinin göç hikayeleri alınır.

Danışman ve aile üyeleri tanışır. Danışman danışma kurallarını ve amacının belirlenmesi için öncülük ederek danışma programının tanıtımını yapar. Ayrıntılı göç hikayesi alınır.

Ev ödevi: Bir sonraki oturum süresine kadar göç durumu ile ilgili yaşadığınız olayları ve sizi etkileyen duyguları not alınız.

Kapanış: Bir sonraki oturumun tarihi ve saati belirlenerek oturum sonlandırılır.

2. OTURUM: Duygular

Kazanım: Göç ile birlikte başlayan aile üyelerinde oluşan duyguların açık bir şekilde tanımının yapılması, ifade edilmesi ve aile içerisinde duygu aktarımının yapılması.

Giriş: Bir önceki oturumun kısa bir özeti yapılır. Verilen ev ödevi hakkında konuşulur yapılmadıysa sebebi öğrenilir ve ev ödevinin önemi hakkında hatırlatılma yapılır.

ETKINLIK 1:

- Danışman bir duygu söyler ve aile üyelerinden bu duygu ile ilgili yüz ifadelerini şekillendirmelerini ister.
- Aile üyelerinden göç sürecinde başlarından geçen ilginç ya da komik bir olayı anlatmaları istenir.

ETKINLIK 2:

Aile üyelerinden göç sürecinin ardından yaşamlarında meydana gelen olumlu ya da olumsuz davranışların kişide nasıl bir duygu yaşattığı sorulur. Canladırmaları da istenebilir. Örneğin:
Sosyal çevrenizdeki kişi kendi kültürünüzle ilgili bir takım eleştirilerde bulundu neler hissedersiniz? Tepkiniz ne olur?
Aile üyelerinden herhangi biri okulda, işte ya da bulunduğu sosyal çevrede zorbalığa maruz kaldı hangi duyguyu yaşarsınız?
Birisi aile üyelerinden birine artık ülkenize dönün şekilde tepki Verdi ne hissedersin ve nasıl tepki verirsin?

ETKINLIK 3:

Aile üyelerine birer tane A-4 kağıdı verilir ve 4 temel duygunun(sevinç,korku,öfke,üzüntü) kağıdın başına yazılması istenir. Ardından aile üyeleri tarafından bir dergi ya da gazetede yer alan insan yüzlerini daire içine almaları ve bunları makas yardımıyla kesmesi istenir. Ardından

kesilen yüz ifadelerinin uygun A-4 kağıda yapıştırmaları istenir. Etkinliğin bitiminin ardından etkinlik hakkında aile üyeleri ile değerlendirme yapılır.

Ev ödevi: Bir sonraki oturuma kadar gün içerinden hangi duyguyu yoğun yaşadığı not alması istenir. Gün içerisinden neden yoğun olan duygunun yaşandığını ile ilgili düşünmesi istenir.

Kapanış: Bir sonraki oturumun tarihi ve saati belirlenerek oturum sonlandırılır.

3. OTURUM: Stres Yönetimi ve Bedensel Rahatlama

Kazanım: Stresle baş etme, bedensel rahatlama

Amaç: Lazarus ve Folkman'ın (1984) kuramına göre, göç eden bireylerin stresle baş etmesinde duygu odaklı stratejilerden biri olan gevşeme egzersizleri, algılanan tehdit düzeyini azaltarak yaşam doyumunu artırdığı bilinmektedir. Bu sebeple oturumda bunu öğretmek amaçlanmaktadır.

Giriş: Stresi tanıma üzerine psikoeğitim verilerek başlanır. Katılımcılara stres anında vücutlarında neler olduğu sorulur. Stresin "Savaş ya da Kaç" mekanizması kısa bir dille anlatılır. Göçün bir "uyum süreci stresi" olduğu ve bu tepkilerin normal olduğu vurgulanarak normalleştirme yapılır.

ETKİNLİK 1: Nefes ve Gevşeme Egzersizi

Teknik: Diyafram Nefesi ve Kademeli Gevşeme

Uygulama:

Gözler kapatılır veya sabit bir noktaya bakılır. "Bir elinizi karnınıza, diğerini göğsünüze koyun. Burnunuzdan derin bir nefes alırken karnınızın bir balon gibi şiştiğini hissedin." Omuzların kulaklara kadar çekilip 5 saniye tutulması ve aniden bırakılması (Göçün omuzlara bindirdiği yükü sembolize eder).

Uygulama Sonrası: "Nefes sonrası bedeninizde ne değişti? Zihninizdeki düşünceler ne yöne evrildi?"

ETKİNLİK 2: Güvenli Alan İmgelemesi

Süreç: Katılımcılardan gözlerini kapatmaları ve kendilerini çok huzurlu, güvende hissettikleri bir yerde hayal etmeleri istenir. Göç Vurgusu yapılır. Örneğin: bu yer eski vatanlarındaki bir anı da olabilir, yeni ülkelerinde kurmak istedikleri huzurlu bir ev de olabilir denilebilir. Bu imge, stres anında sığınılacak zihinsel bir "liman" işlevi görür.

Ev Ödevi: Hafta boyunca stres hissettikleri anları not etmeleri ve günde en az 2 kez, sadece 3 dakika boyunca öğrendikleri diyafram nefesini uygulamaları istenir.

Kapanış: Bir sonraki oturumun tarihi ve saati belirlenerek oturum sonlandırılır.

4. OTURUM: Aile İçi Rolleri Fark Etme

Kazanım: Ailedeki bireylerin rollerini fark etmesi

Göçten sonra farklılaşan aile rollerinin aile bireyleri tarafından anlaşılması

Ailedeki bireylerin birbirleri ile ilişkilerindeki dinamikleri öne çıkarma

Giriş: Isınma etkinliği ile oturum başlatılır. Oturumun ilerleyen süreçlerinde yapılacak heykel çalışmasına zemin hazırlamak amacıyla ben evde kimim çalışması yapılır.

ETKİNLİK 1:

İlk olarak başlangıç etkinliği ile oturuma başlanır. Katılımcılardan "Ben Evde Kimim?" sorusuna yanıt verilmesi istenir. Sonra rolleri anlayabilmek için bazı cümlelerin tamamlanması istenir. Bu cümleler;

• "Evde en çok ……. rolü üstlenirim."

• "Ailem beni genelde …… olarak görür."

• "Bazen aslında olmak istediğim kişi ise ……" şeklindedir.

Örnek roller:

- Sorumluluğu alan birey
- Arabulucu olan birey
- Sessiz olan birey
- Karar veren birey
- Destek veren birey
- Fedakâr olan birey
- Güçlü görünmek zorunda kalan birey

Bu etkinlik heykel çalışmasına hazırlık sağlar.

ETKİNLİK 2: Aile Heykeli

Heykel Tekniği

Katılımcılardan bir gönüllü seçilir. Bu kişi kendi ailesini temsil edecek şekilde grup üyelerini "heykelleştirir."

Nasıl?

- Kimi kime yakın koyuyor?
- Kim daha uzakta ya geride duruyor?
- Kim ayakta ya da kim oturuyor?
- Kim merkeze yakın?
- Kim sırtını dönmüş?
- Kim baskın duruyor?
- Kim görünmez gibi?

Bu soruların cevapları etkinlik sırasında danışman tarafından gözlemlenir.

Uygulama sonrası bazı sorular sorularak aile dinamikleri fark edilmeye çalışılır.

Heykeli yapan kişiye:

“Bu düzen sana ne anlatıyor?”

“Burada seni en çok şaşırtan ne oldu?”

“Bu yapıda seni en çok zorlayan şey ne?” şeklinde sorular yöneltilir.

Diğer katılımcılara:

“Bu heykel etkinliğinde ne fark ettiniz?”

“Benzer bir durumu kendi ailenizde görüyor musunuz?”

Şeklinde sorular sorularak farkındalık yaratılmaya çalışılır.

ETKİNLİK 3: Rol Kartları

Bu etkinlik iç görü kazandırmak için uygulanır. Katılımcılara farklı aile rolleri yazılı kartlar verilir:

- Koruyucu
- Kurtarıcı
- Sessiz kalan
- Kontrol eden
- Yük taşıyan
- Duyguları bastıran
- Arabulucu
- Görünmeyen kişi

Sorular:

“ Size en yakın rol hangisi ve neden bu rolü kendinize yakın buluyorsunuz?”

“ Hangi rol sizi yoruyor?”

“ Hangi role daha az ihtiyaç duymak isterdiniz?”

Ev Ödevi

Bir hafta boyunca şunu fark etmeleri istenir ve farkettikleri şeylerin not alınması beklenir.

Evde en çok kim sorumluluk alıyor? Kim en çok susuyor? Kim karar veriyor? Ben bu döngünün neresindeyim?

Kapanış: Bir sonraki oturumun tarihi ve saati belirlenerek oturum sonlandırılır.

5. OTURUM: Etkili İletişim Becerileri ve Rol Değiştirme

Kazanım: Aile içindeki bireylerin iletişim biçimlerini fark etmeleri, etkili iletişim becerileri hakkında farkındalık kazanmaları, empati kurma becerisini geliştirmeleri, aile üyelerinin birbirlerinin rollerini ve duygularını anlamaları, ilişki doyumunu artıracak sağlıklı iletişim yollarını keşfetmeleri

Giriş: Öncelikle rol kartı etkinliğe ile sürece başlanır. Rollerin yazılı olduğu kartlar hazırlanır. Ailede kim hangi rolde olduğunu belirler ve bu role ne kadar uygun olduğunu anlatır.

ETKİNLİK 1: Rol kartı

İlk olarak sürece rol kartı etkinliği ile başlanır. Sonrasında etkili iletişim ile ilgili psikoeğitim programı yapılır. Psikoeğitim programından sonra rol değiştirme etkinliği ile devam edilir.

Kartlara;

- Dinleme durumunda olan
- Susma eğilimi olan
- Ani tepkiler veren
- Arabulucu olan
- Sorunlarla yüzleşmek istemeyen
- Çözüm üretici olan

şeklinde kartlar hazırlanır. Bu kartları aile üyelerinin seçmesi istenir. Bireyler seçtikleri kartların kendisine ne kadar uygun olduğunu anlatır. Sonrasında psikoeğitim ile oturuma devam edilir.

ETKİNLİK 2: Psikoeğitim Programı

Konu: Etkili İletişim Nedir ve Nasıl Sağlanır?

Şu başlıklar ele alınır;

- Dinleme nasıl yapılır, türleri nelerdir?
- Ben dili kullanma neden önemlidir ve nasıl kullanılır?
- Empati kurma nasıl sağlanır, aşamaları nelerdir?
- Karşımızdaki insanı suçlayıcı dil kullanmadan nasıl anlamaya çalışabiliriz?
- Kendimizi iyi ifade etme becerilerini nasıl kullanırız?

Psikoeğitimden sonra rol değiştirme etkinliği ile oturuma devam edilir.

ETKİNİLİK 3: Rol değiştirme etkinliği

Bu etkinlikte amacımız aile içerisinde birbirlerini anlamakta zorlanan bireylerin empati kurabilmesine destek olmak ve iletişim problemlerini çözebilmek.

Aile üyelerinden anlaşmakta ve iletişim kurmakta en çok zorlandıkları bir kişiyi düşünmeleri istenir. Birey en çok anlamakta zorlandığı kişinin yerine geçerek onun rolünü üstlenecektir. Aile üyelerinden biri bir çatışma konusunu ve olayın nasıl canlandığını anlatır. Bu çatışma anında birbirleri ile iletişim kurmakta ve birbirlerini anlamakta en çok zorlanan kişilerden rollerini değiştirmeleri istenir. Roller değiştirildikten sonra her birey karşı taraf gözünden olaya bakar ve bu şekilde konuşmaya çalışır. Süreç sonunda bireylere “ Bu rolde olmak sana ne hissettirdi?”, “ Daha önceki düşüncelerin ile şu anki düşüncelerin arasında nasıl farklar var?” soruları ile değerlendirme yapılır.

Rol değişimi etkinliği tamamlandıktan sonra ödev verilerek oturum sonlandırılır.

Ev ödevi: Hafta içerisinde yaşanabilecek çatışmalarda oturumda öğrenilen rol değiştirme tekniği uygulanır ve “Ben olsan şu an nasıl tepki verirdim?” sorusu sorulur. Vereceği tepki ile rol değiştirme tekniği uygulamasından sonraki tepki not alınır.

Kapanış: Bir sonraki oturumun tarihi ve saati belirlenerek oturum sonlandırılır.

6. OTURUM: Ailede İlişki Doyumu ve Şükran

Kazanım: Olumlu anları fark etme, takdir etme ve aile bağlarını güçlendirme.

Amaç: Pozitif Psikoloji (Seligman) ve Gottman İlişki Kuramı'na dayanarak; aile içi etkileşimde "olumlu duygulara" odaklanmanın, göç sürecinde yıpranan aile bağlarını onardığı ve bireylerin genel yaşam doyumunu artırdığı bilinmektedir. Bu oturumda, şükran ve takdir yoluyla aile içi "duygusal banka hesabına" yatırım yapılması amaçlanmaktadır.

Giriş: Duygusal Banka Hesabı (Psikoeğitim)

Süreç: Oturum, Gottman'ın "Duygusal Banka Hesabı" metaforu anlatılarak başlatılır. Ailedeki her olumlu etkileşimin (bir teşekkür, bir gülümseme, bir yardım) bu hesaba yatırım yapmak olduğu; eleştiri veya ilgisizliğin ise hesaptan para çekmek olduğu açıklanır.

ETKİNLİK 1: Şükran Kavanozu

Katılımcılara küçük kağıtlar dağıtılır. Katılımcılardan, göçten sonra aile üyelerinin birbirleri için yaptığı ancak "sıradan" görünen iyilikler üzerine düşünmeleri istenir (Örneğin: "Zor bir günde bana destek olman", "Evi toparlamama yardım etmen"). Yazılan bu "şükran notları" gruptaki diğer katılımcılarla veya aile üyeleriyle yüksek sesle paylaşılır. Bu çalışma, bireyin aile içinde "görüldüğünü" ve "değerli olduğunu" hissetmesini sağlayarak aidiyet duygusunu pekiştirir.

ETKİNLİK 2: Olumlu Anı Müzesi

Teknik: Pozitif Yeniden Çerçeveleme ve İmgeleme

Katılımcılardan gözlerini kapatmaları ve göçten sonra (tüm zorluklara rağmen) ailece gerçekten güldükleri, huzurlu hissettikleri tek bir anı hatırlamaları istenir. Bu anı, sanki bir müzede sergilenen çok kıymetli bir tabloymuş gibi detaylarıyla (sesler, kokular, hisler) anlatılır.

Amaç: Beyindeki olumsuzluk önyargısını kırarak, aile sistemindeki dirençli ve güçlü anları ön plana çıkarmak ve "biz hala beraberiz ve güçlüyüz" mesajını pekiştirmektir.

Ev Ödevi: Bir hafta boyunca her akşam, aile üyelerinin birbirine o gün için teşekkür edeceği kısa bir zaman yaratmaları istenir.

Kapanış: Bir sonraki oturumun tarihi ve saati belirlenerek oturum sonlandırılır.

7.OTURUM: Yaşam Doyumu

Kazanim: Göç eden aile üyelerinin göç sonrasında kazandığı güçleri fark etmesi. Yaşam doyumunu artırıcı hedefler koyabilmesi

Giriş: Bir önceki oturumun kısa bir özeti yapılır. Verilen ev ödevi hakkında konuşulur yapılmadıysa sebebi öğrenilir ve ev ödevinin önemi hakkında hatırlatılma yapılır.

ETKİNLİK 1:
Danışman tarafından aile üyelerine "Bu programa başladığımız 1. oturumdaki haliniz ile bugünkü haliniz arasında, kendinizde veya ailenizde fark ettiğiniz en küçük olumlu değişim nedir?" sorusu yöneltilir. Ek olarak:

- Bu hafta seni en çok mutlu eden şey neydi?
- Danışman tarafından yaşam doyumu hakkında aile üyelerinin ne bildiği hakkında görüşler alınır. Ardından danışman tarafından yaşam doyumunun tanımı yapılır.

ETKİNLİK 2:
Yaşam doyumunun tanımının ardından danışman aile üyelerine:

- Mucize Soru: Bir sabah uyandığınızda yaşam doyumunuzda belirgin artış olduğunu görüyorsunuz. Bunu nasıl anlardınız? Farklı olan ne olurdu? Sorusu yöneltilir.
- Istisnai Soru: Yaşam doyumunuz yükselmesini sağlayacak daha önceki anlarda neler oldu? Bu anın şuan ki durumdan farkı neydi? Sorusu yöneltilir.
- Ölçekleme: Yaşam doyumunuzu derecelendirecek olursak 0 ile 10 arasında (0 en düşük; 10 en yüksek) ailenize ve kendinize kaç puan verirdiniz?

Bu etkinlikte Çözüm Odaklı Danışma Kuramından yararlanılmıştır.

ETKİNLİK 3:
Danışman tarafından masanın ortasına bir "Hazine Sandığı" görseli koyulur.

- Aileye şu soru sorulur: "Siz bu kadar yolu aşarak, onca zorluğa rağmen buraya kadar geldiniz. Sizi ayakta tutan hangi özelliğinizdi?"
- Üyeler; sabır, dayanışma, mizah, çalışkanlık gibi kavramları post-itlere yazıp sandığa yapıştırırlar.
- **Danışman Notu:** "Yaşam doyumu, elimizde olmayanlara değil, bu sandıktaki güçlü yanlarımızı kullanarak yeni hayatımızı nasıl şekillendirdiğimize bağlıdır."

Ev Ödevi: 5 yıl sonraki yaşamlarının nasıl olmasını istedikleri ile ilgili kendilerine bir mektup yazmaları istenir.
Kapanış: Bir sonraki oturumun tarihi ve saati belirlenerek oturum sonlandırılır.

8.OTURUM: Sonlandırma

Kazanım: Süreci değerlendirme, hedeflerin gözden geçirilmesi ve edinilen kazanımlar

Bir önceki oturumda verilen ev oturumu hakkında konuşulur. Yapılmadıysa sebebi öğrenilir ve ev ödevinin önemi vurgulanır. Yapılan ödev uygulamalarının görüşmesi yapılır.

ETKİNLİK 1: Başladığım yer - geldiğim yer

Sorular:

“Bu gruba ilk geldiğinizde nasıldınız?”

“Şu an kendinizde fark ettiğiniz değişiklikler neler?”

“Hayatınızda ya da ilişkilerinizde küçük de olsa ne değişti?”

Önce / Şimdi arasındaki karşılaştırma yapılır. Yaşam doyumu ve ilişki doyumu ikisi arasındaki ilişki hakkında genel bir değerlendirme

ETKİNLİK 2: Çantama Ne Koyuyorum?

Katılımcılara “Bu gruptan hayatınıza götürdüğünüz en önemli 2–3 şey ne?” Sorulur.

ETKİNLİK 3: Kendime Sözüm

Her katılımcı şu cümleyi tamamlar: “Bundan sonra ilişkilerimde/ hayatımda …… yapmaya devam edeceğim.”

Sonlandırma: Sürecin özeti yapılır. Katılımcıların emeğini takdir edilir. Destek kaynakları yeniden hatırlatılır. Katılımcıların birbirine olumlu geri bildirim vermesi istenir. Küçük not kağıtlarıyla birbirine iyi dilek yazılarak sonlandırılır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada göç sürecinin aile üyelerinde bıraktığı izlerin en aza indirilmesi ve yıkıcı etkilerinin daha ileri boyutlara ulaşmasını önlemek amacıyla tasarlanan 8 oturumluk bir müdahale programı önerisidir. Bu 8 oturumluk müdahale program önerisinin esas temel noktası: göç eden ailelerin ilişki ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu çalışmada aile içindeki ilişki ve yaşam doyumuna yönelik problemlerin önlenmesi ya da problemin ortaya çıktıktan sonra giderilmesine yönelik neler yapılması gerektiği belirtilmiştir. Programda yer alan oturumların içeriği ve alanyazındaki yer alan göç, yaşam doyumu ve ilişki doyumu kavramlarının taramasının yapılmasının ardından şu sonuçların ulaşılması ön görülmektedir.

Göç eden ailelerin yaşam doyumu ve ilişki doyumu değişkenlerinde müdahale programı sonrasında oryantasyon sürecinin hızlanarak yaşam doyumu ve ilişki doyumu alanında anlamlı bir artışın olması beklenmektedir. Göç eden bireylerin 8 oturumluk müdahale programınının ardından aile üyelerinde yer alan çatışmaların ve kültürel şokların yerinin olumlu iletişim becerileri ve uyum sağlama hızında artışın olacağı ön görülmüştür. Bununla birlikte aile üyelerinin içinde bulunduğu duruma adapte sürecinin hızlanarak mevcut durum koşullarına uyum sağlamasının da kolaylaşacağı düşünülmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Oturumlarda yer alan etkinliklerin aile üyeleri arasında çatışma çözme becerilerinin öğrenilmesi ve stratejilerinin geliştirilmesi, empati becerilerinin artırılmasına yönelik destekleyeci etkinliklerin var olması ile birikte negatif ilişki dinamiklerinin azaltarak pozitif ilişki dinamiklerinin artırılması hedeflenmektedir. Sonuç olarak, hazırlanan bu 8 oturumluk psikoeğitim programı göç eden aileler ile çalışan alan uzmanları için sistematik ve yapılandırılmış bir yol haritası sunmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aksel, D. B., & Erarslan, S. Türkiye'de göç ve uyum üzerine bir değerlendirme. *Göç Dergisi, 6*(2), 145–162, 2019.

2. Adıgüzel, Y. Göç sosyolojisi bağlamında uyum süreçleri. *Akademik İncelemeler Dergisi, 13*(2), 45–60, 2018.

3. Akıncı, B., Nergiz, A., & Gedik, E. Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 58–83, 2015.

4. Baltatescu, S. Subjective well-being of immigrants in Europe and their evaluation of societal conditions. *European Journal of Social Work*, 2005.

5. Bartram, D. Happiness and "economic migration": A comparison of Eastern European migrants and stayers. *Migration Studies, 1*(2), 156–175, 2013.

6. Christopher, J. C. Situating psychological well-being: Exploring the cultural roots of its theory and research. *Journal of Counseling & Development, 77*(2), 141–152, 1999.

7. Çalışkan, M., Toker, M., & Özbay, Y. Aile yaşam doyumu ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 2*(1), 1–9, 2017.

8. Demir, A., & Günaydın, G. Göç sürecinin aile yapısı üzerindeki etkileri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 20*(1), 89–110, 2017.

9. Diener, E. Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542–575, 1984.

10. Diener, E. Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicators Research, 31*, 103–157, 1994.

11. Diener, E. Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist, 55*(1), 34–43, 2000.

12. Diener, E., Scollon, C. N., & Lucas, R. E. The evolving concept of subjective well-being: The multifaceted nature of happiness. *Advances in Cell Aging and Gerontology, 15*, 187–219, 2003.

13. Doğan, İ. F. Algılanan sosyal destek ile yaşam tatmini ve özgüven ilişkisi: Göçmenler üzerinde bir araştırma. *OPUS International Journal of Society Researches, 12*, 586–606, 2019.

14. Easterlin, R. A. Life cycle happiness and its sources. *Journal of Economic Psychology, 27*, 463–482, 2006.

15. Ekici, S., & Tuncel, G. Göç ve insan. *Birey ve Toplum Dergisi, 5*(9), 9–22, 2015.

16. Gülmez, S. C., & Öztürk, A. Göç yaşantısı çerçevesinde çocukta psikososyal uyum süreci üzerine bir inceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 18*(40/2), 449–481, 2018.

17. Kirmanoğlu, H., & Başlevent, C. Life satisfaction of ethnic minority members. *Social Indicators Research*, 2014.

18. Moss, E., & Willoughby, B. J. Associations between beliefs about marriage and life satisfaction. *Journal of Family Studies, 24*(3), 274–290, 2018.

19. Nazlı, S. *Aile danışmanlığı* (15. bs.). Nobel Yayıncılık, 2020.

20. Özer, M., & Karabulut, Ö. Ö. Yaşlılarda yaşam doyumu. *Türk Geriatri Dergisi, 6*(2), 72–74, 2003.

21. Pavot, W., & Diener, E. Review of the Satisfaction With Life Scale. *Psychological Assessment, 5*(2), 164–172, 1993.

22. Pavot, W., Diener, E., Colvin, C. R., & Sandvik, E. Further validation of the Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment, 57*(1), 149–161, 1991.

23. Safi, M. Immigrants 'life satisfaction in Europe. *European Sociological Review, 26*(2), 159–176, 2010.

24. Saygın, S., & Hasta, D. Göç, kültürleşme ve uyum. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 10*(3), 312–333, 2018.

25. Sezgin, A. A., & Yolcu, T. Göç ile gelen uluslararası öğrencilerin sosyal uyum süreçleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5*(7), 2243–2264, 2016.

26. Schnettler, B., Miranda-Zapata, E., Grunert, K. G., Lobos, G., Lapo, M., & Hueche, C. Work-life balance and satisfaction in different domains of life. *Applied Research in Quality of Life*, 2020.

27. Toseland, R. W., & Rasch, J. Correlates of life satisfaction. *The International Journal of Aging and Human Development, 10*(2), 203–211, 1980.

28. Türkiye İstatistik Kurumu. Yaşam memnuniyeti araştırması 2025. Ankara: TÜİK, 2025.

29. Tuzcu, A., & Bademli, K. Göçün psikososyal boyutu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 6*(1), 56–66, 2014.

30. Veenhoven, R. The study of life satisfaction. In *A comparative study of satisfaction with life in Europe*, 11–48, 1996.

31. Viñas-Bardolet, C., Guillén-Royo, M., & Torrent-Sellens, J. Job characteristics and life satisfaction in the EU. *Applied Research in Quality of Life, 14*, 1–30, 2019.

32. Yılmaz, E., & Günay, G. Göçmenler ve göçmen ailelerin karşılaştıkları sorunlar. *Karabük Üniversitesi İİBF Dergisi, 2*(1), 1–19, 2022.

33. Zabriskie, R., & McCormick, B. Parent and child perspectives of family leisure involvement. *Journal of Leisure Research, 35*(2), 163–189, 2003.

YAŞLILIK DÖNEMİNDE ROL İYİMSERLİĞİ TEMELLİ YALNIZLIKLA BAŞ ETME PSİKOEĞİTİM PROGRAMI

Yüksek Lisans Öğrencisi Emre TÜZÜNAK
Kırıkkale Üniversitesi,

emretuzunak@gmail.com - ORCID ID: 0009-0003-1286-9993
Yüksek Lisans Öğrencisi Aybüke Göksu BOZKURT
Kırıkkale Üniversitesi,

aybukebozkurtt3@gmail.com- ORCID ID: 0009-0006-9962-9002
Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep SAK
Kırıkkale Üniversitesi,

dusgunzeynep1@gmail.com- ORCID ID: 0009-0003-2297-8018
Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
Kırıkkale Üniversitesi,
svd.aslan@kku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6544-3302

Özet

Bu çalışma, 75-85 yaş aralığındaki bireylerin yaşlılık dönemine özgü deneyimlerini iyileştirmeyi hedefleyen "rol iyimserliği" ve "yalnızlık" kavramları üzerine kurulmuş bir psikoeğitim programı sunmayı hedeflemektedir. Yaşlılık, bireyin toplumdaki rollerinde değişimlerin yaşandığı ve yalnızlık riskinin arttığı bir dönemdir. Rol İyimserliği, özellikle örgütsel psikoloji ve yönetim bilimleri literatüründe, bireyin üstlendiği rollerin (iş, aile, sosyal roller) gelecekteki çıktılarına dair beslediği olumlu beklentileri ve bu rollerin getirdiği zorluklarla başa çıkma inancını ifade eder. Yalnızlık ise bireyin sosyal ve fiziksel olarak toplumdan uzaklaşması durumu olarak ele alınmaktadır.

Önerilen bu psikoeğitim programı, yaşlı bireylerin geçmişteki rollerini anlamlandırmalarını, yeniden değerlendirmesini ve mevcut rollerine dair olumlu referanslar geliştirmelerini ve yalnızlık algısını daha işlevsel bir şekilde yönetmelerini hedefleyen oturumlardan oluşmaktadır. Programın hazırlık aşamasında, 75-85 yaş aralığındaki bireylerle yapılan ön görüşmelerden elde edilen ihtiyaç analizi verileri temel alınmıştır. Program içeriği; geçmişin yeniden değerlendirilmesi, mevcut sosyal rollerin güçlendirilmesi ve yalnızlıkla başa çıkma stratejileri gibi bölümleri içermektedir. Bu bildiri, söz konusu programın kuramsal çerçevesini, oturum içeriklerini ve uygulama basamaklarını detaylandırarak yaşlılık danışmanlığı alanında çalışan profesyonellere pratik bir müdahale rehberi sunmayı ve bu alanda literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık Psikolojisi, Rol İyimserliği, Yalnızlık, Psikoeğitim Programı, Müdahale Modeli.

Abstract

This study aims to present a psychoeducation program established on the concepts of "role optimism" and "loneliness," targeting the improvement of age-specific experiences of individuals aged 75–85. Old age is a period characterized by transitions in an individual's social roles and an increased risk of loneliness. Role optimism, particularly in organizational psychology and management literature, refers to the positive expectations individuals hold regarding the future outcomes of their roles (work, family, social) and their belief in coping with the challenges inherent in these roles. Loneliness, on the other hand, is addressed as a state of social and physical withdrawal from society.

The proposed psychoeducation program consists of sessions designed to help elderly individuals interpret and re-evaluate their past roles, develop positive references for their current roles, and manage their perception of loneliness more functionally. The preparation phase of the program was based on needs analysis data obtained from preliminary interviews with individuals in the 75–85 age group. The program content includes sections such as the re-evaluation of the past, strengthening current social roles, and strategies for coping with loneliness. By detailing the theoretical framework, session contents, and implementation steps of the program, this presentation aims to provide a practical intervention guide for professionals working in the field of geriatric counseling and to contribute to the existing literature.

Keywords: Psychology of Aging, Role Optimism, Loneliness, Psychoeducation Program, Intervention Model.

1.GİRİŞ

Yaşlanma, kronolojik olarak yaşın ilerlemesi durumundan daha fazlasını ifade etmekle birlikte fizyolojik, sosyolojik, psikolojik ve davranışsal değişiklikleri de içeren karmaşık gelişimsel bir süreci kapsamaktadır (Mowat, 2004; Terzi, 2012; Vaillant ve Mukamal, 2001). Dolayısıyla yaşlılık, bütüncül bir perspektifle incelenmesi gereken yaşam evresidir (Gökler-Danışman ve Aydın, 2011; Hussein ve diğerleri, 2014). Bu yaşam evresi fizyolojik ve psikososyal olmak üzere iki boyutta incelenmektedir. Fizyolojik boyutta, yaşlanmayla gelen postürde bozulma, deride kırışıklıkların artması, kas gücü kaybı ve duyulardaki değişimler gibi durumlar yer almaktadır. Psikolojik boyutta ise dikkat, algı, öğrenme, hafıza (Demans, Alzheimer gibi), psiko-motor beceriler, problem çözme ve adaptasyon becerilerindeki azalmalar ifade edilmektedir. Yaşlılığın sosyal boyutu, belirli bir yaş grubundaki bireylerden beklenen davranışları ve bu gruba atfedilen değerlerle ilgili durumları tanımlamaktadır (KleinspehnAmmerlahn, Kotter-Gruhn ve Smith, 2008; Koç, 2002; Montross ve diğerleri, 2006; Vaillant ve Mukamal, 2001). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) (2018), yaşlılığı fizyolojik bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Kronolojik olarak; 65-74 yaş arasını genç yaşlı, 75-84 yaş arasını orta yaşlı ve 85 yaş üzerini ise ileri yaşlı şeklinde sınıflandırmaktadır (World Health Organization, 2018). Aynı şekilde Birleşmiş Milletler (BM), 60 yaş ve üzerini, Türkiye ise 65 yaş ve üzerini yaşlı olarak kabul etmektedir (huzurevleri.org.tr, 2023; United Nation, 2022).

Yaşlılık, şu şekilde sınıflandırılabilir:

Kronolojik yaşlanma: Doğum yaşı ya da takvim yaşı olarak ifade edilebilir. Genellikle kronolojik olarak 65 yaş ve üzeri olan kişiler yaşlı olarak kabul edilmektedir. Ancak bu tanımlama insanların bu devredeki genel sağlık, fiziksel, ruhsal, zihinsel kapasiteleri ve becerileri gibi fonksiyonlarını tanımlamada yetersiz kalmaktadır (Bacanlı ve Terzi, 2016; Görgün Baran, 2016*).*

Biyolojik (fizyolojik) yaşlanma: Yaşlanma sürecinde önemli bireysel farklılıklar olabilir. Yaşlılığın sadece değerlendirilmemesi kronolojik gerekir. Yaş ile Yaşlanma sürecini etkileyen bireysel farklılıkların olması yaşlılığa bireysel ve biyolojik yaşlanma boyutlarını getirmiştir (Arpacı, 2005; Bacanlı ve Terzi, 2016). Örneğin; 80 yaşında olduğu halde görme, duyma keskinliği ve diğer birçok bakımdan kendi yaşıtlarından hatta gençlerden bile bazı konularda daha iyi durumda olan yaşlılar vardır. Öte yandan kendini gerçek yaşından daha genç hisseden yaşlılar olduğu gibi tersine kendini çökmüş ve çok yaşlanmış olarak hisseden çok sayıda genç de vardır (Bacanlı ve Terzi, 2016).

Gelişim sürecinde vücudun yapısal ve işlevsel olarak değişimi söz konusudur. Dışarıdan görülen saçların ağarması, derinin buruşması biyolojik yaşlanmanın işaretlerindendir. Yaş ilerledikçe hareket ve motor becerileri alanında da zayıflama ve fonksiyon yitimi görülebilir. İnsanın biyolojik yaşı, vücut yaşı olarak da ifade edilebilir. Bireyin sağlık durumu, sosyal çevre, yaşanılan zaman ve mekana göre yaşlı insanların biyolojik kayıpları da birbirinden farklı olmaktadır (Genç ve Dalkılıç, 2013; Görgün Baran, 2016).

Psikolojik yaşlanma: Gelişim sürecinde deneyimlerin artmasıyla oluşan davranış değişiklikleri ve yeteneğindeki yaşa davranışsal bağlı uyum değişimlerdir. Anılarda yaşama, geçmişe özlem, geçmişe takılıp kalma, geçmişten kopamama da bunun içindedir. Geleceğe güvensizlikten kaynaklanan korku, kaygı ve üzüntü gibi duyguların tümü psikolojik çöküntü yaratır. Bu bağlamda insanın kendini yaşlı hissetmesi ve kabul etmesi ile yakın ilişkisi olduğu söylenebilir (Arpacı, 2005; Bacanlı ve Terzi, 2016; Görgün Baran, 2016).

Sosyal yaşlanma: Kişinin toplumsal rol, statü ve beklentilerinin değişmesidir. Bir toplumda veya kalabalık bir grup içinde sosyal yönden uyum sağlayamama durumudur (Bacanlı ve Terzi, 2016; Görgün Baran, 2016). Örneğin; 40'lı yaşların ortasında çocuk sahibi olan bir kadın ebeveynlik rollerini yaşıtlarından çok daha geç uygulamaya başlayacaktır. Bu nedenle yaşıtlarına kıyasla daha genç bir sosyal yapıya sahiptir (Bacanlı ve Terzi, 2016).

Yaşlılık dönemiyle birlikte bireylerin sosyal yapılarında oluşan daralma ve toplumsal rollerdeki değişim, bu dönemi psikososyal açıdan daha hassas bir noktaya taşımaktadır. Özellikle üretim sürecinden çekilme, iş yaşantısının sona ermesi ve sosyal çevrenin kısıtlanması, yaşlılık sürecinin en temel deneyimlerinden biri olan ‘’yalnızlık’’ olgusunu gündeme getirmektedir

Yalnızlık, kişinin sosyal ilişki ağının, arzu ettiğinden daha dar ya da daha az doyumlu algılamasına bağlı yaşanan bir duygu olarak ifade edilmektedir. Kişinin bu alanda arzu ettiği emosyonel tatmin düzeyi ile tecrübe ettiği emosyonel tatmin düzeyi arasında fark nedeniyle

eksiklik hissetmesidir (Heinrich ve Gullone, 2006; Peplau ve Perlman, 1982). Yalnızlık çok boyutlu bir yapıya sahiptir; örneğin bireyin bir yakınını kaybetmesiyle oluşan yalnızlık ile çevresiyle yaşadığı kopukluktan kaynaklanan yalnızlık bir tutulamaz. Bu noktada Weiss, yalnızlığı, duygusal ve sosyal olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Sosyal yalnızlık, algılanan sosyal etkileşimdeki yetersizlik ve kişinin çevresiyle ortak ilgiye dayalı etkinlikleri paylaşmada kendisini grubun, durumun ya da etkinliğin bir parçası olarak hissetmemesi olarak tanımlanabilir. Duygusal yalnızlık ise, özellikle bireysel bazda başka bir kişiye karşı kendini uzak görmesi yakınlık bağlarını eksik olarak algılaması ve kabul edilmediğini hissetmedir (Heinrich ve Gullone, 2006; Weiss, 1973). Yalnızlığın yaş ile ilişkisi üzerinde farklı görüşler mevcut olup bu konuda bir karar birliğine varılamamıştır. Örneğin yalnızlık kişilerin kendi algılarına göre değerlendirildiğinden özellikle çalkantılı bir dönem olan ergenlikte yalnızlığın daha yüksek olduğu sonraki belirli yaş gruplarında azalma gösterdiği, yaşlılık döneminde ise tekrar artış gösterdiği diğer bir ifadeyle U şeklinde bir görünüm sergilediği ifade edilmektedir (Dykstra, 2009; Luanaigh ve Lawlor, 2008; Peplau ve Perlman, 1982).

Birçok toplumda yaşlıların çoğu yalnızlık ve terk edilmişlikten yakınmaktadır (Danış, 2014). Yalnızlık, bireyin yaşamını olumsuz etkileyen bir duygu durumudur. Yalnızlık duygusu bireyin yaşamının amaçsız ve gereksiz olduğunu düşünmesine, boşluk, kimsesizlik ve terk edilmişlik duygusu yaşamasına yol açabilmektedir (Yılmaz ve Altınok, 2009). Yaşlılık döneminde yalnızlık sorununun bireysel nedenleri arasında sosyal ilişkilere girememe, utangaçlık ve sağlık problemleri vardır. Çevresel nedenleri arasında ise yetersiz sosyal, kültürel ve ekonomik koşullar vardır. Yaşlı bireyler için sosyal etkileşimleri oldukça önemlidir. Sosyal ilişkiler, duygusal bağlılık veya sosyal bağların olmadığı durumlarda yalnızlık duygusu daha fazla yaşanmaktadır (Danış, 2014).

Yalnızlık ve beraberinde getirdiği sosyal izolasyonla başa çıkmada, olumlu yaşlanma stratejileri önemli bir rol oynamaktadır. Bireyin sosyal olarak geri planda kalması yerine hayatın içinde yeni anlamlar bulmasını ifade eden rol iyimserliği; yalnızlığın yarattığı psikolojik boşluğu, aktif katılım ve daha uyumlu bir bakış açısıyla doldurmayı amaçlayan koruyucu bir yaklaşımdır.

Rol iyimserliği bireyin yaşlanma sürecindeki değişimlere (emeklilik, kayıplar vb.) esnek bir şekilde uyum sağlayarak, toplum içerisinde yeni ve anlamlı roller üstlenmeye yönelik sergilediği bilişsel ve duygusal bir eğilim olarak adlandırılabilir. Bireyin sahip olduğu bu rol iyimserliği, yaşlılık dönemini bir kayıplar döngüsü olarak değil, bir gelişim ve dönüşüm evresi olarak görmesini sağlar. Bu noktada rol iyimserliği kavramı, bireyin hayatın son evresinde potansiyelini ortaya çıkarmaya ve yaşam kalitesini yükseltmeyi ifade eden olumlu yaşlanma bakış açısıyla doğrudan örtüşmektedir. Olumlu yaşlanma; fiziksel, sosyal ve zihinsel sağlığın bir bütün olarak korunmasını amaçlayan, yaşlanma sürecini daha geniş bir çerçeveden ele alan bir yaklaşımdır.

Geleneksel toplumlarda yaşlılara çok büyük saygı gösterilirdi; yaşlılar genellikle toplum için önemli konularda söz sahibiydiler, hatta son sözü söyleyen kişiler genellikle yaşlılardı; aile içindeki yetkileri yaşlarının ilerlemesi ölçüsünde artardı. Ancak sanayileşmiş toplumlarda gerek aile içinde gerekse toplum içerisinde yaşlılar bu yetkiyi kaybetmişlerdir (Giddens, 2013, s. 218).

Yaşlıların toplumsal hayata katılımı başarılı yaşlanma ile ilişkilidir ve başarılı yaşlanmanın gerekli koşullarından biridir. 2019 yılında Uluslararası Fonksiyon, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırmasında (ICF) toplumsal yaşam içerisinde bulunmak önemli bir alan olarak ifade edilmiştir. Toplumsal hayata katılım, bakıma ihtiyaç duyan kişilerin yaşama katılımı ve farklı faaliyetlerle mümkün olduğunca aktif olması anlamına gelmektedir. Kalınkara'ya (2016) göre, bireyin toplumsal hayata katılımı sosyal bütünleşmeyi de teşvik etmekte, bu da bir gruba aidiyet duygusu oluşturmakta ve yakınlık, paylaşım ve bağ kurma ihtimalini artırabilmektedir. Toplumsal hayata katılım üç düzeyde sınıflandırılmaktadır. Bunlar arasında diğer bireyler ile etkileşimde olmak, başkalarına yardım etmek ve topluma katkı sağlamak bulunmaktadır (Martinson ve Berridge, 2015). Yaşlanma süreci boyunca refahı artırmak için yaşamın çeşitli yönlerine aktif olarak katılmak önemlidir. Sosyal ilişkiler kapsamında başarılı yaşlanma için sosyal bağlantıların sürdürülmesi temel kabul edilmektedir. Arkadaşlarla, aileyle ve sosyal çevredeki diğer kişilerle etkileşimde bulunmak duygusal destek, arkadaşlık ve aidiyet duygusu sağlayabilmektedir. Üretkenlik kapsamında çalışmak, gönüllülük faaliyetleri yapmak, hobiler edinmek gibi süreçlerde olmak tatmin duygusu sağlamaktadır. Bu faaliyetler kişinin özgüvenini ve hayata karşı olumlu bakış açısını geliştirme potansiyeli sunmaktadır. Bilişsel uyarım açısından zihni aktif ve meşgul tutmak, başarılı yaşlanma için hayati öneme sahiptir. Yeni beceriler kazanmak, bulmaca çözmek veya entelektüel açıdan geliştirici uğraşlar edinmek gibi beyni zorlayan aktiviteler, bilişsel işlevlerin korunmasına ve gerilemenin önlenmesine yardımcı olabilmektedir. Boş zaman aktivitelerinden keyif almak ise hayata katılımın önemli bir diğer yönüdür. Hobiler, ilgi alanları ve eğlenceli etkinlikler neşe, rahatlama ve huzur gibi duygular yaratabilmektedir. Benzer biçimde sinema, tiyatro, konser, sergi gibi kültürel ve toplumsal etkinliklere katılım bireylerin gelişme ve toplumla bağlantı içinde olma duygularını teşvik edebilmektedir. Hayata dahil olmak aynı zamanda dengeli beslenmeyi sürdürmek, fiziksel olarak aktif kalmak ve iyilik haline katkıda bulunan alışkanlıkları benimsemek gibi sağlıklı yaşam tarzı seçimlerini yapmayı da kapsamaktadır. Son olarak değişimlere uyum sağlamak oldukça önemli bir beceriyi gerektirmektedir. Bu değişimler, emekliliğe uyum sağlamayı, kayıplarla başa çıkmayı ve farklı yaşam aşamalarında yeni anlam ve tatmin kaynakları bulmayı içerebilmektedir (Rowe ve Khan, 1998).

2. PSİKOEĞİTİM PROGRAMI UYGULAMALARI

1. OTURUM:

KAZANIM:

- Tanışma ve güven ilişkisi kurma
- Grup üyelerinin birbirlerini tanıması
- Güvenli grup ortamının oluşturulması
- Grup kurallarının belirlenmesi
- Katılımcıların sürece yönelik beklentilerinin paylaşılması

GİRİŞ: Danışman kendini tanıtır. Grup üyelerinin kendini tanıtmasını ister. Danışman görüşme programı hakkında genel bir bilgilendirme yapar. Katılımcılardan kendilerini tanıtması istenir.

YÖNTEM VE AKIŞ:

Danışman ve grup üyelerinin tanışması
Danışma kurallarının ve amacının belirlenmesi
Danışma programının tanıtımı
Şuanki deneyimlerin paylaşılması.

Öncelikle grup lideri katılımcıları karşılar ve kısa bir hoş geldiniz konuşması yapar. Çalışmanın amacı hakkında sade ve anlaşılır bir bilgilendirme yapılır. Katılımcıların rahat hissedebilmesi için samimi bir iletişim dili kullanılır. Sonrasında tanışma etkinliği ile devam edilir.

Tanışma Etkinliği – "Beni Anlatan Bir Özellik"
Katılımcılardan sırayla:

- İsimlerini,
- Geçmişte en keyif aldıkları uğraşlardan birini,
- Kendilerini anlatan bir özelliği paylaşmaları istenir.

Ortak Noktalarımız"

Katılımcılar ikili veya küçük gruplara ayrılır. Birbirleriyle konuşarak ortak yönlerini bulmaları istenir.

Örneğin:

- Aynı memleketten olmak
- Benzer hobilere sahip olan
- Ortak yaşam deneyimleri olan
- Benzer aile yapıları olan

Sonrasında bulunan ortaklıklar grup ile paylaşılır. Burada amaç daha samimi bir ortam yaratabilmektir.

Etkinlikler tamamlandıktan sonra ev ödevi verilerek ve oturum özetlenerek sonlandırılır.
Ev ödevi; grup üyelerine grupta aidiyet duygusunun gelişebilmesi için geçmiş deneyimlerle ile ilgili anı paylaşımı yapılma ödevi verilir. Anı kartları dağıtılır ve bu kartlara geçmişte mutlu oldukları bir anının yazılması istenir

2. OTURUM

KAZANIM:

- Grupta aidiyet duygusunu destekleme
- Yalnızlık duygusunu fark etme
- Yaşlılıkla beraber gelen yalnızlığın hissettirdikleri ile ilgili paylaşımda bulunma
- Yalnızlık deneyimlerinin normalleşmesini sağlama
- Yalnız hissettikleri zamanlar için alternatif oluşturabilme

GİRİŞ: Önceki oturumda verilen ödev değerlendirilir. Grup üyelerinden kartlarda yazılı olan anıların paylaşılması istenir. Grup üyeleri en mutlu oldukları anılardan birini diğer üyeler ile paylaşır.

YÖNTEM VE AKIŞ

Ev ödevlerinin değerlendirilmesi yapılır. Grup üyeleri geçmiş deneyimlerinden mutlu oldukları bir anı paylaştıktan sonra yalnızlık duygularını fark edebilmek için etkinlik ile devam edilir.

Etkinlik: Etkinliğe Yalnızlık en çok ne zaman hissedilir? sorusu ile başlanır.

Üzerinde "sabah", "akşam", "bayram", "yalnız yemek yerken", "telefon çalmadığında", "hastayken" yazan kartlar bırakılır.
Katılımcılardan çok hangi anlarda yalnız hissettikleri kart seçmeleri istenir. Katılımcılar kartlarını seçtikten sonra o kartı neden seçtiklerini açıklamaları istenir.
Kişiler kendilerini yalnız hissettikleri anlarla ilgili paylaşımda bulunduktan sonra sevdikleri aktiviteler ve yapmaktan hoşlandıkları şeyler üzerine düşünülmesi istenir.
" Böyle zamanlarda size iyi gelen bir şey var mı?" sorusu yöneltilir. Üyelerin kendilerine iyi gelen alternatifleri yazması istenir.

Ev ödevi: Gün içerisinde grup üyeleri kendilerini yalnız hissettiğinde oturumda belirledikleri alternatif yolları deneyerek duygu durumlarını ölmeleri istenir.

Kapanış: Bir sonraki oturumun tarihi ve saati söylenerek oturum sonlandırılır.

3. OTURUM

KAZANIM:

- Rol kavramına giriş yapmak
- Yaşam rollerini somutlaştırmak
- Geçmiş ve bugünkü roller arasında bağ kurmak
- Katılımcıların duygularını dramatizasyon yoluyla ifade etmelerini sağlamak
- Rol iyimserliğini desteklemek

GİRİŞ: Bir önceki haftanın ödevi değerlendirilip bu haftaki etkinliğe başlanır.

YÖNTEM VE AKIŞ

Etkinlik 1: "Beni Hangi Rol En İyi Anlatır?

Katılımcılardan şu cümleyi tamamlamaları istenir:

"Hayatım boyunca beni en iyi anlatan rol … oldu çünkü …"

Örnek roller verilerek aralarından seçilmesi istenir.

- Anne / baba
- Eş
- Arkadaş
- Çalışan
- Yol gösteren kişi
- Bakım veren kişi
- Tüm sorumluluğu üstlenen

Katılımcıların seçtikleri roller ve bu rolleri neden seçtikleri üzerine konuşulur ve 2. etkinliğe geçilir.

Etkinlik 2 : "Yaşamımın Sahnesi" Drama Etkinliği

Uygulama;

1. Aşama: Rol Kartları hazırlanır.

Ortaya çeşitli rol kartları konulur:

- Anne
- Baba
- Eş
- Dost
- Çalışan
- Yardım eden kişi
- Komşu
- Öğreten kişi
- Bakım veren kişi
- Dinleyen kişi
- Yol gösteren kişi

Katılımcılardan: hayatlarında önemli olmuş bir rolü seçmeleri ve isterlerse kendi rollerini eklemeleri istenir.

2. Aşama: "Hayatımdan Bir Anı" Canlandırması

Katılımcılar seçtikleri rolle ilgili kısa bir anıyı canlandırırlar.
Drama sırasında diğer grup üyeleri isterse küçük roller alabilir.
Canlandırma tamamlandıktan sonra şu sorular yöneltilir;

- anda kendinizi nasıl hissediyordunuz?
- Bu rol size ne kazandırıyordu?
- İnsanlar sizi nasıl görüyordu?
- Siz kendinizi nasıl görüyordunuz?

3. Aşama: "Şimdiki Ben"

İlk canlandırmadan sonra danışman şu soruyu sorar:

"Bu rolünüzden hala taşıdığınız parçalar nelerdir?"

Katılımcılardan bu konu ile ilgili dönüş alınır.

4. Aşama: Grup dayanışması

Grup üyeleri birbirlerine geçmişteki seçtikleri rollerle şu an tanıdıkları kişi arasındaki ortak noktaları gözlemleri doğrultusunda dile getirir.

Ev ödevi: Bir sonraki oturuma hazırlık olabilmesi için bireylerin geçmişte sahip oldukları rollerden en çok özledikleri rolleri ve şuan kendilerinde gördükleri güçlü yönleri düşünmeleri istenir.

Kapanış: Bir sonraki oturumun tarihi ve saati söylenerek oturum sonlandırılır.

4.OTURUM

KAZANIM:

- Katılımcıların hayatı boyunca kaybettiği rolleri farketmesi
- Yaşadıkları rol değişimlerinden nasıl etkilendiklerini anlamaları
- Hayat boyunca değişen rolleri kabul etmelerinin sağlanması
- Yeni rollere alışma sürecinin desteklenmesi

GİRİŞ: Oturuma önceki oturumda verilen ödevin değerlendirilmesi ile başlanır. Yaşamları boyunca hangi rollerin değiştiği üzerine konuşulur.

YÖNTEM VE AKIŞ

Oturum önceki oturumda verilen bireylerin geçmişte sahip oldukları rollerden en çok özledikleri rolleri düşünmeleri ödevinin değerlendirmesi ile başlanır.

Grup üyelerine "Geçmişteki kendinizde pişmanlıklar ya da söylemek istediğiniz şeyler var mı?" sorusu yöneltilir ve etkinliğe geçilir.

Drama Etkinliği (Boş sandalye);

Katılımcılardan geçmişte kendilerine söylemek istedikleri şeyleri, geçmişteki kendisinin şuanki kendisine güçlü yönlerini ifade etmesi, şuanki kendisinin geçmişteki kendisine deneyimlerini ve güçlü yönlerini anlatması istenir.

Katılımcılar: geçmişteki kendileriyle konuşur, yaşadıkları değişimleri ifade eder, bugün hâlâ sahip oldukları güçlü yönleri fark etmeye çalışır.

Çalışmanın sonunda danışman grup üyelerinin güçlü yanlarını destekleyici konuşmalar yaparak oturumu sonlandırır.

5. OTURUM

KAZANIM: Rol değişimlerinin farkındalığını oluşturmak.

GİRİŞ: Bir önceki oturumun kısa bir özeti yapılır. Verilen ev ödevi hakkında konuşulur yapılmadıysa sebebi öğrenilir ve ev ödevinin önemi hakkında hatırlatılma yapılır.

YÖNTEM VE AKIŞ:

Etkinlik 1:

Danışman tarafından yaşamımızdaki roller hakkında kısa bir bilgilendirme yapılır. Ardından danışman: kendilerini tanıtırlarken isimlerinin yanına, artık yapmadıkları bir rolleriyle kendilerini tanıtmaları istenir. Grup üyelerini kendilerini tanıttıktan sonra biten rolleri hakkında kendilerinde nasıl bir duygu yarattıkları hakkında paylaşımda bulunmaları istenir.

ETKİNLİK 2:

Danışman tarafından grup üyelerine boş bir kağıt verilir ardından kağıdın sol tarafına 'eski rolüm' sağ tarafına 'yeni rolüm' ve ortasına ise bir köprü çizmesi istenir.

Örneğin eskiden okul müdürü olan birinin köprüsünde liderlik özelliği yazılabilir. Kağıdın sağ tarafında yer alan yeni rolünde ise bulunduğu apartman binasında yönetici olarak görev alması yazılabilir.

Bu etkinliğin amacı zamanla bireyin yaşamış ya da bürünmüş olduğu roller değişse bile bu rolün özündeki becerinin değişmeyeceğidir. Böylelikle bireyin bu farkındalığa erişmesiyle birlikte bireysel saygı korunabilmektedir.

Ev ödevi: Bir sonraki oturumdaki üyelerin yaşamdaki rollerinin değişmesinin kişide bıraktığı etkiler hakkında düşünmesi be gerekli gördüğü kısımları not alarak gelecek oturuma getirmesi.

Kapanış: Bir sonraki oturumun gün ve saati belirlenerek danışma oturumu sonlandırılır.

6. OTURUM:

KAZANIM: Sosyal ilişkilerinin önemini fark etmeleri, mevcut sosyal destek kaynaklarını değerlendirmeleri ve sosyal bağlarını güçlendirmeye yönelik beceriler kazanmalarını sağlamaktır.

GİRİŞ: Bir önceki oturumun kısa bir özeti yapılır. Verilen ev ödevi hakkında konuşulur yapılmadıysa sebebi öğrenilir ve ev ödevinin önemi hakkında hatırlatılma yapılır.

Etkinlik 1:

Katılımcılardan kendilerini geçmişte mutlu hissettiren bir kişiyi düşünmeleri istenir.

Aşağıdaki sorular yöneltilir:

- Bu kişi kimdi?
- Size nasıl hissettirirdi?
- Onunla ilişkinizde en değerli şey neydi?

Etkinlik 2:

Danışman tarafından sosyal bağlar hakkında bilgilendirme yapılır. Sosyal bağların önemi ve yaşlılıkta sosyal bağlar hakkında bilgilendirme yapılır.

Etkinlik 3:

Grup üyelerinin daire oluşturarak oturması istenir. Ardından danışan her üyeye içinde ortasında BEN yazılı boş kağıtları dağıtması istenir. Ardından bireylerin yaşamlarındaki kişileri etkileşim düzeyine göre yerleştirmesi istenir. Sonrasında paylaşım yapmak isteyen bireylere söz hakkı verilir.

Ev ödevi: Katılımcılardan hafta boyunca aşağıdakilerden en az birini yapmaları istenir:Bir arkadaşını telefonla aramak Bir komşuyla sohbet etmek

- Bir aile üyesiyle anı paylaşmak

- Sosyal bir etkinliğe katılmak

Sonraki oturumda deneyimlerini paylaşmaları istenir.

Kapanış: Bir sonraki oturumun gün ve saati belirlenerek danışma oturumu sonlandırılır.

7. OTURUM:

KAZANIM: Yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerini anlamlandırmaları, güçlü yönlerini fark etmeleri ve yaşam doyumlarını destekleyen içsel kaynaklarını keşfetmelerine yardımcı olmaktır.

GİRİŞ: Bir önceki oturumun kısa bir özeti yapılır. Verilen ev ödevi hakkında konuşulur yapılmadıysa sebebi öğrenilir ve ev ödevinin önemi hakkında hatırlatılma yapılır.

Etkinlik 1:

Katılımcılardan bir çizgi çizerek yaşam yollarını göstermeleri istenir.

Çizgi üzerinde:

- önemli dönüm noktaları,
- zorluklar,
- başarılar,
- mutlu anılar,
- güç kazandıkları olaylar işaretlenir.

Daha sonra şu sorular yöneltilir:

- Hayatınızda sizi en çok güçlendiren olay neydi?
- Zor zamanlarla nasıl baş ettiniz?
- Bugün sizi siz yapan özellikler neler?

Etkinlik 2:

Danışman tarafından masaya yalnızlık ve rol iyimserliği ile ilgili 2 kart konulur. Grup üyeleri tarafından bu kartların yaşamındaki yeri ve hangi yaşam deneyimleri hakkında yer aldığını belirtir.

Ev ödevi: Bir sonraki oturuma kadar yaşamınızı derinden etkileyen önemli bir olayı düşününüz. Bu olaya geçmişte verdiğiniz tepki ile bugün sahip olduğunuz yaşam deneyimi ve mevcut yaşınızın bakış açısıyla vereceğiniz tepkiyi karşılaştırınız. Fark ettiğiniz benzerlik ve farklılıkları kısa notlar halinde yazınız.

Kapanış: Bir sonraki oturumun gün ve saati belirlenerek danışma oturumu sonlandırılır.

8. OTURUM:

KAZANIM: Grup üyelerinin program boyunca edindiği kazanımların gözden geçirilmesi ve fark etmesi. Süreci değerlendirme, hedeflerin gözden geçirilmesi ve edinilen kazanımlar

GİRİŞ: Bir önceki oturumun kısa bir özeti yapılır. Verilen ev ödevi hakkında konuşulur yapılmadıysa sebebi öğrenilir ve ev ödevinin önemi hakkında hatırlatılma yapılır.

Etkinlik 1:

Danışman gruba aşağıdaki soruları yöneltir

“Bu gruba ilk geldiğinizde nasıldınız?”

“Şu an kendinizde fark ettiğiniz değişiklikler neler?”

“Hayatınızda ya da ilişkilerinizde küçük de olsa ne değişti?” Grup üyelerinin paylaşımlarının ardından danışman yalnızlık ve rol iyimserliği kavramları arasındaki ilişki hakkında genel bir değerlendirme yapar.

Etkinlik 2:

Danışman gruba: ‘Bu program tek bir kelimeyle anlatsam;……..’ sorusunu yöneltir. Ardından grup üyeleri tarafından paylaşımda bulunmaları istenir.

Etkinlik 3:

Danışman grup üyeleri tarafından daire oluşturmasını ister. Ardından grup üyesi sağındaki kişi hakkında olumlu bir özellik ve iyi bir dileğini iletir.

Kapanış: Danışman tarafından sürecin özeti yapılır. Katılımcılara emeği için teşekkür edilir. Burada kurulan bağların ve fark edilen güçlü yönlerin günlük yaşamınıza eşlik etmesini diliyorum diyerek kapanış yapılır.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma kapsamında 75-84 yaş aralığındaki yaşlı bireyler için tasarlanan sekiz oturumluk psikoeğitim programı yaşlılık dönemini yalnızca biyolojik bir gerileme süreci olarak değil, bireyin toplumsal ve bireysel rollerini yeniden anlamlandırdığı stratejik bir gelişim evresi olarak ele almaktadır. Program, yaşlılıkta sıklıkla karşılaşılan yalnızlık duygusunu hafifletmek amacıyla, bireyin sahip olduğu sosyal rollere karşı geliştirdiği "rol iyimserliği" algısını güçlendirmeyi temel alan bir müdahale modeli sunmaktadır. Henüz uygulama aşamasına geçmemiş olan bu tasarım, kuramsal altyapısı ve etkinlik temelli içeriğiyle yaşlılık dönemindeki psikososyal uyum süreçlerini desteklemeyi hedeflemektedir.

Programın temel hatlarından birini oluşturan **rol iyimserliği** odaklı müdahaleler, bireylerin emeklilik, eş kaybı veya fiziksel yetersizlikler nedeniyle kaybettikleri eski rollerinin yerine; deneyimlerini paylaşan veya aktif olarak sosyal hayata katılan yeni ve işlevsel roller inşa

etmelerini amaçlamaktadır. Bilişsel ve yaşantısal çalışmalar aracılığıyla, yaşlı bireylerin geçmişteki başarılarını göz önüne serip onurlandırırken mevcut kapasitelerini en üst düzeyde kullanmalarına olanak tanımaktadır. Bu psikoeğitim programı sürecinin, yaşlılıkta benlik bütünlüğünün korunması ve yaşam doyumu üzerindeki tehditlerin en aza indirilmesi noktasında koruyucu bir kalkan görevi göreceği öngörülmektedir.

Yalnızlık kavramıyla mücadele boyutunda ise program, grup dinamiğinin sağladığı iyileştirici güçten faydalanacak şekilde kurgulanmıştır. Benzer yaşam evrelerinden geçen akranlarla kurulan etkileşim ve paylaşılan ortak anlatılar, yaşlı bireyin "ait olma" ihtiyacını destekleyerek kronik yalnızlık hissinin yerini sosyal bağlılığa bırakmasına zemin hazırlayabilir. Program içerisinde yer alan etkileşimli etkinlikler, katılımcıların yalnızca geçmişe odaklanmalarını değil, bugünü ve geleceği de daha iyi bir bakış açısıyla kurgulayabilmelerine olanak tanıyan bir yöntem çeşitliliği sunmaktadır.

Son olarak bir değerlendirme yapıldığında, tasarım aşaması tamamlanan bu psikoeğitim programının, gerontolojik psikolojik danışmanlık ve yaşlı bakımı alanında çalışan uzmanlar için yapılandırılmış ve uygulanabilir bir rehber niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Uygulama sonrası elde edilecek verilerin, programın etkililiğini kanıtlaması durumunda; yaşlılık dönemindeki psikososyal destek hizmetlerinin standartlaştırılmasına önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir. Tasarlanan bu modelin geçerliğini ve evrensel uygulanabilirliğini test etmek amacıyla; gelecek çalışmalarda programın farklı sosyo-ekonomik düzeydeki yaşlı grupları üzerinde deneysel olarak uygulanması, elde edilen kazanımların kalıcılığının boylamsal araştırmalarla izlenmesi ve farklı kültürel bağlamlarda revize edilerek yaygınlaştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arpacı, F. (2005). *Farklı boyutlarıyla yaşlılık*. Türkiye İşçi Emekliler Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları.
2. Bacanlı, H. ve Terzi, Ş. İ. (Ed.). (2016). *Yetişkinlik ve yaşlılık: Gelişimi ve psikolojisi* (3. baskı). Açılım Kitap.

3. Buz, S. (2016). Yaşlı bireylere yönelik yaş ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(53), 268-278.
4. Danış, M. Z. (t.y.). *Yaşlılık, yoksulluk ve yalnızlık*. Hacettepe Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (GEBAM). http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal_boyut/yaslilik_yoksuluk_yanlizlik.pdf
5. Dykstra, P. A. (2009). Older adult loneliness: Myths and realities. *European Journal of Ageing, 6*(2), 91-100.
6. Genç, Y. ve Dalkılıç, P. (2013). Yaşlıların sosyal dışlanma sendromu ve toplumsal beklentileri. *International Journal of Social Science, 6*(1), 461-482.
7. Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları.
8. Gökler-Danışman, Y. ve Aydın, P. G. (2011). Huzurevinde yaşayan yaşlıların benlik-algılarının yordanmasında sosyodemografik özellikler ve algılanan sosyal desteğin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 24*(24), 69-92. https://doi.org/10.21560/spcd.96707
9. Görgün Baran, A. (2016). Yaşlılıkta sosyal dışlanmanın toplumsal boyutu. V. Kalınkara (Ed.), *Yaşlılık: Disiplinlerarası yaklaşımlar, sorunlar, çözümler* (2. baskı, ss. 105-126). Nobel Kitabevi.
10. Heinrich, L. M. ve Gullone, E. (2006). The clinical significance of loneliness: A literature review. *Clinical Psychology Review, 26*(6), 695-718.
11. Hussein, S., Moriarty, J., Stevens, M., Sharpe, E. ve Manthorpe, J. (2014). Organizational factors, job satisfaction and intention to leave among newly qualified social workers in England. *Social Work Education, 33*(3), 381-396.
12. Huzurevleri.org.tr. (2023). *Yaşlının evi ve çevresi*. https://www.huzurevleri.org.tr/docs/erkilic_aydogdu_aslan_kutsal_yaslinin_evi_ve_cevresi_2
13. Kalınkara, V. (2016). *Temel gerontoloji: Yaşlılık bilimi*. Atlas Basım Yayın.
14. Kleinspehn-Ammerlahn, A., Kotter-Gruhn, D. ve Smith, J. (2008). Self-perceptions of aging: Do subjective age and satisfaction with aging change during old age? *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 63*(6), P377-P385. https://doi.org/10.1093/geronb/63.6.P377
15. Koç, M. (2002). Gelişim psikolojisi açısından yaşlılık döneminde ruhsal gelişim. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(12), 287-304.
16. Kornblum, W. ve Julian, J. (Ed.). (2011). *Social problems* (14. baskı). Pearson.
17. Luanaigh, C. Ó. ve Lawlor, B. A. (2008). Loneliness and the health of older people. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 23*(12), 1213-1221.
18. Martinson, M. ve Berridge, C. (2015). Successful aging and its discontents: A systematic review of the social gerontology literature. *The Gerontologist, 55*(1), 58-69.
19. Montross, L. P., Depp, C., Daly, J., Reichstadt, J., Golshan, S., Moore, D., Sitzer, D. ve Jeste, D. V. (2006). Correlates of self-rated successful aging among community-dwelling older adults. *The American Journal of Geriatric Psychiatry, 14*(1), 43-51. https://doi.org/10.1097/01.JGP.0000192489.43179.31
20. Mowat, H. (2004). Successful ageing and the spiritual journey. A. Jewel (Ed.), *Ageing, spirituality and well-being* içinde (ss. 42-57). Jessica Kingsley.

21. Peplau, L. A. ve Perlman, D. (1982). Perspectives on loneliness. L. A. Peplau ve D. Perlman (Ed.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* içinde (ss. 1-20). John Wiley & Sons.
22. Rowe, J. W. ve Kahn, R. L. (1998). *Successful aging*. Pantheon.
23. Terzi, Ş. (2012). *Yetişkinlik ve yaşlılık*. Pegem Akademi Yayıncılık.
24. United Nations. (2022). *Ageing*. https://www.un.org/en/global
25. Vaillant, G. E. ve Mukamal, K. (2001). Successful aging. *American Journal of Psychiatry, 158*(6), 839-847. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.158.6.839
26. Yeşil, P., Taşcı, S. ve Öztunç, G. (2016). Yaşlı istismarı ve ihmali. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6*(2), 128-134.
27. Yılmaz, E. ve Altınok, V. (2009). Okul yöneticilerinin yalnızlık ve yaşam doyum düzeylerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 15*(59), 451-469.

85 YAŞ VE ÜZERİ KİŞİLERDE ROL İYİMSERLİĞİ VE YALNIZLIK DUYGUSUNU YÖNETMEYE YÖNELİK GRUP DANIŞMA PROGRAMI

Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra LEVENT

Kırıkkale Üniversitesi,

busralevent2372@gmail.com- ORCID ID 0009-0002-8367-8978

Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra EKMEKCİOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi,

kubraekmekci24@gmail.com - ORCID ID 0009-0009-1713-3620

Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR

Kırıkkale Üniversitesi,

svd.aslan@kku.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-6544-3302

ÖZET

Yalnızlık, özellikle ileri yetişkinlik döneminde sık karşılaşılan ve bireyin psikolojik iyi oluşunu olumsuz etkileyen bir durumdur. Bu dönemde yaşanan kayıplar, rollerin değişmesi ve sosyal çevrenin daralması gibi etkenler yalnızlık duygusunu artırabilmektedir. Bu durum bireylerin duygusal ve sosyal açıdan zorlanmasına neden olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, yalnızlık yaşayan bireylerin bu duyguyla baş edebilmelerini desteklemek, yalnızlığa yönelik işlevsel olmayan düşüncelerini fark etmelerini sağlamak ve rol iyimserliğini artırmaya yönelik yapılandırılmış bir grupla psikolojik danışma programı geliştirmektir. Bu doğrultuda grupla psikolojik danışmanlığın kuramsal temeli Bilişsel Davranışçı Kuram çerçevesinde yapılandırılmıştır. İleri yaş dönemine özgü gelişimsel özellikler dikkate alınarak Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı ile desteklenmiştir. Sosyal bağ kurma süreçleri ise bağlanma kuramı perspektifinde ele alınmıştır. Program haftada bir oturum olmak üzere toplam sekiz oturumdan oluşmaktadır ve her oturum yaklaşık 60 dakika sürmektedir. Grup danışması şeklinde yürütülen bu süreçte katılımcıların yalnızlık deneyimlerini fark etmeleri, bu deneyimlere eşlik eden düşüncelerini tanımaları ve sosyal ilişkilerini güçlendirmeye yönelik adımlar atmaları amaçlanmaktadır. Aynı zamanda bireylerin değişen yaşam rollerini fark etmeleri ve bu rollere daha olumlu bir bakış açısı geliştirmeleri de hedeflenmiştir. Ayrıca programın hem grup hem de bireysel danışma süreçlerine uyarlanabilir yapıda olması, alana yönelik uygulamalı bir model sunması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yalnızlık, rol iyimserliği, grupla psikolojik danışma, ileri yetişkinlik

ABSTRACT

Loneliness is a condition frequently encountered especially in later adulthood, and it negatively affects individuals' psychological well-being. During this period, factors such as losses, changing roles, and the narrowing of social networks may increase feelings of loneliness. This situation can cause emotional and social difficulties for individuals.

The aim of this study is to develop a structured group counseling program designed to support individuals experiencing loneliness in coping with this feeling, to help them recognize dysfunctional thoughts related to loneliness, and to enhance role optimism. In this regard, the theoretical foundation of the group counseling program was structured within the framework of Aaron T. Beck Cognitive Behavioral Theory. Considering the developmental characteristics specific to later adulthood, it was also supported by Erik Erikson Psychosocial Development Theory. Processes of establishing social bonds were addressed from the perspective of John Bowlby Attachment Theory.

The program consists of a total of eight sessions, held once a week, with each session lasting approximately 60 minutes. Conducted in the form of group counseling, this process aims to help participants recognize their experiences of loneliness, identify the thoughts accompanying these experiences, and take steps toward strengthening their social relationships. At the same time, it is intended to help individuals become aware of their changing life roles and develop a more positive perspective toward these roles. Furthermore, the program's adaptable structure for both group and individual counseling processes is significant in terms of providing an applied model for the field.

Keywords: Loneliness, role optimism, group counseling, later adulthood

1. GİRİŞ

Yaşlılık dönemi; yaşlanma süreciyle birlikte bireyin fiziksel kapasitesinde azalmaların görüldüğü, kronik hastalıkların daha sık ortaya çıktığı, bağımsızlığın kısmen azaldığı ve bireyin günlük yaşam aktivitelerini sürdürürken daha fazla desteğe ihtiyaç duyabildiği bir gelişim dönemi olarak tanımlanmaktadır (İçağasıoğlu ve İlik, 2021). Yaşlılık dönemindeki kişiler, biyolojik, psikolojik, bilişsel ve sosyal olarak belirgin değişiklikler yaşamaktadır (Townsend, 2016). Yaşlılığın incelendiği çalışmalarda yaşlı bireylerin yalnızlık duygusu ve sosyal izolasyonun diğer dönemlere kıyasla daha çok hissedildiği belirtilmektedir (Kaçan-Softa, Öztürk, Dindaş, ve Göçmen, 2015; Kalınkara ve Sarı, 2019). Bu dönemde üretimin azalması, çalışma hayatının sona ermesi, hastalıkların artması ve huzurevinde kalma yaşam rollerinin değişimine neden olmaktadır. (Beğer ve Yavuzer, 2012). Toplumdan izole edilerek, bilge kişi ve rehberlik edici rolünün azaldığı görülmektedir. Aktif sosyal rollerden daha pasif rollere geçiş yapan yaşlı bireyler, yaşanan hızlı değişimlere uyum sağlamakta zorlanabilmekte; bu durum sosyal izolasyon ve yalnızlık duygusunun yaşanmasına neden olmaktadır. Yalnızlık duygusu, kişinin yakınlık ihtiyacı hissettiğinde ortaya çıkan, bireyin psikolojik, fiziksel ve sosyal bütünlüğüne karşı oluşan bir tehlike olarak tanımlanmaktadır. (Sullivan, 1953) (Kozaklı, 2006). Her yaşta yalnızlık duygusu yaşanabilir fakat yaşam süresinin uzaması yaşlılık dönemindeki yalnızlık süresini artırmıştır (Siviş ve Demir, 2004). Literatür incelendiğinde yalnızlık duygusunun toplumda sık yaşandığı saptanmıştır. Yalnızlık ve yaş raporuna göre,65 yaş ve

üstünde olan bireyler %80 oranında, 18 yaş altında olan bireylerde ise %40 oranında yalnızlık duygusu görülmektedir. Bu oran orta yetişkinlikte azalmakta fakat 65 yaş ve üstünde giderek artmaktadır. Yalnızlık düzeyinin en yaygın göründüğü dönemin ≥ 70 yaş ve üstünde olduğu belirtilmiştir. Yalnızlığın yüzdesi 75 yaşından sonra ciddi düzeyde artmakta olduğu tespit edilmiştir (Stone, Evandrou ve Falkingham, 2013). Bu nedenle 85 yaş ve üzeri bireylerin yalnızlık duygusunu yönetmek ve rol iyimserliğini kazandırmak amaçlı psikoeğitim programı tasarlanmıştır. Programın kuramsal altyapısı temelde Bilişsel Davranışçı Terapi yaklaşımın çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu yaklaşıma göre bireylerin duygu ve davranışları, olayları yorumlama biçimlerinden etkilenmektedir. Özellikle yalnızlık duygusuna eşlik eden olumsuz otomatik düşünceler ve işlevsel olmayan inançların bireyin sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyebildiği belirtilmektedir. Bu nedenle program sürecinde katılımcıların yalnızlıkla ilişkili düşünce örüntülerini fark etmeleri ve daha işlevsel düşünceler geliştirmeleri amaçlanmıştır (Beck, 1976). Program aynı zamanda Erik Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı doğrultusunda desteklenmiştir. Erikson'a göre yaşlılık dönemi "benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk" evresi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde bireyler geçmiş yaşamlarını değerlendirmekte, yaşamlarını anlamlı bulmaları durumunda benlik bütünlüğü geliştirebilmekte; pişmanlık ve değersizlik hislerinin yoğunlaşması durumunda ise umutsuzluk yaşayabilmektedirler (Erikson, 1968). Bu bağlamda programda bireylerin yaşam deneyimlerini paylaşmaları, geçmiş rollerini değerlendirmeleri ve yaşamlarına yönelik olumlu farkındalık geliştirmeleri desteklenmiştir. Katılımcıların sosyal ilişkilerini güçlendirmeye yönelik çalışmalar ise Bağlanma Kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. Bağlanma kuramına göre bireylerin psikolojik iyi oluşunu güçlendiren en önemli koruyucu faktör güvenli sosyal bağlar kurabilmesidir. Özellikle ileri yaş döneminde sosyal destek ağlarının azalması yalnızlık duygusunu artırabilmektedir (Bowlby, 1980). Bu nedenle program kapsamında aidiyet hissini güçlendirmeye ve kişilerarası ilişkileri desteklemeye yönelik etkinliklere yer verilmiştir. Programın planlanması ve içeriği deneysel çalışmalar kısmında açıklanmıştır.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

2.1.PROGRAMIN HEDEFİ

Program haftada bir oturum olmak üzere toplam sekiz oturum şeklinde planlanmış olup her oturum yaklaşık 60 dakika sürmektedir. Grup danışması formatında yürütülmesi hedeflenen bu süreçte katılımcıların yalnızlık deneyimlerini fark etmeleri, bu deneyimlerle ilişkili düşünce ve duygularını tanımaları, sosyal ilişkilerini güçlendirmeleri ve değişen yaşam rollerine yönelik daha olumlu bir bakış açısı geliştirmeleri amaçlanmaktadır. Ayrıca programın hem grup hem de bireysel psikolojik danışma süreçlerine uyarlanabilir nitelikte olması nedeniyle uygulama alanına katkı sağlayabilecek yapılandırılmış bir model sunduğu düşünülmektedir.

2.2.PROGRAMIN PLANLAMASI

1.OTURUM: TANIŞMA VE GÜVEN OLUŞTURMA

SÜRE: 90 dakika

İlk oturumun temel hedefi grup üyelerinin birbirlerini tanımaları, süreç hakkında bilgi sahibi olmalarıdır. Danışman oturumu, ''Hoş geldiniz, katılımlarınız için öncelikle hepinize teşekkür

ediyorum. Grubumuz hayat deneyimlerimizi paylaşabileceğimiz, birbirimizi dinleyebildiğimiz güvenli, sıcak bir alan olması amaçlarıyla oluşturuldu. Burada hepimizin duygu ve düşünceleri çok kıymetlidir. Bu nedenle en öncelikle birbirimizi yargılamadan saygı ve anlayışla birbirimizi dinlemeye özen göstereceğiz'' gibi ifadelerle başlatır.

Danışman katılımcılara oturum süresince ve sonrasında paylaşımların gizlilik ilkesine bağlı olduğunu belirtir. Katılımcıların belirsizlik yaşamamaları adına oturum süresi, oturum saati, oturumun gerçekleşeceği mekân, grup kuralları genel çerçeve dahilinde ele alınır.

Danışman, katılımcıların birbirlerini daha yakından tanımaları hedefiyle kendilerinden bahsetmelerini ister. Buraya hangi amaçlarla geldiklerini, beklentilerini paylaşmalarını ister. Bunları yaparken de beraberinde aynı zamanda kendilerinin hayattaki rollerinden bahsetmelerini ister. (Aile rolleri, meslek, arkadaşlık vs.)

Rol kavramı, aitlik ve anlamlı hissetmeye katkı sağladığı, yaşam doyumu ve iyi oluş üzerinde önemli katkıları olduğu belirlenmiştir. Yapılan araştırmalarda roller ve davranış kontrolünün problem çözme becerilerini pozitif yönde yordadığı, aralarında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. (Kamışlı, 2018)

Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramına göre katılımcıların yaş grubuyla ilişkili ''Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk'' evresi incelendiğinde rollerin benlik bütünlüğüne olumlu etkilerinden bahsedilmesi hedeflenmiştir. Literatüre baktığımızda, bireyin bu evredeki mutluluğu ve başarısı, bu evreye gelene kadar geçirmiş olduğu evrelerdeki mutluluk ve başarısıyla, söz konusu bu evreyi kabul etmesi, ona uygun davranması; bir diğer ifadeyle bu evredeki yaş ve yaşa bağlı fiziksel, ruhsal ve çevresel değişikliklerle yüzleşmesine bağlanır. (Çetin, 2020)

Katılımcılar kendilerini rolleriyle birlikte ele aldıktan sonra danışman, yaşam içerisinde üstlendikleri rollerin kendilerine nasıl hissettirdiğine yönelik bir paylaşım süreci başlatır. Katılımcılara; "Sizi en değerli hissettiren rolünüz hangisiydi?", "Bugün hâlâ devam ettiğini düşündüğünüz bir yönünüz var mı?" gibi sorular yöneltilerek katılımcıların geçmiş yaşantılarıyla bugün arasında bağ kurmalarını destekler. Böylelikle katılımcıların yalnızca kaybettikleri roller üzerine değil, devam eden ve kendilerine anlam kazandıran yönleri üzerine de düşünmeleri amaçlanmış olur.

Bu süreçte danışman, tüm üyelerin kendilerini ifade edebilmeleri için destekleyici bir tutum sergiler. Paylaşımlar sırasında üyelerin birbirlerini aktif şekilde dinlemeleri teşvik edilir ve ortak yaşantılar üzerinde durularak grup aidiyetinin oluşmasına katkı sağlanır. Özellikle benzer duygu ve deneyimlerin fark edilmesi, katılımcıların yalnızlık algılarının azalması ve grup içerisinde güven duygusunun gelişmesi adına planlanmaktadır.

Oturumun son bölümünde danışman, üyelerden oturuma ilişkin duygu ve düşüncelerini paylaşmalarını ister. Katılımcılara "Bugün burada olmak size nasıl hissettirdi?" veya "Bugünden aklınızda kalan bir duygu ya da düşünce nedir?" gibi değerlendirme soruları yöneltilir. Böylece oturumun genel değerlendirmesi yapılır ve üyelerin süreçle ilgili ilk izlenimleri alınır.

Son olarak danışman ilk oturumu özetler ve ardından bir sonraki oturum için katılımcılara bir ev ödevi verir:

Bir sonraki oturuma kadar katılımcılardan hafta boyunca yalnız hissettikleri anları fark edip bu anlarda akıllarından geçen düşünceleri not etmelerini ve bir sonraki oturuma getirmelerini ister.

Yaş ortalamasının yüksek olması sebebiyle yaşanabilecek fiziksel ve bilişsel zorluklara göre ödevler konu dışına çıkmadan kişiselleştirilebilir.

2.OTURUM: YALNIZLIĞI TANIMA VE FARK ETME

SÜRE: 90 dakika

İkinci oturumun temel hedefi, katılımcıların yalnızlık kavramını kendi yaşam deneyimleri üzerinden fark etmeleri, yalnızlık duygusunun kendilerindeki karşılığını keşfetmeleri ve grup içerisinde bu deneyimleri paylaşıp ortak duygu ve yaşantılarını fark etmeleridir. Oturumun başlangıcında danışman, üyeleri sıcak bir şekilde karşılayarak geçen haftanın kısa bir değerlendirmesini yapar. İlk oturumda konuşulan konular kısaca hatırlatılır ve üyelerin grup sürecine dair düşüncelerini paylaşmaları desteklenir.

Danışman, katılımcıların bir önceki oturum sonunda verilen ödev sürecini değerlendirebilmeleri hedefiyle; “Hafta boyunca yalnız hissettiğiniz anları fark etmek sizde nasıl bir etki bıraktı?”, “Kendinizle ilgili dikkat ettiğiniz yeni bir duygu ya da düşünce oldu mu?” gibi sorular yöneltir. Bu süreçte danışman, üyelerin paylaşımlarını dikkatle dinleyerek kendilerini ifade etmeleri için destekleyici ve saydam bir tutum sergiler. Katılımcıların yalnızlık duygusunu fark ederken zorlanabilecekleri göz önünde bulundurularak süreç yargılayıcı olmayan bir anlayışla ele alınır.

Oturumun ısınma etkinliği olarak “Ortak Noktamız Ne?” oyunu oynanması planlamıştır. Bu etkinlikte grup üyelerinden sırayla kendileriyle ilgili küçük bilgiler paylaşmaları istenir. Benzer deneyimlere, duygulara ya da yaşam alışkanlıklarına sahip olan üyeler bunu belirtir. Böylece üyelerin birbirleriyle ortak yönlerini fark etmeleri, yalnız olmadıklarını hissetmeleri ve grup aidiyetinin güçlenmesi amaçlanır. Özellikle yaşlılık döneminde bireylerin sosyal çevrelerinin daralabilmesi ve kendilerini toplumdan uzaklaşmış hissetmeleri düşünüldüğünde, benzer yaşantıların fark edilmesi grup süreci açısından oldukça önemlidir.

Isınma etkinliğinin ardından danışman, yalnızlığın her birey için farklı anlamlar taşıyabileceğini vurgular. Süreçte bazı sorular yönelterek etkileşimi arttırır:

- “Yalnızlık sizin için ne ifade ediyor?”
- “Hangi durumlarda yalnızlık duygusunu daha yoğun hissediyorsunuz?”
- “Yalnız hissettiğiniz anlarda aklınızdan hangi düşünceler geçiyor?”
- “Bu duygu bedeninizde nasıl bir etki bırakıyor?”
- “Yalnızlık hissettiğinizde genellikle ne yapıyorsunuz?”

Paylaşımlar sırasında danışman, üyelerin duygularını açık şekilde ifade edebilmeleri için empatik ve destekleyici bir yaklaşım benimser. Katılımcıların anlattıkları deneyimler üzerinden ortak duygular üzerinde durulur. Özellikle bazı üyelerin yalnızlık duygusunu eş kaybı, emeklilik, çocukların evden ayrılması, fiziksel sağlık sorunları ya da sosyal ilişkilerin azalmasıyla ilişkilendirebileceği göz önünde bulundurulur. Yaşlılık döneminde yalnızlık duygusunun daha yoğun yaşanabileceği danışman tarafından normalleştirici bir şekilde ele alınır.

Bu süreçte danışman, yalnızlık duygusunun yalnızca duygusal değil bedensel etkileri de olabileceğinden bahseder. Katılımcılar yalnız hissettiklerinde yaşadıkları bedensel değişimleri paylaşmaları konusunda desteklenir. Böylece katılımcıların duygu ve beden arasındaki ilişkiyi fark etmeleri hedeflenmektedir.

Oturumun etkinlik bölümünde "Yalnızlık Haritası" çalışması uygulanması planlanmıştır. Katılımcılara boş kâğıtlar dağıtılarak yalnız hissettikleri durumları, kişileri, bedensel değişiklikleri, ortamları ya da zamanları yazmaları veya görsel olarak ifade etmeleri istenir. Üyelerin ister yazı yazarak ister çizim yaparak kendilerini ifade etmelerine olanak tanınır. Bu çalışmada katılımcıların yalnızlık duygusunu hangi durumlarla ilişkilendirdiklerine dair farkındalık kazanmaları ve duygu farkındalıklarının gelişmesi hedeflenmektedir.

Çalışmanın ardından üyeler gönüllülük esasına göre hazırladıkları haritaları grup ile paylaşırlar. Danışman, üyelerin paylaşımlarını dikkatle dinler. Aynı zamanda katılımcıları birbirlerini aktif şekilde dinlemeleri ve empati geliştirmeleri konusunda teşvik eder.

Oturumun son bölümünde danışman, sürece ilişkin genel bir özet değerlendirmesi yapması ve üyelerden oturumla ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmaları planlanmıştır. Katılımcıları da sürece katarak; "Bugün sizin için en dikkat çekici farkındalık neydi?", "Bu oturumdan aklınızda kalan duygu nedir?" gibi değerlendirme soruları yöneltir.

3.OTURUM: GÜÇLÜ YÖNLERİ KEŞFETME VE YAŞAM DENEYİMLERİNE ANLAM VERME

SÜRE: 90 dakika

Üçüncü oturumun temel hedefi, katılımcıların yalnızlık duygusunun yanında sahip oldukları güçlü yönleri, yaşam deneyimlerini ve kendilerine anlam veren kaynakları fark etmeleridir. İlk iki oturumda yalnızlık duygusunun tanınması, duygu ve düşünce farkındalığının geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Bu oturumda ise sürecin daha destekleyici ve güçlendirici bir boyuta taşınması hedeflenmektedir. Özellikle yaşlılık döneminde bireyin yaşam deneyimlerinin, baş etme becerilerinin ve geçmişte üstlendiği rollerin önemli içsel kaynaklar olduğu vurgulanmaktadır.

Oturumun başlangıcında danışman üyeleri karşılar ve diğer oturumlarda olduğu gibi geçen haftanın kısa bir değerlendirmesini yapar.

Isınma etkinliği olarak "Beni Ben Yapan Özellikler" çalışması uygulanması planlanmıştır. Katılımcılardan kendilerini anlatan olumlu özellikleri düşünmeleri istenir. Yazmakta zorlanan üyelerin sözlü paylaşım yapmalarına olanak tanınır. Sabırlı olmak, fedakârlık, yardımseverlik, mücadelecilik, üretkenlik, merhametli olmak gibi özellikler üzerinde durulur. Ardından grup üyeleri birbirlerinin paylaşımlarına dair olumlu geri bildirimlerde bulunurlar. Böylece üyelerin yalnızca eksikliklerine ya da kayıplarına değil, hâlâ devam eden güçlü yönlerine odaklanmaları hedeflenmektedir.

Oturumun devamında "Yaşam Ağacı" çalışması uygulanır. Katılımcılara boş kâğıtlar dağıtılarak bir ağaç çizmeleri istenir. Ağacın köklerine geçmiş yaşam deneyimlerinden kendilerine güç veren kişiler ya da değerler; gövde kısmına bugün sahip oldukları özellikler, dallarına ise hâlâ yapmak istedikleri ya da kendilerine iyi gelen şeyler yazılır. Çalışma sırasında üyelerin ister yazı yazarak ister çizim yaparak kendilerini ifade etmelerine olanak tanınır.

Bu etkinlik aracılığıyla üyelerin yaşamlarını yalnızca kayıplar üzerinden değil; deneyimler, ilişkiler, güçlü yönler ve devam eden umutlar üzerinden de değerlendirebilmeleri hedeflenmektedir. Özellikle yaşlılık döneminde bireyin geçmiş yaşam deneyimlerini anlamlandırabilmesinin benlik bütünlüğü ve psikolojik iyi oluş üzerinde olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın ardından gönüllü üyeler yaşam ağaçlarını grup ile paylaşırlar. Danışman, üyelerin yaşam deneyimlerini değerli hissettirecek şekilde dinler ve destekleyici geri bildirimlerde bulunur. Grup üyelerinin birbirlerinin yaşam öykülerini dinlemeleri, empati ve aidiyet duygusunun gelişmesine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda bireylerin yalnız olmadıklarını hissetmeleri ve yaşamlarının anlam taşıyan yönlerini fark etmeleri desteklenmesi hedeflenmiştir.

Oturumun ilerleyen bölümünde danışman, bireyin yaşamı boyunca birçok zorlukla karşılaşmış olsa da aynı zamanda pek çok güçlükle baş edebilmiş biri olduğuna dikkat çeker. Üyelere geçmişte zorlandıkları bir dönemi nasıl atlattıkları sorularak kendi baş etme becerilerini fark etmeleri desteklenir. Böylece bireylerin yalnızca zorlayıcı duygulara değil, dayanıklılıklarına ve yaşam deneyimlerinden gelen güçlerine de odaklanmaları amaçlanır.

Oturumun sonunda danışman genel bir değerlendirme yapar ve üyelerden süreçle ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmalarını ister. Katılımcılara; "Bugün kendinizle ilgili fark ettiğiniz olumlu bir özellik oldu mu?" ya da "Bu oturum size nasıl hissettirdi?" gibi sorular yöneltilir.

Son olarak danışman oturumu özetler ve üyelerden bir sonraki oturuma kadar kendilerini iyi hissettiren bir etkinliği bilinçli şekilde yapmalarını ister. Bu etkinlik; bir yakınıyla sohbet etmek, sevilen bir uğraşla ilgilenmek, eski fotoğraflara bakmak, müzik dinlemek ya da kısa bir yürüyüş yapmak olabilir. Üyelerden bu süreçte kendilerini nasıl hissettiklerini fark etmeleri ve mümkün olursa kısa notlar almaları istenir.

4.OTURUM: SOSYAL BAĞLARI GÜÇLENDİRME VE AİDİYET DUYGUSUNU DESTEKLEME

SÜRE: 90 dakika

Dördüncü oturumun temel hedefi, katılımcıların sosyal ilişkilerini, aidiyet duygularını ve kendilerine destek sağlayan ilişkileri fark etmeleri; aynı zamanda sosyal paylaşım ve yakınlık kurma becerilerini desteklemektir. İlk oturumlarda yalnızlık duygusunun anlaşılması ve fark edilmesi üzerinde durulmuş, üçüncü oturumda bireyin güçlü yönleri ve yaşam deneyimleri ele alınmıştır. Bu oturumda ise bireyin çevresiyle kurduğu ilişkiler, sosyal destek kaynakları ve aidiyet duygusu üzerinde durulmaktadır.

Oturumun başlangıcında danışman üyeleri karşılar ve geçen hafta yapılan etkinliklere ilişkin kısa bir değerlendirme yapar. Katılımcılardan kendilerine iyi gelen etkinlikleri paylaşmaları istenir. Danışman, üyelerin küçük sosyal etkileşimleri ve keyif veren anları fark etmelerinin önemine dikkat çeker. Özellikle yaşlılık döneminde bireyin sosyal bağlarının psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi üzerinde durulması planlanmıştır.

Isınma etkinliği olarak "Hayatımdaki İnsanlar" çalışması uygulanacaktır. Katılımcılardan yaşamlarında önemli yere sahip kişileri düşünmeleri istenir. Bu kişiler aile üyeleri, eski dostlar, komşular ya da geçmişte kendileri için anlamlı olmuş bireyler olabilir. Üyelerden bu kişilerin kendilerine hangi yönlerden iyi geldiğini paylaşmaları istenir. Böylece bireylerin yaşamlarında hâlâ değerli ilişkiler bulunduğunu fark etmeleri hedeflenmektedir.

Etkinlik bölümünde "Destek Çemberim" çalışması uygulanacaktır. Katılımcılara boş bir kâğıt dağıtılarak ortasına kendilerini temsil eden küçük bir şekil çizmeleri istenir. Daha sonra çevresine kendilerini yakın hissettikleri kişileri, mekânları ya da kendilerine iyi gelen uğraşları yazmaları beklenir. Bu çalışma aracılığıyla bireylerin yalnız olmadıklarını, yaşamlarında destek aldıkları kaynakların bulunduğunu fark etmeleri hedeflenmektedir.

Çalışmanın ardından gönüllü üyeler paylaşımlarını grup ile paylaşırlar. Danışman, üyelerin sosyal ilişkiler konusunda yaşadıkları duyguları kabul edici bir şekilde ele alır. Bazı üyelerin sosyal çevrelerinin daralmış olabileceği ya da kayıplar yaşamış olabilecekleri göz önünde bulundurularak süreç empatik bir anlayışla yürütülür. Bununla birlikte danışman, sosyal bağların yalnızca geçmişte kalan ilişkilerden ibaret olmadığını; bireyin hâlâ yeni ilişkiler kurabileceğini, küçük sosyal temasların bile kişiyi duygusal olarak destekleyebileceğini vurgular.

Oturumun sonunda danışman genel bir değerlendirme yapar ve üyelerden süreçle ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmalarını ister. Katılımcılara; "Bugün size iyi gelen bir paylaşım oldu mu?" ya da "Kendinizi grup içerisinde nasıl hissediyorsunuz?" gibi sorular yöneltilir.

Son olarak danışman oturumu özetler ve üyelerden bir sonraki oturuma kadar sosyal olarak kendilerini iyi hissettirecek küçük bir adım atmalarını ister. Bir yakını aramak, komşuyla sohbet etmek, kısa bir ziyarette bulunmak ya da sosyal bir etkinliğe katılmak gibi küçük sosyal temaslar örnek olarak verilebilir. Üyelerden bu deneyimlerin kendilerinde oluşturduğu duyguları fark etmeleri istenir.

5.OTURUM: YAŞAMDAKİ ROLLERİ YENİDEN DEĞERLENDİRME VE ANLAM DUYGUSUNU DESTEKLEME

SÜRE: 90 dakika

Beşinci oturumun temel hedefi, katılımcıların geçmişte üstlendikleri roller ile bugün devam eden yönleri arasında bağ kurabilmeleri, yaşam içerisindeki anlam duygularını ve işe yararlılık hislerini yeniden değerlendirebilmeleridir. Özellikle yaşlılık döneminde emeklilik, çocukların evden ayrılması, eş kaybı ya da fiziksel değişimler gibi nedenlerle bireyin bazı rollerinde değişiklikler yaşanabilmektedir. Bu süreç bazen bireyin kendisini eskisi kadar gerekli ya da aktif hissetmemesine neden olabilmektedir. Bu oturumda ise bireylerin yalnızca kaybettikleri roller üzerine değil, hâlâ devam eden yönleri ve yaşam içindeki değerleri üzerine düşünmeleri hedeflenmektedir.

Oturumun başlangıcında danışman üyeleri karşılar ve geçen hafta verilen küçük sosyal adımlara ilişkin kısa bir değerlendirme yapar. Katılımcılardan sosyal temasların kendilerinde nasıl bir duygu oluşturduğunu paylaşmaları istenir. Danışman, küçük sosyal etkileşimlerin bile bireyin yalnızlık algısı üzerinde olumlu etkiler bırakabileceğini vurgular.

Isınma etkinliği olarak “Geçmişten Bugüne Ben” çalışması uygulanacaktır. Katılımcılardan geçmişte kendilerini tanımlayan bir rolü düşünmeleri istenir. Bu bir ebeveyn, çalışan, eş, dost ya da üretken hissettikleri herhangi bir rol olabilir. Ardından bugün hâlâ devam ettiğini düşündükleri özellikleri paylaşmaları istenir. Örneğin geçmişte ailesine destek olan bir bireyin bugün de çevresine destek olmaya devam ettiği fark edilebilir. Böylece bireylerin roller değişse bile kişisel değerlerinin ve özelliklerinin tamamen kaybolmadığını fark etmeleri hedeflenmektedir.

Etkinlik bölümünde danışman, bireyin yaşam boyunca üstlendiği rollerin benlik algısı üzerindeki etkisinden bahseder. Hümanistik yaklaşım doğrultusunda her bireyin yaşam deneyiminin değerli olduğu ve kişinin yalnızca yaptığı işlerle değil, varoluşuyla da anlam taşıdığı vurgulanır. Bilişsel davranışçı yaklaşım çerçevesinde ise “Artık kimseye faydam yok.”, “Eskisi kadar değerli değilim.” gibi düşüncelerin bireyin duygularını nasıl etkileyebileceği ele alınır. Katılımcılardan bu tür düşünceler yaşadıklarında kendilerine daha gerçekçi ve şefkatli hangi cümleleri söyleyebilecekleri üzerine düşünmeleri istenir.

Paylaşım sürecinde danışman, üyelerin yaşam deneyimlerini kabul edici ve destekleyici bir tutumla dinler. Grup üyelerinin birbirlerinin yaşam öykülerine tanıklık etmeleri, ortak duyguları fark etmeleri ve yalnız olmadıklarını hissetmeleri desteklenir.

Oturumun sonunda danışman genel bir değerlendirme yapar ve üyelerden süreçle ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmalarını ister. Katılımcılara; “Bugün kendinizle ilgili fark ettiğiniz bir yön oldu mu?” ya da “Geçmişten bugüne taşıdığınızı düşündüğünüz bir özelliğiniz var mı?” gibi sorular yöneltilir.

Son olarak danışman oturumu özetler ve üyelerden bir sonraki oturuma kadar bir önceki oturuma benzer bir şekilde kendilerini işe yarar, aktif ya da üretken hissettiren küçük bir davranışta bulunmalarını ister. Birine yardımcı olmak, küçük bir sorumluluk üstlenmek, bir

bitkiye bakmak ya da bir yakınına destek olmak gibi örnekler verilebilir. Katılımcılardan bu deneyimin kendilerinde oluşturduğu duygu ve düşünceleri fark etmeleri istenir.

6.OTURUM: OLUMSUZ DÜŞÜNCELERLE BAŞ ETME VE DUYGUSAL DESTEK GELİŞTİRME

SÜRE: 90 dakika

Altıncı oturumun temel hedefi, katılımcıların yalnızlık duygusunu yoğunlaştıran olumsuz düşünceleri fark etmeleri ve bu düşünceler karşısında kendilerine daha destekleyici bir bakış açısı geliştirebilmeleridir. Özellikle yaşlılık döneminde bireyler zaman zaman kendilerini değersiz, yetersiz ya da yalnız hissedebilmektedir. Bu oturumda bireyin düşünce, duygu ve davranışları arasındaki ilişkiyi fark etmesi hedeflenmektedir.

Oturumun başlangıcında danışman üyeleri karşılar ve geçen hafta kendilerini işe yarar hissettiren deneyimlere ilişkin kısa bir değerlendirme yapar. Katılımcıların olumlu yaşantıları fark etmeleri desteklenir.

Isınma etkinliği olarak "Kendime Söylediğim Cümleler" çalışması uygulanacaktır. Katılımcılardan yalnız ya da üzgün hissettikleri zamanlarda akıllarından geçen cümleleri düşünmeleri istenir. Yazmakta zorlanan üyeler sözlü paylaşım yapabilirler. "Kimse beni aramıyor.", "Artık eskisi gibi değilim." ya da "Yalnız kaldım." gibi düşünceler üzerinde durulabilir.

Etkinlik bölümünde danışman, bilişsel davranışçı terapi yaklaşımına göre düşüncelerin duygular üzerinde etkili olduğundan bahseder. Bazı düşüncelerin bireyin kendisini daha umutsuz, yalnız ya da değersiz hissetmesine neden olabileceği ifade edilir. Danışman, üyelerden bu düşüncelerin tamamen kesin gerçekler mi yoksa zaman zaman zihinden geçen yorumlar mı olduğunu değerlendirmelerini ister.

Ardından katılımcılardan kendilerine daha destekleyici alternatif cümleler üretmeleri istenir. Bu teknik BDT yaklaşımında Bilişsel Yeniden Yapılandırma olarak geçer. Örneğin; "Kimse beni önemsemiyor." düşüncesi yerine "Bazen yalnız hissediyorum ama benimle ilgilenen insanlar da var." gibi daha dengeli düşünceler üzerinde durulabilir. Bu süreçte danışman yargılayıcı olmayan, kabul edici ve destekleyici bir tutum sergiler.

Hümanistik yaklaşım doğrultusunda bireyin duygularının anlaşılmasının ve kabul edilmesinin önemine vurgu yapılır. Danışman, zaman zaman olumsuz düşüncelerin herkesin zihninden geçebileceğini ancak bireyin kendisine karşı daha şefkatli yaklaşmasının önemli olduğunu ifade eder.

Oturumun sonunda danışman genel bir değerlendirme yapar ve üyelerden süreçle ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmalarını ister. Katılımcılara; "Bugün size iyi gelen bir düşünce oldu mu?" ya da "Kendinize söylemek istediğiniz destekleyici bir cümle var mı?" gibi sorular yöneltilir.

Son olarak danışman oturumu özetler ve üyelerden hafta boyunca kendilerini üzgün ya da yalnız hissettiklerinde akıllarından geçen düşünceleri fark etmelerini ve kendilerine daha destekleyici bir cümle söylemeyi denemelerini ister.

7.OTURUM: UMUT DUYGUSUNU VE YAŞAMDAKİ DEVAMLILIK HİSSİNİ DESTEKLEME

SÜRE: 90 dakika

Yedinci oturumun temel hedefi, katılımcıların geleceğe dair umut veren yönleri fark etmeleri ve yaşamla bağlarını güçlendirmeleridir. Yaşlılık döneminde bireyler zaman zaman geçmişe daha fazla odaklanabilmekte ve geleceğe dair beklentilerini sınırlayabilmektedirler. Bu oturumda ise bireylerin hâlâ keyif alabildikleri, merak ettikleri ya da sürdürmek istedikleri yönlere odaklanmaları hedeflenmektedir.

Oturumun başlangıcında danışman üyeleri karşılar ve geçen hafta kendilerine söyledikleri destekleyici cümlelerin nasıl bir etkisi olduğunu değerlendirmelerini ister. Katılımcılar küçük farkındalıklarını paylaşmaları konusunda cesaretlendirilir.

Isınma etkinliği olarak "Bana İyi Gelen Şeyler" çalışması uygulanır. Katılımcılardan kendilerini iyi hissettiren küçük şeyleri düşünmeleri istenir. Bir fincan çay içmek, sevilen bir müziği dinlemek, torunla vakit geçirmek, balkonda oturmak ya da eski bir dostla konuşmak gibi örnekler paylaşılabilir. Böylece bireylerin yaşam içerisinde hâlâ keyif alabildikleri anların olduğunu ve bunu fark etmeleri hedeflenir.

Etkinlik bölümünde danışman, yaşamın her döneminde bireyin ihtiyaçlarının, beklentilerinin ve rollerinin değişebileceğini ancak kişinin yaşamla bağ kurmaya devam etmesi gerektiğinin önemini vurgular. Katılımcılardan gelecekte yapmak istedikleri küçük bir şey üzerine düşünmeleri istenir. Bu büyük hedefler olmak zorunda değildir. Bir yakınıyla daha sık görüşmek, yeni bir uğraş edinmek ya da kendilerine daha fazla zaman ayırmak gibi küçük istekler üzerinde durulabilir.

Bu süreçte danışman, bireylerin yaşam deneyimlerini ve bugüne kadar gösterdikleri dayanıklılığı görünür kılarak umut duygusunu beslemeye odaklanır. Özellikle grup üyelerinin birbirlerine olumlu geri bildirimlerde bulunmaları teşvik edilir. Böylece grup içerisinde destekleyici ve güvenli bir atmosferin güçlenmesi hedeflenmektedir.

Oturumun sonunda danışman üyelerden süreçle ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmalarını ister. Katılımcılara; "Bugün size umut veren bir düşünce oldu mu?" ya da "Kendiniz için yapmak istediğiniz küçük bir şey var mı?" gibi sorular yöneltilir.

Son olarak danışman oturumu özetler ve bir sonraki oturumun son oturum olacağı bilgisini paylaşır.

8.OTURUM: SÜRECİ DEĞERLENDİRME VE SONLANDIRMA

SÜRE: 90 dakika

Sekizinci yani son oturumun temel hedefi, grup sürecinin genel değerlendirmesini yapmak, katılımcıların süreç boyunca yaşadıkları değişimleri fark etmelerini sağlamak ve grup üyelerine sağlıklı bir vedalaşma şansı sunmaktır. Aynı zamanda katılımcıların grup sürecinde kazandıkları farkındalıkları günlük yaşamlarına taşıyabilmeleri hedeflenir.

Oturumun başlangıcında danışman üyeleri her zamanki gibi karşılar ve bu oturumun grup sürecinin son oturumu olduğunu söyler. Grup sürecinin başından itibaren ele alınan yalnızlık duygusunun fark edilmesi, güçlü yönlerin keşfedilmesi, sosyal bağların desteklenmesi, rollerin yeniden değerlendirilmesi ve umut duygusu gibi başlıklar yeniden hatırlatılır.

Son etkinlik olarak danışman tarafından "Bu Gruptan Benimle Ne Kalıyor?" çalışması uygulanır. Katılımcılardan grup sürecinden akıllarında kalan bir duygu, düşünce ya da kendileriyle ilgili fark ettikleri bir yönü paylaşmaları istenir.

Daha sonrasında danışman, üyelerden grup sürecinin kendilerinde bıraktığı etkileri değerlendirmelerini ister. Bununla ilgili katılımcılara;

- "Bu süreçte kendinizle ilgili fark ettiğiniz değişimler oldu mu?"
- "Grup içerisinde size iyi gelen bir anı hatırlıyor musunuz?"
- "Yalnızlık kavramına bakış açınızda bir değişiklik oldu mu?"
- "Bugün kendinizi sürecin en başına göre nasıl hissediyorsunuz?" gibi sorular yöneltilir.

Paylaşımlar sırasında danışman, üyelerin duygularını destekleyici ve saydam bir şekilde dinler. Grup üyelerinin birbirlerine teşekkür etmeleri ve olumlu geri bildirimlerde bulunmaları teşvik edilir. Böylece grup sürecinin güvenli ve anlamlı bir kapanışla sonlandırılması amaçlanmış olur.

Danışman, hümanistik yaklaşım doğrultusunda her bireyin yaşam deneyiminin değerli olduğunu ve kişinin yaşamının ilerleyen dönemlerinin de yaşamın il dönemleri kadar önemli olduğunu vurgular. Aynı zamanda bilişsel davranışçı yaklaşım çerçevesinde bireylerin süreç boyunca geliştirdikleri farkındalıkları günlük yaşamlarında sürdürebilmelerinin öneminden bahseder.

Oturumun sonunda danışman grup sürecine katılımları için tüm üyelere teşekkürlerini iletir. Katılımcılardan süreçle ilgili son duygu ve düşüncelerini paylaşmaları istenir. Ardından son olarak danışman tüm süreci özetleyerek oturumu sonlandırır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yalnızlık ve rol iyimserliğiyle ilgili düşüncedeki ve davranıştaki değişim, grup üyelerinin koydukları hedefleri ne oranda gerçekleştirilebildikleri, kendilerindeki değişimden ne kadar memnun oldukları son grup oturumunda tartışılıp değerlendirilmesi planlanmıştır. Bununla birlikte grup üyelerinin yeni edindikleri becerilerden kendilerinin ve ilişki içinde olduğu

insanların memnun kalması beklenen bir sonuçtur. Grubun değerlendirilmesi grup sürecinde grup liderinin gözlemlerine ve grup üyelerinin kendi algılarına dayanmakta olup son oturumda grup üyelerine grup danışmanı tarafından açık uçlu sorular sorularak kazanılması hedeflenen becerilerin ele alınması hedeflenmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2018 verilerine göre Türkiye'de yaşlı nüfus %16 oranında artarak 7 milyonu aşmıştır (TÜİK, 2018). Yaşlı nüfustaki bu artış, sosyal ve ekonomik sorunların yanı sıra yaşlı bireylerin psikolojik gereksinimlerinin de önem kazanmasına neden olmaktadır. Yaşlılık sürecinde bireylerin yalnızlık, sosyal izolasyon, rol kaybı ve sosyal destek yetersizliği gibi çeşitli psikolojik güçlüklerle karşılaşabildiği görülmektedir. Bu durum yaşlı bireylerin psikolojik iyi oluşlarını desteklemeye yönelik önleyici ve koruyucu çalışmaların önemini artırmaktadır. (Akgül H. ve Yeşilyaprak B.,2018).

Bu çalışma kapsamında tasarlanan psikoeğitim programının, yaşlı bireylerin yalnızlık duygularını fark etmelerine, sosyal ilişkilerini güçlendirmelerine ve değişen yaşam rollerine yönelik daha olumlu bir bakış açısı geliştirmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Programın aynı zamanda bireylerin sosyal bağ kurma becerilerini destekleyerek psikolojik dayanıklılıklarını artırabileceği öngörülmektedir.

Alan yazın incelendiğinde ileri yaş döneminde yalnızlık ve rol iyimserliği konularını birlikte ele alan uygulamalı grup çalışmalarının sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmektedir. Bu nedenle hazırlanan programın literatüre katkı sağlayabilecek uygulama temelli bir model sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca programın hem grup danışması hem de bireysel psikolojik danışma süreçlerine uyarlanabilir yapıda olması, farklı uygulama alanlarında kullanılabilmesine olanak sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Aaron T. Beck, Cognitive Therapy and the Emotional Disorders, International Universities Press, New York, 1976.

Akgül, H., & Yeşilyaprak, B. Yalnızlığı azaltma psiko-eğitim programının yaşlıların yalnızlık düzeyine etkisi. OPUS International Journal of Society Researches, 8(14), 11-52, 2018.

Beğer, T. ve Yavuzer, H. Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. Klinik Gelişim, 3(25), 1-3,2012.

Erik Erikson, Identity: Youth and Crisis, W.W. Norton & Company, New York, 1968.

İçağasıoğlu Çoban, A., İlik, B. Yaşlılık ve Sosyal Hizmetler. Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı, Teknik Rapor No: 16-2021/2, Kasım 2021.

Kaçan-Softa, H., Öztürk, A., Dindaş, İ., ve Göçmen, M. Kastamonu 1no'lu Aile Sağlığı Merkezine başvuran yaşlıların yalnızlık düzeyini etkileyen bazı faktörlerin incelenmesi. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 8(2), 88-97,2015.

Kalınkara, V., Sarı, İ. Yaşlılarda sosyal ağ kullanımı ve yalnızlık ilişkisinin belirlenmesi. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 12(1), 8-19,2019.

John Bowlby, Attachment and Loss: Volume III – Loss, Sadness and Depression, Basic Books, New York, 1980.

Kozaklı, H. *Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık Ve Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Karşılaştırılması.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin,2006.

Townsend, M. C. Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları. (C. T. Özcan ve G. Nermin, Çeviri Editörleri.). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi., 717-750,2016.

Siviş, R.,Demir, A. Küresel yaşlanma ve Türkiye'de yaşlılarda psikolojik danışma ve rehberlik. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(21), 43-48,2004.

Sullivan, H. S. Interpersonal theory of personality. New York: Nor ton Company Inc. 1953.

Stone, J., Evandrou, M. ve Falkingham, J. The transition to living alone and psychological distress in later life. Age and Ageing. 42(3), 366-72, 2013.

Çetin, N. (2020). Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlılıkla Yüzleşme Üzerine Bir Değerlendirme. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,* (29), 236-242.

Kamışlı, E. (2018). *Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Aile İşlevselliğinin Problem Çözme Becerilerine Etkisi.* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi].

Hackney, H., Cormier, S. *Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri.* Mentis Yayınları

Corey, G. *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları*. (8). Mentis Yayınları

BOŞANMIŞ BİREYLERİN ADAPTASYON SÜREÇLERİNE VE YAŞAM MEMNUNİYETLERİNE İLİŞKİN PSİKOEĞİTİM PROGRAMI

Yüksek Lisans Öğrencisi Emre TÜZÜNAK
Kırıkkale Üniversitesi,
emretuzunak@gmail.com- ORCID ID: 0009-0003-1286-9993
Yüksek Lisans Öğrencisi Emre DEMİRBAŞ
Kırıkkale Üniversitesi,
emredemirbas49@gmail.com- ORCID ID: 0009-0008-2064-3069
Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
Kırıkkale Üniversitesi,
svd.aslan@kku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6544-3302

ÖZET

Boşanma, sadece hukuki bir ayrılık değil; bireyin kimliğinin yeniden yapılanmasını, sosyal ilişkilerini ve aile içi rollerini dönüştüren kritik bir yaşam olayıdır. Bu çalışmanın amacı, boşanmış bireylerin yaşam doyumlarını artırmaya ve uyum süreçlerini desteklemeye yönelik yapılandırılmış bir psikoeğitim programı geliştirmektir. Psikoeğitim programı boşanmış bireylerden oluşan bir grup üzerinde uygulanmak için tasarlanmıştır. Boşanma sürecini deneyimlemiş bireylerin ilerlemelerinin takip edildiği bu program bir ön oturum ve yedi oturum olmak üzere toplam sekiz oturumdan oluşmaktadır. Psikoeğitim programında ön oturuma ayrılan süre 40 dakika ve oturumlar için ayrılan süre 60 dakikadır. Psikoeğitim program içeriği; bireylerin boşanma sonrası uyum süreçleri ve yaşam doyumlarını desteklemek amacıyla Bilişsel Davranışçı Terapi, Pozitif Psikoloji ve Bağlanma Kuramı gibi çeşitli kuramsal temellerde yapılandırılmıştır. Ayrıca program çeşitli drama etkinlikleriyle desteklenmiştir. Hazırlanan psikoeğitim programında, bireylerin sağlıklı ilişki kurma, uyum süreçleri, kendilik algıları ve sağlıklı ilişki kurma becerilerini desteklemede etkili olacağı öngörülmektedir. Hazırlanan bu program boşanmış bireylere yönelik müdahale programlarının artırılmasına ve gelişmesine katkı sağlamak açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boşanmış bireyler; adaptasyon süreci, yaşam memnuniyeti; psikoeğitim programı

A PSYCHOEDUCATIONAL PROGRAM FOR THE ADAPTATION PROCESSES AND LIFE SATISFACTION OF DIVORCED INDIVIDUALS

Master's Student Emre TÜZÜNAK

Kırıkkale University

emretuzunak@gmail.com - ORCID ID: 0009-0003-1286-9993

Master's Student Emre DEMİRBAŞ

Kırıkkale University

emredemirbas49@gmail.com - ORCID ID: 0009-0008-2064-3069

Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR

Kırıkkale University

svd.aslan@kku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6544-3302

ABSTRACT

Divorce is not only a legal separation but also a critical life event that involves the reconstruction of an individual's identity, transformation of social relationships, and changes in family roles. The aim of this study is to develop a structured psychoeducational program to enhance the life satisfaction of divorced individuals and support their adaptation processes. The psychoeducational program is designed to be implemented with a group of divorced individuals. This program, which monitors the progress of individuals who have experienced the divorce process, consists of a total of eight sessions, including one preliminary session and seven main sessions. The preliminary session is planned for 40 minutes, while each of the other sessions is designed to last 60 minutes.The content of the psychoeducational program is structured based on various theoretical foundations such as Cognitive Behavioral Therapy, Positive Psychology, and Attachment Theory, with the aim of supporting individuals' post-divorce adaptation processes and life satisfaction. Additionally, the program is enriched with various drama activities. It is anticipated that the developed psychoeducational program will be effective in supporting individuals' ability to establish healthy relationships, adaptation processes, self-perceptions, and interpersonal skills. This program is considered important in terms of contributing to the expansion and development of intervention programs for divorced individuals.

Keywords: Divorced individuals; adaptation process; life satisfaction; psychoeducational program

1. GİRİŞ

Toplumun en temel bileşeni olan aile; evlilik aracılığıyla meydana gelmektedir. Toplumsal yapının hızla modernizasyona ayak uydurması, aile yapısını da etkilemiş ve zamanla aile yapısında değişim yaşanmıştır. Kadın ve erkeğin evlilikle boşanmaya yükledikleri anlamlar zaman içinde değişiklik göstermiş, bu da ilişkileri etkilemiş ve boşanma oranlarının artmasına yol açmıştır (Özden Yıldırım ve Yaşa, 2019). Türkiye'de ve diğer ülkelerde yapılan araştırmalar, boşanma oranlarının artışına vurgu yapmaktadır. TÜİK verilerine göre örneğin Türkiye'de 2001 yılında binde 1,41 (91. 994 birey) olan boşanma oranı, 2011 yılında binde 1,62 (120. 117 birey) seviyesine çıkmıştır. 2021 yılı itibarıyla bu rakam binde 2,09'a (175. 779 birey) yükselmiştir (Akgün ve Esen, 2024).

Boşanma süreci, ayrılan kişilerin yaşam şartlarında pek çok değişiklikler meydana getirir. Boşanma, adapte olunması gereken bir kriz durumu olarak görülmektedir (Sayan Karahan ve Yıldırım, 2021). Bireylerin yaşamlarında ani değişikliklere yol açan beklenmeyen olaylar "travmatik olay" olarak adlandırılmaktadır. Boşanma, kişinin yaşamındaki önemli dönüşüm süreçlerinden birisidir ve bu nedenle travmatik bir deneyim olarak görülmektedir. Çeşitli çalışmalar, boşanma ve kayıpların (eş, ebeveyn, çocuk) en fazla stres yaratan olaylar arasında yer aldığını göstermektedir (Başarıkan ve Seki, 2023).

Boşanma sonrası yaşama uyum, bireyin boşanmayla birlikte ortaya çıkan kayıplara, değişimlere ve yeni yaşam rollerine uyum sağlayabilme sürecini ifade etmektedir. Bu uyum süreci; kişinin evlilik kimliğinden bağımsız biçimde kendine özgü bir benlik geliştirebilmesini, ayrıca ev yaşamı, iş hayatı, sosyal etkinlikler ve günlük sorumluluklar gibi alanlarda işlevselliğini sürdürebilmesini kapsamaktadır. Bununla birlikte boşanma sonrası uyum; sosyal ilişkilerin, aile içi rollerin, kişilerarası etkileşimlerin ve bireyin içsel dünyasının yeniden yapılandırılmasını da içeren çok boyutlu bir süreçtir. Dolayısıyla bu kavram, bireyin genel uyum düzeyinden ziyade, boşanmanın beraberinde getirdiği durumlar ve sonuçlarla ne ölçüde başa çıkabildiğini göstermektedir (Sayan Karahan ve Yıldırım, 2021).

Boşanma, yalnızca belirli bir ana indirgenebilecek bir olay değil, farklı aşamaları ve etkileri içinde barındıran uzun bir yaşam sürecidir. Her birey bu süreci kendine özgü biçimde deneyimlemektedir. Ancak bazı bireyler, yeterli sosyal ve duygusal destekten yoksun olmaları nedeniyle boşanma sürecini daha yoğun stres ve güçlüklerle yaşayabilmektedir (Şahan ve Kılıçarslan, 2024). Boşanma sürecinde bireyin psikolojik sağlamlığını sürdürebilmesi açısından değişen yaşam koşullarına uyum gösterebilmesi, yaşadığı olayları farklı bakış açılarıyla değerlendirebilmesi ve daha gerçekçi düşünce biçimleri geliştirebilmesi önemli görülmektedir. Bu bağlamda bilişsel esnekliği yüksek bireylerin, boşanma sonrasında karşılaştıkları güçlüklerle daha etkili şekilde baş edebildikleri; yaşadıkları sorunları yönetilebilir olarak algıladıkları, kendilerine olan güvenlerinin daha yüksek olduğu ve geleceğe daha umutlu baktıkları ifade edilmektedir (Akgün ve Esen, 2024). Boşanma uyumunu literatür incelendiğinde; yaş, eğitim, cinsiyet, evlilik süresi, boşanmayı başlatan taraf, çocuk olması, yeni romantik ilişki varlığı, eski eşle ilişkiler, psikolojik destek alma durumu, olumlu hukuki süreç, affetme, boşanmaya yönelik inanç ve tutumlar, kişilik özellikleri, iş, uğraş ve meslek sahibi olma gibi birçok faktörün etkilediği görülmektedir (Güzel ve Çeçen, 2022).

Boşanmanın ardından anksiyete, depresyon ve yalnızlık hissi gibi birçok olumsuz sonuç görülebilmektedir. Yapılan bir çalışmada yaşanılan bu psikolojik sorunların tedavisinde boşanmış kadınlara BDT temelli müdahalelerin etkili olduğu bulunmuştur (Öngider, 2013). Yapılan başka bir çalışmada Bilişsel Davranışçı Kuram temel alınarak hazırlanan psikoeğitim programının, küçük yaşta çocuğu bulunan bekar kadınların boşanma sonrası sosyal ve duygusal uyum süreçlerine olumlu yönde ve anlamlı düzeyde katkı sağladığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda, psikolojik danışma sürecinde bilişsel ve davranışsal teknikleri merkeze alan Bilişsel Davranışçı Kuramın, bireylerin boşanma sonrası yaşama uyum sağlamalarında işlevsel ve etkili bir yaklaşım sunduğu söylenebilir (Uyar, 2022). Boşanma sürecinde ortaya çıkabilecek duygu ve yaşantılar ile bu sürecin olası olumsuz etkileriyle baş etme yollarına ilişkin ebeveynlere ve çocuklara mahkeme ya da okul temelli psikoeğitim programları sunulmaktadır. Yapılan çalışmalar, bu tür programların koruyucu ve önleyici etkilerinin bulunduğunu göstermektedir. Pek çok çift için bu düzeydeki destek yeterli olurken, yoğun çatışmanın yaşandığı bazı durumlarda daha kapsamlı müdahalelere ihtiyaç duyulabilmektedir. Psikoeğitim ve arabuluculuk hizmetlerine rağmen bireysel ya da ilişkisel sorunların devam ettiği durumlarda ise kısa süreli, bütüncül ve aile odaklı terapi uygulamalarının yararlı olabileceği belirtilmektedir (Karahan, 2022).

Boşanma sürecinin, bireylerin psikolojik desteğe ihtiyaç duyabildiği hassas bir dönem olduğu; bu süreçte sunulan farklı düzeylerdeki psikolojik yardımın hem olumsuz etkilerin azaltılmasına hem de bireyin baş etme becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabildiği düşünülmektedir (Karahan, 2022). Boşanmış bireylerle çalışan ruh sağlığı uzmanlarının, danışanların boşanma sonrası yaşamlarına uyum sağlamalarını desteklemek amacıyla özellikle sosyal destek sistemlerini güçlendirmeye ve boşanmaya ilişkin düşüncelerini daha olumlu bir çerçevede yeniden yapılandırmalarına odaklanmalarının yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Bu kapsamda yürütülen boşanma danışmanlığı çalışmalarında bilişsel müdahalelerin; bireylerin boşanma sürecini daha gerçekçi değerlendirmelerine, yaşananları kendileriyle aşırı ilişkilendirmemelerine, olayları felaketleştirmeden ele almalarına ve daha olumlu bir bakış açısı geliştirmelerine katkı sağlayabileceği ifade edilebilir. Bunun yanında, boşanmış bireylerin sosyal ilişkilerini ve çevresel bağlarını güçlendirmeye yönelik davranışsal ev ödevlerinin de uyum sürecini desteklemede etkili olabileceği söylenebilir (Karahan ve Yıldırım, 2021).

Alanyazında boşanmış bireylere yönelik geliştirilen müdahale programları; içerik, uygulama biçimi ve ele alınan değişkenler açısından farklılık gösterse de bu çalışmaların ortak yönünün bireylerin boşanma sonrası uyum süreçlerine olumlu katkı sağlaması olduğu görülmektedir (Güzel ve Çeçen, 2022). Boşanma sonrasında yaşanan sosyal uyum sürecinin, bireylerin yalnızca kendi imkanlarıyla kolaylıkla baş edebileceği bir süreç olmadığı; bu nedenle süreci destekleyici sosyal politikaların geliştirilmesi ve profesyonel destek hizmetlerinin sunulmasının önemli olduğu düşünülmektedir (Güven ve Köroğlu, 2023). Yurt dışında boşanma danışmanlığı kapsamında farklı psikoeğitsel müdahale programlarının uygulandığı görülmektedir. Buna karşın, Türkiye'de bu alanda yürütülen çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Türk kültüründe boşanma sonrası yaşama uyum üzerine gerçekleştirilen betimsel araştırmaların bulguları doğrultusunda, bireylerin uyum süreçlerini desteklemeye yönelik deneysel ve uygulamalı çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir (Karahan ve Yıldırım, 2021).

Bu çalışmada, boşanma sürecini deneyimlemiş bireylerin ilişkisel doyumlarını ve yaşam kalitelerini yükseltmek gayesiyle yapılandırılmış bir grup danışmanlığı programı tasarlanması hedeflenmektedir. Sekiz oturum sürmesi planlanan bu programın sağlam bir kuramsal altyapıya oturtulması ve katılımcıların aktif rol alacağı etkinliklerle zenginleştirilmesi amaçlanmaktadır.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

Boşanma sürecini deneyimlemiş bireylerin ilişkisel doyumlarını ve yaşam kalitelerini yükseltmek amacıyla yapılandırılan bu psikoeğitim programı, sekiz oturumdan oluşmaktadır. Programın kuramsal yapısı; Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT), Pozitif Psikoloji ve Bağlanma Kuramı ekseninde bütüncül bir perspektifle kurgulanmıştır. Uygulama sürecinde teorik paylaşımların yanı sıra, yaşantısal birer deneyime dönüşmesi adına drama etkinliklerine ve grup etkileşimine ağırlık verilmiştir.

2.1. PROGRAMIN GENEL AMACI VE YAPISI

Programın temel amacı, boşanma sonrası ortaya çıkan uyum güçlüklerini azaltmak ve katılımcıların hem bireysel hem de ilişkisel düzeyde desteklenmesini sağlamaktır. Program süresince katılımcıların işlevsel olmayan düşünce örüntülerini fark etmeleri, sosyal destek ağlarını güçlendirmeleri ve yeni yaşam rollerine adaptasyon sağlamaları hedeflenmektedir.

2.2. PSİKOEĞİTİM PROGRAMI OTURUM İÇERİKLERİ VE KAZANIMLARI

OTURUM 1: TANIŞMA VE İLİŞKİ KURMA

Amaç: Grup üyelerinin birbirleriyle ve liderle güven temelli bir bağ kurması, grup kurallarının netleştirilmesi.

Kazanımlar: Katılımcı, grubun işleyişi hakkında bilgi sahibi olur,grup kuralları belirlenir,boşanma sonrası yalnızlık hissinin paylaşıldığını fark eder.

Uygulama: "Tanışma Halkası" ile üyeler kendilerini tanıtır. "Beklentiler ve Kurallar" etkileşimli pano çalışmasıyla netleştirilir. ardından "Ortak Bağlar" etkinliğine geçilir; ip yumağı kullanılarak üyelerin benzer boşanma deneyimleri üzerinden görsel bir destek ağı oluşturulur. Her katılımcı yumağı bir diğerine fırlatırken ortak bir yaşantısını (Örn: "Ben de ilk pazar sabahı kendimi çok boşlukta hissettim") dile getirir.

Materyaller: Yaka kartları, pano, renkli kağıtlar.

2. OTURUM: Bir Yaşam Krizi Olarak Boşanma

Oturumun Teması: Yas Sürecini Normalleştirme.

Amaç: Boşanmayı bir "başarısızlık" değil, yönetilmesi gereken bir "yaşam krizi" olarak tanımlamak.

Kazanımlar: İnkar, öfke ve yas gibi duygusal tepkilerin iyileşme sürecinin doğal bir parçası olduğunu kavrar.

Uygulama: "Duygu Pusulası" çalışmasıyla salonun ortasına dört ana yönü (Öfke, Yas, Umut, Kaygı) temsil eden bir pusula yerleştirilir. Katılımcılar, o anki ruh hallerine en yakın hissettikleri yöne fiziksel olarak geçerler. Her yönün iyileşme yolculuğunda bir "yön gösterici" olduğu ve kriz anındaki duygusal savrulmaların doğallığı üzerine grup tartışması yürütülür.

3. OTURUM: Bilişsel Farkındalık ve Düşünce Avı

Oturumun Teması: İçsel Eleştirmen ve Otomatik Düşünceler

Amaç: Boşanma sonrası gelişen "Ben yetersizim" veya "Kimse beni sevmeyecek" gibi işlevsel olmayan bilişleri saptamak.

Kazanımlar: Düşüncelerin duygular ve yaşam doyumu üzerindeki doğrudan etkisini anlar.

Uygulama: "Duygu Heykeli" etkinliğinde, bir katılımcı kendisini kısıtlayan olumsuz bir otomatik düşünceyi (Örn: "Ben başarısızım") bedensel bir heykel formuna dönüştürür. Grup üyeleri, bu heykelin duruşu üzerinden düşüncenin yaşam alanını nasıl daralttığını analiz eder. Çalışma sonunda heykel, alternatif bir düşünceyle daha esnek ve özgür bir forma dönüştürülerek bilişsel farkındalık sağlanır.

4. OTURUM: Bilişsel Yeniden Yapılandırma ve Esneklik

Oturumun Teması: Bakış Açısını Değiştirme.

Amaç: Felaketleştirme içeren düşünce kalıplarını gerçekçi ve umut odaklı alternatiflerle değiştirmek.

Kazanımlar: Bilişsel esneklik kazanarak sorun çözme kapasitesini artırır.

Uygulama: "Zihinsel Filtre" çalışmasıyla katılımcılara iki farklı "bakış açısı çerçevesi" sunulur. Boşanma sonrası yaşanan zorlayıcı bir olay önce "felaketleştirme" filtresiyle, ardından "çözüm odaklı ve gerçekçi" filtreyle yeniden yorumlanır. Bu yolla, katılımcıların olaylara karşı daha esnek bilişsel tepkiler geliştirmesi amaçlanır.

5. OTURUM: İlişkisel İzler ve Güvenli Sınırlar

Oturumun Teması: Bağlanma Stilleri ve Kişisel Alan.

Amaç: Geçmiş ilişkideki bağlanma örüntülerini fark etmek ve sağlıklı sınırlar çizebilmek.

Kazanımlar: Gelecekteki ilişkilerde "güvenli bağlanma" ve "hayır diyebilme" becerisini geliştirir.

Uygulama: "Güvenli Mesafe" etkinliğinde katılımcılar ikili gruplara ayrılır. Bir katılımcı hayali bir partner figürünü temsil ederken, diğeri kendisini duygusal ve fiziksel olarak en güvende hissettiği noktayı bulana kadar ileri-geri hareket eder. Sınırlarını bedensel olarak deneyimleyen katılımcı, ilişkilerdeki "sağlıklı mesafe" kavramını yaşantısal olarak keşfeder.

6. OTURUM: Dayanıklılık ve Karakter Güçleri

Oturumun Teması: Psikolojik Sağlamlık (Pozitif Psikoloji).

Amaç: Bireyin hayatta kalmasını ve ilerlemesini sağlayan içsel kaynaklarını keşfetmek.

Kazanımlar: Kendi potansiyelini ve travma sonrası büyüme kapasitesini tanımlar.

Uygulama: "Güç Hazinesi" çalışmasında katılımcılara kağıttan birer "hazine sandığı" şablonu verilir. Katılımcılar, boşanma sürecini yönetmelerini sağlayan ve gelecekte de kullanacakları üç temel karakter gücünü (Örn: Sabır, Mizah, Sosyal Beceri) sandığın içine yazarlar. Bu içsel kaynakların yaşam doyumuna nasıl katkı sunduğu grup içinde paylaşılır.

7. OTURUM: Yeni Yaşam Tasarımı ve Roller

Oturumun Teması: Gelecek Vizyonu ve Adaptasyon.

Amaç: Boşanma sonrası değişen rollere (yalnız yaşam, ebeveynlik) uyum sağlamak ve yeni bir kimlik kurgulamak.

Kazanımlar: Yaşam doyumunu artıracak somut gelecek hedefleri belirler.

Uygulama: "Gelecekten Bir Kare" etkinliğinde katılımcılar, uyum sürecini başarıyla tamamlamış ve hedeflerine ulaşmış hallerini dondurulmuş bir "fotoğraf karesi" gibi sahnelerler. Bu yeni rolde ne hissettikleri ve bu başarıya hangi adımlarla ulaştıkları üzerine konuşularak, yeni yaşam rollerine (yalnız yaşam, tek ebeveynlik vb.) adaptasyon provası yapılır.

8. OTURUM: Kazanımların Pekiştirilmesi ve Vedalaşma

Oturumun Teması: Sürdürülebilir Değişim.

Amaç: Sekiz haftalık kazanımları özetlemek ve süreci profesyonelce sonlandırmak.

Kazanımlar: Programda öğrendiği becerileri günlük yaşamına aktarma taahhüdünde bulunur.

Uygulama: "Geleceğe Mektup" etkinliğiyle katılımcılar, bir yıl sonraki hallerine hitaben, bu programdaki kazanımlarını ve kendilerine dair umutlarını içeren bir mektup yazarlar. Mektuplar zarflanıp mühürlenir. Süreç, her üyenin gruptan aldığı bir "kazanımı" dile getirdiği sembolik bir vedalaşma ritüeli ile sonlandırılır.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma kapsamında geliştirilen sekiz oturumluk psikoeğitim programı, boşanmanın yalnızca hukuki bir süreç değil; bireyin benlik algısını, sosyal çevresini ve duygusal dünyasını yeniden şekillendiren çok boyutlu bir kriz olduğu gerçeği üzerine inşa edilmiştir. Boşanma sonrası ortaya çıkan uyum güçlüklerinin azaltılmasında sistemli bir müdahale modeli sunan bu program, katılımcıların hem bireysel hem de ilişkisel düzeyde desteklenmesini hedeflemektedir. Programın kuramsal yapısı, bilişsel süreçlerden duygu düzenlemeye ve sosyal beceri gelişimine kadar geniş bir alanı kapsayacak şekilde bütüncül bir perspektifle kurgulanmıştır.

Programın temel bileşenlerinden biri olan bilişsel davranışçı terapi müdahaleleri, bireylerin boşanma sonrasında geliştirebildikleri değersizlik, suçluluk ve geleceğe yönelik umutsuzluk gibi işlevsel olmayan düşünce örüntülerinin fark edilmesini ve bu örüntülerin daha gerçekçi bilişlerle yer değiştirmesini amaçlamaktadır. Bilişsel farkındalık çalışmalarının, boşanmış bireylerde sıklıkla gözlemlenen olumsuz benlik algısını onararak yaşam memnuniyeti üzerinde koruyucu bir işlev üstleneceği değerlendirilmektedir. Bu zihinsel dönüşüm sürecine eşlik eden pozitif psikoloji yaklaşımı ise bireyin eksikliklerinden ziyade güçlü yönlerine ve yaşam amaçlarına odaklanmasını sağlayarak, boşanma sonrası yaşamın yeniden anlamlandırılmasına ve öznel iyi oluş düzeyinin yükseltilmesine katkıda bulunabilir.

Kişilerarası ilişkiler boyutunda ele alınan bağlanma temelli çalışmaların, bireylerin geçmiş ilişki örüntülerini çözümlemeleri ve sağlıklı sınırları keşfetmeleri açısından kritik bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Boşanma sürecinde sarsılabilen güven duygusunun, sağlıklı bağlanma farkındalığıyla yeniden inşa edilmesi, bireylerin gelecekte kuracakları ilişkilerde daha yetkin olmalarına zemin hazırlayabilir. Bu noktada programın metodolojik gücünü artıran drama etkinlikleri ve grup süreci, teorik bilgilerin yaşantısal birer deneyime dönüşmesini sağlamaktadır. Benzer yaşantılara sahip kişilerle kurulan etkileşim, katılımcıların sosyal destek algılarını güçlendirerek yalnızlık hissini azaltabilir ve yeni yaşam rollerine adaptasyonu kolaylaştırabilir.

Nihai bir değerlendirme yapıldığında, sunulan bu psikoeğitim programının boşanmış bireylere yönelik gerçekleştirilecek psikolojik danışmanlık ve aile danışmanlığı çalışmalarında işlevsel bir müdahale aracı olacağı öngörülmektedir. Programın yapılandırılmış doğası ve etkinlik odaklı içeriği, uygulamacılar için hem kuramsal hem de pratik bir yol haritası sunmaktadır. Hazırlanan bu modelin alandaki etkinliğini ve geçerliğini daha da güçlendirmek adına; gelecek çalışmalarda farklı örneklem gruplarıyla deneysel araştırmaların yürütülmesi, programın

etkililiğinin boylamsal olarak izlenmesi ve uzun dönemli psikososyal etkilerinin değerlendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Özden Yıldırım, M. S., & Yaşa, C. (2019). Ebeveynleri Boşanmış Yetişkin Bireylerin Kişilerarası İlişkilerinde Bağlanma Modelleri ile Ayrılma Kaygısının İlişkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(4), 267-278. https://doi.org/10.18506/anemon.455383

2. Akgün, V., & Esen, E. (2024). Boşanmış Kadınlarda Psikolojik İyi Oluş ile Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Bilişsel Esneklik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(4), 201-220.

3. Karahan, A. S., & Yıldırım, İ. (2021). Aile Mahkemelerinde Boşanan Bireylerin Boşanma Sonrası Yaşama Uyumlarına İlişkin Bir İnceleme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (46), 55-74.

4. Başarıkan, R., & Seki, T. (2023). Boşanma Yaşantısı Olan Bireylerin Yaşamda Anlam ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri ile Travma Sonrası Büyümeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *12*(1), 258-269.

5. Şahan, B., & Kılıçarslan, S. (2024). Boşanmış Bireylerin Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sürecinde Yaşadığı Güçlükler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *25*(3), 1439-1461.

6. Güzel, N. C., & Çeçen-eroğul, A. R. (2022). Sistemik Aile Yaklaşımı Temelli Grup Psikoeğitim Programının Boşanmış Bireylerin Boşanmaya Uyum Düzeylerine Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty*, 64, 127-151. https://doi.org/10.21764/maeuefd.1063771

7. Öngider, N. (2013). Bilişsel Davranışçı Terapinin Boşanma Sonrasında Kadınların Depresyon, Anksiyete ve Yalnızlık Semptomlarında Etkinliği: Bir Pilot Çalışma. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, *2*(3), 147-155.

8. Uyar, N. (2022). Yalnız Değilim, Kabul ve Zaman Üçlüsünde Boşanma Sonrası Yaşama Uyum. *Bildiri Özetleri Kitabı*, 127.

9. Karahan, A. S. (2022). Boşanma sürecinde psikolojik müdahaleler üzerine bir derleme. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, *9*(1), 88-111.

10. Güven, N., & Köroğlu, A. (2023). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Psikososyal Uyum: Trabzon İli Örneği. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *13*(Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu Özel Sayısı), 1-24. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1279194

65-75 YAŞ ARASI BİREYLERDE YALNIZLIK VE ROL İYİMSERLİĞİNE YÖNELİK PSİKOEĞİTİM PROGRAMI

Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra GÜNAY GÜRBÜZ
Kırıkkale Üniversitesi,
gunay.kubra1@gmail.com - 0009-0005-0505-933X
Prof. Dr. Sevda ASLAN MUCUR
Kırıkkale Üniversitesi,
svd.aslan@kku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6544-3302

ÖZET

Yaşlılık dönemi, bireyin sosyal rollerinde değişim yaşadığı, yalnızlık duygusunun artabildiği ve psikolojik uyum gerektiren önemli bir gelişim evresidir. Özellikle 65-75 yaş arası bireylerde emeklilik, sosyal çevrenin daralması, eş kaybı, fiziksel sağlıkta azalma ve aile içi rollerin değişmesi gibi durumlar yalnızlık duygusunu artırabilmektedir. Bu çalışma, yaşlı bireylerde yalnızlık ile rol iyimserliği arasındaki ilişkiyi incelemeyi ve bu doğrultuda yapılandırılmış bir grup psikoeğitim programı geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmada, bireylerin yalnızlık algıları, sosyal destek düzeyleri, yaşam rollerine yönelik algıları, geleceğe ilişkin beklentileri ve yaşam doyumları ele alınmaktadır. Program, yaşlı bireylerin sosyal ilişkilerini güçlendirmeleri, yaşam rollerini yeniden anlamlandırmaları, duygusal paylaşımlarını artırmaları ve geleceğe yönelik olumlu bakış açısı geliştirmeleri amacıyla hazırlanmıştır. Görüşmeler ve grup çalışmaları bir ön oturum ve yedi oturum olmak üzere toplam sekiz oturum şeklinde planlanmıştır. Ön oturum için ayrılan süre 40 dakika, diğer oturumlar için ise 60 dakika olarak belirlenmiştir. Oturumlarda sosyal destek, iletişim becerileri, duygusal paylaşım, rol farkındalığı, yaşam doyumu ve yalnızlıkla baş etme stratejileri ele alınmaktadır.

Yapılan içerik analizi sonucunda, aile ve yakın çevreyle kurulan güçlü sosyal bağların yalnızlık duygusunu azalttığı ve bireylerin yaşam rollerine yönelik olumlu bakış açısını desteklediği görülmüştür. Katılımcıların kendilerini aile içinde, sosyal çevrede ve günlük yaşamda aktif hissetmelerinin rol iyimserliğini artırdığı belirlenmiştir. Sosyal desteğin yetersiz olduğu durumlarda ise yalnızlık hissinin arttığı, yaşam doyumunun azaldığı ve geleceğe yönelik umut düzeylerinde düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. Özellikle bireyin kendisini işe yarar ve değerli hissetmesi, psikolojik iyi oluş açısından önemli bir koruyucu faktör olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak yaşlılık döneminde yalnızlıkla baş etmede yalnızca sosyal destek değil, aynı zamanda bireyin yaşam rollerini anlamlandırabilmesi ve geleceğe yönelik olumlu beklenti

geliştirmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda yaşlı bireylere yönelik psikoeğitim programlarının yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, yalnızlık, rol iyimserliği, yaşam doyumu, psikoeğitim.

ABSTRACT

Old age is an important developmental period in which individuals experience changes in social roles, increased feelings of loneliness, and the need for psychological adjustment. Especially for individuals between the ages of 65 and 75, situations such as retirement, narrowing social circles, loss of a spouse, decline in physical health, and changes in family roles may increase feelings of loneliness. This study aims to examine the relationship between loneliness and role optimism in older adults and to develop a structured group psychoeducation program accordingly.

The study focuses on individuals' perceptions of loneliness, levels of social support, perceptions of life roles, future expectations, and life satisfaction. The program was designed to help older adults strengthen their social relationships, reinterpret their life roles, increase emotional sharing, and develop a more positive perspective toward the future. The sessions were planned as a total of eight sessions, including one preliminary session and seven main sessions. The preliminary session lasted 40 minutes, while the other sessions were planned for 60 minutes each. Topics such as social support, communication skills, emotional sharing, role awareness, life satisfaction, and coping strategies for loneliness were discussed during the sessions.

Content analysis showed that strong social bonds with family and close social networks reduced feelings of loneliness and supported a more positive perspective toward life roles. It was also found that feeling active and functional within the family and social environment increased role optimism. In cases where social support was insufficient, loneliness increased, life satisfaction decreased, and hope for the future weakened. Feeling useful and valuable was considered an important protective factor for psychological well-being.

As a result, coping with loneliness in old age requires not only social support but also the ability to reinterpret life roles and maintain positive expectations for the future. Therefore, it is recommended that psychoeducation programs for older adults should be expanded.

Keywords: Old age, loneliness, role optimism, life satisfaction, psychoeducation.

1.GİRİŞ

Yaşlılık, insan yaşam döngüsünün doğal ve kaçınılmaz bir evresi olup biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimlerin birlikte yaşandığı bir dönemdir. Sağlık hizmetlerindeki ilerlemeler, yaşam koşullarının iyileşmesi ve teknolojik gelişmeler ortalama yaşam süresini uzatmış; bu durum dünya genelinde yaşlı nüfus oranının artmasına yol açmıştır (Ekoh vd., 2023). Türkiye'de de benzer şekilde yaşlı nüfusun artışı, yaşlı bireylerin yaşam kalitesi ve psikolojik iyi oluşlarına yönelik çalışmaları daha önemli hâle getirmiştir. Bu dönem yalnızca fiziksel değişimlerle sınırlı olmayıp bireyin sosyal rollerinde, ekonomik durumunda ve psikolojik işlevlerinde de önemli dönüşümler içermektedir (Bahadır vd., 2023).

Yaşlılık sürecinde bireyler, fiziksel kapasitede azalma, kronik hastalıklar, emeklilik, eş kaybı ve sosyal çevrenin daralması gibi çeşitli yaşam olaylarıyla karşılaşmaktadır. Bu değişimler, bireylerin kendilik algısında olumsuzluklara yol açarak yetersizlik ve toplumsal geri çekilme duygularını artırabilmektedir (Singh ve Misra, 2009). Bununla birlikte yaşlılığa yönelik olumsuz toplumsal tutumlar, bireylerin motivasyonunu ve yaşam doyumunu azaltabilmektedir (Fiske, Wetherell ve Gatz, 2009). Yaşlı bireylerin geleceğe ilişkin kaygılarının artması ve yaşamda meydana gelen kayıplar, psikolojik kırılganlığı artıran önemli etkenler arasında yer almaktadır (Charles, 2010).

Bu dönemde ortaya çıkan önemli psikolojik sorunlardan biri yalnızlıktır. Yalnızlık, bireyin sosyal ilişkilerini yetersiz ve tatmin edici olmayan bir şekilde algılaması sonucu ortaya çıkan öznel bir deneyim olarak tanımlanmaktadır (Öz, 2004). Sosyal izolasyon ise bireyin sosyal çevreyle kurduğu ilişkilerin azalması ve toplumsal bağlarının zayıflaması durumunu ifade etmektedir (Olufemi, 2017). Sosyal izolasyon daha çok nesnel sosyal temas azlığını ifade ederken, yalnızlık bireyin bu durumu nasıl algıladığı ile ilişkilidir. Özellikle yaşlı bireylerde sosyal destek ağlarının zayıflaması, yalnızlık duygusunun daha yoğun yaşanmasına neden olabilmektedir (Kurt, 2008). Uzun süreli yalnızlığın ise depresyon, umutsuzluk ve yaşam doyumunda azalma gibi psikolojik sonuçlarla ilişkili olduğu bilinmektedir (Demet vd., 2002). Ayrıca sosyal destek eksikliğinin bilişsel işlevlerde gerileme ve ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler oluşturabileceği belirtilmektedir.

Yaşlılık döneminde psikolojik iyi oluşu destekleyen önemli koruyucu faktörlerden biri iyimserliktir. İyimserlik, bireyin yaşamda karşılaştığı zorluklara rağmen geleceğe yönelik olumlu beklentilerini sürdürebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Goleman, 2000). İyimser bireylerin karşılaştıkları problemleri çözmeye yönelik aktif bir tutum sergiledikleri, olumsuzlukları geçici olarak değerlendirdikleri ve başarısızlıkları kişisel yetersizlik olarak görmedikleri ifade edilmektedir (Fellman, 2000). Ayrıca bu bireylerin sosyal ilişkilerde daha etkin oldukları, kendilerini daha iyi ifade edebildikleri ve daha yüksek özgüven geliştirdikleri belirtilmektedir (Kutlu, Balcı ve Yılmaz, 2007).

Seligman'a (2006) göre iyimserlik öğrenilebilen ve geliştirilebilen bir bilişsel yapıdır. Araştırmalar, iyimser bireylerin stresli yaşam olayları karşısında daha etkili baş etme stratejileri kullandıklarını ve hedeflerine ulaşmada daha başarılı olduklarını göstermektedir (Carver ve

Scheier, 1990). Bunun yanında iyimserliğin psikolojik uyum, yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş ile olumlu ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Carver ve Scheier, 1993). Ayrıca iyimserliğin bireyin psikolojik dayanıklılığını artırarak travmatik yaşantılar karşısında koruyucu bir işlev gördüğü belirtilmektedir (Gillham ve Reivich, 2004). Bu bağlamda iyimserlik, yaşlılık döneminde karşılaşılan kayıplar ve yalnızlıkla baş etmede önemli bir psikolojik kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Başarılı yaşlanma, bireyin psikolojik, sosyal ve fiziksel işlevselliğinin dengeli bir şekilde sürdürülebilmesi ile ilişkilendirilmektedir (Reig, 2003). Bu süreçte yaşlı bireylerin sosyal ilişkilerini devam ettirebilmeleri, yaşamlarına anlam yükleyebilmeleri ve geleceğe yönelik olumlu beklentiler geliştirebilmeleri önem taşımaktadır. Bu doğrultuda rol iyimserliği, bireyin yaşamındaki rollerine ilişkin olumlu ve umutlu bir bakış açısı geliştirmesi olarak değerlendirilebilir ve yaşlı bireylerin psikolojik uyum süreçlerini destekleyebilir.

2. 65-75 YAŞ ARASI BİREYLERDE YALNIZLIK VE ROL İYİMSERLİĞİNE YÖNELİK PSİKOEĞİTİM PROGRAMI

1. OTURUM

Tanışma, Grup Sürecine Uyum ve Yaşam Rollerinin Fark Edilmesi

Kazanımlar:

- Grup üyelerinin birbirlerini tanımalarını sağlama
- Grup içinde güven ve aidiyet duygusunu geliştirme
- Yaşlılık döneminde yaşanan yalnızlık deneyimlerini fark etme
- Yaşam boyunca üstlenilen rollerin farkına varma
- Rol iyimserliği kavramına giriş yapma

Giriş

Grup üyeleri karşılanır ve programın amacı hakkında kısa bilgi verilir. Oturum kuralları (gizlilik, gönüllülük, saygı, söz hakkı vb.) belirlenir. Katılımcıların kendilerini rahat hissedebilecekleri güvenli bir ortam oluşturulur. Her katılımcı kendini tanıtır ve günlük yaşamından kısa bir paylaşım yapar.

Yöntem ve Akış

Etkinlik 1: “İsmim ve Ben”

Katılımcılardan isimlerini söylemeleri ve kendilerini anlatan bir özelliği paylaşmaları istenir.

Yönlendirici sorular:

- "Kendinizi hangi özelliğinizle tanımlarsınız?"
- "İnsanlar sizi nasıl biri olarak bilir?"

Bu etkinlik grup üyelerinin birbirlerini tanımalarını ve iletişimin başlamasını destekler.

Etkinlik 2: "Hayatımdaki Roller"

Katılımcılardan geçmiş yaşamlarında üstlendikleri rolleri düşünmeleri istenir.

Örnek roller:

- anne/baba
- eş
- çalışan
- öğretmen
- arkadaş
- bakım veren

Danışman şu soruları yöneltir:

- "Bu roller size ne hissettiriyordu?"
- "Bugün bu rollere nasıl bakıyorsunuz?"
- "Şu an hayatınızda hangi roller devam ediyor?"
- "Kaybettiğinizi düşündüğünüz roller var mı?"
- "Yeni bir rol kazanabileceğinizi düşünüyor musunuz?"

Katılımcıların geçmiş rollerinin yalnızca geçmişte kalmadığı, bugün de yaşamlarına anlam katabilecek yönleri olduğu vurgulanır.

Danışman yaşlılık döneminde yalnızlık, sosyal değişim ve rol kayıpları hakkında kısa bilgilendirme yapar. Rol iyimserliği kavramı açıklanır.

Rol iyimserliği:

- kişinin yaşamındaki rollerin tamamen sona ermediğine,
- yeni anlamlar kazanabileceğine,
- bireyin yaşına rağmen yaşamda aktif ve değerli kalabileceğine yönelik olumlu bakış açısı olarak açıklanır.

Kapanış

Katılımcılardan oturumla ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmaları istenir.

Ev Ödevi

Katılımcılardan yaşamları boyunca kendileri için önemli olmuş üç rolü yazmaları ve bu rollerin kendilerine neler kattığını düşünmeleri istenir.

---

2. OTURUM

Duyguların Fark Edilmesi ve Odaklanma Çalışması

Kazanımlar:

- Duyguları tanıma ve ifade etme becerisini geliştirme
- Yalnızlıkla ilişkili duyguların fark edilmesini sağlama
- Duyguların beden üzerindeki etkilerini keşfetme
- İçsel farkındalığı artırma
- Bastırılmış duyguların güvenli şekilde ifade edilmesini destekleme

Bir önceki oturumun kısa değerlendirmesi yapılır. Ev ödevleri paylaşılır. Katılımcıların yaşam rollerine ilişkin fark ettikleri noktalar konuşulur.

Yöntem ve Akış

Etkinlik 1: "Duygu Listesi"

Katılımcılara duygu listeleri dağıtılır. Listedeki duygular birlikte incelenir.

Örnek duygular:

- yalnız
- kırgın
- huzurlu
- umutlu
- özlem dolu
- öfkeli
- endişeli
- mutlu
- güvende
- sevgi dolu
- sakin
- güçlü
- neşeli
- rahatlamış
- heyecanlı
- gururlu
- enerjik
- şefkatli
- huzurlu

- memnun
- cesur
- iyimser
- minnettar

Katılımcılardan son zamanlarda sık yaşadıkları duyguları işaretlemeleri istenir.

Yönlendirici sorular:

- "Son zamanlarda sizi en çok hangi duygu ziyaret ediyor?"
- "Bu duyguyu bedeninizde nerede hissediyorsunuz?"
- "Bu duygu size ne anlatıyor olabilir?"

Duyguların "iyi-kötü" olarak değerlendirilmemesi gerektiği vurgulanır.

Etkinlik 2: "Odaklanma Çalışması"

Katılımcılardan rahat oturmaları ve gözlerini kapatmaları istenir.

Danışman yavaş bir ses tonuyla yönlendirme yapar:

- "Şu anda içinizde neler olup bittiğine dikkat edin."
- "Sizi en çok zorlayan duygu hangisi?"
- "Bu duygu bedeninizde nasıl hissediliyor?"
- "Bu duygunun bir rengi ya da şekli olsa nasıl olurdu?"

Katılımcıların duygularını bastırmadan fark etmeleri amaçlanır.

Sessizlik alanı bırakılarak bireylerin içsel deneyimlerine temas etmeleri desteklenir.

Katılımcılar deneyimlerini paylaşır.

Danışman:

- duyguların yaşlılık döneminde normal olduğunu,
- yalnızlık hissinin birçok birey tarafından yaşandığını,
- duyguların fark edilmesinin güçlenme sürecinin önemli bir parçası olduğunu vurgular.

Kapanış

Katılımcılardan oturum sonunda hissettikleri duyguyu tek kelimeyle ifade etmeleri istenir.

Ev Ödevi

Gün içerisinde yoğun hissettikleri bir duyguyu not etmeleri ve bu duygunun hangi durumlarda ortaya çıktığını gözlemlemeleri istenir.

---

3. OTURUM

Yalnızlığın Görselleştirilmesi ve Dışsallaştırma

Kazanımlar:

- Yalnızlık deneyimini somutlaştırma
- Duyguların dışsallaştırılmasını sağlama
- Sorun ile kişinin kendisini ayırabilmesine yardımcı olma
- Yalnızlıkla ilgili düşünce örüntülerini fark etme

Giriş

Önceki oturumun değerlendirilmesi yapılır. Katılımcılar duygu gözlem çalışmalarını paylaşır.

Yöntem ve Akış

Etkinlik 1: "Yalnızlığımın Haritası"

Katılımcılara boş kağıtlar dağıtılır. Ortaya büyük bir daire çizip içine: "YALNIZLIK" yazmaları istenir.

Sonrasında:

- yalnızlıkla ilişkili düşünceler,
- duygular,
- anılar,
- korkular,
- özlemler
  kağıda yazılır ve çizgilerle merkeze bağlanır.

İsteyen katılımcılar renk kullanabilir.

Etkinlik 2: "Konuşmanın Dışsallaştırılması"

Danışman içselleştirici ve dışsallaştırıcı konuşma arasındaki farkı açıklar.

Örnek:

- "Ben yalnız biriyim." yerine

- "Yalnızlık son zamanlarda hayatımı etkiliyor."

Yönlendirici sorular:

- "Yalnızlık size en çok ne zaman geliyor?"
- "Hayatınızı nasıl etkiliyor?"
- "Ona karşı güçlü olduğunuz zamanlar var mı?"

Kapanış

Katılımcılardan yalnızlıkla mücadelede kendilerinde gördükleri güçlü bir yönü paylaşmaları istenir.

Ev Ödevi

Yalnız hissettikleri bir anda kendilerine iyi gelen bir davranışı uygulamaları istenir.

---

4. OTURUM

Yaşamın Anlamı ve Yaşam Kronolojisi

Kazanımlar:

- Geçmiş yaşam deneyimlerini değerlendirme
- Güçlü yönlerin fark edilmesi
- Yaşam amacını yeniden düşünme
- Olumlu yaşam deneyimlerini hatırlama

Yöntem ve Akış

Etkinlik 1: "Yaşam Çizgim"

Katılımcılardan yaşam kronolojisi oluşturmaları istenir. Üç olumlu ve üç zor yaşam deneyimini yazmaları beklenir.

Yönlendirici sorular:

- "Hayatınızda sizi en çok değiştiren olay neydi?"
- "Zor zamanlarda sizi ayakta tutan şey neydi?"

Etkinlik 2: "Hayatım Bir Film Olsaydı"

Katılımcılardan hayatlarını bir film gibi düşünmeleri istenir.

Sorular:

- "Filminizin adı ne olurdu?"
- "En güçlü sahneniz hangisi olurdu?"
- "Bu filmde hangi özellikleriniz ön plana çıkardı?"

Bu etkinlik bireyin yaşamını anlamlı bir bütün olarak değerlendirmesine yardımcı olur.

Ev Ödevi

Katılımcılardan geçmişte başardıkları ve kendileriyle gurur duydukları üç olayı yazmaları istenir.

---

5. OTURUM

Yaratıcı ve Deneyimsel Değerler Aracılığıyla Anlam Bulma

Kazanımlar:

- Yaşamda anlam oluşturan değerleri fark etme
- Geçmiş deneyimlerden güç alma
- Kendini ifade etme becerisini destekleme

Etkinlikler

1. Değerler Haritası Oluşturma

Bu etkinlikte katılımcıların yaşamlarında önemli olan değerleri fark etmeleri amaçlanır. Katılımcılardan bir kâğıt üzerine "benim hayatım" merkezli bir harita çizmeleri istenir. Ortaya kendi isimlerini yazıp etrafına onlar için önemli olan değerleri (örneğin: aile, güven, başarı, özgürlük, sevgi, saygı vb.) yerleştirirler.

Yönerge:

- "Hayatınızda sizi yönlendiren en önemli şeyleri düşünün."
- "Bunları birer 'ada' gibi düşünerek haritanıza yerleştirin."
- "Hangi değerler daha yakın, hangileri daha uzak?"

2. "Ben Kimim?" Çalışması

Katılımcıların kendilerini nasıl tanımladıklarını ve kimlik algılarını keşfetmeleri amaçlanır.

Uygulama:
Katılımcılardan "Ben kimim?" sorusuna en az 10 farklı cevap yazmaları istenir. Bu cevaplar sadece meslek ya da roller değil; kişilik özellikleri, değerler ve inançları da içermelidir.

Örnek:

- "Ben sabırlı biriyim"
- "Ben bir öğretmenim"
- "Ben adalet duygusu güçlü biriyim"

3. Aileden Gelen Değerleri Değerlendirme

Bu etkinlikte bireyin değerlerinin kökenini fark etmesi amaçlanır.

Yönerge:

- "Ailenizden size aktarılan en önemli 3 değeri düşünün."
- "Bu değerler hayatınızı nasıl etkiledi?"
- "Hangi değerleri sürdürüyorsunuz, hangilerini sorguluyorsunuz?"

Katılımcılar bu değerlerin kendilerine katkılarını ve sınırlayıcı yönlerini tartışır.

4. Yeni Benimsenmek İstenen Değerlerin Fark Edilmesi

Katılımcıların değişim ve gelişim alanlarını fark etmeleri hedeflenir.

Yönerge:

- "Hayatınızda şu an eksik olduğunu düşündüğünüz bir değer var mı?"
- "Gelecekte hangi değeri daha çok geliştirmek istersiniz?"
- "Bu değer hayatınıza ne katardı?"

Katılımcılar seçtikleri yeni değer için küçük bir "hedef cümlesi" oluşturabilir.

Grup Çalışması: Kolaj Etkinliği

Bu etkinlikte katılımcıların kendilerini görsel ve sözel olarak ifade etmeleri amaçlanır.

Uygulama:
Katılımcılara dergiler, renkli kâğıtlar, yazılar ve görseller verilir. "Beni anlatan şeyler" temasıyla bir kolaj hazırlamaları istenir.

Kolajda şunlar yer alabilir:

- Kendilerini ifade eden kelimeler

- Onlar için önemli semboller
- Hedeflerini, hayallerini temsil eden görseller
- Değerlerini yansıtan imgeler

Paylaşım:
Her katılımcı kolajını grup ile paylaşır ve şu sorular üzerinden konuşulur:

- "Bu görseli neden seçtin?"
- "Seni en iyi anlatan parça hangisi?"
- "Bu çalışma sana ne fark ettirdi?"

---

6. OTURUM

Etkinlik: Anlamı Yeniden Çerçeveleme

Kazanımlar:

- Zor yaşantılara alternatif anlamlar yükleyebilme
- Psikolojik esneklik ve rol iyimserliğini destekleme
- Kendilik algısını güçlendirme ve içsel farkındalık geliştirme

Etkinlik Uygulaması:

Katılımcılardan tek bir yaşantıyı iki farklı bakış açısından ele almaları istenir. Bu çalışma yazılı olarak yapılır ve iki aşamadan oluşur:

1. Aşama: Duygusal Deneyim İfadesi

Katılımcı yaşadığı zorlayıcı bir durumu seçer ve ilk bakış açısını yazar:

"Bu durumu yaşadığımda kendimi … hissettim çünkü …"

Bu bölümde kişinin duygularını ve olayın ilk anlamlandırmasını ifade etmesi amaçlanır.

2. Aşama: Yeniden Anlamlandırma

Aynı yaşantıya alternatif bir anlam yüklemesi istenir:

"Bu yaşantıya farklı bir açıdan bakarsam bana … kazandırmış olabilir."

Bu bölümde deneyimin gelişim, öğrenme ve kişisel güçlenme yönü ele alınır.

Yönlendirici Sorular:

- "Bu deneyim size ne kazandırmış olabilir?"
- "Bu süreç sizin hangi yönünüzü güçlendirmiş olabilir?"
- "Bu olayı bugün geriye dönüp baktığınızda nasıl yorumlarsınız?"

- "Yaşadıklarınız gelecekteki yaşam rollerinize nasıl katkı sağlayabilir?"

Ev Ödevi: "Kendime Teşekkür Mektubu"

Katılımcılardan kendilerine yönelik farkındalık geliştirmeleri amacıyla bir özelliklerine teşekkür eden kısa bir metin yazmaları istenir.

Yönerge:

- "Bugüne kadar sizi ayakta tutan bir özelliğinizi seçin."
- "Bu özelliğe neden teşekkür etmek istediğinizi yazın."
- "Bu özelliğin hayatınızdaki etkisini düşünün."

---

7. OTURUM

Konu: Kendini Aşma ve Minnettarlık

Kazanımlar:

- Sosyal bağlılık ve aidiyet duygusunu güçlendirme
- Kişinin kendini değerli ve anlamlı hissetmesini destekleme
- Başkalarıyla duygusal ve anlamlı bağ kurma becerisini artırma
- Geçmiş yaşantılardan pozitif anlam çıkarabilme
- Minnettarlık farkındalığını geliştirme

Etkinlik 1: "Minnet İfadesi – Teşekkür Mektubu"

Amaç:

Katılımcıların yaşamlarında önemli bir yeri olan kişilere yönelik farkındalık geliştirmeleri ve duygusal ifade becerilerini güçlendirmeleri amaçlanır.

Uygulama:

Katılımcılardan hayatlarında kendileri üzerinde olumlu etkisi olmuş bir kişiyi düşünmeleri istenir. Bu kişi bir aile bireyi, arkadaş, öğretmen veya hayatlarında iz bırakmış herhangi biri olabilir.

Daha sonra bu kişiye yönelik bir **teşekkür mektubu** yazmaları istenir. Mektupta şu unsurların yer alması teşvik edilir:

- Bu kişinin kendileri için neden önemli olduğu
- Hangi davranışının ya da desteğinin hatırlandığı
- Bu kişinin hayatlarında neyi değiştirdiği
- Ona hangi duygularla teşekkür etmek istedikleri

Yönerge:

"Sizi etkileyen bir kişiye, ona doğrudan söyleyemeyeceğiniz ama söylemek istediğiniz bir mektup yazın."

İsteğe bağlı olarak katılımcılar mektuplarını grup içinde paylaşabilirler.

Etkinlik 2: "Geçmişin Anlamlı Anıları"

Amaç:

Katılımcıların geçmiş deneyimlerinden güç ve anlam çıkarabilmelerini sağlamak.

Uygulama:

Katılımcılardan geçmiş yaşamlarında kendilerini mutlu, güçlü veya huzurlu hissettikleri anıları hatırlamaları istenir. Bu anılar küçük ya da büyük olabilir.

Ardından bu anılar grup içinde gönüllülük esasına göre paylaşılır.

Yönlendirici Sorular:

- "Hayatınızda sizi en çok mutlu eden unutulmaz bir anı nedir?"
- "Bu anıda sizi güçlü hissettiren ne vardı?"
- "Bu deneyim size kendinizle ilgili ne öğretti?"
- "Bu anıyı bugün hatırlamak size ne hissettiriyor?"

Bu bölümde amaç, bireyin yalnızca olayları hatırlaması değil, aynı zamanda o deneyimlerin **kişisel anlamını fark etmesidir**.

Kapanış: Minnettarlık Farkındalık Egzersizi

Oturumun sonunda kısa bir rehberli farkındalık çalışması yapılır.

Katılımcılardan gözlerini kapatmaları ve şu üç soruya içsel olarak odaklanmaları istenir:

- "Bugün hayatımda minnet duyduğum bir şey nedir?"
- "Şu anda sahip olduğum ve değer verdiğim bir şey ne?"
- "Beni destekleyen bir kişi ya da anı kim/neyi hatırlatıyor?"

Daha sonra birkaç gönüllü katılımcı paylaşım yapabilir.

Ev Ödevi: "Günlük Küçük Minnet Davranışı"

Katılımcılardan bir hafta boyunca her gün kendilerini iyi hissettiren küçük bir davranışı bilinçli olarak tekrar etmeleri istenir.

Örnekler:

- Birine teşekkür etmek
- Kısa bir yürüyüş yapmak
- Sevdiği bir müziği dinlemek
- Birine küçük bir yardımda bulunmak
- Kendine iyi gelen bir cümle yazmak

Yönerge:

"Her gün sizi iyi hissettiren küçük bir davranışı fark edin ve bilinçli olarak tekrar edin. Gün sonunda bu davranışın sizde oluşturduğu etkiyi düşünün."

---

8. OTURUM

Geleceğe Bakış ve Programın Sonlandırılması

Kazanımlar:

- Program sürecini değerlendirme
- Kazanımların fark edilmesi
- Geleceğe yönelik umut geliştirme
- Rol iyimserliğini güçlendirme

Giriş

Katılımcılar son oturuma ilişkin duygu ve düşüncelerini paylaşır.

Yöntem ve Akış

Etkinlik 1: "Kendime Mektup"

Katılımcılardan gelecekteki kendilerine kısa bir mektup yazmaları istenir.

Mektupta:

- güçlü yönleri,
- umutları,
- gelecekte yapmak istedikleri şeyler yer alır.

Programın Değerlendirilmesi

Katılımcılardan program boyunca kendilerinde fark ettikleri değişimleri paylaşmaları istenir.

Sorular:

- "Bu program size ne kattı?"
- "Yalnızlık duygunuza bakışınız değişti mi?"
- "Kendinizi hangi yönünüzle daha güçlü hissediyorsunuz?"

Kapanış

Katılımcılarla vedalaşılır. Grup üyelerine süreç boyunca gösterdikleri katılım için teşekkür edilir.

KAYNAKÇA

Carver, M. F., & Scheier, C. S. (1993). On the power of positive thinking: The benefits of being optimistic. *Current Directions in Psychological Science, 2*(1), 26–30. https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10770572

Charles, S. T. (2010). Strength and vulnerability integration: A model of emotional well-being across adulthood. *Psychological Bulletin, 136,* 1068–1091.

Demet, M. M., Taşkın, E. O., Deniz, F., Karaca, N., & İçelli, İ. (2002). Manisa huzurevlerinde kalan yaşlılarda depresyon belirtilerinin yaygınlığı ve ilişkili risk etkenleri. *Türk Psikiyatri Dergisi, 13*(4), 290–299.

Fellman, E. (2000). *Olumlu düşünme gücü* (B. Başak & S. Özçallı, Çev.). Beyaz Yayınları.

Fiske, A., Wetherell, J. L., & Gatz, M. (2009). Depression in older adults. *Annual Review of Clinical Psychology, 5,* 363–389.

Gillham, J., & Reivich, K. (2004). Cultivating optimism in childhood and adolescence. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 591,* 146–163.

Kurt, G. (2008). *Türkiye'de yaşlılık olgusuna sosyolojik bir bakış: Sivas il örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Kutlu, M., Balcı, S., & Yılmaz, M. (2007). İletişim beceri eğitiminin öğrencilerin kendini ayarlama ve iyimserlik düzeylerine etkisi. *Eurasian Journal of Educational Research, 27,* 1–14.

Meichsner, F., O'Connor, M., Skritskaya, N., & Shear, M. K. (2020). Grief before and after bereavement in the elderly: An approach to care. *American Journal of Geriatric Psychiatry, 28,* 560–569.

Olufemi, O. O. (2017). Social isolation in the elderly: Physical activity to the rescue. *Developmental Disabilities, 1*(1).

Öz, F. (2004). Yalnızlık. In *Sağlık alanında temel kavramlar* (ss. 180–205). İmaj İç ve Dış Ticaret A.Ş.

Reig, A. (2003). Quality of life. In R. Fernández Ballesteros (Ed.), *Encyclopedia of psychological assessment* (pp. 800–805). Sage.

Segerstrom, C. S., Taylor, S. E., Kemeny, M. E., & Fahey, J. L. (1998). Optimism is associated with mood, coping, and immune change in response to stress. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(6), 1646–1655.

Singh, A., & Misra, N. (2009). Loneliness, depression and sociability in old age. *Indian Psychiatry Journal, 18*(1), 51–55.

EXAMINING SNACKIFICATION AS A DIETARY ADAPTATION IN YOUNG ADULT FOOD CONSUMPTION PATTERNS IN KLANG VALLEY, MALAYSIA

Siti Nurhayati Khairatun

Universiti Putra Malaysia

snkhairatun@upm.edu.my – https://orcid.org/0000-0002-5239-8212

ABSTRACT

The rising global trend of "snackification", the replacement of traditional meals with snack foods, has significantly reshaped contemporary eating habits. While this shift offers convenience, particularly among millennials, it poses risks for nutrient deficiency and chronic conditions like obesity and diabetes. This study aimed to determine the snacking behavior and identify the motivating factors of snackification among 377 undergraduates at Universiti Putra Malaysia (UPM). Using a cross-sectional quantitative survey design and convenience sampling, data were collected via an online platform and analyzed using SPSS. The results revealed that "second-generation snacks" (e.g., potato chips and puffed corn) are the most popular choice, with 272 respondents favouring them. Furthermore, a significant portion of students (33.4%) admitted to replacing traditional meals with snacks, with lunch being the most frequently skipped meal. The primary motivating factors for snackification were stress relief and self-reward after hard work, both of which achieved a mean score of 4.33 on a 5-point Likert scale. These findings suggest that university students utilize snacking as a psychological coping mechanism. The study provides policymakers with essential data to improve the nutritional quality of snacks and serves as a reference for future dietary profiling in Malaysia.

Keywords: snackification; snacking behavior; eating habit; undergraduate student; survey

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERDE MÜZE DENEYİMİNE DAYALI BİLİŞSEL VE ANLAMSAL ÖĞRENMENİN İNCELENMESİ

Selenay GÜLER
Dokuz Eylül Üniversitesi
selenayguler501@gmail.com - Orcid ID:0009-0006-4121-4154
Prof. Dr. S.Sunay YILDIRIM DOĞRU
Dokuz Eylül Üniversitesi
sunay.dogru@deu.edu.tr - Orcid ID: 0000-0003-0573-0128
Sıla BOYACI
Dokuz Eylül Üniversitesi
silaaaboyaci@gmail.com - Orcid ID:0009-0007-2938-5847
Dr. Nilay GÜLPERÇİN
Ege Üniversitesi
nilay.gulpercin@ege.edu.tr - Orcid ID: 0000-0002-9309-6528
Dr. Süleyman DOĞRU
Biruni Üniversitesi
sdogru@biruni.edu.tr - Orcid ID: 0000-0002-1942-4781
Dr. Doğan Seyfettin ALDAĞ
Şehit Ahmet Özsoy Fen Lisesi
dogansaldag@gmail.com - Orcid ID: 0009-0001-9906-8499
Sibel AĞAOĞLU ÖZER
İzmir Menemen İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü
sblozer@hotmail.com - Orcid ID:0009-0000-7098-7099
Aysel KARCI
İzmir Menemen İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü
ayselkarci45@gmail.com - Orcid ID:0009-0008-1806-7146

Özet

Bu çalışmanın amacı, müze ve doğa temelli öğrenme ortamlarında gerçekleştirilen uygulamaların, özel gereksinimli öğrencilerin bilişsel ve anlamsal becerileri üzerindeki yansımalarını incelemektir. Araştırma, TÜBİTAK 4008 – Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Kapsayıcı Toplum Uygulamaları Programı kapsamında yürütülen proje çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya, MEB'e bağlı iki farklı özel eğitim okulundan seçilen toplam 30 özel gereksinimli öğrenci katılmıştır. Araştırma nitel araştırma yaklaşımıyla desenlenmiş olup veri toplama sürecinde görüşme tekniği kullanılmıştır. Öğrencilerin müze ortamına ve sergilenen materyallere ilişkin bilişsel farkındalıklarını ve anlamsal sınıflandırma becerilerini ortaya koymak amacıyla, alanında uzman dört akademisyenin görüşleri doğrultusunda geliştirilen yarı yapılandırılmış bir görüşme formu

hazırlanmıştır. Görüşme formunda; müze kavramı, müzede yer alan nesne ve canlılar ile canlıların temel özelliklerine ilişkin sorulara yer verilmiştir. Sorular, müze etkinliklerinin tamamlanmasının ardından öğrencilere bireysel olarak uygulanmıştır. Uygulama sürecinde öğrenciler, müze ve doğa ortamında sergilenen materyalleri doğrudan gözlemleme ve deneyimleme fırsatı bulmuştur. Görüşme sürecinde elde edilen yanıtlar, öğrencilerin müze kavramını tanıma, canlıları ayırt etme ve temel özelliklerine göre sınıflandırma becerilerinde gelişim gösterdiklerini ortaya koymuştur. Bulgular, öğrencilerin öğrenme süreçlerinde doğrudan etkileşim ve ortamda bulunarak öğrenmenin etkili olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, müze ve doğa temelli uygulamaların özel gereksinimli öğrencilerin bilişsel ve anlamsal becerilerinin desteklenmesinde işlevsel bir öğrenme ortamı sunduğu söylenebilir. Bu tür kapsayıcı eğitim uygulamalarının farklı öğrenme gruplarıyla yaygınlaştırılmasının, özel gereksinimli öğrencilerin kavram öğrenme süreçlerine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Özel gereksinimli öğrenciler, müze temelli öğrenme, doğa eğitimi, bilişsel beceriler, anlamsal sınıflandırma.

ÖZEL EĞİTİMDE ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK (BURNOUT) SORUNU

Teymurzadə Farizə Bəhrəm qızı
Bakü 268 No'lu Özel Genel Ortaöğretim Okulu Müdürü
Devlet İdarecilik Akademisi
E-posta: farize.nebiyeva90@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-0070-1949

ÖZET

Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin mesleki faaliyetleri, yüksek düzeyde duygusal ve psikolojik yük ile karakterize edilmektedir. Davranış bozuklukları ve gelişimsel farklılıklara sahip bireylerle çalışmak, öğretmenlerden yüksek düzeyde sabır, empati ve profesyonellik gerektirmektedir. Ancak sürekli stres altında çalışma koşulları, zamanla öğretmenlerde duygusal tükenmişlik, motivasyon kaybı ve mesleki bağlılığın azalması gibi sorunlara yol açmaktadır.

Öğretmenlerin görevleri yalnızca öğretim faaliyetleriyle sınırlı olmayıp, aynı zamanda bireysel eğitim planlarının hazırlanması, yoğun dokümantasyon süreçlerinin yürütülmesi ve çeşitli idari sorumlulukların yerine getirilmesini de kapsamaktadır. Bu durum, hem fiziksel hem de psikolojik yıpranmayı artırmaktadır. Ayrıca ekip çalışmasının yeterince gelişmemiş olması, sorumlulukların büyük ölçüde öğretmenler üzerinde yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmada, özel eğitim alanında öğretmenlerin yaşadığı tükenmişlik sorunu ele alınmakta ve bu sorunun bireysel değil, daha çok sistemsel faktörlerden kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Sorunun çözümü için öğretmenlere yönelik psikolojik destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, ekip çalışmasının geliştirilmesi ve motivasyonu artırıcı uygulamaların hayata geçirilmesi önerilmektedir. Ayrıca iş yükünün dengelenmesi ve dinlenme olanaklarının artırılması, mesleki tükenmişliğin önlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *özel eğitim, öğretmen tükenmişliği, burnout, stres, eğitim yönetimi*

Volume III - ISBN NR. : 978-625-8795-14-1

PROFESSIONAL BURNOUT AMONG TEACHERS IN SPECIAL EDUCATION

ABSTRACT

The professional activities of teachers working in the field of special education are characterized by a high level of emotional and psychological burden. Working with individuals who have behavioral disorders and developmental differences requires a high degree of patience, empathy, and professionalism. However, continuous exposure to stressful working conditions leads to emotional exhaustion, decreased motivation, and reduced professional commitment over time.

Teachers' responsibilities are not limited to instructional activities; they also include preparing individualized education plans, managing extensive documentation processes, and fulfilling various administrative duties. This situation increases both physical and psychological strain. In addition, insufficient development of teamwork results in the concentration of responsibilities largely on teachers.

This study addresses the issue of burnout among special education teachers and emphasizes that this problem arises mainly from systemic factors rather than individual weaknesses. To solve this issue, it is recommended to strengthen psychological support mechanisms for teachers, improve teamwork, and implement motivational strategies. Furthermore, balancing workload and increasing rest opportunities play a significant role in preventing professional burnout.

Keywords: *special education, teacher burnout, stress, education management, motivation*

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN ÖĞRETMEN CİNSİYETİNE İLİŞKİN SEÇİCİLİK VE KAÇINMA DAVRANIŞLARI: ÖĞRETMEN GÖZÜNDEN DERİNLEMESİNE BİR BAKIŞ[1]

Doç. Dr. Aysun ÇOLAK

Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü

acolak@anadolu.edu.tr- 0000-0001-6645-2593

Gamze YILDIRIM

AÇEL Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Çanakkale

gamze.13yldrm@gmail.com- 0009-0004-8170-7370

Harun KILIÇ

MEB Bolu Rehberlik ve Araştırma Merkezi

klcharun97@gmail.com- 0009-0004-1054-712X

ÖZET

Alan yazında özel gereksinimli öğrencilerin öğretmen cinsiyetine ilişkin seçicilik ve kaçınma davranışlarının ne olduğu ve öğretmen-öğrenci ilişkisini nasıl etkilediği yönünde boşluk ve tartışmalar bulunmaktadır. Bu doğrultuda bu araştırmanın amacı, özel eğitim öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilerin öğretmene yönelik cinsiyet temelli seçicilik ve kaçınma davranışlarına ilişkin deneyimlerini ve görüşlerini derinlemesine incelemektir. Araştırma nitel araştırma yaklaşımlarından görüngü bilim (fenomenoloji) deseniyle yürütülmüştür. Araştırmanın katılımcıları, ölçüt örnekleme yoluyla belirlenen özel eğitim öğretmenleridir. Verilerin toplanması sürecinde; demografik bilgi formu, yarı yapılandırılmış görüşmeler ve araştırmacı günlüğü kullanılmıştır. Tüm veriler içerik analiz tekniğiyle analiz edilmiş ve toplam yedi temaya ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, araştırmanın amaçları doğrultusunda öğretmenlerin deneyimlerini yansıtan doğrudan alıntılarla desteklenerek raporlaştırılmıştır. Kongrede araştırmanın tüm ayrıntıları paylaşılacaktır.

[1] "Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklenmiştir. Proje Numarası: SBA-2026-3270".

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli öğrenciler, özel eğitim öğretmenleri, cinsiyet seçiciliği, kaçınma davranışları, fenomenoloji

TÜRKİYE'DE DİSLEKSİ EĞİTİMİNDE DİJİTAL MÜDAHALE ARAÇLARI VE TEKNOLOJİ TABANLI UYGULAMALAR: BİR LİTERATÜR TARAMASI

Tuğba GÖKTEPE OKTAR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
tugbagoktepe2535@gmail.com - 0009-0008-9769-258X

Doç. Dr. Alpaslan KARABULUT
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Bolu, Türkiye
karabulut_a@ibu.edu.tr - 0000-0003-1129-9696

ÖZET

Nörolojik kökenli bir öğrenme farklılığı olan disleksi; bireylerin fonolojik farkındalık, kelime çözümleme hızı ve okuduğunu anlama becerilerinde özel eğitsel destek ihtiyaçlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Sahanın ihtiyaçlarına yönelik geleneksel özel eğitim müdahalelerinin yanı sıra, günümüz teknolojilerinin sunduğu esnek imkânlar öğretim süreçlerinin kişiselleştirilmesinde yeni ufuklar açmaktadır. Alanyazındaki genel eğilimler, öğretim süreçlerine entegre edilen dijital uygulamaların öğrenci başarısı ve motivasyonu üzerinde olumlu yansımalar sunduğunu ortaya koymaktadır. Disleksi odağında yürütülen sınırlı sayıdaki çalışma da bu doğrultuda eğitsel oyunlar ve mobil araçların çocukların okuma performansını olumlu yönde desteklediğini kanıtlamaktadır. Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de disleksili çocukların eğitim süreçleri için tasarlanan eğitsel oyunları, mobil uygulamaları ve dijital tabanlı müdahale araçlarını bütüncül bir yaklaşımla incelemektir. Nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması modelinde yürütülen bu çalışmada; ulusal veri tabanları ile lisansüstü tezler taranarak ilgili akademik çalışmalar tematik analize tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular, Türkiye merkezli müdahalelerin; çocukların ilgisini çeken ev tabanlı modüler platformlardan, okuma akıcılığını artırmayı hedefleyen dijital oyun tasarımlarına ve akıllı mobil uygulamalara doğru bir eğilim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Deneysel çalışmalar, bu yeni nesil mobil ve dijital araçların öğrencilerin akademik başarılarını artırmada ve okuma motivasyonlarını yükseltmede önemli katkılar sunduğunu kanıtlamaktadır. Sonuç olarak bu araştırma, Türkiye'de disleksi eğitimine yönelik geliştirilen güncel yazılım, mobil uygulama ve oyun tabanlı çalışmaları inceleyerek mevcut durumu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Disleksi, Dijital Oyunlar, Mobil Uygulamalar, Özel Eğitim, Literatür Taraması.

1. GİRİŞ

Özel öğrenme güçlüğünün okuma alanındaki en yaygın görünümlerinden biri olan disleksi; bireylerin okuma akıcılığı, kelime tanıma, fonolojik işlemleme ve okuduğunu anlama becerilerinde yaşadıkları güçlüklerle ilişkili nörogelişimsel bir farklılık olarak tanımlanmaktadır (Doğan ve Delialioğlu, 2020; Özbek, 2015). Disleksili bireylerin öğrenme süreçlerinde yaşadıkları güçlükler yalnızca akademik başarıyı değil, aynı zamanda okuma motivasyonunu, derse katılımı ve öğrenmeye yönelik tutumu da etkileyebilmektedir. Bu nedenle disleksiye yönelik öğretim süreçlerinde bireyselleştirilmiş, çoklu duyusal ve teknoloji destekli uygulamaların kullanımı giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Uluslararası alanyazında 2012 yılından sonra teknoloji destekli müdahalelere yönelik çalışmaların belirgin biçimde arttığı ve bu çalışmaların özellikle okuma becerilerinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Doğan ve Delialioğlu, 2020). Teknoloji destekli uygulamalar; görsel-işitsel materyaller, dijital oyunlar, mobil uygulamalar, web tabanlı öğretim ortamları ve bilgisayar destekli yazılımlar aracılığıyla disleksili bireylerin öğrenme süreçlerini destekleyebilmektedir. Bu araçların özellikle okuma akıcılığı, kelime tanıma, okuduğunu anlama ve fonolojik farkındalık gibi temel becerilerin geliştirilmesinde kullanılabildiği belirtilmektedir (Özbek, 2014; Özer Şanal, 2020; Başar, 2024; Soydan, 2025).

Türkiye'de de son yıllarda disleksiye yönelik dijital içeriklerin, mobil uygulamaların ve teknoloji tabanlı müdahale araçlarının giderek çeşitlendiği görülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilen dijital destek uygulamaları, üniversitelerde yürütülen lisansüstü araştırmalar ve özel girişimler tarafından hazırlanan mobil uygulamalar bu gelişimin önemli göstergeleri arasında yer almaktadır (Balaban, 2018; Doğu, Borandağ ve Şahinaslan, 2019; Yılmaz, Ünal ve İlhan, 2022; Ünal, 2024). Bununla birlikte, Türkçe içerikli mobil ve web tabanlı eğitsel uygulamaların içerik çeşitliliği, erişilebilirlik ve sürdürülebilirlik açısından geliştirilmesi gereken yönleri bulunduğu ifade edilmektedir (Özer Şanal ve Erdem, 2017).

Alanyazın incelendiğinde, Türkiye'de disleksiye yönelik teknoloji tabanlı çalışmaların hem akademik araştırmalar hem de uygulama temelli girişimler aracılığıyla gelişmekte olduğu görülmektedir. Ancak bu gelişmelere rağmen, dijital müdahale araçlarının doğrudan okuma becerileri üzerindeki etkililiğini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu; özellikle geniş örneklemli, uzun süreli ve uygulama sonuçlarını izlemeye dönük araştırmalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır (Özbek, 2014; Gürbulak, 2024; Soydan, 2025). Bu durum, Türkiye'de disleksiye yönelik dijital materyallerin ve teknoloji tabanlı uygulamaların mevcut durumunun bütüncül biçimde ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, Türkiye'de disleksiye yönelik geliştirilen dijital müdahale araçlarını, mobil uygulamaları, oyun tabanlı sistemleri, web tabanlı öğretim ortamlarını ve tasarım/prototip geliştirme çalışmalarını belirlenen ölçütler doğrultusunda inceleyerek alandaki mevcut duruma ilişkin genel bir çerçeve sunmaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye'de disleksiye yönelik geliştirilen dijital müdahale araçlarını ve teknoloji tabanlı uygulamaları incelemeyi amaçlayan betimsel tarama modelinde yürütülmüştür. Araştırma kapsamında 2013–2025 yılları arasında Türkiye'de gerçekleştirilen; disleksili bireylerin okuma becerilerini, fonolojik farkındalıklarını, kelime tanıma, akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerini desteklemeye yönelik dijital, mobil, oyun tabanlı, web tabanlı ve bilgisayar destekli uygulamaları konu alan akademik çalışmalar incelenmiştir.

Literatür taraması Google Scholar, YÖK Ulusal Tez Merkezi, DergiPark, ProQuest ve ResearchGate veri tabanları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Tarama sürecinde "disleksi", "özel öğrenme güçlüğü", "okuma güçlüğü", "dijital müdahale", "mobil uygulama", "eğitsel oyun", "web destekli öğretim", "teknoloji destekli öğretim" ve "okuma becerisi" anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Elde edilen çalışmalar başlık, özet ve tam metin uygunluğu açısından değerlendirilmiş; araştırmanın amacıyla doğrudan ilişkili olan çalışmalar inceleme kapsamına alınmıştır.

Araştırmaya dahil edilme ölçütleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Çalışmanın Türkiye'de yürütülmüş olması,
- Disleksi veya okuma güçlüğü alanına odaklanması,
- Okuma becerilerinin geliştirilmesine yönelik dijital araç, mobil uygulama, oyun tabanlı sistem, web tabanlı ortam veya bilgisayar destekli bir uygulama içermesi,
- 2013–2025 yılları arasında yayımlanmış olması,
- Tam metnine erişilebilir olması.

Araştırma kapsamına yalnızca disleksi ve okuma güçlüğü odaklı çalışmalar dahil edilmiştir. Otizm, diskalkuli, disgrafi veya farklı yetersizlik türlerine yönelik çalışmalar, araştırmanın tematik bütünlüğünü korumak amacıyla kapsam dışında bırakılmıştır. Ayrıca tam metnine ulaşılamayan, doğrudan teknoloji kullanımını içermeyen ve yalnızca kuramsal açıklama niteliği taşıyan yayınlar değerlendirmeye alınmamıştır.

İncelenen çalışmalar; dijital oyun tabanlı müdahaleler, mobil uygulamalar, web tabanlı ve bilgisayar destekli sistemler ile tasarım/prototip geliştirme çalışmaları olmak üzere dört tema altında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma doğrultusunda çalışmaların yayın türleri, araştırma yöntemleri, kullanılan dijital araç türleri ve temel bulguları değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Bulgular

Araştırma kapsamında belirlenen ölçütleri karşılayan çalışmalar incelendiğinde, Türkiye'de disleksiye yönelik dijital müdahale araçlarının farklı teknolojik yaklaşımlar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. İncelenen çalışmaların önemli bir bölümünde okuma akıcılığı, doğru okuma, kelime tanıma, okuduğunu anlama ve prozodik okuma gibi doğrudan okuma becerilerine odaklanıldığı; bazı çalışmalarda ise dikkat, çalışma belleği, motivasyon, benlik saygısı, görsel-uzamsal beceriler ve çoklu duyusal öğrenme süreçlerinin ele alındığı anlaşılmaktadır (Özbek, 2014; Özer Şanal, 2020; Başar, 2024; Soydan, 2025).

Çalışmalar kullanılan dijital araçlar açısından değerlendirildiğinde, web destekli uyarlanabilir sistemler, tablet ve bilgisayar destekli müdahale programları, mobil uygulamalar, oyunlaştırılmış prototipler, animasyon içerikli e-kitaplar, nörogeribildirim, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi farklı uygulama alanlarının bulunduğu görülmektedir (Hopcan, 2013;

Tılıç, 2022; Güler, 2021; Açıkkapı, 2025). Bu çeşitlilik, disleksiye yönelik teknoloji tabanlı uygulamaların yalnızca tek bir dijital araç türüyle sınırlı olmadığını; okuma, dikkat, motivasyon ve bireysel öğrenme süreçlerini desteklemeye yönelik farklı biçimlerde tasarlandığını göstermektedir.

Bu doğrultuda incelenen çalışmalar; kullanılan dijital araç türü, araştırma deseni ve temel bulguları bakımından sınıflandırılmıştır. Çalışmalara ilişkin temel bilgiler ve öne çıkan bulgular Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. İncelenen Çalışmalara Ait Temel Bilgiler ve Bulgular

Araştırma (Yazar Yıl)	**Araştırma Deseni**	**Temel Bulgular**
Polat (2013)	İhtiyaç analizi öğretim tasarı	Öğrenme güçlüğü yaşayan öğrenciler için web destekli uyarlanabilir bir öğretim sistemine ihtiyaç olduğu belirlenmiş; sistem tasarımında öğrenci, veli, öğretmen ve uzman görüşlerinin dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır.
Hopcan (2013)	Deneysel desen	Web destekli uyarlanabilir öğrenme sisteminin öğrenci tarafından kullanılabildiği; sistemin süre, başarı ve öğrenme özelliklerine göre uyarlanabilir yapısıyla öğrenme sürecini desteklediği belirlenmiştir.
Özbek (2014)	Tek denekli deneyse desen	Tablet bilgisayar destekli sağaltım programının öğrenm güçlüğü olan öğrencilerin okuma akıcılığı üzerinde olumlu sonuçlar verdiği ve uygulama sonrasında etkini kısa süreli izleme ölçümlerinde de sürdüğü görülmüştü
Balaban (2018)	Tasarım tabanlı	Web tabanlı disleksi ev okulu yazılım sistemi geliştirilmiş; sistemin ev temelli öğrenme ve dijital destek sürecine katkı sunabilecek bir yapı taşıdığı belirtilmiştir.
Doğu & Borandağ (2019)	Tasarım tabanlı	Bisleksi adlı mobil eğitim platformunda hafıza, motor beceriler, yön bilgisi ve zaman farkındalığı gibi alanlar desteklemeye yönelik oyunlar tasarlanmış; ebeveyn raporlarıyla öğrencinin gelişiminin izlenmesi amaçlanmıştır.
Özbek (2019)	Tek denekli deney desen	Strateji öğretimi yazılımının öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerini destekledi öğrencilerin strateji kullanımında, metni anlama puanlarında ve motivasyonlarında olumlu gelişmeler gözlendiği belirtilmiştir.
Özer Şanal (2020)	Deneysel desen	Fabl animasyon içerikli işbirlikli e-kitabın özel öğrenm güçlüğü olan öğrencilerin doğru okuma, okuma hızı ve okuduğunu anlama performanslarını desteklediği görülmüştür.

Urfalıoğlu Eroğlu (2020)	Deneysel desen	Nörogeribildirim ve çoklu duyusal öğrenme bileşenlerinin disleksili bireylerin okuma becerilerini desteklemede kullanılabileceği; teknolojik müdahalenin nörobilişsel süreçlerle ilişkilendirildiği görülmüştür.
Güler (2021)	Tasarım/geliştirme çalışması	Disleksili bireylerin görsel ve uzamsal becerilerini desteklemeye yönelik mobil tabanlı sanal gerçeklik uygulaması geliştirilmiş; sanal gerçeklik teknolojisinin disleksi alanında kullanılabilecek yenilikçi araçlardan biri olduğu belirtilmiştir.
Tılıç (2022)	Tasarım/geliştirme çalışması	"Güneş'in Günlüğü" adlı oyunlaştırma temelli mobil uygulama prototipi geliştirilmiş; uygulamanın akıcı okuma, doğru okuma, kelime tanıma, okuduğunu anlama, yazma ve heceleme becerilerini desteklemeye yönelik tasarlandığı belirtilmiştir.
Kazan & Gökbulut (2021)	Nicel tarama modeli	Öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin ekrandan ve kâğıtta okuma düzeyleri karşılaştırılmış; okuma hızı ve doğru okuma açısından anlamlı fark bulunmazken, ekrandan okuyan öğrencilerin prozodi puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir.
Gürbulak (2024)	Gelişimsel araştırma	MSOD Mobil Sözcük Okuma Destek yazılımı geliştirilmiş; yazılımın özellikle doğru sözcük okuma becerisi düşük olan öğrencilerde sözcük okuma ve motivasyonu destekleyebileceği belirtilmiştir.
Açıkkapı (2025)	Kuramsal inceleme	Artırılmış gerçeklik teknolojisinin kelime tanıma, telaffuz, anlamlandırma ve çoklu duyusal öğrenme süreçlerinde kullanılabileceği; bireysel çalışma, sınıf içi iş birliği ve evde ebeveyn katılımı açısından çeşitli kullanım senaryoları sunduğu belirtilmiştir.
Başar (2024)	Deneysel desen	MÜZOKU programına katılan disleksili öğrencilerin anlamlı kelime okuma hızı, metin okuma hızı, doğru okuma, prozodik okuma ve okuduğunu anlama puanlarında artış görülmüştür.
Soydan (2025)	Karma desen	BİL-ETOM bilgisayar destekli etkileşimli okuma müdahale programının sesli okuma doğruluğu, okuma hızı, akıcılık, okuduğunu anlama, çalışma belleği ve benlik saygısı üzerinde olumlu gelişmeler sağladığı belirlenmiştir.

Çizelge 1 genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de disleksiye yönelik dijital müdahale araçlarının farklı teknolojik yaklaşımlar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Erken dönem çalışmalarda web destekli uyarlanabilir öğretim sistemleri ve tablet bilgisayar destekli müdahale programlarının öne çıktığı söylenebilir. Polat (2013) ve Hopcan (2013) tarafından yürütülen çalışmalar, öğrenme güçlüğü yaşayan öğrenciler için

bireyselleştirilmiş dijital öğretim ortamlarına duyulan ihtiyacı ortaya koyarken; Özbek (2014) tablet bilgisayar destekli bir sağaltım programının okuma akıcılığı üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu çalışmalar, Türkiye'de disleksi ve okuma güçlüğü alanında teknoloji destekli uygulamaların başlangıçta daha çok temel okuma becerilerini destekleme ve öğretim süreçlerini dijital ortama uyarlama amacıyla ele alındığını düşündürmektedir. 2018 sonrasında yapılan çalışmalarda ise web tabanlı sistemlerin yanı sıra mobil uygulamalar, oyunlaştırılmış öğrenme ortamları, e-kitaplar ve yazılım prototiplerinin daha fazla yer aldığı görülmektedir. Balaban (2018), web tabanlı disleksi ev okulu yazılım sistemiyle ev temelli öğrenme sürecine katkı sunabilecek bir yapı geliştirmiştir. Doğu, Borandağ ve Şahinaslan (2019) tarafından ele alınan mobil platformda ise hafıza, motor beceriler, yön bilgisi ve zaman farkındalığı gibi alanların oyun temelli etkinliklerle desteklenmesi amaçlanmıştır. Tılıç (2022) tarafından geliştirilen oyunlaştırma temelli mobil uygulama prototipi de okuma güçlüğü yaşayan öğrencilerin akıcı okuma, doğru okuma, kelime tanıma, yazma ve heceleme becerilerini desteklemeye yönelik bir tasarım örneği sunmaktadır. Bu çalışmalar, dijital müdahalelerin yalnızca okuma hızını artırmaya yönelik araçlar olarak değil; aynı zamanda dikkat, motivasyon, bireysel alıştırma ve aile/öğretmen desteğiyle sürdürülebilecek öğrenme ortamları olarak da ele alınmaya başlandığını göstermektedir.

Çizelge 1'de yer alan uygulama ve müdahale temelli çalışmalar, dijital araçların okuma becerileriyle ilişkili farklı alanlarda kullanılabildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Özbek (2019), strateji öğretimi yazılımının okuduğunu anlama becerilerini destekleyebileceğini ortaya koyarken; Özer Şanal (2020), fabl animasyon içerikli işbirlikli e-kitabın doğru okuma, okuma hızı ve okuduğunu anlama performansına katkı sunduğunu belirtmiştir. Başar (2024) tarafından geliştirilen MÜZOKU programında müzik ve ritim temelli uygulamaların okuma akıcılığı, prozodik okuma ve okuduğunu anlama becerileriyle ilişkilendirildiği görülmektedir. Soydan (2025) ise bilgisayar destekli etkileşimli okuma müdahale programının sesli okuma, okuduğunu anlama, çalışma belleği ve benlik saygısı gibi birden fazla değişken üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, dijital müdahalelerin pedagojik açıdan yapılandırıldığında yalnızca akademik becerileri değil, bilişsel ve duyuşsal süreçleri de destekleyebilecek bir potansiyel taşıdığı söylenebilir.

Son yıllarda sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, nörogeribildirim ve çoklu duyusal öğrenme gibi daha yenilikçi teknolojilerin de disleksi alanında ele alınmaya başlandığı görülmektedir. Urfalıoğlu Eroğlu (2020), nörogeribildirim ve çoklu duyusal öğrenme süreçlerini okuma becerileriyle ilişkilendirirken; Güler (2021), disleksili bireylerin görsel ve uzamsal becerilerine yönelik mobil tabanlı bir sanal gerçeklik uygulaması geliştirmiştir. Açıkkapı (2025) ise artırılmış gerçekliğin kelime tanıma, telaffuz, anlamlandırma ve çoklu duyusal öğrenme süreçlerinde sunabileceği olası katkıları tartışmıştır. Bu çalışmalar, Türkiye'de disleksiye yönelik dijital uygulamaların yalnızca geleneksel yazılım ve mobil uygulama örnekleriyle sınırlı kalmadığını; farklı teknolojik yaklaşımlarla genişleme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Kazan ve Gökbulut'un (2021) çalışması ise doğrudan bir müdahale programı sunmamakla birlikte, dijital okuma ortamlarının değerlendirilmesi açısından dikkate değer

bir bulgu sağlamaktadır. Araştırmada ekrandan ve kâğıttan okuma arasında okuma hızı ve doğru okuma açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak ekrandan okuyan öğrencilerin prozodi ortalamalarının daha düşük olması, dijital okuma ortamlarının yalnızca erişilebilirlik ve hız açısından değil; vurgu, tonlama, akıcılık ve okuma niteliği açısından da değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Genel olarak Çizelge 1'de yer alan çalışmalar, Türkiye'de disleksiye yönelik dijital müdahale araçlarının web tabanlı uyarlanabilir sistemlerden mobil uygulamalara, oyunlaştırılmış prototiplerden çoklu duyusal ve artırılmış gerçeklik temelli yaklaşımlara doğru çeşitlendiğini göstermektedir. Bununla birlikte, incelenen çalışmaların bir bölümünün tasarım, prototip geliştirme ya da sınırlı örneklemli uygulama düzeyinde kaldığı görülmektedir. Bu nedenle, geliştirilen dijital araçların etkililiğini daha açık biçimde ortaya koyabilmek için daha geniş örneklemli, uzun süreli ve kalıcılık verisi içeren araştırmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Çizelge 2. İncelenen Çalışmaların Tematik Dağılımı

Tema	Kapsam
Web tabanlı ve bilgisayar destekli sistemler	Web destekli uyarlanabilir öğretim ortamları, ev temelli yazılımlar, strateji öğretimi yazılımları ve bilgisayar destekli okuma müdahalele
Tablet, mobil uygulama ve oyunlaştırılmış öğrenme ortamlar	Tablet destekli müdahaleler, mobil uygulamalar, oyunlaştırılmış prototipler ve sözcük okuma destek yazılımları
Çoklu ortam ve çoklu duyusal müdahaleler	Animasyon destekli e-kitaplar, nörogeribildirim, çoklu duyusal öğrenme, müzik ve ritim destekli okuma müdahaleleri
Dijital okuma ortamları ve yenilikçi teknolojiler	Ekrandan okuma, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve görsel-uzamsal becerileri destekleyen teknolojiler

Çizelge 2 incelendiğinde, çalışmaların dört temel tema altında toplandığı görülmektedir. İlk temada web tabanlı ve bilgisayar destekli sistemler yer almakta; bu gruptaki çalışmalar daha çok uyarlanabilir öğretim, ev temelli dijital destek, strateji öğretimi ve bilgisayar destekli okuma müdahalelerine odaklanmaktadır. İkinci temada tablet, mobil uygulama ve oyunlaştırılmış öğrenme ortamları yer almakta; bu çalışmalar öğrencilerin bireysel alıştırma yapmasını, motivasyonunu sürdürmesini ve okuma becerilerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Üçüncü temada çoklu ortam ve çoklu duyusal müdahaleler bulunmaktadır. Bu gruptaki çalışmalar animasyon, e-kitap, müzik, ritim, nörogeribildirim ve çoklu duyusal öğrenme bileşenleriyle okuma sürecini desteklemeye yönelmiştir. Son temada ise dijital okuma ortamları ve yenilikçi teknolojiler yer almakta; ekrandan okuma, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi daha güncel teknolojik yaklaşımlar bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bu dağılım, Türkiye'de disleksiye yönelik teknoloji tabanlı çalışmaların tek bir araç türüyle sınırlı olmadığını, farklı dijital yaklaşımlar üzerinden çeşitlendiğini göstermektedir.

Çizelge 3. İncelenen Çalışmaların Yayın Türlerine Göre Dağılımı

Yayın Türü	Çalışma Sayısı
Yüksek lisans tezi	6
Doktora tezi	6
Makale	2
Bildiri	1

Çizelge 3 incelendiğinde, incelenen çalışmaların yüksek lisans ve doktora tezlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Makalelerin daha sınırlı sayıda olduğu, bildirilerin ise en az temsil edilen yayın türü olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 4. İncelenen Çalışmalarda Kullanılan Araştırma Yöntemlerinin Dağılımı

Araştırma Yöntemi	Çalışma Sayısı	Kapsadığı Çalışmalar
İhtiyaç analizi	1	Güleç (2021), Özer Şanal (2020), Özbek (2019), Gürbulak (2024 Soydan (2025), Tılıç (2021), Kazan & Gökbulut (2021)
Deneysel müdahale çalışmaları	6	Hopcan (2013), Özbek (2014), Özbek (2019), Özer Şanal (2020) Urfalıoğlu Eroğlu (2020), Başar (2024).
Tasarım / geliştirme çalışmaları	5	Balaban (2018), Doğu, Borandağ ve Şahinaslan (2019), Güler (2021), Tılıç (2022), Gürbulak (2024).
Nicel tarama çalışmas	1	Kazan ve Gökbulut (2021)
Kuramsal inceleme	1	Açıkkapı (2025)
Karma desen	1	Soydan (2025)

Çizelge 4 incelendiğinde, incelenen çalışmaların daha çok deneysel/müdahale çalışmaları ile tasarım/geliştirme çalışmaları kapsamında yoğunlaştığı görülmektedir. Deneysel/müdahale çalışmaları, dijital araçların okuma akıcılığı, okuduğunu anlama, doğru okuma, prozodik okuma ve çalışma belleği gibi beceriler üzerindeki etkisini değerlendirmeye yönelmiştir. Tasarım/geliştirme çalışmaları ise web tabanlı sistemler, mobil uygulamalar, oyunlaştırılmış prototipler ve sanal gerçeklik gibi farklı dijital araçların geliştirilmesine odaklanmaktadır. Bunun yanında, ihtiyaç analizi, nicel tarama/karşılaştırma çalışması, kuramsal inceleme ve karma desenli çalışmanın da alanyazında yer aldığı görülmektedir. Bu dağılım, Türkiye'de disleksiye yönelik dijital müdahale çalışmalarının hem uygulama etkililiği hem de dijital araç geliştirme boyutunda ele alındığını göstermektedir.

İncelenen akademik çalışmaların yanı sıra, Türkiye'de disleksiye ve özel gereksinimli bireylere yönelik bazı güncel dijital uygulama örneklerinin de geliştirildiği görülmektedir. DysTherapy, yapay zekâ ve oyunlaştırma temelli yapısıyla disleksili çocukların öğrenme süreçlerini bireyselleştirmeyi hedefleyen güncel mobil uygulama örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir (Ünal, 2024). Benzer şekilde Kidtab Galaxy ve Okut gibi yerli uygulamalar

da dijital öğrenme ortamlarının bireysel çalışma, tekrar yapma ve motivasyon süreçlerinde kullanılabileceğini göstermektedir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilen "Özelim Eğitimdeyim" uygulaması ise özel gereksinimli bireylerin eğitim süreçlerine dijital destek sağlaması bakımından kamu destekli girişimlere örnek oluşturmaktadır (Yılmaz, Ünal ve İlhan, 2022). Bununla birlikte, bu uygulamaların önemli bir bölümünün tanıtım, geliştirme veya sınırlı uygulama örneği düzeyinde ele alındığı; doğrudan disleksili bireylerin okuma becerileri üzerindeki etkisini inceleyen akademik çalışmaların ise henüz sınırlı olduğu söylenebilir. Bu nedenle dijital uygulamaların yalnızca teknik özellikleriyle değil; içerik, hedef-kazanım uyumu, uyarlama niteliği ve pedagojik yapı bakımından da değerlendirilmesi önemli görülmektedir.

3.2. Tartışma ve Değerlendirme

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar bir arada değerlendirildiğinde, Türkiye'de disleksiye yönelik dijital müdahale araçlarının farklı yönlerden ele alındığı görülmektedir. İlk dönem çalışmalarda web destekli uyarlanabilir öğretim sistemleri ve tablet bilgisayar destekli uygulamalar öne çıkarken; sonraki yıllarda mobil uygulamalar, oyunlaştırılmış öğrenme ortamları, e-kitaplar, çoklu duyusal müdahaleler ve artırılmış gerçeklik gibi daha farklı teknolojik yaklaşımların da alana dâhil olduğu anlaşılmaktadır (Polat, 2013; Hopcan, 2013; Özbek, 2014; Tılıç, 2022; Açıkkapı, 2025). Bu durum, disleksi eğitiminde teknoloji kullanımının tek bir araç türüyle sınırlı kalmadığını, farklı öğrenme gereksinimlerine göre çeşitlenme eğilimi gösterdiğini düşündürmektedir.

İncelenen çalışmalarda dijital araçların daha çok okuma akıcılığı, doğru okuma, kelime tanıma, okuduğunu anlama, dikkat, çalışma belleği ve motivasyon gibi alanlarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Özbek (2014), tablet bilgisayar destekli sağaltım programını okuma akıcılığı bağlamında ele alırken; Özbek (2019), strateji öğretimi yazılımının okuduğunu anlama becerisi üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Özer Şanal (2020) animasyon içerikli işbirlikli e-kitapla okuma performansını desteklemeye çalışmış; Soydan (2025) ise bilgisayar destekli etkileşimli okuma müdahale programını sesli okuma, okuduğunu anlama, çalışma belleği ve benlik saygısı gibi birden fazla değişkenle birlikte incelemiştir. Bu çalışmalar, dijital müdahalelerin pedagojik olarak yapılandırıldığında okuma sürecinin farklı bileşenlerini destekleyebileceğine işaret etmektedir.

Mobil uygulama ve oyunlaştırma temelli çalışmalar da alanda dikkat çeken bir başka yönelimi oluşturmaktadır. Doğu, Borandağ ve Şahinaslan (2019), oyun temelli bir mobil platform aracılığıyla hafıza, motor beceri ve zaman farkındalığı gibi alanları desteklemeye yönelik bir yapı sunarken; Tılıç (2022), okuma güçlüğü yaşayan öğrenciler için oyunlaştırma temelli mobil uygulama prototipi geliştirmiştir. Gürbulak (2024) ise mobil sözcük okuma destek yazılımı aracılığıyla doğru sözcük okuma ve motivasyon üzerinde durmuştur. Bu çalışmalar, dijital uygulamaların yalnızca okuma performansını artırmaya yönelik değil; aynı zamanda öğrencinin sürece katılımını, tekrar yapma isteğini ve bireysel öğrenme sürecini destekleme amacıyla da tasarlandığını göstermektedir.

Çoklu ortam ve çoklu duyusal müdahalelere ilişkin çalışmalar, disleksi eğitiminde teknolojinin yalnızca ekran temelli alıştırmalarla sınırlı olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Özer Şanal (2020) animasyon, e-kitap ve işbirlikli öğrenme bileşenlerini bir arada ele alırken; Urfalıoğlu Eroğlu (2020) nörogeribildirim ve çoklu duyusal öğrenme

süreçlerine odaklanmıştır. Başar (2024) ise müzik ve ritim temelli MÜZOKU programını okuma akıcılığı ve prozodik okuma bağlamında incelemiştir. Bu çalışmalar, disleksili öğrencilerde okuma sürecinin yalnızca kelime çözümleme ya da hız boyutuyla değil; işitsel, görsel, ritmik, dikkat ve motivasyon bileşenleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

İncelenen çalışmaların bir bölümünün tasarım, prototip geliştirme veya sınırlı örneklemli uygulama düzeyinde kaldığı görülmektedir. Özellikle Güler (2021) ve Açıkkapı (2025) gibi çalışmalar sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik teknolojilerinin disleksi alanında kullanılabileceğine ilişkin önemli fikirler sunmakla birlikte, bu tür uygulamaların etkililiğine yönelik daha fazla uygulama temelli araştırmaya ihtiyaç olduğu söylenebilir. Benzer şekilde Kazan ve Gökbulut'un (2021) ekrandan ve kâğıttan okuma düzeylerini karşılaştıran çalışması, dijital okuma ortamlarının yalnızca erişilebilirlik açısından değil; prozodi, akıcılık ve okuma niteliği açısından da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de disleksiye yönelik dijital müdahale çalışmalarının hem araç geliştirme hem de uygulama etkililiği boyutunda gelişmekte olduğu söylenebilir. Ancak mevcut çalışmaların örneklem büyüklükleri, uygulama süreleri, hedeflenen becerileri ve kullanılan teknolojik araçları farklılık göstermektedir. Bu nedenle dijital müdahale araçlarının etkililiğine ilişkin daha güçlü sonuçlara ulaşabilmek için uzun süreli, izleme verisi içeren, öğretmen ve aile katılımını dikkate alan araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca geliştirilen dijital araçların yalnızca teknik özellikleriyle değil; pedagojik uygunluk, erişilebilirlik, Türkçe içerik kalitesi ve öğrencinin bireysel gereksinimlerine uyarlanabilirlik açısından da değerlendirilmesi önemli görülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Türkiye'de disleksiye yönelik geliştirilen dijital müdahale araçları ve teknoloji tabanlı uygulamalar incelenmiştir. Araştırma kapsamında değerlendirilen çalışmalar, disleksi eğitiminde dijital teknolojilerin farklı amaçlarla kullanıldığını göstermektedir. Web tabanlı uyarlanabilir öğretim sistemleri, tablet ve bilgisayar destekli okuma müdahaleleri, mobil uygulamalar, oyunlaştırılmış prototipler, e-kitaplar, çoklu duyusal uygulamalar, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi farklı araçların alanda yer bulduğu görülmektedir (Polat, 2013; Hopcan, 2013; Özbek, 2014; Güler, 2021; Açıkkapı, 2025).

İncelenen çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, dijital araçların okuma akıcılığı, doğru okuma, okuduğunu anlama, kelime tanıma, dikkat, çalışma belleği, motivasyon ve benlik saygısı gibi alanlarla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Özellikle okuma becerilerini doğrudan hedefleyen müdahale çalışmalarında tablet destekli sağaltım programları, strateji öğretimi yazılımları, animasyon içerikli e-kitaplar ve bilgisayar destekli etkileşimli okuma programlarının öğrencilerin okuma sürecini destekleyebileceğine ilişkin bulgular yer almaktadır (Özbek, 2014; Özbek, 2019; Özer Şanal, 2020; Soydan, 2025). Bununla birlikte bu bulguların, çalışmaların örneklem büyüklükleri, uygulama süreleri ve araştırma desenleri dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Araştırma kapsamında ulaşılan bir diğer sonuç, Türkiye'de disleksiye yönelik dijital çalışmaların yalnızca okuma becerilerine odaklanmadığıdır. Bazı çalışmaların hafıza, motor beceriler, zaman farkındalığı, görsel-uzamsal beceriler, prozodi, ritim ve çoklu duyusal öğrenme gibi farklı alanları da ele aldığı görülmektedir (Doğu, Borandağ ve Şahinaslan, 2019; Urfalıoğlu Eroğlu, 2020; Güler, 2021; Başar, 2024). Bu durum, disleksiye yönelik dijital müdahalelerin yalnızca akademik becerilerle sınırlı düşünülmemesi gerektiğini; bilişsel, duyuşsal ve çoklu duyusal süreçlerle birlikte ele alınmasının önemli olduğunu göstermektedir.

Çalışmalarda dikkat çeken bir diğer nokta, mobil uygulama ve oyunlaştırma temelli yaklaşımların giderek daha fazla görünür hâle gelmesidir. Oyunlaştırılmış mobil uygulamalar ve sözcük okuma destek yazılımları, öğrencilerin dikkatini sürdürme, tekrar yapma, bireysel hızda ilerleme ve öğrenme sürecine daha istekli katılma açısından destekleyici bir yapı sunabilmektedir (Tılıç, 2022; Gürbulak, 2024). Ancak bu tür uygulamaların etkili olabilmesi için yalnızca teknik olarak geliştirilmiş olmaları yeterli değildir. İçeriklerin öğrencilerin yaşına, okuma düzeyine, bireysel öğrenme özelliklerine ve Türkçenin yapısına uygun biçimde hazırlanması gerekmektedir.

Araştırma sonuçları, Türkiye'de disleksiye yönelik Türkçe içerikli dijital materyallerin ve yerli uygulama örneklerinin gelişmekte olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu alandaki çalışmaların bir bölümünün tasarım, prototip geliştirme veya sınırlı örneklemli uygulama düzeyinde kaldığı görülmektedir. Bu nedenle geliştirilen araçların etkililiğini değerlendiren, farklı öğrenci gruplarıyla yürütülen ve izleme verisi içeren araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle uygulama sonrasında elde edilen kazanımların kalıcılığının incelenmesi, dijital müdahale araçlarının eğitim ortamlarındaki işlevselliğini değerlendirmek açısından önemli görülmektedir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma, yalnızca Türkiye'de yürütülen ve tam metnine erişilebilen araştırmalarla sınırlandırılmıştır. Ayrıca incelenen çalışmaların araştırma desenleri, örneklem özellikleri, hedeflenen becerileri, uygulama süreleri ve kullanılan dijital araç türleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar, Türkiye'de disleksiye yönelik dijital müdahale araçlarının genel eğilimlerini ortaya koymakta; ancak tüm dijital uygulamaların etkililiğine ilişkin genellenebilir bir sonuç sunmamaktadır.

Bu sonuçlar doğrultusunda, ileriki araştırmalar için bazı öneriler sunulabilir. Öncelikle, disleksiye yönelik dijital müdahale araçlarının daha geniş örneklemlerle ve daha uzun süreli uygulamalarla değerlendirilmesi gerekmektedir. Kısa süreli uygulama sonuçlarının yanı sıra kalıcılık ölçümlerine de yer verilmesi, geliştirilen araçların uzun vadeli etkilerinin daha sağlıklı biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca farklı yaş ve sınıf düzeylerinde bulunan disleksili öğrencilerle karşılaştırmalı çalışmalar yürütülmesi, dijital araçların hangi öğrenci gruplarında daha işlevsel olduğunu belirlemeye yardımcı olabilir.

Araştırmacılar için bir diğer öneri, geliştirilen dijital araçların yalnızca akademik başarıya etkisini değil; motivasyon, dikkat, benlik algısı, okuma kaygısı, aile katılımı ve öğretmen rehberliği gibi değişkenlerle ilişkisini de incelemeleridir. Disleksiye yönelik teknoloji destekli uygulamalar, öğrencinin öğrenme sürecine katılımını etkileyebilecek çok

boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu nedenle yapılacak araştırmalarda nicel verilerin yanında öğrenci, öğretmen ve veli görüşlerine de yer verilmesi, uygulamaların sahadaki kullanılabilirliğini değerlendirmek açısından yararlı olabilir.

Uygulayıcılar açısından ise dijital araçların öğretmenin yerini alan bağımsız çözümler olarak değil, öğretim sürecini destekleyen yardımcı araçlar olarak değerlendirilmesi önemlidir. Öğretmenlerin bu araçları öğrencinin bireysel gereksinimlerine göre seçebilmesi, uyarlayabilmesi ve öğretim sürecine uygun biçimde entegre edebilmesi için hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca ailelerin dijital uygulamaları ev ortamında nasıl kullanabilecekleri konusunda bilgilendirilmesi, okul ve ev arasındaki öğrenme sürekliliğini güçlendirebilir.

Sonuç olarak, Türkiye'de disleksi eğitiminde dijital teknolojilerin kullanımına yönelik çalışmaların çeşitlenmeye başladığı görülmektedir. Ancak bu alanın daha güçlü bir bilimsel zemine oturabilmesi için Türkçe içerikli, erişilebilir, pedagojik olarak yapılandırılmış ve öğrencilerin bireysel özelliklerine uyarlanabilir dijital materyallerin geliştirilmesi gerekmektedir. Özel eğitim uzmanları, sınıf öğretmenleri, yazılım geliştiriciler, grafik tasarımcılar, oyun tasarımcıları ve ailelerin birlikte yer aldığı disiplinler arası çalışmaların artırılması, disleksiye yönelik dijital müdahale araçlarının niteliğini geliştirebilecek önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Açıkkapı, M. Ş., Disleksi için Yenilikçi Eğitim Teknolojileri: Artırılmış Gerçekliğin Rolü, Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 37(1), 27-33, 2025.

Arlı, E., Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklar İçin Eğitsel Dijital Oyun Geliştirilmesi Süreci, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, 2024.

Balaban, M. B., Web Tabanlı Disleksi Ev Okulu Yazılım Sistemi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2018.

Başar, Ş., Disleksili Çocukların Akıcı Okuma Becerisini Geliştirmede Makamsal Çeşni ve Usullerle Desteklenmiş Çevrimiçi ve/veya Yüze Yüze Uygulanabilen Müdahale Programının Etkililiği, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2024.

Doğan, S. ve Delialioğlu, Ö., Öğrenme Güçlüğünde Teknoloji Kullanımı Üzerine Sistematik Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 21(3), 611-638, 2020.

Doğu, F., Borandağ, E. ve Şahinaslan, Ö., Disleksi Bireyler İçin Eğitim Platformu, Engelsiz Bilişim 2019, (Ed. V. Tecim ve M. Ö. Kalaç), Manisa, 2019.

Eroğlu, G. U., Improving Reading Abilities in Dyslexia with Neurofeedback and Multi-Sensory Learning, Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Franceschini, S. & Bertoni, S., Improving action video games abilities increases the phonological decoding speed and phonological short-term memory in children with developmental dyslexia, Neuropsychologia, 2019.

Güler, M. C., Disleksili Bireylerin Görsel ve Uzamsal Becerilerine Yönelik Mobil Tabanlı Sanal Gerçeklik Uygulaması Geliştirme Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2021.

Gürbulak, N., Disleksisi Olan Öğrencilere Yönelik Mobil Sözcük Okuma Destek Yazılımının Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2024.

Hopcan, S., Öğrenme Güçlüğü Yaşayan 1.-3. Sınıf Öğrencileri İçin Web Destekli Uyarlanabilir Öğrenme Sistemi Geliştirilmesi, Uygulanması ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya, 2013.

Işık, D., Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Eğitiminde Artırılmış Gerçeklik Teknolojisiyle Zenginleştirilmiş İçeriklerin Kullanımı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.

Karatay, N., OpenDyslexic Yazı Tipinin Disleksili Öğrencilerin Akıcı Okuma ve Okuduğunu Anlama Becerilerine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde, 2022.

Kazan, G. ve Gökbulut, B., Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Ekran ve Kâğıttan Okuma Düzeylerinin Belirlenmesi, Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi, 3(1), 2021.

Özbek, A. B., Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma Akıcılığını Geliştirmede Tablet Bilgisayar Destekli Sağaltım Programının Etkililiği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2014.

Özbek, A. B., Okuma Güçlüğü Müdahalelerinde Teknoloji Kullanımı, Journal of Education & Special Education Technology, 1(1), 48-53, 2015.

Özbek, A. B., Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerde Strateji Öğretimi Yazılımının Okuduğunu Anlama Becerilerinin Geliştirilmesine Etkisi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.

Özer Şanal, S., Fabl Animasyon İçerikli İşbirlikli E-Kitabın Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma Performansına Etkisi, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2020.

Özer Şanal, S. ve Erdem, M., Disleksili Bireylerin Öğrenme Süreçlerinde Öğretim Teknolojilerinin Kullanımı: Alanyazın Taraması, ITTES 17 – 5th International Instructional Technologies & Teacher Education Symposium Full Paper Proceedings, 2017, İzmir, Türkiye.

Polat, E., Özel Öğrenme Güçlüğü Yaşayan Öğrenciler İçin Web Destekli Uyarlanabilir Öğretim Sistemi Tasarımı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya, 2013.

Sani-Bozkurt, S., Özel Eğitimde Dijital Destek: Yardımcı Teknolojiler, Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd), 3(2), 37-60, 2017.

Soydan, S., Disleksili Çocukların Sesli Okuma ve Okuduğunu Anlama Becerisi ile Çalışma Belleği ve Benlik Saygısına Bilgisayar Destekli Etkileşimli Okuma Müdahale Programının Etkisinin İncelenmesi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2025.

Tılıç, G., Oyunlaştırma Temelli Mobil Aplikasyonlar ve Özel Eğitim Alanına Yönelik Bir Uygulama, Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara, 2022.

Toka, B. ve Büyüktaşkapu Soydan, S., Investigating the Effect of an Interactive Educational Digital Game Program on Disadvantaged Children's Mathematical Skills and Working Memory Performance, Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi (ATED), 15(2), 125-145, 2025.

Türkiye Disleksi Merkezi, Çocuklarda Disleksi, https://www.disleksi.com.tr/cocuklarda-disleksi/, (Erişim Tarihi: 26.05.2026).

Ünal, A. Y., Disleksi İçin Mobil Uygulama Projesi Türk Öğrencilere "Grand Prize Ödülü" Getirdi, Anadolu Ajansı, 2024, https://www.aa.com.tr/tr/yapay-zeka/disleksi-icin-mobil-uygulama-projesi-turk-ogrencilere-grand-prize-odulu-getirdi/3294548, (Erişim Tarihi: 10.05.2026).

Yılmaz, S. H., Ünal, E. ve İlhan, E. L., Millî Eğitim Bakanlığı "Özelim Eğitimdeyim" Uygulaması Kapsamında Yer Alan Oyun Etkinliklerinin İncelenmesi, Gazi Journal of Physical Education and Sports Sciences, 27(3), 153–170, 2022.

TÜRKİYE'DE ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ ve ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ RİSKİ OLAN ÖĞRENCİLERE YÖNELİK OKUMA ÇALIŞMALARI: 2016-2026 LİSANÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Selenay SAĞAN
Diyarbakır Celal Güzelses İlkokulu
selenaysagan.18@gmail.com - 0009-0008-0362-9978

Doç. Dr. Ufuk ÖZKUBAT
Gazi Üniversitesi
ufukozkubat@gazi.edu.tr – 0000-0002-9626-5112

Dr. Öğr. Üyesi Reşat ALATLI
Ankara Üniversitesi
ralatli@ankara.edu.tr – 0000-0001-7504-5746

ÖZET

Öğrenme güçlüğü olan veya bu açıdan risk grubunda bulunan öğrencilerin okuma becerilerinde yaşadığı aksaklıklar öğrencilerin akademik ve sosyal gelişimlerini doğrudan etkilemektedir. Bu çalışmanın temel amacı, 2016-2026 yılları arasında öğrenme güçlüğü ve öğrenme güçlüğü riski bulunan öğrencilere yönelik gerçekleştirilen okuma çalışmalarını ele alan lisansüstü tezlerin bütüncül bir yaklaşımla incelemektir. Bu çalışma, lisansüstü tezlerin incelendiği bir derleme çalışmasıdır. Araştırmanın verileri, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yoluyla elde edilmiştir. Bu doğrultuda lisansüstü çalışmaların yayımlandıkları yıllara, hazırlandıkları üniversitelere, örneklem gruplarına ve tercih edilen araştırma yöntemlerine göre dağılımları analiz edilmiştir. Nitel araştırma yaklaşımlarından dokuman incelemesi modelinin kullanıldığı bu çalışmada, Yükseköğretim kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan ve erişime açık olan toplam 62 lisansüstü tez incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, son yıllarda yapılan çalışmaların artış gösterdiği, en fazla çalışmasının 2025 yılında yapıldığı tespit edilmiştir. Örneklem grupları incelendiğinde, çalışmaların en çok ilkokul düzeyindeki öğrencilerle

yürütüldüğü görülmektedir. Yöntem açısından, araştırmacıların büyük bir çoğunluğunun tek denekli araştırma desenlerini desenleri tercih ettiği belirlenmiştir. Araştırma sonuçları, Türkiye'de bu alanda yürütülen çalışmaların niceliksel ve niteliksel olarak büyük bir ivme kazandığını ve bu ivmenin sürdürülebilmesi için farklı yaş gruplarını ve güncel müdahale programlarını kapsayan yeni çalışmaların artarak devam etmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğrenme güçlüğü, Okuma, Öğrenme güçlüğü riski, Disleksi, Özel eğitim.

1. GİRİŞ

Öğrenme, bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda bilgi, beceri ve davranışlarda meydana gelen kalıcı değişiklikler olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin öğrenme süreçleri birbirinden farklılık göstermekle birlikte bazı öğrenciler, zekâ düzeyleri normal ve normalin üzerinde olmasına rağmen akademik becerilerin kazanılması ve kullanılmasında çeşitli güçlükler yaşayabilmektedir. Öğrenme güçlüğü bu güçlüklerdendir. Öğrenme güçlüğü, güncel olarak Amerikan Psikiyatri Birliği (American Psychiatric Association [APA], 2013) tarafından yayımlanan Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı'nın (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders [DSM-5]) beşinci baskısında tanımlanmaktadır. DSM-5'e göre öğrenme güçlüğü, davranışsal belirtilerle ilişkili bilişsel işlevlerdeki farklılıkların temelinde yer alan, biyolojik kökenli ve nörogelişimsel bir bozukluk olarak ele alınmaktadır (APA, 2013). Bu güçlükler bireyin akademik performansını doğrudan etkileyebilmekte ve yaşamanın farklı dönemlerinde çeşitli öğrenme sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde öğrenme güçlüğü, yazılı ve sözlü dili anlama ve kullanma süreçlerinden birinde ya da birkaçında güçlük yaşanması sonucu ortaya çıkan; dinleme, konuşma, okuma, yazma, heceleme, dikkat veya matematiksel işlemlerde yetersizlikle kendini gösteren ve bu nedenle özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan bireyler olarak tanımlanmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006). Aynı yönetmelikte öğrenme güçlüğü, özel eğitim gereksinimi olan birey kategorilerinden biri olarak ele alınmaktır.

Öğrenme güçlüğü olan bireylerde, en sık karşılaşılan sorunlardan biri okuma becerilerinde yaşana yetersizliklerdir. Okuma, yazılı bilginin algılanması, dilin kurallarına uygun

biçimde yapılandırılması ve duyusal girdiler aracılığıyla bu bilginin anlamlandırılması sürecidir. Bunun yanı sıra okuma, elde edilen bilgilerin yorumlanması, zihinsel olarak işlenmesi ve bu doğrultuda değerlendirmeler yapmayı da içeren bilişsel bir etkinliktir (Güldenoğlu, Kargın ve Miller, 2015). Bu süreç yalnızca yazılı sembollerin seslendirilmesinden ibaret olmayıp metinde yer alan bilgi, düşünce ve duyguların anlamlandırılmasını da kapsamaktadır.

Öğrenme güçlüğü olan bireylerde en sık görülen özelliklerden biri, okuma becerilerinde yaşanan belirgin güçlüklerdir. Bu bireyler aynı zamanda öğrenme süreçlerinde destekleyici eğitime ihtiyaç duymaktadır (Fletcher vd., 2007; Akyol ve Kodan, 2016). Bu öğrenciler okuma sürecinde harf veya hece atlama, kelimle sonlarını tahmin ederek okuma, harf ve hece sıralamasını karıştırma ya da birbirine yakın sesleri (örneğin b-d, p-g gibi) birbirinin yerine kullanma gibi hatalar gösterebilmektedir. Ayrıca akranlarıyla karşılaştırıldıklarında dakikada doğru okunan kelime sayısının da oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu problemler öğrenme güçlüğü olan bireylerin akademik başarısının düşmesine, öğrenme yönelik motivasyonun azalmasına ve zamanla özgüven kaybına neden olabilmektedir.
Öğrenme güçlüğü ile ilişkili olarak son yıllarda önem kazana kavramlardan biri de öğrenme güçlüğü riskidir. Öğrenme güçlüğü riski, öğrencinin henüz bir resmi bir tanı almamış olmasına rağmen ilerleyen dönemlerde öğrenme güçlüğü yaşama olasılığının yüksek olduğunu gösteren gelişimsel belirtilerin bulunması durumunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, herhangi bir duyusal veya bilişsel yetersizliği bulunmayan; zekâ düzeyi normal veya normalin üzerinde olan ancak buna rağmen okuma becerilerinde beklene performansın altında kalan öğrenciler de risk grubunda değerlendirilebilmektedir. Bu öğrenciler, özellikle okuma doğruluğu, hız ve okuduğunu anlama gibi alanlarda akranlarına kıyasla düşük performans göstermekte ve bu durum öğrenme güçlüğü açısından risk göstergesi olarak kabul edilmektedir.
Türkiye'de öğrenme güçlüğü ve öğrenme güçlüğü riski bulunan öğrencilerin okuma becerilerine yönelik araştırmaların önemli bir bölümü lisansüstü tezler kapsamında yürütülmektedir. Lisansüstü tezler, bilimsel bilgi üretiminin yanı sıra güncel araştırma eğilimlerini ortaya koyması, uygulamada karşılaşılan sorunlara çözüm önerileri sunması ve gelecekte gerçekleştirilecek çalışmalara yön vermesi açısında önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu nedenle lisansüstü tezlerin sistematik olarak incelenmesi, alanın gelişin

sürecinin değerlendirilmesine ve araştırma boşluklarının belirlenmesine katkı sağlamaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE SORULARI

Bu araştırmanın temel amacı; Türkiye'de 2016-2026 yılları arasında öğrenme güçlüğü olan veya bu açıdan risk grubunda bulunan öğrencilerin okuma becerilerine yönelik gerçekleştirilen lisansüstü tezleri bütüncül bir yaklaşımla incelemek ve metodolojik eğilimleri ortaya koymaktır.

Bu temel amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır.

1. İnceleme kapsamındaki lisansüstü tezlerin yayımlandıkları yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. İnceleme kapsamındaki lisansüstü tezlerde en fazla tez üreten üniversiteler hangileridir?
3. Araştırmalarda tercih edilen örneklem gruplarının eğitim kademelerine göre dağılımı nasıldır?
4. Lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?

3. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi modeli kullanılmıştır. Doküman incelemesi, belirli bir konu veya alana ilişkin yazılı ve dijital kaynakların sistematik biçimde ele alınmasını içeren bir veri toplama tekniğidir. Bu teknikte veriler, araştırmacı tarafından doğrudan müdahale olmaksızın mevcut belgeler üzerinden derlenir; böylece araştırma sürecinin doğal akışı korunmuş olur. Elde edilen belgeler sistematik bir şekilde kodlanarak kategorilere ayrılır ve anlam örüntüleri ortaya konulur (Corbin ve Strauss, 2015; Rapley, 2018). Doküman incelemesinin temel işlevi, araştırma problemiyle doğrudan ilişkili belgelerin kapsamlı ve titiz bir analize tabi tutularak alana ilişkin bütüncül bir anlayış geliştirilmesine katkı sağlamasıdır.

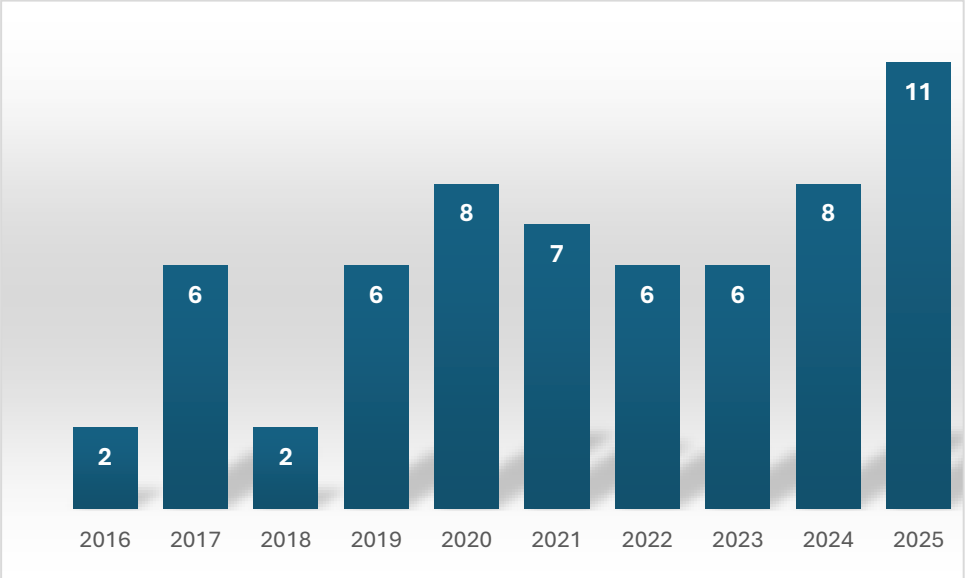
Araştırmanın verileri, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan ve erişime açık olan lisansüstü tezlerden elde edilmiştir.

Çalışma kapsamında Türkiye'de 2016-2026 yılları arasında öğrenme güçlüğü ve öğrenme güçlüğü riski olan öğrencilerin okuma becerilerine yönelik yazılan yüksek lisans ve

doktora tezleri incelenmiştir. Ancak veri tabanında 2026 yılına ait erişilebilir bir teze rastlanmamıştır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

4.1Tezlerin Yıllara Göre Dağılımına Yönelik Bulgular

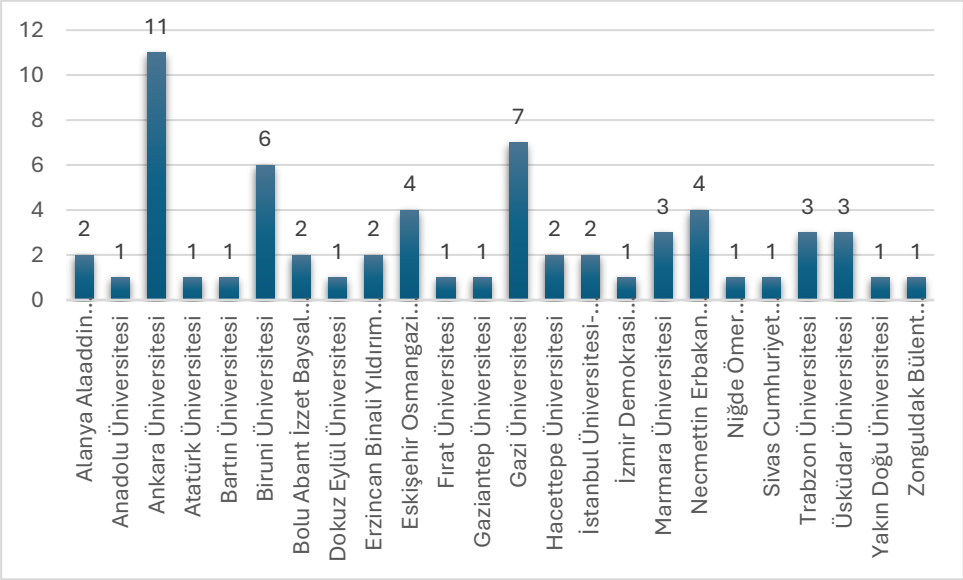

Görsel 1 Tezlerin Yıllara Göre Dağılımına Yönelik Bulgular

Görsel 1 incelendiğinde, öğrenme güçlüğü olan veya bu açıdan risk grubunda bulunan öğrencilerin okuma becerilerine yönelik hazırlana lisansüstü tezlerin 2016 yılından günümüze kadar olan sayısal değişimi görülmektedir. Belirlenen zaman diliminde erişime açık olan en eski tezlerin 2016 yılında 2 adet yayımlandığı görülmektedir. 2016 yılından 2019 yılına uzanan süreçte durağan şekilde, tez üretim sayıları yıllık ortalama 4-6 bandında seyretmiştir. Görsel 1'in eğilimi incelendiğinde 2020 itibariyle tez sayılarında belirgin bir kırılma yaşandığı ve tez sayılarının ciddi bir artışa geçtiği görülmektedir. 2025 yılında da benzer şekilde 8 tezin ardından artış hız kesmemiş ve 2025 yılında tam 11 tez ile tarihi zirvesine ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında yer alan 2026 yılına ait herhangi bir teze rastlanmamıştır. Bu durumun YÖK Ulusal Tez Merkezi veri

tabanındaki kurumsal onay ve dijital yükleme süreçlerinin devam ermesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

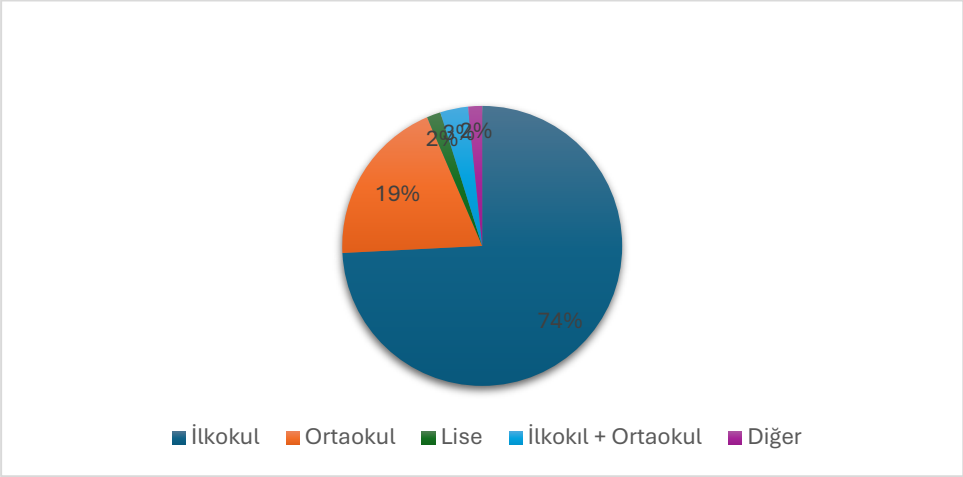
4.2 Tezlerin Üniversite Dağılımına Yönelik Bulgular

Görsel 2 Tezlerin Üniversite Dağılımına Yönelik Bulgular

Görsel 2 incelendiğinde, araştırma kapsamında değerlendirilen tezlerin üniversitelere göre dağılımının farklılık gösterdiği görülmektedir. En fazla tezin Ankara Üniversitesi'nde üretildiği belirlenmiştir. Ankara Üniversitesini sırasıyla Gazi Üniversitesi ve Biruni Üniversitesi takip etmektedir. Ayrıca Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Trabzon Üniversitesi konuya ilişkin çalışmaların görece yoğunlaştığı kurumlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte birçok üniversitede araştırma konusu sınırlı sayıda tezle temsil edilmektedir. Bu durum, ilgili alandaki lisansüstü araştırmaların belirli üniversitelerde yoğunlaşmakla birlikte farklı yükseköğretim kurumlarına da yayıldığını göstermektedir.

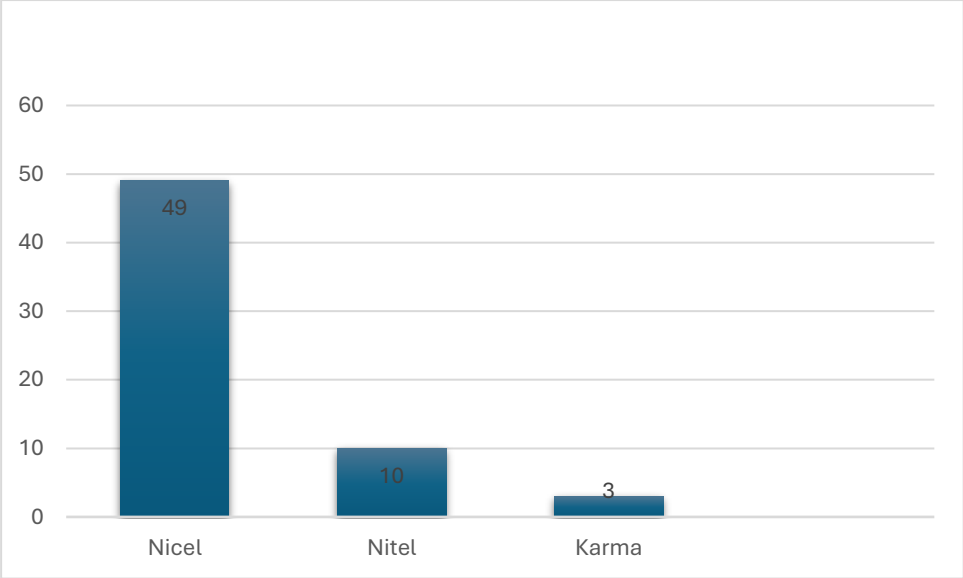
4.3 Tezlerin Örneklem Gruplarının Eğitim Kademelerine Dağılımına Yönelik Bulgular

Görsel 3 Tezlerin Örneklem Gruplarının Eğitim Kademelerine Dağılımına Yönelik Bulgular
Sınıflandırma, tezlerde hedef alınan öğrenim kademesi esas alınarak yapılmıştır. İncelenen bazı tezlerde öğrencilerin yanı sıra öğretmen ve/veya aileler de katılımcı grubuna dahil edilmiştir. "Diğer" kategorisinde yer alan 1 tez ise doğrudan öğretmen örneklemiyle yürütülmüştür.

Görsel 3 incelendiğinde, araştırma kapsamındaki tezlerin örneklem gruplarının ağırlıklı olarak ilkokul kademesinde yoğunlaştığı görülmektedir. İncelenen 62 tezin yaklaşık dörtte üçü (%74) ilkokul düzeyindeki öğrencilerle yürütülmüş olup bu oran, söz konusu kademenin alanyazındaki merkezi konumunu açıkça ortaya koymaktadır. Bunu %19 ile ortaokul kademesi izlemekte; her iki kademenin toplamı değerlendirildiğinde tezlerin %93'ünün temel ve orta öğretimin ilk basamaklarına odaklandığı anlaşılmaktadır. Lise düzeyini hedef alan çalışmaların yalnızca %2 oranında kalması, öğrenme güçlüğü alanındaki okuma araştırmalarının üst öğrenim kademelerine henüz yeterince genişlemediğine işaret etmektedir. Hem ilkokul hem de ortaokul öğrencilerini aynı anda kapsayan karma örneklemli çalışmalar %3 oranıyla sınırlı kalmış; "Diğer" kategorisinde yer alan ve doğrudan öğretmen örneklemiyle tasarlanan tek tez ise toplamın %2'sini oluşturmaktadır. Bu tablo, araştırmacıların okuma güçlüklerinin en erken ve en belirgin biçimde gözlemlendiği ilkokul yıllarına öncelik tanıdığını göstermektedir.

4.3 Tezlerin Yöntemle Dağılımına Yönelik Bulgular

Görsel 4 Tezlerin Yöntemle Dağılımına Yönelik Bulgular

Lisansüstü tezlerin araştırma yöntemleri incelendiğimde Görsel 4 (Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı), araştırmacıların net bir şekilde nicel yöntemleri tercih ettiğini kanıtlamaktadır. İncelen 62 tezin 49'u doğrudan nicel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Nicel yöntemleri, 10 tez ile nitel araştırma yöntemleri takip etmektedir. Nitel ve nicelin bir arada kullanıldığı karma araştırma yöntemleri ise yalnızca 3 ile en az tercih edilen yöntem olduğu görülmektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

2016–2026 yılları arasında öğrenme güçlüğü ve öğrenme güçlüğü riski olan öğrencilere yönelik okuma alanında üretilen lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, akademik ilginin on yıllık süreçte genel olarak artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. 2016 ve 2018 yıllarında yalnızca ikişer tezle oldukça sınırlı bir üretim söz konusuyken 2020 yılında 8 tezle belirgin bir ivmelenme yaşanmıştır. 2022 ve 2023 yıllarında bu ilgi görece durağanlaşmış olsa da 2025 yılı 11 tezle dönemin zirvesini oluşturmuştur. Bu durum, öğrenme güçlüğü alanının Türkiye'deki akademik gündemdeki ağırlığının giderek arttığına işaret etmektedir.

Araştırma yöntemleri açısından değerlendirildiğinde, incelenen tezlerin büyük çoğunluğunun nicel araştırma desenine dayandığı dikkat çekmektedir. Toplam 62 tez içinde 49'u nicel yöntemle yürütülmüştür. Nitel yöntemle gerçekleştirilen çalışma sayısı 10 iken karma yönteme başvuran araştırma sayısı yalnızca 3'te kalmıştır. Bu tablo, alandaki araştırmacıların ölçme, değerlendirme ve deneysel müdahale çalışmalarına olan eğilimini yansıtmaktadır. Nitel ve karma araştırmaların son derece sınırlı kalması ise öğrenme güçlüğü yaşayan bireylerin öznel deneyimlerini ve paydaşların bakış açılarını derinlemesine ele alan çalışmaların yetersizliğine işaret etmektedir.

Tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde, üretimin belirli kurumlar etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Ankara Üniversitesi on bir tezle açık ara öne çıkmakta ve alanın en üretken kurumu konumundadır. Ankara Üniversitesi'ni, Gazi Üniversitesi ve Biruni Üniversitesi takip etmektedir. Tezlerin ağırlıklı olarak belirli kurumlar etrafında şekillenmesi, alanın ulusal düzeyde daha yaygın ve dengeli bir araştırma tabanına kavuşturulması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tezlerde çalışılan örneklem gruplarının eğitim kademelerine göre dağılımı değerlendirildiğinde ise araştırmaların büyük ölçüde ilkokul düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. İncelenen tezlerin yaklaşık %74'ü ilkokul öğrencilerini kapsayan çalışmalardan oluşmakta, bunu %19 ile ortaokul düzeyindeki araştırmalar izlemektedir. Lise kademesine yönelik çalışmalar ise yalnızca %2 oranında kalmaktadır. İlkokul kademesinin bu denli baskın olması, okuma güçlüklerinin erken tespit ve müdahale süreçleriyle olan yakın ilişkisiyle açıklanabilir. Bununla birlikte ortaokul ve özellikle lise düzeyinde yapılan araştırmaların azlığı, öğrenme güçlüğünün ileri yaş gruplarındaki yansımalarının yeterince araştırılmadığına işaret etmektedir.

Bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de öğrenme güçlüğü ve öğrenme güçlüğü olan öğrencilere yönelik alandaki lisansüstü araştırmaların son dönemde sayısal açıdan kayda değer bir artış sergilediği görülmektedir. Ancak nicel yöntemlere ve ilkokul kademesine olan ağırlıklı odak, nitel derinliğin ve ileri yaş gruplarına yönelik araştırmaların yetersizliği oluşturmaktadır. Aynı zamanda çalışmaların belirli üniversitelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Farklı üniversiteler de bu konuda desteklenmelidir. Daha kapsamlı, çok boyutlu ve yaygın bir araştırma kültürünün

oluşturulması hem bilimsel birikim hem de politika geliştirme açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Acer, K. *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Bir İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencisinin Okuma Becerilerinin Geliştirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2022.

Akgül Çobanoğlu, F. *Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerde Fonolojik Farkındalık Temelli Müdahale Programının Okuma Performansına ve Tutumuna Etkisi,* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2025.

Akgün, Ö. *Okuma Güçlüğü Olan Öğrencilere Uygulanan Akıcı Okuma ve Okuduğunu Anlamayı Geliştirme Programının (OKU-GEL) Okuma Becerileri Üzerindeki Etkililiği*, Doktora Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, 2023.

Akın, E. *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Lise Öğrencilerinin Okuma Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Hazırlanan Programın Etkililiği*, Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2024.

Akın, U. *Öğrenme Güçlüğü Riski Olan Öğrencilerin Akıcı Okuma ve Okuduğunu Anlama Becerilerinde Zenginleştirilmiş Okuma Becerileri Müdahale Paketinin Etkililiği: Müdahaleye Tepki Modeli Düzey-II Yaklaşımı Uygulaması,* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2020.

Akyol, H. (2006). *Türkçe ilkokuma yazma öğretimi*. Pegem A Yayıncılık.

Alatli, R. *İyi ve Zayıf Okuyucuların Okuduğunu Anlama Becerilerinin Okumanın Bileşenleri Boyutunda İncelenmesi,* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2020.

Altunatmaz, A. *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Pragmatik Dil Becerileri ile Okuduğunu Anlama Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2022.

American Psychiatric Assosication. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5) (5th ed.). Arlington, VA: American Psyhiatric Publishing

Arabacı, G. *Öğrenme Güçlüğü Olan ve Olmayan Çocuklarda Akıcı Okuma ve Okuduğunu Anlama Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2017.

Ataer, S. *Bedenlenmiş Biliş Teorisine Dayalı Okuduğunu Anlama Müdahale Programının Özel Öğrenme Güçlüğü Riskli Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerileri Üzerindeki*

Etkililiği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2025.

Ataş, M. *Okuma Güçlüğü Yaşayan İlkokul İkinci Sınıf Öğrencilerinin Okuma Becerilerinin Geliştirilmesinde Drama Temelli Okuma Programının Etkisi*, Doktora Tezi, Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 2025.

Atmaca, F. *Bilişsel Gelişim Programının (COGENT) Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma ve Yazma Becerilerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2020.

Avcı, B. N. *Okuma Güçlüğü Olan Öğrencilerin Fonolojik Farkındalık ve Okuma Düzeylerinin Gelişmesinde Müzik Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2023.

Bahap Kudret, Z. *Okumada Başarılı Olan ve Olmayan Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerileri ile Özetleme Becerilerinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2016.

Balçık Gelir, B. N. *Disleksili Olan ve Olmayan Çocuklarda Sözcük Dağarcığı ve Sözel Akıcılık Becerisinin Okuma Akıcılığı ile İlişkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Balıkçı, Ö. S. *Okumayı Geliştirme Programının (OGEP) Özel Öğrenme Güçlüğü Olan İlkokul Öğrencilerinin Okuma Becerileri ve Motivasyonları Üzerindeki Etkililiği*, Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2020.

Baran, B. *Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma Akıcılığının Geliştirilmesinde Kullanılan Müdahale Paketinin Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu, 2023.

Başar, Ş. *Disleksili Çocukların Akıcı Okuma Becerisini Geliştirmede Makamsal Çeşni ve Usullerle Desteklenmiş Çevrimiçi ve/veya Yüz Yüze Uygulanabilen Müdahale Programının Etkililiği*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2024.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27–40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Ceylan, M. *Okuma Başarısızlığı Olan Öğrencilerin Farklı Metin Türlerinde Okuma Akıcılıklarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2016.

Çaprak, H. E. *Akıcı Okuma ve Okuduğunu Anlama Destek Eğitim Programının (OKA²DEP) Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Ortaokul Öğrencilerinin Okuma Becerilerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2025.

Çetin, E. *Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma Becerisinde Yaşadıkları Güçlüklerin Öğretmen Görüşlerine Dayalı Olarak İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.

Çoban, A. *Özgül Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Başarısında Etkili Olan Stratejinin Kısa Deneysel Analiz ile Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2020.

Çoban, G. *Okuma Güçlüğü Olan İlkokul Öğrencilerinin Okuma Tutumu, Okuma Motivasyonu ve Okuma Becerisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon, 2024.

Çolak, C. *İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Okuma Güçlüklerini Gidermede Tekrarlı Okuma Yönteminin Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın, 2025.

Çolak, Y. *Disleksi Teşhisi Konmuş Öğrencilere Drama ile Okuma Yazma Öğretimi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.

Coşkun, İ., Dündar, Ş. ve Parlak, C. (2014). Türkiye'de özel eğitim alanında yapılmış lisansüstü tezlerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (2008-2013). Ege Eğitim Dergisi, 15(2), 375-396.

Delimehmet Dada, Ş. *Öğrenme Güçlüğü Olan ve Olmayan Öğrencilerin Sözcük Bilgisi ve Okuduğunu Anlama Becerileri Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2017.

Demirtaş, Ç. P. *Okuma Güçlüğü Olan Öğrencilerde Okuma, Sesbilgisel Farkındalık, Hızlı İsimlendirme ve Çalışma Belleği Becerilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2017.

Erdem, M. *Okuma Güçlüğü Olan İlkokul 3. Sınıf Öğrencisinin Web 2.0 Araçlarıyla Desteklenmiş Akıcı Okuma Teknikleriyle Okuma Becerilerinin Geliştirilmesi: Bir Eylem Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Alanya, 2024.

Etlan, E. *Öğrenme Güçlüğü Olan ve Olmayan Öğrencilerin Pragmatik Dil Becerisi ile Okuduğunu Anlama Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2021.

Filiz, B. *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Sesli Okuma ve Konuşma Prozodileri Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Fırat, T. *Okuma Öncesinde Sırasında ve Sonrasında Düşün (3D) Stratejisi Öğretiminin Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuduklarını Anlama Becerilerine Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2017.

Fletcher, J. M., Lyon, G. R., Fuchs, L., & Barnes, M. (2007). Learning disabilities: From identification to intervention. New York: Gui

Geçimli, M. *Okuma Güçlüğü Olan 5. Sınıf Öğrencilerinin Okuma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Bir Eylem Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas, 2025.

Gedik, O. *Disleksili Öğrencilerin Okuma Becerilerinin Geliştirilmesi: Eylem Araştırması*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2023.

Gökdemir, M. *Özgül Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Doğru Okuma, Okuduğunu Anlama ve Okuma Hızlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Gönüldaş, H. *Özel Öğrenme Güçlüğü Riski Olan Okul Öncesi Dönem Öğrencileri İçin Geliştirilen Erken Okuryazarlık Becerileri Destek Eğitim Paketinin (EROBDEP) Etkililiği*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskişehir, 2025.

Görgün, B. *Akıcı Okuma ve Okuduğunu Anlama Destek Eğitim Programının (OKA2DEP) Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma Becerilerine Etkisi*, Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2018.

Gözcü, S. *Akıcı Okuma Stratejilerinin Okuma Güçlüğü Olan Ortaokul Öğrencilerinin Okuma Becerisi Üzerindeki Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2024.

Gözeten, T. *PQ4R Tekniğinin Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerisine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Güldenoğlu, B., Kargin, T., ve Miller, P. (2015). Okuma güçlüğü olan ve olmayan öğrencilerin cümle anlama becerilerinin incelenmesi. Türk Psikoloji Dergisi, 30(76), 82–96.
https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpd1300443320150000m000038.pdf

Gündoğdu, E. S. *Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerilerinin Normal Gelişim Gösteren Akranlarıyla Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2017.

Kanlı, İ. *Aileler Tarafından Sunulan Akıcı Okuma Paketinin Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Akıcı Okuma Düzeyine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Karacaer, K. *Öğrenme Güçlüğü Riski Olan Çocuklarda Web Tabanlı Fonolojik Farkındalık Eğitim Programının (FONFAR) Etkililiğinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskişehir, 2025.

Karamuklu, E. S. *Disleksi Olan Öğrencilerde Cümle Çözümleme ve Ses Temelli Cümle Yöntemleri ile Okuma Öğretiminin Etkililiği Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2018.

Karatay, N. *OpenDyslexic Yazı Tipinin Disleksili Öğrencilerin Akıcı Okuma ve Okuduğunu Anlama Becerilerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde, 2022.

Karayel, H. *Çevrim İçi Eğitim ve Koçluk Programı Alan Ebeveynler Tarafından Uygulanan Okuma Akıcılığı Müdahalesinin Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma Akıcılığına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2025.

Kaşdemir, B. *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Bir Öğrencinin Okuduğunu Anlama Becerisinin Tahmin-İnceleme-Özetleme-Örgütleme-Değerlendirme (TİÖD) Okuduğunu Anlama Stratejisi ile Geliştirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, 2020.

Kaya, D. *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan İlkokul Öğrencilerinin Okuma Performansını Yordayan Değişkenlerin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2025.

Kınıklı, M. A. *Tekrarlı Eko Okuma Stratejisinin Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerisi Üzerindeki Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2019.

Öncü, B. *Okuma Güçlüğünün Giderilmesinde Akıcı Okumayı Geliştirme Müdahale Programının (AGEP) Etkililiği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Öner, B. *Öğrenme Güçlüğü Olan ve Olmayan Öğrencilerde Strateji Kullanımının Farklı Ölçme Yöntemleriyle Ölçülmesinin Okuduğunu Anlama Düzeyiyle İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2024.

Ormanoğlu, T. *Etkileşimli Okumanın Okuma Güçlüğü Yaşayan Ortaokul Öğrencilerinin Okuduğunu Anlama Becerisine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ, 2025.

Özbek, A. B. *Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerde Strateji Öğretimi Yazılımının Okuduğunu Anlama Becerilerinin Geliştirilmesine Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2018). *Resmî Gazete* (Sayı: 30471, 7 Temmuz 2018)

Özer Şanal, S. *Fabl Animasyon İçerikli İşbirlikli E-Kitabın Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma Performansına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2020.

Öztürk, F. *Anla ve Cevapla Stratejisi'nin Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerisi Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu, 2022.

Sanır, H. *Öğrenme Güçlüğü Olan ve Olmayan Ortaokul Öğrencilerinde Okuduğunu Anlamayı Etkileyen Faktörlerin Karşılaştırması: Aracı Model Testi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2017.

Sarı, S. *Akıcı Okuma Stratejilerinin Okuma Güçlüğü Yaşayan Ortaokul Öğrencilerinin Okuma ve Anlama Becerilerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Alanya, 2024.

Satılmış, A. *Okuma Güçlüğü Olan Öğrencilerde Akıcı Okuma Stratejilerinin Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2021.

Sert, C. *Okuma Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma Akıcılığının Arttırılmasında Model Okuma, Tekrarlı Okuma, Hata Düzeltme ve Kendini İzleme Stratejisi Sağaltım Paketinin Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.

Soydan, S. *Disleksili Çocukların Sesli Okuma ve Okuduğunu Anlama Becerisi ile Çalışma Belleği ve Benlik Saygısına Bilgisayar Destekli Etkileşimli Okuma Müdahale Programının Etkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2025.

Sürgen, D. *Öğrenme Güçlüğü Olan ve Olmayan Öğrencilerin Fonolojik Farkındalık, Hızlı-Otomatik İsimlendirme ve Çalışma Belleği Performanslarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Tekinözdemir, D. *Akıcı Okuma Stratejileri Destek Eğitim Programının (AOSDEP) Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Ortaokul Öğrencilerinin Akıcı Okuma Becerilerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon, 2024.

Turan, F. Z. *Özgül Öğrenme Güçlüğü Olan ve Olmayan Öğrencilerin Sözcük Okuma ve Sözel Dil Becerilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Ulu, G. *Özel Öğrenme Güçlüğü Bulunan İlköğretim 2. Sınıf Öğrencisine Yönelik Hazırlanan Bireyselleştirilmiş Okuma Programının Akıcı Okuma Becerilerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Ürper, S. *Özgül Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Sözcük Okuma, Fonolojik Farkındalık ve Sözel Dil Becerilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Yılmaz, E. *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerilerinin Geliştirilmesinde Tekrarlı Okuma ve Görsel Anlama Programının (TOGAP) Etkililiği*,

Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2021.

Yiğit, M. *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma Becerileri Üzerinde Tekrarlı Okuma Yönteminin Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2025.

Yurdabakan, İ. *Bilişsel Gelişim Programının (COGENT) Özel Öğrenme Güçlüğü Riski Taşıyan Okul Öncesi Çocukların Erken Okuryazarlık Becerilerine Etkisi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2025.

TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE SOSYAL PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ İLE İLGİLİ YAPILAN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep Sıla DEMİROĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü/Okul Öncesi Bilim Dalı,
1zsladmrglu@gmail.com - 0009-0007-2920-0937
Doç. Dr. Sibel ATLİ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi/Çocuk Gelişimi Bölümü
sibelatli@yyu.edu.tr - 0000-0002-4938-4530

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de yapılmış olan sosyal problem çözme becerilerine ilişkin lisansüstü araştırmaların incelenmesine dayanmaktadır. Bu araştırmanın yöntemi doküman analizidir. Çalışma grubunu Türkiye'de sosyal problem çözme becerilerini ilişkin yapılan 54 lisansüstü çalışmayı oluşturmaktadır. Araştırmaların çalışma gruplarının çoğunluğunu çocuklar, ebeveynler ve öğretmenlerdir. Bu çalışmalarda genel olarak okul öncesi dönem çocuklarının sosyal problem çözme becerilerinin; duygu düzenleme, bilişsel esneklik, benlik algısı gibi bireysel özellikler ile ebeveyn tutumları, psikolojik iyi oluş ve aile işlevselliği gibi ailesel faktörler açısından incelendiği görülmektedir. Bununla birlikte çalışmaların önemli bir kısmında ise sosyal beceri eğitimi, yaratıcı drama, bibliyoterapi ve farklı öğretim programlarını sosyal problem çözme becerileri üzerindeki etkisine odaklanıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: sosyal problem çözme becerisi, sosyal beceri, okul öncesi dönem

1. GİRİŞ

İçinde bulunulan sosyal ortama uygun şekilde davranabilme becerisi olarak tanımlanan sosyal beceri, kişiler arası iletişimde oldukça önem taşımaktadır (Akfırat, 2006). Sosyal problem çözme becerisi ise günlük hayatımızda karşımıza çıkan sorunlara yönelik ve sosyal gelişim için gerekli olan; etkili çözüm yollarının keşfedildiği bilişsel, davranışsal ve duygusal süreçleri en etkili şekilde yönetebilme olarak tanımlanabilir. Bir diğer tanıma göre ise sosyal problem çözme kavramı kişilerin sosyal ortamlardaki özel hedeflerini gerçekleştirebilmek için stratejileri kullanabilmesidir. Sosyal yeterliliğin bir göstergesi olarak çocukların çevreleri ile yaşadıkları sosyal uyum ilişkilerine yönelik problemleri kendi başlarına çözebilmeleridir (Güven ve diğerleri, 2019).

Çocuklar sosyal varlıklardır ve çevreleri ile sürekli etkileşim halindedirler. Çevresiyle kurduğu iletişim bütün çocuklar için önemlidir. Çocuklar iletişim sayesinde birbirlerinin duygularını, düşüncelerini ve isteklerini birbirlerine iletirler. Çocukların birbirleriyle kurmuş oldukları iletişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi birbirleri ile ilişkilerinin olumlu olmasına ve kurulan ilişkinin amacına ulaşmasına bağlıdır. Erken çocukluk dönemi bireyin çevresiyle

tanıştığı dönemdir ve bu dönemde çocukların birbirleriyle kurdukları sosyal ilişkiler çok önem arz etmektedir. Sosyal beceriler çocuklar için önemli bir ihtiyaçtır (Samancı ve Uçan, 2017). Sosyal becerileri edinmiş olan çocuklar edindikleri bilgiler sayesinde çevreleriyle sağlıklı iletişim ve ilişkiler kurabilir ve işbirliği yapmaları gereken grup etkinliklerinde arkadaşlarıyla birlikte rahatça çalışabilirler. Ayrıca etrafında bulunan diğer bireylerin de hakları ve duyguları olduğunun farkındadırlar, doğru bulmadığı istekleri de geri çevirebilirler. Özetle çevresinde ki toplumla bütünleşerek diğer bireylerin de sevgilerini kazanırlar (Özyürek ve Ceylan, 2014).

Sosyal öğrenme kuramı denince akıllara ilk Albert Bandura gelir. Bandura, öğrenme kavramını başlarda davranışçı yaklaşım olarak ele almış fakat zamanla sadece taklit ve gözlemin öğrenme kavramını açıklamak için yeterli olmadığı kanısına varmıştır. Bu sebepten dolayı da kuramını; dil hafıza düşünme ve bireylerin yapmış olduğu davranışların sonuçlarını ön görebilme bilişsel süreçleri de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Sosyal öğrenme kuramı bu yönüyle farklı kuramsal görüşleri bir araya toplayan bütüncül bir yapıdadır. Sosyal öğrenme kuramının temelinde, bireyler öğrenme ve gelişim süreçlerinde aktif rol alır düşüncesi vardır. Bireyler pasif olarak etkilenmek yerine kendi zihinsel ve duyusal becerilerini kullanarak yaşamlarına şekil verirler (Bayrakçı, 2007).

Bandura'ya göre öğrenmeler bireylerin çevrelerini gözlemlemesi sonucunda gerçekleşir. Model alma veya gözlem yoluyla öğrenme olarak tanımlanan yaklaşım bireylerin deneme yanılmaya gereksinim duymadan çevrelerinin davranışlarını gözlemlemesi sonucunda öğrenmesine dayanır (Yıldız, 2014). Davranışçılara göre öğrenmenin davranışlarda kalıcı değişiklik meydana getirmesi zorunludur ancak sosyal kuramı sunucularına göre ise gözlem yoluyla öğrenilen öğrenmelerini davranışa yansıması bir zorunluluk değildir. Öğrenmeler bireylerin davranışlarında bir değişiklik meydana getirebilir getirmeye de bilir. Bunları ek olarak bireylerin algıları gelecek yaşamlarındaki ödül veya cezalara yönelik beklentileri davranışlarının şekillenmesi konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Tüm bu özellikler ışığında sosyal öğrenme kuramı, davranışçı ve bilişsel yaklaşım arasın da köprü olarak kabul edilir (Bayrakçı, 2007).

Bandura'ya göre sosyal öğrenme kuramının öğrenme süreçleri edimsel koşullanma, model alma ve taklit olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Edimsel koşullanma davranışların ödül veya ceza yoluyla şekillenmesini ifade etmektedir. Bu doğrultuda da ödüllendirilen davranışların ileriki zamanlarda tekrarlandığı, cezalandırılan davranışların ise zamanla ortadan kalktığı gözlemlenmiştir. Bu durumu en belirgin şekilde cinsiyet rolleri ve saldırganlık gibi davranışlarda belirgin şekilde gözlemlemektedir (Tatlıoğlu, 2021).

Model alma ve taklit kavramı ise bireylerin gözlem yoluyla öğrendikleri davranışları model almasına veya model almış oldukları bireyleri taklit etmesi anlamına gelmektedir. Bu duruma örnek olarak ise cinsiyet rollerinin öğrenme sürecinde çocukların anne ve babalarını model alması ve davranışlarını taklit etmesini gösterebiliriz (Tatlıoğlu, 2021).

Bandura, modelin öğrenme üzerindeki etkisinden bahsetmiş ve öğrenmede statü kavramının önemine değinmiştir. Bu doğrultuda üç tür model tanımlamıştır: Birinci model canlı model davranışı doğrudan sergileyen gerçek kişiler anlamına gelmektedir. İkinci model sembolik model kurgu ya da medya aracılığıyla sunulan karakterlere denir. Üçüncü model ise sözlü

direktifler sembolik veya canlı bir model göstermeksizin davranışa yönlendiren sözlüğü açıklamalar yapmaktır. Bu modeller arasında en etkili olan modelin sembolik model olduğu vurgulanmaktadır (Tatlıoğlu, 2021).

Sosyal bilişsel davranış süreci ise dört aşamada karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamalar; dikkat etme, bilgiyi hafızada tutma, davranışı uygulama ve motivasyondur. Öğrenmenin gerçekleşebilmesi için bireyin öncelikle konuya dikkatini vermesi gerekmektedir, gözlemlemiş olduğum modelin davranışlarını zihinde saklaması, edinmiş olduğu davranışları bireyin kendi davranışları ile karşılaştırarak gözlenmemiş olduğu modele benzeyene kadar yinelemeye devam etmesidir. Bandura bu sürece taklit ve özdeşleştirme kavramını da ekleyerek klasik koşullanma kavramından ayırmıştır. Taklit kavramı davranışın tekrar edilmesini ifade ederken özdeşleşme kavramı ise içselleştirerek kendi davranışı haline getirmesini ifade eder (Tatlıoğlu, 2021).

Dolaylı öğrenme sürecini dört grup altında toplamıştır; ilki dolaylı pekiştirmedir burada modelin yapmış olduğu davranışın ödüllendirilmesi gözlemleyen de aynı davranışı yapma ihtimalinin artmasına yol açar ikinci olarak dolaylı cezada ise modeli cezalandırmak gözlemcinin de o davranıştan sakınmasına yol açacaktır üçüncü kavram ise dolaylı güdülenme de modelin yapmış olduğu sonucunda olumlu dönülerle karşılaşırsa gözlemcinin davranışı yapmaya istekli bir hale getirecektir son olarak ise dolaylı duygusallık da bireyin gözlem yaparken karşısındaki kişiye empati kurarak duygularını anlamaya çalışması ve bu durum doğrultusunda da kendince deneyimlemediği durumlarda bile gözlemlediği kişinin verdiği tepkilere göre tepkiler geliştirmesidir (Bahar, 2019).

Sosyal öğrenme aynı zamanda karşılıklı belirleyicilik ilkesine dayanmaktadır. Karşılıklı belirleyicilik ilkesinde birey, davranışları ve içinde bulunduğu çevre arasında aktif bir etkileşim vardır ve birbirlerini karşılıklı olarak etkilerler (Bahar, 2019).

Vygotsky, çocukların gelişimini sosyal kültürel bir bakış açısıyla ele alır ve onları rehberlik ve iş birliği sayesinde kültürünün bilgi ve becerileriyle yetişen bir "çırak" olarak görür (Öncü, 1999). Vygotsky, bilişsel gelişimi yaşa bağlı belirli dönemlerle kısıtlamaktan ziyade daha çok çevresel faktörlere dayandırmıştır ve çevresel etkileşim, çevreyle iletişim kavramlarını ön planda tutmuştur. Çocukların gelişimine akranları ve çevrelerinde bulunan yetişkinler büyük ölçüde katkıda bulunurlar. Bu sebepten dolayı da gelişimde en önemli unsur çevredir ve birey öğrenmelerini yalnız başına değil, sosyal çevre içinde öğrenir. Vygotsky'nin "yapı iskelesi" ve "yakınsak gelişim alanı" kavramları bireyin yalnız başına ilerleyebileceği bilişsel düzeyin yeterli olmadığını asıl gelişimi kolektif çözüm ve destekler yoluyla gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım çocuğun yalnız başına değil, toplumla etkileşim içine girerek öğrenmeler gerçekleştirdiğini savunur (Yıldırım, 2016).

Erikson'a göre psiko-sosyal gelişim aşamalı olarak ilerleyen bir süreçtir ve her aşama bir önceki aşamanın üzerine inşa edilir. Erikson'a sana göre kişilik gelişim süreci birbirleriyle sıralı şekilde ilerleyen sekiz aşamada gerçekleşir (Bayram, 2020).

Temel güven duygusunu karşı güvensizlik (0-1 yaş); Bu dönemde bebekler bakım vereni sayesinde dünyaya güvenmeyi öğrenirler. Çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması kendini

güvende hissetmesini sağlarken tutarsız bakım güven duygusuna yol açabilir. Ayrıca bebeğe bakım veren kişiler hep aynı olmalıdır bakım verenler tutarlı davranmalıdır(Bayram, 2020).

Özerkliğe karşı kuşku ve utanç dönemi (1-3 yaş); Çocuk bu dönemde bedensel kontrol kazanmaya başlar ve çocuk pek çok şeyi kendisi tek başına yapmak ister. Çocuğun bağımsızlık deneyimlerini ebeveynler destekleyici olmalıdır bu sayede çocukların özerklik gelişimine katkıda bulunurlar. Aile çocuğun yapabileceği şeyleri onun yerine yapmamalıdır aşırı korumacı davranmamaları gerekmektedir çünkü aşırı baskı bir eleştiri çocuğun kendinden şüphe duymasına sebebiyet verebilir (Bayram, 2020).

Girişimciliğe karşı suçluluk (3-6 yaş); Çocuk bu dönemde çevresini keşfetmekle meşguldür, aşırı meraklıdırlar ve çevresindekilere sürekli sürekli sorular yöneltirler. Bu girişimler desteklendiği taktirde çocukların girişimcilik duygusu gelişirken; engellendiği taktirde çocukta suçluluk duygusu daha baskın hale gelir. Bu dönem çocuğun kendini ifade edebilmesi ve sosyal rolleri anlaması açısından kritik bir evredir (Bayram, 2020).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de okul öncesi dönem çocukların sosyal problem çözme becerilerine yönelik yapılan lisansüstü araştırmaların incelenmesidir. Araştırmada Türkiye'de yapılan lisansüstü çalışmaların yöntemi çalışma grubu, hangi üniversitelerde yapıldığı yıl çalışmaların türü, bulguları ve sonuçları genel bir perspektiften sunmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada doküman incelemesi kullanılmıştır. Bir diğer adıyla belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizinde, geçmişten günümüze var olan belgelerin incelenmesi sonucunda elde edilen verilerdir (Sak ve diğerleri, 2021). Bu kapsamda, okul öncesi dönemde sosyal problem çözme becerilerine yönelik yapılmış yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları incelenmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın çalışma grubu, YÖKTEZ (ulusal tez merkezi)'den elde edilen, Türkiye'de okul öncesi dönemde sosyal problem çözme becerilerine yönelik yapılmış toplam 56 lisansüstü tez çalışması oluşturmaktadır. Bu tezler farklı yaş aralığına sahip okul öncesi dönem çocuklarını, ebeveynleri ve öğretmenleri kapsamaktadır. Çalışmalar nitel (4), nicel (46) ve karma (4) yöntemlerle yürütülmüş, farklı örneklem grupları ve değişkenler çerçevesinde ele alınmıştır.

5. VERİ ANALİZİ

Verilerin analizinde doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi; yazılı, basılı ve elektronik olmak üzere tüm belgelerin özenli ve sistemli bir şekilde analiz etmek için kullanılan yöntemdir (Kıral, 2020).

6. BULGULAR

Araştırmaların 2007 ve 2025 yılları arasında yapıldığı saptanmıştır. Çalışmaların en fazla yoğunlaştığı yıllar ise 2017, 2019, 2022 ve sonrası olduğu tespit edilmiştir. Yapılan lisansüstü çalışma türleri olarak; yüksek lisans tezi ve doktora tezi olmak üzere iki türde yapılmıştır. Çalışmaların genellikle yüksek lisans tezi (46) olduğu fakat doktora tezi (8) türünde çalışmaların da yapıldığı görülmektedir.

Çalışmalarda araştırma desenleri olarak; nitel, nicel, karma desen olarak üç türe yer verilmiştir. Buna göre araştırma desenlerinde en fazla nicel deseni kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaların yapıldığı üniversiteler

Lisansüstü Çalışmaların Yapıldığı Üniversiteler	Frekans
Selçuk Üniversitesi	**12**
Gazi Üniversitesi	**4**
Trakya Üniversitesi	**3**
Marmara Üniversitesi	**3**
Çukurova Üniversitesi	**2**
Akdeniz Üniversitesi	**2**
İnönü Üniversitesi	**2**
Hacettepe Üniversitesi	**2**
Üsküdar Üniversitesi	**2**
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	**2**
Maltepe Üniversitesi	**1**
Işık Üniversitesi	**1**
ODTÜ	**1**
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	**1**
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	**1**
Sinop Üniversitesi	**1**
Balıkesir Üniversitesi	**1**
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	**1**
Kapadokya Üniversitesi	**1**
İstanbul Gelişim üniversitesi	**1**
Çankırı Karatekin Üniversitesi	**1**
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	**1**
İstanbul Aydın Üniversitesi	**1**
Ege Üniversitesi	**1**
Kırklareli Üniversitesi	**1**
İstanbul Okan Üniversitesi	**1**
Pamukkale Üniversitesi	**1**
Yıldız Teknik Üniversitesi	**1**
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	**1**
Anadolu Üniversitesi	**1**

Tablo 1.'de görüldüğü üzere Türkiye'de sosyal problem çözme becerilerine yönelik 54 lisansüstü tez çalışmasına ulaşılmıştır. Türkiye'de sosyal problem çözme becerisini ele alan çalışmaların Türkiye'nin pek çok farklı üniversitelerinde ele alınmıştır. Bu konuya yönelik en

çok çalışmanın Selçuk Üniversitesi ile Gazi Üniversitesinde yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmaların çalışma gruplarına bakıldığında ise 32 tanesinin çocuklarla, 10 tanesi ebeveyn ve çocuklarla, 5 tanesi anne ve çocuklarla, 2 tanesi öğretmen ve çocuklarla, 2 tanesi öğretmenlerle, 1 tanesi ebeveynlerle, 1 tanesi ikiz çocuklarla, 1 tanesi ise uzmanların değerlendirmesine dayalı şekilde yapılmıştır. Araştırmaların çalışma gruplarını ise en fazla çocuklar oluşturmuştur.

Tablo 2. Araştırmaların yapıldığı konular

Konularına Göre Sosyal Problem Çözme Becerileri	Frekans
Sosyal problem çözme becerisine ilişkin eğitim programları, müdahale ve etkinlik temelli çalışmalar	**13**
Sosyal problem çözme becerisi ile akran ilişkilerinin, sosyal becerileri, sosyal davranış ve oyun davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi	**9**
Ebeveyn tutumları, anne-baba ve aile ilişkileri değişkenlerinin sosyal problem çözme becerisi üzerine etkisinin incelenmesi	**8**
Sosyal problem çözme becerisi ile duygu düzenleme, duyguları anlayabilme ve duygusal gelişim kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi	**4**
Sosyal problem çözme becerisi ile bilişsel beceriler ve bilişsel gelişim arasındaki ilişkinin incelenmesi	**6**
Sosyal problem çözme becerisinin farklı değişkenler açısından incelenmesi	**7**
Öğretmen görüşleri, öğretmen uygulamaları ve öğretmen değişkenlerine ilişkin çalışmalar	**2**
Özel örneklem gruplarıyla yürütülmüş çalışmalar	**3**
Ölçek geliştirme çalışmaları	**1**
Teknoloji destekli sosyal problem çözme çalışmalarının incelenmesi	**1**

Tablo 2.de görüldüğü üzere yapılan çalışmaların büyük bölümünü sosyal problem çözme becerisine ilişkin eğitim programları, müdahale ve etkinlik temelli çalışmalar oluşturmaktadır. Özellikle bibliyoterapi, Montessori yöntemi, yaratıcı drama, çocuklar için felsefe eğitimi ve sosyal beceri eğitim programı gibi farklı eğitsel uygulamaları okul öncesi dönem çocuklarının sosyal problem çözme becerileri üzerindeki etkilerinin incelendiği gözlenmektedir (Kılıç,2025; Göncü,2024; Kurt Bilici,2024; Semiz,2024; Atak,2023; Akalın,2021; Bayrak, 2020; Yılmaz, 2019; Taş, 2019; Kayılı, 2015; Giren, 2013; Dereli, 2008; Küçükkara, 2019). Bunun yanı sıra yapılan araştırmalar sonucu sosyal problem çözme becerisi; duygu düzenleme, duyguları anlayabilmem, akran ilişkileri, sosyal beceri, sosyal davranışlar, oyun davranışları duygusal gelişim gibi kavramlar arasındaki ilişkilerin sıklıkla ele alındığı saptanmıştır (Kaya, 2024; Yardimci, 2023; Yüksel, 2022; Bal, 2022; Bilici, 2019; Beydoğan, 2019; Balcı, 2019; Özmen, 2013; Doğan, 2024). Ayrıca ebeveyn tutumları, aile ilişkileri ve anne-baba değişkenlerinin de çocukların sosyal problem çözme beceri üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışma yapıldığı görülmektedir (Doğan, 2024; Çınar, 2022; Akkuş, 2022; Karakoç, 2022; Okumuş, 2019; Börekçi, 2017; Bozkurt Yükçü, 2017; Demir, 2024) . Aynı zamanda bilişsel gelişim ve bilişsel beceriler ile sosyal problem çözme becerisi arasındaki ilişki, ölçek geliştirme çalışmaları, özel örneklem grupları ve teknoloji destekli uygulamalara yönelik çalışmaların da yapıldığı görülmektedir (Demir, 2024; Oğur, 2022; Yılmaz, 2012; Yıldırım, 2007; Kasap, 2023; Tümtürk, 2025; Çelik, 2023; Çeliker, 2019; Coşkun, 2019; Yağbasan, 2018; Sarı, 2023; Temiz, 2019; Bayındır, 2019; Çebi, 2019; Basun, 2017; Aydilek Çiftçi, 2017; Karakuş, 2017; Şakar,

2022; Akdoğan, 2018; Çaylı, 2022; Akkaya Ersan, 2014; Alçin, 2009; Yılmaz, 2016; Kanbur,2022)

İncelenen yüksek lisans ve doktora tezleri ışığında okul öncesi dönem kapsamında sosyal problem çözme becerilerini ilişkin birçok bulguya ulaşılmıştır. Bu bulgular doğrultusunda da alınan her konunun farklı değişkenlerin üzerinde durduğu görülmektedir.

Bireysel değişkenler açısından değerlendirildiğinde, sosyal problem çözme becerilerinin bilişsel esneklik, üstbiliş, duygu düzenleme, benlik algısı, dinleme becerileri, dil gelişimi, okula uyum ve sosyal-duygusal uyum gibi değişkenlerle ilişkili olduğu görülmektedir. Bilişsel esneklik becerileri ile sosyal problem çözme becerileri arasında anlamlı ilişkiler olduğu, duygu düzenleme becerisinin ise bazı çalışmalarda bu ilişkide aracı rol üstlendiği belirlenmiştir. Ancak bazı alt boyutlar açısından bu aracılık etkisinin anlamlı olmadığı da saptanmıştır (Tümtürk, 2025). Üstbiliş becerileri açısından bakıldığında, bildirimsel üstbilişin çocukların sosyal problem durumlarına uzlaşmacı çözümler üretme becerisini anlamlı düzeyde yordadığı; buna karşılık işlemsel üstbilişin aynı düzeyde yordayıcı olmadığı görülmüştür (Kasap, 2023). Benlik algısı ile sosyal problem çözme becerileri arasında ise özellikle öz yeterlik boyutunda pozitif yönlü bir ilişki bulunurken, öz saygı boyutunda anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (Sarı, 2023). Bunun yanında dinleme becerileri ile sosyal problem çözme becerileri arasında pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiş; dil bozukluğu olan çocukların sosyal yetkinlik ve sosyal problem çözme alanlarında güçlük yaşayabildiği ortaya konulmuştur (Çelik, 2023; Yardimci, 2023). Ayrıca okula uyum, oyun davranışları, sosyal-duygusal uyum, yaratıcılık, bakış açısı alma, akran ilişkileri ve kaygı gibi değişkenlerin de sosyal problem çözme becerileriyle ilişkili olarak ele alındığı görülmektedir (Kaya, 2024; Bal, 2022; Bilici, 2019; Çeliker, 2019; Coşkun, 2019; Beydoğan, 2019).

Aileye ilişkin değişkenler incelendiğinde, annelerin psikolojik iyi oluşu ile çocukların sosyal problem çözme becerileri arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (Doğan, 2024). Ebeveyn-çocuk ilişkisi, anne-baba-çocuk iletişim becerileri, ebeveynlerin sosyal problem çözme becerileri, aile işlevselliği, ebeveyn tutumları ve anne-baba eğitim düzeyi gibi değişkenlerin bazı çalışmalarda sosyal problem çözme becerileri üzerinde anlamlı farklılık oluşturduğu belirlenmiştir (Çınar, 2022; Yüksel, 2022; Akkuş, 2022; Karakoç, 2022; Çebi, 2019; Çiftçi, 2017; Börekçi, 2017). Aile işlevselliğinin bilişsel ve duygusal gelişim üzerinden sosyal problem çözme becerilerini doğrudan ya da dolaylı biçimde etkileyebileceği savunulmuştur (Çiftçi, 2017). Bununla birlikte bazı çalışmalarda ebeveyn tutumları, ebeveyn oyunculuğu ya da aileye ilişkin bazı değişkenler açısından anlamlı sonuçlara ulaşılamadığı görülmektedir (Karakuş, 2017; Demir, 2024). Bu durum, aile değişkenlerine ilişkin bulguların her çalışmada aynı yönde olmadığını ve literatürde kısmen tutarsız sonuçların bulunduğunu göstermektedir.

Eğitim programlarına yönelik bulgular incelendiğinde, okul öncesi dönemde sosyal problem çözme becerilerini geliştirmeye yönelik planlı ve yapılandırılmış eğitim uygulamalarının genel olarak olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. Düşünme becerilerini destekleyici eğitim

programı, bibliyoterapi, duygu düzenleme etkinlikleri, çocuklar için felsefe eğitimi, eşli dans etkinlikleri, yaratıcı drama, Montessori temelli sosyal beceri eğitimi, sosyal problem çözme eğitimi, sosyal beceri eğitim programı gibi uygulamaların çocukların sosyal problem çözme becerilerini geliştirmede etkili olduğu belirlenmiştir (Özkan Kılıç, 2025; Göncü, 2024; Kurt Bilici, 2024; Semiz, 2024; Atak, 2023; Akalın, 2021; Bayrak, 2020; Yılmaz, 2019; Taş, 2019; Kayılı, 2015; Dereli, 2008). Bunların yanı sıra algoritma eğitimi ve öykü tamamlama tekniği gibi uygulamalarla problem çözme becerilerinin daha genel bağlamda ele alındığı görülmektedir (Küçükkara, 2019; Yıldırım, 2007). Bazı çalışmalarda uygulanan eğitim programlarının yalnızca son test sonuçlarında değil, izleme testlerinde de etkisini sürdürdüğü ve kalıcılık sağladığı belirtilmiştir (Göncü, 2024; Semiz, 2024). Sosyal problem çözme eğitiminin farklı gelişim alanlarına olan etkisini inceleyen çalışmalarda bulunmaktadır (Giren, 2013). Bu bulgular, okul öncesi eğitimde sosyal problem çözme becerilerinin geliştirilmesi için sistemli, uygulamalı ve çocukların aktif katılımına dayalı programların önemli olduğunu göstermektedir.

Demografik değişkenlere yönelik bulgular incelendiğinde, sonuçların tutarlı olmadığı görülmektedir. Bazı çalışmalarda kız çocuklarının sosyal problem çözme becerilerinin erkek çocuklara göre daha yüksek olduğu belirlenirken, bazı çalışmalarda cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Akdoğan, 2018; Doğan, 2024; Sarı, 2023; Tümtürk, 2025; Çelik, 2023). Benzer şekilde kardeş sayısı, doğum sırası, anne-baba öğrenim durumu, okul türü, kurum türü, sosyoekonomik düzey ve okul öncesi eğitime devam süresi gibi değişkenlerin bazı araştırmalarda anlamlı farklılık oluşturduğu; bazı araştırmalarda ise anlamlı farklılık oluşturmadığı görülmektedir (Çelik, 2023; Doğan, 2024; Balcı, 2019; Yağbasan, 2018; Basun, 2017). Yaş değişkeni açısından ise birçok çalışmada çocukların yaş düzeyi arttıkça sosyal problem çözme becerilerinde de gelişim görülebildiği belirlenmiştir (Demir, 2024; Akdoğan, 2018; Tümtürk, 2025).

Tüm bu bulgular ışığında, sosyal problem çözme becerilerinin okul öncesi dönemde hem bireysel gelişim özellikleriyle hem de aile, öğretmen, akran ve eğitim ortamı gibi çevresel unsurlarla yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Bazı araştırmalarda öğretmenlerin problem durumlarında farklı yöntem ve teknikler kullandıkları, ancak çocuklara sosyal problem çözme sürecinde nasıl rehberlik edecekleri konusunda desteğe ihtiyaç duydukları belirtilmiştir (Şakar, 2022). Ayrıca çocukların sosyal beceri düzeyleri arttıkça grup içinde problem çözme süreçlerinin de geliştiği görülmektedir (Şahin, 2020; Akalın, 2021).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Elde edilen bulgular doğrultusunda, okul öncesi dönemde sosyal problem çözme becerilerinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal problem çözme becerilerinin bilişsel esneklik, üstbiliş, duygu düzenleme, benlik algısı, dil gelişimi, dinleme becerisi, akran ilişkileri, okula uyum ve sosyal-duygusal uyum gibi bireysel değişkenlerle ilişkili olduğu

görülmektedir (Kasap, 2023; Tümtürk, 2025; Sarı, 2023; Çelik, 2023; Yardimci, 2023; Kaya, 2024). Özellikle duygu düzenleme becerisinin birçok araştırmada sosyal problem çözme becerileriyle bağlantılı olduğu ve bazı çalışmalarda aracı rol üstlendiği belirlenmiştir (Tümtürk, 2025; Kurt Bilici, 2024).

Aileye dair araştırma bulguları incelendiğinde, ebeveynlerin psikolojik iyi oluşu, eğitim düzeyi, iletişim becerileri, ebeveyn-çocuk ilişkisi ve aile işlevselliği gibi değişkenlerin çocukların sosyal problem çözme becerileri üzerinde etkili olabildiği görülmektedir (Doğan, 2024; Çınar, 2022; Akkuş, 2022; Karakoç, 2022; Çiftçi, 2017). Ancak bazı çalışmalarda bu değişkenlere ilişkin anlamlı sonuçlar bulunamamış olması, literatürde aile değişkenleri açısından bazı tutarsızlıkların bulunduğunu göstermektedir (Demir, 2024; Karakuş, 2017).

Eğitim programlarına yönelik bulgular değerlendirildiğinde, okul öncesi eğitimde farklı uygulamaların kullanılması sosyal problem çözme becerilerini geliştirmede etkili görünmektedir. Bibliyoterapi, duygu düzenleme etkinlikleri, çocuklar için felsefe, yaratıcı drama, Montessori temelli sosyal beceri eğitimi, düşünme becerilerini destekleyici programlar sosyal beceri eğitim programlarının çocukların sosyal problem çözme becerilerine olumlu katkı sağladığı belirlenmiştir (Göncü, 2024; Kurt Bilici, 2024; Semiz, 2024; Akalın, 2021; Bayrak, 2020; Kayılı, 2015; Özkan Kılıç, 2025; Dereli, 2008). Algoritma temelli eğitim ve öykü tamamlama gibi tekniklerin daha genel bağlamda problem çözme becerisine katkı sağladığı görülmektedir (Küçükkara, 2019; Yıldırım, 2007). Bu sonuçlar, planlı ve yapılandırılmış eğitim uygulamalarının okul öncesi dönemde sosyal problem çözme becerilerini desteklemede önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Demografik değişkenlere yönelik bulgularda ise tam bir netlik olmadığı görülmektedir. Cinsiyet, kardeş sayısı, doğum sırası, okul öncesi eğitime devam süresi, okul türü ve anne-baba öğrenim durumu gibi değişkenler bazı araştırmalarda anlamlı bulunurken, bazı araştırmalarda anlamlı bulunmamıştır (Doğan, 2024; Çelik, 2023; Sarı, 2023; Balcı, 2019; Yağbasan, 2018). Buna karşılık yaş değişkeninin sosyal problem çözme becerileriyle genel olarak olumlu yönde ilişkili olduğu söylenebilir (Demir, 2024; Akdoğan, 2018; Tümtürk, 2025).

Ele alınan tüm sonuçlar doğrultusunda sosyal problem çözme becerilerinin tek bir boyutla açıklanamayacağı; bireysel, ailesel, eğitsel ve çevresel değişkenlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle okul öncesi dönemde sosyal problem çözme becerilerini geliştirmeye yönelik planlı, uygulamalı ve gelişimsel özelliklere uygun eğitim programlarının yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Aynı değişkenler üzerinde durulmasına rağmen farklı araştırmalarda tutarsız sonuçlara ulaşılması nedeniyle, gelecekte yapılacak çalışmaların daha geniş örneklemlerle, farklı

sosyoekonomik çevrelerde ve farklı yaş gruplarında yürütülmesi önerilmektedir. Ayrıca sosyal problem çözme becerilerinin aile, öğretmen, akran ilişkileri, dil gelişimi, duygu düzenleme ve bilişsel gelişim gibi değişkenlerle birlikte ele alınması daha kapsamlı sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir.

Son olarak, farklı eğitim programlarının sağladığı olumlu etkiler dikkate alındığında, uzun vadeli izleme çalışmaları yapılması ve literatürde yer alan programların dışında yeni, yaratıcı ve bütüncül müdahale programlarının geliştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akkaya Ersan, G. (2014). *60-72 aylık çocukların sosyal problem çözme becerilerinin ve akran ilişkilerinin işitsel muhakeme ve işlem becerileri açısından incelenmesi* (Tez No. 377655) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Akalın, N. (2021). *Yaratıcı drama eğitim programının çocukların sosyal davranış ve sosyal problem çözme becerilerine etkisi* (Tez No. 699643) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Akdoğan, F. (2018). *5-6 yaş çocukların sosyal problem çözme becerilerinin çocuk ve öğretmen değişkenleri açısından incelenmesi* (Tez No. 515830) [Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Akkuş, Ş. (2022). *Ebeveyn çocuk ilişkisinin 48-72 aylık çocukların sosyal problem çözme becerileri arasındaki farklılaşmanın incelenmesi* (Tez No. 747600) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Alçin, S. (2009). *Askeri personelin 3-6 yaş çocuklarının sosyal problemlerinin anne görüşlerine göre incelenmesi* (Tez No. 249740) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Atak, S. (2023). *Okul öncesi eğitime devam eden 48-72 aylık çocukların sosyal problem çözme becerilerine eşli dansların etkisinin incelenmesi* (Tez No. 817893) [Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Aydilek Çiftçi, M. (2017). *Erken çocukluk döneminde aile işlevselliğinin, bilişsel gelişim ve duygusal gelişimin bir işlevi olarak sosyal problem çözme becerileri: yapısal denklem modellemesi* (Tez No. 460442) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bahar, B. (2019). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Sosyal Değişim Kuramı Perspektifinden Etik Liderlik. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(16), 237-242. https://izlik.org/JA46GA85XK

Bal, H. (2022). *Okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal problem çözme becerileri ile oyun davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 711257) [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Balcı, A. (2019). *İkizlerin akran ilişkilerinin ve sosyal problem çözme becerilerinin incelenmesi* (Tez No. 568454) [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Basun, B. (2017). *48-66 ay arası çocukların sosyal problem çözme becerileri ve yaratıcılıklarının yaşadıkları bağlam (kentte ve kırsal bölgede) açısından incelenmesi* (Tez No. 485628) [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bayındır, Y. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının sosyal problem çözme becerileri üzerindeki etkilerinin incelenmesi* (Tez No. 581340) [Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bayrak, A. (2020). *Okul öncesi eğitimde yaratıcı drama eğitiminin duygu düzenleme ve sosyal problem çözme becerilerine etkisi* (Tez No. 654240) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bayrakçı, M. (2007). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 198-210.

Bayram, H. (2020). Psikososyal Gelişim Kuramının Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında İncelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(6), 1993-2001. https://doi.org/10.18506/anemon.761896

Beydoğan, B. (2019). *4-5 yaş çocukların sosyal problem çözme becerilerinin akran ilişkileri ve kaygı durumları açısından incelenmesi* (Tez No. 584373) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bilici, H. S. (2019). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 60-72 aylık çocukların sosyal duygusal uyumları, sosyal problem çözme becerileri ve rekabet stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 559748) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Börekçi, B. (2017). *Okul öncesi çocuklarda dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu belirtilerinin, davranışsal, sosyal problemler, aile işlevselliği ve ebeveyn tutumları ile ilişkilerinin incelenmesi* (Tez No. 454310) [Yüksek lisans tezi, Işık Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bozkurt Yükçü, Ş. (2017). *Bağımsız anaokullarına devam eden çocukların duygu düzenleme ve sosyal problem çözme becerileri ile ebeveynlerinin duygusal okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 468838) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Ceylan, Ş., & Özyürek, A. (2014). Okul Öncesi Çocuklarda Sosyal Becerilerin Desteklenmesi Konusunda Öğretmen ve Veli Görüşlerinin Belirlenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *35*(35), 99-114. https://doi.org/10.9779/PUJE575

Çaylı, A. (2022). *Okul öncesi dönem çocukların (5-6 yaş) dijital oyun bağımlılık eğilimleri ile sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 758204) [Yüksek lisans tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çebi, B. (2019). *Okul öncesi eğitime devam eden (48-72 ay) çocukların annelerinin iletişim becerilerinin ve çocuklarının sosyal problem çözme becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Tez No. 552569) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çeliker, S. (2019). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden beş yaş çocuklarının yaratıcılık düzeyleri ile sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 598286) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çelik, T. (2023). *Okul öncesi eğitime devam eden 60-72 aylık çocukların dinleme becerileri ile sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve farklı değişkenlere göre incelenmesi* (Tez No. 821181) [Yüksek lisans tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çınar, E. (2022). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 48-72 aylık çocukların anne-baba-çocuk iletişim becerileri ile sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Tez No. 718866) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Coşkun, E. (2019). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden dört-beş yaş grubu çocukların sosyal problem çözme ve bakış açısı alma becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 572209) [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Demir, D. (2024). *Okul öncesi dönemindeki çocukların sosyal problem çözme becerisi: Oyuncu ebeveynliğin ve duygu düzenlemenin rolü* (Tez No. 873384) [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Dereli, E. (2008). *Çocuklar için sosyal beceri eğitim programının 6 yaş çocukların sosyal problem çözme becerilerine etkisi* (Tez No. 218632) [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Doğan, M. H. (2024). *Annelerin psikolojik iyi oluşu ile 48-72 aylık çocuklarının sosyal problem çözme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 871528) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Giren, S. (2013). *Sosyal problem çözme eğitiminin altı yaş çocuklarının matematik becerilerine etkisi* (Tez No. 354858) [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Göncü, R. B. (2024). *Bibliyoterapinin 5-6 yaş çocukların sosyal problem çözme ve duyguları anlama becerileri üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Tez No. 906349) [Doktora tezi, Üsküdar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Güven, Y., Ayvaz, E., & Göktaş, İ. (2019). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Zihin Kuramı ve Sosyal Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 3*(1), 76-97. http://dx.doi.org/10.24130/eccd-jecs.1967201931130

Kanbur, B. N. (2022). *Okul öncesi dönem çocuklarında sosyal problem çözme becerilerini geliştirmek: Artırılmış gerçeklik destekli etkinlik planı önerisi* (Tez No. 751010) [Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Karakoç, K. N. (2022). *48-72 aylık çocuklara yönelik sosyal problem çözme becerilerinin ebeveyn-çocuk ilişkisi yönünden incelenmesi* (Tez No. 715618) [Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Karakuş, N. (2017). *60-72 ay çocukların sosyal problem çözme becerilerinin anne tutumları açısından incelenmesi* (Tez No. 476022) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kasap, E. Z. (2023). *Exploring the effects of procedural and declarative metacognition on social problem solving strategies in preschool children* (Tez No. 807461) [Yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kaya, R. (2024). *5-6 yaş çocuklarının okula uyum ve sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkilerin boylamsal olarak izlenmesi* (Tez No. 871886) [Yüksek lisans tezi, Sinop Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kayılı, G. (2015). *Sosyal beceri eğitimi programı ile desteklenmiş Montessori yönteminin anaokulu çocuklarının duyguları anlama ve sosyal problem çözme becerilerine etkisi* (Tez No. 422538) [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kılıç, Ö. Ö. (2025). *Düşünme becerilerini destekleyici eğitim programının 60-72 aylık çocukların sosyal beceri gelişimine ve sosyal problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi* (Tez No. 930098) [Doktora tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(15), 170-189. https://izlik.org/JA54BW95FL

Kurt Bilici, D. (2024). *60-72 aylık çocuklara uygulanan duygu düzenleme etkinliklerinin çocukların duygu düzenleme ve sosyal problem çözme becerilerine etkisi* (Tez No. 905852) [Yüksek lisans tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Küçükkara, M. F. (2019). *Etkinlik temelli algoritma eğitiminin 5-6 yaş çocuklarının problem çözme becerisine etkisi* (Tez No. 570444) [Yüksek lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Okumuş, M. (2019). *Annelerinin ahlaki yargılarının 4-5 yaş çocuklarının ahlaki ve sosyal kural bilgileri ve sosyal problem çözme davranışları ile olan ilişkisinin incelenmesi* (Tez No. 575280) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Oğur, Ö. (2022). *60-72 ay arası çocukların sosyal problem çözme becerilerinin yalnızlık ve sosyal memnuniyetlerini yordama gücü: Mersin örneği* (Tez No. 744173) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Önalan Akfırat, F. (2016). Sosyal Yeterlilik, Sosyal Beceri ve Yaratıcı Drama. *Yaratıcı Drama Dergisi, 1*(1), 39-58. https://izlik.org/JA72AY33DU

Öncü, T. (1999). Lev S. Vygoksky'nin Gelişim Kuramı. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi , 39* (1-2), 227-236. https://izlik.org/JA92SH75HG

Özmen, D. (2013). *5-6 yaş grubu çocukların akran ilişkilerinin sosyal problem çözme becerisi açısından incelenmesi* (Tez No. 337707) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4*(1), 227-256. https://doi.org/10.33400/kuje.843306

Samancı, O., & Uçan, Z. (2017). Çocuklarda Sosyal Beceri Eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(1), 281-288. https://izlik.org/JA75ZL43UA

Sarı, F. (2023). *60-72 aylık çocukların sosyal problem çözme becerisi ile benlik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 828019) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Semiz, G. (2024). *Çocuklar için felsefe eğitim programının 48-72 aylık çocukların sosyal problem çözme becerilerine etkisi* (Tez No. 891834) [Yüksek lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Şahin, G. (2020). *Erken çocukluk döneminde çocukların sosyal beceri düzeylerine göre grupla problem çözme becerisinin incelenmesi* (Tez No. 630778) [Yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Şakar, G. N. (2022). *Social problem solving skills of children: A phenomenological study of preschool teachers' views and practices* (Tez No. 765116) [Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Taş, H. (2019). *60 aylık çocukların sosyal problem çözme becerileri üzerinde yaratıcı dramanın etkisi* (Tez No. 577888) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Okan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Tatlıoğlu, S. S. (2021). Öğrenmeye Sosyal- Bilişsel Bir Bakış: Albert Bandura. *Sosyoloji Notları*, *5*(1), 15-30. https://izlik.org/JA37MW84CX

Temiz, D. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal problem çözme becerilerinin incelenmesi* (Tez No. 562166) [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Tümtürk, Z. (2025). *Okul öncesi dönem çocuklarının bilişsel esneklik becerileri ile sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin duygu düzenleme becerileri açısından incelenmesi* (Tez No. 920798) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yağbasan, Ş. (2018). *60-72 aylık çocukların sosyal problem çözme becerileri ile ilkokula hazır bulunuşluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 524134) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yardimci, N. (2023). *Dil bozukluğu olan ve olmayan 60-72 aylık okul öncesi dönem çocukların sosyal problem çözme ile sosyal yetkinlik ve davranış durumları açısından incelenmesi* (Tez No. 802087) [Yüksek lisans tezi, Kapadokya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yıldırım, A. (2007). *Okulöncesi eğitimde Türkçe etkinliklerinde uygulanan öykü tamamlama tekniğinin çocukların problem çözme becerisine etkisi konusunda öğretmen görüşleri* (Tez No. 211688) [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yıldırım, Y. (2016). Eğitim Sosyolojisi Perspektifi ile Piaget ve Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz Denemesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , *5* (2), 617-628. https://doi.org/10.14686/buefad.v5i2.5000191537

Yıldız, Z. (2014). Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı ve Din Öğretimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 33,* 147-161. https://izlik.org/JA55AA52FG

Yılmaz, E. (2012). *60-72 aylık çocukların duyguları anlama becerilerinin sosyal problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi* (Tez No. 325903) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yılmaz, E. (2016). *48-72 aylık çocuklara yönelik sosyal problem çözme becerileri ölçeğinin geliştirilmesi* (Tez No. 437073) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yılmaz, G. (2019). *Okul öncesi eğitim alan çocukların duygu düzenleme ve sosyal problem çözme becerilerine yaratıcı drama eğitiminin etkisi* (Tez No. 555231) [Yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yüksel, Z. (2022). *Ebeveynlerin sosyal problem çözme becerileri ile okul öncesi dönem çocuklarının sosyal yetkinlik ve davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 714386) [Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yüksel, M. (2024). *Ebeveynlerin çocuklarının riskli oyun oynamalarına yönelik tutumları ile çocukların problem çözme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 888864) [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.